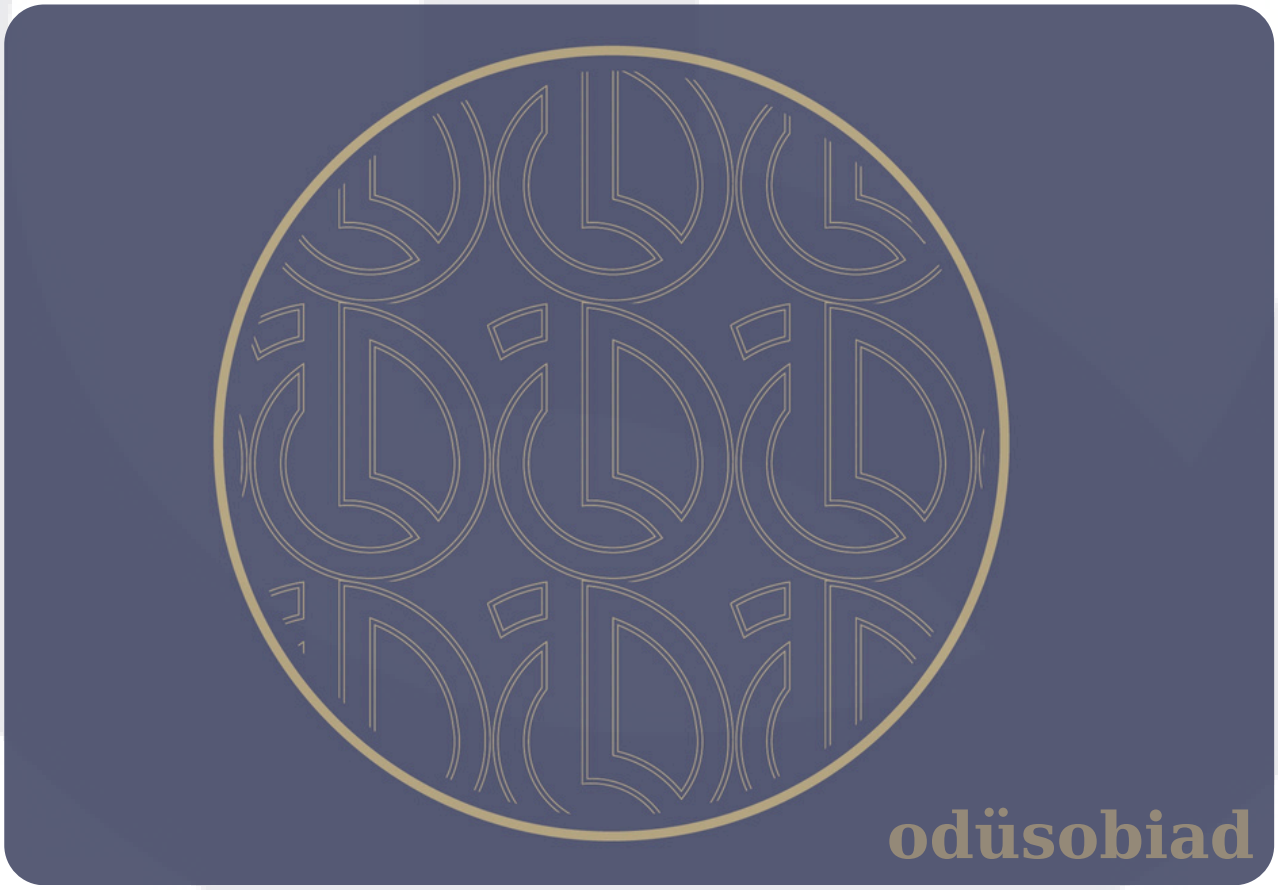
ORDU ÜNİVERSİTESİ
ORDU UNIVERSITY

ODU SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODU Journal of Social Sciences

Aralık/December 2024 **Cilt**/Volume 14 **Sayı**/Issue 4

ODU SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Aralık/December 2024

Cilt/Volume 14

Sayı/Issue 4

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD yılda 4 kez (Mart-Haziran-Eylül-Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.
ODUSOBIAD is a international peer-rewiewed journal published four times a year.
(March-June-September-December).

ODÜSOBİAD; ULAKBİM TR Dizin, EBSCO Education Source Ultimate, EBSCO Education Source, EBCSO Education Research Complete, EBSCO H. W. Wilson Education Full Text, ERIH Plus, OAJI, EBSCOHost SocINDEX with Full Text, EBSCOhost Sociology Source Ultimate, Türk Eğitim İndeksi, ISAM, ROAD, OJOP, tarafından taranıp indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently indexed by ULAKBİM TR Dizin, EBSCO Education Source Ultimate, EBSCO Education Source, EBCSO Education Research Complete, EBSCO H. W. Wilson Education Full Text, ERIH Plus, OAJI, EBSCOHost SocINDEX with Full Text, EBSCOhost Sociology Source Ultimate, Türk Eğitim İndeksi, ISAM, ROAD, OJOP.

*Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır.

SAHİBİ
Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Süleyman Erkam SULAK
(SBE Müdürü)

EDİTÖR
Doç. Dr. Erhan YAYLAK
(SBE Müdür Yardımcısı)

EDİTÖR YARDIMCILARI
Dr. Öğretim Üyesi Saniye Nur ERGAN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ
Prof. Dr. Turgay HAN

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
Doç. Dr. Erhan YAYLAK

SEKRETER
Ceren ÇİNİKAYA

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD 14 (4) SAYISI ALAN EDİTÖRLERİ LİSTESİ

PROF. DR. VOLKAN ÖNGEL	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BELGİN BAL İNCEBACAK	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BİLAL SÜSLÜ	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DERYA ÖZTÜRK	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FATİH SOBACI	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FARUK MANAV	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. İLKER DERE	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YASEMİN MAMUR IŞIKÇI	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET FİDAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞERİF CAN HATİPOĞLU	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZAFER ÖZKAN	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLHANIM BİHTER YETKİN	ORDU ÜNİVERSİTESİ

ODÜSOBİAD 14 (4) SAYISI HAKEM LİSTESİ

PROF. DR. ADEM ESEN	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. AYFER KOCABAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BEDİA YELDA OLCAY UÇKAN	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BURCU YAZICI	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. CAVİT YEŞİLYURT	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. EMİNE FÜSUN ALİOĞLU	KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ERSİN KAVİ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HİLAL TURGUT	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. İSMİHAN ARTAN	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KALENDER ÖZCAN ATILGAN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KAMİL USLU	DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MAHMET ALİ DOMBAYCI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEŞKURE YILMAZ	HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MURAT AKTEN	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SELAHATTİN YAVUZ	BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEVAL MUTLU ÇAMOĞLU	ORDU ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ŞULE YÜKSEL ÖZMEN	TRABZON ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AHMET ÇAKIROĞLU	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. AHMET YILDIRIM	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ALİ İLHAN	ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ÇAĞLA YİĞİTBAŞ	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. CENGİZ ÖLMEZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DENİZ ÖZEN ÜNAL	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERDAL ARI	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ERDİ ERDOĞAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FADİME ÜSTÜNER TOP	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÖKHAN UYANIK	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. GÜLÇİN TAN ŞİŞMAN	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KASIM OYARÇİN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KEZİBAN BÜŞRA KAYNAK EKİCİ	YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MELİHA AKLIBAŞINDA	HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MİHRİBAN CİNDİLOĞLU DEMİRER	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SAİT GÜLSOY	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SALİH BATAL	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEVGİ ILICA	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SONER KÜNÇ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TAMER BAYRAK	ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TEVFİK PALAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. UFUK ÇELİK	ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YASİN ÖZKARA	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. ZÖHRE AKYOL	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM KARACA	ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ADVİYE ASLI DENİZLİ POLAT	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ ÇİÇEK	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYÇİN GELİR ATABEY	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞEGÜL SEZER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ELİF BÜŞRA UZUN	BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERDAL POLAT	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖZDE BOZKURT	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ HANDAN DOĞAN	MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET RECAİ UYGUR	SMK LOLEGE OF APPLIED SCIENCES
DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜSLÜM GÜMÜŞ	HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ NİSA BAŞARA BAYDİLEK	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ SONNUR AKTAY	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN ÖZDEMİR	HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI
DR. TUĞBA KARAASLAN	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE İRİ ÖZTÜRK	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSUN ÖZTÜRK	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma

1221 - 1237 **The impact of ethical leadership on employee motivation and voice: A study on call center employees in the TRA2 region**
Etik liderliğin çalışanların motivasyonuna ve sesliliğine etkisi: TRA2 bölgesi çağrı merkezi çalışanları üzerine bir araştırma
Turhan Moç
10.48146/odusobiad.1214980

1238 - 1252 **Bireylerin dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi**
Examining the relationship between individuals' levels of religiosity and nationalism and their perceptions of social distance and threat towards Syrians under temporary protection
Mutlu Sesli
10.48146/odusobiad.1254149

1253 - 1273 **ABRMS örnekli bir sertifika sınav sisteminin müziksel performans alanlarındaki kullanımına yönelik öğretim elemanı görüşleri**
The opinions of the instructors about the use of ABRSM-sampled certificate examination system in the field of musical performance
Burçin Yaşmut, Enver Tufan
10.48146/odusobiad.1271398

1274 - 1288 **Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınmasındaki etkisi**
The effect of firms' economic social responsibility activities on the development of the provinces
Yahya Nas, Ozan Bahar
10.48146/odusobiad.1281540

1289 - 1308 **Seyyahlıktan sırt çantalı gezginlere: Dijital medya çerçevesinde gezginin dönüşümü ve Türk gezginler üzerine bir değerlendirme**
From travelers to backpackers: The transformation of the traveler in the framework of digital media and an evaluation of Turkish backpackers
Mehmet Anıl Ünal
10.48146/odusobiad.1290540

1309 - 1320 **Online pazaryerlerinin sosyal medya kanalları: Twitter duygu analizi örneği**
Social media channels of online marketplaces: The case of Twitter sentiment analysis
Metin Akbulut, Cemal Çelik
10.48146/odusobiad.1309113

1321 - 1339 **New archaeological data from Claudiopolis in the light of stadion excavations**
Stadion kazıları ışığında Claudiopolis'ten yeni arkeolojik veriler
Davut Yiğitpaşa
10.48146/odusobiad.1313024

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma

1340 - 1352 **Çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi**
Examination of the relationship between attitudes to childhood vaccinations and health literacy
Tekin Sancar
10.48146/odusobiad.1358021

1353 - 1368 **Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algıları: Metaforik bir çalışma**
The perceptions of mothers with preschool children on the concept of digital play: A metaphorical study
Tuğba Emiroğlu İlvan, Remziye Ceylan
10.48146/odusobiad.1388168

1369 - 1385 **Gestalt kuramı ve hareketli tipografi: Uzaktan öğretim yöntemiyle öğrenci deneyimleri - Fenomenolojik bir inceleme**
Gestalt theory and kinetic typography: Student experiences through distance learning - a phenomenological study
Lefika Yılmaz Sandal, Metin İnce
10.48146/odusobiad.1395230

1386 - 1403 **İnternet haber siteleriyle ilişkili kullanıcı arama sorgularının keşfi: Google Trends**
Exploring user search queries associated with internet news sites: Google Trends
Hüseyin Yaşa
10.48146/odusobiad.1401884

1404 - 1423 **Gastronomi öğrencilerinde kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi arasındaki ilişki**
Relationship between career adaptability and career stress in gastronomy students
Feryad Berk Uslu, Kardelen Devrim Doruköz, Şerife Durmaz, Aydın Çivilidağ, Akın Demirbaş
10.48146/odusobiad.1402516

1424 - 1446 **Samsun Kavak ahşap camileri çevresinde gelişen rota senaryoları, kültürel mirasın tanıtımı ve farkındalığı**
Route scenarios developing around the wooden mosques of Kavak, Samsun, and the promotion and awareness of cultural heritage
Melike Kök, Hicran Hanım Halaç
10.48146/odusobiad..1409985

1447 - 1464 **G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesi**
G7 countries measuring sustainable development performance
Yusuf Kahreman
10.48146/odusobiad.1410524

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma

1465 - 1478 **Senaryo temelli öğrenmenin ilkokul matematik derslerinde öğrencilerin başarı ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi**
The effect of scenario-based learning on students' achievement and attitudes towards mathematics in primary school mathematics lessons
Emine Yüce, Galip Genç
10.48146/odusobiad.1426068

1479 - 1489 **Gelir vergisi ve işsizlik ilişkisinin dönemsel analizi: Türkiye'ye dair ampirik kanıtlar**
A cyclical analysis of the relationship between income tax and unemployment: Empirical evidence for Türkiye
Şahin Ay, Süleyman Çelik
10.48146/odusobiad.1476936

1490 - 1514 **Baskıdan ekrana: Dijital çağda dergi kapağı tasarımı**
From press to screen: Magazine cover design in the digital age
Hakan Arslan
10.48146/odusobiad.1485575

1515 - 1533 **Sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının bilimin doğası görüşleri ile sözde bilim inanışları**
In-service and pre-service primary teachers' views on the nature of science and beliefs in pseudoscience
Ali Osman Şahin, Demet Şahin Kalyon
10.48146/odusobiad.1504358

1534 - 1555 **Eğitimde küresel vatandaşlık yayınlarındaki eğilimlerin belirlenmesi: Bibliyometrik bir analiz**
Determining the trends in global citizenship publications in education: A bibliometric analysis
Erdi Erdoğan, Ayşenur Temel
10.48146/odusobiad.1506654

1556 - 1576 **60-71 aylık çocuklara uygulanan müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerine etkisinin incelenmesi**
Investigation of the effects of music activities on spatial perception skills in preschool children
Ceylan Özbek Ayaz, Belma Tuğrul
10.48146/odusobiad.1512529

1577 - 1592 **Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yöntemiyle Orta Doğu ülkelerinin askeri güçlerinin sıralanması**
Ranking the military power of the Middle East countries using the MARCOS method based on Fuzzy-PIPRECIA
Ömer Atalay
10.48146/odusobiad.1509888

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Araştırma

1593 - 1607 **Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi**
Investigation of the relationship between mindfulness and effective decision-making between students in higher education sports institutions
Burkay Cevahircioğlu, Ebru Karakuş, Kaan Karakuş
10.48146/odusobiad.1514236

1608 - 1616 **Bireylerin yaşam alanı tercihlerinde geçmiş tecrübe ve aidiyetin karar verme sürecine etkisi**
The effect of past experience and belonging on the decision-making process in ındividuals' living space preferences
Muhibe Aslı Alp, Ömer Atabeyoğlu
10.48146/odusobiad.1524921

1617 - 1633 **Teacher opinions about MindUP curriculum**
MindUP öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri
Zeynep Altuntaş, Gökhan Özsoy
10.48146/odusobiad.1539723

1634 - 1646 **Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşleri**
Social studies teachers' opinions regarding the use of daily life experiences in courses
Canan Akyol, Ali Ekber Gülersoy, Sevgi Demir
10.48146/odusobiad.1571921

İnceleme

1647 - 1662 **Öğrenme yönetim sistemlerinin (ÖYS) yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde incelenmesi: Anadolu Üniversitesi tezsiz yüksek lisans öğrenci görüşlerine ilişkin bir araştırma**
Examining learning management systems (LMS) within the framework of diffusion of innovation theory: A research on the opinions of Anadolu university non-thesis master's degree students
Rezan Özgökçe Koç, Berrin Özkanal
10.48146/odusobiad.1528775

1663 - 1680 **Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı ve jeopolitik yansımaları**
Russian Federation's annexation of Crimea and it's geopolitical reflections
Mehmet Erkan Kıllıoğlu
10.48146/odusobiad.1286946

1681 - 1697 **Türk ve Rus atasözleri üzerinden toplumlardaki kadın algısı**
The perception of women in societies in Turkish and Russian proverbs
Leyla Çiğdem Dalkılıç
10.48146/odusobiad.1396005

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

1698 - 1710 **Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuk arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmek: Remzi Oğuz Arık'ın perspektifi**
Reassessing the relationship between Turkish nationalism and Anatolianism: Remzi Oğuz Arık's perspective
Alper Kasımoğlu
10.48146/odusobiad.1528775

1711 - 1716 **Nesrin Bayraktar, Dil bilimi, Ankara, Nobel akademik yayıncılık, 2020, 212 Sayfa, ISBN: 978-605-133-765-4**
Tuğba Ödev
10.48146/odusobiad.1289579

Kitap İncelemesi

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1221-1237
DOI: 10.48146/odusobiad.1214980
Geliş Tarihi/Received Date: 05.12.2022
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 30.11.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

Açık Erişim/Open Access

The impact of ethical leadership on employee motivation and voice: A study on call center employees in the TRA2 region[1]

Turhan Moç[2]

[2] Turhan MOÇ, Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Iğdır/TÜRKİYE

ABSTRACT

The primary aim of the current research was to examine whether ethical leadership behaviors of managers in private call centers located in provinces in the TRA2 region affected employee voice and motivation. In the study, ethical leadership, employee voice, and employee motivation were examined conceptually, and studies in the literature conducted with the variables discussed in this study and their results were included. The hypotheses developed based on the proposed model in accordance with the study's aim were tested by path analysis and interpreted. The study population consisted of private call center employees operating in the TRA2 region. An online survey method via Google Forms was employed as the data collection method. The data acquired from the survey study were analyzed by utilizing the SPSS and YEM AMOS statistical programs. The analysis showed that managers' ethical leadership behaviors significantly affected employee voice and motivation, and employee voice also significantly affected motivation. The difference analysis performed in the research identified significant differences between gender and employee voice and motivation, between marital status and employee voice and motivation, between ethical leadership and education and seniority, and finally, between the province of work and employee voice and motivation.

KEYWORDS

Ethic, ethical leadership, employee voice, employee motivation, call center.

Etik liderliğin çalışanların motivasyonuna ve sesliliğine etkisi: TRA2 bölgesi çağrı merkezi çalışanları üzerine bir araştırma

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı TRA2 bölgesindeki illerdeki özel çağrı merkezlerinde yöneticilerin etik liderlik davranışlarının çalışanların sesliliği ve motivasyonuna etkisinin olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmada öncelikle etik liderlik, çalışanların sesliği ve çalışanların motivasyonu kavramsal olarak incelenmiş ve alan yazında çalışmaya konu olan değişkenler ile yapılmış çalışmalara ve sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda önerilen modele dayanılarak oluşturulan hipotezler yol analizi ile test edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın evreninin TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren özel çağrı merkezi çalışanlarından oluşmaktadır. Veri toplam yöntemi olarak Google Form üzerinden çevrimiçi anket yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışması sonucu elde edilen veriler SPSS ve YEM AMOS istatistik programları ile analiz edilmiştir. Analizleri sonucunda yöneticilerin etik liderlik davranışlarının çalışanların sesliliği ve motivasyonu üzerinde ayrıca çalışanların sesliğinde motivasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yapılan farklılık analizleri sonucunda cinsiyet ile çalışanların sesliliği ve motivasyonu, medeni durum ile çalışanların sesliliği ve motivasyonu, etik liderlik ile

[1] Ethics committee approval was obtained for this study with the decision dated 25.10.2022 and numbered E-37077861-900-81879 of "Iğdır University Scientific Research and Publication Ethics Committee.

Atıf: Moç, T. (2024). The impact of ethical leadership on employee motivation and voice. a study on call center employees in the TRA2 region. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi., 14*(4), 1221-1237. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1214980

Sorumlu Yazar: turhan.moc@igdir.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

eğitim ve kıdem ve son olarak çalışılan il ile çalışanların sesliliği ve motivasyonu arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Etik, etik liderlik, çalışanların sesliliği, çalışanların motivasyonu, çağrı merkezi.

Introduction

In today's rapidly growing and developing world, it is not as easy as it used to be for senior managers in organizations to easily overcome job problems and difficulties without the help of employees. The periods when only managers made decisions and employees had to fulfill these decisions unquestioningly seem to be over (Senge, 1990). Human capital has turned into an essential intellectual and strategic asset for organizations (Han, Chiang & Chang, 2010). As indicated by Drucker et al. (2008), "The most valuable asset of a company in the 20th century was its production equipment. The most valuable asset of an organization in the 21st century (whether commercial or non-commercial) will be its knowledge workers and their productivity." Organizations need the opinions and voices of employees for better processes, services, and products to sustain their competitive advantage (Botero & Van Dyne, 2009).

On the contrary, employees with psychological ownership and a sense of belonging to their organizations deserve to participate in organizational decision-making by utilizing their ideas. When employees participate in decision-making processes, they voluntarily allocate more time to their organizations and take more responsibility, which improves knowledge sharing, organizational commitment, and efficiency (Han, Chiang & Chang, 2010). The fact that employee voice, meaning that employees can freely express their ideas and thoughts without feeling any security concerns and participate in organizational decisions, becomes a culture of the organization will cause employees to be dedicated and committed to the organization, be satisfied, happy and therefore more motivated to their work. In today's business world, the most significant task of managers/leaders is to motivate their employees. It is only possible to increase the efficiency of employees in a stressful environment under intense competition and be organizationally successful by motivating employees (Lucas, 2014).

Nowadays, the advancement of technology has led to the emergence of new sectors and business areas. Call centers appear as a growing sector and business area with high employment opportunities in Turkey as well as worldwide. The intense work tempo of call center employees, time pressure, and the obligation to work with a higher efficiency may lead to adverse conditions in employee performance and organizational commitment (Keser, 2006). Ethical leaders who give a voice to their employees, convey high moral standards, and encourage and motivate their employees to state their opinions and suggestions about both ethical and other business processes and how work can be done may play a significant role in avoiding these adverse conditions. In this respect, the present research aimed to reveal the impacts of ethical leaders on the voice and motivation of call center employees by considering the TRA2 region.

Below, information obtained from the literature review on ethical leadership, employee voice, and employee motivation will be first given, and then the study's aim and methods will be introduced. Afterward, a summary of the analysis results and the discussion of the results will be presented. Finally, implications or recommendations for practice, theory, and future research will be summarized and presented.

Conceptual Framework

Ethical Leadership (EL)

Many scientists in the field of organizational behavior and management have researched the theories of ethical leadership (Mayer, at al., , 2012; Hannah et al., 2011; Chen, 2010; Zhu, 2008;

Brown & Trevino, 2006; Avolio & Gardner, 2005; Brown et al., 2005). Recent fraud in accounting records and intentional misreporting by the managers of major companies around the world, e.g., Enron, Worldcom, and Satyam, have caused managers to be questioned ethically with regard to honesty and morality. It is believed that the reason for this important situation, which has caused failures and negative consequences, is the unethical behaviors of managers. Therefore, management scientists emphasize that the role of ethical leadership in organizations and the relevant mechanisms should be researched.

In research on ethical leadership, which has gradually become popular, the concept of "ethical leadership" is defined from the perspective of Bandura's (1986) social learning theory as "the demonstration of normatively appropriate behavior through personal actions and interpersonal relationships and the promotion of such behavior to followers through two-way communication, reinforcement, and decision-making."The said conceptualization emphasizes that there are three main building blocks of ethical leadership: treating people fairly, acting as an ethical role model which allows followers to learn appropriate ethical behaviors from their leaders, and actively managing morality (Brown, 1986).

An ethical leader acts as a role model by displaying ethical and moral practices and thus encourages his/her followers to positive behaviors and attitudes (Brown & Trevino, 2006). This also affects voluntary behaviors that are beneficial for both employees and organizations (Newman et al., 2014; Yousaf et al., 2019). With the objective of being a reliable role model, ethical leaders build legitimacy (Brown & Trevino, 2006) and tend to be imitated by their followers. Followers are aware that they are judged not only by consequences but also by the way they perform their work (Brown et al., 2005). Ethical leaders encourage employees to have their own decisions and think in an independent manner (Walumbwa et al., 2011). Ethical leaders make sense of the role of their followers in organizations and assist them with making their work more meaningful (Den Hartog, 2015). Moreover, they motivate their followers to adapt to changes and be more innovative in the workplace (Chen & Hou, 2016) and therefore help them to perform better (Bouckenooghe, Zafar & Raja, 2015). Ethical leadership is considered to improve employee outcomes (Brown & Mitchell, 2010).

In this respect, an ethical leader, by being an ethical role model, encourages his/her subordinates to exhibit ethical behaviors not only through guidance and coaching but also through rewards and sanctions, enabling followers to comply with them (Mayer et al., 2012; Brown & Trevino, 2006). In brief, it is assumed that ethical leaders are considered by followers as exemplary, principled decision-makers of great virtues, including truthfulness, determination, justice, humility, tolerance, honesty, courage, responsibility, and enthusiasm (Mayer et al., 2012; Walumbwa & Schaubroeck, 2009).

Employee Motivation (EM)

Bartol and Martin (1998) regard motivation as a powerful tool reinforcing behavior and triggering the tendency to continue. Thus, motivation represents an intrinsic drive to satisfy an unsatisfied need and reach a specific goal. Moreover, it is a process that starts with a physiological or psychological need promoting a performance determined by a goal. Motivation is a concept that is used in more than one sense and has different meanings. However, Heathfield (2017) defined employee motivation as "the employee's intrinsic enthusiasm for work-related activities and the drive to perform them." According to Heathfield, it is an intrinsic drive allowing employees to decide to take action, and biological, social, rational, and emotional variables influence employee motivation (Heathfield, 2017). As stated by Kalimullah et al (2010), the goals of a motivated employee are compatible with the organization's goals and direct his/her efforts in this direction. Furthermore, the said organizations achieve higher success since their employees are constantly looking for ways to enhance their work. It is challenging to bring employees to their full potential in the workplace under stressful conditions, but it can only be achieved by motivating them. Employees with low motivation may be less efficient since they will probably

make much less effort in their job. However, in case of well-motivated employees, they help the organization to grow and survive by adapting to the quickly changing environment (Lindner 1998, s. 36). Lindner also states that the most challenging task of managers is to motivate employees since the factors that motivate employees are constantly changing from time to place and from individual to individual (Bowen & Radhakrishna 1991, s. 16-22). It is also possible to express motivation as a management process encouraging people to work better for the organization's overall benefit by providing incentives on the basis of their unmet needs. Here, the question to be asked is "Why do managers need to motivate employees?" (Herzberg, Mausner & Snyderman, 1959). As specified by Smith (1994), the reason for this is the survival of the organization. Amabile (1993) indicates that it is necessary for managers and organizational leaders to understand the motivation of their employees and learn how to motivate them effectively and that motivated employees are the pillars of a successful organization today and in the next century. Since leadership is all about doing the job properly, employees can also be motivated through appropriate leadership. To reach the goals, the leader must acquire the trust of employees and make them follow them. Moreover, employees should be motivated to ensure that they feel confident and properly fulfill their duties for the organization (Baldoni, 2005).

Motivation represents a significant factor encouraging employees to do their best and help the organization reach its important goals. Whereas positive motivation increases the efficiency of employees, negative motivation may reduce the efficiency of employees. Motivation is the most important issue related to employees in terms of managers and leaders.

Employee Voice (EV)

Hirschman (1970) expressed the concept of employee voice for the first time. Van Dyne and Le Pine define the concept of employee voice as "making innovative suggestions for change and being able to propose changes to standard procedures even when others disagree" (1998, s. 109).

In the organizational behavior literature, employee voice is defined as a reaction to dissatisfaction in organizations, an extra role behavior, or extra work, although it is not compulsory/obligatory. Employees who exhibit voice behavior perform above and beyond their duties in their work with their own free will. Employees share their suggestions, ideas, knowledge, or concerns about novel projects, procedures, injustices, abuses, or work-related problems with people who can take appropriate and necessary actions informally, innovatively, and deliberately in order to improve conditions or processes. Employees in organizations make constructive changes or improvements to change and improve the current status quo, although they disagree with others (Morrison, 2011; 2014). Premaux and Bedeian (2003) define voice as employees' verbal expression of their ideas and thoughts on work-related issues. Voice is the most constructive action in organizations and involves efforts to improve the status quo of the organization (Zengin, 2019).

Employee voice behavior ensures that employees can clearly and boldly express their ideas and opinions in order to recommend solutions or enhancements to work-related problems. The above-mentioned type of communication usually occurs between employees and decision-making authorities (Detert & Burris, 2007; Tangirala & Ramanujam, 2008). Employee voice behavior can be realized in organizations through the methods of upward influence, speaking up, issue selling, taking charge, voice, principled organizational dissent, and whistleblowing (Kulualp, 2016, s. 747-750).

Employee voice ensures the emergence of many organizational benefits, e.g., improving organizational decision-making, discovering the true causes of work-related problems (Morrison & Milliken, 2000), organizational commitment (Farndale at al., , 2011), organizational innovation (Nemeth, 1985), increased organizational learning (Argyris & Schon, 1978), job satisfaction (Holland, Cooper & Sheehan, 2011; Wood & De Menezes, 2011), low turnover intention (Spencer,

1986), and employee engagement (Rees, Alfes & Gatenby, 2013; Ruck, Welch & Menara, 2017; Purcell, 2014).

Relationships Between Variables and Hypotheses

Relationships Between Ethical Leadership and Employee Motivation

As indicated by Ouakouak et al. (2020), ethical leaders take an essential part in increasing employee motivation. When leaders can serve as models and communicate well with employees, employees will be more motivated to work better. In their research on the impact of ethical leadership on the moral motivation of teachers in schools in Pakistan, Khan, Bauman, and Javed (2020) determined that ethical leaders increased their moral identity-based moral motivation.

In their study, Dannery and Ruswanti (2022) indicated that employee motivation was higher with ethical leaders who were willing to listen to employee opinions and complaints since employees felt supported by leaders to work harder. The study by Ufartiene and Fominiene (2017) on the role of leaders' ethical behavior in motivating employees in tourism organizations revealed a very strong and statistically significant correlation between the leader's ethics and motivation. Based on the above-mentioned opinions and research results, the hypothesis below was developed.

H1: Ethical leadership has a positive and positive impact on employee motivation.

Relationships Between Ethical Leadership and Employee Voice

Challenging the status quo usually leads to feelings of distress, disrupts interpersonal relationships, and damages employee image (Liu et al., 2010). Therefore, employee voice is inherently risky behavior. Furthermore, numerous contextual factors, especially leadership, significantly affect employees' decisions to make their voices heard (Morrison, 2011) because leaders have the resources and power to change conditions and policies (Detert & Burris, 2007).

Ethical leaders tend to speak publicly and criticize inappropriate actions since they do the right job as legitimate models in the workplace, and thus, they encourage their followers to learn through observation and to adopt the same behavior (Bandura & Walters, 1977). Moreover, ethical leaders provide and support conditions for speaking freely since they are worthy of greater trust and listen to employee concerns (Brown et al., 2005). Therefore, ethical leaders can be expected to encourage their subordinates to express their views. In the management literature, academicians have found in their studies that EL is positively associated with the EV of subordinates (Walumbwa and Schaubroeck, 2009; Chen & Hou, 2016; Avey et al., 2012; Qi & Ming-Xia, 2014; Hassan, 2015; Bai et al., 2019). Therefore, this study argues that ethical leadership encourages employee voice, which is the employee voice behavior, in order to fill the gap in the literature. Based on the above-mentioned opinions and research results, the following hypothesis was developed.

H2: Ethical leadership has a positive and positive impact on employee voice.

Relationships Between Employee Motivation and Employee Voice

As a way of communication, employee voice can be regarded as a motivational factor leading to job satisfaction as an expression of ideas and recommendations on work-related issues. When there is the opportunity for employees to state their ideas and thoughts in the workplace, they will begin to feel more valued and appreciated in their organization, which will motivate them and make them feel satisfied and contented (Alfayad & Arif, 2017). Employee voice is regarded as a basic form of motivation, helping employees to maximize their efforts and feel more satisfied (Dwomoh, 2012). In other words, employees become more motivated as employee voice behaviors increase.

Employee voice is not a spontaneous process; it occurs when the superior motivates subordinates through a superior-subordinate relationship (Fast et al., 2014). Participation in decisions is one of the most important tools of employee voice. According to Lucas (2014, s. 70), ensuring employees' participation in decisions with regard to the organization is of great importance for increasing employee motivation. Employees' participation in decisions will cause employees to feel happier, be satisfied with their job, have increased commitment to the organization and thus have increased motivation. In today's business world with intense competition, the most important duty of managers is to be able to motivate and retain their employees.

Employees become more motivated when they can easily and securely convey their thoughts, observations, and suggestions about their organizations to their managers, and thus work efficiency is ensured (Sevinç, 2015, s. 960). Based on the above-mentioned opinions and research results, the hypothesis below was developed.

H3: Employee voice has a positive and positive impact on employee motivation.

Method

Aim and Model of the Study

The present research aimed to study the influence of ethical leadership on employee voice and motivation. In line with this aim, Figure 1 below shows the study's model:

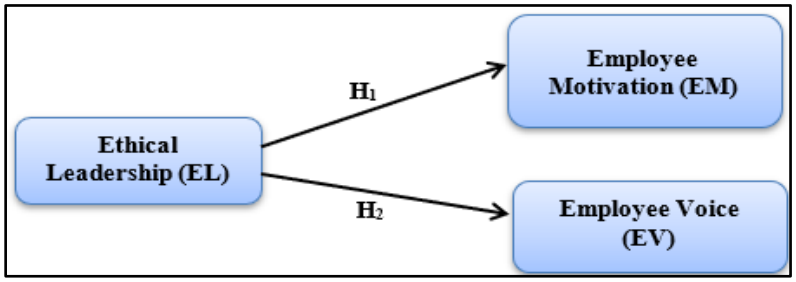

Figure 1 Model of the study

Population and Sample of the Study

The study's main population comprised employees of call centers operating in the TRA2 region (Iğdır, Ağrı, Ardahan, Kars). The convenience sampling method was employed in the research. There are 457 employees actively working in the TRA2 region. Since the population size was known, the formula "n=N t^2pq / d^2 (N-1) + t^2pq" (Ural & Kılıç, 2021, s. 43) was utilized to identify the sample size to represent the population. The sample size determined by predicting a confidence interval of 95% and an error margin of 5% for this population was calculated as 209. The number of employees who filled out the questionnaire, which was sent to employees by an online survey method via Google Drive, was 255. The survey study was terminated because this number provided the required number, 209.

Table 1 below contains the data on the demographic characteristics of the call center employees who participated in the research from the TRA2 region.

Table 1 Demographic results

Demographic Characteristics		n	%
Gender	Female	178	69.8
	Male	77	30.2
Marital status	Single	198	77.6
	Married	57	22.4

Education	Secondary Education and High School	32	12.5
	Associate Degree	131	51.4
	Undergraduate and higher	92	36.1
Seniority	1 year and less	112	43.9
	Between 2-4 years	122	47.8
	5 years and more	21	8.2
Age	25 years and below	139	54.5
	26-30	83	32.5
	31 years and above	33	12.9
Provinceof work[3]	Iğdır	124	48.6
	Kars	67	26.3
	Ağrı	64	25.1

Data Collection Tool

An online questionnaire via Google Forms was utilized as a data collection tool in the research. It comprises four sections, namely demographic variables, employee voice, ethical leadership, and employee motivation, respectively.

Ethical Leadership Scale: The Ethical Leadership Scale created by Brown et al. in 2005 contains 10 statements and a single dimension. The scale was adapted to Turkish by Tuna vd., (2012). The reliability of the five-point Likert scale "(1- Strongly Disagree, 5- Strongly Agree)" was found to be α= 0.928.

Employee Voice Scale: The scale created by Van Dyne and LePine in 1998 consists of a total of 6 statements and a single dimension. It was adapted into Turkish by Arslan and Yener (2016). The reliability of the five-point Likert scale "(1- Strongly Disagree, 5- Strongly Agree)" was found to be α= 0.76.

Employee Motivation Scale: The Employee Motivation Scale developed by Mottaz in 1985 was taken from Tahmaz's (2020) master's thesis. The reliability of the Employee Motivation Scale, consisting of a total of 6 statements, was found to be α= 0.936.

Results

Results Regarding the Validity and Reliability of the Scales

Table 1 below shows the confirmatory factor analysis (CFA) findings of the variables discussed in the research. The findings of the goodness-of-fit values of each statement were examined by CFA. Since goodness-of-fit values were not within the desired limits in the literature, correction indices were used. As a result of using the correction indices, items 9 and 10 of the EL scale used in this study were excluded from the scale since they impaired the goodness-of-fit of the scale. With this analysis, the goodness-of-fit values of all three scales were in accordance with the accepted criteria (Kline, 2005; Şimşek, 2007), as seen in Table 2. In general terms, the model fit values indicated that the scale models used in the study were applicable.

Table 2 CFA model fit values and interpretations of the scales

	Perfect Fit	Acceptable Fit	EL	EV	EM
χ2/sd	0 ≤ χ2/sd ≤ 2	2 ≤ χ2/sd<5	2.661	2.666	1.745
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ 0.05	0.05 ≤ RMSEA ≤ 0.10	0.081	0.081	0.054
SRMR	0 ≤ SRMR ≤ 0.05	0.05 ≤ SRMR ≤ 0.10	0.023	0.017	0.018
GFI	0.95 ≤ GFI ≤ 1.00	0.90 ≤ GFI ≤ 0.95	0.957	0.975	0.980
NFI	0.95 ≤ NFI ≤ 1.00	0.90 ≤ NFI ≤ 0.95	0.974	0.980	0.986
CFI	0.97 ≤ CFI ≤ 1.00	0.95 ≤ CFI ≤ 0.97	0.983	0.987	0.994

[3] Since there is no private call center in Ardahan province, which is located in the TRA2 region, it is not included in the table.

Critical ratios should be ±1.96 at a significance level of 0.05% (Hox & Bechger, 1998). As seen in Table 3, all values meet this condition, indicating it is statistically significant at a confidence level of 95%.

Table 3 CFA factor loadings of the scales

Factors	Factor Loadings	Mean	S.E.	C.R.
EL1	0.828	3.53	0.060	10.375
EL2	0.559	3.68	0.087	11.080
EL3	0.761	3.80	0.053	10.708
EL4	0.876	3.60	0.037	9.884
EL5	0.895	3.73	0.035	9.556
EL6	0.896	3.91	0.031	8.773
EL7	0.863	3.65	0.048	9.384
EL8	0.890	3.84	0.031	9.651
EV 1	0.818	3.71	0.042	9.319
EV 2	0.857	3.72	0.040	8.561
EV 3	0.853	3.67	0.043	8.659
EV 4	0.663	3.73	0.070	10.517
EV 5	0.615	3.91	0.067	10.679
EV 6	0.885	3.70	0.035	7.721
EM 1	0.813	3.52	0.051	9.566
EM 2	0.841	3.48	0.051	9.154
EM 3	0.853	3.60	0.046	8.928
EM 4	0.765	3.24	0.070	10.039
EM 5	0.831	3.56	0.054	9.315
EM 6	0.842	3.19	0.062	9.135

Factor loadings should be above 0.30 (Malthouse, 2001). It is seen that all values are above the 0.30 value, indicated by Malthouse. According to Table 3, the item factor loadings of the scales used in this study are above the threshold value of 0.30, specified by Malthouse. "Cronbach's Alpha (α)","Structural Reliability (SR)", and "Convergent Validity (AVE)" analysis methods were applied to measure their reliability. Cronbach's alpha and structural reliability values should be higher than 0.70, and the convergent validity value AVE should be above 0.50 (George & Mallery, 2003; Fornell & Larcker, 1981). As seen in Table 4, the calculated reliability values confirmed that the scales of the variables used in the research were reliable.

Table 4 Descriptive Statistics and Reliability Kurtosis Results

Factors	α	SR	AVE
EL (Ethical Leadership)	0.943	0.944	0.69
EV (Employee Voice)	0.911	0.906	0.62
EM (Employee Motivation)	0.926	0.927	0.68

T-Test and ANOVA Analysis Results

Descriptive analyses were used to reveal whether there was a difference between the control and unobservable variables. Before descriptive analyses, normality analyses were performed to determine which of the parametric/non-parametric tests should be conducted. According to Büyüköztürk (2019), the fact that skewness and kurtosis values are in the range of ± 3 indicates that the data are normally distributed. As seen in Table 5, since the condition that the kurtosis and skewness values for all variables should be between ± 3 was fulfilled, the t-test was used for the control variables consisting of paired groups among parametric tests, and ANOVA parametric analyses were used for the control variables with more than two groups.

Table 5 Normality Test Results

Factors	Number of Items	Skewness	Kurtosis
EL (Ethical Leadership)	8	-0.700	-0.283
EV (Employee Voice)	6	-0.569	-0.086

EM (Employee Motivation)	6	-0.417	-0.653

Table 6 below presents the t-test analysis results.

Table 6 T-Test results

		Group	N	Mean	S.D	t	df	p
Gender	EL	Female	178	3.64	1.04487	-1.482	253	0.140
		Male	77	3.86	1.13232			
	EV	Female	178	3.64	0.95386	-2.631	253	0.009
		Male	77	3.97	0.84872			
	EM	Female	178	3.32	1.11045	-2.556	253	0.011
		Male	77	3.69	1.01502			
Marital status	EL	Married	198	3.66	1.10508	-1.393	253	0.165
		Single	57	3.88	0.94864			
	EV	Married	198	3.67	0.94922	-2.319	253	0.021
		Single	57	3.99	0.84069			
	EM	Married	198	3.29	1.05569	-3.942	253	0.000
		Single	57	3.92	1.09431			

In line with the results of the t-test carried out to reveal whether there was a difference between gender and marital status consisting of paired groups and the variables of EL, EV, and EM;

- There was a significant difference between gender and EV (t=-2.631, p=0.009) and EM (t=-2.256, p=0.011).
- There was a significant difference between marital status and EV (t=-2.319, p=0.021) and EM (t=-3.942, p=0.000).

Table 7 below shows the findings of the ANOVA analysis carried out to identify whether there was a difference between the education, seniority, age, and the province of work consisting of more than two groups and the variables of EL, EV, and EM.

Table 7 ANOVA analysis results

		Group	N	Mean	S.D	F	df	p
Education	EL	Secondary Education and High School	32	3.76	0.18556	4.029	2/252	0.019
		Associate Degree	131	3.87	.090076			
		Undergraduate and higher	92	3.46	0.11447			
	EV	Secondary Education and High School	32	3.79	0.15185	1.746	2/252	0.176
		Associate Degree	131	3.83	0.08075			
		Undergraduate and higher	92	3.59	0.10060			

	EM	Secondary Education and High School	32	3.69	0.17510			
		Associate Degree	131	3.47	0.09750	1.844	2/252	0.160
		Undergraduate and higher	92	3.29	0.11333			
Seniority	EL	1 year and less	112	3.97	0.08325			
		Between 2-4 years	122	3.50	0.10567	6.123	2/252	0.003
		5 years and more	21	3.57	0.26105			
	EV	1 year and less	112	3.83	0.08115			
		Between 2-4 years	122	3.64	0.08776	1.277	2/252	0.281
		5 years and more	21	3.80	0.23866			
	EM	1 year and less	112	3.48	1.0069			
		Between 2-4 years	122	3.40	0.09876	0.260	2/252	0.260
		5 years and more	21	3.33	0.28266			
Age	EL	25 years and below	139	3.72	0.08517			
		26-30	83	3.70	0.12621	0.036	2/252	0.965
		31 years and above	33	3.67	0.20768			
	EV	25 years and below	139	3.66	0.07334			
		26-30	83	3.82	0.11188	1.106	2/252	0.333
		31 years and above	33	3.86	0.17248			
	EM	25 years and below	139	3.45	0.08804			
		26-30	83	3.26	0.12807	2.744	2/252	0.66
		31 years and above	33	3.78	0.18826			
The Province of Work	EL	Iğdır	124	3.58	0.09364			
		Kars	67	3.93	0.11624	2.395	2/252	0.093
		Ağrı	64	3.73	0.15290			
	EV	Iğdır	124	3.60	0.08108			
		Kars	67	4.06	0.09274	5.599	2/252	0.004
		Ağrı	64	3.68	0.13543			
	EM	Iğdır	124	3.43	0.09860			
		Kars	67	3.80	0.11885	8.094	2/252	0.000
		Ağrı	64	3.05	0.13648			

The findings of post-hoc Tukey's HSD test, which was conducted to identify between which groups there were positive differences as a result of ANOVA analysis, are given in Table 8.

Table 8 Post-Hoc Tukey's HSD test results

		Group		Mean	Mean Difference	p
Education	EL	Associate Degree	---	Undergraduate and higher	0.40795*	0.014
Seniority	EL	1 year and less	---	Between 2-4 years	0.47456*	0.002
The Province of Work	EV	Iğdır	---	Kars	-0.45910*	0.001
		Kars	---	Ağrı	0.37232*	0.021
	EM	Iğdır	---	Kars	-0.37358*	0.022
		Iğdır	---	Ağrı	0.37534*	0.023
		Kars	---	Ağrı	0.74891*	0.000

According to the post-hoc tests performed to detect from which groups of the education, seniority, and province of work of call center employees a significant difference originated;

- It was observed that there was a significant difference between the "Associate Degree" group and "Undergraduate and higher" group with differences in employees' EL perceptions by their educational status. While the mean EL perception of employees in the "Associate Degree" group was 3.87, it was 3.46 for employees in the "Undergraduate and higher" group. In other words, it

can be stated that as the education level of employees increased, they less frequently questioned/evaluated the ethical leadership behaviors of their managers.

- It was observed that there was a significant difference between the "1 year and less" group and the "between 2-4 years" group with different EL perceptions by their seniority. The mean EL perception was 3.97 in the "1 year and less" group and 3.50 in the "between 2-4 years" group. This situation can be expressed as that as the seniority of beginners increased, their managers attached more importance to EL behaviors.
- It was observed that there was a significant difference between the groups working in the provinces of "Iğdır" and "Kars" and in the provinces of "Kars" and "Ağrı" in terms of EV according to the province of work. The mean EV of employees in "Iğdır," "Kars," and "Ağrı" provinces was 3.60, 4.06, and 3.68, respectively. As can be seen, the province with the highest EV was Kars, while the province with the lowest EV was Iğdır. In other words, Kars was the province where employees in the TRA2 region could express and share their opinions the most.
- It was observed that there was a significant difference between the provinces of "Iğdır" and "Kars," "Iğdır" and "Ağrı" and "Kars" and "Ağrı" according to the province of work. The mean EM of employees in "Iğdır," "Kars," and "Ağrı" provinces was 3.43, 3.80, and 3.05, respectively. As can be seen, the province with the highest EM was Kars, and the province with the lowest EM was Ağrı. In other words, employees who were most motivated for their work in the TRA2 region were in Kars, while employees who were least motivated were in Ağrı.

Testing of the Hypotheses

After the measurement model was verified, the hypotheses discussed in the research were tested over the structural model with a latent variable. As seen in Figure 2, hypothesis H1 (Ethical Leadership → Employee Motivation) was first tested, and hypothesis H1 was supported since EL predicted EM (β=0.62; p<0.01). In other words, the ethical leadership behaviors of managers affect employee motivation. Furthermore, EL explained 39% of EM (R2: 0.39).

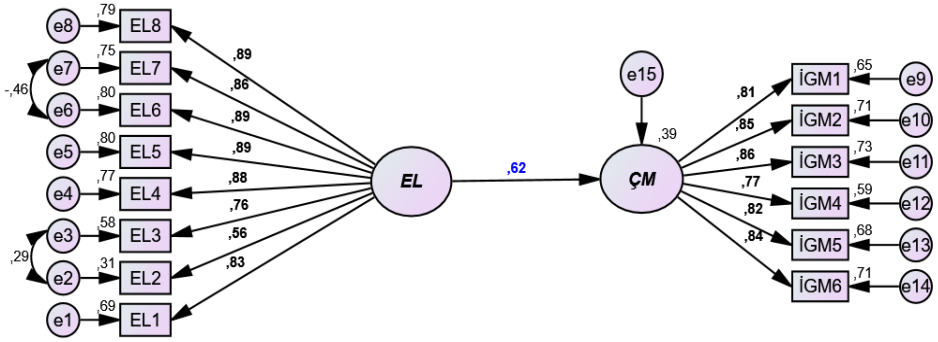

Figure 2 Testing hypothesis H1

In Figure 3 below, hypothesis H2 (Ethical Leadership → Employee Voice) was tested. According to the analysis results, hypothesis H2 was supported since EL affected EV (β=0.79; p<0.01). In other words, the ethical leadership behaviors of managers affected employee voice. Furthermore, EL explained 62% of EV (R2: 0.62).

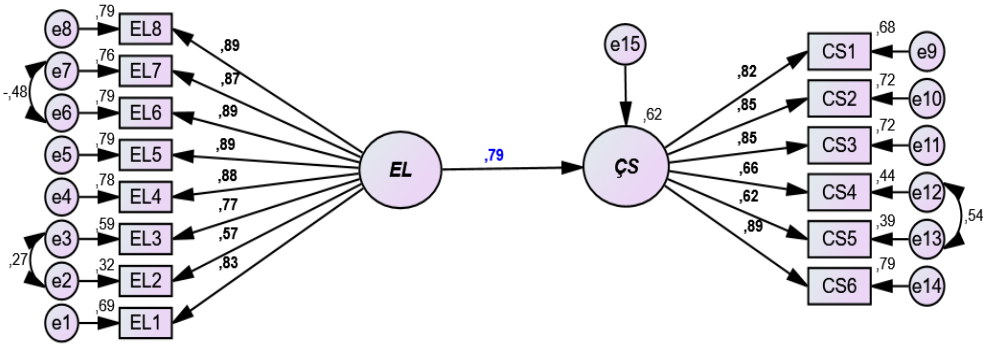

Figure 3 Testing hypothesis H2

In Figure 4 below, hypothesis H3 (Employee Motivation → Employee Voice) was tested. Hypothesis H3 was supported since EM affected EV (β=0.61; p<0.01). In other words, the motivation levels of employees affected their level of voice. Furthermore, EL explained 62% of EV (R2: 0.37).

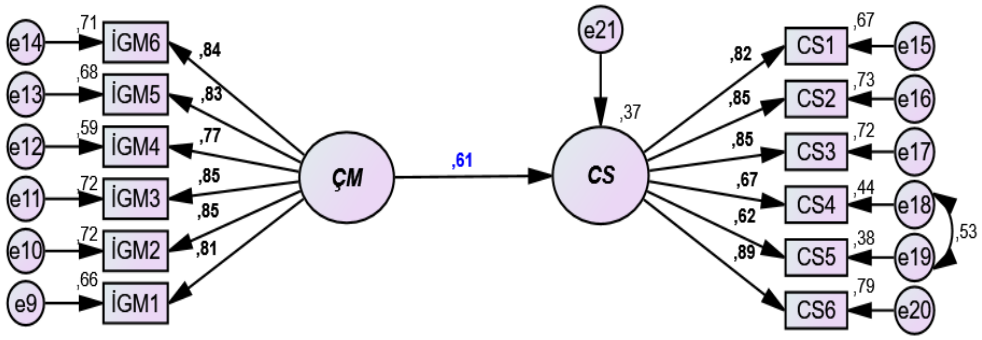

Figure 4 Testing hypothesis H3

Conclusion

This study investigated whether ethical leadership behaviors of managers in private call centers in the TRA2 region affected employee voice and motivation. According to the path analyses performed in line with the research aim, it was concluded that the ethical leadership behaviors of call center managers had a significant and positive impact on employee motivation (Figure 2). In other words, employee motivation increased as the ethical leadership behaviors of call center managers increased. This result is similar to the results obtained by Khan vd., (2020), Dannery and Ruswanti (2022), and Dannery and Ruswanti (2022) in the literature. We can recommend call center managers to create social media groups that will allow them to communicate well with their employees and organize joint social activities such as sports, trips, and picnics.

The study determined that the ethical leadership behaviors of managers had a significant positive impact on employee voice (Figure 3). In other words, employee voice increased with an increase in the ethical behaviors of call center managers while performing their managerial activities. We can indicate that employees can express themselves more easily, take part in decision-making processes with confidence, and state their ideas more easily in such an environment. The above-mentioned finding is in line with the findings of the research in the literature conducted by Walumbwa and Schaubroeck (2009), Chen and Hou (2016), Avey et al. (2012), Qi and Ming-Xia (2014), Hassan (2015) and Bai et al. (2019). In the study, it was concluded that the employee voice level affected employee motivation (Figure 4). These results are similar to the studies by Alfayad and Arif (2017), Dwomoh (2012), Fast et al. (2014), Lucas (2014), and Sevinç (2015) in the literature. We can recommend managers to create suggestion/complaint boxes within the organization where they can easily report their suggestions and complaints to their employees and hold meetings routinely where employees can present their opinions, ideas, and suggestions.

Furthermore, the study revealed that male employees compared to female employees and single employees compared to married employees exhibited more voice behaviors and were more motivated. We can attribute this to the fact that this region has a more patriarchal structure compared to other regions. It can be interpreted that women will hesitate to express their opinions and thoughts, especially to the opposite sex, due to the male-dominated family structure in this region, and furthermore, married employees will not be able to exhibit voice behaviors due to more familial responsibilities compared to single employees. Hence, we can recommend organizations in this region to train or employ female managers through whom female employees can express themselves freely without hesitation. The research detected

significant differences between ethical leadership behavior and education and seniority, and this significant difference was caused by employees with associate degrees and less than 1 year of education. Furthermore, it was determined that employees working in the provinces of Kars and Ağrı, respectively, in the TRA2 region, were able to exhibit significantly more voice behaviors and be more motivated for their work compared to the province of Iğdır. We can recommend that call center managers in Iğdır province should cooperate with managers in other provinces and that managers should change places on a provincial basis so that employees in Iğdır province can be more motivated. The study data are limited to the TRA2 region. The study can be conducted in different regions or across the country. Contributions can be made to organizational behavior and managerial literature by generalizing the results to be obtained.

References

Alfayad, Z., & Arif, L.S.M. (2017). Employee Voice and Job Satisfaction: An Application of Herzberg's Two-factor Theory. *International Review of Management and Marketing, 7*(1), 150-156.

Amabile, T.M. (1993) Motivational Synergy: Toward New Conceptualizations of Intrinsic and Extrinsic Motivation in the Workplace. *Human Resource Management Review, 3*, 185-201.

Argyris, C., & Schön, D. (1978). *Organizational learning: A theory of action perspective*. Reading, Mass: Addison Wesley. https://doi.org/10.1177/017084068000100310.

Arslan, A., & Yener, S. (2016). İşgören sesliliği ölçeğinin türkçe'ye uyarlanması çalışması [Adaptation study of the employee voice scale to Turkish]. *Journal of Management and Economics Research, 14*(1), 173-191 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yead/issue/21831/234670.

Avey, J. B., Wernsing, T. S., & Palanski, M. E. (2012). Exploring the process of ethical leadership: The mediating role of employee voice and psychological ownership. *Journal of Business Ethics, 107*(1), 21-34.

Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly, 16* (3) , 315–338. http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.03.001.

Bai, Y., Lin, L., & Liu, J. T. (2019). Leveraging the employee voice: A multilevel social learning perspective of ethical leadership. *The International Journal of Human Resource Management, 30*(12), 1869-19011-33.

Baldoni, J. (2005). *Motivation Secrets*. Great Motivation Secrets of Great Leaders. http://govleaders.org/motivation_secrets.htm. (25.09.2022).

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory: A Social Cognitive Theory*.. Englewood Cliff, N. J.: Prentice-Hall. 180-210.

Bandura, A., & Walters, R.H. (1977). *Social learning theory* (Vol.1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bartol, K.M., & Martin, D.C. (1998). *Management*. McGraw Hill. New York, NY, 268-279.

Botero, I. C., & Dyne, L. V. (2009). Employee voice behavior: Interactive effects of lmx and power distance in the United States and Colombia. *Management Communication Quarterly, 23*(1), 84-104. https://doi.org/10.1177/0893318909335415.

Bouckenooghe, D.; Zafar, A & Raja, U. (2015). How ethical leadership shapes employees' job performance: The mediating roles of goal congruence and psychological capital. *J. Bus. Ethics. 129*, 251–264.

Bowen, B.E., & Radhakrishna, R.B. (1991). Job satisfaction of agricultural education faculty: a constant phenomena. *Journal of Agricultural Education, 32*(2), 16-22.

Brown, M. E., & Trevino, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *Leadership Quarterly, 17*(6), 595–616. http://dx.doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.10.004.

Brown, M. E., Trevino, L. K., & Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 97* (2), 117–134. http://dx.doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.002

Brown, M.E., & Mitchell, M.S. (2010). Ethical and unethical leadership: Exploring new avenues for future research. *Bus. Ethics Q. 20*(4), 583–616.

Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* [Data analysis manual for social sciences: Statistics, research design, SPSS applications and interpretation]. (18th Edition). Ankara: Pegem Akademi.

Chen, A. S. Y., & Hou, Y. H. (2016). The effects of ethical leadership, voice behavior and climates for innovation on creativity: A moderated mediation examination. *The Leadership Quarterly, 27*(1), 1-13.

Chen, S. (2010). The role of ethical leadership versus institutional constraints: A simulation study of financial misreporting by CEOs. *Journal of Business Ethics. 93*(Suppl 1), 33-52, http://dx.doi.org/10.1007/s10551-010-0625-8.

Dannery, F., & Ruswanti, E. (2022). The Influence of Ethical Leadership on Ambiguity, Motivation, Stress, and Performance Employees of PT. *Aerospace. 5*(3),28603-28616.DOI: https://doi.org/10.33258/birci.v5i3.6961.

Den Hartog, D.N. (2015). Ethical leadership. Annu. Rev. Organ. Psychol. *Organ. Behav. 2* (Volume publication date April 2015), 409–434. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032414-111237.

Detert, J. R., & Burris, E. R. (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open? *Academy of Management Journal, 50*(4), 869–884.

Drucker, P. F., Collins, J., Kotler, P., Kouzes, J., Rodin, J., & Rangan, V. K. (2008). *The five most important questions you will ever ask about your organization* (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.

Dwomoh, G. (2012), The relationship between employee voice and organizational performance at electricity company of Ghana. *European Journal of Business and Management, 4*(6), 1-6.

Farndale, E., Van Ruiten, J., Kelliher, C., & Hope-Hailey, V. (2011). The influence of perceived employee voice on organizational commitment: An exchange perspective. *Human Resource Management, 50* (1), 113-129. https://doi.org/10.1002/hrm.20404.

Fast, N. J., Burris, E. R., & Bartel, C. A. (2014). Managing to stay in the dark: Managerial self-efficacy, ego defensiveness, and the aversion to employee voice. *Academy of Management Journal, 57*(4), 1013–1034.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error: Algebra and Statistics. *Journal of Marketing Research, 18*, 382-388. http://dx.doi.org /10.2307/3150980

George, D., & Mallery P.,(2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update (4th ed.)*. Boston: Allyn and Bacon.

Han, T. S., Chiang, H. H., & Chang, A. (2010). Employee participation in decision making, psychological ownership and knowledge sharing: Mediating role of organizational commitment in Taiwanese high-tech organizations. *The International Journal of Human Resource Management, 21*(12), 2218-2233. https://doi.org/10.1080/09585192.2010.509625.

Hannah, S. T., Avolio, B. J., & May, D. R. (2011). Moral Maturation and Moral Conation: A Capacity Approach to Explaining Moral Thought and Action. *Academy of Management Review, 36*(4), 663–685.

Hassan, S. (2015). The importance of ethical leadership and personal control in promoting improvement-centered voice among government employees. *Journal of Public Administration Research and Theory, 25*(3), 697-719.

Heathfield, S. M. (2017). *You Need to Know What Motivation Is – Really. The Balance. WWW document*. Updated 3 July 2017. Available at: https://www.thebalance.com/what-is-employee-motivation-1918108.(25.09.2022).

Herzberg, F., Mausner, B., & Snyderman, B. (1959). *The Motivation to Work*. New York: John Willey & Sons.

Hirschman, A.O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Holland, P., Pyman, A., Cooper, B., & Teicher, J. (2011). Employee voice and job satisfaction in Australia: The centrality of direct voice. *Human Resource Management, 50*(1), 95-111. https://doi.org/10.1002/hrm.20406.

Hox, J. J.,& Bechger, T. M. (1998). An introduction to structural equation modeling. *Family Science Review, 11*(4). 354-373.

Kalimullah, A. R., Yaghoubi, N. M., & Maloudi, J. (2010). Survey of Relationship between Organizational Justice and Empowerment. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, 24*(26), 165-171.

Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumu ilişkisinin araştırılması [Investigation of the relationship between workload level and job satisfaction in call center employees]. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(1,) 100-119.

Khan, S.R., Bauman, D.C. and Javed, U. (2020), "A study on the effect of ethical leadership on teachers' moral motivation at schools in Pakistan", *International Journal of Educational Management*, *34*(6), 965-985. https://doi.org/10.1108/IJEM-06-2019-0198

Kline, RB. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press. 154-186.

Kulualp, H.G. (2016). Çalışan Sesliliği ile Bazı Kişisel ve Örgütsel Özellikler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Öğretim Elemanları Üzerine Bir Araştırma [Determining the Relationship Between Employee Voice and Some Personal and Organizational Characteristics: A Study on Instructors], *Ege Akademik Bakış Dergisi, 16*(4), 745-761.

Lindner, R.J. (1998). Understanding Employee Motivation. *Journal of Extension, 36* (3). (http://www.ioe.org/ioe/1998iune/rb3.htmlf. (07.10.2022),

Liu, W., Zhu, R., & Yang, Y. (2010). I warn you because I like you: Voice behavior, employee identifications, and transformational leadership. *The Leadership Quarterly, 21*(1), 189-202.

Lucas, P.A. (2014). *The Brand Immortal: How Communication Keeps Brands Alive*. Communication Annual. 70.

Malthouse, E. (2001). How high or low must loadings be to keep or delete a scale item? *Journal of Consumer Psychology, 10*(1/2), 81-82.

Mayer, D. M., Aquino, K., Greenbaum, R. L., & Kuenzi, M. (2012). Who displays ethical leadership, and why does it matter? An examination of antecedents and consequences of ethical leadership. *Academy of Management Journal, 55*(1), 151–171. http://dx.doi.org/10.5465/amj.2008.0276.

Morrison, E. F.,& Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic academy of management. *The Academy of Management Review, 25*(4), 706-725. https://doi.org/10.2307/259200

Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: Integration and directions for future research. *The Academy of Management Annals, 5*(1), 373-412. https://doi.org/10.5465/19416520.2011.574506

Morrison, E. W. (2014). Employee voice and silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 1*, 173-197. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091328.

Mottaz J. C. (1985), The Relative Importance of Intrinsic and Extrinsic Rewards as Determinants of Work Satisfaction, *The Sociological Quarterly, 26*, No: 3, 365-385.

Nemeth, C. J. (1985). Dissent, group process, and creativity. *Advances in Group Processes, 2*, 57-75.

Newman, A., Kiazad, K., Miao, Q. & Cooper, B. (2014). Examining the cognitive and affective trust-based mechanisms underlying the relationship between ethical leadership and organisational citizenship: A case of the head leading the heart?, *J. Bus. Ethics, 123*(1). 113–123.

Ouakouak, M. L., Zaitouni, M. G., & Arya, B. (2020). Ethical leadership, emotional leadership, and quitting intentions in public organizations: Does employee motivation play a role? *Leadership and Organization Development Journal, 41*(2), 257–279. https://doi.org/10.1108/LODJ-05-2019-0206

Premeaux, S. F., & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: the moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1537-1562. https://doi.org/10.1111/1467-6486.00390.

Purcell, J. (2014). "Time to focus on employee voice as a prime antecedent of engagement: rediscovering the black box'box", in D. Robinson and J. Gifford (eds), *The Future of Engagement Thought Piece Collection, Engage for Success Peer-Reviewed Thought Leadership Series*, London: Engage for Success.

Qi, Y.,& Ming-Xia, L. (2014). Ethical leadership, organizational identification and employee voice: Examining moderated mediation process in the Chinese insurance industry. *Asia Pacific Business Review, 20*(2), 231-248.

Rees, C., Alfes, K., & Gatenby, M. (2013). Employee voice and engagement: Connections and consequences. *The International Journal of Human Resource Management, 24*(14), 2780-2798. https://doi.org/10.1080/09585192.2013.763843

Ruck, K., Welch, M., & Menara, B. (2017). Employee voice: An antecedent to organizational engagement?,*Public Relations Review, 43*(5), 904-914. http://doi.org/10.1016/j.pubrev.2017.04.008.

Senge, P. M. (1990). *The fifth discipline: the art and practice of the learning organization*. New York: Doubleday Business.

Sevinç, H. (2015). Kamu Çalışanlarının Motivasyonunda Kullanılan Araçlar [Tools Used in Motivation of Public Employees]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(39). 944-964.

Smith, G.P. (1994). Motivation. In W.R. Tracey (Ed.), *Human resources management and development handbook* (2nd ed., pp. 248-261). New York, NY: AMACOM.

Spencer, D. G. (1986). Employee voice and employee retention. *Academy of Management Journal, 29*(3), 488-502.

Şimşek, Ö. F., (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel Ilkeler ve LİSREL Uygulamaları* [Introduction to Structural Equation Modeling, Basic Principles, and LISREL Applications]. Ankara: Ekinoks Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri, Siyasal Basın ve Dağıtım.

Tahmaz, Z. (2020). *Personel Güçlendirme Ve İşgören Motivasyonu İlişkisi: Otel İşletmelerinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma* [The Relationship Between Employee Empowerment and Employee Motivation: A Study on Employees in Hotel Businesses]. Master's Thesis (No:625297), İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Tangirala, S. & Ramanujam, R. (2008). Exploring nonlinearity in employee voice: The effects of personal control and organizational identification. *Academy of Management Journal, 51*(6), 1189-1203.

Tuna, M. , Bircan, H. & Yeşiltaş, M. (2012). Etik liderlik ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: antalya örneği [Validity and reliability study of the ethical leadership scale: The case of Antalya]. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26*(2), 143-155, Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2705/35705.

Ufartiene, L.J. & Fominiene, V.B. (2017). *The Role Of Leader's Ethics Motivating Employees In The Tourism Organizations.* 4th International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences, (1041-1049) DOI: 10.5593/sgemsocial2017/15/S05.135

Ural, A.,& Kılıç, İ. (2021). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi* [Scientific research process and data analysis with SPSS]. Ankara: Detay Yayıncılık.

Van Dyne , L.& LePine , J.A. (1998). Helping and voice extra-role behaviors: evidence of construct and predictive validity, *The Academy of Management Journal, 41*(1), pp. 108 – 119.

Walumbwa, F. O.,& Schaubroeck, J. (2009). Leader personality traits and employee voice behavior: Mediating roles of ethical leadership and work group psychological safety. *Journal of Applied Psychology, 94*(5), 1275–1286. http://dx.doi.org/10.1037/a0015848

Walumbwa, F.O., Mayer, D.M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., & Christensen, A.L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader–member exchange, self-ecacy, and organizational identification. *Organ. Behav. Hum. Decis. Process. 115*(2), 204–213.

Wood, S.,& De Menezes, L. M. (2011). High involvement management, high performance work systems and well-being. *The International Journal of Human Resource Management, 22*(7), 1586-1610. https://doi.org/10.1080/09585192.2011.561967.

Yousaf, K., Abid, G., Butt, T.H., Ilyas, S., &Ahmed, S. (2019). Impact of ethical leadership and thriving at work on psychological well-being of employees: Mediating role of voice behaviour. *Bus. Manag. Educ. 17*(2), 194–217.

Zengin, Y. (2019). Karanlık liderliğin örgütsel seslilik ve iş tatmini üzerindeki etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10*(19), 310-337.

Zhu, W. (2008). The effect of leadership on follower moral identity: The mediating role of psychological empowerment. *Leadership Review, 8*(-), 62–73.

Genişletilmiş Özet

Günümüzün hızla büyüyen ve gelişen dünyasında, örgütlerde üst düzey yöneticiler tarafından çalışanların yardımı olmadan iş sorunlarının ve zorlukların kolayca üstesinden gelebilmeleri eskisi kadar kolay olmadığı görülmektedir.

Sadece yöneticilerin karar verdiği ve çalışanlarında bu kararlara sorgusuz ve sualsiz gerçekleştirmek zorunda olduğu dönemler geride kalmış gibi görünmektedir (Senge, 1990). Beşeri sermaye, örgütler için çok önemli bir stratejik ve entelektüel varlığa dönüşmüş durumdadır (Han, Chiang & Chang, 2010). Drucker ve arkadaşlarının (2008) belirttiği gibi: "20. yüzyılda bir şirketin en değerli varlığı üretim ekipmanlarıydı. 21. yüzyılda örgütün en değerli varlığı (ister ticari ister ticari olmayan olsun) bilgi çalışanları ve onların üretkenliği olacaktır." Örgütler, rekabet avantajını sürdürmek için daha iyi süreçler, ürünler ve hizmetler için çalışanların görüşlerine, seslerine ihtiyaç duyarlar (Botero ve Van Dyne, 2009).

Öte yandan, örgütlerine karşı aidiyet duygusu hisseden ve psikolojik olarak sahiplenen çalışanların, fikirlerini kullanarak örgütsel karar alma süreçlerinde yer almayı hak etmektedirler. Çalışanların karar alma süreçlerine katılımının bir sonucu olarak, çalışanlar örgütlerine gönüllü olarak daha fazla zaman ayırmakta ve daha fazla sorumluluk almakta, örgütsel bağlılığı, verimliliği ve bilgi paylaşımını geliştirmektedir (Han, Chiang ve Chang, 2010). Çalışanların fikir ve düşüncelerini hiç bir güven kaygısı hissetmeden rahatça ifade edebilmesi, örgütle ilgili alınan kararlara katılabilmesi anlamına gelen çalışanların sesliliği örgütün bir kültürü haline geldikçe çalışanların örgüte adanmışlığına, bağlılığına, memnuniyetine, mutlu olmasına ve dolayısıyla daha çok işine motive olmasına neden olacaktır. Günümüz iş dünyasında, yöneticilere/liderlere düşen en önemli görev çalışanlarını motive edebilmektir. Yoğun rekabet altında stresli bir ortamda çalışanların verimliliğini arttırabilmek, örgütsel anlamda başarılı olabilmek ancak çalışanları motive ederek başarılabilir (Lucas, 2014).

Teknolojinin ilerlemesi günümüzde yeni sektörler ve yeni iş alanlarının doğmasına neden olmaktadır. Çağrı merkezleri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizdede sayıları giderek artan ve yüksek oranda istihdam olanağına sahip bir sektör ve iş alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağrı merkezi çalışanlarının yoğun iş temposu, zaman baskısı, daha yüksek verimlilikte çalışma mecburiyeti çalışanın performansında ve örgüte olan bağlılığı gibi olumsuz durumlara neden olabilecektir (Keser, 2006). Bu olumsuz durumların yaşanmaması için çalışanlarına söz hakkı veren, yüksek ahlaki standartlar aktaran, çalışanlarına hem etik hem de işle ilgili diğer süreçler ve işin nasıl yapılabileceği hakkında görüş ve önerilerini dile getirmeye teşvik ederek onları motive eden etik liderler önemli rol oynayabilirler. Bu yönüyle bu çalışmanın amaçı; çağrı merkezi çalışanlarının sesliliği ve motivasyonunda etik liderlerin etkisi TRA2 bölgesini dikkate alarak ortaya koymaktır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Google From üzerinden çevrim içi anket tekniği kullanılmıştır. Sırası ile demografik değişkenler, çalışanların sesliliği, etik liderlik ve çalışanların motivasyonu olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ana kütlesi TRA2 bölgesinde (Iğdır, Ağrı, Ardahan, Kars) faaliyet gösteren çağrı merkezi çalışanlardan oluşmaktadır. Çalışmada kolayda örneklem yöntemi seçilmiştir. TRA2 bölgesinde aktif olarak 457 çalışan bulunmaktadır. Bu evrenin %95 güven %5 hata payı öngörülerek belirlenen örneklem sayısı 209 olarak hesaplanmıştır. Google Drive üzerinden çevrimiçi anket yöntemiyle çalışanlara gönderilen anketi dolduran sayısı 255 çalışandır. Bu sayı gerekli olan 209 adeti sağladığı için anket çalışmasına son verilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan yol analizleri sonucunda çağrı merkezi yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının çalışanların motivasyonları üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada yöneticilerin etik liderlik davranışlarının, çalışanların sesliliği üzerinde anlamlı pozitif yönde etkisi olduğu tespit edilmiştir (Şekil 3). Başka bir ifade ile çağrı merkezi yöneticilerinin yönetimsel faaliyetlerini yerine getirirken etiğe uygun davranışları arttıkça çalışanların sesliliği de artmaktadır. Çalışanlar böyle bir ortamda kendilerini daha rahat ifade edebileceklerini, karar alma süreclerine güvenle katılabileceklerini ve fikirlerini daha rahat ifade edebileceklerini ifade edebiliriz. Ayrıca çalışmada sonucunda erkek çalışanların kadın çalışanlara göre ve bekâr çalışanların evli çalışanlara öre daha çok seslilik davranışı gösterdikleri ve motive oldukları tespit edilmiştir. Bu durumu nispeten diğer bölgelere göre daha ata erkil bir yapıya sahip olmasına bağlayabiliriz. Bu bölgede erkek egemen bir aile yapısı içinde olması kadınların fikirlerini ve düşüncelerini özellikle karşı cinse bildirmede çekineceklerinden ayrıca evli çalışanların bekârlara göre daha çok ailesel sorumluklarından dolayı seslilik davranışı gösteremeyebileceklerini şeklinde yorumlayabiliriz. Bunun için bu bölgedeki örgütlere kadın çalışanların rahatlıkla kendilerini çekinmeden ifade edebilecekleri kadın yöneticiler yetiştirmelerini yâda istihdam etmelerini önerebiliriz. Çalışmada etik liderlik davranışı ile eğitim ve kıdem arasında anlamlı farklıklar olduğu, bu anlamlı farklılığın önlisans ve 1 yıldan daha az çalışanlardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca TRA2 bölgesindeki sırasıyla Kars ve Ağrı illerinde çalışanların Iğdır iline göre anlamlı olarak daha çok seslilik gösterebildikleri ve işlerine daha çok motive olabildikleri tespit edilmiştir. Iğdır ilindeki çalışanların daha çok motive olabilmeleri için Iğdır ili çağrı merkezi yöneticilerinin diğer illerdeki yöneticiler ile işbirliğine gitmelerini ve yöneticilerin il bazında yer değiştirmelerini önerebiliriz. Çalışma verileri, TRA2 bölgesi ile sınırlıdır. Çalışma farklı bölgelerde yâda tüm yurtta gerçekleştirilebilir. Elde edilecek sonuçlar genelleştirilerek örgütsel davranış ve yönetimsel literatüre katkı sağlanabilir.

2024, VOL 14, NO 4, 1238-1252
DOI: 10.48146/odusobiad.1254149
Geliş Tarihi/Received Date: 21.02.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 09.09.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Bireylerin dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi[1]

Mutlu Sesli[2]

[2] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler, Tokat, Türkiye.

ÖZET

Çalışmanın amacı Tokat ilinde yaşayanların, Suriyelilere yönelik algıladıkları tehdit ile sosyal mesafe düzeylerinin incelenmesidir. Çalışmanın temel varsayımı katılımcıların dindarlık düzeyleri, milliyetçilik algıları, yakın çevrelerindeki Suriyeli yoğunluğu gibi unsurların Suriyelilere yönelik olarak geliştirdikleri tutumları üzerinde etkili olduğudur. Din ve dindarlık genellikle olumsuz tutumlarda itici bir güçtür. Fakat paradoksal olarak bir gruba karşı hoşgörüyü ya da hoşgörüsüzlüğü kolaylaştırabilir. Dindarlık gibi milliyetçilik duygusu ve algısı da göçmenlere yönelik hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirebilir. Bireylerin sahip olduğu dindarlık ve milliyetçilik düzeyleri genel olarak yabancılara karşı geliştirilen tehdit ve sosyal mesafe algısını olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış olup anket verileri kolayda örnekleme yöntemi ile çevrimiçi toplanarak analizi yapılmıştır. Çalışmada katılımcıların (N= 517) dindarlık düzeyleri Suriyelilere yönelik tehdit ve sosyal mesafe algıları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bireylerin milliyetçilik algıları ile Suriyelilere yönelik tehdit ve sosyal mesafe algıları arasında ise pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Çalışma hem teorik anlamda hemde değişkenler arası ilişkileri araştırmasından dolayı literatüre katkı sunacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Suriyeliler, dindarlık, milliyetçilik, tehdit, sosyal mesafe.

Examining the relationship between individuals' levels of religiosity and nationalism and their perceptions of social distance and threat towards Syrians under temporary protection

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the perceived threat and social distance levels of those living in the province of Tokat against Syrians. The basic assumption of the study is that factors such as participants' level of religiosity, perceptions of nationalism, and the density of Syrians in their immediate surroundings have an impact on their attitudes towards Syrians. Religion and religiosity are often a driving force in negative attitudes. However, paradoxically it can facilitate tolerance or intolerance towards a group. Like religiousness, the sense and perception of nationalism can bring about intolerance towards immigrants. Religiosity and nationalism levels of individuals generally affect the perception of threat and social distance developed against foreigners positively or negatively. In the study, descriptive scanning method was used, and the survey data were collected online with convenience sampling method and analyzed. In the study, there is a negative relationship between the religiosity levels of the participants (N= 517) and their perceptions of threats towards Syrians and social distance. There is

[1] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversite Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan araştırma için etik onay alınmıştır (Tarih/Karar No: 17.06.2022-09.40).

Atıf: Sesli, M. (2024). Bireylerin dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1238-1252. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1254149

Sorumlu Yazar: mutlu.sesli@gop.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

a positive relationship between individuals' perceptions of nationalism and their perceptions of threat and social distance towards Syrians. The study will contribute to the literature both in the theoretical sense and because of its research on the relations between variables.

KEYWORDS

Syrians, religiosity, nationalism, threat, social distance.

Giriş

Dünyada ilk çağlardan itibaren din, milletlerin birliği, beraberliği ve birbirleri ile ilişkilerinde belirleyici olmuş faktörlerden biridir. Öyle ki dünyada din adına birçok savaş olmuş ve din çatısı altında pek çok ittifak gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda din özellikle farklı ulusları birbirine bağlayan ya da birbiriyle çatıştıran ortak bir payda görevi görmektedir.

Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik düşüncesi de milletlerin birlik, beraberlik ve birbirleri ile olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle günümüzde pek çok ülkenin dış politikada kültürel ve tarihsel bağlardan daha çok ulusal çıkarları ve milliyetçi duyguları ön planda tuttuğu söylenebilir. Bu politikalar bu ülkelerde yaşayan vatandaşlar üzerinde de etkili olmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlar ulusal çıkar veya kaygılardan dolayı dini veya kültürel bağları olan milletlere yönelik olumsuz algı veya tutumlara sahip olabilmektedir. Suriye krizinden sonra bu durum Türkiye'de de hissedilmeye başlanmıştır. Vatandaşların bir kısmı ensar-muhacir kardeşliğine vurgu yaparak Suriye'den gelenlere yönelik dinin etkisiyle olumlu bir tutum sergilerken, bir kısmı ise genel olarak topluma zarar verdiği düşüncesiyle daha olumsuz bir tutuma sahiptir. Bu tutumlar bireylerin sahip oldukları dindarlık ve milliyetçilik düzeyleri ile yakından ilgilidir. Mevcut bağlamda, geçici koruma altındaki Suriyeliler ev sahibi toplumla aynı dini paylaşmakta ve Batı Avrupa kültürüne kıyasla Suriyelilerin kültürü Türk kültürüne daha çok benzemektedir (Özkan, Ergün ve Çakal, 2022).

Suriyelilerin Türkiye'deki konumu ile ilgili çoğu araştırmacıların yanlış kavram kullandığını değerlendirilmektedir. Bazı araştırmalarda Suriyeliler için sığınmacı/mülteci kavramı kullanılsa da bu kavram, yürüklükte ki mevzuata ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalara göre uygun değildir. Türkiye'deki Suriyeliler için geçici koruma statüsündeki kişiler tanımı daha uygun düşmektedir. Çünkü Türkiye Suriye'den gelen kişiler için Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013) ile Geçici Koruma Yönetmeliği (2014) çıkarmış ve onları geçici koruma altına almıştır (Acungil, 2021; Fansa, 2021).

Toplumların ülkelerine gelen sığınmacı ve mültecilere yönelik geliştirdikleri tehdit ve sosyal mesafe düşünceleri literatürde farklı şekillerde ifade edilmektedir. Sığınmacı ve mülteciler konusunda çalışma yapan araştırmacılar onların misafir oldukları toplumda yaşayanlarda ekonomik ve kültürel olarak tehdit algısına neden olduğunu fark etmişlerdir (bkz. Esses, Hodson ve Dovidio, 2003; McKay, Thomas ve Kneebone, 2011; Schweitzer, Perkoulidis, Krome, Ludlow ve Ryan, 2005; Stephan, Renfro, Esses, Stephan ve Martin, 2005). Şöyle ki, sığınmacılar hayatlarını devam ettirmek için öncelikle bir işe, barınmaya, sağlık sorunlarını tedavi etmek için sağlık hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Ancak, misafir oldukları toplumdan farklı etnik, kültürel ve dini kimliklere sahip olduklarından bulundukları toplumdan farklı ahlaki standartlara sahip olmakta bazen de değerleri baskın olan kültürler ile çatışmaya düşebilmektedirler. Bunların yanı sıra sığınmacıların geldikleri ülkelerde gelişmiş sağlık hizmeti olmadığından geldikleri toplumda daha önce ortadan kalkmış pek çok hastalığın tekrar görülmesine sebep olabilmektedirler. Bu ve benzeri pek çok durum ev sahibi toplumların sığınmacılara/mültecilere karşı tutum ve davranışlarını belirlemektedir (Ekici, 2019).

Bireylerin Suriyelilere yönelik tehdit ve sosyal mesafe algıları öfke gibi sosyal süreçleri de beraberinde getirmektedir. Bunun yanında kendi kimliğini dezavantajlı olarak gören gruplar da sosyal kimliklerini ön plana çıkratmak isteyebilirler. Ayrıca bireyler kendi kimlikleri ile diğer kimlikleri karşılaştırabilir ve gruplar kendi ahlaki değerlerini ön plana çıkartarak diğer grupları

değerlendirebilir (Özkan vd, 2022). Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyelilere yönelik tehdit ve sosyal mesafe algıları sosyal psikoloji süreçleriyle de yakında ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı bireylerin sahip oldukları dindarlık ve milliyetçilik düzeyleri geçici koruma altındakilere karşı geliştirdikleri tehdit algısını biçimlendirirken onlarla her türlü ilişkisinde sosyal mesafe koymalarına neden olabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmanın konusu Tokat ilinde yaşayan vatandaşların geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere yönelik geliştirdikleri tutumları araştırmaktır. Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 03 Kasım 2022 tarihi itibarıyla toplam 3 milyon 603 bin 724 kişidir. Tokat ilinde yaşayanlar ise 1172 kişi olarak tespit edilmiştir (Geçici Koruma Altındakiler Suriyeliler, 2022). Çalışma katılımcıların dindarlık ve milliyetçilik algılarının Suriyelilere karşı tehdit ve sosyal mesafe algılarını araştırmaya yönelik olup kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve veriler çevrim-içi olarak Tokat ilinde yaşayanlardan toplanmıştır. Literatür tarandığında bireylerin demografik değişkenlerinin Suriyelilere bakış açısını araştıran çalışmalara sıkça rastlanırken özellikle bireylerin dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin yani her iki değişkenin Suriyelilere yönelik tutumunu inceleyen çalışmalara özellikle ülkemizde rastlanılmadığından bu araştırmanın özgün olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çalışmanın sonucunda elde edilen veriler Türkiye'de son yıllarda ortaya çıkan geçici kuruma altındaki Suriyelilerin sorunlarına çözüm üretmede, bu probleme yönelik politikalar oluşturulmasında ve oluşturulacak politikalara yön vermede yardımcı olacaktır.

Literatür incelendiğinde dinin algılanan tehdit ve sosyal mesafe üzerindeki etkisini gösteren çalışmalara bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların sonuçları etkileşimde bulunan grubun özelliklerine göre değişebilmektedir. Örneğin Hristiyan bir toplumun başka bir Hristiyan topluma yönelik tehdit algısı veya sosyal mesafesi incelendiğinde dinin sosyal mesafe üzerinde negatif bir etkisi söz konusu olabilirken, farklı dine mensup bir gruba yönelik tehdit algısı veya sosyal mesafesi incelendiğinde dinin bu faktörler üzerinde pozitif etkisi söz konusu olabilmektedir. Örneğin, Koçak (2021) Türkiye'de gerçekleştirdiği çalışmada dinin mültecilere yönelik tehdit algısı üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kılınç ve Sağır (2021) aynı dine mensup olmanın Suriyelilere yönelik tehdit algısı ve ön yargıları azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Hıdırlıgil (2020), New York'ta yaşayan Müslüman öğrencilerin, Müslüman olmayanlardan algıladıkları sosyal mesafenin, Müslüman olmayanların onlara karşı gerçekte ortaya koyduğu sosyal mesafeden daha yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Triandis ve Triandis (1960), ABD'de beyaz ve siyah öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada sosyal mesafe üzerinde etkili olan faktörlerin etkileşimde olunan millete göre farklılaştığını tespit etmiştir. Örneğin beyaz öğrencilerin siyahlara yönelik sosyal mesafesini etkileyen en önemli faktör ırk olurken İrlandalılara yönelik sosyal mesafesini etkileyen en önemli faktör din olmaktadır.

Literatür incelendiğinde milliyetçiliğin algılanan tehdit ve sosyal mesafe üzerindeki etkisini farklı uluslar üzerinde test eden çalışmalara rastlanmaktadır. Zeng ve Li (2019) çalışmasında Çin tehdidi algısının Amerikan halkında Çin'den gelen doğrudan yabancı yatırımlarına bakışta olumsuzluğa neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Terhune (1964), kendi ulusunun başkaları tarafından tehdit edildiğinde milliyetçiliğin daha da güçlendiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik ve tehdit algısı arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu iddia etmektedir. Bilali vd. (2018), Türkiye'de ulusal kimliğin Kürtlere yönelik sosyal mesafe üzerinde dolaylı etkisi olduğunu, algılanan tehdidin de bu etkide aracılık rolünün bulunduğunu tespit etmiştir. Bunun temel nedenleri arasında terör ve göçlerden kaynaklanan sebepler olabilir. Bilgiç vd. (2014), Türkiye'de yaptıkları çalışmada Kürt olmayanların Kürtlere yönelik sosyal mesafelerinin Türk olmayanların Türklere yönelik sosyal mesafesinden fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Güney ve Konak (2016), yaptıkları çalışmada milliyetçiliğin Suriyeli göçmenlere yönelik öteki algısı üzerinde etkisi olduğunu, milliyetçi yaklaşımın Suriyeli göçmenlere yönelik savaştan kaçan, vatan haini gibi nitelemelere yol açtığını tespit etmiştir. Balaban (2013) çalışmasında Türklerin Kürtlere karşı önyargılarını araştırmak ve bu önyargıda algılanan tehdidin olası rolünü incelediği çalışmasında

Türklerin sosyal hakimiyet yönelimleri ne kadar yüksekse ve kendilerini ne kadar Türk olarak tanımlıyorlarsa bu tutumun Kürtlere yönelik algıladıkları tehdidi artırdığı ve onlara karşı önyargılı hale geldikleri ve bu nedenle Kürtlere karşı toplumsal olarak daha mesafeli oldukları ve onlara karşı daha olumsuz duygular besledikleri sonucuna ulaşmıştır. Arslantürk (2020) çalışmasında ise sosyal medyada göçmen karşıtı tutumları bütünleşik tehdit kuramı çerçevesinde ideolojik olarak incelemiş ve olumsuz tweet hesaplarının daha çok Kemalist ve Türkçü ideoloji ile ilişkili olduğunu olumlu tweet hesaplarında ise dini/muhafazakar sembollerin öne çıktığını söylemektedir. Yanbolluoğlu (2018) gerçekleştirdiği çalışmasında gerçekçi ve sembolik tehdit algısının algılanan sosyal mesafeyi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Koçak (2021) Türkiye'de gerçekleştirdiği çalışmasıda göçmenlere yönelik tehdit algısının sosyal mesafe düzeyi üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Hadarics vd. (2020), Müslümanlar ve Romalılar arasında ayrı ayrı gerçekleştirdiği çalışmada her iki grupta da gruplararası tehdit algısı ile sosyal mesafe arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öztürk (2022) çalışmasında ise Suriyeliler yönelik olarak nefret söylemini incelediği çalışmasında Suriyeli sığınmacılara yönelik nefret söylemlerinin ötekileştiren, ırkçı yaklaşımlar içeren, şiddete teşvik eden içerikler bağlamında üretildiği tespit etmiştir. Doğan ve Ünal (2021) çalışmasında Suriyelilere yönelik ayrımcı, dışlayıcı ve ötekileştirici söylem ve eylemlerin meşrulaştırıcı kaynakları oluşturulan kategorileri incelediği çalışmasında Suriyelilerin halkın çoğunluğu tarafından düzen bozan ve daha da fazla bozma potansiyeline sahip tehlikeli dış gruplar olarak algılandığını belirtmektedir.

Teorik ve Kavramsal Çerçeve

Psikososyo-teolojik bir olgu olan dindarlık "bireyin öznel dinsel inancı ve kişisel algıları neticesinde benliği ve kişiliği ile bütünleşen karmaşık" bir duruma işaret etmektedir (Koç, 2009, s. 476). Diğer bir ifadeyle dindarlık, "bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi"dir (Kurt, 2009, s. 2). Dindarlık derecesi aynı dine inanan insanlar arasında da düzeysel olarak farklılaşabilmektedir. Ayrıca dindarlık insanların inandığı dinlere göre de farklılıklar göstermektedir (Avcı ve Köroğlu, 2021). Bu nedenle dindarlık göreceli bir kavramdır. En genel manada dindarlık, "insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu"dur (Okumuş, 2006, s. 21).

Milliyetçilik ise aynı din gibi bir grubu bütünleştirirken aynı zamanda bu bütünleştirdiği grubu diğer toplumsal gruplardan ve öteki olarak düşündüklerinden ayrıştırır. Bu anlamda milliyetçilik, bireyin kendi ülkesini üstün ve baskın gördüğü bir tutumu içermektedir (Balabanis vd., 2001). Ayrıca bireyin kendi ülkesinin menfaatini ve refahını diğer ülkelerden daha çok istemesi ve ülkesinin iyiliğini gözetmesini de içermektedir (Wang, 2006). Bireylerin ülkelerine karşı bu bakış açıları siyasi, ekonomik ve kültürel duygularına ve ülkelerine bağlılık düzeylerine yansımaktadır. Bu tutum ve hisler milliyetçilik olgusunun temelini oluşturmaktadır (Druckman, 1994). Özetle milliyetçilik milletin çıkarları ve değerlerini, diğer tüm çıkar ve değerlerden üstün görür.

Türkiye'de geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeliler "öteki" olarak tanımlanan gruplandırır. Bu bakış açısı toplumsal yaşamda normal olarak değerlendirilebilecek bir olgudur. Bu öteki olarak tanımlanan gruplar toplumun bazı kesimlerince tehdit olarak kabul edilebilmektedir (Eser ve Uygur, 2019). Göçmen/sığmacı/mülteci gibi farklı guruplara karşı algılanan tehdit ve olumsuz tutumlar arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarda bütünleşik tehdit kuramı ilk akla gelen kuramdır (Stephan ve Stephan, 1993). Tehdit kuramı genel olarak "bir grubun diğer bir grubun varlığını kendisi için tehdit olarak görmesi durumuna" dikkati çekmektedir (Eser ve Uygur, 2019). Sığınmacılara/mültecilere karşı duyulan tehdit düşüncesi iki şekilde olmaktadır. Bu tehditler gerçekçi ve sembolik tehditlerdir. Kişilerin, grupların varlığına yönelik savaş gibi tehditler ve siyasi ve ekonomik gücüne olan tehditler gerçekçi tehditlerdir. Bu tehdit içerik olara maddi varlıklara,

güce, fiziksel bütünlüğe, iş ve ekonomik kaynaklara yöneliktir. Sembolik tehditler ise grubun inançlarını, tutumlarını hedefe koymaktadır. Göç edenlerin kendi inanç ve tutumlarını değiştireceğine, zarar vereceğine dair önyargılar bu tehdidin oluşmasına sebep olmaktadır (Stephan vd., 1999). Bu tehdit algısı ahlaki değerlerinin, tutumlarının, normlarının, inançlarının çatıştığı durumları ifade etmekte ve dil, gelenek görenek ve kıyafet farklılarına vurgu yapmaktadır.

Sosyal mesafe kavramı ise "kişi ile grup arasında ve gruplar arasında ve kişi arasında işlev gören sempatik anlayışın derecesi" olarak tanımlanmaktadır (Bogardus, 1959: s. 7). Kavram, bireylerin toplumsal ilişki seviyesine vurgu yaparak onların birbirleri ile komşuluk, arkadaşlık, evlilik gibi yakınlaşma derecelerine atıf yapmaktadır. Bu yakınlaşma derecesi farklı din, etnik ve kültürel farklılıkları olanların birbirleri ile arkadaş olma, komşuluk etme veya evlenme gibi konuları ne kadar içselleştirdiklerine vurgu yapmaktadır (Güler, 2013). Sosyal mesafe samimiyet ve anlayış derecesi yani hoşgörünün tersidir. Bir kişi bireyler arasındaki ilişkisinde sosyal mesafe koyarsa, söz konusu diğer kişilere karşı sempati ve tolerans seviyesi o kadar az olur (Eser ve Uygur, 2019, s. 142).

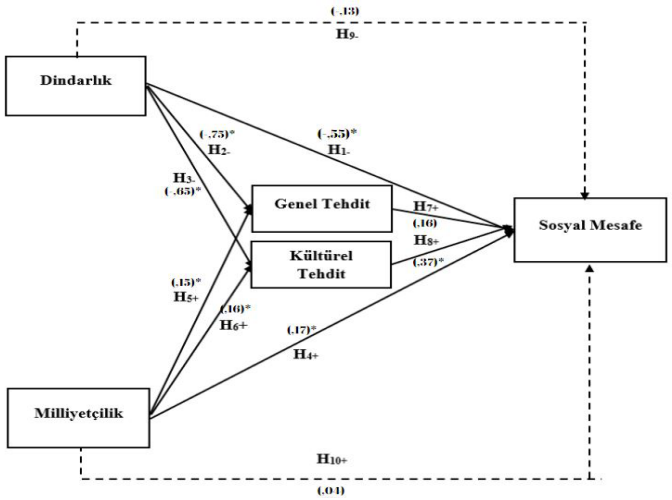
Yöntem

Araştırmada veri toplam sürecine geçilmeden önce Tokat Gaziosmanpaşa Üniversite Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan araştırma için etik onay alınmıştır (Tarih/Karar No: 17.06.2022-09.40). Etik onay alındıktan sonra googleforms aracılığıyla veriler anket (ölçek vs.) toplanmıştır. Veri toplama süreci 20 Haziran-30 Ağustos 2022 arasında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın evreni Tokat ilinde yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Nüfus ve vatandaşlık işleri genel müdürlüğünün verilerine göre evrenin büyüklüğü 602.567 kişiden oluşmaktadır (Tokat İl ve Vatandaşlık Nüfus Müdürlüğü, 2023). Bu evrende bulunanların hepsine tek tek ulaşmak pratikte mümkün olmadığından evreni temsil edebileceği düşünülen kolayda örnekleme yöntemiyle oluşan 517 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. MacCallum vd. (2011), araştırmanın örneklem büyüklüğünün anket formunda yer alan ifadelerin dört katı olması gerektiğini, Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) yüz milyonluk bir evrende 384 sayısının örneklem için yeterli olduğunu, Gegez (2007) ise bir araştırmanın örneklem büyüklüğünün 300-500 arasında olması gerektiğini belirtmektedir. Araştırmanın örneklem büyüklüğü olan 517 sayısı bu sınırlarda olduğundan araştırmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir. Örneklemi oluşturan bireylere ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Hipotezler

H_1: Dindarlık Suriyelilere yönelik sosyal mesafe algısı üzerinde negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_2: Dindarlık Suriyelilere yönelik genel tehdit algısı üzerinde negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_3: Dindarlık Suriyelilere yönelik kültürel tehdit algısı üzerinde negatif yönlü bir ilişki vardır.
H_4: Milliyetçilik ile Suriyelilere yönelik sosyal mesafe algısı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_5: Milliyetçilik Suriyelilere yönelik genel tehdit algısı üzerinde pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_6: Milliyetçilik Suriyelilere yönelik kültürel tehdit algısı üzerinde pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_7: Algılanan genel tehdit sosyal mesafe üzerinde pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_8: Algılanan kültürel tehdit sosyal mesafe üzerinde pozitif yönlü bir ilişki vardır.
H_9: Algılanan genel tehdit ve kültürel tehditin müslüman dindarlık ve sosyal mesafe arasındaki ilişkide aracılık rolü bulunmaktadır.
H_{10}: Algılanan genel tehdit ve kültürel tehditin milliyetçilik ve sosyal mesafe arasındaki ilişkide aracılık rolü bulunmaktadır.

Görsel 1 Araştırma modeli

Çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış olup anket verileri kolayda örnekleme yöntemi ile çevrimiçi toplanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcılara ait demografik bilgileri içeren altı adet soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların milliyetçilik ve dindarlık düzeylerini ölçmeye ve geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sosyal mesafe ve tehdit algısını belirlemeye yönelik 41 ifade/ 3 (üç) ölçekten oluşmaktadır. Dindarlık düzeyini belirlemek amacıyla kullanılan ölçek dokuz ifadeden oluşmaktadır ve Harlak ve Eskin'in (2018) çalışmasından alınmıştır. Milliyetçilik düzeyini belirlemeye yönelik altı ifade ise Korkmaz ve Dal'ın (2019) çalışmasından alınmıştır. Katılımcıların Suriyelilere yönelik sosyal mesafe algısını belirlemek için ilk olarak Bogardus, (1925) tarafından geliştirilen ve Güler (2019) tarafından kullanılan sekiz ifadeli ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların Suriyelilere yönelik tehdit algısını belirlemek için Stephan ve Stephan(1993) tarafından geliştirilen ve Balaban (2013) tarafından kullanılan iki boyut, 18 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeklerin tümü 5'li likert tipinde (1=Kesinlikle Katılmıyorum; 5= Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanmıştır.

Tablo 1 Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişken	Düzey	N	%
Cinsiyetiniz?	Erkek	317	61,3
	Kadın	200	38,7
Yaşınız?	18-25	241	46,6
	26-30	34	6,6
	31-40	103	19,9
	41-50	104	20,1
	51-60	30	5,8
	61 ve üstü	5	1,0
Nerede yaşıyorsunuz?	İl	381	73,7
	İlçe	87	16,8
	Köy-Kasaba	49	9,5
Öğrenim Durumu	İlköğretim	7	1,4
	Ortaöğretim	22	4,3
	Ön lisans	59	11,4
	Lisans	341	66,0
	Lisansüstü	88	17,0
Medeni Durum	Evli	221	42,7
	Bekar	296	57,3
Gelir Durumu	5.000 tl ve altı	177	34,2
	5.001-10.000 tl arası	180	34,8
	10.001-15.000 tl arası	95	18,4
	15.001-20.000 tl arası	38	7,4
	20.001 tl ve üstü	27	5,2

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların çoğunun erkeklerden (%61) oluştuğu görülmektedir. Ayrıca yarısına yakını 18-25 yaş aralığındadır (%47). Katılımcıların önemli bir kısmı il merkezinde yaşamaktadır (%74) ve çoğunun medeni durumu bekardır (%57). Araştırmaya katılanların çoğu lisans mezunudur (%66) ve çoğunluk 2022 yılı itibariyle 10.000 TL ve altında (%72) gelire sahiptir.

Veri Analizi

Anket aracılığı ile elde edilen veriler SPSS ve AMOS paket programlarında analiz edilmiştir. Veriler toplandıktan ve analiz programlarına aktarımları gerçekleştirildikten sonra ilk olarak SPSS paket programında güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçekler daha önce Türkçeye uyarlanmış ve yapı geçerlilikleri test edilmiş olduğundan AMOS programında doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonucunda ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirliği doğrulandıktan sonra araştırma değişkenlerinin birbirleri ile ilişkisini ve etkisini ortaya koymak amacıyla SPSS programında korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Değişkenler Arası İlişkiler

Araştırmada kullanılan değişkenlerin birbirleri ile ilişkisi Tablo 2'de gösterilmektedir. Tablo-2 incelendiğinde dindarlık boyutunun milliyetçilik boyutu ile arasında (r=,11) pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki, genel tehdit boyutu ile arasında (r=-,84) negatif yönde çok yüksek bir ilişki, kültürel tehdit boyutu ile arasında (r=-,80) negatif yönde yüksek düzeyde bir ilişki, sosyal mesafe boyutu ile arasında (r=-,69) negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Milliyetçilik boyutunun genel tehdit boyutu ile arasında (r=,09) pozitif yönde zayıf bir ilişki, kültürel tehdit boyutu ile arasında (r=,12) pozitif yönde zayıf bir ilişki, sosyal mesafe boyutu ile arasında (r=,16) pozitif yönde zayıf bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2 Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	1. Dindarlık	2. Milliyetçilik	3.Genel Tehdit	4. Kültürel Tehdit	5.Sosyal Mesafe
1. Dindarlık	1				
2. Milliyetçilik	,11*	1			
3. Genel Tehdit	-,84**	,09*	1		
4. Kültürel Tehdit	-,80**	,12*	,90**	1	
5. Sosyal Mesafe	-,69**	,16*	,64**	,69**	1

** p<01 * p<05

Genel tehdit boyutu ile kültürel tehdit boyutu arasında (r=,90) pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki, sosyal mesafe boyutu arasında (r=,64) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Kültürel tehdit boyutu ile sosyal mesafe boyutu arasında (r=,69) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Korelasyon analizi sonucunda bazı değerlerin r=,80 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum değişkenler arasında çoklu doğrusallık olabileceğini göstermektedir. Ancak çoklu doğrusallığın varlığı sadece değişkenler arasındaki ilişkilere bakılarak tespit edilememektedir. VIF değeri ve tolerans değeri de çoklu doğrusallığın varlığını belirlemek için kullanılmaktadır. Düşük tolerans ve yüksek VIF değerinin varlığı çoklu doğrusallık problemi olduğunu göstermektedir. Modelde çoklu doğrusallık problemi olmaması için tolerans değerinin 0,2'den büyük olması gerekmektedir (Ergün-Başak ve Can, 2018). Ayrıca VIF değerinin 5'ten büyük olması modelde çoklu doğrusallık problemi olduğunu göstermektedir (Tarı, 2002). Değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi olup olmadığını anlamak için SPSS programında doğrusallık testi (collinearity diagnostics) yapılmıştır.

Tablo 3 Doğrusallık Testi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Tolerans	VIF	p
Dindarlık		,308	3,249	0,00
Milliyetçilik		,905	1,105	0,00

Genel Tehdit	Sosyal Mesafe Algısı	,229	4,369	0,448
Kültürel Tehdit		,305	3,281	0,00
Dindarlık	Genel Tehdit	,999	1,009	0,00
Milliyetçilik		,999	1,009	0,00
Dindarlık	Kültürel Tehdit	,999	1,009	0,00
Milliyetçilik		,999	1,009	0,00

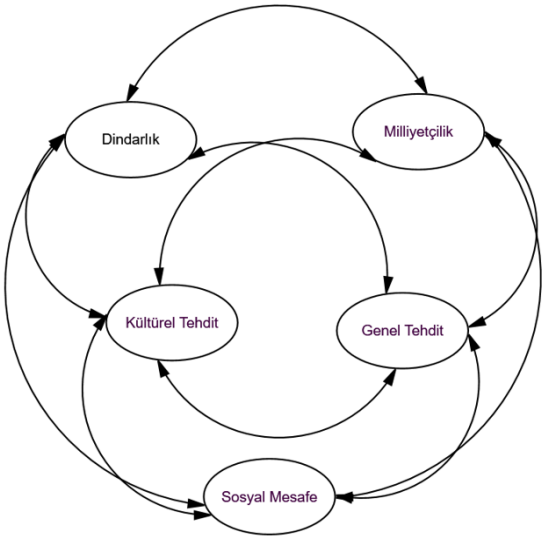
Tablo 3. incelendiğinde tüm değişkenler arası ilişkilerde tolerans değerinin 0,2'den büyük ve VIF değerinin 5'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda modelde çoklu doğrusallık probleminin olmadığı söylenebilir.

Tablo 4 Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Boyutlar	Estimate	Cronbach Alpha	KMO
D1	Müslüman Dindarlık	0,581	,946	,958
D2		0,716		
D3		0,908		
D4		0,896		
D5		0,929		
D6		0,853		
D7		0,743		
D8		0,78		
D9		0,927		
M1	Milliyetçilik	0,737	,908	,876
M2		0,792		
M3		0,782		
M4		0,716		
M5		0,821		
M6		0,846		
S1	Sosyal Mesafe	0,745	,920	,899
S2		0,823		
S3		0,789		
S4		0,808		
S5		0,759		
S6		0,806		
S7		0,792		
S8		0,617		
GT1	Genel Tehdit	0,797	,952	,968
GT2		0,723		
GT3		0,813		
GT4		0,733		
GT5		0,824		
GT6		0,803		
GT7		0,825		
GT8		0,79		
GT9		0,853		
GT10		0,742		
GT11		0,676		
GT12		0,769		
GT13		0,786		
KT1	Kültürel Tehdit	0,771	,847	,844
KT2		0,771		
KT3		0,642		
KT4		0,712		
KT5		0,771		

Araştırmada kullanılan ölçeklerin öncelikle güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Tablo 4 incelendiğinde tüm ölçeklerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir (Kılıç, 2016; Yaşlıoğlu, 2017). Daha sonra doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz yapılmadan önce ölçeklerin Kaiser Meyer-Olkin (KMO) değerleri ve Bartlett Küresellik testi sonuçları incelenmiştir. İnceleme sonucunda ölçeklerin faktör analizine uygun olduğu ve örneklem

sayısının faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğu tespit edilmiştir (Altunışık vd., 2005). Tablo 3 incelendiğinde ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yüklerinin 0,30 üzerindedir. Literatürde faktör yüklerinin 0,30 üzerinde olmasına yönelik bir kabul bulunmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017). Doğrulayıcı faktör analizinin sonuçları görsel 2'de gösterilmektedir.

Görsel 2 Değişkenler Arası İlişkiler

Görsel 2'de gösterilen modelin uygunluğunu incelemek için uyum değerleri kontrol edilmiştir. Yüksek uyum değerleri elde etmek için üç adet modifikasyon yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar sonucunda elde edilen uyum değerleri ($\chi 2/sd$= 2.116; RMSEA= 0.046, GFI: 0.86, CFI: 0.95, RFI: 0.90, NFI: 0.91, IFI: 0.95, TLI: 0.95) kabul edilebilir düzeydedir (Şimşek, 2007).

Yapısal Eşitlik Modeli Analizi (YEM) Sonuçları

Değişkenler arası ilişkiler belirlendikten ve modelin uyumu sağlandıktan sonra hipotezleri test etmek için YEM analizi yapılmıştır. Yem analizinde birden fazla aracı değişken bulunan durumlarda program aracılık rolünü belirlerken hangi aracı değişken üzerinden aracılığın sağlandığını veya aracı değişkenlerin etkisini ayrı ayrı vermemektedir. Aracı değişkenlerin etkisinin ayrı ayrı görülmek istendiği durumlarda genellikle Hayes (2018) tarafından önerilen PROCESS Modelleri kullanılmaktadır. Ancak PROCESS modellerinde iki tane bağımsız değişkenin analize dahil edildiği bir model bulunmamaktadır. Bu nedenle PROCESS modeli kullanılmak istendiği takdirde dindarlık ve milliyetçiliğin bağımsız değişken olduğu iki ayrı model oluşturularak bu değişkenlerin etkisinin birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı hesaplanması söz konusu olmaktadır. Ancak bu çalışmada genel tehdit ve kültürel tehdit algılarının aracılık rollerinin belirlenmesi kadar dindarlık ve milliyetçiliğin etkilerinin de karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle dindarlık ve milliyetçiliğin aynı model içerisinde analize dahil edilmesi daha uygun görülmüş ve YEM kullanılmıştır. Daha net bir ifadeyle dindarlık ve milliyetçilik karşılaştırması yapmak amaçlandığından aracı değişkenlerin etkisini ayrı ayrı göstermemesine rağmen YEM kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde Müslüman dindarlık boyutunun sosyal mesafe (B=-,55), genel tehdit (B=-,75) ve kültürel tehdit (B=-,65) boyutlarını negatif olarak yordadığı görülmektedir. Bu sonuçlar H_1, H_2 ve H_3 hipotezlerini desteklemektedir.

Tablo 5 YEM analizi sonuçları

Hipotezler	Toplam Etki	S.H.	C.R.	Dolaylı Etki	p	%95 GA		Hipotez Test Sonuçları
						AL	ÜL	

D→GT	-,75	,03	-21,798		,000*			Desteklendi
D →KT	-,65	,03	-18,959		,000*			Desteklendi
D →SM	-,55	,11	-5,041		,000*			Desteklendi
M → GT	,15	,02	7,051		,000*			Desteklendi
M → KT	,16	,02	6,593		,000*			Desteklendi
M → SM	,17	,04	4,396		,000*			Desteklendi
GT → SM	,16	,09	-1,769		,077			Desteklenmedi
KT → SM	,37	,10	3,667		,000*			Desteklendi
D→GT+KT→SM		,12		-,13	,206	-,353	,043	Desteklenmedi
M→GK+KT→SM		,03		,04	,124	-,003	,097	Desteklenmedi

*p <.01 (D: Dindarlık; M: Milliyetçilik; GT: Genel Tehdit, KT: Kültürel Tehdit, SM: Sosyal Mesafe)

Milliyetçilik boyutu sosyal mesafe (B=,17), genel tehdit (B=,15) ve kültürel tehdit (B=,16) boyutlarını negatif olarak yordamaktadır. Bu sonuçlar H_4, H_5 ve H_6 hipotezlerini desteklemektedir. Kültürel tehdit boyutu sosyal mesfeyi (B=,37), pozitif olarak yordarken, genel tehdit boyutunun sosyal mesafe üzerinde anlamlın bir etkisi tespit edilememiştir. Bu bulgularla H_8 hipotezi desteklenirken, H_7 hipotezi desteklenmemiştir. Aracılık genel tehdit ve kültürel tehdit boyutlarının aracılık rolleri incelendiğinde anlamlı bir etkinin olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda bootstrap değerleri de sıfırı kapsamaktadır. Bu bulgular genel tehdit ve kültürel tehdit boyutlarının dindarlık ve milliyetçilik ile sosyal mesafe arasındaki ilişkide aracılık rolünün bulunmadığını göstermektedir. Bu durumda H_9 ve H_{10} hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik tehdit algısı ve sosyal mesafe üzerinde dindarlık ve milliyetçiliğin etkisini inceleyen bu çalışmada ilk olarak dindarlığın Suriyelilere yönelik genel tehdit, kültürel tehdit ve sosyal mesafe üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen ilk bulgular dindarlığın Suriyelilere yönelik genel tehdit, kültürel tehdit ve sosyal mesafeyi azalttığı yönündedir. Bunun temel nedeninin her iki toplumunda aynı dine inanmaları olduğu söylenebilir. Bu bulgular H1, H2 ve H3 hipotezlerini desteklemektedir. Bu bulgular literatürdeki çalışmalar tarafından da desteklenmektedir. Arslantürk (2020: 14), Koçak (2021), Kılınç ve Sağır (2021), Hıdırlıgil (2020), Triandis ve Triandis (2020) yaptıkları çalışmalarda dindarlık düzeyinin yabancılara yönelik genel tehdit algısı ve sosyal mesafe üzerinde negatif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Güler (2019) çalışmasında her iki grup için Müslüman olmanın birleştirici bir unsur olduğu yönünde anlamlı sonuçlara ulaşmıştır.

Din ve bu bağlamda dindarlık genellikle olumsuz tutumlarda itici bir güçtür; ancak, mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin bulundukları toplumdaki algılara yönelik tutumları araştıran çalışmalarda çelişkili bulgular da elde edilmiştir. Yani din, paradoksal olarak bir gruba karşı hoşgörüyü ya da hoşgörüsüzlüğü kolaylaştırabilir (Deslandes ve Anderson, 2019). Mülteci veya sığınmacı grup o ülkenin vatandaşlarıyla aynı dine mensup olduğunda dindarlık düzeyi tehdit algısı veya sosyal mesafeyi azaltan bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak mülteci veya sığınmacılar farklı dine mensup insanların yoğunlukta olduğu bir bölgeye veya ülkeye göç ettiklerinde potansiyel bir tehdit olarak algılanabilmekte ve o ülkenin vatandaşları tarafından araya bir sosyal mesafe koyulmaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve Türkiye vatandaşlarının büyük çoğunluğu aynı dine mensup olduğu için dindarlık düzeyi Suriyelilere yönelik olumsuz algı ve tutumları azaltıcı bir etkiye sahiptir. Dindarlık düzeyi yüksek Türkiye vatandaşları Suriyelileri muhacir olarak görebilmekte, dolayısıyla bu kişiler aralarında ensar-muhacir ilişkisini tesis edebilmektedirler. Bu ilişkiye bağlı olarak dindarlık düzeyi yüksek kişiler zor durumda olan Suriyelilerin Türkiye'ye sığınmalarını normal karşılamakta, sahip olduklarını onlarla paylaşmaya daha istekli olmakta, dolayısıyla onlara karşı daha fazla hoşgörüye sahip olmaktadırlar.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu milliyetçiliğin Suriyelilere yönelik genel tehdit algısı, kültürel tehdit algısı ve sosyal mesafe üzerinde pozitif etkisi olduğu yönündedir. Dolayısıyla

bireylerin milliyetçilik düzeyi arttıkça Suriyelilere yönelik tehdit algısı ve sosyal mesafesi de artmaktadır. Bu bulgular H4, H5 ve H6 hipotezlerini desteklemektedir. Literatürde bu bulguları destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Balaban (2013), Bilali (2018), Bilgili vd. (2014), Günay ve Konak (2016), Terhune (1964), Triandis ve Triandis (1960), Arslantürk (2020: 14) ve Zeng ve Li (2019) milliyetçiliğin yabancılara (sığınmacı, mülteci vb.) yönelik tehdit algısı ve sosyal mesafe üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Literatürdeki bulgulardan da anlaşıldığı gibi milliyetçilik duygusu ve algısı göçmenlere karşı hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirebilir. Aslında göçmenlere yönelik tutumlar karmaşıktır ve göçmen karşıtı duyguları harekete geçiren mekanizmalar kolayca anlaşılmaz. Bireylerin sahip olduğu milliyetçilik düzeyleri yabancılara karşı geliştirilen tehdit ve sosyal mesafe algısını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, bireylerin eğitim düzeyi vb. pek çok faktörden etkilenmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bireyler göçmenleri zamanla maddi varlıklarına, bireylerin fiziksel bütünlüğüne ve ekonomik kaynaklara yönelen bir tehdit olarak görebilirler. Ya da göçmenlerin kendi inanç ve tutumlarını değiştireceğine, zarar vereceğine dair önyargıları besleyerek kültürel tehdit olarak değerlendirebilirler. Bu nedenle bireyler göçmelerle aralarına sosyal mesafe koyabilir ve onlara karşı hoşgörüsüz olabilirler. Elde edilen bulgular milliyetçiliğin tehdit algısı ve sosyal mesafe üzerindeki etkisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumun temel sebebi olarak Türkiye'de milliyetçiliğin dinle de ilişkili olması, milliyetçilik kavramından ziyade milliyetçi-muhafazakar kavramının daha ön planda olması, dolayısıyla milliyetçi bireylerin de dini hassasiyetlerinin bulunması gösterilebilir.

Araştırmada son olarak Suriyelilere yönelik genel tehdit Suriyelilere yönelik sosyal mesafeyi yordamazken, kültürel tehdit algılarının Suriyelilere yönelik sosyal mesafeyi pozitif yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle bireylerin Suriyelilere yönelik algıladıkları kültürel tehdit arttıkça Suriyelilerle sosyal mesafeleri de artmaktadır. Bu bulgular H7 hipotezini desteklemezken H8 hipotezini desteklemektedir. Literatür incelendiğinde bu bulguları destekleyen çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Hadarics vd. (2020), Koçak (2021), Yanbolluoğlu (2018) çalışmalarında tehdit algısının sosyal mesafe üzerinde pozitif etkisi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bireyler tehdit olarak algıladıkları kişilerden veya gruplardan uzak durmakta ve onlarla aralarına bir mesafe koymaktadırlar. Çoğu zaman mülteci veya sığınmacılar ülkedeki işsizliğin kötü ekonominin veya kültürel yozlaşmanın sebebi olarak da görülmektedir. Dolayısıyla bu grupların ülkedeki varlığı sosyal, kültürel veya ekonomik olarak bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durum bireylerin bu gruplara yönelik olumsuz tutumlar geliştirmelerine ve onlarla aralarına mesafe koymalarına neden olabilmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçlarına göre algılanan genel tehdit ve kültürel tehditin Müslüman dindarlık ve sosyal mesafe arasındaki ilişkide ve milliyetçilik ve sosyal mesafe arasındaki ilişkide aracılık rolü bulunmamaktadır. Dolayısıyla H9 ve H10 hipotezleri desteklenmemiştir.

Çalışma genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de bulunan farklı grupların aralarında gelişen tutumlarda etkili olan değişkenlerin anlaşılmasını sağlayacak ve bu gruplarla ilgili politika geliştirme süreçlerine katkı sunacağı düşünülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler kapsamında toplumu bilinçlendirmeye yönelik oluşturulacak politikalar ile toplumdaki ayrışmalar en aza indirilerek toplumsal refaha katkı sağlanabilir ve Türkiye'de son yıllarda büyüyen bir problem haline gelen göçmen sorununa çözüm üretebilir. Ayrıca genel olarak göçmenlere yönelik toplumda olumlu tutum oluşturulmak isteniyorsa dindarlığın tehdit algısını ve sosyal mesafeyi azalttığı dikkate alındığında siyasi ve bürokratik plan ve programlarda dini argümanlara yer verilmesinin, ön plana çıkarılmasının isabetli olacağı, ayrıca ekonomik durumu olumsuz etkilediği düşünülen bu grupların ekonomiye katkılarının iyi planlanarak açıklanmasının uygun olabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmanın Sınırlıkları

Bu çalışma kendi içinde bazı sınırlılıklar barındırmaktadır. Çevrimiçi anket, araştırmacıların daha geniş bir insan örneğine ulaşmasını kolaylaştırsa da yalnızca internet bağlantısı olan kişilere erişim sağlamaktadır. Çalışmanın Tokat ilinde yapılması ve Suriyeli sayısının bazı illere göre

düşük olması ve onlara yakınlık uzaklık araştırmanın bulgularını etkilemektedir. Bu yüzden çalışmanın bulguları ülke geneline yorumlanamaz. Ayrıca, insanlar çevrimiçi anketleri doldururken birçok dikkat dağıtıcı uyarıcıya maruz kalmakta, bu nedenle insanlar anketteki maddelere yeterince önem ve ilgi gösterememektedir. Bunun yanında çevrimiçi anketler yanıltıcı bilgilere açıktır. Verilen demografik bilgilerden emin olmak zordur. Bu gibi nedenlerle yöntem nedeniyle hata payının yüksek olabilmektedir. İlerde yapılacak çalışmalarda bu tür sınırlılıkların dikkate alınması ve katılımcıların yaşamdan memnuniyet durumlarının da araştırılması tavsiye edilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Bireylerin Dindarlık ve Milliyetçilik Düzeylerinin Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sosyal Mesafe ve Tehdit Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Acungil, Y. (2021). *Göç ve kentsel uyum, yerel halkın göçmen ve mülteci algısı*, Ekin Yayınevi.

Altunışık, R., Coşkun, R. Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Sakarya Kitabevi.

Arslantürk, G. (2020). Sosyal medyadaki göçmen karşıtı tutumların bütünleşik tehdit kuramı çerçevesinden incelenmesi, *Psikoloji Araştırmaları, 1*(1), 6-16, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2865920

Avcı, İ., ve Köroğlu, A. (2021). Dindarlığın helal gıda satın alma niyeti üzerindeki etkisinde helal gıdaya yönelik bilgi ve helal gıdaya verilen önemin aracılık rollerinin incelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 16*(2), 360-380. https://doi.org/10.17153/oguiibf.884934

Balaban, Ç. D. (2013). *The roles of intergroup threat, social dominance orientation and right-wing authoritarianism in predicting turks' prejudice toward kurds* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Balabanis, G., Diamantopoulos, A., Mueller, R. D. & Melewar, T. C. (2001). The impact of nationalism, patriotism and internationalism on consumer ethnocentric tendencies, *Journal of International Business Studies*, *32*(1), 157-175.

Bilali, R., Iqbal, Y., ve Çelik, A. B. (2018). The role of national identity, religious identity, and intergroup contact on social distance across multiple social divides in Turkey, *International Journal of Intercultural Relations*, 65, 73-85.

Bilgiç, M. S., Koydemir, F. S., ve Akyürek, S. (2014). Türkiye'de kimlikler arası kutuplaşmanın sosyal mesafe üzerinden ölçümü ve toplumsal güvenliğe etkisi. *Bilge Strateji, 6*(11), 163-205, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43432

Bogardus, E. (1959). *Social distance.* Yellow Springs, OH: Antioch.

Bogardus, E. (1967). "Measuring social distance", M. Fishbein (Edt.) *Readings in attitude theory and measurement,* New York: John Wiley ve Sons Inc., 71-76.

Doğan, F., ve Ünal, S. (2021). Suriyeli göçmenlere yönelik ayrımcı, dışlayıcı söylem ve eylemlerin meşrulaştırıcı kaynakları: Mardin ili örneği, *Sosyolojik Bağlam Dergisi, 2*(3), 14-40, https://sosyolojikbaglam.org/wp-content/uploads/2021/12/Dogan-Unal-2021-1.pdf

Druckman, D. (1994). Nationalism, patriotism, and group loyalty: a social psychological perspective, *Mershon International Studies Review*, *38*(1), 43-68.

Ekici, H. (2019). Türk toplumunda Suriyelilere yönelik algılanan tehditler ve çözüm önerileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19*(44) , 695-730, https://doi.org/10.21560/spcd.v19i49119.487325

Ergün-Başak, B., ve Can, G. (2018). The relationships between self-compassion, social-connectedness, optimism and psychological resilience among low-income university students. *Elementary Education Online*, *17*(2), 768-785.

Eser, H. B. ve Uygur, M. R. (2019). Suriyeli göçmenlere yönelik tutumların bütünleşmiş tehdit ve sosyal mesafe kuramları doğrultusunda incelenmesi: Süleyman Demirel üniversitesi örneği, *Liberal Düşünce Dergisi, 24(*95), 131-162. https://doi.org/10.36484/liberal.609598

Esses, V. M., Hodson, G., & Dovidio, J. F. (2003). *Public attitudes toward immigrants and immigration: Determinants and policy implications,* In C. M. Beach, A. G. Green, ve J. G. Reitz (Eds.),Canadian immigration policy for the 21st century (pp. 507–535). Montreal, Canada: McGill Queen's Press.

Fansa, M. (2021). Kimim ben? Göçmen, sığınmacı, mülteci, yabancı, vatansız ve geçici koruma: Türkiye'deki Suriyeliler, *Antakiyat, 4*(2), 289-306, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2064946

Geçici Koruma altındakiler Suriyeliler, (2022). https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Gegez, A. E. (2007). *Pazarlama araştırmaları*, Beta Basım Yayım Dağıtım.

Güler, M. (2013). *Gruplararası temas, kaygı ve yanlılığın sosyal mesafeye etkisi: Türk ve Kürt kökenli gruplar üzerine bir çalışma*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı.

Güler, M. (2019). Ortak iç-grup kimliği, gruplararası temas ve algılanan tehditlerin Suriyeli bireylere yardım etme niyeti üzerine etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 916-938. https://doi.org/10.15869/itobiad.497145

Güney, Ü., ve Konak, N. (2016). Bolu'da Suriyeli ve Iraklı sığınmacılar: Milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde öteki algısı, *Alternatif Politika, 8*(3), 505-535, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/222980

Hadarics, M., Szabo, Z. P., & Kende, A. (2020). The relationship between collective narcissism and group-based moral exclusion: the mediating role of intergroup threat and social distance, *Journal of Social and Political Psychology*, 8(2), 788–804.

Harlak, H., ve Eskin, M. (2018). Dini yönelim ve dindarlık ölçeklerinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi, *Yeni Symposium, 56*(2), 23-32

Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. (2. Baskı). New York: The Guilford Press.

Hıdırlıgil, N. (2020). *İslamofobi: New York'taki Müslüman öğrencilerin İslam açısından algıladıkları sosyal mesafe ile Müslüman olmayan öğrencilerin hissettikleri sosyal mesafenin karşılaştırılması*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, S. (2016), Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı, *Journal of Mood Disorders (JMOOD), 6*(1), 47-48.

Kılınç, G. ve Sağır, Z. (2021). Gruplararası tehdit algısı ve dini tutumun Suriyelilere yönelik ön yargıdaki rolü, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26*(2), 363-393, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2055578

Koç, M. (2009). Dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişki: yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18*(1), 473-493, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143713

Koçak, O. (2021). *The effects of religiosity and socioeconomic status on social distance towards refugees and the serial mediating role of satisfaction with life and perceived threat religions*, *12*(9), 737.

Korkmaz, İ., ve Dal, N. E. (2019). Milliyetçilik, dindarlık ve materyalizmin yerli ve yabancı ürünlerin satın alma niyeti üzerine etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi, 11*(3), 2094-2113, https://isarder.org/index.php/isarder/article/view/890/874

Kurt, A. (2009), Dindarlığı etkileyen faktörler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18*(2), 1-26, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143679#:~:text=%C3%96znel%20bir%20tecr%C3%BCbe%20olan%20dindarl%C4%B1k,sosyal%20%C3%A7e%C5%9Fitli%20fakt%C3%B6rler%20taraf%C4%B1ndan%20etkilenmektedir.

MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J., & Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: the role of model error, *Multivariate Behavioral Research*, *36*(4), s.611-637.

McKay, F. H., Thomas, S. L., & Kneebone, S. (2011). It would be okay if they came through the proper channels: Community perceptions and attitudes toward asylum seekers in Australia, *Journal of Refugee Studies,* 25, 113–133.

Okumuş, E. (2006). Gösterişçi dindarlık, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6*(2), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52494

Özkan, Z, Ergün, N., ve Çakal, H. (2021). Positive versus negative contact and refugees' intentions to migrate: The mediating role of perceived discrimination, life satisfaction and identification with the

host society among Syrian refugees in Turkey. *Journal of Community ve Applied Social Psychology, 31*(4), 438– 451. https://doi.org/10.1002/casp.2508

Özkan, Z., Ünver, H., Kızık, B., Eraslan, E. G., ve Çakal, H. (2022). Sosyal psikoloji perspektifinden kolektif eylemlere katılmanın belirleyicileri üzerine bir derleme, *Nesne, 10*(24), 336-361. https://doi.org/10.7816/nesne-10-24-10.

Öztürk, F. E. (2022). Çevrimiçi okur yorumlarında suriyeli sığınmacılara yönelik nefret söylemi: Altındağ örneği, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(4), 508-530, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2445235

Schweitzer, R., Perkoulidis, S., Krome, S., Ludlow, C., & Ryan, M. (2005). Attitudes towards refugees: The dark side of prejudice in Australia, *Australian Journal of Psychology*, 57(3), 170– 179.

Stephan,W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C.W., & Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants, *International Journal of Intercultural Relations*, *29*(1), 1-19.

Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (1993). *Cognition and affect in stereotyping: Parallel interactive networks*, In D. M. Mackie ve D. L. Hamilton (Eds.). Affect, cognition and stereotyping: Interactive processes in group perception (pp. 111-136). FL: Academic.

Stephan,W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants, *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221–2237.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*, Ekinox.

Tarı, R. (2002). *Ekonometri*, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.

Terhune, K. W. (1964). Nationalism among foreign and american students: An exploratory study, *The Journal of Conflict Resolution*, *8*(3), 256-270.

Tokat İl ve Vatandaşlık Nüfus Müdürlüğü, (2023). https://www.nvi.gov.tr/tokat/ilimiz-nufus-bilgileri

Triandis, H. C., & Triandis, L. M. (1960). Race, social class, religion, and nationality as determinants of social distance, *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, *61*(1), 110–118.

Yanbolluoğlu, Ö. (2018). *Suriyeli mültecilere yönelik duygular ve algılanan sosyal mesafede, gruplararası pozitif ve negatif temas, sosyal baskınlık yönelimi, gruplararası tehdit ve gruplararası kaygının rolü*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşlıoğlu, M. M., (2017), Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* 46, Special Issue/Özel Sayı, 74-85, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/369427

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*, Detay Yayıncılık.

Zeng, K., & Li, X. (2019). Geopolitics, nationalism, and foreign direct investment: Perceptions of the China threat and American public attitudes toward Chinese FDI, *The Chinese Journal of International Politics*, *12*(4), 495-518.

Wang, J. (2006). The politics of goods: A case study of consumer nationalism and media discourse in contemporary China, *Asian Journal of Communication*, *16*(2), 187-206.

Extended Abstract

The aim of the study is to examine the perceived threat and social distance levels of those living in the province of Tokat against Syrians. The basic assumption of the study is that factors such as the level of religiosity of the participants, their perceptions of nationalism, and the density of Syrians in their immediate surroundings are effective on the attitudes they develop towards Syrians.

It is thought that the study will contribute to the understanding of the variables that are effective in shaping intergroup attitudes and to the policy development processes related to immigrants. Within the scope of the data obtained as a result of the research, the policies to be created to raise awareness of the society will contribute the welfare of the society by minimizing the divisions in the society. In addition, it is thought that it will produce a solution to the immigrant problem, which has become a growing problem in Turkey in recent years. The descriptive survey method was used in the study and the survey data were collected online with the convenience sampling method. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, there are six questions containing the demographic information of the participants. The second part, it consists of 41 statements / 3 (three) scales to measure the nationalism and religiosity levels of the participants and to determine the perception of social distance and threat towards Syrians under temporary protection. The scale used to determine the level of religiosity consists of nine statements and was taken from the study of Harlak and Eskin (2018). Six statements to determine the level of nationalism are taken from the study of Korkmaz and Dal (2019). The eight-statement scale, first developed by

Bogardus (1925) and used by Güler (2019), was used to determine the participants' perception of social distance towards Syrians. A scale consisting of two dimensions and 18 statements developed by Stephan and Stephan (1993) and used by Balaban (2013) was used to determine the threat perception of the participants towards Syrians.

In this study, which examines the effect of religiosity and nationalism on the perception of threat and social distance towards Syrians under temporary protection, firstly, the effect of religiosity on the general threat, cultural threat and social distance towards Syrians is examined. The first findings obtained as a result of the analyzes made are that religiosity reduces the general threat, cultural threat and social distance towards Syrians. These findings support the H1, H2 and H3 hypotheses. These findings are also supported by studies in the literature. Koçak (2021), Kılınç and Sağır (2021), Hıdırlıgil (2020), Triandis and Triandis (2020) found that the level of religiosity has a negative effect on the general threat perception towards foreigners and social distance.

Another finding obtained in the study is that nationalism has a positive effect on the general threat perception, cultural threat perception and social distance towards Syrians. Therefore, as the level of nationalism of individuals increases, the perception of threat and social distance towards Syrians also increases. These findings support the H4, H5 and H6 hypotheses. There are also studies in the literature that support these findings. Zeng and Li (2019), Terhune (1964), Balaban (2013), Bilali (2018), Bilgili et al. (2014), Günay and Konak (2016), Triandis and Triandis (1960) determined that nationalism or national identity has a positive effect on the perception of threat and social distance towards foreigners (asylum seekers, refugees, etc.).

Finally, in the study, it was found that while the general threat to Syrians does not affect social distance towards Syrians, cultural threat perceptions positively affect social distance towards Syrians. In other words, as the cultural threat perceived by individuals towards Syrians increases, their social distance with Syrians also increases. While these findings do not support the H7 hypothesis, they support the H8 hypothesis. When the literature is examined, it is seen that there are studies supporting these findings. Yanbolluoğlu (2018), Koçak (2021), Hadarics et al. (2020) found that threat perception has a positive effect on social distance. Individuals stay away from people or groups that they perceive as threats and keep a distance between them. Most of the time, refugees or asylum seekers are seen as the cause of unemployment, bad economy or cultural corruption in the country. Therefore, the existence of these groups in the country is perceived as a social, cultural or economic threat. This situation may cause individuals to develop negative attitudes towards these groups and distance themselves from them. In addition, according to the results of the study, perceived general threat and cultural threat do not have a mediating role in the relationship between Muslim religiosity and social distance, and in the relationship between nationalism and social distance. Therefore, hypotheses H9 and H10 were not supported.

It is thought that the study will provide an understanding of the variables that affect the attitudes developed among different groups in Turkey and contribute to the policy development processes related to these groups. Within the scope of the data obtained as a result of the research, policies to be created to raise awareness of society will contribute to social welfare by minimizing the divisions in the society. In addition, it is thought that it will produce a solution to the immigrant problem, which has become a growing problem in Turkey in recent years.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1253-1273
DOI: 10.48146/odusobiad.1271398
Geliş Tarihi/Received Date: 27.03.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 08.09.2023

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

ABRMS örnekli bir sertifika sınav sisteminin müziksel performans alanlarındaki kullanımına yönelik öğretim elemanı görüşleri

Burçin Yaşmut[2], Enver Tufan[3]

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Samsun, Turkiye.
[3] Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ankara, Türkiye.

ÖZET

Müziksel performans, müzik alanında sıklıkla ele alının konulardan biridir. Bu konular genellikle müziksel performansın nasıl geliştirileceği üzerine yoğunlaşmaktadır. Müziksel performans değerlendirmeleri konusunda bir standart oluşturulması, özellikle müzik eğitimi açısından önem taşımaktadır. Ülkemizde bu alanda uygulanan, standart oluşturmaya yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, sınav sistemi ve uygulanış biçimiyle bütün dünyada yaygın olarak varlığını sürdüren ABRSM (Associated Board Royal School of Music) ve benzer kuruluşların uluslararası sertifika sınav sistemlerinin, müziksel performans alanlarında kullanımının öğretim elemanı görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırma özellikle müzik öğretmenliği programından mezun öğretmen adaylarını, müziksel performans alanlarında dal uzmanlıklarına göre ayrıştıran, sınıflandıran ya da tanımlayan bir belgenin bulunmaması hipotezinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte, Kamu Personeli Seçme Sınavı'nda (KPSS), müziksel performansa dayalı dal uzmanlıklarını ölçen herhangi bir sistematiğin olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple KPSS'nin müziksel performans alanlarını ölçmedeki esik yönü bu araştırmanın alt problemlerinden biridir. Tüm bu bilgiler söz önünde bulundurulduğunda, araştırmada müziksel performans alanlarında sınayıcı ve belirleyici, ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sisteminin kendi ulusal müzik kültürü yapısına uygun haliyle ülkede dal uzmanlıklarını ortaya çıkartmak ve uzmanlık seviyelerini belirlemek adına kullanılabilirliği tespit edilmek istenmiştir. Çalışmada sertifika sınav sistemine ilişkin öğretim elemanlarına yöneltilen üç açık uçlu soruya verilen yanıtların betimsel ve içerik analizine tabi tutulması ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya yedi coğrafi bölgenin tümünde yer alan eğitim fakültelerinin müzik eğitimi anabilim dalları dâhil edilmiş olup, her bölgeden en az bir müzik eğitimi anabilim dalında görev yapan öğretim elemanının görüşü alınmıştır. Araştırma için random olarak seçilmiş 31 öğretim elemanının görüşü bu çalışmanın bulgularını oluşturmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan 31 öğretim elemanından 20 tanesi "bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyulduğunu", 5 tanesi "ihtiyaç duyulmadığını" ve 6 tanesi "şartlı/koşullu olarak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyulduğunu" söylemektedir.

ANAHTAR KELİMELER

ABRSM, çalgı performans, dal öğretmen/dal öğretmenliği, KPSS (Kamu Personel Sınavı), müzik eğitimi, müziksel performans, sertifika sınav sistemi, uluslararası müzik testleri.

The opinions of the instructors about the use of ABRSM-sampled certificate examination system in the field of musical performance

ABSTRACT

Musical performance is one of the topics which are typically discussed in the field of music. These topics usually focus on the matter of how to improve musical performance. Setting a standard for musical performance evaluation is especially important in terms of music education. In our country, no study applied in

Atıf: Yaşmut. B., & Tufan. E. (2024). ABRMS örnekli bir sertifika sınav sisteminin müziksel performans alanlarındaki kullanımına yönelik öğretim elemanı görüşleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştirmalari Dergisi, 14*(4), 1253-1273. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1271398

Sorumlu Yazar: burcinyasmut@gmail.com
© 2024 ODÜ SOBİAD

this field has been discovered for setting a standard yet. This research aims to evaluate the use of the international examination system of ABRSM (Associated Board Royal School of Music), which exists extensively all over the world with its examination systems and its applying manners and the other similar institutions in the field of musical performance as part of the opinions of the instructors. This research has derived from the hypothesis assuming that there is no documentary that separates, classifies, or defines the teacher candidates graduating from a music education program according to their branches in the field of musical performance. However, it is known that there is not any systematics qualifying the specialities based upon a musical performance in the Public Personnel Selection Exam (KPSS). For this reason, the KPSS' lack of testing musical performance specialities is one of the sub-problems of this research. In parallel with such information, this research aims to determine the utility of a similar ABRSM-sampled certificate examination system, which tests and defines musical performance specialties in accordance with our national musical culture to bring out the branch specializations and to determine the levels of the country. This research has included the findings, which were obtained by putting the answers to the three open-ended questions posed to the instructors about the certificate examination system through descriptive and content analysis. While the departments of music education in the faculties of education located in Türkiye's seven geographical regions are within this research, at least one instructor working in a department of music education from all of the regions was asked for his/her opinion. The opinions of 31 instructors who were randomly selected bring this research's findings into existence. According to the findings obtained, 20 instructors out of 31 stated that a certificate examination system is necessary, 5 out of them stated that the system is not necessary, and the remaining – 6 instructors – stated that a certificate examination system is necessary with some conditions added.

KEYWORDS

ABRSM (Associated Board Royal School of Music), branch teacher, certificate examination system, international musical tests, instrumental performance, music education, musical performance, KPSS.

Giriş

Müzik alanında yapılan çalışmalarda performans kavramı sıklıkla ele alınan konuların başında gelmektedir. Son yıllarda birçok çalışmanın ilgi ve odağının performans üzerine olan kavramları anlamak ve açıklamak üzerine yapıldığı görülmektedir. Bu araştırmaların çoğunda müziksel performansın nasıl geliştirileceği üzerine yoğunlaşıldığı fark edilmiştir. Ele alınan ortak konular arasında uygulama ve ezberleme stratejilerinin yanında, gerçek bir performans ortamında bir icracıyı diğerinden daha başarılı gösteren faktörleri ortaya koymak bulunmaktadır.

Performans kavramı, yalnızca müziksel alanlara ait olmadığı gibi tümüyle çalgı eğitimine de ait değildir. Performans ile ilgili olarak alan yazınında çok çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu kavram için önemli sayılabilecek önemli bir bilgi birikimine ulaşılmıştır. Örneğin Mursell (1971), araştırmasında vokal ve çalgı performanslarını karşılaştırmış ve yorumlama ile ilgili teknik sorunlar üzerinde durmuştur (Mursell, 1971). Sloboda (1982) ise; eser çalışma taktikleri, eserin notasını okuma, sahne performansı ve ileri düzey performans gibi konuları bilişsel açıdan incelemiştir (Sloboda, 1982). Gabrielsson (1999a), performans kavramını bütünsel bir açıdan ele aldığı çalışmasında performansın boyutlarını; performansın planlanması, performansın alanları (nota okuma, doğaçlama, geri bildirim, devinişsel süreçler), performansa etki edebilen fiziksel, psikolojik ve sosyal faktörler ve performansın değerlendirilmesi olarak sınıflandırmıştır (Gabrielsson, 1999).

Thompson & Williamon (2003), bir icracıyı diğerinden daha başarılı gösteren faktörleri ortaya koymaktan bahsederken, performans değerlendirmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, peformans farklılıklarını birbirinden ayırt eden güvenli ve tutarlı bir sistemin olması, müziksel performansı sergileyenler bakımından önemlidir (Thompson & Williamon, 2003) .

Scherer (1995), etkileyici bir performans elde etmenin, sadece müzik alanında değil, tüm performans sanatçıları için bir hedef olmasından söz etmektedir. Ancak etkileyici bir performans kim tarafından ne şekilde değerlendirilir sorusu akıllara gelebilir. Bu muhtemelen genel olarak bilinmesine ve kabul edilmesine rağmen performansın teknik yönleriyle ilgili nasıl değerlendirileceği sorusunu gündeme getirmektedir (Scherer, 1995).

Müzik eleştirmenleri ya da gözlemciler genellikle performanstaki çeşitlilik kaybı hakkında eleştiride bulunurlar (Repp, 1995). Teknik beceriye yönelik sürekli artan talepler, birçok eğitimciyi performans biçimlerini anlamaya yöneltir. Bu bağlamda performans biçimlerini anlamak için bir ölçme değerlendirme sistemine ihtiyaç vardır (Persson, Pratt, & Robson, 1992).

Müziksel performans ölçümleri üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında çoğunlukla biçimsel-yapısal yönlere odaklandığı anlaşılmaktadır. Scherer (1995), Repp (1995), Persson vd. (1992), Gabrielsson, (1999)'ın çalışmalarına bakıldığında performans değerlendirmesinin göreceli olduğu üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yine bu çalışmalarda performans değerlendirmenin herhangi bir sistematiğinin bulunmamasından kaynaklı olarak kusursuz performans biçimlerinin nasıl anlaşılacağı ve ayrıştırılacağı konusundaki kaygılar dile getirilmiştir.

Performan değerlendirme alanında çalışacak araştırmacılar için güvenilir ve tutarlı, iki ya da daha fazla performans arasındaki farklılıkları belirleyebilen performans değerlendirme sistemlerinin olması oldukça önemli görünmektedir (Thompson & Williamon, 2003).

Mesleki müzik ortamında müziksel performansın herhangi bir standardının olmayışı, müziksel performans alanlarının nasıl değerlendirileceği sorusunu akıllara getirmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada ülkemizdeki mesleki müziksel performans değerlendirmelerinin hangi kurumlar, sınavlar vb. tarafından yapıldığını, uygulama düzeyinde belli bir standartın söz konusu olup olmadığını, ülkemizde ve diğer ülkelerdeki müziksel performans değerlendirme sistemlerinin uygulanış biçimlerini ortaya koyarak, bütün dünyada yaygın olarak varlığını sürdüren uluslararası sertifika sınav sistemlerinin, müziksel performans alanlarında kullanımının öğretim elemanı görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu araştırma özellikle müzik öğretmenliği programından mezun öğretmen adaylarını, müziksel performans alanlarında dal uzmanlıklarına göre ayrıştıran, sınıflandıran ya da tanımlayan bir belgenin bulunmaması hipotezinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte KPSS'nda, müziksel performansa dayalı dal uzmanlıklarını ölçen herhangi bir sistematiğin olmaması sebebiyle KPSS'nın müziksel performans alanlarını ölçmedeki eksik yönü bu araştırmanın alt problemlerinden biridir. Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, araştırmada müziksel performans alanlarında sınayıcı ve belirleyici, ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sisteminin kendi ulusal müzik kültürü yapısına uygun haliyle ülkemizde dal uzmanlıklarını ortaya çıkartmak ve uzmanlık seviyelerini belirlemek adına kullanılabilirliği tespit edilmek istenmiştir. Araştırmada sertifika sınav sistemine ilişkin öğretim elemanlarına yöneltilen üç açık uçlu soruya verilen yanıtların betimsel ve içerik analizine tabi tutulması ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya yedi coğrafi bölgenin tümünde yer alan eğitim fakültelerinin müzik eğitimi anabilim dalları dâhil edilmiş olup, her bölgeden en az bir müzik eğitimi anabilim dalında görev yapan öğretim elemanının görüşü alınmıştır. Araştırma için random olarak seçilmiş otuz bir öğretim elemanının görüşü bu çalışmanın bulgularını oluşturmaktadır.

Bu çalışma müzik eğitimi anabilim dallarında müziksel performans alanlarında belirli bir standartı yakalayabilmek için mevcut sorunlara yönelik bir dizi çözüm önerisi sunması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma, performans değerlendirme alanında çalışacak araştırmacılar için örnek oluşturması bakımından, bu alanda yapılacak diğer çalışmalar için bir kaynak değeri taşımaktadır.

Ülkemizde Müzik Eğitimi ve Müziksel Performans Değerlendirme Koşulları

Müzik performansının ele alındığı öncelikli alanların başında eğitim gelmektedir. Ülkemizde müzik eğitimi kendi içerisinde genel, özengen ve mesleki olmak üzere üçe ayrılır (Uçan, 2005). Uçan (2006), Müziksel performans alanlarını, müzik eğitiminin boyutları/kapsamı doğrultusunda şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Müzik Kuramları Eğitimi,
- Ses Eğitimi,
- Çalgı Eğitimi,
- Bestecilik Eğitimi,
- Müzik Toplulukları Eğitimi,
- Müziksel Teknoloji Eğitimi (Uçan, 2006, s. 79-80).

Mesleki müzik eğitimi veren kurumların müfredatında müziksel performansın birçok öğesini bir arada barındıran alan eğitimi derslerine yüzdelik olarak büyük bir oranda yer verilmektedir. Müzik öğretmenliği lisans programlarındaki dersler, Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB), Alan Eğitimi (AE) ve Genel Kültür (GK) dersleri olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Programlarda Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB) dersleri %30-35; Genel Kültür (GK) dersleri %15- 20 ve Alan Eğitimi (AE) dersleri de %45-50 oranında yer almıştır. Aşağıda yürütülmekte olan mevcut programda Öğretmenlik Meslek Bilgisi (MB), Genel Kültür (GK) ve Alan Eğitimi (AE) derslerinin oranları sunulmuştur.

Mevcut müzik öğretmenliği lisans programında, *meslek bilgisi, genel kültür* ve *alan eğitimi* derslerinin yoğunluğu tablodaki gibidir:

Tablo 1 Müzik Öğretmenliği Ders Dağılımları Yüzdelikleri

Program	Meslek Bilgisi (%)	Genel Kültür (%)	Alan Eğitimi (%)
Müzik Öğretmenliği	32	17	51

Günümüzde mesleki müzik eğitiminde müziksel performans alanları temel olarak Çalgı Eğitimi, Piyano Eğitimi, Orkestra ve Oda Müziği, Koro, Müziksel İşitme Okuma ve Yazma dersleri olarak lisans programlarında bu ve benzer isimlerle yer almaktadırlar. Performansa dayalı bu dersler alan eğitimi dersleridir ve müzik öğretmenliği lisans eğitimi müfredatında %51'lik bir orana sahiptirler.

Araştırma çerçevesinde bakıldığında ülkemizde müzik öğretmenliği meslek atamaları için müziksel performans alanlarının sınandığı bir sistemin varlığına rastlanmamıştır. Bunun yerine sadece meslek bilgisi ve genel kültür derslerinin sınandığı, öğretmen seçme ve yerleştirme sistemi adı altında KPSS sisteminin varlığı söz konusudur. Müzik öğretmenliği programı mezunları Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı kurumlara müzik öğretmeni olarak KPSS ile atanabilmektedirler. Oysaki sınandıkları alanlar müzik öğretmenliği müfredatının sadece %49'undan ibarettir. Geriye kalan %51'lik oran, alan eğitimi derslerine aittir ve KPSS sistemine dâhil edilmemişlerdir.

Bunun yanında, müzik eğitimi anabilim dallarının bölüm olamayışı sebebiyle, mezun adayların mesleklerini hangi eğitim-öğretim basamağında (ilköğretim, ortaöğretim, lisans ve lisansüstü) icra edecekleri işe başlayana dek belirsizdir. Oysaki hem yükseköğretim, hem de MEB'na bağlı kurumlar, eleman ihtiyaçlarını mesleki müzik eğitimi almış, lisans mezunlarından karşılamaktadırlar.

Bilindiği gibi, Müzik Eğitimi lisans mezunlarının diplomalarında "müzik öğretmeni" ibaresi yer almaktadır. Ancak, alan eğitimi dersleri kapsamındaki, müziksel performans alanlarına, özel alan uzmanlıklarına ya da başka bir deyişle dal uzmanlıklarına (Müzik Öğretmeni-Piyano Eğitimcisi, Müzik Öğretmeni-Müzik Teorisyeni, Müzik Öğretmeni-Koro Şefi, Müzik Öğretmeni-Keman Eğitimcisi vd.) ve eğitimin hangi kademesinde görev alabileceklerine işaret eden herhangi bir ibarenin yer almadığı bilinmektedir.

Bu ve benzer sebepler yüzünden özel okullar, Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri, Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dallarına iş başvurularında, müzik eğitimcisinin hangi eğitim kademesinde, hangi özel alanda ya da dalda uzmanlaştığı belgelenmediği için, o kişinin sözlü beyanına tabidir denilebilir.

Türkiye'de her müzik eğitimi kurumuna, kendi imkânları ve ihtiyaçları doğrultusunda mevcut programda değişiklik yapabilme olanağı 18 Ağustos 2020 tarihinde YÖK tarafından "yetki devri"

olarak sağlanmıştır. Öğretmenlik programlarındaki derslerin, müfredatların ve kredilerin belirlenmesinde, yükseköğretim kurumlarının ilgili kurullarının yetkilendirilmesine karar verilmiştir. Temelde müzik öğretmenliği yeterlikleri ve kazanımları ortaktır. Üniversitelerin inisiyatifine bırakılan bu program geliştirme ve güncelleştirme kararı ile Türkiye'de farklı müzik eğitimi kurum ve programlarından mezun öğretmen adayları arasındaki temel düzey farklılıklarının doğurabileceği sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, bu kurum ve programlardan mezun olduktan sonra müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde eden bireyler arasında müziksel performansa yönelik farklılıkların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Çünkü her aday farklı müfredat ve fiziksel koşullara sahip yükseköğretim kurumlarından mezun olmaktadırlar. Ancak buna karşın hepsi ortak bir seçme ve değerlendirme sistemine tabi tutulmaktadırlar. Mezun adaylar KPSS ile belirli bir başarı elde ettikten sonra benzer kurumlara atanabilmektedirler. Ülkemizde farklı tarihçelere, misyonlara ve vizyonlara sahip mesleki müzik eğitimi veren kurumlar şu şekilde listelenebilir;

- Devlet Konservatuvarı lisans mezunları: Pedagojik Formasyon Eğitimi/Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi aldıkları takdirde müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.
- Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü lisans mezunları: Pedagojik Formasyon Eğitimi/Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi aldıkları takdirde müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.
- Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi lisans mezunları: Pedagojik Formasyon Eğitimi/Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi aldıkları takdirde müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.
- Sanat ve Tasarım Fakültesi lisans mezunları: Pedagojik Formasyon Eğitimi/Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi aldıkları takdirde müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.
- Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Okul Öncesi Eğitimi Programı lisans mezunları: Pedagojik Formasyon Eğitimi/Tezsiz Yüksek Lisans Eğitimi aldıkları takdirde müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.
- Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı lisans mezunları: Doğrudan müzik öğretmenliği yapabilme hakkını elde ediyorlar.

Günümüzde bu ayrı yapıların eğitimlerinden geçen mezunlar müzik öğretmeni olabilmektedirler. Sorun burada başlamaktadır. Kurumların; "amacı, stratejileri ve ne yetiştirecekleri" açıkça ve net olarak belirlenemediği için bir karmaşa ortaya çıkmaktadır. Özmenteş (2013), Türkiye'de çalgı eğitimini, çeşitli amaçlar ve hedefler doğrultusunda, farklı kurumlarda, değişik düzey ve hazır bulunuştaki öğrencilere verilen yaygın bir *müzik eğitimi dalı* olarak tanımlamıştır. Buradan yola çıkarak çalgı performansını ise farklı perspektiflerden ele alınabilmesi olası olan geniş bir kavram olarak belirtmiştir (Özmenteş, 2013).

Günümüzde, müzik eğitimi kurumlarındaki öğretmenlerin büyük çoğunluğunu konservatuvar ve müzik öğretmenliği anabilim dallarından mezun kişiler oluşturmaktadır. Çalgı eğitimciliği noktasında birleşen bu kişilerin, performans düzeylerinin farklı olması normal karşılanmalıdır. Ancak, çalgı eğitimcisi olarak, birbirlerinden çok farklı yaklaşım ve tutum sergilemeleri olumlu bir durum olarak yorumlanmamalıdır. Çalgı eğitimcilerinin kendilerine özgü yaklaşımları olabilir. Fakat bu farklılıkların meslektaşların yaklaşımları arasında çok büyük uçurumlara yol açmasının önüne geçilmelidir. Bu noktada, farklı hedefler için öğrenci yetiştiren bu iki kurumun hedef birliği yapması sağlanmalıdır. (Özmenteş & Özmenteş, 2009).

S. Özmenteş ve Özmenteş (2009)'in bahsettiği üzere mezun adayların performans düzeylerinin farklı olması, mezun oldukları çeşitli birimler açısından normal karşılanabilir. Ancak müzik eğitimi kurumları kendi içerisinde değerlendirildiğinde müziksel performans alanlarında kişiler arası düzey farklılıklarının doğması ve bu farklılıkların ölçülemez olması birçok açıdan sorun teşkil edebilir. Örneğin öğretmen ya da öğretim elemanlarının eğitimci yönleriyle yaklaşımları arasında uçurumlar olabilir. Bu da eğitim alma hakkına sahip kişiler arasında eşitsizliğe yol açabilir (Özmenteş & Özmenteş, 2009).

Türkiye'de bilinen yirmi altı adet müzik öğretmenliği programı vardır.

Tablo 2 Müzik Öğretmenliği Programları

Sıra	Üniversite	Şehir
01	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Çanakkale
02	Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	İzmir
03	Gazi Osman Paşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Tokat
04	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Ankara
05	İnonü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Malatya
06	İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Bolu
07	Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Trabzon
08	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	İstanbul
09	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Muğla
10	Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Niğde
11	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Samsun
12	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Denizli
13	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Burdur
14	Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Bursa
15	Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Şanlıurfa
16	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Sivas
17	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Van
18	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Erzurum
19	Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Aydın
20	Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Balıkesir
21	Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Konya
22	Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Erzincan
23	Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Edirne
24	Ağrı Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Ağrı
25	Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Aksaray
26	Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	Kastamonu

Tüm bu kurumlar doğrudan müzik öğretmeni yetiştirmektedirler. Buna rağmen mezun adayların aynı seviyede eğitim gördüklerini söylemek mümkün değildir. Bu listeye lisans düzeyinde mesleki müzik eğitimi veren kurumlar dâhil edilmeksizin sadece eğitim fakültesi çerçevesinden bile bakıldığında, birçok değişkene bağlı olarak eğitimsel ve donanımsal farklılıklarının doğabileceği söylenebilir. Yükseköğretim kurumlarının eğitim fakültesi dışında eleman ihtiyaçlarını karşıladıkları konservatuvarlar, güzel sanatlar fakülteleri, müzik ve sahne sanatları fakülteleri vb. listeye eklendiğinde, durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Birçok değişkene bağlı olarak (eğitim-öğretim programı, öğretim elemanı sayısı, öğretim elemanı niteliği, bina yeterlilikleri, materyal yeterlilikleri, ekonomik koşullar vd.) müzik öğretmenliğinden vb. alanlardan mezun olmuş adayların müziksel performans alanlarında birbirleri arasında niteliksel anlamda uçurumlar oluşabileceği söylenebilir. Bu olası bir durum olsa da, müzik öğretmenliği, ya da benzer bir alanda müzik eğitimciliği yapacak bu adayların eşit şekilde eğitim vermelerini beklemek, onlardan eğitim alacak kişilerin eğitim alma hakkıdır ve yadsınamaz. Bunun için öğretmenlik mesleği yeterlikleri ve müzik öğretmeninde bulunması gereken özellikleri ele almak gerekir. Çünkü müzik öğretmenliği "birey ve toplumun mutluluğu ve gelişimine olduğu kadar, müziğin bir kültür öğesi olarak gelişimine de katkı sağlayan bir meslektir" (Tufan & Güdek, 2008). Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkıldığında ise müzik öğretmeninin kendisini tek yönlü geliştirmesinin yeterli olmayacağı anlaşılmaktadır. Müzik öğretmenliği kapsamlı bir alandır ve içerisinde özel alan yeterliklerini ve müziksel performansa dayalı birçok dal barındırmaktadır.

Hem performans değerlendirme sürecini standart hale getirmek hem de değerlendirilenlere verilen geri bildirim seviyesini iyileştirmek amacıyla, yıllar içinde çeşitli kurumlar ve çalışma grupları tarafından değerlendirme sistemleri geliştirilmiştir. Özellikle Avrupa'da çalgı, şan, teori ve uygulamalı müzisyenlik dallarını ölçen üst düzeyde nitelikli sınavlar ve sınayıcılar mevcuttur. Bu sertifika sınavlarının tümü uluslararası kredi sistemleriyle (Ofqual) kredilendirilmektedir. Bu açıdan kredilendirme sistemiyle karşılığı olan sertifika sınavları eğitim sistemine entegre edilebildiği için oldukça değerlidir.

Kozanoğlu (2021)'na göre, sertifikalar yükseköğretim kurumları açısından, geleneksel diploma programlarının hedeflerinin daha ilerisindeki hedeflere odaklanan, daha yüksek düzeyde

uzmanlaşmış bir eğitim sağlama imkânı sunmaktadır. Sertifikalar, geleneksel diplomalarla kıyaslandıklarında, daha yüksek düzeyde öğrenen odaklı içerik, daha fazla uygulamalı öğrenme deneyimi, daha güncel bilgiler, daha kişiselleştirilmiş öğrenme, bilgiye daha açık erişim ve çalışmalarını planlamada daha fazla esneklik sundukları anlaşılmaktadır (Kozanoğlu, 2021).

Uluslararası akredite olmuş sertifika sınav sistemleri için tümüyle kavramlar bütünüdür denilebilir. Çünkü bireyde çalgı çalma becerisi yanında, müzik alanıyla ilgili neredeyse tüm davranışları sınamaktadır. Bu da bir müzik eğitimcisinin hem çalgısını hem de alanındaki diğer müziksel becerileri ölçtüğünü ve bireylerden muhakkak sözü geçen yetilere sahip olmaları gerektiğini vurguladığının bir kanıtıdır denilebilir.

Çalgı Performansı Değerlendirmede Kullanılan En Yaygın Uluslararası Müzik Sertifika Sınav Programları

Dünyada çeşitli müzik okulları ve önde gelen kurullarla yapılmakta olan birçok farklı müzik sınav organizasyonu vardır. Bunlardan; LCME (London College of Music Examinations), TCL (Trinity Collge London), RSL Contemporary Graded Music Exams (Rockschool Awards Limited), ABRSM (Associated Board Royal School of Music), öğrencilerin becerilerini geliştirmek için en iyi fırsatları sağlayan en popüler ve en iyi bilinen sertifika sınav organizasyonları olarak bilinmektedir. Tüm sınavlar, genellikle birden sekizinci seviyeye kadar, farklı dereceler ya da seviyelerle teorik ya da pratik olarak kategorize edilir. Türkiye'de bu sınav organizasyonlarından üç tanesi katılım ağırlıklı olarak talep görmektedir. Bunlar sırasıyla The Associated Board of the Royal Schools of Music, London College of Music Examination ve Trinity College London sertifika sınav programlarıdır.

London College of Music Examination (LCME)

1887 yılında kurulan London College of Music Examinations, Birleşik Krallık'ta yaratıcı sanatlar alanında en köklü sınav kurullarından biri olarak yer almaktadır. Aynı zamanda önde gelen İngiliz üniversitelerinden biri olan University of West London'ın bir parçasıdır ve dünyanın önde gelen müzik okullarındandır. LCME eğitim metotları, özel olarak hazırlanmış öğretim programlarına dayanmaktadır. Bu sınavlar, çalgılara göre ayrı ayrı hazırlanmış kitaplarla yapılmaktadır ve öğrenciler yıl içerisinde bu ilgili kaynaklar ile eği1tim görmektedirler. Bu sınav sistemine dâhil olan öğrenciler, yurt içi ve yurt dışında başvuracakları okul ve iş gibi alanların kabul aşamasında gerekli olan sanatsal etkinlik portföyünün içerisinde yer alacak olan uluslararası akreditasyona sahip, çok değerli bir sertifikanın sahibi olmaktadırlar (www.londoncollegeofmusicturkey.com).

Trinity College London (TCL)

Trinity College London, daha önce Trinity College of Music'in (şimdi Trinity Laban) bir parçasıdır ve 1992'de bağımsız olarak kurulmuş tescilli bir hayır kurumudur. Trinity College London (TCL), dünyanın her yerindeki başvuru sahiplerine, kendilerine uygun zamanlarda ve yerlerde, nitelikli sınav görevlileri tarafından yürütülen uygun, güvenilir ve tanınmış kişisel değerlendirmeler sunmaktadır. Trinity College London, Klasik, Caz ve Rock & Pop müzik dâhil olmak üzere geniş bir yelpazede yapılan değerlendirmelerle her yıl binlerce öğrencinin müzik eğitimini desteklemektedir. Bunlar; *klasik ve caz seviye sertifikaları*, *dijital klasik ve caz seviye sertifikaları*, *rock ve pop*, *müzik sertifika sınavları*, *müzik diplomaları*, *dijital müzik diplomaları*, *müzik teorisi sertifikası*, *müzik eğitimcileri sertifikası*, *müzikal gelişimde ödüller ve sertifikalar* ve *gruplarda müzik performansı* sertifikalarıdır (www.trinitycollege.com/about-us).

TCL sertifika yeterlilikleri, İngiltere'de Ofqual (Office of Qualifications and Examinations Regulation), Kuzey İrlanda'da CCEA (Council for the Curriculum, Examinations and Assessment) ve Qualifications Wales tarafından tanınmaktadır (www.trinitycollege.com).

RSL Contemporary Graded Music Exams (Rockschool Awards Limited)

1991'de Batı Londra'daki küçük bir ofiste kurulan RSL Ödülleri, resmi müzik eğitimine olan bakış açısını değiştirmeyi ve İngiltere'de hâlihazırda kullanılmakta olan geleneksel yöntemlere alternatif olmayı amaçlamıştır. Rockschool müzik yeterlilik sertifikaları, çağdaş müzisyenler için özel olarak hazırlanmıştır. Başlangıç seviyesinden ileri eğitim seviyelerine kadar uzanan RSL Awards'ın seviye müzik sınavları, yaşa veya önceki müzik deneyimine bakılmaksızın sıkı çalışmanın ödüllendirilmesini sağlamaktadır. Elektrogitar, akustik gitar, ukulele, vokal, klavye, elektronik piyano, müzik teorisi ve müzik yapımcılığı gibi müzik performansı ile ilgili birçok öğe bu sınavlarda değerlendirilebilmektedir. Ayrıca popüler müzik dışında RSL Classical, RSL Awards'ın kademeli müzik sınavı portföyünün en yeni üyesidir. RSL, 30 yıldır dereceli müzik sınavları vermektedir. RSL Classical adıyla, Klasik Piyano, Keman ve Klasik Gitar müfredatları için sistemlerine yeni seviye sınavları eklemişlerdir (www.rslawards.com/rockschool/).

Türkiye'de tüm bu sınavlar arasında en çok tercih edilen ABRSM kurumunun uyguladığı sertifika sınav programıdır. Ülkemizde İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya, Bodrum, Fethiye, Samsun, Kocaeli, Aydın, Denizli, Edirne, Trabzon, Diyarbakır, Sakarya, Ortaca/Muğla, Konya, Adana, Eskişehir ve Rize olmak üzere toplam on dokuz sınav merkezinde uygulanmaktadır (www.mariaritaepikmüzik okulu.com).

ABRSM (Associated Board Royal School of Music): İngiliz Kraliyet Müzik Okulları Birleşik Kurulu

ABRSM, İngiltere'de Londra merkezli en büyük müzik eğitimi, müzik yayıncılığı ve dünyanın önde gelen müzik sınavları sağlayıcısıdır ve 1889 yılında kurulmuştur. ABRSM, teknik olarak bir okul değil, İngiltere merkezli Cambridge tarafından verilen GCE (General Certificate of Education) 'O' Seviyelerine benzer bir sınav kuruludur (https://tr.abrsm.org/en/about-us/our-history/).

> *İngiliz Kraliyet Müzik Okulları Birleşik Kurulu (the Associated Board of the Royal Schools of Music), dünyada 100'den fazla ülkede aşamalı müzik sınavları sistemi sunan bu kurul, Royal Academy of Music, Royal College of Music, Royal Northern College of Music ve Royal Scottish Academy of Music and Drama' nın kurduğu uluslararası bir sınayıcı kuruldur. Sınavlar; 35 çalgı, şan, teori ve uygulamalı müzisyenlik dallarında yapılır ve müzik eğitimi almakta olan öğrencilere, amatör veya profesyonel her yaştan müzisyene açıktır. Birleşik Kurul, her yıl yarım milyonun üzerinde öğrenciyi sınar ki, bu da dünyadaki en büyük müzik sınav sistemidir ve dünya çapındaki müzik eğitimi standartlarının oluşturulması ve geliştirilmesinde büyük role sahiptir.*
>
> *Sınavlar, üç ayrı kategoride ele alınabilir. Birinci kategoride, geçme veya kalma olmayan sınavlar yer alır. Bunlar; 6-9 aylık eğitim almış adaylar için tasarlanmış Hazırlık Sınavı ve 21 yaşın üzerindeki yetişkinler için tasarlanmış İcra Değerlendirmesi Sınavıdır. İkinci kategori, giderek zorlaşan sekiz ayrı aşamayı kapsayan Aşamalı Sınavlardır. Üçüncü kategori ise, üç ayrı diploma sınavını içeren Diploma Sınavlarıdır.*
>
> *Adayların sınavlara her aşamadan veya belirli bir sırayla girmeleri zorunlu değildir. Ancak, 6, 7 veya 8. aşama Uygulamalı Sınavlarına girebilmek için, Teori ya da Uygulamalı Müzisyenlik (Practical Musicianship) sınavının 5. aşamasını başarıyla geçmiş ve sertifikasını almış olma şartı aranır. Her aşama sonunda başarı gösteren adaylara, bunu belgelemek üzere bir sertifika verilir. Ayrıca her aday, sınayıcının sınav sırasında yazdığı detaylı yorumlarını içeren raporu da alır.*
>
> *Diploma Sınavları, sırasıyla; ARSM, DipABRSM, LRSM ve FRSM'dir. DipABRSM sınavına girebilmek için 8. Aşama Uygulamalı Sınavdan geçmiş olmak gerekir ve her bir diploma sınavı bir sonrakinin ön-şartıdır. Lisans Diploması ülkemizde de Y.Ö.K. tarafından Ön-lisansa denk kabul edilmiştir (www.mariaritaepikmuzik okulu.com).*

ABRSM sınav sisteminin yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- ABRSM, dünyadaki birinci sınıf merkezlerde sınav olabilmeyi sağlar.

- ABRSM sınavlarında başarılı olan adaylar, sırasıyla her seviye için gereken teori ve kulak eğitimi gibi birbirine bağlı beceriler sayesinde çok yönlü müzisyen olarak kabul edilirler.
- ABRSM sınavlarına katılmak, müzik öğrencileri için net bir amaç ve yön belirler.
- Başarılı adaylar ABRSM sertifikası ile ödüllendirilir. Bu başarı, daha ileri düzey sınavlar için kendine güveni ve kararlılığı inşa etmeyi teşvik edecektir.
- Spesifik olarak, performanslarının iyileştirilebilecek alanları hakkında performans sahiplerine ayrıntılı geri bildirim verilmesini sağlar ve performans farklılıklarının ve/veya gerçekleştirilecek değişikliklerin istatistiksel analizini sağlayan tam olarak nicel veri türünü sağlar.
- ABRSM sınavlarına giren adayların, İngiltere'den ABRSM için atanmış sınav görevlileri ile yapıcı ve standartlaştırılmış sınav deneyimleri olacaktır.
- Değerlendirmenin sonunda her adaya, yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmak için sınav görevlisinin sınav anında not aldığı olumlu ve yararlı yorumları verilir.
- Belirli bir sertifika seviyesine gelmiş aday müzisyen olarak uluslararası kabul edilebilir bir belgeye sahip olur.
- Başarılı adaylara verilen ABRSM sertifikaları Ofqual, DCELLS, CCEA ve EQF tarafından akredite edilmiştir ve bu kurumlar tüm dünyada yaygın olarak tanınmaktadır.
- Başarılarını ABRSM belgesine sahip olmalarıyla ortaya koyan öğrencilerin anne-babaları da, bu sayede çocuklarının müzikal hedeflerine ulaşma ve faydalı ve eğlenceli bir müzikal yolculuğa çıkmaları hususlarında bu sertifikayı edindirmeye istekli ve süreci destekleyen öğretmenlerin kabiliyetine tamamen güvenebilirler.

Diploma sınavlarında İngiltere hem kültürel geçmişi hem de ekonomik yapısı itibariyle Avrupa ve dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. Kraliyet Müzik Okulları Birleşik Kurulu, dünyanın yüzden fazla yerinde uygulanan ve uluslararası akreditasyona sahip bir sistemi uygulayan sınayıcı bir kurul olma özelliğini taşır. Bununla birlikte, her yıl profesyonel ya da amatör olmak üzere yarım milyonun üzerinde adayı sınayan bir sistemi içinde barındırır. Bu sistem, dünya çapındaki müzik eğitimi standartlarını oluşturmakta ve geliştirmektedir. Bu ve bu gibi özellikleri, ABRSM'nin iyi nitelikleriyle göze çarpan okul ve sınav sistemini, Türk eğitimciler için değerli bir araştırma sahası haline getirmektedir. Bu sistem eksileri ve artılarıyla analiz edildiği zaman elde edilecek veriler Türk eğitimciler için şüphesiz bir referans noktası oluşturacaktır. ABRSM sınav sisteminin bir diğer özelliği de bünyesinde alanında dünyanın en yaygın diploma sertifika programını barındırmasıdır. Etkili ve baskın bir sisteme sahip Kraliyet Okulları Birleşik Kurulu, bugün de dünyanın en yoğun uluslararası akrediteye sahip diploma veren kuruludur. Bunun yanında ABRSM sistemi, amatör ve profesyonel müzisyenleri sistematik bir sınavla sınayan ve sınayıcılar bakımından da güvenilir ve adil sonuçlar dağıtan en saygın sistemler içinde gösterilmektedir. Bunda elbette İngiltere'nin kültürel ve ekonomik gücünün yanında, sistemin ülkenin kraliyet himayesine bağlı oluşunun da büyük etkisi vardır. ABRSM sistemi belirli aşamalarda en alt yeterlik düzeyi temelini oluşturmanın yanında ayrıca, profesyonel ve amatör müzisyenlerin müzik kültürünü de doğrudan biçimlendirmektedir. Bu da ABRSM sisteminin bir parçası olan diplomaları özellikle müzik öğretmenleri ve Türkiye'deki üniversitelerin Müzik Eğitimi Anabilim Dalı öğrencileri ve akademisyenleri için incelemeye değer bir araştırma sahası haline getirmektedir. Uygulanan bu sınav sisteminin yapısını anlamanın en iyi ve etkili yolu ise; ABRSM sınav sistemini mercek altına almaktır. Her seviyeye ve alanındaki çeşitliliğe göre diploma veren ABRSM yapısı ve sistemi, bu sınavın neden bu kadar seçkin bir konumda olduğu sorusuna da tatmin edici bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu ve benzeri sebepler, "Neden Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde benzer bir sertifika programı olmasın?" sorusunu akıllara getirmektedir.

Müzik Eğitimi Kurumlarından mezun olduktan sonra Türkiye'de uygulanabilecek benzer bir sertifika sınav programı ile "Müzisyen ve eğitimci olarak seviyem bu şekildedir" demeyi sağlayabilecek bir sertifika sistemi ortaya konabilir. Böyle bir fikrin akademik bir çalışmayla gündeme getirilmesiyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yer alan resmi ya da özel bir kurumu ABRSM gibi bir sistemi kurmak, oluşturmak için teşvik edebilir. Bu araştırma "Türkiye'de benzer bir sertifika sistemi ortaya konabilir" fikrini akıllara getirecektir. Böylece Avrupa ile üniversiteler

arası akredite olma girişimleri de kolaylaşacaktır. Ülkemiz müzik eğitimi için önerilen sistemi başka disiplinler de örnek alınabilecektir.

Sertifika sınav sisteminin öğrenme sitilleri ve tarzları açısından, üniversite eğitimcilerinin lisansta verdiği eğitimden benzeyen ve ayrışan bazı yönleri elbette vardır. Bu sınav aynı zamanda herkese hitap eden bir sınav olma özelliğini taşıdığı için, uluslararası akrediteyi sağlamak isteyen amatörlerin de yararlanacağı bir sistem halini alacaktır. ABRSM, üst düzey bir doktora öğrencisini ya da bir icra sanatçısını sınayabilirken, bu iş ile profesyonel anlamda ilgilenmeyip sadece aldığı özel derslerle belirli noktaya gelebilmiş amatör kişileri de sınamaktadır. Bu bakımdan bir müzik eğitimcisinden beklenenler, sıradan bir müzisyenden de beklenmektedir. Bu sınavlar, dünyanın her yerinde, aynı seviyedeki öğrencilerin aynı yöntemlerle değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle vurgulanmak istenilen, farklı mesleki müzik eğitimi kurumlarından mezun adaylar için müziksel performans alanlarına dayalı mevcut bant eşitsizliklerini ve hangi dalda uzman oldukları hakkındaki belirsizliği ortadan kaldırabilecek nitelikli ve güvenilir bir belgelendirme sistemi olması gerektiğidir. Bu belgeyi edinmek isteyenlere yönelik bir sistem önerisi sunmanın yanında, böyle bir sistemin ne kadar gerekli olduğunu da ortaya çıkarmak, bu çalışmada vurgulanmak istenen önemli bir diğer noktadır. Bu amaçla bu çalışma için Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde uluslararası akrediteyi sağlayacak benzer bir sınav sistemi gündeme getirilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada, geçmişten günümüze Türkiye'deki farklı müzik eğitimi kurum ve programlarından mezun öğretmen adayları arasındaki performansa ait temel düzey farklılıklarını ve müzik öğretmenliği dal uzmanlıklarını sertifika ile belgelendirilerek KPSS'nın bir boyutu olarak kullanılabilmesi görüşü ortaya konulacaktır. KPSS sınavlarında, müziksel performansa dayalı dal uzmanlıklarını ölçen herhangi bir sistematiğin hali hazırda olmayışının, müzik öğretmenlerinin dal uzmanlıklarını tanımlamadaki mevcut eksikliğin önemsiz ve görünmez olarak algılanabilmesine sebep olması, bu araştırma için ayrıca önem taşımaktadır ve mercek altına alınmıştır. Müzik öğretmenleri için meslek tanımlarında dal uzmanlıklarına özgü bir kavrama rastlanmamıştır. Mesleki müzik eğitimi veren müzik eğitimi anabilim dallarının bölüm olmayışı sebebiyle; kurumların amacı, stratejileri açıkça ve net olarak belirlenemediği için "müzik öğretmeni kimlere denir?" sorusu sıkça akıllara gelmektedir.

Ayrıca bilindiği gibi, müzik eğitimi lisans mezunlarının diplomalarında yalnızca "müzik öğretmeni" ifadesi yer almaktadır. Ancak, alan eğitimi dersleri kapsamındaki müziksel performans alanlarına, özel alan uzmanlıklarına ya da müzikte dal uzmanlıklarına (Müzik Öğretmeni-Piyano Eğitimcisi, Müzik Öğretmeni-Müzik Teorisyeni, Müzik Öğretmeni-Koro Şefi, Müzik Öğretmeni-Keman Eğitimcisi vd.) işaret eden herhangi bir ifadenin yer almadığı bilinmektedir. Uçan (2006), bir müzik öğretmenini mesleki müzik eğitimi içerisinde tanımlarken, "Mesleksel Müzik Öğretmenliği Nitelikleri [Müzik Alanında Dal Öğretmenliği Nitelikleri]"nden bahseder ve dal öğretmenliği ifadesiyle öğretmenlerin özel alan uzmanlıklarına/dallarına dikkat çekmektedir (Uçan, 2006, s. 72).

KPSS müzik öğretmenlerini genel kültür-genel yetenek ve eğitim bilimleri ders-konu içerikleri ile sınadığından bir müzik öğretmeninin müziksel performans alanlarındaki dal uzmanlığı hiç gündeme gelmemiştir ve bu problem görünmez bir hal almıştır.

Anlaşıldığı üzere müzik öğretmenleri sadece 'müzik öğretmeni' başlığı altında kimliklendirilir ve hangi kurumdan mezun oldukları ile KPSS'ndan kaç puan aldıkları daha çok ön plandadır. Ancak mevzuata bakıldığında kadro ataması müzik öğretmeni olduğu halde müzik öğretmenlerine dal öğretmenliği görev ve yetki ve sorumluluğu kazandıran kurumların olduğu bilinmektedir. Bunlardan en bilinen kurumların başında Güzel Sanatlar Liseleri gelmektedir.

Bu nedenle bu çalışmada mezun adayların çalgı performans seviyelerini sınayıcı-belirleyici ve onları müzik öğretmenliği mesleği içerisinde dal uzmanlıkları ile konumlandırılmalarına

yardımcı bir sertifika sisteminin gerekliliğinin gündeme getirilmesi diğer bir hedeftir. Tüm bu ve benzeri sebepler, performansın sertifika sınavlarıyla dış etkenlerce değerlendirilmesi düşüncesini bu çalışma için önemli kılmaktadır. Müzik öğretmenlerini dal öğretmenliğinde tanımlamak ve müziksel performans seviyelerini ortaya çıkarmak için her seviyeden herkese yönelik ortak, sınayıcı ve en alt yeterlik düzeyini belirleyici bir sistemin gerekliliğini vurgulamak adına bu çalışma yapılmıştır.

Tüm bu amaçlar doğrultusunda hem müzik öğretmenlerinin dal uzmanlıklarını belgelemek hem de farklı mesleki müzik eğitimi kurum ve kuruluşlardan mezun adayların müziksel performans alanlarındaki düzey farklarının tespit edilerek giderilmesini sağlamak amacıyla, sınayıcı ve belirleyici, ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sisteminin kendi ulusal müzik kültürü yapımıza uygun haliyle ülkemizde kullanılabilirliğinin gündeme getirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda konu alan uzmanlarından ABRSM ve benzeri, Ofqual ile akredite olmuş, uluslararası geçerliğe sahip, müziksel performans alanlarını ölçen sertifika sistemlerinin, müzik öğretmenlerinin performans seviyelerini ve dal uzmanlıklarını belirlemede kullanılmasına yönelik öğretim elemanı görüşleri alınmıştır.

Araştırmanın problem cümlesi; "ABRSM örnekli bir sertifika sınav sisteminin müziksel performans alanlarında kullanımına yönelik öğretim elemanları görüşleri nelerdir?" şeklinde oluşturulmuştur.

Bu ana problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlerin yanıtları öğretim elemanlarından toplanmıştır:

- Mezun öğretmen adaylarını müziksel performans alanlarında ortak bir paydada buluşturacak, asgari yeterlik düzeylerini belirleyecek, onları ortalama bir eşitliğe getirecek ve yükseköğretim kurumları arasındaki temel düzey farklılıklarının giderilmesini sağlayacak bir sertifika sınav sisteminin ihtiyacına ilişkin uzman görüşleri nasıldır?
- KPSS'nin yanında, performans alanlarını ölçme ihtiyacını karşılamak için benzer bir sertifika sınav sistemi modelinin müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile eklenmesine ilişkin uzman görüşleri nasıldır?
- ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri hakkındaki uzman görüşleri nasıldır?

Yöntem

Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Olguların, olayların ve davranışların gerçekleştiği doğal ortamda çalışılacak olması ve bağlam ve olguların derinlemesine anlaşılmasını sağlayacak detaylı betimlemelere ihtiyaç duyulması nedeniyle nitel bir çalışma yapılmaya karar verilmiştir. Bu amaçla araştırmanın alt problemleri betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur.

İçerik analizleri kendi içerisinde meta-analiz, meta-sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi olarak üç farklı yöntem ile ifade edilmektedir (Çalık & Sözbilir, 2014). Belirli olgu ya da eğitim yaşantılarından ortaya çıkan durumla ilgilenen ihtiyaç analizi yaklaşımlarından betimsel yaklaşım modeli seçilmiştir. Karacaoğlu (2009)'na göre ihtiyaç analizi;

> insanların problemleri ve performans geliştirme fırsatları ile ilgili sınama ve çerçeve çizme sürecidir. Bir problem, durum, sürüp giden bir öğrenme veya performans geliştirme çalışması için ön adım olabilir. İhtiyaç analizi, birimlerdeki veya gruplardaki bir veya daha fazla kişiye ve onların mesleki görevlerine veya bir organizasyona örneğin bir program tasarısı hazırlamaya yönelik olabilir. Ayrıca toplumun, ulusal ve uluslararası eğitimin, kurum içi gelişmelerin ve performans geliştirme çalışmalarının doğal bir parçası olan insanlarla ilgili problemlere ve gelişim çalışmalarına yönelik de olabilir. İhtiyaç analizi, bir durumun iç yüzüyle daha derinlemesine ilgilenmeye dayanır. İhtiyaç belirleme, yol gösterici bir süreç olarak değerlendirilmelidir. İhtiyaç analizinin temel amacı, durumun iç yüzünü bilen kişilerle birlikte ihtiyaçları tam olarak teşhis etmek ve pratik çözümler sağlamaktır (Karacaoğlu, 2009).

Eğitim ihtiyaçları belirlenirken bilgi toplamak için hangi yaklaşım, yöntem ya da tekniklerin kullanılacağı;

- Ne kadar bilgiye ihtiyaç duyulduğuna başka bir ifadeyle ihtiyaç duyulan bilginin miktarına,
- Ne tür bilgi istenildiğine başka bir ifadeyle ihtiyaç duyulan bilginin türüne,
- Ne kadar sürede istenilen bilgiye ihtiyaç duyulduğuna,
- Kimden bilgi alınması gerektiğine başka bir ifadeyle ihtiyaç duyulan bilginin kimden ya da kimlerden alınacağına,
- Niçin ihtiyaç belirleme çalışması yapıldığına, başka bir ifadeyle ihtiyaç belirlemenin amacına bağlıdır (Ültay, Akyurt &. Ültay, 2021).

Çalışma yarı yapılandırılmış görüşme modeline dayanmaktadır. Nitel araştırma süreçlerine uygun olarak desenlenen araştırmada, görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış, hazırlanan formun geçerliliği için dört alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen öneriler doğrultusunda, görüşme formuna son hali verilmiş, uygulama için hazır hale getirilmiştir. Bu görüşme formu için; ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav programı uygulanabilir mi görüşü doğrultusunda üç adet açık uçlu soru hazırlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, eğitim fakülteleri güzel sanatlar eğitimi bölümü, müzik eğitimi anabilim dalında çalışan konu-alan uzmanlarıdır.

Çalışma grubunun homojenliğini sağlayabilmek amacıyla yedi farklı coğrafi bölgede yer alan en az bir eğitim fakültesinin, güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan random olarak seçilmiş otuz bir adet öğretim elemanına ulaşılmıştır.

Veriler üç adet açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde, ülkemizdeki üniversitelerin eğitim fakültelerinin, güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan random seçilmiş 31 adet alan uzmanının ABRSM örnekli bir sertifika sınav sisteminin müziksel performans alanlarında kullanımına ilişkin kendilerine yöneltilen üç açık uçlu soruya verdikleri yanıtların betimsel ve içerik analizine tabi tutulması ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Uzmanların, *"1. Mezun öğretmen adaylarını müziksel performans alanlarında ortak bir paydada buluşturacak, asgari yeterlik düzeylerini belirleyecek, onları ortalama bir eşitliğe getirecek ve yükseköğretim kurumları arasındaki temel düzey farklılıklarının giderilmesini sağlayacak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyar mıydınız?"* Tablo 3'te, *"2. KPSS'nin yanında, performans alanlarını ölçme ihtiyacını karşılamak için benzer bir sertifika sınav programının müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile eklenmesine ilişkin görüşünüz nedir?"* Tablo 4'te ve *"3. ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri hakkındaki görüşleriniz nedir?"* Tablo 5'te özetlenmiştir. Sorulara verilen yanıtlardan önce ana temalar, daha sonra ise kodlar üretilmiş ve betimsel istatistiklerden sonra ise uzmanların ilgili soruya yönelik öne çıkan görüşlerinden örnekler verilmiştir.

Tablo 3 Soru 1'e ilişkin uzman görüşleri (N=31)

Soru	1. Mezun öğretmen adaylarını müziksel performans alanlarında ortak bir paydada buluşturacak, asgari yeterlik düzeylerini belirleyecek, onları ortalama bir eşitliğe getirecek ve yükseköğretim kurumları arasındaki temel düzey farklılıklarının giderilmesini sağlayacak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyar mıydınız?			
Tema 1	Sertifika ihtiyacı var çünkü…			
		f	%	Uzman
Kod	1. Bireyler arası düzey farklılıklarının en aza indirilmesine katkı sağlar.	8	22,9	UZ01, UZ02, UZ04, UZ05, UZ20, UZ28, UZ29, UZ31
	2. Sertifika sınavı ile kurumlar arası farklılıkların	5	14,73	UZ02, UZ04, UZ14, UZ28,

		giderilmesi (standartlaşma) sağlanabilir.			UZ29
	3.	Kapsam, ölçütlerin ve hedeflerin doğru planlanması ile yararlı bir uygulamadır.	5	14,3	UZ08, UZ10, UZ11, UZ29, UZ31
	4.	Mezuniyet sonrası çalışma (mesleki) alanlarına büyük katkı sağlar.	4	11,4	UZ09, UZ11, UZ12, UZ28
	5.	Öğrencilerin motivasyonuna katkı sağlar.	3	8,6	UZ01, UZ05, UZ08
	6.	Müzik eğitiminin niteliğini yükseltir.	3	8,6	UZ04, UZ09, UZ12
	7.	Mevcut durum yetersizliği nedeniyle olumlu olur.	3	8,6	UZ04, UZ30, UZ31
	8.	Donanımsal becerileri geliştirmesine katkı sağlar.	2	5,7	UZ01, UZ12
	9.	Performansa dayalı alanlarda kuramsal bilgi yeterli değildir.	1	2,9	UZ01
	10.	Başvurularda bir ispat niteliği taşır.	1	2,9	UZ01
Toplam			35	100,0	
Tema 2	Sertifika ihtiyacı var ama.../ihtiyaç yok çünkü…				
			f		Uzman
	1.	Eşitsizliği dengelemede, mevcut sorunları gidermede yeterli değildir.	8	23,5	UZ14, UZ15, UZ17, UZ19, UZ21, UZ22, UZ24, UZ25
	2.	Üniversitelerin üzerinde anlaştığı bir sertifika olmalıdır.	4	11,8	UZ02, UZ06, UZ19, UZ23
	3.	MEB'in atamada kullanacağı bir performans sınavı kullanılması daha doğru olur.	4	11,8	UZ06, UZ16, UZ19, UZ24
	4.	Eşitsizliği artırma ihtimali vardır.	4	11,8	UZ07, UZ10, UZ17, UZ22
	5.	Sınav ve uygulayıcılar bakımından objektiflik sorunu yaşanabilir.	4	8,8	UZ07, UZ10, UZ21
Kod	6.	Sosyoekonomik sorunlar nedeniyle gerçekçi değil.	3	8,8	UZ17, UZ22, UZ25
	7.	Gerekli Değil. Türkiye'deki Müzik Eğitim Anabilim Dallarında ortak bir programın oluşturulması gerekli.	3	8,8	UZ21, UZ26, UZ27
	8.	Sertifikadan önce üzerinde anlaşılan ortak bir programa ihtiyaç var	3	8,8	UZ26, UZ27, UZ30
	9.	Her öğrencinin bireysel kapasitesi ve düzeyi doğal olarak yeteneğine göre farklılık gösterir.	1	2,9	UZ13
	10.	Üniversitelerde verilen eğitim yeterlidir.	1	2,9	UZ15
Toplam			35	100,0	

Çalışmaya katılan uzmanlara sorulan ilk soru olan "Mezun öğretmen adaylarını müziksel performans alanlarında ortak bir paydada buluşturacak, asgari yeterlik düzeylerini belirleyecek, onları ortalama bir eşitliğe getirecek ve yükseköğretim kurumları arasındaki temel düzey farklılıklarının giderilmesini sağlayacak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyar mıydınız?" için iki temel tema belirlenmiştir. Soru köküne bağlı olarak uzmanlar söz konusu sertifikaya ihtiyaç olduğu ve ihtiyaç olmadığı şeklinde iki genel yanıt altında açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak bazı uzmanlar, bir sertifikaya ihtiyaç olduğunu düşündükleri ama bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu uzmanlar da aslında sertifikaya ihtiyaç olmadığını ancak eğer olacaksa hangi şartlarda olması gerektiğini detaylandırdıklarından ikinci tema altında değerlendirilmişlerdir. Çalışmaya katılan 31 uzmandan 20 tanesi (%64,5) bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyulduğunu, 5 tanesi (%16,1) ihtiyaç duyulmadığını ve 6 tanesi (%19,4) şartlı/koşullu olarak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyulması ile ilgili 10 ve duyulmadığına veya şartlı duyulduğuna dair yine 10 tane kod belirlenmiştir. Aşağıda, Tablo 1'de, çalışmaya katılan uzmanların belirlenen iki tema ve bu temalar altında yer alan 10'ar koda ilişkin özetlenen görüşleri incelenmiştir. Tablolarda yer alan kodlar, uzmanların bu kodlara katılma frekansına (n, %) göre sıralanmıştır.

A. Uzmanların yaklaşık dörtte biri (%22,9) sertifika sınav sisteminin, öğrenciler arasındaki düzey farklılıkları sorununu çözmek için yararlı olabileceğini düşünmektedir. Benzer olmakla birlikte daha çok kurumlar arası standartlaşamaya katkı sağlayacağını düşünen uzmanların oranı ise %14,3'tür. Yine, uzmanların %14,3'ü sertifika sınav sisteminin yararlı olacağını ancak bunun ölçüt, hedef ve hedeflerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve planlanması ile olabileceğini düşünmektedir. Uzmanların %11,4'ü bunun öğrencilerin

profesyonelleşmelerine ve mesleki gelişimlerine, %8,6'sı motivasyonlarına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Uzmanların %8,6'sı ise eğitimin niteliğini yükselteceğini, benzer şekilde %8,6'sı mevcut durumun yetersizliğini gidermede yararlı olabileceğini düşünmektedir. Uzmanların %5,7'si öğrencilerin donanımsal becerilerini geliştirmesi bakımından, %2,9'u performansa dayalı alanlarda öğrencilerin kuramsal bilgilerini ilerletebileceğini ve %2,9'u mesleki başvurularda bir ispat olarak sertifika belgesinin kullanılabileceğini belirtmektedir.

Çalışmaya katılan uzmanlardan sertifika sınav sisteminin yararlı olacağını veya ihtiyaç olduğunu düşünenlerden (Tema 1) elde edilen kodların bir genellemesinin yapılması gerekirse iki ana fikrin ortaya çıktığı görülebilir. İlki bireyler ve kurumlar arası farklılıkların giderilmesinde sertifika sınav sisteminin katkı sağlayabileceği, ikincisi ise bireylerin mesleki becerilerini niteliksel olarak geliştirmesine, motivasyonlarının yükselmesine katkı yapabileceği ve yeterliklerini belgesel olarak bir ispat sağlaması açısından katkı sağlayabileceği söylenebilir. Uzmanların bu temel alanlara ilişkin öne çıkan bazı görüşleri aşağıda iki temel altında birleşmiştir;

A1. Bireyler ve kurumlar arası farklılıkların giderilmesinde sertifika sınav sisteminin katkı sağlayabileceği
A2. Sertifika sınav sisteminin bireylerin mesleki becerilerini niteliksel olarak geliştirmesine ve motivasyonlarının yükselmesine katkı yapabileceği

B. Uzmanların %23,5'i önerilen sertifika sınav sisteminin, mevcut sorunları çözmek için yeterli olmayacağını ve %11,8'i mevcut durumdan daha kötü bir duruma neden olacağını, eşitsizliği arttıracağını düşünmektedir. Uzmanların %11,8'i MEB'in atamalarda kullanabileceği bir performans sınavını önermektedir. Uzmanların %11,8'i üniversitelerin üzerinde anlaşabileceği bir sertifika programı önerirken %8,8'i sertifikanın gerekli olmadığını ve Müzik Eğitimi Anabilim Dalında ortak bir programın oluşturulmasını doğru bulmaktadır. Benzer şekilde sertifikadan önce ortak bir programa ihtiyaç duyulduğunu belirten uzmanların oranı %8,8'dir. Öte yandan, uzmanların %8,8'i sertifika sınavlarının ve uygulayıcılarının güvenirliğini, yine %8,8'i sosyoekonomik sorunlar yüzünden sertifika sisteminin gerçekçi olmayacağından bahsetmektedir. Uzmanların %2,9'u mevcut eğitimin yeterli olduğunu, yine %2,9'u ise öğrencilerin bireysel farklılıkları nedeniyle sertifika sisteminin yararlı olmayacağını düşünmektedir.

Çalışmaya katılan uzmanlardan, sertifika sınav sistemine ihtiyaç olmadığını veya ancak koşullu olarak yararlı olacağını düşünenlerden (Tema 2) elde edilen kodların bir genellemesinin yapılması gerekirse üç ana fikrin ortaya çıktığı görülebilir. Bu fikirlerden ilki sertifika sınav sisteminin mevcut sorunları çözmede yeterli olmayacağı fikri, ikincisi sertifika sınav siteminin gerekli olmadığı ve onun yerine alternatif çözümlere odaklanan fikirler ve üçüncüsü var olan durumdan da daha olumsuz sorunlara neden olabileceği fikridir. Uzmanların bu üç ana düşünceye ilişkin öne çıkan bazı görüşleri aşağıda verilmiştir;

B1. Sertifika sınav sisteminin mevcut sorunları çözmede yeterli olmayacağı
B2. Sertifika sınav siteminin gerekli olmadığı ve onun yerine alternatif çözümlere odaklanabileceği
B3. Sertifika Sınav sisteminin var olan durumdan da daha olumsuz sorunlara neden olabileceği

Tablo 4 Soru 2'ye ilişkin uzman görüşleri (N=31)

Soru		2. KPSS'nin yanında, performans alanlarını ölçme ihtiyacını karşılamak için benzer bir sertifika sınav programının müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile eklenmesine ilişkin görüşünüz nedir?			
Tema 1		Evet, eklenmelidir çünkü…/ancak…			
			f	%	Uzman
Kod	1.	Performansın ölçülmesi gereklidir.	19	36,5	UZ01, UZ02, UZ03, UZ04, UZ05, UZ06, UZ08, UZ12, UZ14, UZ15, UZ16, UZ18, UZ19, UZ24, UZ25, UZ26, UZ27, UZ29, UZ31
	2.	Sertifika ulusal müzik eğitiminin gelişimine katkı sağlayacaktır.	6	11,5	UZ01, UZ11, UZ18, UZ29, UZ30, UZ31

	3.	Sertifika adaya katkı sağlayacaktır.	5	9,6	UZ01, UZ08, UZ11, UZ26, UZ30
	4.	Eğitimin kalitesini artırır.	5	9,6	UZ07, UZ26, UZ27, UZ29, UZ30
	5.	Motivasyonu artırır.	4	7,7	UZ07, UZ11, UZ26, UZ30
	6.	Rekabet ve başarıyı artırır.	3	5,8	UZ05, UZ07, UZ30
	7.	Ancak siyasi konjonktürden bağımsız olmalıdır.	3	5,5	UZ23, UZ27, UZ28
	8.	Ancak sertifikaların kim tarafından verileceği (yetkinlik, güvenirlik) çok önemli	3	5,8	UZ14, UZ27, UZ28
	9.	Mezuniyet sonrası çabayı artırır.	2	3,8	UZ06, UZ07
	10.	Farklı okul kademeleri için farklı sertifikalar verilmeli	2	3,8	UZ28, UZ31
Toplam			51	100,0	

Tema 2 Hayır, anlamlı değil çünkü…

			f		Uzman
Kod	1.	Uygulama gerçekçi/mantıklı değil.	2	66,7	UZ13, UZ17
	2.	Uygulama Türkiye'de başka sorunlara neden olur.	1	33,3	UZ22
Toplam			3	100,0	

Çalışmaya katılan uzmanlara sorulan ikinci soru "KPSS'nin yanında, performans alanlarını ölçme ihtiyacını karşılamak için benzer bir sertifika sınav programının müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile eklenmesine ilişkin görüşünüz nedir?" için de iki temel tema belirlenmiştir. İlk tema uzmanların bu konudaki olumlu görüşünü yansıtırken ikinci teme ise olumsuz düşünceleri temel almaktadır. Uzmanların çok büyük bir bölümü, %90,3 (n=28) ile KPSS'ye ek olarak performans alanlarını ölçmek üzere bir sertifika sınavını ve bu sınavın puanın atamalarda belli bir yüzde ile kullanılmasını olumlu bulmaktadır. Uzmanlardan sadece 3'ü (%9,7; n=3) bu sınav ve sınav sonucu puanın KPSS'ye eklenmesine olumlu yaklaşmamaktadır. Bir sertifika sınav programının müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile KPSS'ye eklenmesinin olumlu bulunduğu 10 kod belirlenmiştir. Bu kodların içinde bazı koşullar altında bu sınavı olumlu bulanlar da dâhil edilmiştir. Bir sertifika sınav programının müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile KPSS'ye eklenmesini olumlu bulmayan uzmanların görüşleri ise 2 kod ile özetlenmiştir. Aşağıda, çalışmaya katılan uzmanların belirlenen iki tema ve bu temalar altında yer alan bazı görüşleri incelenmiştir. Tablolarda yer alan kodlar, uzmanların bu kodlara katılma frekansına (n ve %) göre sıralanmıştır.

A. Uzmanların %36,5'i sertifika sınav sisteminin olumlu olduğunu çünkü performansın ölçülmesi gerektiğini düşünmektedir. Uzmanların %11,5'i bu şekilde sertifikanın ulusal müzik eğitimine katkı sağlayacağını, %9,6'sı adaya katkı sağlayacağını ve yine %9,6'sı eğitimin kalitesini artıracağını, %7,7'si ise öğrencilerin motivasyonunu artıracağını düşünmektedir. Sertifika sınav sisteminin rekabet ve başarı düzeyini arttıracağını düşünen uzmanların oranı %5,8 ve mezuniyet sonrası çabayı artıracağını düşünenlerin oranı %3,8'dir. Öte yandan, sertifika sınavını olumlu bulmakla birlikte uzmanların %5,8'i bu sınavın siyasi etkilerden bağımsız olması gerektiğini, %5,8'i sınavı yapacakların niteliğinin çok önemli olduğunu ve %3,8'i farklı okul kademleri için farklı sertifikalar verilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir.

Çalışmaya katılan uzmanlardan önerilen sertifika sınavının belli bir oranda KPSS'ye eklenmesinin olumlu olduğunu düşünenlerden (Tema 1) elde edilen kodların bir genellemesinin yapılması gerekirse üç ana fikrin ortaya çıktığı görülebilir. İlki performans alanlarının ölçülmesi gerektiğini düşünenlerin fikri, ikincisi bunun eğitim sistemine (gelişimine, kalitesine vb) ve bireye (motivasyon, rekabet, çaba vb.) önemli katkılar sağlayacağı ve üçüncüsü bundan ancak bazı koşullarda yarar sağlanacağını düşünenlerin fikridir. Uzmanların bu gruplanmış fikirlere ilişkin öne çıkan bazı görüşleri aşağıda verilmiştir;

A1. Performans alanlarının ölçülmesi gerektiği
A2. Sertifika sınav sistemi ile performans alanlarının ölçülmesinin eğitim sistemine ve bireye sağlayacağı katkılar

A3. Sertifika sınav sistemi ile performans alanlarının ölçülmesinin bazı koşullarda yarar sağlayacağı

B. Uzmanların %66,7'si (n=2) önerilen sertifika sınavının puanının KPSS'ye eklenmesini gerçekçi ve mantıklı bulmadığını %33,3'ü (n=1) ise böyle bir uygulamanın başka sorunlara neden olacağını düşünmektedir. Bu uzmanlara göre önerilen ek puan anlamlı değildir.

Tablo 5 Soru 3'e ilişkin uzman görüşleri (N=31)

Soru	3. ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri hakkındaki görüşleriniz nedir?			
Tema 1	Olumlu buluyorum çünkü…			
		f	%	Uzman
Kod	1. Eğitime katkı sağlayacaktır.	12	42,9	UZ01, UZ02, UZ03, UZ10, UZ11, UZ12, UZ26, UZ27, UZ28, UZ29, UZ30, UZ31
	2. Uzmanlaşmaya katkı sağlar.	5	17,9	UZ01, UZ02, UZ03, UZ09, UZ29
	3. Keyfiliği önleyecektir.	3	10,7	UZ01, UZ02, UZ03
	4. Bireysel performansı artıracaktır.	3	10,7	UZ03, UZ09, UZ11
	5. Seçilme sürecine (mesleğe atılmaya) katkı sağlayacaktır.	3	10,7	UZ01, UZ03, UZ29
	6. Ulusal ihtiyaçların belirlenmesine katkı sağlar.	1	3,6	UZ29
	7. Motivasyonu artıracaktır.	1	3,6	UZ03
Toplam		28	100,0	
Tema 2	Olumlu ama.../olumlu değil çünkü…			
		f		Uzman
Kod	1. Öncelikle MEAD programları bölüm olmalı.	8	27,6	UZ04, UZ10, UZ14, UZ17, UZ18, UZ19, UZ22, UZ25
	2. Sadece performans değil, birden çok alanda ölçme yapacak sertifika olmalı	5	17,2	UZ26, UZ27, UZ28, UZ30, UZ31
	3. Uygulamada güvenilir kurumlar problemi var. Sertifikayı kim verecek?	4	13,8	UZ14, UZ23, UZ27, UZ28
	4. Diplomalara bu alanların işlenebilmesi gereklidir/yeterlidir.	4	13,8	UZ05, UZ08, UZ24, UZ30
	5. Her düzeye ayrı öğretmen yetiştirme sistemi geliştirilmelidir.	3	10,3	UZ19, UZ26, UZ30
	6. Uzmanlık son yıl(lar)da belirlenebilir.	3	10,3	UZ20, UZ24, UZ25
	7. MEB'in bir performans sınavı düzenlemesi daha doğrudur.	1	3,4	UZ06
	8. Öğrenci yeterliği nedeniyle işe yararlılığı şüpheli.	1	3,4	UZ07
Toplam		29	100,0	

Çalışmaya katılan uzmanlara sorulan üçüncü soru "ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri hakkındaki görüşleriniz nedir?" için iki temel tema belirlenmiştir. İlk tema, uzmanların bu konudaki olumlu görüşünü yansıtırken ikinci teme ise olumsuz veya müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerini koşullu olarak uygun bulan düşünceleri temel almaktadır. Uzmanların %70,0'i (n=22) müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerini olumlu, %12,9'u (n=4) kısmen olumlu ve %16,1'i olumsuz bulmaktadır.

ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerini olumlu bulan uzmanların düşünceleri Tema 1 altında 7 kod ile düzenlenmiş, olumsuz veya koşullu olumlu bulanların ise düşünceleri Tema 2 altında 8 kod ile düzenlenmiştir. Tablo 3'de yer alan kodlar, uzmanların bu kodlara katılma frekansına (*n* ve %) göre sıralanmıştır.

A. Uzmanların yarısına yakını, %42,9 ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerinin eğitime katkı sağlayacağını

düşünmektedir. Uzmanların %17,9'u bunun uzmanlaşmaya katkı sağlayacağını, %10,7'i keyfiliği önleyeceğini, %10,7'si bireysel performansı artıracağı ve yine %10,7'si mesleğe başlamaya katkı sağlayacağını düşünmektedir. Uzmanlardan %3,6'sı ulusal ihtiyaçların belirlenmesinde bu belgelendirmelerin yararlı olacağını ve kalan %3,6'sı ise motivasyonu artıracağını düşünmektedir.

ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerini olumlu olduğunu düşünenlerden (Tema 1) elde edilen kodların bir genellemesinin yapılması gerekirse iki ana fikrin ortaya çıktığı söylenebilir. İlki bu belgelendirmenin genel olarak yararları (eğitime katkı, keyfiliği önleme, ulusal ihtiyaçları belirleme vb.) ile ilgili diğeri ise bireye (uzmanlaşmaya katkı, performansı arttırma, motivasyonu artırma vb.) katkıları ile ilgili düşüncelerdir. Uzmanların öne çıkan bazı görüşleri aşağıda verilmiştir;

A1. Bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirmenin genel olarak yararları

A2. Bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirmenin bireylere yönelik yararları

B. Uzmanların %27,6'sı (n=8) MEAD programlarının bölüm olması gerektiğini, %17,2'si (n=5) sadece performans değil, birden çok alanda ölçme yapacak sertifikanın olması gerektiğin, %13,8'i uygulamada güvenilir kurumlar probleminin olduğunu, %13,8'i diplomalara bu alanların işlenebilmesinin yeterli olduğu, %10,3'ü her düzeye ayrı öğretmen yetiştirme sisteminin geliştirilmesinin gerektiğini, %10,3'ü uzmanlığın son yıl(lar)da belirlenebileceğini, %3,4'ü MEB'in bir performans sınavı düzenlemesinin daha doğru olacağını ve %3,4'ü öğrenci yeterliği nedeniyle işe yararlılığının şüpheli olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu uzmanlara göre ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri anlamlı değildir veya ancak bazı koşulların yerine getirilmesi ile yararlı olabilir. Genel olarak bakıldığında, bir grup uzmanın önerilen belgelendirme yerine alternatifler önerdiği başka bir grubun ise önerilen belgelendirmenin nasıl olacağına dair şüpheleri öne çıkmaktadır. Uzmanların ilgili düşüncelerinden bazılar aşağıda verilmiştir.

B1. Önerilen belgelendirme yerine alternatifler

B2. Önerilen belgelendirmenin nasıl olacağına dair şüphelere ilişkin düşünceler

Sonuç ve Öneriler

Mezun öğretmen adaylarını müziksel performans alanlarında ortak bir paydada buluşturacak, asgari yeterlik düzeylerini belirleyecek, onları ortalama bir eşitliğe getirecek ve yükseköğretim kurumları arasındaki temel düzey farklılıklarının giderilmesini sağlayacak bir sertifika sınav sistemine ihtiyaç duyar mıydınız? Alt problemine ilişkin sonuç ve öneriler

Çalışmaya katılan uzmanların sertifika sınav sisteminin yararlı olacağını ve aynı zamanda ihtiyaç olduğunu düşünenlerin fikirleri on adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır. Bunlar,

- Bireyler arası düzey farklılıklarının en aza indirilmesine katkı sağlayabileceği,
- Sertifika sınav sistemi ile kurumlar arası farklılıkların giderilmesinin (standartlaşma) sağlanabileceği,
- Kapsam, ölçütlerin ve hedeflerin doğru planlanması ile yararlı bir uygulama olduğu,
- Mezuniyet sonrası çalışma (mesleki) alanlarına büyük katkı sağlayabileceği,
- Öğrencilerin motivasyonuna katkı sağlayabileceği,
- Müzik eğitiminin niteliğini yükseltebileceği,
- Mevcut durumun yetersizliği nedeniyle olumlu olacağı,
- Donanımsal becerilerin geliştirmesine katkı sağlayacağı,
- Performansa dayalı alanlarda kuramsal bilginin yeterli olmayışından kaynaklı katkı sağlayacağı,
- Mesleki başvurularda bir ispat niteliği taşıyacağıdır.

Çalışmaya katılan uzmanlardan sertifika sınav sisteminin yararlı olacağını ve ihtiyaç olduğunu düşünenlerden elde edilen yukarıdaki kodların bir genellemesi yapıldığında ise, iki ana fikrin ortaya çıktığı ve bu alt problemin iki ana fikir altında sonuçlandığı görülebilir. Bu fikirlerden ilki bireyler ve kurumlar arası farklılıkların giderilmesinde sertifika sınav sisteminin katkı sağlayabileceği sonucudur. İkincisi ise, bireylerin mesleki becerilerini niteliksel olarak geliştirmesine ve motivasyonlarının yükselmesine katkıda bulunabileceği ve yeterliklerini belgelendirme ile ispat etmesi açısından katkı sağlayabileceği sonucudur.

Çalışmaya katılan uzmanlardan, sertifika sınav sistemine ihtiyaç olmadığını veya ancak koşullu olarak yararlı olacağını düşünenlerin fikirleri on adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır. Bunlar,

- Eşitsizliği dengelemede ve mevcut sorunları gidermede yeterli olamayacağı,
- Üniversitelerin üzerinde anlaştığı bir sertifika olması gerektiği,
- MEB'in atamada kullanacağı bir performans sınavı kullanılmasının daha doğru olacağı,
- Eşitsizliği artırma ihtimalinin olacağı,
- Sınav ve uygulayıcılar bakımından objektiflik sorunu yaşanabileceği,
- Sosyoekonomik sorunlar nedeniyle gerçekçi olmayacağı,
- Gerekli olmadığı ve Türkiye'deki Müzik Eğitim Anabilim Dallarında ortak bir programın oluşturulması gerektiği,
- Sertifikadan önce üzerinde anlaşılan ortak bir programa ihtiyaç duyulduğu,
- Her öğrencinin bireysel kapasitesi ve düzeyi doğal olarak yeteneğine göre farklılık gösterdiği,
- Üniversitelerde verilen eğitim yeterli olduğudur.

Çalışmaya katılan uzmanlardan, sertifika sınav sistemine ihtiyaç olmadığını veya ancak koşullu olarak yararlı olacağını düşünenlerden elde edilen yukarıdaki kodların bir genellemesi yapıldığında bu alt problemin üç ana fikir altında sonuçlandığı görülebilir. Bu fikirlerden ilki sertifika sınav sisteminin mevcut sorunları çözmede yeterli olmayacağı sonucudur. İkincisi sertifika sınav siteminin gerekli olmadığı ve onun yerine alternatif çözümlere odaklanan diğer fikirlerin olması gerektiği sonucudur. Üçüncüsü ise var olan durumdan da daha olumsuz sorunlara neden olabileceği sonucudur.

KPSS'nin yanında, performans alanlarını ölçme ihtiyacını karşılamak için benzer bir sertifika sınav sistemi modelinin müzik öğretmeni atamalarına belirli bir yüzde ile eklenmesine ilişkin görüşleriniz? Alt problemine ilişkin sonuç ve öneriler

Çalışmaya katılan uzmanlardan önerilen sertifika sınavının belli bir oranda KPSS'ye eklenmesinin olumlu olduğunu düşünenlerin fikirleri on adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır. Bunlar,

- Performansın ölçülmesi gerektiği,
- Sertifikanın ulusal müzik eğitiminin gelişimine katkı sağlayacağı,
- Sertifikanın adaya katkı sağlayacağı,
- Eğitimin kalitesini artıracağı,
- Motivasyonu artıracağı,
- Rekabet ve başarıyı artıracağı,
- Ancak siyasi konjonktürden bağımsız olması gerektiği,
- Ancak sertifikaların kim tarafından verileceğinin (yetkinlik, güvenirlik) çok önemli olduğu,
- Mezuniyet sonrası çabayı artıracağı,
- Sertifika olmalı ancak farklı okul kademeleri için farklı sertifikalar verilmesi gerektiğidir.

Çalışmaya katılan uzmanlardan önerilen sertifika sınavının belli bir oranda KPSS'ye eklenmesinin olumlu olduğunu düşünenlerden elde edilen yukarıdaki kodların bir genellemesi yapıldığında üç ana fikir altında sonuçlandığı görülebilir. Bu fikirlerden ilki performans alanlarının ölçülmesi gerektiği sonucudur. İkincisi bunun eğitim sistemine (gelişimine, kalitesine vb.) ve bireye (motivasyon, rekabet, çaba vb.) önemli katkılar sağlayacağı sonucudur. Üçüncüsü ise iki temel fikirden ancak bazı koşullarda yarar sağlanabileceği sonucudur.

Çalışmaya katılan uzmanlardan önerilen sertifika sınavının belli bir oranda KPSS'ye eklenmesinin anlamlı olmadığını düşünenlerin fikirleri iki adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır ve yüzdelik oranı oldukça düşüktür. Sadece üç adet uzman olumsuz ifadeye yer vermiştir. Bu yüzden ortaya çıkan iki sonuç için genelleme yapılmamıştır. Bunlar,

- Uygulamanın gerçekçi/mantıklı olmadığı,
- Uygulamanın Türkiye'de başka sorunlara neden olabileceğidir.

ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri hakkındaki fikirleriniz? Problemine ilişkin sonuç ve öneriler

Çalışmaya katılan uzmanlardan ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerinin olumlu olduğunu düşünenlerin fikirleri yedi adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır. Bunlar,

- Eğitime katkı sağlayacağı,
- Uzmanlaşmaya katkı sağlayacağı,
- Keyfiliği önleyeceği,
- Bireysel performansı artıracağı,
- Seçilme sürecine (mesleğe atılmaya) katkı sağlayacağı,
- Ulusal ihtiyaçların belirlenmesine katkı sağlayacağı,
- Motivasyonu artıracağıdır.

ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmelerini olumlu olduğunu düşünen uzmanlardan elde edilen yukarıdaki kodların bir genellemesi yapıldığında iki ana fikir altında sonuçlandığı görülebilir. Bunlardan ilki bu belgelendirmenin genel olarak yararları (eğitime katkı, keyfiliği önleme, ulusal ihtiyaçları belirleme vb.) olduğu sonucudur. İkincisi ise bireye (uzmanlaşmaya katkı, performansı arttırma, motivasyonu artırma vb.) katkıları ile ilgili sonuçtur.

Çalışmaya katılan uzmanların ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri anlamlı değildir veya ancak bazı koşulların yerine getirilmesi ile yararlı olabilir düşünenlerin fikirleri sekiz adet temel ifadeyle sonuçlanmıştır. Bunlar,

- Öncelikle MEAD programları bölüm olması gerektiği,
- Sadece performans değil, birden çok alanda ölçme yapacak sertifika olması gerektiği,
- Uygulamada güvenilir kurumlar problemi olduğu ve sertifikayı kimin vereceği sorusu,
- Diplomalara bu özel alan uzmanlıklarının işlenebilmesi gereklidir/yeterlidir düşüncesi,
- Her düzeye ayrı öğretmen yetiştirme sistemi geliştirilmesi gerektiği,
- Uzmanlık son yıl(lar)da belirlenebilir düşüncesi,
- MEB'in bir performans sınavı düzenlemesi daha doğru olur düşüncesi
- Öğrenci yeterliği nedeniyle işe yararlılığı/işlevselliğinin şüpheli olmasıdır.

Çalışmaya katılan uzmanlara göre ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ile müzik öğretmenlerinin müziksel performans alanlarındaki uzmanlıklarına göre belgelendirilmeleri anlamlı değildir veya ancak bazı koşulların yerine getirilmesi ile yararlı olabilir olduğunu düşünen uzmanlardan elde edilen yukarıdaki kodların bir genellemesi yapıldığında iki ana fikir altında sonuçlandığı görülebilir. Bunlardan ilki bir grup uzmanın önerilen belgelendirme yerine alternatifler önerdiği sonucudur. İkincisi ise önerilen belgelendirmenin nasıl olacağına dair şüphelerin olduğu sonucudur.

Müzik Öğretmenliği Programı için Öneriler

- Müzik öğretmenliği çalgı performans seviyelerini belirlemede ABRSM örnekli benzer bir sertifika sınav sistemi ülkemizde kullanılmak üzere tasarlanabilir,
- Benzer sertifika sınav sistemleri, her müziksel performans alanı için ayrı ayrı düzenlenebilir,

- ABRSM ve benzeri sertifika sınav sistemleri uluslararası ve batı temelli olması sebebiyle geleneksel çalgıları içerisinde barındırmamaktadır. Ulusal bir sertifika sınav sistemi ile ülkelerin kendilerine özgü geleneksel çalgıları sisteme dâhil edilebilir,
- Yapılan bu tarz araştırmalardan çıkan sonuçlar ışığında benzer konulardan sorumlu bakanlıklara raporlar sunulabilir,
- Ulusal bir sertifika sınav sistemi için, akredite olmuş bir kurumla işbirliği içerisinde çalışılabilir,
- Ulusal bir sertifika sınav sistemini var etmek için proje tabanlı olarak sınayıcılar eğitilebilir,
- Akredite olmuş benzer bir sertifika sınav sistemi, eğitim birimleri arasında standart oluşturmak ve eğitim birliği sağlamak bakımından kullanılabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"ABRSM Örnekli Bir Sertifika Sınav Sisteminin Müziksel Performans Alanlarındaki Kullanımına Yönelik Öğretim Elemanı Görüşleri" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim, 39*(174), 33-38.

Gabrielsson, A. (1999). Studying emotional expression in music performance. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 141, 47-53.

Karacaoğlu, Ö. C. (2009). *İhtiyaç analizi ve delphi tekniği; öğretmenlerin eğitim ihtiyacını belirleme örneği.* I. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale, 1-20.

Kozanoğlu, D. (2021). Social and education sciences. *INSAC Social and Education Sciences*, 767.

Mursell, J. L. (1971). *The psychology of music Connecticut.* Greenwood Press.

Özmenteş, S. (2013). Çalgi eğitiminde öğrenci motivasyonu ve performans. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 320-331.

Persson, R. S., Pratt, G., & Robson, C. (1992). Motivational and influential components of musical performance: a qualitative analysis. *European Journal of High Ability, 3*(2), 206-217.

Repp, B. H. (1995). Expressive timing in Schumann's "träumerei:"an analysis of performances by graduate student pianists. *The Journal of the Acoustical Society of America, 98*(5), 2413-2427.

Scherer, K. R. (1995). Expression of emotion in voice and music. *Journal of Voice, 9*(3), 235-248.

Sloboda, J. A. (1982). Music performance. *The Psychology of Music, 10*, 479.-496.

Thompson, S., & Williamon, A. (2003). Evaluating evaluation: musical performance assessment as a research tool. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal, 21*(1), 21-41.

Tufan, E., & Güdek, B. (2008). Müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(1), 25-40.

Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi: temel kavramlar-ilkeler-yaklaşımlar ve türkiye'de cumhuriyetin ilk altmış yılındaki durum*. Evrensel Müzikevi.

Uçan, A. (2006). *Müzik öğretmenliği yeterlikleri*. Paper presented at the Ulusal müzik eğitimi sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Denizli.

Zimmerman, S. A. (2016). *The associated board of the royal schools of music: a social and cultural history by David CH Wright.* Woodbridge, The Boydell Press.

Extended Abstract

This research has derived from the hypothesis assuming a lack of documentary separating, classifying or defining the teacher candidates graduating from a music education programme according to their branches in the field of musical performance. However, it is known that there is not any systematics qualifying the specialities based upon a musical performance in the Public Personnel Selection Exam (KPSS). Therefore, the KPSS' deficiency in testing musical performance specialities is one of the sub-problems.

This research aims to determine the utility of a similar ABRSM-sampled certificate examination system in Türkiye. This research has included the findings which were obtained by putting the answers for the three open-ended questions posed to the instructors about the certificate examination system through descriptive and content analysis. At least one instructor working in a department of music education from all of the regions was asked for his/her opinion. The opinions of 31 instructors who were randomly selected bring this research's findings into existence. According to the findings obtained, 20 instructors out of 31 stated that a certificate examination system is necessary, 5 out of them stated that the system is not necessary and the remaining stated that a certificate examination system is necessary with some conditions added.

The opinions of the instructors considering that the certification system would be beneficial and required concluded in ten basic statements. These are; that this system can contribute to minimizing the differences in grades among individuals, that it can eliminate the differences among the institutions, that it is a proper technique with the proper planning of the content, criterion and objectives, that it can contribute to the fields of study after graduation, that it can improve the students' motivation, that it can increase the quality of music education, that it will be a positive system seeing the current situation's ineffectiveness, that it will contribute to developing skills to be well-qualified, that it will be useful because of the inadequate theoretical knowledge for the fields based upon performance and that it will be a proof while applying for a job.

Among the participant instructors, the opinions of those thinking that there was no need for a certificate system or that the system would be restrictedly beneficial concluded in ten basic statements. These are; that this system will not be sufficient to balance inequalities and eliminate existing problems, that it should bring out a certificate on which the universities agreed, that it will be more appropriate for the Ministry of National Education to benefit from a performance exam for assignments, that the system can possibly increase the inequality, that an objectivity problem can occur in terms of exam and testers, that it will not be realistic due to socioeconomic problems, that it is unnecessary and there should be a common programme in the departments of music education in Türkiye, that a common programme which individuals agreed on is necessarily more than a certificate, that the capacity and level of every student differ from each other due to their talents and that the education given at the universities is satisfying.

The opinions of the participant instructors thinking that a proportionate addition of the recommended certificate system’s result to the result of KPSS would be positively concluded in ten basic statements. These are; that the performance should be measured, that the certificate will contribute to the improvement of the national music education, that it will contribute to the applicant, that it will increase the quality of education, that it will strengthen motivation, that it will increase rivalry and success, that it should be independent from the conjuncture policy, that it is crucial who gives the certificate (in recognition of competency and reliability), that it will improve the studiousness after graduation and that there should be a certificate; however there should be different types of certificates for different graders.

The opinions of the participant instructors thinking that a proportionate addition of the recommended certificate system’s result to the result of KPSS did not have any sense concluded in two basic statements and the percentile of them is quite low. Only three instructors had negative statements. So, there is no generalisation for the two results emerging. These are that the praxis is not realistic/sensible and that it can cause other problems in Türkiye.

Among the participant instructors, the opinions of those who thought that it would be positive to certify the music teachers according to their proficiency in the fields of musical performance by the help of a similar ABRSM-sampled certificate system concluded in seven basic statements. These are; that this certification will contribute to education, specialisation, the hiring procedure (entering a profession), the detection of national needs and will prevent arbitrariness, enhance individual performance and strengthen motivation.

The opinions of the participant instructors thinking that it is not meaningful to certify the music teachers according to their proficiency in the fields of musical performance by the help of a similar ABRSM-sampled certificate system or that this certifying can be useful only if some conditions are provided concluded in eight basic statements. These are; that the department of music education should primarily become as divisions, that there should be not only certificates which measure performance but also certificates which measure more than one field of music, that it is still a question of who will give the certificate and there is a problem of finding reliable institutions for testing, that there is an opinion of the necessity for/sufficiency of printing these specialities on the diplomas, that a system to train teachers separately for every grade should be developed, that there is an attitude to introducing the specialties in the last year of education, that it will be more appropriate the Ministry of National Education organize a performance exam and finally that the availability/functionality of a certificate is speculative because of the students' competence.

In parallel with all these results of this research, some suggestions have been put forward for the music education programme in this research.

2024, VOL 14, NO 4, 1274-1288
DOI: 10.48146/odusobiad.1281540
Geliş Tarihi/Received Date: 13.04.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 30.08.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınmasındaki etkisi[1]

Yahya Nas[2], Ozan Bahar[3]

[2] Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet Koçman Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Muğla, Türkiye.
[3] Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Muğla, Türkiye.

ÖZET

Firmaların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin bulundukları illerin kalkınmasında önemli ölçüde katkısının olduğu düşünülmektedir. Özellikle, firmaların ekonomik sosyal sorumluluklarına dayalı faaliyetleri illerin istihdam ve üretim kapasitesini artırmakta, gelir düzeyini yükseltmektedir. Ekonomik koşullardaki iyileşmeler beraberinde sosyal, kültürel, çevresel imkânların da artmasına olanak vermektedir. Bu çalışmada, firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetleri ile bulundukları illerin gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Farklı kamu kurum ve kuruluşlarının yayınladığı raporlardan yararlanılarak il bazında firmaların 2019-2020 yıllarındaki ekonomik faaliyetlerini kapsayan 19 değişken, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizlerine tabi tutulmuştur. Hiyerarşik kümeleme analizinde üç küme elde edilmiştir. Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde ise illerin gelişmişlik derecesi sınıflandırılması referans alınarak altı küme belirlenmiştir. Her iki analiz sonucunda İstanbul tek başına bir küme oluştururken İzmir, Ankara, Kocaeli ve Bursa illeri için de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, Kalkınma Bakanlığı'nın (2017) hazırladığı illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi değerleri sıralaması ile büyük ölçüde uyumludur. Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin gelişmesine önemli ölçüde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Bölgesel kalkınma, ekonomik sosyal sorumluluk, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, gelişmişlik düzeyleri, kümeleme analizi.

The effect of firms' economic social responsibility activities on the development of the provinces

ABSTRACT

It is thought that corporate social responsibility activities of firms have a significant contribution to the development of the provinces where they are located. In particular, the activities of firms based on their economic social responsibilities increase the employment and production capacity of the provinces and raise the income level. Improvements in economic conditions also allow an increase in social, cultural and environmental opportunities. In this study, it is aimed to determine the relationship between the economic social responsibility activities of the firms and the level of development of the provinces they are located in. By using the reports published by different public institutions and organizations, 19 variables covering the economic activities of the firms in the years 2019-2020 on a provincial basis were subjected to hierarchical and non-hierarchical cluster analysis. Three clusters were obtained in the hierarchical cluster analysis. In the non-hierarchical cluster analysis, six clusters were determined by taking the classification of the provinces' development level as a reference. As a result of both analyzes, while Istanbul forms a cluster on its own, similar results were obtained for the provinces of İzmir, Ankara, Kocaeli and Bursa. The findings are largely compatible with the ranking of the socioeconomic

[1] Bu çalışma V. International Kaoru Ishikawa Business Administration And Economy Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atıf: Nas, Y., & Bahar, O. (2024). Firmaların ekonomik sosyal sorumluluk faaliyetlerinin illerin kalkınmasındaki etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1274-1288. http://doi.org/10.48146/odusobiad.1281540

Sorumlu Yazar: yahyanas@mu.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

development index values of the provinces prepared by the Ministry of Development (2017). It has been concluded that the economic social responsibility activities of the firms have a significant impact on the development of the provinces.

KEYWORDS

Regional development, economic social responsibility, statistical regional units classification, development levels, cluster analysis.

Giriş

Ülkelerin kalkınmasında, bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında hiç şüphesiz toplumun tüm kesimlerinin etkisi ve sorumluluğu vardır. Bu bağlamda sermaye gücünü elinde bulunduran firmaların faaliyetlerini yürütürken iç ve dış paydaşlarını da dikkate alarak hareket etmeleri bir yandan kalıcılıklarını sağlarken bir yandan da bulundukları bölgelerin ve ülkelerin kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Firmaların özellikle ekonomik sorumluluklarına dayalı faaliyetlerini yürütmeleri bulundukları şehirleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel süreçteki gelişimine değinilmiş, Avrupa Birliği'ne (AB) uyum müktesebatı içinde oluşturulan istatiksel bölge birimleri üzerinde durulmuş, Carroll (1979) tarafından geliştirilen firmaların kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) piramidinin ilk basamağı olan ekonomik sosyal sorumluluklar tanımlanmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında, literatürde yapılmış çalışmalara değinildikten sonra firmaların ekonomik sosyal sorumluluğuna dayalı faaliyetlerini gösteren veriler hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizlerine tabi tutularak illerin gelişmişlik sıralaması ile kıyaslaması yapılmıştır.

Bölgesel Kalkınma Politikalarının Türkiye'deki Gelişimi

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını azaltmak, bölgelerin gelişmesini hızlandırmak, geri kalmış bölgeleri ayağa kaldırmak ve bölgeler arasında dengeli ve adil bir refah düzeyine ulaşmak maksadıyla çok sayıda kalkınma amacı güden faaliyet yürütülmüştür. Organize sanayi bölgeleri, kalkınmada öncelikli yöreler, kırsal kalkınma, beş yıllık kalkınma planları, yatırım teşvikleri, kalkınma ajanslarının kurulması ve istatiksel bölge birimlerinin oluşturulması, bu doğrultuda izlenen politikaların esaslarını oluşturmaktadır (Akiş, 2011: 248). Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgesel politikalardan daha ziyade ulusal çapta gelişmeyi ve kalkınmayı sağlayacak hamleler yapılmış ve bu doğrultuda yatırımlar yapılmıştır (Sinemillioğlu, 2009: 255). Kurtuluş Savaşı sonrasında yaşanan kısıtlılıklar nedeniyle, yürütülen bu politikalarda tam istihdamın sağlanması, sermaye birikiminin artırılması, gelir dağılımında ve dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, enflasyonsuz büyüme ve özel işletme girişimlerinin artırılması gibi makro düzeyli göstergeler dikkate alınmıştır (Ulusoy, 2018: 112).

1960'lı yılların başından itibaren planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Bu doğrultuda beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuştur, belirli bölgeler için yatırım teşvik politikaları uygulanmış, organize sanayi bölgeleri kurulmuş, kalkınmada öncelikli yöreler belirlenmiş, DAP, DOKAP, GAP[2] gibi bölgesel gelişmeyi sağlayacak projeler, KSS projeleri ve kırsal kalkınma projeleri geliştirilmiştir (Sarıca, 2001: 155-167). İlki 1963-1967 yıllarını kapsayan, sonuncusu 2024-2028 yıllarını kapsayan toplam 12 tane beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). 1960'lı yılları kapsayan ilk kalkınma planlarında öncü sektörler belirlenmiş, kalkınmada öncelikli bölgeler oluşturulmuştur. 1970'li yıllar kapsayan kalkınma planlarında geri kalmış bölgelerin doğrudan desteklenmesi yerine bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalar için teşvik politikalarının uygulanması ön plana çıkmıştır.1980 sonrasını kapsayan kalkınma planları ekonomideki liberalleşmelerden etkilenmiştir. Sanayi bölgelerinin ve bölgesel projelerin

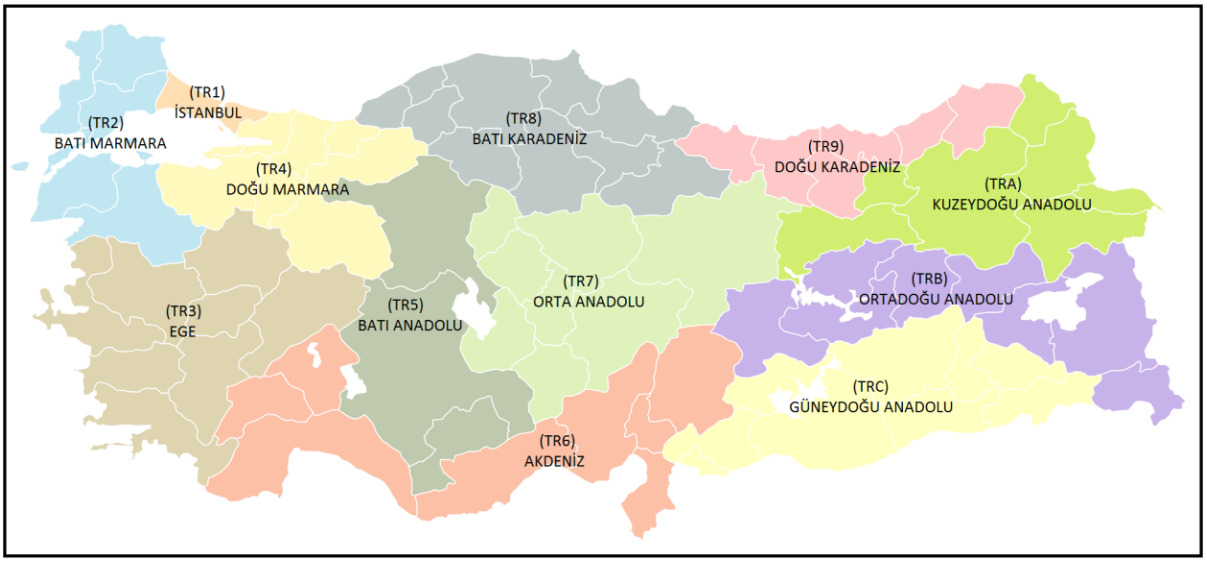
[2] DAP: Doğu Anadolu Projesi, DOKAP: Doğu Karadeniz Projesi, GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

oluşturulması bu dönemde yoğunluk kazanmıştır. Tarımsal sulama, enerji, içme suyu, madencilik, balıkçılık gibi bölgelerin gelişmesini ya da güçlü yanlarını ön plana çıkaracak projeler geliştirilmiştir (Göymen, 2005: 2-5). Bölgesel kalkınmayı ve kalkınma farklılıklarını gidermeyi amaçlayan bu faaliyetlerin ortak noktası merkezi yönetim birimlerince belirlenmiş olmasıdır. Özellikle 1980 sonrası liberalleşme politikaları bölgeler arası gelişmişlik farklarının daha da derinleşmesine neden olmuş, merkezi yönetim birimlerince alınan kararların etkinliğini daha da zayıflatmıştır (Keskin ve Sungur, 2010: 9).

2000'li yıllardan itibaren, AB'ye uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikalarında yeni bir süreç başlamıştır. AB tarafından üyelik öncesi aday ülkelere sağlanan hibe ve fonlardan yararlanmak maksadıyla bölgesel politikalarda AB'nin bölgesel kalkınma politikalarıyla uyumlaştırma sürecine gidilmiştir. Bu doğrultuda, yeni bölge ve düzey tanımlamaları oluşturulmuştur (Akpınar, 2013: 31).

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde İzlenen Politikalar

1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi ile Türkiye AB üyeliğine aday ülke olarak kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesinde uygulanan politikalar, AB'nin uyguladığı bölgesel kalkınma politikalarıyla uyumlu hale getirilmiştir. Uygulanan bölgesel kalkınma politikaları ve uygulama sonucunda meydana gelen gelişmeler, ilerleme raporları ile düzenli olarak takip edilmiştir. Uyum süreci içerisinde 2001 yılında istatiksel bölgeler belirlenerek istatiksel bölge birimlerinin oluşturulmasına, 2006 yılından itibaren de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına başlanmıştır. Türkiye İstatistik

Kurumu (TUİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) ortak hazırladığı raporlara bağlı olarak 2002 yılında İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) resmiyet kazanmıştır (Eryılmaz ve Tuncer, 2013: 173-177).

Görsel 1 Türkiye'de düzey 1 sınıflandırmasına göre bölgeler, Kaynak: DPT

Coğrafi özellikler, nüfus ve benzer potansiyele sahip olan bölgeler sınıflandırmalarda temel kıstas olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç tip sınıflandırma yapılmıştır (Şengül, Eslemian ve Eren, 2013: 77). Türkiye, Düzey 1 sınıflandırmasına göre 12 bölgeden oluşmaktadır (Görsel 1). Düzey 2 sınıflandırmasında 26 alt bölgeye ayrılırken, Düzey 3 sınıflandırmasında 81 ilden her biri ayrı bir sınıftır (Kayalak ve Kiper, 2006: 46). DPT'nin (2003) hazırladığı sosyoekonomik gelişmişlik raporu sıralamasında, Düzey 1 kapsamındaki 12 bölgeden altısı, pozitif değer alırken; diğer altısı negatif değer almıştır. Pozitif değer alan bölgeler, sırasıyla, İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege, Batı Marmara ve Akdeniz bölgeleri olmak üzere ağırlıklı olarak Türkiye'nin batısını kapsamaktadır. Negatif değer alan diğer altı bölge ise sırasıyla Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleri olup ağırlıklı olarak Türkiye'nin doğusunu kapsamaktadır (Yılmaz ve Temurlenk, 2005: 76).

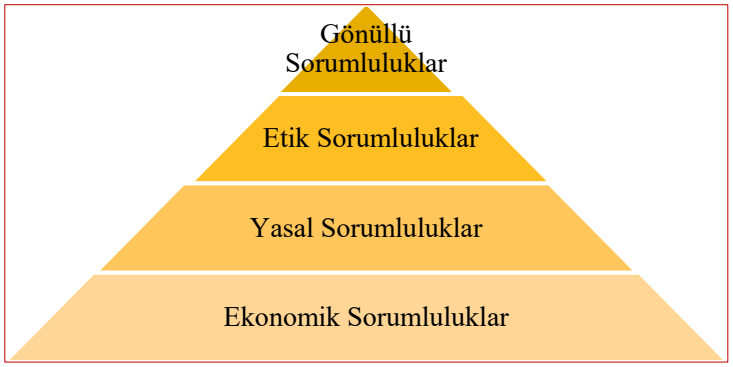
Kalkınma Bakanlığı tarafından farklı yıllarda yayınlanan 'İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SE-GE) raporlarında; demografik göstergeler, istihdam göstergeleri, eğitim göstergeleri, sağlık göstergeleri, rekabetçi ve yenilikçi kapasite göstergeleri, mali göstergeler, erişilebilirlik göstergeleri ve yaşam kalitesi göstergeleri olmak üzere; sekiz ana başlık altında toplam 61 gösterge[3] dikkate alınmıştır. Elde edilen verilere göre, sosyoekonomik gelişmişlik endeksi hazırlanarak; Türkiye'deki tüm iller, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kademe gelişmiş iller olarak sınıflandırılmıştır. Sıralamaya göre Türkiye'nin batısında yer alan iller gelişmişlik düzeyi açısından ilk üç kademede yer alırken doğusunda yer alan iller çoğunlukla son üç kademe gelişmişlik düzeyine sahiptir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

KSS Bağlamında Ekonomik Sosyal Sorumluluklar

1999 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (UNCTAD), KSS kavramı, hayırseverlik ve hukuki davranmadan daha ötede; istikrarlı, müreffeh ve adil bir dünya toplumunu hedefleyen tüm faaliyetleri kapsayan bir olgu olarak tanımlanmıştır (UNCTAD, 1999:3). Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından 2001 yılında yayımlanan uluslararası yatırım ve çalışma raporlarında, KSS; iş ilişkileri, çevre yönetimi, insan hakları, tüketicinin korunması, ifşa ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlarda taahhütler veren kurumsal davranış kuralları olarak nitelendirilmiştir (OECD, 2001:3). KSS kavramına ilişkin benzer özellikler taşıyan çok sayıda tanım olmakla birlikte, birçok yazar tarafından, bu kavramın ilk defa Bowen tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011:156; Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014:128; Avcı ve Akdemir, 2014: 126). Bowen, 1953 yılında yayımladığı "İş Adamlarının Sosyal Sorumluluğu" adlı eserinde, KSS kavramını; firmaların kendi çıkarlarını ve toplumun çıkarlarını birlikte gözeterek toplumsal iyileşmeyi sağlayan sorumluklarının bütünü olarak tanımlamaktadır (Bowen, 1953:6).

Carroll (1979), Bowen'en KSS yaklaşımını geliştirerek firmaların KSS faaliyetlerini dört boyutta ele almış ve bu boyutları, ekonomik, hukuki, etik ve gönüllü sorumluluklar alarak adlandırmıştır. Carroll'a göre, ekonomik ve hukuki sorumluluklar firmaların varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan olağan sorumluluklarıdır. Etik ve gönüllü sorumluluklar ise üst düzey sorumluluklar olup hem firmaya hem de topluma olumlu katkılar sağlamaktadır (Carroll, 1991: 42). Carroll'un sosyal sorumluluk boyutlarına ilişkin yaklaşımı, sosyal sorumluluk piramidi olarak literatüre yerleşmiştir (Özdemir, 2009: 58, Gürel, 2010: 113, Aşçıgil, 2011: 33; Kuşat, 2012: 236; Kaplan, 2013: 78; Koçoğlu ve Aksoy, 2017: 92).

Carroll (1991), ekonomik sorumlulukları; karlı olmak, yasal sorumlulukları; oyunu kurallarına göre oynamak, etik sorumlulukları; zarar vermekten kaçınmak, doğru ve adil olanı yapmak ve gönüllü sorumlulukları da iyi bir kurumsal vatandaş olmak, kaynakları topluma kazandırmak, yaşam kalitesini iyileştirmek şeklinde özetlemiştir. Ekonomik ve yasal sorumluluklar düşük düzeyli; etik ve gönüllü sorumluluklar ise yüksek düzeyli sorumluluklardır (Carroll, 1991: 42).

Görsel 2 Carroll'un sosyal sorumluluk piramidi (Carroll, 1991: 42).

[3] 2017 yılında yayınlanan raporda gösterge sayısı 52'ye düşmüştür.

Sosyal sorumluluk piramidinin en altında, firmaların ekonomik sorumlulukları yer almakta olup bu sorumlulukları sırasıyla yasal, etik ve gönüllü sorumluluklar takip etmektedir. Firmaların, öncelikli olarak ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeleri, devamında ise yasal sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Etik sorumluluklar ve gönüllü sorumluluklar, daha fazla sorumluluk alan firmaların ilk iki sorumluluk boyutuyla birlikte, etik ve gönüllülük açısından faaliyetlerini bütünleştirmesini ifade etmektedir (Görsel.2).

Firmaların temel rolü, tüketicilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretmek ve bu süreçte kar elde etmektir. Girişimcileri harekete geçiren temel olgu kar elde etme güdüsüdür. Bir noktadan sonra kar elde etme amacı, maksimum kar elde amacına dönüşmüştür. Verimliliği artırmak, rekabet gücü elde etmek, karlılığı sağlamak, hissedarlara maksimum kazanç sağlamak, firmaların ekonomik sorumlulukları içerisinde yer almaktadır (Carroll, 1991: 40). Ekonomik sorumluluklar, firmanın verimliliğini sağlarken verimlilik de firmanın sürekliliğine yardımcı olmaktadır. Ekonomik sorumluluk içerisinde firmaların üretim yaparken aşırı kaynak kullanımından kaçınmaları hem kaynak israfını azaltır hem de maliyetlerin azalması nedeniyle daha düşük fiyatlarda üretimi mümkün kılar (Aşçıgil, 2011: 33). Firma devamlılığı için gereken bu faaliyetlerin yanında, yeni kaynaklar bulmak için araştırma yapmak, teknolojik ve yenilik faaliyetlerini yürütmek, yeni ürün ve hizmetler geliştirmek de ekonomik sorumluluk alanı içine girer (Jamali ve Mirshak, 2007: 246).

Literatür Taraması, Analiz ve Bulgular

Literatüre bakıldığında illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasının hesaplandığı, illerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırıldığı çok sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmında TUİK tarafından yayınlanan verilerden ya da Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Se-Ge endeksine dayanak olan göstergelerden yararlanılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı tüm illeri kapsarken bir kısmı bölgesel bazda kalmıştır.

Ersungur, Kızıltan ve Polat (2007), Kılıç, Saraçlı ve Kolukısaoğlu (2011), Çetin ve Sevüktekin (2016), Kızıl (2016), Arı ve Hüyüktepe (2019), Özkubat ve Selim (2019), Ünsal ve Sülkü (2019), tarafından Kalkınma Bakanlığı, TUİK, DPT gibi kurumlardan alınan illerin gelişme düzeyinin göstergesi olarak kabul edilebilecek farklı sayılardaki değişkenler üzerinden illerin gelişmişlik sıralaması hesaplanmıştır. Kümeleme analizi, temel bileşenler analizi, çok boyutlu ölçekleme analizi, mekânsal ekonometrik analiz gibi farklı analiz modellerinin kullanıldığı bu çalışmalarda elde edilen bulguların Se-Ge endeksi verilerine göre oluşturulmuş illerin gelişmişlik sıralamasına benzer nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erilli (2014) tarafından 15 değişken kullanılarak kümeleme analizi modeliyle TR72 bölgesinde yapılan benzeri nitelikteki çalışmada ise bölgedeki ilçelerin gelişmişlik düzeyi açısından dört kümeye ayrıldığı görülmüştür.

Filiz (2005) tarafından dört farklı analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada ise analiz bulgularının, kullanılan modele göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Sakarya ve İbişoğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada, 2011 yılı Se-Ge endeksinin hesaplanmasında kullanılan ekonomik göstergelerin etki oranlarının illerin gelişmişlik düzeyi ile tutarlı olmadığı gözlenmiştir. Öztürk, Torun ve Özkök (2011), farklı illerde kurulan üniversitelerin illerin gelişmişlik düzeyine etkisini farklı yıllardaki verileri değerlendirerek teorik açıdan incelemişlerdir. Çalışmaya göre, üniversitelerin illerin gelişmişlik düzeyi üzerinde bir etkisi yoktur.

Çağlar ve Keten (2018), Aybarç, Özkurt ve Selim (2019), Yiğiteli ve Şanlı (2020), farklı dönemleri ele alarak, tüm illeri kapsayan farklı sayılardaki değişkenlerden yararlanarak illerin insani gelişme düzeyi endeksleri ile sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi endekslerini karşılaştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre illerin endeks değerleri sıralama açısından benzerlik göstermektedir.

Topçu (2018) tarafından illerin sosyal sermaye endeksi, Alpaykut (2017) tarafından yaşam memnuniyet endeksi hesaplanarak illerin Se-ge endeks değerleri ile kıyaslaması yapılmıştır. TOPSİS ve temel bileşenler analizlerinin kullanıldığı çalışmalarda elde edilen bulgular, illerin Se-

ge endeksi sıralamasıyla tutarlılık göstermektedir. Erbaşı (2017) tarafından Karaman ve Konya illerine bağlı 37 ilçede temel bileşenler analizi kullanılarak yapılan çalışmada, ilçelerin sosyal sermaye endeks değerleri ile sosyoekonomik gelişmişlik endeksi değerlerinin birbiriyle uyumlu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erzan, Kadirbeyoğlu ve Özkaynak (2014), Türkiye genelinde, 29 ilde toplam 3165 firmanın üst düzey yetkilisiyle anket çalışması yapmışlardır. Beş temel ana başlık olan, ekonomik performans, sosyal performans, yaşam kalitesi, çevre performansı ve sürdürülebilirlik başlıkları altında yöneltilen sorularla, firma yetkililerinin, bulundukları illerle ilgili olarak ne düşündükleri öğrenilmiş ve mevcut endeks verileri ile kıyaslanmıştır. Nesnel ölçütlere göre yapılan sıralamalarda İstanbul, Ankara ve İzmir ön sıralarda yer almasına rağmen öznel sıralamalar sonucu elde edilen verilere göre bu illerde faaliyet gösteren firma yetkililerinin, sürdürülebilirlik konusunda aynı düşünceyi paylaşmadıkları görülmüştür. Bunun aksine, nesnel sıralamada gerilerde olan Eskişehir, Kayseri, Bursa ve Konya'da faaliyet gösteren firmaların yetkililerinden alınan cevaplara göre, ekonomik, çevresel, yaşam kalitesi ve sosyal açıdan bulundukları iller oldukça yüksek puanlamaya sahiptir.

Erdoğan ve Sağbaş (2016), 33 değişken kullanarak Afyonkarahisar ili için sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi TOPSİS modeli ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre gelişmişlik göstergeleri ile vergi gelirleri arasında kuvvetli ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Veriler ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı firmaların ekonomik sorumluluğa dayalı faaliyetlerinin bulundukları illerin gelişmişlik düzeyi ile ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı web sayfalarından elde edilen veriler (Tablo 1) kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Firmaların üretim, ihracat faaliyetleri, araştırma geliştirme faaliyetleri, bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri yeni teknolojik ürünler ve tasarımlar, çalıştırdıkları işçi sayıları ve bu işçiler için ödedikleri ortalama ücretler, firmaların KSS faaliyetlerinden en önemlisi ve ilki olan ekonomik sosyal sorumlulukları kapsamında değerlendirilmiştir. Carroll'un ekonomik sosyal sorumluluk tanımlaması firmaların kar elde etmesini sağlayan her türlü faaliyetini kapsamakta ve bir açıdan varlığını sürdürmenin gereği olarak görülmüştür.

İl bazında dış ticaret hacmi, vergi geliri, işsizlik oranı, imalatçı firma sayısı, ortalama günlük kazanç, Ar-Ge merkezi gibi firmaların ekonomik faaliyetlerini gösteren, 2019-2020 yıllarına ait toplam 14 değişkenin kullanıldığı analizde hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden her ikisi de kullanılmıştır. İlk aşamada hiyerarşik kümeleme analizi gerçekleştirilirken ikinci aşamada, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan illerin sosyoekonomik gelişmişlik raporu referans alınarak altı küme belirlenmiş ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1 Analizde Kullanılan Veriler

	Veri - il bazında	Kaynak	Veri yılı
1	Net ihracat ($)	Ticaret Bakanlığı	2020
2	Ar-Ge merkezi sayısı	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	2020
3	Teknolojik ürün deneyim belgesi		
4	Teknolojik ürün yatırım destek programı sayısı		
5	Tasarım merkezi sayısı		
6	İmalatçı firma sayısı	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	2020
7	İmalatçı firmalarda istihdam edilenlerin sayısı		
8	Özel sektörde çalışan zorunlu sigortalı sayısı	Sosyal Güvenlik Kurumu	2019
9	İş yeri büyüklüğüne göre iş yeri sayısı		
10	Ortalama günlük kazanç		
11	Sektörel boyutlarıyla GSYH-2009 baz yılı	Türkiye İstatistik Kurumu	2019

12	Ödenen vergi	
13	İşinden memnuniyet oranı	2015
14	İşsizlik oranı	

Kümeleme analizi verilerin belirli bir dağılım ve düzen içerisinde sınıflandırılması sonucunda birbirine benzer niteliklere sahip üyelerin belirlenmesine imkân verir. Hiyerarşik kümeleme analizinde küme sayısı önceden belirlenmez; üyelerin sahip oldukları ortak özellikler doğrultusunda kümeler oluşur ve küme sayısı açığa çıkar (Hajizadeh, Ardakani ve Shahrabi, 2010: 111). Hiyerarşik kümeleme analizinde k-ortalamalar, iki adımlı kümeleme analizlerinden yararlanılabileceği gibi kümelerin oluşmasında etkili olan değişkenlerin belirlenmesi amacıyla ANOVA testi yapılmaktadır. ANOVA testi sonucunda sigma değerinin 0,00'dan büyük olması değişkenin küme belirlemede etkisinin olmadığını göstermektedir (Tekin, 2010: 339).

Analiz yönteminde kümeleme modellerinin kullanılmasındaki temel neden, analize konu olan katılımcıların taşıdıkları ortak özelliklere göre grupları oluşturuyor olmasıdır. Bu kapsamda firmaların ekonomik faaliyetlerine göre oluşturdukları il gruplarının güncel gelişmişlik derecesi sınıflandırmalarıyla ne derecede örtüştüğü gözlemlenmek istenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan modellerin ilkinde küme sayısı doğal seyrine bırakılırken ikincisinde Se-Ge endeksi dikkate alınarak küme sayısı belirlenmiştir. Böylelikle iki ayrı analiz yapılarak elde edilen bulguların birbirini ne ölçüde desteklediğini gözlemleme imkânı oluşmuştur.

Analiz ve Bulgular

Tek başına birinci kümeyi oluşturan İstanbul, ekonomik göstergeler açısından en yüksek sayısal verilere sahiptir. Teknolojik ürün deneyim belgesi, imalatta istihdam edilenlerin sayısı dışında, kalan tüm ekonomik göstergelerde İstanbul ilinde faaliyet gösteren firmaların en yüksek düzeyde performansı gösterdikleri görülmektedir (Tablo 2). Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 18,5'inin yaşadığı İstanbul'da, toplam Ar-Ge merkezlerinin yüzde 34'ü, tasarım merkezlerinin yüzde 45'i, teknolojik yatırımların yüzde 35'i yer almaktadır. Benzer şekilde Türkiye'de sigortalı çalışanların yaklaşık üçte biri ve imalat sektöründe istihdam edilenlerin beşte biri İstanbul'dadır. İmalatçı firma sayısı Türkiye geneli imalatçı firma sayısı toplamının yüzde 29,6'sını oluştururken; iş yeri sayısı da Türkiye geneli toplam iş yeri sayısının yüzde 28,4'ünü oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde yaratılan GSYH'nin yaklaşık üçte biri İstanbul firmaları kaynaklıdır. Toplam ihracatın yaklaşık yarısı ile toplam ithalatın yarısından fazlası da İstanbul'da yerleşik firmalarca gerçekleştirilmektedir. Teknolojik ürün deneyim belgesi sayısı dışında kalan tüm göstergelerde İstanbul tek başına birinci sırada yer almaktadır. Belge sayısı açısından da Ankara'dan sonra ikinci sıradadır (Tablo 2).

Tablo 2 Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gruplamasına göre illere ait ekonomik göstergeler

Göstergeler	İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa Kocaeli Antalya	15 il	Diğer İller	Toplam
Nüfus	15.462.452	5.663.322	4.394.694	7.647.399	21.779.721	28.666.774	83.614.362
Ar-Ge merkezi sayısı (adet)	423	123	94	275	235	91	1241
Tasarım merkezi sayısı (adet)	165	42	29	50	62	15	363
Teknolojik yatırım sayısı (adet)	65	57	12	27	15	11	187
Teknolojik ürün deneyim belgesi (adet)	192	281	78	102	144	39	836
Sigortalı çalışan sayısı (kişi)	3.875.995	941.457	831.546	1.595.292	2.923.843	2.538.094	12.706.227
İmalatta istihdam edilenlerin sayısı (kişi)	704.558	177.608	224.409	525.608	974.828	699.377	3.306.388
Ortalama günlük kazanç (TL)	154	150	139	143	122	111	(ortalama) 136,50

1-49 arası işçi çalıştıran iş yeri sayısı (adet)	527.670	141.658	128.937	195.014	448.716	412.275	1.854.270
50-249 arası işçi Çalıştıran İş Yeri sayısı (adet)	8.978	2.435	2.028	3.961	7.330	7.430	32.162
250 ve üzeri işçi çalıştıran işyeri sayısı (adet)	1.334	366	278	710	1.175	1.217	5.080
Toplam iş yeri sayısı (adet)	537.982	144.459	131.243	199.685	457.221	420.922	1.891.512
İmalatçı firma sayısı (adet)	23.416	5.260	4.984	9.464	21.100	14.997	79.221
İhracat (milyon $)	6,92	0,70	1,08	1,90	3,10	0,99	14,70
İthalat (milyon $)	10,14	0,98	0,77	1,55	2,33	0,78	16,56
GSYH (milyon TL)	500,89	147,71	94,4	170,88	334,38	330,20	1.578,46

Teknolojik ürün deneyim belgesi sayısının en fazla olduğu il Ankara'dır. Ankara'da faaliyet gösteren firmaların sahip oldukları teknolojik ürün deneyim belgesi sayısı, Türkiye geneli toplam belge sayısının yaklaşık yüzde 33,6'sını oluşturmaktadır. Bunun yanında ilk dört kümede (Tablo 5) yer alan toplam altı ilin ekonomik performansları kalan illerin toplamının gösterdiği ekonomik performanstan her açıdan fazladır. Ancak bu illerde ikamet eden nüfus, toplam Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Tablo 3'de analizde kullanılan değişkenlere ait ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Test sonuçlarına göre analizde kullanılması düşünülen 14 değişkenden 12'sinin kümelerin oluşmasında anlamlı katkı sağladığı görülürken 'işinden memnuniyet oranı' ve 'işsizlik oranı' değişkenlerinin anlamlı katkı sağlamadığı görülmüş ve modelden çıkarılmıştır.

Tablo 3 ANOVA Testi sonuçları

Teste Dâhil Edilen Değişkenler	Sig.
Net ihracat ($)	,000
Ar-Ge merkezi sayısı	,000
Teknolojik ürün deneyim belgesi	,000
Teknolojik ürün yatırım destek programı sayısı	,000
Tasarım merkezi sayısı	,000
İmalatçı firma sayısı	,000
İmalatçı firmalarda istihdam edilenlerin sayısı	,000
Özel sektörde çalışan zorunlu sigortalı sayısı	,000
İş yeri büyüklüğüne göre iş yeri sayısı	,000
Ortalama günlük kazanç	,000
Sektörel boyutlarıyla GSYH-2009 baz yılı	,000
Ödenen vergi	,000
İşinden memnuniyet oranı	*,582*
İşsizlik oranı	*,999*

Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda iller üç ayrı kümede toplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre İstanbul tek başına bir küme oluştururken Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illeri ikinci kümeyi oluşturmakta; kalan 76 il ise tek bir grupta toplanarak üçüncü kümeyi oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4 Hiyerarşik Kümeleme Analizi Sonucunda Oluşan Kümeler

1. Küme	2. Küme	3. Küme
İstanbul	Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli	Diğer iller (76 il)

İkinci aşamada hiyerarşik olmayan kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik kümelemenin aksine hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde küme sayısı önceden belirlenerek kümeleri oluşturan birimlerin benzer niteliklerine göre kümelerde toplanması beklenmektedir (Fırat, Dursun, Aydoğdu ve Dikbaş, 2013: 62). K-ortalamalar tekniği ve en çok olabilirlik tekniği yaygın olarak kullanılan kümeleme yöntemlerinden ikisidir. K- ortalamalar tekniğinde kümesi

sayısı birimler k adet kümeye ayrılır ve analizde kullanılan birimler en yakın kümeye atanır. Bu süreç hiç atama yapamayacak hale gelinceye kadar tekrarlanır (Çakmak, Uzgören ve Keçek, 2005: 22).

Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde Kalkınma Bakanlığının sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre belirlediği altı gelişmişlik düzeyi dikkate alınarak küme sayısı belirlenmiştir. Buna göre hiyerarşik kümeleme analizi sonuçlarında olduğu gibi hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonuçlarında da İstanbul tek başına bir küme oluşturmuştur. Önceki analizde ikinci kümeyi oluşturan Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illerinden ilk ikisi (Ankara ve İzmir) de ayrı ayrı iki küme oluşturmuşlardır. Diğer iki il (Bursa ve Kocaeli) yine aynı kümede toplanırken Antalya ili bu illerle aynı kümeyi oluşturmuştur. Kalan illerden 15'i beşinci kümeyi; 60'ı da altıncı kümeyi oluşturmuştur (Tablo 5).

Tablo 5 Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler

1. Küme	2. Küme	3. Küme	4. Küme	5. Küme	6. Küme
İstanbul	Ankara	İzmir	Bursa Kocaeli Antalya	Adana, Aydın, Balıkesir, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Konya, Manisa, Mersin, Muğla, Sakarya, Samsun, Tekirdağ	Diğer İller (60 il)

Kalkınma Bakanlığı[4] tarafından, sonuncusu 2017 yılında hazırlanan illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması raporunda kalkınma göstergesi niteliği taşıyan sekiz ana kategoriye bağlı 52 değişken kullanılmıştır. Eğitim, sağlık, çevre, yaşam kalitesi gibi kalkınma göstergesi olarak kabul edilen bu değişkenler temel bileşenler analizine tabi tutularak illerin gelişmişlik endeks değerleri elde edilmiş ve bu değerlere göre iller altı düzeye ayrılmıştır. Hazırlanan raporda altı gelişmişlik düzeyi belirlenmiş ve illerin aldığı endeks değerine göre düzey sınıflandırması yapılmıştır. Hazırlanan rapora göre en yüksek sosyoekonomik gelişmişlik performansı gösteren il İstanbul olmuştur. İstanbul'un sahip olduğu endeks değerine en yakın il Ankara olmasına rağmen İstanbul ile Ankara arasında 1,333 puanlık fark söz konusudur. Benzer şekilde Ankara ile üçüncü sırada gelişmişlik skoruna sahip olan İzmir arasında da 0,792 puanlık bir fark vardır (Tablo 6).

Tablo 6 Kalkınma Bakanlığı 2017 yılı se-ge endeksi verileri ile kümeleme analizi sonuçları karşılaştırması

İl	Endeks	Sıralama	Derece	Küme	İl	Endeks	Sıralama	Derece	Küme
İstanbul	4,051	1	1	1	Elâzığ	-0,061	42	4	6
Ankara	2,718	2	1	2	Kırşehir	-0,085	43	4	6
İzmir	1,926	3	1	3	Malatya	-0,113	44	4	6
Kocaeli	1,787	4	1	4	Sivas	-0,137	45	4	6
Antalya	1,642	5	1	4	Bartın	-0,140	46	4	6
Bursa	1,336	6	1	4	Erzincan	-0,150	47	4	6
Eskişehir	1,278	7	1	5	Kastamonu	-0,224	48	4	6
Muğla	1,175	8	1	5	Artvin	-0,235	49	4	6
Tekirdağ	1,014	9	1	5	Çorum	-0,262	50	4	6
Denizli	0,923	10	2	5	Aksaray	-0,271	51	4	6
Sakarya	0,832	11	2	5	Sinop	-0,317	52	5	6
Yalova	0,796	12	2	6	Giresun	-0,323	53	5	6
Bolu	0,760	13	2	6	Osmaniye	-0,367	54	5	6
Konya	0,668	14	2	5	Çankırı	-0,379	55	5	6
Aydın	0,599	15	2	5	Tokat	-0,381	56	5	6
Isparta	0,564	16	2	6	Niğde	-0,395	57	5	6
Kayseri	0,560	17	2	5	Kahramanmaraş	-0,416	58	5	6
Kırklareli	0,557	18	2	6	Tunceli	-0,439	59	5	6
Bilecik	0,556	19	2	6	Ordu	-0,486	60	5	6
Çanakkale	0,548	20	2	6	Erzurum	-0,531	61	5	6
Edirne	0,534	21	2	6	Kilis	-0,570	62	5	6
Karabük	0,513	22	2	6	Yozgat	-0,589	63	5	6

[4] 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı statüsüne son verilmiş olup Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülen faaliyetler, bu yıldan itibaren Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Manisa	0,490	23	2	5	Gümüşhane	-0,623	64	5	6
Balıkesir	0,476	24	2	5	Bayburt	-0,629	65	5	6
Mersin	0,413	25	3	5	Adıyaman	-0,926	66	6	6
Trabzon	0,389	26	3	6	Ardahan	-0,983	67	6	6
Adana	0,353	27	3	5	Diyarbakır	-1,074	68	6	6
Zonguldak	0,333	28	3	6	Kars	-1,125	69	6	6
Uşak	0,278	29	3	6	Iğdır	-1,179	70	6	6
Gaziantep	0,250	30	3	5	Bingöl	-1,208	71	6	6
Samsun	0,242	31	3	5	Batman	-1,324	72	6	6
Burdur	0,211	32	3	6	Şanlıurfa	-1,350	73	6	6
Kırıkkale	0,211	33	3	6	Mardin	-1,396	74	6	6
Düzce	0,200	34	3	6	Siirt	-1,405	75	6	6
Karaman	0,177	35	3	6	Bitlis	-1,428	76	6	6
Rize	0,174	36	3	6	Van	-1,452	77	6	6
Kütahya	0,170	37	3	6	Hakkâri	-1,518	78	6	6
Amasya	0,054	38	4	6	Muş	-1,704	79	6	6
Hatay	0,017	39	4	5	Ağrı	-1,752	80	6	6
Nevşehir	-0,015	40	4	6	Şırnak	-1,788	81	6	6
Afyon	-0,023	41	4	6					

Her iki kümeleme analizinin sonucunda İstanbul'un tek başına bir küme oluşturması Kalkınma Bakanlığı tarafından hesaplanan endeks değeriyle karşılaştırıldığında uyumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illeri hiyerarşik kümeleme analizinde ikinci kümeyi oluştururken hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde de Ankara ve İzmir illeri tek başlarına ayrı kümeleri oluşturmuş; Bursa, Antalya ve Kocaeli illeri de dördüncü kümeyi oluşturmuştur. Bu illerin Se-ge endeks değerleri ve bu endeks değerlerine bağlı olarak gerçekleşen sıralamayla karşılaştırıldığında elde edilen sonuçların uyumlu olduğu söylenebilir. Elde edilen ilk dört kümedeki illerin tamamı endeks değeri açısından 1. derecede gelişmiş il düzeyindedir.

Beşinci kümeyi oluşturan 15 ilin gelişmişlik derecesi kademesine bakıldığında, üçünün birinci derecede gelişmiş, yedisinin ikinci derecede gelişmiş, dördünün üçüncü derecede gelişmiş ve birinin de dördüncü derecede gelişmiş il statüsünde olduğu görülmektedir. Beşinci kümeyi oluşturan bu illerin gelişmişlik dereceleri ağırlıklı olarak 2 ve 3'tür.

Altıncı kümeyi oluşturan 60 ilin, Se-Ge endeksi sıralamasına göre son 59 il olduğu görülmektedir. Bu illerin sekiz tanesi ikinci derecede gelişmişlik düzeyine, dokuz tanesi üçüncü derecede gelişmişlik düzeyine sahipken kalan 43 tanesi 4., 5. ve 6. derecede gelişmişlik düzeyine sahiptir. Her iki analiz sonucunda elde edilen tüm bulgular birlikte değerlendirildiğinde Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda yer alan gelişmişlik sıralaması ile analiz sonucunda oluşan kümelerin uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Başlangıçta DPT, sonrasında Kalkınma Bakanlığı ve daha sonra da Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından farklı tarihlerde farklı sayılarda gösterge niteliğindeki değişkenler kullanılarak hazırlanan raporlar yoluyla illerin gelişmişlik derecesi belirlenerek uygulanan politikalara yön verilmektedir. En son (il bazında) 2017 yılında yayınlanan raporda demografi değişkenleri başlığı altında dört, istihdam değişkenleri başlığı altında yedi, eğitim değişkenleri başlığı altında beş, sağlık değişkenleri başlığı altında beş, rekabetçi ve yenilikçi kapasite değişkenleri başlığı altında on üç, mali değişkenler başlığı altında altı, erişebilirlik değişkenleri başlığı altında beş ve yaşam kalitesi değişkenleri başlığı altında yedi değişken olmak üzere toplam 52 değişken kullanılarak illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeks değerleri hesaplanmıştır.

Kullanılan değişkenlere bakıldığında 52 değişkenden yarısının ekonomik ve mali nitelikte değişken olduğu görülürken kalan yarısının da eğitim, sağlık, erişebilirlik gibi sosyal nitelikteki değişkenlerden oluştuğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında illerin gelişmişlik düzeyini belirlemede farklı göstergelerden yararlanıldığı söylenebilir. Ancak elde edilen bulgular ile

gelişmişlik raporu birlikte değerlendirildiğinde ekonomik göstergelerin endeks değerinin oluşmasında belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durumu, olumlu ve olumsuz yönden olmak üzere, iki farklı açıdan değerlendirmek mümkündür. Olumsuz açıdan ele alındığında, kalkınma kavramının zengin bir tanıma sahip olması ve ekonomik büyüme ve gelişme kavramlarından ayrı olarak başta ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel yönlerden olmak üzere, her yönden olumlu gelişmeleri içinde barındırıyor olması düşünüldüğünde illere ait gelişmişlik değerinin tam olarak kalkınma göstergesi olarak nitelendirilmesinin sağlıklı olmayacağı düşünülmektedir. Kalkınma düzeyini ölçmenin zorluğu bilinmekle birlikte illerin sosyoekonomik gelişmişlik endeks değerinin hesaplanmasında sosyal göstergelerin zayıf kaldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle ekonomik ve mali nitelikteki göstergelerin illerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde etkisinin fazla olduğu düşünülebilir.

Olumlu yönden değerlendirildiğinde ise firmaların ekonomik gelişme ve devamında kalkınma açısından önemli bir rol oynadığı bu çalışmayla teyit edilmiştir. Firmaların ekonomik sorumluluklarına dayalı faaliyet düzeylerindeki artışın bulundukları illerin gelişmişlik düzeyine önemli ölçüde etkilediği görülmüştür. Bu yönden firmaların başta ekonomik sorumlulukları olmak üzere, hukuki sorumluluklarını, etik sorumluluklarını ve gönüllü sorumluluklarını artırmayı hedefleyen politikaların uygulanması illerin sosyoekonomik gelişmişlik ve kalkınma düzeylerinin artmasında olumlu katkı sağlayacaktır.

Firmaların sermaye gücünü elinde bulundurmaları, kendilerine hem imkân hem de sorumluluk yüklemektedir. Ancak birinci düzeyde sorumlu oldukları noktanın ekonomik faaliyetler düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, firmaların ekonomik sorumluluklarını yerine getirmeye dayalı anlayışlarının hem kendilerine hem de paydaşlarına olumlu katkı sağladığı görülmektedir. Carroll'a göre firmaların ekonomik ve hukuki sorumluluklarını yerine getirmelerinin kendi varlıkları için elzem olduğu, etik ve gönüllü sorumlulukların ise üst düzey sorumluluk düzeyi olduğu hatırlandığında, firmaların üst düzey sorumluluklarını artırmanın illerin ekonomik gelişmelerindeki katkısının yanı sıra illerin her açıdan kalkınmasına da önemli ölçüde etki edeceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda, merkezi otorite tarafından uygulanacak politikalarda firmaların ekonomik ve hukuki sorumluluklarına dayalı faaliyetlerinin yanında etik ve gönüllü sorumluluklarına dayalı faaliyetlerini teşvik etmeye yönelik politikalara ağırlık verilmesi kalkınmanın yerel aktörlerce, paydaşlarıyla iş birliği içerisinde sağlanmasında etkili olacaktır. Hâlihazırda kurumsal sosyal sorumluluk projelerine sağlanan vergi teşvikleri başta olmak üzere, firmaları harekete geçirmeyi hedefleyen politikaların yerelleşmesi ve firmaların kapasitelerine, imkân ve kabiliyetlerine göre belirlenmesinde yarar vardır.

Firmalara sağlanacak kolaylıklarda ekonomik getiri beklentisi birinci öncelik olarak görülse de toplumsal alt yapının güçlenmesini sağlayacak ve devamında sosyal refahı artıracak politikaların belirlenmesinde ekonomik çıktı beklentisi ikincil gereklilik olarak görülebilir. Bu durum kısa vadede sosyoekonomik gelişmişlik verilerine doğrudan yansımasa bile uzun vadede kalıcı etkileri içinde barındıran ve devamlılığı sağlayan etkiyi yaratacaktır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Firmaların Ekonomik Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin İllerin Kalkınmasındaki Etkisi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akiş, E. (2011). Küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma yaklaşımındaki gelişmeler ve bölgesel kalkınma ajansları. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 44,* s.237-256.

Akkoyunlu, G., Ş. & Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının marka algısı üzerine etkisinin değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(3),* s.125-144.

Akpınar, R. (2013). Türkiye'de değişen bölgesel kalkınma politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(8), s.29-46.

Alpaykut, S. (2017). Türkiye'de illerin yaşam memnuniyetinin temel bileşkenler analizi ve TOPSİS yöntemiyle ölçümü üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(29),* s.367-395.

Arı, E. & Hüyüktepe, B. (2019). Sosyo-ekonomik göstergeler için çok değişkenli veri analizi: Türkiye için ampirik bir uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1),* s.7-20.

Aşçıgil, S., F. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk üzerine bir inceleme. *Türk İdare Dergisi, 83(471-472),* s.31-46.

Avcı, N. & Akdemir, İ. (2014). Konaklama işletmelerinde kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş doyumu üzerine etkisi. *Ege Akademik Bakış, 14(1),* s.125-135.

Aybarç, S., Özkubat, G. & Selim, S. (2019). Türkiye'de merkezi yönetim bütçe harcamalarının illerin gelişmişlik düzeyi açısından etkinliği. BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019, 19(1), s.131-155.

Bowen, R., H. (1953). *Social responsibilities of the businessman.* Lowa Press Üniversitesi, New York. https://books.google.com.tr/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 02.12.2019)

Carroll, A., B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. *Academy of Management Review, 4*(4), s.497-505.

Carroll, A., B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons, 34*(4), s.39-48.

Çağlar, A. & Keten, N., D. (2018). İllerin insani gelişme endeksinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi. *Ege Akademik Bakış,18*(4), s.565-578.

Çakmak, Z., Uzgören, N. & Keçek, G. (2005). Kümeleme analizi teknikleri ile illerin kültürel yapılarına göre sınıflandırılması ve değişimlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(1), s. 15-36.

Çalışkan, O. & Ünüsan, Ç. (2011). Otel çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk algısının iş tatmini ve işte kalma niyetine etkisi. *Turizm Araştırmaları Dergisi, 22*(2), s.154-166.

Çetin, I. & Sevüktekin, M. (2016). Türkiye'de gelişmişlik düzeyi farklılıklarının analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2*(2), s.39-61.

Erbaşı, A. (2015). İlçeler düzeyinde sosyal sermaye analizi: Konya ve Karaman örneği. *Sosyoekonomi, 23*(25), s.47-78.

Erdoğan, N. & Sağbaş, İ. (2016). Vergi ve sosyo-ekonomik gelişmişlik ilişkisi: Afyonkarahisar örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi, 2*(3), s.61-79

Erilli, N., A. (2014). Tr72 Bölgesi ilçelerinin sosyo-ekonomik verilere göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(2), s.33-45

Ersungur, S., M., Kızıltan, A. & Polat, Ö. (2007). Türkiye'de bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması: Temel bileşenler analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21*(2), s.55-66.

Eryılmaz, B. & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikaları: Bölgesel kalkınma ajansları ve Türkiye uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi, 8*(1), s.165-189.

Erzan, R., Kadirbeyoğlu, Z. & Özkaynak, B. (2014). Yerel kalkınma ve sürdürülebilirlik: Türkiye'ye genel bir bakış. Aysan ve Dumludağ (Ed.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (ss 289-316). Ankara: İmge Kitabevi

Fırat, M., Dursun, Ö., F., Aydoğdu, M. & Dikbaş, F. (2013). Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemi ile türkiye akarsularındaki askı maddesi konsantrasyonu ve miktarının sınıflandırılması. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi, 2*(1), s. 61-67.

Filiz, Z. (2005). İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılmasında farklı yaklaşımlar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(1), *s.77-100.*

Göymen, K. (2005). "Türkiye'de bölge politikaların evrimi ve bölgesel kalkınma ajansları". *Yerel Kalkınma için Ortaklıklar Uluslararası Konferansı,* s.1-13.

Gürel, T. (2010). Kurumsal sosyal sorumlulukta yeni yaklaşımlar ve tartışılan konular. *Selçuk İletişim, 6*(3), s.111-122.

Hajizadeh, E., Ardakani, H., D. & Shahrabi, J. (2010). Application of data mining techniques in stock markets: a survey. *Journal of Economics and International Finance, 2*(7), s. 109-118.

Jamali, D. & Mirshak, R. (2007). Corporate social responsibility (CSR): Theory and practice in a developing country context. *Journal of Business Ethics, 72,* s.243–262.

Kalkınma Bakanlığı, (2013). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması (SEGE-2011). *Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.*

Kaplan, M. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk algılamalarının örgütsel özdeşleşme üzerindeki etkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 26,* s.77-97.

Kayalak, S. & Kiper, T. (2006). "İstatistiki Bölge Birimleri Nomenklatörü'ne (NUTS) göre Türkiye'de bölgesel farklılıklar". *TÜCAUM IV. Coğrafya Sempozyumu,* s.45-62, 2006.

Keskin, H. & Sungur, O. (2010). Bölgesel politika ekseninde yaşanan dönüşüm: Türkiye'de kalkınma planlarında bölgesel politikaların değişimi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21,* s.1-22.

Kılıç, İ., Saraçlı S. &, Kolukısaoğlu, S. (2011). Sosyo-ekonomik göstergeler bakımından illerin bölgesel bazda benzerliklerinin çok değişkenli analizler ile incelenmesi. *JSSA, 4*(2), s.57–68.

Kızıl, C. (2016). Türkiye'de 2001-2014 döneminde uygulanan bölgesel kalkınma politikası çıktılarının bölgesel gelişmişlik endeksi ile analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 3*(2), s.33-53.

Koçoğlu, C., M. & Aksoy, R. (2017). Demografik değişkenlerin kurumsal sosyal sorumluluk algısı üzerindeki etkilerine yönelik bir araştırma. Uluslararası *Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(1),* s.89-116.

Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 14*(2), s.227-242.

OECD, (2001). Private initiatives for corporate responsibility: an analysis*, OECD Working Papers on International Investment*, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/816826411085

Özdemir, H. (2009). Kurumsal sosyal sorumluluğun marka imajına etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(15), s.57-72

Özkubat, G. & Selim, S. (2019). türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişliği: bir mekânsal ekonometrik analiz. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems, 7*(2), s. 449-470.

Öztürk, S., Torun, İ. & Özkök, Y. (2011). Anadolu'da kurulan üniversitelerin illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(16), s.145-158.

Sakarya, A. & İbişoğlu, Ç. (2015). Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksinin coğrafi ağırlıklı regresyon modeli ile analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi, 32,* s.211-238

Sarıca, İ. (2001). Türkiye'de bölgesel gelişme politikaları ve projeleri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 1,* s.154-204.

Sinemillioğlu, M., O. (2009). Sürdürülebilir bölgesel kalkınma ve Türkiye süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(27), s.245-268.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023). Kalkınma Planları, http://www.sbb.gov.tr/ kalkinma-planlari/ (Erişim tarihi: 28.03.2023)

Şengül, Ü., Eslemian, S. & Eren, M. (2013). Türkiye'de istatistikî bölge birimleri sınıflamasına göre düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinliklerinin VZA yöntemi ile belirlenmesi ve tobit model uygulaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 11*(21), s.75-99.

Taş, B. (2006). AB uyum sürecinde Türkiye için yeni bir bölge kavramı: İstatiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS). *Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), s.185-198.

Tekin, B. (2020). Covıd-19 Pandemisi döneminde ülkelerin covıd-19, sağlık ve finansal göstergeler bağlamında sınıflandırılması: hiyerarşik kümeleme analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(2), s.336-349.

Topçu, A. (2018). Bölgesel sosyal sermaye ve bölgesel gelişmişlik düzeyinin kalkınma üzerindeki etkileri. *Verimlilik Dergisi, 52*(3), s.89-113.

Ulusoy, İ. (2018). Atatürk Dönemi iktisadi kalkınma modeli (1923-1938). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(2), s.111-124.

UNCTAD, (1999). "The social responsibility of transnational corporations", *United Nations Conference on Trade and Development,* New York and Geneva: United Nations.

Ünsal, A. & Sülkü, S., N. (2019). Bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve karşılaştırılması: Türkiye örneği. *Bilig, 95,* s.177-209.

Yiğiteli, N. & Şanlı, D. (2020). Türkiye'de illere göre insani gelişme endekslerinin hesaplanması: 2009-2018 kapsamlı bir panel veri seti. *Journal of Economy Culture and Society, 61,* s.1-40. https://doi.org/10.26650/JECS2019-0068

Yılmaz, Ö. & Temurlenk, M., S. (2005). Türkiye'deki istatistik bölgelerin kişi başına düşen gelir açısından hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi ile değerlendirilmesi:1965-2001. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19*(2), s.75-92.

Extended Abstract

Undoubtedly, all segments of society have an impact and responsibility in the development of countries, in eliminating regional development differences and in ensuring sustainable development. In this context, companies that hold capital power act by taking their internal and external stakeholders into account while carrying out their activities, while ensuring their permanence and contributing to the development of the regions and countries in which they are located. The fact that companies carry out their activities based on their economic responsibilities significantly affects the cities in which they are located. In this study, the historical development of regional development policies implemented in Turkey is touched upon, the statistical regional units created within the European Union (EU) harmonization acquis are emphasized, and the economic social responsibility of companies, which is the first step of the corporate social responsibility (CSR) pyramid developed by Carroll (1979), is discussed. In the application part of the study, after mentioning the studies in the literature, the data showing the activities of the companies based on economic social responsibility were subjected to hierarchical and non-hierarchical clustering analysis and compared with the development rankings of the provinces.

According to Carroll, at the bottom of the social responsibility pyramid are the economic responsibilities of companies, followed by legal, ethical and voluntary responsibilities, respectively. Companies are expected to first fulfill their economic responsibilities and then fulfill their legal responsibilities. Economic and legal responsibilities are the ordinary responsibilities of companies that are necessary for them to continue their existence. Ethical and voluntary responsibilities are high-level responsibilities and provide positive contributions to both the company and society.

Carroll defines the economic responsibilities of companies as producing goods and services that consumers need and making profits in this process, increasing efficiency, gaining competitiveness, ensuring continuity and providing maximum profit to shareholders. In line with Carroll's definition, data obtained from the web pages of the Turkish Statistical Institute (TUIK), Social Security Institution (SGK), Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB), Ministry of Commerce, Ministry of Industry and Technology were subjected to cluster analysis. Net exports, number of R&D centers, number of technological product experience certificates, number of technological product investment support programs, number of design centers, number of manufacturing companies, number of people employed in manufacturing companies, number of compulsory insured people working in the private sector, number of workplaces according to workplace size , average daily earnings, GDP with sectoral dimensions (2009 base year), taxes paid, job satisfaction rate and unemployment rate were evaluated within the scope of the economic social responsibilities of the companies.

As a result of hierarchical clustering analysis, the provinces were gathered in three separate clusters. According to the analysis results, Istanbul constitutes a cluster on its own, while Ankara, Izmir, Bursa and Kocaeli provinces constitute the second cluster; The remaining 76 provinces are gathered in a single group and form the third cluster. In the second stage, six clusters were determined based on the socioeconomic development report of the provinces prepared by the Ministry of Development and non-hierarchical clustering analysis was carried out. Accordingly, Istanbul formed a cluster on its own in the results of non-hierarchical clustering analysis, as well as in the results of hierarchical clustering analysis. Among the provinces of Ankara, İzmir, Bursa and Kocaeli, which formed the second cluster in the previous analysis, the first two (Ankara and İzmir) also formed two separate clusters. While the other two provinces (Bursa and Kocaeli) were collected in the same cluster, Antalya province formed the same cluster with these provinces. 15 of the remaining provinces constitute the fifth cluster; 60 of them formed the sixth cluster.

In the latest report published in 2017 (on a provincial basis), there were four under the heading of demographic variables, seven under the heading of employment variables, five under the heading of education variables, five under the heading of health variables, thirteen under the heading of competitive and innovative capacity variables, six under

the heading of financial variables, The socioeconomic development index values of the provinces were calculated using a total of 52 variables, five under the heading of accessibility variables and seven variables under the heading of quality of life variables.

When we look at the variables used, it is seen that half of the 52 variables are economic and financial variables, while the remaining half consists of social variables such as education, health and accessibility. From this perspective, it can be said that different indicators are used to determine the development level of the provinces. However, when the findings obtained and the development reports are evaluated together, it can be said that economic indicators are decisive in the formation of the index value. It is thought that it would not be healthy to describe the development value of the provinces as a full development indicator. Although it is known that it is difficult to measure the level of development, it is seen that social indicators are weak in calculating the socioeconomic development index value of the provinces.

In this context, in the policies to be implemented by the central authority, focusing on policies that encourage companies' activities based on their ethical and voluntary responsibilities, as well as their activities based on their economic and legal responsibilities, will be effective in ensuring development by local actors in cooperation with their stakeholders. It would be beneficial to localize policies that aim to mobilize companies, especially the tax incentives currently provided for corporate social responsibility projects, and to determine them according to the companies' capacities, opportunities and capabilities.

2024, VOL 14, NO 4, 1289-1308
DOI: 10.48146/odusobiad.1290540
Geliş Tarihi/Received Date: 01.05.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 01.01.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Seyyahlıktan sırt çantalı gezginlere: Dijital medya çerçevesinde gezginin dönüşümü ve Türk gezginler üzerine bir değerlendirme

Mehmet Anıl Ünal[1]

[1] Bülent Ecevit Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Zonguldak, Türkiye.

ÖZET

Seyyah kavramı yüzyıllar öncesinde ortaya çıkmış ve kültürel etkileşimin gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Öte yandan, kitle iletişim araçlarının gelişimi ve ilerlemesiyle birlikte seyyahların eserleri geniş kitlelere ulaşır hale gelmiş ve kültürel etkileşim hızlanmıştır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının artışı ve çeşitlenmesi, özellikle internet aracılı iletişim ortamlarının artışıyla, seyahat etme anlayışı dönüşüme uğramış ve sırt çantalı gezgin kavramının ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Sırt çantalı gezgin kavramı, belli bir plana bağlı kalmadan, en az eşyayla seyahat etmeyi amaçlayan bireylerin ortaya çıkmasıyla literatüre geçmiştir. Bu bağlamda, sırt çantalı gezginler kitle iletişim teknolojilerinden de yararlanarak, dolaştıkları coğrafyalardan izlenimlerini anında paylaşır hale gelmiş ve geniş kitlelere ulaşabilir olmuştur. Çalışma, seyyahlık kavramının iletişim teknolojilerinin etkisiyle sırt çantalı gezgin kavramına dönüşümünü irdelerken, gezginlerin *YouTube* kanallarında yer verdikleri video blogları çözümlemeyi amaçlamıştır. Belirlenen *YouTube* kanallarının içeriklerinin çözümlenmesinde doküman analizi tekniği benimsenmiştir. Sonuç olarak, çalışma kapsamında belirlenmiş olan sırt çantalı Türk gezginlerin *YouTube* kanallarında en fazla izlenen video bloglardan ikişer içerik çözümlenmiştir. Çalışmada, içeriklerde öne çıkarılan konular, gezilen ülkeler, gidilen bölgeler, insan ilişkileri ve Türk kültürüne olan bakış açısı değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Seyyahlık, sırt çantalı gezgin, sosyal medya, YouTube, video blog.

From travelers to backpackers: The transformation of the traveler in the framework of digital media and an evaluation of Turkish backpackers

ABSTRACT

The concept of traveler has been discussed over the centuries and has played and imported role in realization of cultural interaction. On the other hand, with the development and progress of mass media, the works of travelers have become accessible to large masses and cultural interaction has accelerated. Therefore, the increase and diversification of mass media, especially with the increase of internet-mediated communication environments, has transformed the concept of travel and helped the emergence of the term of backpacker. The concept of backpacker has entered the literature with the emergence of individuals who aim to travel with the minimum number of belongings without being bound by a certain plan. In this context, backpackers have been able to instantly share their memories about the places that they have traveled by making use of mass communication technologies and have been able to reach large masses. This study is not only aimed to examine the transformation of the concept of traveler has become mostly the term of backpacker, but also analyze the video blogs that traveler shared on their YouTube channels. The document analysis technique was

Atıf: Ünal, M., A. (2024). Seyyahlıktan sırt çantalı gezginlere: Dijital medya çerçevesinde gezginin dönüşümü ve Türk gezginler üzerine bir değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1289-1308. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1290540

Sorumlu Yazar: maunal39@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

adopted in the analysis of the contents of the determined Youtube channels. For this purpose, two content from the most watched video blogs on Youtube channels of Turkish backpackers determined within the scope of the study were analyzed. In the study, the topics highlighted in the contents, the countries visited, the regions visited, human relations and the perspective on Turkish culture were evaluated.

KEYWORDS

Traveler, backpacker, social media, YouTube, video blog.

Giriş

Seyyah kavramı yüzyıllar öncesine tarihlenen bir olgu olarak belirmiştir. Bu anlamda, seyyahlık ya da gezgin kavramı, ulaşılabilen tüm coğrafyaları gezmek, görmek, tanımak ya da dinlemek için yola çıkılan bir süreci tanımlamaktadır. Seyyahlar, seyahatname adı verilen eserlerinde farklı coğrafyalardaki dönemin durumunu yansıtmış ve kültürel çeşitliliğin aktarılmasında önemli kaynaklar bırakmışlardır. Böylece, ortaya konulan eserler farklı kültürlerin tanınması ve toplumların birbiriyle ilişki kurabilmesinde önemli bir bağ oluşturmuştur.

Seyyah kavramı özellikle Orta Çağ'da önemli bir konuma yükselmiş ve döneminin önde gelen seyyahları çeşitli coğrafyalara ilişkin kültürel aktarımlarını paylaşmışlardır. Bu anlamda, Orta Çağ döneminde Batı dünyasında Marco Polo, Kristof Kolomb, Vasco De Gama, Hernan Cortes, Amerigo Vespucci gibi isimler öne çıkarken; Doğu'da ise, Evliya Çelebi, Mekhûl b. Ebû Müslim, El Hasani El-İdrisi, İbni Battuta, Rabban Bar Sauma, Chen Cheng gibi seyyahlar tarihe tanık olmuşlardır.

Günümüze bakıldığında, ilk dönem seyyahlarının yerini modern gezginlerin ya da sırt çantalıların aldığı söylenebilir. Sırt çantalı gezginler yaygın bilinen turist kavramının dışında kalan, yanında çok fazla eşya taşımayan ve en az eşya ile en çok ülkeyi gezmeyi amaçlayan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, içinde bulunduğumuz dönemin iletişim ortamlarını iyi şekilde kullanan ve tecrübelerini çeşitli medya araçlarıyla geniş kitlelere ulaştırmaya çalışan yeni bir gezgin tanımı ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, 1900'lü yıllarla birlikte teknolojideki gelişmeler kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasına ortam sağlamış ve seyahatname gibi eserler iletişim araçlarıyla daha hızlı dolaşıma girer olmuştur. Ayrıca, gazete ve televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte, gezginlerin anlatımları gezi yazılarına ya da gezi programlarına doğru evrilmiştir. Bu anlamda hem dünyada hem de Türkiye'de gezi yazıları ya da gezi programları hem yurtiçi hem de yurtdışı seyahatlerin ilgi görmesinde etkili olmuştur. Anaakım yazılı ya da görsel medya araçlarında çokça yer almaya başlayan ve yeni bir döneme giren gezgin programları seyirci kitlesinin farklı coğrafyaları tanımasında önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Televizyonda sunulmaya başlayan gezi programları görselliğin de öne çıkmasıyla birlikte seyirciye daha hayal edilebilir ve gerçekçi bir dünya sunmaya başlamıştır. Böylece, izleyici kitlesinin kültürel ihtiyacını karşılayan önemli bir kaynak haline gelen gezi programları, izleyiciyi hem farklı coğrafyalara seyahat etmeye teşvik etmiş hem de gidilmesi mümkün olmayan toprakları tanıma imkanına kavuşturmuştur.

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte medya ortamlarının dönüşümü hızlanmış ve tek kaynaktan sunulan medya içerikleri yerini dijital medya ortamlarındaki çoklu içerik üreticilerine bırakmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde bireyler kendi kanallarını oluşturarak kendi içeriklerini ürettiği bir döneme girmiştir. Bu bağlamda, seyahat eden sırt çantalı gezginler çerçevesinde, *YouTube* medya aracı gezginlerin kendi içeriklerini ürettikleri ve bu içerikleri takipçileriyle paylaşarak etkileşime girdikleri önemli dijital medya ortamlarından biri olmuştur.

Sırt çantalı gezginler ilk dönem seyyahlarına benzer şekilde farklı coğrafyaların kültürel çeşitliliğini izleyiciye sunarken, görselliğin ön plana çıktığı, profesyonel program çekimi anlayışından uzak yeni bir içerik üretim sürecini başlatmışlardır. Amatör çekim hissi sunan

içerikler izleyiciyi daha doğal bir ortamın içine sokmakta ve gezginin tecrübelerini daha yakından hissetmesine ortam sağlamaktadır.

Bu nedenle, ilk dönemlerde ortaya çıkan seyyahlık kavramının, modern dönemde sırt çantalı gezgin kavramına dönüşümü, dijital medya ortamlarının da etkisiyle, hızlı şekilde geniş kitlelere ulaşabilen bir gezgin kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, literatürde sırt çantalı gezginler olarak tanımlanan ve dijital medya ortamlarından biri olan *YouTube*'da içerik üreten Türk sırt çantalı gezginlerin paylaşımlarını çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, çalışmada,

1. Türk sırt çantalı gezginlerin ürettiği içeriklerdeki öne çıkan konular nelerdir?
2. Dolaşılan coğrafyalara ilişkin neler ön plana çıkarılmaktadır?
3. Dolaşılan ülkelerde tercih edilen bölgelerde hangi koşullar öne çıkmaktadır? Siz en çok izlenen videoları seçtiğiniz için bu sorunun tam olarak cevabına ulaşmanız zor olacaktır. Bu noktada bu soruyu değiştirebilirsiniz ya da çıkarabilirsiniz.
4. Gezi sırasında insan ilişkileri nasıl sunulmaktadır?
5. Dolaşılan coğrafyalarda Türk kültürü nasıl karşılanmaktadır ve sunulmaktadır? sorularına yanıt aranmıştır.

Çalışmada, ilk alt başlıkta seyyahlığın tarihsel gelişimi ve günümüzdeki dönüşümü tartışılırken; ikinci alt başlıkta kitle iletişim araçlarının ilerlemesiyle birlikte ortaya çıkan ilk gezi yazıları ve gezi programlarının örnekleri irdelenmiştir. Ardından, dijital medya alanındaki yeni uygulamalar çerçevesinde, *YouTube* video paylaşım ağı ve video blog (vlog) kavramı açıklanmıştır. Son alt başlıkta ise, çalışma kapsamında belirlenmiş olan, *YouTube* kanallarında içerik üreten üç sırt çantalı Türk gezginin paylaşımları üzerinden çözümleme gerçekleştirilmiştir.

Seyyahlıktan Sırt Çantalı Gezginlere: Dünyayı Dolaşmanın Kısa Tarihi

Dünyayı gezmek ve farklı coğrafyaları deneyimlemek amacıyla ortaya çıkan seyyahlık olgusu Orta Çağ döneminde bilinirliği artan ve farklı kültürlere ilişkin kaynaklar sunan bir süreci kapsamaktadır. Dönemin koşullarına bakıldığında, seyyahlar için seyahat etmek zorlu bir süreci içerse de seyyahlar bu koşullara uyum sağlayan ve kültürlerarası köprü kuran kaynaklara katkı sağlamışlardır.

Orta Çağ döneminde Batı dünyası her ne kadar karanlıkla anılan bir dönem olsa da hareket halinde olan bir dünya olduğu söylenebilir. Orta Çağ Avrupası'ndaki bu hareketliliğe bakıldığında ise, *Roma*, *Santiago de Compostela* ve *Kudüs*'e yapılan hac seferleri, yarı sefer yarı hac olan Haçlı Seferleri, tüccarların ticari seyahatleri, kalfalıktan ustalığa geçenlerin farklı atölyelerde eğitim alma seyahatleri ve köylerden iş bulmak için ayrılan maceraperestlerin seyahatleri öne çıkmaktadır. Öte yandan, seyahat etmek dönemin yüksek mevkilerindeki insanlar için daha yaygın ve sık yapılan bir uğraştı. Özellikle, kralın ülkenin her yerinde gücünü hissettirmesi açısından yaptığı geziler dönemin önemli seyahatlerindendi (Hanilçe, 2021, s. 274).

Orta Çağ dönemi din, ticaret, savaş ve macera arayışı nedenleriyle uzun seyahatlerin artış gösterdiği bir dönemi işaret etmektedir. Batı dünyasında olduğu gibi Doğu dünyası da kendi içinden önemli seyyahlar çıkarmıştır. Doğu'da Müslümanların *Marco Polo*'su olarak adlandırılan *İbn Battûta* seyahatnamelere yeni bir anlayış getirirken; *İbn Cübeyr* ise, yüksek edebi üslûbuyla seyahat edebiyatının başlangıç eserlerini vermiştir. Öte yandan, Türk edebiyatının ilk seyahatname örneği ise, *Hoca Gıyaseddin Nakkaş*'ın *Acâibü'l-Letâif* ya da *Hıtay Sefaretnamesi* adıyla anılan eseridir (Hanilçe, 2021, s. 285-288).

Seyyahların gezileri sırasında gördüklerini ve deneyimlediklerini aktardıkları yazılar seyahatname adı ile kaynak haline getirilmiştir. Bu anlamda, seyahatnameler bilgi verici bir kaynak özelliğinde olup, geçmiş dönemlerin iletişim aracı olarak önem kazanmıştır. İletişim imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde bilimsel ve kültürel gelişmelerin aktarıcısı olan bu eserler tarih boyunca Batı ve Doğu'nun başvurduğu önemli kaynaklar olarak öne çıkmıştır (Maden, 2008, s. 148).

Seyahatnameler gezi hatıraları olarak öne çıkarken, tarihi ve sosyal gerçekliğe ilişkin öznel bilgileri içermektedir. Gezgin, seyahatleri boyunca elde ettiği bilgileri yalın ve samimi bir üslûpla sunarken, kendi bakış açısından var olan gerçekliği ya da hayalî durumu paylaşmaktadır. Bu seyahatlerin yaygınlaşması ve belli bir biçim alması edebiyat alanında gezi edebiyatı türünün doğmasının yolunu açmıştır (Gözütok, 2010, s. 97).

İlk örneklerine Antik Yunan döneminde rastlanan seyahatnameler, özellikle on sekizinci yüzyıl Batı edebiyatında önemli bir akımın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Batı edebiyatının ilk seyahatnamesi olarak kabul edilen Marco Polo'nun Doğu'ya yaptığı seyahatleri içeren eser gezi yazı türünün önemli örneklerin biri olarak öne çıkmıştır. Özellikle, romantik akımın hâkim olduğu on sekizinci yüzyıl Batı edebiyatında uzak ve yabancı yerler önemli sanatsal kaynaklardan biri olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda, Goethe'nin *İtalya Yolculuğu* adlı gözlemleri romantik akımın seyahatnamelere bakış açısını değiştiren eserlerden biri olmuştur (Maden, 2008, s. 149).

Öte yandan, Batı ve Doğu dünyası arasındaki savaşlar ve özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte, Batı dünyasının on beşinci yüzyıl itibarıyla Doğu'ya olan ilgisi daha da artmıştır. Doğu'ya ilgisi artan gezginler daha çok efendileri tarafından Osmanlı toplumu hakkında bilgi toplamak adına görevlendirilen eğitim düzeyi yüksek soylular ya da kentsoylularından oluşmaya başlamıştır. Bu seyahatler on sekizinci yüzyıla kadar devam etmiş ve Batı için önemli bilgi kaynağı haline gelmiştir (İldem, 2007, s. 3). Böylece, bahsedilen dönem itibariyle seyyahlığın profesyonel bir uğraş olmaya başladığı da söylenebilir.

Seyyahlar deneyimlerini yazıya geçirdikleri seyahatnamelerle edebiyat alanında önemli katkılar yaparken, devletler arası siyasi bilgi akışının da önemli kaynaklarından biri halini almıştır. Batı kaynaklı seyahatnamelere bakıldığında, Doğu coğrafyasının kültüründen beslendiğini ve önemli bir bilgi kaynağı olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Uzak coğrafyaların uyandırdığı merak ve Doğu'nun gelişmiş bir medeniyet olarak yükselişte olması Batı edebiyatını olduğu kadar devlet anlayışını da etkilediği gözlemlenmektedir (Gözütok, 2010, s. 98).

Türk edebiyatına bakıldığında ise, en bilinen seyahatname kaynaklarından biri de Evliya Çelebi'nin on ciltlik Seyahatname eseri olarak öne çıkmaktadır. *Tarih-i Seyyah* olarak da isimlendirilen bu eserde, *Evliya Çelebi* kırk yıllık gezi süresince gezdiği yerlerdeki coğrafi, kültürel ve sosyal gelişmeleri aktarmıştır. Bunların yanı sıra, günlük konuşma diline yakın, akıcı ve yer yer eğlenceli üslûbuyla dönemin divan edebiyatı geleneği dışına çıkan önemli bir eser olarak öne çıkmıştır (Maden, 2008, s. 150).

Türk edebiyatında önemli kaynaklardan biri olan seyahatnameler, özellikle, Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*, Seydî Ali Reis'in *Miratü'l Memalik*, Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*, Nabi'ni *Tuhfetu'l Haremeyn* eserleriyle on altıncı ve on yedinci yüzyıllara tanıklık eden önemli eserler olmuştur. Tanzimat sonrası dönemde de Ahmet Mithat Efendi, Cenap Şahabettin gibi edebiyatçılar gezilerini yazdıkları eserleriyle öne çıkmışlar ve Cumhuriyet Dönemiyle birlikte seyahatname kavramı gezi yazılarına evrilmeye başlamıştır. Cumhuriyet Dönemi sonrası, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Haşim, Azra Erhat, Melih Cevdet Anday, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi birçok edebiyatçı gezi yazısı türünde önemli eserler bırakmışlardır (Maden, 2008, s. 151-154).

1920'li yıllarla birlikte iletişim teknolojilerinde ilerlemenin hızlanmasıyla hem seyahatnameler hem de gezi yazıları örnekleri geniş kitleler tarafından ilgi gören yazı türleri olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda, gezi yazıları seyahatnamelerden çok farklı olmasa da dolaşılan yerlerin yalnızca tanıtılması amacıyla değil, tarihi ve fiziki yapısıyla bir ilgi odağı haline gelmesi amaçlamaktadır. Böylece, özellikle turizm faaliyetlerinin ortaya çıkmasında ve ekonomik anlamda ülkelere katkı sağlamasında önemli bir konuma gelmiştir.

Seyahatlar çerçevesinde ortaya çıkan seyahatnameler ve gezi yazıları, edebiyat alanında etkili olduğu kadar turizm alanında da etkisini göstermiştir. Bu bağlamda, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ulaşım imkânlarının kolaylaşması ve toplumlardaki ekonomik iyileşme sürecinin bireysel yansımaları turizm alandaki hareketliliği arttırmıştır. İlkel ve geleneksel birey, doğal

yaşam alanını koşullar zorladığında terk ederken, modern birey çevresiyle daha gevşek bir ilişkidedir. Çevresini değiştirmeye ve geçici olarak yer değiştirmeye daha istekli olan modern birey, yeni ortamlara hızlı şekilde uyum sağlama yeteneğine sahiptir. İçinde bulunduğu çevreden farklı yerlere, manzaralara, geleneklere ve kültürlere ilgi duyan modern birey, farklı bölgelerdeki tuhaflık ve yenilik deneyimini tatmin etmeyi amaçlamaktadır. Önceleri farklılıkları deneyimlemek korku verici bir his uyandırırken, günümüzde heyecan verici ve tatmin edici bir hal almıştır (Cohen, 1972, s. 165).

Erik Cohen'in turizm sosyolojisi açısından sınıflandırmasına göre, dört turist rolünden bahsetmek mümkündür. Buna göre, ilk ikisi kurumsallaşmış kitlesel turizm faaliyetleri içinde yer alan organize kitle turisti ve bireysel kitle turisti kavramlarıdır. Birincisi, tüm ihtiyaçların karşılandığı ve tüm kararların turist adına alındığı faaliyeti kapsarken; ikincisi ise, yine turistin konaklama ve ihtiyaçlarının seyahat acentesi aracılığıyla yapıldığı ancak bir grubun parçası olarak hareket etmemesini içermektedir. Öte yandan, diğer iki turist rolü ise, kurumsallaşmamış turizm faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilen *kâşif* (*explorer*) ve *serseri* (*drifter*) kavramlarıdır. Buna göre; *kaşifler* kendilerine göre düzenlemeler yapar ve her zamanki rutinlerini sürdürebileceği bir rahat konaklama imkânını talep ederken; *serseri* turizm endüstrisi ile çok az temas kurmakta ve dolaştığı kültürlerdeki yaşam tarzını paylaşmayı tercih etmektedir. Serserinin kâşiften farkı, sabit bir güzergaha bağlı kalmaması ve daha sınırlı bir bütçe ile hareket etmeye çalışmasıdır (Cohen, 1972, s. 167).

Cohen'in sınıflandırması 1968'deki gözlemlerine dayanırken; ileriki çalışmalarında serseri kavramının, turizm açısından, karşı kültürlerle etkileşimde yükselişe geçen bir eğilim olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, yükselişe geçen serseri turist kavramı kurumsallaşmış bir düzeye doğru evrilmiştir. Sözü edilen turist kavramı, orta ya da üst sınıf ailelerden gelen bireylerin ilgisini çekmeye ve hazcı, gerçeklerden kaçma eğiliminde olan bireyleri kapsamına almaya başlamıştır. Ekonomik, politik ve kültürel nedenlerle bu eğilime katılan bireyler, modern yaşamın rutinlerinden kaçma, ilkel kültürlere yakınlaşma ve siyasi olarak yabancılaşmadan dolayı gezgin kültüre adapte olabilmektedirler (Riley, 1988, s. 315).

Akademik anlamda, modern dönemde bağımsız seyahat etmeyi tercih eden gezginler için ilk tanım Cohen'in drifter (*başıboş, serseri*) kavramı olurken; Pamela Riley bahsedilen bireylerin düşük bütçeyle uzun seyahatlere çıkmayı amaç eden gezginler olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan, 1990'lı yıllarla birlikte çeşitli çalışmalarda (Loker-Murphy ve Pearce 1995; Wilson, 1997) bağımsız seyahat eden bireyler *backpacker* (sırt çantalı gezgin) olarak kavramsallaştırılmıştır (Akkuş, 2020, s. 173).

Sırt çantalı gezginler genellikle yerel yaşam tarzını paylaşmaya hevesli olan, insanlarla tanışmayı temel motivasyon olarak gören bireylerden oluşmaktadır. Onların eğlence faaliyetleri genel olarak doğa, kültür ya da macera etrafında odaklanmaktadır. Bu motivasyonlar sırt çantalı gezginlerin diğer turistlerden daha fazla seyahat etme, alışılmadık, ücra yerler ya da deneyimler arama eğilimlerini arttırmaktadır. Birçok sırt çantalı gezginin kısıtlı bütçeyle hareket etme çabası büyük ölçüde seyahatlerinin daha uzun sürmesi amacıyla kontrol altında tutulmaktadır (Scheyvens, 2002, s. 145).

İçinde bulunulan dönem itibarıyla sırt çantalı gezginler gözlemlendiği ilk dönemler kadar homojen bir yapıda değildir. Turizm alanındaki post-fordist niş pazarlama stratejileriyle birlikte sırt çantalı gezgin kavramı da dönüşüme uğramaya başlamıştır. Çeşitli pazarlama stratejileriyle farklı geçmişlere, beklentilere ve deneyimlere sahip daha fazla insan bu alana girmeye başladıkça farklı sırt çantalı gezgin türleri ortaya çıkmıştır (O'Reilly, 2006, s. 999).

Bu bağlamda, ilk dönemlere göre dönüşmeye başlayan sırt çantalı gezgin kavramı yirmi birinci yüzyılın iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birlikte farklılaşmaktadır. *Backpacker* olarak tanımlanan ve serbest dolaşan gezgin kavramı *flashpacker* olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle yakınlaşan gezginler kendilerini teknolojik olarak da donatmaya başlamış ve deneyimlerini medya aracılığıyla da aktarır olmuşlardır. *Flashpacker* kavramındaki *packer* sırt

çantalı gezgine atıf yaparken, *flash* ön eki ise taşınabilir belleği ifade etmektedir. Bu bağlamda, *flashpacker*lar yanlarında yüksek teknolojili elektronik cihazlar taşıyan, sosyal medya ortamlarını aktif olarak kullanan bir gezgin kitlesini kapsamaktadır (Akkuş, 2020, s. 174).

Flashpacker, hem akademik literatürde hem de turizm endüstrisinde sırt çantalı seyahatin giderek daha önemli bir alt türü olarak benimsenmiştir. Endüstride sırt çantalı gezginler varlıklı ya da teknoloji meraklısı iseler *flashpacker* olarak sınıflandırılmaktadırlar. *Flashpacker* kavramı, artan boş zaman miktarları, ileri evlilik yaşı, ileri yaşta çocuk sahibi olma, artan harcanabilir gelirler ve teknolojik yenilikler dahil olmak üzere Batı'daki değişen demografi ve eğilimlerin temsilcisi olarak belirmiştir (Paris, 2012, s. 1095).

*Flashpacker*lar, pahalı bir sırt çantasıyla seyahat eden, konumuna bağlı olarak çeşitli konaklama yerlerinde kalan, harcanabilir geliri daha fazla olan, daha fazla yer ziyaret eden yirmi ila otuz yaşlarındaki sırt çantalı gezgin olarak çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bir dizüstü bilgisayar ya da en azından bir taşınabilir bellek ve bir cep telefonu aracılığıyla seyahatini paylaşabilmektedir (Hannam ve Diekmann, 2010, s. 2).

Özetle, Antik Yunan dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan seyyah ya da gezgin olgusu, Orta Çağ döneminde daha da hareket kazanmış ve seyyahlar kültürel aktarım sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Her ne kadar dönemin koşulları zorlu olsa da din, ticaret, savaş ve macera arayışı bireyleri yeni yerleri görme merakıyla cezbetmiştir. Özellikle dini temelde hac yolculukları, misyonerlik faaliyetleri ve ticari alışverişin gelişmesi, uzun yollar dolaşan ve farklı kültürlerle karşılaşan bireylerin gittikleri yerlere deneyimlerini taşımalarında önemli etkenler olmuştur.

Öte yandan, farklı coğrafyaları dolaşan seyyahlar deneyimlerini yazıya aktarmış ve seyahatname adı verilen eserleriyle Batı ve Doğu edebiyatında yeni bir türün ortaya çıkmasına da zemin hazırlamışlardır. İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesiyle birlikte geniş kitleler tarafından ilgi görmeye başlayan bu tür yazılar yirminci yüzyılla birlikte gezi yazısı türüne dönüşürken, edebiyat alanını olduğu gibi turizm alanını da etkilemiştir. Ulaşım olanaklarının artması ve ekonomik şartların iyileşmesiyle birlikte hem kitlesel hem de bireysel olarak dünyayı dolaşma isteğinde bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Bu anlamda, özellikle bireysel seyahatlerde ilk dönem seyyahlarına benzer ama modern anlamda dönüşmüş bir sırt çantalı gezgin kavramından bahsedilebilir. Özellikle, turizm alanındaki akademik çalışmalarda çokça irdelenen sırt çantalı gezgin olgusu, 1990'lı yıllarla birlikte önem kazanmış ve günümüzde teknolojik donanımlarında etkisiyle farklı bir boyuta ulaşmıştır. Kaldı ki, bir sonraki alt başlıkta, medya teknolojilerinin güncel durumu tartışılırken; sırt çantalı gezginlerin teknolojik donanımlar ve medya araçları aracılığıyla kitlelerle olan iletişim süreci irdelenmiştir.

Dijital Medya Çağında Gezgin Olmak: *YouTube*'ta Video Blog İçerik Üretimi

Medya kavramı kitle iletişimi sürecinin gerçekleşmesinde kritik bir öneme sahipken, medya alanındaki gelişmelerin on dokuzuncu yüzyıla tarihlendiği söylenebilir. Gazetelerin ortaya çıkması ile bilginin yayılımının hızlandığı bir dönemde, radyonun da bulunuşuyla geniş kitlelere ulaşmak ve bilgilendirmek daha da etkili bir hal almıştır. Radyo alanındaki gelişmelerin yanı sıra 1950'li yıllarla birlikte televizyonun icadı yeni bir kitle iletişim dönemini açmıştır. 1990 sonrasında ise, internet aracılı iletişim araçları günümüz kitle iletişiminin son halini almasında etkili olmuştur.

Yirmi birinci yüzyılda medya kavramı daha önce ortaya çıkan iletişim araçlarına göre daha güncel ve farklı olduğundan yeni medya olarak kavramsallaştırılmıştır. Ancak, medya ve iletişim alanındaki gelişmeler her geçen gün daha da hızlanmakta ve yeni kavramının da eskide kaldığı gözlemlenmektedir. 1950'lerde ortaya çıkan televizyon, dönemin yeni medyası olarak tanımlanırken; günümüzde gelinen noktada televizyonun etkisi azalmış ve sosyal medya

ortamlarına ilgi artmıştır (Altunay, 2015, s. 412). Bu anlamda, yeni medya hem entegre hem de etkileşimli olan ve dijital kod kullanan üç özellik etrafında şekillenen medyalardır. En yaygın alternatif isimler multimedya, etkileşimli ortam ve dijital medya olarak öne çıkmaktadır (Dijk, 2006, s. 10). Bu nedenle, medya alanındaki hızlı değişimler dolayısıyla çalışmada yeni medya kavramı yerine dijital medya kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Yenilik ideolojisi, her yeni iletişim aracını kendisinden önce gelen her şeye kıyasla yenilikçi ve çığır açıcı olarak görme eğiliminde olan medya araştırmalarında baskın olan bir yaklaşımı işaret etmektedir. Tarihçiler buna teleoloji derken; bu da iletişim alanında en yeni medyanın, tarihsel bağlamda doğrusal bir sürecin en gelişmiş ve en iyi sonucu olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bugünün teknolojisi geçmişte şekillenen ve günümüzde son halini alan süreci tanımlamaktadır (Balbi ve Magaudda, 2018, s. 19).

Dijital medya kavramının geleneksel medyayla arasındaki farklara bakıldığında, sayısallık, taşınabilirlik, eşzamanlılık, etkileşimlilik, kitlesizleştirme, kişiselleştirilebilme ve yöndeşme kavramları öne çıkmaktadır. Bu anlamda, dijital medya araçları zaman ve mekân olgusunun tartışılır bir hale gelmesinde etkili olmuş ve yeni medya, sosyal medya, internet tabanlı teknolojileri kapsayan bir süreç olarak öne çıkmıştır (Binark, 2007, s. 21).

Dijital medya dönemi, gündelik hayatta kesintisiz ve hızlanan teknolojik değişikliklerle birlikte yüksek hızda enformasyon akışının oluştuğu bir süreci başlatmıştır. Enformasyon çağı olarak da adlandırılan bu dönem, post-endüstriyelizm, teknokratik toplum, kablolu toplum, kontrol devrimi, yüksek teknoloji toplumu, ikinci endüstriyel bölünme, post-fordizm, teknolojinin küreselleşmesi gibi kavramları da beraberinde getirmiş ve gelecek adına kaygı ve umutların tartışılığı bir alan açmıştır (Witheford, 2004, s. 24).

Ağ tabanlı teknolojinin gelişmesi Web 1.0 kavramının doğmasına ortam hazırlarken, tek yönlü bir bilgi edinme ortamını sunmuştur. 2004 yılı itibariyle ise web 2.0 kavramı öne çıkmış ve kullanıcıların bilgi edinirken aynı zamanda içerik üretebilmeye başladığı bir döneme girilmiştir. Web 2.0, içeriklerin, kullanıcıların katılımıyla ortaklaşa üretildiği ve sürekli bir enformasyon akışının var olduğu etkileşim platformlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, web 2.0 teknolojisi yoğun enformasyon akışının olduğu sosyal medya ortamlarının ortaya çıkmasında kritik bir öneme sahipken; bireylerin kendini ifade etmesi ve gündelik yaşamlarına ilişkin içerikler üretmesinde daha rahat bir iletişim ortamına zemin hazırlamıştır (Aydoğdu, 2020, s. 435).

Küresel sosyal medya, medya gruplarının, dünyanın en büyük bilgisayar yazılım şirketlerinin, büyük müzik şirketlerinin ve bunları benimseyen yüz milyonlarca internet kullanıcısının birleşen çıkarlarının bir alanı haline gelmiştir. Bu nedenle, 2005–2010 dönemi boyunca bu hizmetlerin gelişimi, medya ve iletişim sektöründe meydana gelen dönüşümün merkezinde yer almaktadır (Mjøs, 2012). Sosyal medya ortamları, videoları, resimleri, metinleri ve sesleri bir araya getirirken, kullanıcıları iletişim sürecine dahil eden bir ortamı sağlamaktadır. Sosyal medya ortamları bir uygulama programı ya da web sitesi biçiminde olabileceği gibi blog, mikroblog, forum biçimindeki ortamları da ifade etmektedir (Tyree ve Kirby, 2017, s. 18).

2005 yılından bu yana geçen dönemde, medya ve medya araştırmalarında daha temel bir kırılma yaşanmıştır. Dijital medya yakınsaması büyük ölçüde hızlanmış ve fotoğraf, video gibi içerikleri internette dolaştırmak sıradan hale gelmiştir. Diğer insanların blogları ve çevrimiçi kişisel sunumları hakkında yorum yapmak da bir o kadar kolay hale gelmiştir. Hızlı internet erişimine sahip cep telefonlarının artan mevcudiyeti, insanların medyanın alıcısı ve dağıtıcısı olma kapasitelerini arttırmıştır (Couldry, 2012, s. 48).

Sosyal medyayı dijital medyanın bir parçası olarak nitelendiren David Goff (2013, s. 43), tüketicilerin genellikle içerik ürettikleri için ücret alma motivasyonu olmayan üreticiler olduğunu ileri sürmektedir. İçerik herhangi bir biçimde (metin ya da görsel-işitsel) olabilir ve genellikle ücretsiz olarak kullanılabilir ve yeniden dağıtılabilir bir biçimdedir. Bu medya biçimleri, ilgi çekmek için birbirleriyle ve daha eski medya biçimleriyle rekabet edebilir, ancak aynı zamanda, medya

biçimleri tüketici tarafından oluşturulan içeriğin paylaşımını aktif olarak teşvik ettiğinden, karşılıklı bir etkileşimi de harekete geçirmektedir. Dünya çapında, çok çeşitli amaçlara hizmet eden 200'den fazla sosyal medya web sitesi mevcuttur ve her geçen gün bunlara yenileri eklenmektedir.

Goff'un aksine, Christian Fuchs (2015, s. 115) günümüz sosyal medya kullanıcılarının şirketler tarafından üreten bir tüketici haline geldiklerini ifade etmektedir. Kullanıcılar ürettiği her türlü içerikle bu ortamları yöneten şirketlerin birer üreticisi ve emekçisi haline gelmiştir. Sosyal medya ortamlarında paylaşılan her tür içerik kullanıcıların etkileşime geçmesine ve reklam verenlere satılmasına da olanak sağlar olmuştur. İzleyicinin metalaşması olarak kavramsallaştırılan bu süreç Dallas Smythe (1977, s. 9) tarafından ileri sürülürken, sosyal medya kullanıcılarına da uyarlanabilen bir ticari sürecin oluşmuna işaret etmektedir. Bu süreçte kullanıcılar internet ortamındaki içeriklerin hem aktif bir üreticisi hem de diğer kullanıcıların ürettikleri içeriklerin tüketicisi haline gelmişlerdir. Kullanıcıların birer üreten-tüketici olarak dönüşümünü Alvin Toffler (2008) üretüketici (prosumer) olarak kavramsallaştırırken; Axel Bruns (2007, s. 27) ise, bu kavramı yeni medya ortamına uyarlamış ve internet kullanıcılarının dijital bilgi üretimindeki rolüne dikkat çekmiştir. Web 2.0'a geçilmesiyle birlikte edilgen kullanıcı içerik tüketen ve üreten bir rol üstelenirken; kullanıcı tarafından yaratılan içerik (User Created Content) tanımlamasıyla tüm kullanıcılar katılımcı bir şekilde içeriklere müdahale edebilir olmuştur (Parlak, 2020, s. 134).

Öte yandan, sosyal medya, video ve fotoğraf paylaşım sitelerinin gelişimiyle bir multimedya deneyimine dönüşmüştür. Flickr gibi eski fotoğraf paylaşım web siteleri, kullanıcıların dijital fotoğrafları başkalarıyla paylaşmak üzere çevrimiçi olarak aktarmalarını sağlamaktadır. Kullanıcılar, fotoğraflarını herkese açık olarak mı paylaşacaklarına yoksa erişimi özel gruplarla mı sınırlayacaklarına karar verebilmektedirler. Ayrıca, resimleri ve videoları organize etmek ve depolamak için web sitesinin özelliklerini kullanabilmektedirler. Flickr 2023 yılı itibariyle hala var olsa da 2010 yılında ortaya çıkan ve 2012'de Facebook tarafından satın alınan Instagram fotoğrafların paylaşılmasında ve düzenlenmesinde daha popüler hale gelmiştir. Bu platform arkadaşlarla bağlantı kurmayı, belirli fotoğrafları aramayı ve resimlerin görünme şeklini değiştirmeyi kolaylaştırmaya imkân sunmuştur. En popüler video paylaşım sitelerinden biri de *YouTube* olmuş ve 2005'te video paylaşım sitesi olarak ortaya çıkan medya aracı, dünyanın en çok ziyaret edilen ikinci uygulaması olarak önemli bir konuma yükselmiştir (Collins, 2021, s. 18).

Sosyal medya, tüketicilerin ilgisini çekmek açısından farklı alanlarda hizmet vermeye ve dönüşmeye başlamıştır. Örneğin, dijitalleşme ve yakınsamayla birlikte, televizyon, aynı anda birkaç düzeyde değişiklik gösteren yeni bir medya ekosistemine yol açmıştır. Analogdan dijitale, planlı yayınlardan internet temelli isteğe bağlı televizyona, pasif medyadan aktif medyaya, doğrudan izlemekten ek hizmetlere bağlı içerik tüketimine, tek televizyon izleyicisinden sosyal ağlarda ve topluluklarda yer alan izleyiciye doğru bir değişimden bahsetmek mümkündür (Friedrichsen ve Kamalipour, 2017, s. 24). Bu anlamda, geleneksel televizyon izleme alışkanlıkları da değişmiş hem ücretli platformlar hem de *YouTube* gibi platformlar televizyon izleme alışkanlıklarına eklenmiştir.

YouTube, içerik üretimi ve paylaşımı yapan çoğu sosyal medya ortamlarından çok daha fazla etkileşim alan ve ilgi gören platformlardan biri olarak öne çıkmaktadır. *YouTube*'un teknik ve sosyal etki özellikleri topluluğun üyeleri arasında katılımcı bir kültürün oluşmasında önemli katkı sunmaktadır. *YouTube*'da kendi içeriğini üreten kullanıcılar, içeriklerin dağıtım sürecine aracı olurken; beğeni, yorum, yanıt verme ve izlenme sayılarıyla platformun büyümesi açısından kritik öneme sahiptir (Zinderen, 2021, s. 936).

YouTube'daki geniş ve çeşitli video koleksiyonun çoğunu amatör kullanıcıların ürettikleri videolar oluşturmaktadır. Video üretim araçlarındaki son gelişmelerle (ör: kameralı telefonlar, web kameraları ve düzenleme yazılımları) video oluşturmak ve bu sitelerde yayınlamak çok kolay hale gelmiştir. Bu gerçek, daha fazla insanın bu teknolojiyi uzaktaki izleyicilerle çevrimiçi iletişim kurmanın yeni bir yolu olarak kullanmasına ortam hazırlamıştır. Bu teknoloji bağlamında, metin

tabanlı oluşturulan blogların doğal bir uzantısı olarak video blogları ya da vlogging ortaya çıkmıştır. Video blogcular ya da vloggerlar kendilerini kaydedip vloglarını sosyal medya sitelerinde paylaşmakta ve metin tabanlı bloga kıyasla vlogging, video ortamının kullanımıyla daha zengin bir ortam sağlamaktadır. Kişisel günlüklerden günlük yaşam ya da dünya gündemiyle ilgili yorumlara kadar çeşitli konuları kapsayan vlogların ifade zenginliği ve çeşitli içeriği, geniş izleyici kitlesinin ilgisini çekmektedir (Aran vd., 2014, s. 201).

Vlog ya da video blog yazmak, kişisel yaşam ve deneyimlerin kamuya açık belgelenmesinde bir artışı da beraberinde getirmiştir. Video blogları, videolarını herkesin izlemesine açık hale getiren her türden geçmişe sahip çok sayıda vlogger tarafından yüklenmiştir. Birçok vloggerın fikirlerini ve yorumlarını yayınlamak için tercih ettiği *YouTube*, en büyük ve en çok ziyaret edilen video paylaşım hizmeti platformlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Snelson, 2015, s. 321).

Vloglar, başkalarının görüntüleyebileceği, abone olabileceği ya da yorum yapabileceği çevrimiçi olarak dağıtılan, kullanıcı tarafından oluşturulan kısa süreli videolar olarak tanımlanmaktadır. *YouTube* vlogları irdelendiğinde, vloggerların çeşitli konuları tartıştıkları ve tanıttıkları gözlemlenebilmektedir. Vloggerlar hobilerle, günlük deneyimlerle ya da farklı insanlarla karşılaşmalarıyla ilgili paylaşımlarını *YouTube*'a yükledikleri kısa videolarla kullanıcılara sunmaktadır (Snelson, 2015, s. 322).

Özetle, dijital medyanın ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla birlikte, farklılaşan kitle iletişim ekolojisi, bireylerin anaakım medya dışında varolabilecekleri ve ilgi alanlarını yansıtabilecekleri ortamları yaratmıştır. Bu bağlamda, dijital medya platformlarından biri olan *YouTube* uygulaması bireylerin çektikleri kısa videolar olan vlogları paylaşabilmesine ve geri dönüş alabilmesine ortam hazırlayan önde gelen platformlardan biri olmuştur. Dolayısıyla, bu çalışma, sırt çantalı gezginlerin *YouTube* ortamında hazırladıkları gezi videolarını irdelerken, seyyahlıktan sırt çantalı gezginliğe dönüşen sürecin medyayla dolayımlı ilişkisini tartışmaktadır.

Seyyahlıktan sırt çantalı gezginliğe dönüşüm sürecinde, teknolojik gelişmelerden faydalanan ve bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi flashpacker'e dönüşen gezginler, her gezdiği yeri ve sokağı kullanıcının beğenisine sunmakta ve kendi çerçevesinden kültürlerarası iletişimi kurmaktadır. Böylece, gezgin, yeni yerler keşfederek hem kendi kişisel tatminini yaşamakta hem de kullanıcılardan aldığı geri bildirimlerle izlenme oranları üzerinden belli bir gelir elde etmektedir (Akkuş, 2020; Paris, 2012; Hannam ve Diekmann, 2010).

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, geleneksel seyyahlık kavramının günümüzde sırt çantalı gezginlere dönüşümünü konu almaktadır. Bu bağlamda, çalışma, seyyahlık olgusunun tarihsel gelişimini ve etkilerini irdelerken; iletişim ve ulaşım imkânlarının ilerlemesiyle birlikte sürecin seyyahlıktan sırt çantalı gezginlere doğru gelişim gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, sırt çantalı gezginlerin özellikle gelişen medya araçları aracılığıyla ürettikleri içerikleri internet kullanıcılarıyla paylaşmaları ve aldığı geri dönüşler gezgin kavramını farklı bir noktaya taşımıştır.

Gezginlerin, *YouTube* ortamı için ürettiği video bloglar geniş kitleler tarafından takip edilirken; farklı coğrafyaların ve kültürlerin tanıtımı açısından önemli kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Amatör ve doğal bir çekim hissi uyandıran bu vloglar, izleyicinin farklı kültürlere yakınlaşmasında etkili olmaktadır. Yüksek izlenme oranlarına ulaşan sırt çantalı gezgin içerikleri, ülkelerin ve kültürlerin bilinmeyen yönlerini aktarırken; görsel anlatımlar ve sokaktaki etkileşimle birlikte izleyici içinde bulunulan ortamın bir parçası haline getirmektedir.

Çalışma kapsamında, Türk sırt çantalı gezginlerin dolaştığı kültürlerle ilgili erişimi herkese açık olan *YouTube* platformunda ürettikleri video bloglar ya da vloglar çözümleme nesnesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, amaçlı örnekleme temelinde, *YouTube*'ta içerik üreten ve beşyüz bin takipçi sayısının üzerinde takipçi sayısına ulaşmış olan üç Türk sırt çantalı gezgin *YouTube* kanalı çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre; 2,12 milyon takipçisi olan Emre Durmuş, 683

bin takipçisi olan Oğuzhan Tıraş'a ait Yırtık Pantolon ve 651 bin takipçiye sahip olan Mehmet Genç'e ait Rotasız Seyyah *YouTube* gezgin kanalları belirlenmiştir. Belirlenen üç kanala ilişkin olarak, araştırma yapılan 20 Şubat 2023 tarih itibariyle, en çok izlenmiş olan ikişer vlog içeriği olmak üzere toplam altı vlog çözümlenmiştir.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğini benimsemiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı, görsel ve işitsel materyallerin analizini amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Doküman analizinde önemli noktalardan biri, araştırma konusuyla ilgili veriyi elde edebilecek tarzda tarama işlemi yapmak ve veri kaydı için bir sistem geliştirmektir. Araştırmacı, ne tür materyallere ihtiyaç duyduğunu, belgelere nasıl ve ne şekilde ulaşabileceğini belirlemelidir. Böylece, gereksiz materyallerle uğraşmaktan ve zaman kaybından tasarruf edilmiş olur (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 189).

Dökümanların araştırmacı için değeri ve yararına, araştırmaya hangi bağlamda katkı sağlayacağına karar verildikten sonra, dökümanlar arasında yapılacak seçimde başka ölçütleri de değerlendirmek önemlidir. Bu anlamda, erişilebilirlik, araştırma amacına uygunluk, araştırmacının kişisel ilgisine yakınlık, elverişli oluş, açık ve anlaşılır oluş gibi ölçütler öne çıkmaktadır (Kümbetoğlu, 2015, s. 147).

Dolayısıyla, film, video ve fotoğraf gibi görsel materyaller nitel araştırma kapsamında kullanılabilmektedir. Bu materyallerin araştırmacıya sunduğu avantajlara bakıldığında, yüz ifadeleri, vücut hareketleri mimikler sözel olmayan davranışları orijinal formunda ve belirli bir süreklilik içinde sunmaktadır. Öte yandan, davranışların değişik aralıklarla takip edilmesi ve tekrar edilmesi zor olan ya da nadiren oluşan olay ve olguların saptanmasına imkân tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 190).

Özetle, bu çalışma nitel araştırma deseni çerçevesinde, *YouTube*'da video blog içeriği üreten üç Türk sırt çantalı gezgin kanalını doküman analizi temelinde çözümlemeyi amaçlamıştır. Çalışmaya konu olan sırt çantalı gezgin kanalları amaçlı örnekleme tekniğiyle belirlenirken; takipçi sayıları beşyüz bin üzerinde olan hesapların en çok izlenen ikişer vlog içerikleri araştırma nesnesi olarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen sırt çantalı gezginlere ait *YouTube* video blog kanalları herkesin erişimine açık olduğundan etik bir ihlal söz konusu değildir.

Çalışmanın Bulguları ve Yorumları

Çalışma kapsamında belirlenen gezgin hesaplarının *YouTube* platformundaki en fazla izlenen içeriklerine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Buna göre, belirlenen hesapların *YouTube* kanalları irdelendiğinde, kanallar içinde gezginlerin dolaştıkları ülkelere ilişkin içerikleri başlıklar altında sınıflandırdığı gözlemlenmektedir. Gezgin kanallarına ilişkin en fazla izlenen içerikler ise "popüler videolar" başlığı altında toplanmış ve sıralanmıştır.

Bu bağlamda, belirlenen kanalların "popüler videolar" başlığı altında sunulan ve en fazla izlenen ikişer video blog içeriğine ulaşılmıştır. Emre Durmuş, Yırtık Pantolon ve Rotasız Seyyah hesaplarına ilişkin en fazla izlenen video blogların sunuldukları başlıklar, platforma yüklenme tarihleri ve izlenme sayıları tablo 1'de sıralanmıştır.

Tablo 1 Belirlenen Gezgin Hesaplarının En Fazla İzlenen Videolarına İlişkin Veriler

Kanal Adı	Video Blog Başlığı	Video Blog Tarihi	İzlenme Sayısı
Emre Durmuş	Ekonomik Krizde 1$ DOLAR Altın Değerinde! - VENEZUELLA'DA HAYAT	25.05.2018	7.733.946
	FANTASTİK Business Class VIP Deneyimi 2-	22.09.2018	5.663.222

	Air Astana Uçak İnceleme		
Rotasız Seyyah	Silah Pazarı ve Üretim Yerlerine Gittim-PAKİSTAN	20.02.2020	10.832.361
	Kogui Yerlileri Bölüm 2-Kolombiya	31.01.2016	6.775.986
Yırtık Pantolon	Brezilya'nın Gerçek Yüzü (Hiç Böyle Görmediniz!)	12.01.2021	3.675.079
	BAKALIM PATTAYA SOKAKLARI GÜNDÜZ NASIL?	19.04.2019	3.528.827

Not: Video başlığı altında yer verilen cümleler belirlenen hesapların yazdığı şekilde verilmiş ve değiştirilmemiştir.

Emre Durmuş *YouTube* Gezgin Kanalı

Emre Durmuş gezgin hesabının en fazla izlenen video blog içeriğine bakıldığında, 25.08.2018 tarihinde yayınlanan, 7,8 milyon izlenme sayısına ulaşan ve 11,08 dakikalık bir paylaşıma ulaşılmıştır. Başlığından da anlaşıldığı üzere, Venezuela'ya seyahat eden gezgin, dolaştığı ülkedeki izlenimlerini paylaşmıştır. Venezuela'daki deneyimlerini iki parça halinde yayınlayan Emre Durmuş'un ilk videosu 6 milyon izlenirken, ikinci videosu en fazla izlenen içerik olarak öne çıkmıştır. Bu anlamda, çalışma kapsamında ikinci bölüm olan ve en fazla izlenen videonun içeriği dikkate alınmıştır.

Gezginin ülkeye seyahat ettiği döneme bakıldığında, Venezuela'nın derin bir ekonomik krizle karşı karşıya olduğu ve ülkenin para biriminin dolar karşısında oldukça değersizleştiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, gezgin, video blog içeriğinin başlangıcından itibaren Venezuela'nın para birimi üzerinden değerlendirmeler yapmakta ve dolar bozdurulduğunda elde edilen para miktarının çokluğunu Venezuela'ya ait para demetlerini göstererek belirtmektedir.

Video blog başlangıcında para demetlerinin üzerine atlayarak "zengin oldum" ifadesi kullanan gezgin, ilk bakışta dikkatleri bu ilgi çekici noktaya odaklamakta ve ardından ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları anlatmaya başlamaktadır. Bu bağlamda, ülkede döviz bozdurmanın zor olduğunu, döviz bozdurma sürecinin yasadışı bir hal aldığını ve güvenlik sorunlarının var olduğunu ifade ederek, izleyiciyi sıra dışı ve alışılmadık bir ülke yaşamının içine doğru sürüklemektedir.

Ülkedeki güvenlik sorununa dikkat çeken Emre Durmuş, dışarı çıkarken koyu renk kıyafet giyilmesinin ve dikkat çekilmemesinin faydalı olacağını vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, konakladığı otel odasının camından dışarıyı görüntüleyerek, dışarıdaki siren seslerinin yoğunluğuna dikkat çekmekte ve güvenlik sorununa bir kez daha vurgu yapmaktadır. Bu görüntülerin ardından, sokağa çıkan gezgin, 15-20 katlı apartmanların tüm binalarında güvenlik önlemi alındığına vurgu yaparken, yanından geçtiği bir dükkâna girmekte ve rafların neredeyse boş olduğunu görüntülemektedir.

Venezuela'nın başkenti Caracas caddelerini dolaşan gezgin, gıda maddelerinin sokakta kara borsa olarak satıldığını belirtirken, ülke vatandaşlarının kazandığı maaşlara dikkati çekmekte ve ortalama kazanılan bir aylık ücret ile 80-90 tane ekmek alınabildiğini belirtmektedir. Bu anlamda, gezgin, başkent sokaklarında dolaşırken, içerik başlangıcında dikkati çektiği alışılmadık ve güvensiz ortamı paylaşımlarıyla desteklemeyi sürdürmektedir. Birkaç restorana girerek yemek fiyatlarına dikkat çekmekte ve Venezuela halkının ekonomik durumunu ön plana çıkarmaktadır.

Emre Durmuş'un en fazla izlenen video blog içeriğine bakıldığında, gezgin ekonomik anlamda zor bir dönemden geçen Venezuela'daki yaşam koşullarının zorluğuna dikkati çekerken; ülkenin güvensiz bir hal aldığına vurgu yapmaktadır. Sokakta dolaşırken dikkat çekmeden dolaşılmasını tavsiye eden gezgin, ülkedeki zorlu ekonomik koşullardan dolayı yaşanan pahalılığın gıda fiyatlarına yansımalarını da izleyiciyle paylaşmaktadır. Ziyaret edilen Venezuela'nın zorlu

koşulları öne çıkarılırken; sokaklardaki gerilimi yansıtmak adına zaman zaman güvenlik güçlerine ait araçların siren seslerine yer verilmekte ve ülkenin içinde bulunduğu durumun izleyiciye daha gerçekçi bir şekilde aktarılması sağlanmaktadır. Dolayısıyla, Emre Durmuş'un en fazla izlenen video blog içeriğinde güvensiz ve ekonomik anlamda zor dönemler geçiren bir ülkenin sunumu gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan, Emre Durmuş'un ikinci en fazla izlenen video blog içeriğine bakıldığında, 22.09.2018 tarihinde yayınlanan ve 5,7 milyon izlenme sayısına ulaşan içerik 15,56 dakikadan oluşmaktadır. Video bloğun başlığından da vurgulandığı gibi gezginin Kırgızistan'dan Güney Kore'ye seyahati sürecinde kullandığı havayolu şirketinin tanıtımının yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Air Astana havayolu şirketi aracılığıyla yolculuk yapan gezgin, şirketin business class olarak adlandırılan hizmetini değerlendirmekte ve tüm yolculuk sürecini izleyiciye sunmaktadır.

Havaalanına girişten itibaren business class hizmetinin kapsamını tanıtmaya başlayan gezgin, açık büfe yemek kısmındaki ürünlerin çeşitliliğine dikkat çekerek, izleyiciyi sıra dışı bir uçak yolculuğunun içerisine çekmektedir. Uçağa binilmesinden itibaren, business class hizmetinin imkânlarını anlatmaya başlayan gezgin, uçaktaki oturma kısmının konforunu tanıtmaktadır. Kazakistan havayolu şirketinde çalışanların Türkçe konuşuyor olmasının kolaylığından bahsederken, varılacak ülkeye kadar sözü geçen hizmetin tüm imkânlarından faydalanılacağı belirtilmektedir.

Hava yolculuğu sırasında oturma alanındaki konfora çokça yer verilirken; uçakta sunulan yemek listesine de dikkat çekilmekte ve yenilen yemeğin görüntülerine yer verilmektedir. Bu anlamda, business class hizmeti kapsamında sunulan yemek hizmeti tanıtılmaktadır. Ayrıca, iniş yaklaştığı sırada gidilecek ülkeye giriş esnasında yapılması gerekenler hakkında da kısa bir bilgi sunulmakta ve izleyiciyi ülke konusunda bilgilendirmektedir. Video bloğun son kısmında, Güney Kore'ye varışı ve konaklanan mekâna ulaşım yolculuğuna kısaca yer verilerek, Güney Kore videolarına izleyicinin dikkatinin çekilmesi amaçlanmaktadır.

Gezgin Emre Durmuş seyahati sırasında tecrübe ettiği konforlu ve lüks uçak yolcuğuna ilişkin olarak sunulan hizmetten yediği yemeğe kadar tüm süreçlere yer vermekte ve seyahat etme motivasyonu olan diğer izleyicileri sözü edilen havayolu şirketi hakkında bilgilendirmektedir. Bu anlamda, gezginin en fazla izlenen ikinci video bloğunda havayolu şirketinin reklamı yapılırken; özellikle Türk turistlerin iletişim açısından zorluk yaşamayacağı bir yolculuk sürecine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla, gezgin dolaştığı ülkelerin yanı sıra kullandığı ulaştırma şirketlerinin tanıtımını da yapmakta ve sözü edilen içeriğinde havayolu şirketinin reklamını yaparak; izleyicilerin seyahat ederken kullanabileceği alternatif bir yol sunmaktadır.

Sonuç olarak, Emre Durmuş'un en fazla izlenen iki video blog içeriğine bakıldığında, ilk içerikte Venezuela'nın içinde bulunduğu zor duruma dikkat çekilirken, ikinci içerikte lüks ve konforlu bir uçak yolculuğunun hikayesi anlatılmaktadır. İki içerik kıyaslandığında, zorluk içinde yaşayan bir ülke ve lüks içinde seyahat edilen bir yolculuğun iki uç duyguyu içermesi, bu içeriklerin en fazla izlenen videolar olmasında etkili olduğu söylenebilir. Bir tarafta, ekonomik yoksulluk içinde, güvensiz bir ortamın varlığından söz edilirken, diğer taraftan, lüks ve konforlu bir uçak seyahati sürecinin tüm ayrıntıları paylaşılmaktadır. Bu bağlamda, iki uç duyguyu temsil eden Emre Durmuş'un en çok izlenen video blogları izleyicilerin ilgisini en çok çeken içerikler olarak öne çıkmıştır.

Rotasız Seyyah *YouTube* Gezgin Kanalı

Mehmet Genç'e ait Rotasız Seyyah *YouTube* kanalında video blog içerikleri irdelendiğinde, 20.02.2020 tarihinde yayınlanan, 10,9 milyon izlenme sayısına ulaşan ve 19,50 dakikalık seyahatte, Pakistan'daki silah pazarı ve üretim yerlerine ilişkin geziye yer verilmiştir. Video blog paylaşımı Pakistan sokaklarında başlarken, gidilecek yerin zorluğuna dikkat çekilmekte ve ardından Pakistan sokak yemeklerine yer verilmektedir.

Gidilecek yere doğru yola çıkarken; yolculuk sırasında Pakistan sokaklarının insan manzaralarına yer verilmektedir. Pakistan sokaklarının erkek egemen bir görüntüye sahip olduğu gözlemlenirken; kalabalık ve bakımsız caddeler dikkati çekmektedir. Kalabalık sokaklardan bir anda silah üreticilerinin olduğu yere geçiş yapan gezgin, el yapımı silah üreten Pakistanlı üreticilere yer vermeye başlamıştır. Tüm ülkelerin silahlarının yapılabildiği bu üretim yerlerinde Türkiye'den de örnekler verilerek dikkat artırılmaktadır. Silah üretim yerlerinin görüntülenmesine ilişkin izin alma sürecinin zorluğuna vurgu yapan gezgin, üretim yeri dışında kamerayla dolaşılmasına izin verilmediğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ortamın zorlu koşullarını öne çıkarırken; izleyiciye farklı ülkelere ait silah örneklerini sunmaya devam etmektedir.

Silah üretim sürecinin her aşamasını görüntüleyen gezgin, tehlikeli olduğu vurgulanan bölgeye herkesin alınmadığını, Türkiye'den gelenlere sıcak davranıldığını ve daha esnek olunduğunu belirtmektedir. Silah üreticileriyle sohbet eden, silah örneklerini paylaşan ve fiyatları hakkında bilgi veren Rotasız Seyyah, ortamın kasvetini ve alışılmışın dışındaki halini her detayıyla öne çıkarmaktadır. Video blogta gezgin kendi yorumlarına çok fazla yer vermezken; daha çok ortamın detaylarına dikkati çeken, silah yapım süreçlerine yer veren ve ortamın zorluğunu vurgulayan bir içeriğin öne çıktığı söylenebilir.

Rotasız Seyyah gezgin kanalının en fazla izlenen içeriğine bakıldığında, alışılmışında dışında olan ve erkek egemen bir ülke izleniminin sunulduğu dikkat çekmektedir. Silah üretimi gibi sık rastlanılmayan bir süreci konu alan içeriğin bir de yasadışı olarak yapılıyor olması izleyicinin dikkatini arttırmaktadır. Dolaşılan ülkede oluşan yasadışı silah pazarının içine giren, üretim yerlerinin görüntülenmesinin çok zor olduğunu vurgulayan gezgin, Türkiye'ye karşı var olan olumlu yaklaşımın sözü geçen yere girilmesinde kolaylık sağladığını belirtmektedir. Dolaysıyla içerik, Pakistan'daki yasadışı silah üretimi sürecini öne çıkarırken, erkek egemen bir ortamdaki güvensizliği ve riskli durumu öne çıkmakta ve Türkiye'ye ilişkin var olan olumlu izlenimi söylemlerinde yansıtmaktadır.

Öte yandan, Rotasız Seyyah'ın bir diğer en fazla izlenen video bloğuna bakıldığında, 31.01.2016 tarihinde yayınlanan ve 6,8 milyon izlenme sayısına ulaşan içerikte Kolombiya'daki Seyviaka yerleşiminde yaşayan Kogui yerlilerinin gündelik yaşamına ortak olmaktadır. Kolombiya'nın ulaşılması zor ormanlık alanlarında yaşayan ve binek hayvanlarıyla ulaşım sağlanan bir bölgede konumlanan yerliler, ilkel yaşam koşulları temelinde zorlu doğa koşullarıyla iç içe bir yaşam tarzını benimsemiştir.

Video bloğun ilk dakikalarında yerleşim yerinde bulunan çadır tarzı geleneksel barınakların içine giren gezgin, barınaklarda yatmak için yalnızca hamak olduğunu göstermekte ve başka bir eşya olmadığını öne çıkarmaktadır. Doğa ve evcil hayvanlarla iç içe yaşayan Kogui yerlileri su kenarına kurdukları yerleşim yeriyle huzurlu bir ortamı çağrıştırmaktadır. Gezgin yerlilerin lideri olan kişiyle vakit geçirirken, lidere Türkçe kelimeler öğretmeye çalışmaktadır. Yerlilerin lideri de yeniliğe açık ve öğrenme isteği yüksek, dışa açık bir kabileyi temsil etmektedir.

Yerlilerle bir gece geçiren Rotasız seyyah, Koguilerin yaşam tarzına ortak olmakta, yemeklerini paylaşmakta ve doğayla olan yakın ilişkilerini izleyiciye detaylı şekilde aktarmaktadır. Çıplak ayaklarla dolaşan, üzerindeki giysiden başka bir eşyası olmayan, giysilerini kendileri dokuyan bir yerli kabilenin izlenimlerini sunan içerikte, eşyaya bağlılığın kalmadığı ve doğayla iç içe yaşanan huzurun öne çıktığı söylenebilir.

Teknolojiden tamamen uzak, ilkel koşullarda yaşamını sürdüren bir yerli halkın öne çıktığı video blogta, yerli halkın huzur içinde yaşamı ve güler yüzleri izleyiciyi kendine çekmektedir. Dünyanın içinde bulunduğu hızlı değişimin dışında kalan ve çoğu gelişmeden habersiz bir yerli kabilenin yaşam tarzı izleyici tarafından ilgiyle takip edildiği izlenme sayılarından da gözlemlenebilmektedir.

Kolombiya'daki bir yerli kabileye misafir olan gezginin en fazla izlenen ikinci içeriğinde, yerli halkın doğayla bütünleşmiş ve huzurlu yaşamları öne çıkarılırken; yaşam koşulları ve yabancılara

karşı tepkileri konu edilmektedir. Dışarından gelen misafirlere alışkın olduğu gözlemlenen Kolombiya yerlilerinin özellikle kabile lideri üzerinden dışarıyla ilişki kurduğu, çocukların ve kadınların ise çekingen tavırları dikkat çekmektedir. Yerlilerle bir gece geçiren gezgin, yerli halkın kültürünü ve yaşam tarzını anlamaya çalışırken; yerli halkın liderine Türkçe kelimeler öğretmeye çalışmaktadır. Teknolojik gelişmelerden uzak ve doğanın zorlu koşullarıyla iç içe yaşayan yerli halkın yaşam tarzı izleyici tarafından tüketilen bir içerik haline gelirken; gezgin ise tanıklık ettiği yaşam tarzı üzerinden yeni izlerkitlesini arttırmaktadır.

Sonuç olarak, Rotasız Seyyah gezgin kanalına ilişkin en fazla izlenen iki içerik irdelendiğinde, 10,9 milyon izlenen Pakistan'ın alışılmışın dışında silah üreticileri, bakımsız ve kasvetli çalışma koşulları, güvenlik sorunun ön planda oluşu ve tehlikeli bir ortamın varlığı izleyiciyi kendine çeken etkenler olarak öne çıkmıştır. Kolombiya yerlilerine bakıldığında ise, dünyadaki gelişmelerden uzak, doğayla iç içe olan ve ilkel bir kabilenin huzurlu yaşayışını öne çıkarırken; yerlilerin sakin ve güler yüzlü izlenimleri her türlü zorluğa karşın yaşamın farklı bir yüzünü göstermekte ve izleyicinin ilgisini büyük oranda çekmektedir.

Yırtık Pantolon *YouTube* Gezgin Kanalı

Oğuzhan Tıraş'a ait Yırtık Pantolon olarak adlandırılan *YouTube* gezgin hesabına bakıldığında, 12.01.2021 tarihinde yayınlanan Brezilya seyahatinin 3,7 milyon izlenme sayısıyla en fazla izlenen video blog olduğu gözlemlenmektedir. Gezgin, "Brezilya'nın gerçek yüzü" başlığı kullanarak, genel bilinenin dışında bir ülke deneyimine gönderme yapmakta ve izleyicinin ilgisini çekmeyi amaçlamaktadır.

Gezgin 17,35 dakikalık video bloğunda, Brezilya'nın Sao Paulo şehrini dolaşmakta ve ülkeye ilişkin ekonomik durumu paylaşmaktadır. İçeriğin ilk dakikalarında Sao Paulo sokaklarından görüntüler paylaşmaya başlayan Yırtık Pantolon, aynı zamanda ülkedeki gelir durumuna ilişkin son ekonomik verileri paylaşmaktadır. Şehir görüntülerinin yanı sıra ekonomik verilerin yer aldığı tablolara da ekranda yer verilmiştir. İlk andan itibaren Brezilya ekonomisine ilişkin verilerle gelir dağılımındaki eşitsizliği öne çıkaran gezgin, izleyiciyi halkın geçim sorununa odaklamaktadır.

Dünya genelinde yaşanan Covid salgınının etkilerinin Brezilya ekonomisinde de hissedildiğine vurgu yapılarak, sokaklarda yaşayan ve yerlerde yatan evsiz kişilerin görüntülerine odaklanılmaktadır. Sokakta yaşayan evsizlerin çokluğundan bahsedilirken, çevredeki çöp yığınlarına da dikkat çekilmektedir. Ayrıca, kamerayla dolaşırken sokakların belli noktalarında çokça görülen güvenlik güçlerinin tedirgin edici havası da yansıtılmaktadır.

Video bloğun genelinde Sao Paulo şehrinin merkezi kısımlarını dolaşan gezgin hem sokaklarda hem de parklarda yaşayan evsiz sayısına vurgu yaparken, cadde üzerindeki çadır içinde yaşayanlara odaklanmaktır. Ayrıca, yol üstünde uyuyan çokça evsizin görüntüsüne yer verilerek, içinde bulunulan ekonomik zorluğun boyutları çarpıcı şekilde yansıtılmaktadır.

Şehrin en yoğun caddelerinde ve kısımlarındaki evsiz manzaraları ve evsizlerin oluşturduğu sokak kirliliğine dikkat çeken gezgin, aynı zamanda güvenlik güçlerinin yoğunluğuna da yer vererek ortamın güvensizliğine ve tehlikeli oluşuna odaklanmaktadır. Sao Paulo'nun en kalabalık metro istasyonu çevresinde oluşan evsiz yoğunluğu tehlikeli bir ortamı temsil ederken, Brezilya'ya ilişkin olumlu düşüncelerin sorgulanmasının da yolunu açmaktadır.

Covid salgını sonrası oluşan ekonomik etkiler ve Brezilya'daki yansımalarını ilk dakikadan itibaren aktarmaya başlayan Yırtık Pantolon, ileri sürdüğü ekonomik verileri sokaktaki evsizlerin sayısının çokluğuyla desteklemekte ve ekonomik yoksulluğun boyutlarını izleyiciye yansıtmaktadır. Sao Paulo sokaklarında yatan evsizlerin yanından geçen yüzlerce insanın duruma alışmış görüntüsü ve ilgisizliği de dikkati çeken önemli bir durum olurken, sokakların kirliliği ve bakımsızlığı video başlığında da vurgulandığı gibi farklı bir Brezilya algısı uyandırmaktadır.

Gezginin en fazla izlenen video blog içeriğine bakıldığında, Brezilya'nın başkentinde beklenilenin aksine zorlu koşullarda yaşayan ve şehir merkezinde gözlemlenen yaşam tarzlarına dikkat çekilmektedir. Ülkenin ekonomik açıdan içinde bulunduğu zor koşulların toplum üzerindeki yansımaları çarpıcı şekilde izleyiciye sunulurken; Emre Durmuş gezgin kanalının en fazla izlenen video blog içeriğinde olduğu gibi dolaşılan ülkelerdeki ekonomik anlamda zorlu koşullar ve toplum üzerindeki yansımaları izleyici tarafından büyük ilgi görmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, zorlu koşullarda yaşam mücadelesi veren toplumların içinde bulunduğu durumları öne çıkaran içerikleri tüketen izleyici hem bir arınma yaşamakta hem de içinde bulunduğu toplumla kıyaslama yapabilmektedir. Ayrıca, Güney Amerika kıtasında yer alan bu ülkelerin içinde bulunduğu durumlar kıta geneli hakkında da izleyicide olumlu ya da olumsuz izlenimleri çağrıştırdığı söylenebilir.

Öte yandan, 19.04.2019 tarihinde yayınlanan ve 3,6 milyon izlenme sayısına ulaşan, 15,30 dakikalık "Bakalım Pattaya sokakları gündüz nasıl?" başlıklı video blogta Tayland'ın Pattaya şehrindeki deneyimlerini paylaşmaktadır. Pattaya şehri özellikle fuhuş ticaretinin yasal olarak var olduğu bir şehir olarak turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu anlamda, içeriğin ilk 8,23 dakikası Pattaya'daki sokaklara yer vermekte ve eğlence mekanlarının görüntülerine odaklanmaktadır.

Gezginin yanında şehri iyi bilen bir Türk vatandaşının da olduğu gözlemlenirken, dolaşılan sokaklardaki durum ikili tarafından tartışılmaktadır. Özellikle eğlence mekânlarının yoğun olduğu sokakta dolaşılırken, sokaktaki eğlence mekânlarında çalışan kadınlara yer verilmektedir. İlk dakikadan itibaren sokakta var olan duruma odaklanan gezgin, izleyiciyi alışılmışın dışında bir ortama davet etmektedir. Bu bağlamda, özellikle cinsel duyguları ön plana çıkardığı ve izleyicinin ilgisini bu alana çektiği söylenebilir.

Kadın bedeninin sergilenmesine odaklanılırken, şehri tanıdığı anlaşılan diğer kişiyle ortamın durumu hakkında konuşulmakta ve izleyiciye aktarılmaktadır. İlk sekiz dakikada Pattaya'nın en uğrak sokaklarına yer veren gezgin, video bloğun son kısmında ise bir müzik stüdyosundaki gerçekleştirdikleri performansı göstermektedir. Bu anlamda, son kısımda daha çok kendi ilgi alanına yönelik durumun görüntülerine yer verilirken, asıl ilginin toplandığı bölümün video bloğun ilk sekiz dakikası olduğu gözlemlenmektedir.

Gezginin en fazla izlenen ikinci video bloğuna bakıldığında, dolaştığı ülkede kadın bedeninin yoğun olarak sergilendiği sokaklarda dolaşmakta ve cinsel dürtülerin ön plana çıktığı bir içeriğe yer vermektedir. Yer verilen içerikte gündüz saatlerinde dolaşılan ülkedeki sokakların durumuna odaklanan gezgin, kadınların ön plana çıktığı bir kültüre dikkat çekmektedir. Bu anlamda, cinselliğin ön plana çıktığı, kadın bedeninin metalaştığı bir içeriğin izleyici tarafından büyük ilgi gördüğü izlenme sayılarından da anlaşılabilmektedir.

Sonuç olarak, Yırtık Pantolon gezgin kanalının en fazla izlenen iki video bloğu çözümlendiğinde, ilk içerikte Brezilya'daki ekonomik yoksulluğun sonuçlarının sokaklardaki yansımalarına yer verilirken, ikinci içerikte, Tayland'ın Pattaya şehrindeki yasal fuhuş sistemine dikkat çekilmektedir. İçerikler karşılaştırıldığında, bir yanda ekonomik yoksulluğun getirmiş olduğu sorunlarla mücadele eden bir ülkeye odaklanılırken, diğer tarafta ise cinsel arzuların öne çıktığı ve eğlenceli bir ortama dikkate çekilmektedir. En fazla izlenen iki içeriğin uç noktalardaki duygulara hitap ettiği ve izleyicinin yoksullukla cinsel arzular arasındaki duygu durumlarını harekete geçirdiği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Seyyahlık ya da gezgin olgusu özellikle Orta Çağ'da kültürel farklılıklarla etkileşime geçilmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Seyyahlar hem kültürel etkileşimin hareket geçirilmesi hem de edebi anlamda önemli eserlerin günümüze ulaşmasında öne çıkmıştır. Ticaret, hac

yolculukları, savaşlar ve kişisel merak temelinde ortaya çıkan farklı coğrafyalar seyahat etme ihtiyacı kültürler arası yakınlaşmayı sağlamıştır.

Yeni kıtaların keşfedilmesi, yeni coğrafyalara ait zenginliklerin çekiciliği, gelişmiş medeniyetlerin merak uyandırması özellikle Avrupa'da yaşayan seyyahların ya da gezginlerin harekete geçmesine ve tarihteki önemli eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa'da ortaya çıkan birçok ünlü seyyahın yanı sıra Doğu dünyasında da öne çıkan seyyahlar kültürel etkileşimin artmasında rol oynamıştır.

Seyyahların farklı coğrafyalardaki deneyimlerini aktardıkları eserler özellikle matbaa teknolojisinin gelişimiyle birlikte geniş kitleler tarafından ulaşılır bir hale gelmiştir. Kitle iletişim teknolojileri alanındaki ilerleme ile birlikte ise hem yazılı hem de görsel şekilde farklı kültürlere ait izlenimler daha etkileyici şekilde aktarılmaya başlanmıştır. İnternetin ortaya birlikte farklı sosyal medya ortamlarının belirmesi bireysel olarak yayın yapabilmenin önünü açmış ve internet kullanıcılarının kendi kanalları aracılığıyla deneyimlerini paylaşma imkânı doğmuştur.

Web tabanlı sosyal medya ortamlarının gelişmesi sonucunda ortaya çıkan bireysel kanal sahibi olabilme ve deneyimlerini paylaşabilme olanağı modern dönem gezginlerinin de yararlandığı bir ortamı sağlamıştır. Dolayısıyla, son dönemde ortaya çıkan sırt çantalı gezginlerin iletişim teknolojilerinden faydalanarak deneyimlerini izleyiciye aktarması ve seyyahlık kavramının kitle iletişim teknolojileri dolayımlı olarak dönüşümü bu çalışmanın ana araştırma nesnesini oluşturmuştur.

Çalışmanın bulgular kısmında, beş yüz bin takipçi sayısının üzerinde takipçiye sahip olan üç sırt çantalı Türk gezginin *YouTube* kanallarında en fazla izlenme sayısına ulaşan ikişer video blog içeriği çözümlenmiştir. Bu bağlamda, en fazla izlenen video blogların yayınlanma tarihleri, videolara verilen başlıklar, izlenme sayıları tablolaştırılarak sunulmuştur. Doküman analizi tekniğiyle çözümlenen içeriklerde araştırma sorularına ilişkin yanıtlar aranmıştır. Bu bağlamda, gezginlerin çözümlenen video bloglarında öne çıkardığı konular, dolaşılan yerlerde nelerin ön plana çıkarıldığı, hangi bölgelerin tercih edildiği, gezi sırasında insan ilişkilerinin nasıl sunulduğu ve Türk kültürünün nasıl karşılandığına ilişkin çözümlemeler gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, belirlenen üç sırt çantalı Türk gezginin *YouTube* kanallarında en fazla izlenen içeriklere bakıldığında, alışılmışın dışında olan, farklı duyguları içinde barındıran ve yansıtan ortamların varlığı dikkat çekmektedir. Güvenlik açısından zorlu koşulların var olduğu, ekonomik yoksulluğun etkilerinin yansıtıldığı ve bu yoksulluğun ülke insanları üzerindeki etkilerine ilişkin görüntülerin paylaşıldığı içerikler izleyici tarafından yüksek ilgi görürken; öte yandan, lüks, konfor ve eğlencenin yer aldığı içerikler de izleyicinin yüksek beğenisini kazandığı gözlemlenmiştir. Yoksulluk içinde yaşayan insanların yaşam mücadelesi ne kadar ilgi çekiyorsa, lüks ve konforlu bir uçak yolcuğu da o derece beğeni almakta ve takip edilmektedir. Bu anlamda, gezginler bir ülkenin en popüler yerlerini de dolaşmalarına karşın, sıra dışı ve gidilmesi zor olan bölgelerdeki içerikler izleyici tarafından daha çok tercih edilmekte ve farklı bir merak uyandırmakta olduğu gözlemlenmiştir.

Yeni iletişim teknolojileri temelinde dönüşen seyyahlık kavramı dijital medyayı iyi şekilde kullanabilen ve ürettikleri ilgi çekici içeriklerle milyonlarca kişiye ulaşabilen sırt çantalı gezginlere evrilmiştir. Bu anlamda, Axel Burns'un (2007) vurguladığı üzere kullanıcı tarafından yaratılan içerikler (User Created Content) üreten bir gezgin rolünün öne çıktığı söylenebilir. Gezgin, dolaştığı coğrafyalarda rastladığı ilgi çekici anları ve manzaraları yanından taşıdığı küçük bir el kamerasıyla kaydetmekte ve elde ettiği görüntülerden bir hikâye kurgulayarak kullanıcılara sunmaktadır. Gelişen ve dönüşen yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla seyyahların yaşamış olduğu zorlu koşulları geride bırakan sırt çantalı gezginler, deneyimledikleri kültürleri hikâyeleştiren ve hızlı şekilde kullanıcıya ulaştıran birer içerik üreticisi haline gelmiştir.

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte seyyahlık döneminde öne çıkan ulaşım ve iletişim koşullarındaki engellerin azalmasıyla sırt çantalı gezginler iletişim teknolojilerinin sağladığı

olanaklardan faydalanır hale gelmiştir. Yanlarında taşıdıkları el kameraları, drone, bilgisayar, cep telefonu gibi araçlarla dolaşılan kültürlere ilişkin anlık bilgi paylaşımı hızlanırken; kullanıcılar da deneyimlemedikleri ya da haberdar olmadıkları kültürleri hızlı bir şekilde tüketir hale gelmişlerdir. Kolombiya'da bir yerli kabilenin yaşam tarzı, Pakistan'da bir sektör haline gelmiş yasadışı silah üretimi, Brezilya'nın en büyük şehirlerinden birindeki kötü koşullar ya da lüks bir uçak seyahatinin nasıl olduğuna ilişkin paylaşımlar kullanıcılar tarafından da dolayımlı bir şekilde de olsa tüketilir bir biçim kazanmıştır.

Amatör çekim tekniğiyle paylaşılan içerikler izleyicileri doğal bir ortamın içine çekerken, kullanıcılar zaman zaman paylaşılan video blogların altında gezginle etkileşime geçmekte ve video blogların yorumlar kısmında iletişim kurabilmektedirler. Video blogların yorum kısmında gerçekleşen bu iletişim tarzı izlerkitleyle yakın bağların kurulmasında etkili olurken, daha fazla takipçinin kazanılmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan, çalışmanın içeriği ve elde edilen bulgular, benzeri bir çalışma olmaması nedeniyle alanyazına önemli katkı sağlamaktadır. Günümüzde oldukça popüler hale gelen gezi içerik paylaşımlar ve içeriklerle ilgili bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, sonraki çalışmalara katkı sağlaması açısından, veri toplanan gezgin kanallarının çeşitliliği arttırılabilir, örneklem olarak belirlenen gezginlerle derinlemesine görüşmeler yapılabilir, gezginlerin takipçilerine yönelik araştırmalar gerçekleştirilebilir ya da *YouTube* dışında farklı sosyal medya ortamlarındaki içerikler irdelenebilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı başlığı

"Seyyahlıktan Sırt Çantalı Gezginlere: Dijital Medya Çerçevesinde Gezginin Dönüşümü ve Türk Gezginler Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Akkuş, G. (2020). Sırt çantalı gezginlerin demografik özellikleri ile kişisel gelişimleri arasındaki farklılığın incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 173-186.

Altunay, A. (2015). Bir sosyalleşme aracı olarak yeni medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akedemik Dergisi*, 9(1), 410-428.

Aran, O., Biel, J.-I., & Perez, D. G. (2014). Broadcasting oneself: Visual discovery of vlogging styles. *IEEE Transactions on Multimedia*, 16(1), 201-215.

Aydoğdu, A. G. (2020). Alternatif bir iletişim aracı olarak YouTube: 2019 yerel seçimlerinde sokak röportajları yapan siteler üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 433-442.

Balbi, G., & Magaudda, P. (2018). *A history of digital media. An intermedia and global perspective*. Routledge.

Binark, M. (2007). *Yeni medya çalışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Burns, A. (2007). Produsage, Generation C, And Their Effects On The Democratic Process. Media in Transition 5. https://eprints.qut.edu.au/7521/

Cohen, E. (1972). Toward a sociology of international tourism. *Social Research*, 39, 164-182.

Collins, A. (2021). *The social media revolution*. Cavendish Square Publishing.

Couldry, N. (2012). *Media, society, world. Social theory and digital medai practice*. Polity Press.

Dijk, J. v. (2006). *The network society*. Sage Publications.

Durmuş, E. (2023, Şubat 20). *Ekonomik krizde. 1 dolar altın değerinde-Venezuela'da hayat* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=dLx5WPa_61g

Durmuş, E. (2023, Şubat 20). *Fantastik business class vip deneyimi 2-Air Astana Uçak İnceleme* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=YtWa1VemS6M

Friedrichsen, M., & Kamalipour, Y. R. (2017). Introduction: Digital transformation in a global world. M. Friedrichsen, & Y. Kamalipour (Ed.), *Digital transformation in journalism and news media. Media management, media convergence and globalization* içinde (pp. 17-30). Springer Nature.

Fuchs, C. (2015). *Dijital emek ve Karl Marx.* (T. E. Kalaycı ve S. Oğuz, Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.

Gözütok, T. (2010). 19. yüzyıl batı seyahatnamelerinde ortadoğu ve İstanbul Iimgesi: François René De Chateaubriand örneği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (44), 97-117.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Felsefe, yöntem, analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Goff, D. H. (2013). A history of the social media industries. A. B. Albarran (Ed.), *The social media industries* içinde (pp. 42-79). Routledge.

Hanilçe, M. (2021). II. Kısım: Geçmişten günümüze seyyahlar ve seyahatnamelerin tasnifine dair bir deneme-2. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(2), 273-274.

Hannam, K., & Diekmann, A. (2010). From backpacking to flashpacking: Developments in backpacker tourism research. K. Hannam, & A. Diekmann (Ed.), *Beyond backpacker tourism. Mobilities and experiences* içinde (pp. 1-7). Channel View Publications.

İldem, E. A. (2007). Bir yazın türü olarak doğu seyahatnameleri. *Littera*, (21), 1-11.

Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Loker-Murphy, L., & Pearce, P. L. (1995). Young budget travallers: Backpackers in Austrilia. *Annals of Tourism Research*, 22(4), 819-843.

Maden, S. (2008). Türk edebiyatında seyahatnameler ve gezi yazıları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 147-158.

Mjøs, O. J. (2012). *Music, social media and global mobility. MySpace, Facebook, YouTube*. Routledge.

O'Reilly, C. C. (2006). From drifter to gap year tourist. Mainstream backpacker travel. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 998–1017.

Paris, C. M. (2012). Flashpackers: An emerging sub-culture? *Annals of Tourism Research*, 39(2), 1094–1115.

Parlak, M. O. (2020). Dijital dünyada emek-sermaye ilişkisi ve kullanıcı metasının oluşumu. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 127-147

Riley, P. J. (1988). Road culture of international long-term budget travellers. *Annals of Tourism Research*, 15, 313-328.

Scheyvens, R. (2002). Backpacker tourism and third world development. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 144–164.

Seyyah, R. (2023, Şubat 20). *Silah pazarı ve üretim yerlerine gittim-Pakistan* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=MC1Z2-ITNtc&t=7s

Seyyah, R. (2023, Şubat 20). *Kogui yerlileri bölüm 2-Kolombiya* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=DGbiZ2uhyUc&t=7s

Smythe, D. W. (1977). Communications: Blindspot of Western Marxism. *Canadian Journal of Political and Social Theory*, 1(3), 1-27.

Snelson, C. (2015). Vlogging about school on YouTube: An exploratory study. *New Media & Society*, 17(3), 321-339.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga: Bir fütürist ekonomi analizi klasiği.* (S. Yeniçeri, Çev.), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Tyree, T., & Kirby, M. (2017). The Construction of the THOT female sexual stereotype in social media. K. Langmia, & T. Tyree (Ed.), *Social media. culture and identity* içinde (pp. 12-38). Lexington Books.

Wilson, D. (1997). Paradoxes of tourism in Goa. *Annals of Tourism Research*, 24(1), 52-75.

Witheford, N. D. (2004). *Siber Marx. Yüksek teknoloji çağında sınıf mücadelesi*. (A. Kalaycı, Çev.). İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Pantolon, Y. (2023, Şubat 20). *Brezilya'nın gerçek yüzü. (Hiç Böyle Görmediniz!)* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=4m-nSe_DAR0&t=7s

Pantolon, Y. (2023, Şubat 20). *Bakalım Pattaya sokakları gündüz nasıl?* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=1mF4QmUln5E&t=24s

Zinderen, A. (2021). YouTube ortamındaki haberciliği haritalandırmak: Gazetecilerin YouTube haber kanalları üzerine tanımlayıcı bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 932-950.

Extended Abstract

The concept of the traveler has emerged as a phenomenon dating back centuries. In this sense, the concept of traveler defines a process that sets out to visit, see, get to know, or listen to all accessible geographies. In their works called travel books, travelers reflected the situation of the period in different geographies and left important resources in the depiction of cultural diversity. Thus, the works put forward formed an important link in the recognition of different cultures and the ability of societies to establish relations with each other.

In today's world, early travelers transformed into modern travelers or backpackers. Backpackers can be defined as individuals who stay outside the common tourist concept, do not carry a lot of belongings while travelling, and aim to travel the most countries with the minimum number of belongings. In this context, a new definition of traveler has emerged, which makes good use of the communication tools of the period we live in and tries to convey their experiences to large masses through various mass media tools.

On the other hand, in the 1900s, technological developments provided an environment for the emergence of mass media, and works such as travelogues began to circulate faster with media. In addition, with the spread of newspapers and television, the narratives of travelers have evolved into travel blogs or travel programs. In this sense, in Turkey and other nations, travel writings or travel programs have been effective in attracting the attention of both domestic and international travelers. Traveling programs, which have started to take place in the written or visual mainstream media and entered a new era, have become an important source for the audience to get to know different geographies and nations.

Travel programs, which started to be presented on television, started to offer a more imaginable and realistic world to the audience with the emergence of visual technologies. Thus, the travel programs, which have become an important resource that meets the cultural needs of the audience, both encourage the audience to travel to different geographies and provide the opportunity to be informed about the lands that are impossible to visit for most people.

While backpacking travelers presented the cultural diversity of different geographies to the audience, similar to the first period travelers, they started a new content production process, in which visuality came to the fore, away from the understanding of professional program shooting. Content that offers the feeling of beginner shooting puts the audience in a more natural view and provides an environment for the traveler to have the sense to feel their experiences more closely.

For this reason, the transformation of the concept of travel, which emerged in the early periods, to the concept of a backpacker in the modern period, has revealed the concept of a traveler that can reach large masses quickly, with the influence of digital media environments. This study aims to analyze the shares of Turkish backpackers, who are defined as backpackers in the literature and produce content on *YouTube* which is one of the digital media environments.

In this context, the study (1) what are the highlights of the contents produced by Turkish backpackers? (2) what is brought to the fore regarding the circulated geographies? (3) which regions are preferred in the roaming countries? (4) how are human relations presented during the trip? (5) how is Turkish culture received and presented in the circulated geographies? answers to the questions were sought.

In this study, while the historical development and current transformation of travel discussed in the first sub-title, the first travel blogs and the examples of the travel programs that emerged with the progress of the mass media were examined in the second sub-title. Then, within the framework of new applications in the field of digital media, the concepts of *YouTube* and video blogs (vlogs) are explained. In the last sub-title, the analysis was carried out on the contents of three Turkish backpackers who produce content on *YouTube* channels, which were determined within the scope of the study.

As a result, when looking at the most viewed content on the YouTube channels of the three Turkish backpackers, it is noteworthy that they are experiences that are unusual, contain and reflect various emotional states. In the content in which there are difficult conditions in terms of security, the effects of economic poverty are reflected, and the images about the effects of the poverty on the people of the country are shared, attracting high attention from the audience. On the other hand, it has been observed that luxurious, comfortable, and entertaining contents have gained the audience's high appreciation. According to the audience, the harsh conditions of poverty or, conversely, an expensive flight are among the most interesting content. In this sense, although travelers visit the most popular

touristic places in countries, it has been observed that contents about unusual and difficult-to-reach regions are preferred by the audience by making the audience curious.

2024, VOL 14, NO 4, 1309-1320
DOI: 10.48146/odusobiad.1309113
Geliş Tarihi/Received Date: 02.06.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 30.10.2023

Araştırma Makalesi/*Research Article* Açık Erişim/*Open Access*

Online pazaryerlerinin sosyal medya kanalları: Twitter duygu analizi örneği

Metin Akbulut[1], Cemal Çelik[2]

[1] İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
[2] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İşletme Programı, Bandırma, Türkiye.

ÖZET

İnternet erişiminde yaşanılan yaygınlık ve kullanım oaranında yaşanılan hızlı artış, e-ticaret sektörü ve online pazaryerlerinin gelişmesine etki ederek firmaları bu alanlarda girişimde bulunma ve yatırım yapma faaliyetlerine yöneltmiştir. Girişimci firmalar online pazarda ticari faaliyetlerin başarısı için, sosyal medya kanallarını aktif olarak kullanmaya ve yönetmeye başlamışlardır. Müşterilerin ve firma takipçilerinin yapmış oldukları yorum ve paylaşımlar takip edilerek, anlamlı veriler haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte verilerin işlenmesi için farklı yöntem ve teknolojileri kullanılmaya başlamıştır. Yapılandırılmamış metin blokları verilerinin anlamlandırılmasına katkı sağlayacak olan bu teknolojik yazılımlar, metinler arasında aynı bağlam ve benzerliklerin tespit edilmesini kolaylşatıran araçlardır. Pazaryerlerinin gelişmesine yönelik hazırlanmış olan bu çalışmada Twitter kullanıcılarının pazaryerleri platformları için yapmış oldukları yorum tweetleri, Twitter için geliştirişmiş olan API araçlarıyla elde edilerek duygu analiz yöntemleriyle yorumlanmaya çalışılmıştır. Duygu analizi sonrası, kullanıcı veri yorumlarından çıkartılan sevinçli, mutlu gibi duygu durum sınıflandırmalarına ulaşılmıştır. Çalışmanın içeriğinde dijital pazaryelerine dönük sosyal medya temelli müşteri yorumlarının analiz süreçlerinden geçirilerek anlamlandırılması ve müşteri ilişkileri yönetimine katkı sağlaması hedeflenmektedir.

ANAHTAR KELIMELER

Dijital pazaryerleri, veri işleme, duygusal analiz, veri madenciliği, e-ticaret.

Social media channels of online marketplaces: The case of Twitter sentiment analysis

ABSTRACT

The rapid increase in the prevalence and usage of internet access has influenced the development of the e-commerce sector and online marketplaces, leading companies to venture and invest in these areas. Entrepreneur firms have started to actively use and manage social media channels for the success of commercial activities in the online market. The comments and posts made by customers and company followers were followed and tried to be turned into meaningful data. In this process, different methods and technologies have started to be used for data processing. These technological software, which will contribute to the interpretation of unstructured text blocks, are tools that facilitate the detection of the same context and similarities between texts. In this study, which was prepared for the development of marketplaces, Twitter users' comment tweets for marketplace platforms were obtained with API tools developed for Twitter and tried to be interpreted with sentiment analysis methods. After sentiment analysis, mood classifications such as joyful, happy, etc. were obtained from user data comments. In the content of the study, it is aimed to make sense of social media-based customer comments for digital marketplaces through analysis processes and to contribute to customer relationship management.

KEYWORDS

Digital marketplaces, data processing, sentimental analysis, data mining, e-commerce.

Atıf: Akbulut. M., & Çelik. C. (2024). Online pazaryerlerinin sosyal medya kanalları: Twitter duygu analizi örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1309-1320. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1309113

Sorumlu Yazar: metin.akbulut@idu.edu.tr
© 2024 ODÜ SOBİAD

Giriş

Twitter ortamında kullanıcılar tarafından ifade edilen fikir ve yorumlar, firma ve pazar dinamikleri için önemli bir girdi ve geri bildirim kaynağıdır (Ranjan ve Sood, 2016, s. 325). Yaşanan olay ve olgular için sosyal medya üzerinden yapılmış olan paylaşım içerikleri, kullanıcıların duygu ve düşünceleri hakkında önemli ipuçları verir. Paylaşılan içerik ve yorumların, duygu analizi çerçevesinde değerlendirilerek anlamlandırılması kullanıcı taleplerinin olumlu olarak karşılanmasında büyük bir etki sağlar (Barney, 2023).

Sosyal medya ağları, işletmelere gerçek zamanlı olarak faaliyetlerini gözlemleme ve izleme fırsatı sağlayan platformlardır (Kilimci, 2019, s. 637). Bu kapsamda firmalar, paylaşılan görüş ve yorumlara göre tepki geliştirerek hizmet hatalarını daha kısa sürede telafi etmeye çalışır (Ercan, 2019, s. 568). Sosyal medya kanallarından gelen yorumların analiz edilip değerlendirilmesi, firmaların yazılım teknolojilerine yatırım yapmasını gerekli kılmıştır. Geliştirilen teknolojiler, kullanıcı yorumlarının hangi duyguyu yansıttığını duygu analiz araçlarıyla tespit ederek pozitif ve negatif gibi sınıflarda toplanmasını sağlar (Bozma ve Kul, 2020, s. 316). İnternette paylaşılan yorum verilerinin büyük hacimli olması, verilerin işlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu zorluğu aşmak için büyük veri kümelerinde yer alan duygu durumları, duyarlılık analiz uygulamaları ile filtrelenerek anlamlı hâle getirilir ve yorumlanır (Durmaz, vd., 2021, s. 28).

Duygu puanlarının ölçülmesi ve değerlendirmesiyle elde edilen analiz sonuçlarının, firmaların geleceğe yönelik üretim, satış, pazarlama vb. stratejilerini geliştirme amacıyla kullanılması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kanalları üzerinden online pazaryerleri müşterileri veya diğer takipçiler tarafından gönderilen metin yorumlarının, metin takibi gibi bir dizi metin işleminden geçirilerek analiz ve anlamlandırılması yoluyla e-ticaret firma ve müşteri ilişkileri işlevselliğine katkı sağlamaktır. Duygu analiz yöntemleriyle anlamlandırılan bu verilerin, duygu durumları ile ilişkilendirilerek müşteri ilişkileri yönetimine destek sağlanması hedeflenir.

Kavramsal Çerçeve

Twitter ve diğer sosyal medya yazılım teknolojileri, Web 2.0 altyapısı üzerine entegre edilerek, farklı toplulukların bir araya gelerek grup oluşturmasına ve iş birliği yapmasına olanak sağlayan dijital platformlar ya da web sayfa ve siteleri olarak ifade edilebilir (Akar, 2010, s. 17). Bu amaçlar doğrultusunda sosyal medya, Web 2.0 internet ortamında site veya uygulama için kullanıcıya özel profiller ve kullanıcılar tarafından oluşturulan içerikleri ve bireyleri ve/veya grupları profillerine bağlayarak çevrimiçi sosyal ağların geliştirilmesini kolaylaştıran uygulamalardır (Obar ve Wildman, 2015, s.1). Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler; birey, toplum ve onu oluşturan tüm kurum ve kuruluşları etkilemekte ve yaygınlaşmaktadır. İnternetin yaygınlığı, farklı ticari yolların ve iletişim kanallarının gelişmesine ve doğmasına vesile olmuştur. Online satış platformları, farklı coğrafyalarda yer alan müşterilere ulaşma fırsatları sağlayarak, firma pazarlarının yaygınlaşmasında önemli bir pazarlama aracı olarak işlev görmeye başlamıştır. Özellikle sosyal medya kanalları, firmaların tanınırlığı, ürünlerin bilinirliğinin yanı sıra tüketicilerin birbirlerinden etkilenip satın alma öncesi ve sonrası davranışlarını etkileme, marka bağlılığı yaratma ve diğer pazarlama hizmetlerinde hız ve zaman kapsamını müşteri ilişikileri tarafında daha esnek hâle getirmiştir. Tüketici davranışlarının takibi ve kontrolü gibi konularda firma ve tüketicilere önemli katkılar sağlamıştır (İçil ve Şahin, 2019, s.185).

Sosyal medya uygulamalarından Twitter teknolojisi, 140 karakterlik "tweet" adı verilen kısa mesajların kullanıcılar tarafından gönderilmesi, okunması ve cevaplanması gibi hizmetler sunan çevrimiçi bir ağ hizmetidir. Twitter, aynı zamanda büyük bir mikro blog sosyal ağ sitesidir; kayıtlı olmayan kullanıcıların tweetleri okuması ve izlemesi için erişilebilirdir. Kullanıcılar tarafından yapılan yorumlar, kullanıcı profil bilgileri ve ağdaki takipçi sayısı gibi veriler çeşitli analiz tekniklerinin uygulanması ve incelemesine olanak veren parametrelerdir (Anber, vd., 2016, s. 241).

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmış ve Dergimiz tarafından iThenticate intihal incelemesinden geçirilmiştir.

Duygu Analizi

Yaşanan duygu durumları, bireylerin karar verme davranışlarını etkileyen unsurlardan birisidir (Ercan E. , 2021). Vücut dili, sözel ve yazılı ifadeler; duygu durumlarının dışa vurum hâllerini gösteren davranışlardır. Teknolojik gelişmeler, insanların gösterdikleri farklı davranış ve duygu durumlarının tespiti ve ölçümlenmesinde kullanılan duygu analizi gibi yöntemlerin gelişmesinde etkili olmuştur. Duygu analizi, sözlük tabanlı uygulamalar ve istatistiksel (makine öğrenmesi) yöntemleri içeren metotları kullanır (Bozma ve Kul, 2020, s. 316).

Sözlük tabanlı yaklaşım, fikir sözcükleriyle duyarlılık sözlüğü kullanır ve kutupluluğu belirlemek için bunları verilerle eşleştirir. Sözlükte yer alan kelimelerin anlamları; negatif, nötr ve pozitif değer gruplarına göre puanlanarak kelime karşılıklarına gelen her bir değer için duygu puanları hesaplanmış olur (Hardeniya ve Borikar, 2016, s.318). Duygu analizi genellikle iki fazlı öznellik tespiti ve polarite ataması şeklinde yapılır. İlk olarak duygunun yönlendirildiği özne, öznellik tespiti olarak adlandırılır; daha sonra kutupluluk VADER (Valence Aware Dictionary and Entiment Reasoner), BERT (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) gibi sözlükler kullanılarak atanır (Hardeniya ve Borikar, 2016. s. 318; Durmaz, vd., 2021, s. 29).

Twitter verileri üzerinden kullanıcı duygularının analizi ile ilgili olarak alan yazında birçok çalışmanın yapılmış olduğunu görebilirsiniz. Yapılan bu çalışmalarda doküman gösterim yöntemleri ve yinelemeli sinir ağları (Recurrent Neural Networks (RNN)) kullanılarak Twitter verileri üzerinden duygu analizleri elde edilmeye çalışılmıştır (Bozma ve Kul (2020), Kilimci, (2019) ve Nistor vd., (2021).

Yapay sinir ağları içeren makine öğrenme yöntemleri, duygu analizi için tercih edilen en yaygın algoritmalardandır (Heller ve Martin, 2019).

Sağlık, turizm, tıp ve eğitim gibi birçok alanda Durmaz vd. (2020), Atılgan ve Yoğurtçu (2018), Khalid vd. (2020), Koca (2021), Dalkılıç ve Çam (2021), Featherstone vd. (2020); "VADER" (Valence Aware Dictionary and Sentiment Reasoner) modeli ile Twitter verileri üzerinden duygu analiz uygulamaları yapmıştır. Araştırma sonuçlarında duygu etkinliği izlenimlerinin, düşünceleri anlama ve anlamlandırma konusunda pozitif bir etki sağladığı belirlenmiştir.

Anggraini ve Suroyo, (2019), Muhammad vd. (2020), Göçgün ve Onan, (2021), İlhan ve Sağaltıcı (2020), Larasati vd. (2021) ve Santur (2019); e-ticaret, ödeme sistemi, sosyal medya, makine öğrenme, pazarlama temalı çalışmalarında web kazıma yöntemi ile veriler üzerinden duygusal analiz uygulamaları yapmıştır. Araştırmalar sonucunda içerikler negatif, pozitif ve nötr şeklinde duygu sınıflarına göre analiz edilmiş; GRU'nun, duygu analizi için uygun bir algoritma olduğu söylenmiştir.

Chehal vd. (2021), sağlık, e-ticaret konularında Python ve R istatistik yazılımını kullanarak kullanıcı yorumlarını (tweet) duygusal analiz yöntemiyle yorumlamıştır. Araştırma sonucunda üzüntü, iğrenme ve diğer duyguların üzerinden sağlık uzmanları insanların düşüncelerini anlayabilmektedir. Duygu etkinliğinin, e-ticaret faaliyetlerine ilişkin tüm iş süreçlerinde uyum sağlama rolünden bahsedilmiştir.

Agarwal vd. 2018 ve Bashir vd. (2021), siyaset ve sosyal medya konularında AFINN sözlüğünden yararlanarak duygu analizi ve mekânsal analiz uygulamaları ile incelemeler yapmıştır. Araştırma sonucunda doğal afetler ve insan kaynaklı felaketler sırasında olumlu ve olumsuz duygular yorumlanarak halkın endişesini ve tepkisini analiz edilebilecek verilere ulaşılmıştır.

Sosyal medya, iletişim, analiz, itibar, spor, pazarlama, yönetim konularında Nervakar (2019), Jayaraman ve Abirami (2020), Çoban ve Tümüklü (2018), Koçyiğit vd. (2021) ve Eyipınar vd. (2021), Surjandari vd. (2015), Ağralı ve Aydın (2021); Twitter yorumları üzerinden duygu analiz çalışmaları yapmışlardır. Araştırmalar sonucunda firma veya genel kamuoyunu anlamak için mikroskobik analiz yapılması, ürün özelliklerinin olumlu ve olumsuz duygularda öznitelik-sınıf arası ilişkilerin değerlendirilmesi gibi yorumlara ulaşılmıştır.

Veri Toplama Yöntemleri

Twitter teknolojisi tarafından üretilen veriler, farklı veri alma yöntemleri ile elde edilerek analize hazır hâle getirilebilir. Bu yöntemlerden ilki, Twitter geliştirici (Developer) hesabına sahip olmaktır. Geliştirici rolündeki kullanıcılar, Twitter API'sine erişerek tweetler elde edebilir. Diğer bir yöntem ise Tweepy kütüphanesi kullanılarak belirlenen anahtar kelimeler üzerinden önceki gibi Twitter API'si ile veri çekmektir (Dalkılıç ve Çam, 2021, s. 57). Üçüncü olarak geliştirici (developer) hesabı ile "Twitter API Key" girişleri yapılarak Orange Twitter aracı (Orange Data Mining) uygulaması üzerinden tweetler almaktır (Koca, 2021, 201). Bunların yanı sıra gönderi URL'lerinden yapılan beğeni, yorum ve diğer işlemler için ise JARVEE yazılımı kullanılabilir. Yapılan bu araştırmanın farklılığı Türkiye'de faaliyet gösteren büyük pazaryerlerinin incelenmiş olmasıdır. Bu firmalara yönelik Twitter üzerinde kullanıcıların açık yorumları 26-29 Haziran 2022 tarihleri arasındaki #hepsiburada, hepsiburada, #gittigidiyor, Gittigidiyor, #trendyol, Trendyol, #n11, n11 anahtar kelimeleri ile taranmıştır. Taranmış olan içerikler, Twitter Application Programing Interface (API) araçları ile işlenerek Orange Data Mining programı üzerinden veri setlerine dönüştürülmüştür. Dijital pazaryerlerine yönelik yapılan Twitter gönderi verileri, duygu analiz yöntemiyle işlenerek polarite skoru hesaplandıktan sonra pozitif, nötr ve negatif olma değerlerine göre kendi aralarında karşılaştırma yapılarak sıralanmıştır.

Bu uygulamada 11993 yorum (tweet), Orange Twitter aracı kullanılarak Twitter API uygulaması ile elde edilmiştir.

Metin Ön İşleme Süreçleri- (Preprocess Text)

Elde edilen yorum (tweet) verilerinin, duyarlılık analizi öncesi belli bir metin işleme sürecinden geçirilmesi gerekir. Metin madenciliği adı verilen bu süreçte filtering, normalization (stemming, lemmatization gibi ön işlemlerden geçen metin kırpılarak daha küçük birimlere (Token) ayrılmış olur (Anggraini ve Suroyo, 2019, s. 155). Metin ön işleme sürecinde veri ayrıklaştırma, süreklilik, atama ve dönüştürme gibi işlemler Orange uygulamasına ait yardımcı modüller tarafından gerçekleştirilir. Bu modüller şunlardır (Orange, 2022):

Transformation: Giriş verilerini dönüştürür.

Varsayılan olarak küçük harfli dönüştürme uygulanır ve tüm metin küçük harfe dönüştürülür.

Aksanları kaldır, metindeki tüm aksanları kaldırır. kâr → kar,

Html'yi ayrıştır, html etiketlerini algılar ve yalnızca metni tutar.

<a href...>Bazı metinler → Bazı metinler

URL'leri metinden kaldırır.

Bu bir http://orange.biolab.si/ URL'sidir. → Bu bir URL'dir.

Tokenization: Metni daha küçük bileşenlere (kelimeler, cümleler, bigramlar) bölme yöntemidir. Word ve Punctuation, metni kelimelere böler ve noktalama işaretlerini korur.

Bu örnek. → (Bu), (örnek), (.) Boşluk, metni yalnızca boşluğa böler.

Bu örnek. → (Bu), (örnek.) Cümle, metni yalnızca tam cümleleri koruyarak tam durma noktasına böler.

Bu örnek. Başka bir örnek. → (Bu örnek.), (Başka bir örnek.) Regexp, metni sağlanan regex'e göre böler. Yalnızca varsayılan olarak sözcüklere bölünür (noktalama işaretlerini atlar).

Bu örnek. :-) #simple → (Bu), (örnek), (.), (:-)), (#simple). Tweet, metni hashtag'leri, ifadeleri ve diğer özel sembolleri tutan önceden eğitilmiş Twitter modeline göre böler.

Normalization: Köklenme ve lemmatizasyonu kelimelere uygular. (Kedileri her zaman sevmişimdir. → kedileri her zaman sevmişimdir.) İngilizce dışındaki diller için nowball Stemmer (NLTK uygulamasında mevcut dilleri sunar) veya UDPipe kullanır.

Porter Stemmer, orijinal Porter Stemmer'ı uygular.

Snowball Stemmer, Porter Stemmer'ın (Porter2) geliştirilmiş bir versiyonunu uygular. Normalleştirme için dili ayarlanır, varsayılan değer İngilizcedir.

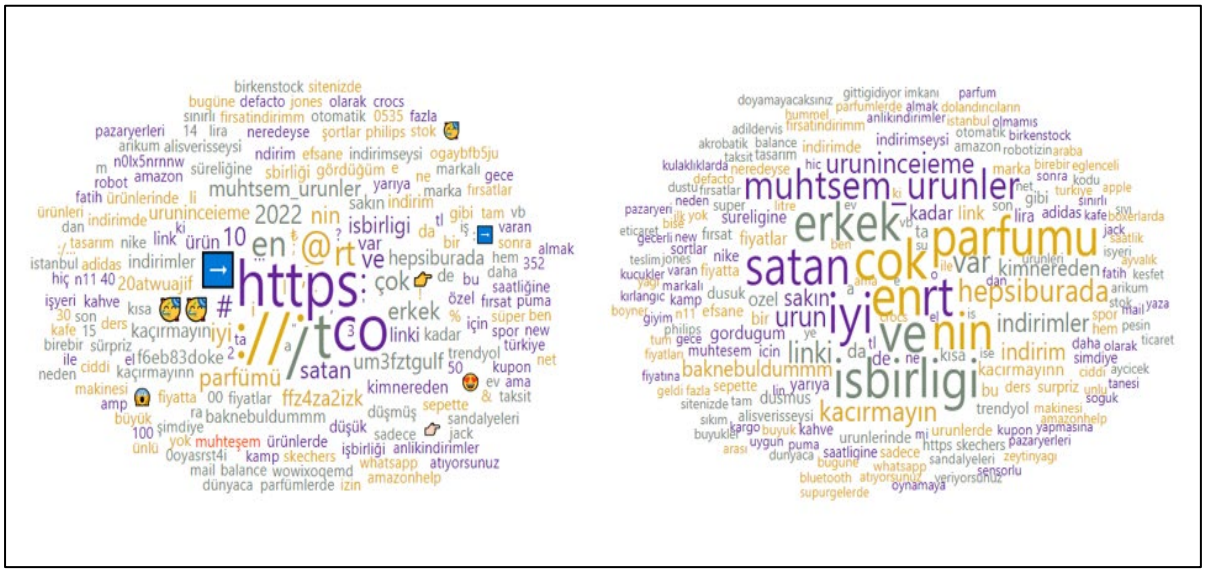
WordNet Lemmatizer, büyük bir İngilizce sözlük veritabanına dayanan belirteçlere bilişsel eş anlamlı ağlar uygular.

UDPipe, verileri normalleştirmek için önceden eğitilmiş bir model uygulanır.

Lemmagen, verileri normalleştirmek için önceden eğitilmiş bir model uygulanır.

Filtering: Bir dizi sözcüğü göz ardı ederek listelenmesini engellemiş olur. Belirtilen stopwords, metinden stopwordsü kaldırır (ör. 've', 'veya', 'in'...). Filtreleme ölçütü olarak örnek bir dil seçilir. İngilizce varsayılan olarak ayarlanmıştır. Ayrıca, basit bir *.txt dosyasında sağlanan kendine has stopwords listesi satır başına bir stopword ile yüklenebilir. Sözlük yalnızca dosyada sağlanan sözcükleri tutar. Belge sıklığı ise belirtilen belge sayısı/yüzdesinden daha az ve daha fazla olmayan belirteçleri tutabilir.

Metin ön işleme süreçlerinde, yorum (tweet) hashtagleri, emojileri, bahsetmeleri ve benzerlerini koruyan bir yorum (tweet) belirteçleri bulunur. Öncelikle bu belirteçleyicilerin, noktalama işaretlerinden arındırılarak çıkartılması sağlanır. Bu amaçla Regexp filtrelemesi ile istenilen semboller ayırt edilerek sonuçlandırıldığında Görsel 1'de yer alan kelime bulut görseli ortaya çıkar.

Görsel 1 Metin ön işleme (preprocess text) sonrası kelime bulutu (word cloud)

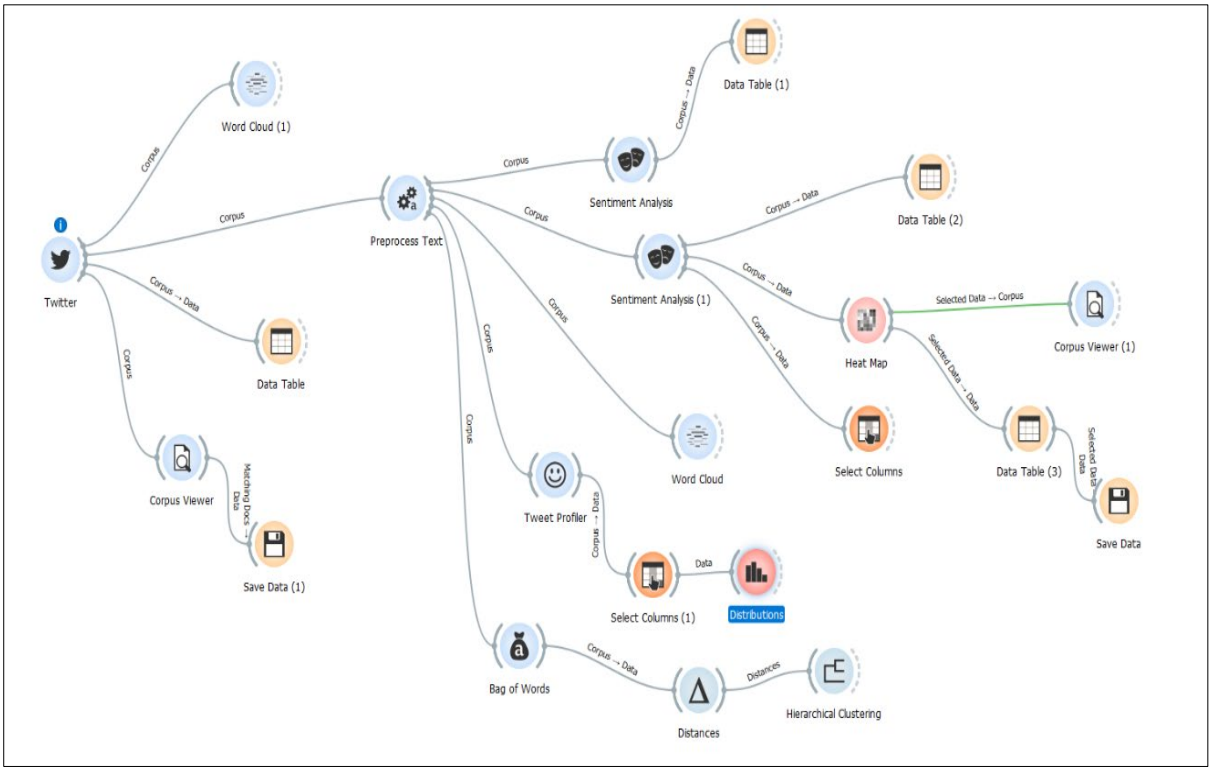
Görsel 1'de yer alan kelime bulutundaki (Word Cloud) büyük puntolu veriler kullanıcı yorumlarının (Tweet) filtreleme sonucunda ortaya çıkan kelime belirteçleridir.

Yöntem

Türkiye'de faaliyet gösteren e-ticaret firmalarının birçoğu sosyal medya kanallarını etkin bir biçimde kullanmakta ve yönetmektedir. E-ticaret firmalarının, Twitter takipçileri tarafından firmalara yönelik yaptıkları yorum analizlerinin incelendiği bu çalışmada duygu analizi, Vader algoritması kullanılarak yorumlar anlamlandırılmaya çalışılmıştır. VADER algoritması, duygusal

verileri analiz etmek için kullanılan sözlük ve kural tabanlı bir duygu analizi aracıdır. Sözlükteki her bir kelimenin değerlik puanlarını toplayarak, ardından bunları yönergelere göre ayarlayarak ve normalleştirerek bir bileşik puan hesaplar. Bulunan negatif, nötr ve pozitif puanlar müşterinin duyarlılığını temsil eder (Mindoro, vd., 2022). Duygu analizinin devamında Ekman profil analizi yapılmıştır. Ekman'ın duygusal ifade sınıflandırması algoritması, duygusal ifadeleri tanımlamak ve kategorize etmek için duygu analizinde kullanılan bir yöntemdir. Yüz ifadeleri aracılığıyla evrensel olarak tanınan altı temel duyguyu tanımlayan Psikolog Paul Ekman'ın çalışmalarına dayanmaktadır: mutluluk, üzüntü, öfke, korku, şaşkınlık ve iğrenme. Algoritma, bu temel duyguları metin veya diğer iletişim biçimlerindeki duygusal ifadeleri tanımlamak ve kategorize etmek için bir çerçeve olarak kullanır (Wahyudi, vd., 2023, s. 917).

Yapılan bu çalışmada duygusal analiz uygulanmasında kullanılmak üzere farklı sayıda tweet içeren veri setleri üzerinde denemeler yapılmıştır. Twitter API ile alınan veriler, Görsel 2'de yer alan Orange Data Mining'le metin ön işleme sürecinden geçirilerek duygu ve Twitter profil analizleri gerçekleştirilmiştir.

Görsel 2 Orange araçlarıyla tasarlanan duygu analizi modeli

Görsel 2'de kullanılan araçlar Orange 3-3.35.0 sürümünde Twitter verileri alınarak görselleştirilmiştir. Preprocess Text ile metin ön işleme aşamasında tweetleri temizleme, stop-word'leri kaldırma, kelime köklerini çıkarma ve vektörleştirme gibi işlemler yapılmıştır. Sınıflandırma algoritmaları kullanılarak duygusal etiketlemeler (Sentiment Analysis) gerçekleştirilmiştir. Verileri kullanarak bir duygusal model oluşturulmuş ve tweetlerin duygusal etiketleri pozitif, negatif veya nötr sınıflandırmaları elde edilmiştir. Tweet profil aracı ile (Tweet Profiler) mutluluk, üzüntü, öfke, korku, şaşkınlık ve iğrenme dağılımı (Distribution) elde edilmiştir. Kelime bulutu (Word Cloud) ile elde edilen tweetlerin tamamında yer alan kelimeler bir bulut olarak görselleştirilmiştir.

Bulgular

Online pazaryerleri ya da satış platformları içerisinde üye veya harici kullanıcılar bu çalışmanın örnek katılımcıları olarak ele alınmıştır. Katılımcılar, satış hacmi ve trafiği en fazla olan

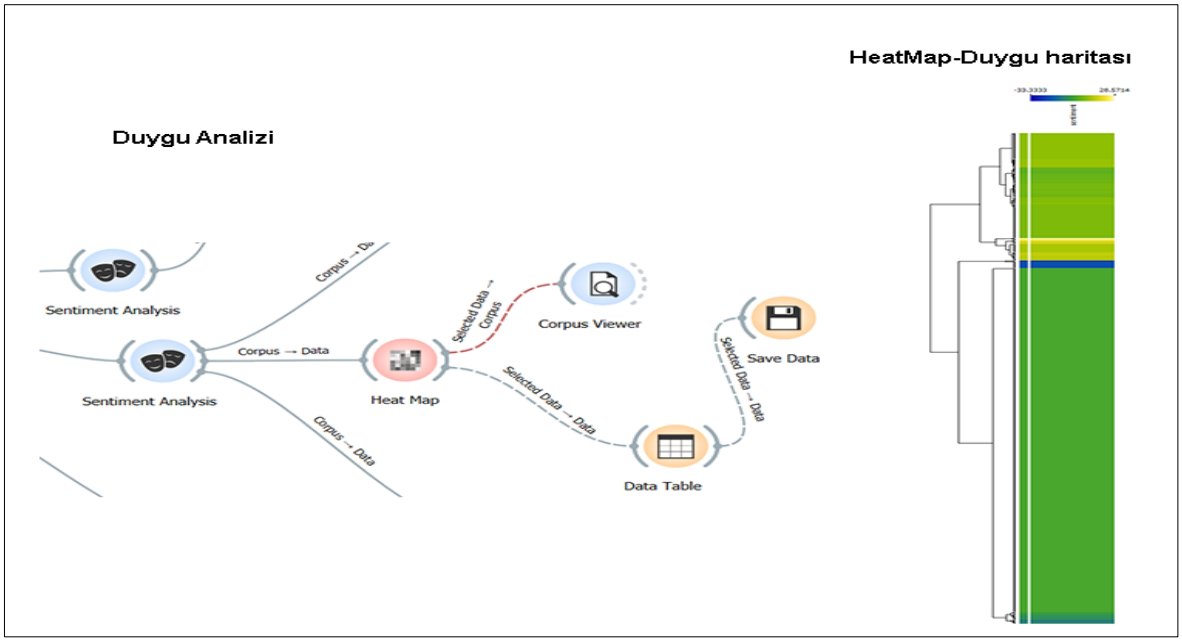
pazaryerlerinden seçilmiştir. Seçilen pazaryerleri ve sosyal medya takipçileri Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo1 Pazaryerleri ve takipçi sayısı

Sıra No	Firma Adı	Takipçi Sayısı
1	Hepsiburada	421.200
2	Trendyol	232.000
3	N11	283.200
4	Gitti Gidiyor	264.900

Kaynak Twitter hesaplarında elde edilmiştir (ET: 01.01.2023)

Tablo 1'de yer alam pazaryerleri, Türkiye'de üye sayısı, işlem hacmi ve ziyaretçi trafiği olarak önde gelen platformlardır (Hürriyet, 2016). 2022 yılı Şubat-Mart aylarında Bounty mobil araştırma platformu üzerinden yapılan diğer bir araştırmada 2361 kişinin katılımıyla tüketicilerin e-ticaret alışverişlerinde ürün ve marka bazında olan alışkanlıklarını, e-ticaret platformlarından memnuniyet ve memnuniyetsizlik alanlarını, kargo tercihlerini ve sosyal medya ile e-ticaret arasında kurdukları ilişki incelenmiş ve bu araştırmaya göre en sık alışveriş yapılan sitelerin Trendyol %78, Hepsiburada %48, N11 %22 ve Gitti Gidiyor %19 olduğu görülmüştür (Sülün, 2022). Ardından Twitter widget'ı belgelerinde daha ayrıntılı olarak açıklanan tweet içeriğine dayalı olarak, metin yazarının duygu analizini tahmin etmek için Görsel 3'te yer alan bir ısı haritası (Heat Map) oluşturulmuştur.

Görsel 3 Duygu analizi (sentiment analysis) ve ısı haritası (heat map)

Görsel 3'te yer alan ısı haritası, özellik değerlerini iki yönlü bir matriste görselleştirmek için kullanılan grafiksel bir yöntemdir. Yalnızca sayısal değişkenler içeren veri kümelerinde çalışır. Değerler, seçilen renk paletine göre renkle temsil edilir. X ve y eksenlerinde sınıf değişkeni ve nitelikleri birleştirerek özellik değerlerinin nerede en güçlü ve nerede en zayıf olduğunu görebiliriz, böylece her sınıf için tipik özellikleri bulmamızı sağlar (Orange, 2023).

Değerlendirme

Araştırmada Twitter profiline yönelik duygu analizi yapılmıştır. Yapılan analiz çalışmalarına ilişkin elde edilen veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1 Twitter profil duygu analizi

	Hepsiburada		Trendyol		Gitti Gidiyor		N11	
	Tweet/ Yorum	Yüzde %	Tweet/ Yorum	Yüzde %	Tweet/ Yorum	Yüzde %	Tweet/ Yorum	Yüzde %
Sinirli			1	% 0.1	1	0.29	12	0.12
İğrenç			2	% 0.2			70	% 0.73
Korku	68	6.8	75	% 8	17	%4.89	338	%3.50
Eğlenceli	215	% 21.5	284	% 28	224	%64.3	7209	%74.7
Üzgün	42	% 4.2	91	%9	5	%1.4	750	%7.78
Sürpriz	675	% 67.5	547	%55	101	%29.2	1266	%13.1
Toplam	1000	%100	1000	%100	348	%100	9645	%100

Tablo 2'de Hepsiburada ile ilgili tweetlerin %67,5'i sürpriz (şaşırtıcı) duygusunu işaret etmektedir. Bu tweetleri şaşırtıcı ve ilgi çekici olarak değerlendirebiliriz. N11 ile ilgili verilere göre ise eğlence duygusunu gösteren tweetler %74,74 ile dikkat çekici şekilde diğerlerinden ayrışmaktadır. Trendyol verilerinde ise üzgün duygusu gösteren tweetler %9 ile korku duygusu gösteren tweetler %8 ile farklılaşmaktadır. İncelenen pazaryerlerinin tamamında sinirli ve iğrenç duygusu gösteren tweetler nispeten düşüktür.

Gitti Gidiyor firması, 2022 içinde Türkiye operasyonlarını sonlandırmasına rağmen duygu analiz sonuçları olumlu çıkmıştır. Eğlence kategorisinde 2. sırada, sürpriz ve korku kategorisinde 3. sırada, üzgün kategorisinde ise sonda yer almıştır. Tablo 3'te ise örnek pozitif, negatif ve nötr tweetler gösterilmiştir.

Tablo 2 Örnek tweetler

Test Oranı	İfade	Duygu
-13,33333333	Ertesi gün teslimat deyip ertesi gün teslim etmemek yeni dolandırıcılık şekliniz mi? @xxxxxxxxxxxxx	Negatif
0	@xxxxxxxxxxxxx'da DM den bir talepte bulundum. Telefonla bilgilendirir misiniz ?	Nötr
10	Yaptığımız tavalar @xxxxxxxxxxxxx'da satışa çıkacakmış, harika!	Pozitif

Pozitif ve nötr durumlar beraber değerlendirildiğinde Twitter kullanıcıları açısından pazaryerlerinin performans durumları oldukça olumlu bir izlenime sahiptir. Araştırma sonucunda getiri oynaklıklarının tahmin edilmesi ve derin öğrenme mimarilerinin harmanlanmasıyla derin topluluk modeli (DTM) oluşturulmuştur. Bir duyarlılık göstergesinin sınıflandırma bileşeni için tasarım çözümü temellendirilmiştir. Tablo 4'te negaitf, pozitif ve nötr olma durumlarına göre duygusal analiz oranları yorum ve yüzdesel olarak gösterilmiştir.

Tablo 3 Negatif, pozitif ve nötr duygusal analizi

	Hepsiburada		Trendyol		Gittigidiyor		N11	
	Tweet	Yüzdesi	Tweet	Yüzdesi	Tweet	Yüzdesi	Tweet	Yüzdesi
Negaitf	90	%9	178	%18	61	%13	41	%17
Nötr	609	%61	652	%65	250	%51	132	%56
Pozitif	301	%30	170	%17	176	%36	63	%27
Toplam	1000	%100	1000	%100	487	%100	236	%100
Duygu Analiz Ortalaması	2.014		-0.11		1.02		0,096	

Duygusal analiz uygulaması sonrası Tablo 4'te gösterilen verilere göre GittiGidiyor ile ilgili Tweetlerin %36'sı ve Hepsiburada ile ilgili Tweetlerin ise %30'u pozitif olarak görülmektedir. Değerlendirilen firmaların tamamında nötr tweetlerin oranı %50'nin üzerindedir. Bu tweetleri şaşırtıcı ve ilgi çekici olarak değerlendirebiliriz. Trendyol ile ilgili verilere göre negatiflik oranı %18, N11 ile ilgili negatiflik oranı ise %17 olarak öne çıkmaktadır. Hepsiburada ile ilgi verilere göre nötrlük oranı en düşük %9 olarak görülmektedir. Tablo 4'te duygu analizi ortalamalarında en yüksek pozitif oran sıralamasında ilk sırada (%2,014) Hepsiburada, ikinci sırada Gittigidiyor (1,02) ve son sırada ise N11 (0,096) pazaryeri görülmektedir. Trendyol'un duygu analizi ise (-0,11) negatif olarak tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılandırılmamış verilerin metin blokları, farklı teknolojik eklentiler vasıtasıyla anlamlarına göre karşılaştırılabilmektedir. Geliştirilen teknolojik eklentilerin kullanım amacı, metin işleme süreçlerine katkı sağlamak ve bu işlemleri grafiksel simgelerle zenginleştirmektir (Orange, 2022). Çoban ve Tümüklü (2018)'nün deneysel sonuçları incelendiğinde geleneksel yöntemlerin daha hızlı olduğu ancak hem öznitelikler arası hem de öznitelik-sınıf arası ilişkiyi dikkate alan yeni yaklaşımların genellikle daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu çalışmada Orange Data Mining ile yeni Multilingual Sentiment metodu başarılı olarak uygulanmıştır.

Paylaşım sonrası duyarlılık hassasiyetlerine göre elde edilen duygu ifadeleri; kızgın, üzgün, endişeli, eğlenceli ve süpriz şeklinde sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonuçlarına göre müşteri tutum ve davranışlarının duygu durumlarına göre tespit edilerek değerlendirilmesi, e-ticaret firmalarının iş süreçlerini geliştirmesi ve müşteri ilişkileri yönetimini anlamaları açısından önemlidir (Vardarlier ve Zafer, 2020, s. 32). Müşteri ilişkileri ve hizmet hatası telafisi (Öztürk, 2022) gibi konularda kâr getirici rolü bu çalışmada firmalar için öne çıkmıştır.

Geleceğe dönük e-ticaret sektörü ile ilgili araştırmalarda sosyal medya platformlarını ele alan analizlerin düzenli aralıklarla yapılması önerilmektedir.

Pazaryerlerine dönük sosyal medya kullanıcılarından elde edilen geri bildirim verilerinin duygu analizi, derin öğrenme ve veri madenciliği gibi uygulamalar çerçevesinde değerlendirilmesi, e-perakende firmaları için yol gösterici olacaktır ve yaşamlarının daha uzun sürmesine etki edecektir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. yazar %60 , 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Online Pazaryerlerinin Sosyal Medya Kanalları: Twitter Duygu Analizi Örneği " başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali yönden çıkar çatışması yoktur. Çalışma hazırlanırken; veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarında yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Agarwal, A., Singh, R., & Toshniwal, D. (2018). Geospatial sentiment analysis using twitter data for UK-EU referendum. *Journal of Information and Optimization Sciences,* 39, 303-317.

Ağralı, Ö., & Aydın, Ö. (2021). Metaverse ile ilgili iletilerde tweet sınıflandırması ve duygu analizi. *Journal of Metaverse, 1*(1), 25-30.

Anber, H., Salah, A., & El-Aziz, A. A. (2016). A literature review on twitter data analysis. *International Journal of Computer and Electrical Engineering, 8*(3), https://doi.org/10.17706/IJCEE.2016.8.3.241-249

Anggraini, N., & Suroyo, H. (2019). Comparison of sentiment analysis against digital payment "t-cash and go-pay" in social media using orange data mining. *Journal of Information Systems and Informatics, 1*(1), 152-163.

Atilgan, K. Ö., & Yoğurtcu, H. (2021). Kargo firması müşterilerinin Twitter gönderilerinin duygu analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 31-39.

Barney, N. (t.y.). *Techtarget.* https://www.techtarget.com/ searchbusinessanalytics/ definition /opinion-mining- sentiment-mining adresinden 01 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Bashir, S., Bano, S., Shueb, S., Gul, S., Mir, A. A., Ashraf, R., . . . Noor, N. (2021). Twitter chirps for Syrian people: Sentiment analysis of tweets related to Syria Chemical Attack. *International Journal of Disaster Risk Reduction,* 62, 1-10.

Bozma, G., & Kul, S. (2020). Twitter ile hisse senetleri oynaklığı tahmin edilebilir mi? *Sosyoekonomi, 28*(45), 315-326.

Chehal, D., Gupta, P., & Gulati, P. (2021). COVID-19 pandemic lockdown: An emotional health perspective of Indians on Twitter. *International Journal of Social Psychiatry,* 1, 64-72.

Çoban, Ö., & Tümüklü, G. (2018). Twitter duygu analizinde terim ağırlıklandırma yönteminin etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 24*(2), 283-291.

Dalkılıç, F., & Çam, A. (2021). Automatic movie rating by using twitter sentiment analysis and monitoring tool. *Journal of Emerging Computer Technologies,* 2, 55-60.

Durmaz, S., Demir, Y. E., Elbir, A., Sığırcı, İ. O., & Diri, B. (2021). Aspect based opinion mining on hotel reviews. *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences, 33*(28), 28-34.

Ercan, E. (2021, Eylül 24). *Hayatinritmi.* Hayatinritmi: https://hayatinritmi.com.tr/karar-alma-becerisi-nasil-gelistirilir adresinden 01 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Ercan, F. (2019). Sosyal Medyada otel işletmelerine yönelik yorumların müşteri memnuniyeti ve memnuniyetsizliği açısından analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22*(2), s. 552-571. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.569684

Eyipınar, C. D., Büyükkalkan, F., & Semiz, K. (2021). Sporcu beslenmesi ile ilgili youtube video yorumlarının duygu analizi. *Uluslararası Beden Eğitimi Spor ve Teknolojileri Dergisi, 2*(2), 27-39.

Featherstone, J. D., Barnett, G. A., Ruiz, J. B., Zhuang, Y., & Millam, B. J. (2020). Exploring childhood anti-vaccine and pro-vaccine communities on twitter – a perspective from influential users. *Online Social Networks and Media,* 20, 1-10.

Hardeniya, T., & Borikar, D. (2016). Dictionary based approach to sentiment analysis - A review. *International Journal of Advanced Engineering, Management and Science (IJAEMS), 2*(5), s. 317-322.

Heller, Martin. (2019, Mayıs 9). *Infoworld, Machine learning algorithms explained:* https://www.infoworld.com/article/3394399/machine-learning-algorithms-explained.html# adresinden 06 Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.

Hürriyet. (2016, 11 21). *Türkiye'deki en başarılı 10 e-ticaret sitesi*, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kobi/turkiyedeki-en-basarili-10-e-ticaret-sitesi-40271110 01 Ocak 2023 tarihinde adresinden alınmıştır.

Içil, H., & Şahi̇n, E. (2019). Sosyal medya uygulamalarının, marka bağlılığı ve tüketici davranışlarına etkisi: z kuşağı üzerine bir araştırma. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies, 3*(2), s. 188-195.

İlhan, N., & Sağaltıcı, D. (2020). Twitter'da duygu analizi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi, 5*(2), 146-156.

Jayaraman, A. K., & Abirami, S. (2020). Opinion-based co-occurrence network for identifying the most influential product features. *Journal of Engineering Research, 8*(4), 185-205.

Khalid, M., Nahar, A. J., Mohammed, S. A., & Firas, I. (2020). Sentiment analysis and classificatıon of arab Jordanian facebook comments for Jordanian telecom companies usıng lexicon-based. *Approach And Machine Learning, 6*(3), 247-262.

Kilimci, Z. H. (2019). Borsa tahmini için derin topluluk modellleri (dtm) ile finansal duygu analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 35*(2), 635-650.

Koca, G. (2021). Bitcoin üzerine Twitter verileri ile duygu analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(4), 19-30.

Koçyiğit, İ., Polat, V., & Yılmaz, M. (2021). Sosyal medya (twitter) paylaşimlarinin veri madenciliği ile duygu analizi: yalova ili örneği. YAK2021, (s. 245-252).

Larasati, A., Maren, R., & Wulandari, R. (2021). Utilizing Elbow method for text clustering optimization in analyzing social media marketing content of indonesian e-commerce. *Jurnal Teknik Industri, 23*(2), 111-120.

Mindoro, J. N., Malbog, M. A., Nipas, M. D., Susa, J. A., Acoba, A. G., & Gulmatico, J. S. (2022). Sentiment analysis in customer experience in philippine courier delivery services using vader algorithm thru chatbot interviews. *2022 Second International Conference on Power, Control and Computing Technologies (ICPC2T).* https://doi.org/10.1109/ICPC2T53885.2022.9777007

Muhammad, W., Mushtaq, M., Junejo, K. N., & Khan, M. Y. (2020). Sentiment analysis of product reviews in the absence of labelled data using supervised learning approaches. *Malaysian Journal of Computer Science*, *33*(2), 118-132.

Narvekar, O. (2019). Named entity recognition and aspect based sentiment analysis. *International Journal of Computer Applications*(46), 18-23.

Nistor, S., Moca, M., Moldovan, D., D.B., O., & Nistor. (2021). Building a Twitter sentiment analysis system with recurrent neural networks. *Sensors, 21*(7), 1-24.

Obar, J., & Wildman, S. (2015). Social media definition and the governance challenge: An introduction to the special issue. *Internal Communications & Organizational Behavior eJournal.,* s. 1-6. https://doi.org/10.2139/SSRN.2647377

Onani, A., & Göçkün, Ö. F. (2021). Amazon ürün değerlendirmeleri üzerinde derin öğrenme/makine öğrenmesi tabanlı duygu analizi yapılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* 24, 445-448.

Orange. (t.y.). Orangedatamining. Orangedatamining: https://orangedatamining.com/widget-catalog/text-mining/preprocesstext/ adresinden 01 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Orange. (t.y.). Orange: https://orange3.readthedocs.io/projects/orange-visual-programming/en/latest/widgets /visualize/heatmap.html adresinden 01 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Öztürk, O. (2022). Hizmet hatası ve telafisi kapsamında sosyal kaygının tüketicilerin şikâyet etme niyeti üzerinde düzenleyici etkisinin araştırılması: Restoran sektöründe bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry, 15*(2), s. 335–363.

Ranjan, S., & Sood, S. (2016). Exploring Twitter for large data analysis. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering, 6*(7), s. 325-330.

Santur, Y. (2019). Sentiment analysis based on gated recurrent unit., (s. 1-5).

Surjandari, I., Naffisah, M. S., & Prawiradinata, M. I. (2015). Text mining of Twitter data for public sentiment analysis of staple foods price changes. *Journal of Industrial and Intelligent Information, 3*(3), 253-257.

Sülün, H. (Dü.). (2022, Mart 31). Twentify. Twentify: https://www.twentify.com/tr/blog/e-ticaretin-en-iyi-markalari adresinden 01 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

Vardarlier, P., & Zafer, C. (2020). Social media and crisis management: The case study of cambridge analytica. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (18), s. 31-44. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.491147

Wahyudi, A., Tirtana, A., & Langoy, L. (2023). Analysis of Gojek's brand perception utilizing Twitter hashtag: Sentiment analysis using Ekman's classification. *Open Access Indonesia Journal of Social Sciences, 6*(2), s. 917-925. https://doi.org/10.37275/oaijss.v6i2.153

Extended Summary

Managing customer demands and requests through the right channels has always been one of the most important issues for all businesses. Social media networks, which provide companies with promotion and communication opportunities, are also technological channels that enable customers to react to company services with text messages and posts. Customer comment tweets made from the social media channels of the marketplaces were obtained with API tools developed for Twitter and interpreted with sentiment analysis methods. The analysis results were obtained by measuring and evaluating the emotion scores of the companies for future production, sales, marketing, etc. It is expected to be used to develop these strategies.

The aim of this study; is to social media channels, through a series of text processing, such as text tracking of text comments posted by online marketplace customers or other followers; To contribute to the functionality of e-commerce companies and customer relations through analysis and interpretation. This study aims to contribute to the functionality of e-commerce companies and customer relations through analysis and interpretation of a series of text processing, such as text tracking of text comments posted by online marketplace customers or other followers on social media channels. The emotional states of the customers were tried to be determined by matching the post (Tweet) data analyzed with sentiment analysis methods with the emotional state variables.

The purpose of this study is to affirm the detected emotional states and give feedback to the customer as soon as possible. It shows the importance of the study in terms of contributing to customer relationship management and the development of marketplaces by making sense of tweets and comments sent to social media channels.

What are the contributions of sentiment analysis methods to customer relationship management? What is the guiding effect of social media channels on customer attitudes and behaviors? What are the benefits of the correct and active management of social media channels for all objectives to the profitability of the company? What is the

importance of obtaining and evaluating the comment data sent via social media channels with the right technologies?

Twitter data is visualized in version with Orange 3.5 software. With Preprocess Text, operations such as cleaning tweets, removing stop-words, extracting word roots, and vectorization were carried out during the text preprocessing phase. Emotional labeling (Sentiment Analysis) was carried out using classification algorithms. An emotional model was created using the data and the emotional tags of the tweets were classified as positive, negative, or neutral. The distribution of happiness, sadness, anger, fear, surprise, and disgust was obtained with the Tweet Profiler tool. The words in the entire tweet obtained with the word cloud (Word Cloud) are visualized as a cloud.

Firms operating in the market can receive feedback, tweets, and comments on company activities through social media channels. Analysis and interpretation of the obtained data are significant to contribute to company profitability, market development, and customer sustainability. For further studies on the e-commerce sector, it is recommended that the data and comments sent via social media platforms should be made with different methods and techniques and that these analyses should be done at regular intervals. The feedback data obtained from social media users should be evaluated within the framework of applications such as sentiment analysis, deep learning, and data mining, and should be arranged to guide e-retail companies. Social media channels are web-based technologies that provide resources to evaluate consumer attitudes and behaviors in the shortest time and at less cost.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1321-1339
DOI: 10.48146/odusobiad.1313024
Geliş Tarihi/Received Date: 11.06.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 18.08.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

Açık Erişim/Open Access

New archaeological data from Claudiopolis in the light of stadion excavations[1]

Davut Yiğitpaşa[2]

[2] Ondokuz Mayıs University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, Samsun, Türkiye.

ABSTRACT

This article deals with the excavation results of the stadium, which was discovered during the construction works in Bolu center in 2008 and restarted in 2022. This study, it was tried to date the stadium and evaluate the excavation findings. In the 2022 excavation, it was determined that the northeastern end of the Claudiopolis stadium extended under the apartment building and the southwestern end curved towards İzzet Baysal Street, the stadium was sphendone and 94.50 m long, the rows of seats were divided into 16 keiles, and the remains of the Ottoman Period building, the function of which could not be determined, were the Last Ottoman Period mansion (pavilion) bath. In the bottom sounding we opened considering that the ground of the stadium was deeper, it was understood that the height of the front blocking stones of the guard wall, as well as the small creek stone under the blockage, black slate air, and other materials, the compressed structure was strengthened. The festivals celebrated for Antinoos and Hadrianus, who made the city of Claudiopolis famous in their entire kingdom, including music, gladiator shows, wild animal struggles, and sports competitions. Unfortunately, we cannot say exactly in which year the stadium was built, since the fragment with the Emperor's Reign Period was not found in the excavations among the plates bearing the building inscription. However, it is understood that it was financed by Domitius Ponticus Iulianus and his family and was dedicated to Emperor Hadrian.

KEYWORDS

Bolu, stadion, Clauidopolis, Hadrianus, mansion (pavilion) bath.

Stadion kazıları ışığında Claudiopolis'ten yeni arkeolojik veriler

ÖZET

Bu makale, 2008 yılında Bolu merkezde inşaat çalışmaları sırasında tespit edilen ve 2022 yılında yeniden başlanan stadionun kazı sonuçlarını konu alır. Bu çalışma ile stadionun tarihlendirilmesine ve kazı bulgularının değerlendirilmesine çalışılmıştır. 2022 yılı kazısında; Claudiopolis stadionunun kuzeydoğu ucu apartman altına, güneybatı ucu ise İzzet Baysal Caddesi'ne doğru kavisli bir şekilde uzandığı, stadionun sphendoneli ve 94,50 m uzunluğunda olduğu, oturma sıralarının 16 keileye ayrıldığı ve fonksiyonu tespit edilemeyen Osmanlı Dönemi yapı kalıntısının da Son Osmanlı Dönemi Köşk (Konak) hamamı olduğu tespit edilmiştir. Yeni olarak stadionun zemininin daha derinde olduğu düşünülerek açtığımız sondajda balustrat duvarının önünde blokaj taşları bulunmuş, ayrıca blokajın altına küçük dere taşları, siyah kayrak toprağı ve diğer malzemeler ile sıkıştırılmış taban yapılarak sağlamlaştırıldığı anlaşılmıştır. Claudiopolis kentini tüm imparatorlukta ünlü yapan Antinoos ve Hadrianus için kutlanan bayramlardı. Yapı yazıtını taşıyan levhalar arasında İmparatorun hükümdarlık yılının yazılı olduğu parçanın kazıda bulunamamış olması sebebiyle stadionun tam olarak hangi yılda inşa edildiği konusunda bilgi sahibi değiliz. Ancak yapının Domitius Ponticus Iulianus ve ailesi tarafından finanse edildiği ve dönemin iktidarı olan İmparator Hadrianus'a adandığı anlaşılmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

[1] Herkese açık verilere erişildiğinden dolayı etik kurul kararı veya onayı alınmamıştır.

Atıf: Yiğitpaşa, D. (2024). New archaeological data from Claudiopolis in the light of stadion excavations. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1321-1339. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1313024

Sorumlu Yazar: davut.yigitpasa@omu.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Bolu, stadyum, Clauidopolis, Hadrianus, köşk (konak) hamamı.

Introduction

As for the city, the following were found during 1978 Bolu/Hisartepe excavations: The Hadrian Temple (Yalman, 1981, p. 435 etc.), the stadion, a mosaic Flat, monumental structure, and Roman road remains on the southern slopes of Hisartepe, a theater in the south of Fırkatepesi; and the agora and statues (Özgan, 1997, p. 155 etc.) on Kargatepesi. The architectural remains revealed that the settlement area of the city of Claudiopolis was located on these three hills. Columns, architraves, and frieze fragments belonging to the Temple of Hadrian and fragments of the epitaph frieze belonging to the stadion are exhibited in the Bolu Museum (Figure 1) (Yiğitpaşa, 2023, p. 66) (Figures 3, 7-8).

The lack of archaeological excavations in Bolu also prevents the available information from defining the culture and establishing relationships. With the relative scarcity of excavations and research in the region, chronological problems, cultural relations, protection, and effective promotion of the Cultural Heritage, it is possible to contribute to cultural memory by arranging the Hisartepe Acropolis and Stadium as an "Archeopark". Bolu will gain the identity of being an important tourist city in archaeological and cultural terms and the tourism potential of the region will increase rapidly.

The aims and objectives of the excavations are to accelerate the archeology of Bolu, to reconsider chronological problems and cultural relations in this context, to reveal the relationship of Claudiopolis with other cities and the values it keeps through scientific excavations, to protect the cultural heritage and to promote it effectively and to bring it into the region's tourism.

Bolu/Claudiopolis Stadion Excavation (2022)

The stadion in Bolu Province, Central District, Akpınar Neighborhood sits on a total of eight plots numbered 15, 16, 17, 18, 42, 43, 61, 64 at layout no 9, block no 248. Bolu/Claudiopolis Stadion Excavations started on July 21, 2022, under the direction of the Bolu Provincial Directorate of Culture and Tourism and Museum Directorate with the permission of the Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums. It started on 21.07.2022 with the participation of Samsun Ondokuz Mayıs University, Archeology Department Assoc. Dr. Davut YİĞİTPAŞA and Ondokuz Mayıs University undergraduate and graduate level 6 students and 6 workers, and the first stage was completed on 07.09.2022 and the student group in the excavation team left the excavation. In the following period, excavations continued with the expert staff and workers of the Museum directorate and the work was completed as of 20.11.2022. Total 150 days (Figures 5-9).[2]

The rescue excavations conducted by the Bolu Archaeological Museum in 2008 (Güneş, 2010, pp. 159-173; 2011, pp. 294-308) unearthed the remains of a stadion, apparently built during the reign of Emperor Hadrian (117-138 AD), on the southern slope of Hisartepesi, the Acropolis of Claudiopolis. Excavations resumed in 2022 after a long break (Yiğitpaşa, 2023, pp. 64-85; Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, pp. 9-24) (Figures 3, 7-8).

We worked in 23 plan squares measuring 4x4 m in front of the balustrade wall of the stadion, 31.70x0.70 m step-shaped terrace above the seating rows of the stadion, plan squares 24, 25,

[2] I would like to thank The Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums, the Director of Culture Hakan Doğanay and the Director of Museum Atılgan Kaya, who enabled the excavation to start again in 2022, and made great sacrifices.

26, 27, 28 measuring 2.50x10 m and plan square 29 measuring 7x7 m (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 9) (Figures 7-12).

Stadion

As mentioned by Strabon (14. 1, 43), the stadion reflects the superior features of Roman Period architecture. The stadion was built on the southern slope of Hisartepesi, leaning on the natural slope, using cut stones, without mortar and with the cladding technique. Since it was constructed in accordance with the topography, it has an impressive infrastructure. The seating benches of the partially preserved structure on the southern slope of Hisartepe and its infrastructure in the northwest corner can be well traced.

Extending in the northeast-southwest direction, the stadion sits on layout no 9, block no 248, plots no 61, 64, 18, 17, 16, 15, 43, and 42, a total of eight plots. It lies parallel to İzzet Baysal Street in the Akpınar neighborhood. The results showed that while 94.50 meters of the structure is standing, about an equal portion was destroyed long ago (Figures 4, 7-8).

The stadion, an architectural masterpiece in terms of typology, construction technique, and functionality, is observed as one-sided on the slope. The scientific study on the stadion in 2022 revealed that the slope on which the rows of seats are based somehow continues. I consider that the stadion was built in the 'U' plan type with a sphendoned (semicircular)[3] turning section. However, the publications about the city reported that Claudioapolis had two theaters and a stadion. There are cities in Anatolia, such as Laodikeia and Apameia Kelanai, which house two theaters and a stadion. In a similar situation, it is possible that a massive building with sphendones might not have been needed in Claudiopolis. However, it should not be forgotten that the south spectator tribune of the stadion and a part of the running track were destroyed during the expansion of Gerede Street in 1933/34 and 1972 due to road and building constructions. B. Yalman stated that some seat rows and various architectural pieces were exposed during the street excavation work in 1972, approximately 150 m east of the stadion, and provided photographs and drawings of the ruins (Yalman, 1986, pp. 435-450). Examining the architectural elements of the building after this destruction, N. Fıratlı stated that the diazoma and sitting steps belong to the theater cavea, and the architectural blocks decorated with garlands and the inscribed architrave belonged to the stage building of this theater (Fıratlı, 1979, p. 114). Afterward, F. Becker-Bertau supported N. Fıratlı and defined the building as a theatre (Becker-Bertau, 1986, p. 23). N. Fıratlı and F. Becker-Bertau mistakenly identified the building as a theater and stated that the destroyed remains belonged to a second theater in Claudiopolis. However, an evaluation of the photographs in these publications as a result of our works suggested that the destroyed benches may be the eastern extensions of the stadion unearthed during the salvage excavation (Yiğitpaşa, 2023, p. 67).

In the main axis orientation of the stadiums, it has been determined that the North-South direction is generally the most prolific. There are some exceptions to this orientation due to topographical reasons, such as the stadion of Claudiopolis, oriented in the Northeast-Southwest direction. A total of 5 seating rows were unearthed. The seating rows were divided into 16 keiles (seating sections between the steps), with step sections descending in the north-south direction. The number of steps identified in the widest part of the stadium is 14. Seven steps in the 1st row of stairs at the southwest end, nine steps in the 2nd, 12 steps in the 3rd, 14 steps in the 4th, 5th, 6th and 7th, 12 steps in the 8th, six steps in the 9th, 10th, 11th, 12th, 13th and 14th, and five steps in the 15th and last row (northwest tip) have been preserved. Although the first row of seats, 94 cm deep from the balustrade wall, was reported as 77.25 m in the 2008 excavation, it has been determined to be 75.37 m in dimensions and damaged in the last 14

[3] The intention behind designing the stadium's narrow sides in a semicircular (crescent moon) shape was to enhance the audience's visual experience. This architectural approach, employed in stadiums like Aphrodisias, Laodikeia, Nikopolis, Nysa, besides Claudiopolis, was referred to as the "stadion amphitheatron" style. Strabon, 14. 1, 43; Yıldırım, 2009, p. 44; The inscription of the Laodikeia Stadion confirms this statement. Şimşek, 2007, pp. 200-204.

years. The 2nd row of seats is 45.85 m, the 3rd is 39.83 m, the 4th is 36.78 m, and the top 5th row is 23.97 m long (Figures 7-8, 11). Like Claudioapolis, Laodikeia is known to have two theaters and a stadium, and Apameia and Kelani are also considered to have two theaters, but this is yet to be confirmed, and inscriptions indicate a double sphendone stadium structure.

On the first seat row;

The dimensions of the steps are as follows: 1st step 72x22x27 cm, 2nd step 72x24x27 cm, 3rd step 72x24x27 cm, 4th step 72x25x26 cm, 5th step 72x26x29 cm, and 6th step 72x29x27 cm. The 1st step is 34 cm higher than the blockage.

The dimensions between the stairs are as follows: 1-2 5.60 m, 2-3 5.70 m, 3-4 5.64 m, 4-5 5.62 m, 5-6 5.63 m, 6-7 5.60 m, 7-8 5.63 m, 8-9 5.65 m, 9-10 5.64 m, 10-11 5.65 m, 11-12 5.97 m, 12-13 5.68 m, 13-14 5.59 m, 14-15 5.62 m, 15-apartment building 2.96 m.

The seating rows of the stadion extending in the northeast-southwest direction are 39-40 cm high and 73-74 cm deep. The length of the section, which separates the spectator section from the running track and has inscription plates on the front side (Balustrade), is 94.50 meters. The northeastern end of the stadium extends under the apartment building, and the southwestern end curves towards İzzet Baysal Street.

A total of 23 plan squares, each measuring 4x4 meters, were set up in front of the balustrade wall of the stadium by attaching strip bands to iron rods, and work was conducted within these areas. The excavations started from the 1st plan square at the southwest end of the stadion. While the 2008 excavation indicated that the stadion was 93.20 m long, the continuation of the stadion was tracked in the section where the concrete embankment built by the municipality in the southwest corner was located, revealing that the existing stadion was 94.50 m long. The thin vertical stone to the southwest of the 1st staircase measures 24x102 cm and has a clamp slot on it. This vertical stone rested on two stones. The dimensions of this stone on the floor at the bottom of the balustrade under the stairs from the vertical stone are 130 cm in length, 54 cm in depth, and 32 cm in height (thickness) in front and 40 cm towards the back. This stone continues 73 cm southeast from the vertical stone. Thanks to our work in this area, we found out what the balustrade's interior was like. The interior of the balustrade, which is in the shape of a chest except for the part leaning against the hill, was filled with large and small stones, part of the floor was paved with smoothly worked stones, while part was filled with compacted river stone, and the section leaning against the hill was completely filled with compacted river stone. This flat-cut floor stone is 60x51x25 cm in dimensions. Therefore, the discovery of these paving stones revealed that the stadion continued 120 cm from the vertical stone. The next section cannot be traced because it was destroyed during the road construction by the municipality. The municipality built a high concrete set wall to prevent soil from flowing into this section. In the 2008 excavation, the soil after the last step down to the stadion was considered the ground and left like this. However, we opened a borehole, thinking the stadion floor was deeper down. Newly, we found blocking stones in front of the balustrade wall. This blockage extending for 94.50 m was completely exposed (Figures 12-13). The lengths of the blocking stones are 70-176 cm, and the widths vary from 50 cm to 0 cm as they were destroyed by the rows of shops built in the 1970s. In plan square 22, a 75X50 cm borehole was drilled to the south of the blocking stone measuring 74x38x28 cm to determine whether this blockage continues to the south (Figure 15). We observed that the blockage continued in front of the balustrade wall in the northeast-southwest direction in a single row but did not continue toward the south (due to destruction). We also found that the blockage was reinforced by making a compacted base with small river stones, black slate soil, and other materials. How this section continues towards the running track (to the south) is yet to be determined. We observed that 23.45 m after the existing northeast end of the stadion, i.e., 80 cm southwest of the 13th stair row, it continued by descending 13 cm (Figure 13). Therefore, while the distance between the blockage and the 1st step is 23.5-25 cm at the northeast end, it is 32-34 cm high at the southwest end because of

this level difference. The stone between the 1st step and the blockage has a 5-13.5 cm protrusion (Figure 14). Since destroyed by the shops, it is unknown how many cm the protrusion actually is (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 10).

Looking between the 1st-2nd stair row from the front, after the stones of 100x35,5 cm, 135x35,5 cm, 147x35,5 cm, 97x35,5 cm, 151x35,5 cm, 102x35,5 cm on the blockage, after the stones of 100x35,5 cm, 135x35,5 cm, 147x35,5 cm, 97x35,5 cm, 151x35,5 cm, 102x35,5 cm, 5 cm indented inwards, then horizontal and vertical stones, respectively, after the 25x100 cm vertical block, 100x135 cm horizontal block, on top of the blocks of 24x100 cm, 100x156 cm, 24x100 cm, 100x178 cm and 24x100 cm, the horizontal stones from the front to form a chest are 26x70 cm, 26x180 cm, 26x189 cm, 26x117 cm respectively and the upper flat section of these stones (top of the balustrade) measures 94x70 cm, 94x180 cm, 94x189 cm, 94x117 cm. The 1st seating row on the balustrade starts after a depth of 84 cm. The 1st block in the 1st seating row has a side section of 10x9.5 cm, a height of 35.5 cm, and a length of 227 cm. It has a curved section of 30.5 cm and a straight section of 7 cm. Block 2 is 228 cm long. After 74 cm depth from the 1st seating row, the 2nd row starts. The 1st seating row was damaged after the 13th stair row. The 2nd seating row is also the 7th step. The 2nd seating row has a width of 12 cm from the front, a curve of 9 cm, a depth of 34, 169, 163, 153 and a width of 27 cm, a curve of 31 cm and a straight section of 7.5 cm, i.e. a height of 38.5. The 3rd row begins at a depth of 74 cm. The 3rd seating is 11, 194, 189, 170, and 15 cm wide. Seat 4 is 16, 27.5, 112, 130, 234, 234, 40, and 13 cm wide.

The horizontal stones on the balustrade wall facade vary in size between 1-2.66 m, and the vertical stones vary in thickness between 18-42 cm.

Steps 1-5 are made entirely from a single block in the form of a rectangular prism, while step 6 has a protrusion of 13 cm in height after the depth of the step to coincide with the 1st seating row and adjust the step ratio at the top. The first five steps are in regular blocks with average dimensions of 52x26x71 cm. The 6th step is 41x55 cm, and the upper part continues 27 cm flat, 13 cm high, and 28 cm flat. After the 7th step, the blocks themselves were processed into two steps, and there were seating benches on the protruding sections on both sides of these steps. On the right of some of these blocks and on the left of others, the steps were terminated and the seating benches were joined. These carved stairs 7-14 are less meticulous than the block stairs in rows 1-6.

On the 2nd staircase, the 10 cm high section between the 6th and 7th steps is not set on top exactly but protrudes from 4 to 9 cm. On the 3rd staircase, 5 cm was left protruding between steps 6 and 7. Its height is 9 cm. On the 4th staircase, it was left protruding from 6 to 13 cm between the 6th and 7th steps. Its height is 10 cm. On the 5th staircase, there is no protrusion between the 6th and 7th steps, and it is placed exactly on top. The 6th staircase has a 2 to 1 cm protrusion between steps 6 and 7. On the 7th staircase, no protrusion was left between the 6th and 7th steps, and it was placed exactly on top. There is also a 71x15.5x0.4 m frame on the facade of the 7th step. On the 8th staircase, there is a 1 cm protrusion between steps 6 and 7 (Figure 11).

There are three in-situ stones in front of the 1st step on the 7th staircase. The stones measure 39x37x17 cm, 97x62x21 cm, and 50x68x30 cm (Figure 10).

The distance between the 14th and 15th stairs is 5.64 m. After the 15th staircase, there is 2.90 m. The rest of the staircase was destroyed because it continued into the apartment building. The balustrade is missing because the upper stones were destroyed (Figure18). According to Hisartepesi, there are small clamp slots measuring 2x3 cm with an average depth of 4 cm to fasten the vertical and horizontal stones together, while there are single clamp slots measuring 6x7 cm with an average depth of 5 cm at the end of the vertical stones and horizontal stones in square and rectangular dimensions (Figure 19). Small iron remains were recovered from the clamp slot in the vertical thin stone at the southwest end of the 1st staircase. Furthermore, the

second vertical stone northeast of the 1st staircase is fractured, allowing the iron clamp to be seen (Figure 17).

A significant part of the area has been opened, but the excavation was redirected to a large soil mass 2-4 m high, 11.30 m wide, and 95 m long on the upper part of the 5th seating row to unearth it. The entire 11,30x95 m area was divided into plan squares, and as it is difficult to evacuate soil, a 31,70x0,70 m step terrace was first constructed at the southern end of this soil mass to prevent the soil from flowing directly to the seating rows. A 3x0.70 m, 65 cm high concrete mass of a modern structure left from the 2008 excavation on the 4th seating row was broken and removed. Maintaining the level of the area, a depth of 60 cm was reached from the starting point, and a depth of 1 m was reached until the end of the 5th step. After this section, a second terrace was constructed as the soil mass was unsuitable for evacuation.

Moreover, considering the heavy snow and rainfall in Bolu province, the soil on the last step of the stadion was removed after constructing a terrace to prevent soil runoff. Starting from the 1st terrace, working in 5 plan squares numbered 24, 25, 26, 27, and 28 measuring 2,50x10 m, the excavation continued for 50 m with a depth of 60 cm and concluded upon reaching the Ottoman baths. The soil recovered from these zones was filled into the spaces next to the wall, and the boring pits opened in 2008. A retaining wall should be built to prevent soil flow from the base of the wall and the upper part of the hill towards the slopes in the future and to ensure the required safety measures. Furthermore, the part of the soil mass above the seating rows facing the stadion was properly removed, and the soil was evacuated.

In order to remove the concrete foundations of the shop built by the municipality, which exhibited an unsightly appearance inside the fence, and the concrete bars spewing out irregularly from these foundations, the foundations were removed with the decision of the Ankara Regional Board for the Protection of Cultural and Natural Assets dated 09.08.2022 and numbered 3507. In addition, the 30 cm high soil above the blockage up to the fence in front was removed and taken flat at the level of the pedestrian sidewalk at the northeast end. Due to the elevation difference, it was beveled towards the southwest end (Figures 20-21) (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 12).

Some of the foundations of the modern structure made of concrete, brick, and stone masonry above the stadion measuring 11.30x9.00 m, with a 1.90 m high front wall and 4.25 m high back wall, were broken with sledgehammers and removed. The rows of walls in front and west of this structure and the concrete embankment built to prevent landslides will be removed next year.

There is a round hole resembling a clamp hole with a diameter of 3.6 cm and a depth of 6.5 cm between stair rows 4-5. On the balustrade wall, 32 cm southeast of the 3rd stair row, is a hollow circle 10x11 cm in diameter and 6 cm deep. Its function is yet to be determined. A clamp fracture can be seen northeast of the 8th stair row.

In the flat upper part of the balustrade wall between stair rows 10-11, 1.20 m from stair 11, there is a 4x4 cm square and 4 cm deep clamp slot. From here to the south is a shallow recess 7.5 cm long for the clamp to fit into. 14 cm south of the clamp slot is a 3x2 cm cavity measuring 3x2 cm and 1.5 cm deep, and 2.7 cm southwest of it is another 3x2 cm cavity measuring 3x2 cm and 1.5 cm deep. These three grooves must have formed the clamp system. 11.5 cm south of these two grooves is a rectangular depression measuring 19x23 cm and 4 cm deep with rounded corners. Although the function of this section is unclear, it must have been a mechanism pit for something to be placed here. Furthermore, it is unclear whether the curved section 84 cm southwest of this section on the lower facade of the 1st seating row with vertical dimensions of 13x23 cm and a depth of 7-9 cm is related.

Fragments of a terracotta oil lamp, terracotta nozzle, metal fragments, and broken potsherds were recovered. Moreover, an inverted marble column base was found 2.30 m southwest of the southeast corner of the bathhouse (Figure 31). The flat section on which the pedestal sits is

61x35 cm in diameter and 29 cm high, the top of the column is 30 cm in diameter, and there is a round clamp pit measuring 5x5 towards the edge (not in the center). It is considered that it may have been rolled down from the Acropolis of Hisartepe. A spolia marble architectural element measuring 44.5x35x19 cm was found in the remains of the modern building above the stadion (Figure 30), which is also considered to be taken from the Acropolis. It was also understood that a few stadion stones were cut and used in the foundation of this modern building. Metal nails, hooks, ceramic and oil lamp fragments were recovered during the excavation (Figures 32-35, 40) (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 12). In addition, a total of 7 coins were found behind the inscription, 5 with inscriptions and depictions faded due to their condition, and one each belonging to Emperor Septimius Severus (AD 193-217) and Emperor Pautalia Marcus Aurelius (AD 161-180). Excavation Inv. No 4 (729) of these, 2.8 cm. diameter bronze coin. Obverse: One countermark. The descriptions are faint. Reverse: One countermark. The descriptions are completely blurry (Figure 41). Excavation Inv. No 9 (734) 2.3 cm. diameter other bronze coin. The front face is completely faded and oxidized. On the reverse side, there are two standing figures in a faded condition (Figure 42).

The roof drainage pipe of the apartment building northeast of the stadion was pouring directly into the stadion. The building manager was requested to transfer the wastewater to another area to prevent damage to the stadion's foundation and stench.

Since the domed entrance first appeared in the 2nd century AD during the reign of Emperor Hadrian, the entrance to the stadion of Claudiopolis must also have been domed. We hope to be able to determine this in the coming years. We also think there must have been under the stadion galleries, rooms where the gladiators entered the stadion like the athletes in today's stadiums, and chambers where they put wild animals.

Georadar scanning is planned to be carried out in this area in 2023 before the excavation. We also hope to find at the entrance of the stadion the statue of Antinoos mentioned by ancient sources.

Stadion Inscription

The stadion's construction inscription was written very regularly on thin plates and placed in four panels on the balustrade separating the running field from the spectator tribune in the middle of the building and thus visually emphasized. Although there are hundreds of construction inscriptions belonging to the Roman Period in Anatolia, the stadion inscription in Bolu is known to be unique in terms of architecture (Güneş, 2010, pp. 159-173; 2011, pp. 294-308). Seven inscriptions were revealed, while four plates could not be found (Figures 22-24). The inscription was engraved on thin marble slabs with very regular letters in two lines.

The fact that these four panels with the inscription were visually brought to the fore gives the impression that this part is the very center of the stadion. Only a small part of the lower edge of plate no. 1, which must have been located at the inscription's beginning, remains to this day. The writing part of plate no. 1 and the plates that should be in 3 separate pieces after plate no. 6 are missing (Güneş, 2010, pp. 159-173; 2011, pp. 294-308). The Turkish translation of the building inscription, of which four plates were not found, reveals that the building was financed by Domitius Ponticus Iulianus and his family and dedicated to Emperor Hadrian, the ruler of the period. The Domitiuses, who undertook all the expenses related to the construction of the stadion, are recognized as one of the city's wealthiest families from other inscriptions found in Bolu. Celebrated for Antinoos and Hadrian, who made the city of Claudiopolis famous throughout the empire, these festivals included music, gladiatorial performances, wild animal fights, and sports competitions. It would not be wrong to think that the stadion financed by Domitius was used for these competitions. Unfortunately, we cannot tell the exact year the stadion was built, as the fragment with the year of the Emperor's reign among the plates bearing the building inscription could not be found during the excavation. We think that by finding these

missing inscriptions with the continuation of the excavations, we will be able to find out the exact year in which the stadion was built.

Twenty-three pieces of broken inscription plates were transferred to the museum garden with a report to prevent them from being stolen and destroyed and ensure restoration. After the restoration of the inscription, it is planned to be exhibited in the stadion per the decision of the Ankara Regional Board for the Protection of Cultural and Natural Heritage dated 09.09.2008 and numbered 3507.

These inscription plates were attached to the stadion wall (Balustrade) with iron clamps. Panel 1 is between stairs 9-10, 82x4.96 m in size and 38 cm in height. It is fixed with three iron hooks from the bottom (Figure 25). Panel 2 between stairs 10-11 measures 82x5.30 m and 38 cm high. It is fixed with one iron hook on the left side and four iron hooks below. Panel 3 measures 82x4.95 m and 38 cm high between stairs 11-12. It has one hook slot on the left side and four at the bottom, but no hooks. Panel 4 between stairs 12-13 measures 82x5.13 m and 38 cm high (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 12).

The depth is 11.5 cm. One hook on the left side is broken. There are four hooks at the bottom. There are five hook slots on the bottom and one on the right side, without hooks. Either they were destroyed, or the Roman stonemason failed to place them. The back part where the plates were placed was left unfinished as it was not visible. The remains indicate that the hooks were reinforced by pouring lead (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 13).

Registered as a Grade 1 archaeological site, the stadion is the largest monumental structure that has survived from the ancient city of Claudiopolis. It is also the first stadion to be unearthed in the Bithynia Region. Although hundreds of construction inscriptions from the Roman Period are known in Anatolia, this inscription found in Bolu is architecturally unique.

A retaining wall should be built in order to provide the necessary security measures to prevent soil flow during the stadion excavation. In addition, the inscription plate placed on the four panels in the middle part of the balustrade wall was transferred to the Bolu Museum to prevent theft and destruction of the inscription plates and ensure their restoration (Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 13).[4]

Late Ottoman Bath

During the 2008 excavation, the remains of an architectural structure were found, concluded to belong to an Ottoman Period building from the terracotta nozzle and ceramic sherds recovered, but the function of the building could not be determined (Figure 26) (Güneş, 2010, pp. 159-173; 2011, pp. 294-308). In my article where I re-evaluated the results of the 2008 museum rescue excavation, I stated that it could be a bachelor (Girçık, Çıkçık) bathhouse based on the excavation reports (Yiğitpaşa, 2023, p. 68; Yiğitpaşa, Kaya & Öntaş 2024, p. 13). However, in the 2022 2nd Term excavation carried out under my coordination, it was determined that the building remains were the Mansion (pavilion) bath from the Late Ottoman Period. In many cities in Anatolia, it is a common tradition for the notables of the city to build bathhouses in the gardens or on the premises of their mansions or pavilions. Mansion (pavilion) bath consists of a changing room in the north, a hot room in the southwest of the changing room, a water tank and a stove in the southeast (Figures 27-28).

In order to fully reveal the remains of the building 1.70 m above the 11th stair row of the stadium, which probably corresponds to the 5th seating row, and to learn the function of the building, excavations were carried out on plan square numbered 29, measuring 8x8 m. The remains of the building measures 5.00 m x 3.80 m in its current state. The highest preserved wall of the bath is 1.15 m. A section of the foundation remains is covered with stone; it has a rectangular

[4] Güneş, 2010, p. 161. After the restoration of the inscription, it is planned to be exhibited in its place in the stadium in accordance with the decision of the Ankara Cultural and Natural Heritage Preservation Regional Board dated 09.09.2008 and numbered 3507.

plan, extending parallel to the seating rows of the stadion, oriented northeast-southwest, featuring different wall materials, and its base is partially covered with brick blocking. The walls of the building, which is understood to be a bathhouse, are constructed with rough-cut stones, bricks, and plenty of mortar.

While the south wall of the bath is 80 cm thick, the north wall is thinner and 40 cm thick because it was built on a blockage formed by compressing the river stones laid under the seating rows. Although we do not have information about the upper cover of the bath, it was likely covered with characteristic domes and vaults.

Terracotta nozzles belonging to the Late Ottoman Period, metal nails believed to belong to the wooden door, door lock parts, keystone, glass beads, glass bracelet fragments, and many broken glazed and unglazed ceramic sherds were recovered inside the building and in the fill soil (Figures 35-38).

Evaluation and Discussion

The gladiator monument in the Bolu Museum provides information about the types of games played in the city (Figure 39). The eye section of the upper part of the limestone, shield-shaped grave monument is shaped like a perforated gladiator's helmet. Next to the helmet is a scraped dolphin fish. The lower part of the monument continues as a gladiator shield. The inscription is located here with another dolphin fish figure. There are hermes on both sides of the monument (Yiğitpaşa, 2023, p. 70). The inscription on the monument, dating back to the 2nd century AD, reads, "Priest Secundus erected this for gladiators who fought one on one" (French & Üdemiş, 1989, pp. 91, 92, 98). Secundus was likely the financier of the gladiatorial games and erected such a monument to the dead gladiators (Bilir & Tuna, 2022, p. 1232). The second gladiator inscription on display in the museum is the one Anatole commissioned for her husband Philokynegos, which reads, "...Invincible Gladiator, with bronze wreath..." (French & Üdemiş, 1989, pp. 92-93). Gladiatorial games were organized in the stadion of Claudiopolis, as evidenced by the inscriptions commissioned by the priest Secundus and Anatole (Bilir & Tuna, 2022, p. 1232). The fact that the monuments were found in Tepecik District indicates the presence of a possible gladiator cemetery here. Furthermore, athletic competitions were replaced by the more popular gladiatorial games and wild animal shows since the 4th century AD, indicating that the Claudiopolis stadion must have lasted until these dates (Uzunaslan, 1998, p. 28).

According to the inscription on the structure, the construction was financed by Domitius Ponticus Iulianus and his family and dedicated to Emperor Hadrian, the ruler of the period. The fragment bearing the inscription of the year of the Emperor's reign was not found during the excavation among the plates bearing the building inscription. It is also known that the Domitius family had been present in the region since the Late Republic. Roman public works must have expanded in the city, which gained importance during the Imperial Period. The stadion was used in the agons mentioned above. Although there is no precise information on whether the building was built before Hadrian, the data present indicated that the Domitius family carried out important public works for the city before Emperor Hadrian. Accordingly, it is difficult to say exactly in which year the stadion was built (Yiğitpaşa, 2023, p. 70).

Conclusion

The 2022 excavations yielded important data on the construction date and typology of the structure. The recovered ceramic sherds and coins show that the stadion was used in the 2nd and 3rd centuries AD (Figure 40). The latest of the eight bronze coins discovered behind the inscription is dated to the reign of Emperor Septimius Severus (193-217 AD), which gives a precise date for the late use of the stadium. In addition to these archaeological data, Marcus Aerelius, T. Aeilius Aurelius Menandros, Aphrodisias Athletes Union, Gnaeus Domitius Panticus

Iulianus, Priest Secundus, Anatole, M. Demetrianos dating back to the 3rd century AD, Marcus Aurelius of Aphrodisias, T. Aelius Aurelius Menandros, Iulianus and his wife. Aleksandra's tomb, dated to the 3rd century AD, provides data regarding the late use of the stadium, as can be understood from the inscriptions (Yiğitpaşa, 2023, p. 70).

In terms of planning, changes were made in Anatolian stadia's sphendone section in the Late Roman Period. A set was drawn in the middle of the race track in the sphendone sections of the Aphrodisias and Perge stadia. Studies reported that this was carried out for gladiator games (Uzunaslan, 2010, p. 20). This may have been done due to the city's decreasing population and welfare level. It is possible to say that these large stadia lost their primary construction function in the late periods (Çoksolmaz, 2022a, p. 24). However, we can state that these applications were not performed in the Claudiopolis stadion.

As mentioned above, the remains of the stadion continue towards Plots 42 and 43 to the east and towards Plots 61 and 64 to the west and southwest of Plots 15-16-17-18. In order to reveal the extensions of the stadion in other plots, it is necessary to continue rescue excavations in layout 9, block 248, plots 42, 43, 61, and 64. Essential works to reveal the stadion in its entirety, which has been partly uncovered, are being carried out today. Therefore, excavation and earthworks started here in 2022. The four plates of the inscription, which could not be found in 2008, and the continuation of the seating rows may be recovered with new excavations. If the top seating row is identified, the audience capacity can also be estimated. Since the present settlement was built on top of the ancient city, no structure has survived standing to this day. Although the building was considered to have a one-sided seating arrangement as far as it is observed on the soil surface today, the studies of 2022 suggested it had sphendones. The partial size of the building is 94.50 m. It can be suggested that the building must have been larger for the agons organized in the city in the Emperor’s name. Constructing stadions on the hillside slope is a widely used technique in Anatolia. The one-sided appearance of the Claudiopolis Stadion today is similar to these stadions. However, there is a possibility that the opposite tribüne was on a vault while one side was on a slope. Our recent studies suggest that the stadium had a sphendone. It was stated that it was divided into 15 keiles in the 2008 excavation (Figure 11) (Güneş, 2010, pp. 160-161). The scientific excavations of 2022 evinced that the seat rows descending in the north-south direction into 16 keiles, not 15. We found that the blockage continued in front of the balustrade wall. We also observed that the blockage was reinforced by making a compacted base with small river stones, black slate soil, and other materials (Figures 12-13).

The stadion excavation finds group is diverse. The reports of other stadion excavations in Anatolia do not include detailed analyses, so it isn't easy to make comparisons. The stadion site was actively used in the late periods, as evidenced by the Ottoman-era baths and recovered ceramics and shishah bowls (Yiğitpaşa, 2023, p. 70).

Conflict of Interest Declaration

My article titled “New Archaeological Data from Claudiopolis in the Light of Stadion Excavations” has no financial conflict of interest with any institution, organization, or person.

References

Adak, M. (2007). Zwei senatorische Familien aus Klaudiupolis. *GEPHYRA, 4*, 162-163.

Adak, M., Akyürek Şahin, N. E. & Güneş, M. Y. (2008). Neue inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiupolis). *GEPHYRA, 5*, 73-120.

Becker Bertau, F. (1986). *Die inschriften von Klaudiu Polis* / herausgegeben von mit einem Anhang von Wolfram Weiser: *Zur Münzprägung von Bithynion.* Bonn: Rudolf Habelt.

Bilir, G. & Tuna, D. (2022). Klaudiopolis antik kenti stadyumu. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(3), 1226-1236. doi: 10.11616/asbi.1150412

Çoksolmaz, E. (2022a). *Anadolu'da Roma Döneminde tiyatro ve stadion ilişkisi*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.

Çoksolmaz, E. (2022b), Anadolu antik stadionlarında yönlendirme. *Amisos*, *7*(13), 368-377 DOI: 10.48122/amisos.1191675.

Demircioğlu, H. (1970). Roma Devletinin eyalet (provincia) sistemi hakkında. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 443-459.

Dimicioğlu, S. (2012). Sebilci. *Bolu Kültür Dergisi*, *2*, 1-20.

Fıratlı, N. (1979). Impressions sur le temple et le théatre de Bolu (Bithynion – Claudiopolis) en Bithynie. *Florilegium Anatolicum (mélanges offerts à Emmanuel Laroche),* Paris: E. de Boccard, 111-120.

French, D. & Üdemiş, M. (1989). Two gladiatorial texts from Claudiopolis in Bithynia. *Epigraphica Anatolica*, *13*, 92-93.

Golden, M. (2004). *Sport in the ancient world from A to Z.* London-New York: Routledge.

Güneş, M. Y. (2010). Bolu ili, merkez ilçe, stadion kurtarma kazısı, 2008. *18. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Sivas, 159-173.

Güneş, M. Y. (2011). Bolu ili, merkez ilçe, stadion kurtarma kazısı, 2008. *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri,* 17-18 Ekim 2009, 294-308.

Karagülle, C. (2015). Bolu'da antik dönem ve mimari izleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Ve Mimarlık Fakültesi*, 1-15.

Macro, A. D. (1980). The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium. H. Temporini, W. de Gruyter (Eds.), *ANRW*, Berlin-New York, 659-695.

Miller, S. G. (2004). *Ancient Greek athletics.* New Haven and London: Yale University Press.

Özcan, S. (2022). Aizanoi antik kenti'ndeki gladyatör betimleri. *Amisos*, *7*(12), 99- 120.

Özgan R. (1997). Alkamenes'in Hermes propylaiosu üzerine düşünceler. *TAD, 31*, 155-181.

Strabon, *Geographika.* A. Pekman (Çev.), *Antik Anadolu Coğrafyası* (12-13-14). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1991.

Şahin, Kan G. (2019). Bir Anadolu eyaleti olarak Honorias. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 27*, 11-42.

Şimşek, C. (2007). *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum).* İstanbul: Ege Yayınları.

Uzunaslan, A. (1998). *Antik Helenlerde bedensel agonlar.* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Uzunaslan, A. (2010). Mimari tipoloji ve fonksiyon açısından Aphrodisias stadyumu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*,11–42.

Valavanis, P. (1999). *Hysplex, the starting mechanism in ancient stadia, a contribution to ancient Greek technology.* USA: The University of California Press.

Vitruvius, (2005). *Mimarlık üzerine on kitap.* M. H. Morgan (Trans.), Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Iv. Baskı.

Waddington, RG W.H., E. Babelon & Th. Reinach, *Recueil*

Wilcken, U. (1897). Bithys. *Paulys Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft (RE)*, *III*(1), 542-543.

Wort, W. (1889). *Pontus, Paphlagonia, Bithynia and kingdom of Bosporus catalogue of Greek coins,* Brit. Mus. 13, London: The Trustees.

Yalman, B. (1986). Bolu Hisartepe kazısında bulunan tapınak kalıntısı. *TTK*, *9*, 435-450.

Yıldırım, B. (2009). Aphrodisias: Şehir ve kamu yapıları. Smith-Lenaghan (Ed.), *Aphrodisias: City and Public Buildings,* 35-53.

Yiğitpaşa, D. (2023). Re-Assessment of the Claudiopolis stadion rescue excavation in 2008. *Journal of Ancient History and Archaeology*, *10*(4), 64-85.

Yiğitpaşa, D., Kaya, A. & Öntaş, B. (2024). Bolu/Claudiopolis stadion 2022 yılı kazısı. *43. Kazı Sonuçları Toplantısı, 5*, 16-20 Ekim 2023, 9-24.

Extended Abstract

Claudiopolis kentinin tarihi en erken MÖ 7. yüzyıla kadar gittiği tespit edilmiştir. İmparatorluk Dönemi'nde çok hızlı bir büyüme trendi yakalayan Claudiopolis'in her yanı, kısa sürede pahalı ve muazzam büyüklükteki kamu yapılarıyla

donatılmıştır. Göze çarpan yapılardan en önemlisi stadyumdur. 1978 yılı Bolu/Hisartepe kazısında, Hadrianus Tapınağı, Hisartepe'nin güney yamaçlarında ise stadion, mozaik taban, anıtsal yapı, Roma yolu kalıntısı, Fırkatepesi'nin güneyinde tiyatro, Kargatepesi'nde agora ve heykeller tespit edildiği belirtilmiştir. Bolu Arkeoloji Müzesi'nin 2008 yılında stadionda yaptığı kurtarma kazı çalışmalarından sonra 2022 yılında koordinatörlüğümde yeniden başlatılmıştır. Stadionun balustrat duvarının önüne 4x4 m boyutlarında 23 adet plankare, stadionun oturma sıralarının üzerinde 31,70x0,70 m'lik basamak şeklinde teras, 2,50x10 m boyutlarında 24, 25, 26, 27, 28 numaralı plankare ve 7x7 m boyutlarındaki 29 numaralı plankarelerde çalışılmıştır.

Stadion; Hisartepesinin güney yamacına, doğal eğim kullanılmak suretiyle yaslanarak kesme taşlardan, harç kullanılmadan ve giydirme tekniğiyle inşa edilmiştir. Topografyaya uygun olarak inşa edilmiş olması nedeniyle, etkileyici bir alt yapıya sahiptir. Hisartepe'nin güney yamacındaki kısmen korunmuş yapının, kuzeybatı köşesindeki oturma sıraları ve altyapısı iyi bir şekilde izlenebilmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan stadion 9 pafta, 248 ada, 61, 64, 18, 17, 16, 15, 43 ve 42 olmak üzere toplam 8 parsel üzerine oturmaktadır. Tipolojisi, yapım tekniği ve fonksiyonelliği açısından tam bir mimarlık şaheseri olan stadion yamaç eğiminde tek taraflı bir halde görülmektedir. Stadion üzerinde 2022 yılında yapılan bilimsel çalışmada, oturma sıralarının dayandığı yamaç eğiminin bir şekilde devam ettiği tespit edilmiştir. Stadionun, sphendoneli (yarım daire biçimli) dönüş bölümüne sahip 'U' plan tipinde inşa edilmiş olduğu tarafımca değerlendirilmektedir. B. Yalman, stadionun yaklaşık olarak 150 m doğusunda 1972 yılında yapılan cadde açma çalışmalarında bazı oturma sıraları ve çeşitli mimari parçaların açığa çıkmış olduğu belirtilmekte ve kalıntılara ilişkin fotoğraflara ve çizimlere yer vermektedir. Bu tahribat sonrasında yapıya ait mimari öğeleri inceleyen N. Fıratlı, diazoma ve oturma basamaklarının tiyatro caveasına ait olduğunu ve çelenklerle süslü mimari bloklar ile yazıtlı arşitravın da bu tiyatronun sahne binasına ait olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra F. Becker-Bertau'da N. Fıratlı'yı destekleyerek yapıyı tiyatro olarak adlandırmıştır. N. Fıratlı ve F. Becker-Bertau yapıyı yanlışlıkla bir tiyatro ile özdeşleştirmiş ve tahrip edilen kalıntıların Claudiopolis'teki ikinci bir tiyatroya ait olduğu belirtilmiştir. Ancak çalışmalarımız sonucu bu yayınlarda yer alan fotoğraflar incelendiğinde tahrip edilen oturma sıralarının kurtarma kazısında açığa çıkarılan stadionun doğu uzantıları olabileceği değerlendirilmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan stadionda toplam 5 adet oturma sırası açığa çıkarılmıştır. Oturma sıraları kuzey-güney doğrultusunda inen basamak bölümleri ile 16 keileye (basamaklar arası oturma bölümü) ayrılmaktadır. Stadionun en geniş bölümünde tespit edilen basamak sayısı 14 adettir. Stadionun kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan oturma sıraları 39-40 cm. yüksekliğinde, 73-74 cm derinliğindedir. Seyirci bölümü ile koşu pisti bölümünü ayıran ve ön yüzünde kitabe levhalarının yer aldığı bölümün (Balustrat) uzunluğu ise 94,50 m.'dir. Stadionun kuzeydoğu ucu apartman altına, güneybatı ucu ise İzzet Baysal Caddesi'ne doğru kavisli bir şekilde uzanmaktadır.

Çitin içinde bulunan çirkin bir görüntü sergileyen belediye tarafından yapılan dükkan beton temelleri ve bu temellerden dışarı düzensiz bir şekilde fışkıran beton demirlerinin kaldırılması için Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 09.08.2022 tarih ve 3507 sayılı karar alınarak temeller kaldırılmıştır. Ayrıca blokajın üzerinde bulunan öndeki çitlere kadar devam eden 30 cm yüksekliğindeki toprak kaldırılırken kuzeydoğu uçta yaya kaldırımı seviyesinde düz bir şekilde alınırken kot farkından dolayı güneybatı uca doğru şevli bir şekilde alınarak düzenlenmiştir. Stadionun üstündeki 11,30x9,00 m ölçülerinde, ön duvarı 1,90 m, arka duvarı 4,25 m yüksekliğindeki beton, tuğla, yonu taşından yapılan modern yapı kalıntısı kaldırılmıştır. Pişmiş toprak kandil parçası, pişmiş toprak lüle, metal parçaları, metal çiviler, kancalar, sütun kaidesi, devşirme mimari eleman, kandil ve çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

2008 yılındaki kazıda Stadionun 11. merdiven sırasının 1,70 m üstünde muhtemelen 5. oturma sırasına denk gelen yerdeki yapı kalıntısında ele geçirilen pişmiş toprak lüle ve seramik parçalarından Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu sonucuna varılmış ancak yapının fonksiyonu konusunda bir tespitte bulunulmamıştır. Yapı, mevcut haliyle 5.00 m x 3.80 m. ölçülerinde olup korunmuş en yüksek duvarı 1,15 m'dir. Kazı sonrası planına göre söz konusu yapının kuzeydeki soyunmalık, soyunmalığın güneybatısındaki sıcaklık ve güneydoğusundaki su deposu ile ocak bölümlerinden oluşan Köşk (Konak) Hamamı olduğu tespit edilmiştir.

Claudiopolis kentini tüm imparatorluk sınırlarında ünlü yapan Antinoos ve Hadrianus için kutlanan agonlarda atlı yarışlar, müzik yarışmaları, koşu, uzun atlama, cirit-disk atma, güreş, boks, beşli yarış ve pankration güreşi gibi kategorilerden oluşan atletik yarışmalar ile gladyatör ve vahşi hayvan dövüşleri düzenlenmiştir.

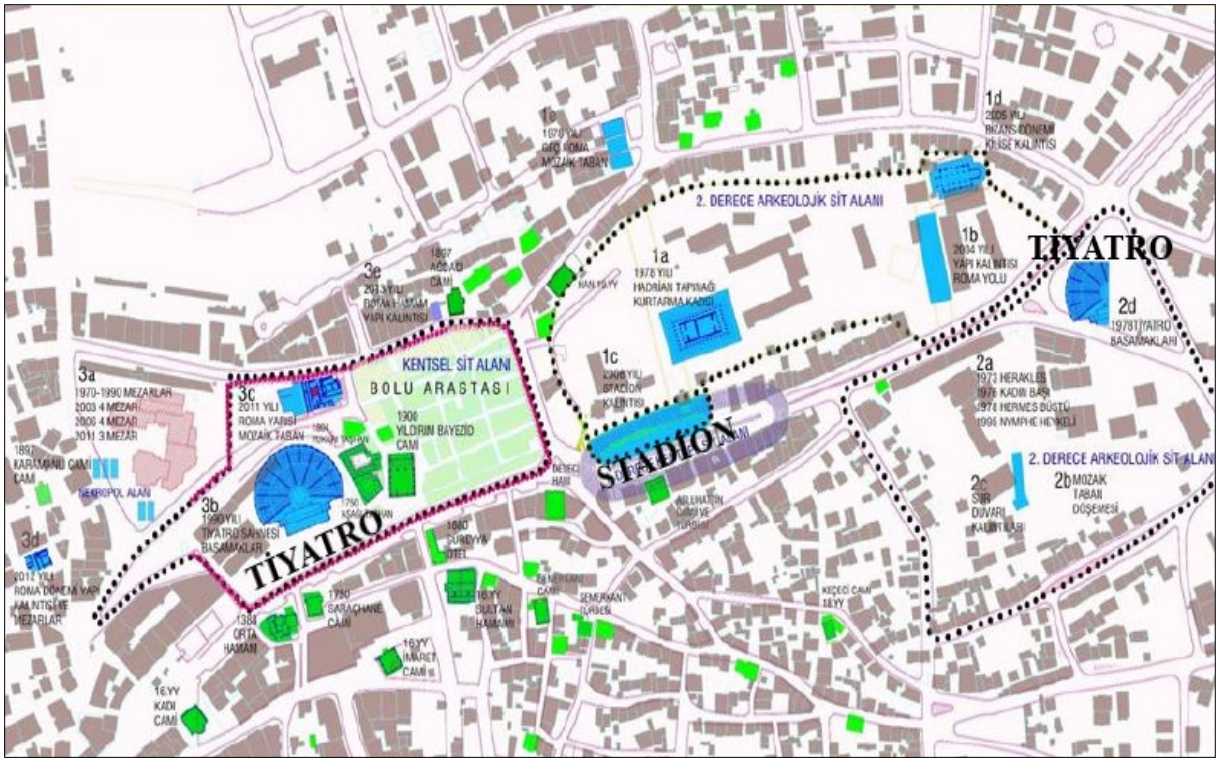

Figure 1 Claudiopolis city plan (Karagülle, 2015, no. 401, Fig. 3).

Figure 2 Claudiapolis Acropolis and Stadion

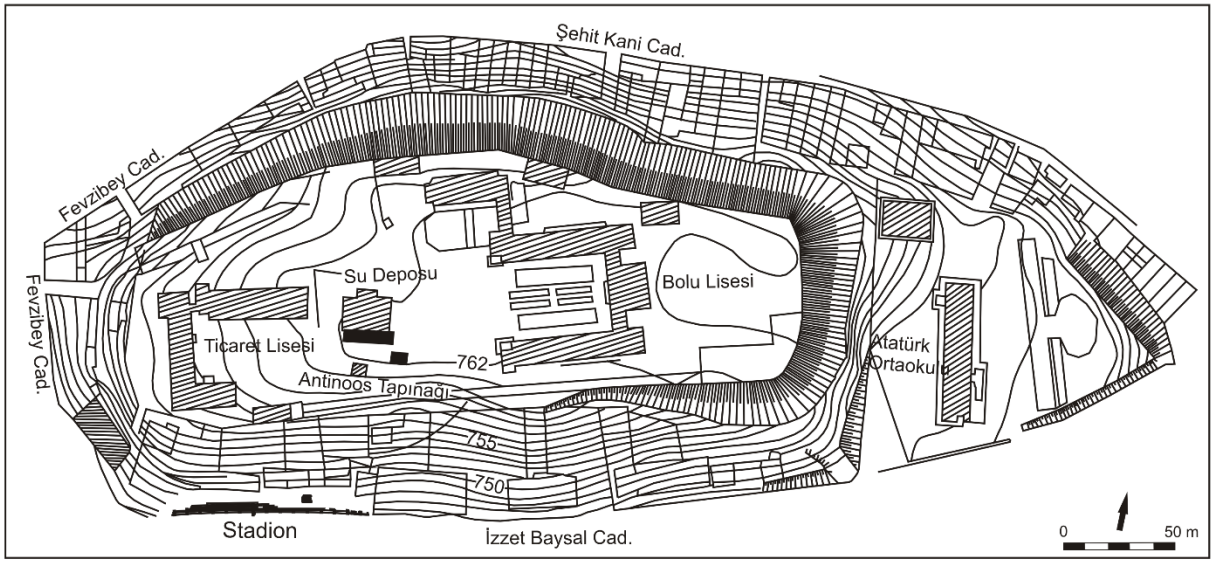

Figure 3 Claudiapolis Stadion Topographic Drawing

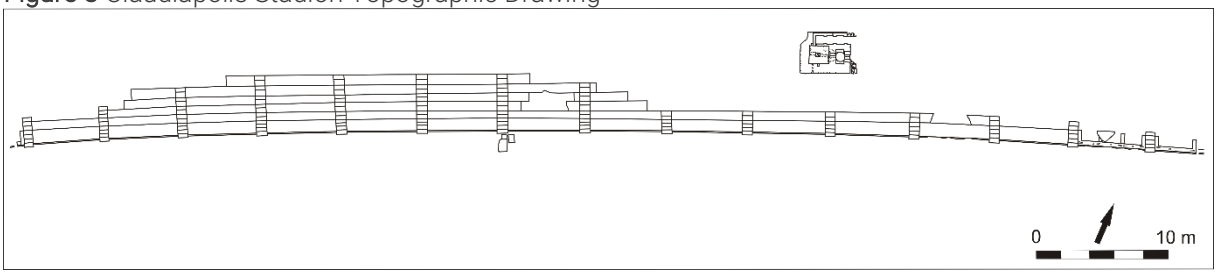

Figure 4 Claudiapolis Stadion plan

Figure 5 View before excavation

Figure 6 View before excavation

Figure 7 Work on the trenches in front of the Stadium

Figure 8 Work on the trenches in front of the Stadium

Figure 9 Work on the trenches in front of the Stadium

Figure 10 In-situ stones in front of the steps

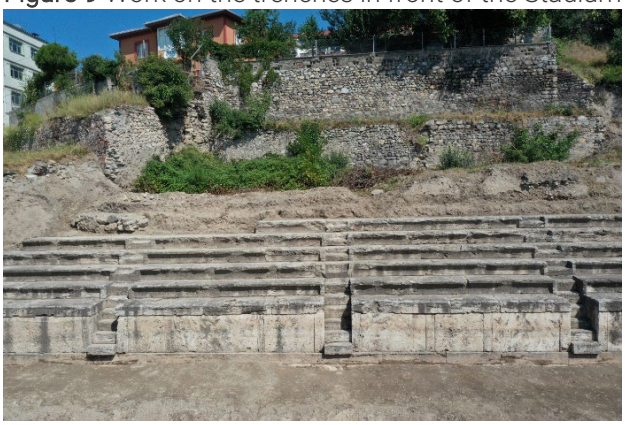

Figure 11 Seating rows and keiles

Figure 12 Blockage in front of the stadium

Figure 13 Blockage in front of the stadium

Figure 14 Blockage in front of the stadium

Figure 15 Blockage in front of the stadium

Figure 16 Blockage filler behind balustrade

Figure 17 Iron clamp in balustrade

Figure 18 Internal view of the balustrade

Figure 19 Clamp slots in balustrade

Figure 20 Ruins of modern shops

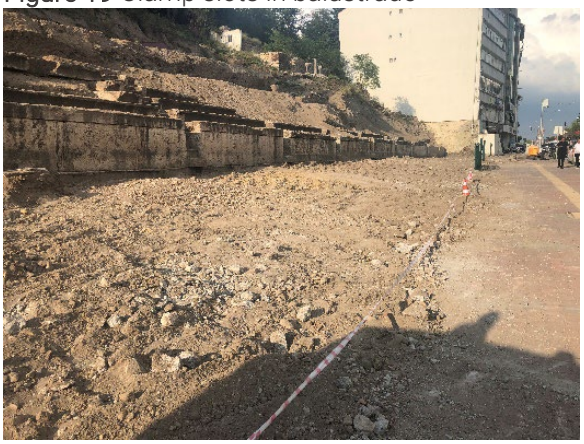

Figure 21 Store ruins removed

Figure 22 Stadium inscription (Bolu Museum)

Figure 23 Stadion inscription (Bolu Museum)

Figure 24 Stadion inscription (Bolu Museum)

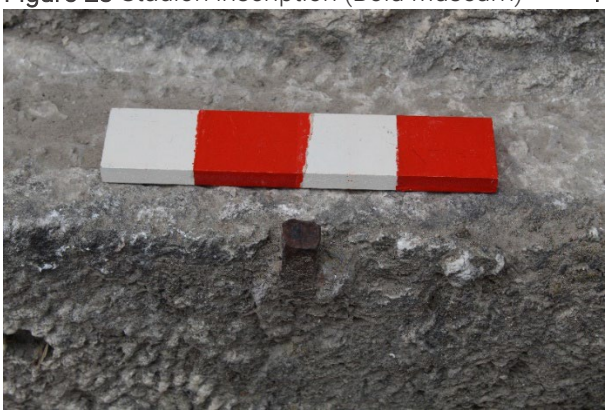

Figure 25 Hook holding inscription plates

Figure 26 Bath ruins

Figure 27 Mansion (Pavilion) bath

Figure 28 Heating system

Figure 29 Architectural element

Figure 30 Architectural element

Figure 31 Column base

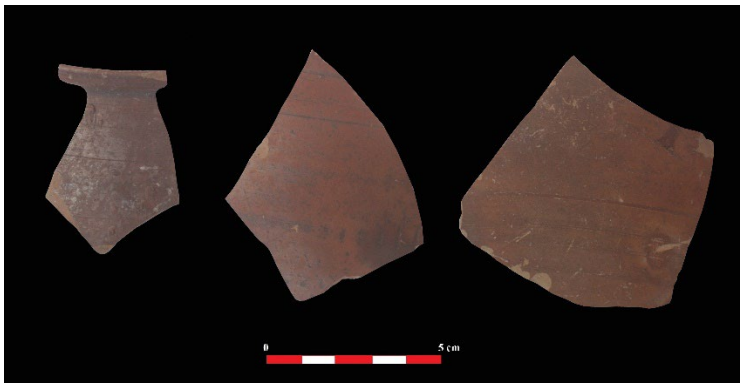

Figure 32 Potteries from Tranche no. 3

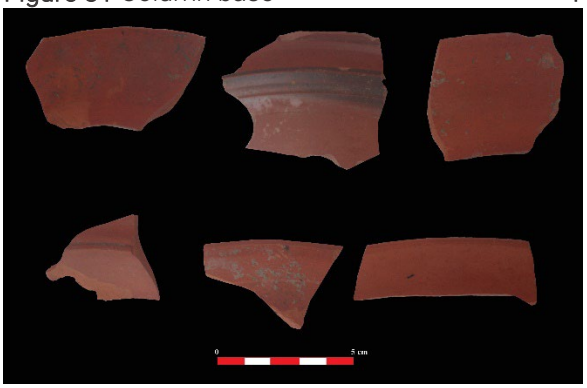

Figure 33 Potteries from Tranche no. 4

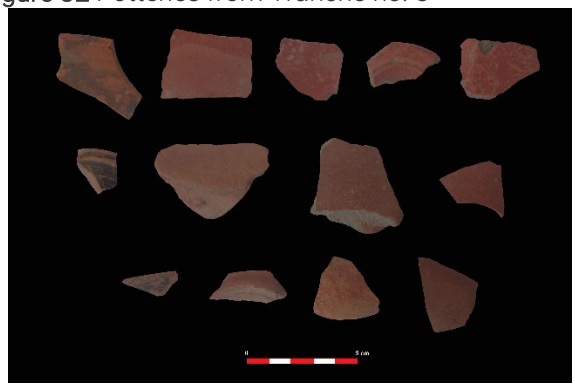

Figure 34 Potteries from Tranche no. 13

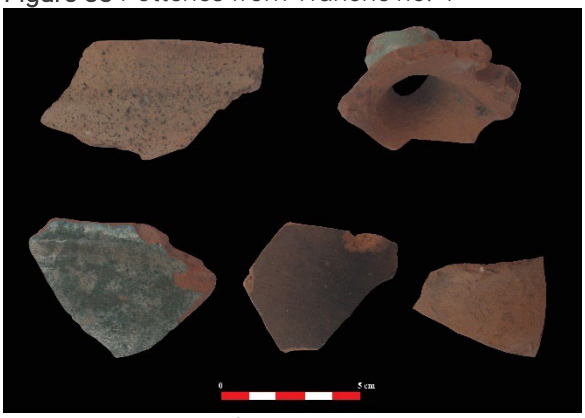

Figure 35 Potteries from Tranche no. 13

Figure 36 Metal objects from Tranche no. 4

Figure 37 Glass beads and bracelet pieces

Figure 38 Terracotta tile pieces

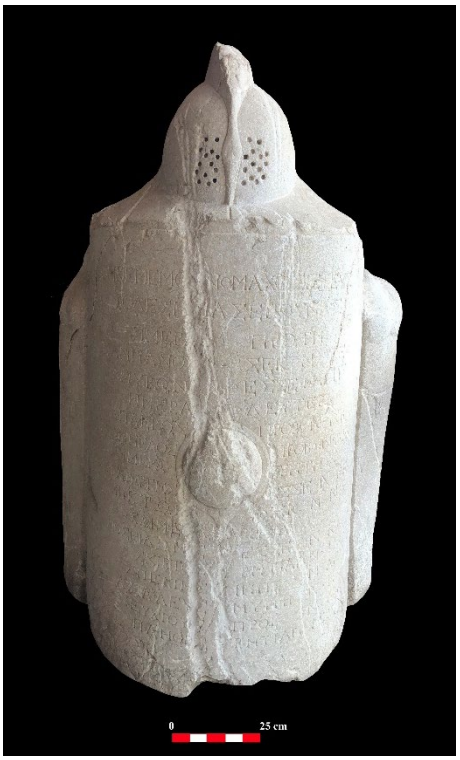

Figure 39 Gladiator Monument

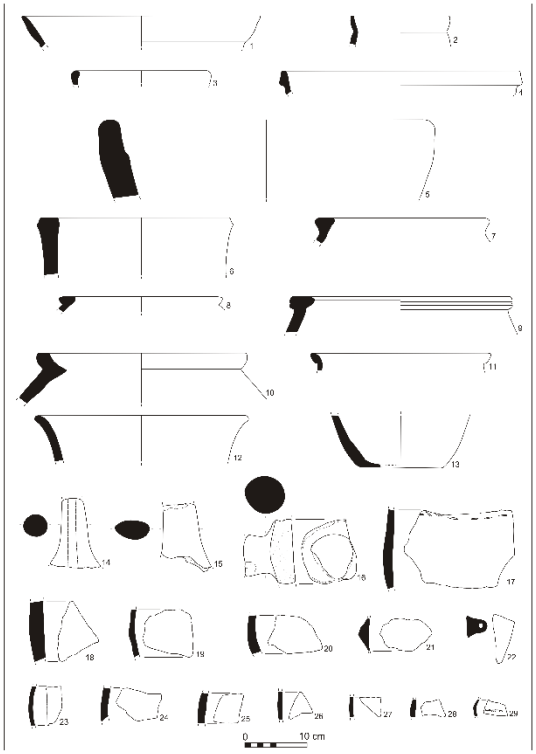

Figure 40 Potteries drawing

Figure 41 Coin (Rome)

Figure 42 Coin (Rome)

2024, VOL 14, NO 4, 1340-1352
DOI: 10.48146/odusobiad.1358021
Geliş Tarihi/Received Date: 10.09.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 23.09.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi[1]

Tekin Sancar[2]

[2] Iğdır Üniversitesi İİBF Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Iğdır, Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesidir. Araştırmanın evrenini Iğdır il merkezinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine başvuran tüm ebeveynler oluşturmaktadır. Iğdır il merkezlerinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine Ocak ve Şubat 2023 tarihinde başvuran her bir ebeveyn, araştırma örneklemine dahil edilmiştir. Katılımcılardan toplamda 403 anket toplanmıştır ve analize tabi tutulmuştur. Veriler yüz yüze anket metodu ile toplanmıştır ve IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları ile analiz edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi yapılarak, aşı tutumunu ve sağlık okuryazarlığını etkileyen faktörler ortaya konulmuştur. Korelasyon analizi neticesinde; çocukluk çağı aşılarına yönelik tutumu ile sağlık okuryazarlığı arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki ortaya konulmuştur. Yapısal eşitlik modellemesi sonucunda da benzer şekilde çocukluk çağı aşılarına yönelik tutum ile sağlık okuryazarlığı arasında aynı yönlü (pozitif yönde) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak bireylerin çocukluk çağı aşılarına yönelik aşı okuryazarlık düzeylerinin arttırılması ve bu yönde çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Aşı, çocukluk çağı aşıları, sağlık okuryazarlığı, yapısal eşitlik modellemesi, Iğdır.

Examination of the relationship between attitudes to childhood vaccinations and health literacy

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the relationship between attitudes towards childhood vaccines and health literacy. The universe of the research consists of all parents who applied to a family medicine center operating in the city center of Iğdır. Each parent who applied to a family medicine center operating in Iğdır provincial center in January and February 2023 was included in the study sample. A total of 403 questionnaires were collected from the participants and analyzed. Data were collected by face-to-face survey method and analyzed with IBM SPSS 23 and AMOS statistical analysis programs. By conducting explanatory factor analysis, factors affecting vaccine attitudes and health literacy were revealed. As a result of the correlation analysis, a moderate positive relationship was found between attitudes towards childhood vaccines and health literacy. Similarly, as a result of structural equation modeling, a statistically significant relationship was found between attitude towards childhood vaccines and health literacy in the same direction (positive direction). Therefore, it is recommended to increase the vaccination literacy levels of individuals for childhood vaccines and to carry out studies in this direction.

KEYWORDS

[1] Araştırma için Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 06.04.2023 tarih ve 2023/7 karar no'lu etik izin alınmıştır. Çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır

Atıf: Sancar, T. (2024). Çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1340-1352. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1358021

Sorumlu Yazar: tekin.sancar@igdir.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Vaccination, childhood vaccinations, health literacy, structural equation modeling, Iğdır.

Giriş

Çağdaş toplumların dayandığı bir esas olarak kabul edilen aşılar, tıp dünyasının en önemli gelişmelerinden birini oluşturmaktadır. Çiçek hastalığı, 1500'lü yıllarda hastalık sonucunda oluşan yara kabuklarının öğütülmesi ve burundan üflenmesi ile tedavi edilirken, İngiliz Doktor Edward Jenner tarafından 1796 yılında bir ineğin (sığırın) lezyonlarından elde edilerek insanlara uygulanmış ve modern aşılamaya geçilmiştir (Riedel, 2005). 19.yy'da Pasteur ve Koch mikrobiyolojiye büyük katkılarda bulunmuş ve aşı çalışmalarının önemi giderek artmıştır (Ullmann, 2007). Dünya Sağlık Örgütü, aşı hizmetlerinin yaygınlaştırılması için 2011 yılında 194 üye ülke tarafından desteklenen "Küresel Aşı Eylem Planı"nı başlatmış ve 2020 yılına kadar mevcut aşıların toplumların tamamına eşit bir şekilde ulaştırılmasını ve yetersiz aşılama durumunda oluşabilecek morbidite ve mortalitelerin önlenmesini hedeflemiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020; Andre et al., 2010).

Aşılar, toplum sağlığını koruyan birinci basamak sağlık hizmetlerinin en önemli unsurlarından biridir. Aşılama hizmetleri, aşıyla önlenebilir bulaşıcı hastalıkların yol açtığı mortalite ve morbidite durumlarını önlemeyi amaçlamaktadır. Aşılama faaliyetlerinin daha verimli olabilmesi ve toplumsal bağışıklığın kazanılabilmesi için toplumdaki aşılama oranının %80-95 olması gerektiği bildirilmiştir (Omer et al., 2009). Bu sadece aşılanmış bireylerin korunması açısından değil, dolaylı olarak aşılanmamış kişilerin korunması açısından da önemlidir. Çünkü bireylerin aşılanması veya aşılanmaması toplumdaki tüm bireylerin sağlığını ilgilendirmektedir (Andre et al., 2008).

Aşılama, endemik ve yeni ortaya çıkan yerel ve küresel hastalıkların kontrolü ve önlenmesinde tartışılmaz bir öneme sahiptir. Aşılamanın immünolojik temeli, konakçı bağışıklık sistemini pasif olarak aktive ederek mikrobiyal spesifik koruyucu antikorlara yol açan yararlı bir konakçı yanıtı oluşturma becerisiyle ilgilidir. Ayrıca aşı ile önlenebilir hastalıkların kontrolü, önlenebilir hastane yatışlarında ölçülebilir azalma, artan morbidite ve mortalite ve artan sağlık bakım maliyetleri ile ilişkilidir (Younger et al., 2016). Geçtiğimiz on yılda ayrıca aşıyla önlenebilir hastalıklarla ilişkili vakalarda, hastaneye yatışlarda, ölüm oranlarında ve sağlık bakım maliyetlerinde önemli düşüşler yaşanmıştır (Centers for Disease Control and Prevention, 2011). Yapılmış bir ekonomik analiz çalışması, her bir ABD doğum kohortunun mevcut çocukluk aşılama programı ile aşılanmasının, doğrudan maliyetlerde yaklaşık 14 milyar dolar ve toplam toplumsal maliyetlerde 69 milyar dolar net tasarruf ile yaklaşık 42.000 ölüm ve 20 milyon hastalık vakasını önlediğini göstermiştir (Zhou, 2011). Bu araştırmada çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Aşılama, bebek ölümlerinin azaltılmasını ve birçok bulaşıcı hastalığın ortadan kaldırılmasını sağlayan önemli bir koruyucu sağlık hizmetidir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) aşılama faaliyetelerini, aşı yoluyla ortadan kaldırılabilecek hastalıkları ve hastalıklardan kaynaklanan ölümleri önlemek için halk sağlığı açısından önemli bir müdahale olarak görmektedir (World Health Organization, 2020). Aşılama sayesinde bebekler, çocuklar ve toplum hastalıklara karşı korunur; hastalıkların tekrar görülmesi ve hastalıkların neden olduğu sekellerin önlenmesi sağlanır, ölüm oranları azalır, salgın ve pandemiler önlenir ve dolayısıyla hastalıklardan kaynaklanabilecek sağlık harcamaları en aza indirilmiş olur (Avras, 2012). Bunun yanı sıra aşılama, hastalıkların ortadan kaldırılmasında inkar edilemez bir halk sağlığı başarı öyküsüdür (Strassburg, 1982). Aşılar 1796'dan beri uygulanmakta, milyonlarca ölümün ve olumsuz sağlık sonuçlarının önlenmesi sağlanmaktadır (Stewart & Devlin, 2006). Aşılama faaliyetleri, hastaneye yatışların ve hastalık prevalansının azalması nedeniyle sağlık bakım maliyetlerini önemli ölçüde azaltmıştır (Andre et al., 2008). Bu nedenle aşılar maliyet etkin ve hayat kurtarıcı bir araç olarak değerlendirilmektedir (Orenstein & Ahmed, 2017).

Günümüzde aşılama ve bağışıklama kavramları için hala akla çocukluk aşıları gelmektedir ancak aşılama ve bağışıklama sayesinde yetişkinlerin ölüm, sakatlık ve çeşitli hastalıklardan korunabileceği bilinmektedir (Johnson et al., 2008). Aile hekimleri tarafından takip edilen çocukluk çağı aşıları halka ücretsiz bir şekilde sunulmaktadır. Ancak yetişkinlere yönelik aşılama ücretli bir şekilde sunularak takip edilmemektedir ve halkın yetişkinlere yönelik aşılama konusundaki bilgisi yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte oranların da yeterli olmadığı tahmin edilmektedir (Toprak et al., 2018). Aşıların bilinen tüm yararlarına rağmen, bazı insanlar hükümetlere ve sağlık çalışanlarına güvensizlik gibi nedenlerden dolayı aşıların güvenliği ve etkinliğinden endişelenmekte ve aşıya karşı olumsuz tutum sergilemektedir (Salmon et al., 2005). Bu yüzden son 20 yılda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aşı karşıtlığı önemli bir hale gelmiş ve özellikle internetin yaygınlaşması ile birlikte çocuklarına aşı yaptıran ebeveyn sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

Aşıların, aşıyla önlenebilir durumlardan kaynaklanan birtakım hastalıkları, morbiditeleri ve mortaliteleri engellediği ispatlanmıştır. Günümüzde aşıların, bazı kanser türlerini bile önlediği bilinmektedir (World Health Organization, 2020). Kuşkusuz bir şekilde aşılama ve bağışıklamayı destekleyen birçok kanıt bulunmaktadır. Bununla birlikte dünyanın birçok yerinde insanlar kanıtlara karşı gelerek aşıları kabul etmemede ısrarcı davranmaktadır (Ratzan, 2011). Ayrıca çocukluk çağında yapılan aşılama sayesinde, bazı çocukların aşılanmamış veya yetersiz aşılanmış olmasına rağmen ölüm oranını azalttığı bilinmektedir (Burnett et al., 2017). Literatürde, COVID-19 salgını sırasında bazı çocukluk aşılarının ertelendiği veya atlandığı hususuna dikkat çekilmesi önerilmiştir (Bimpong et al., 2021). Spesifik olarak, Mart 2020'den sonra, 2019'a kıyasla önemli ölçüde daha az sayıda çocuğa difteri, boğmaca, tetanoz ve kızamık aşısı yapıldığı bildirilmiştir (Ackerson et al., 2021). Karantina kısıtlamaları nedeniyle sağlık hizmetlerine erişim eksikliği ve sağlık personeli eksikliği gibi çeşitli nedenler bu düşüşe katkıda bulunmuştur. Ayrıca pandemi düzenlemelerinin sağlık çalışanlarının ebeveynlerle iletişimini etkilediği ve dolayısıyla rutin aşı tanıtımını sınırladığı yönünde de artan bir endişe söz konusu olmuştur (Shet et al., 2022).

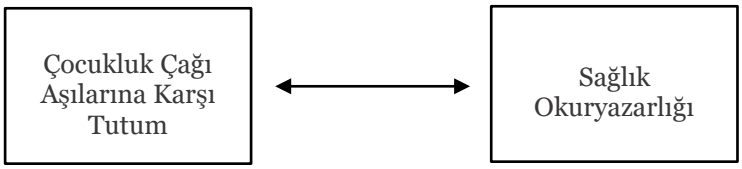
Bununla birlikte Sağlık Okur Yazarlığı (SOY), çağdaş bir toplumdaki insanların karmaşık sağlık hizmetlerini karşılama kapasiteleriyle ilgilenen çok yönlü bir kavram olarak tanımlanmaktadır. (Kickbusch, 2001). Sørensen Entegre Modeline göre SOY, okuryazarlık ile ilişki içerisindedir ve yaşam boyunca yaşam kalitesini korumak ve iyileştirmek için insanların günlük yaşamda sağlık, hastalık, önleme ve sağlıkla ilgili konularda fikir beyan etmek ve doğru karar vermek için doğru sağlık verilerine ulaşma, anlama, değerlendirme ve tatbik etme konusundaki bilgisini ifade etmektedir (Sørensen, 2012). Aynı zamanda SOY, olumsuz bir genel sağlık durumu, hastaneye yatış, mortalite ve sağlık hizmet maliyetleri dahil olmak üzere birçok beklenmeyen sağlık sonucu ile bağımsız bir ilişki içerisinde yer almaktadır (Berkman et al., 2011; Rowlands et al., 2013; Bostock & Steptoe, 2012). Ayrıca SOY, insanların kanser taraması gibi önleyici davranışlarda bulunma özelliklerini tetiklemektedir. Bu yüzden, SOY'nın geliştirilmesi, toplumlar ve sağlık sistemleri arasında yeni bir etkileşim davranışı geliştirmek adına çok önemli kabul edilmektedir (White et al., 2008; Bonaccorsi et al., 2016).

Ebeveynlerin yetersiz bilgiye sahip olması, popülasyonu aşı karşıtı hareketlerine karşı savunmasız bir hale getirmektedir (Ropeik, 2013; Sadaf et al., 2013). Yaşlılık, daha önce aşılanmamış olma ve yetersiz eğitim ile düşük aşı bilgisi düşük sağlık okuryazarlığı düzeyine yol açmaktadır (Patel vd., 2016; Lorini vd., 2018). Bireylerin bağışıklamaya (aşılamaya) ilişkin bilgi düzeylerini, tutum ve davranışlarını olumlu bir şekilde değiştiren temel faktör sağlık okuryazarlığı olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sağlık okuryazarlığı düzeyi yüksek bireylerin aşı hakkında doğru kaynaklara ulaşması sonucunda aşı tereddütü ve aşı karşıtlığı ile mücade edilmektedir (Castro-Sánchez et al., 2016). Birey ve toplum sağlığını geliştirmek için bireylerin yaşam biçimlerini ve yaşam koşullarını değiştirmesi olarak tanımlanan sağlık okuryazarlığı, bireylerin genel sağlık düzeyleri ile doğrudan ilişki içerisinde yer almaktadır. Bu doğrultuda SOY, bağışıklama (aşılama) hizmetlerinin sürdürülmesi ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Literatürde bilindiği kadarıyla farklı ülkelerin SOY düzeyi ve aşıya yönelik tutumları ile ilgili herhangi bir araştırmaya

denk gelinmemiştir ve dolayısıyla bu araştırmanın bu yönde ilgili literatüre ve politika uygulayıcılarına önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırmada, çocukluk çağı aşılarına yönelik tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın temel hipotezi ise; "çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır" şeklinde kurgulanmıştır. Araştırmanın modeli ise aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1 Araştırma modeli

Evren ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlesini Iğdır il merkezinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine başvuran tüm ebeveynler oluşturmaktadır. Evren büyüklüğünün ortalama olarak yıllık 300 bin hasta civarında olduğu tahmin edilmiştir. Örneklem grubu ise Iğdır il merkezlerinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine Ocak ve Şubat 2023 tarihinde başvuran 403 ebeveynden oluşmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Veriler yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışma, Iğdır il merkezinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine başvuran ebeveynlerin kesitsel bir araştırması olarak uygulanmıştır. Veriler tesadüfi olmayan örnekleme tekniklerinden olan kolayda örnekleme metoduyla toplanmıştır. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ölçen sorular yer almıştır. İkinci bölümde katılımcıların aşı tutumunu ölçen 12 önerme yer almıştır. Üçüncü bölümde ise 25 önermeden oluşan katılımcıların sağlık okuryazarlık düzeyini ortaya koyan ifadeler yer almıştır.

Araştırma Ölçekleri

Ebeveynlerin aşı tutumunu tespit etmek için; Wallace et al. (2019) tarafından geliştirilmiş olan ve Ceylan et al. (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek formu kullanılmıştır. Benzer şekilde katılımcıların sağlık okuryazarlık düzeyleri ise, ilk olarak Sorensen tarafından geliştirilen ve sonrasında Toçi, Bruzari & Sorenson (2013) tarafından sadeleştirilip geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış olan Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (Health Literacy Index) kullanılmıştır. Öncelikli olarak orijinal ölçeği geliştiren araştırmacılardan kullanmak için izin istenmiştir. Ölçeğin likert tanımlanması ise, "1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılmıştır.

İstatistiksel Analiz

Verilerin analizinde IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 06.04.2023 tarih ve 2023/7 karar no'lu etik izin alınmıştır. Çalışma gönüllük esasına dayandırılmıştır.

Bulgular

Verilerin Güvenilirliği

Araştırmanın değişkenlerini oluşturan aşı tutumu faktörleri 12 soruyla, sağlık okuryazarlığı faktörleri ise 24 soruyla güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur.

Tablo 1 Güvenilirlik analizi sonuçları

Değişken isimleri	Cronbach's Alpha Katsayısı
Çocukluk Çağı Aşılarına Karşı Tutum	0,841
Sağlık Okuryazarlığı	0,939
Anket Güvenilirliği Toplam	0,874

Görüldüğü üzere araştırmanın tüm değişkenlerinin güvenilirlik katsayıları yüksek düzeyde çıkmıştır. Dolayısıyla araştırmanın ölçeği güvenilirdir.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde; %68'ini bayanlar, %69'unu orta yaş grubu (26-45 yaş arası) katılımcılar, %87'sini lise-üniversite mezunu eğitim düzeyine sahip katılımcılar oluşturmuştur. Diğer taraftan araştırmaya katılan bireylerin %45'i ev hanımı mesleğine sahip olurken, %89'u çocukluk çağı aşılama hizmetlerinin ve aşılarının etkili olduğuna inandıklarını vurgulamışlardır.

Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırma metodolojik bir araştırmadır. Katılımcıların aşı tutumları ve sağlık okuryazarlık düzeylerine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonuçları aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 2 Aşı tutumu- açıklayıcı faktör analizi sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Geçmiş Aşı Davranışı (GAD)	,892	37,875	4,545
	,829		
	,780		
Etkinlik ve güvenlik (EG)	,823	15,517	1,862
	,821		
	,763		
Aşı ile Önlenebilir Hastalık Bilinci (AÖHB)	,919	9,885	1,186
	,882		
Güven (G)	,899	9,320	1,118
	,862		
Aşının Faydaları (AF)	,886	8,341	1,001
	,878		
Değerlendirme Kriterleri	KMO Değeri: 0,781 Kikare değeri: 2248,322 Barlett Test Sonucu: 0,000 Döndürme Tekniği: Varimax Açıklanan Varyans: 80,938		

Açıklayıcı faktör analizi ile aşı tutumunu etkileyen faktörler sırasıyla; geçöiş aşı davranışı, etkinlik/güvenlik, aşı ile önlenebilir hastalık bilinci, güven ve aşının faydaları şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 3 Sağlık okuryazarlığı - açıklayıcı faktör analizi sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer

Değer Biçme/Değerlendirme (DB)	,853 ,782 ,766 ,759 ,634 ,620 ,567 ,458	43,105	10,345
Bilgileri Anlama (BA)	,696 ,695 ,692 ,680 ,644 ,619 ,565	7,497	1,799
Bilgiye Erişim (BE)	,716 ,648 ,626 ,621 ,487 ,479	5,336	1,281
Uygulama/Kullanma (U)	,827 ,771 ,596	4,656	1,117
Değerlendirme Kriterleri	KMO Değeri: 0,936 Kikare değeri: 5371,778 Barlett Test Sonucu: 0,000 Döndürme Tekniği: Varimax Açıklanan Varyans: 60,593		

Açıklayıcı faktör analizi ile sağlık okuryazarlık düzeyini etkileyen faktörler sırasıyla; değer biçme/değerlendirme, bilgileri anlama, bilgiye erişim ve uygulama/kullanma şeklinde sıralanmıştır.

Korelasyon Analizi Bulguları

Aşı tutumu ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için IBM SPSS 23 programı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4 Korelasyon analizi sonuçları

Boyutlar		GAD	EG	AÖHB	G	AF	DB	BA	BE	U
GAD	r	1	,517**	,278**	,435**	,292**	-,068	-,155**	-,164**	-,019
	p		,000	,000	,000	,000	,173	,002	,001	,707
	N		403	403	403	403	403	403	403	403
EG	r		1	,379**	,317**	,200**	-,081	-,084	-,123*	,016
	p			,000	,000	,000	,104	,091	,014	,745
	N		3	403	403	403	403	403	403	403
AÖHB	r			1	,150**	,024	,198**	,099*	,044	,045
	p				,003	,636	,000	,046	,374	,366
	N				403	403	403	403	403	403
G	r				1	,316**	-,207**	-,146**	-,138**	-,030
	p					,000	,000	,003	,005	,548
	N					403	403	403	403	403
AF	r					1	-,159**	-,081	-,102*	,010
	p						,001	,106	,041	,844
	N						403	403	403	403

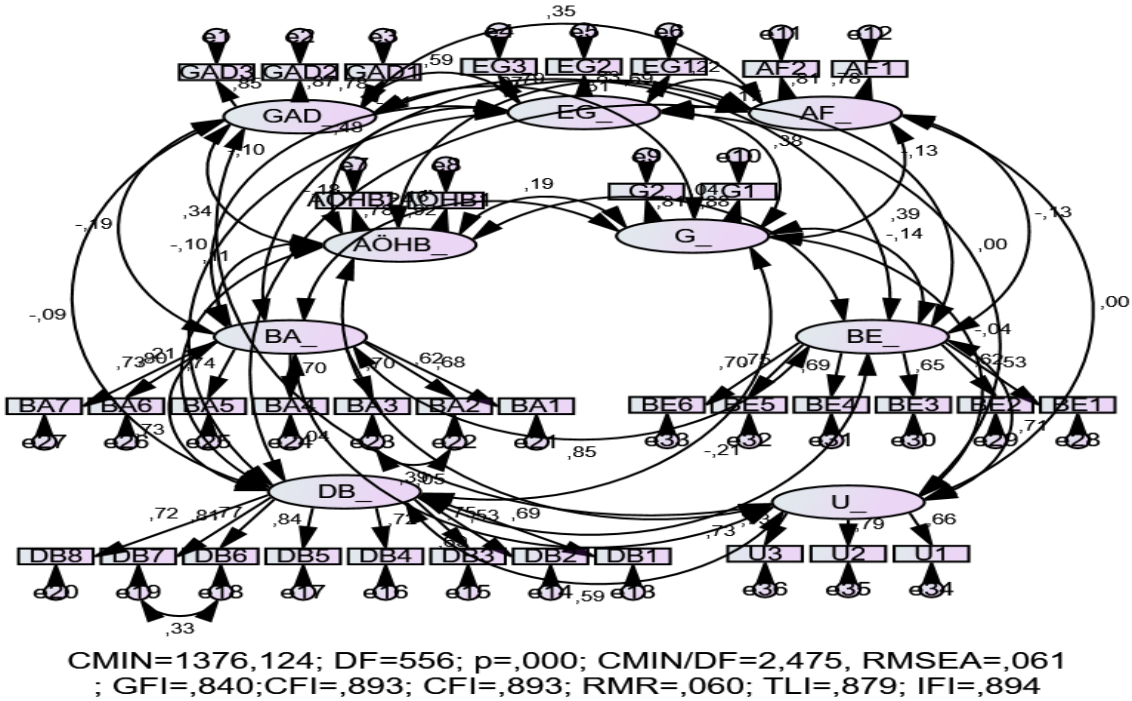
	r	1	,681**	,633**	,498**
DB	p		,000	,000	,000
	N		403	403	403
	r		1	,710**	,560**
BA	p			,000	,000
	N			403	403
	r			1	,561**
BE	p				,000
	N				403
	r				1
U	p				
	N				

**Korelasyon 0.001 düzeyinde anlamlı.
*Korelasyon 0.005 düzeyinde anlamlı.

Korelasyon analizi neticesinde; aşı tutumu ile sağlık okuryazarlığı değişkenleri arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu durumda sağlık okuryazarlık düzeyi arttıkça, olumlu aşı tutumunun sergilendiği ve çocukluk çağı aşılarına karşı daha optimistik tutum sergilendiği söylenebilir.

İlişki Analizi Bulguları

İlişki analizi, ölçülen değişkenlerin yapı sayısını ne kadar iyi temsil ettiğini test etmek için kullanılan çok değişkenli bir istatistiksel prosedürdür. Değişkenler arasındaki ilişki, doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde araştırmacılar, verilerde gerekli olan faktör sayısını ve hangi ölçülen değişkenin hangi gizil değişkenle ilişkili olduğunu belirleyebilirler. Doğrulayıcı faktör analizi, ölçüm teorisini doğrulamak ya da reddetmek için kullanılan bir araçtır.

Görsel 2 Sağlık okuryazarlığı - aşı tutumu yapısal eşitlik modeli

Elde edilen uyum değerleri model uyumunun sağlandığını göstermektedir. Aşı tutumu ile sağlık okuryazarlığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Sağlık okuryazarlığı arttıkça aşıya yönelik tutum da olumlu yönde artmaktadır. Yukarıda verilen uyum iyiliği değerleri model uyumunun (model fit) sağlandığı anlamına gelmektedir.

Tablo 5 İlişki analizi sonuçları

Faktörler	Örtük Değişkenler	Standartlaştırılmış Regresyon Katsayıları	Estimate	Standart Hata (SE)	T değeri (CR)	P
Geçmiş Aşı Davranışı (GAD)	GAD3	,850	1,000			
	GAD2	,875	1,042	,052	20,219	***
	GAD1	,783	,918	,051	17,857	***
Etkinlik ve güvenlik (EG)	EG3	,791	1,000			
	EG2	,829	1,037	,067	15,367	***
	EG1	,689	,848	,064	13,285	***
Aşı ile Önlenebilir Hastalık Bilinci (AÖHB)	AÖHB2	,784	1,000			
	AÖHB1	,922	1,137	,097	11,669	***
Güven (G)	G2	,806	1,000			
	G1	,880	,990	,081	12,192	***
Aşının Faydaları (AF)	AF2	,814	1,000			
	AF1	,776	1,087	,137	7,927	***
Değer Biçme/Değerlendirme (DB)	DB1	,691	1,000			
	DB2	,531	,902	,090	10,015	***
	DB3	,748	1,014	,073	13,861	***
	DB4	,721	1,149	,086	13,393	***
	DB5	,838	1,148	,075	15,366	***
	DB6	,772	1,116	,079	14,211	***
	DB7	,807	1,094	,074	14,821	***
	DB8	,716	1,006	,076	13,302	***
Bilgileri Anlama (BA)	BA1	,676	1,000			
	BA2	,622	,904	,080	11,315	***
	BA3	,701	,982	,078	12,627	***
	BA4	,702	,854	,067	12,656	***
	BA5	,739	1,047	,079	13,239	***
	BA6	,801	1,070	,075	14,185	***
	BA7	,727	,965	,074	13,048	***
Bilgiye Erişim (BE)	BE1	,535	1,000			
	BE2	,619	1,034	,112	9,220	***
	BE3	,655	,902	,094	9,545	***
	BE4	,688	,986	,100	9,825	***
	BE5	,750	1,066	,104	10,294	***
	BE6	,704	1,055	,106	9,951	***
Uygulama/Kullanma (U)	U1	,657	1,000			
	U2	,794	1,224	,101	12,126	***
	U3	,728	1,083	,093	11,583	***

Aşağıdaki Tablo 6'da değişkenler arasındaki ilişki katsayıları yer almaktadır.

Tablo 6 Faktörler arasındaki ilişki katsayıları

Faktörler ve Arasındaki Korelasyonlar			Estimate
GAD	<------>	EG	,587
GAD	<------>	AÖHB	,344
GAD	<------>	G	,506
GAD	<----->	AF	,346
GAD	<----->	DB	-,090
GAD	<----->	BA	-,192
GAD	<----->	BE	-,168
GAD	<----->	U	-,043
EG	<----->	AÖHB	,475
EG	<----->	G	,376
EG	<----->	AF	,224
EG	<----->	DB	-,098
EG	<----->	BA	-,099
EG	<----->	BE	-,131
EG	<----->	U	,002

Faktörler ve Arasındaki Korelasyonlar			Estimate
AÖHB	<----->	G	,185
AÖHB	<----->	AF	,065
AÖHB	<----->	DB	,205
AÖHB	<----->	BA	,109
AÖHB	<----->	BE	,043
AÖHB	<----->	U	,054
G	<----->	AF	,388
G	<----->	DB	-,213
G	<----->	BA	-,157
G	<----->	BE	-,140
G	<----->	U	-,042
AF	<----->	DB	-,183
AF	<----->	B	-,109
AF	<----->	BE	-,127
AF	<----->	U	-,004
DB	<----->	BA	,727
DB	<----->	BE	,734
DB	<----->	U	,594
BA	<----->	BE	,854
BA	<----->	U	,686
BE	<----->	U	,711

Araştırma modeli için YEM sonuçları; yapısal ilişkiler için standartlaştırılmış regresyon katsayıları (β), kritik oran (C.R.) ve anlamlılık düzeyi p değerleri Tablo 5'de gösterilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın temel amacı; çocukluk çağı aşılarına karşı tutum ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin irdelenmesidir. Araştırmanın evrenini Iğdır il merkezinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine başvuran tüm ebeveynler oluşturmaktadır. Iğdır il merkezlerinde faaliyet gösteren bir aile hekimliği merkezine başvuran her bir ebeveyn, araştırma birimi sayılmıştır. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı ise 403 dür. Açıklayıcı faktör analizi ile ortaya konulan yapı geçerliliği, doğrulayıcı faktör analizi ile de doğrulanmıştır. Korelasyon analizi neticesinde; çocukluk çağı aşılarına yönelik tutumu ile sağlık okuryazarlığı arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki ortaya konulmuştur. Yapısal eşitlik modellemesi sonucunda da benzer şekilde çocukluk çağı aşılarına yönelik tutum ile sağlık okuryazarlığı arasında aynı yönlü (pozitif yönde) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuç olarak bireylerin çocukluk çağı aşılarına yönelik aşı okuryazarlık düzeylerinin arttırılması ve bu yönde çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir. Dolayısıyla sağlık okuryazarlık düzeyini yükseltmeyi hedefleyen girişimlerin aşılama kapsamını artırabileceği ve bu ilişkilerin iyi bilinmesinin de aşı karşıtlığı ile mücadele stratejilerinin ve bunların etkinliğinin belirlenmesine fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

Laboratuar çalışmaları sonucunda alüminyum ve cıvanın nöron hücre kültürleri üzerinde toksik etkileri olduğu ifade edilmiş ve bir başka çalışmada bazı koyunlarda aşılama sonrası ensefalit geliştiği öne sürülmüştür (Haley, 2005). Aynı zamanda klinik olarak, aşı kaynaklı ensefalit vaka raporları olmadığı için aşılarla önlenen birçok ensefalit ve menenjit vakası bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, son 20 yılda Amerika Birleşik Devletleri'nde en fazla kızamık vakasının 2014 yılında görüldüğünü ve bu vakaların çoğunun bireysel aşı reddinin bir sonucu olduğunu göstermiştir (Centers for Disease Control and Prevention, 2020). Benzer şekilde 2011 yılında Avrupa'da kızamık vaka bildirimlerinde ciddi bir artış yaşanmış ve bunların %85'inin aşısız veya kayıtsız olduğu belirlenmiştir (Cottrell ve Roberts, 2011). Aşılara dair bir başka endişe aşıların yan etkilerinin bulunması olarak belirtilmiştir. Venezüella'da aşı yapmayı reddeden ebeveynler üzerinde yapılan bir çalışmada aşıların yan etkileri ve birden fazla aşı yapılmasının gereksiz

olduğuna dair ifadeler ortaya çıkmıştır (Burghouts ve ark., 2017). Aşıların etkinliğini artırmak ve bozulmalarını önlemek için aşılara eklenen maddelerin basit ağrıdan anafilaksiye kadar birçok yan etkisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak aşıların yan etkilerinin hastalığın kendisine göre çok daha az sıklıkta ve daha hafif bir şekilde olmaktadır (Özen & Doğan, 2012).

Toplumun sağlık koşullarını iyileştirmek ve aşıları teşvik etmek için insanlar kararları için destek alınması gerektiği öne sürülmektedir. Bu sebeple toplumlar güçlendirilmeli ve aşılamanın vatandaşlara daha yakın hale getirilmesi için sağlık hizmetlerinin yeniden yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aşı tereddütü ile mücadele etmek için sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi önemli kabul edilmektedir. Ayrıca çeşitli seviyelerde özel bilgi ve eğitim müdahalelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Aşı tereddütü, aşı ile önlenebilir bulaşıcı hastalıklar ve aşı konusunda farkındalığı artmayı amaçlamaktadır (Bechini et al., 2017). Dünya Sağlık Örgütü sağlık okuryazarlığını "bireylerin ve toplulukların sağlıkla ilgili kararlar almak üzere bilgi ve hizmetlere erişmesi, bunları anlaması, değerlendirmesi ve kullanması için gereken kişisel özellikler ve sosyal kaynaklar" olarak tanımlamaktadır. Sağlık okuryazarlığı, insanları ve toplulukları sağlık hizmetlerine katılmaları için teşvik eder ve güçlendirir, sağlığı ve refahı iyileştirir, sağlık eşitsizliklerini giderir ve bireysel ve toplumsal direnç oluşturur. Aynı zamanda sağlık okuryazarlığı, aşı kabulünü etkileyebilecek güven, gönül rahatlığı ve kolaylık ile birlikte aşı tereddüt belirleyicilerinden biridir. Bunun yanı sıra sağlık okuryazarlığı becerileri, hastaların akıllı sağlık hizmetleri seçimleri yaparak, doktorlarla iletişimlerini geliştirerek ve tıbbi bir ortamda kendilerini savunacak bilgilerle donatarak refahlarının kontrolünü ele almalarını sağlar (Park, 2016).

Bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde Dağlı ve Topkara (2023) tarafından yapılan çalışmada da ebeveynlerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri arttıkça aşı tereddütleri azalmıştır. Johri ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada, annelerin sağlık okuryazarlığındaki iyileşmelerle birlikte çocuklarının aşılarının da iyileşeceği sonucuna varılmıştır. Wang ve arkadaşları (2018) aşı güveni ve aşılama niyeti ile sağlık okuryazarlığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlar araştırmamızın sonuçlarını desteklemektedir. Dolayısıyla ebeveynlerin sağlık okuryazarlığının artırılması, koruyucu tedavilerin gerekliliklerini anlamalarını ve çocukluk çağı aşılarına yönelik olumlu tutum ve davranışlara dönüşmelerini sağlayabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Çocukluk Çağı Aşılarına Karşı Tutum ile Sağlık Okuryazarlığı Arasındaki İlişkilerin İrdelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Ackerson, B.K., Sy, L.S., Glenn, S.C., Qian, L., Park, C.H., Riewerts, R.J., et al. (2021). Pediatric vaccination during the COVID-19 pandemic. *Pediatrics*., 148:e047092. 10.1542/peds.2020-047092

Andre, F.E., Booy, R., Bock, H.L., Clemens, J., Datta, S.K., John, T.J. et al. (2008). Vaccination greatly reduces disease, disability, death and inequity worldwide. *Bulletin of the World health organization*, 86, 140-6. https://doi.org/10.2471/blt.07.040089.

Andre, F.E., Booy, R., Bock, H.L., Clemens, J., Datta, S.K., John, T.J. et al. (2008). Vaccination greatly reduces disease, disability, death, and inequity worldwide. *Bull World Health Organ*., 86(2), 140-146.

Andre, F.E., Booy, R., Bock, H.L., Clemens, J., Datta, S.K., John, T.J., et al. (2008). Vaccination greatly reduces disease, disability, death and inequity worldwide. *Bull World Health Organization*, 86, 140–146. 10.2471/BLT.07.040089

Avras, A. (2012). The importance of vaccination in children. *Klinik Gelişim Dergisi*, 25(1), 1-3.

Baker D.W. (2006). The meaning and the measure of health literacy. *Journal of general internal medicine*, 21(8), 878–883. https://doi.org/10.1111/j.1525-1497.2006.00540.x

Bechini, A., Bonanni, P., Lauri, S., Tiscione, E., Levi, M., Prato, R., Fortunato, F., Martinelli, D., Gasparini, R., Panatto, D. et al. (2017). Strategies and actions of multi-purpose health communication on vaccine

preventable infectious diseases in order to increase vaccination coverage in the population: The ESCULAPIO project. Hum Vaccin Immunother, 13(2), 369–75. https://doi.org/10.1080/21645515.2017.1268008. PMID:28215120.

Berkman, N.D., Sheridan, S.L., Donahue, K.E., Halpern, D.J., Viera, A., Crotty, K., Holland, A., Brasure, M., Lohr, K.N., Harden, E., Tant, E., Wallace, I., & Viswanathan, M. (2011). Health literacy interventions and outcomes: an updated systematic review. *Evid Rep Technol Assess (Full Rep)*, (199):1-941.

Bimpong, K.A., Nuertey, B.D., Seidu, A.S., Ajinkpang, S., & Abdul-Mumin, A. (2021). Decline in uptake of childhood vaccinations in a tertiary hospital in Northern Ghana during the COVID-19 pandemic. *BioMed Res Int*., 2021:e6995096. 10.1155/2021/6995096

Bonaccorsi, G., Lorini, C., Baldasseroni, A., Porchia, B.R., & Capecchi, L. (2016). Health services and health literacy: From the rationale to the many facets of a fundamental concept. A literature review. *Ann Ist Super Sanita*, 52(1), 114–8. PMID:27033626.

Bostock, S., & Steptoe, A. (2012). Association between low functional health literacy and mortality in older adults: longitudinal cohort study. *BMJ*, 344:e1602. doi:10.1136/bmj.e1602.

Burghouts, J., Del Nogal, B., Uriepero, A., Hermans, P.W., de Waard, J.H., & Verhagen, L.M. (2017). Childhood Vaccine Acceptance and Refusal among Warao Amerindian Caregivers in Venezuela; A Qualitative Approach. *PLoS One*. 2017 Jan 20, 12(1):e0170227. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0170227

Burnett, E., Jonesteller, C.L., Tate, J.E., Yen, C., & Parashar, U.D. (2017). Global impact of rotavirus vaccination on childhood hospitalizations and mortality from diarrhea. *J Infect Dis*., 215, 1666–1672. 10.1093/infdis/jix186

Castro-Sánchez, E., Chang, P.W., Vila-Candel, R., Escobedo, A.A., & Holmes, A.H. (2016). Health literacy and infectious diseases: why does it matter? *Int J Infect Dis*., 43:103-110. https://doi.org/10.1016/j.ijid.2015.12.019.

Centers for Disease Control and Prevention (2011). Ten great public health achievements—United States, 2001-2010. MMWR Morb Mortal Wkly Rep 2011; 60:619–23.

Centers for Disease Control and Prevention (2020). Measles cases in the United States reach 20-year high. Available at: https://www. cdc.gov/media/releases/2014/ p0529-measles.html. Accessed Nov.

Ceylan, S.S., Erdoğan, Ç., Turan, T. & Ergin, A. (2021). Aşı Tutumları Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenirliliği. *Türkiye Klinikleri Pediatri Dergisi*, 30(1), 31-37, https://doi.org/10.5336/pediatr.2020-77545

Cottrell, S., Roberts, R.J. (2011). Measles outbreak in Europe. *BMJ*, 15, 342:d3724. https://doi.org/10.1136/bmj.d3724.

Haley, B.E. (2005). Mercury toxicity: genetic susceptibility and synergistic effects. Medical Veritas, 2(2):535–542. Available at: http://www.1796kotok. com/pdfs/haley.pdf. Accessed Nov, 2020. https://doi.org/10.1588/medver.2005.02.00067

Johnson, D.R., Nichol, K.L., & Lipczynski, K. (2008). Barriers to adult immunization. *Am J Med*., 121(7), 28-35. https://doi.org/10.1016/j.amjmed.05.005.

Kickbusch, I.S. (2001). Health literacy: Addressing the health and education divide. *Health Promot Int*., 16(3), 289–97. https://doi.org/10.1093/heapro/16.3.289.

Lorini, C., Santomauro, F., Donzellini, M., Capecchi, L., Bechini, A., Boccalini, S., Bonanni, P., & Bonaccorsi, G. (2018). Health literacy and vaccination: A systematic review. *Hum Vaccin Immunother*, 1;14(2):478-488. https://doi.org/10.1080/21645515.2017.1392423.

Moghadas, S.M., Vilches, T.N., Zhang, K., Wells, C.R., Shoukat, A., Singer, B.H., et al. (2021). The impact of vaccination on coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreaks in the United States. *Clin Infect Dis*., 73, 2257–2264. 10.1093/cid/ciab079

Omer, S.B., Salmon, D.A., Orenstein, W.A., & Halsey, N. (2009). Vaccine refusal, mandatory immunization, and the risks of vaccine-preventable diseases. *New Eng J Med*., 360, 1981-1988.

Orenstein, W.A., & Ahmed, R. (2017). Simply put: Vaccination saves lives. *Natl Acad Sci*., 114, 4031–4033. 10.1073/pnas.1704507114

Özen, M., Doğan, N. (2012). Aşı-Hastalık ilişkisi: Söylenti mi, Gerçek mi?. *Klinik Gelişim Dergisi*, 25, 16–20.

Park Y. The 9th global conference for health promotion and shanghai declaration. J Health Manag., 26(4): 243–245.

Patel, H., Jeve, Y.B., Sherman, S.M., & Moss, E.L. (2015). Knowledge of human papillomavirus and the human papillomavirus vaccine in European adolescents: a systematic review. *Sex Transm Infect*., 92, 474-9. https://doi.org/10.1136/sextrans-2015-052341.

Ratzan, S.C. (2011). Vaccine literacy: A new shot for advancing health. *J Health Commun*, 16, 227-229. https://doi.org/10.1080/10810730.2011.561726.

Riedel, S. (2005). editor Edward Jenner and the history of smallpox and vaccination. Baylor University Medical Center Proceedings; 2005: Taylor & Francis. https://doi.org/10.1080/08998280.2005.11928028

Ropeik, D. (2013). How society should respond to the risk of vaccine rejection. *Hum Vaccin Immunother*, 9(8), 1815-8. https://doi.org/10.4161/hv.25250.

Rowlands, G., Khazaezadeh, N., Oteng-Ntim, E., Seed, P., Barr, S., Weiss, B.D. (2013). Development and validation of a measure of health literacy in the UK: The newest vital sign. *BMC Public Health*, 13, 116. https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-116.

Sadaf, A., Richards, J.L., Glanz, J., Salmon, D.A., & Omer, S.B. (2013). A systematic review of interventions for reducing parental vaccine refusal and vaccine hesitancy. *Vaccine*, 31, 4293-304. https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2013.07.013.

Sağlık Bakanlığı (2020). Genişletilmiş Bağışıklama Programı (GBP), Ankara. updated 10 May 2020; cited 2021]. Available from:http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/mev/mev_gen/temel_saglik/g_gbp.pdf.

Salmon, D.A., Moulton, L.H., Omer, S.B., DeHart, M.P., Stokley, S., & Halsey, N.A. (2005). Factors associated with refusal of childhood vaccines among parents of school-aged children: a case-control study. *Arch Pediatr Adolesc Med*., 159(5), 470-476. https://doi.org/10.1001/archpedi.159.5.470.

Shet, A., Carr, K., Danovaro-Holliday, M.C., Sodha, S.V., Prosperi, C., Wunderlich, J., et al. (2022). Impact of the SARS-CoV-2 pandemic on routine immunisation services: evidence of disruption and recovery from 170 countries and territories. *Lancet Global Health*, 10:e186–94. 10.1016/S2214-109X(21)00512-X

Sorensen, K. et al. (2013). Measuring health literacy in populations: Illuminating the design and development process of the European Health Literacy Survey Questionnaire (HLS-EU-Q). *BMC Public Health*, 13: 948. http://bmcpublichealth.biomedcentral. com/articles/10.1186/1471-2458-13-948.

Sørensen, K., Van den Broucke, S., Fullam, J., Doyle, G., Pelikan, J., Slonska, Z., & Brand, H., (HLS-EU) Consortium Health Literacy Project European. (2012). Health literacy and public health: A systematic review and integration of definitions and models. *BMC Public Health*. 12:80. https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-80.

Stewart, A.J., & Devlin, P.M. (2006). The history of the smallpox vaccine. *J Infection*, 52, 329–334. 10.1016/j.jinf.2005.07.021

Strassburg, M.A. (1982) The global eradication of smallpox. *Am J Infection Cont*., 10, 53–59. 10.1016/0196-6553(82)90003-7.

Toçi, E. et al. (2013). Health Literacy Index. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, (http://creativecommons.org/licenses/by/3.0).

Ullmann, A. (2007). Pasteur-Koch: Distinctive ways of thinking about infectious diseases. *Microbe (Washington, D.C.)*, 2(8), 383-387.

Wallace, A.S., Wannemuehler, K., Bonsu, G., Wardle, M., Nyaku, M., Amponsah-Achiano, K., et al. (2019). Development of a valid and reliable scale to assess parents' beliefs and attitudes about childhood vaccines and their association with vaccination uptake and delay in Ghana. *Vaccine*, 37(6), 848-356.

White, S., Chen, J., & Atchison, R. (2008). Relationship of preventive health practices and health literacy: A national study. *Am J Health Behav*., 32 (3), 227–42. https://doi.org/10.5993/AJHB.32.3.1. PMID:18067463.

World Health Organization (2020). Vaccines and immunization. (updated 10 May 2020;cited 2021). Available from:https://www.who.int/healthtopics/vaccines-and-immunization#tab=tab_1

World Health Organization (2020). Global Vaccine Action Plan. https://www.who.int/teams/immunization-vaccines-and-biologicals/strategies/global-vaccine-action-plan (Erişim Tarihi:13.09.2024).

World Health Organization. (2017). Immunization coverage Available at: [accessed 2022 Jul 17]. http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs378/en/.

Younger, D.S., Younger, A.P.J., Guttmacher, S. (2016). Childhood Vaccination Implications for Global and Domestic Public Health. Neurol Clin 34, 1035–1047. http://dx.doi.org/10.1016/j.ncl.2016.05.004

Zhou, F. (2011). Updated economic evaluation of the routine childhood immunization schedule in the United States. Presented at the 45th National Immunization Conference. Washington, DC, March 28–31.

Extended Abstract

The main aim of this study was to examine the relationship between attitudes towards childhood vaccines and health literacy. The population of the study consisted of all parents who applied to a family medicine center operating in Iğdır city center. Each parent who applied to a family medicine center operating in Iğdır provincial center was included in the study sample. A total of 403 questionnaires were collected from the participants and subjected to analysis. Data were collected by face-to-face survey method and analyzed with IBM SPSS 23 and AMOS statistical analysis programs. Exploratory factor analysis was conducted to reveal the factors affecting vaccination attitudes and health literacy. Correlation analysis revealed a moderate positive relationship between attitudes towards childhood vaccines and health literacy. Similarly, as a result of structural equation modeling, a statistically significant relationship was found between attitude towards childhood vaccines and health literacy in the same direction (positive direction). As a result, it is recommended to increase the vaccine literacy levels of individuals towards childhood vaccines and to conduct studies in this direction. In this study, it was aimed to reveal the relationship between attitudes towards childhood vaccines and health literacy. The main hypothesis of the study is; "there is a statistically significant relationship between attitudes towards childhood vaccines and health literacy".

The main mass of the study consisted of all parents who applied to a family medicine center operating in the provincial center of Iğdır. The sample group consisted of 403 parents who applied to a family medicine center operating in Iğdır provincial center. Data were collected by face-to-face questionnaire technique. The study was implemented as a cross-sectional study of parents who applied to a family medicine center operating in Iğdır city center. The data were collected by convenience sampling method, which is one of the non-random sampling techniques. The first part of the questionnaire included questions measuring the socio-demographic characteristics of the participants. In the second part, there were 12 propositions measuring the vaccine attitude of the participants. In the third part, there were 25 statements that revealed the health literacy level of the participants.

The scale form developed by Wallace et al. (2019) and adapted into Turkish by Ceylan et al. (2021) was used to determine parents' vaccination attitudes. Similarly, the Health Literacy Index, which was first developed by Sorensen and then simplified and validated by Toçi, Bruzari & Sorenson (2013), was used to determine the health literacy levels of the participants. The factors affecting the level of health literacy through exploratory factor analysis were listed as appraisal/evaluation, understanding information, access to information, and application/utilization, respectively.

As a result of the correlation analysis, it was observed that there was a moderate positive relationship between vaccination attitude and health literacy variables. In this case, it can be said that as the level of health literacy increases, positive vaccine attitudes are exhibited and more optimistic attitudes towards childhood vaccines are exhibited.

Similar to the results of this study, in the study conducted by Dağlı and Topkara (2023), as the health literacy levels of parents increased, vaccine hesitancy decreased. Johri et al. (2015) concluded that with improvements in mothers' health literacy, their attitudes towards vaccinating their children will change positively. Wang et al. (2018) stated that there is a positive relationship between vaccine confidence and vaccination intention and health literacy. These results supported the results of our study. Therefore, increasing the health literacy of parents can help them understand the requirements of preventive health services and transform them into positive attitudes and behaviors towards childhood vaccines.

2024, VOL 14, NO 4, 1353-1368
DOI: 10.48146/odusobiad.1388168
Geliş Tarihi/Received Date: 22.11.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 11.10.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algıları: Metaforik bir çalışma[1]

Tuğba Emiroğlu İlvan[2], Remziye Ceylan[3]

[2] Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
[3] Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Turkiye.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla belirlenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde yaşayan okul öncesi dönem çocuğu olan toplam 70 anne oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarını tanımlamaları için araştırmacılar tarafından hazırlanan metafor formu kullanılmıştır. Bu formda, annelerin "Dijital oyun, …… gibidir. Çünkü, …" ifadesini tamamlamaları istenmiştir. Annelerin tanımlamaların elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, annelerin iki tema ve sekiz kategori altında birbirinden farklı olmak üzere toplam 41 metafor ürettikleri görülmüştür. Temalar, "Kullanım Amaçları" ve "Zararlar" olarak iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik en çok "zararlar" teması altında metafor geliştirdikleri görülmüştür. Anneler tarafından en sık kullanılan metaforlar "uyuşturucu"," bağımlılık", "zehir" ve "sigara" olarak sıralanmıştır. Sonuç olarak, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik çoğunlukla olumsuz bir algıya sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Dijital oyun, okul öncesi, metafor, metaforik algı, anne, bağımlılık.

The perceptions of mothers with preschool children on the concept of digital play: A metaphorical study

ABSTRACT

The aim of this study is to explore mothers' perceptions of the concept of digital play through the use of metaphors. The study employed a phenomenological design, which is a qualitative research method. The sample consisted of 70 mothers with preschool-aged children residing in Istanbul, Turkey. Data were collected using a metaphor form prepared by the researchers, in which mothers were asked to complete the sentence: "Digital play is like… because…". The data obtained were analyzed using descriptive and content analysis. The analysis revealed that the mothers generated a total of 41 distinct metaphors, which were categorized under two themes: "Intended Uses" and "Harms", and further divided into eight subcategories. The findings indicated that mothers predominantly created metaphors under the theme of "Harms". The most frequently produced metaphors were "drugs", "addiction", "poison", and "cigarettes". As a result, mothers of preschool children generally have a negative perception of the concept of digital play.

KEYWORDS

Digital play, preschool, metaphor, metaphorical perception, mother, addiction.

[1] Araştırmanın bilimsel etik kurallara uygunluğu için, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 30.05.2022 tarihli E-63775199-050.01.04-0000073475 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Atıf: Emiroğlu İlvan, T., & Ceylan, R. (2024). Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algıları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1353-1368. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1388168

Sorumlu Yazar: temiroglu@29mayis.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Giriş

Teknolojinin gelişimi ile küçük çocukların medya kullanımı önemli bir konu haline gelmiştir. 2020-2021'de çocukların medya deneyimlerini kapsamlı bir şekilde sunmayı amaçlayan bir rapora göre, 5-7 yaşlarındaki çocukların %57'sinin kendisine ait tableti ve %14'ünün ise kendisine ait akıllı telefonu bulunmaktadır (OfCom, 2020). Teknolojik araç sahipliğinin yanı sıra çocukların teknolojik araç kullanma sürelerinin arttığına dikkat çekilmektedir (Güngör vd., 2020; Öztürk Eyimaya ve Yalçın Irmak, 2021). Bununla birlikte, çocukların oyunları da teknolojinin gelişimi ile başka bir yöne doğru evrilmektedir (Rogulj, 2014). Araştırmacılar çocukların oyunlarının doğasının (Marsh vd., 2016) ve çocukların oynadıkları oyun materyallerinin değiştiğini ortaya koymaktadır (Işıkoğlu Erdoğan, 2019). Belirli kural ve amaçları olan, tablet, telefon gibi dijital araçlar aracılığıyla oynanan oyunlara dijital oyun olarak tanımlanmaktadır (Goodwin, 2018). Erken çocukluk dönemindeki çocukların dijital oyun oynama alışkanlıklarına yönelik ebeveyn görüşlerinin ve uygulamalarının incelendiği bir çalışmada, 3-7 yaşlarındaki çocukların %81.52'sinin dijital oyun oynadığı ortaya çıkmıştır (Yiğit, 2019). Ebeveynlerin erken yaşta dijital oyunların etkilerine ilişkin görüşlerinin incelendiği bir başka çalışmada, 3-8 yaş grubundaki çocukların ebeveynlerinin %72'sinin, çocuklarını 4 yaşından önce dijital oyunlarla tanıştırdığı tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, ebeveynlerin %54'ü çocuklarının geleneksel oyunları, %46'sının ise dijital oyunları tercih ettiği belirlenmiştir (Akkaya vd., 2021). Benzer şekilde, Işıkoğlu Erdoğan (2019) tarafından yapılan bir çalışmada, ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocukları için dijital oyunları en az tercih ettiği ifade edilmiştir. Ancak, başka bir çalışmada, 4-6 yaşlarındaki çocukların ekran süresini daha fazla bildiren ebeveynlerin, çocukları için dijital oyunu tercih etme eğiliminde olduğu görülmüştür (Isikoglu Erdogan vd., 2019).

Çocukların dijital teknolojileri kullanma durumları ele alınırken, ebeveynlerin dijital teknolojileri nasıl algıladığı ve çocuklarını hangi amaçlarla dijital teknolojilere yönlendirdiği üzerinde durulmalıdır. Altı yaşından küçük çocuğu olan annelerin çocuklarını dijital teknoloji kullanmaya sevk edici bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür (Yıldız ve Kanak, 2021). Ebeveynlerin dijital medyaları çocukların erişimine sunarken öğretimsel, eğlencelik, oyalayıcı ve kolaylaştırıcı amaçlar taşıdığı belirtilmiştir (Yılmaz ve Şen, 2021). Benzer şekilde, bir başka çalışmada da ebeveynlerin çocuklarını oyalamak, eğitmek, olumsuz davranışları kontrol altında tutmak ve olumlu davranışları ödüllendirmek gibi amaçlarla dijital teknolojilere yönlendirdikleri saptanmıştır (Ateş ve Durmuşoğlu Saltalı, 2019). Üç yaşından küçük bebeği olan annelerin katıldığı bir araştırmada, annelerin teknolojik araçları bir bakıma kendi işlerini kolaylaştıracak bir araç olarak algıladığı ve kullandığı ortaya çıkmıştır (Işıkoğlu ve Ergenekon, 2021).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin dijital medyaya karşı benimsedikleri yaklaşımlar ve oluşturdukları beklentiler çocuklarının dijital medya etkileşimlerini etkilemektedir (Chaudron, 2015). Ebeveynlerin ekran süresinin (Lauricella vd., 2015) ve ekran kullanımına yönelik sahip olduğu olumlu ya da olumsuz tutumunun (Nikken ve Schols, 2015) çocukların ekran sürelerini güçlü bir şekilde öngördüğü bilinmektedir. Örneğin, dijital oyunlara olumlu bir bakış açısına sahip ebeveynlerin, okul öncesi dönem çocuklarını daha fazla dijital oyunlara yönlendirdiği tespit edilmiştir (Budak, 2020). Bununla birlikte, Saltuk ve Erciyes (2020), okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin teknolojinin etkisi konusunda kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Oyunun kendi çocukluklarından bu yana nasıl değiştiğine dair ebeveyn görüşlerinin incelendiği bir başka çalışmada, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin çoğunun, çocuklarının sürekli bilgisayar başında olmasından dolayı endişeli olduğu belirtilmiştir (Doliopoulou ve Rizou, 2012). Ayrıca, 3-7 yaş okul öncesi eğitim alan çocukların ebeveynlerinin, evdeki teknolojik donanımın iyi olmasına rağmen kendilerini endişeli hissettikleri ve çocuklarının dijital teknolojiyi kullanmasına her zaman izin vermekte isteksiz oldukları ortaya çıkmıştır (Mikelić Preradović vd., 2016). Bu nedenle, çocukların dijital medyayı etkili ve kontrollü bir şekilde kullanabilmeleri için ebeveynlerin tutum ve yaklaşımları büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin, dijital teknoloji kapsamında sıklıkla

kullanılan dijital oyunlara yönelik algılarının incelenmesi önem arz etmektedir. Algıların belirlenmesinde görüşme, gözlem ve anket gibi kullanılabilen yöntemlerden farklı olarak metaforlar aracılığıyla da algılara yönelik bilgi sahibi olunabilmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından, metaforlar sözlük anlamıyla mecaz olarak tanımlanmakla birlikte (TDK, 2022), kavramların algılanma biçimlerinin ve onların nasıl yorumlandıklarını anlamak için kullanılabilir (Schmitt, 2005). İlgili literatürde okul öncesi öğretmen adaylarının teknoloji (Korkmaz ve Ünsal, 2016) ve oyun (Tok, 2018) kavramına ilişkin metaforik algılarının incelendiği çalışmaların olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğretmenleri ile yürütülen bir başka çalışmada da "okul öncesi dönem çocukları için oyun" kavramına yönelik metaforik algıları incelenmiştir (Giren, 2016). Diğer yandan, okul öncesi dönem çocukların bilgisayara yönelik metaforik algılarının (Büyükbahçıvan, 2017) ve özel yetenekli çocukların ve ebeveynlerinin oyun algılarının metaforlar aracılığıyla incelendiği (Doğan vd., 2020) çalışmalar da görülmektedir. Dijital oyun kavramına yönelik metaforik algıların belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmaların örneklem grubunun çoğunlukla ortaokul (Atasoy vd., 2018; Çelik vd., 2014; Hazar vd., 2017) ve lise öğrencileriyle (Metin Aslan vd., 2015) olduğu görülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde annelerin çocuklarının dijital oyun (Toran vd., 2016; Budak, 2017) ve dijital teknoloji (Yıldız ve Kanak, 2021) kullanımına yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmaların olduğu görülmektedir; ancak annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla incelendiği bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulguların okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin metaforlar aracılığıyla dijital oyun kavramına yönelik algılarını ortaya koymasıyla literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıda listelenmiştir:

1. Annelerin dijital oyun kavramına yönelik algıları hangi metaforlar aracılığıyla açıklanmaktadır?
2. İfade edilen metaforlar hangi tema ve kategoriler altında toplanmaktadır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Nitel yöntemler, gerçek yaşam durumlarında bireylerin deneyimlerine ve bu durumlara atfettikleri anlamlara odaklanarak, kendine özgü ve kişisel görüşlerin genel resmin önemli bir parçasını oluşturduğunu vurgulamaktadır (Hewitt-Taylor, 2001). Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseninde tasarlanmıştır. Olgular; olaylar, deneyimler, algılar ve kavramlar gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Olgubilim deseninde, katılımcıların bizzat deneyimledikleri gerçeklere ilişkin yorumları incelenerek zihinlerinde var olan bilişsel yapıların ortaya çıkarılması üzerinde durulur (Creswell, 2014). Bu doğrultuda araştırma kapsamında annelerin dijital oyun kavramına yönelik algıları bireysel deneyimlerine göre metaforlar yoluyla kapsamlı bir şekilde tespit edildiğinden olgubilim deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu İstanbul ilinde okul öncesi eğitime devam eden çocuğu olan anneler ile sınırlandırılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmacılar tarafından çalışmanın amacına uygun olduğu düşünülen örneklem grubunun seçilmesi olarak ifade edilmektedir (Marshall ve Rossman, 2014). Ölçüt örneklemede, katılımcıların belirli niteliklere sahip olmalarına dikkat edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2014). Araştırma kapsamında belirlenen ölçüt normal gelişim gösteren ve okul öncesi eğitimi alan çocuğu olan annelerin seçilmesidir. Schreirer (2018), fenomenoloji deseninde örnekleminde olgunun göreceli homojenliği nedeniyle nispeten küçük örneklemleri kabul edilebilir olduğunu vurgulamıştır. Bu

bağlamda Guetterman (2015), eğitim ve sağlık bilimleri alanlarında en çok atıf alan 51 nitel çalışmanın örneklem büyüklüklerini ve örnekleme uygulamalarını incelemiştir. Fenomenoloji deseninde tasarlanan çalışmalarda, sağlık bilimlerinde 8 ile 52, eğitim bilimlerinde ise 8 ile 31 katılımcı arasında değişen daha küçük örneklem büyüklüklerinin kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu araştırmanın çalışma grubunu ise İstanbul ili, Kağıthane (%38.6), Beylikdüzü (%20.0) ve Esenyurt (%8.6) ilçeleri başta olmak üzere toplam 17 ilçede ikamet eden okul öncesi dönem çocuğu olan 70 anne oluşturmuştur. Yaşları 25-45 arasında değişen annelerin ortalama yaşı 36.13'tür. Çalışma grubuna ilişkin özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Table 1 Çalışma grubuna ilişkin özellikler

Değişkenler	Gruplar	*f*	%
Anne Öğrenim Durumu	Ortaokul	4	5.7
	Lise	14	20.0
	Önlisans	7	10.0
	Lisans	37	52.9
	Yüksek Lisans	6	8.6
	Doktora	2	2.9
Anne Çalışma Durumu	Tam Zamanlı	31	44.3
	Yarı Zamanlı	6	8.6
	Çalışmıyor	33	47.1
Çocuk Cinsiyeti	Kız	37	52.9
	Erkek	33	47.1
TOPLAM		70	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere, çalışma grubunda yer alan annelerin %5.7'sinin ortaokul, %20'sinin lise, %10'unun önlisans, %52.9'unun lisans, %8.6'sının yüksek lisans ve %2.9'unun doktora mezunu olduğu görülmektedir. Annelerin %44.3'ünün tam zamanlı ve %8.6'sının yarı zamanlı olarak herhangi bir işte çalıştığı; %47.1'inin ise çalışmadığı görülmektedir. Çalışma grubundaki annelerin %52.9'unun kız ve %47.1'inin ise erkek çocuğu bulunmaktadır. Okul öncesi dönem çocukların %34.3'ü 4-5 yaş grubunda, %65.7'si ise 5-6 yaş grubundadır. Çocukların %34.3'ü bir yıldır, %45.7'si iki yıldır ve %20'si ise üç yıldır okul öncesi eğitime devam etmektedir. Çocukların eğitim aldıkları okul öncesi eğitim kurumunun türü ise %68.6 ile devlet ve %31.4 ile özeldir.

Veri Toplama Aracı Ve Süreci

Araştırmada annelerin dijital oyun kavramına yönelik bakış açılarını tanımlamaları için araştırmacılar tarafından hazırlanan bir metafor formu kullanılmıştır. Bu form, "Dijital oyun, …… gibidir. Çünkü, …" ifadesinden oluşmaktadır. Aynı zamanda araştırmada kullanılan bu form ile annelerin yaşı, öğrenim durumu, çalışma durumu, çocukların cinsiyeti ve yaşı, çocukların okul öncesi eğitime devam etme süreleri ve devam edilen okul öncesi eğitim kurumunun türü gibi kişisel bilgiler elde edilmiştir (Tablo 1). Araştırmanın verileri, Google Formlar aracılığıyla çevrim içi ortamlarda toplanmıştır. Okul öncesi dönem çocuğu olan annelere okul öncesi öğretmenleri aracılığı ile ulaşılmıştır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğuna dair bilgilendirme yapılmış, fakat annelere metaforlar hakkında yönlendirici bir örnek sunulmamıştır. Gönüllü olan annelerin formdaki soruları yanıtlamaları sağlanmıştır. Araştırmada kullanılan metafor formu için İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 30.05.2022 tarihli E-63775199-050.01.04-0000073475 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verilerinin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallar altında kodlamaların gerçekleştirildiği, kodlamalara ait kategorilerin tanımlandığı sistematik bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2014). Diğer yandan kodların, kodlara ait kategorilerin ve temaların niceliksel olarak betimlenmesi ve ifade edilmesi için frekans ve yüzdelerin kullanıldığı betimsel analizlerden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin belirlenen kategori ve

temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Verilerin analizinde, verilerin kodlanması, kategorilerin oluşturulması, kodlar ve kategorilerin düzenlenmesi ve geçerlik ve güvenirliğin sağlanması basamakları izlenmiştir (Saban, 2008).

Verilerin analizi sürecinde ilk aşama olarak metaforların uygunluğunun incelenmesi amacıyla annelerden elde edilen metafor formları okunmuştur. 95 anneden toplanan verilerden 25 tanesi "Çünkü…" ifadesinin doldurulmaması, metaforun kaynağı ve konusu ile bağlantının olmaması gibi metaforik çalışmaya uygun olmayan nedenlerden dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Örnek olarak; "Dijital oyun, sahte güleryüz gibidir. Çünkü, çocuğumun izlediği filmde renkli şekerlerden hangisini yersen o renge dönüşüyorlardı ve çocuğum etkilenmişti bir daha yemek yemicem yoksa öyle olurum diye." verisi, metaforun kaynağı ve konusu ile bağlantısının olmaması nedeni ile analizden çıkarılmıştır. Veri analizi sürecinin ikinci aşamasına başlamadan önce katılımcıları etiketleme ve metaforları listeleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Her bir anne için "A" harfi kısaltma olarak kullanılmıştır. Bu kısaltmaların yanına annelerin kaçıncı kişi olduklarını gösteren numaralar verilmiştir. Dolayısıyla her bir anne için A1, A2, … A70 şeklinde olmak üzere etiketlemeler kullanılmıştır. Daha sonra annelerin dijital oyun kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar listelenmiştir. Elde edilen veriler kodlanarak verilere ait frekans değerleri elde edilmiştir. Son olarak, elde edilen kodlar kategorilendirilmiştir. Kategorilerin oluşturulması aşamasında metaforların açıklamaları dikkate alınmıştır. Bir diğer aşama olarak, verilerden elde edilen anlamlardan yola çıkarak temaların oluşturulması gerçekleştirilmiştir. Kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla başka bir araştırmacının kodlamaları tekrarlaması sağlanmıştır. Kodlayıcılar arasındaki güvenirliğin hesaplanması için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği "Görüş Birliği/(Görüş Ayrılığı+Görüş Birliği)x100" formülünden yararlanılmıştır. Formülden elde edilen sonuca göre kodlayıcılar arasındaki güvenirliğin %91.9 olduğu görülmüştür. Kodlayıcılar arasında bir görüş birliği ile metaforların uygun kategoriler altında düzenlenmesi sağlanmıştır. Güvenirliğin sağlanması amacıyla annelerin çarpıcı olan bazı ifadeleri doğrudan alıntılanarak bulgular bölümünde sunulmuştur.

Bulgular

Annelerin Dijital Oyun Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metaforlar

Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler, dijital oyun kavramına yönelik olarak 41'i birbirinden farklı olmak üzere toplam 70 tane metafor üretmiştir. Elde edilen metaforun frekans değerleri tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2 Annelerin dijital oyun kavramına yönelik ürettikleri metaforlar

Sıra	Metafor	*f*	Sıra	Metafor	*f*
1.	Uyuşturucu	11	22	Zararlı	1
2.	Bağımlılık	9	23	Kara delik	1
3.	Sigara	4	24	Hortum	1
4.	Zehir	3	25	Emzik	1
5.	Hastalık	3	26	Öğrenme aracı	1
6.	Zaman kaybı	2	27	Terapi	1
7.	Abur cubur	2	28	Kurtarıcı	1
8.	Bataklık	2	29	Eğlence	1
9.	Sakız	2	30	Etkinlik	1
10.	Hırsız	1	31	Esrar	1
11.	Karmaşa	1	32	Zihin	1
12.	Çekirdek	1	33	Kahve lekesi	1
13.	Çerez	1	34	Soyutlama	1
14.	Girdap	1	35	Mecburiyet	1
15.	Çikolata	1	36	Boş bir uğraş	1
16.	Hayal ürünü	1	37	Beyin öldüren bir araç	1
17.	Dolandırıcı	1	38	Donuk bir hayat	1

18.	Hayal öldürücü	1	39	Hayata karşı donmak	1
19.	Duygusuzluk	1	40	Kendini kaybettiğin başka bir dünya	1
20.	Uyku	1	41	Beyin bulandıran bir araç	1
21.	Vazgeçilmez bir araç	1		TOPLAM	70

Tablo 2 incelendiğinde, annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarına göre üretmiş oldukları metaforlar içerisinde en sık kullanılan metaforların "uyuşturucu" (f= 11), "bağımlılık" (f= 10), "sigara" (f= 4), "zehir" (f= 3) ve "hastalık" (f= 3) olduğu görülmektedir. Toplam 70 metafor arasından birden fazla kullanılan dokuz tane metafor bulunmaktadır.

Annelerin Dijital Oyun Kavramına Yönelik Sahip Oldukları Metaforların Tema ve Kategorileri

Annelerin dijital oyun kavramına yönelik kullandıkları metaforlar incelendikten sonra iki tema ve sekiz farklı kategori altında değerlendirilmiştir. Temalara ve kategorilere ait metaforların sayısı, frekans değerleri ve yüzdeleri tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3 Annelerin ürettikleri metaforların temalara ve kategorilere göre dağılım

Temalar	Kategoriler	f	%
Kullanım Amaçları	Eğlence/Rahatlama Kaynağı	4	%5.48
	Oyalama Aracı	5	%6.85
	Gelişimi/Eğitimi Destekleyen Araç	3	%4.11
Zararları	Bağımlılık Kaynağı	13	%17.81
	Zaman Kaybı	7	%9.59
	İçine Çeken/Bırakılamayan Araç	15	%20.55
	Gerçek Hayattan Soyutlayan Araç	9	%12.33
	Olumsuz Etkileyen Araç	17	%23.29
TOPLAM		73	%100

Tablo 3'te görüldüğü üzere, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik metaforik algıları "Kullanım Amaçlarına Göre Dijital Oyun" ve "Zararlarına Göre Dijital Oyun" olarak iki tema altında toplanmıştır.

Kullanım Amaçlarına Göre Dijital Oyun

Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar kullanım amaçlarına göre, "rahatlama/eğlence kaynağı", "oyalama aracı" ve "gelişimi/eğitimi destekleyen araç" olarak üç kategoriden oluşmaktadır. Kullanım amaçlarına göre dijital oyun temasına ait kategoriler ve metaforların dağılımı tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4 Kullanım amaçlarına göre dijital oyun temasına ait kategoriler ve metaforların dağılımı

Temalar	Kategoriler		f	%
Kullanım Amaçları	Eğlence/Rahatlama Kaynağı	Çerez (1), Terapi (1), Eğlence (1), Vazgeçilmez bir araç (1)	4	%5.48
	Oyalama Aracı	Emzik (1), Kurtarıcı (1), Bağımlılık (1), Sakız (1), Mecburiyet (1)	5	%6.85
	Gelişimi/Eğitimi Destekleyen Araç	Etkinlik (1), Öğrenme aracı (1), Hayal ürünü (1)	3	%4.11
TOPLAM			12	%16.44

Tablo 4'e göre; annelerin dijital oyun kavramına yönelik ürettikleri metaforlar dijital oyunların eğlence/rahatlama kaynağı, oyalama aracı ve gelişimi/eğitimi destekleyen araç olarak kullanım amaçlarına göre kullanıldığını göstermektedir.

Rahatlama/Eğlence Kaynağı: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler rahatlama/eğlence kaynağı kategorisi altında "çerez", "terapi", "eğlence" ve "vazgeçilmez bir araç" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride dört farklı metafor birer kez kullanılmıştır. Kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

A11: "Dijital oyun eğlence gibidir. Çünkü oynarken eğleniriz."
A28: "Dijital oyun çerez gibidir. Çünkü anlık heyecan ve mutluluk verir."
A55: "Dijital oyun terapi gibidir. Çünkü her bireyin deşarj olmaya ihtiyacı vardır, dijital oyun oynamak da bunlardan biri olabilir."

Yukarıdaki alıntılardan görüleceği üzere anneler, dijital oyunları eğlenmek ve rahatlamak için kullandıklarını paylaşmıştır. Dolayısıyla annelerin dijital oyunları rahatlatan ve eğlendiren bir araç olarak algıladığı söylenebilir.

Oyalama Aracı: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler oyalama aracı kategorisi altında "emzik", "kurtarıcı", "bağımlılık", "sakız" ve "mecburiyet" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride beş farklı metafor birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

A41: "Dijital oyun sakız gibidir. Çünkü insanı oyalar."
A62: "Dijital oyun kurtarıcı gibidir. Çünkü bazı ortamlarda çocukların da sıkılmadan durabilmesini sağlamak için gereklidir."
A67: "Dijital oyun emzik gibidir. Çünkü çocuğu susturur."
A36: "Dijital oyun mecburiyet gibidir. Çünkü başka türlü evde sıkılıyorlar, evde sakinlik sağlamak için mecbur gibi."

Yukarıdaki alıntılardan görüleceği üzere anneler, dijital oyunları çocuklarını oyalamak, susturmak ve gerektiği zamanlarda çocuklarının ve kendilerinin sıkılmamaları için kullanabilecekleri bir araç olarak algıladıkları söylenebilir.

Gelişimi/Eğitimi Destekleyen Araç: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler oyalama aracı kategorisi altında "etkinlik", "öğrenme aracı" ve "hayal ürünü" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride üç farklı metafor birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

A12: "Dijital oyun hayal ürünü gibidir. Çünkü dijital oyunda insanlar kafalarında hayal ettikleri şeyleri geliştirirler, tasarlayıp gerçekleştirirler."
A15: "Dijital oyun öğrenme aracı gibidir. Çünkü eğitim amaçlı güzel oyunlar dozunda olduğunda etkilidir, bu nedenle çocuğumun oynaması için özen gösteriyorum."
A31: "Dijital oyun etkinlik gibidir. Çünkü etkinlik gibi eğiticidir."

Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere annelerden bir tanesi dijital oyunların çocukları için eğitim amaçlı kullanıldığında etkili bir araç olduğunu ifade etmiştir. Bir başka anne ise dijital oyunların etkinlik gibi eğitici özelliğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla annelerin dijital oyunları kullanım amacına göre eğitimi ve gelişimi destekleyen bir araç olarak algıladıkları ifade edilebilir.

Zararlarına Göre Dijital Oyun

Okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik oluşturdukları metaforlar zararlarına göre "Bağımlılık Kaynağı", "Bırakılamayan Araç", "Gerçek Hayattan Soyutlayan Araç", "Zaman Kaybı" ve "Olumsuz Etkileyen Araç" olmak üzere beş kategoriden oluşmaktadır. Zararlarına göre dijital oyun temasına ait kategoriler ve metaforların dağılımı tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 Zararlarına göre dijital oyun temasına ait kategoriler ve metaforların dağılımı

Temalar	Kategoriler		f	%
Zararlar	Bağımlılık Kaynağı	Uyuşturucu (4), Sigara (3), Bağımlılık (2), Zararlı (1), Esrar (1), Hastalık (1) Hayata karşı donmak (1)	13	%17.81
	Zaman Kaybı	Zaman kaybı (2), Abur cubur (1), Hırsız (1), Donuk bir hayat (1), Uyuşturucu (1), Boş bir uğraş (1)	7	%9.59
	Bırakılamayan Bir Araç	Bağımlılık (3), Bataklık (2), Uyuşturucu (1), Çekirdek (1), Sakız (1), Sigara (1), Girdap (1), Zihin (1), Kahve lekesi (1), Hortum (1), Kara delik (1), Abur cubur (1)	15	%20.55
	Gerçek Hayattan Soyutlayan Araç	Uyuşturucu (3), Hayal öldürücü (1), Uyku (1), Soyutlama (1), İçinde kendini kaybettiğin başka bir	9	%12.33

	dünya (1), Beyin bulandıran bir araç (1), Hayata karşı donmak (1)		
Olumsuz Etkileyen Araç	Bağımlılık (3), Zehir (3), Hastalık (2), Uyuşturucu (2), Karmaşa (1), Duygusuzluk (1), Beyin öldüren bir araç (1), Çikolata (1), Dolandırıcı (1), Donuk bir hayat (1), Hayal öldürücü (1)	17	%23.29
TOPLAM		61	%83.57

Tablo 5'e göre; annelerin dijital oyun kavramına yönelik ürettikleri metaforlar dijital oyunların bağımlılık kaynağı, zaman kaybı, bırakılamayan araç, gerçek hayattan soyutlayan araç ve olumsuz etkileyen araç olarak dijital oyunların zararlarına göre algılandığını göstermektedir.

Bağımlılık Kaynağı: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler bağımlılık kaynağı kategorisi altında "uyuşturucu", "sigara", "bağımlılık", "zararlı", "esrar", "hastalık" ve "hayata karşı donmak" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride en fazla tekrar eden metafor uyuşturucu (f= 4) metaforudur. Bu metaforu sigara (f= 3) ve bağımlılık (f= 2) metaforu takip etmektedir. Diğer dört metafor ise birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

A2: "Dijital oyun uyuşturucu gibidir. Çünkü bağımlılık yapar."
A6:"Dijital oyun bağımlılık gibidir. Çünkü bırakınca yoksunluk hissedilir."
A13: "Dijital oyun sigara gibidir. Çünkü bağımlılık yaratır."

Yukarıda belirtilen alıntılardan anlaşılacağı üzere, dijital oyunların bağımlılık yapacağı anneler tarafından açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla annelerin dijital oyunları güçlü bir bağımlılık kaynağı olarak algıladığı tespit edilmiştir.

Zaman Kaybı: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler zaman kaybı kategorisi altında "zaman kaybı", "abur cubur", "hırsız", "donuk bir hayat", "uyuşturucu" ve "boş bir uğraş" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride zaman kaybı (f= 2) metaforu dışında yer alan metaforlar birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

A20: "Dijital oyun zaman kaybı gibidir. Çünkü hiçbir şey katmaz zamanını ve becerileri yok eder."
A27:"Dijital oyun uyuşturucu gibidir. Çünkü çocukları hipnoz olmuşçasına ekrana bağlayıp, zamanlarının boşa geçtiğini düşünüyorum."
A38: "Dijital oyun zaman kaybı gibidir. Çünkü çocukların en güzel zamanlarını boşa harcadıklarını düşünüyorum"
A52: "Dijital oyun boş bir uğraş gibidir. Çünkü elde edilen verimli bir sonuç yoktur. Zamanı boşa geçirmiş oluruz."
A68: "Dijital oyun hırsız gibidir. Çünkü zamanımızı çalar."

Yukarıda belirtilen ifadelere göre dijital oyunların anneler tarafından zaman kaybı olarak algılandığını söylemek yerinde olacaktır. Annelerin dijital oyunların etkili ve olumlu bir sonucu olmadığına yönelik düşünceleri dijital oyunların zaman kaybı olarak algılanmasının sebebi olarak ifade edilebilir.

İçine Çeken/Bırakılamayan Araç: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler bırakılamayan araç kategorisi altında "bağımlılık", "bataklık", "uyuşturucu", "çekirdek", "sakız", "sigara", "girdap", "zihin", "kahve lekesi", "hortum", "kara delik" ve "abur cubur" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategori altında 13 farklı metafor toplanmıştır ve en fazla tekrar eden bağımlılık (f= 3) metaforudur. Bu metaforu bataklık (f= 2) metaforu takip etmektedir. Diğer metaforlar ise birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

A1: "Dijital oyun çekirdek gibidir. Çünkü başlayınca bırakamıyorsun."
A32: "Dijital oyun kara delik gibidir. Çünkü çocuk girdiğinde çıkamıyor."
A37: "Dijital oyun hortum gibidir. Çünkü insanı fark etmeden içine çeker."

A40: "Dijital oyun bataklık gibidir. Çünkü girdin mi çıkmak zor olur."
A59: "Dijital oyun girdap gibidir. Çünkü oynayan herkes içine çekiliyor."

Yukarıda belirtilen örnek ifadelerden görüleceği üzere, annelerin dijital oyunların çocuk ve yetişkinleri içine çeken bir özellikte olduğunu vurguladıkları söylenebilir. Ayrıca başka bir anne, "Dijital oyun kahve lekesi gibidir. Çünkü birkez bulaştı mı çıkarması zor ve uğraştırıcıdır" (A53) ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla annelerin sitemkâr bir tutum için dijital oyunları bırakılamayan bir araç olarak algıladığını söylemek yerinde olacaktır.

Gerçek Hayattan Soyutlayan Araç: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler bırakılamayan araç kategorisi altında "uyuşturucu", "hayal öldürücü", "uyku", "soyutlama", "içinde kendini kaybettiğin başka bir dünya", "beyin bulandıran bir araç" ve "hayata karşı donmak" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategoride yedi farklı metafor kullanılmıştır ve en fazla tekrar eden uyuşturucu (f= 3) metaforudur. Diğer metaforlar ise birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir:

A16: "Dijital oyun uyuşturucu gibidir. Çünkü onunla geçen vakitte insan dünyadan bihaber yaşar."
A39: "Dijital oyun hayata karşı donmak gibidir. Çünkü çevrendeki olup bitenleri görmezden gelecek kadar donuk yapabilir."
A51: "Dijital oyun içinde kendini kaybettiğin başka bir dünya gibidir. Çünkü oyun oynarken dışarıyla bütün iletişim kesilir."
A56: "Dijital oyun uyku gibidir. Çünkü hayat ile bağlar kopar."

Yukarıda belirtilen alıntılardan anlaşılacağı üzere, anneler dijital oyunların hayattan bağı kopardığına dair düşüncelerini açıkça ifade edebilmektedir. Benzer şekilde bir başka anne "Dijital oyun uyuşturucu gibidir. Çünkü gerçek dünya ile bağlantıyı keser" (A57) ifadesini kullanmıştır. İfadeler doğrultusunda, annelerin dijital oyunların gerçek hayattan soyutlayan bir araç olarak algılandığı söylenebilir.

Olumsuz Etkileyen Araç: Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler olumsuz etkileyen araç kategorisi altında "bağımlılık", "zehir", "hastalık", "uyuşturucu", "karmaşa", "duygusuzluk", "beyin öldüren bir araç", "çikolata", "dolandırıcı", "donuk bir hayat" ve "hayal öldürücü" metaforlarını kullanmışlardır. Bu kategori altında 12 farklı metafor toplanmıştır. Bu kategoride en fazla tekrar eden bağımlılık (f= 3) ve zehir (f= 3), metaforudur. Bu metaforu uyuşturucu (f= 2) ve hastalık (f= 2) metaforu takip etmektedir. Diğer metaforlar ise birer kez kullanılmıştır. Bu kategoride yer alan metaforların anneler tarafından tanımlanmasına ilişkin örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir.

A4: "Dijital oyun donuk bir hayat gibidir. Çünkü gerek çocuk gerekse yetişkinlerde insan beynini durdurur, bir çocuğun hayal dünyasını bile elinden alır çocuk bir yerden sonra hiçbir şeyden zevk almaz..."
A21: "Dijital oyun hastalık gibidir. Çünkü öfke, kaygı, anlayışsızlık ve algıda problem oluyor."
A33: "Dijital oyun karmaşa gibidir. Çünkü zihni bulandırır."

Yukarıda belirtilen ifadelerden anlaşılacağı üzere anneler, dijital oyunların çocuk ve yetişkinler üzerindeki olumsuz etkilerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bir başka anne, "Dijital oyun hayal öldürücü gibidir. Çünkü … çocukların hayal güçlerini oyun oynama becerilerini yok ediyor." (A8) ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla anneler tarafından dijital oyunların olumsuz etkileri olan bir araç olarak algılandığı tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına ilişkin metaforik algılarını inceleyen bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri iki sorudan oluşan bir metafor formu aracılığıyla çalışmaya katılmaya gönüllü olan 70 anneden toplanmıştır. Anneler dijital oyun kavramına ilişkin birbirinden farklı 41 tane metafor üretmiştir. Sıklıkla üretilen metaforlar; "uyuşturucu" (f= 11), "bağımlılık" (f= 10), "sigara" (f= 4) ve

"zehir" (f= 3) olarak listelenmiştir. Sıklıkla üretilen metaforların olumsuz anlamlar taşıması dikkat çekicidir. Bu durum annelerin dijital oyunlara karşı olumsuz algılara sahip olduklarını göstermektedir. Annelerin oluşturdukları metaforlar kullanım amaçlarına göre dijital oyun ve zararlarına göre dijital oyun olmak üzere iki tema altında ve sekiz kategoriden oluşmaktadır.

Kullanım amaçlarına göre dijital oyun teması altında, eğlence/rahatlama kaynağı, oyalama aracı ve gelişimi/eğitimi destekleyen araç olmak üzere üç kategori yer almıştır. Eğlence/rahatlama kaynağı olarak adlandırılan birinci kategoride anneler dijital oyunu çocukları ve kendileri için bir eğlence ya da rahatlama kaynağı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde, dört ve beş yaşında çocuğu olan üç anne ile yapılan bir araştırmada anneler, eğlenceyi teşvik etmek için dijital medya araçlarını evlerinde kullandıklarını bildirmişlerdir (Teichert, 2017). Benzer şekilde beş yaş çocukların dijital oyun kullanımlarını annelerin bakış açısıyla inceleyen bir çalışmada da dijital oyunun tercih edilmesinin nedenlerinden biri eğlenceli olmalarıdır (Toran vd., 2016). Diğer yaş grupları incelendiğinde, 0-3 yaşlarında çocuğu olan ebeveynlerin birçoğu küçük çocuklara eğlence sağladığı için dijital ekranların eğlenceli yönünü vurgulamışlardır (Nevski ve Siibak, 2016). Dijital oyunlar gençler ve ergenler arasında da oldukça yaygın bir eğlence aracıdır (Yalçın-Irmak ve Erdoğan, 2016). Bu benzerlik, oyunların temelde duygusal rahatlama sağlamasıyla açıklanabilir. Okul öncesi eğitime devam eden altı yaş çocuğu olan annelerin oyuna ilişkin algılarını inceleyen bir çalışmada da annelerin oyunu rahatlama yolu olarak değerlendirdiği görülmektedir (Erbay ve Durmuşoğlu Saltalı, 2012). Bu nedenle okul öncesi dönem çocuğu olan anneler açısından dijital oyunun bir eğlence/rahatlama kaynağı olması beklenen bir sonuçtur.

Kullanım amaçlarına göre dijital oyun teması altında yer alan ikinci kategori ise oyalama aracı olarak dijital oyun olarak adlandırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulguların gösterdiği üzere, okul öncesi dönem çocuğu olan anneler dijital oyunları bir oyalama aracı olarak kullandığı sonucuna varılmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarıyla yürütülen bir başka çalışmada da katılımcılar, ebeveynlerin dijital teknolojiyi çocukları için oyalayıcı bir araç olarak gördüklerini vurgulamıştır (Karademir Coşkun ve Filiz, 2019). Araştırmacılar, ebeveynlerin çocuklarına dijital medyayı sunarken oyalayıcı amaçlara sahip olduklarını belirtmişlerdir (Yılmaz ve Şen, 2021). Benzer şekilde ebeveynlerle yürütülen bir diğer çalışmada, ebeveynlerin çocukları internet başındayken kendi işleri ile ilgilendikleri, bu esnada çocuklarının kullandıkları dijital teknolojilerin içeriğine ve çocuklarının bu teknolojilerle geçirdikleri süreye yönelik herhangi bir kontrol sağlayamadıkları görülmektedir (Kırık, 2014). Bu doğrultuda, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyunları eğlence/rahatlama kaynağı ve oyalama aracı olarak görmesi beklendik bir sonuç olarak düşünebilir.

Kullanım amaçlarına göre dijital oyun teması altında yer alan sonuncu kategori ise gelişimi/eğitimi destekleyen araç olarak adlandırılmıştır. İlgili alan yazında dijital oyun temelli öğrenmelerin çocukların yaratıcılıklarına (Hsiao vd., 2014) ve sosyoduygusal becerileri ile prososyal davranışlarına (Saleme vd., 2021) olumlu yönde etkisi olduğuna dair çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Örneğin, annelerin dijital oyunları gelişimi/eğitimi destekleyen bir araç olarak algılaması, ebeveynlerin dijital medya kullanımına yönelik görüşlerini inceleyen bir çalışmayla uyumludur (Schlembach ve Johnson, 2014). Bu çalışmada, ebeveynler bunu açıkça bildirmeseler de çocuklarına öğretmek amacıyla dijital medyayı kullanmışlardır. Kısacası, bu bulgu, dijital medyanın ebeveynler tarafından çocukları için önemli bir öğrenme aracı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Dört ve beş yaşında çocukları olan üç anne ile yapılan bir diğer çalışmada, annelerden biri uygulamaları eğitsel değerleri açısından değerlendirdiğini ve çocuğu için şekiller, matematik ve okumaya odaklanan uygulamaları satın aldığını ifade etmiştir (Teichert, 2017). Ayrıca, ebeveynlerin %64.38'i dijital oyunların öğrenmeyi kolaylaştırdığını belirtmiştir (Yiğit, 2019). Bu doğrultuda, okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyunları gelişimi/eğitimi destekleyen bir araç olarak algılaması beklendik bir sonuçtur.

Zararlarına göre dijital oyun teması altında toplanan sekiz kategoriden ilk ikisi bağımlılık kaynağı ve zaman kaybı olarak adlandırılmıştır. Dijital oyunların anneler tarafından bağımlılık kaynağı ve

zaman kaybı olarak algılanması ilgili literatür ile uyum içindedir. Ebeveynlik ve dijital oyunlara odaklanan bir çalışmada, ebeveynler dijital teknolojiye yönelik tutumlarında zaman kaybı ve bağımlılık gibi ifadeler kullanmışlardır (Aarsand, 2011). 0-8 yaş küçük çocukların teknolojilerle ilgili deneyimlerini keşfetmeyi amaçlayan bir başka rapora göre, medyanın eğlence amaçlı kullanılması bile ebeveynler için bir endişe kaynağıdır. Ebeveynler çocuklarının teknolojiden kopma sorunları yaşamasından ve bağımlı olma ihtimalinden korkmaktadırlar (Chaudron, 2015). Ebeveynlerin dijital oyunlara ilişkin tutumlarının incelendiği bir diğer çalışmada ise olumsuz görüşe sahip bazı ebeveynler dijital oyunların zaman kaybı olduğunu ifade etmiştir (Fidan vd., 2021). Dolayısıyla okul öncesi dönem çocuğu olan annelerin dijital oyunları bağımlılık kaynağı ve zaman kaybı olarak görmesi yapılan çalışmaların bulgularını destekleyici niteliktedir.

Zararlarına göre dijital oyun teması altında yer alan kategorilerden üçüncüsü içine çeken/bırakılamayan araç olarak dijital oyun şeklinde adlandırılmıştır. Okul öncesi dönem çocuğu olan anneler dijital oyunları içine çeken/bırakılamayan bir araç olarak görmektedir. İlgili alan yazında araştırmacılar, çocukların ekranlar üzerinden oynadıkları oyunları ile gerçek oyunları arasından bir dengeye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır (Johnson ve Christie, 2009). ABD, Türkiye, Çin ve Güney Kore olmak üzere dört farklı ülkeden ebeveynlerin katıldıkları ve ebeveynlerin 4-6 yaş çocuklarının dijital oyunlarına ilişkin tercihlerini inceleyen bir çalışmada, Koreli ebeveynler bilgisayar oyunlarına karşı çocukların kendilerini kontrol edemeyeceklerini ve kolayca bilgisayar oyunlarına dalabileceklerini ifade ederken, Amerikalı birkaç anne ise dijital oyunun emici olabileceğini ve çocukların çok kolay ayrılamayacağını ifade etmiştir (Isikoglu Erdogan vd., 2019). Bu durum, dijital oyunlarda konsantrasyon ve içsel motivasyon gibi akış deneyimleri sağlayan Csikszentmihalyi (1990) tarafından geliştirilen akış teorisi ile açıklanabilir. Akış teorisinin, sürükleyici deneyimler yaratabilmesi nedeniyle oyun temelli eğitim ortamlarında uygulandığı görülürken (Kaye, 2016), annelerin dijital oyunları içine çeken zararlı bir araç olarak algılanmasında oynanan dijital oyunların içeriği etkili olmuş olabilir.

Zararlarına göre dijital oyun teması altında toplanan kategorilerden bir diğeri ise gerçek hayattan soyutlayan araç olarak adlandırılmıştır. Bilindiği üzere, çocuklar oyun oynarken veya video izlerken dijital teknolojiyi sosyal olarak değil bireysel olarak kullanmaktadır (Chaudron, 2015). Ebeveynlerin dijital oyunlara karşı bakış açılarının inceleyen bir çalışmada ebeveynlerin çocuklarının sosyal izolasyonundan ve sosyal becerilerinin yetersiz gelişmesinden korkmaktadırlar (Gabriel vd., 2020). Mevcut çalışmada, annelerin dijital oyun oynarken dışarı ile bütün iletişimin kesildiğini ifade etmesi bulguların ilgili literatür ile benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Zararlar teması altında yer alan kategorilerden sonuncusu ise olumsuz etkileri olan araç olarak adlandırılmıştır. Sekiz yaşından küçük çocukların teknolojilerle ilgili deneyimlerini keşfetmeyi amaçlayan rapora göre, ebeveynler aşırı medya kullanımının çocukların sağlığı üzerindeki olası olumsuz sonuçlarından bahsetmektedir (Chaudron, 2015). Benzer şekilde ebeveynler, çocuklarının dijital oyun oynarken yaratıcılıklarının zarar görebileceğini ifade etmiş ve ayrıca duruş bozuklukları ile saldırganlık düzeylerinin artması gibi fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz şekilde etkilenmesinden korktuklarını dile getirmişlerdir (Gabriel vd., 2020). Bu bağlamda dijital oyunların zararlı etkilerine karşı annelerin çocuklarının oynadıkları dijital oyunlara rehberlik etmesi beklenebilir. Dijital gelişmeleri izleyebilen, dijital ortamdaki riskler ve avantajlar hakkında bilgi sahibi olan ve bu konularda çocuklarına rehberlik edebilen bireyler, dijital ebeveyn olarak adlandırılmaktadır (Yurdakul vd., 2013). Dijital ebeveynlik konusunda üç yıl boyunca sürdürülen bir blog platformunda ebeveynlere çeşitli içerikler sunulmuş ve bu içeriklerin ebeveynlerin becerilerine olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, ebeveynlerin dijital medya ve teknolojiyi ebeveynlik aracı olarak kullanma konusundaki tutumlarının değiştiği görülmüştür (Clarkson ve Zierl, 2018). Araştırmacılar, çocuklar için dijital oyun seçimi, dijital oyun oynama süresi, yetişkin gözetiminde oyun oynama ve uygun ortam düzenlemeleri konularında ebeveynlerin eğitim alması gerektiğini vurgulamaktadır (Akçay ve Özcebe, 2012). Dolayısı ile uzmanlar tarafından ebeveynlere teknoloji ve dijital oyun kullanımına yönelik eğitimler verilmesi yararlı olabilir.

Sonuç olarak araştırmanın bulguları, okul öncesi çocuğu olan annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının kullanım amaçlarına ve zararlarına göre olmak üzere iki ayrı temada yer aldığını, temalarda yer alan kategorilerin ise çoğunlukla olumsuz olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, dijital oyunları gelişimi/eğitimi destekleyen bir araç olarak algılayan annelerin oranının oldukça az olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Yiğit (2019) tarafından 3-7 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerle yürütülen bir çalışmada, ebeveynlerin %23.2'si çocuklarının dijital oyun oynamasına yararlı olduğu için, %34.09'unun ise eğitici olduğu için izin verdiklerini belirtmişlerdir. Üç yaşından küçük çocuğu olan anneler ile yürütülen bir başka çalışmada ise anneler, iki yaşından önce bebeklerinin dijital araç kullanmasının zararlı olacağını düşünmektedir (Işıkoğlu ve Ergenekon, 2021). Annelerin dijital oyunları çocuklarının gelişimi/eğitimi için kullanılan bir araç olarak görmemesinin sebebi eğitsel içerikli dijital oyunların çocuklar üzerindeki olumlu etkilerine dair bilgi eksiklikleri olabilir. Bu konuda ebeveynlere eğitim programı uygulanması faydalı olabilir. Örneğin İnce (2022) tarafından, okul öncesi dönemde çocuğu olan ebeveynlere yönelik "Dijital Oyun ve Çocuk" adlı bir aile eğitimi programı uygulanmış ve programın öncesi ve sonrasında ebeveynlerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda, program öncesinde dijital oyunlar hakkında yalnızca olumsuz görüşlere sahip olan bazı ebeveynlerin, program sonrasında dijital oyunların hem yararlı hem de zararlı olabileceği yönünde fikirlerinin değiştiği belirlenmiştir. Ayrıca, dijital oyun kavramına yönelik metafor çalışmaları incelendiğinde, ortaokul öğrencileri de geleneksel oyunların yararları hakkında daha çok metafor kullanılırken, dijital oyunların zararlı sonuçları hakkında daha çok metaforun kullanmışlardır (Hazar vd., 2017). Dolayısıyla, araştırma grubumuzdan elde edilen verilerin bir bütün olarak değerlendirilmesinin sonucunda annelerin dijital oyun kavramına yönelik algılarının zararlarına yönelik olduğu görülmektedir. Araştırmanın genel kapsamında metaforlar aracılığıyla annelerin dijital oyunların özellikle çocuklar üzerinde neden olduğu zararlara ilişkin görüşleri elde edilmiştir. Daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda, babaların da dahil edilmesiyle ebeveynlerle görüşmeler yapılabilir ve durumun yeniden değerlendirilmesi faydalı olabilir. Bunun yanı sıra araştırmacılar tarafından dijital oyunların olumsuz etkilerini en aza indirgemek için ebeveynlere yönelik potansiyel müdahale veya eğitim programlarının gerçekleştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %.50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Annelerin Dijital Oyun Kavramına Yönelik Algıları: Metaforik Bir Çalışma" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Aarsand, P. (2011). Parenting and digital games: On children's game play in US families. *Journal of Children and Media, 5*(3), 318-333. https://doi.org/10.1080/17482798.2011.584382

Akçay, D., & Özcebe, H. (2012). Okul öncesi eğitim alan çocukların ve ailelerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıklarının değerlendirilmesi. *Journal of Child*, *12*(2), 66-71.

Akkaya, S., Tan, Z., Kapıdere, M. & Şahin, S. (2021). Investigation of the relationship between parents' awareness of digital parenting and the effects of digital games on their children. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 889-917. https://doi.org/10.17679/inuefd.905569

Arı-Arat, C., & Gülay-Ogelman, H. (2021). Küçük çocukların COVID 19 sürecinde teknolojik araç kullanımının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(1), 15-32. https://doi.org/10.46762/mamulebd.880109

Atasoy, M., Altun, M., & Yalçınkaya, A. (2018). Analysis of the perceptions of the digital game concept of 9-10 year children by means of metaphors. *Electronic Turkish Studies, 13*(21). http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13865

Ateş, M., & Durmuşoğlu Saltalı, N. (2019). KKTC'de yaşayan 5-6 yaş çocukların tablet ve cep telefonu kullanımına ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(1), 62-90. https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2019.05.01.004

Budak, K. S. (2020). *Okul öncesi dönem çocukları için dijital oyun bağımlılık eğilimi ölçeğinin ve dijital oyun ebeveyn rehberlik stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi, problem davranışlarla ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Budak, O. (2017). Dijital çocuk oyunlarına çocuk gelişimi ve okul öncesi öğretmenlerinin ve annelerin bakış açısı. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi,* (13), 158-172.

Büyükbahçıvan, E. (2017). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden öğrencilerin bilgisayara yönelik metaforik algıları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

Chaudron, S. (2015). *Young children (0–8) and digital technology: A qualitative exploratory study across seven countries.* Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2788/00749

Clarkson, A., & Zierl, L. (2018). An online parenting program grows digital parenting skills and parent–school connection. *The Journal of Extension, 56*(5), 6.

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni* (S. B. Demir, Ed.) Eğiten Kitap.

Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The psychology of optimal experience*. Harper & Row.

Çelik, I., Şahin, İ., & Eren, F. (2014). Metaphorical perceptions of middle school students regarding computer games. *International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering, 8*(8), 2544-2549.

Doğan, Ü., Koyuncu, M., & Doğan, A. (2020). Özel yetenekli çocukların ve ebeveynlerinin oyun kavramına yönelik metaforik algıları. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(8), 265-281.

Doliopoulou, E., & Rizou, C. (2012). Greek kindergarten teachers' and parents' views about changes in play since their own childhood. *European Early Childhood Education Research Journal, 20(*1), 133-147. https://doi.org/10.1080/1350293X.2012.650016

Erbay, F., & Durmuşoğlu Saltalı, N. (2012). Altı yaş çocuklarının günlük yaşantılarında oyunun yeri ve annelerin oyun algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(2), 249-264.

Fidan, A., Güneş, H., & Karakuş, T. (2021). Investigating the digital parenting behaviors of parents on children's digital game play. *Cukurova University Faculty of Education Journal, 50*(2), 833-857. https://doi.org/10.14812/cuefd.933215

Gabriel, S., Nader, M., & Hütthaler, M. (2020, September). Stop gaming! Parents' attitude towards digital game-based learning. In ECGBL 2020 14th European Conference on Game-Based Learning (pp. 197-201). Academic Conferences limited.

Giren, S. (2016). Early childhood education teachers' metaphors about play concept for preschoolers. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 12*(1), 372-388.

Goodwin, K. (2018). Dijital dünyada çocuk büyütmek: Teknolojiyi doğru kullanmanın yolları. (T. Er: Çev.). (2. Baskı). Aganta Kitap Yayınları.

Guetterman, T. C. (2015). Descriptions of sampling practices within five approaches to qualitative research in education and the health sciences. *Forum Qualitative Sozialforschung Forum: Qualitative Social Research*, *16*(2). https://doi.org/10.17169/fqs-16.2.2290

Güngör, H., Gülay Ogelman, H., Erten Sarıkaya, H. & Körükçü, Ö. (2020). Çocukların gözünden evdeki teknolojik araçlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8(*23), 175-201. https://doi.org/10.33692/avrasyad.680534

Hazar, Z., Demir, G. T., & Dalkıran, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinin geleneksel oyun ve dijital oyun algılarının incelenmesi: Karşılaştırmalı metafor çalışması. *Spormetre, 15*(4), 179-190. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000334

Hewitt-Taylor, J. (2001). Use of constant comparative analysis in qualitative research. *Nursing Standard (through 2013)*, *15*(42), 39-42.

Hsiao, H. S., Chang, C. S., Lin, C. Y., & Hu, P. M. (2014). Development of children's creativity and manual skills within digital game-based learning environment. *Journal of Computer Assisted Learning, 30(*4), 377-395. https://doi.org/10.1111/jcal.12057

Işıkoğlu, N., & Ergenekon, E. (2021). Bebeklerin teknolojik araçları kullanmalarıyla ilgili anne görüşleri. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 54*(1), 117-140. https://doi.org/10.30964/auebfd.767338

Işıkoğlu Erdoğan, N. (2019). Dijital oyun popüler mi? Ebeveynlerin çocukları için oyun tercihlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 46*, 1-17. https://doi.org/10.9779/pauefd.446654

Isikoglu Erdogan, N., Johnson, J. E., Dong, P. I., & Qiu, Z. (2019). Do parents prefer digital play? Examination of parental preferences and beliefs in four nations. *Early Childhood Education Journal, 47*(2), 131-142. https://doi.org/10.1007/s10643-018-0901-2

İnce, G. (2022). *Okul öncesi dönem çocuğuna sahip ailelerin "dijital oyun ve çocuk" aile eğitimi programı öncesi ve sonrası görüşlerinin incelenmesi*. [Tezsiz Yüksek Lisans Projesi]. Pamukkale Üniversitesi.

Johnson, J. E., & Christie, J. F. (2009). Play and digital media. *Computers in the Schools, 26*(4), 284-289. https://doi.org/10.1080/07380560903360202

Karademir Coşkun, T., & Filiz, O. (2019). Early childhood pre-service teachers' awareness on digital game addiction. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 6(*2), 239–267. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.2.0036

Kaye, L. K. (2016). Exploring flow experiences in cooperative digital gaming contexts. *Computers in Human Behavior, 55,* 286–291. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.023

Kırık, A. M. (2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri: Nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 337-347.

Korkmaz, F., & Ünsal, S. (2016). Okul öncesi öğretmenlerin "teknoloji" kavramına ilişkin metaforik algılarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(35), 194-212.

Lauricella, A. R., Wartella, E., & Rideout, V. J. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology, 36*, 11-17.

Marshall, C., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. Sage publications.

Marsh, J., Plowman, L., Yamada-Rice, D., Bishop, J., & Scott, F. (2016). Digital play: a new classification. *Early Years, 36*(3), 242–253. https://doi.org/10.1080/09575146.2016.1167675

Metin Aslan, Ö., Sümer, M. E., Taşkın, M. H., & Emil, B. (2015). Sokaktan bilgisayara metaforlarla oyun yolculuğu: Lise öğrencilerin oyun kavramı ile ilişkin metaforları. *Turkish Studies (Elektronik), 10*(11), 1165-1182. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8579

Mikelić Preradović, N., Lešin, G., & Šagud, M. (2016). Investigating parents' attitudes towards digital technology use in early childhood: A case study from Croatia. *Informatics in Education, 15*(1), 127-146. https://doi.org/10.15388/infedu.2016.07

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition). SAGE Publications.

Nevski, E., & Siibak, A. (2016). The role of parents and parental mediation on 0–3-year olds' digital play with smart devices: Estonian parents' attitudes and practices. *Early Years, 36*(3), 227-241. https://doi.org/10.1080/09575146.2016.1161601

Nikken, P., & Schols, M. (2015). How and why parents guide the media use of young children. *Journal of Child and Family Studies*, *24*, 3423-3435. http://dx.doi.org/10.1007/s10826-015-0144-4

OfCom. (2020). Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2020/21. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0025/217825/children-and-parents-media-use-and-attitudes-report-2020-21.pdf

Öztürk Eyimaya, A., & Yalçın Irmak, A. (2021). Relationship between parenting practices and children's screen time during the COVID-19 Pandemic in Turkey. *Journal of Pediatric Nursing, 56*, 24-29. https://doi.org/10.1016/j.pedn.2020.10.002

Rogulj, E. (2014). Influence of the new media on children's play. *Croatian Journal of Education, 16*(1), 267-277. https://doi.org/10.15516/cje.v20i0.3053

Schmitt, R. (2005). Systematic metaphor analysis as a method of qualitative research. *The Qualitative Report, 10*(2), 358-394.

Schreier, M. (2018). Sampling and generalization. *The SAGE handbook of qualitative data collection*, 84-97.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 55*(55), 459-496.

Saleme, P., Dietrich, T., Pang, B., & Parkinson, J. (2021). Design of a digital game intervention to promote socio-emotional skills and prosocial behavior in children. *Multimodal Technologies and Interaction, 5*(10), 58. https://doi.org/10.3390/mti5100058

Saltuk, M. C., & Erciyes, C. (2020). Okul öncesi çocuklarda teknoloji kullanımına ilişkin ebeveyn tutumlarına dair bir çalışma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 4*(2), 106-120. https://doi.org/10.17932/IAU.EJNM.25480200.2020.4/2.106-120

Schlembach, S., & Johnson, M. L. (2014). Parents' beliefs, attitudes and behaviors concerning their young children's screen media use. *Dialog, 17(*2), 95-104

TDK. (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/

Teichert, L. (2017). To digital or not to digital: How mothers are navigating the digital world with their young children. *Language and Literacy, 19*(1), 63-76. https://doi.org/10.20360/G22P5W

Tok, E. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının oyuna ilişkin algıları: Metafor analizi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 26*(2), 599-611. https://doi.org/10.24106/kefdergi.404885

Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Deveci, T., & Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(5), 2263-2278.

Yalçın-Irmak, A., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi, 27*(2), 128-137. https://doi.org/10.5080/u13407

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, İ., & Kanak, M. (2021). Children's digital technology usage and parental approaches: A cross sectional study. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care, 15*(2), 306-314. https://doi.org/10.21763/tjfmpc.797346

Yılmaz, A., & Şen, M. (2021). Dijital medya kullanımında aile ve öğretmenin rolü. Ş. Kılıç (Ed.), *Çocuk ve Medya* içinde (ss. 221-250). Pegem Akademi.

Yiğit, N. (2019). *Erken çocukluk dönemindeki çocukların dijital oyun oynama alışkanlıklarına ilişkin anne/baba görüş ve uygulamaları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Yurdakul, I. K., Dönmez, O., Yaman, F., & Odabaşı, H. F. (2013). Dijital ebeveynlik ve değişen roller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12*(4), 883-896.

Extended Abstract

Media use among young children has become an important issue with the advancement of technology. According to a report presenting children's media experiences between 2020-2021, 57% of children aged 5-7 possess their own tablets, while 14% own smartphones (OfCom, 2020). Besides the ownership of technological tools, the duration of children using technological vehicles has increased (Güngör et al., 2020; Öztürk Eyimaya & Yalçın Irmak, 2021). In line with this, children's games are evolving in another direction with the development of technology (Rogulj, 2014). Researchers have indicated that the nature of children's play (Marsh et al., 2016) and the materials they use for play have significantly changed (Işıkoğlu Erdoğan, 2019). When examining the reasons behind children's use of digital technologies, it is essential to consider how parents perceive these technologies and the purposes for which they encourage their children to engage with them. A study investigating the attitudes of mothers with preschool children under the age of six found that mothers often promote the use of digital technology by their children (Yıldız & Kanak, 2021). Parents typically introduce digital media to their children for educational, entertainment, distraction, or facilitation purposes (Yılmaz & Şen, 2021). In this context, researchers have demonstrated that the approaches and expectations of parents with preschool children towards digital media affect their children's digital media interactions (Chaudron, 2015). This study aimed to explore how mothers with preschool children perceive digital play. While there are studies that examine mothers' views on their children's use of digital games (Toran et al., 2016; Budak, 2017) and digital technology (Yıldız & Kanak, 2021), no research that investigates mothers' perceptions of the concept of digital play through metaphors has been identified. Consequently, the findings of this study will contribute to the literature by uncovering the perceptions of mothers with preschool children. The purpose of this research is to determine mothers' perceptions of the concept of digital play using metaphors.

The research was designed using a phenomenological design, which is one of the qualitative research methods. The study group consisted of 70 mothers with preschool-aged children, specifically limited to those whose children were attending preschool education in Istanbul. A metaphor form, developed by the researchers, was used to explore the mothers' perspectives on the concept of digital play. The metaphor form included the prompt: "Digital play is like …. Because …". The data was analyzed using descriptive and content analysis methods following a four-step process. Firstly, the data was coded. Secondly, categories were established. Subsequently, the codes and categories were

organized. Finally, measures were taken to ensure the validity and reliability of the analysis. As a first step in the analysis of the data, the metaphor forms obtained from the mothers were reviewed to assess the appropriateness of the metaphors. Out of the 95 responses collected from the mothers, 25 were excluded from the evaluation due to reasons that rendered them unsuitable for the metaphorical study, such as failing to complete the statement "Because ...," or lacking a clear connection with the source and subject of the metaphor. The frequency values of the data were were determined by coding the data, and the resulting codes were subsequently categorized. The explanations of the metaphors were considered during the creation of the categories. Additionally, the themes were formed based on the meanings obtained from the data.

Mothers with preschool-aged children produced a total of 70 metaphors related to the concept of digital play, 41 of which were distinct from one another. The most frequently used metaphors were "drugs" (f = 11), "addiction" (f = 10), "cigarettes" (f = 4), "poison" (f = 3), and "disease" (f = 3). Out of the 70 metaphors, nine were used more than once. The metaphorical perceptions of these mothers regarding digital play were categorized under two main themes: "Intended Use" and "Harms." Within the theme of "Intended Use," three categories emerged: "a source of relaxation/entertainment", "a tool for distraction", and "a tool that supports development/education". Under the theme of "Harms," metaphors were grouped into five categories: "a source of addiction", "a waste of time", "an immersive tool", "a tool abstracting from real life", and "a tool that negatively affects". The findings of the study indicate that the perceptions of mothers with preschool children on the concept of digital play were included in two separate themes, according to their intended use and harm, and the categories in the themes are mostly negative. Notably, the frequently generated metaphors carry negative meanings, suggesting that mothers generally hold negative perceptions of digital play.

2024, VOL 14, NO 4, 1369-1385
DOI: 10.48146/odusobiad.1395230
Geliş Tarihi/Received Date: 23.11.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 24.05.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Gestalt kuramı ve hareketli tipografi: Uzaktan öğretim yöntemiyle öğrenci deneyimleri - Fenomenolojik bir inceleme[1]

Lefika Yılmaz Sandal[2], Metin İnce[3]

[2]Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Doktora Mezunu, Eskişehir, Türkiye.
[3]Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Eskişehir, Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmanın odak noktası, "Grafik Tasarımı III" dersi kapsamında öğrencilerin, Gestalt Kuramı'na dayalı hareketli tipografi tasarım sürecine ilişkin deneyimlerini incelemektir. Araştırma, Gestalt Kuramı'nın öğretiminin öğrenciler üzerindeki etkisini keşfetmek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı ve fenomenoloji deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji, bireylerin deneyimlerini anlamak ve yorumlamak için kullanılan bir araştırma metodolojisidir. Çalışma, 2020-2021 öğretim yılı bahar döneminde uzaktan öğretim yoluyla gerçekleşen "Grafik Tasarım III" dersini alan sekiz öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırma verileri; gözlem, görüşmeler, doküman incelemesi, görsel-işitsel malzemelerin birleşiminden elde edilmiş ve içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bu analiz sonucunda öğrencilerin, Gestalt Kuramı anlamlandırma süreçlerini "kıyaslama", "tasarlama" ve "üretme" olmak üzere üç ana tema etrafında şekillendirdikleri görülmüştür. Araştırma sonuçları, öğrencilerin Gestalt Kuramı'nın temel kavramlarını daha iyi anlamalarının tasarım süreçlerine nasıl olumlu etki sağladığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, grafik tasarım derslerinde Gestalt Kuramı ve ilkelerini öğrencilere daha etkili bir şekilde aktarmak amacıyla ders planlarının gözden geçirilip geliştirilmesi ve bu konuda daha fazla eğitim verilmesi önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Fenomelojik araştırma, Gestalt görsel algı ilkeleri, Gestalt kuramı, görsel algı.

Gestalt theory and kinetic typography: Student experiences through distance learning - a phenomenological study

ABSTRACT

The focal point of this study is to examine the experiences of students in the context of the process of designing kinetic typography based on Gestalt Theory within the scope of the 'Graphic Design III' course. The research was conducted using a qualitative research approach and a phenomenological design to explore the impact of Gestalt Theory instruction on students. Phenomenology is a research methodology employed to understand and interpret individuals' experiences. The study was carried out with eight students who took the 'Graphic Design III' course during the spring semester of the 2020-2021 academic year, which was conducted through remote teaching. Research data were obtained through a combination of observation, interviews, document analysis, and visual-auditory materials, and were evaluated through content analysis. The analysis revealed that students shaped their processes of understanding Gestalt Theory around three main themes: 'comparison,' 'design,' and 'production.' The study results indicate that students gained awareness of how understanding the fundamental concepts of Gestalt Theory influences their design processes. Therefore, it is recommended to review and enhance course plans and provide more education to effectively convey Gestalt Theory and its related principles to students in graphic design courses.

[1] Bu makale doktora tezinden üretilmiştir. Çalışma için Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 03.11.2020 tarihli ve 58844 karar sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Atıf: Yılmaz Sandal, L. & İnce, M. (2024). Gestalt kuramı ve hareketli tipografi: Uzaktan öğretim yöntemiyle öğrenci deneyimleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1369-1385. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1395230

Sorumlu Yazar: lefikayilmaz@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

KEYWORDS

Phenomenological research, Gestalt principles of visual perception, Gestalt theory, visual perception.

Giriş

Bireyler, yaşamları süresince çevrelerinde sunulan yazılı veya görsel içerikli iletileri anlamlandırmaya yönelik sürekli bir çaba içerisindedirler. Bu iletileri etkili bir şekilde kavramak ve yorumlamak, algı sürecinin gelişmesiyle mümkün olmaktadır. Gelişmiş algılama yeteneğine sahip bireyler, bakmanın ve anlamanın arasındaki temel farkı kavrarlar ve iletileri anlamlı bir biçimde yorumlama kabiliyetine sahip olurlar.

Bireyin zihinsel kapasitesi, çevresel karmaşıklıkla yüzleştiğinde görsel verileri sadeleştirme, düzenleme ve anlamlı bir yapıya dönüştürme amacıyla çaba sarf eder. Bu süreçte insan beyni, bilgiyi anlamaya yardımcı olacak bir şekilde düzenler ve önemli ögeleri arka planda ayırt etmeye çalışır. Benzer bir şekilde, duygusal deneyimler anlamlandırılırken de bu düzenleme süreci kullanılır. Algı psikolojisi alanında çalışan bilim insanları, bu süreçleri "Gestalt" olarak tanımlamış ve bu konuyu detaylı bir şekilde incelemişlerdir (Arnheim, 1974; Katz & Tyson, 1950; Koffka, 1935; Wertheimer, 1938). Dolayısıyla bu kuram, algısal ve duygusal süreçlerin düzenlenmesiyle ilgili olarak psikoloji alanında temel bir rol oynar.

Grafik tasarımında Gestalt Kuramı, görsel algının ögeleri nasıl bir araya getirdiğini, düzenlediğini ve nasıl bir bütün olarak yorumladığını anlamak amacıyla kullanılan bir teoridir. Bu kuram, görsel algının parçaların toplamından daha fazlasını ifade etme eğiliminde olduğunu öne sürer (Koffka, 1935; Moore & Egeth, 1997; Murray, 2000; Guberman, 2017). İnsan zihni, birbiriyle ilişkili unsurları gruplandırarak, benzer özelliklere sahip ögeleri bir araya getirerek ve düzenleyerek karmaşıklığı basitleştirme eğilimindedir.

Gestalt Kuramı, bireyin bir diyagramı nasıl algıladığını ve içsel olarak nasıl organize ettiğini anlamak için çeşitli prensipleri içerir. Bu prensipler arasında benzerlik, devamlılık, kapanış, simetri ve oran gibi kavramlar bulunur. Tasarımcılar, bu prensipleri kullanarak görsel iletişimde etkili ve anlamlı bir düzen oluşturabilirler. Chuang vd. (2023, s. 12) Gestalt Kuramı'nı fotoğraf eğitiminde kullanarak bu kuramın görüntülerin kompozisyonunu anlama ve tanımlamadaki rolünü vurgularken; Kanlıoğu ve Öztürk (2022) Gestalt ilkelerinin fotoğrafta kullanılmasının, kompozisyon olarak başarılı örnekler sağladığını çözümlemişlerdir.

Görsel öğelerin etkileşimli öğretim ortamlarında kullanılmasıyla ilgili Erişti vd. (2013) tarafından yapılan çalışma, öğrenme deneyimlerini zenginleştirmek ve anlamlandırmayı güçlendirmek adına görsel algı kuramlarının önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, O'Connor'ın (2013) Gestalt algı teorileri bağlamındaki araştırması, renklendirme ve kontrast gibi görsel tasarım unsurlarının kullanımının, iletişim tasarımının etkinliğini artırma potansiyelini ele almaktadır. Yanık (2018) ise Türkiye'de sanat ve tasarım dergilerinin kapaklarını incelediği çalışmasında Gestalt görsel algı ilkeleri ile yapılan çalışmaların, izleyiciye verilmek istenen etkiyi daha etkili bir şekilde ilettiğini tespit etmiştir.

Gestalt Kuramı'nın tasarımda uygulanması, özellikle Rudolf Arnheim'ın Gestalt algısı ve sanatı arasındaki bağlantı aracılığıyla, tasarım alanı üzerindeki etkisini vurgulayan Carbon, (2019, s.10)' un çalışmasında açıkça görülmektedir. Ayrıca Behrens (1998) sanat, tasarım ve Gestalt Kuramı arasındaki ilişkiyi tartışarak Gestalt ilkelerinin tasarım uygulamalarına entegrasyonunu daha da desteklemiştir.

Paay ve Kjeldskov (2007, s. 289) mevcut arayüz tasarımlarının değerlendirilmesinde Gestalt Kuramı'nı kullanmış ve tasarımdaki kullanıcı deneyiminin değerlendirilmesindeki önemini göstermiştir. Roth (1995, s. 46) , dijital medya tasarımında Gestalt psikolojisinden türetilen ilkelerin anlaşılmasına dayalı görsel okuryazarlığın önemini vurgulamış ve bunun teknolojik bağlamla olan ilişkisini değerlendirmiştir. Ayrıca Gestalt Kuramı'nın uygulanması, insan-

bilgisayar etkileşimi (Oviatt vd, 2003) ve turizm (Scott, 2020) gibi alanlara da uzanmaktadır. Böylelikle kuramın çok yönlülüğünü ve çeşitli alanlarda yaygın uygulanabilirliğini göstermektedir.

Bu kuram, tasarımın sadece bileşenlerinin değil, aynı zamanda bu bileşenlerin birleşiminden ortaya çıkan bütünsel anlamın da önemli olduğunu vurgular. Bu bağlamda, tasarımın Gestalt Kuramı ilkelerine uygun olması, görsel algının daha sistematik ve anlamlı bir biçimde inşa edilmesini gerektirir (Arnheim, 1974; O'Connor, 2013). Tasarımda Gestalt ilkelerini içselleştirmek, görsel deneyimi zenginleştirir ve izleyiciye daha derin bir anlam katmada önemli bir rol oynar.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, grafik anasanat dersi kapsamında Gestalt Kuramı'na dayalı hareketli tipografi tasarım süreçlerini uzaktan öğretim yoluyla öğrencilerin deneyimlerini incelemektir. Bu bağlamda, aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Uzaktan öğretim yoluyla gerçekleştirilen ders sürecine katılan öğrencilerin görüşleri nelerdir?

Uzaktan öğretimle sunulan Gestalt Algı Kuramı ilkesine göre yapılan hareketli tipografi tasarım eğitimi ve proje süreci öğrenciler için nasıl bir deneyim sunmaktadır?

Öğrenciler, uzaktan öğretim yoluyla öğrendikleri hareketli tipografi tasarımını Gestalt algısal gruplama ilkeleriyle nasıl ilişkilendirmektedirler?

Yöntem

Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 03.11.2020 tarih ve 58844 sayılı kararı ile uygun görülmüştür. 2020-2021 güz dönemi için eğitimin devam etmesi konusunda Anadolu Üniversitesi'nin senatosu tarafından alınan bir kararla atölye ve uygulama derslerinin uzaktan öğretim yoluyla gerçekleştirilmesine yönelik değişiklik yapılmıştır. Araştırma, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü ana sanat "Grafik Tasarım III" dersini alan üçüncü sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, Gestalt Görsel Algı Kuramı'nın ilkelerini temel alarak öğrencilerin hareketli tipografi tasarımında yaratıcılıklarını ortaya koymayı ve bu deneyimleri fenomenoloji (olgubilim) yaklaşımıyla yorumlamayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın desenlenme yöntemi olarak fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenoloji, bireylerin deneyimlerini ve algılarını doğrudan inceleyen bir metodolojidir. Bu durumda, öğrencilerin hareketli tipografi tasarımı süreçlerini öznel bir perspektiften anlamak hedeflenmektedir. Creswell (2013), fenomenolojik bir çalışmanın temel amacının, "bir grup insanın belirli bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerini ortak bir anlam çerçevesinde tanımlaması" olduğunu belirtmektedir. Bu fenomen, bireyin yaşadığı herhangi bir deneyim olabilir. Eğitim ortamlarında gerçekleştirilen fenomenolojik araştırmaların genellikle katılımcıların belli bir fenomenle ilgili deneyimlerini, algılarını, duygularını somutlaştırmak amacıyla kullanıldığı belirtilir (Yüksel & Yıldırım, 2015, s. 9). Bu bağlamda yapılan araştırma, görsel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin grafik tasarım atölye dersinde uzaktan öğretimle nasıl etkileşimde bulunduklarını ve bu süreçte Gestalt Görsel Algı Kuramı ilkelerine dayalı hareketli tipografi tasarımlarını nasıl uyguladıklarını ve yorumladıklarını incelemektedir. Katılımcılar, deneyimlerini ve düşüncelerini sanatsal ürünler aracılığıyla ifade imkânına sahiptir. Bu durum öğrencilere, tasarım deneyimlerini somutlaştırma ve görsel olarak ifade etme olanağını sunar. Araştırmanın uygulama sürecinde gerçekleştirilen konular Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1 Etkinlik süreci

Araştırmanın Katılımcıları

Fenomenolojik araştırmalarda, katılımcılar genellikle araştırmanın odaklandığı fenomeni yaşayan ve bu fenomenle ilgili deneyimlerini ifade edebilen bireylerden veya gruplardan seçilir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu tür bir çalışmada, belirli bir olay, durum veya konu (fenomen) etrafındaki bireysel deneyimlerin anlamlarını ve özelliklerini anlamak amaçlanır. Bu bağlamda, fenomenolojik araştırmaya katılan bireylerin, incelenen fenomenle ilgili önemli ve anlamlı deneyimlere sahip olmaları önemlidir. Yani, araştırmanın odaklandığı konuyla ilgili derin ve anlamlı deneyimlere sahip olan katılımcılar, fenomenolojik araştırmanın daha etkili ve anlamlı bir şekilde gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilirler (Creswell, 2021). Katılımcılardan, deneyimledikleri fenomeni ayrıntılı bir şekilde betimlemeleri istenir. Araştırmacı, bu öznel deneyimleri anlamak ve açıklamak için katılımcıların ifadelerini kullanmıştır.

Bu araştırmanın katılımcıları, 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü'nde yer alan Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'nda, grafik atölyesi dersini alan ve üçüncü sınıfta bulunan 8 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin gerçek isimleri gizli tutulmuş ve araştırmacı tarafından öğrencilere gerçek isimlerinin baş harflerinden kod isimler verilmiştir. Araştırma grubundaki görsel sanatlar öğretmen adayları, belirtilen dönemde zorunlu olan atölye (grafik) dersini seçmiş öğrenciler arasından, gönüllülük esasına dayalı olarak, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Fenomenolojik araştırmalarda amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacının belirli bir fenomeni daha iyi anlaması ve derinlemesine keşfetmesi amacıyla seçilmiş katılımcıları içerir. Bu yöntem, özellikle araştırmanın odak noktasındaki fenomenin zengin ve ayrıntılı bir şekilde anlaşılmak istendiği durumlarda kullanılır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 67). Bu yaklaşım, araştırmacının fenomenin içsel yapısını kavramasına ve katılımcıların deneyimlerini daha zengin bir şekilde anlamasına yardımcı olur.

Bu çalışmada amaçlı örneklem türlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Bu örnekleme, araştırmacının katılımcılarla derinlemesine mülakatlar yapmasına, gözlemlerde bulunmasına veya diğer nitel veri toplama yöntemlerini kullanarak katılımcıların öznel deneyimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamasına olanak tanır.

Fenomenolojik bir araştırmada, fenomenin katılımcılar arasında değişiklik gösterdiği durumlarda farklı bakış açılarını vurgulamak amacıyla maksimum çeşitlilik örneklemesi tercih edilebilir (Ersoy, 2016, s. 80). Çalışmanın yapıldığı örneklem grubuna ait bilgiler Görsel 2'de sunulmuştur.

Görsel 2 Örneklem grubu

Veri Toplama Araçları

Nitel araştırmada veri toplama, çeşitli yöntemler ve araçlar kullanılarak birden fazla yolla sağlanabilir. Nitel araştırmada veri toplama süreci, genellikle katılımcıların öznel deneyimlerini, tutumlarını, düşüncelerini ve algılarını anlamayı amaçlar. Farklı veri toplama yöntemleri, araştırma sorularına ve hedeflerine uygun olarak seçilebilir. Erkuş'a (2017, s.153) göre bir araştırmanın başarıyla yürütülebilmesi için problemine, değişkenlerine, sorularına, koşullarına ve diğer faktörlerine uygun yöntemlerin kullanılması gereklidir. Yani araştırmacının seçtiği metodolojinin, soruların ve diğer unsurların belirlenen problemle ve çalışma bağlamıyla uyumlu olması gerekir. Bu, araştırma sürecinin doğru yönlendirilmesi ve güvenilir sonuçlar elde edilmesi için önemli bir prensiptir.

Fenomenolojik araştırmalarda veri toplama süreci fenomeni doğrudan deneyimlemiş olan bireylerle yapılan mülakatları içerir. Mülakat, katılımcıların deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini ve anlamlarını açıklamalarına olanak tanıyan bir etkileşim biçimidir. Ancak, bu yöntem dışında fenomenolojik çalışmalar, şiir, gözlem ve dokümanlar gibi çeşitli veri kaynaklarını kullanma esnekliğine sahiptir. Veri toplama süreci bu tür çalışmalarda bu çeşitliliği yansıtabilir (Creswell, 2021, s. 81). Bu zenginleştirilmiş veri toplama süreci, fenomenolojik araştırmalarda daha geniş bir anlama ve yorumlama yeteneği sağlar.

Genel olarak nitel araştırmalarda kullanılan veri kaynakları dört ana kategoride toplanabilir: Bu kategoriler gözlemler (katılımcı veya gözlemci tarafından yapılan gözlemler), görüşmeler (hem kapalı hem de açık uçlu sorular içeren mülakatlar), dokümanlar (özel veya resmî belgeler gibi yazılı veya basılı materyaller) ve görsel-işitsel materyaller (fotoğraflar, e-postalar, video kayıtları gibi görsel veya işitsel medya ögeleri) olarak sıralanır.

Bu çalışmanın verileri çeşitli kaynaklardan elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde gözlem, yarı yapılandırılmış görüşmeler, odak grup görüşmeleri, öğrenci günlükleri, araştırmacı tarafından tutulan alan notları, öğrenci sanatsal çalışmaları, canlı ders videoları ve ses kayıtları, öğrenci manifestoları gibi kaynaklar kullanılmıştır. Elde edilen veriler, gözlem notları ve görüşme ses kayıtları yazıya dökülerek analiz için hazır hâle getirilmiştir.

Araştırmacı, öğrencilerin Gestalt Kuramı fenomeniyle ilgili deneyimlerini daha iyi anlamak için topladığı metinleri (mülakat transkriptleri, yazılı metinler, günlükler vb.) dikkatlice inceleyerek

analiz etmiş; Gestalt Kuramı fenomeni çerçevesinde yapılandırmıştır. Bu süreç, öğrencilerin deneyimlerinin temel ögelerini ve bu deneyimler arasındaki ilişkileri anlama amacını taşımaktadır.

Verilerin Analizi

Fenomenolojik analiz, bireylerin öznel deneyimlerini anlamaya yönelik bir odaklanma içerir. Elde edilen verileri incelerken bu deneyimlerin anlamını, yapısını ve özünü ortaya çıkarmaya odaklanır. Yani, bireylerin veya grupların deneyimlerinin temel ögelerini, bu ögeler arasındaki ilişkileri ve deneyimlerin derin yapısını anlamak amaçlanır (Patton, 2018, s. 482). Fenomenolojik araştırmada veri analizinin temel hedefi, katılımcıların deneyimlerini ve bu deneyimlerin içsel anlamlarını açığa çıkarmak ve betimlemektir (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 72). Araştırmacılar, katılımcıların bakış açılarını ve yaşantılarını daha iyi kavramak için veri analizi sürecinde derinlemesine bir anlam arayışına girmektedir.

Fenomenolojik araştırmada, analiz sürecinde ortaya çıkan önemli bulgular genellikle doğrudan alıntılar şeklinde sunulur. Bunun sonucunda, katılımcıların görüşlerine doğrudan atıfta bulunularak, onların dilinden ve ifadelerinden alıntılar yapılmasını içerir. Bu, araştırmacının bulguları daha katılımcı odaklı ve etkileyici bir şekilde sunmasına olanak tanır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 72). Bulguların düzenlenmesi ve yorumlanması, araştırmanın temel bulgularını ve önemli desenlerini vurgulayarak katılımcıların deneyimlerini daha geniş bir bağlamda anlamaya katkıda bulunur.

Bu araştırmada veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem, aynı kavramların ve temaların bir araya getirilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanmasını gerektirir. Bu aşamaların temel amacı, elde edilen verileri okuyucuların anlayabileceği biçimde sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 242). Analiz süreci, araştırmanın ana odak noktalarını vurgulayarak, katılımcıların deneyimlerini ve bulguları daha derinlemesine anlamalarına olanak tanımaktadır.

Bu araştırmada içerik analizi aşamaları şu sırayla izlenmiştir: Tümevarımcı analiz, araştırmada kullanılan kodları ve temaların verilerini anlamlandırmak ve açıklamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Kodlama süreci, elde edilen verilerin farklı bölümlere ayrılmasını, bu bölümlerin karşılaştırılmasını ve ilgili kavramların ilişkilendirilmesini içerir. Araştırmacı, verileri dikkatle inceleyerek araştırmanın amacına uygun biçimde önemli kavramları belirlemeye çalışmıştır. Bu kavramlar, elde edilen kodlarla bir kavramsal yapı oluşturmuştur. Kategoriler ise bu kavramların belirli bir tema veya konu altında gruplandırıldığı bölümleri ifade etmektedir.

İçerik analizinde araştırmacının ilk aşama, elde edilen bilgilerin anlamlı parçalara bölünmesini içeren verileri kodlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 243). Veri toplama aşaması tamamlandıktan sonra araştırmacı, toplanan tüm verileri bilgisayara aktarmıştır. Başlangıçta araştırmacı, görüşme (yarı yapılandırılmış/odak grup) verileri için bilgisayardan çıktılar almış ve tüm veri setini tekrar tekrar dikkatlice okumuştur. Bu okuma sürecinde araştırmacı, metni farklı renkler ve uygulamalı kodlar kullanarak işaretlemiştir. Bu yöntemin, verilerin anlamlı hâle getirilmesinde ve temaların belirlenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Ardından dijital olarak saklanan bu veriler, bir kez daha gözden geçirilmiş; iki uzmanın değerlendirmesi ve akran değerlendirmeleri de dâhil edilerek nihai kodlama belirlenmiştir. Tüm verilerin bu şekilde kodlanmasının ardından anahtar referans niteliğinde bir kod listesi oluşturulmuştur.

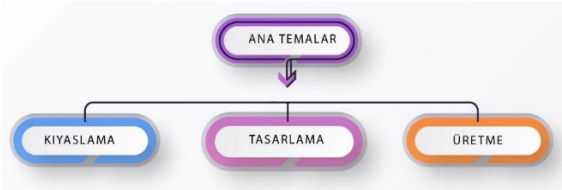
Araştırma Etiği

Araştırma izinleri alındıktan sonra veri toplama süreci, 13 Ekim - 01 Aralık 2020 tarihleri arasında uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirilmiştir ve bu süre toplamda 8 haftayı kapsamaktadır. Araştırmanın katılımcıları ile bir önceki dönem yapılan pilot çalışmada tanışan araştırmacı, verileri toplama sürecinde oluşturduğu güven duygusuyla açık iletişim kurabilmiştir. Bu durumun, araştırmacının katılımcı gözlemci olarak da yer aldığı görüşmelerde ve odak grup tartışmalarında veri toplamasına pozitif imkân sağladığı görülmüştür. Araştırmanın planlanması ve yürütülmesi uzman görüşlerinin alınmasını içermiş olup değerlendirme kısmı dersin öğretim

elemanı tarafından yürütülmüştür. Bu aşamada, geçerlik ve güvenirlik komitesindeki uzmanların görüşleri titizlikle değerlendirilmiş; araştırmanın veri analiz sürecinde ise bu uzman görüşleri doğrultusunda ortak bir anlayışa dayalı olarak bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular

Elde edilen bulguların analizi ve yorumlarını içeren bu bölümde katılımcıların görüşleri, odak grup görüşmeleri, araştırmacı gözlem notları, ders video kayıtları, öğrenci günlükleri ve manifestolarından metin alıntılarına yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar, "*kıyaslama*," "*tasarlama*" ve "*üretme*" olmak üzere üç ana tema etrafında toplanmıştır. Bu temalar, Görsel 3'te genel bir şekilde sunulmuştur.

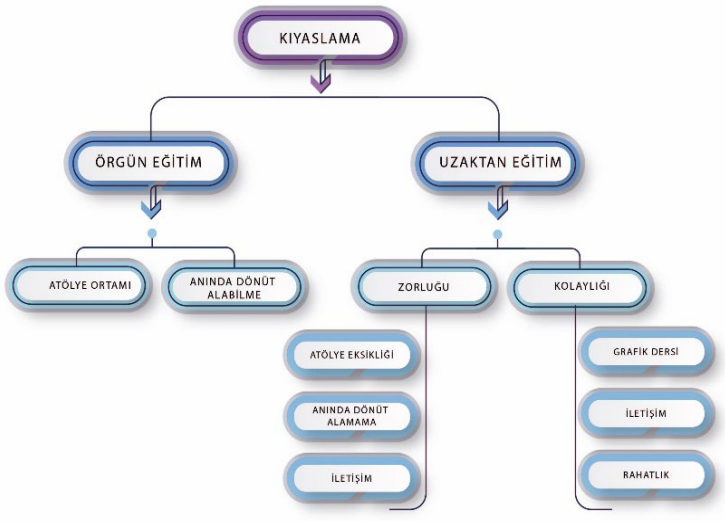

Görsel 3 Araştırma bulgularını oluşturan ana temalar

Uzaktan Öğretim Yoluyla Yapılan Ders Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Bulgular

Uzaktan eğitim, öğrencilerin geleneksel sınıf ortamlarından uzakta, genellikle dijital platformlar veya çevrimiçi kaynaklar aracılığıyla eğitim almasını sağlayan bir öğretim yöntemidir. Bu model, öğretmen ve öğrencinin konum olarak ayrı yerlerde bulunmalarıyla gerçekleşen bir eğitim türü olarak tanımlanmaktadır (Akdemir, 2011, s. 69). Araştırmanın ilk amacı, öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili algılarına odaklanmaktır. Bu, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını, deneyimlerini ve algılarını anlamayı amaçlayan bir çalışmadır.

Araştırmanın birinci alt amacı, *"Uzaktan öğretim ile gerçekleştirilen bu ders sürecini ve içeriğini genel olarak nasıl değerlendiriyorsun?"* sorusuna odaklanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda, alt amaç kapsamında toplanan veriler bir araya getirildiğinde *"kıyaslama"* temasının ortaya çıktığı görülmüştür (Bkz. Görsel 4).

Görsel 4 "Kıyaslama" teması

Öğrenciler, genel olarak fiziki bir atölye eksikliğinin birbirlerinin çalışmalarını gözlemleme, karşılıklı yorum alışverişi yapma ve etkileşimde bulunma fırsatı sağlayamaması sebebiyle zorlu geçtiğini ifade etmişlerdir. Çağan, ders süreciyle ilgili düşüncelerini *"Atölye ortamında dersin daha*

verimli olduğunu düşünüyorum. Çünkü birbirimizin çalışmalarını da görüyoruz, yorum alabiliyoruz birbirimizle etkileşim içerisinde. Evdeyken sadece dersteyken birbirimizin çalışmasını görüyoruz (Çağan, 2020)." şeklinde ifade etmiştir. Özellikle tasarımlarını daha hızlı paylaşma ve anında görüş bildirme imkânının eksikliğinden dolayı, evde yapılan çalışmaların biraz daha yavaş ve verimsiz olduğu konusundaki düşüncelerini Bade şu şekilde açıklamıştır:

> "Okulda yaptığım zaman, çalışmalarımı okulda sürekli feedback (geri bildirim) alma şansım oluyordu. Evde yaptığım zaman pek tabi siz çok yardımcı oldunuz. Çok teşekkürler bunun için de ama çok fazla şey olmuyor yani. Gidiyim hemen sorayım hemen fikrimi belirteyim hemen düşüncelerimi tasarımlarımı anlatayım gibi bir şey olmuyordu. Daha çok yapıyoruz. Yaptığımız ürünü gösteriyoruz. Onun üzerine yorum alıyoruz. Hani böyle ilerleyince biraz daha yavaş mı desem ya da daha az verimli mi desem yüz yüzeden biraz daha eksik kaldı gibi oldu (Bade, 2020)."

Uzaktan eğitimi örgün eğitimle kıyaslayan öğrencilerin, ders eğitmeniyle olan sınırlı iletişimden olumsuz etkilendikleri söylenebilir. Uzaktan eğitim sürecine alışık olmayan öğrencilerin, ders sürecinin başında zorlandıkları ve konuyu anlamlandıramadıkları görülmüştür. Bununla ilgili olarak Deniz *"Açıkçası biraz zorlandım ben. Belki yüz yüze olmadığından tam anlaşılırlık olmuyor çünkü bir şey söyleniyor tam ne olduğunu anlayamıyoruz. Ya da tam açıklamalı olmadığı için. Ne kadar slayttan görsek de yapsak da biraz zorlandım açıkçası* (Deniz, 2020)." şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Uzaktan eğitimle ilk defa karşılaşan öğrenciler için, süreci izlemek ve takip etmek genellikle zorlu bir tecrübe olmuştur. Bu durumun, öğrencilerin uzaktan eğitim platformlarını kullanma, çevrimiçi derslere katılma ve dijital öğrenim araçlarını anlama konusundaki ilk deneyimleri olmasından kaynaklanmaktadır.

Kıyaslama teması altında elde edilen bulgulara göre uzaktan eğitim, örgün eğitime kıyasla daha sınırlayıcı bir yaşantı sunmaktadır. Uzaktan eğitim özellikle uygulamalı derslerde fiziki bir atölyenin eksikliği ve etkileşimin azalması gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Fiziksel ortamdaki yüz yüze iletişim, jestler, mimikler ve doğrudan göz teması gibi unsurlar ile zenginleşirken, sanal ortamda bu öğelerin eksikliği iletişimi kısıtlayabilir. Bu durum, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci etkileşimini olumsuz etkileyebilir; konunun anlaşılmasının eksik veya daha muğlak olmasına yol açabilir. Bu sınırlamalar, sanal ortamda etkili iletişimi sağlamak için ek çabalar gerektirebilir. Bu bağlamda yüz yüze iletişimin getirdiği zengin görsel ve sözel ipuçları, sanal ortamda eksik kalabilir ve bu durum iletişim etkileşimini kısıtlayabilir. Benzer araştırmalar (Akyürek, 2020; Eti & Karaduman, 2020; Karadağ & Yücel, 2020; TEDMEM, 2020; Yamamoto & Altun, 2020) öğrencilerin uzaktan eğitim sürecindeki zorluklarına dair aşağıdaki bulguları ortaya koymuştur:

- Uzaktan eğitim sürecini anlamlandırmada güçlük yaşadıkları,
- İletişim sorunlarıyla karşılaştıkları,
- Anında geri bildirim alamadıkları,
- Çevresel etkileşim ve ilişkilerden yoksun oldukları,
- Formal eğitimle karşılaştırıldığında verimsiz olarak değerlendirdikleri,
- Derslerde dikkat eksikliği yaşadıkları,
- İnternet erişimi ve teknolojik zorluklarla karşılaşmalarının öğrencileri olumsuz etkilediği görülmüştür.

Tüm bunların aksine, araştırmanın kapsamına alınan grafik ana sanat dersi özelinde, öğrenciler bu dersin uzaktan eğitimde daha başarılı geçtiğini ifade etmişlerdir. Bade, bu derste daha rahat hissettiğini ve herhangi bir sorunla karşılaşmadığını, ana sanat dalının grafik olmasının derse olan hâkimiyetini artırdığını *"Grafik okuduğum için ana sanatım grafik olduğu için çok fazla bu derse yönelik bir sıkıntım, aksilik durumu olmadı* (Bade, 2020)." şeklinde vurgulamıştır.

Deniz, diğer dersleriyle karşılaştırıldığında *"Açıkçası en iyi işlenen derslerden birisiydi grafik dersi bu bağlamda ben böyle düşünüyorum şahsen diğerlerine göre daha rahat oldu* (Deniz, 2020)." şeklinde ifade etmiştir. Yağız; teknoloji, günlük yaşam ve tasarım arasında bağlantılar kurma yeteneğini vurgulayan bir deneyim edindiğini şu cümleyle ifade etmiştir: *" Bu süreç içinde daha*

çok teknolojiyi kullanma ve bu bağlamda günlük yaşamımdaki ve çevremde bulunan ögeleri, tasarım olarak alt metinleriyle aktarma konusunda deneyim edindim (Yağız, 2020)."

Uzaktan eğitim, fiziksel olarak sınıfta bulunmayan öğrenciler ve eğitmenler arasındaki iletişimi sağlamak için farklı iletişim araçları ve yöntemleri kullanmayı gerektirir. Bu nedenle uzaktan eğitimde iletişim; öğrenci-öğretmen iletişimi, öğrenci-öğrenci iletişimi ve öğrencilerin materyallerle etkileşimi gibi konuların incelendiği alt tema olarak önemli bir rol oynar. Uzaktan eğitimde iletişim, etkili bir öğrenme deneyimi sağlamada temel bir unsur olarak görülmelidir.

"Grafik Tasarımı III" dersinin etkili bir şekilde geçmesine katkı sağlayan faktörler; öğrencilerin kendi bilgisayarlarını, kendi hızlarında ve tercih ettikleri araçları kullanarak öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Konu anlatımlarının ve sunumların anlaşılır olması, öğrencilerin içerikleri daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Öğrenci çalışmalarının değerlendirilmesi, öğrenme sürecindeki ilerlemeyi anlamak ve öğrencilere geri bildirimde bulunmak için önemlidir.

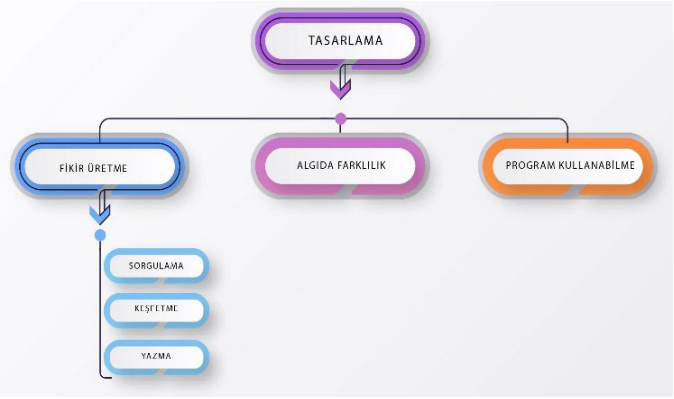
Tartışma ortamının oluşturulması, öğrencilerin düşüncelerini paylaşmalarını, farklı perspektifleri değerlendirmelerini ve birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını sağlamaktadır. Böylelikle, öğrencilerin eleştirel düşünce becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu faktörler, uzaktan eğitimde "Grafik Tasarımı III" dersinin verimli bir şekilde işlenmesine yardımcı olmaktadır.

Uzaktan eğitim sürecinde iletişim kolaylığının; karşılıklı geri bildirim alma, öğrenciler arasındaki karşılıklı destek ve iş birliği ortamında bulunma ve sınıf içinde rahat değerlendirmeler yapabilme ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamdaki benzer araştırmalar (Akyürek, 2020; Eti & Karaduman, 2020; Karadağ & Yücel, 2020; TEDMEM, 2020; Yamamoto & Altun, 2020), öğrencilerin uzaktan eğitimin faydaları hakkında şu olumlu görüşleri ortaya koymuştur:

- İletişimin daha rahat kurulduğu,
- Teorik bilginin uygulamalı derslerle daha etkili bir şekilde öğrenildiği,
- Öğrenciler arası etkileşimin motivasyonu artırdığı,
- Dersleri tekrar dinleme olanağının öğrenmeye katkı sağladığı,
- Uzaktan eğitimle ilgili deneyim kazanmanın önemli olduğu,
- Teknolojiye hakimiyet, eğitimcilere işlerini daha verimli bir şekilde yapma olanağı tanımıştır.

Gestalt Kuramı İlkelerine Göre Hareketli Tipografi Tasarımı Eğitimi ve Proje Sürecine Yönelik Öğrenci Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacı, *"Uzaktan öğretimle gerçekleştirilen Gestalt Algı Kuramı ilkelerine göre hareketli tipografi tasarımı eğitimi ve proje sürecine yönelik öğrenci deneyimleri nelerdir?"* sorusuna odaklanmış ve bu bağlamda elde edilen veriler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu verilerin bir araya getirilmesi sonucunda, *"tasarlama"* teması önemli bir unsur olarak belirlenmiştir (Bkz. Görsel 5).

Görsel 5 "Tasarlama" teması

Öğrencilerin sanatsal çalışmalarını tasarlama süreçlerine dair verileri içermektedir. Araştırma verileri incelendiğinde öğrenciler, sanatsal projeleri konusundaki fikir üretim süreçlerinde kendi yaşantılarına dayalı ifadeler kullanmışlardır. Bu bağlamda, tasarlama sürecine yönelik görüşlerin oluşum alt teması, *"tasarlama sürecinde sorgulama yapma", "tasarlama sürecinde keşfetme"* ve *"tasarlama sürecinde yazma"* olmak üzere üç farklı kodda incelenmiştir.

Fikir oluşturma aşamasında öğrencilere Gestalt Algı Kuramı ilkelerini anlamalarını sağlamak amacıyla başlangıçta örnek uygulamalar sunulmuştur. Bu, öğrencilere konseptin temel prensiplerini kavramalarına yardımcı olmak ve tasarım sürecine bu kuramsal çerçeve üzerinden başlamalarını teşvik etmek için yapılan bir adımdır. Öğrenciler, bu örnek uygulamaları inceleyerek tasarımlarını geliştirmişlerdir. Bazı öğrenciler, tasarım sürecinde fikir üretme konusunda sorun yaşamadıklarını ancak teknik açıdan yansıtma aşamasında zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Şekil-zemin ilkesine göre insan beyni, sürekli olarak görsel bir alanda figür ve fon arasında ayrım yapma eğilimindedir. Bu ilke, bir nesnenin (figür) bir arkaplanın (fon) üzerinde algılanmasını ve bu iki unsuru birbirinden ayırmayı içerir. Beyin, görsel uyarıcıları bu figür-fon ayrımını oluşturacak şekilde organize etmeye çalışır. Şekil-zemin ilkesi, nesnelerin ve çevrenin birbirinden ayrılmasını ve düzenlenmesini sağlayarak görsel algıyı organize etmeye yardımcı olur. Bu ilke, nesneleri algılama ve anlama sürecinde önemli bir rol oynar (Koffka, 1935, s. 177). Şekil-zemin ilkesi, görsel tasarımda netlik, düzen ve anlamı artırarak estetik bir deneyim sağlar.

Çağan'ın tasarım çalışmasında beyaz bir zemin üzerinde siyah bir kaktüs görülmektedir. Siyah kaktüsün biçimsel formu ise "Red Kit" karakterinin kovboy çizmeleriyle oluşturulmuş iki bacak şeklinde tasvir edilmiştir (Bkz. Görsel 6). "Red Kit," 1980 ve 1990'lı yılların popüler bir çizgi film karakteri olarak bilinmektedir.

Görsel 6 Çağan'ın çalışması

Çağan'ın "Red Kit" çalışması, yaratıcı fikirlerin üretildiği bir aşamada gerçekleştirilen bir tasarım çalışmasıdır. Çağan'ın, bu çalışmada bağımsız iki nesneyi bir araya getirdiği görülmektedir. Çağan, tasarım sürecinin teknik yönlerindeki beceri ve bilgi gereksinimini vurgulayarak tasarımın sadece yaratıcı düşünce değil, aynı zamanda uygulama becerisi gerektiren bir süreç olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

> "Fikir aşamasında bu hareketlere ne gibi kelimeler verebilirim ya da bu kelimelere ne gibi hareketler verebilirim gibi çok düşündüm. Biraz da o programda o hareketi vermekten dolayı. Çünkü aklıma gelen otuz, kırk tane yazmışımdır mesela ama bunları programda dönüştüremediğim için yapamadım (Çağan, 2020)."

Tamamlama ilkesine göre, algıladığımız nesneleri ve desenleri bütün ve anlamlı bir şekilde görmeye eğilimliyiz. Bu, insan beyninin eksik veya kısmi bilgileri tamamlama eğiliminde olduğunu, böylece anlamlı ve düzenli bir bütün elde etme çabasında olduğunu gösterir (Wertheimer, 1923, s. 83). Yani görsel algı, izleyicinin ögeleri bütünsel bir şekilde anlama ve organize etme eğiliminde olduğunu ifade eder. Bu ilke, ögeler arasındaki ilişkilerin ve düzenin,

izleyici tarafından bir bütün olarak algılanmasını destekler (Lidwell et al., 2010). Böylece, tasarımda eksik veya belirsiz bilgiler, izleyici tarafından tamamlanarak anlam kazanır ve görsel iletişimi güçlendirir.

Yağız'ın tamamlama ikesine göre yaptığı çalışmasında siyah zeminlerin üzerine beyaz veya beyaz zeminlerin üzerine siyah olarak yapılmış, farklı uzunluklarda ve birbirine yakın konumlandırılmış çizgilerle oluşturulmaya çalışılan bir kadın portresi görülmektedir (Bkz. Görsel 7).

Görsel 7 Yağız'ın çalışması

Yağız, sorgulama sürecinde Gestalt ilkelerini anlamak için çeşitli çalışmalar yapmış ve bu ilkeleri tasarımlarında veya sanatsal eserlerinde nasıl kullanabileceğini incelemiştir. Yağız, *"Burada da daha çok barkod görünümü ile benzerlik ilişkisini aktardım. Aynı zamanda tamamlama da diyebiliriz* (Yağız, 2020)*"* diyerek manifestosunda kadın portresi çalışmasını şu şekilde betimlemiştir:

> "Tasarımımda birbirinden ayrı ve yakın olarak konumlandırdığım çizgiler kullandım. Gözümüz bir bütün olarak kadın portresi algılasa da aslında birbiriyle bağdaşık tek bir çizgi bile bulunmuyor. Sık sık ve alt alta yerleşen çizgiler, uzunlukları ve kısalıklarıyla ayrı birer parçayken, aslında algımız bütüne odaklanmaya eğilimli olduğu için tamamlanmayı mümkün kılıyorlar (Yağız, 2020)."

Tasarlama sürecinin fikir üretimi evresinde; öğrenciler sorgulama yaparak tasarım denemeleri yapmış ve araştırma yaparak keşiflerde bulunmuşlardır. Tasarım sürecinde sorgulama yaparak ilerleyen öğrenciler, bu sürece çevrelerinden, günlük yaşamlarından ve önceki deneyimlerinden gelen karşılaştırmalarla katılmışlardır. Sadece tasarladıkları ürünleri değil, aynı zamanda kendi içsel düşünce süreçlerini de sorgulamışlardır. Bu sürecin kendilerine ve gelecekteki çalışmalarına nasıl katkı sağladığını sorgulayan öğrencilerin, bu soruların yanıtlarını kendi iç düşüncelerinde buldukları görülmüştür. Bu süreçte zaman zaman kısıtlamalar yaşadıklarını ve zorlandıklarını fark etmişler ancak bir şekilde sonuca ulaşabilmenin yollarını bulmuşlardır. Tasarım sürecinde keşif yoluyla çalışan öğrencilerin, çevrelerinden daha fazla etkilendikleri söylenebilir. Bu süreçte öğrencilerin, sadece teorik bilgilerini değil aynı zamanda kendi yaratıcı ifadelerini geliştirdikleri görülmüştür.

Tasarlama sürecinde program kullanabilme teması altında, öğrencilerin tercih ettiği yazılımları içeren tablo sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1 Kullanılan tasarım programları

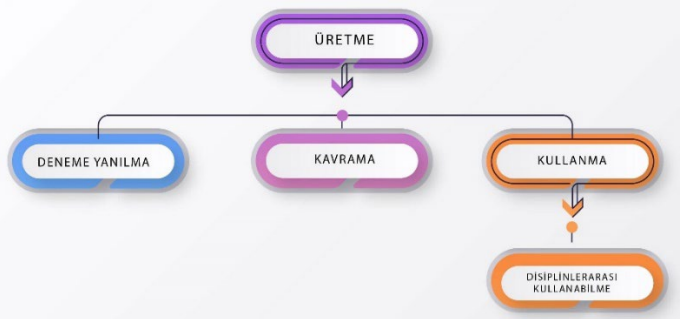
	Adobe After Effects	Adobe Photoshop (Ps)	Adobe Illustrator (Ai)	Adobe Premier Pro	Autodesk	Media Encoder	Cinema 4D	Scethbook
Bade	X			X				X
Çağan	X	X	X	X				
Deniz	X		X					
Fidan	X	X	X					
Gülşen	X	X	X		X			
Şule	X		X			X		

Sinem	X	X	X	X	X
Yağız	X		X		

Öğrenciler, tasarım programlarını daha önce kullanmamış olmalarından kaynaklanan deneyimsizlikleri nedeniyle ders sürecinde zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum; programların kullanımı, arayüzlerin anlaşılması ve tasarım sürecinin dijital ortamda gerçekleştirilmesi gibi konularda başlangıçta karşılaşılan zorlukları içermektedir. Bu deneyimsizlik; öğrencilerin yazılımın özelliklerini keşfetmeleri ve onu etkili bir şekilde kullanmaları için ek çaba harcamalarına neden olmuştur. Öğrencilerin bu zorlukları aşmaya çalışırken yaşadıkları deneyimler, tasarım eğitimi sürecindeki öğrenme süreçlerini şekillendirmiştir.

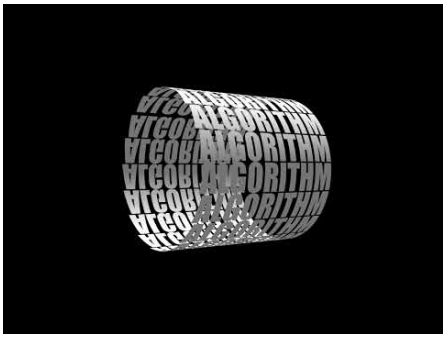
Öğrencilerin Hareketli Tipografi Tasarımını Gestalt Algısal Gruplama İlkeleriyle İlişkilendirmelerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacı, *"Öğrencilerin hareketli tipografi tasarımını Gestalt algısal gruplama ilkeleriyle nasıl ilişkilendirdikleri"* sorusu üzerine odaklanmış ve bu konuda toplanan veriler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu verilerin bir araya getirilmesi sonucunda *"üretme"* temasının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Üretme temasının *"deneme yanılma", "kavrama"* ve *"kullanma"* alt temalarının ortaya çıktığı görülmektedir (Bkz. Görsel 8).

Görsel 8 "Üretme" *t*eması

Süreklilik ilkesi, düz bir çizgi veya eğri şeklinde düzenlenmiş ögelerin bir araya gelerek oluşturdukları bir grup olarak algılanmasını ve bu çizgi veya eğri üzerinde yer almayan ögelerden daha yakın ilişkilendirilmesini ifade eder (Lidwell et al., 2010). Süreklilik ilkesi, görsel ögelerin izleyicide bir düzenlilik ve akıcılık hissi uyandırması amacıyla birbirlerine bağlı olarak yerleştirilmesini içeren bir ilkedir. Bade'nin gerçekleştirdiği 5 saniyelik video çalışmasında siyah zemin üzerinde dönen "Algorithm" yazısı göze çarpmaktadır (Görsel 9). Dönen "Algorithm" yazısına hareketlilik eklemiş ve Gestalt'ın süreklilik ilkesinden faydalandığı gözlenmiştir.

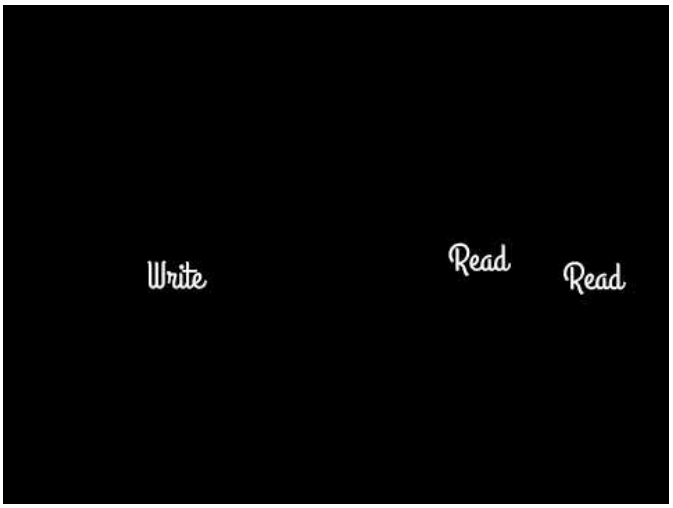
Görsel 9 Bade'nin çalışması

Bade, çalışmasında Gestalt ilkelerinden süreklilik ilkesini uygulamayı denediğini ifade etmiştir. Bade'nin yaptığı çalışmada "Algorithm" yazısının dönme hareketiyle bu ilkeyi kullanarak izleyicide belirli bir düzen ve süreklilik algısı denediğini ve bu ilke doğrultusunda bir çalışma gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Çalışmasını şu şekilde betimlemiştir:

> "Çalışmamda Algorithm kelimesini bir tekerlek biçiminde çoğalttım. Bu çalışmamda Muse grubunun Algorithm şarkısının "Algorithms evolve and push us aside, render us obsolete." sözlerinden ilham aldım. Anlamı algoritmaların gelişip bizi bir kenara iterek "eski" etiketi altına soktuğunu belirtiyor. Bu sebeple kelimeyi çoğaltıp sürekli bir harekete sokarak bunun kaçınılmazlığını yansıtmak istedim. Bu çalışmamda Gestalt'ın süreklilik ilkesini kullandım (Bade, 2020)."

Benzerlik ilkesi, kişilerin benzer özelliklere sahip nesneleri bir araya getirme eğilimini ifade eder. Santrock & Yussen (1992) tarafından belirtildiği gibi bu ilke, ögelerin mekânsal olarak ayrılmış olmasına rağmen renk, şekil veya diğer niteliklerine göre bir araya getirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, benzer renge sahip nesneler veya benzer şekillere sahip ögeler bir araya geldiğinde izleyici, bu benzerlikleri algılayarak gruplama yapma eğilimindedir. Bu ilke, görsel algıda düzen ve anlam yaratarak karmaşık bilgiyi daha anlamlı bir bütün haline getirir (Wertheimer, 1924, s. 83). Benzerlik ilkesi, görsel tasarımda ve algısal süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır.

Çağan'ın gerçekleştirdiği 20 saniyelik video çalışmasında, siyah zemin üzerinde hareket eden "Write" ve "Read" kelimelerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Çağan'ın kelime hareketi incelendiğinde benzerlik ilkesini kullandığı, kelimeler arasında bir tür benzerlik veya ortak özellik oluşturarak hareket benzerliği yaratmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu, izleyicide kelimeler arasında bir bağlantı kurulmasını ve ortak bir temanın veya düzenin algılanmasını amaçlamaktadır. Hareket benzerliği, izleyicinin bu kelimeleri aynı kategori veya bağlamda gruplama eğilimini artırabilir, böylece görsel algıda anlam oluşturmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10 Çağan'ın çalışması

Hareketli tipografi, tipografik unsurların animasyon ve hareket kullanılarak düzenlendiği bir tasarım alanını temsil etmektedir. Film başlıkları, televizyon programları, sunumlar ve hareketli grafikler gibi çeşitli ortamlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Widadijo, 2020, s. 507). Hareketli tipografi tasarımında metinlerin, yazı karakterlerinin ve diğer görsel ögelerin animasyonlarla nasıl düzenlendiği ve gruplandığı önemlidir. Örneğin, benzer özelliklere sahip metin ögelerinin (renk, boyut, tipografi vb.) bir araya gelerek izleyicide belirli bir bütünlük ve düzen algısı oluşturabilmektedir.

Öğrencilerin harf düzenlemeleri, özellikle tipografi ve kompozisyon üzerinden yapılan sorgulama, öğrencilere görsel ögeler arasındaki ilişkileri anlama ve izleyicide belli bir düzen ve bütünlük hissi uyandırma becerisi kazandırabilir. Deneyimler, tasarımcıların öğrenme süreçleri ve uygulama yoluyla kazandıkları bilgi ve becerilerle birleşerek tasarımların daha derin ve etkili bir anlam taşımasını sağlayabilir.

Sonuç ve Öneriler

Görsel sanatçılar ve tasarım uzmanları görsel iletişimi geliştirmek amacıyla uzun bir süredir resimler, logolar, posterler ve dergi kapakları gibi iki boyutlu çalışmalarda Gestalt görsel algı ilkelerini kullanmaktadırlar. Bu ilkeler, bir tasarımın izleyici tarafından algılanmasını düzenlemek ve bütünlük oluşturmak amacıyla kullanılan temel prensiplerdir. Ancak hareketli tipografi tasarımlarında Gestalt Kuramı'nın nasıl uygulandığına dair literatürde eksiklikler bulunmaktadır.

Bu araştırma, hareketli tipografi tasarımında Gestalt Kuramı'nın nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceği konusunda bilgi sağlamayı, görsel sanatlar ya da görsel iletişim tasarımı alanında çalışan ya da araştıran kişiler için Gestalt literatürünü daha fazla ayrıntılandırarak ilham kaynağı olmayı hedeflemektedir.

Araştırma, lisans öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin tasarım süreci deneyimlerinden bulgular elde edilmiştir. Uzaktan öğretim yöntemiyle gerçekleştirilen ders sürecine yönelik öğrenci görüşlerinin bulgularına göre, iletişimde ve süreci takip etmekte güçlük yaşandığı ifade edilmiştir. Ayrıca atölye ortamının olmaması nedeniyle bu metodun örgün eğitime nazaran kısıtlayıcı bir deneyim sunduğu ve bu durumun öğrenci katılımını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

Bunun yanı sıra; bilgisayar temelli derslerin uzaktan eğitimde örgün eğitime göre daha verimli geçtiği, öğrencilere daha fazla rahatlık sağladığı ve evde çalışmanın avantajlarını beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin atölye eksikliği, iletişim zorlukları gibi olumsuzluklar yaşamalarının yanı sıra bazı derslerde olumlu yaşantılar geçirmişlerdir.

Hareketli tipografi tasarımı eğitimi ve proje sürecindeki öğrenci deneyimlerine odaklanıldığında, fikir üretme aşamasında yaşanan endişeler, tasarım programları kullanımındaki zorluklar ve sorgulama-keşfetme süreciyle elde edilen rahatlık duyguları öne çıkmıştır. Algıdaki farklılıkların tasarımları etkilediği ve Gestalt ilkelerini günlük yaşamda fark etme yeteneğine katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Tasarım programlarıyla çalışma, öğrencilerin özgüvenlerini artırmış ve nitelikli tasarımlar gerçekleştirmelerine olanak tanımıştır. Bu süreç, öğrencilerin tasarım becerilerini etkili bir biçimde geliştirmelerine imkân sunmuştur. Bu bağlamda araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Tasarım Programlarına Yönelik Kendine Güvenin Artırılması: Öğrencilere tasarım programları kullanma konusunda kendilerine güven kazandırmak için sabırlı olmaları ve öğrenmeyi deneyimleyerek geliştirmeleri önerilir.
- Canlı Derslere Katılımın Önemi: Uygulamalı derslerde canlı derslere katılmak, öğrencilerin çalışmalarını yorumlamalarını ve geri bildirim almalarını kolaylaştırır.
- Kamera Açıklığı: Öğrencilerin ve öğreticilerin kameralarını açık tutmaları, daha etkili ve ilgi çekici bir öğrenme deneyimi sağlayabilir.
- Rahat ve Samimi Ortam Oluşturulması: Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere konforlu ve sıcak bir atmosfer yaratılmalıdır. Ders dışı görüşmeler ve etkinlikler, bu ortamın oluşturulmasına katkıda bulunabilir.
- Sorumluluk Bilinci: Öğrencilerin kendi sorumluluklarının farkında olmaları teşvik edilmeli ve çalışmaları düzenli olarak takip edilmelidir.
- Öğrenci Katılımı: Öğrencilerin sadece dersi dinleyen değil, aynı zamanda anlatıcı olan bir rol üstlendikleri bir öğrenme modeli teşvik edilmelidir.
- Sanat ve Tasarım Derslerinin Uzaktan Eğitim Potansiyeli: Grafik tasarım gibi sanat ve tasarım derslerinin uzaktan eğitimle etkili bir şekilde uygulanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.
- Çok Boyutlu Tasarım Çalışmaları: Tasarım, sadece yatay ve dikey düzlemlerle sınırlı kalmayıp uzayda genişleyen ve derinlik içeren ögeleri de içermelidir.
- Görsel Algı Kuramlarının İncelenmesi: Görsel algı kuramlarının tasarım eğitimine entegrasyonu, öğrencilerin tasarım anlayışlarını derinleştirebilir ve onlara daha sofistike tasarım yetenekleri kazandırabilir.

- Gestaltmotion Kavramının Eğitimi: Öğrencilere "gestaltmotion" kavramı anlatılmalı ve bu kavramın hareketli tipografi tasarımında nasıl kullanılacağı aktarılmalıdır.
- Öğrenci Katılımı: Öğrencilerin farklı disiplinlerde deneyim kazanmalarına olanak sağlayacak disiplinlerarası öğrenme teşvik edilmelidir.
- Kalıcı Öğrenmeler: Tasarım sürecinde öğrencilerin deneyim sahibi olması, daha kalıcı öğrenme sağlayabilir.

Bu öneriler, öğrencilerin uzaktan eğitimde grafik tasarım derslerinde daha başarılı olmalarına yardımcı olabilir ve dersin niteliğini artırabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Gestalt Kuramı ve Hareketli Tipografi: Uzaktan Öğretim Yöntemiyle Öğrenci Deneyimleri - Fenomenolojik Bir İnceleme” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akdemir, Ö. (2011). Yükseköğretimimizde uzaktan eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 69-71.

Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan eğitim: Bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1-9.

Anadolu Üniversitesi. (2021). *Açıköğretim Fakültesi genel bilgi*. Anadolu Üniversitesi. https://abp.anadolu.edu.tr/tr/birim/genelBilgi/2/1/1

Arnheim, R. (1974). Art and visual perception: A psychology of the creative eye. *University of California Press*.

Behrens, R. (1998). Art, design and gestalt theory. *Leonardo*, 31(4), 299. https://doi.org/10.2307/1576669

Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 85-124.

Carbon, C. (2019). Psychology of Design. *Design Science*, 5, E26. doi:10.1017/dsj.2019.25

Christensen, L. B., A. Turner, L., & Johnson, R. (2020). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz*. Anı Yayıncılık.

Chuang, H.-C., Tseng, H.-Y., & Tang, D.-L. (2023). An eye tracking study of the application of geştalt theory in photography. *Journal of Eye Movement Research*, 16(1). https://doi.org/10.16910/jemr.16.1.5

Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (6. Baskı). Siyasal Kitapevi.

Erişti, S. D., Uluuysal, B., & Dindar, M. (2013). Görsel algı kuramlarına dayalı etkileşimli bir öğretim ortamı tasarımı ve ortama ilişkin öğrenci görüşleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 47-66.

Erkuş, A. (2017). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Seçkin Yayıncılık.

Ersoy, A. F. (2016). Fenomenoloji. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri içinde* (s. 53-109). Anı Yayıncılık.

Eti, İ., & Karaduman, B. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinin öğretmen adaylarının mesleki yeterlikleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 635 - 656.

Guberman S. (2017). Gestalt Theory Rearranged: Back to Wertheimer. *Frontiers in Psychology*. 8:1782. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01782

Karadağ, E., & Cemil , Y. (2020). Yeni Tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 181-192. https://doi.org/10.2399/yod.20.730688

Katz, D., & Tyson, R. (1950). *Gestalt psikology*. The Ronald Press Company.

Kanlıoğlu, A. & Öztürk, A. (2022). Fotoğrafik kompozisyon ve Gestalt ilkelerinin ilişkisi üzerine bir çözümleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 22 (2), 167-194.

Koffka, K. (1935). *Principles of gestalt psychology*. Harcourt Brace.

Lidwell, W., Holden, K., Butler, J., & Elam, K. (2010). *Universal principles of design: 125 ways to enhance usability, influence perception, increase appeal, make better design decisions, and teach through design (Revised and updated [edition]. Second edition).* Rockport Publishers, an imprint of the Quarto Group.

Moore, C. M., & Egeth, H. (1997). Perception without attention: Evidence of grouping under conditions of inattention. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 23(2), 339–352. https://doi.org/10.1037/0096-1523.23.2.339

Murray, D. (2000). Koffka, Kurt. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology* (Vol. 4, pp. 451–453). Oxford University Press.

Oviatt, S., Coulston, R., Tomko, S., Xiao, B., Lunsford, R., Wesson, M., & Carmichael, L. (2003). Toward a theory of organized multimodal integration patterns during human-computer interaction. *In Proceedings of the 5th international conference on Multimodal interfaces* (pp. 44-51).

O'Connor, Z. (2013). Colour, contrast and gestalt theories of perception: the impact in contemporary visual communications design. *Color Research & Application*, 40(1), 85-92. https://doi.org/10.1002/col.21858

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.

Paay, J. and Kjeldskov, J. (2007). A gestalt theoretic perspective on the user experience of location-based services. *In Proceedings of OzCHI 2007 Association for Computing Machinery (ACM)* https://doi.org/10.1145/1324892.1324952

Roth, S. (1995). Visual literacy and the design of digital media. *Acm Siggraph Computer Graphics*, 29(4), 45-47. https://doi.org/10.1145/216876.216889

Santrock, J. W., & Yussen, S. (1992). *Child development: An introduction*. Wm. C. Brown.

Scott, N. (2020). Cognitive psychology and tourism–surfing the "cognitive wave": a perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 49-51.

TEDMEM. (2020). COVID-19 sürecinde eğitim: Uzaktan öğrenme, sorunlar ve çözüm. *Türk Eğitim Derneği*.

Wertheimer, M. (1923). Laws of Organization in Perceptual Forms. Çev. Ellis, W.D. (1938). *A Source Book of Gestalt Psychology*. London: Kegan Paul & Trench & Trubner & Co. Ltd.

Wertheimer, M. (1924). The General Theoretical Situation. Çev. Ellis, W.D. (1938). *A Source Book of Gestalt Psychology*. London: Kegan Paul & Trench & Trubner & Co. Ltd.

Widadijo, W. T. (2020). Tipografi kinetik pada judul film pemenang ffı kategori animasi tahun 2013-2018. *Aksa jurnal desain komunikasi visual*, 3(2), 507-519. https://doi.org/10.37505/aksa.v3i2.38

Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 25-34.

Yanık, C. (2018). *Türkiye'de sanat ve tasarım dergilerinin kapaklarında görsel algı ilkeleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, P., & Yıldırım, S. (2015). Theoretical frameworks, methods, and procedures for conducting phenomenological studies in educational settings. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 1-20.

Extended Abstract

Individuals, throughout their lives, continuously exert effort to comprehend messages presented in their environment, whether written or visual. Effectively grasping and interpreting these messages becomes possible with the development of our perceptual processes. Individuals with advanced perceptual abilities grasp the fundamental difference between looking and understanding, allowing them to interpret messages meaningfully. In this sense, the ability to perceive and interpret messages using sensory perceptions can be acquired. The human brain, faced with the complexity of the surrounding environment, strives to simplify, organize, and transform visual data into a meaningful structure. In this process, the human brain organizes information in a way that facilitates understanding and attempts to distinguish important elements in the background. Similarly, this organizational process is used when interpreting emotional experiences. Scientists working in the field of perception psychology have defined these

processes as "Gestalt" and have thoroughly examined the topic (Koffka, 1935; Wertheimer, 1938; Katz and Tyson, 1950; Arnheim, 1974).

In the context of graphic design, Gestalt Theory provides fundamental insights into how visual perception processes and interprets a specific diagram. This theory explains how the eye perceives and interprets a picture or object, emphasizing that the parts of a picture or design have no value when considered separately. The meaning of a picture or design emerges when all the parts come together. In this context, designing according to the principles of Gestalt Theory requires the visual perception to be systematically and meaningfully constructed (Arnheim, 1974). The overall aim of the research is to examine the experiences of students who have experienced the process of designing kinetic typography based on Gestalt Theory through distance education in the context of the Graphic Design course. In this context, the following questions were addressed:

What are the opinions of students who participated in the course conducted through distance education?

How do students experience the training and project process of designing kinetic typography based on the Gestalt Perception Theory principles presented through distance education?

How do students relate the kinetic typography design they learned through distance education to the principles of Gestalt perceptual grouping?

In the fall semester of the 2020-2021 academic year, a decision was made by the Senate of Anadolu University to modify the instructional management plan, allowing workshop and practical courses to be conducted through distance education. The research was conducted with third-year students enrolled in the "Graphic Design III" course in the Department of Fine Arts Education, Main Arts Branch. The study aimed to elicit and interpret the experiences of students in kinetic typography design based on the principles of Gestalt visual perception theory. The research was structured using a qualitative research approach, specifically employing phenomenology (phenomenological design).

When examining research conducted in Turkey, it is observed that the principles of Gestalt visual perception theory have not been extensively applied to the concept of motion. Most studies have predominantly focused on graphic design products such as advertising, posters, magazine covers, and packaging design. In this research, the principles of Gestalt theory were utilized to generate design ideas and as an evaluation method. The study was conducted with undergraduate students, and positive results were obtained from the students' design process experiences.

Applying this research process to secondary and high school students is considered to play a significant role in the development of their perceptions. It suggests that the principles of Gestalt visual perception theory can be effectively used not only in higher education but also in earlier stages of education to enhance students' understanding of design concepts and their application in various contexts.

2024, VOL 14, NO 4, 1386-1403
DOI: 10.48146/odusobiad.1401884
Geliş Tarihi/Received Date: 08.12.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 27.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

İnternet haber siteleriyle ilişkili kullanıcı arama sorgularının keşfi: Google Trends

Hüseyin Yaşa[1]

[1] Bağımsız Araştırmacı, İletişim Fakültesi, Basın ve Yayın, Antalya, Türkiye.

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanılan gelişmeler internet üzerinde çeşitli arama motorlarını ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Arama motorları içerisinde google arama motorunun dünyada oldukça sık kullanılması araştırmacılara bu alanda araştırma yapma gereksinimini oluşturmakla birlikte Google'un sunmuş olduğu kullanıcıların arama sorguları hakkında bilgiler veren Google Trends servisi de araştırmacılar için oldukça önemli veriler sağlamaktadır. Bu araştırmada, Türkiye'de yoğun ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesinin (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) Google Trends sitesinden elde edilen veriler dahilinde beş yıllık (11.11.2018- 11.11.2023) süre içerisindeki kullanıcı arama etkinliklerini araştırmak ve internet haber sitelerine ilişkin belirli karşılaştırmalar yapmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, internet haber sitelerine ilişkin Google Trends sitesi üzerinde "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" ve "Sabah" anahtar kelimelerine "Türkiye- Son beş yıl- Haberler- Google Haberler Arama" şeklinde filtre uygulanarak veriler elde edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Veri setinin tarih aralığı beş yıllık olarak belirlenmiş olup araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; beş internet haber sitesine ilişkin hem kullanıcıların arama sorguları hem de sorguların şehirlere göre belirli farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. İnternet haber sitelerine ilişkin belirli anahtar kelimelerde arama eğilimi gösteren internet kullanıcıları farklı haber sitelerine yönelik çeşitli arama eğilimi de göstermiştir. Ayrıca Amasya, Muş, Batman, Kilis şehirlerinde beş internet haber sitesine yönelik herhangi bir arama sorgusu verisine ulaşılamamıştır.

ANAHTAR KELİMELER

İnternet gazeteciliği, haber, gazetecilik, arama motoru, Google Trends.

Exploring user search queries associated with internet news sites: Google Trends

ABSTRACT

Developments in information and communication technologies have enabled the emergence of various search engines on the internet. In particular, the frequent use of Google search engine in the world creates the need for researchers to conduct research in this field, and Google Trends service, which provides information about users' search queries, provides very important data for researchers. This study aims to investigate the user search activities of the top five news websites with high number of visitors in Turkey (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) within a period of five years (11.11.2018- 11.11.2023) within the data obtained from Google Trends and to make certain comparisons regarding internet news websites. For this purpose, data were obtained and compared by filtering the keywords "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" and "Sabah" as "Turkey - Last five years - News - Google News Search" on the Google Trends website for internet news sites. The date range of the data set was determined as five years (11.11.2018 - 11.11.2023) and the general survey model, one of the descriptive research methods, was used in the research. According to the findings obtained from the research; it was determined that both users search queries and queries related to five online news sites showed certain differences according to cities. Internet users who showed a tendency to search for certain keywords related to internet news sites also showed a tendency to search for different news sites. In

Atıf: Yaşa, H. (2023). İnternet haber siteleriyle ilişkili kullanıcı arama sorgularının keşfi: Google Trends. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1386-1403. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1401884

Sorumlu Yazar: hsynyasa@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

addition, no search query data could be found for the five online news sites in the cities of Amasya, Muş, Batman and Kilis.

KEYWORDS

Internet journalism, news, journalism, search engine, Google Trends.

Giriş

1990'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelen internet, tüm alanlarda belirli değişim ve dönüşümlere neden olduğu gibi medya özellikle de gazetecilik alanında da önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Gazete, radyo, sinema ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının hem bireysel hem de toplumsal etkileri uzun soluklu bir süreç içerisinde gerçekleşirken, internet bu etkileri çok kısa bir sürede daha etkili bir biçimde gerçekleştirmiştir. İnternetin bu etkileri geleneksel gazetecilik tanımlarında ve değerlerinde de birtakım değişikliklerin yaşanmasının önünü açmıştır. İnternetin alt yapısı kullanılarak geleneksel gazetecilik pratiklerinin dijital ortama taşınması sonucunda yeni bir gazetecilik alanı oluşmuş ve internet gazeteciliği gündeme gelmeye başlamıştır.

İnternet gazeteciliğiyle ilgili üç evreden bahsedilebilir. Birinci evrede haber içeriklerinin geleneksel gazetecilik kuruluşları için üretilerek sadece gazetenin web sayfası için uyarlanmıştır. İkinci evre, gazetecilerin internet haber siteleri için özgün haber içerikleri üretmeye başladıkları dönemdir. Üçüncü evrede ise, internet gazeteciliği için düşünülen haber yapma pratikleriyle, okuyucuların/izleyicilerin haber içeriğine girebilmesinin ve gezinebilmesinin gerçekleşmesi üzerinde durulmaktadır. Tüm bunlar neticesinde günümüzde internet gazeteciliğinin her üç döneme yönelik gazetecilik pratiklerinin internet haber siteleri üzerinde devam ettiği ve geliştirildiği söylenebilmektedir (Tokgöz, 2003, s. 81-82).

İnternet alt yapısının sağladığı hız, zaman ve mekan kavramlarının sınırları ortadan kaldırması ve güncellenebilir olması gazetecilik alanı için birtakım olumlu olanaklar sunarken aynı zamanda hızın kendisi cesaretlendirici ve dinçleştirici doğaçlama bir yaşantının olanaklarını sunabilecekken yalan ve/veya yanlış içeriklerin tespit edilemeyerek ve engellenemeyerek yayılmasının da oluşmasına zemin hazırlamıştır (Yaşa ve Şen, 2024, s. 568). Dolayısıyla mevcut alanyazını incelediğimizde internet gazeteciliğiyle ilgili araştırmaların her geçen gün artarak devam ettiğini ve farklı alanlarda konularda araştırmaya dahil edildikleri görülmüştür. Bu alanlar ve konular incelendiğinde internet gazeteciliğine ilişkin internetin gazetecilere sunduğu olanaklar açısından (Kılıç, 2015); habere ulaşım açısından yer ve zaman sınırlarının ortadan kalktığı (Yolcu, 2008; Özbek, 2009; Çağlak, 2013), haberleri farklı formatlarda (ses, görüntü ve video) okuyucuya sunabilme (Kara, 2002; Turan, 2007; Güller, 2007; Özbek, 2009; Çakır, 2009; Özdemir, 2009; Gürbüz, 2010), başka kaynaklara erişimin kolaylaşması (Halıcı, 2003; Çakır, 2009), haberin dünyanın herhangi bir yerinden hızlı bir şekilde okuyucuya ulaştırılması (Güller, 2007; Özbek, 2009; Çakır, 2009; Çağlak, 2013), okurların, gazeteciler için birer haber kaynağına dönüştüğü (Güller, 2007; Özbek, 2009; Yolcu, 2008; Erdem, 2010) ve okurlara ilişkin farklı ilgi alanlarına yönelik spesifik içeriklerin sunulması (Güller, 2007; Yolcu, 2008; Çakır, 2009; Vural, 2013) gibi olanaklar sağlamıştır. Öte yandan internet gazeteciliği, gazetecilere olumsuz birtakım sorunlarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gazetecilik mesleğine ilişkin internet ortamlarının meslekle ilgili hak ve düzenlemelere yönelik sorunların artması (Güller, 2007; Özbek, 2009; Özdemir, 2009; Çağlak, 2013), internet ortamının ekonomik getirisinden hareketle gazetecilerin haberlerinde kendi yorumunu katması (Özkan, 2019), teknoloji kullanım yetisi olmayan gazetecilerin internet sürecine geçiş aşamasında teknolojiye uyum sağlayamamaları ve böylece işsiz kalma riski ile karşılaşabilmeleri (Güller, 2007; Özbek, 2009) gibi durumlar internet gazeteciliğinin olumsuz çıktılarını oluşturmaktadır.

İnternetin, gazete işletmelerine sunduğu olanaklar açısından (Kılıç, 2015); haberin üretimi, dağıtımı, arşivlenmesi ve çoğaltılması gibi süreçlerin daha ekonomik duruma gelmesi (Erol,

2009; Özdemir, 2009; Gürbüz, 2010), geleneksel medyada yer verilmeyen içeriklere alternatif bir platform sunması (Güller, 2007; Turan, 2007; Mete, 2008; Taylan, 2012), internet haber sitesi üzerinden haberlerin kaç kişi tarafından okunduğunun bilgisi, güncellik, ayrıntılı bilgi sunumu, multimedya içeriklerinin kullanımı, arşivlere kolay erişim ve internet bağlantı ücreti dışında haberlere ücretsiz erişim sunması (Erol, 2009; Yolcu, 2008; Özdemir, 2009; Gürbüz, 2010), kağıt ve matbaa ihtiyacının ortadan kalkması (Törenli, 2005) gibi olanaklar sunmaktadır. Bu olanakların yanı sıra olumsuz durumlar da meydana gelmiştir. Bunlar; internet ve online yayıncılık deneyimi olan gazetecilere ve tasarım, kurgu, editörlük gibi farklı işleri yapabilecek çok yönlü gazetecilere ilişkin ihtiyacın artması, çapraz tekelleşme olarak örgütlenen ve haber yerine ürün üretir duruma gelen işletmelerin reklam ve ilan bağımlılığını ön planda tutması (Çakır, 2009; Özdemir, 2009; Abanoz, 2013; Güller, 2007; Özbek, 2009; Özkan, 2019) olumsuz durumlara yönelik önem teşkil etmektedir.

İnternetin, okurlar açısından sunduğu olanaklar ise (Kılıç, 2015); haberlere erişimde zaman ve mekan sınırlamasının ortadan kalkması (Yolcu, 2008; Özbek, 2009; Çağlak, 2013), haber içerikleri üzerinde aktif rol oynamaları (Yolcu, 2008, Erdem, 2010), daha fazla habere ulaşabilme ve maddi durum açısından kolaylık (Gürcan, 1999), haberi çoklu ortamlarla istendiği zaman hızlı ve güncel bir şekilde ulaşabilme (Sütçü, 2006; Cantek, 2007; Turan, 2007; Çakır, 2009; Abanoz, 2013; Ceylan, 2013), çok çeşitli haber kaynaklarının yanı sıra farklı görüş ve düşüncelerini ifade edebilecekleri ortam sunarak aktif katılım sağlayabilecekleri (Turan, 2007; Güller, 2007; Yolcu, 2008; Özbek, 2009; Çakır, 2009; Erdem, 2010; Çevikel, 2010) bir ortam sunmuştur. Öte yandan internet gazeteciliği okurlara yönelik olumlu olanaklar oluşturmasının yanı sıra olumsuz birtakım durumların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu durumlar; haber içeriklerindeki çeşitliliğin azalması ve haberlerde tek tipleşme görülmesi (Gürbüz, 2010; Abanoz, 2013), haberlere ilişkin telif sorunu, kopyala-yapıştır, özgün olmama, belirsiz kaynaklar, hızlı olmak adına yetersiz bir editoryal süreçten geçmesi, eksik veya yanlış haber içeriği sunumu, doğrulatma sorunu, içerik bakımından içeriğin güncellenmemesi, medya sahipliğinin ekonomik art niyetle yürütülmesinden kaynaklı ekonomik çıkarlar (Gürkan, 2002; Özdemir, 2009; Gürbüz, 2010; Araslı, 2011; Bozkurt, 2012; Abanoz, 2013; Ceylan, 2013; Fidan, 2014), internet alt yapısının sağladığı bir sayfa ile bir başka sayfa arasındaki geçişi sağlayan hiperbağlar, bir avantajmış gibi gözükse de bazı durumlarda uygunsuz ve saldırgan içerik barınması (Birsen, 2005) okurlar açısından internet gazeteciliğinin olumsuz durumlarını oluşturabilmektedir.

Yapılan bu araştırmada, Türkiye'de en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesinin (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) Google Trends sitesinin verileri dahilinde beş yıllık (11.11.2018- 11.11.2023) süre içerisindeki kullanıcı arama etkinliklerini araştırmak ve internet haber sitelerine ilişkin belirli karşılaştırmalar yapmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, internet haber sitelerine ilişkin Google Trends sitesi üzerinde "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" ve "Sabah" anahtar kelimelerine "Türkiye- Son beş yıl- Haberler- Google Haberler Arama" şeklinde filtre uygulanarak veriler elde edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Öte yandan Google Trends verilerine dayalı olarak farklı alanlarda farklı çalışmalar mevcut olduğu görülse de araştırma konusu özelinde doğrudan internet haber sitelerine yönelik Google Trends verileri üzerinden yapılan herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma başta iletişim bilimleri olmak üzere konuyla ilgili araştırma yapacak araştırmacılara hem belirli rapor sunarak kaynaklık etmesi açısından hem de yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır.

Geleneksel/Konvansiyonel Gazetecilikten İnternet Gazeteciliğine Dönüşüm

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanılan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan internet, geleneksel türdeki gazetelerin yanı sıra "internet gazeteciliği/haberciliği" olarak veya "gazetecilik 2.0", "dijital gazetecilik", "elektronik gazetecilik", "sanal gazetecilik", "online gazetecilik/habercilik", "ağ gazetecilik", "net gazetecilik", "çevrimiçi gazetecilik", "multimedya gazeteciliği", "siber gazetecilik", "network gazetecilik" gibi farklı isimlendirmelerle anılan yeni bir türün ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnternet gazeteciliği, bilgi ve elektronik teknolojiler aracığıyla ve farklı donanım,

yazılım uygulamalarıyla kullanıcılara (izleyici/okuyucu) sunulan dijital haber pratiklerinin bütünü olarak tanımlanabilir.

İnternetin gazeteciliğini daha iyi anlayabilmek açısından hem dünyada hem de Türkiye'de doğuşuna ve gelişimine yönelik genel bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır. İlk internet gazetecilik sitesi, 1990'lı yıllarda ABD'nin Kuzey Carolina eyaletinde faaliyet gösteren "Nando" sitesi olarak ortaya çıkmıştır. 1995 yılında ise sadece çevrimiçi haber yayını yapan "salon.com" ve "slate.com" internet haber siteleri kullanıcılara sunulmuştur. İnternet haberciliğinin ilk nüveleri "teletext" yayınları olarak kabul edilse de 1995 yılında ABD'de başlangıcın gerçekleştiği bilinmektedir. Amerika'da sekiz büyük gazetenin (The Washington Post, New York Times, Daily Mirror, Herald Tribune gibi) yazılı sayfalarını çevrimiçi aktarmak amacıyla Yeni Yüzyıl Yayım Ağı" adında bir şirket kurarak haber yayıncılığında çevrimiçi bir dönemin başlamasına öncülük etmeleri, internet haberciliğinin başlangıcını oluşmasına zemin hazırlamıştır (Gürcan, 1999, s. 32). Türkiye'de ise yazılı basın içeriğini internete taşıyan ilk dergi Aktüel Dergisi olmuştur (Temmuz 1995). Aktüel dergisi Boğaziçi Üniversitesi'nin sunucuları üzerinden, aynı üniversite de öğrenim gören öğrenciler tarafından güncellenerek dünyaya açılmıştır. Aktüel Dergisi'ni aynı yılın Ekim ayında yayına giren Leman Dergisi izlemiştir. İnterneti ilk keşfeden geleneksel medya organı olan Zaman Gazetesi, 2 Aralık 1995'ten itibaren bünyesinde bulunan haberleri ve köşe yazılarını internet üzerinden paylaşmaya başlamıştır. Ancak yazı ve haberlerinin tümünü internete açmayarak sadece belirli yazıları ve haberleri kullanıcılarına sunmuştur. İçeriklerinin tamamını internete açan ilk gazete Milliyet gazetesi (27 Kasım 1996) olmuştur. Bu tarihi takip eden süreçte ise Hürriyet ve Sabah gazeteleri de Milliyet Gazetesi'ni izlemiştir (1 Ocak 1997). Radikal Gazetesi 28 Mart 1998'de, 7 Mayıs 1998'de ise Cumhuriyet Gazetesi internete açılmıştır. 2000 yılının nisan ayında Cumhuriyet Gazetesi okurlarına abonelik sistemi getirmiş ve sadece abone olan okurlarına o günkü sayıya erişebilme yetkisi vermiştir (Yüksel, 2014, s.102). Türkiye 25 Ocak 1996'da yayın hayatına başlayan ilk dijital haber sitesi Eksen (XN) olmuştur. XN çeşitli gazetelerde taranan seçme haber ve köşe yazılarına yer vermiş ve ilerleyen süreçte yayın hayatına son vermiştir. Türkiye'nin en büyük servis sağlayıcılarından biri olan Superonline 17 Aralık 1997'de Net-Haber, Anadolu Ajansı ve Reuters'in haberlerini ziyaretçilerine erişim sağlamıştır. Türkiye'de internet üzerinden bağımsız yayın yapan ilk site ise "NetHaber"dir (2002). Bağımsız bir şekilde içeriği tamamen kendine özgü yayıncılık yapan ilk site, gazeteci Ahmet Tezcan'ın kurduğu "www.dorduncukuvvetmedya.com"dur (2003). 2000 yılından itibaren bağımsız haber sitelerinin sayısında artış yaşanmış, "İnternet Haber", "Habertürk" ve "Nethaber" gibi siteler ortaya çıkmıştır (Kalsın, 2016, s. 77-78; Kara, 2012, s. 441-442; Karaduman, 2002, s. 174; Karaduman, 2005, s. 146).

Pavlik'e göre (2001, s. 43) internet gazeteciliği üç aşamada gelişim göstermiştir. Birinci aşamada, internet gazeteleri bağlı bulunduğu kuruluşlardan aldıkları haberleri yeniden yayınlar ve internete özgü bir şekilde kullanırlar. Bu aşamada, internet henüz yaygınlaşmadığı için internet haber sitelerinin sayısı oldukça azdır. Giderek ivme kazanan ve haber sitelerinin çoğunu karakterize eden ikinci aşamada, orijinal içerikler üretilir. Bu içerikler diğer web siteleriyle köprüler (hyperlinks) yoluyla bağlanarak zenginleştirilir. Üçüncü aşamada ise internet gazeteciliği yeni bir iletişim aracı olarak kabul edilmektedir. Bu aşamada, web ortamına özel özgün haber içerikleri üretilirken, internetin meşru bir haber dağıtım aracı olarak karakterize edilmektedir.

İnternet gazeteciliği, güncel içeriği basılı yayın yoluyla yayınlamak yerine internet üzerinden dağıtımı içerdiğinden dolayı bu yeni gazetecilik biçimi teknolojik özellikleri bakımından farklılık göstermekle birlikte alıcı ve verici arasındaki doğrusal tek yönlü anlayıştan uzaklaşarak anlık, etkileşimli, aktif, rahat, verimli ve hızlı bir iletişim anlayışına doğru bir yönelim gerçekleştiğinden dolayı geleneksel gazetecilikten belirli farklılıklar göstermektedir (Yaşa & Birsen, 2024, s. 5; Alemdar & Uzun, 2013, s. 222; Cevher & Yaşa, 2022, s. 23).

İnternet gazeteciliği, geleneksel gazetecilikten farklı olarak kullanıcılara (izleyici/okuyucu) anlık ve hızlı bir şekilde haber verebilme imkanı sunabilmenin yanı sıra zaman ve mekan kavramlarının sınırlarını da aşmalarına olanak sağlamıştır. Geleneksel gazetecilik, gazete kağıtlarını belirli bir

fiziksel ortamda depolanmasını gerektirirken internet gazeteciliği, dijital haberlerini küçük veri depolama alanlarında saklanabilmektedir. Böylece okuyucuya istenilen zaman ve yerde habere hızlı ve kolay bir şekilde erişilebilme imkanı sunulmaktadır. Geleneksel gazetecilikte, haberin yazısı ve fotoğrafı okuyucuya sunulurken internet gazeteciliğinin sunmuş olduğu alt yapısal multimedya özelliği sayesinde gerek hareketli gerekse hareketsiz yazı, fotoğraf, grafik, animasyon, şekil, ses, slayt ve video gibi farklı formatlarda haberler okuyucuya veya izleyiciye sunulabilmektedir. Böylelikle geleneksel gazetecilikte durağan olan gazete sayfaları internet gazeteciliği sayesinde html alt yapısının sağladığı multimedya özellikleri sayesinde dinamik bir haber olanağına kavuşmuştur. Geleneksel gazetecilikte, yayımlanan herhangi bir haber üzerinde düzeltme yapılması zaman gerektirirken internet gazeteciliğinde haberde yapılan herhangi bir yanlış anında hızlı bir şekilde güncellenebilmektedir. Geleneksel gazetecilikte, haberlere ilişkin okuyucu ile haber organları arasındaki iletişim çok kısıtlı imkanlar dahilinde gerçekleştirilirken internet gazeteciliğinde bu iletişim zaman, yer ve hız konusunda oldukça etkileşim düzeyini arttırmıştır. Okuyucular veya izleyiciler internet gazeteciliğinde herhangi bir yerde ya da zamanda hızlı bir şekilde haber organlarıyla haber unsurları hakkında iletişime geçerek karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci içerisinde geri dönüt alabilme olanağına kavuşmuşlardır. Geleneksel gazetecilikte, haberlere ilişkin başka kaynaklar haber metni içerisinde ya da sonunda çok fazla verilmezken internet gazeteciliğinin sunmuş olduğu "hipermetin" adı verilen alt yapısal özelliği sayesinde kullanıcılara (izleyici/okuyucu) haber ile bağlantılı farklı kaynaklardan derinlemesine bilgiler aktarılabilmektedir. Böylece kullanıcılar, ilgili olduğu haberle ilgili başka yazılı, görsel, işitsel kaynaklara ulaşarak o haber hakkında ayrıntılı bilgi edinebileceği gibi haberin doğruluğunu da teyit edebileceği bağlantılara erişebilme imkanına sahip olmuşlardır. Geleneksel gazetecilikte, gazete sayfalarında basılan haberlerin okuyucu tarafından gün, ay, yıl olarak kesin şekilde ne kadar okunduğu saptanamazken internet gazeteciliğinde gerek anlık olarak gerekse istenilen zaman dilimi içerisinde kullanıcıların hangi haberi kaç kez okuduğuna ilişkin bilgileri gözetim teknolojisi sayesinde site yöneticisi tarafından elde edilebilmektedir. Görüldüğü üzere internet gazeteciliğinin hem yayın organlarına hem de kullanıcılara (okuyucu, izleyici) sağladığı birçok olanak vardır. Ancak olumlu olanakların yanı sıra olumsuz birtakım sorunlar da ortaya çıkabilmektedir.

İnternet gazeteciliğinin duruma ilişkin olarak yapılan araştırmalar online bilginin kalitesindeki düşüşe işaret etmektedir. Kullanıcıları, tuzaklamak için tasarlanan ve onları tıklamaya teşvik ederek gazetecilik değerlerini göz ardı eden bazı stratejiler bu duruma olumsuz örnek teşkil etmektedir. Ayrıca bu tarz yaklaşımlar gazetecikle reklam arasındaki sınırları yok etmektedir. Öte yandan internet gazeteciliğinde hız önemli bir değişken iken hızın yaratmış olduğu handikap gazetecilik mesleğinin gerekliliği olan teyit mekanizmasının göz ardı edilmesine, bir haberin çoğu haber sitesinde kopyala-yapıştır yöntemiyle aynı biçimde yayınlanıyor olması, kullanıcıları haber sitesinin dışında alakasız başka bir siteye yönlendirmek ve nefret söylemlerinin kolay bir şekilde kullanıcılar arasında yayılması internet gazeteciliğinde ortaya çıkan etiksel sorunlardan birkaçı olarak sayılabilir (García et al., 2017, s. 1262-1263; Sabahçı, 2022, s. 24-25; Elliott, 2009, s. 38; Birsen, 2010, s. 11; Yaşa & Öksüz, s. 1383).

Geleneksel medya belirli bir bütçe gerektirdiği için rekabet sınırlı kalmaktaydı. Ancak internet gazeteciliği az bütçe gerektirdiğinden dolayı artan oranda internet haber siteleri açılmıştır. Böylece rekabet hem geniş bir alana yayılmış hem de hızlı haber iletme, tıklanma uğruna gazetecilik için güvenilirlik başta olmak üzere etiksel birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu tarz haberler ticari kaygılar güdülerek yapıldığından dolayı kullanıcılar internet haber sitesinde haberi okumak için tıkladığında ve site içerisinde kaldığı süre boyunca çeşitli reklam firmalarından kar elde etmektedirler. Dolayısıyla kaynağı belli olmayan, doğruluğu veya güvenilirliği çeşitli mecralarda sorgulanmaya yanlış veya eksik haberler ya da bilgiler internet ortamında hızlı bir şekilde yayılarak olumsuzlukların oluşmasında etken rol oynamaktadır. Bu bağlamda haber organlarının ve gazetecilerin, gazeteciliğin birer kamu görevi olduğunu ve kamuoyunu bilgilendirmek olduğunu hatırlayarak ürettiği haberlerin doğruluğundan, güvenilirliğinden, tarafsızlığından, objektifliğinden, kalitesinden taviz vermeden her zaman korumaları

gerekmektedir. İnternet gazeteciliğinde haber üreten gazetecilerin web ortamlarına uyumluluğunun sağlanması için belirli eğitimlerin verilmesi ve haber okuyucu veya izleyicilerine yönelik web okuryazarlığı eğitimlerinin geliştirilmesi bu noktada oldukça önem arz etmektedir. Çünkü internet gazeteciliği, her geçen gün giderek geleneksel gazeteciliğin önüne geçmekte ve bireylerin gündelik yaşamlarındaki hemen hemen her şeyi şekillendirmede git gide daha da önemli bir rol oynar hale gelmektedir.

İnternet Arama Motorları ve Google Trends

İnternet arama motorları, internet üzerinde araştırma yapmak isteyen kullanıcıların belirlemiş olduğu anahtar kelime/cümle veya kelimeler/cümleler girildiğinde bu sözcüklerle bağlantılı olarak kendi veritabanı içerisindeki bilgileri tarayarak, belirli bir uygunluk ölçütüne göre sıralayan aygıtlardır (Symour et al., 2011, s. 47). İnternet arama motorlarının ilk örneklerine 1990 yılında sadece FTP üzerinde çalışan "Archie" ve "Gopher" gibi sorgulama yazılımlarıyla başlarken sonrasında sırasıyla *"Yahoo (www.yahoo.com)", "AltaVista (www.altavista.com)", "Raging Search (raging.com)", "Google (www.google.com)", "Hotbot (www.hotbot.com)" ve "Northern Light (www.northernlight.com)"* internet arama motoru hizmete açılmıştır (Ward, 2002, s. 75). Bu internet arama motorları arasından Google, ilk olarak 1995 yılında Stanford Üniversitesi öğrencisi olan Larry Page ve Sergey Brin tarafından konuşulmaya başlanmıştır. İki öğrenci World Wide Web'deki (www) bağımsız sayfaların önemini belirlemek için bağlantılar aracılığıyla bir arama oluşturarak buna "Backrub" adını vermişlerdir. Kısa süren bu süreç sonunda Backrub isminden vazgeçerek 1 rakamı ve ardından gelen 100 tane sıfır içeren matematiksel ifadeyle oynadıktan sonra isimlerini Google olarak değiştirmişlerdir. Silikon Vadisi yatırımcılarının dikkatini çeken arama motoru Ağustos 1998 yılında Google Inc. olarak resmiyet kazanmıştır (Google, 2023). Google arama motoru aramayı çoğu internet kullanıcı için sezgileştiren, kolaylaştıran kullanıcı arayüzü olarak tek bir kutuya dayanmaktadır (Fuchs, 2016'dan aktaran Duman, 2018, s. 263).

Google arama motoru, geleneksel gazetecilikten internet gazeteciliğine dönüşen gazetecilik pratikleri için önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Türkiye'de internet haber sitelerine yönelik hem en fazla ziyaretçi trafiğinin Google'dan (Kemp, 2023) geliyor olması hem de kullanıcıların herhangi bir nesne, olay veya duruma ilişkin Google arama motoru arama sonuçları neticesinde davranış eğilimlerinin ortaya çıkması açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla internet haber sitesi üzerinde yayıncılık faaliyeti sürdürecek web siteleri Google arama moturunun internet kullanıcı arama sonuçlarında ön sıralarda yer almak ve arama moturunun daha farklı getirilerinden faydalanmak için arama motoru optimizasyonu olan SEO'yu (Search Engine Optimization)[1] uygulamaları kendi yararlarına olacaktır. Herhangi bir kullanıcının belirli anahtar kelimelere göre arama motoru üzerinde arama gerçekleştirerek internet haber sitelerine ilişkin verileri ilk sayfada görmesiyle ilk sayfa dışındaki diğer sayfalarda görmesi arasında büyük bir fark vardır. Çünkü internet kullanıcıları genel olarak ilgili olduğu aramalara yönelik ilk sayfada yer alan siteleri ziyaret etmeye eğilimlidir. Böylece SEO'yu (Search Engine Optimization) etkili bir şekilde gerçekleştiren internet haber siteleri arama motorlarında üst sırada yer alarak ve arama motorlarından gelen kullanıcı trafiğini kendilerine çekerek önemli bir gelire dönüştürme potansiyeli elde edeceklerdir.

SEO'nun internet haberciliği için güçlü yönleri olduğu kadar zayıf yönleri de bulunmaktadır. Günümüzde SEO mantığı ve ilkeleriyle hem Google'ı hem de okuyucuyu yanıltabilecek, haberin değerini kaybetmesine yol açabilecek birçok etik dışı girişim bulunmaktadır. Bunlar; haber içeriklerinin arama motorlarında çok fazla görünmesi için yapılan içerik tekrarı, internet haber ortamlarında haber yazılımında 5N1K kuralı yerine SEO'nun getirdiklerinden en üst düzeyde yararlanmak için haber kurallarıyla uyuşmayacak biçimde hareket etme, çeşitli spam içerikleri oluşturma, haberin uzun veya ilgisiz başlıklarda sunulması ve zaman kaybı gibi birtakım olumsuz

[1] SEO (Search Engine Optimization), mümkün olan en iyi arama motoru sıralamasını elde etmek için web sitenin öğelerini özelleştirme uygulamalarıdır (Ledford, 2007, s. 18).

durumların oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Bulut, 2019, s. 1092; Duman, 2018, s. 276-277). Öte yandan internet haber sitelerinde görev alan SEO editörleri Google trendlerini takip ederek kendi internet haber sitelerine ziyaretçi trafiği çekmek için en fazla arama yapılan konuları haberleştirmektedirler. Ancak kullanıcılar tarafından Google'da aranan her konu "haber değeri" taşımamaktadır. Dolayısıyla SEO editörleri liberal gazetecilik anlayışında varsayıldığı gibi "haber faktörleri" yönelimli değil Google odaklı bir yaklaşım sergileyerek çalıştığı kurumun haberlerinin Google arama motorunda ilk sayfada ve ilk sıralarda yer alması için haber içeriği ürettiği söylenebilir (Özel & Deniz, 2018, s. 166). Bu bağlamda hem SEO editörleri için hem de bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar için Google'un sunmuş olduğu Google Trends (trends.google.com) oldukça önem teşkil etmektedir. Google Trends, Google'da gerçekleşen arama isteklerinin örneklemine erişim sağlayan bir hizmettir. Arama sorgularında bireylerin kişisel bilgilerinin gizli olması ve aramaların konular bazında sınıflandırılması, bölgesel veya küresel ilgilerin izlenmesine olanak tanımaktadır. Google Trends verileri, kullanıcıların günlük Google aramalarını yansıtarak, gün içerisinde gerçekleştirilen milyonlarca arama sorgusu üzerinden bir olay veya durumla ilgili hızlı tahminler yapılabilmesini olanaklı kılar. Böylece arama verilerini normalleştirerek terimlerin birbirleri arasında kolay bir şekilde karşılaştırma yapılmasına olanak sağlar. Her bir veri noktası temsil ettiği coğrafya ve zaman aralığının toplam sorgu miktarına bölünerek standart bir forma getirilir ve böylece terimler arasında belirli karşılaştırmaları kolaylaştırır. Bu işlemler sonrasında bir konunun tüm konular içerisindeki tüm aramalara oranla 0-100 arasında olacak şekilde bir değer almaktadır (Google Trends, 2023a).

Google Trends grafikleri üzerinde belirli konulara yönelik artış ve azalmaları incelemenin yanı sıra incelenen ülkede, bölgede veya şehirde endeksleme yapma olanağı sunmaktadır. Elde edilen veriler belirli bir ülke, bölge veya şehir için geçerli olup, genel internet aramaları için farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Google Trends, kategorileri ve alt kategorileri otomatik olarak sınıflandıran bir motor kullanarak, içerdiği arama sorgularının toplam indeksini sağlamakla birlikte bu veriler birçok alanda geleceğe yönelik birtakım öngörü sağlayabilme noktasında da imkanlar yaratabilmektedir (Kocabıyık, Teker & Aksoy, 2020; Vosen & Schmidt, 2011; Choi & Varian, 2012; Google Trends, 2023b). Öte yandan sadece Google Trends verilerini kullanarak gelecekteki olay ya da durumları tahmin etmek tek başına yeterli ve doğru bir yöntem değildir. Çünkü kullanıcılara ilişkin çevrimiçi aramaların motivasyonu kullanıcılara yönelik iç ve dış faktörlere bağlı olarak değişebilir. Dolayısıyla da bu motivasyonun belirlenmesi zor olmaktadır. Bu nedenle, bir kullanıcının Google'da bir konu aramasının, ilgili hedefi ziyaret etmeyi amaçladığı anlamına gelmemekle birlikte ancak bu arama, kullanıcının konu veya olaya olan ilgisini yansıtabilir. Bu bağlamda, araştırmacıların Google Trends'leri tahmin araştırmalarında kullanırken oldukça dikkatli olmaları gerekmektedir (Önder, 2017, s. 34).

Google Trends ile İlgili Alanyazın İncelemesi

Google Trends verilerine dayalı olarak yapılan hem uluslararası hem de ulusal akademik araştırmaların farklı disiplinlerde ve konularda ele alındığı görülmüştür. Bu araştırmanın konusuna yakınlığı tespit edilen ulusal bir araştırmada (Koz & Işık, 2022) Google Trendler'in çevrimiçi haber üretimine olan etkilerine odaklanılmış ve ATA AÖF ve POMEM anahtar kelimelerine ilişkin yapılan arama sorguları sonuçlarından elde edilen verilerle, Google Trendler'in, çevrimiçi haber üretiminde etkili olduğu ortaya koyulmuştur.Diğer ulusal araştırmalardan bazıları incelendiğinde; Kocabıyık vd., (2020) araştırmalarında Google Trends aracılığıyla elde edilen son beş (05.01.2014-30.12.2018) dönemdeki aranma sayıları aynı dönemdeki dolar kurunun seyri arasındaki nedensellik incelenmişlerdir. Toda-Yamamoto nedensellik testiyle analiz edilen verilerle elde edilen analiz sonucunda dolar kuru ve aramaları arasında çift akışlı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çakaröz ve Civek'in (2021) araştırmalarında tüketici olan kullanıcıların online yemek sipariş sitelerine yönelik ilgi seviyelerinin belirlenmesi amaçlanarak araştırmada örneklem olarak seçilen Yemeksepeti ve Getir Yemek ile ilgili 2019-2020 dönemleri için, Türkiye'deki online yemek siparişine yönelik kelimelerin Google arama motorundaki arama sorgu sıklığı kullanılmıştır. Araştırmada Covid-19

döneminde ve Covid-19 öncesinde tüketicilerin endişelerinin tercihlerine nasıl yansıdığı dair sonuçlara ulaşılmıştır. Yıldırım'ın (2020) araştırmasında, Dünya genelinde Google Trends "Bitcoin" aramaları ile Bitcoin/USD fiyatlarındaki değişim arasındaki ilişki incelenmiştir. İnceleme sonucunda Granger Testi kapsamında Bitcoin google arama sayısı ile (Fiyat) Bitcoin/USD arasında tek yönlü bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir. Güleç vd., (2022) araştırmalarında Akdeniz bölgesindeki Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, Kahramanmaraş, Mersin ve Osmaniye illerindeki gastronomik ürünlerin Google Trends verileri dahilinde "zaman içinde gösterilen ilgi" ve "alt bölgeye göre ilgi" alanlarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda genellikle coğrafi işaret alan ürünler coğrafi işaret aldıkları illerde ilk sırada yer aldığı tespit edilmekle birlikte Osmaniye Yer Fıstığının arama sorgularında çok fazla popüler olmadığı tespit edilmiştir. Sultanoğlu ve Ataoğlu'nun (2022) araştırmalarında Google Trends verileriyle Koronavirüs Hastalığı-2019 (COVID-19) pandemisi sırasında romatizmal hastalıklara ilişkin halkın ilgisi belirlenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma neticesinde pandemi öncesi ve pandemi döneminde en yüksek arama hacmine sahip olan olan ilk beş hastalık (romatizmal hastalığın gut, fibromiyalji, ailevi Akdeniz ateşi, Behçet hastalığı ve sistemik lupus eritematozus) belirlenmiştir.

Google Trends verileri çerçevesinde ulusal alanyazındaki güncel son yapılan araştırmalardan bazıları incelenecek olursa; Satpathy et al. (2023) araştırmalarında Google Trends verilerini COVID-19 hakkında aranan bilgileri Hindistan'daki test ve vaka sayılarıyla ilişkilendirmek için kullanmışlardır. Araştırmada, Hindistan'da Google Trends verileri ile COVID-19 testleri/vakaları arasında gözlemlenen korelasyon, medyadaki meraktan ya da sağlık aramaya ilişkin meraktan kaynaklanabileceği ortaya çıkmıştır. Menzel et al. (2023) çalışmasında COVID-19'un turizm üzerindeki etkisini doğrulamak için Google Trendler verileri incelenmiştir. Araştırmada, Google Trendler'in, COVID-19 gibi küresel öneme sahip önemli olayların etkilerini izlemek ve doğrulamak için değerli bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bantis et al. (2023) araştırmalarında gelişmiş bir ekonomi (ABD) ve gelişmekte olan bir piyasa ekonomisi (Brezilya) için GSYİH büyümesinin bugünü tahmin etmek açısından Google Trendler arama verilerini incelemişlerdir. Araştırmada, ekonomik göstergelere ve Google "kategoriler" verilerine dayalı faktör modellerine kıyasla bu bilgileri hariç tutan modellere göre kazanç sağladığı ortaya çıkmakla birlikte Google Trendler verilerini kullanmanın yararları Brezilya ve ABD için büyük ölçüde benzer göründüğü sonucuna ulaşılmıştır. Mulero ve Garcia-Hiernaux'un (2023) araştırmasında ise İspanya'daki işsizliği tahmin etmek için Google Trendler'deki iş arama sorgularını incelemişler ve Google Trends aracıyla elde edilen tahminlerden yola çıkarak dijital uçurum olarak adlandırılan etkiyi yaşa ve cinsiyete göre ele almışlardır. Araştırma sonucunda, erkeklerle ilgili olarak en genç işsizler lehine bir dijital bölünme etkisine karşın kadın ve toplam işsizlik için elde edilen tahminler böyle bir etkiyi açıkça reddettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesinin (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) Google Trends sitesinin verileri dahilinde 5 yıllık (11.11.2018- 11.11.2023) süre içerisindeki kullanıcı arama etkinliklerini ve belirli karşılaştırmalar yapmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, internet haber sitelerine ilişkin "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" ve "Sabah" anahtar kelimelerine "Türkiye- Son beş yıl- Haberler- Google Haberler Arama" şeklinde filtre uygulanarak veriler karşılaştırmalı olarak ölçülmüştür. Dolayısıyla her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada belirli sınırlılıklar dahilinde yürütülmüştür. Google Trends sitesinin sunduğu beş yıllık (11.11.2018-11.11.2023) veriler değerlendirmeye alınmış ve internet haber siteleriyle doğrudan ilişkili olması için Google Trends alt modüllerinden "Haberler" ve "Google Haberler Arama kriteri seçilerek kullanıcıların arama sorgularına[2] ilişkin veriler saptanmıştır.

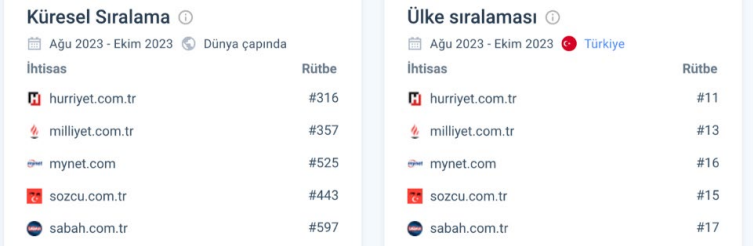
[2] İnternet kullanıcılarının arama motorunda arama yaptığı metne "sorgu" denilebilir. Kullanıcılar arama yapmayı düşündüğü nesne, konu, olay veya duruma ilişkin bilgi sahibi olmak arama motorlarına birtakım Anahtar kelimeler/cümleler yazar belirli "sorgular"

Bu araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evrene ilişkin genel bir kanıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemelerini içeren araştırma modelidir (Karasar, 1994, s. 79).

Google Trends verileri kullanılarak çok farklı ülkelerden ve konumlardan gerek ilgili olunan konuya yönelik gerekse farklı konularda çok sayıda verilere erişilebilir. Dolayısıyla araştırmalarda belirli bir sınır çizilebilmesi için evren ve örneklem belirleme bu noktada önem teşkil eder. Bu araştırmanın evrenini haber siteleri oluştururken örneklemini ise amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilen en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesi (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) oluşturmaktadır. Böylece araştırma sadece Türkiye'de bulunan "hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr" internet haber sitelerinin Google Trends verilerini incelenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, "similarweb.com" web sitesine göre haberler ve medya yayıncıları arasında Türkiye'de en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesi (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) Google Trends web sitesinden elde edilen veriler çerçevesinde karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Küresel Sıralama

Ağu 2023 - Ekim 2023 Dünya çapında

İhtisas	Rütbe
hurriyet.com.tr	#316
milliyet.com.tr	#357
mynet.com	#525
sozcu.com.tr	#443
sabah.com.tr	#597

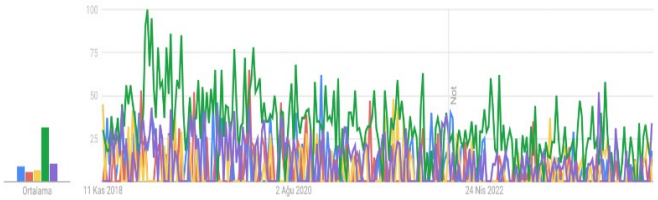
Ülke sıralaması

Ağu 2023 - Ekim 2023 Türkiye

İhtisas	Rütbe
hurriyet.com.tr	#11
milliyet.com.tr	#13
mynet.com	#16
sozcu.com.tr	#15
sabah.com.tr	#17

Görsel 1 Haber sitelerinin küresel, ülke, endüstri (haberler ve medya) sıralaması

Görsel 1'de görüleceği üzere "similarweb.com" web sitesinin verilerine göre Ağustos-Ekim 2023 tarihleri arasında en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesi küresel, ülke ve endüstri (haberler ve medya) olarak sıralanmıştır. Buna göre, küresel ölçekte sırasıyla en fazla ziyaret edilen haber sitelerinin dağılımı şu şekildedir; hurriyet.com.tr #316. sırada, milliyet.com.tr #357. sırada, mynet.com #525. sırada, sozcu.com.tr #443. sırada olduğu görülürken sabah.com.tr haber sitesinin ise #597. sırada olduğu görülmüştür. Türkiye'de ise en sık ziyaret edilen haber sitelerinin dağılımı; hurriyet.com.tr #11. sırada, milliyet.com.tr #13. sırada, mynet.com #16. sırada, sozcu.com.tr #15. sırada olduğu tespit edilirken sabah.com.tr haber sitesinin ise #17. sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. En sık ziyaret edilen internet haber sitelerinin tespitinden sonra Google Trends verileri çerçevesinde Türkiye genelinde yapılan sorgulamalarda 11.11.2018-11.11.2023 zaman aralıklarına ait 5 yıllık veriler kullanılmıştır. Bu bağlamda Şekil 2'de görüleceği üzere 5 haber sitesine ilişkin aramalara gösterilen ilgi değeri 0-100 olarak değişkenlik göstermektedir.

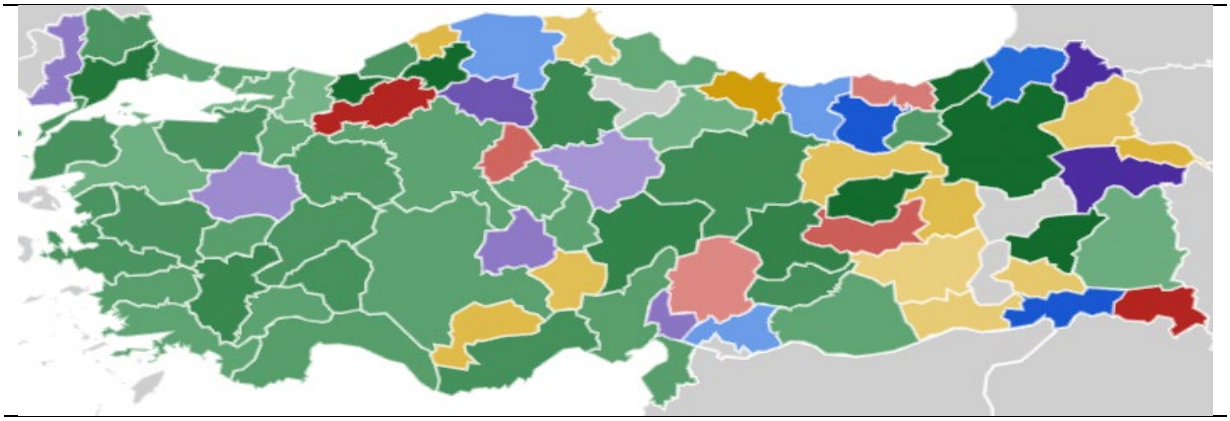
Görsel 2 Zaman içerisinde gösterilen ilgi

gerçekleştirirler. Örnek vermek gerekirse; kullanıcılar arama motorundan herhangi birisinin arama kısmına "otobüs bileti" yazarak ilgili arama moturunun veri tabanından bilgi edinebilir.

Görsel 2'e bakıldığı zaman 5 haber sitesinin Google aramalarındaki zaman içerisinde değişimi görülmektedir. Şekilde görüleceği üzere en fazla arama sorgusu gerçekleştirilen anahtar sözcüklerin renkleri sırasıyla; yeşil renk "Sözcü", mor renk "Sabah", mavi renk "Hürriyet", sarı renk "Mynet" ve kırmızı renk "Milliyet" anahtar sözcüğünü temsil etmektedir. Beş yıllık zaman dilimi içerisinde Google'da haberler kategorisinde en çok aratılan anahtar kelimenin "Sözcü" olduğu belirlenirken en az aratılan internet haber sitesinin ise Milliyet olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda "similarweb.com" web sitesinin verilerine göre en sık ziyaret edilen internet haber siteleri sırasıyla en fazla "hurriyet.com.tr, milliyet.com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr ve sabah.com.tr" olduğu saptanırken Google'da Google Trends haberler kategorisindeki "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" ve "Sabah" anahtar kelimelerine ilişkin internet kullanıcılarının arama sorgularının verilerine göre ise sırasıyla en fazla "sozcu.com.tr, sabah.com.tr, hurriyet.com.tr, mynet.com, milliyet.com.tr" internet haber sitelerine kullanıcı trafiği oluşturdukları saptanmıştır. Bu durumun "similarweb.com" sitesinin belirtilen dönemler içerisindeki istatistiki sonuçlarıyla bağlantılı olabileceği veya internet haber sitelerinin Google arama motoru dışında başka bir sosyal medya ortamlarından (Instagram, Facebook, Twitter, YouTube vb.) ya da sanal ortamlardan haber içeriği paylaşarak siteye kullanıcı trafiği çektiği düşünülmektedir.

Milliyet haber sitesi Mynet haber sitesine yönelik genel arama sorguları oldukça birbirine yakın seyretmiştir. Beş internet haber sitesinin birbirlerine oranla yakın bir farklılık gösterse de 7-13 Nisan 2019 tarihleri arasında Sözcü haber sitesinin ciddi oranda en sık sorgulanan haber sitesi olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Öte yandan sırasıyla internet haber sitelerinin en sık sorgulandığı dönemlere bakılacak olursa; Hürriyet haber sitesi 1-7 Kasım 2020 zaman diliminde, Milliyet haber sitesi 4-14 Mart 2020 zaman diliminde, Mynet haber sitesi 27 Haziran- 3 Temmuz 2021 zaman diliminde ve Sabah haber sitesinin 7-13 Mayıs 2023 zaman diliminde en sık sorgulanan haber sitesi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1 Sözcü haber sitesiyle ilgili arama sorguları

Hürriyet	Milliyet	Mynet	Sözcü	Sabah
1. Gümüşhane	1. Hakkari	1. Ordu	1. Tunceli	1. Ardahan
2. Şırnak	2. Bolu	2. Iğdır	2. Bitlis	2. Ağrı
3. Artvin	3. Elazığ	3. Bartın	3. Düzce	3. Çankırı
4. Burdur	4. Kırıkkale	4. Karaman	4. Erzurum	4. Osmaniye
5. Uşak	5. Nevşehir	5. Bingöl	5. Karabük	5. Aksaray

Tablo 1'de yer alan Türkiye haritasından da görüleceği üzere Google Trends verilerine göre "Google Haberler" sekmesinde şehirler arasında karşılaştırma yapıldığında en fazla "Sözcü" haber sitesine ilişkin aramalar yapıldığı saptanmıştır. Tabloda 1'de haber sitesine ilişkin arama sorgularının en sık gerçekleştiği ilk beş şehir verilmiştir. Bu bağlamda "Gümüşhane, Şırnak, Artvin, Burdur, Uşak" şehirleri "Hürriyet" haber sitesiyle ilişkili Google aramaları sonuçlarına göre diğer şehirlere oranla daha ön planda olduğu görülürken "Milliyet" haber sitesiyle ilişkili "Hakkari, Bolu, Elazığ, Kırıkkale, Nevşehir" şehirlerinin diğer şehirlere oranla daha ön planda olduğu görülmüştür. Öte yandan "Mynet" haber sitesiyle ilişkili aramaların "Ordu, Iğdır, Bartın, Karaman, Bingöl" şehirlerinde ön plana çıkarken Tunceli, Bitlis, Düzce, Erzurum, Karabük" şehirlerinde de

"Sözcü" haber sitesiyle ilişkili aramalar daha çok ön plana çıkmıştır. "Sabah" haber sitesiyle ilişkili aramalar ise Türkiye'deki diğer şehirlere oranla en fazla "Ardahan, Ağrı, Çankırı, Osmaniye, Aksaray" şehirlerinde ön planda olmuştur. Ayrıca Google Trends verilerine göre Amasya, Muş, Batman, Kilis şehirlerinde beş haber sitesine yönelik herhangi bir arama sorgusu verisine ulaşılamamıştır.

Türkiye'de en sık ziyaret edilen ilk beş haber sitesinin sırasıyla hangi anahtar kelimeleriyle Google arama motorundaki "Google Haberler" sekmesinde sorgulandığı aşağıdaki tablolarda aktarılmaktadır. Tablolarda yer alan 0-100 arasındaki değerler sorgu metriklerini göstermektedir. Başka bir deyişle haber sitelerinin anahtar kelime arama sorgularıyla ilişkili şekilde en az 0, en fazla 100 arasında bir değer atanmaktadır. Bu değer internet kullanıcılarının hangi haber sitesine hangi anahtar kelimeleriyle en az ve en fazla ilgi gösterdiğinin tespit edilebilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

Tablo 2 Hürriyet haber sitesiyle ilgili arama sorguları

En Alakalı				Artış Gösteren	
1. hürriyet	100	8. haberler hürriyet	4	1. hurriyet spor	%200
2. hurriyet	61	9. hürriyet yazarları	4	2. hürriyet yazarları	%130
3. hürriyet gazetesi	39	10. hürriyet gazetesi oku	3		
4. hürriyet haber	12	11. hürriyet gazetesi bugün	2		
5. milliyet	9	12. hürriyet spor	2		
6. hürriyet kelebek	6	13. hurriyet spor	2		
7. hurriyet gazetesi	5				

Tablo 2'de görüleceği üzere "hurriyet.com.tr" haber sitesine ilişkin "Google Haberler" sekmesinde en alakalı ve en fazla artış gösteren anahtar kelimeler gösterilmiştir. En alakalı kelimelerin sırasıyla "hürriyet" (100)", "hurriyet" (61), "hürriyet gazetesi" (39), "hürriyet haber" (12), "milliyet" (9), "hürriyet kelebek" (6), "hürriyet gazetesi" (5), "haberler hürriyet" (4), "hürriyet yazarları" (4), "hürriyet gazetesi oku" (3), "hürriyet gazetesi bugün" (2), "hürriyet spor" (2), "hürriyet spor" (2) olduğu belirlenirken son beş yıllık (8.11.2018- 8.11.2023) zaman dilimi içerisinde en fazla artış gösteren anahtar kelimelerin "hurriyet spor" (%200) ve "hürriyet yazarları" (%130) olduğu belirlenmiştir. Öte yandan internet kullanıcıları tarafından en alakalı kategoride sınıflandırılan "Hürriyet" anahtar kelimesi Türkiye'de en fazla Gümüşhane ilinde sorgulanmıştır. Ayrıca "Hürriyet" kelimesini sorgulayan kullanıcılar en alakalı "Hürriyet/Gazete" ve "Milliyet/Gazete" gibi anahtar kelimesini içeren konuları da sorguladıkları tespit edilmiş olup ilgili anahtar kelimeye yönelik en alakalı "sözcü", "milliyet", "hürriyet emlak", "hürriyet gazetesi" ve "habertürk" gibi anahtar kelimelerini de "Google Haberler" kategorisinde sorguladıkları saptanmıştır.

Tablo 3 Milliyet haber sitesiyle ilgili arama sorguları

En Alakalı		Artış Gösteren	
1. milliyet	100	1. milliyet gazetesi oku	%50
2. milliyet gazetesi	30		
3. milliyet haber	14		
4. hürriyet	8		
5. habertürk	5		

Milliyet.com.tr haber sitesine yönelik "Google Haberler" arama sorgusuna bakıldığında en alakalı kelimelerin sırasıyla "milliyet" (100), "milliyet gazetesi" (30), "milliyet haber" (14), "hürriyet" (8), "habertürk" (5) olduğu sonucuna ulaşılmakla birlikte haber sitesine yönelik 5 yıllık zaman içerisinde en fazla artış gösteren anahtar kelimenin "milliyet gazetesi oku" (%50) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca "Milliyet.com.tr" haber sitesine ilişkin internet kullanıcıları tarafından en alakalı kategoride sınıflandırılan "milliyet" anahtar kelimesi Türkiye'de en fazla Hakkari ilinde sorgulandığı saptanmıştır. En alakalı ve en fazla sorgu gerçekleştirilen "Milliyet" anahtar kelimesine ilişkin internet kullanıcıları en alakalı "Milliyet-Gazete", "Hürriyet/Gazete", "Sabah/Gazete", "Fanatik/Gazete" ve "Posta/Gazete" gibi anahtar kelimesini içeren konuları da sorguladıkları tespit edilirken ilgili anahtar kelimeye ilişkin en alakalı "hürriyet", "haber milliyet",

"milliyet gazetesi", "sabah" ve "fanatik" gibi anahtar kelimelerini de "Google Haberler" sekmesinde arama yaptıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4 Mynet haber sitesiyle ilgili arama sorguları

En Alakalı		Artış Gösteren	
1. mynet	100	1. mynet borsa	%200
2. mynet haber	50	2. maynet	%100
3. mynet haberler	12		
4. mynet borsa	8		
5. mynet finans	7		
6. maynet	3		
7. my net haber	2		
8. mynet finans borsa	1		

Tablo 4'de aktarıldığı üzere "Mynet.com" haber sitesine yönelik yapılan arama sorguları sonucunda en alakalı anahtar kelimelerin "mynet" (100), "mynet haber" (50), "mynet haberler" (12), "mynet borsa" (8), "mynet finans" (7), "maynet" (3), "my net haber" (2), "mynet finans borsa" (1) olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan haber sitesine ilişkin son beş yıllık (8.11.2018- 8.11.2023) zaman içerisinde en fazla artış gösteren anahtar kelimelerin ise "mynet borsa" (%200) ve "maynet" (%100) olduğu saptanmıştır. "Mynet.com" haber sitesine ilişkin internet kullanıcıları tarafından en fazla arama sorgusu yapılan "milliyet" anahtar kelimesi Türkiye'de en fazla Ordu ilinde sorgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca en alakalı ve en fazla arama sorgusu gerçekleştirilen "Mynet.com" anahtar kelimesiyle bağlantılı internet kullanıcıları en alakalı "Mynet/İnternet sitesi" ve "Finans/çalışma alanı" gibi anahtar kelimesini içeren ilgili konuları da sorguladıkları belirlenirken anahtar kelimeye yönelik en alakalı "mynet haber", "son dakika mynet", "mynet hava durumu", "mynet haberler" ve "mynet altın" gibi anahtar kelimeleri de "Google Haberler" sekmesinde arama sorgusu gerçekleştirdikleri belirlenmiştir.

Tablo 5 Sözcü haber sitesiyle ilgili arama sorguları

En Alakalı				Artış Gösteren	
1. sözcü	100	13. sözcü gazetesi manşet	1	1. elon musk twitter	Büyük Çıkış[3]
2. sözcü gazetesi	22	14. yılmaz özdil sözcü	1	2. sözcü gazetesi yazarları bugünkü yazıları	%700
3. sozcu	18	15. sözcü tv	1	3. sözcü gazetesi manşet	%140
4. son	8	16. sözcü son dakika haberleri	1	4. sözcü 18	%100
5. son dakika sözcü	6	17. sözcü gazetesi yazarları bugünkü yazıları	1	5. birgün	%90
6. haberler sözcü	4	18. sözcü gazetesi bugün	1	6. son dakika sözcü	%80
7. sözcü haber	4	19. sözcü yazarlar	1	7. son	%70
8. sözcü yazarları	3	20. sözcü 18	1		
9. cumhuriyet	2	21. elon musk twitter	1		
10. sözcü gazetesi yazarları	2	22. birgün	1		
11. sozcu gazetesi	2	23. t24	1		
12. sözcü gazetesi oku	2				

Sozcu.com.tr haber sitesine ilişkin "Google Haberler" sekmesinde internet kullanıcı tarafından yapılan sorgular Tablo 5'de aktarılmıştır. Buna göre haber sitesine yönelik yapılan en alakalı anahtar kelime sorguları sırasıyla "sözcü" (100), "sözcü gazetesi" (22), "sozcu" (18), "son" (8), "son dakika sözcü" (6), "haberler sözcü" (4), "sözcü haber" (4), "sözcü yazarları" (3), "cumhuriyet" (2), "sözcü gazetesi yazarları" (2), "sozcu gazetesi" (2), "sözcü gazetesi oku" (2), "sözcü gazetesi manşet" (1), "yılmaz özdil sözcü" (1), "sözcü tv" (1), "sözcü son dakika haberleri" (1), "sözcü gazetesi yazarları bugünkü yazıları" (1), "sözcü gazetesi bugün" (1), "sözcü yazarlar" (1), "sözcü 18" (1), "elon musk twitter" (1), "birgün" (1) ve "t24" (1) olduğu sonucuna ulaşırken son beş yıllık (8.11.2018- 8.11.2023) zaman içerisinde artış gösteren anahtar kelimelerin ise "elon must

[3] Belirlenen zaman periyodu içerisinde arama sıklığında gözlemlenen yüksek artış oranıdır.

twitter" (büyük çıkış), "sözcü gazetesi yazarları bugünkü yazıları" (%700), "sözcü gazetesi manşet" (%140), "sözcü 18" (%100), "birgün" (%90), "son dakika sözcü" (%80) ve "son" (%70) kelimelerinin olduğu tespit edilmiştir. Haber sitesine yönelik en fazla arama sorgusu gerçekleştirilen "sözcü" anahtar kelimesi en fazla Türkiye'nin Tunceli ilinde sorgulama yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca en fazla ve en alakalı "sözcü" anahtar kelimesini sorgulayan internet kullanıcıları en alakalı "Sözcü/Gazete", "Gazete/Konu", "Cumhuriyet/Gazete", "OdaTV/Web sitesi" ve "Yeniçağ/Gazete" gibi anahtar kelimelerini içeren konularda arama yapma eğilimi gösterdikleri tespit edilirken "sözcü" anahtar kelimesiyle bağlantılı en alakalı "sözcü gazetesi", "cumhuriyet", "hürriyet", "haber sözcü" ve "sözcü son dakika" gibi anahtar kelimelerini içeren arama sorguları da gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 6 Sabah haber sitesiyle ilgili arama sorguları

En Alakalı				Artış Gösteren	
1. sabah	100	5. son dakika haberleri	2	1. sabah gazetesi yazarları	%300
2. sabah gazetesi	36	6. sabah spor	1	2. sabah haberleri canlı	%200
3. sabah haber	7	7. sabah gazetesi yazarları	1		
4. hürriyet	3	8. sabah haberleri canlı	1		

Tablo 6'da görüldüğü üzere Sabah.com.tr haber sitesine yönelik "Google Haberler" sekmesinde kullanıcılar tarafından yapılan arama sorguları gösterilmiştir. Bu bağlamda en alakalı anahtar kelime sorguları sırasıyla "sabah" (100), "sabah gazetesi" (22), "sabah haber" (18), "hürriyet" (3), "son dakika haberleri" (2), "sabah spor" (2), "sabah gazetesi yazarları" (1) ve "sabah haberleri canlı" (1) olduğu tespit edilirken son beş yılda en fazla artış gösteren anahtar kelimelerin ise "sabah gazetesi yazarları" (%300) ve "sabah haberleri canlı" (%200) olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan en fazla ve en alakalı "sabah" anahtar kelimesini sorgulayan internet kullanıcıları en alakalı "Sabah/Gazete", "Sabah namazı/Dua", "Namaz/Konu", "Ezan/Konu" ve "Sabah/Konu" gibi anahtar kelimelerini içeren konularda sorgulama yaptıkları belirlenirken "sözcü" anahtar kelimesiyle ilişkili en alakalı "sabah namazı", "sabah ezanı", "sabah gazetesi", "sabah ezanı kaçta" ve "sabah ezanı kaçta okunuyor" gibi anahtar kelimelerini içeren arama sorguları da yaptıkları belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Gelişen ve gelişmeye devam eden bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte internet kullanımı bireyler ve toplumlar arasında yaygın derece kullanılır duruma gelmiştir. İlk zamanlar elektroniğin gelişmesine bağlı bilgisayarların ortaya çıkması ve ilerleyen süreçte Web 1.0, Web 2.0, 3.0'la birlikte internetin ve internet tabanlı web sitelerinin geliştirilmesi ve daha sonrasında ise Web 4.0, 5.0'la birlikte birey ve makine etkileşimine dayalı internet tabanlı akıllı cihazların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu internet tabanlı akıllı cihazlar sayesinde bireylerin internete erişimi kolaylaşarak daha da yaygınlaşmaktadır. İnternetin tüm dünyada bu denli artan oranda yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden birisi de bireylerdeki herhangi bir nesne, konu veya duruma yönelik merak duygusudur. Dolayısıyla bireylerin herhangi bir konuya yönelik fiziksel olarak araştırma durumlarına kıyasla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri zaman ve mekan unsurlarını da ortadan kaldırarak bireylere daha kolay ve hızlı bir şekilde bilgiye erişme olanağı yaratmıştır. Bu bağlamda, hem internet tabanlı kullanıcılara yönelik sunulan arama motorları hem de bireylerin bu arama motorlarındaki herhangi bir konuya yönelik eylemlerinin sorgulanması önem arz etmektedir.

Bu araştırmada, Türkiye'de en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesinin (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) Google Trends sitesindeki 5 yıllık (11.11.2018- 11.11.2023) süre içerisindeki internet kullanıcılarının arama etkinliklerinin saptaması yapılarak bu haber siteleri arasında belirli karşılaştırmalar yapmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, internet haber sitelerine ilişkin "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Sözcü" ve "Sabah" anahtar kelimelerine "Türkiye- Son beş yıl- Haberler- Google Haberler Arama" şeklinde filtre uygulanarak veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularından hareketle “similarweb.com” web sitesinin verilerine göre Ağustos-Ekim 2023 tarihleri arasında en fazla ziyaretçiye sahip ilk beş haber sitesi “hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr” olmakla birlikte küresel ölçekte bu beş haber sitesi içerisinden en fazla ziyaret edilen haber sitesinin “hurriyet.com.tr” olduğu saptanmıştır. Ayrıca Türkiye’de diğer haber sitelerine (milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) kıyasla en sık ziyaret edilen haber sitesi “hurriyet.com.tr” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Google’un beş yıllık zaman dilimi içerisindeki (11.11.2018- 11.11.2023) Google Trends verilerine göre ise “Google Haberler” kategorisinde kullanıcılar tarafından en çok arama sorgusu yapılan internet haber sitesinin “sozcu.com.tr” olduğu tespit edilirken en az arama sorgusu yapılan internet haber sitesinin ise “milliyet. com.tr” olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca “similarweb.com” web sitesinin internet haber sitelerine yönelik en fazla ziyaret edilen kıyaslaması Google Trends sonuçlarıyla belirli farklılıklar göstermektedir. Bu durum “similarweb.com” sitesinin belirtilen dönemler içerisindeki istatistiki sonuçlarıyla bağlantılı olabileceği gibi aynı zamanda internet haber sitelerinin Google arama motoru dışında başka bir sosyal medya ortamlarında (Instagram, Facebook, Twitter, YouTube vb.) haber içeriği paylaşarak sitelere kullanıcı trafiği çektikleri düşünülmektedir. Öte yandan internet haber siteleri içerisinde Milliyet ve Mynet haber sitelerinin arama sorguları birbirine yakın seyrettiği saptanmakla birlikte beş yıllık zaman dilimi içerisindeki 7-13 Nisan 2019 tarihleri arasında Sözcü internet haber sitesi diğer sitelere oranla kullanıcıların çok ciddi bir arama sorgusu gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcıların internet haber sitelerine ilişkin arama sorgularından yola çıkılarak Türkiye’deki şehirler arasında karşılaştırma yapıldığında en fazla “Sözcü” haber sitesine ilişkin arama sorguları gerçekleştirdiği belirlenirken “Hürriyet” internet haber sitesiyle ilişkili “Gümüşhane”, “Milliyet” Hakkari, “Mynet” Ordu, “Sözcü” Tunceli ve “Sabah” internet haber sitesinin Ardahan ilinden ilgili haber sitesine yönelik en sık arama sorguları gerçekleştirdiği saptanmıştır. Ayrıca Google Trends verilerine göre Amasya, Muş, Batman, Kilis şehirlerinde beş internet haber sitesine yönelik herhangi bir arama sorgusu verisine ulaşılamamıştır. Araştırma verilerinden hareketle internet haber sitelerine yönelik internet kullanıcılarının arama sorgularının Türkiye’deki bazı illerde diğer illere kıyasla daha fazla oranda çıkması gerek ilde yaşayan bireylerin genel hakim ideolojik düşünceleri gerekse ilgi duyulan konu veya duruma yönelik haber sitelerinin ideolojik tavrıyla bağlantılı sonuçların yansıması olduğu düşünülmektedir. Öte yandan internet haber sitelerine yönelik belirli anahtar kelimelerde arama eğilimi gösteren internet kullanıcıları; “hürriyet” ile ilgili arama sonucunda “milliyet”, “milliyet” ile ilgili arama sonucunda “hürriyet” ve “habertürk”, “sözcü” ile ilgili arama sonucunda “birgün” ve “t24”, “sabah” ile ilgili arama sonucunda ise “hürriyet” anahtar kelimeleriyle de ilgili arama sorgusu gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Nitekim Google Trends verilerine dayalı olarak farklı alanlarda farklı çalışmalar mevcuttur. Bu araştırma başta iletişim bilimleri olmak üzere konuyla ilgili araştırma yapan başka araştırmacılara hem belirli rapor sunarak kaynaklık etmesi açısından hem de yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen çıktılar dikkate alınarak yeni stratejiler ve araştırmalar geliştirilebilir. Araştırmanın konusuyla ilişkili ya da başka bir araştırma konusuna yönelik farklı tarihlerin verileri kullanılarak karşılaştırmalı analizler de yapılabilir. Öte yandan gelecekte yapılacak araştırmalarda internet haber sitelerine yönelik çeşitli potansiyellerin keşfedilmesi için farklı anahtar kelimeleri seçilebilir.

Ayrıca her araştırma belirli sınırlılıklar dahilinde gerçekleştirildiğinden dolayı bu araştırmada belirli sınırlılıklar mevcuttur. Bu sınırlılıklar; sadece internet kullanım olanağı bulunan kullanıcıların değerlendirilmesi ve arama sorgusu gerçekleştiren kullanıcıların demografik özelliklerinin tespit edilememesidir. Öte yandan Google’un Türkiye’de en çok tercih edilen arama moturu olduğundan (Kemp, 2023) hareketle araştırılan konuya yönelik sadece Google Trens verileri sunulmuş olup bu verilerin Türkiye’yi temsil etmesi araştırmanın bir diğer sınırlığını oluşturmaktadır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %.100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"İnternet haber siteleriyle ilişkili kullanıcı arama sorgularının keşfi: Google Trends" başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Abanoz, E. (2013). *Bilgi toplumunda yöndeşmenin haber üretimi süreci üzerindeki etkisi: Haber ajansı çalışanları üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Alemdar, K., & Uzun, R. (2013). *Herkes için gazetecilik.* Ankara: Tanyeri Kitap.

Araslı, O. (2011). *İnternet ve internet haberciliği: Türkiye'deki popüler haber sitelerinin etiksel açıdan incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Bantis, E., Clements, M. P., & Urquhart, A. (2023). Forecasting GDP growth rates in the United States and Brazil using Google Trends. *International Journal of Forecasting, 39*(4), 1909-1924. https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2022.10.003

Birsen, H. (2010). Internet journalism and journalistic ethics: new journalist's qualification and working conditions. *Kurgu, 23*(1), 1-14.

Birsen, H. (2013). İnternet haberciliği ve aktif izlerkitle ilişkisi çerçevesinde etik tartışmalar. *Selçuk İletişim, 3*(4), 68-79.

Bozkurt, H. (2012). *Gelişen teknoloji ile değişen gazetecilik mesleği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Bulut, S. (2019). Dijital medyada haber: gazetecilikte arama motoru optimizasyonu uygulaması üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(4), 1087-1105. https://doi.org/10.16953/deusosbil.507546

Çağlak, E. (2013). *Kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerin haber üzerine etkileri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Çakaröz, K. M., & Civek, F. (2021). Google Trends' de online yemek sipariş sitelerine yönelik tüketici ilgisi: yemeksepeti ve getir yemek örneği. *Studies On Social Science Insights, 1*(2), 74-91. http://dx.doi.org/10.53035/SOSSCI.14

Çakır, A. (2009). *Yeni iletişim ortamlarıyla değişen gazeteler ve gazetecilik anlayışı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Cantek, F. Ş. (2007). Okurunun gazetesi/Gazetesinin okuru: Hürriyet Gazetesinin yorum sayfası üzerine. *Toplum ve Bilim. 109*. 66-96.

Cevher, R., & Yaşa, H. (2022). Dijital medya, web, blockchain ve gazetecilik. F. Ayaz &. B. Taşdelen (Ed.), *Bir yaşam alanı olarak dijital medya: Kuramlar, uygulamalar, tartışmalar* içinde (ss. 9-39). Konya: Eğitim Yayınevi.

Choi, H., & Varian, H. (2012). Predicting the present with Google Trends. *Economic record, 88*, 2-9.

Duman, K. (2018). Arama motorları ve internet haberciliğine etkileri: Türk internet haber medyası örneği. *Selçuk İletişim, 11*(1), 257-287. https://doi.org/10.18094/josc.344522

Elliott, D. (2009). Essential shared values and 21st century journalism. L. Wilkins & C. G. Christians (Ed.), *The Handbook of Mass Media Ethics* içinde (ss. 28-39). New York: Routledge.

Erdem, E. (2010). *Elektronik medya ve yeni bir medya olarak sosyal ağlar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Fidan, A. (2014). Analitik ve sistematik açıdan, denetim kavramına etik ve evrensel yaklaşım. *Kent Akademisi*, *7*(17), 1-8.

García O, B., Gallur S., S., & López García, X. (2017). "Use of clickbait in the online news media of the 28 EU member countries". *Revista Latina de Comunicación Social, 72*, 1.261-1.277.

Google (2023, Aralık 12). *Garajdan Googleplex'e.* https://about.google/our-story/.

Google Trends (2023a, Araık 12). *Faq about Google trends data.* https://support.google.com/trends/answer/4365533.

Google Trends (2023b, Aralık 15). *Google Trends*. https://trends.google.com/trends/.

Güleç, E., Şimşek, A., & Solmaz, R. (2022). Google Trends verileriyle coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin analizi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 418-444.

Güller, S. (2007). *Yeni iletişim ortamlarının habercilik üzerine etkileri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Gürbüz, G. (2010). *Geleneksel ve yeni medyada haber üretim tarzı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Gürcan, H. İ. (1999). *Sanal gazetecilik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Halıcı, N. (2003). Online gazetecilik. S. Alankuş (Ed.), *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* içinde (ss. 151-166). İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Kalsın, B. (2016). Geçmişten geleceğe internet gazeteciliği: Türkiye örneği. *International Journal of SocialScience, 42*, 75-94. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3267

Kara, H. (2002). İnternet, gazetecilik ve yeni olanaklar. S. Yedig & H. Akman (Ed.), *İnternet Çağında Gazetecilik* içinde (ss. 37-45). İstanbul: Metis Yayınları.

Kara, T. (2012). İnternet gazeteciliğinde yeni reklam dönemi. D. Yengin (Ed.), *Yeni Medya ve...* içinde (ss. 429-449). İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Karaduman, M. (2002). *Değişen iletişim ortamı, yeni medya ve internet Gazeteciliği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Karaduman, M. (2005). İnternet ve gazetecilik. S. Alankuş (Ed.), *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* içinde (ss. 141-153). İstanbul, IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Karasar, N. (1994). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Kemp, S. (2023, Aralık 20). Dijital Turkey 2023. https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey.

Kılıç, S. (2015). Türkiye'de geleneksel gazetecilik anlayışına alternatif bir yaklaşım: internet gazeteciliği [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Kocabıyık, T., Teker, T., & Aksoy, E. (2020). Google Trends 'dolar'aramaları ile dolar kuru arasındaki ilişkinin keşfi. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi, (6),* 258-271. https://doi.org/10.21733/ibad.655025

Koz, K. A., & Umur, I. (2022). İnternet gazeteciliği için kılavuz: google trendlerde haber keşfi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, 7*(1), 24-48.

Menzel, S., Springer, S., Zieger, M., & Strzelecki, A. (2023). Google trends confirms COVID-19 impact on tourist industry. *Tourism Culture & Communication. 23*(2-3), 97-102. https://doi.org/10.3727/109830422X16600594683418

Mete, Y. (2008). Alternatif medya biçimi olarak internet: bağımsız iletişim ağı (Bianet) üzerine bir araştırma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi

Mulero, R., & Garcia-Hiernaux, A. (2023). Forecasting unemployment with Google Trends: age, gender and digital divide. *Empirical Economics, 65*(2), 587-605.

Önder, I. (2017). Forecasting tourism demand with google trends: accuracy comparison of countries versus cities. *International Journal of Tourism Research, 19*(6), 648-660. https://doi.org/10.1002/jtr.2137

Özbek, M. (2009). *İletişim alanında teknolojik gelişmeler ve Türkiye (Hürriyet Sabah Milliyet Ve Zaman gazeteleri örneği)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Özdemir, M. (2009). *Geleneksel gazetecilik ve sanal gazetecilik üzerine karşılaştırmalı bir araştırma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.*

Özel, E. K., & Deniz, Ş. (2018). "Google gazeteciliği" mi "empati editörü" lüğü mü? gazetecilikte seo editörlüğü ve dönüşen gazetecilik pratikleri üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (30),* 164-190. https://doi.org/10.31123/akil.461286

Özkan, Ö. (2019). Haber medyasinda ilgi çekme unsuru olarak kullanilan "gizem" unsuru: Çorum mezarliğindaki "gizemli" kiz haberi örneği. *The Journal of Social Sciences, 6*(35), 158-178. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.4868

Özkan, Ö. (2019). Medyadaki etik sorunlardan biri olarak cinsiyet ayrımcılığı magazin basınından örnek haber incelemesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10*(17), 877-903. https://doi.org/10.26466/opus.524006

Pavlik, J. V. (2001). *Journalism and new media*. New York: Columbia University Press.

Sabahçı, B. (2022). İnternet Haberlerinde Nefret ve Ayrımcı Söylemler: Örnek Olaylarla İçerik Analizi. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi, 4*(2), 22-32. https://doi.org/10.54089/ecider.1169785

Satpathy, P., Kumar, S., & Prasad, P. (2023). Suitability of Google Trends™ for digital surveillance during ongoing COVID-19 epidemic: a case study from India. *Disaster medicine and public health preparedness, 17*, e28.

Sultanoğlu, T. E., & Ataoğlu, S. (2022). Covıd-19 pandemisi döneminde romatizmal hastalıklara halkın ilgisi: google trends verilerinin analizi. *Sağlık Bilimlerinde Değer, 12*(1), 147-151. https://doi.org/10.33631/sabd.1055491

Sütçü, C., Akyazı, E., & Dilmen, N. E. (2006). Teknolojik değişim ve dönüşümlerin gazetecilik üzerindeki etkilerinin tarihsel süreçte değerlendirilmesi. C. Bilgili (Ed.), *Medyada Olmayanlar (Medya Eleştirileri)* içinde (ss. 293-328). Beta Basım Yayım Dağıtım.

Symour, T., Frantsvog, D., & Kumar, S. (2011). History of search engine. *International Journal of Management and Information Systems, 15*(4), 47-58.

Taylan, A. (2012). *Alternatif medya ve Bianet örneği: Türkiye'de alternatif medyaya dair etnografik çalışma* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Tokgöz, O. (2003). Temel gazetecilik (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Törenli, N. (2005). *Bilişim teknolojileri temelinde haber medyasının biçimlenişi: yeni medya, yeni iletişim ortamı*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Turan, N. (2007). *Yeni medya ve gazetecilik* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Vosen, S., & Schmidt, T. (2011). Forecasting private consumption: survey-based indicators vs. Google trends. *Journal of forecasting, 30*(6), 565-578.

Vural, N. E. (2013). *İnternet ortamında haber içeriğine ulaşmada kullanılan yöntemlerin analizi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Universitesi.

Ward, M. (2002). *Journalism Online*. Focal Press.

Yaşa, H. & Şen, R. (2024). Hız, ÜreTüketici ve Sonsuz Kaydırma Kavramları Ekseninde Sosyal Medya Kültürü. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (40), 553-575. https://doi.org/10.29000/rumelide.1502887

Yaşa, H., & Birsen, H. (2024). Do influencers view themselves as opinion leaders? An examination of influencers and social media content [¿Se puede considerar a los influencers líderes de opinión? Un repaso a los influyentes y los contenidos de las redes sociales].*Vivat Academia*,*157*, 1-28. https://doi.org/10.15178/va.2024.157.e1545

Yaşa, H., & Öksüz, O. (2020). Nefret söyleminin inşasında sosyal medyanın rolü: Ekşi Sözlük örneği. *Erciyes İletişim Dergisi, 7*(2), 1383-1408. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.713467

Yıldırım, Ç. (2020). Google Trends "bitcoin" aramalari ile bitcoin/usd fiyatlari arasindaki ilişkinin analizi: ardl sinir testi. *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi, 15*(2), 99-113.

Yolcu, Ö. (2008). *Küreselleşme bağlamında internet yayıncılığı ve küresel medya kuruluşlarının internetteki türkçe yayınları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yüksel, O. (2014). *İnternet gazeteciliği ve blog yazarlığı*. Ankara: Sinemis Yayınları.

Extended Abstract

The internet, which has been developing since the 1990s and has become a part of our daily lives, has caused significant changes and transformations in all areas of media, especially in the field of journalism. While the individual and social effects of mass media such as newspapers, radio, cinema and television are realized over a long period of time, the internet has realized these effects more effectively in a very short time. These effects of the Internet have paved the way for some changes in the definitions and values of traditional journalism. As a result of the transfer of traditional journalistic practices to the digital environment using the infrastructure of the Internet, a new field of journalism has emerged, and Internet journalism has come to the fore.

The aim of this study is to analyze the user search activities of the top five news websites with the highest number of visitors in Turkey (hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) within a five-year period (11.11.2018 - 11.11.2023) within the data of Google Trends website and to make certain comparisons. For this

purpose, "Hürriyet", "Milliyet", "Mynet", "Mynet", "Sözcü" and "Sabah" keywords related to internet news websites were filtered as "Turkey - Last five years - News - Google News Search" and the data were measured comparatively. Therefore, as in every research, this research was conducted within certain limitations. The five-year (11.11.2018 - 11.11.2023) data provided by the Google Trends site were evaluated and the data on users' search queries were determined by selecting the "News" and "Google News Search" criteria from Google Trends sub-modules to be directly related to internet news sites. In this study, the general survey model, one of the descriptive research methods, was used.

Although it is seen that there are different studies in different fields based on Google Trends data, no research has been conducted directly on internet news sites based on Google Trends data. Therefore, this research is important for researchers who will conduct research on the subject, especially in communication sciences, both as a source by providing a specific report and as a guide.

By using Google Trends data, a large amount of data can be accessed from many different countries and locations, both on the topic of interest and on different topics. Therefore, determining the population and sampling is important at this point in order to draw a certain boundary in research. While the population of this study consists of news websites, the sample consists of the top five news websites with the highest number of visitors (hurriyet.com.tr, milliyet.com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr) selected by purposive sampling method. Thus, the research only analyzed the Google Trends data of "hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr" internet news sites in Turkey. Based on the research findings, according to the data of the website "similarweb.com", the top five news websites with the highest number of visitors between August-October 2023 were "hurriyet.com.tr, milliyet. com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr", and it was determined that "hurriyet.com.tr" was the most visited news website among these five news websites on a global scale. It was also concluded that "hurriyet.com.tr" is the most frequently visited news site in Turkey compared to other news sites (milliyet.com.tr, mynet.com, sozcu.com.tr, sabah.com.tr). According to Google Trends data for a five-year period (11.11.2018- 11.11.2023), it was determined that the internet news site with the most search queries by users in the "Google News" category was "sozcu.com.tr", while the internet news site with the least search queries was "milliyet.com.tr". In addition, the most visited comparison of "similarweb.com" website for online news sites shows certain differences with Google Trends results.

This situation may be related to the statistical results of the "similarweb.com" website within the specified periods, but it is also thought that internet news websites attract user traffic to their websites by sharing news content on social media environments (Instagram, Facebook, Twitter, YouTube, etc.) other than the Google search engine. On the other hand, although it was determined that the search queries of Milliyet and Mynet news sites were close to each other among the internet news sites, it was concluded that users made a very serious search query on Sözcü internet news site between April 7-13, 2019 within a five-year period compared to other sites. Based on the users' search queries related to online news websites, when a comparison was made between the cities in Turkey, it was determined that users made the most search queries related to "Sözcü" news website, while "Gümüşhane", "Milliyet" Hakkari,, "Mynet" Ordu, "Sözcü" Tunceli and "Sabah" internet news websites related to "Hürriyet" internet news website made the most frequent search queries for the relevant news website from the province of Ardahan. In addition, according to Google Trends data, no search query data could be found for five internet news websites in the cities of Amasya, Muş, Batman and Kilis. Based on the research data, it is thought that the fact that internet users' search queries for online news sites are higher in some provinces in Turkey compared to other provinces is a reflection of the results related to both the general dominant ideological thoughts of the individuals living in the province and the ideological attitude of the news sites towards the topic or situation of interest. On the other hand, it has been concluded that internet users who tend to search for certain keywords for online news sites; "milliyet" as a result of a search for "hürriyet", "hürriyet" and "habertürk" as a result of a search for "milliyet", "birgün" and "t24" as a result of a search for "sözcü", and "hürriyet" as a result of a search for "sabah".

As a matter of fact, there are different studies in different fields based on Google Trends data. This research is important in terms of both providing a specific report and guiding other researchers conducting research on the subject, especially in communication sciences. Therefore, new strategies and research can be developed by considering the outputs obtained from the research. In addition, since every research is carried out within certain limitations, there are certain limitations in this research. These limitations are the evaluation of only users who have the opportunity to use the internet and the inability to determine the demographic characteristics of users who perform search queries. On the other hand, since Google is the most preferred search engine in Turkey (Kemp, 2023), only Google Trens data are presented for the subject under investigation and the fact that these data represent Turkey constitutes another limitation of the research.

2024, VOL 14, NO 4, 1404-1423
DOI: 10.48146/odusobiad.1402516
Geliş Tarihi/Received Date: 09.12.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 27.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Gastronomi öğrencilerinde kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi arasındaki ilişki[1]

Berk Uslu[2], Kardelen Devrim Doruköz[2], Şerife Durmaz[2], Aydın Çivilidağ[3], Akın Demirbaş[4]

[2] Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Antalya, Türkiye.
[3] Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Antalya, Türkiye
[4] Antalya Bilim Üniversitesi, Lisansüstü Enstitüsü İşletme Bölümü, Antalya, Türkiye.

ÖZET

Gastronomi, yiyecek ve içeceklerin damak lezzetine uygun, hijyenik ve düzenli bir biçimde sunulmasını ifade etmektedir. Gastronomi, ilk çağlardan günümüze gelen ve antik dönemden beri eğitimleri verilen bir bilim dalıdır. Günümüzde de Gastronomi öne çıkan mesleklerden biridir ve bu alanda çalışmak üzere eğitim alan öğrencilerin kariyerlerine yönelik bakış açıları alanın geleceği açısından önemlidir. Bu çalışmada bu bakış açısı kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi değişkenleri üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın örneklemi, Antalya'daki bir devlet üniversitesinin Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda hem nitel hem nicel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutu 64, nitel boyutu ise 11 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada korelasyon, t-testi, ANOVA ve içerik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kariyer uyum yetenekleri ile kariyer stresi arasında negatif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca kadınların kariyer stresinin erkeklerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın nitel boyutlarında ise çalışma koşullarının zorluğu, mesleğin cazip yönleri, meslek ve kişilik uyumu, akademik eğitim, kariyer stresi ve kariyer uyumu olmak üzere toplamda 6 tema oluşturulmuştur. Araştırmanın nitel ve nicel verileri arasındaki ilişki incelendiğinde, kariyer uyum yetenekleri ölçeğindeki alt boyutları ile katılımcı ifadeleri birbirlerini desteklemektedir. Kariyer stresi ölçeğindeki alt boyutlar ile katılımcıların kariyer stresi ifadelerinin örtüşmesinin yanı sıra, çalışma ortamı, sosyalleşme sorunu, cinsiyet ayrımı ve rekabet edilebilirlik gibi faktörlerin de streste etkili olabileceği belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre eğitimde uygulamaların artırılması, rekabet edilebilirliğin adil algılanması yönelik uygulamaların geliştirilmesi ve mentorluk yöntemlerinin çeşitlendirilmesi önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Gastronomi, kariyer stresi, kariyer uyum yetenekleri.

Relationship between career adaptability and career stress in gastronomy students

ABSTRACT

Gastronomy refers to the presentation of food and beverages in a hygienic and orderly manner that is suitable for the palatal delight. Gastronomy is a branch of science that has been taught since ancient times. Today, Gastronomy is one of the prominent professions and the career perspectives of students who are being trained to work in this field are important for the future of the field. In this study, this perspective was tried to be

[1] Akdeniz Üniversitesi Beşeri ve Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 08.06.2023, 299.

Atıf: Uslu, B., Doruköz, K. D., Durmaz, Ş., Çivilidağ, A., & Demirbaş, A. (2024). Gastronomi öğrencilerinde kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi arasındaki ilişki: Sosyal bilimler araştırmaları dergisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1404-1423. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1402516

Sorumlu Yazar: berk.uslu.hu@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

determined through career adaptability and career stress variables. The sample of this research consists of the students of the Department of Gastronomy and Culinary Arts of the Faculty of Tourism of a state university in Antalya. In line with the purpose of the research, both qualitative and quantitative methods were used. The quantitative dimension of the research was carried out with 64 participants and the qualitative dimension with 11 participants. Correlation, t-test, ANOVA, and content analysis were used in the research. According to the results of the research, it was found that there was a negative, moderately significant relationship between career adaptability and career stress. It was also determined that women have higher career stress than men. In the qualitative dimensions of the research, a total of 6 themes were formed as difficulty of working conditions, attractive aspects of the profession, profession and personality compatibility, academic education, career stress and career adaptability. When the relationship between the qualitative and quantitative data of the research is analysed, the sub-dimensions of the career adaptability scale and the participants' expressions support each other. In addition to the coincide between the sub-dimensions in the career stress scale and the participants' career stress expressions, it was determined that factors such as the working environment, socialisation problems, gender discrimination and competitiveness may also be effective in stress. According to the results of the research, it is recommended to increase the practices in education, to develop practices for fair perception of competitiveness and to diversify mentoring methods.

KEYWORDS

Gastronomy, career stress, career adaptability skills.

Giriş

Dünya Turizm Örgütü'ne göre 2022 yılında 960 milyondan fazla turist uluslararası seyahat etmiştir. Ayrıca 2023 yılının ilk çeyreğinde tahminen 235 milyondan fazla turistin uluslararası seyahatte bulunması beklenmektedir (UNWTO, 2023). Yakın tarihte Covid-19 gibi bir pandemi süreci geçirilmiş olmasına rağmen bunlar oldukça yüksek rakamlardır. Bu durum turizmin uluslararası arenada ülkeler için önemli bir gelir kaynağı haline geldiğini göstermektedir. Turizm sektöründe rekabet halinde bulunan ülkeler için turizm sadece klasikleşmiş güneş, deniz, tarih ve kültür alanlarıyla değil aynı zamanda gastronomi ve mutfak kültürü alanlarıyla da ön plana çıkmaktadır (Bekar ve Belpınar, 2015, s. 6519).

Gıda tüketimi ve beslenme canlıların temel işlevlerini yerine getirmesinin önemli bir koşulu olduğundan; insanlık tarihinde de yemek yeme bireylerin ve toplumların temel davranışlarından biri olmuştur (Hegarty ve O'Mahony, 2001, s. 4). Öyle ki yemek ile ilgilenen kişilerin varlığı tarihi antik kentlerde (Göreme Örenyeri, Efes Antik Kenti vb.) karşımıza çıkmaktadır. Böylece yemek, geçmişten günümüze insanların yaşam sürecindeki hayati davranışlarından biri olmuştur.

Gastronomi sadece yemek yemeye indirgenecek kadar basit bir olgu değildir. Damak zevki kadar görsel sunumunun da bir o kadar önem arz ettiği gastronomi gelecek dönemlerde de adından söz ettirecek alanlardan biri olmaya devam edecektir. Gastronomi eğitimi Turizm Fakültelerinde verilmektedir. Dolayısıyla gastronomi eğitimi kişilerin ilgi ve yetenekleri dahilinde bilgi ve becerilerini geliştirecek şekilde verilmektedir (Sunar, Ateş ve Kösembay, 2023, s. 334, 336).

Son yıllarda oldukça öne çıkan gastronomi alanının turizme etkisini ortaya koyan az sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalarda genellikle anket tekniği kullanılmakta ve turizmde mutfak çalışanları örneklemi oluşturmaktadır. Bu araştırmalara göz atıldığında; konaklama işletmelerinde mutfak çalışanlarına yönelik yapılan araştırmalarda depresyon seviyesi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki (Kılıç, Boz ve Koç, 2016), mutfak çalışanlarının iş tatmini düzeyleri (Yılmaz ve Sezgin, 2017), iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki (Kurnaz, 2019) incelenmiştir. Başka bir araştırmada kariyer uyum yeteneklerinin, iş uyumunu, yaşam tatminini ve işe bağlanmayı etkilediği bulunmuştur (Ateş, 2018). Yiyecek içecek sektöründe mutfak çalışanlarına yönelik yapılan çalışmaların amacı genellikle; motivasyon, iş tatmini, stres, depresyon, mesleki bağlılık, kariyer, deneyim, liderlik, güven, iş güvenliği, hijyen, iş sağlığı konularını içermektedir ve genellikle nicel araştırmalardır (Oğan, 2021, s. 320). Mutfak çalışanlarının iş yaşamında etkin ve verimli olabilmeleri için öncelikle eğitim yaşamları önemlidir. Nitekim Suhairom vd. (2017) beş yıl ve altı deneyimi olan çalışanların mezuniyet sonrası iş yaşamında zorluklarla karşılaştığını belirlemiştir. Bunun sonucunda eğitimde iş hayatına

hazırlığın etkin olması gerektiğini vurgulamıştır. Nicel olarak yapılan bir araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinin kariyer streslerini etkilediği bulunmuştur. Bunun sonucunda konuyla ilgili nitel araştırmaların da yapılması önerilmiştir (Duru ve Gültekin, 2020, s. 328). Ancak literatürde kariyer uyum yetenekleri ile kariyer stresi arasındaki ilişkilerin araştırıldığı Gastronomi öğrencilerine yönelik yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Gastronomi öğrencilerinin bilgi, beceri ve yetenekleri ile uyumlu bir kariyer planlarının olması meslek yaşamlarında beklentilerinin karşılanmasında oldukça önemlidir. Aksi halde kariyer stresinin yaşanabileceği ya da meslek yaşamlarında iş tatminlerinin olumsuz etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Gastronomi bölümünde okuyan öğrencilerin kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stres düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve derinlemesine anlaşılmasıdır. Araştırmanın etik onayı, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 08.06.2023 tarihli ve 299 Nolu sayı ile verilmiştir.

Kariyer uyum yetenekleri bireylerin kendilerine uygun olan bir işte çalışmak için sahip olmaları gereken yetkinlik, tutum ve davranışlar bütününü ifade etmektedir. Ayrıca kariyer uyum yetenekleri, değişen kariyer dünyasına adapte olma ve kariyer stresini yapıcı değerlendirme becerisidir (Turak Kaplan, 2019, s. 1566). Kariyer kavramı 1980'lerden sonra önem kazanmıştır. Bireylerin yaşamının önemli bir kısmını kariyer yaşamları oluşturmaktadır. Bu bağlamda bireylerin yeteneklerine uygun bir kariyer seçmesi oldukça önemlidir. Bireyler genellikle iş hayatına başlamadan önce kariyer beklentilerini ve kariyer planlarını oluşturmaktadır. İş hayatına girdikten sonraki dönemlerde ise bu beklenti ve planlar örgütün kariyer yönetim politikalarıyla kesişmediği zaman kariyer stresi ortaya çıkmaktadır (Gümüştekin ve Gültekin, 2009).

Bu araştırmada, gastronomi sektörünün gelecek işgücünü oluşturacak olan gastronomi öğrencilerinin kariyer bakış açıları, kariyer stresi ve kariyer uyum yeteneklerini hem nicel hem de nitel bulgularla inceleyerek bu yöndeki bilgi birikimine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Kuramsal çerçeve

Gastronomi

Gastronominin tarihsel gelişimi ilk çağlara kadar dayanmaktadır. Ateşin keşfedilmesiyle insanlar yemek pişirmeye başlamış, ardından estetik görünüm, lezzet, uyum gibi estetik ve sanatsal yemek pişirme süreçlerine geçiş yapmışlardır. Öyle ki bilinen en eski eser M.Ö. 4. y.y.'da Antik Yunan dönemine dayanan *'Gastrohomia'* adlı yemek kitabıdır (Öncü Glaue, 2021, s. 33). Gastronominin ilk 'yaşamak için yemek yeme' dışındaki adımı ise 1765 yılında Paris'te bir restoranın açılmasıyla başlamıştır (Dilsiz, 2010, s. 11).

Gastronomi kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre (2023) '*Gerek yiyecek içecek yapma yöntemlerine gerek yemek pişirme tekniklerine ilişkin bilgilerin tümü. Sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi*' şeklinde tanımlanmaktadır. Kavramın dayanağı ise Antik Yunan zamanında ortaya atılan gaster (mide) ve nomas (yasa) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır (Akbaba ve Kendirci, 2016, s. 115). Özünde gastronomi ile ilişkili iki bilimsel alan karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimleri diğeri ise psikoloji, işletmecilik, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, tüketim ve pazarlamacılık gibi sosyal bilimlerdir. Çok farklı alanlarla ilişkili olan gastronomi biliminin haliyle birçok tanımlaması da mevcuttur. Bu tanımlamalara bakıldığında gastronomi; Eren'e (2007, s. 74) göre yiyecek ve içeceklerin tarihsel süreçlerden başlayıp günümüze kadar gelmesinde sanatsal ve bilimsel unsurlarla ayrıntılı bir biçimde anlaşılması, uygulanması ve geliştirilerek devam ettirilmesidir. Hegarty ve O'Mahony'e (2001) göre folklör, müzik gibi geçmişten günümüze kültürün ifade edilmesinin bir biçimi iken Gillespie ve Cousins'e (2001) göre de besinlerden daha fazla zevk almayı ve bu zevkin aşılmasını araştıran bir bilim dalıdır. Birçok disiplin ile ilişkili olan ve birden farklı tanımlanan gastronomi biliminin eğitimi de önemli bir husustur.

Gastronomi eğitiminin başlangıcının tarih öncesi döneme dayandığı düşünülmektedir. Özellikle Bober'ın (1999) '*Art, Culture, and Cousine: Ancient and Medieval Gastronomy*' adlı kitabında gastronomi alanın tarihçesi (tarih öncesi dönem, Antik Mısır, Mezopotamya Uygarlıkları, Hellenistik Dönem, Antik Roma, Orta Çağ vb.) detaylı olarak aktarılmaktadır. Ayrıca Antik Yunan ve Antik Roma dönemlerinde gastronomi eğitimi veren prestijli okullar olduğu da bilinmektedir.

Gastronomi Turizmi

Gastronomi bilimi günümüz modern yaşamında yalnızca farklı lezzetler sunmanın ötesinde ekonomik anlam da taşımaktadır. Özellikle turizmin konaklama alanında gastronomi, müşteriler için ayrı bir öneme sahiptir. Gerek kültüre bağlı yöresel tatlar gerekse gastronomi uzmanlarının yaratıcılıkları turizmde fark yaratabilmektedir. Gastronomi turizminin bu kadar önem kazanmasının gerekçelerinden biri insanların tatilde de devam eden yeme-içme isteklerini yeni deneyimler ile karşılama arzuları olduğu söylenebilir. Böylece bu zorunluluk (yeme-içme faaliyetlerinin yaşam temeli olması) turistlerin her andan zevk alma isteğiyle beraber turizmin ayrılmaz ve önemli bir parçası haline gelmiştir (Küçükkömürler vd., 2018, s. 79). Bu bağlamda Wolf (2006) gastronomi turizmini, yiyecek ve içecek deneyimi yaşamak amacıyla seyahat etme motivasyonu taşıyan ve seyahat motivasyonunun ortaya çıkmasını sağlayan, güdüleyici bir turizm şekli olarak tanımlamıştır (Akt. Harrington ve Ottenbacher, 2010, s. 14). 2000'li yıllarda gastronomi turizmi daha çok şarap turizmi ile paralel ilerlese de (Hall vd., 2004, s. 9) 2020'li yıllarda daha çok kültürel ipuçlarıyla (Sio vd., 2021, s. 2) karşımıza çıkmaktadır. Böylece gastronomi turizminde yerel bölgelerin sunduğu ve kültürleriyle beslediği (tarihi, coğrafi, iklim vs.) yeme ve içme ürünlerinin önemi daha fazla ortaya çıkmaktadır. Yani gastronomi bölgesel yeme-içme ürünlerine yönelik iç turizm seyahatlerini de içeren bir yapıya sahiptir (Gökdeniz vd., 2015, s. 16). Akdeniz ülkeleri arasında yer alan Fransa, İtalya ve İspanya'nın turizm alanında rakiplerine fark atmalarının en temel nedenlerinden biri gastronomik faaliyetleridir (Dilsiz, 2010, s. 31). Bu bölge kültürel lezzetleri ve mutfak sektörüne verdikleri önem ile ön plana çıkmaktadır. Akdeniz ülkeleri içerisinde yer alan Türkiye için de gastronomik faaliyetler son zamanlarda önemli hale gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin turistik şehirlerinde gastronomi ile ilgili kongre, konferans ve sempozyumların düzenlenmesinin yanı sıra şarap tadım etkinlikleri, gastronomi şenlikleri ve festivalleri, yemek tadım etkinlikleri ve bölgesel lezzetler üreten restoranların artışı bunu göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü Uzmanlık Kuruluşu verilerine göre 2021 yılında Türkiye'ye toplamda 28 milyon 253 bin turist gelmiş, 93 milyon 124 bin gecelik konaklama yapılmıştır. Turizm faaliyetlerinin ülkeye getirisi ise 27 milyon 899 bin Amerikan Doları'dır (UNWTO, 2021). Bu durum ülkedeki turizm faaliyetlerinin gastronomi çalışmalarıyla da desteklenmesinin önemini göstermektedir.

Kariyer ve Kariyer Uyum Yetenekleri

Kariyer, bireyin toplumda nasıl yer aldığı ile ilgili bir kavramdır (Günay ve Çarıkçı, 2018, s. 428). Kariyer planlamasında bireyin ilgi ve yetenekleri ile beklentilerinin net olması, iş hayatında üstleneceği sorumlulukların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bir kariyer planlamasının başarılı olmasında ilk etmen, bireyin tercihlerini ilgi ve yeteneklerine göre planlamasıdır (Gümüştekin ve Gültekin, 2009). Kariyer uyumluluğu, bireyin toplumsal değişimlerle baş edebilme ve çevresiyle uyumlu olmak için sahip olduğu psikososyal kaynaklardır. Küreselleşme ve hızla değişen koşullar nedeniyle bireylerin kariyer geliştirme gereksinimleri ve istihdam taleplerine uyum sağlayabilme yetileri önemli hale gelmiştir (Hou vd., 2012, s. 686). Kariyer uyumluluğu, iş rolüne hazırlanma ve katılmayı, görev, iş ve çalışma koşullarındaki değişimlerin yol açtığı öngörülemeyen durumlarla başa çıkabilmeye hazır olmayı ifade etmektedir. Uyum yeteneği bireyler arasında farklılık göstermektedir. Bireylerin planlı tutumları, kendilerini ve çevreyi keşfetmeleri ve bilinçli karar vermeyi içeren içsel yetenek, psikolojik hazırlık olarak açıklanmaktadır (Savickas, 1997, s. 254).

Kariyer uyumunun dört boyutu bulunmaktadır. Bunlar: ilgi, kontrol, merak ve güvendir. İlgi, bireylerin geleceğe dönük olmaları, yaklaşan kariyer görev ve zorluklarına ne ölçüde hazırlandıklarını açıklamaktadır. Kontrol, bireylerin öz disiplin ile sebat ve çaba göstererek gelişimlerini ve çalışma ortamlarını etkilemede kişisel sorumluluk almalarını ifade etmektedir. Merak, bireylerin benliklerini ve fırsatlarını keşfetmelerini ve bunların iş ortam ve rollerini nasıl etkileyebileceğini düşünmelerini içermektedir. Güven ise bireylerin kariyer hedeflerini gerçekleştirme ve engellerle başa çıkabilmeye olan inançlarını göstermektedir (Savickas ve Porfeli, 2012, s. 663).

Duffy vd. (2015, s. 46) kariyer uyumluluğunun dört bileşeni olan; ilgi, kontrol, merak ve güven ile akademik doyum arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Kariyer uyum becerisi yüksek bireyler, geleceğe dair planlı tutumlar sergileyip, ciddi düşünen, meslek geleceğine dair bireysel yeteneklerini artıran, kontrol eden ve ne yapacaklarına karar veren, geleceğe ve kendine dair olasılıklara merak duyarak araştırma yapan, isteklerine ulaşabilmek için problem çözme yeteneklerini geliştirerek güvenlerini artıran bireylerdir (Ömeroğlu, 2014, s. 35). Yapılan bir araştırmada yüksek uyum yeteneği olan çalışanların, kariyer doyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Zacher, 2014; Duffy vd., 2015; Karatepe ve Olugbade, 2017). Kariyer başarısı bireyin iş deneyimleri sonucunda, işle ilgili oluşan olumlu çıktılarını ifade etmektedir (Seibert ve Kraimer, 2001, s. 2). Kariyer doyumu genel olarak kişisel bir kariyer başarısı olarak değerlendirilmektedir. Kariyer başarısı çoğunlukla terfi ve maaş gibi gözlemlenebilen başarı iken, öznel kariyer başarısı bireylerin kariyer başarılarına yönelik tatminini ifade etmektedir (Judge vd., 1995, s. 485). Gastronomi öğrencilerine yönelik yapılan başka bir araştırmada kariyer uyum yeteneği alt boyutu olan kaygının, pişirme yetkinliklerini pozitif etkilediği bulunmuştur (Pala, 2023). Turizm çalışanlarına yönelik yapılan diğer bir araştırmada ise kariyer uyumunun yaşam doyumunu arttırdığı bulunmuştur (Keskin, Yayla ve Aktaş, 2021, s. 2985).

Kariyer uyumu kariyer doyumunu pozitif etkilerken, kariyer stresini negatif etkileyen bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin kariyerlerini önemli ölçüde etkileyen kariyer stresini detaylı olarak incelemekte yarar vardır.

Kariyer Stresi

Kariyer stresi, kariyer gelişimini anlamak için önemlidir. Bu kavram kariyere özgü olmakla birlikte depresyon, çaresizlik, stres, yetersizlik, endişe ve umutsuzluk gibi birçok olumsuz duyguyu da içinde barındırabilmektedir. Kariyer stresi, kariyer uyumsuzluğu, kariyer kararsızlığı, kariyer engelleriyle karşılaşmak gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır (Creed vd., 2016, s. 3). Üniversite öğrencileri eğitim hayatları süresince, kariyer süreçlerine dair finansal konularda, sosyal ilişkilerde ve akademik konularda sıklıkla stres kaynakları ile karşılaşmaktadırlar (Özden ve Sertel Berk, 2017, s. 35). Bireylerin seçtikleri kariyere dair çevre, aile, medya vb. dışsal nedenler ya da planlanan kariyere dair bilgi eksikliği, mezun olunacak bölümün istihdam olanakları, mezuniyet sonrasında iş bulma kaygısı gibi belirsizlikler kariyer stresine neden olabilmektedir (Günay ve Çelik, 2019, s. 207). Gizir (2005) üniversite son sınıf öğrencilerine yönelik yaptığı araştırmada, öğrencilerin eğitim aldıkları alanda iş bulamama kaygısı yaşadığını ortaya koymuştur. Esen (2019) yüksekokul öğrencilerine yönelik yaptığı araştırmada, öz yeterlilik inancının kariyer stresini azalttığını bulmuştur. Günay ve Çelik (2019, s. 216) üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları araştırmada bilgi eksikliği ve kariyer belirsizliğinin öğrencilerde psikolojik iyi oluş ve iyimserliği azalttığını bulmuştur. Ayrıca iş bulma baskısının da psikolojik iyi oluşu, iyimserliği ve dışsal çatışmayı olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur.

Gastronomi öğrencilerine yönelik yapılan başka bir araştırmada sosyal destek beklentisinin, kariyer stresi ve beklentisiyle kariyer kararlılığını pozitif etkilediği ve ikisi arasında güçlü arabuluculuk rolü üstlendiği bulunmuştur (Çöp, 2021: 835). Eğitim Fakültesi öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri, mentorluk ve kariyer stresi arasındaki ilişkilerin incelendiği diğer bir araştırmada kariyer uyum yeteneğinin kaygı ve kontrol boyutlarının kariyer stresini anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuş ve çalışma sonucunda öğrencilerin kariyer streslerinin hangi

konularda daha fazla olduğunun belirlenmesi için nitel bir çalışma yapılması önerilmiştir (Duru ve Gültekin, 2020, s. 328).

Kariyer stresi bireylerin kariyer uyum yeteneklerini etkileyen bir faktör olabilmektedir. Bireylerin kariyer uyum yetenekleri kariyer doyumlarını olumlu etkilerken, henüz kariyer eğitimleri sürecinde olanların kariyer streslerine de etki etmektedir. Bu bağlamda, gastronomi öğrencileri ve gastronomi çalışanlarında da kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresinin onları nasıl etkilediği ve bu etkinin işlerine nasıl yansıdığı araştırılması gereken bir durumdur. Dolayısıyla mevcut literatür doğrultusunda çalışmanın nicel kısmına ilişkin araştırma soruları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

1. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer stresi düzeyleri ve kariyer uyum yetenek düzeyleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer stres düzeyleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermekte midir?
3. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresleri öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer stresleri öğrenim gördükleri sınıfa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın nitel kısmına ilişkin sorular aşağıda sunulmuştur.

1. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin mesleklerine bakışı nasıldır?
2. Gastronomi Bölümü öğrencilerinin kariyer süreçlerine etkisi bakımından aldıkları eğitime yönelik görüşleri nasıldır?

Yöntem

Araştırmamız hem nicel hem de nitel veri analizine dayandığı için karma yöntemle yapılmıştır. Araştırmada belirtilen araştırma sorularına cevap bulabilmek için karma yöntemlerden biri olan açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Bu sebeple araştırma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk bölümde, gastronomi öğrencilerinin kariyer stresi ile kariyer uyum yetenekleri anket uygulanarak belirlenmeye çalışılmıştır. Nicel veriler çevrim içi (online) anket yoluyla uzaktan toplanmıştır. Katılımcılar, kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. İkinci bölümde alanyazın ve nicel sonuçlar gözetilerek oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılmıştır. Araştırmanın her aşamasında veriler katılımcıların rızalarına dayalı olarak toplanmıştır. Katılımcılar araştırmanın birinci basamağına başlamadan önce bilgilendirilmiş, onamları alınmış ve gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ise görüntü ve ses kaydı almak için katılımcılardan sözlü onamları istenmiştir. Araştırmanın etik onayı, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 08.06.2023 tarihli ve 299 Nolu sayı ile alınmıştır.

Katılımcılar

Çalışmanın uygulandığı 9 Haziran- 15 Ağustos 2023 tarihleri arasında Gastronomi Bölümünde okuyan 356 katılımcıya anket formu, e-posta ve sınıf grupları aracılığıyla paylaşılmıştır. Gönderilen anketlerden 67 anket dönüşü olmuştur. Katılımcılardan anketlere dönüş oranı %18.82'dir. Bu anketlere yanıt veren 3 öğrenci farklı üniversite veya farklı bölümden olduğu için çalışmadan çıkarılmıştır. 64 katılımcı da bu araştırmanın nicel örneklemini oluşturmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 Nicel veri örneklem grubunun demografik özellikleri

Değişken	Frekans (n=64)
Cinsiyet	
Kadın	31

Erkek	33
Sınıf	
1. Sınıf	10
2. Sınıf	20
3. Sınıf	13
4. Sınıf	12
Yeni Mezun	9
Staj Yapma Durumu	
Yapan	20
Yapmayan	44
Meslekle ilgili bir işte çalışma deneyimi	
Deneyimi olan	55
Deneyimi olmayan	9

Araştırmanın ikinci aşamasında ise nitel analiz yapılmıştır. Nitel analizin durumsal desenine göre araştırma tasarlanmıştır. İlk aşamada iletişim bilgilerini paylaşan ve ikinci aşamaya davet edilmeyi kabul eden 11 gastronomi öğrencisi örneklemi oluşturmuştur. Bu öğrencilere yönelik demografik bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Çalışmanın ikinci aşamasına katılımcı seçiminde öğrenim görülen sınıfların ve cinsiyetlerin eşit dağılımına dikkat edilmiştir.

Tablo 2 Nitel veri örneklem grubunun demografik özellikleri

	Yaş	Cinsiyet	Sınıf	Mesleki Deneyim
Katılımcı 1	21	Erkek	3. sınıf	var
Katılımcı 2	22	Erkek	4. sınıf	var
Katılımcı 3	35	Kadın	2. sınıf	var
Katılımcı 4	22	Erkek	3. sınıf	var
Katılımcı 5	22	Kadın	4. sınıf	var
Katılımcı 6	21	Erkek	3. sınıf	var
Katılımcı 7	21	Kadın	4. sınıf	var
Katılımcı 8	18	Erkek	1. sınıf	var
Katılımcı 9	21	Kadın	1. sınıf	var
Katılımcı 10	22	Erkek	4. sınıf	var
Katılımcı 11	21	Kadın	3. sınıf	var

Veri Toplama Araçları

Kariyer Stresi Ölçeği

Choi ve diğerleri tarafından 2011 yılında geliştirilen bu ölçeğin Türkçeye uyarlanmasını Özden ve Sertel-Berk (2017) gerçekleştirmiştir. Ölçek toplamda 20 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar: Kariyer belirsizliği, bilgi eksikliği, iş bulma baskısı ve dışsal çatışmadır. Ölçek 5'li Likert tipindedir (1- Hiç Katılmıyorum, 5- Tamamen Katılıyorum). Ölçeğin Türkçe uyarlamasında Cronbach's Alpha .94; test-tekrar test güvenilirlik ölçümü sonucu r= 0.81 olarak belirlenmiştir. Ölçek, 20 madde ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar: kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği, iş bulma baskısı, dışsal çatışma. Bu araştırmada güvenirlik .89 Cronbach's Alpha olarak hesaplanmıştır.

Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği

Ölçek Savickas ve Porfeli tarafından (2012) de geliştirilmiştir. Ölçek, Kanten (2012) tarafından 425 üniversite öğrencisi ile Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, toplamda 19 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlara göre güvenilirlik analiz sonuçları: Kaygı alt boyutu .61 Croncach's Alpha, Kontrol alt boyutu .77 Cronbach's Alpha, Merak .79 Cronbach's Alpha ve Güven .81 Cronbach's Alpha'dır. Bu araştırmada güvenirlik analizi sonucu .89 Cronbach's Alpha ölçülmüştür.

Demografik Sorular

Katılımcılardan tanımlayıcı istatistiklerin tamamlanması amacıyla demografik bilgilerinin sorulduğu bir soru seti kullanılmıştır. Araştırmada nitel veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır.

Görüşme sorularının kapsam geçerliliğini belirlemek için nitel analiz araştırmaları yapan iki sosyal bilimciden görüş alınmış ve önerileri doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir.

İşlem

Araştırma için gerekli izinler alındıktan sonra nicel veriler toplanmıştır. Araştırmada katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Nitel aşama için katılımcılardan görüşme kaydı alınmadan önce sözlü izin istenmiştir. Böylece araştırmanın veri toplama aşamaları gönüllülük ve beyan üzerinden ilerlemiştir. Araştırmanın ilk aşama verileri toplandıktan sonra araştırma sorularına uygun analizler yapılmıştır. İkinci aşama ise 11 gönüllü gastronomi öğrencisi ile çevrimiçi görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Nicel veri analizinde SPSS 18.0 versiyonu kullanılmıştır. İlk aşama verileri için tanımlayıcı istatistikler, çarpıklık basıklık analizleri, normal dağılım analizleri, güvenirlik analizleri, t-testi, ANOVA ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı istatistik analizleri kullanılmıştır. Nitel veri analizinde ise MAXQDA 2020 paket programı kullanılmıştır. Görüşme verileri üç araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmış ve her üç araştırmacının oluşturdukları ortak kodlar belirlenerek temalandırılmıştır.

George ve Mallery (2010) çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında yer almasının normal dağılımın şartı olduğunu ifade etmektedir. Kariyer uyum yeteneklerinin basıklık değeri 1.94, çarpıklık değeri -1.19, kariyer stresinin basıklık değeri 0.49, çarpıklık değeri -0.29 olarak ölçülmüştür. Ayrıca alınan skorlar z puanlarına çevrilerek +3 ile -3 arasındaki değerler incelenmiştir. Buna aykırı bir veri olmadığı için verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın nicel verilerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Tablo 3 Kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresine ilişkin korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler	SS	Ort.	Kariyer Uyum Yetenekleri (5)					Kariyer Stresi			
			1	2	3	4		6	7	8	9
Kaygı (1)	0.874	3.92	1	0.37**	0.53**	0.41**	0.73**	-0.21	-0.17	-0.16	-0.21
Kontrol (2)	0.521	4.38	0.37**	1	0.57**	0.47**	0.76**	-0.59**	-0.51**	-0.25*	-0.57**
Merak (3)	0.817	3.90	0.53**	0.57**	1	0.57**	0.89**	-0.29*	-0.16	-0.10	-0.24
Güven (4)	0.462	4.61	0.41**	0.47**	0.57**	1	0.75**	-0.22	-0.19	-0.25*	-0.25
Kariyer Uyum Yetenekleri (5)	0.506	4.26	0.73**	0.76**	0.89**	0.75**	1	-0.42**	-0.32*	-0.22	-0.40**
Kariyer Belirsizliği (6)	1.118	2.72	-0.21	-0.59**	-0.29*	-0.22	-0.42**	1	0.79**	0.44**	0.94**
İş Bulma Baskısı (7)	1.111	2.79	-0.17	-0.51**	-0.16	-0.19	-0.32*	0.79**	1	0.57**	0.92**
Dışsal Çatışma (8)	1.131	2.13	-0.16	-0.25*	-0.10	-0.25*	-0.22	0.44**	0.57**	1	0.67**
Kariyer Stresi (9)	0.983	2.62	-0.21	-0.57**	-0.24	-0.25	-0.40**	0.94**	0.92**	0.67**	1
Algılanan Ekonomik Düzey (10)	1.944	5.00	0.04	-0.09	-0.13	-0.04	-0.06	-0.28*	-0.32**	-0.38**	-0.35**

*p<.05; **p<.001

Tablo 3'teki betimleyici istatistikler incelendiğinde kariyer uyum yetenekleri ile kariyer stresi arasında negatif, orta düzeyde anlamlı bir ilişki (r=-0.40; p<.001) olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra algılanan ekonomik düzey ile kariyer stresi arasında negatif, orta düzeyde anlamlı bir ilişki (r=-0.35; p<.001) bulunmuştur. Özellikle dışsal çatışma (r=-0.38; p<.001) ve iş bulma baskısı (r=-0.32; p<.001) alt boyutları ile algılanan ekonomik düzey arasında orta düzeyde, negatif anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tablo 4 Kariyer stresi ve kariyer uyum yetenekleri değişkenlerinin cinsiyete ilişkin t-testi analiz sonuçları

Değişkenler	Grup	n	X̄	SS	t	Df	p
Kariyer Stresi	Kadın	31	2.8903	1.13757	2.097	51.493	.041*
	Erkek	33	2.3818	.75081			
Kariyer Uyum Yetenekleri	Kadın	31	4.1969	.54965	-.989	62	.327
	Erkek	33	4.3222	.46236			

*p<.05

Tablo 4'te Kadınların kariyer stresi puan ortalaması X̄=2.8903 (SS=1.13757) iken, erkeklerin X̄=2.3818 (SS=0.75081) hesaplanmıştır. Bu sonuç kadınların kariyer stresinin erkeklerden anlamlı olarak (p<.05) farklılık gösterdiğini ve kariyer streslerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Gastronomi öğrencilerinin kariyer uyum yetenekleri incelendiğinde; erkeklerin kariyer uyum yetenekleri ölçeğinden aldıkları puan ortalaması X̄=4.3222 (SS=0.46236) iken kadınların puan ortalaması X̄=4.1969 (SS=0.54965) ölçülmüştür. Bu sonuca göre, erkek ve kadın katılımcılar arasında kariyer uyum yetenekleri bakımından anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı (p>.05) bulunmuştur.

Tablo 5 Kariyer stresi ve kariyer uyum yeteneklerinin öğrencilerin sınıflarına göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları

Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark	X
Kariyer Uyum Yetekenleri	Gruplararası	1.158	4	.290	1.139	.347	-	-
	Grupiçi	14.996	59	.254				
	Toplam	16.155	63	-				
Kariyer Stresi	Gruplararası	9.347	4	2.3377	2.669	0.41*	2.sınıf ve yeni mezun	1.47056**
	Grupiçi	51.648	59	.875				
	Toplam	60.994	63	-				

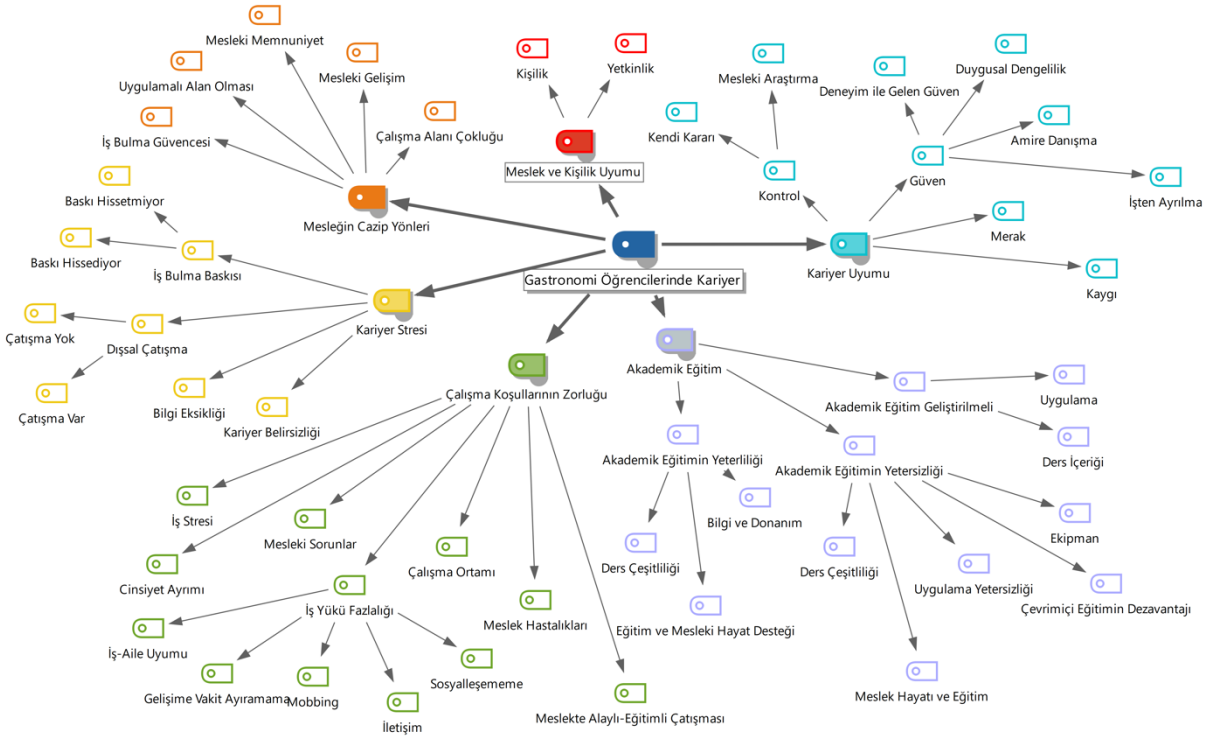
*p<.05 **p<.01

Tablo 5'te analiz sonuçlarına göre kariyer uyum yetenekleri bakımından gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olmadığından (p>.05) alt boyutlar incelenmemiştir. Gastronomi öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıflara göre kariyer stresi ölçeğinden aldıkları puanlarda öğrenim gördükleri sınıflara göre anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu bulunmuştur. (F=2.669 p<.05). Sınıflar arası farklılığın Tukey Testine göre analizi sonucunda, 2. sınıfta öğrenim gören öğrenciler ile yeni mezunlar arasındaki fark anlamlıdır (X= 1.47056, p<.01). Diğer sınıflar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Nitel Bulgular

Gastronomi Bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitimlerin mesleki hayatlarına ve kariyer süreçlerine etkilerine yönelik bakış açıları ile kariyer stresleri ve kariyer uyum yeteneklerine ilişkin durumlarının anlaşılması için görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda tanımlama, sınıflandırma, yorumlama sürecinde kodlama ve temalandırma yapılmıştır. Elde edilen bulgular nitel analizin durum çalışmasına uygun olduğu için durum desenine göre araştırma tasarlanmıştır. Temalandırma sürecinde 3 araştırmacı tarafından kodlamaların hangi temaya uygun olacağı tartışılmış ve kodlamaları en iyi temsil eden temalar üzerinde uzlaşılarak

gerçekleştirilmiştir. Uygulanan tematik, betimsel ve içerik analizi doğrultusunda "mesleğin cazip yönleri", "çalışma koşulları zorluğu", "kariyer uyumu", "kariyer stresi", "meslek ve kişilik uyumu" ve "akademik eğitim" olmak üzere 6 tema oluşturulmuştur. MAXQDA 2020 programında hazırlanan temalara ilişkin kavramsal haritalama aşağıda sunulmuştur.

Görsel 1 Gastronomi öğrencilerinde kariyer temaları

Temalara ilişkin bulguların ortaya konulabilmesi için her temaya ilişkin alt temalar ayrıntılı bir şekilde aşağıda sunulmuştur. Her bir katılımcının anonimliğini sağlamak için katılımcılar tablolarda K1'den K11'e kodlanarak verilmiştir.

Tablo 6 Çalışma koşullarının zorluğu teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1. Cinsiyet Ayrımı					✓						✓	2
2. Mesleki Hastalıkları	✓			✓								2
3. Mesleki Sorunlar		✓		✓						✓		3
4. Meslekte Alaylı-Eğitimli Çatışması	✓	✓	✓	✓	✓						✓	6
5. Çalışma Ortamı	✓	✓								✓		3
6. İş Stresi		✓				✓						2
7. İş Yükü Fazlalığı												
7.1. Gelişime Vakit Ayıramama	✓	✓	✓		✓			✓			✓	6
7.2. Mobbing										✓		1
7.3. Sosyalleşememe	✓	✓		✓		✓				✓		5
7.4. İletişim										✓		1
7.5. İş-Aile Uyumu		✓										1

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda 12 kod çalışma koşullarının zorluğu teması altında toplanmıştır. Verilen cevaplara bakıldığında frekans değeri en yüksek kod meslekte alaylı-eğitimli çatışması ve iş yükü fazlalığından kaynaklı gelişime vakit ayıramamadır. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

> "Okulunu okumayıp bu işi yapanlar bize farklı gözle bakıyorlar. Bize üstten bir gözle bakıp bizi aşağılıyorlar. Kendileri uzun yıldan beri çalıştıkları için pratikleri var" (K1, 6,4).

"Genel olarak Türkiye'ye baktığımda 2-3 yıllık deneyimime göre kadınları mutfakta yükseltme olayı çok olmuyor. Yüksek pozisyonda kadın görmedim hiç. Bu yüzden burada kalmayı düşünmüyorum" (K11, 6,1).
"Normalde insan sabah erken kalkıp kendine vakit ayırdıktan sonra işine gidip işinden dönüp, sonrasında ailesine, kişisel gelişimine vakit ayırabiliyorken bizde böyle bir durum söz konusu değil. Ben günde 17 saat çalıştığımı da hatırlıyorum" (K2, 6,7.3;7.5).

Tablo 7 Mesleğin cazip yönleri teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1. Mesleki Gelişim	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	10
2. Mesleki Memnuniyet				✓	✓	✓		✓	✓			5
3. Uygulamalı Alan Olması	✓		✓									2
4. Çalışma Alanı Çokluğu					✓							1
5. İş Bulma Güvencesi		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	10

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan kodlar mesleğin cazip yönleri teması altında toplanmıştır. Verilen cevaplara bakıldığında frekans değeri en yüksek kod mesleki gelişim ve iş bulma güvencesidir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

"İnsanları deneyimliyorum ve sosyal anlamda katkı sunuyor. Ayrıca ekip iletişiminde de iyi olduğumu düşünüyorum" (K11, 7,1).
"Yemek yapıp müşteriye gittiğinde beni mutlu ediyor" (K6, 7,2).
"Basit bir şekilde 1-2 saat içinde iş bulunabilir. Zorlanılacağını düşünmüyorum" (K4, 7,5).

Tablo 8 Meslek ve kişilik uyumu teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1.Kişilik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			9
2.Yetkinlik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	10

Tabloda 8'de gastronomi öğrencilerinin cevaplarına göre oluşturulan kodlar meslek ve kişilik uyumu teması altında toplanmıştır. Katılımcılar meslek ve kişilik uyumu teması altında oluşturulan kodlardan en fazla yetkinliğe cevap vermiştir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

"Burada iletişimle her şey çözülüyor. Bu sebeple iletişim de beni çok geliştiriyor. Hâlâ eksik olduğum kısımları var bile" (K6, 8,2).
"El becerileri motor becerilerini destekliyor. Mutfaktaki yönetim kısmı da geliştiriyor. Özellikle insanlarla iyi iletişim ve bağlantı kurmak noktasında geliştiriyor" (K4, 8,2).
"Ben soğuk ve donuğum. Şeflerin de katı olduğu gerçeği var. Bazen bu sebeple emin olamıyorum ve karar veremiyorum. Düşününce kişiliğimi yansıttığını pek söyleyemem" (K1, 8,1).

Tablo 9 Akademik Eğitim Teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1. Akademik Eğitimin Yeterliliği												
1.1.Eğitim ve Mesleki Hayat Desteği		✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	7
1.2.Bilgi ve Donanım		✓	✓							✓	✓	4
1.3.Ders Çeşitliliği	✓		✓									2
2. Akademik Eğitimin Yetersizliği												
2.1.Meslek Hayatı ve Eğitim		✓		✓		✓	✓	✓		✓		6
2.2.Çevrimiçi Eğitimin Dezavantajları	✓					✓	✓		✓		✓	5
2.3.Uygulama	✓			✓	✓	✓			✓	✓		6
2.4.Ders Çeşitliliği	✓			✓								2
2.5.Ekipman				✓					✓			2
3. Akademik Eğitim Geliştirilmeli												

3.1.Uygulama					✓					✓	2
3.2.Ders İçeriği		✓	✓								2

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların akademik eğitim teması altında en yüksek frekans değerine akademik eğitimin meslek hayatı ve eğitim konusundaki yetersizliği kodu olduğu belirlenmiştir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

> "Devlet üniversiteleri arasında en iyi olsa da mutfak konusunda yetersiz" (K1, 9,2.3).
> "Mesleğime yönelik pratik bir katkısı olmadı" (K10, 9,2.3).
> "Pandemiye denk geldim ve deprem de oldu. Çok fazla uygulamalı çok bir şey göremedim" (K11, 9,2.2).
> "Çok da iyi bu bölümü ve üniversiteyi bilmeyerek geldim. Ama X Üniversitesi şanslı bir şekilde mesleği daha rahat tanımama ve 4. sınıfın sonunda çok fazla deneyim edinmeme yardımcı oldu" (K2, 9,1.2).
> "Okul daha çok teorik, ben daha pratik bekliyorum ama yine de memnunum bu durumdan. Muhasebe, ekonomi, gıda mevzuatı gibi şeyleri de öğrenmem gerekiyordu. Şeflik sadece mutfakta bir şeyler doğramakla olmuyormuş. Şarap bilimini de öğrenmek gerekiyormuş" (K11 9,1.2).
> "Eğitim teorikti, biz daha pratikte bir şeyler öğrenmenin gerektiği bir işi yapıyoruz. Bu yüzden başka üniversitelerle karşılaştırdığımda çok mutlu etmedi beni" (K5, 9,3.1).

Tablo 10 Kariyer uyumu teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1.Kontrol												
1.1.Kendi Kararı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	10
1.2.Mesleki Araştırma	✓		✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	8
2.Kaygı	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓			7
3.Merak	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓		8
4.Güven												
4.1.Deneyim ile Gelen Güven			✓			✓	✓	✓			✓	5
4.2.Duygusal Dengelilik			✓								✓	2
4.3.Amire Danışma	✓	✓		✓	✓	✓						5
4.4.İşten Ayrılma	✓			✓			✓	✓	✓	✓	✓	7

Tablo 10'da, katılımcıların verdikleri yanıtlar doğrultusunda oluşturulan kariyer uyumu teması altında kontrol alt temasına ait "kendi kararlarını almış olmaları" kodu en yüksek frekansa sahiptir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

> "Seçmeden önce bu bölümü araştırmıştım. Hangi üniversitelerde hangi dersler var diye bakarak seçmiştim. Bu kararı da kendim vermiştim. Sadece ailem öğretmenlik okusan daha iyi mi olur diye konuşmuştu ama kendim kararımı kendim verdim. Kötü olarak da etkilenmedim" (K11, 10,1.1).
> "Mesleği düşünmeye başladığımda araştırmalar yaptım" (K10, 10,1.2).
> "Bu mesleği seçmemdeki en büyük nedenim bu meslek dalında yurt dışında çok iyi şeyler yapabileceğimi düşünmem. Yurt dışı ayağı beni çok cezbetti. Birçok alanda kendini geliştirebileceğin önü açık bir alan" (K9, 10,3).
> "Mesleğe yönelen herkes bu sorunlarla karşılaşıyor ve bu noktada deneyim ve istişare önemli bir başa çıkma aracı" (K2, 10,4.1).
> "Ekonomik açıdan da yeni bir iş bulabileceğime inanıyorum. Türkiye şartlarında bilemiyorum ama dünyada da yapabileceğim için gelecekte çok kolay iş bulabileceğimi düşünüyorum. Kariyer alanı geniş bir meslek" (K4, 10,3.3).
> "Mesleki olarak akademisyen olmak istiyorum aslında. Sayısal olarak ALES'ten yüksek puanı alarak, not ortalamam da yüksek zaten. Bunları yaparak istediğim şehirde istediğim gibi çalışabileceğimi düşünüyorum. Zor bir süreç. Kişinin önünü göremeyip ona yönelik planlar yapması aslında çok da sorumluluk getiriyor. Ben de şu an onun mental çöküklüğü içerisindeyim. Ders çalışıyorum. Üniversiteye hazırlanan insanlar gibi ben de yeniden yüksek

lisansa hazırlanıyorum. Bir noktada mezuna kalmış bir öğrenci gibi düşünebilirim kendimi. İleride daha iyi olabilmek için çalışıyorum ancak tabii ki bunun mental çöküntüsü büyük" (K2, 10,2).
"Suçlu olmadığım bir konu ise bizim işlerde ayrılmalar gerçekleşiyor. İşten kolay ayrılabilirim" (K1, 10,4.4).
"Ağlamamak için mücadele ediyorum. Sonrasında sürekli olumluyorum. Gün içerisinde hep yaşanmasa bile haftada birkaç kez yaşanıyor. Bu işin gerekliliği bu" (K3, 10,4.2).
"Bir sorun yaşadığımda yeni bir yol çizme konusunda kendime güvenim tam. Kendimi başka konulara kanalize edebilirim" (K8, 10,4.2).

Tablo 11 Kariyer stresi teması

Kodlar	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	f
1.İş Bulma Baskısı												
1.1. Baskı Hissetmiyor	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	11
1.2. Baskı Hissediyor	✓										✓	2
2.Dışsal Çatışma												
2.1. Çatışma Yok	✓	✓	✓	✓		✓		✓		✓		7
2.2. Çatışma Var	✓						✓		✓	✓	✓	5
3.Bilgi Eksikliği		✓					✓					2
4.Kariyer Belirsizliği	✓	✓			✓	✓				✓		5

Tabloda 11'de katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan kariyer stresi teması altındaki "iş bulma baskısı hissetmeme" alt teması en yüksek frekans değerine sahiptir. Bazı katılımcılar hem dışsal çatışma yaşadığını hem de yaşamadığını belirtmiştir. Bunun sebebi öğrencilerin yakın çevresi ile dışsal çatışma yaşarken ailesiyle yaşamaması gibi durumlar olabilir. Bu temaya ilişkin katılımcı ifadelerinden oluşan bazı betimsel alıntılar aşağıda sunulmuştur.

"Bu bölümde işsiz kalmak imkânsız gibi" (K10, 11,1.1).
"Ailemden yana hiçbir sorun ve baskı olmadı" (K1, 11,2.1).
"Araştırdığım kadarıyla bazı şeylere hakimdim fakat başladıktan sonra daha farklı olduğunu gördüm. Yavaş yavaş alıştım. Başlangıçta çok fazla bilgim yoktu" (K7, 11,3).
"Bu mesleğin biteceğini ya da duraksayacağını düşünmüyorum. İnsanoğlu var olduğu sürece devam edecektir. Bu konuda güveniyorum. Kendimi bu mesleğin birçok alanında geliştirebilirim. Mutfakta sıcakta ya da soğuk mutfakta, barda farklı farklı alanlarda kendimi geliştirebilirim en sonunda kendi işletmemi açabilirim. Baktım mutfak bana göre değil yüksek lisans yapıp akademisyen olabilirim. Derya deniz istediğin her şeyi yapabilirsin bu mutfakta" (K9, 11,1.1).
"Mesleğin gerekliliklerinden eminim ama kendimin buna uygun olup olmadığım konusunda düşüncelerim var" (K10, 11,4).

Tartışma

Bu araştırma gastronomi öğrencilerinde kariyer stresi ve kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması ve yorumlayıcı paradigma doğrultusunda derinlemesine anlaşılması amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgularda kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi arasındaki ilişki yapılan birçok araştırma sonucuyla paraleldir (Duru ve Gültekin, 2020; Zhuang vd., 2021; Aşık ve Akgül, 2022; Dong vd., 2023). Araştırmamızın nitel bulgularında öğrencilerin kariyer uyumlarının olması, kariyerleri ile ilgili süreçleri merak etmeleri, kariyer keşfetmekten aldıkları haz, geleceğe yönelik yatırımlar yapmaları öne çıkmıştır. Araştırmamızın nicel bulgularında Kariyer stresi katılımcılarda anlamlı düzeyde yüksek ölçülmüştür. Bu bulgu araştırmamızın nitel verileriyle desteklenmiştir. Örneğin (K1) geleceğe yönelik yatırımını *"İstanbul için çabalıyorum ve deneyim kazanıyorum"* şeklinde ifade ederken *(K3) "Açıkçası bazı durumlarda yapılır mı bu meslek diyorum"* diyerek kariyer stresini ve kaygısını ortaya koymaktadır.

Algılanan stres ve kariyer uyum yeteneklerinin üniversite son sınıf öğrencilerinin katılımı ile incelendiği bir araştırmada bu değişkenler arasında negatif yönlü, anlamlı bir bulgu elde edilmiştir (Zhuang vd., 2021). Ayrıca üniversite öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş olan başka bir çalışmada yine kariyer uyum yetenekleri ve kariyer stresi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir sonuç elde edilmiştir (Kılıçaslan, 2023). Alanyazın ile paralellik gösteren araştırmamızda da kariyer stresi ile kariyer uyum yetenekleri arasında anlamlı düzeyde negatif bir ilişki bulunmuştur.

Kariyer stresi ve cinsiyet bulgusuna yönelik alanyazına bakıldığında genellikle anlamlı bulgular bulunmasa da (Yılmaz, 2019; Bozyiğit ve Gökbaraz, 2020; Aşık ve Akgül, 2022; Güngör vd., 2022; Liu vd., 2023) bu araştırmada cinsiyetler arası farklılık anlamlı bulunmuştur. Bunun sebebi gastronomi mesleğinde cinsiyetçi yaklaşımların daha görünür ve hissedilebilir olması olabilir. Ayrıca kadınların kariyer algılarında erkeklere göre farklılık da olabilir. Araştırmanın özellikle nitel boyutunda ortaya çıkan cinsiyetçi yaklaşımların varlığı, çevrimiçi eğitim süreçlerinin dezavantajı gibi meslek ve eğitim hayatını olumsuz etkileyen süreçlerde kadınların kendilerini daha çok dezavantajlı hissetmelerine ve algılamalarına neden olmuş olabilir. Görüşmelerde cinsiyet ayrımı ifadeleri ise; *"Özellikle kadınlar için çok zorlu bir süreç oluyor. 10. yılımda kademe atlamak gibi bir şey zor olur muhtemelen" (K5); "Pandemiye denk geldim ve deprem de oldu. Çok fazla uygulamalı çok bir şey göremedim" (K11)* şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu bulgunun alanyazındaki diğer bulgulardan ayrılıyor olmasının sebebi son yıllarda yaşanan travmatik olayların (Covid-19, 6 Şubat Depremi) etkisi veya bu meslek grubunda algılanan cinsiyetçi yaklaşımların daha fazla olması olabilir. Gelecek çalışmalarda özellikle bu alanda cinsiyetçi yaklaşımların incelenmesi hem alanyazına hem de meslek hayatına katkı sağlayabilir.

Kariyer stresinin 2. sınıf öğrencilerinde daha yüksek bulunmasının nedeni ise henüz kariyer planlarının kesinleşmemesi ve çevrimiçi eğitimin dezavantajları olabilir. Özellikle araştırmanın nitel kısmında derinleştirilen bu bulgu, henüz 2. sınıfta okuyan (K1)'in şu ifadeleriyle örtüşmektedir: *"Online dönemdeyken çalışamadım ve okula başlayınca geri kalacağımı düşündüm", "Online dönem bittiğinde tecrübesizler yetersiz hissediyordu.".*

Savickas'a göre (1997) bireylerin uyum yeteneği farklılık göstermektedir. Kişilerin planlı davranış sergilemeleri, kendilerini ve çevrelerini keşfetmeleri, içsel yetenek ve psikolojik hazırlığı gibi bilinçli karar vermeyi etkileyen bu değişkenler uyum yeteneğinde farklılıklara sebep olmaktadır. Buna yönelik olarak da araştırmanın nitel bulguları bu durumu desteklemektedir: *"Lisede de Gastronomi bölümünü görünce okumak istedim. Çocukluğumdan beri bazı becerilerim vardı ve bunları fark ederek seçtim" (K4). "Yemek fotoğrafçılığı Türkiye'de çok yapılan bir bölüm değil. Yurt dışında çok fazla var yemek fotoğrafçılığı... Özellikle Avrupa'da çok iyi. Fakat ben Amerika'ya gitmek istiyorum bu iş için. Çünkü Amerika'da daha çok fırsat var. Uzun bir süredir de Amerika'ya gitmek için araştırıyorum ve para biriktiriyorum" (K4), "Genel olarak şu an çalıştığım yerlerdeki üstlerimden bir şeyler öğrenmeye çalışıyorum. Araştırmalar yapıyorum, belgeseller izliyorum. Makaleler okuyorum." (K7)*. Özellikle Gastronomi alanındaki öğrencilerin meslek algılarındaki planlamaların daha geniş bir çerçevede ve uluslararası bir planlamada olduğu da dikkat çekmektedir. Böylece öğrencilerin kariyer planlamalarındaki çeşitlilik kariyer uyum yetenekleri açısından uyumluluk belirten noktalardan bir tanesidir.

Rottinghaus ve diğerlerine göre (2014) kariyer uyum becerisinin yüksekliği, geleceğe dair tutarlı tutumlar ve planların sergilenmesi, ciddi düşünülmesi ve planlanması ve meslek geleceğine dair bireysel yeteneklerini kontrol eden ve arttıran bireyleri tanımlamaktadır. Araştırmamızın nitel bulguları da bu açıklamayı desteklemektedir. Örneğin; *"Okul döneminde de İngilizce dersi almayı planlıyorum. İleride yurt dışına çıkacağım için..." (K1), "Ben üniversiteyi yeni bitirdim. Yüksek lisans üzerinden akademik kariyer yapmayı planlıyorum. Şu anda buna yönelik kişisel gelişimimi, yabancı dil üzerinden özellikle geliştirmeye çalışıyorum. Buna yönelik çalışmalarım var. Tabii yine ihtiyaçlarımı karşılayabilmek için gidip mutfakta çalışıyorum tabii ki" (K2)*.

Araştırmanın nicel kısmında elde edilen bulgular sonucunda sorgulanan araştırma sorularının, nitel kısmında derinlemesine görüşmeler ile incelenmesi, nicel sonuçların daha iyi kavranmasına destek olmuştur. Anket sorularına verilen cevaplarla paralel olmakla birlikte kavrama yönelik daha derinlemesine veriler elde edilmiştir. Örneğin; öğrencilerin stres yaşama durumlarının temel belirleyicileri arasında, mesleki hayatlarında yaşam standartlarının korunamaması, mesleki sorunların varlığı, meslek hastalıklarının oluşmasında algılanan risk faktörü, çalışma ortamının negatif yönleri, mesai yoğunluğu sebebiyle ortaya çıkan mobbing, kişisel gelişime vakit ayıramama, iletişim ve sosyalleşme sorunlarının doğması, rekabet edilebilirlikte haksız rekabet algısı ve cinsiyet ayrımı mesleki hayatın yarattığı kariyer stresi faktörleri olarak bu araştırmada karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamızda kariyer stresi ile ilgili elde edilen görüşme verilerinden biri ise eğitim hayatı ile ilgilidir. Örneğin; meslek hayatı ve eğitimin beraber sürdürülememesi, çevrimiçi eğitimin getirdiği dezavantajların algılanan kariyer süreçlerini etkilemesi, eğitimin uygulamadaki yetersizliği, ders çeşitliliğinin sınırlı olması ve ekipman yetersizliği kariyer stresini etkileyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.
Turizm alanında, mevsimlik çalışma ve işgücü arzı fazlalığı sebebiyle, beyaz yakalılarda bile, bireylerin iş güvencesizliğinin kariyer stres düzeylerini arttırdığı genel kabulünün aksine, araştırma bulgularımızda Gastronomi öğrencilerinde bu durum gözlemlenmemiştir. Bu durum, Gastronomi öğrencilerini diğer turizm fakültesi öğrencilerinden ayıran bir özellik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca turizm sektöründe gelecekte meslek personeli olacak öğrencilerin iş baskısı hissetmemesi ve algılanan iş güvencelerinin yüksek olması hem kariyer stresi hem de kariyer uyum yetenekleri açısından avantaj sağlamaktadır. Örneğin (K6) bu durumu *"İş bulmakta bir çekincem yok. Her türlü bulabileceğimi düşünüyorum. Şu an bile kolayca bulabiliyorum. İşsiz kalmak gibi bir durum yok bu meslekte."* şeklinde ifade etmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonuçları özetlendiğinde; Gastronomi öğrencilerinde kariyer uyum yetenekleri ölçeğinden aldıkları puanlar ile kariyer stresi ölçeğinden aldıkları puanlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Kariyer stresi ölçeğinden alınan puanlarda ise kadınlar erkeklere göre anlamlı olarak daha yüksek puanlar almıştır. Ayrıca yine kariyer stresi ölçeğinden alınan puanlara göre 2. sınıf öğrencileri yeni mezunlara göre anlamlı olarak daha yüksek puanlar almıştır. Bu bulgular alanyazındaki bulgular ışığında çalışmamızda tartışılmıştır. Ayrıca bu bulgular ile araştırmanın diğer kısmı olan nitel görüşmeler tasarlanmıştır. Nitel görüşmeler sonucu da araştırmanın nicel bulguları ile örtüşmektedir. Kariyer uyum yetenekleri alt boyutları ile katılımcı ifadeleri birbirlerini desteklemiştir. Kariyer stresinde ise alt boyutları ile örtüşmesinin yanı sıra, çalışma ortamı, sosyalleşme sorunu, cinsiyet ayrımı ve rekabet edilebilirlik gibi faktörlerin de streste etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu bulgular da alanyazınca ve araştırmanın diğer bulguları ile kapsamlı tartışılmıştır. Genel olarak Gastronomi öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerine sahip oldukları ancak kariyer stresi yaşadıkları görülmektedir.

Bu çalışma özellikle travmatik toplumsal olaylardan (Covid-19 Pandemisi, 6 Şubat Depremi) etkilenerek eğitim hayatını sürdüren ve yaş aralığı olarak çoğunlukla milenyum kuşağı olan bir örneklem temsiliyetine sahiptir. Bu sebeple araştırma bulgularının güncelliği, araştırma yönteminin hem nicel hem nitel yöntem ile tasarlanması, turizm sektörünün önemli bir ayağını oluşturan Gastronomi alanındaki öğrenciler ile yapılması araştırmayı diğer araştırmalardan ayıran önemli noktalardandır. Bu araştırma bulgularının gelecekte yapılacak olan araştırmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Özellikle bu araştırmanın konusu olmayan fakat bulgularda ön plana çıkan çevrimiçi eğitimin Gastronomi alanındaki dezavantajları gelecek çalışmalarda incelenebilir.

Sonuç olarak, özellikle ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere henüz kariyer planlamalarını yaptıkları dönemlerde Gastronomi alanının tanıtılması yapılabilir. Böylece bu alanda yetenekli

olabilecek öğrencilerin Gastronomi alanına dikkatleri çekilebilir. Gastronomi alanında eğitimli uzmanlar tarafından Gastronomi mesleğinin meslek standartlarının oluşturulması, bu mesleği yapacak profesyonellerin kariyer ile ilgili yaşayabileceği zorlukları ortadan kaldırabilir. Gelecekte Gastronomi meslek liselerinin oluşturulması bu alanda çok daha yetenekli ve yetkin profesyonellerin yetiştirilmesini sağlayabilir. Ayrıca Gastronomi mesleğine yönelik mentorluk programlarının detaylandırılması da hem kariyer stresini azaltıcı hem de kariyer uyum yeteneklerini artırıcı yeni yaklaşımlardan biri olabilir.

Bu araştırmanın etik kurul onayı, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 08.06.2023'de 299 Nolu sayı ile verilmiştir.

Yazar Katkı Oranları

1. Yazar: %25, 2. Yazar: %25, 3. Yazar: %20, 4. Yazar: %20, 5. Yazar: %10 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Gastronomi Öğrencilerinde Kariyer Uyum Yetenekleri ve Kariyer Stresi Arasındaki İlişki" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Kaynakça için stiller Akbaba, A. & Kendirci, P. (2016). Gastronomi turizmi ve coğrafi işaretlemeli ürünler. (O. N. Özdoğan Ed.). *Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler* 2. Ankara: Detay Yayıncılık.

Aşık, G. & Akgül H. (2022). Üniversite öğrencilerinin kariyer stresleri, kariyer kararında ailenin etkisi ve kariyer kararı verme yetkinlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(1), 192-212.

Bekar, A. & Belpınar, A. (2015). Turistlerin gastronomi turizmine ilişkin görüşlerinin milliyetlerine göre değerlendirilmesi. *Journal of Yasar University, 10*(38), 6519– 6530.

Bober, P. (1999). *Art, culture, and cuisine: Ancient and medieval gastronomy*, Chicago: University Chicago Press Ltd.

Bozyiğit, E., & Gökbaraz, N. (2020). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde kariyer stresinin belirleyicileri. *Journal of Computer and Education Research*, *8*(15), 181-200.

Creed, P. A., Fallon, T., & Hood, M. (2009). The relationship between career adaptability, person and situation variables, and career concerns in young adults. *Journal of Vocational Behavior*, *74*(2), 219-229.

Creed, P. A., Hood, M., Praskova, A., & Makransky, G. (2016). The career distress scale: Using Rasch measurement theory to evaluate a brief measure of career distress. *Journal of Career Assessment*, *24*(4), 732-746.

Dilsiz, B. (2010). *Türkiye'de gastronomi ve turizm (İstanbul örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.

Deveci, B., Türkmen, S., & AVCIKURT, C. (2013). Kırsal turizm ile gastronomi turizmi ilişkisi: Bigadiç örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, *3*(2), 29-34.

Dong, C., Xia, L., Zhao, C., Zhang, X., He, J., Zhang, G., & Zhang, J. (2023). Prospective association between perceived stress and anxiety among nursing college students: The moderating roles of career adaptability and professional commitment. *BMC psychiatry*, *23*(1), 388-398.

Duffy, R. D., Douglass, R. P. & Autin, K. L. (2015). Career adaptability and academic satisfaction: Examining work volition and self efficacy as mediators. *Journal of Vocational Behavior*, 90, 46–54.

Duru, H. & Gültekin, F. (2020). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kariyer stresleri, kariyer uyum yetenekleri ve mentörlük arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Education Journal*, *28*(1), 328-337.

Eren, S. (2007, 4-5 Mayıs). Türk mutfağı ve HACCP sistemi; mutfak profesyonellerinin HACCP bilgilerinin ölçülmesi [Sepmozyum Yazılı Tam Metni]. *1. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler Antalya, 4*(5), 79-83.

Esen, D. (2019). Kariyer stresi ile özyeterlilik inancı ilişkisinin demografik değişkenlerin farklılaştırıcı rolü bağlamında incelenmesi: İzmir Meslek Yüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar örneği. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi 100 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 217-232.

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.

Gerçek, M. (2018). Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkiler: Öğretmen adayları açısından bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(2), 297-312. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.401010

Gillespie, C. & Cousins, J. A. (2001). *European gastronomy into the 21st century*, Burlington (USA): Butterworth- Heinemann.

Gizir, C. A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin problemleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 196-213.

Gökdeniz, A., Erdem, B., Din., Y., & Uğuz, S. Ç. (2015). Gastronomi turizmi: Ayvalık'ta yerli turistler üzerinde görgül bir araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *3*(1), 14-29.

Gümüstekin, G. E. & Gültekin, F. (2009). Stres kaynaklarinin kariyer yönetimine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4765/65489

Güngör, N., Soyer, A., Kurtipek, S., & Soyer, F. (2022). Kariyer stresinin yordanmasında bilinçli farkındalığın rolü. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *16*(3), 306-314.

Günay, Ö. & Çarıkçı, İ. H. (2018). Eleştirel düşünme becerileri ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. UİK Özel Sayısı , 427-440 . https://doi.org/10.18092/ulikidince.439336

Günay, A. & Çelik, R. (2019). Kariyer stresinin psikolojik iyi oluş ve iyimserlik değişkenleriyle yordanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(33), 205-218.

Gürpınar, A. C. , Emül, B. & Siyez, D. (2021). Öğretmen adaylarında kariyer yetkinlik beklentisi ve mesleki sonuç beklentisi: Kariyer stresinin aracı rolü. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 220-237. https://doi.org/10.21733/ibad.852211.

Hall, C. M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N., & Cambourne, B. (Eds.). (2004). *Food tourism around the world*. Routledge. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=WGgABAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Hall,+C.+M.,+Sharples,+L.,+Mitchell,+R.,+Macionis,+N.,+%26+Cambourne,+B.+(Eds.).+(2004).+Food+tourism+around+the+world.+Routledge.&ots=NSN53PRRCC&sig=EJ7aeCvdU1yycP42U1NkbrDiBQc&redir_esc=y#v=onepage&q=Hall%2C%20C.%20M.%2C%20Sharples%2C%20L.%2C%20Mitchell%2C%20R.%2C%20Macionis%2C%20N.%2C%20%26%20Cambourne%2C%20B.%20(Eds.).%20(2004).%20Food%20tourism%20around%20the%20world.%20Routledge.&f=false

Harrington, R. J., & Ottenbacher, M. C. (2010). Culinary tourism—a case study of the gastronomic capital. *Journal of Culinary Science & Technology, 8(1), 14–32.* https://doi.org/10.1080/15428052.2010.490765

Hegarty, J. A., & O'Mahony, G. B. (2001). Gastronomy: A phenomenon of cultural expressionism and an aesthetic for living. *International Journal of Hospitality Management*, *20*(1), 3-13.

Hou, Z.-J., Leung, S. A., Li, X., Li, X., & Xu, H. (2012). Career adapt-abilities scale—china form: construction and initial validation. *Journal of Vocational Behavior*, *80*(3), 686–691.

Judge, T.A., Cable, D.M., Boudreau, J.W. & Bretz, R.D. (1995). An empirical investigation of the predictors of executive career success. *Personnel Psychology*, *48*(3), 485-519.

Kanten, S. (2012). Kariyer uyum yetenekleri ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(1), 191-205.

Karatepe, O. M., & Olugbade, O. A. (2017). The effects of work social support and career adaptability on career satisfaction and turnover intentions. *Journal of Management & Organization*, *23*(3), 337–355.

Kılıçaslan, İ. (2023). *Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Danışmanlığını Almalarına Göre Kariyer Farkındalıklarının, Kariyer Streslerinin ve Kariyer Uyumlarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi: İstanbul.

Küçükkömürler, S., Şırvan, N. B., & Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye'de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 78-85.

Liu, X., Zhang, X., Dang, Y., & Gao, W. (2023). Career education skills and career adaptability among college students in China: The mediating role of career decision-making self-efficacy. *Behavioral Sciences*, 13(9), 780.

Ömeroğlu, S. (2014). *Polis Akademisi öğrencilerine yönelik kariyer uyumu programının etkinliğinin değerlendirilmesi* (Yayın No. 354785) [Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi.

Öncü Glaue, Ş., (2021). Gastronomide coğrafi işaretli ürünler ve kültürel miras içinde (s. 33-49). (Akcan, T., Güçlütürk Baran, G., Özoğul, G., Ed.). *Gastronomide güncel eğilimler*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Özdemir, G. & Dülger Altıner, D. (2019). Gastronomi kavramları ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , *12*(1) , 1-14.

Özden, K. & Sertel-berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları*, *37*(1) , 35-51.

Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgen, F. H. (2005). The career futures inventory: A measure of career-related adaptability and optimism. *Journal of Career Assessment*, *13*(1), 3-24.

Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career adapt-abilities scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, *80*(3), 661–673.

Savickas, M. L. (1997). Career Adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *The Career Development Quarterly*, *45*(3), 247–259.

Seibert, S.E. & Kraimer, M.L. (2001). The five-factor model of personality and career success. *Journal of Vocational Behavior*, 58, 1-21.

Sio, K. P., Fraser, B., & Fredline, L. (2021). A contemporary systematic literature review of gastronomy tourism and destination image. *Tourism Recreation Research*, 1-17.

Turak Kaplan, B. (2019). İnsan kaynaklarında mücadele ruhu: Kariyer uyum yetenekleri. *International Journal Of Social Humanities Sciences Research*, *6*(38), 1566–1572. https://doi.org/10.26450/jshsr.1257

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2023). Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2023. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/

UNWTO (2023). *Tourism on track for full recovery as new data shows strong start to 2023*. Retrieved 26 August 2023 from: https://www.unwto.org/news/tourism-on-track-for-full-recovery-as-new-data-shows-strong-start-to-2023#:~:text=Tourism%20has%20continued%20to%20show,pre%2Dpandemic%20numbers%20were%20recovered.

Yılmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının kariyer streslerinin karma araştırma yaklaşımı ile incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 93-105.

Zacher, H. (2014). Career adaptability predicts subjective career success above and beyond personality traits and core self-evaluations. *Journal of Vocational Behavior*, *84*(1), 21–30.

Zhuang, J., Jiang, Y., & Chen, H. (2021). Stress and career adaptability during COVID-19: A serial multiple mediation model. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, *49*(8), 1-11.

Extended Abstract

Gastronomy is a branch of science that has been taught since ancient times. For this reason, it is not an action that can be reduced to just eating. Gastronomy refers to the organised presentation of food and beverages in accordance with taste and hygiene conditions. The field of gastronomy, where visual presentation is as important as taste, will continue to be one of the star professions in the future as it is today. Therefore, the career perspectives of the students trained to work in this field are very important for the future of the field.

When the research findings are generally summarized, there is a significant negative relationship between the points of gastronomy students on the career adaptability scale and the points on the career stress scale. Women received significantly higher points than men on the career stress scale. In addition, according to the points obtained from the career stress scale, second-year students got significantly higher points than newly graduated students. These findings were discussed in our research in light of the findings in the literature. In addition, qualitative interviews, the other part of the research, were designed with these findings. The results of the qualitative interviews also coincide with the quantitative data of the research. The results obtained from the career adaptability sub-dimension scores of the quantitative research and the participant expressions obtained from qualitative interviews support each other. Participant expressions showed that factors such as working environment, socialisation problems, gender

discrimination and competitiveness can also affect stress. Students generally have career adaptability, but they also experience career stress.

The research aims to examine the relationship between career adaptability and career stress levels of students attending Gastronomy Department of Tourism Faculty of a state university in Antalya.

In line with the research purpose, qualitative and quantitative methods were both used.

The sample of the research consisted of students from the Gastronomy and Culinary Arts Department of the Faculty of Tourism of a state university in the center of Antalya, which is one of the faculties with the highest success ranking in the university placement exam conducted by the 'Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi' (ÖSYM). Antalya is one of the biggest tourism cities in Turkey. Therefore, the contribution of tourism faculties to the city is significant. Gastronomy is a field that supports city tourism and requires expertise in many fields. The quantitative dimension of the research was carried out with 64 participants and the qualitative dimension with 11 participants.

There are 4 data collection tools in the study. The first one is the demographic information form in which the demographic descriptive information of the participants is obtained. Secondly, the Career Stress Scale developed by Choi et al. (2011) and adapted into Turkish by Özden and Sertel-Berk (2017) was used. Thirdly, the Career Adjustment Scale developed by Savickas and Porfeli (2012) and adapted into Turkish by Kanten (2012) was used. In the quantitative dimension of the research, scales and demographic descriptive forms were used. In the qualitative dimension of the research, a semi-structured interview form was created in line with the literature and interviews were conducted with the participants.

Pearson's Correlation Coefficient, t-test, and ANOVA methods were used in the research's quantitative dimension. Descriptive, content, and thematic analysis methods were used in the qualitative dimension.

According to the research results, it was found that there was a negative, significant, high-level relationship between career adaptability and career stress. It has also been found that women's career stress is higher than men's. Another finding of the research is that the career stress levels of second-year students are significantly higher than those of new graduates. In the quantitative findings of the research, 6 main themes were obtained. These are named as the difficulty of working conditions, attractive aspects of the profession, profession and personality compatibility, academic education, career stress and career adaptability. The code with the highest frequency value in the theme of difficulty of working conditions is the conflict between the educated and the self-educated worker and not being able to spare time for development due to excessive workload. The code with the highest frequency value in the theme of attractive aspects of the profession is professional development and job security. The code with the highest frequency value in the theme of profession and personality compatibility is competence. In the theme of academic education, the code with the highest frequency value is the inadequacy of academic education in terms of professional life and education. In the theme of career adaptation, the code with the highest frequency value is making their own decisions, and in the theme of career stress, the code with the highest frequency value is not feeling pressure to find a job.

When the research findings are summarized, there is a significant negative relationship between the points of gastronomy students on the career adaptability scale and the points on the career stress scale. Women received significantly higher scores than men on the career stress scale. In addition, according to the points obtained from the career stress scale, second-year students received significantly higher scores than new graduates. These findings were discussed in our research in light of the findings in the literature. In addition, with these findings, the other part of the research, qualitative interviews, was designed. The results of the qualitative interviews also coincide with the quantitative data of the research. Career adaptability sub-dimensions and participant statements supported each other. In addition to coincide with the sub-dimensions of career stress, it has been observed that factors such as working environment, socialization problems, gender discrimination, and competitiveness may also be influential in stress. These findings have been discussed with the literature findings.

In addition, examining the research questions determined as a result of the findings obtained in the quantitative part of the research with in-depth interviews in the qualitative part provided a better understanding of the quantitative results. More in-depth data regarding the notions was obtained in parallel with the answers given to the survey questions. For example, among the main determinants of students' stress levels are the inability to maintain living standards in their professional lives, the existence of professional problems, the perceived risk factor in the occurrence of occupational diseases, negative aspects of the working environment, mobbing due to workload, not being able to spare time for personal development, communication and socialization problems, and competitiveness. Perceptions of unfair competitiveness and gender discrimination appear in this research as career stress factors created by professional life.

One of the interview data obtained in our research regarding career stress is related to education life. For example, the inability to maintain professional life and education together, the disadvantages of online education affecting perceived career processes, the inadequacy of education in practice, limited course diversity, and insufficient equipment are the factors affecting career stress.

Contrary to the general acceptance that the reinforcement of individuals' perceptions of job insecurity, especially in the field of tourism, due to seasonal working conditions and excess labor supply increases career stress levels, even

in the qualified workforce, this situation was not observed in gastronomy students in our research findings. This point is a situation that distinguishes gastronomy students from other tourism faculty students. In addition, students who will become professional workers in the tourism sector do not feel work pressure, and their perceived job security is high, providing advantages in terms of career stress and adaptability.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1424-1446
DOI: 10.48146/odusobiad.1409985
Geliş Tarihi/Received Date: 27.12.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 19.05.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

Açık Erişim/Open Access

Samsun Kavak ahşap camileri çevresinde gelişen rota senaryoları, kültürel mirasın tanıtımı ve farkındalığı

Melike Kök[1], Hicran Hanım Halaç[2]

[1,2] Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir, Türkiye.

ÖZET

Geçmişten bugüne değin birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Türkiye toprakları kültürel anlamda oldukça zengindir. Bu kültürel zenginlik ülkemizi kültür turizmi açısından elverişli hale getirmektedir. Günümüzde Türkiye ulusal ve yerel niteliğe sahip kültür rotalarına sahiptir. Bu rotalar kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda birçok alanda yerel kalkınmanın sağlanmasına katkı sunmaktadır. Bu çalışmada kültürel mirasın korunması ve yerel kalkınmanın desteklenebilmesi amacıyla Samsun ili Kavak ilçesi ve yakın çevresinde geliştirilebilecek kültür rotaları önerilmiştir. Kültürün var olmasıyla ortaya çıkabilen turizm faaliyetleri bağlamında Kavak ilçesindeki doğal, tarihi ve kültürel değerlerin kültür rotaları aracılığıyla turistik bir ürün olarak tanıtılması ve kültürel miras farkındalığının arttırılması, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kültür rotası yöntem olarak belirlenmiş ve rota oluşumunda Kavak yöresindeki ahşap camiler öncelikli olarak kullanılmıştır. Yöredeki yedi adet ahşap cami korunarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yapıların bulundukları konumda ve birbirleriyle ilişki içerisinde korunmaları yerel mimarinin yansıması olabilmesi açısından esastır. Kavak için dört adet kültür rotası önerilmiştir. Bunlar Ahşap Camiler Rotası, Çakallı-Değirmencili Rotası, Tatarmuslu-Koşaca Rotası ve Merkez Rotası'dır. Rotaların ana unsurlarını ahşap camiler oluşturmakta ve bununla birlikte çevrede yer alan diğer kültür varlıkları ve doğal varlıklar da rota içerisinde yer almaktadır. Böylelikle Kavak ilçesi ve yakın çevresindeki ahşap camilerin yerinde ve bağlamında tekil olarak değil tümünün korunabilmesi, sürdürülebilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi hedeflenerek yörenin turizmine ve yerel kalkınmaya da katkı sağlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Samsun, Kavak, ahşap cami, kültür rotası, turizm.

Route scenarios developing around the wooden mosques of Kavak, Samsun, and the promotion and awareness of cultural heritage

ABSTRACT

The land of Turkey, which has hosted many civilizations from past to present, is very rich in cultural terms. This cultural richness makes our country suitable for cultural tourism. Today, Türkiye has national and local cultural routes. These routes contribute to local development in many cultural, social and economic areas. In this study, cultural routes that can be developed in Kavak district of Samsun province and its immediate surroundings are suggested in order to protect cultural heritage and support local development. In the context of tourism activities that can arise from the existence of culture, it is aimed to promote the natural, historical and cultural values in Kavak district as a touristic product through cultural routes and to increase awareness of cultural heritage, as well as to protect and sustain the cultural heritage. For this purpose, the cultural route was determined as the method and the wooden mosques in the Kavak region were primarily used in the formation of the route. Seven wooden mosques in the region have survived to the present day. It is essential to preserve these structures in their location and in relation to each other so that they can be a reflection of the local architecture. Four cultural routes have been proposed for poplar. These are Wooden Mosques Route, Çakallı-Değirmencili Route, Tatarmuslu-Koşaca

Atıf: Kök, M., & Halaç, H., H. (2024). Samsun Kavak ahşap camileri çevresinde gelişen rota senaryoları, kültürel mirasın tanıtımı ve farkındalığı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1424-1446. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1409985

Sorumlu Yazar: melikeesen@ogr.eskisehir.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Route and Central Route. The main elements of the routes are wooden mosques, and other cultural assets and natural assets in the surrounding area are also included in the route. Thus, it has been concluded that the wooden mosques in Kavak district and its immediate surroundings can be protected, sustained and transferred to future generations, not individually, but all of them, and thus contribute to the tourism and local development of the region.

KEYWORDS

Samsun, Kavak, wooden mosque, cultural route, tourism.

Giriş

Geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemiz çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Doğal güzellikler ve kültürel miras bakımından zengin olan bu topraklar farklı özelliklerde birçok katmanı içinde barındırmaktadır. Bu katmanlı yapı içerisinde kişilerde yeni yerler keşfetme isteği uyanmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmeler sebebiyle de kişilerin farklı kültürleri görme, tanıma, öğrenme istekleri artmaktadır. Bu durum turizm faaliyetlerinin gelişmesini sağlamış ve kültür turizmini ortaya çıkarmıştır (Gül & Yılmaz, 2020, s. 1856). Kültür turizmi; ziyaretçinin temel amacının bir turizm merkezindeki somut olan ve somut olmayan kültür varlıklarını ya da kültür sonucunda doğan ürünleri keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek olduğu bir etkinliktir (UNWTO, 2020). Son yıllarda dünyada kültür turizminin hızla geliştiği görülmektedir. Avrupa Komisyonu (Council of Europe) kültür turizm raporuna göre, Avrupa turizminde kültür turizminin yeri oldukça artmıştır ve bu oranın % 40'a ulaştığı düşünülmektedir. Bu orana göre her 10 turistten 4'ü turistik mekan seçiminde kültürel özelliklere göre tercih yapmaktadır (CoE, 2020).

Geçmişten bugüne kadar birçok uygarlığı topraklarında barındırmış olan Türkiye sayısız kültürel değere sahiptir. Bu kültürel değerler içerisinde örf, adet, din, mimari yapı, el sanatları, gastronomi, tarih, müzik, resim ve arkeolojik alanlar önemli yer tutmaktadır. Bu kültürel değerler Türkiye'yi kültür turizmi açısından avantajlı hale getirmektedir fakat ülkemizde kültürel miras varlıkları yeterince korunmamakta ve gerekli tanıtım yapılmamaktadır (Türkay & Özel, 2008, s. 91).

Türkiye için kültür turizminin geliştirilmesi ve farklı kültürel varlıkların turizm faaliyetlerinde kullanılması önemlidir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda insanları turizme yönlendiren 18 seyahat güdüsünden 6 tanesinin doğrudan kültür turizmine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bu seyahat güdüleri ilgi çekici kültürel varlıkları yerinde görmek, başka toplumlara uyum sağlamak, tarihi yerleri gezmek, sosyolojik motifler, diğer ülke insanlarının yaşayış biçimlerini yerinde görmektir (Garrod & Fyall, 2001, s. 1050). Türkiye'nin kültürel zenginliğinin, destinasyonların kalkınmasına katkı sağlayabilmesi için turizm sektöründe yeni bir yaklaşımın ortaya atılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, yerel kültürel özelliklerden ekonomiyi canlandırma, yerel kimliği koruma ve yerel kimlikten nitelikli bir şekilde yararlanmayı da içinde barındıran kültür turizmi yaklaşımıdır (Taş, 2004, s. 17). Kültür turizmindeki gelişmelere bağlı olarak kültür rotası kavramının da önemi artmıştır.

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) kültür rotasını; anıtlar, arkeolojik miras, endüstri mirası, kültürel peyzaj benzeri kültürel miras ögelerinin bir rota kapsamında; sahip oldukları değeri arttırmak amacıyla, somut olmayan kültürel miras bileşenleri ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir sistem olarak tanımlamıştır (ICOMOS, 2008). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ise kültür rotasının dünya mirasının bir parçası olduğunu ifade etmiş ve miras yolu kavramıyla açıklamıştır (UNESCO, 1994). Kültür rotası; tarihte belli bir dönemde kullanılmış ya da günümüzde tasarlanmış, doğal veya kültürel miras ögelerini içinde barındıran ve bu miras sayesinde önemli hale gelen yollardır. Koruma, kırsal kalkınma ve turizmin geliştirilmesi gibi amaçlarla; yerel, bölgesel ya da ulusal olarak tasarlanabilen ulaşım yollarıdır (ÇEKÜL, 2015, s. 12). Yapılan tanımlamalar bağlamında kültür yolu projeleri, kültürel mirasın bulunduğu alan içerisinde duyu organları sayesinde deneyimlenerek zengin bir algı oluşturmaktadır. Ülkemizin farklı dönemlerde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasının

katkılarıyla zengin bir kültürel miras ağına sahip olması, kültürel farklılıkları da içeren bu ögeler sayesinde çeşitli kültür rotalarının oluşturulabilmesine imkan vermektedir (Yılmaz, 2022, s. 990).

Kavak ilçesi Samsun il sınırlarında yer alan 17 ilçeden biridir. Geçmişten bugüne birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ilçe 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin hakimiyetinde olmuştur. Kültürel ve doğal birçok zenginliğe sahip olan ilçede Karadeniz Bölgesi mimarisinin de etkisiyle geleneksel yapılarda ahşap yapı malzemesinin kullanımı yaygındır. Dolayısıyla bu yapı malzemesi geçmişte yalnızca konutlarda değil yerli halkın ibadet mekanları olan camilerde de kullanılmıştır. Yörede yapım tarihi yüzyıllar öncesine dayanan birçok ahşap cami bulunmaktadır. Bu camiler hem özgün yapım teknikleri hem de detaylı el işçilikleriyle öne çıkmaktadır. Camilerin kimileri belli restorasyon ve onarımlar geçirmiş, kimi camiler ise doğal etmenler sebebiyle yakın çevrelere taşınmışlardır. Ahşap camiler birçok tehditle karşı karşıya kalmakta olup bu tehditlerin başında çevrede yaşayan halkın bilinçsiz ve farkındalık sahibi olmayışı gelmektedir. Bunların yanı sıra zaman zaman ahşap camilerin bağlamlarından koparılarak farklı alanlara taşınması konusu gündeme gelebilmektedir. Ahşap camilerin bağlamıyla arasındaki ilişkiyi güçlendirmek amacıyla araştırmanın kapsamı Samsun ili Kavak ilçesi ve yakın çevresi olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada kültürel ve doğal zenginliklere sahip olan Kavak ilçesinde yer alan ahşap camilerin yerinde korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi hedeflenmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle yerel yönetimlerin ve karar vericilerin desteklerine ihtiyaç vardır. Bununla birlikte yerel halkın da bilinçli ve farkındalık sahibi olarak önerilen projelere destek vermesi gerekir. Ahşap camilerin korunması için bir araç olarak doğal ve kültürel mirası içinde barındıran belli dönemlerde kullanılmış ya da günümüzde kullanılmakta olan miras ögelerini üzerinde barındıran yollar olan kültür rotaları önerilmektedir. Ahşap camiler çevresinde gelişecek olan kültür rotaları uzun ve kısa rotalar olarak tasarlanmıştır. Ana rota ahşap camiler rotası olup yöredeki tüm ahşap camileri ve bu yol üzerindeki doğal ve kültürel varlıkları barındırmaktadır. Bu ana rotanın yanı sıra daha kısa rotalar olan alt rotalarda kullanıcılar için opsiyonel olabilmesi amacıyla önerilmiştir. Alt rotalar bir ya da birbirine yakın olan birkaç ahşap camiyi ve yakın çevresindeki doğal ve kültürel varlıkları barındıran rotalardır. Önerilen rotalar sayesinde kültürel miras ögelerinin korunmasıyla birlikte yörede kültür turizminin gelişmesinin sağlanması ve yerel kalkınmaya katkı sunmakta hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırmanın ana materyalini Samsun ili Kavak ilçesi ve yakın çevresinde yer alan ahşap camiler ve diğer kültür varlıkları oluşturmaktadır. İlçe sınırları dışında yer alan Koşaca Camisi'nin de ahşap camii olması, konum ve özellik açısından Kavak'taki camilere benzer ve yakın oluşu sebebiyle bu çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma hazırlanırken analiz ve değerlendirme aşamalarında kullanılacak olan, literatür taramasında elde edilen konu ve alan ile ilgili veriler de materyal olarak kullanılmıştır.

Kavak ilçesi ve yakın çevresinde kültür rotaları tasarlanırken birçok kaynağın rota planlama modeli göz önünde bulundurularak rota kurgusu yapılmıştır. ÇEKÜL'ün "Kültürel Rota Planlama Modeli" ne göre planlama süreci dört aşamadan oluşmaktadır. 1.Altyapı (Süreç Hazırlığı), 2.Bakış (Araştırma ve Değerlendirme), 3.Planlama (Bölgesel Rota Kurgusu), 4.Yönetim (Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci) şeklindedir. (Eriçok, 2019) Van Gölü Havzası'nda Kültür Rotası Önerisi adlı araştırmasında öncelikle çalışılacak bölgede yer alan doğal, tarihi ve kültürel değerlere ilişkin envanter kayıtları, bilgi ve belgelere ulaşmış ve söz konusu değerlerin ait oldukları dönemleri belirlemiştir. Daha sonra bu değerlerin harita üzerindeki konumları ve aralarındaki mesafeler hesaplanarak haritalandırılmış ve hizmet altyapısı için gerekli merkezler belirlenmiştir. (Fırat & Erbaş, 2023) Sarnıç temalı kültür rotası oluşturulması; İstanbul Tarihi Yarımadası Örneği isimli makalesinde kültür rotası oluştururken öncelikle literatür taraması yapmış ve saha çalışmasıyla birlikte bilgi toplama aşamasını tamamlamıştır. Rotayı oluşturacak olan kültürel değerlerin

konumları, özellikleri ve yakın çevre kullanımlarına dair mevcut durumları incelenmiştir. Bu veriler ışığında dijital bir veri tabanı oluşturulmuş ve bu veriler kullanılarak rota haritaları kurgulanmıştır.

İncelenen araştırmalarda rota planlaması yapılırken çeşitli temalar doğrultusunda rotaların kurgulandığı görülmüştür. Örneğin (Eriçok, 2019) çalışmasında kültürel miras ögeleri ile bir rota kurgusu oluşturmuşken, (Fırat & Erbaş, 2023) İstanbul'daki sarnıç yapılarıyla bir rota kurgulamıştır. (Yılmaz L. , 2022) kale ve gözlem kulelerini bir rota kurgusu içerisinde değerlendirmiştir. (Cihangir & Demirhan, 2020) Peynir turizmi temelli kültür rotaları oluşturulması için bir öneride bulunmuşlar böylelikle gastronomi turizmi üzerinden bir rota kurgusu önermişlerdir. (Levent & Uçar, 2018) Mersin ilinde inanç turizmi üzerinden rota önerileri gerçekleştirmişlerdir. Yapılan bu araştırmalardan görüldüğü üzere turizm türlerine göre rota oluşturalar, bir yapı çevresinde gelişen veya yapı grubu çevresinde gelişen rotalar vb. birçok şekilde rota kurugulanmıştır. Bu çalışmada ise inanç turizmi çevresinde gelişen kültür rotası önerilmiş olup hedef kitle yerel halk, turistler ve transit geçiş esnasında yöreye gelen kullanıcılar olarak belirlenmiştir. Kavak ilçesi ve yakın çevresi için literatür taraması yapılarak ilçenin ve yakın çevresinin kültürel ve doğal varlıkları ortaya konmuş, kavramsal ve alana dair çalışmalarla araştırma zenginleştirilmiştir. Çalışmanın ana materyalini oluşturan ahşap camiler için bir dönem analizi yapılmıştır. Google Earth veri tabanından temin edilen hava fotoğrafı referans alınarak rota haritaları için bir altlık oluşturulmuştur. Ana rota olan ahşap camiler rotası tüm ahşap camileri kapsayacak şekilde kurgulanmış bunun yanı sıra bir ya da birkaç ahşap camiyi ve yakın çevresindeki miras ögelerini içeren alt rotalarda opsiyonel olabilmesi açısından kurgulanmıştır. Böylelikle uzun rota olan ahşap camiler rotasını dolaşamayacak kullanıcılar için dolaşabilecekleri alternatif rotalar da üretilmiştir. Ayrıca bu alternatif alt rotalarda yaya ve bisiklet ulaşımı önerilmekte olup kullanıcılara doğa içerisinde bir deneyim yaşatmakta hedeflenmiştir. Son olarak rotaların hayata geçirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Literatür Taraması

Konu ile ilgili literatüre taraması yapabilmek için YÖKTEZ veri tabanında rota ve kültür, rota ve tarih anahtar kelimeleri (tümü, içinde geçsin biçiminde tarama yapılmıştır) taranmıştır. Bu tarama ile elde edilen tezlerden kültür rotaları konusunu ilgilendiren 168 tez incelenmiştir. YÖKTEZ Merkezi'nde Samsun ve Kavak anahtar kelimeleri (tümü, içinde geçsin biçiminde tarama yapılmıştır) taranmıştır. Elde edilen 55 tez içerisinden konuyu ilgilendiren çalışmalar değerlendirilmiştir. Google akademik veri tabanında ise kültür ve rota, kültür turizmi anahtar kelimeleri taranmıştır. Bu araştırmalar referans alınarak literatüre bakıldığında Meydan Uygur & Baykan (2007) kültür turizmi konusunu kavramsal olarak değerlendirmiş ve kültür turizminin kültür varlıkları üzerindeki etkilerine değinmiştir. Kuruç (2018) kültür rotalarını tanımsal olarak irdelemiş ve Dünya ve Türkiye'deki kültür rotalarını aktarmış aynı zamanda rotanın nasıl oluşturulacağı ile ilgili bir rehber önermiştir. Bayraktar (2005) çalışmasında Samsun ve ilçelerindeki Türk mimari eserlerini incelemiş, bu çalışmaya konu olan Kavak ahşap camilerine de yer vermiştir. Uzun (2016) yaptığı çalışmada Kavak ahşap camilerinin mimari özelliklerini incelemiş ve Dere Cami'sine restorasyon önerisinde bulunmuştur. Gülaçmaz (2019) Samsun Kavak Sıralı köyünü mimari olarak incelemiş ve Kavak ilçesi ile ilgili genel bilgilere yer vermiştir. Tapkı (2022) çalışmasında bir koruma yöntemi olarak Müşküle köyüne kültür rotası önermiştir. Gül & Yılmaz (2020) Vezirköprü yöresinde yerel kalkınmayı desteklemek amacıyla kültür rotası önerilerinde bulunmuştur. İncelenen çalışmalar kültür turizmi, kültür rotalarının kavramsal olarak değerlendirilmesinde ve Samsun Kavak ilçesi ile ilgili genel bilgiler Kavak'taki ahşap camiler ve diğer kültür varlıkları konusunda kaynak olarak kullanılmıştır. Bu araştırmada ise Kavak ilçesinin kültürel değerlerinden faydalanılarak henüz yöre için bir örneği bulunmayan kültür rotaları yöntem olarak kullanılmış ve gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Yasal ve Yönetsel Boyut

Kültürel mirasın korunmasındaki amaç, mirasımızın yok olmasını engellemek ve doğru biçimde koruyarak gelecek nesillere aktarmaktadır. Günümüzde geçmişe kıyasla kültürel mirası koruma yaklaşımları önem kazanmıştır. Amaç tarihi yapıların işlevinden yararlanarak ve ömrünü uzatmanın yanı sıra bu yapıların kültürel ve estetik değerlerinin de farkında olarak bir dokunulmazlık statüsünde korumaktır (Kahya & Sağsöz, 2004, s. 57). Kültürel mirasın korunmasında hükümet dışı birimlerin oluşturulması, denetleme konusunda hükümetin katılımı, ülkenin tarihi mirasının doğru bir biçimde araştırılması ve değerlendirilmesi önemli unsurlardır (Dinçer & Ertuğrul, 2000, s. 72).

UNESCO tarafından hazırlanan Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi'ne göre; taraf olan devletlerin egemenlik ve ulusal yasalarının sağladığı mülkiyet haklarına tam olarak saygı göstererek, evrensel bir miras olan doğal ve kültürel değerlerin korunması, uluslararası toplum için bir sorumluluktur ve ulusların işbirliğini gerektirmektedir (UNESCO, 1972).

Ülkemizde yasa ve yönetmelikler çerçevesinde kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve planlanması alanında görev yapan başlıca kurumlar 3 kategoride derlenmiştir (Yılmaz, 2021, s. 27):

1.Devlet Kurumları: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Tarım, Orman Bakanlığı, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Bölgesel Kalkınma Ajansları'dır.

2.Vakıf Kurumları: Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Koç ve Sabancı Vakıfları, Türk Tarih Vakfı, Geyre Vakfı'dır.

3.STK Kurumları: Koruma ve Restorasyon Uzmanları Derneği (KORDER), Kültürel Mirası Koruma Derneği (KMKD), Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMĠD), Tarihsel Çevre ve Yapı Korumacıları Derneği, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, Müzeciler Derneği, Arkeologlar Derneği, Anadolu Sanat Tarihçiler Derneği örnek gösterilebilir.

Avrupa Konseyi 1987 yılında Santiago de Compostela Hac Rotası'nı Avrupa Konseyi Kültürel Rotası olarak tanımlamıştır. Avrupa Konseyi Kültürel Rota Sertifikasına sahip olan Santiago de Compostela Hac Rotası'nın, 1993 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesiyle beraber kültür rotası kavramı, uluslararası boyutta ilgi çekmeye ve tartışma konusu olmaya başlamıştır (Karataş, 2011,s. 8).

UNESCO ve ICOMOS tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda 1994'te yayınlanan "Kültürel Mirasımızın Parçası Olarak Rotalar-Routes As Part Of Our Cultural Heritage" başlıklı rapor dünya ülkeleri tarafından kültür rotalarının değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur (Durusoy, 2013, s. 14).

1997 yılında kurulan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The EuropeanInstitute of Cultural Routes), kültür rotaları ile ilgili uygulayıcı kurum olarak ortaya çıkmıştır. bu enstitü sürdürülebilir rotalar ortaya çıkarmayı, bu rotaları sertifikalandırmayı ve ilgililere eğitimler düzenlemeyi amaçlamaktadır (European Institute of Cultural Routes, 2015). 1998 yılında ICOMOS üyelerinin desteği ile ICOMOS Uluslararası Kültürel Rotalar Bilimsel Komitesi kültür rotalarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, teknik destek ve koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur (Durusoy, 2013, s. 14).

Kültür rotası kavramının UNESCO Dünya Miras Listesi'ne adaylık sürecinde incelenen dört yeni miras kategorisi içerisinde değerlendirilmesiyle bilinirliği artmış, kültürel miras ve turizm bağlamında önem kazanmaya başlanmıştır. ICOMOS tarafından yayınlanan Kültürel Rotalar Tüzüğü (The ICOMOS Charter on Cultural Routes), rotalara ilişkin tanımlar, sınıflandırmalar,

yöntemler, temel ilkeler ve kriterlerin yer aldığı, kültür rotaları açısından ilk referans kaynak olması sebebiyle önemlidir (Karataş, 2011, s. 9; ÇEKÜL, 2015).

2010 yılında Avrupa Konseyi'nin kurucu ülkelerinin imzalarıyla Kültürel Rotalar ile ilgili Genişletilmiş Kısmi Anlaşma "ya (The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA) dair yasa teklifi kabul edilmiş ve 2011 yılında yürürlüğe girmiştir (European Institute of Cultural Routes, 2015). Bu anlaşmayla birlikte kültür rotalarına güçlü ekonomik desteklerin sağlanması amaçlanmaktadır. 2018 itibariyle anlaşmayı 32 ülke imzalamıştır. Ülkemiz de Avrupa Birliği ilişkilerinin güçlenmesi ve kültürel turizme katkıda bulunulması, Türkiye'deki kültür rotalarının uluslararası ağlara bağlanması ve işbirlikleri ile yeni rotaların kurgulanabilmesi amacıyla 2018 yılında anlaşmayı imzalamıştır (Yılmaz, 2021, s. 32).

Ülkemiz için kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği amacıyla çalışmalarda bulunan ÇEKÜL Vakfı tarafından 2015 yılında yayımlanmış olan ve kültür rotası kavramının bir çerçevesinin belirlendiği Kültür Rotaları Planlama Rehberi isimli kitap, kültür rotası kavramının gelişimi, yapılan uluslararası tanımlar, uygulama örnekleri ve kavramsal bir çalışma olması sebebiyle değerlidir (ÇEKÜL, 2015).

Kavak İlçesinin Kültür Turizmi Açısından Çekicilikleri

Kavak ilçesi Samsun ilinin 17 ilçesinden biridir ve şehrin güney iç kesiminde yer almaktadır. Kavak; kuzeyinde Samsun Merkez ve Bafra ilçesi, doğusunda Asarcık ilçesi, güneyinde Ladik ilçesi ve batısında Havza ilçesi ile çevrilidir. Büyükşehir Yasası yürürlüğe girmeden önce 2012 yılında Kavak ilçesinin 86 köye sahip olduğu bilinmektedir. Samsun kent merkezine 50 km uzaklıkta bulunan Kavak ilçesi 697 km2 yüz ölçümüne sahiptir. Kavak ilçesinin İstanbul-Ankara-Samsun karayolu güzergâhında yer alması, içinden demiryolu geçmesi, kentin havaalanına ve limanına yakın mesafede olması ilçeyi ulaşım konusunda avantajlı hale getirmektedir (Gülaçmaz, 2019, s. 11).

Kavak, konumu itibariyle binlerce yıldır çok sayıda kültüre ev sahipliği yapmış bir yerleşim yeridir. Burada ilk yerleşimin, Kavak'ın kuzeydoğusundaki Kaledoruğu höyüğü olduğu bilinmektedir. Geçmişte Hititler, Kimmerler, Miletler, Bizans gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. 1071 Malazgirt Savaşı sonrası bu bölge Türklerin eline geçmiş ve bundan sonra başka bir uygarlığın hakimiyetinde olmamıştır (Kavak Belediyesi, 2023).

Samsun'da ahşap yapı geleneğine dair ilk izlerin, yerleşim geçmişi MÖ 4000'lere dayanan İkiztepe'de görüldüğü tespit edilmiştir. Buradaki kazılarda ortaya çıkan ahşap izleri yerleşimin mimari özellikleri ile ilgili bilgi vermektedir (Tuna, 2008). Kavak ilçesinin ahşap yapı mirasını özellikle kırsal kesimlerde bulunan sivil ve dini yapılar oluşturmaktadır. Ahşap yığma tekniği ile yapılmış sivil yapıların çoğunlukla ahır, serander ya da depo olarak kullanıldıkları konut yapılarının ise hımış yapım tekniği ile inşa edildiği görülmüştür. İki veya üç katlı olan konutların zemin katları ise kagir veya hımış olabilmektedir. Sivil mimarlık örneği bu yapılar ayrı bir araştırma konusu olabilecek niteliğe sahiptir (Uzun, 2016, s. 12).

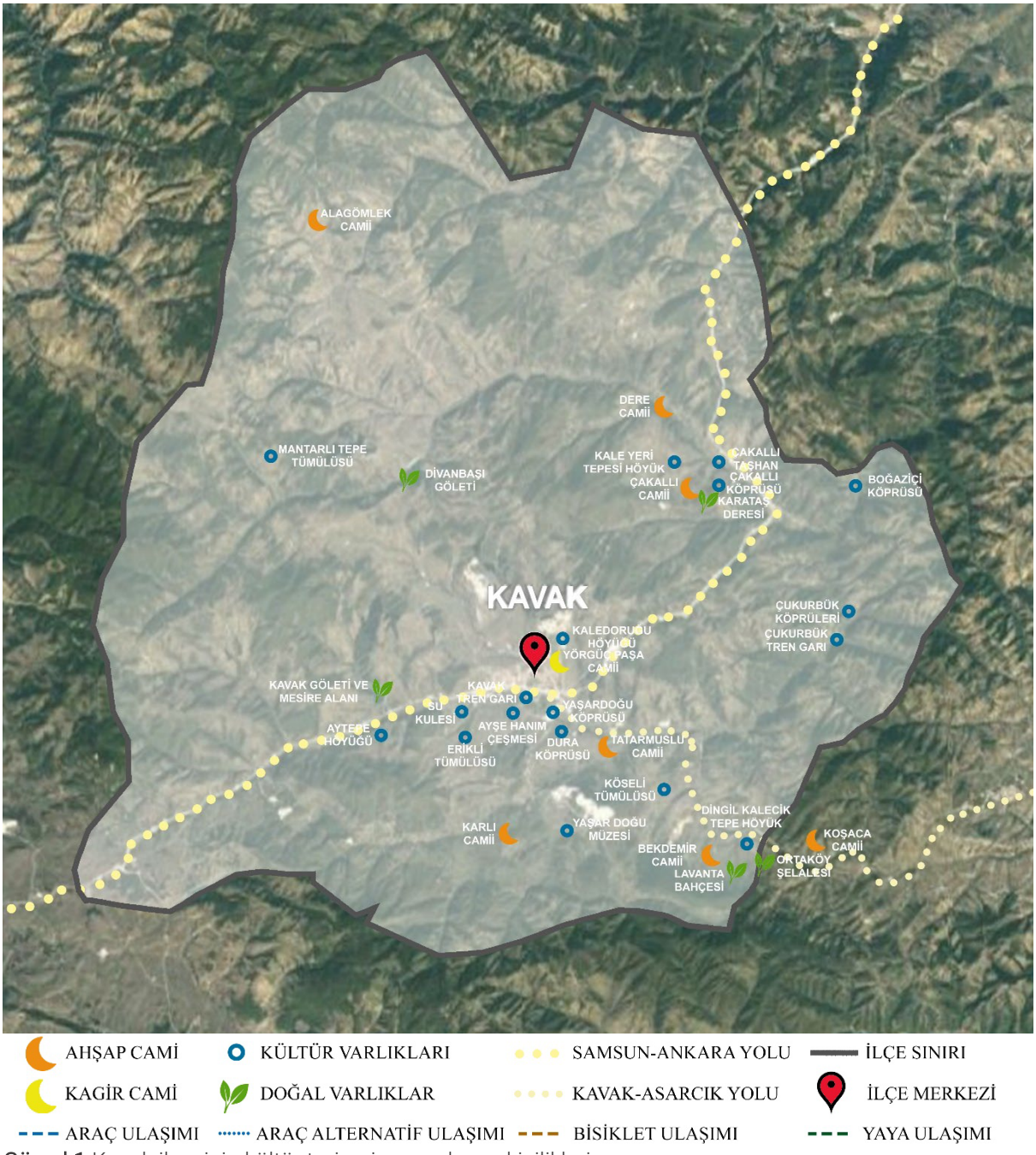
Bu kültür varlıkları rotaları oluştururken yol gösterici olması amacıyla inanç, doğa ve kültür temaları altında sınıflandırılmıştır (Tablo 1). İnanç teması altında camiler; doğa teması altında şelale, dere ve göletler; kültür teması altında ise han, gar binası, müze, köprü, çeşme, tümülüs ve höyükler yer almıştır.

Tablo 1 Kavak ilçesindeki kültür varlıklarının tematik olarak sınıflandırılması

İnanç	Doğa	Kültür	
Alagömlek Camii	Ortaköy Şelalesi	Aytepe Höyüğü	Ayşe Hanım Çeşmesi
Bekdemir Camii	Karataş Deresi	Boğaziçi Mahallesi Köprüleri	Çakallı – Taş Han
Çakallı Camii	Divanbaşı Göleti	Çakallı Mahallesi Köprüleri	Çukurbük Gar Binası
Dere Camii	Kavak Göleti	Çukurbük Mahallesi Köprüleri	Dingilkalecik Tepe Höyük
Karlı Camii	Lavanta Bahçesi	Dura Mahallesi Köprüsü	Erikli Mevkii Tümülüsü

Koşaca Camii	Kaleyeri Tepesi Höyüğü	Kaledoruğu Höyüğü
Tatarmuslu Camii	Kavak Gar Binası	Köseli Mahallesi Höyüğü
Yörgüç Paşa Camii	Mantarlı Tepe Tümülüsü	Yaşar Doğu Evi Müzesi
	Su Kulesi	
	Yaşar Doğu Mahallesi Köprüleri	

Kavak ilçesi ve yakın çevresindeki ahşap camiler bu çalışmanın odağını ve ana materyalini oluşturmaktadır. Bu camilerin yanı sıra ilçede yer alan diğer kültür varlıkları da önerilen ana ve alt rotaları besleyen unsurlar olarak ele alınmıştır (Görsel 1).

Görsel 1 Kavak ilçesinin kültür turizmi açısından çekicilikleri

Ahşap Camiler ve Yörgüç Paşa Camii

Kavak ve yakın çevresinde bulunan ahşap camiler dokunun da etkisiyle doğa ile iç içe konumlandırılmış kapalı ve yarı açık mekanlara sahip ibadet yerleridir (Uzun, 2016, s. 14). Kavak ilçe sınırları içinde bulunan Bekdemir (1596), Çakallı(1790-1879), Tatarmuslu (1712), Dere (1838), Karlı (19.yy?), Alagömlek camileri (1803?) ile Asarcık ilçe sınırı içinde kalan Koşaca Camisi (1766+) ve Kavak ilçe merkezinde bulunan Yörgüç Paşa Camisi'de (19.yy?) olmak üzere 8 cami incelenmiştir.

Samsun yöresinde ahşap camilerin sayıca fazla olmasının yanı sıra inşa tarihlerinin erken devirlere kadar ulaştığının tespiti de bu yapılar ile ilgili birçok yayının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda yörede Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait toplam 20 ahşap cami tespit edilebilmiştir (Nefes, 2010, s. 155). İncelenen camiler kronolojik olarak sıralandığında hepsinin Osmanlı Dönemi yapıları olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Dönemi içerisinde de tarihlerine göre hangi döneme denk geldikleri tespit edilmiştir. İncelenen yapılardan 1 adedi Yükselme Dönemi'nde, 3 adedi Duraklama Dönemi'nde, 4 adedi ise Gerileme Dönemi'nde inşa edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2 Kavak ilçesindeki ahşap camiler ve Yörgüç Paşa Cami [(Uzun, 2016) 1, 5; (Karadeniz Kültür Envanteri, 2023) 3, 4, 6, 7, 8; (Kavak Kaymakamlığı, 2019) 2]

Yıl	Ahşap Camii	Osmanlı Dönemi				Yıl	Ahşap Camii	Osmanlı Dönemi			
		Kuruluş	Yükselme	Duraklam	Gerileme			Kuruluş	Yükselme	Duraklama	Gerileme
1803?	 1. Alagömlek Camii				+	19.yy?	 5. Karlı Camii				+
1596	 2. Bekdemir Camii		+			1766+	 6. Koşaca Camii			+	
1790	 3. Çakallı Camii			+		1712	 7. Tatarmuslu Camii			+	
1838					+	19.yy?					+

4. Dere Camii		8. Yörgüç Paşa Camii	

Yörede bu dönemlerde inşa edilmiş ahşap camiler genellikle birden fazla köy tarafından kullanılmak üzere inşa edilmişler ve köylerin dışında konumlanmışlardır. İslami açıdan cuma namazlarının kalabalık olarak kılınmasının doğru olduğu bilindiğinden birçok köyün kullanabilmesi için cuma camisi olarak köylere eşit mesafelerde bir konumda inşa edilmişlerdir. Ancak sonraki süreçte taşınmış olan bazı camiler günümüzde köy içlerinde yer almaktadır. Alagömlek ve Bekdemir camileri bu duruma örnektir. Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap yığma yapıların, yapım tekniğinin özelliğine bağlı olarak inşa edildikten sonra sökülüp bir başka yere taşınarak tekrar inşa edildiği sıklıkla görülmektedir. Camiler inşa edildikleri dönemde tek yapı olarak inşa edilmişlerdir. Ancak Bekdemir ve Tatarmuslu camilerinin medreseye sahip oldukları, Dere Camisi'nin ise imarethanesi de bulunan bir birlikteliğin içinde yer aldığı bilinmektedir. Fakat bu ek yapılar günümüze ulaşamamıştır (Uzun, 2016, s. 16).

Alagömlek köyü Rahimoğlu mahallesinde yer alan Alagömlek (Rahimoğlu) Camii günümüzdeki konumuna cami girişinde yer alan perde duvardaki tarihe göre 1986 yılında taşınmıştır. Caminin bu konuma gelene kadar iki farklı yerde daha bulunduğu bilinmektedir. Caminin inşa tarihi ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Cami orijinalinde tamamen yığma ahşap tekniğiyle inşa edilmiş kare planlı ve iki katlı bir yapıdır. Günümüzde yapının zemin katında bazı cephelerin tuğla malzemeyle doldurulduğu görülmektedir. Bu cami geçmişte Karantu, Azaklı, Karayusuflu, Alagömlek, Rahmioğlu ve Sarpak (Bayraklı) köyleri tarafından kullanılmıştır (Nefes & Gün, 2016, s. 51). Yapı taşındıktan sonra yıkılmak istenmiş fakat tescilli olduğu için korunmuş ve batısına yeni bir betonarme cami inşa edilmiştir (Uzun, 2016, s. 18).

Bekdemir köyü Aşağı Bekdemir mahallesinde yer alan Bekdemir Camisi'nin yığma ahşap tekniği ile 1596 yılında inşa edildiği bilinmektedir. Yapının iç mekanında yoğun bitkisel süslemeler mevcuttur ve iyi korunmuştur (Gülaçmaz, 2019, s. 30). Caminin şuanki konumu özgün değildir. Yapı günümüzde bulunduğu konuma taşınmadan önce ve taşındıktan sonra da Aşağı Bekdemir Mahallesi, Yukarı Bekdemir Mahallesi, Ortaköy, Marsullu Mahallesi (Köseli Köyü) ve Dağardı Mahallelerinde yaşayanlar tarafından Cuma camisi olarak kullanılmıştır (Uzun, 2016, s. 17).

Çakallı Camii yığma ahşap tekniğiyle inşa edilmiş, tek katlı, dikdörtgen planlı, tek cephede revağı olan bir yapıdır. Yapının civar köyler tarafından Cuma camisi olarak kullanılıp kullanılmadığına dair bilgi edinilememiştir (Uzun, 2016, s. 22). Caminin bulunduğu güzergahın en eski devirlerden beri kuzey güney yönlü transit geçiş noktası olduğu bilinmektedir. Bu sebeple yapının ilk inşa edildiği dönemde de yolculara hizmet ettiği düşünülmektedir (Ünan, 2013, s. 53).

Dere Camii 1838'de yığma ahşap tekniğiyle dikdörtgen plan şemasıyla inşa edilmiştir. Caminin korunma durumu orta düzeydedir (Gülaçmaz, 2019, s. 30). Dere Camisi, Değirmencili Köyü ve Kazancı Köyü'ne bağlı Dereköy ve Yosunlu mahallelerinin Cuma camisidir. Caminin bu köyler dışında Kovancık, Susuz ve Karga köyleri tarafından da kullanılmış olduğu bilinmektedir. Geçmişte cami çevresinde imarethane, çeşme, aşevi bulunduğu bilinmektedir. Fakat günümüzde cami çevresinde buna dair bir ize rastlanmamıştır (Uzun, 2016, s. 21).

19. yy sonlarına doğru inşa edildiği bilinen Karlı Camii yığma ahşap tekniğiyle yapılmıştır ve dikdörtgen planlıdır. Muhdes ekler ve malzemelerin yapının özgünlüğüne zarar vermesi sebebiyle yapı iyi korunamamıştır (Gülaçmaz, 2019, s. 31). Karlı cami köy içinde bulunsa da etrafında çok fazla yapı bulunmamaktadır. Bu caminin köyün diğer mahallesi olan Kavallı mahallesi tarafından da kullanıldığı bilinmektedir (Uzun, 2016, s. 23).

Koşaca köyünde mezarlık alanında bulunan caminin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte caminin mimari üslubu 17.yy'ı süsleme üslubu ise 18-19.yy' yansıtmaktadır. Yapı tamamen ahşap malzeme ile yığma olarak inşa edilmiştir. Yapının kendine has bir süsleme üslubu vardır (Asarcık Kaymakamlığı, 2008). Koşaca köy merkezi dışında bulunan caminin Eynelli Mahallesi, Koşaca Köyü, Taşkesiği Köyü, İmamlı Köyü'nün Merkez Mahallesi ile Asarma Mahallesi ve Esentepe Köyü tarafından kullanılmış olduğu bilinmektedir.

Halk arasında 'yedi köyün camisi' olarak bilinen cami hiçbir köyün sınırları içinde kalmayarak her köye ortalama eşit mesafede olacak şekilde inşa edilmiştir (Uzun, 2016, s. 25).

Tatarmuslu Camisi'nin 1712 yılında yığma ahşap tekniğiyle taş temel üzerine tek katlı olarak inşa edildiği bilinmektedir. Yapı iyi korunmuştur fakat çatısı ve ahşap duvarları onarım gerektirmektedir (Gülaçmaz, 2019, s. 30). Yazılı kaynaklara göre caminin Tatarmuslu, Tabaklı ve Domşullu köyleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Halktan edinilen bilgilere göre ise Köseli köyü merkez mahallesi ve Çarıklıbaşı köyü tarafından da kullanıldığı anlaşılmıştır (Uzun, 2016, s. 19).

Yörgüç Paşa Camii Sultan II. Murad'ın vezirlerinden Atabey Abdullah Oğlu Yörgüç Paşa tarafından yaptırılmıştır. O dönemde ilk yapılan cami ahşaptır. Ahşap cami yıkılarak 1911 yılında yerine şuan ki cami kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 19.yy yapısı olduğu düşünülmektedir. Caminin minaresinin Selçuklu ve Osmanlı minare mimarisi ile benzeştiği görülmektedir. Ayrıca caminin yerinde eskiden kilise bulunduğu ve bu minarenin de kilisenin kulesi olabileceği rivayet edilmektedir. Ya da minarenin Hristiyan bir mimar tarafından yapılmış olma ihtimali düşünülmektedir (Karadeniz Kültür Envanteri, 2023). Yapı oldukça iyi korunmuştur. Dikdörtgen planlı olan cami tek katlıdır. Caminin ön kısmına sonraki yıllarda bir sahanlık eklenmiştir. Alt kısmında ise çeşmeler bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Diğer Kültür Varlıkları

Bu başlık altında Samsun Kültür Envanterinde yer alan Kavak ilçesi sınırları içindeki ahşap camiler ve Yörgüç Paşa Cami haricinde diğer kültür varlıkları incelenmiştir (Tablo 3). Kavak ilçesindeki diğer kültür varlıkları ve doğal varlıklar içerisinden sunulan rota önerilerinde yer alacak olanlara aşağıda kısaca değinilmiştir. Bunlardan Yaşar Doğu Evi Müzesi Şampiyon Yaşar Doğu'nun hatıralarını yaşatmak amacıyla 2017 yılında kendi evi restore edilerek müzeye dönüştürülmüştür. Kişisel eşyaları ve başarılarını gösteren eserler de burada sergilenmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Çakallı Taşhan, Eski Samsun-Ankara yolu üzerinde yer alan 13. yy Selçuklu yapısı olduğu bilinmektedir. İpek Yolu üzerinde yer alan yaklaşık 800 yıllık yapı bugüne kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Günümüzde restore edilmiş ve restoran olarak kullanılmaya başlanmıştır (Samsun Büyükşehir Belediyesi, 2023).

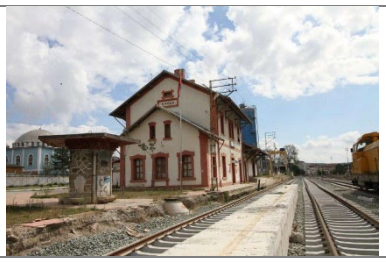
Kavak ilçesinde bulunan Merkez ve Çukurbük tren garları 1923-1940 yılları arasında yapılan Cumhuriyet Dönemi Demiryolu Hatları arasında yer almaktadır ve bu garlar günümüzde de işlevlerini sürdürerek tren garı olarak kullanılmaktadır (Gülaçmaz, 2019, s. 27) Yapılar yığma taş yapım sistemi ile inşa edilmiştir. Taş ve ahşap yapı malzemeleri kullanılmıştır. Zemin ve zemin artı birinci kat şeklinde birimlerden oluşmaktadırlar (Karadeniz Kültür Envanteri, 2023).

Kavak'ta su yapısı olarak değerlendirilebilecek tarihi geçmişe sahip Ayşe Hanım Çeşmesi ve Su Kulesi yer almaktadır. Ayşe Hanım Çeşmesi Kavak tren garının yanında bulunmaktadır. Yaklaşık bir asırlık geçmişe sahip olan çeşmenin bitkisel motiflerle bezeli kitabesinde 27 Mayıs 1926 tarihi yazmaktadır. Çeşme beşgen planlıdır ve bitkisel motiflerle bezeli başlığa sahip iki adet taş sütunu bulunmaktadır. Su kulesi yığma taş ile inşa edilmiştir ve sekizgen planlıdır. Pencereleri sivri kemerli olup dört cepheye pencere açılmıştır. Sekiz yöne doğru kırma çatıya sahip olup örtüsü metal sac malzeme ile kaplanmıştır. Saçaklar geniş ve saçak altı ahşap kaplamadır. Duvarları sıvalı ve boyalıdır (Gülaçmaz, 2019, s. 26).

Tablo 3 Kavak ilçesindeki diğer kültür varlıkları [(Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023) 1; (Kavak Kaymakamlığı, 2019) 2; (Karadeniz Kültür Envanteri, 2023) 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12; (Kavak Belediyesi, 2023) 13, 14; (Türkiye Kültür Portalı, 2023) 10, 15]

1. Yaşar Doğu Evi Müzesi

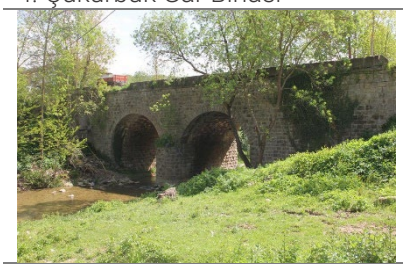

2. Çakallı Taşhan

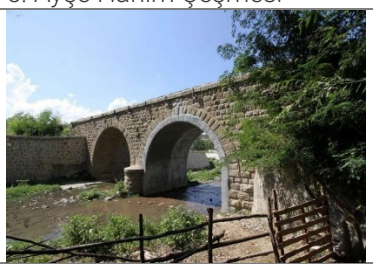

3. Kavak Gar Binası

4. Çukurbük Gar Binası

5. Ayşe Hanım Çeşmesi

6. Su Kulesi

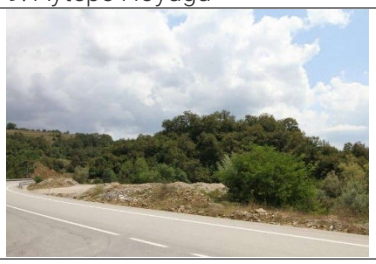

7. Çakallı Köprüsü

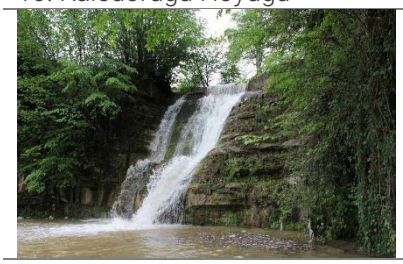

8. Yaşardoğu Köprüsü

9. Aytepe Höyüğü

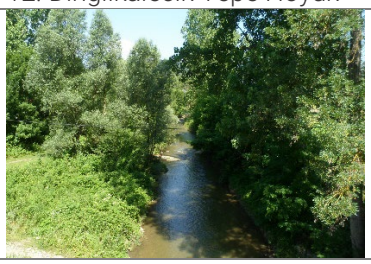

10. Kaledoruğu Höyüğü

11. Köseli Tümülüsü

12. Dingilkalecik Tepe Höyük

13. Ortaköy Şelalesi

14. Kavak Göleti

15. Karataş Deresi

Kavak ilçesinde birçok tarihi köprü yer almaktadır. Köprüler Boğaziçi, Çakallı, Çukurbük, Dura, Yaşardoğu mahallesinde yer almaktadır. Bunlardan Boğaziçi, Çukurbük, Dura ve Yaşardoğu köprüleri demiryolu ulaşımı için kullanılmaktadır. Çakallı köprüsü ise araç ulaşımı için kullanılmaktadır.

İlçede arkeolojik mirası oluşturan, Samsun Kültür Varlıklarını Koruma ve Bölge Kurulu tarafından tescil kararları alınmış Höyük ve Tümülüsler bulunmaktadır. Bunlardan kültür envanterinde bulunanlar bu çalışmaya dahil edilmiştir. Aytepe Höyüğü, Dingilkalecik Tepe Höyük, Kaleyeri Tepesi Höyüğü, Kaledoruğu Höyüğü, Köseli Mahallesi Höyüğü, Erikli Mevkii Tümülüsü ve Mantarlı Tepe Tümülüsü gibi kalıntılar ilçenin yerleşim özelliklerine dair bilgi toplamak için kaynak oluşturmaktadır.

Kavak'ta tarihi ve arkeolojik mirasın yanı sıra doğal güzellikler de mevcuttur. Ortaköy Şelalesi, Karataş Deresi, Lavanta bahçesi, Kavak Göleti ve Divanbaşı Göleti bunlardan bazılarıdır. Bunlarla birlikte ilçe yaygın ormanlık alanlarıyla da doğal güzellikler sunmaktadır.

Bulgular

Kavak ilçesinde kültür turizminin geliştirilebilmesi ve yerel kalkınmaya katkı sunabilmek adına ilçe ve yakın çevresi için yerel kültür rotaları önerilmiştir. Burada amaç alanının tanıtımı ve gelişimi olsa da asıl amaç bölgedeki kültür varlıklarının korunması ve sürdürülebilirliğine katkı sunmaktır. Özellikle bölgedeki ahşap camilerin risklere karşı korumasız oluşu ve yapılar çevresinde yaşayan halkın yeterince bilinçli olmaması bu durumu destekler niteliktedir. Bu risklerin arasında ahşap camilerin bağlamından koparılarak farklı alanlara taşınması da yer almaktadır. Buradaki ahşap camileri tek başına korumaya çalışmak yeterli olmayacaktır. Kavak ilçesi ve yakın çevresindeki yedi adet ahşap camiyi yerel mimariyi yansıtan unsurlar olarak birlikte korumak esastır.

Yöredeki doğal ve kültürel mirası da koruma çalışmalarına dahil ederek ana ve alt rotalar olmak üzere kültür rotaları önerilmiştir. Ana rota olan ahşap camiler rotası tüm ahşap camileri kapsayacak şekilde diğer kültür varlıkları ile birlikte kurgulanmıştır. Bunun yanı sıra bir ya da birkaç ahşap camiyi ve yakın çevresindeki miras ögelerini içeren alt rotalarda opsiyonel olabilmesi açısından kurgulanmıştır. Böylelikle uzun rota olan ahşap camiler rotasını dolaşamayacak kullanıcılar için dolaşabilecekleri alternatif rotalar da üretilmiştir. Ayrıca bu alternatif alt rotalarda yaya ve bisiklet ulaşımı önerilmekte olup kullanıcılara doğa içerisinde bir deneyim yaşatmakta hedeflenmiştir. Bu rotalar ana rota olan Ahşap Camiler Rotası; alt rota olan Çakallı-Değirmencili Rotası, Tatarmuslu-Koşaca Rotası ve Merkez Rotası şeklindedir. Önerilen kültür rotaları kapsamında ilçe ve yakın çevresinde yer alan yedi adet ahşap cami, ilçe merkezinde yer alan Yörgüç Paşa Camii, beş adet doğal varlık ve on dokuz adet kültür varlığı güzergahlara dahil edilmiştir. Bu rotaların ana temasını ahşap camiler oluşturmaktadır ve rotalar ahşap camilerin çevresinde şekillenmektedir. Önerilen rotaların erişilebilirlik durumları kendi içlerinde değerlendirilerek çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar için uygun olup olmadığı da ifade edilmiştir.

Rotaların görsel aktarımının sağlanabilmesi amacıyla Google Earth veri tabanından temin edilen Kavak ilçesi ve yakın çevresinin hava fotoğrafı kullanılmıştır. Hava fotoğrafı Photoshop uygulamasına aktarılarak öncelikle ilçe merkezi, ilçe sınırı ve Samsun-Ankara karayolu, Kavak-Asarcık yolu belirlenmiş ve ardından ahşap camilerin konumlarıyla birlikte harita üzerinde işaretlenmiştir. Tüm rotalar için bu harita altlık olarak kullanılmıştır. Rotaların temaları doğrultusunda her rota için yakın çevresinde bulunan ve güzergaha dahil edilebilecek olan doğal ve kültürel varlıklar da tespit edilmiş ve haritaya işlenmiştir. Sonrasında rota başlangıcı ve bitişleri harita üzerinde belirlenerek tüm durak noktaları numaralandırılmış ve ulaşım şekillerine göre lejantta yer alan biçimde yollar çizilmiştir. Numaralandırılan durak noktalarına ait fotoğraflar haritanın sol tarafına yerleştirilmiştir. Durak noktaları arasındaki geçirilen sürenin hesaplanabilmesi amacıyla araç ve yaya ulaşımı için Google Maps uygulaması kullanılmıştır. Uygulamanın hesapladığı süreler haritaya işlenmiştir. Bisikletli ulaşım içinse bisikletin ortalama hızının 20-25 km/h olması bilgisi dahilinde arazinin engebeli olması durumu göz önüne alınarak 20 km/h ortalama hız kabul edilip hesaplama yapılmıştır. Ondalıklı çıkan sonuçlar bir üst sayıya yuvarlanarak bu veriler de haritaya işlenmiştir. Haritalar tamamlandıktan sonra QR Code Generator web sitesi üzerinden QR kodları oluşturulmuştur. Bu sayede kullanıcıların mobil cihazları ile rotaların hem başlangıç noktasında hem de durak noktalarında bulunan haritalar üzerinden QR kodlarını okutarak cihazlarında haritalara kolaylıkla ulaşmaları hedeflenmiştir.

Kavak İlçesinde Geliştirilebilecek Yerel Kültür Rotaları

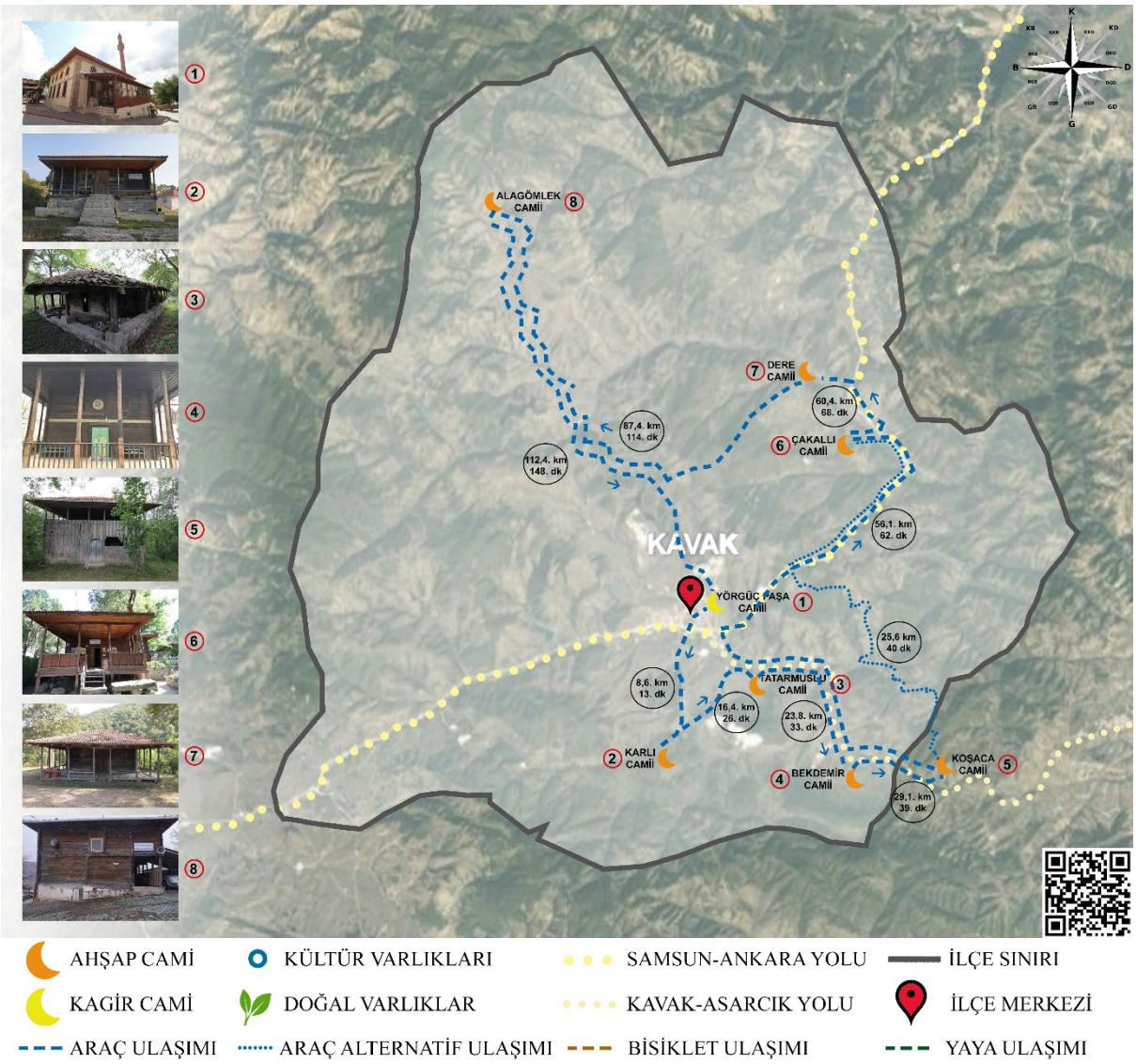
Kavak ilçesi ve yakın çevresinde önerilmiş veya hayata geçirilmiş herhangi bir kültür rotası mevcut değildir. Yukarıda Tablo 1'de görüldüğü gibi yöre dini, doğal ve kültürel birçok zenginliği

bünyesinde barındırmaktadır. Yani kültür rotaları oluşturabilmek için yeterli potansiyele sahiptir. Önerilen kültür rotaları sayesinde yörede sürdürülebilir kültür turizminin sağlanması amaçlanmaktadır. Farklı noktalarda rotaların mesafelerine bağlı olarak araç, bisiklet ve yaya ulaşımlı rotalar önerilmektedir. Aynı zamanda dolaşım süreleri ve alanları göz önünde bulundurularak kullanıcıların tercih yapabilmeleri amacıyla uzun ve kısa rotalar önerilmiştir.

Ana Rota: Ahşap Camiler Rotası

Kavak ilçesi ve yakın çevresinde yer alan ahşap camilerin tanıtılması ve sürdürülebilirliği bu araştırmanın asıl amacıdır. Bu nedenle önerilecek olan birinci ve uzun rota Ahşap Camiler Rotası'dır. Kavak ilçe merkezinde yer alan Yörgüç Paşa Camii rotanın başlangıcını oluşturmaktadır. Yörgüç Paşa Camii ilk yapıldığı dönemde ahşap olarak inşa edilmiştir fakat daha sonra yerine kesme taş ile yeni bir yapı inşa edilmiştir. Ahşap yapı olmamasına rağmen rotanın başlangıcının bu yapı olmasının sebebi ilçe merkezinde olması ve yönlendirici etkiye sahip olabilecek nitelikte olmasıdır. Aynı zamanda Kavak ilçesi Ankara-Samsun karayolu üzerinde transit geçiş noktasıdır. Yöre halkı ya da bu alanları ziyaret için gelen turistlerin yanı sıra Ankara-Samsun karayolunu kullanan kullanıcılarında bu yönlendiricileri görüp rotayı ziyaret etmeleri amaçlanmaktadır.

Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayan rota harita üzerindeki konumları ve ulaşılabilirlikleri de göz önünde bulundurularak Karlı Camii, Tatarmuslu Camii, Bekdemir Camii, Koşaca Camii, Çakallı Camii, Dere Camii ve Alagömlek Camisi'ne kadar devam etmektedir. Alagömlek Camisi'nden başlangıç noktası olan Yörgüç Paşa Camisi'ne ulaşarak tamamlanmaktadır (Görsel 2). Yörgüç Paşa Camii'nde rotayı ifade eden yönlendirici bir harita (Görsel 2) ve rota hakkında bilgilerin yer aldığı bir pano bulunması önerilmektedir. Bu harita üzerinde şuan başlangıç noktasında bulunulduğu ifade edilmelidir. Ardından tüm durak noktalarında da bu haritalara yer verilerek hangi noktada bulundukları ve sonrasında nereye ulaşacakları kullanıcılar tarafından anlaşılmalıdır. Bunun yanı sıra Yörgüç Paşa Camii'nde rota bilgilerinin ve görsellerinin de bulunduğu el broşürlerine de yer verilerek ziyaretçilerin kullanımına sunulmalıdır. Mesafenin çok kısa olmayışı ve hitap edilen kullanıcılar arasında geçiş esnasında görüp ziyaret etmek isteyecek ziyaretçilerinde olacağının öngörülmesi sebebiyle aynı zamanda bazı noktalarda tali yollarında kullanılması sebebiyle güvenlik açısından sorun oluşabileceği düşünülerek bu rota için araç ulaşımı uygun görülmüştür.

Görsel 2 Ahşap Camiler Rotası

Ahşap camiler rotası Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayıp tekrar bu noktada bitmektedir ve bu aradaki dolaşım alanı 112,4 km'dir. Araç ile dolaşım süresi 148 dk'dır (Tablo 4). Bu rotada dolaşım araç ile sağlanacağından çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar içinde erişilebilirdir.

Tablo 4 Ahşap Camiler Rotası bilgileri

Rota Noktaları	Mesafe	Süre	Ulaşım
Yörgüç Paşa Camii	0. km (Rota Başlangıcı)	-	-
Karlı Camii	8,6. km	13. dk	Araç
Tatarmuslu Camii	16,4. km	26. dk	Araç
Bekdemir Camii	23,8. km	33. dk	Araç
Koşaca Camii	29,1. km	39. dk	Araç
Çakallı Camii	56.1 km	62. dk	Araç
Dere Camii	60,4 km	68. dk	Araç
Alagömlek Camii	87,4. km	114. dk	Araç
Yörgüç Paşa Cami	112,4 km (Rota Bitişi)	148. dk	Araç

Bu rota üzerinde Koşaca ve Çakallı camileri arasında alternatif bir güzergah da önerilmiştir. Doğa içerisinde ve doğal güzelliklerin arasında bir yolculuk yapmak isteyen ve geldikleri aynı yoldan geri dönmek istemeyen kullanıcılar için bu güzergah önerilmektedir. Ana rotada Koşaca-Çakallı camileri arasındaki mesafe 27 km, süre 23 dk iken alternatif rotada mesafe 25,6 km, süre 40 dk'dır. Burada kullanıcılar Demirci ve Yenigün mahallelerinden geçerek Samsun-Ankara

karayoluna çıkmakta ve buradan Çakallı Camisi'ne ulaşmaktadır. Koşaca Camisi-Demirci Mahallesi arası 5,3 km ve 13 dk, Demirci Mahallesi-Yenigün Mahallesi arası 6,3 km ve 12 dk, Yenigün Mahallesi-Çakallı Camisi arası 14 km ve 15 dk'dır.

Alt Rota 1: Çakallı-Değirmencili Rotası

İlçede yer alan ahşap camileri de içinde barındıran aynı zamanda çevredeki doğal ve kültürel varlıklara da yer veren kısa rotalardan biri Çakallı-Değirmencili Rotası'dır. Çakallı Taşhan'dan başlayan rota, Çakallı Köprüsü, Çakallı Camii ve Dere Camisi'ne kadar devam etmektedir (Görsel 3).

Bu rotanın başlangıcı eski Ankara-Samsun karayolunda yer alan şuan ki karayoluna 300 m mesafede yer alan Selçuklu yapısı Çakallı Taşhan'dır. Taşhan Ankara-Samsun karayolunu kullanan kullanıcıların uğrayabileceği bilinir noktalardan biridir. Günümüzde restore edilmiştir ve şuan restoran olarak kullanılmaktadır. Çakallı Taşhan'da rota için gerekli yönlendirici haritalar ve el broşürleri bulunmalıdır. Aynı zamanda diğer durak noktalarında da haritalar bulunmalıdır. Bu rotanın kısa bir yürüyüş rotası olması sebebiyle yol güzergahı üzerinde yönlendirici tabelaların da olması uygun olacaktır.

Görsel 3 Çakallı-Değirmencili Rotası

Çakallı Taşhan'dan başlayan rota Dere Cami'sine kadar devam etmektedir. Aradaki mesafe 4,23 km'dir. Mesafenin yürünebilir olması sebebiyle rotada yaya ulaşımı önerilmektedir. Yaya olarak Dere Camisi'ne ulaşım süresi 60 dk'dır (Tablo 5). Çevredeki doğal güzellikler, Karataş Deresi ve

etrafındaki yeşil alanlar görülmeye ve fotoğraflanmaya değerdir. Bu rotada yaya olarak dolaşım önerildiği için çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar açısından erişilebilirliği sınırlıdır.

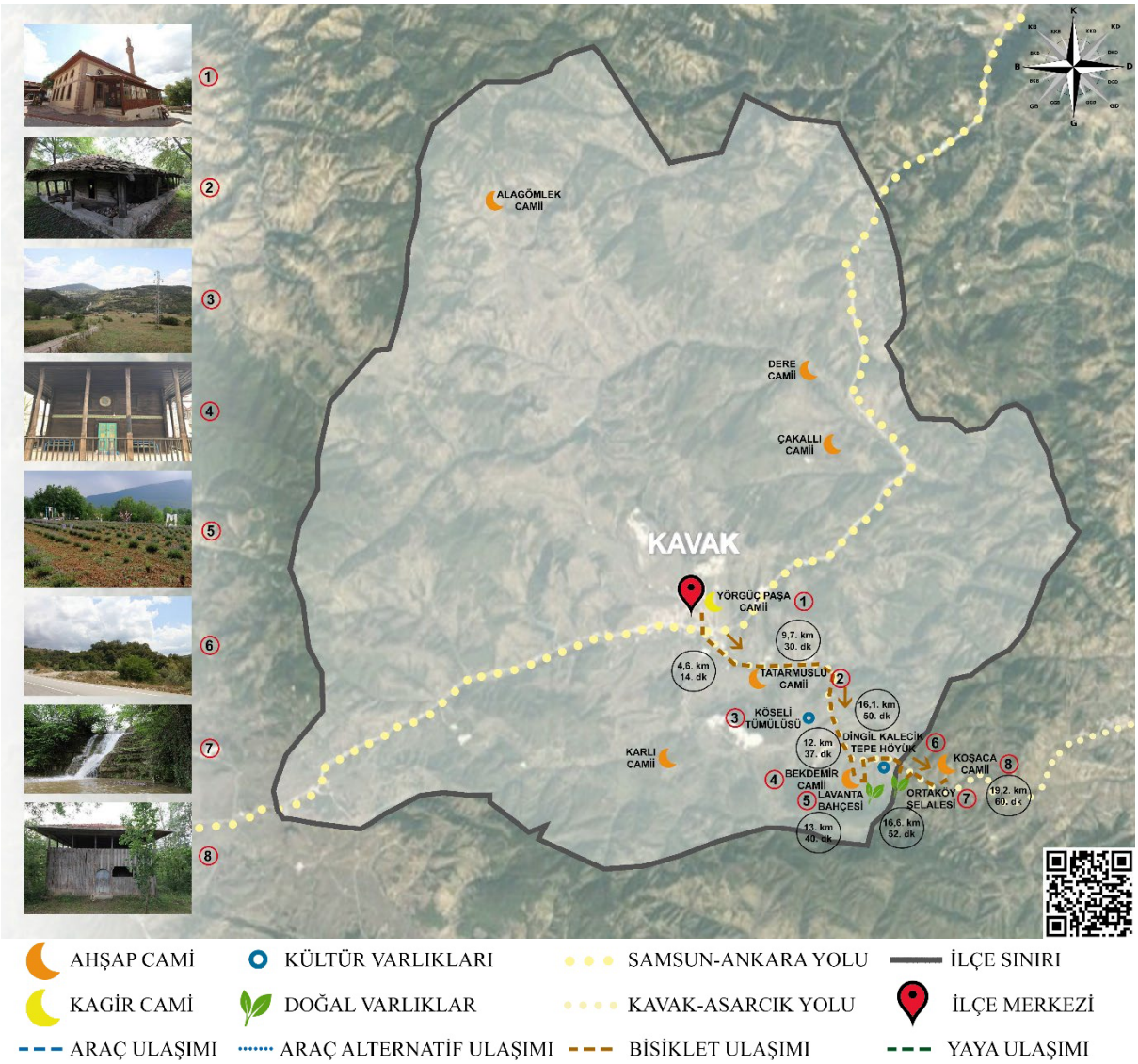
Tablo 5 Çakallı-Değirmencili Rotası bilgileri

Rota Noktaları	Mesafe	Süre	Ulaşım
Çakallı Taşhan	0. km (Rota Başlangıcı)	-	-
Çakallı Köprüsü	0,35. Km	5. dk	Yaya
Çakallı Camii	0,43. km	6. dk	Yaya
Dere Camii	4,23. Km (Rota Bitişi)	60. dk	Yaya

Alt Rota 2: Tatarmuslu-Koşaca Rotası

Tatarmuslu-Koşaca Rotası Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayarak Kavak-Asarcık yolu ve çevresinde bulunan ahşap camileri, doğal ve kültürel varlıkları içinde barındırmaktadır. Bu rota da gerek mesafe gerek dolaşım alanı açısından kısa rota olarak değerlendirilmiştir. Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayan rota Tatarmuslu Camii, Köseli Tümülüsü, Bekdemir Camii, Özlenis Lavanta Bahçesi, Dingil Kalecik Tepe Höyük, Ortaköy Şelalesi ve Koşaca Camisi'ni takip ederek tamamlanmaktadır (Görsel 4).

Rota başlangıcı ve bitişi arasındaki mesafe 19,2 km olarak tespit edilmiştir. Rotanın mesafe ve süre bakımından bisikletli ulaşım için uygun olduğu öngörülmüştür. Bisikletlerin ortalama hızlarının 20-25 km/h olduğu bilinmektedir. Gidilecek yolun engebeli olabilmesi durumu göz önüne alınarak 20 km/h hız referans alınmıştır. Bunun üzerinden süreler hesaplanmıştır. Elde edilen ondalıklı süreler bir üst dakikaya yuvarlanmıştır.

Görsel 4 Tatarmuslu-Koşaca Rotası

Böylelikle rotanın süresi 60 dk olarak hesaplanmıştır (Tablo 6). Bu rota için rotanın başlangıcı olan Yörgüç Paşa Camisi ve bitişi olan Koşaca Camisi'nde bisiklet istasyonlarının bulunması önerilmiştir. Aynı zamanda Yörgüç Paşa Camisi'nde yönlendirici harita ve el broşürleri yer almalıdır. Tüm durak noktalarında da haritaların ve bilgilendirme panolarının bulunması önerilmektedir. Bu rota için bisikletli dolaşım önerildiğinden çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar için erişilebilirliği sınırlıdır.

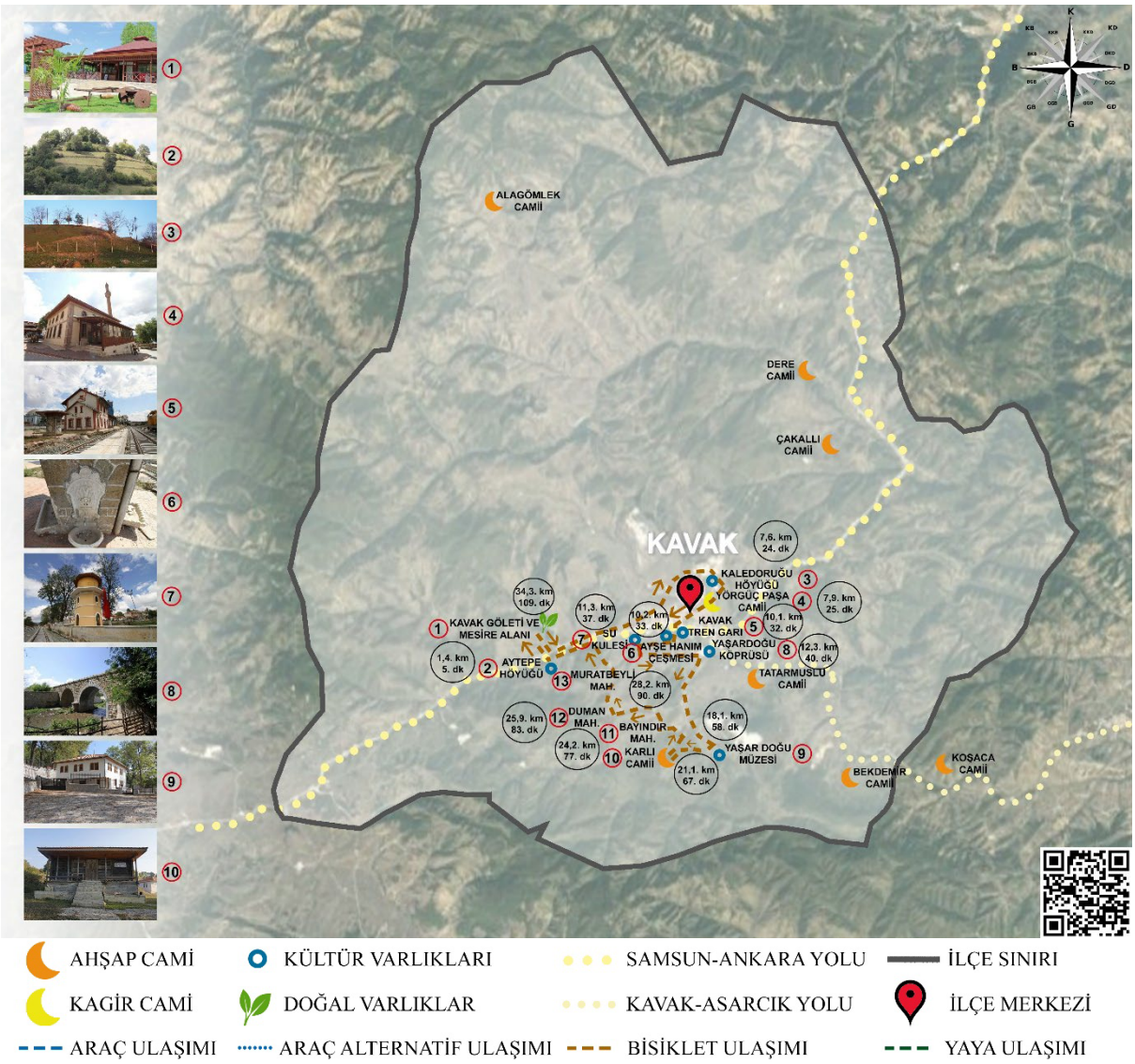
Tablo 6 Tatarmuslu-Koşaca Rotası bilgileri

Rota Noktaları	Mesafe	Süre	Ulaşım
Yörgüç Paşa Cami	0. km (Rota Başlangıcı)	-	-
Tatarmuslu Cami	4.6. km	14. dk	Bisiklet
Köseli Tümülüsü	9,7.km	30. dk	Bisiklet
Bekdemir Cami	12. km	37. dk	Bisiklet
Özlenis Lavanta Bahçesi	13. km	40. dk	Bisiklet
Dingil Kalecik Tepe Höyük	16,1. km	50. dk	Bisiklet
Ortaköy Şelalesi	16,6. km	52. dk	Bisiklet
Koşaca Cami	19,2. km (Rota Bitişi)	60. dk	Bisiklet

Alt Rota 3: Merkez Rotası

Merkez Rotası, Kavak ilçesi ve yakın çevresinde yer alan camilerin, kültür varlıklarının ve doğal varlıkların da yer aldığı bir kısa rota önerisidir. Rotanın başlangıcı Kavak Göleti'dir. Bunun sebebi

Kavak Göleti ve Mesire Alanı'nın halk tarafından piknik ve aktivite amaçlı yoğun olarak kullanılıyor olması ve aynı zamanda burada bir tesisin yer almasıdır. Ardından Aytepe Höyüğü'ne ulaşılacak olup buradan ilçe merkezine doğru yol alınacaktır. İlçe merkezindeki Kaledoruğu Höyüğü, Yörgüç Paşa Cami, Kavak Gar Binası, Ayşe Hanım Çeşmesi, Su Kulesi, Yaşardoğu Mahallesi Köprüsü ziyaret edildikten sonra Yaşardoğu Evi Müzesi, Karlı Camii, Bayındır Mahallesi, Duman Mahallesi, Muratbeyli Mahallesi güzergahı takip edilerek tekrar Kavak Göleti'nde rota sonlanacaktır (Görsel 5).

Görsel 5 Merkez Rotası

Merkez rotası başlangıcı ve bitişi arasındaki mesafe 34,3 km'dir. Rota uzunluğu ve dolaşım yolunun uygunluğu sebebiyle bu kısa rota içinde bisiklet ulaşımı önerilmiştir. Kavak Göleti'nde bir bisiklet istasyonu kurulacak ziyaretçiler bu noktadan başlayıp tekrar aynı noktaya dönecekler ve bisikletlerini teslim edeceklerdir. Bisikletin ortalama hızı 20 km/h olarak kabul edilmiştir. Böylece rotanın dolaşım süresi 109 dk olarak hesaplanmıştır (Tablo 7). Kavak Göleti'nde istasyonun bulunduğu noktada bir bilgilendirme panosu ve el bröşürleri bulunmalıdır. Aynı zamanda tüm durak noktalarında da haritaların bulunması ve bulundukları noktaların ifade edilmesi önerilmektedir. Bu rota için bisikletli dolaşım önerildiğinden çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar için erişilebilirliği sınırlıdır.

Tablo 7 Merkez Rotası bilgileri

Rota Noktaları	Mesafe	Süre	Ulaşım
Kavak Göleti	0. km (Rota Başlangıcı)	-	-

Aytepe Höyüğü	1,4. km	5. dk	Bisiklet
Kaledoruğu Höyüğü	7,6. km	24. dk	Bisiklet
Yörgüç Paşa Cami	7,9. km	25. dk	Bisiklet
Kavak Gar Binası	10,1. km	32. dk	Bisiklet
Ayşe Hanım Çeşmesi	10,2. km	33. dk	Bisiklet
Su Kulesi	11,3. km	37. dk	Bisiklet
Yaşardoğu Mahallesi Köprüsü	12,3. km	40. dk	Bisiklet
Yaşardoğu Evi Müzesi	18,1. km	58. dk	Bisiklet
Karlı Camii	21,1 km	67. dk	Bisiklet
Bayındır Mahallesi	24,2. km	77. dk	Bisiklet
Duman Mahallesi	25,9. km	83. dk	Bisiklet
Muratbeyli Mahallesi	28,2. km	90. dk	Bisiklet
Kavak Göleti	34,3. km (Rota Bitişi)	109. dk	Bisiklet

Kavak ilçesinde herhangi bir kültür rotası mevcut değildir. Bununla birlikte gezilmeye ve görülmeye değer birçok kültürel, tarihi ve doğal varlıklara sahiptir. Bu varlıkların tanıtılması ve sürdürülebilirliği esastır. Bu çalışmanın asıl çıkış noktası olan yöredeki ahşap camilerdir. Ahşap camiler ile ilgili güncel olarak yapıların bağlamdan uzak farklı alanlara taşınması ile ilgili birtakım çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu tip durumları da engellemek ve yapıları yerinde korumak ve yaşatmak amacıyla yola çıkılarak odak noktası ahşap camiler olan rotalar önerilmiştir (Tablo 8). Bu rotalar tarih, kültür, doğa, inanç ve bisiklet temalarıyla oluşturulmuştur. Belli kriterler doğrultusunda araç, bisiklet ve yaya ulaşımına uygun rotalar önerilmiştir. Bölgenin iklim koşulları ve güzergahlarda kullanılan tali yollarda göz önünde bulundurularak önerilen rotalar için en uygun mevsimlerin ilkbahar, yaz ve sonbahar olduğu tespit edilmiştir. Önerilen rotaların tümü yerel rotalardır. Yerel turizmin canlandırılması ve bu durumun yerel kalkınmaya katkı sunması da hedeflenmiştir.

Tablo 8. Kavak ilçesinde geliştirilebilecek kültür rotaları

Kültür Rotası	Tema	Önerilen Mevsim	Düzey
Ahşap Camiler Rotası	İnanç	İlkbahar-Yaz-Sonbahar	Yerel
Çakallı-Değirmencili Rotası	Tarih, kültür, doğa, inanç	İlkbahar-Yaz-Sonbahar	Yerel
Tatarmuslu Koşaca Rotası	Tarih, kültür, doğa, inanç, bisiklet	İlkbahar-Yaz-Sonbahar	Yerel
Merkez Rotası	Tarih, kültür, doğa, inanç, bisiklet	İlkbahar-Yaz-Sonbahar	Yerel

Sonuç ve Öneriler

Geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemiz farklı medeniyetlere ait birçok katmanı bünyesinde barındırmaktadır. Bu katmanlar yaşayan toplumların kültürel değerlerini ve miraslarını içinde bulundurur. Kültürel değerlerin insanlığın başlangıcından günümüze kadar oluşturduğu birikim kültürel mirası oluşturur. Kültür ve kültürel miras turizmin en önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Günümüzde gerek teknolojik gelişmeler gerek eskiye kıyasla yaşam şartlarının değişmesi kişilerin görme ve öğrenme arzularının artması kültür turizmini destekler niteliktedir. Ülkemizde yapılan araştırmalara göre turizm faaliyetleri içerisinde kültür turizmi büyük bir yere sahiptir. Kültür turizminin önem kazanmasıyla birlikte kültür rotası kavramı da ortaya çıkmıştır. Kültür rotası, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte değerlendirilerek aynı zamanda doğal varlıklarda dahil edilerek bir güzergah planlanması işidir.

Kavak ilçesi birçok kültürel ve doğal mirasa sahiptir. Bu mirasın korunması ve yaşatılması oldukça önemlidir. Karadeniz Bölgesi'nin karakteristik ahşap camileri Kavak'ta da yer almaktadır ve günümüze kadar korunmuş ve ulaşabilmişlerdir. Bu çalışmanın ana temasını oluşturan ahşap camilerin yerinde ve kendi bağlamında korunması ve gelecek nesillere aktarılması esastır. Yakın tarihlerde ahşap camilerin bazılarının farklı alanlara taşınması ile ilgili bir çalışma yapıldığı bilinmektedir. Yapıların bağlamından koparılarak daha uzak ve doğal ortamı tamamen farklı alanlara taşınacağı öngörülmektedir. Bu tip durumların engellenmesi ve yapıların yerinde korunması için kültürel mirasın yerinde gezilip görülmesinin sağlanması önemlidir. Kültür turizmi bu noktada devreye girmektedir. Kavak ilçesi ve yakın çevresindeki ahşap camilerin tanıtımının

yapılması ve turizme kazandırılması, turizme kazandırılırken de yapıların doğru şekilde korunmaya devam etmesi hem bu yapıların öneminin ve bilinirliğinin artmasına hem de yerel kalkınmaya katkı sunmaktadır. Kültür turizmiyle birlikte doğrudan kültür rotası kavramı da burada karşımıza çıkmaktadır. Kavak ilçesi ve yakın çevresinde günümüze kadar hiçbir rota planlanmamıştır. Ana tema olan ahşap camilerin etrafında şekillenen bunlarla birlikte çevrede yer alan doğal ve kültürel mirası da içinde barındıran rotalar planlanarak ahşap camilerin tekil korunmasının yanında birbirleriyle ilişkilerinin de güçlendirilerek korunması amaçlanmaktadır.

Kavak ilçesi ve yakın çevresi için dört adet kültür rotası önerilmiştir. Bunlar ana rota olan Ahşap Camiler Rotası; alt rota olan Çakallı-Değirmencili Rotası, Tatarmuslu-Koşaca Rotası ve Merkez Rotası'dır. Bu rotalar isimlerini bulundukları konumlardan ya da içinde barındırdıkları kültür varlıklarından almışlardır. Rotalar kısa ve uzun rota, yaya-bisiklet- araç rotası şeklinde alternatiflerle tasarlanmıştır. Önerilen rotaların çocuk, engelli ve yaşlı kullanıcılar açısından erişilebilirlik durumlarıda değerlendirilmiştir. Ahşap Camiler Rotası tüm rotalar içerisinde erişilebilir olan rotadır.

Ahşap Camiler Rotası, Kavak ilçesi ve yakın çevresinde yer alan yedi adet ahşap camiyi birbirine bağlayan uzun bir rotadır. Rota başlangıcı ilçe merkezinde bulunan kagir bir yapı olan Yörgüç Paşa Camii'dir. Bu nokta ilçe merkezinde olması yönlendirici bir konumda bulunması sebebiyle başlangıç noktası olarak seçilmiştir. Çünkü ahşap camilerin tümü ilçenin köylerinde yer almaktadır. Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayan rota Karlı Camii, Tatarmuslu Camii, Bekdemir Camii, Koşaca Camii, Çakallı Camii, Dere Camii ve Alagömlek Camisi'ne kadar devam etmektedir. Alagömlek Camisi'nden başlangıç noktası olan Yörgüç Paşa Camisi'ne ulaşarak tamamlanmaktadır. Rota tamamlandığında kullanıcılar toplam 112,4 km yol almış olacaklardır. Bu mesafenin uzun bir mesafe oluşu ve camiler arasında kullanılan tali yollarında bulunması güvenlik açısından da tehdit oluşturabilmektedir. Bu yüzden rota araç ile dolaşıma uygun görülmüştür. Dolaşım süresi 148 dk'dır. Koşaca Camii ve Çakallı Camii arasında alternatif bir güzergah önerilmiştir. Ana rotada Koşaca-Çakallı camileri arasındaki mesafe 27 km, süre 23 dk iken bu alternatif güzergahta mesafe 25,6 km, süre 40 dk'dır. Bu alternatif güzergahı doğa içerisinde bir gezinti yapmak isteyen ve geldikleri aynı yolu tekrarlayarak dönmek istemeyen kullanıcılar kullanabileceklerdir.

Çakallı-Değirmencili Rotası, başlangıcı eski Ankara-Samsun karayolunda yer alan şuan ki karayoluna 300 m mesafede bulunan Selçuklu yapısı Çakallı Taşhan'dır. Taşhan Ankara-Samsun karayolunu kullanan kullanıcıların uğrayabileceği bilinir noktalardan biridir. Günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır. Çakallı Taşhan'dan başlayan rota, Çakallı Köprüsü, Çakallı Camii ve Dere Camisi'ne kadar devam etmektedir. Aradaki mesafe 4,23 km'dir. Mesafenin yürünebilir olması sebebiyle rotada yaya ulaşımı önerilmektedir. Yaya olarak Dere Camisi'ne ulaşım süresi 60 dk'dır. Çevredeki doğal güzellikler, Karataş Deresi ve etrafındaki yeşil alanlar görülmeye ve fotoğraflanmaya değerdir.

Tatarmuslu-Koşaca Rotası, Yörgüç Paşa Camisi'nden başlayıp Tatarmuslu Camii, Köseli Tümülüsü, Bekdemir Camii, Özlenis Lavanta Bahçesi, Dingil Kalecik Tepe Höyük, Ortaköy Şelalesi ve Koşaca Camisi'ni takip ederek tamamlanmaktadır. Rota başlangıcı ve bitişi arasındaki mesafe 19,2 km olarak tespit edildiğinden rotanın mesafe ve süre bakımından bisikletli ulaşım için uygun olduğu öngörülmüştür. Rotanın süresi 60 dk olarak hesaplanmıştır. Bu rota için rotanın başlangıcı olan Yörgüç Paşa Camisi ve bitişi olan Koşaca Camisi'nde bisiklet istasyonlarının bulunması önerilmektedir.

Merkez rotası, Kavak ilçesi ve yakın çevresinde yer alan camilerin, kültür varlıklarının ve doğal varlıkların da yer aldığı bir kısa rota önerisidir. Rotanın başlangıcı Kavak Göleti'dir. Ardından Aytepe Höyüğü'ne ulaşılacak olup buradan ilçe merkezine doğru yol alınacaktır. İlçe merkezindeki Kaledoruğu Höyüğü, Yörgüç Paşa Cami, Kavak Gar Binası, Ayşe Hanım Çeşmesi, Su Kulesi, Yaşardoğu Mahallesi Köprüsü ziyaret edildikten sonra Yaşardoğu Evi Müzesi, Karlı Camii, Bayındır Mahallesi, Duman Mahallesi, Muratbeyli Mahallesi güzergahı takip edilerek tekrar

Kavak Göleti'nde rota sonlanacaktır. Merkez rotası başlangıcı ve bitişi arasındaki mesafe 34,3 km'dir. Rota uzunluğu ve dolaşım yolunun uygunluğu sebebiyle bu kısa rota için de bisiklet ulaşımı önerilmiştir. Bunun için Kavak Göleti'nde bir bisiklet istasyonu kurulacak ziyaretçiler bu noktadan başlayıp tekrar aynı noktaya dönecekler ve bisikletlerini teslim edeceklerdir. Rotanın dolaşım süresi 109 dk olarak hesaplanmıştır.

Tüm bu rotalar için başlangıç noktalarında rota güzergahı haritası ve bilgilendirme panosu aynı zamanda el broşürlerinin bulundurulması önerilmektedir. Bunun yanı sıra durak noktalarında da orada yer alan kültür varlığıyla ilgili bilgilendirme panosu ve yine kullanıcıların nerede olduklarını görebilecekleri bir harita ve karekodların bulundurulması önerilmektedir. Yukarıda haritalarda olduğu gibi el broşürleri için de karekod oluşturularak kullanıcıların mobil cihazları ile de ulaşabilmeleri sağlanmalıdır. El broşürleri ve gerekli bilgiler Kavak Belediyesi, Kavak Kaymakamlığı, Asarcık Belediyesi, Asarcık Kaymakamlığı ve Samsun Valiliği gibi kamu kurum ve kuruluşlarına ve aynı zamanda yörenin tanıtımını yapan turist rehberlerine de dağıtılmalıdır. Ayrıca okullarda da rotaların tanıtımı yapılarak öğrenciler için geziler düzenlenebilir. Kavak ilçe merkezinde Yörgüç Paşa Camisi'ne yakın bir konumda belediye ve kaymakamlığın desteğiyle bir tanıtım ofisi kurularak yerel halkın da proje konusunda bilinçlenmesi sağlanabilir. Böylece özellikle projenin başlangıç aşamasında rotaların tanıtımı kolaylaşır ve bilinirliği artabilir.

Bu çalışmada Kavak ilçesi ve yakın çevresindeki ahşap camilerin yerinde ve bağlamında tekil olarak değil tümünün korunabilmesi, sürdürülebilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi hedeflenerek ana temayı ahşap camilerin oluşturduğu rotalar önerilmiştir. Kültürel mirasın korunmasının yanı sıra yörenin kültür turizminin geliştirilmesi ve yerel kalkınmanın da desteklenmesi için örnek bir çalışma teşkil edip mimarlık alanında literatüre katkı sunulmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Samsun Kavak ahşap camileri çevresinde gelişen rota senaryoları, kültürel mirasın tanıtımı ve farkındalığı" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Asarcık Kaymakamlığı. (2008). *Asarcık.* 5.11.2023 tarihinde http://www.asarcik.gov.tr/ adresinden alındı

Cihangir, E., & Demirhan, Ö. (2020). Peynir turizmi temelli kültür rotaları oluşturulmasına yönelik bir araştırma: Van otlu peynir örneği. Türk Coğrafya Dergisi(75), 139-162. https://doi.org/10.17211/tcd.834251

CoE. (2020). *Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs*. European Commission: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/tourism/eu-funding-and-businesses/funded-projects/cultural_en adresinden alındı

ÇEKÜL. (2015). *Kültür Rotaları Planlama Rehberi.* İstanbul: Tarihi Kentler Birliği Yayınları.

Dinçer, F. İ., & Ertuğrul, S. M. (2000). Kültürel Mirasın Korunması ve İstanbul ilindeki Tarihi Yapıların Turizm Amaclı Kullanımı Üzerine Bir Deneme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 11(2), 69-78.

Durusoy, E. (2013). *From an ancient road to a cultural route: Conservation and management of the road between Milas and Labraunda,* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Eriçok, A. K. (2019). Van Gölü Havzası'nda Kültür Rotası Önerisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(*45), 173-199.

European Institute of Cultural Routes. (2015). *Culturalroutes management :from the.* Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Fırat, M. Y., & Erbaş, A. E. (2023). Sarnıç temalı kültür rotası oluşturulması; İstanbul Tarihi Yarımadası Örneği. *Journal of Awareness*, 8(1), 89-103.

Garrod, B., & Fyall, A. (2001). Heritage Tourism: A Question of Definition. Annals of Tourism, 28(4), 1049-1052. http://dx.doi.org/10.1016/S0160-7383(00)00068-2

Gül, S., & Yılmaz, A. (2020). Yerel Kalkınmanın Bir Aracı Olarak Kültür Turizmi ve Kültür Rotaları: Vezirköprü Yöresi Örneği (Cultural Tourism and Cultural Routes as an Instrument of Local Development: The Case of Vezirköprü Area). Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 8(3), 1855-1879. http://dx.doi.org/10.21325/jotags.2020.638

Gülaçmaz, E. (2019). *Samsun Kavak Sıralı Köyü'nün Kırsal Mimarlık Bağlamında Değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi], Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Günay, R. (2007). Kültür Mirasını Korumada Çeşitli Yaklaşımlar. *Colloquium Anatolicum*(6), 1-26.

ICOMOS. (2008). *Kültürel Rotalar Tüzüğü.* 22.10.2023 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en062381200153691337 9.pdf adresinden alındı

Kahya, N. C., & Sağsöz, A. (2004). Kentsel Sitlerde Değişim: Doğu Karadeniz Bölgesi Kentsel Sitleri. *Planlama*, 4, 57-66.

Karadeniz Kültür Envanteri . (2023). https://karadeniz.gov.tr/samsun-kulturel-tasinmaz-varliklar/ adresinden alındı

Karataş, E. (2011). *The role of cultural route planning in cultural heritage conservation the case of central Lycia,* [Yüksek Lisans Tezi], Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Kavak Belediyesi. (2023). *Kavak Tarihi.* 22.10.2023 tarihinde https://www.samsunkavak.bel.tr/s/kavak-tarihi adresinden alındı

Kavak Kaymakamlığı. (2019). *Kavak.* 03.11.2023 tarihinde http://www.samsunkavak.gov.tr/ adresinden alındı

Küçükaltan, D., Asatekin, G., Oyman, M., Bahçe, A. S., Gökalp, E., Uçkan, E., . . . Göksu, F. (2011). Kültürel Miras Yönetimi. (M. Çakır, Dü.) *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.*

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.* 05.11.2023 tarihinde https://samsun.ktb.gov.tr/ adresinden alındı

Levent, Y. S., & Uçar, M. (2018). *Kültürel Rotalar Bağlamında Mersin İlinin İnanç Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi.* Uluslararası Akdeniz Sempozyumu Bildiriler kitabı, 322-340.

Nefes, E. (2010). Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(28), 151-174.

Nefes, E., & Gün, R. (2016). Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahimoğlu Mahallesi Camii. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(40), 49-65. https://doi.org/10.17120/omuifd.07601

Samsun Büyükşehir Belediyesi. (2023). *Tesisler.* 19.11.2023 tarihinde https://samsun.bel.tr/ adresinden alındı

Şahin, A., & Özer, B. Ş. (2016). Beslenme Kültüründeki Farklılıkların Bayan Tüketicilerin Gıda Ürünleri Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 127-145.

Taş, T. (2004). *Türkiye kültür envanteri : kültürle büyümek.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi ; TC Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Tuna, C. (2008). *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesimi Geleneksel Mimari.* İstanbul : Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Türkay, O., & Özel, G. (2008). *Kültür Turizmine Katılanların Özellikleri ve Beklentileri.* 7.Geleneksel Turizm Paneli (Panel Bildirileri), Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 90-99.

Türkiye Kültür Portalı. (2023). *Gezilecek Yerler.* 20.11.2023 tarihinde https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/samsun/gezilecekyer/kaledorugu adresinden alındı

UNESCO. (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme.* 14.12.2023 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu: https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177 adresinden alındı

UNESCO. (1994). *Routes as Part of Cultural Heritage.* 22.10.2023 tarihinde alındı

UNWTO. (2020). *World Tourism Barometer.* World Tourism Organization, 18(1), 1-5.

Uzun, Z. (2016). *Samsun, Kavak'taki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri Ve Koruma Sorunları – Dere Camisi Restorasyon Projesi Önerisi,* [Yüksek Lisans Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi.

Ünan, S. (2013). Geçmişten Günümüze Çakallı Han / Çakallı Inn to Present. *KUBABA Arkeoloji – Sanat Tarihi – Tarih Dergisi*(22), 51-79.

Üsküdar, Ş., Çakır, M., & Temizkan, S. P. (2014). Yerli Turistlerin Eskişehir'in Kültür Turizmine İlişkin Algıları. *Journal Of Gastronomy Studies*, 2(2), 67-76.

Yılmaz, E. (2021). *Kültür Turizminde Kamu Özel Sektör İş Birliği Galata Bölgesi Turizm Rotası,* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Yılmaz, L. (2022). Mersin'de Kale ve Gözetleme Kuleleri'nin Kültür Rotaları Kapsamında Değerlendirilmesi. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(2), 967-996. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1108720

Extended Abstract

Culture reflects all material and spiritual values of a society. It includes not only their lifestyle but also all their values and beliefs. The emergence of cultures occurs through the interactions of societies. The accumulation of these cultural values from the beginning of humanity to the present constitutes cultural heritage. The land of Turkey, which has hosted many civilizations from past to present, is very rich in cultural terms. This cultural richness makes our country suitable for cultural tourism. As cultural tourism gained importance, the concept of cultural route also emerged. Cultural route is the process of planning a route by evaluating tangible and intangible cultural heritage together and also including natural assets. Today, Türkiye has national and local cultural routes. These routes contribute to local development in many cultural, social and economic areas. In this study, cultural routes that can be developed in Kavak district of Samsun province and its immediate surroundings were examined in order to protect cultural heritage and support local development. No route has been planned in Kavak district and its immediate surroundings to date. In the context of tourism activities that can arise with the existence of culture, the natural, historical and cultural values in Kavak district are promoted as a touristic product through cultural routes and increasing awareness of cultural heritage, as well as the wooden mosques that are the main theme for the protection and sustainability of cultural heritage. By planning routes that include natural and cultural heritage, it is aimed to preserve the individual wooden mosques as well as strengthening their relationships with each other. Wooden mosques constitute the main theme of the local cultural routes to be developed in the Kavak region. Seven wooden mosques in the region have survived to the present day. It is essential to preserve these structures in their location and in relation to each other so that they can be a reflection of the local architecture. Four cultural routes have been proposed for poplar. These are Wooden Mosques Route, Çakallı-Değirmencili Route, Tatarmuslu-Koşaca Route and Central Route. The main elements of the routes are wooden mosques, and other cultural assets and natural assets in the surrounding area are also included in the route. Wooden Mosques Route is a long route connecting seven wooden mosques in Kavak district and its immediate surroundings. When the route is completed, users will have traveled a total of 112.4 km. The fact that this distance is a long distance and is located on secondary roads used between mosques can also pose a threat to security. Therefore, the route was deemed suitable for transportation by vehicle. The Çakallı-Değirmencili Route, which starts from Çakallı Taşhan, continues until Çakallı Bridge, Çakallı Mosque and Dere Mosque. The distance between them is 4.23 km. Since the distance is walkable, pedestrian transportation is recommended on the route. Tatarmuslu-Koşaca Route starts from Yörgüç Pasha Mosque and completes by following Tatarmuslu Mosque, Köseli Tumulus, Bekdemir Mosque, Özlenis Lavender Garden, Dingil Kalecik Tepe Mound, Ortaköy Waterfall and Koşaca Mosque. Since the distance between the beginning and the end of the route was determined as 19.2 km, it was predicted that the route was suitable for bicycle transportation in terms of distance and duration. The central route is a short route proposal that includes the mosques, cultural assets and natural assets in Kavak district and its immediate surroundings. The distance between the start and finish of the central route is 34.3 km. Due to the route length and the suitability of the circulation route, bicycle transportation is also recommended for this short route. For all these routes, it is recommended to have a route map, information board and brochures at the starting points. Thanks to the proposal, it has been concluded that local development can be achieved by aiming to protect, sustain and transfer all of the wooden mosques in Kavak district and its immediate surroundings, not individually, but in their place and context, to future generations.

2024, VOL 14, NO 4, 1447-1464
DOI: 10.48146/odusobiad.1410524
Geliş Tarihi/Received Date: 27.12.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 21.03.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesi

Yusuf Kahreman[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Zara Veysel Dursun UBYO, Finans ve Bankacılık Bölümü, Sivas, Türkiye

ÖZET

Ekonomik, sosyal ve çevresel kavramları ele alan ve bu üç boyut arasında uzun dönemde denge sağlamayı hedefleyen bir olgu olan sürdürülebilir kalkınma olgusuna daha sonraki yıllarda finansal ve yönetişim kavramları da eklenerek beş alt boyuttan oluşan bir yapıya dönüşmüştür. Çalışmada G7 ülkelerinin küresel kriz dönemini de kapsayan 2007-2015 dönemini kapsayan sürdürülebilir kalkınma performansının 5 alt boyutu ele alınarak performans değerlendirmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ÇKKV yöntemlerinden yararlanılmıştır. MEREC-MAIRCA bütünleşik modeli ele alınarak ekonomik performans endeksi elde edilirken, MAIRCA yöntemi ile yönetişimsel gelişim endeksi elde edilmiş ve sürdürülebilir kalkınma performansı elde edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmanın ve kullanılan modelin sağlamlığı test edilmek amacıyla çeşitli duyarlılık analizleri yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, 2007-2015 dönemi için ortalama değerler ele alındığında sürdürülebilir kalkınma performansında en iyi performans gösteren ülkeden en kötü performansı gösteren ülkeye göre sıralanacak olursa İngiltere, Kanada, Almanya, Fransa, ABD, Japonya ve İtalya olmuştur. Yapılan duyarlılık testlerine göre önerilen modelin ve çalışmanın sağlamlığını ortaya koymuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Sürdürülebilir Kalkınma, G7 ülkeleri, MEREC, MAIRCA.

G7 countries measuring sustainable development performance

ABSTRACT

Sustainable development, is a phenomenon that deals with economic, social, and environmental concepts and aims to achieve a balance between these three dimensions in the long term. It has been transformed into a structure consisting of five sub-dimensions by adding financial and governance concepts in the following years. This study aims to evaluate the performance of G7 countries by considering five sub-dimensions of sustainable development performance covering the period 2007-2015, including the global crisis period. CRM methods were utilized for this purpose. While the economic performance index was obtained by considering the MEREC-MAIRCA integrated model, the governance development index was obtained usingthe MAIRCA method and sustainable development performance was obtained. In addition, various sensitivity analyses were conducted to test the robustness of the study and the model used. According to the study results, when the average values for the period 2007-2015 are considered, the countries ranked from the best-performing country to the worst performing country in sustainable development performance are the UK, Canada, Germany, France, USA, Japan, and Italy. According to the sensitivity tests, the robustness of the proposed model and the study have been revealed.

KEYWORDS

Sustainable Development, G7 countries, MEREC, MAIRCA

Atıf: Kahreman, Y. (2024). G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1447-1464. 10.48146/odusobiad.1410524.

Sorumlu Yazar: ykahreman@cumhuriyet.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Giriş

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik, sosyal ve çevresel kavramları ele alan ve bu üç boyut arasında uzun dönemde denge sağlamayı hedefleyen bir olgudur (Aras vd., 2018a). Ayrıca sürdürülebilirlik kavramı literatürde sıklıkla ele alınmış, ekonomik, sosyal ve çevresel kavramların yanı sıra finans kavramını da kapsaması gerektiği vurgulanmıştır (Aras ve Crowther, 2008). Son yıllarda ise ele alınan bu dört boyuta yönetişim kavramının da eklenmesi ile birlikte sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik, sosyal, çevresel, finans ve yönetişim olgularından oluşan 5 boyutlu bir olguya dönüşmüştür (Aras vd., 2018b).

Bu kapsamda küresel kriz dönemini de kapsayan 2007-2015 dönemi için G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansının 5 alt boyutu da içerisine alarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında sürdürülebilir kalkınma kavramının alt boyutu olan ekonomik ve yönetişim boyutunun içerisinde birden fazla değişkenin yer alması sebebiyle birden fazla alternatifin olduğu ve birden fazla kriterin yer aldığı karmaşık yapıların çözülmesini sağlayan ÇKKV yöntemleri ile tek bir endeks haline getirilmiştir. Ekonomik performans endeksi oluşturulurken çok fazla makroekonomik değişkenin yer almasından dolayı, kriterler seçilirken literatürden yararlanılmış ve kriterlerin önem düzeyi belirlenirken ağırlıklandırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Yönetişim alt boyutunun toplam 5 göstergesinin olması sebebiyle yönetişimsel gelişim endeksi oluşturulurken kriterlerin önem düzeyleri eşit kabul edilmiştir. Çalışmada ÇKKV yöntemlerinden ağırlıklandırma yöntemi olarak MEREC yöntemi, alternatifleri sıralamak için ise MAIRCA yöntemi seçilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçların istikrarını ve sağlamlığını test etmek amacıyla kapsamlı bir duyarlılık analizi yapılmıştır. yapılan duyarlılık analizi sonuçları önerilen bütünleşik ÇKKV modelini ve kullanılan kriterlerin sağlamlığını ve rasyonelliğini doğrulamıştır.

Çalışmada MAIRCA yönteminin kullanılmasının temel sebepleri (Pamucar vd., 2018; Boral vd., 2020; Kaya, 2020; Zolfani vd., 2020; Pamucar vd., 2022; Ecer, 2022);

- Bu yöntem sıralamaları tersine çevirme probleminden etkilenmemesi
- Alternatif ve kriter sayısından etkilenmemesi
- Yüksek çözüm kararlılığına sahip olması
- Uygulama açısından kolay olması sebebiyle karar vericilerin güvenilir ve sağlam sonuçlara ulaşmasında etkili olması
- Farklı ÇKKV yöntemleri ile birleştirilmeye uygun olması
- Alternatiflere başlangıçta eşit yaklaşması sebebiyle daha objektif sonuçları sunması

Çalışmada MEREC yönteminin kullanılmasının temel sebepleri (Keshavarz-Ghorabaee, 2021; Trung ve Thinh, 2021; Rani vd., 2022);

- Bu yöntem önem düzeyi belirlerken her bir kriterin performans üzerinde daha az etkisi olan kritere daha küçük ağırlık vermesi
- Uygulama açısından kolay olması sebebiyle karar vericilerin güvenilir ve sağlam sonuçlara ulaşmasında etkili olması
- Farklı ÇKKV yöntemleri ile birleştirilmeye uygun olması

Çalışmanın literatüre katkıları;

- Bu makale G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansını 5 alt boyutunun tamamını ele alarak inceleyen ilk çalışmadır. Bu sayede çalışma, sürdürülebilir kalkınma performansı ölçülürken kriter setinin elde edilişi ve kullanılması açısından öncülük etmektedir.
- Sürdürülebilir kalkınma performansı ölçümünde MEREC-MAIRCA bütünleşik ÇKKV modeli önerilmiştir.
- Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak ekonomik performans endeksi ve yönetişimsel gelişim endeksi hesaplanmış ve bu değerler sürdürülebilir kalkınma performans değerlendirmeleri için katkı sağlamıştır.

Literatür İncelemesi

ÇKKV yöntemler birçok farklı alanlarda kullanılmaktadır. Çalışmada yer alan MEREC ve MAIRCA yöntemleriyle yapılan bazı çalışmalar ve sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili bazı çalışmalar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1 Çalışma ile ilgili örnek çalışmalar

MAIRCA Yöntemi ile Örnek Çalışmalar		
Yazar(lar)	Yöntem(ler)	Uygulama Alanı
Gigović vd. (2016)	DAMATEL AAS MAIRCA	Mühimmat deposu için uygun yer seçiminin belirlenmesi
Pamucar vd. (2017)	DAMATEL AAS MAIRCA	Kamu ihalelerinde alımların değerlendirilmesi
Pamucar vd. (2019)	MAIRCA	Su engellerinin değerlendirilmesi
Ulutaş (2019)	SWARA-MAIRCA	Catering firması seçiminin belirlenmesi
Aydın (2020)	CRITIC-MAIRCA	Kamu bankalarının finansal performans değerlendirilmesi
Belke (2020)	CRITIC-MAIRCA	G7 ülkelerinin makroekonomik performans değerlendirilmesi
Ayçin (2020)	CRITIC-MAIRCA	Personel seçimi değerlendirilmesi
Ecer (2021)	FUCOM-MAIRCA	Tedarikçi seçme sürecinin değerlendirilmesi
Ayçin ve Güçlü (2020)	ENTROPİ-MAIRCA	BİST'te işlem gören firmaların finansal performans değerlendirilmesi
Yazgan ve Agamyradova (2021)	SWARA_MAIRCA	Banka sektöründe personel seçimi
Işık (2022)	MEREC-PSI-MAIRCA	Türkiye'de yer alan katılım banka sektörünün performans değerlendirilmesi
Yurttadur ve Taşcı (2022)	CRITIC-MAIRCA	Türkiye'de yer alan katılım bankalarının finansal performans değerlendirmesi
MEREC Yöntemi ile Örnek Çalışmalar		
Yazar(lar)	Yöntem(ler)	Uygulama Alanı
Ayçin ve Arsu (2021)	MEREC-MARCOS	Sosyal gelişim endekslerinin değerlendirilmesi
Ecer ve Zolfani (2022)	MEREC-DNMA	Ülkelerin ekonomik özgürlük performanslarının değerlendirilmesi
Goswami vd. (2022)	MEREC-PIV	En iyi yenilenebilir enerji kaynağının belirlenmesi
Mishra vd. (2022)	MEREC-MULTİMOORA	Turizm stratejilerinin değerlendirilmesi
Satıcı (2022)	MEREC-WASPAS	Üniversitelerin girişimci ve yenilikçi performanslarının değerlendirilmesi
Shanmugasundar vd. (2022)	MEREC	Boyama işlemleri için robot seçimi
Toslak (2022)	MEREC-WEDBA	Lojistik firmalarının performanslarının değerlendirilmesi
Ulutaş vd. (2022)	MEREC-WISP	Tekstil atölylesi için transpalet seçimi
Sürdürülebilirlik Üzerine Farklı ÇKKV Yöntemleriyle Yapılmış Örnek Çalışmalar		
Yazar(lar)	Yazar(lar)	Yazar(lar)
Masca (2017)	TOPSIS	Ab ülkelerinin makroekonomik performanslarının değerlendirilmesi
Öztel, Aydın ve Köse (2018)	ENTROPİ-TOPSIS	Sürdürülebilirlik kavramın öneminin ortaya konulması
Çakın ve Ayçin (2019)	ENTROPİ-GİA-MOORA	AB ülkelerinin çevresel gelişim endeksleri ile performans değerlendirmesi
Koca ve Tunca (2019)	GİA	G20 ülkelerinin ekonomik performans değerlendirmesi
Aksoylu ve Taşdemir (2020)	TOPSIS	Sürdürülebilirliğin 3 alt boyutu ile seçili firmaların değerlendirilmesi
Aras ve Yıldırım (2020a)	ENTROPİ-GİA	G20 ülkelerinin ekonomik, çevresel ve sosyal faktörler ele alınarak performans değerlendirmesi
Aras ve Yıldırım (2020b)	ARAS	G20 ülkelerinin sosyo-ekonomik refah düzeyi endeksleri ele alınarak performans değerlendirilmesi
Gündoğdu ve Aytekin (2020)	ARAS	187 ülkenin yönetişimsel endeksleri ele alınarak performans değerlendirmesi

Önerilen Performans Değerlendirme Modeli

Bu kısımda, 2007-2015 dönemi için G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansını ölçme ve değerlendirmesi için ele alınan modelin detayları anlatılacaktır. Önerilen bütünleşik model MEREC ve MAIRCA yöntemlerini içermektedir. Ele alınan her iki yöntem ayrı ayrı anlatılmıştır. Ekonomik performans endeksi ve yönetimsel gelişim endeksi elde edilirken MAIRCA-MEREC bütünleşik modelinden yararlanılmış ve elde edilen endeksler sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesinde kullanılmıştır. Çalışma araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun şekilde hazırlanmıştır. Çalışmada önerilen model Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1 Önerilen Modelin Sistematik Gösterimi

MEREC yöntemi

Objektif ağırlıklandırma yöntemi olan MEREC yöntemi, Keshavarz-Ghorabaee vd. tarafından 2021 yılında ÇKKV yöntemleri literatürüne kazandırılmıştır. Bu yöntem kriterlerin önem düzeyleri hesaplanırken her bir kriterin önem düzeyi belirlendikten sonra devre dışı bırakılarak toplam önem düzeylerindeki değişime bakılmaktadır. Bir başka ifadeyle objektif ağırlıkların belirlenmesinde her kriterin alternatiflerin performans değerlendirmesi üzerindeki eksiltme etkisine dayanmaktadır. MEREC yöntemi yukarıda belirtilen eksiltme etkisi özelliği ile diğer objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden ayrışmaktadır. MEREC yöntemi şu aşamalardan oluşmaktadır (Keshavarz-Ghorabaee vd., 2021; Işık, 2022):

Adım 1: Karar Matrisinin Elde Edilmesi

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & & x_{2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Normalize Karar Matrisinin Elde Edilmesi

$$n_{ij}^{x} = \begin{cases} \dfrac{minx_{ij}}{x_{ij}} & fayda\ kriteri\ içim \\ \dfrac{maksx_{ij}}{x_{ij}} & maliyet\ kriteri\ için \end{cases} \quad (2)$$

Adım 3: Toplam Performans Değerinin (S_i) Elde Edilmesi

$$S_i = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m}\sum_j \left|\ln\left(n_{ij}^X\right)\right|\right)\right) \tag{3}$$

Adım 4: Alternatiflerin Performansının $\left(S'_{ij}\right)$ Elde Edilmesi

$$S'_{ij} = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m}\sum_{k,k\neq j} \left|\ln\left(n_{ik}^X\right)\right|\right)\right) \tag{4}$$

Adım 5: Sapmaların Toplamının (E_i) Elde Edilmesi

$$E_i = \sum_i \left|S'_{ij} - S_i\right| \tag{5}$$

Adım 6: Kriterlerin Önem Düzeylerinin $\left(w_j\right)$ Elde Edilmesi

$$w_{j,merec} = \frac{E_j}{\sum_k E_k} \tag{6}$$

MAIRCA yöntemi

Pamucar vd. tarafından 2014 yılında geliştirilen ÇKKV yöntemi alternatiflerin sıralanmasına yardımcı olmaktadır. MAIRCA yöntemi teorik çözüm ile elde edilen sonuç arasındaki farkın belirlenmesi üzerinde kurulu bir yöntemdir. Belirlenen bu farkın en az olduğu alternatifin en iyi seçim olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca ele alınan tüm alternatifleri tarafsız olarak değerlendirmesi MAIRCA yöntemini diğer ÇKKV yöntemlerinden ayırmaktadır. MAIRCA yönteminin aşamaları aşağıdaki gibidir (Pamucar vd., 2014; Ecer, 2021; Işık, 2022):

Adım 1: Karar Matrisinin Elde Edilmesi

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & & x_{2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{nm} \end{bmatrix} \tag{7}$$

Adım 2: Her Bir Alternatifin Tercih Değerinin $\left(P_{A_i}\right)$ Elde Edilmesi

$$P_{A_i} = \frac{1}{n};\ \sum_{i=1}^{n} P_{A_i} = 1 \qquad i = 1,2,3,\ldots,n \tag{8}$$

Adım 3: Teorik Değerlendirme Matrisinin (T_p) Elde Edilmesi

$$T_p = \begin{matrix} P_{A_1} \\ P_{A_2} \\ \vdots \\ P_{A_n} \end{matrix}\begin{bmatrix} t_{p11} & t_{p12} & \cdots & t_{p1m} \\ t_{p21} & t_{p22} & & t_{p2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ t_{pn1} & t_{pn2} & \cdots & t_{pnm} \end{bmatrix} = \begin{matrix} P_{A_1} \\ P_{A_2} \\ \vdots \\ P_{A_n} \end{matrix}\begin{bmatrix} w_1.t_{p11} & w_2.t_{p12} & \cdots & w_m.t_{p1m} \\ w_2.t_{p21} & w_2.t_{p22} & & w_m.t_{p2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ w_1.t_{pn1} & w_2.t_{pn2} & \cdots & w_m.t_{pnm} \end{bmatrix} \tag{9}$$

Adım 4: Gerçek Değerlendirme Matrisinin (T_r) Elde Edilmesi

$$t_{rji} = t_{pji}.\left(\frac{x_{ij} - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-}\right) \quad fayda\ kriteri\ içim$$
$$t_{rji} = t_{pji}.\left(\frac{x_i^+ - x_{ij}}{x_i^+ - x_i^-}\right) \quad maliyet\ kriteri\ için \tag{10}$$

$$T_r = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} & \cdots & t_{r1m} \\ t_{r21} & t_{r22} & & t_{r2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ t_{rn1} & t_{rn2} & \cdots & t_{rnm} \end{bmatrix} \tag{11}$$

Adım 5: Boşluk Matrisinin (G) Elde Edilmesi

$$G = T_p - T_r \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} & \cdots & g_{1m} \\ g_{21} & g_{22} & & g_{2m} \\ \vdots & & \ddots & \vdots \\ g_{n1} & g_{n2} & \cdots & g_{nm} \end{bmatrix} \tag{12}$$

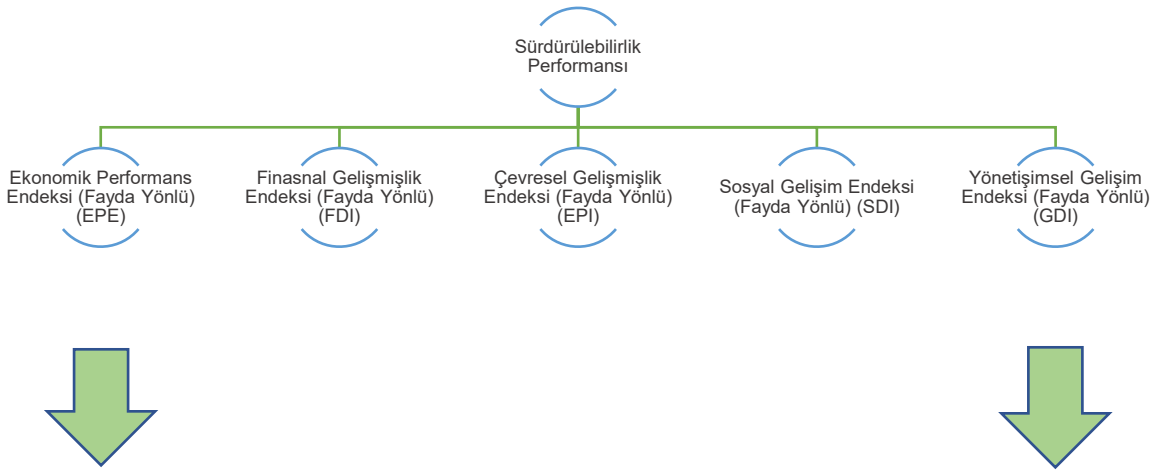
Adım 6: Kriter Fonksiyonu Değerleri (Q_i) Hesaplanarak Alternatiflerin Sıralanması

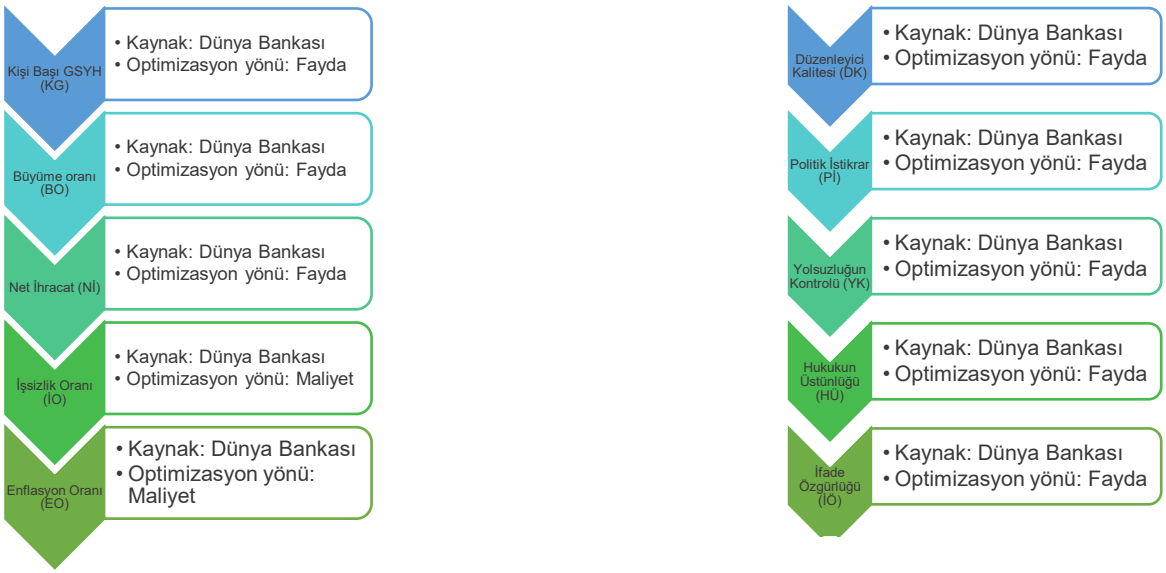
$$Q_i = \sum_{j=1}^{m} g_{ij} \tag{13}$$

Eşitlik 13'te hesaplanan kriter fonksiyon değerleri (Q_i) küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatifler değerlendirilmektedir. (Q_i) değerinin en küçüğü en kötü alternatifi, en büyüğü ise en iyi alternatifi temsil etmektedir.

Önerilen Bütünleşik Modelin Uygulanması

Sürdürülebilirlik kavramı ekonomik, finansal, sosyal, çevresel ve yönetişimsel alt boyutlardan oluşmaktadır. Finansal, çevresel ve sosyal alt boyutlar kendi alt değişkenleri aracılığıyla endeks haline getirilmiş ancak ekonomik ve yönetişimsel alt boyutların endeks değerleri bulunmamaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilirlik kavramı açısından ele alınan 5 alt boyuttan ekonomik ve yönetişimsel alt boyutlar için endeks değerlerin hesaplanması ve G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansının hesaplanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ele alınan performans göstergelerinin hesaplama yöntemi, elde edilen kaynak ve kısaltmaları Görsel 2'de sunulmuştur.

Görsel 2 Ele Alınan Performans Göstergeleri

Görsel 2'ye göre G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansı ölçülürken 5 temel alt boyut kullanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma performansını ölçülmesinde ekonomik ve yönetişimsel alt boyutlar için birden fazla değişken kullanılması yerine bu iki alt boyut için endeks değerleri hesaplanmış ve bu göstergeler performans ölçümünde kullanılmıştır. Ekonomik performans endeksi kişi başı GSYH, büyüme oranı, net ihracat, işsizlik oranı ve enflasyon oranı ele alınarak hesaplanmıştır. Yönetişimsel gelişim endeksi ise düzenleyici kalitesi, politik istikrar, yolsuzluğun kontrolü, hukukun üstünlüğü ve ifade özgürlüğü değişkenleri ele alınarak hesaplanmıştır. Yönetişimsel gelişim endeksi hesaplanırken var olan toplam 5 değişkenin tamamı kullanılırken, ekonomik performans endeksi hesaplanırken kullanılan 5 değişken literatürdeki kullanım sıklığı dikkate alınarak seçilmiştir.

Yönetişimsel gelişim endeksi ve sürdürülebilir kalkınma performansının 5 temel göstergesinin olması sebebiyle MEREC yöntemi sadece ekonomik performans endeksi hesaplanırken kullanılmıştır. Yönetişimsel gelişim endeksi ve sürdürülebilir kalkınma performansı hesaplanırken ele alınan kriterler için eşit önem düzeyleri belirlenmiştir. MAIRCA yöntemi ise hem ekonomik performans endeksi ve yönetişimsel gelişim endeksi hesaplanırken hem de sürdürülebilir kalkınma performansı hesaplanırken kullanılmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular için duyarlılık analizleri yapılmıştır. MEREC-MAIRCA ve duyarlılık analizlerinde elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

MEREC Yöntemi Bulgular

Ekonomik performans endeksi hesaplanırken kullanılan bu yöntem için yukarıda bahsedilen Eşitlik 1-6 arasındaki işlemler her yıl için ayrı ayrı uygulanmıştır. 2007 yılı için yapılan uygulamalar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2 2007 yılı için başlangıç karar matrisi

	KG	BO	Nİ	İO	EO
ABD	2.5932	4.4236	0.2241	0.9659	3.9769
Almanya	1.2756	4.8550	4.5174	2.6340	3.4527
İtalya	0.9317	4.2707	3.4552	1.6170	3.0096
İngiltere	1.1380	4.5766	3.2147	1.2681	3.5361
Kanada	1.5976	6.3806	3.6303	1.5830	3.3014
Fransa	0.9520	4.6354	3.4043	2.4127	2.6864

Japonya	1.0580	4.2668	3.8464	0.6340	1.3361
Maksimum	2.5932	6.3806	4.5174	2.6340	3.9769
Minimum	0.9317	4.2668	0.2241	0.6340	1.3361

Başlangıç karar matrisinde yer alan değerler Eşitlik 2 yardımıyla normalize edilmiş ve elde edilen normalize karar matrisi Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 2007 yılı için normalize edilmiş karar matrisi

	KG	BO	Nİ	İO	EO
ABD	0.3593	0.9645	1.0000	2.7269	1.0000
Almanya	0.7304	0.8788	0.0496	1.0000	1.1518
İtalya	1.0000	0.9991	0.0649	1.6289	1.3214
İngiltere	0.8187	0.9323	0.0697	2.0772	1.1246
Kanada	0.5832	0.6687	0.0617	1.6640	1.2046
Fransa	0.9786	0.9205	0.0658	1.0917	1.4804
Japonya	0.8806	1.0000	0.0583	4.1544	2.9766

Sonraki aşamada önce toplam performans değeri (S_i) Eşitlik 3 yardımıyla elde edilmiş, daha sonrasında ise alternatiflerin performansının (S'_{ij}) Eşitlik 4 yardımıyla hesaplanmıştır. Elde edilen her iki sonuç Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4 2007 yılı için (S'_{ij}) matrisi ve (S_i) değeri

	KG	BO	Nİ	İO	EO	(S_i)
ABD	0.1494	0.0034	0.0094	0.1524	0.0094	0.0094
Almanya	0.3754	0.3539	0.0491	0.3387	0.3554	0.3387
İtalya	0.2837	0.2838	0.1201	0.3431	0.4299	0.2837
İngiltere	0.2553	0.2383	0.0920	0.3216	0.4192	0.2291
Kanada	0.2478	0.2298	0.0402	0.2439	0.3308	0.1751
Fransa	0.3072	0.3147	0.0607	0.3153	0.3720	0.3046
Japonya	0.0532	0.0329	0.3350	0.2397	0.5247	0.0329

Son olarak Eşitlik 5 yardımıyla sapmaların toplam değeri (E_i) hesaplanmış ve elde edilen bu değerler kullanılarak 2007 yılı için ele alınan performans değerlendirme kriterlerinin önem düzeyleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 2007 yılı sapmaların toplam değeri (E_i) ve kriterlerin önem düzeyi $(w_{j,merec})$

	KG	BO	Nİ	İO	EO
ABD	0.1400	0.0060	0.0000	0.1430	0.0000
Almanya	0.0366	0.0152	0.2896	0.0000	0.0166
İtalya	0.0000	0.0001	0.1636	0.0594	0.1462
İngiltere	0.0262	0.0092	0.1371	0.0925	0.1901
Kanada	0.0727	0.0548	0.1348	0.0688	0.1557
Fransa	0.0027	0.0101	0.2438	0.0107	0.0675
Japonya	0.0203	0.0000	0.3021	0.2068	0.4918
(E_i)	0.2985	0.0955	1.2710	0.5812	1.0680
$(w_{j,merec})$	0.0901	0.0288	0.3835	0.1754	0.3222

Yukarıda uygulanan tüm aşamalar 2007-2015 dönemi tüm yıllara ayrı ayrı uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 2007-2015 dönemi kriterlerin önem düzeyi $(w_{j,merec})$

	KG	BO	Nİ	İO	EO

2007	0.0901	0.0288	0.3835	0.1754	0.3222
2008	0.0665	0.0423	0.5479	0.1003	0.2431
2009	0.0937	0.0931	0.0919	0.0622	0.6591
2010	0.1479	0.0653	0.2345	0.1736	0.3788
2011	0.1519	0.1041	0.2731	0.1502	0.3207
2011	0.1199	0.1831	0.2119	0.1384	0.3467
2012	0.1384	0.1443	0.1432	0.2180	0.3562
2013	0.1364	0.0675	0.2395	0.1307	0.4259
2014	0.1408	0.0322	0.2020	0.0844	0.5406
2015	0.0901	0.0288	0.3835	0.1754	0.3222
Ortalama	0.2051		0.2586	0.1370	0.3992

Yıllar itibariyle incelendiğinde ekonomik performans endeksi oluşturulurken enflasyon oranı (EO) önem düzeyi en yüksek kriter olmuştur. 2007-2015 dönemi için değişkenlerin ortalaması ele alındığında, ekonomik performans endeksi oluşturulurken ele alınan değişkenlerin önem düzeyleri sırasıyla enflasyon oranı (EO), net ihracat (Nİ), GSYH'yi temsil eden kişi başı GSYH ve büyüme oranı toplamı ve son olarak işsizlik oranı olmuştur.

MAIRCA Yöntemi Bulgular

Ekonomik performans endeksi, yönetişimsel gelişim endeksi ve sürdürülebilir kalkınma performansı için kullanılan bu yöntemde Eşitlik 7-13 arasındaki tüm aşamalar 2007-2015 dönemi için tüm yıllara ayrı ayrı uygulanmıştır. 2007 yılı için yapılan uygulamalar aşağıda yer almaktadır. Tablo 2'de yer alan başlangıç karar matrisi ekonomik performans endeksi için kullanılan başlangıç karar matrisi ile aynıdır. Eşitlik 7-13 aralığındaki tüm işlemler her yıl için ayrı ayrı yapılmış ve 2007-2015 dönemi için ekonomik performans endeksi Tablo 7'de sunulmuştur. Ayrıca elde edilen değerler 100 tam puandan çıkarıldığında ekonomik performans endeks değeri elde edilecektir. 100 tam puandan çıkarılmasının sebebi, MAIRCA yöntemi ile Eşitlik 17'de elde edilen (Q_i) değerlerinin en küçük değeri en iyi alternatifi temsil ediyordu, elde edilen (Q_i) değeri 100 tam puandan çıkarıldığında ise en yüksek değer en iyi alternatifi gösterecek olmasıdır. Böylece sürdürülebilir kalkınma performansı değerlendirilirken kullanılan tüm endeksler fayda temelli kriter haline gelmiştir. 100 tam puandan çıkarılma işlemi aynı sebeple yönetişimsel gelişim endeksi elde edilirken de uygulanmıştır.

Tablo 7 2007-2015 dönemi ekonomik performans endeksi (EPE)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ABD	99.8912	99.8242	99.9251	99.8599	99.8600	99.9157	99.9259	99.9047	99.9388
Almanya	99.9249	99.9709	99.8971	99.9397	99.9475	99.9360	99.9291	99.9607	99.9394
İtalya	99.9280	99.9184	99.8696	99.8687	99.8674	99.8367	99.8481	99.8875	99.8860
İngiltere	99.9223	99.9199	99.8297	99.8731	99.8678	99.9093	99.8910	99.9208	99.9217
Kanada	99.9348	99.9474	99.9047	99.8974	99.9042	99.9332	99.9346	99.9183	99.8702
Fransa	99.9239	99.9224	99.9057	99.8691	99.8809	99.8929	99.8915	99.9018	99.9000
Japonya	99.9754	99.9433	99.9605	99.9438	99.9136	99.9421	99.9290	99.8745	99.8998

MAIRCA yönteminin aşamalarından ilki başlangıç karar matrisinin oluşturulmasıdır. Yönetişimsel gelişim endeksi için oluşturulan başlangıç karar matrisi Tablo 8'de sunulmuştur. Ayrıca Görsel 2'de görüleceği üzere yönetişimsel gelişim endeksini açıklamak için literatürde toplam 5 adet değişken bulunmaktadır. Bu sebeple endeks değeri hesaplanırken bu 5 değişken eşit önem düzeyi alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 8 2007 yılı yönetişimsel gelişim endeksi (GDI) başlangıç karar matrisi

	DK	Pİ	YK	HÜ	İÖ

ABD	92.2330	57.0048	90.7767	91.8660	85.5769
Almanya	94.6602	81.1594	92.2330	95.2153	93.2692
İtalya	78.1553	60.3865	67.4757	63.6364	86.0577
İngiltere	99.0291	66.1836	92.7184	93.3014	92.7885
Kanada	94.1748	82.1256	95.1456	96.1722	95.1923
Fransa	86.8932	64.7343	91.7476	90.4306	91.3462
Japonya	84.9515	82.6087	85.4369	89.4737	75.9615

MAIRCA yönteminin diğer aşamaları olan Eşitlik 8-13 aralığındaki tüm adımlar sırasıyla tüm yıllara ayrı ayrı uygulanmış ve 2007-2015 dönemi için elde edilen yönetişimsel gelişim endeks değerleri Tablo 9'da sunulmuştur. Ekonomiş performans endeks değerleri hesaplanırken 100 tam puandan çıkarma işlemi aynı sebeplerle yönetişimsel gelişim endeksi için de uygulanmıştır.

Tablo 9 2007-2015 dönemi yönetişimsel gelişim endeksi (GDI)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ABD	99.9395	99.9331	99.9119	99.9126	99.9258	99.9283	99.9124	99.9110	99.9131
Almanya	99.9857	99.9713	99.9679	99.9670	99.9655	99.9611	99.9668	99.9748	99.9622
İtalya	99.8759	99.8189	99.8109	99.8045	99.8055	99.8045	99.8031	99.8027	99.8122
İngiltere	99.9731	99.9464	99.9386	99.9504	99.9478	99.9509	99.9517	99.9457	99.9559
Kanada	99.9928	99.9958	99.9999	99.9971	99.9999	99.9999	99.9982	99.9989	99.9922
Fransa	99.9492	99.9247	99.9231	99.9324	99.9250	99.9195	99.9114	99.9045	99.9028
Japonya	99.9363	99.8984	99.9049	99.9159	99.9272	99.9307	99.9376	99.9164	99.9207

Sürdürülebilir kalkınma performansının 2007 yılı için tüm uygulama aşamaları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. Tablo 10 sürdürülebilir kalkınma performansı için başlangıç karar matrisini göstermektedir.

Tablo 10 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma performansı başlangıç karar matrisi

	EPE	FDI	SDI	EPI	GDI
ABD	99.8912	0.9141	81.4700	86.7500	99.9395
Almanya	99.9249	0.7749	81.3500	91.1100	99.9857
İtalya	99.9280	0.7759	81.7600	87.1800	99.8759
İngiltere	99.9223	0.9471	85.6800	88.9500	99.9731
Kanada	99.9348	0.8724	82.5700	89.6000	99.9928
Fransa	99.9239	0.8201	85.2500	88.0100	99.9492
Japonya	99.9754	0.8373	80.4300	88.0700	99.9363

Eşitlik 8'de yer alan denkleme göre $P_{A_i} = \frac{1}{n}$ hesaplanır. $P_{A_i} = \frac{1}{7} = 0{,}1429$ bulunmaktadır. Burada yer alan n alternatif sayısını temsil etmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferans'ında ele alınan sürdürülebilir kalkınma için 5 adet alt boyut yer almaktadır (Birlşmiş Milletler, 1992). Yapılan çalışmada sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesi için bu 5 alt boyutun tamamı ele alınmıştır. Bu sebeple de sürdürülebilir kalkınma performansı hesaplanırken ele alınan kriterlerin önem düzeyleri eşit kabul edilmiştir. Elde edilen $P_{A_i} = 0{,}1429$ değeri ve kriterlerin önem düzeyleri $(w_j = 0{,}2)$ kullanılarak teorik değerlendirme matrisi elde edilmiş Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma performansı teorik değerlendirme matrisi

	EPE	FDI	SDI	EPI	GDI
ABD	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286
Almanya	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286
İtalya	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286
İngiltere	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286

Kanada	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286
Fransa	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286
Japonya	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286	0.0286

Ele alınan kriterlerin tamamı fayda kriteri olması sebebiyle Eşitlik 11'de yer alan fayda temelli kriterler için kullanılan hesaplama yöntemi kullanılarak standartlaştırılmış matris elde edilmiş ve teorik değerlendirme matrisi ile çarpılmasıyla da gerçek değerlendirme matrisi elde edilmiştir. Elde edilen standartlaştırılmış matris Tablo 12'de, gerçek değerlendirme matrisi ise Tablo 13'te yer almaktadır.

Tablo 12 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma standartlaştırılmış matris

	EPE	FDI	SDI	EPI	GDI
ABD	0.0000	0.8084	0.1981	0.0000	0.5441
Almanya	0.4002	0.0000	0.1752	1.0000	0.9393
İtalya	0.4371	0.0058	0.2533	0.0986	0.0000
İngiltere	0.3694	1.0000	1.0000	0.5046	0.8315
Kanada	0.5178	0.5662	0.4076	0.6537	1.0000
Fransa	0.3884	0.2625	0.9181	0.2890	0.6270
Japonya	1.0000	0.3624	0.0000	0.3028	0.5167

Tablo 13 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma performansı gerçek değerlendirme matrisi

	EPE	FDI	SDI	EPI	GDI
ABD	0.0000	0.0231	0.0057	0.0000	0.0155
Almanya	0.0114	0.0000	0.0050	0.0286	0.0268
İtalya	0.0125	0.0002	0.0072	0.0028	0.0000
İngiltere	0.0106	0.0286	0.0286	0.0144	0.0238
Kanada	0.0148	0.0162	0.0116	0.0187	0.0286
Fransa	0.0111	0.0075	0.0262	0.0083	0.0179
Japonya	0.0286	0.0104	0.0000	0.0087	0.0148

Eşitlik 12 yardımıyla boşluk matrisi elde edilmiş ve Eşitlik 13 ile de kriter fonksiyonu değerleri (Q_i) hesaplanmıştır. Elde edilen boşluk matrisi, (Q_i) değeri ve sürdürülebilir kalkınma performans sıralaması Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma performansı boşluk matrisi

	EPE	FDI	SDI	EPI	GDI	(Q_i)	Sıralama
ABD	0.0286	0.0055	0.0229	0.0286	0.0130	0.0986	6
Almanya	0.0171	0.0286	0.0236	0.0000	0.0017	0.0710	3
İtalya	0.0161	0.0284	0.0213	0.0258	0.0286	0.1201	7
İngiltere	0.0180	0.0000	0.0000	0.0142	0.0048	0.0370	1
Kanada	0.0138	0.0124	0.0169	0.0099	0.0000	0.0530	2
Fransa	0.0175	0.0211	0.0023	0.0203	0.0107	0.0719	4
Japonya	0.0000	0.0182	0.0286	0.0199	0.0138	0.0805	5

Yukarıda uygulanan tüm aşamalar 2007-2015 dönemi için ayrı ayrı uygulanmış ve elde edilen sürdürülebilir kalkınma performans sıralama sonuçları Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15 2007 yılı sürdürülebilir kalkınma performansı boşluk matrisi

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Ortalama
ABD	6	6	3	6	6	4	4	5	4	4.9
Almanya	3	3	4	3	3	3	3	3	2	3
İtalya	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7

İngiltere	1	1	2	1	2	2	2	1	1	1.4
Kanada	2	2	1	2	1	1	1	2	3	1.7
Fransa	4	4	5	5	4	5	6	4	5	4.7
Japonya	5	5	6	4	5	6	5	6	6	5.3

Tablo 15 incelendiğinde İngiltere en iyi sürdürülebilir kalkınma performansı gösterdiği ve İtalya'nın ise en kötü sürdürülebilir kalkınma performansı gösterdiği görülmektedir. Sürdürülebilirliğin alt boyutlarından olan sosyal, çevresel ve yönetişimsel endeks değerlerinin göreceli olarak ekonomik performans endeksinden daha iyi olduğu İngiltere ve Kanada'nın sürdürülebilir kalkınma performansında daha iyi oldukları gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular için kurulan modelin ve kullanılan değişkenlerin uygunluğunun test edilmesi uygulamanın güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple elde edilen sürdürülebilir kalkınma performansı bulgularına çeşitli duyarlılık analizleri yapılmıştır.

Duyarlılık Analizi

Elde edilen bulguların doğruluğu, kurulan modelin uygunluğu ve ele alınan değişkenlerin geçerliliğini test etmek için sürdürülebilir kalkınma performansı için ele alınan kriterlerin önem düzeylerinin değiştirilerek sonuçların tekrar sınanması, ele alınan alternatiflerin dinamik bir şekilde incelenmesi ve uygulanan MAIRCA yöntemini bazı ÇKKV yöntemleri ile kıyaslanması amaçlanmıştır.

Kriterlerin Önem Düzeylerinin Değiştirilerek Sonuçların Tekrar Sınanması

ÇKKV yöntemlerinin sınanması için birçok duyarlılık analizi olmasına rağmen (Božanić vd. 2021; Pamucar vd. 2021) tarafından geliştirilen bu yöntem tercih edilmiştir. Bu duyarlılık analizine göre önem düzeyi en yüksek olan kriterin ağırlığı her defasında %2 oranında azaltılarak diğer kriterlerin ağırlıkları orantılı olarak artırılmıştır. Bu yöntemde de yine aynı şekilde ele alınan tüm kriterlerin önem düzeyleri toplamı 1'e eşit olacak şekilde hesaplanmıştır. Çalışmada tüm kriterlerin önem düzeyleri eşit olarak alındığı için bu işlem her bir kriter için teker teker yapılmış ve 5 farklı durum için her biri 50 farklı ağırlıklandırma içerek şekilde hesaplanmıştır. Toplam 250 farklı senaryonun olduğu bu duyarlılık analizi sonuçları Görsel 3'te sunulmuştur.

Görsel 3 Duyarlılık analizi sonuçları

Alternatiflerin Dinamik Bir Şekilde İncelenmesi

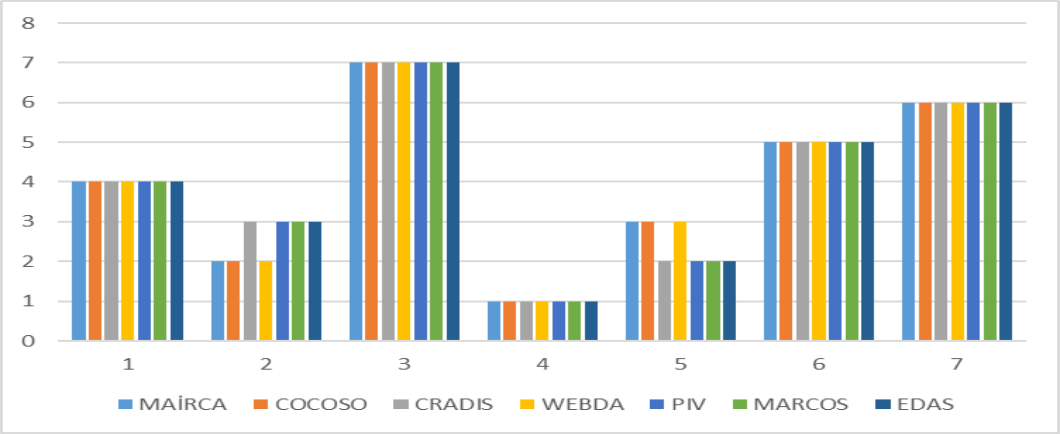
Bu duyarlılık analizinde ise ele alınan alternatiflerin eklenmesi veya çıkarılması ile önerilen modelin sağlamlığı test edilmektedir. Duyarlılık analizi yapılırken ele alınan alternatifler en kötü veya en iyi alternatifin çıkarılması ile sıra ters çevirme işlemi karşısında modelin direnci test edilmektedir (Dwivedi vd. 2023; Nedeljković vd. 2021; Yu vd. 2022; Zolfani vd. 2021). Bu çalışmada ilk olarak en kötü alternatif sırasıyla modelden çıkarılmış daha sonra ise en iyi alternatif sırasıyla modelden çıkarılmıştır. Bu sayede sıra ters çevirme işlemi karşısında modelin sağlamlığı toplam 14 senaryo ile test edilmiştir. Yapılan duyarlılık analizi sonuçları Tablo 16'da yer almaktadır.

Tablo 16 Duyarlılık analizi senaryoları

	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	4. Sıra	5. Sıra	6. Sıra	7. Sıra
Senaryo 1	İngiltere	Almanya	Kanada	ABD	Fransa	Japonya	İtalya
Senaryo 2	İngiltere	Kanada	Almanya	ABD	Fransa	Japonya	
Senaryo 3	İngiltere	Kanada	Almanya	ABD	Fransa		
Senaryo 4	İngiltere	Kanada	Almanya	ABD			
Senaryo 5	Kanada	İngiltere	Almanya				
Senaryo 6	Kanada	İngiltere					
Senaryo 7	Kanada						
	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	4. Sıra	5. Sıra	6. Sıra	7. Sıra
Senaryo 1	İngiltere	Almanya	Kanada	ABD	Fransa	Japonya	İtalya
Senaryo 2		Kanada	Almanya	ABD	Fransa	Japonya	İtalya
Senaryo 3			Almanya	ABD	Fransa	Japonya	İtalya
Senaryo 4				ABD	Fransa	Japonya	İtalya
Senaryo 5					Japonya	Fransa	İtalya
Senaryo 6						Fransa	İtalya
Senaryo 7							İtalya

Önerilen Modelin Farklı ÇKKV Yöntemleriyle Sınanması

Önerilen model ile elde edilen bulguları yorumlamadan önce önerilen modelin farklı ÇKKV yöntemleri ile sınanması bulunan sonuçların sağlamlığını sağlamaktadır. Bu sayede elde edilen bulguların yorumlanması daha net olacaktır. Çalışmada uygulanan MAIRCA yöntemi, rastgele seçilen COCOSO, CRADIS, WEDBA, PIV ve EDAS yöntemleri ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular Görsel 4'te yer almaktadır. COCOSO yöntemi Yazdani vd. tarafından 2019 yılında, CRADIS yöntemi Puška vd. tarafından 2021 yılında, WEDBA yöntemi Rao ve Singh tarafından 2011 yılında, PIV yöntemi Mufazzal ve Muzakkir tarafından 2018 yılında, EDAS yöntemi ise Keshavarz Ghorabaee vd. tarafından 2015 yılında ÇKKV literatürüne kazandırılmıştır.

Görsel 4 Farklı ÇKKV yöntemleri ile MAIRCA yönteminin sınanması

Yapılan ilk duyarlılık testi sonuçlarına göre toplam 250 farklı senaryoda, ikinci duyarlılık analizinde uygulanan toplam 14 senaryoda neredeyse hiçbir değişimin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan son duyarlılık analizinde ise önerilen modelin diğer ÇKKV yöntemleri ile yüksek oranda benzerlik gösterdiği görülmektedir. 3 farklı duyarlılık analizi sonuçları elde edilen bulgular için önerilen modelin ve kullanılan değişkenlerin uygun olduğunu, ayrıca uygulamanın güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliği, azalan doğal kaynaklar, biyolojik tehditler, salgın hastalıklar, nüfus artışı ve göç gibi küresel sorunlara bağlı sosyal ve çevresel riskler, ekonomide sürdürülebilirlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Ülkeler için sürdürülebilir kalkınma performansı farklı boyutlarda incelenen bir kriterdir. Sürdürülebilir kalkınma performansı çevresel, sosyal, yönetsel ve ekonomik boyutlarda farklı kriterlerle ölçülmektedir. Ele alınan bu boyutlar ve kriterler sürdürülebilir kalkınma konusunda yapılan bilimsel çalışmaların farklılaştığı temel noktalardır. Çok sayıda kriter ve alternatifin olduğu durumlarda sıralama ve karar verme gibi amaçlarla çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemleri, çevresel sürdürülebilir kalkınmayı inceleyen birçok çalışmanın temel metodolojisini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Aras vd. (2018b) çalışmalarında belirtmiş oldukları sürdürülebilir kalkınma performansının 5 alt boyutunu kapsayacak şekilde G7 ülkeleri üzerine yapılmıştır. Çalışmada sürdürülebilir kalkınma performansı değerlendirilirken ekonomik performans endeksi kişi başı GSYH, büyüme oranı, net ihracat, işsizlik oranı ve enflasyon oranı değişkenleri kullanılarak elde edilmiştir. Yönetişimsel gelişim endeksi ise hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalitesi, politik istikrar, yolsuzluğun kontrolü ve ifade özgürlüğü değişkenleri kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen bu iki değişkenin yanı sıra sosyal gelişim endeksi, çevresel gelişim endeksi ve finansal gelişim endeksleri kullanılarak G7 ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonucuna göre İngiltere 2007-2015 dönemi içerisinde 5 kez ilk sırada yer alırken, Kanada 4 kez ilk sırada yer almaktadır. İtalya ise tüm yıllarda son sırada yer almıştır. ABD küresel krizin hemen öncesi ve kriz yılında 6. Sırada yer alırken 2009 yılında 3. Sırada yer aldığı görülmektedir. Ancak daha sonraki yıllarda tekrar gerileme yaşandığı görülmektedir. Tablo 15 incelendiğinde küresel kriz ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performansları üzerinde önemi bir değişim meydana getirmediği görülmektedir. Bunun temel sebebi ise sürdürülebilir kalkınma performansının 5 alt boyutun tamamının ele alınarak incelenmesi olduğu düşünülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma performansı açısından ilk sıralarda yer alan İngiltere ve Kanada'nın yönetişimsel gelişim endeksi, sosyal gelişim endeksi ve çevresel gelişim endeksinin diğer ülkelerden pozitif anlamda ayrışıyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu kapsamda yapılan duyarlılık analizlerinden Görsel 3 incelendiğinde de ele alınan 5 temel alt boyutun önem düzeylerinin değişmesine rağmen ülkelerin performans değerlerinde bir değişme olmadığı görülmektedir. Özetle sürdürülebilir kalkınma kavramı ülkeleri sadece ekonomik güçleriyle karşılaştırmanın yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışma ile ekonomik veriler ülkeler açısından önemli bir gösterge olsa da sürdürülebilir kalkınma kavramının önemini ortaya koymaktadır.

Yazar Katkı Oranları başlığı

Çalışmaya 1. Yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı başlığı

"G7 ülkeleri sürdürülebilir kalkınma performansının ölçülmesi" başlıklı makalemin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Aksoylu, S., & Taşdemir, B. (2020). Kurumsal sürdürülebilirlik performans değerlendirmesi: Bist sürdürülebilirlik endeksinde bir araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(1), 95-106.

Aras, G. & Crowther, D. (2008). Governance and sustainability: An investigation into the relationship between corporate governance and corporate sustainability. *Management Decision, 46*(3): 433

Aras, G., Tezcan, N., & Furtuna, Ö. K. (2018a). Çok boyutlu kurumsal sürdürülebilirlik yaklaşımı ile Türk bankacılık sektörünün değerlemesi: kamu-özel banka farklılaşması. *Ege Akademik Bakış, 18*(1), 47-61.

Aras, G., Tezcan, N., & Furtuna, Ö. K. (2018b). Multidimensional comprehensive corporate sustainability performance evaluation model: evidence from an emerging market banking sector. *Journal of Cleaner Production*, 185, 600-60

Aras, G. &Yıldırım, F. M. (2020a). Is there a relationship between environmental social performance and GDP per capita? Evidence from the G-20 countries. Öneri Dergisi, 15(54), 463-479. https://doi.org/10.14783/maruoneri.771661

Aras, G. & Yıldırım, F. M. (2020b). Sosyo-ekonomik refah düzeyinin belirlenmesinde alternatif bir endeks çalışması: ARAS yöntemi ile G-20 ülkeleri uygulaması. Business and Economics Research Journal, 11(3), 735-751. https://doi.org/10.20409/berj.2020.279

Ateş, S. & Usman, Ö. (2021). Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 6*(15), 225-248.

Ayçin, E. (2020). Personel seçim sürecinde CRITIC ve MAIRCA yöntemlerinin kullanılması. *İşletme, 1*(1), 1-12.

Ayçin, E. & Arsu, T. (2021). Sosyal gelişme endeksine göre ülkelerin değerlendirilmesi: MEREC ve MARCOS yöntemleri ile bir uygulama. *İzmir Yönetim Dergisi, 2*(2), 75-88.

Ayçin, E. & Güçlü, P. (2019). Bist ticaret endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarının entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.

Aydın, Y. (2020). Bütünleşik CRITIC ve MAIRCA yöntemleri ile kamu sermayeli bankalarının performans analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(4), 829-841

Belke, M. (2020). CRITIC ve MAIRCA yöntemleriyle G7 ülkelerinin makroekonomik performansının değerlendirilmesi [Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı]. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* [*Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı*], 120-139.

Birleşmiş Milletler. (1992, 3-14 Haziran). Çevre ve Kalkınma Konferansı. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf (23.02.2024)

Boral, S., Howard, I., Chaturvedi, S. K., McKee, K., & Naikan, V. N. A. (2020). An integrated approach for fuzzy failure modes and effects analysis using fuzzy AHP and fuzzy MAIRCA. *Engineering Failure Analysis*, 108, 104195. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.engfailanal.2019.104195

Çakın, E. & Ayçin, E. (2019). Ülkelerin çevresel performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ve bulanık mantık tabanlı bir yaklaşım ile bütünleşik olarak değerlendirilmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(3), 631-656. https://doi.org/10.17153/oguiibf.476373

Ecer, F. (2021). Sürdürülebilir tedarikçi seçimi: fucom sübjektif ağırlıklandırma yöntemi temelli MAIRCA yaklaşımı. *Mehmet Akif Ersoy İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 26-48.

Ecer, F. (2022). An extended MAIRCA method using intuitionistic fuzzy sets for coronavirus vaccine selection in the age of COVID-19. *Neural Computing and Applications, 34*(7), 5603–5623.

Ecer, F., & Zolfani, S. H. (2022). Evaluating economic freedom via a multi-criteria merec-dnma model-based composite system: Case of OPEC countries. *Technological and Economic Development of Economy, 28*(4), 1158-1181.

Gigović, L., Pamucar, D., Bajić,Z., & Milićević, M. (2016). The combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the selection of sites for ammunition depots. *Sustainability,8*(4), 372.

Goswamı, Ss., Mohanty, Sk., Behera, Dk. (2022). Selection of a green renewable energy source in India with the help of MEREC integrated PIV MCDM tool, *Materials Today: Proceedings*, 52, 1153–1160.

Gündoğdu, H. & Aytekin, A. (2020). Yönetişim göstergeleri bağlamında ülkelerin kümeleme analizi ve Aras ile değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (66), 301-318. https://dergipark.org.tr/en/pub/dpusbe/issue/57463/786260

Işık, Ö., (2022). Covıd-19 salgınının katılım bankacılığı sektörünün performansına etkisinin MEREC-PSI-MAIRCA modeliyle incelenmesi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2).

Kaya, S. K. (2020). Evaluation of the effect of COVID-19 on countries' sustainable development level: A comparative MCDM framework. Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications, 3(3), 101–122.448. https://doi.org/10.1108/00251740810863870

Keshavarz Ghorabaee, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). "Multi-criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS)", *Informatica, 26*(3), s. 435-451.

Keshavarz-Ghorabaee, M. (2021). Assessment of distribution center locations using a multi-expert subjective–objective decision-making approach. Scientific Reports, 11(1), 1–19. https://doi.org/10.1038/s41598-021-98698-y

Koca, E. B. & Tunca, M. Z. (2019). G20 ülkelerinin ekonomik performanslarının gri ilişkisel analiz yöntemi ile değerlendirilmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(28), 348-357. https://doi.org/10.20875/makusobed.541005

Masca, M. (2017). Economic performance evaluation of European Union countries by TOPSIS method. *North Economic Review, 1*(1), 83-94.

Mıshra, A. R., Saha, A., Ranı, P., Hezam, I. M., Shrıvastava, R. & Smarandache, F. (2022). An ıntegrated decision support framework using single-valued-MEREC-MULTIMOORA for low carbon tourism strategy assessment, *IEEE Access,* 10, 24411-24432.

Mufazzal, S., & Muzakkir, S. M. (2018). A new multi-criterion decision making (MCDM) method based on proximity ındexed value for minimizing rank reversals. *Computers & Industrial Engineering*, 119: 427-438

Öztel, A., Aydın, B., & Köse, M. S. (2018). Entropi tabanlı TOPSIS yöntemi ile enerji sektöründe kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçümü: Akenerji örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9* (24), 1-24.

Pamucar, D., Ćirović, G., & Božanić, D. (2019). Application of ınterval valued fuzzy-rough numbers in multi-criteria decision making: The IVFRN-MAIRCA model. *Yugoslav Journal of Operations Research, 29*(2), 221-247.

Pamucar, D., Macura, D., Tavana, M., Božanić, D., & Knežević, N. (2022). An integrated rough group multicriteria decision-making model for the ex-ante prioritization of infrastructure projects: The Serbian Railways case. *Socio-Economic Planning Sciences,* 79, 101098

Pamucar, D., Vasin, L., & Lukovac, V. (2014). Selection of railway level crossings for investing in security equipment using hybrid DEMATEL-MAIRCA model. *In XVI International Scientific expert Conference on Railways, Railcon*, Niš, 89–92. https://doi.org/10.13140/2.1.2707.68

Pamucar, D., Mihajlović, M.Obradović, R., & Atanasković, P. (2017). Novel approach to group multi-criteria decision making based on interval rough numbers: Hybrid DEMATEL-ANP-MAIRCA model. *Expert Systems with Applications*, 88, 58-80.

Pamucar, D., Tarle, S. P., & Parezanovic, T. (2018). New hybrid multi-criteria decision-making DEMATEL-MAIRCA model: Sustainable selection of a location for the development of multimodal logistics centre. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 31*(1), 1641–1665. https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1506706

Pamucar, D., Vasin, L., & Lukovac, L. (2014, October). Selection of railway level crossings for investing in security equipment using hybrid DEMATEL-MARICA model. *In XVI international scientific-expert conference on railway railcon*, 89-92.

Puška, A., Stević, Ž., & Pamucar, D. (2021). Evaluation and selection of healthcare waste incinerators using extended sustainability criteria and multi-criteria analysis methods. *Environment, Development and Sustainability, 24*(9), 11195-11225.

Rani, P., Mishra, A. R., Saha, A., Hezam, I. M., & Pamucar, D. (2022). Fermatean fuzzy heronian mean operators and MEREC based additive ratio assessment method: An application to food waste treat ment technology selection. *International Journal of Intelligent Systems, 37*(3), 2612–2647. https://doi.org/10.1002/int.22787

Rao, R. V. & Singh, D. (2011). Evaluating Flexible Manufacturing Systems Using Euclidean Distance-Based İntegrated Approach. *International Journal of Decision Sciences, Risk and Management, 3*(1-2), 32-53.

Satıcı, S. (2022). MEREC temelli WASPAS yöntemiyle üniversitelerin girişimci ve yenilikçi performanslarının değerlendirilmesi. *Journal of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik ve Kalkinma Dergisi, 17*(2).

Shanmugasundar, G., Sapkota, G., Čep, R. & Kalıta, K. (2022). Application of MEREC in multi-criteria selection of optimal spray-painting robot, *Processes, 10*(6), 1172.

Toslak, M., Aktürk, B., & Ulutaş, A. (2022). MEREC ve WEDBA yöntemleri ile bir lojistik firmasının yıllara göre performansının değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (33), 363-372.

Trung, D. D., & Thinh, H. X. (2021). A multi-criteria decision-making in turning process using the MAIRCA, EAMR, MARCOS and TOPSIS methods: A comparative study. *Advances in Production Engineering & Management, 16*(4), 443–456. https://doi.org/10.14743/apem2021.4.412

Ulutaş, A. (2019). SWARA ve MAIRCA yöntemleri ile catering firmasi seçimi. *Business & Management Studies: An International Journal, 7*(4), 1467-1479.

Ulutaş, A., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Popovic, G. & Nobakovic, S. (2022). Pallet truck selection with MEREC and WISP-S methods, *Strategic Management, 25*(2), 10-17.

Yazdani, M., Zarate, P., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision making problems. *Management Decision, 57*(9), 2501-2519.

Yazgan, A. E., & Agamyradova, H. (2021). SWARA ve MAIRCA yöntemleri ile bankacılık sektöründe personel seçimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 16*(2), 281-290.

Zolfani, S., Ecer, F., Pamucar, D., & Raslanas, S. (2020). Neighborhood selection for a newcomer via a novel BWM based revised MAIRCA integrated model: A case from the Coquimbo-La Serena conurbation, Chile. *International Journal of Strategic Property Management, 24*(2), 102–118. https://doi.org/10.3846/ijspm.2020.11543

Extended Abstract

Sustainable development is a phenomenon that addresses economic, social, and environmental concepts and aims to achieve a balance between these three dimensions in the long term (Aras et al., 2018a: 48). In addition, the concept of sustainability has been frequently discussed in the literature, and it has been emphasised that it should include the concept of finance as well as economic, social and, environmental concepts (Aras and Crowther, 2008: 438). In recent years, with the addition of the concept of governance to these four dimensions, the concept of sustainability has turned into a 5-dimensional phenomenon consisting of economic, social, environmental, financial and governance phenomena (Aras et al. 2018b).

In this context, it is aimed to evaluate the sustainable development performance of G7 countries for the period 2007-2015, including the global crisis period, by including five sub-dimensions. Within the scope of this purpose, the economic and governance dimensions, which are sub-dimensions of the concept of sustainable development, have been converted into a single index employing MCDM methods that enable the solution of complex structures in which there are more than one alternative and more than one criterion due to the presence of more than one variable. Since there are many macroeconomic variables in the economic performance index, literature was utilised to select the criteria, and weighting methods were used to determine the importance level of the criteria. Since the governance sub-dimension has a total of 5 indicators, the importance levels of the criteria were considered equal when constructing the governance development index. In the study, the MEREC method was selected as the weighting method, and MAIRCA method was selected to rank the alternatives. In addition, a comprehensive sensitivity analysis was conducted to test the stability and robustness of the results obtained. The sensitivity analysis results confirmed the robustness and rationality of the proposed integrated MCDM model and the criteria used.

While measuring the sustainable development performance of G7 countries, five basic sub-dimensions were used. Instead of using more than one variable for economic and governance sub-dimensions in measuring sustainable development performance, index values were calculated for these two sub-dimensions, and these indicators were used in performance measurement. The economic performance index was calculated by considering GDP per capita, growth rate, net exports, unemployment rate and inflation rate. The governance development index is calculated based on the variables of regulatory quality, political stability, control of corruption, rule of law and freedom of expression. While all 5 five existing variables were used in the calculation of the governance development index, the 5 variables used in the calculation of the economic performance index were selected by taking into account the frequency of use in the literature.

Since the governance development index and sustainable development performance have 5 basic indicators, the MEREC method was used only when calculating the economic performance index. When calculating the governance

development index and sustainable development performance, equal importance levels were determined for the criteria considered. MAIRCA method was used both in the calculation of economic performance index and governance development index and in the calculation of sustainable development performance. In addition, sensitivity analyses were conducted for the findings obtained. The findings obtained from MEREC-MAIRCA and sensitivity analyses are presented below.

According to the results of the study, while the UK ranked first 5 times in the 2007-2015 period, Canada ranked first 4 times. Italy ranked last in all years. While the USA ranked 6th just before the global crisis and in the crisis year, it ranked 3rd in 2009. However, it is observed that there has been a decline again in the following years. When Table 15 is analysed, it is seen that the global crisis did not bring about a significant change in the sustainable development performance of countries. The main reason for this is thought to be the examination of sustainable development performance by considering all 5 sub-dimensions.

It is thought that the governance development index, social development index and environmental development index of the UK and Canada, which rank first in terms of sustainable development performance, are positively differentiated from other countries. When Figure 3 from the sensitivity analyses conducted in this context is examined, it is seen that there is no change in the performance values of the countries despite the change in the importance levels of the five basic sub-dimensions. In summary, the concept of sustainable development reveals that comparing countries only by their economic power needs to be revised. With this study, although economic data is an important indicator for countries, it reveals the importance of the concept of sustainable development.

2024, VOL 14, NO 4, 1465-1478
DOI: 10.48146/odusobiad.1426068
Geliş Tarihi/Received Date: 26.01.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 11.10.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Senaryo temelli öğrenmenin ilkokul matematik derslerinde öğrencilerin başarı ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi[1,2]

Emine Yüce[3], Galip Genç[4]

[3] Millî Eğitim Bakanlığı, Tepe İlkokulu, Sınıf Öğretmeni, İstanbul, Türkiye.
[4] Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 'Geometrik Cisimler ve Şekiller' alt öğrenme alanının Senaryo Temelli Öğrenme yöntemi ile öğretiminin ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin matematik dersi akademik başarısı ve derse yönelik tutuma etkisini belirlemektir. Araştırmada nicel desenlerden ön test son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında İstanbul ili Başakşehir ilçesindeki bir devlet ilkokulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 31 deney, 31 kontrol grubu olmak üzere toplamda 62 ilkokul üçüncü sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmanın deney grubunda Senaryo Temelli öğrenme yöntemi ile ders uygulamaları gerçekleştirilirken, kontrol grubunda mevcut öğretim programı ile öğretim yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Genç, Öksüz ve Yüce (2022) tarafından geliştirilen 'Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi (GCŞBT), Matematik Tutum Ölçeği (MTÖ) kullanılmıştır. Çalışmada senaryo temelli öğrenmeye dayalı öğretimin gerçekleştirildiği deney grubu ile mevcut programla öğretimin gerçekleştirildiği kontrol grubunda başarı testi ve tutum ölçeği ile edinilen verilerin karşılaştırılası için gruplar arası karşılaştırmalarda kullanılan ANCOVA (Kovarvans Analizi), grup içi karşılaştırmalarda kullanılan ilişkili örneklemler t testi kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda senaryo temelli öğrenme yönteminin ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarısını artırdığı ve matematiğe yönelik tutumlarında olumlu yönde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda Senaryo Temelli Öğrenme yönteminin etkilerinin araştırıldığı, farklı sınıf seviyelerinde, farklı dersler ve farklı konularda çalışmalar gerçekleştirilebileceği önerilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Senaryo, senaryo temelli öğretim, ilkokul matematik dersi.

The effect of scenario-based learning on students' achievement and attitudes towards mathematics in primary school mathematics lessons

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of teaching the 'Geometric Objects and Shapes' sub-learning are a with the Scenario-Based Learning method on the academic achievement and attitude towards the lesson of third grade primary school students. In the research, a quasi-experimental design with pre test post test control group, which is one of the quantitative designs, wasused. The research was carried out in a public primary school in Başakşehir district of Istanbul province in the second half of the 2022-2023 academic year. The study group of the research consisted of 62 primary school third grade students, 31 of which were in the experimental group and 31 in the control group. In the experimental group of the study, the lessons were implemented with the Scenario-

[1] Bu çalışma ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.
[2] Bu çalışma 14. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler (ICONTE 2023) kongresinde sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

Atıf: Yüce, E., & Genç, G. (2024). Senaryo temelli öğrenmenin ilkokul matematik derslerinde öğrencilerin başarı ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* *14*(4), 1465-1478. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1426068

Sorumlu Yazar: yuceemine.09@gmail.com
© 2024 ODÜ SOBİAD

Based learning method, while the control group was taught with the current curriculum.The 'Geometric Objects and Shapes Achievement Test (GCŞBT), Mathematics Attitude Scale (MBL) developed by Genç, Öksüz and Yüce (2022) were used as data collection tools in there search. In the study, ANCOVA (Covariance Analysis), which is used in inter group comparisons, was used to compare the data obtained with the achievement test and attitude scale in the experimental group in which Scenario-Based Learning was implemented and in the control group in which the teaching was carried out with the current program, and there lated samples t-test used in in-group comparisons was used. At the end of the study, it was concluded that the Scenario-Based Learning method increased the academic success of the third grade primary school students and there was a positive in crease in the irattitudes to wards mathematics. As a result of the research, the effects of the Scenario Based Learning method were investigated.

KEYWORDS

Scenario, scenario-based learning, primary school mathematics lesson.

Giriş

Matematik, diğer pek çok bilim dalının temelini oluşturur ve günlük yaşantımızda da önemli bir yere sahiptir. Bireyler, okulda görecekleri sistemli ve düzenli matematik eğitimiyle karşılaşmadan önce matematik bilgisi ile tanışarak okul hayatına başlar. Matematik, bireylerin tüm eğitim kademelerinde karşılaşacağı bir disiplindir. Çünkü matematik öğrencilerin bilişsel gelişimine, bilgiyi sistemli bir şekilde almasına, aldığı bilgiyi doğru işleyebilmesine, akla ve mantığa uygun tahminler yaparak karşılaştırma yapmasına katkı sağlayan eğitim programlarının en temel öğelerinden birisidir (Alkan, 2011). Bu özellikleri sayesinde matematik, eğitim programlarında vazgeçilmez bir ders olarak yer almıştır (Yıldırım, 2013). Matematik; kendine ait kuralları, kavramları olan, herkes tarafından kabul edilen, olaylar arasında ilişkilendirme yapabilme, tahmin yürütme ve problem çözebilme gibi becerilerin geliştirilmesini sağlayan bir bilim dalıdır (Umay,2007). Matematik bireylerin zihinlerinde şekillenir ve bu şekillenme soyut ve kavramsal olarak gerçekleşir. Özellikle ilkokul çağında yer alan çocuklar matematiğe ve geometriye ait bu soyut kavramları anlamlandırmakta zorlanmaktadırlar. Bu durum ilköğretim kademesinde eğitim gören çocukların gelişim evrelerinden olan somut işlemler döneminde yer almasından kaynaklamaktadır. Dönemin özelliklerine uygun somut yaşantılar içeren öğrenme etkinlikleri ile gerçekleştirilen öğretimlerin daha kalıcı olduğu yapılan farklı çalışmalarla ispatlanmıştır (Tol 2018, Temur 2018). Öğrencilerin somut yaşantılar yoluyla bilgileri edinmelerini sağlayacak olan yöntemlere bakıldığında karşımıza senaryo temelli öğrenme (STÖ) çıkmaktadır. Senaryolar, gerçek yaşamda karşılaşılmış veya karşılaşılması muhtemel olayların ele alınması ile oluşturulan anlatımlardır (Veznedaroğlu, 2005). Farklı bir şekilde söyleyecek olursak senaryo; hedeflenen bir amacı öğrenciye kazandırabilmek için yaşanmış bir durumların öğrenme ortamlarına getirilerek öğrencilere sunulmasıdır. Senaryo Temelli Öğrenme, belirli hedefleri kazandırmak için oluşturulan senaryoların öğrencilere sunularak öğrenme süreci içerisinde öğrencinin senaryoda yer alan karakterlerin yerine kendini koyarak var olan problemlere çözümler üretmesini sağlayan öğrenme yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Veznedaroğlu, 2005). Senaryo temelli öğrenme yaklaşımı (STÖ), düşüncelerin davranış haline geçirilmesi, davranışlarında hayata geçirilmesini sağlayan yöntemdir (Cautreels, 2003). Özgün etkinlikler yoluyla becerilerin öğrenilmesi bu yöntemin mantığını oluşturan düşünce sistemidir. Senaryo temelli öğrenme (STÖ) yaklaşımının temelini yaparak yaşayarak öğrenme anlayışı oluşturmaktadır (Yaman, 2005). Dolayısıyla bu yaklaşım günümüzdeki eğitim sistemi anlayışı ile bağdaşmakta ve sınıf içerisinde gerçekleştirilen öğrenmelerin deneyimlenerek edinilmesini sağlamaktadır. Her çocuk matematiği farklı şekilde öğrenir dolayısıyla her kavram mümkün olduğunda farklı temsiller altında öğrencilere sunulmalıdır (Sarı ve Olkun, 2020). Öte yandan gerçekleştirilen uygulamalar sayesinde öğrenciler beş duyularını kullanarak, yeni deneyimler kazanır. Öğrenciler yaşanan bu deneyimler aracılığı ile geometriyi oluşturan kavramlara ait fikirlerini ve sezgilerini geliştirme fırsatını yakalamış olurlar.

Geometri yalnızca matematiğin içeriğini oluşturan alt dallardan birisi değildir, geometri dış dünyayı anlayarak algılamamızı sağlar. Çevremizde var olan pek çok şey geometriden

yararlanılarak oluşturulur. Binaların mimarisinde, cadde ve sokakların inşasında, evlerimizde kullandığımız pek çok eşyanın geometriden yararlanılarak oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ilköğretim matematik programı incelendiğinde geometri konularının matematik konularının %30-%40'ını oluşturduğu görülmüştür. Hayatla bu kadar iç içe olmasına ve matematikteki önemine rağmen öğrencilerin en çok zorlandığı ve başarısızlık yaşadığı konuların başında geometrinin geldiği bilinmektedir. Bu duruma, ulusal ve uluslararası yapılan sınavlarda elde edilen sonuçlar kanıt niteliği taşımaktadır. Geometri alanında yaşanan bu başarısızlığa ilişkin nedenler; geometri öğretiminde seçilen öğretim yöntemleri, öğretmenlerin geometri alan bilgisi konusundaki eksiklikleri, öğrencilerin geometriyi ezbere yöntemlerle öğrenmeye çalışması, ders ve çalışma kitaplarında geometri konularının öğretimine ilişkin zengin içeriklerin yetersiz olması gibi durumların olduğu yapılan pek çok araştırma ile ortaya konulmuştur (Fidan ve Türnüklü, 2010; Olkun, 2005; Gökbulut, 2010; İnan ve Temur, 2010).

Çocuklarda geometrik düşünce sisteminin gelişmesini sağlayan en önemli etkenlerden birisi de çocuğun matematiksel kavramları kendi başına oluşturmasıdır. Çünkü geometrik düşünce sisteminin geliştirilmesi ancak deneyimlenerek ve eğitim yardımı ile sağlanır (Sarı, 2015). Alan yazında geometrik cisimler ve şekiller konusunda yapılan farklı çalışmalarda konunun öğretiminde, öğrencilerin geometrik şekiller arasında var olan ilişkiyi anlamlandırmakta zorlandıkları ve geometrik cisimler tasvir edemedikleri buna bağlı olarak da kavram yanılgılarına sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Üç boyutlu cisimlerin yalnızca kâğıt üzerine çizilerek gösterilmesi, öğretmen tarafından hazır bir şekilde verilen tanımların ezberlenmesi, öğrencilerden var olan bilgileri ile yeni bilgileri arasında ilişki kurmadan bilgileri yapılandırılmasının istenmesi gibi birçok nedenler geometri öğretiminde kalıcılığın yakalanmasını ve eğitim programının amaçlarına ulaşılmasını engellemektedir. Dolayısıyla geometrik cisimler ve şekiller konusunun öğretiminde öğrencilerin başarılı olabilmesi için öğretim süreci içerisinde onlara fırsat tanınmalı, sürece aktif bir şekilde dâhil edilmeli ve öğretim boyunca somut materyallere ulaşmalarına imkân verilmesi gerekmektedir (Akın, 2022). Geometri öğretiminde şekillerin özelliklerinin öğrencilere hazır bir şekilde verildiği geleneksel öğrenme yaklaşımları gerçekleştirilen öğrenme sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu anlayışla gerçekleştirilen öğrenmeler hazırlanan öğretim programında bireye kazandırılması amaçlanan hedef davranışların edindirilmesiyle de ters düşmektedir. Son dönemlerde yapılan araştırmalar matematik eğitiminde geleneksel anlayışın savunduğu matematiksel kavramları hazır bir şekilde öğrenmek yerine kendi anlayışlarıyla matematiksel kavramları edinmeleri gerektiğini savunmaktadır (Agaç, Özmantar ve Hangül, 2023; Dede, 2007). Geometri kavramlarının ilkokul seviyesinde yer alan çocuklara soyut geleceği düşünüldüğünde bu kavramların somut modeller, gerçek yaşam durumları gibi somutlaştırmayı sağlayacak şekilde öğretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla geleneksel yaklaşımlar yerine öğrenme sürecine öğrenciyi aktif bir şekilde katarak somut deneyimlerinden çıkarımlar yapması sonucunda bilgiye ulaşmasını sağlayacak yöntemler kullanılmalıdır. Geometri öğretiminde zengin yaşantılar sağlayarak hedeflenen amaçları kazandırmayı sağlamak için Senaryo temelli öğrenme yöntemi hedeflenen amaçları kazandırmak için kullanılabilecek yöntemlerden birisidir. Öğrenme süreçleri içerisinde senaryo temelli öğrenme yaklaşımının kullanılması somut yaşantılar yoluyla öğrenmenin gerçekleşmesini sağladığı için bu yöntemin kullanılması öğrencilerin ders başarılarıyla derse yönelik tutumlarına, öğrenmenin kalıcı bir şekilde gerçekleşmesine olumlu yönde katkıda bulunduğu çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır (Tol, 2018; Bayrak, 2013; Temur, 2018; Bakaç, 2014; 2019; Yeniceli, 2016). Tüm bunlardan yola çıkıldığında bu çalışmanın amacı, Senaryo temelli öğrenmeye dayalı 'Geometrik Cisimler ve Şekiller' konusunun öğretiminin ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin matematik dersi başarısı ile matematik dersine yönelik tutumlarına olan etkisini incelemek olarak belirlenmiştir. Buna göre araştırmanın alt problemleri aşağıda belirtilmiştir.

- STÖ yöntemiyle gerçekleştirilen öğretimin uygulandığı deney grubu ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin matematik başarı ön test puan ortalamalarına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları ile STÖ'ye dayalı öğretimin uygulanmadığı mevcut matematik programına devam

edilen kontrol grubu ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin başarı ön test puan ortalamalarına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?

• STÖ yöntemiyle gerçekleştirilen uygulandığı deney grubu ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin tutum ön test puan ortalamalarına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları ile STÖ'ye dayalı öğretimin uygulanmadığı mevcut matematik programına devam edilen kontrol grubu ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin tutum ön test puan ortalamalarına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları arasında anlamlı fark var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, senaryo temelli öğrenme yöntemiyle tasarlanan geometrik cisimler ve şekiller konusunun öğrencilere aktarılmasının, öğrencilerin başarılarına ve matematik dersine yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmada, deneysel işlemlerin bağımlı değişkenler üzerinde var olan etkisini incelemek ve araştırmanın sonunda edinilen verilerin neden- sonuç ilişkilendirmesini yapıp yorumlanabilmesini sağlamak amacıyla öntest sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır (Creswell, 2016). Araştırmada, deney ve kontrol grupları ile yapılan çalışmalarda bağımsız değişken olan senaryo temelli öğrenmenin bağımlı değişkenler olan ders başarısı ve dere yönelik tutum üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini İstanbul ili Başakşehir ilçesinde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tesadüfî örnekleme yönteminde evren içinden rastgele birimler listelenir ve seçilir (Kılıç, 2013). Bu çalışmanın örneklemini ise 2022-2023 eğitim öğretim yılı ikinci döneminde İstanbul ili Başakşehir ilçesinde bulunan MEB'e bağlı bir ilkokuldaki 62, 3. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Okulun 3. sınıf seviyesindeki iki sınıfı amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Deney ve kontrol grubu olarak belirlenen sınıflarda 31 öğrenci yer almaktadır. Kontrol grubundaki 15 kız, 16 erkek öğrenci ile, deney grubunda yer alan 13 kız, 18 erkek öğrenci ile araştırma yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi (GCŞBT) ile Matematik Dersi Tutum Ölçeği (MDTÖ) veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi

Genç, Öksüz ve Yüce (2022) tarafından geliştirilen Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi (GCŞBT), ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin matematik dersi geometrik cisimler ve şekiller öğrenme alanındaki başarılarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. 25 sorudan oluşturulan testin pilot uygulaması 260 ilkokul 4. sınıf öğrencisine uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda toplanan veriler TAB analiz programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen analizler sonucunda ilk olarak testten madde ayırt ediciliği .19'da küçük olan maddeler testten çıkarılmıştır. Bunun yanında testin 22 soruluk halinde yapılan analizlerde 2 sorunun ayırt ediciliğinin sınırda olması, testin güvenirliğinin artırmak istenmesi ve öğretmenlerin derslerinde daha kolay puanlama yapabilmesi açısından 2 soru daha testten çıkarılmıştır. Böylelikle 20 soruluk matematik başarı testinin son hali oluşturulmuştur.

Testin sonunda elde edilen güvenirlik analizinde KR-20 değeri 0,64 olarak bulunmuştur. Elde edilen güvenilirlik değeri her bir çıkarılması gereken soru maddesi sırasıyla çıkarılmıştır. Bu işlemler gerçekleştirildikten sonra güvenilirlik katsayısının değişiminden yola çıkılarak son değer hesaplanmıştır. Özdamar (1999) ve Tavşancıl (2006)' a göre hazırlanan bir testin güvenilir

olabilmesi için güvenirlik katsayısı değerinin 0.60 ile 0.80 arasında yer alması gerekir. Dolayısıyla hazırlanan 'Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testinin' yeterince güvenilir olduğu söylenebilir.

Matematik Dersi Tutum Ölçeği

Araştırmada, senaryo temelli öğrenmenin derse yönelik tutum değişkeni üzerindeki etkisini incelemek adına Geban, Ertepınar vd. (1994) tarafından geliştirilip Uygun (2008) tarafından ilköğretim matematik programına uyarlanmış 'Matematik Dersi Tutum Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek 10 adet olumlu, 5 adet olumsuz cümleden oluşan beş seçenekli bir ölçektir. Ölçekte yer alan olumlu maddeler 1-2-3-4-5 şeklinde, olumsuz maddelerse 5-4-3-2-1 olmak üzere puanlanmıştır.

Senaryo Temelli Öğrenme Etkinlikleri

Araştırma süresi boyunca deney grubu öğrencilerine uygulanacak olan senaryo temelli öğrenme etkinlikleri araştırmacı tarafından ilkokul 3. sınıf geometrik cisimler ve şekiller kazanımları ele alınarak geliştirilmiştir. Ele alınan kazanımların öğrencilere aktarılabilmesi amacıyla Errinton (2003)'e göre, bir kavramın veya bir disiplin alanı içerisinde yer alan konuların araştırılıp bu konulara ilişkin detaylara öğrencinin bireysel çabasıyla ulaşmasını sağlayan senaryo türlerinden konu temelli senaryo türüne uygun senaryolar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan senaryolar Brock (2003) senaryo yazım aşamaları dikkate alınarak yazılmıştır. Bu aşamada aşağıdaki adımlar takip edilmiştir.

Tablo 1 Brock'a göre düzenlenen senaryo yazım aşamaları

Senaryo Geliştirme Basamakları	
Amaç (Purpose)	Hazırlanan senaryoların amacı ilkokul 3. Sınıf geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanı kazanımlarının öğrencilere aktarılmasıdır.
Bütünleştirme (Integration)	Öğrencilerin ihtiyaç duyacakları bilgilere, senaryolar içerisinde yer alan ipuçlarından yola çıkarak ve akranları ile fikir alışverişinde bulunarak ulaşmaları amaçlanmıştır.
Alana Özgülük (Authenticity)	Senaryoların temelini 3. Sınıf geometrik cisimler ve şekiller alt öğrenme alanını oluşturan kavramlar ve kazanımlar oluşturmaktadır.
Gerçeklik (Prevalenceandrelevance)	Kullanılacak olan senaryoların tümü öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşabileceği durumlardan yola çıkılarak yazılmıştır.
Kaynaklara Ulaşma (Resourcesand format fordelivery)	Öğrencilerin ihtiyaç duyacakları bilgilere, senaryolar içerisinde yer alan ipuçlarından yola çıkarak ve akranları ile fikir alışverişinde bulunarak ulaşmaları amaçlanmıştır.
İlgi Çekme ve Motivasyonu Arttırma (Impactandinterest)	Kullanılacak senaryolar, öğrencilerin zihinsel gelişim düzeyleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak öğrencilerin merakını öğrenci süreci boyunca diri tutacak şekilde hazırlanmıştır.
Aşamalandırma, Uzunluk ve Karmaşıklık (Sequence, brevitandcomplexity)	Kullanılacak olan senaryolar ilgili kazanımların vermek istediği amaçlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda bir kazanım için birden fazla senaryo hazırlanarak uygulanması planlanmıştır.
Uyarıcıları Belirleme (Modality)	Öğrencilere senaryolar içerisinde yer alan geometrik cisimleri ve şekilleri oluşturabilmeleri için kartonlar, kutular, renkli boylar gibi materyaller verilmesi planlanmıştır.

Tablo 1'de yer alan aşamalar tamamlandıktan sonra Açıkgöz (2007) tarafından da belirtilen gerçek yaşama uygun, öğretimsel açıdan bir amaca hizmet eden, öğrenci düzeyine ve gelişimine uygun özelliklerde olan yedi adet senaryo araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan senaryolar uzmanlara gönderilmiştir. Senaryolar, iki adet alan uzmanı ve üç adet sınıf öğretmeni tarafından incelenmiştir. Uzmanlardan alınan dönütler doğrultusunda 'M.3.2.1.3.Cetvel

kullanarak kare, dikdörtgen ve üçgeni çizer; kare ve dikdörtgenin köşegenlerini belirler' ve'M.3.2.1.4.Şekillerin kenar sayılarına göre isimlendirildiklerini fark eder' kazanımları için hazırlanan iki senaryonun içeriği matematik tarihine yakın olduğu için daha gündelik bir problem durumu oluşturularak yeniden düzenlenmiştir. Yazılan senaryolar uzman görüşü için tekrar değerlendirilmiş olup uzmanların onayı alındıktan sonra çalışmanın pilot uygulamasına geçilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada verileri toparlamak amacıyla geometrik cisimler ve şekiller başarı testiyle matematik tutum ölçeği kullanılmıştır. Deney grubu ile kontrol grubunu oluşturan öğrencilere senaryo temelli öğrenme yöntemi uygulanmadan önce, geometrik cisimler ve şekiller başarı testiyle matematik tutum ölçeği uygulanıp veriler kaydedilmiştir. Bu süreçten sonra deney grubu ile dersler senaryo temelli öğrenme yöntemi kullanılarak işlenmiş kontrol grubundaki dersler ise mevcut müfredatla öğretim takip edilerek işlenmiştir. Araştırma uygulaması tamamlandığında deney grubu öğrencileriyle kontrol grubu öğrencilerine geometrik cisimler ve şekiller başarı testi ile matematik tutum ölçeği tekrar uygulanarak son veriler kaydedilmiştir. Araştırma ilişkin verilerin toplanma süreci haftada 2 ders süresi olacak şekilde 3 hafta boyunca gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2 Deney grubu ve kontrol grupları ile gerçekleştirilen uygulama süreci

Gruplar	Ön test	Uygulama	Son test
Deney grubu	Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi Tutum Ölçeği	Senaryo Temelli Öğrenme	Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi Tutum Ölçeği
Kontrol grubu	Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi Tutum Ölçeği	Mevcut Müfredatla Öğretim	Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi Tutum Ölçeği

Veri Analizi

Elde edilen bulgular doğrultusunda grupların başarı öntest ve tutum öntest puanlarının normalliği incelenmiş, gruplar arası karşılaştırma yapmadan önce ANCOVA (Kovaryans Analizi) varsayımları sağlandıktan sonra analizler gerçekleştirilmiş, grup içi karşılaştırmalarda ise bağımlı örneklem t testi kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada senaryo temelli öğrenmenin etkisini belirlemek için deney grubuyla kontrol grubunda yer alan öğrencilerin başarı ve tutum yönünden birbirine denkliğini belirlemek amacı ile yapılan bağımlı örneklem t-testi sonuçlarına ait bulgulara Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 3 Deney ve Kontrol Grubu 'Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi' Ön Test Sonucu

Grup	N	X̄	Ss	t	p
Deney Grubu	31	10.9	2.84	.894	.375
Kontrol Grubu	31	10.3	2.55		

Deney grubuyla kontrol gruplarının başarı test ön test analizlerinin yer aldığı tablo incelendiğinde deney grubunun ön test puan ortalaması X̄= 10.9 ve standart sapma değerinin Ss=2.84 olduğu, kontrol grubunun ön test puan ortalaması ise X̄=10.3 ve standart sapma değerinin Ss=2.55 olduğu görülmüştür. Tablodan yola çıkıldığında deney grubuna ait başarı ön test puan ortalaması ile kontrol grubu başarı ön test puan ortalaması arasında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (t=.894, p=.374, p>.05).

Tablo 4 Deney ve kontrol grubu tutum ölçeği ön test sonucu

Grup	N	X̄	Ss	t	p
Deney Grubu	31	52.9	3.99	1.64	.105
Kontrol Grubu	31	51.3	3.73		

Verilen tabloya bakıldığında deney grubu öğrencilerinin tutum ön test puan ortalamasının $\bar{X}$ =52.9, standart sapma değerinin Ss=3.99 olduğu ve kontrol grubunun tutum ön test puanlarına ait ortalamanın $\bar{X}$ =51.3 ve standart sapma değerinin Ss=3.73 olduğu görülmektedir. Deney grubu öğrencilerinin tutum ön test ortalamasıyla kontrol grubunun tutum ön test ortalaması arasında istatiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (t=1.64, p=.105, p>.05).

Sonuç ve Öneriler

Matematiğe Yönelik Başarıya İlişkin Bulgular

Araştırmanın sonucunda gruplarda bulunan öğrencilere ait başarı ön test puan ortalamalarına göre düzenlenmiş son test testi puan ortalamaları arasında oluşan farklılığın anlamlılık düzeyini görebilmek için ANCOVA (Kovaryans Analizi) analizi gerçekleştirilmiştir. ANCOVA (Kovaryans Analizi) gerçekleştirilmeden önce varsayımları incelenmiştir.

Araştırmada deney ve kontrol grupları için seçilen örneklem büyüklüğü sağlanmıştır ve araştırma süreci boyunca eşit sayıda öğrenci ile çalışılmıştır (N= 31). ANCOVA analizinin gerçekleştirilmesi için tek değişkenli normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığını bağımlı değişkene ait çarpıklık ve basıklık değerleri ele alınarak incelenmiştir

Tablo 5 Grupların başarı test puanlarına ait çarpıklık ve basıklık değerleri

	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık (Kurtosis)	
	Deney Grubu	Kontrol Grubu	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Ön test	-.360	.196	-.461	-.420
Son test	-.393	-.009	-.420	-.422

Tablo incelendiğinde başarı ön test ve son test uygulamalarının sonucunda elde edilen verilerin çarpıklık değeri ile basıklık değerinin +1 ile -1 aralığında yer aldığı dolayısıyla normalliğin sağlandığını görülmektedir.

ANCOVA analizinin normalliğin sağlanması varsayımını incelemek için başarı testine ait Shapirowilk testi sonuçlarına ait değerlere bakılmıştır.

Tablo 6 Başarı testi normallik tablosu (shapirowilk)

Normallik testi	İstatistik	p
Shapiro- Wilk	0.980	0.081

Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre öğrencilerin matematik dersi başarı puanlarına ait değerler incelendiğinde bu değerlerin.05'ten büyük olduğu, dolayısıyla verilerin tek değişkenliği sağladığı ortaya çıkmıştır (p>0.05).

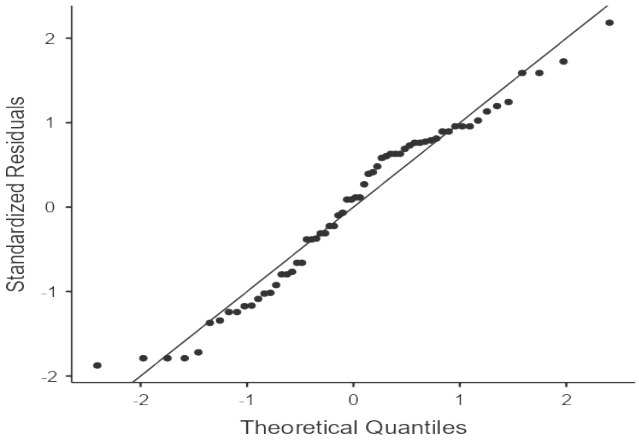
ANCOVA analizinde dikkat edilmesi gereken hata varyanslarının eşit olup olmaması varsayımına ilişkin gerçekleştirilen Levene Testi analizleri incelenmiştir.

Tablo 7 Başarı testine ilişkin levene testi sonucu

	F	df1	df2	Sig.
Levene's	,0790	1	60	,780

Levene testine ait sonuçlar incelendiğinde kovaryans analizinin grupların varyanslarının homojenliği arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (p>0.05). Dolayısıyla kovaryans analizine ait bu varsayımın sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bunların yanı sıra Aksu, Eser, Reyhanlıoğlu'na (2021) göre ortak değişken bağımsız değişkeni oluşturan bütün kategorilerde bağımlı değişken ile doğrusal bir ilişki göstermesi gerektiğidir. Bu durumu tespit etmek için de Jamovi programında elde edilen verilerin Q-plot grafiğine bakılmıştır.

Şekil 1 Başarı testine ait q plot grafiği

Verilen grafiğe bakıldığında ortak değişkenin bağımsız değişkeni (ön test) oluşturan bütün kategorilerde bağımlı değişkenle (son test) doğrusal bir ilişki gösterdiği sonucuna ulaşılır. Field'e (2005) göre kovaryans analizin bir diğer varsayımı, kovaryans regresyon doğrularına ait eğimlerin eşit olması durumudur. Oluşturulan Q-plot grafiğine bakıldığında yapılan analizlerin sonucuna göre test ölçümlerinde regresyon doğrularının eğimlerinin eşit bir şekilde olduğu sonucuna ulaşılır. Ayrıca SPSS'de yapılan grupların regresyon homojenliği tablosu aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8 Gruplardaki regresyonların homojenliği sonuçları

	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	P	Kısmi Eta Kare
Düzeltilmiş model	237,917	3	79,306	37,376	.000	,659
Grup	6,401	1	6,401	3,017	.088	.049
Başarı ön test	29,924	1	29,924	14,103	.005	.196
Grup*öntest(başarı)	,665	1	,665	.313	.579	,005
Toplam	16201,000	62				
Düzeltilmiş toplam	360,984	61				

Yukarıdaki tabloya göre regresyon doğrularının eğimlerinin gruplara göre aralarında anlamlı farkın bulunmadığı görülmüştür [F=0.313, p=0.579]. Bu durumda regresyon doğrularının eğimleri homojendir denilebilir (p>0.05).

ANCOVA analizine ilişkin varsayımların sağlanmasından sonra matematik dersinde farklı yöntemlerle "Geometrik cisimler ve şekiller Ölçme" konusu işlenen deney grubu öğrencilerinin ve kontrol grubu öğrencilerinin, gruplara göre başarı son test puanlarına ait ANCOVA analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9 Matematik başarısına ilişkin kovaryans testi sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)	Kısmi Eta Kare
Model	237,252	2	118,626	56,566	,000	.657
Başarı ön test	31,301	1	31,301	14,925	,000	.202
Grup	185,366	1	185,366	88,390	.000	.600
Hata	123,732	59	2,097			

Tablo 9'da görüldüğü üzere grupların ön test puanları ile düzeltilmiş matematik başarı puanları ortalamaları arasında anlamlı fark görülmüştür [F(1-59)=88.390, p<0,05]. Bu nedenle kullanılan senaryo temelli öğrenme yönteminin deney grubu öğrencilerinin matematik başarılarında etkili olduğu söylenebilir.

Deney grubunu oluşturan öğrencilerin başarı ön test ve son test puan ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla bağımlı örneklemler t-testi yapılmıştır.

Tablo 10 Deney grubu 'geometrik cisimler ve şekiller başarı testi' ön test son test sonucu karşılaştırması

Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	Cohen's d
Deney Grubu (başarı ön test)	31	10.9	2.84	30	-15.8	.000	2.84
Deney Grubu (başarı son test)	31	17.8	1.64				

Uygulanan t-testi analizleri sonucuna göre deney grubu öğrencilerinin başarı ön test puan ortalamasının $\bar{X}$ = 10.9 ve standart sapma değerinin Ss= 2.84 iken son testteki puan ortalamasının $\bar{X}$ = 17.8 ve standart sapma değerinin Ss= 1.64 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumdan deney grubunun başarı son test puan ortalamasının, başarı ön test puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmüştür. Deney grubu başarı testi ön test ile son test puan ortalamalarının arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır (t=- 15.8, p<.05). Etkide değerine bakıldığında (Cohen d=2.84) senaryo temelli öğretimin öğrencilerin başarılarında büyük bir etki oluşturduğu görülmektedir.

Kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin başarı ön test ve son test puan ortalamalarının karşılaştırmak amacıyla bağımlı örneklemler t-testi yapılmış; analiz sonuçlarına aşağıda bulunan tabloda verilmiştir.

Tablo 11 Kontrol grubu geometrik şekiller ve cisimler başarı testi ön test son test sonucu karşılaştırması

Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p	Cohen's d
Kontrol grubu (başarı ön test)	31	10.3	2.55	30	-8.76	.000	1.57
Kontrol grubu (başarı son test)	31	14.2	1.57				

Tablo 11 incelendiğinde yapılan t-testi analizi sonucunda kontrol grubunun başarı ön test puan ortalamasının $\bar{X}$ =10.3 ve standart sapma değerinin Ss= 2.55, son test puan ortalamasının $\bar{X}$ = 14.2 ve standart sapma değerinin Ss=1.57 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kontrol grubunun son test puan ortalamasının ön test puan ortalamasından yaklaşık 4 puan yüksek olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin konuyu işleyip öğrenmesinden dolayı belirli bir başarı görülmesi doğaldır. Kontol grubu başarı ön test ve son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır (t=- 8.76, p<.05).

Matematiğe Yönelik Tutuma İlişkin Bulgular

ANCOVA analizinde tek değişkenli normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığını görebilmek için bağımlı değişkene ait çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir.

Tablo 12 Grupların tutum puanlarına ait çarpıklık ve basıklık değerleri

	Çarpıklık (Skewness)		Basıklık(Kurtosis)	
	Deney Grubu	Kontrol Grubu	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Ön test	-0.330	0.405	-0.593	-0.227
Son test	-0.280	0.430	-0.236	1.00

Tablo 12 incelendiğinde tutum ön test ve son test uygulamalarından sonra elde edilen verilerin, çarpıklık değeri ile basıklık değerlerinin +1 ile -1 değerleri arasında yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla tutum ön test ile tutum son test puanlara ait sonuçlara bakıldığında verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Kovaryans analizinin (ANCOVA) varsayımlarından birisi olan normalliğin sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmek için tutum ölçeğine ait Shapirowilk testi sonuçları incelenmiştir.

Tablo 13 Tutum ölçeği normallik tablosu (Shapirowilk)

Normallik testi	İstatistik	p

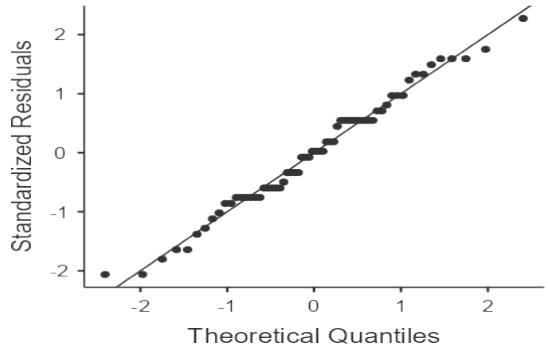
Shapiro- wilk	0.984	0.576

Shapiro-Wilk testi sonuçları incelendiğinde öğrencilerin tutum puanlarına bakıldığında değerlerin .05' ten büyük olduğu, dolayısıyla verilerin tek değişkenliği sağladığı görülmektedir (p>0.05).

Tablo 14 Tutum ölçeğine ilişkin Levene testi sonucu

	F	df1	df2	Sig.
Levene's	0.288	1	60	0.593

Levene testine ait elde edilen sonuçlar incelendiğinde kovaryans analizinin grupların varyanslarının homejenliği arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (p>0.05). Bunun yanında bağımsız değişken oluşturan bütün kategorilerde bağımlı değişken ile doğrusal bir ilişki gösterdiğini ispatlamak için Q-plot grafiğine aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 2 Tutum ölçeğine ilişkin q plot grafiği

Verilen grafik incelendiğinde Q-plot grafiğine bakıldığında yapılan analizlerin sonucuna göre test ölçümlerinde regresyon doğrularının eğimlerinin eşit bir şekilde olduğu sonucuna ulaşılır.

Regresyonların homejenliğinin eşitliğine ilişkin betimsel istatistik analizlerine ait tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 15 Gruplardaki regresyonların homejenliği sonucu

	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Kısmi Kare	Eta
Düzeltilmiş model	3089,625	3	1029,875	141,573	.000	,880	
Grup	193,684	1	193,684	26,625	.000	.315	
Başarı ön test	70,984	1	70,984	9,758	.003	.144	
Grup*öntest(başarı)	102,711	1	102,711	14.119	.478	,196	
Toplam	221700,000	62					
Düzeltilmiş toplam	3511,548	61					

Tablo 15' e göre regresyon doğrularının eğimlerinin gruplara göre aralarında anlamlı bir fark yoktur [F=14.119, p=0.478]. Bu durumda regresyon doğrularının eğimleri homojendir denilebilir (p>0.05).

Matematik dersinde farklı yöntemlerle "Geometrik Cisimler ve Şekiller Ölçme" konusu işlenen deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerinin, gruplara göre tutum son test puanları için Kovaryans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16 Matematik tutumuna ilişkin kovaryans testi sonucu

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)	Kısmi Eta Kare
Model	2986,914	2	1493,457	167,953	,000	.851
Tutum ön test	59,881	1	59,881	6,734	,012	.102
Grup	2633,383	1	2633,383	296,148	.000	.834
Hata	524,635	59	8,892			

Tablo 16'da yer alan veriler incelendiğinde deney grubu ile kontrol grubunun ön test puanlarına göre düzeltilmiş matematik tutum puanlarının ortalamalarına ait değerler arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [F(1-59)=296.148, p<0,05]. Bu sonuca göre araştırma sürecinde kullanılan senaryo temelli öğretim yönteminin öğrencilerin matematik tutumları üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Deney grubunu oluşturan öğrencilerin tutum ön test ve son test puan ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla bağımlı örneklemler t-testi yapılmış; analiz sonuçlarına aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17 Deney grubu tutum ölçeği ön test son test karşılaştırması

Gruplar	N	X̄	Ss	t	p	Cohen's d
Deney grubu (tutum ön test)	31	52.9	3.99	-15.3	.000	0.94
Deney grubu (tutum son test)	31	66.2	2.36			

Deney grubunda yer alan deney grubu öğrencilerinin tutum ön test ve son test puanlarına ilişkin verilen tablo incelendiğinde; tutum ön test puan ortalamalarının X̄ =52.9 ve standart sapma değerinin Ss=3.99 olduğu, tutum son test puan ortalamasının X̄=66.2 ve standart sapma değerinin Ss= 2.36 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Verilen tablodan deney grubunun tutum ön test- son test puan ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır (t=-15.3, p<.05).

Kontrol grubunda bulunan öğrencilerine ait tutum ön test ve son test puan ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla ilişkili örneklemler t-testi yapılmış; analiz sonuçlarına aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18 Kontrol grubu tutum ölçeği ön test son test karşılaştırması

Gruplar	N	X̄	Ss	t	p
Kontrol grubu (tutum ön test)	31	51.3	3.73	-1.54	.134
Kontrol grubu (tutum son test)	31	52.1	3.48		

Kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin tutum ölçeği ön test- son test puanları t-testi analizi ile incelenmiştir. Tablo 19'a göre kontrol grubu tutum ön test puan ortalamasının X̄=51.3 ve standart sapma değerinin Ss=3.73 olduğu, tutum son test puan ortalamasının X̄=52.1 ve standart sapma değerinin Ss=3.48 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Verilen tablodan kontrol grubunun tutum ön test- son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür (t= 1.54, p= 1.34, p> 0.05).

Senaryo Temelli Öğrenme Etkinliklerinin Öğrencilerin Matematik Başarıları Üzerinde Etkisine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Yürütülen araştırmada senaryo temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin akademik başarılarına olan etkisini incelemek amacı ile 'Geometrik Cisimler ve Şekiller Başarı Testi' deney grubu ile kontrol grubuna ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere uygulanan başarı testinin ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dolayısıyla öğrencilerin geometrik cisimler ve şekiller konusunda bilgi düzeylerinin benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Senaryo temelli öğrenme yönteminin uygulandığı deney grubunun başarı ön test puan ortalamalarına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları ile öğretimin gerçekleştirildiği kontrol

grubunun başarı ön test puanına göre düzeltilmiş son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelenmiş ve deney grubundaki öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır (F= 88.39; p=.000, p<.05). Elde edilen bulgulardan yola çıkıldığında, senaryo temelli öğrenme yöntemine dayalı gerçekleştirilen öğretimin, öğrencilerin 'Geometrik Cisimler ve Şekiller' alt öğrenme alanında yer alan kazanımlarına ilişkin akademik başarılarını arttırmada mevcut öğretim programını oluşturan etkinliklere göre daha çok etkili olduğu görülmüştür. Araştırma sonucundaki bulgular doğrultusunda senaryo temelli öğrenme yöntemi uygulamasının, öğrencilerin matematik dersine yönelik akademik başarılarının anlamlı derecede artmasına katkı sağladığı söylenebilir. Öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada öğrenme sürecinde gerçek yaşam durumlarının matematik ile iç içe geçirilerek aktarılması, soyut olan matematiksel kavramların somut yaşantılar yoluyla anlamlandırılmasında önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca senaryoların, öğrencinin gerçek yaşamda karşı karşıya kaldığı veya karşılaşması muhtemel durumları içermesi, senaryoların bir bütünlük içerisinde sunulup öğrenme süreci boyunca öğrenciyi mevcut programdan daha çok aktif kılmasını sağlaması da öğrenci başarısının arttırmasında etkili olmuştur. Ayrıca literatürde yer alan çalışmalarda senaryoların bir öğrenme yöntemi olarak kullanılmasının amacının bireylerin yaparak yaşayarak öğrenmelerinde başarı elde etmelerinden dolayı olduğu belirtilmektedir (Bakaç, 2014).

Yapılan çalışmada, Senaryo Temelli Öğrenme yöntemine dayalı gerçekleştirilen öğretimin öğrenci başarılarını arttırmakta mevcut öğretimlere göre daha çok etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda ortaya çıkan sonuç, Tol (2018) tarafından gerçekleştirilen üçgenler konusunun tarihi gelişimini STÖ yöntemiyle anlatmanın öğrencilerin akademik başarısı üzerine etkisini çalışmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yapılan araştırmanın sonucunda da öğrencilerin akademik başarısında deney grubu lehine olumlu yönde artış olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan çalışma Temur (2018) tarafından yürütülen senaryo temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin problem kurma ve çözme becerilerine olan etkisinin incelendiği çalışmanın sonuçları ile de benzerlik göstermektedir. Temur (2018) çalışması sonucunda elde ettiği verilerde deney grubunun dört işlem problemleri kurma, problem çözme becerilerinde kontrol grubuna göre artış olduğuna ulaşmıştır.

Bakaç (2014) 3. sınıf öğrencileri ile gerçekleştirdiği çalışmada senaryo temelli öğrenme yönteminin öğrencilerin matematik dersi ölçme alt öğrenme alanında yönelik başarısına etkisini ele almıştır. Deney grubunu oluşturan öğrencilerin lehine istatistiksel yönden anlamlı farklılık bulunması yapılan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Senaryo Temelli Öğrenme Etkinliklerinin Öğrencilerin Matematik Dersi Tutumları Üzerine Etkisine Yönelik Sonuç ve Tartışma

Yapılan araştırmada yer alan ''Deney ve grubunu oluşturan öğrencilerin tutum ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?'' sorusuna yanıt alabilmek amacıyla yapılan t testi analizi sonucunda gruplar arasında tutum ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan analizden yola çıkıldığında araştırmanın uygulamasından önce gruplar arasında, matematiğe yönelik tutumların benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Senaryo temelli öğrenme yöntemine dayalı öğretimin gerçekleştirildiği deney grubu öğrencilerinin tutum ön test puan ortalamalarında göre düzeltilmiş son test puan ortalamalarıyla mevcut müfredatla öğretimin gerçekleştirildiği kontrol grubu öğrencilerinin tutum son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelendiğinde deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır (F= 296,148; p=.000, p<.05). Elde edilen bulgudan yola çıkıldığında, senaryo temelli öğrenmeye dayalı yapılan öğretimlerin, öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarını arttırmada mevcut öğretim uygulamasından daha çok etkili olduğuna ulaşılmıştır.

Senaryo temelli öğrenme yöntemine dayalı öğretimin gerçekleştirildiği deney grubunu oluşturan öğrencilerin tutum ön test ve tutum son test puan ortalamaları arsında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelendiğinde, elde edilen veri analizleri sonucunda tutum ön test ve tutum son test puan ortalamalarında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğuna ulaşılmıştır. Senaryo temelli öğrenme yönteminin kullanılarak öğretim süreci boyunca öğrencinin aktif bir şekilde rol almasının ve gerçek yaşam durumları ile etkileşim kurmasının sağlanması öğrenme sürecinden öğrencinin zevk almasına dolayısıyla da matematiğe yönelik olumlu tutumlar geliştirmesine etki ettiği düşünülmektedir.

Bu sonuç, Tol (2018), Kemiksiz (2016), Ceylan (2016), Kocadağ (2010), Razzouk (2011), Hwang & Lai (2017), Yeniceli (2016), Çakır (2017) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Araştırmacılar tarafından yürütülen bu çalışmalarda, Senaryo temelli öğrenme yöntemiyle gerçekleştirilen öğretimin öğrencilerin matematik dersine yönelik tutum düzeyinin mevcut öğretim programına göre olumlu yönlerden gelişmesinde daha etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarılmıştır. Bu sonuç tamamlanan araştırmamızın sonuçları ile örtüşmektedir.

Kaynakça

Agaç, G., Özmantar, M., & Hangül, T. (2022). Etkili matematik öğretimine ilişkin kavramsal bir çerçeve önerisi. *Anadolu Journal of Educational Sciences İnternational, 13*(1), 144-173.

Akın, Y. (2020). *8. sınıf öğrencilerinin dönüşüm geometrisi konusundaki matematiksel başarıları ile Van Hiele geometrik düşünme düzeyleri ilişkisinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi], Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Alkan, V. (2011). Etkili matematik öğretiminin gerçekleştirilmesindeki engellerden biri: Kaygı ve nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 29, 89–107.

Aksu G., Eser, M. T., & Reyhanlıoğlu Keçeoğlu, Ç. (2021). *Jamovi ile veri analizi*, Pegem Yayınevi.

Bakaç, E. (2014). Senaryo tabanlı öğretim yönteminin matematik dersindeki öğrenci başarısına etkisi. *Eğitim ve İnsanı Bilimler Dergisi, 5*(9), 3–17

Bayrak, E. B. (2010). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının senaryo temelli öğrenmeye ilişkin görüşlerinin incelenmesi: bir eylem araştırması.* [Yüksek lisans tezi], Mehmet Akif Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün Ö., Karadeniz, Ş. Ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

Cautreels, P. (2003). A personal reflection on scenariowriting as a powerful too lto become a more Professional teacher educator, *European Journalof Teacher education, 26*(1). 175-180.

Ceylan, T. (2016). *Hayat bilgisi dersinde senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile kavram öğretiminin öğrencilerin başarı, tutum ve öğrenme kalıcılığına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni* (Çev. S.B. Demir). Eğiten Kitap.

Çakır, U. (2017). The effect of scenario-based education on secondary school students' knowledge and attitude levels regarding disasters. [Master's thesis]. Gazi University Institute of Educational Sciences, Ankara.

Dede, Y. (2007). Matematiğin öğretim biçimlerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33, 99- 107.*

Fidan, Y., & Türnüklü, E. (2010). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin geometrik düşünme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 27(27), 185-197.

Gökbulut, Y., Sidekli, S., & Yangın, S. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının van hiele geometrik düşünce düzeylerinin, bazı değişkenlere (lise türü, lise alanı, lise ortalaması, ÖSS puanları, lisans ortalamaları ve cinsiyet) göre incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 375-396.

Hursen C., & Faslı F.G. (2017). Investigating the efficiency of scenario based learning and reflective learning approaches in teacher education. *EuropeanJournal of Contemporary Education*, *6*(2), 264-279.

Kemiksiz, C. (2016). *6. sınıf fen bilimleri dersinde senaryo temelli öğrenme yönteminin akademik başarı tutum ve kalıcılığa etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Kocadağ, Y. (2010). *Senaryo tabanlı öğrenme yönteminin genetik konusundaki kavram yanılgılarının giderilmesi üzerindeki etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatiksel veri analizi* 1. Kaan Kitabevi.

Razzouk, R. (2011). The effects of case studies on individual learning outcomes, attitudes toward instruction, and team shared mental models in a team based learning environment in an undergraduate educational psychology course. Florida State University.

Sarı, M.H. (2015). *İlkokul 4. Sınıfta Dienes ilkelerine göre yapılandırılmış geometri etkinliklerinin öğrenci başarısına, kalıcılığa ve akademik benlik algısına etkisi*. [Doktora tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Süğümlü, Ü. (2009). *Dilbilgisi öğretiminde senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının etkililiği: Kelime türleri örneği.* [Yüksek lisans tezi], Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Nobel Yayınları.

Temur, D. (2018). *Senaryo tabanlı öğrenme yaklaşımının ilkokul 3.sınıf öğrencilerinin dört işlem problemleri çözme ve kurma becerilerine etkisi.* [Yüksek lisans tezi], Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Terzi, M. (2010). *Van Hiele geometrik düşünme düzeylerine göre tasarlanan öğretim durumlarının öğrencilerin geometrik başarı ve geometrik düşünme becerilerine etkisi*. [Doktora tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tol, H.Y. (2018). *Matematik konularının tarihsel gelişimlerinin senaryo tabanlı öğrenme yöntemi ile anlatılmasının öğrenciler üzerindeki etkileri.* [Yüksek lisans tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tupe, N. (2015). Multimedia scenario based learning programme for enhancing the english language efficiency among primary school students. *International Journal of Instruction*, *8*(2), 125-138.

Türnüklü, E., Yeşildere, S. (2005). Problem, problem çözme ve eleştirel düşünme. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(3), *107-123.*

Umay, A. (2007). *Eski arkadaşımız okul matematiğinin yeni yüzü* (1. Baskı). Aydan Web Tesisleri.

Veznedaroğlu, H. M. (2005). *Senaryo temelli öğrenmenin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve öz yeterlik algısına etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yeniceli, E. (2016). Scenario The effect of based teaching on success in science course and attitude towards the course [Master's thesis]. Gazi University Institute of Educational Sciences, Ankara.

Yıldırım, K. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi], Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adıyaman.

Yıldız, N. (2010). *Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme senaryolarının çözümünde deney uygulamalarının öğrencilerin başarısına, tutumuna ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. [Yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

2024, VOL 14, NO 4, 1479-1489
DOI: 10.48146/odusobiad.1476936
Geliş Tarihi/Received Date: 01.05.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 18.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Gelir vergisi ve işsizlik ilişkisinin dönemsel analizi: Türkiye'ye dair ampirik kanıtlar

Şahin Ay[1], Süleyman Çelik[2]

[1, 2] Siirt University, Kurtalan Vocational School Public Finance Program, Siirt, Türkiye.

ÖZET

Vergi gelirlerinin arttırılması devletler için oldukça önemlidir. Bazı makroekonomik göstergelerin vergi gelirlerini ne denli etkilediği bu doğrultuda incelenmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de gelir vergisinde meydana gelen değişimlerin işsizlik düzeyinde nasıl bir etki ortaya çıkardığı araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler; Hazine ve Maliye Bakanlığı ve IMF online veri tabanlarından alınan 2005-2023 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır. Birim kök analizi için ADF birim kök testi, uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için ARDL sınır testi, değişkenler arasında dönemsel nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Breitung-Candelon Frekans Alanı nedensellik testi ve son olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönü ve derecesinin tespiti için uzun dönem katsayı tahmincileri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda gelir vergisinin işsizlik üzerinde kısa, orta ve uzun dönemde etki sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işsizlikte orta ve uzun dönemde gelir vergisini etkilemektedir. Son olarak uzun dönem parametre katsayı tahmini testlerinden olan OLS, FMOLS ve CCR sonuçlarına göre bütün tahmincilerde gelir vergisi değişkeninin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve gelir vergisi düzeyi ile işsizlik düzeyinin pozitif yönlü etkileşim içinde olduğu görülmüştür. Bundan kaynaklı olarak gelir vergisinde meydana gelen artışlar uzun dönemde işsizliği artırmaktadır.

ANAHTAR KELIMELER

Vergi, gelir vergisi, işsizlik.

A cyclical analysis of the relationship between income tax and unemployment: Empirical evidence for Türkiye

ABSTRACT

Increasing tax revenues is very important for states. Among the crucial topics that require investigation in this context is the impact of certain macroeconomic variables on revenue from taxes. This study investigated the impact of Türkiye's income tax revisions on the country's unemployment rate. From 2005 until 2023, information from the Ministry of Treasury and Finance's and the IMF's online databases was used for the study. The Breitung-Candelon Frequency Domain causality test was used to determine the periodic causality relationship between variables, the ADF unit root test was used to analyze unit roots, the ARDL bounds test was used to determine the long-term cointegration relationship, and the long-term coefficient was used to determine the direction and strength of the independent variable's effect on the dependent variable estimators. As a result of the research, it was determined that income tax has an effect on unemployment in the short, medium and long term. Additionally, unemployment affects income tax in the medium and long term. Finally, according to the results of OLS, FMOLS and CCR, which are long-term parameter coefficient estimation tests, the coefficients of the income tax variable were statistically significant in all estimators and it was seen that the income tax level and the unemployment level had a positive interaction. Thus, raising income taxes eventually results in higher unemployment in long term.

KEYWORDS

Atıf: Yazar Soyadı, A. (2023). A cyclical analysis of the relationship between income tax and unemployment: Empirical evidence for Turkey. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1479-1489. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1476936

Sorumlu Yazar: sahinay@siirt.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Tax, income tax, unemployment.

Introduction

Following the Industrial Revolution, a new global order evolved that brought with it new priorities, requirements, and lifestyle choices for individuals. Numerous new business sectors and individuals who will work for them have been required as a result of the rise of various industries. There is now a great deal of competition in the workplace in the following process due to the existence of people who will work in new business lines in the historical process and the fact that these people eventually try to protect their existing positions. Unemployment is not only an economic indicator, but also a sociological and psychological indicator. It is known that unemployment has a relationship with many economic variables. Taxes, which are the most important source of income for states, also have a relationship with unemployment. Specifically, there is disagreement over the impact of income taxes on unemployment. The fact that taxpayers who pay income tax on wages are dealing with income tax tariffs with increasing rates leads to an increase in the tax burden. However, there are some costs that wage earners also impose on the employer. The increase in some obligations, such as insurance premiums paid by the employer on the payroll, leads to an increase in unemployment in some countries. The level of development of countries and tax morale also affect the relationship between the employee and the employer. Again, along with these, some structural changes experienced within the scope of the economic conjuncture affect the tax paying habits of individuals. Individuals who make a vital priority ranking for the income they receive can act together with employers in some cases and lead to a decrease in tax revenues, which will result in the favor of the employer and against the state. The fear of losing your existing employment is a common cause of this circumstance. What tax arrangements should be put in place to lower the unemployment rate is crucial in this situation. Nonetheless, another crucial area that has to be focused on in the same way is the analysis of how employment affects tax revenue growth. This study aims to determine the impact of changes in income tax in Türkiye in the period 2005-2023 on the unemployment level. In this context, after the introduction, the conceptual framework of the subject is included in the second section. The third section provides a literature summary of the studies conducted in this field, while the fourth section includes materials and methods. The fifth section includes an econometric analysis of the research, and the sixth section, the conclusion, summarizes and interprets the findings.

Conceptual Framework

Income taxes are the most significant kind of taxes in modern tax systems. Within the Turkish Tax System, income is subject to two distinct tax types: corporation tax and income tax. There are variations in this scenario in certain nations when the tax systems of other nations are examined. In certain nations, income taxes is governed by a single legislation with distinct provisions for taxing the incomes of natural and legal persons. However, in Türkiye, there are two distinct laws, the Income Tax law and the Corporate Tax Law (Öncel et al., 2017, p. 34).

The Income Tax System in force in Türkiye is a system that was taken verbatim from the German Tax System and put into effect in 1950. There are tax types such as dividend tax, which was collected on various trade and artistic activities before 1950, tithe tax, which is collected from agricultural products, and profit tax, which was replaced by dividend tax in 1926 and is collected from people interested in trade and agriculture. Income Tax Law No. 193, which came into force in 1961, is still in force today (Pehlivan, 2013, p. 151, 152). Taxation of income, which is the best indicator of the ability to pay taxes, is fulfilled by the Income Tax Law (Üyümez and Gümüş, 2016, p. 2010).

In the first article of the Income Tax Law, the expression income is explained as follows. Income is the net amount of earnings and income earned by a real person within a calendar year. In

Article 2 of the same law, earnings and revenues subject to income tax are listed under seven different headings. These are respectively; in the form of commercial earnings, agricultural earnings, wages, self-employment earnings, real estate capital income, movable capital income and other earnings and income (Income Tax Law No. 193). It is acknowledged that, for the purposes of the applicable laws, income derived from labour is referred to as a wage, income derived from labour and capital combined is referred to as earnings, and income derived from capital alone is referred to as income. It should be noted that among the income components, wages and self-employment earnings are considered labour income, real estate capital income and movable capital income are considered wealth income, and commercial and agricultural profits are considered enterprise income (Bilici, 2019, p. 13). Within the scope of income tax, the income obtained from the relevant partnerships is also subject to income tax, since the dividends of the partners of the general partnership, ordinary partnership partners, ordinary limited company partners and the limited partners of the limited company whose capital is divided into shares are considered as the personal income tax of the partners (Şenyüz et al., 2017, p. 9). Even though it is well recognised that income taxes play a significant role in GDP, Türkiye's position is clearly not favourable when compared to other nations. Türkiye has the lowest income tax rate among OECD countries between 1965 and 2016, with the lowest rates being found in Chile, Slovakia, and Mexico (OECD, 2019).

Income tax is one of the important elements in the issue of taxes on employment and similar financial obligations, which cause debates whether they can be counted as one of the causes of unemployment. Given that income taxes account for a sizable portion of all taxes and are the state's primary source of revenue, the tax wedge issue is quite critical.

Full employment is the situation in which all production factors, expressed as labor, capital, land and enterprise, are used in production and are not idle in an economy. The labor factor, which is among the production factors, has a different structure than other factors. It is not feasible to include the days that were not worked in the following method because labour is dependent upon the worker. The inability to sell labour results in unemployment, which in turn produces a host of socioeconomic issues (Dinler, 2007, p. 471, 472). Fighting unemployment is a very important phenomenon within the scope of the responsibilities of states. When the unemployment problem is wanted to be solved within the scope of tax policies, the economic function of the tax is fulfilled. The current employment level in the country is among the basic economic indicators. In order to solve the unemployment problem, all monetary and fiscal policies must work in harmony, as well as tax regulations (Hotunluoğlu and Arslaner, 2016, p. 1638).

Literature Summary

Kömürcüler (2008) in his study covering the years between 1923 and 2007, stated that reducing the tax burden in Türkiye would reduce unregistered employment in the context of the payable tax burden. However, when the tax burden on wages was examined, it was determined that Türkiye ranked first among OECD countries, but was close to the average of EU countries. Again, in his study, he concluded that reducing the tax burden on the minimum wage in EU countries increases employment and reduces the unemployment rate.

According to Bozdağlıoğlu's (2008) research, lowering income tax and corporate tax rates as well as offering tax exemptions for all earnings transferred to investments are necessary to increase employment and decrease unemployment.

Campbell (2010) used the Engle-Granger causality test to examine the income tax determinants with annual tax sets for Barbados between 1976 and 2008. He concluded that the unemployment rate negatively affects income tax.

Lehman et al. (2013) investigated the connection between unemployment and the amount of wage taxes in OECD nations from 1998 to 2008. It has been determined that a progressive tax

burden results in higher unemployment.

Hassan et al. (2016) found that rises in unemployment had a negative impact on tax collections based on their research using the ARDL model in two separate Indian states between 1984 and 2014.

Hotunluoğlu and Arslaner (2016) used panel data analysis for 81 Turkish provinces between 2008 and 2013 to investigate the relationship between unemployment rates and tax collections. They come to the conclusion that tax revenues are negatively impacted by a simple increase in unemployment rates. Additionally, it has been said that unemployment has a negative impact on tax revenue.

Andrejovska and Pulikova (2018) concluded that there is a negative relationship between tax revenues and unemployment rate in their study where they used three regression analysis methods and analyzed 28 European Union countries.

In Çalcalı and Altıner's (2019) study on the macroeconomic factors influencing tax collections in OECD nations, 16 member states were examined between 1991 and 2015. They came to the conclusion that tax revenues are unaffected by unemployment after employing the Durbin-Hausman cointegration test in their investigation.

Öztürk et al. (2020) examined the effects of major economic variables on tax revenues in Türkiye in their study. The period between 1980-2017 was examined with time series analysis. It has been concluded that unemployment reduces the income tax base and has negative effects on consumption, and therefore unemployment negatively affects tax revenues.

Ezejiofor and Ezekwesili (2022) examined the relationship between tax revenues and unemployment rates in Nigeria in their study. Despite the fact that the data only spans the years 2000–2019, regression analysis and E-View 9 were used to get the conclusion that rising tax revenues in Nigeria were accompanied by rising unemployment rates.

Douglass (2023) examined the relationship between income tax rates and unemployment levels during the economic recession. In his research on 50 different states in the USA between 1980 and 2018 using panel data analysis, they concluded that there is a negative relationship between the income tax rates of the states and unemployment rates. Certain states have been reported to have lower unemployment rates when they have higher income tax rates.

In addition to this, analyses of OECD and EU member states as well as research performed especially for Türkiye are available, all of which attempt to ascertain the connection between unemployment and the tax wedge.

Materials and Methods

This section provides information about the purpose of the study, the sample used in the research, the source of the data, empirical methods and limitations of the research.

Purpose and Type of Research

The main objective of this study is to analyse the relationship between the unemployment problem, which is among the most fundamental macroeconomic agenda of every country, and the income tax collected within the framework of empirical evidence obtained by using empirical methods. As a result of the review of the empirical literature, no research on this subject has been found. Therefore, the research has a unique value as it is the first in the empirical literature.

Population and Sample of the Research

In the study, Türkiye's monthly time series data for the years 2005M1-2023M12 are used as the sample.

Data Collection and Method

The data used in the study are obtained from the IMF and Ministry of Treasury and Finance (HMB) online database. Gauss 6.0 and Eviews 9.0 software packages were used in the estimation of the empirical model. ADF unit root test was used for unit root analysis, ARDL bounds test was used to determine the long- run cointegration relationship, Breitung-Candelon Frequency Domain causality test was used to determine the periodic causality relationship between variables and finally, long-run coefficient estimators were used to determine the direction and degree of the effect of the independent variable on the dependent variable.

Limitations of the Research

The research was conducted only for Türkiye and covers the period 2005M1-2023M12, which constitutes the limitations of this study.

Results

Under this heading, the methodology of the empirical tests applied is presented and the results of the analyses are evaluated and interpreted through tables.
Within the scope of the research, the data and variable information of the study should be determined at the first stage. Therefore, the variable information in the empirical model is summarised in Table 1.

Table 1 Data and variables used in the model

Variable	Description	Term	Source
UNP	Unemployment Rate	2005M01-2023M12	IMF
IT	Amount of Income Tax Collected	2005M01-2023M12	HMB

Unemployment rate is used with its natural values and collected income tax data are used with their logarithmic values. The variables are seasonally adjusted. The empirical model constructed in this direction is functionally as follows:

$$UNP = f(IT) \quad (1)$$

Model: $UNP_t = \beta_0 + \beta_1 IT_t$ (2)

Unit Root Test Results

The unit root test is a statistical test used to determine the stationarity of time series. If a time series has the property of stationarity, it means that the changes in the series are fixed around a certain mean over time and the changes are not random. However, if a time series has a unit root, the changes in the series continue to increase or decrease over time, indicating that the series does not have the property of stationarity.

Unit root tests used in econometric studies measure the stationarity levels of variables. It is important to perform these tests, that is, to know whether the series have unit roots or not, since it causes the results to be interpreted deviated or inconsistent. In this context, ADF (Augmented Dickey Fuller) unit root test was used in the study. The hypotheses of the ADF unit root test are formed as follows (Çelik et al., 2020, p. 94):

H_0 ; $\alpha \geq 0$ contains unit root.

H_1 ; $\alpha < 0$ does not contain unit root.

The ADF test usually uses the following regression model to test for the presence of a unit root:

$$\Delta yt=\alpha+\beta t+\gamma yt-1+\delta 1\Delta yt-1+\delta 2\Delta yt-2+\ldots+\delta p-1\Delta yt-(p-1)+\varepsilon t \quad (3)$$

Here, yt the values of the time series and Δyt denotes its first difference. The test tests the significance of the parameter γ to determine whether the series contains a unit root. If this parameter is not statistically significant, i.e. the null hypothesis is rejected, the series is considered stationary.

Table 2 Unit root test results

		Variables	ADF		Variables	ADF
Level	Fixed	UNP	-1.599 (0.48)	First Differences	UNP	-10.599 (0.00)***
		IT	2.352 (0.99)		IT	-20.566 (0.00)***
	Fixed + Trend	UNP	-1.309 (0.88)		UNP	-10.309 (0.00)***
		IT	0.981 (0.99)		IT	-20.874 (0.00)***

Note: Series are seasonally adjusted. p<0.01 ***.

According to the results of the ADF unit root test in Table 2, it is determined that both series contain unit root in both the model with constant term and the model with constant term and trend, i.e. the null hypothesis is accepted. Therefore, the alternative hypothesis is rejected. However, when the first differences of the series are taken, it is observed that the series become stationary in both the constant and constant+trend model, so the alternative hypothesis is accepted and the null hypothesis is rejected.

ARDL Bounds Test Results

The ARDL (Autoregressive Distributed Lag) bounds test is a statistical test used to assess the appropriateness of the ARDL model. The ARDL model is a regression model that examines the effects of the dependent variable and independent variables on each other. The ARDL bounds test is used to select the highest order lags in the ARDL model. This test is important to detect the existence of a long-run relationship between independent variables. The test uses the F- test to identify the best-fit model and this test also includes the estimated AR and MA terms to assess the stationarity properties of the model. The ARDL bounds test was developed by Pesaran et al. (2001) and is frequently used in the literature because, firstly, the series of variables can be used at both I(0) and I(1) stationarity levels (Pesaran et al., 2001, p. 290). Secondly, it gives more significant results than Engle-Granger test in terms of Error Correction Model (ECM) (Narayan and Narayan, 2005, p. 429). Thirdly, it can give significant results when tested with small sample size or small observations. The fourth and last one is that it can be used in the coefficient parameter estimation that shows the elasticity of the variables along with the existence of cointegrated relationship between the variables in the long run (Narayan and Smyth, 2006, p. 337).

The ARDL test derived by Pesaran et al. (2001) and interpreted asymptotically in the long run with the help of F statistic at 1%, 5% and 10% significance levels is analysed by comparing the critical value. Accordingly, if the F statistic value obtained for the variables is greater than the upper limit of the critical value, it indicates the presence of cointegration. Otherwise, it is concluded that there is no cointegration.

Table 3 ARDL bounds test results

		F Statistic 11.067
Critical Value	I(0)	I(1)
1%	4.94	5.58
2.5%	4.18	4.79
5%	3.62	4.16
10%	3.02	3.51

According to the findings in Table 3, the existence of a long-run cointegrated relationship between unemployment and income tax variables was analysed. The calculated F statistic was found to be 11.067. Since this value is greater than 4.16, which is the upper limit of 5%

significance level, it is concluded that there is a statistically significant relationship between unemployment and income tax variables in the long run, that is, there is a cointegrated relationship.

Hacker-Hatemi-J Bootstrap (2006) Causality Test Results

Hacker-Hatemi-J Bootstrap (2006) Causality Test is a statistical test method used in econometric literature to determine causality relationships. This test aims to improve the Granger causality test in order to confirm or reject causality relationships. The Granger causality test is based on the ability of one variable to predict another variable. However, the Granger test has some limitations in identifying bidirectional causality relationships. To address these limitations, Hacker, Hatemi and J developed the Granger causality test using the bootstrap method.

The Hacker-Hatemi-J Bootstrap Causality Test includes the following basic steps:

- Firstly, the standard Granger causality test is applied to determine the bidirectional causality relationship.
- Then, multiple samples are drawn from the original data set using the bootstrap method and Granger causality test is applied on these sample sets.
- This step is repeated many times and the test results on various sample sets are analysed.
- Finally, the distribution of the original Granger test statistic is determined by using the bootstrap distribution and the causality relationship is inferred by comparing this statistic value with the critical values.

The Hacker-Hatemi-J Bootstrap Causality Test is widely used to improve the reliability of the Granger causality test and to more accurately identify bidirectional causality relationships. Although the Hacker-Hatemi-J (2006) causality test is based on the Toda-Yamamoto (1995) (TY) causality test, it differs from the TY causality test in some aspects. Hacker-Hatemi-J (2006) solved the problems of ARCH effect and non-normal distribution of residuals in the test statistic distribution by developing a bootstrap simulation based on resampling with the contributions of Efron (1979). Thus, the table critical values give more reliable and robust results (Coşkun et al., 2023, p. 368).

When Table 4 is analysed, it is observed that there is causality from income tax to unemployment asymptotically at 5% and 10% significance levels and again at 5% and 10% significance levels according to the test statistic results. There is causality from unemployment to income tax asymptotically at 1%, 5% and 10% levels of significance and again at 1%, 5% and 10% levels of significance according to the test statistic results.

Table 4 Hacker-Hatemi-J Bootstrap Causality test results

Direction of Causality	MWALD	%1	%5	%10
(IT) ≠> (UNP)	27.670 (0.012)**	29.705	22.953**	19.810*
(UNP) ≠> (IT)	34.439 (0.001)***	27.157***	21.787**	18.876*

Note: The ≠> notation indicates the null hypothesis of no causality. p<0.01 ***, p<0.05 **, p<0.10 *. Bootstrap number is 10.000.

Breitung-Candelon Frequency Domain Causality Test Results

Breitung-Candelon Frequency Domain Causality Test is a test method used in econometric literature to determine causality relationships. This test aims to detect the causality relationship between time series by analysing them in the frequency domain. While traditional causality tests are usually conducted in the time domain, this method developed by Breitung and Candelon evaluates causality relationships in the frequency domain. In other words, it examines the correlations between the frequency components of time series between different periods. This test consists of two basic steps (Breitung and Candelon, 2006):

- In a first step, cross-correlation functions between both time series are calculated. These functions measure the relationship of the frequency components between the series.

- In the second step, a test statistic is calculated based on the obtained cross-correlation functions. This statistic is used to determine the existence of a causal relationship between the series.

Traditional causality tests analyse the causality between variables in one dimension. Breitung and Candelon (2006), on the other hand, examine the causality relationship in a cyclical manner as long, medium and short term, unlike traditional tests. Therefore, it stands out as an advantageous method in this respect. In addition, this method minimises and prevents information loss (Breitung and Candelon, 2006, p. 363).

As a result of the cointegration test for the model, cointegration was detected and the causality test developed by Breitung and Candelon (2006) was used to analyse the causality relationship between the series. The periods for causality are shown in Table 6, where 2.00 and 2.50 are the short-term frequencies, 1.00 and 1.50 are the medium-term frequencies and 0.01 and 0.05 are the long-term frequencies (Coşkun et al., 2023, p. 369). According to the results of Table 5;

- Causality was found from IT to UNP in all periods, short, medium and long term. In other words, income tax has causality on unemployment in all periods.
- While there is causality from UNP to IT in the medium and long run, there is no causality in the short run. In other words, while unemployment does not have a causal effect on income tax in the short run, it has a causal effect in the medium and long run.

Table 5 Breitung and Candelon (2006) Causality test results in the frequency domain

	Long Term		Middle Term		Short Term	
ω_I	0.01	0.05	1.00	1.50	2.00	2.50
(IT) ≠> (UNP)	7.235***	2.743*	6.194***	0.256	4.471**	0.187
(UNP) ≠> (IT)	12.700***	12.474***	7.895***	1.562	1.792	0.250

Note: p<0.01 ***, p<0.05 **, p<0.10 *. Critical values are 4.99 for 0.01, 3.15 for 0.05, 2.39 for 0.10.

Parameter Estimation Results

After determining cointegration and causality between the series, it is very important to accurately estimate the long-run coefficients of the parameters. Because these coefficients determine the size and direction of the relationship between variables. Therefore, correctly estimated parameter coefficients are of vital importance in the construction and analysis of the model. Three main methods are generally used for the estimation of parameter coefficients:

Canonical Cointegrated Regressions (CCR): This method estimates the parameters by taking into account the existence of cointegration relationship. CCR ensures that the parameters are estimated correctly based on the cointegration relationship.

Least Squares (OLS): OLS is a classical regression analysis method and is used to estimate parameters. But if cointegration is present, it might not account for structural restrictions like the cointegration connection and produce false results.

Fully Modified Least Squares (FMOLS): FMOLS modifies the OLS method by taking into account the presence of cointegration relationship. In this way, if there is a cointegration relationship, parameter estimation can be done more consistently and effectively.

Among these methods, CCR and FMOLS provide more accurate and reliable parameter estimates by taking into account the cointegration relationship. Therefore, they are generally preferred in cointegration analyses and in the examination of long-run relationships.

Table 6 Parameter estimation results

	OLS		FMOLS		CCR	
Variables	Coefficient	Probabilitiy	Coefficient	Probabilitiy	Coefficient	Probabilitiy
IT	0.438	0.00***	0.538	0.03**	0.543	0.04**

Fixed Term	3.707	0.00***	2.150	0.59	2.073	0.61

Note: p<0.01 ***, p<0.05 **.

When the results in Table 6 are evaluated;

- According to the OLS method, if (IT) increases by 1%, (UNP) increases by 0.438 units.
- According to the FMOLS method, if (IT) increases by 1%, (UNP) increases by 0.538 units.
- According to the CCR method, if (IT) increases by 1%, (UNP) increases by 0.543 units.

Summary and Conclusion

Since taxes are the main source of funding for states, new research is continuously conducted to support tax increases. It is crucial to understand which variables influence the different tax kinds, how much of a change each variable has, and how those changes, whether positive or negative, are represented in tax collections. Tax revenues impact economic dynamics in the same way that economic variables influence tax revenues. In this study, it was aimed to empirically examine the relationship between income tax, which has an important place in the Turkish Tax System, and unemployment. How the change in unemployment over the years was reflected in income tax collection has been a reference for the study. In this context, what makes the study unique is that, contrary to the general trend in the literature, it examines the effect of income tax on unemployment.

According to the study's objectives, the impact of Türkiye's income tax modifications on the country's unemployment rate was examined. In this instance, the ADF unit root test was used in the statistical part of the study to determine the unit root levels of the variables, and it was found that the series remained stationary when the initial differences in the series were determined. The income tax and unemployment variables were found to have cointegration, based on the outcomes of the ARDL bounds test, which was used to identify the cointegration relationship between the series of data. Hacker-Hatemi-J causality test was applied to check the existence of a causality relationship between the series. According to the Hacker-Hatemi-J test, which gives bidirectional results both asymptotic and bootstrap, findings were obtained regarding the existence of causality from income tax to unemployment and from unemployment to income tax in the long run. Additionally, Breitung-Candelon Frequency Domain Causality Test was applied to test the periodic relationship. The results show that income tax has an impact on unemployment in the short, medium and long term. Additionally, unemployment affects income tax in the medium and long term. Finally, according to the results of OLS, FMOLS and CCR, which are long-term parameter coefficient estimation tests, the coefficients of the income tax variable were statistically significant in all estimators and it was seen that the income tax level and the unemployment level had a positive interaction. In other words, increases in income taxes increase unemployment in the long run.

One of the main persistent macroeconomic issues facing the Turkish economy is unemployment, hence policies targeting this issue are crucial. In addition to the direct influences on unemployment, it is important to consider elements that have an indirect impact. Policy makers should therefore consider the empirical results of the study, which show that income taxes have an impact on unemployment over the short, medium, and long terms, to be significant. The study's proposal is to take these results into account when deciding on income tax laws presented in this context.

Declaration of Author Contributions

The authors declare that they have contributed equally to the article. All authors declare that they have seen/read and approved the final version of the article ready for publication.

Declaration of Conflicts of Interest

All authors declare that there is no conflict of interest related to this article.

References

Andrejovska, A., & Pulikova, V. (2018). Tax Revenues in the Context of Economic Determinants. *Montenegrin Journal of Economics,* 14(1), 133-141. https://econpapers.repec.org/article/mjemjejnl/v_3a14_3ay_3a 2018_3ai_3a1_3ap_3a133-

Bilici, N. (2018). Türk Vergi Sistemi. Ankara: Savaş Yayınevi.

Bozdağlıoğlu, Y. U. (2008). The Characteristics of Unemployment In Türkiye And The Policies For Fighting It. Manas Journal of Social Studies (20), 45-65. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/843324

Breitung, J. & Candelon, B. (2006). Testing for Short-And Long-Run Causality: A Frequency-Domain Approach. *Journal of Econometrics*, 132(2), 363-378.

Campbell, T. D. (2010). Determinants of personal income taxes for Barbados. *International Journal of Public Administration*, 33(14), 816-821. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01900692.2010.520995?cas a_token=AFUtwBMBHyAAAAAA%3AVSC1j84vyl4LWuWacN0zZOXIwrpd5ekM6ChdwjasPOGkzS2-iHBQpB6oSDAehYK16Oguz0uaRJK39w

Coşkun, K., Çelik, S., & Künç, S. (2023). Investigation of The Relationship of Inflation-Tourism Revenues In The Frequency Field And With The Method of Asymmetric Causement. *Premium E-Journal of Social Science (PEJOSS)*, *7*(29), 364–372.

Çalcalı, Ö., & Altıner, A. (2019). Macroeconomic Determinants of Tax Revenues: An Application on The OECD Countries. Journal of Finance Letters (112), 175-198. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/842497

Çelik, S., Künç, S. & Acar, S. (2020). Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinin analizi: Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *Güncel Makroekonomik Sorunlar*, Editör; Şebnem Taş, Gazi Kitap Evi, Ankara

Dickey, D. & Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica, 49*(4), pp. 1057–1072.

Dinler, Z. (2007). İktisada Giriş. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Douglass, T. (2023). The Impact Of State Personal Income Tax Rates On Levels Of Unemployment During An Economic Recession. A Thesis of Presented to the Department of Economics and the Robert D. Clark Honors College. https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/28665/Douglass_Tommy_Thesis_ CHC.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Efron, B. (1979). Bootstrap methods: Another look at the jackknife. *The Annals of Statistics*, 7, 1-26.

Ezejiofor, R. A., & Ezekwesili, T. P. (2022). Effect Of Taxable Income On Unemployment. *African Journal of Business and Economic Development*, 2(3), 1-13. https://www.researchgate.net/profile/Raymond-Ezejiofor-2/publication/359301754_EFFECT_OF_TAXABLE_INCOME_ON_UNEMPLOYMENT_RATE_IN_NIGERIA/links/6233cd461eca6c2c547822e2/EFFECT-OF-TAXABLE-INCOME-ON-UNEMPLOYMENT-RATE-IN-NIGERIA.pdf

Hacker R. S. & Hatemi-J A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.

Hassan, S., Biswambhara, M., & Suresh, P. S. (2016). A multi-dimensional approach to the determinants of tax revenue: The case of the state of Jammu and Kashmir (India). *Elk Asia Pacific Journal of Finance and Risk Management*, 7(3), 66-104.

HMB, (2024). T.C Hazine ve Maliye Bakanlığı, https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri

Hotunluoğlu, H., & Arslaner, H. (2016). The Effect of Unemployment on Tax Revenue in Türkiye. *International Congress on European Union Relations, Economics, Finance and Econometrics*, (s. 1634-1644). Aydın.

IMF, (2024). International Monetary Fund, https://data.imf.org/?sk=4c514d48-b6ba-49ed-8ab9-52b0c1a0179b&sid=1390030341854

Income Tax Law No. 193.

Kömürcüler, E. (2008). The effects of tax and financial liabilities on the employment upon the employment in Türkiye: A comparison with European Union. Manisa: Master's Thesis, Celal Bayar University Institute of Social Sciences.

Lehmann, E., François, M., & Laurence, R. (2013). Labor income responds differently to income-tax and payroll-tax reforms. *Journal of Public Economics* (99), 66-84. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272713000170?casa_token=7_Kxp8iH_wUAAAAA:qUSOf0vfr6NLVJ73m7wS3gy0DQ_vaHRkwcg1CnR4iosq3hCmFFKWI65i3JyCvRmB58P3IhhykrE

Narayan, P. K. & Narayan, S. (2005). Estimating income and price elasticities of imports for fiji in a cointegration framework, *Economic Modelling, 22*(3), 423-438.

Narayan, P. K. & Smyth, R. (2006). What Determines Migration Flows From Low-Income to High-Income Countries? An Empirical İnvestigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.

OECD, (2019). Revenue Statistics, https://www.oecd.org/tax/tax-policy/globalrevenue-statistics-database.htm

Öncel, M., Kumrulu, A., & Çağan, N. (2017). Vergi Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi.

Öztürk, Ö. F., Şaşmaz, M. Ü., Bayar, Y., & Odabaş, H. (2019). Impact Of Major Economic Variables On Tax Revenues In Türkiye: Multiple Linear Regression Analysis. *Sayıştay Dergisi* (115), 37-53. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sayistay/issue/61571/919298

Pehlivan, O. (2013). Vergi Hukuku. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Pesaran, M. H.,Shin, Y. & Smith R. J. (2001). Bound testing approaches to the analysis of long run relationships. *Journal Of Applied Econometrics, Special Issue, 16*(3), 289-326.

Şenyüz, D., Yüce, M., & Gerçek, A. (2017). Türk Vergi Sistemi. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics,* 66(1), 225-250.

Üyümez, M. E., & Gümüş, M. (2016). Evaluation of Issues Faced In Declaration Of Wages With Other Income Elements In The Light Of Legal Definiteness. *Vergi Raporu* (200), 209-224. https://vergiraporu.com.tr/upImage/org/2016-200-Ucret_Gelirlerinin_Diger_Gelir_Unsurlari_Ile-M_Erkan_Uyumez-Muslum_Gumus%20.pdf

Extended Abstract

Devletlerin en önemli gelir kaynağı durumunda olan vergilerin, işsizlik ile ilişkisi mevcuttur. Özellikle gelir üzerinden elde edilen vergilerin işsizliği etkileyip etkilemediği tartışmalara konu olmaktadır. Ücret üzerinden gelir vergisi ödeyen mükelleflerin artan oranlı gelir vergisi oranları ile muhatap olmaları vergi yükünün artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte ücretlilerin işverene de yüklemiş oldukları bazı maliyetler bulunmaktadır. İşverenin bordro üzerinden ödediği sigorta primi gibi bazı yükümlülüklerin artması bazı ülkelerde işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Ülkelerin gelişmiş düzeyleri ve vergi adaleti çalışan ve işveren arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir. Yine bunlarla beraber ekonomik konjonktür kapsamında yaşanan bazı yapısal değişiklikler bireylerin vergi ödeme alışkanlıklarına etki etmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de gelir vergisinde meydana gelen değişimlerin işsizlik düzeyinde nasıl bir etki ortaya çıkardığı araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler; Hazine ve Maliye Bakanlığı ve IMF online veri tabanlarından alınan 2005-2023 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır. Birim kök analizi için ADF birim kök testi, uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için ARDL sınır testi, değişkenler arasında dönemsel nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Breitung-Candelon Frekans Alanı nedensellik testi ve son olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönü ve derecesinin tespiti için uzun dönem katsayı tahmincileri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda gelir vergisinin işsizlik üzerinde kısa, orta ve uzun dönemde etki sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işsizlikte orta ve uzun dönemde gelir vergisini etkilemektedir. Son olarak uzun dönem parametre katsayı tahmini testlerinden olan OLS, FMOLS ve CCR sonuçlarına göre bütün tahmincilerde gelir vergisi değişkeninin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve gelir vergisi düzeyi ile işsizlik düzeyinin pozitif yönlü etkileşim içinde olduğu görülmüştür. Bundan kaynaklı olarak gelir vergisinde meydana gelen artışlar uzun dönemde işsizliği artırmaktadır. Türkiye ekonomisinin önde gelen kronik makroekonomik problemlerinden biri olan işsizlik sorununa yönelik politikalar önem arz etmektedir. İşsizlik üzerinde doğrudan etkiye sahip unsurlar dışında dolaylı etkiye sahip faktörlerinde göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu sebeple, çalışma kapsamında ampirik olarak gelir vergisinin kısa, orta ve uzun dönemde işsizliği etkilediği bulguları politika yapıcıları açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda gelir vergisi politikalarının belirlenmesinde söz konusu bulguların dikkate alınması çalışmanın önerisi olarak sunulmuştur.

2024, VOL 14, NO 4, 1490-1514
DOI: 10.48146/odusobiad.1485575
Geliş Tarihi/Received Date: 17.05.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 20.05.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Baskıdan ekrana: Dijital çağda dergi kapağı tasarımı[1]

Hakan Arslan[2]

[2] Ordu Üniversitesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Ordu, Türkiye.

ÖZET

Dergi yayıncılığı özellikle endüstri devrimi sonrasının basımcılık yöntemleriyle gelişmiş, 20. Yüzyıl boyunca neredeyse her konuda artan bir oranda yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde dijital yayıncılık olarak farklı teknik ve uygulamalarla sürdürülen dergi veya süreli yayıncılığın en önemli sorunsallarından biri elbette onların kapak tasarımları olmuştur. Bu makale, dergilerin dijital çağa geçişiyle birlikte yaşanılan değişimi kapak tasarımı üzerinden analiz etmeyi amaçlamakta, kullanılan yeni teknolojilerin yarattığı değişimler ile bunları mümkün kılan yeni uygulamaları tanımlanmaya çalışarak, yakın gelecekte hangi yönde gelişebileceği konusunda çeşitli öngörülerde bulunmaktadır. Bunlar hareketli kapaklar, interaktif grafikler, gibi yenilikçi tasarım anlayışlarından oluşmaktadır. Araştırmada, temel verilerine literatür taraması yoluyla ulaşılmış olan dijital dergi yayıncılığı endüstrisindeki son trendler ve değişimler, seçilmiş örnek dergi kapak tasarımları üzerinden açıklanmıştır. Araştırma nitel araştırma paradigmasında yer alan temel nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında; temel veriler literatür taraması ve görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiş altı illüstratör-tasarımcıdan elde edilmiştir Araştırma verileri, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada dergi kapak tasarımının dijital çağda nasıl değiştiği ve kapak tasarımcılarının-illüstratörlerin bu duruma nasıl adapte olması gerektiği konusunda katılımcılardan elde edilen verilerin analizleri temel alınarak çeşitli öngörülerde bulunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Dijital yayıncılık, dergi ve süreli yayın, hareketli kapak tasarımı, dinamik illüstrasyon.

From press to screen: Magazine cover design in the digital age

ABSTRACT

Magazine publishing developed especially with the printing methods of the post-industrial revolution and became increasingly widespread in almost every subject throughout the 20th century. Today, one of the most important problems of magazine or periodical publishing, which is carried out with different techniques and practices as digital publishing, has been their cover designs. This article aims to analyze the changes that magazines have experienced with the transition to the digital age through cover design, tries to define the changes created by the new technologies used and the new applications that make them possible, and makes various predictions about the direction in which they may develop soon. These include innovative design approaches such as moving covers, interactive graphics, and so on. In the research, the latest trends and changes in the digital magazine publishing industry, the basic data of which were obtained through a literature review, were explained through selected sample magazine cover designs. The research was conducted with the basic qualitative research

[1] Bu araştırma makalesi, Prof. Namık Kemal SARIKAVAK danışmanlığında hazırlanmakta olan "Yayın İllüstrasyonunun Değişim Süreçleri, Süreli Yayınlarda Sinemagraf Tekniği ile Hareketli Kapak Uygulamaları" başlıklı sanatta yeterlik programı tez çalışmasındaki araştırmalardan hareketle yazılmıştır. Bu araştırma, Ordu Üniv. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03.06.2024 tarih ve 2024-115 sayılı olumlu kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Atıf: Arslan, H. (2024). Baskıdan ekrana: Dijital çağda dergi kapağı tasarımı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1490-1514. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1485575

Sorumlu Yazar: hakanarslan57@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

method in the qualitative research paradigm. Within the scope of the research; basic data were obtained through literature review and interviews. The semi-structured interview method was used as a data collection tool. The research participants were obtained from six illustrator-designers determined by the criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods. The research data were analyzed by content analysis. In the research, various predictions were made based on the analysis of the data obtained from the participants about how magazine cover design has changed in the digital age and how cover designers-illustrators should adapt to this situation.

KEYWORDS

Digital publishing, magazine and periodical publishing, animated cover design, dynamic illustration.

Giriş

Sanayi devrimiyle birlikte basım endüstrisi, teknolojik gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmiştir. İlk olarak, ofset baskının hızlı ve seri baskıya olanak tanıması, basım endüstrisinde hızlı bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi öncesi başlayan ticari rekabet ve bu rekabetin giderek yükselişi, gelişen baskı teknikleriyle birlikte endüstriyel baskı sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. Bu hızlanma, daha etkili ve verimli üretim yöntemlerinin benimsenmesini teşvik etmiş ve basım endüstrisinin büyümesine ivme kazandırmıştır (Tunçel, 2019, s.366). Ayrıca, teknolojik yeniliklerin getirdiği avantajlar, endüstriyel baskının maliyetini düşürmüş ve ürünlerin daha geniş kitlelere erişimini kolaylaştırmıştır. Bu süreç, basım endüstrisinin daha rekabetçi bir yapı kazanmasına ve müşteri taleplerine daha hızlı ve esnek bir şekilde yanıt verebilmesine de olanak tanımıştır.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin tüm bu üretim sürecinde etkin bir şekilde kullanılması dijitalleşme adı verilen yeni bir süreci başlatmıştır. Bu süreç, sanatsal alanı da etkileyerek neredeyse her sektörde ve alanda hissedilebilecek bir etkiye yol açmıştır. Günümüzde, grafik sanatının ayrılmaz bir bileşeni olan baskı, özgün bir fikri taşıyan grafik ürünlerinin geniş kitlelere ulaştırılmasında ve sanat eserlerinin görsel ve estetik değerini koruyarak çoğaltılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir (Becer, 2015, s.137). Grafik sanatlarda, özellikle tasarım sürecinde ve tasarımın ürüne dönüştüğü baskı aşamasında yoğun olarak kullanılan dijital teknolojiler her geçen gün zenginleşmekte ve çeşitlenmektedir.

Matbaanın keşfi, bilginin toplu çoğaltımını mümkün kılarak bilgiyi daha geniş kitlelere ulaştırmıştır. Ancak, dijital yayıncılığın yükselişiyle birlikte, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, basılı materyallerin dijital formatta sunulmasını sağlayarak bilgiye erişimi daha hızlı, daha kolay ve daha yaygın hale getirmiştir. Bilgiye erişimin kolaylıkla sağlandığı bilişim çağında, matbaanın icadından dijital yayıncılığa geçiş bu sebeple önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Bu süreç, yayıncılık endüstrisinde önemli değişikliklere yol açmış dijital yayıncılıkla birlikte içeriğin daha hızlı bir şekilde güncellenmesini, interaktif öğelerin bir araya getirilmesini ve kişiselleştirilmiş deneyimlerin sunulmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, geleneksel baskı tekniklerinden dijital yayıncılığa geçişin iletişim ve medya endüstrilerinde önemli bir evrimsel adımı temsil ettiği söylenebilir. Günümüzde ise dijital teknolojilerin gelişimini hızla devam ettirmesi, yayıncılık sektöründe önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerden biri de geleneksel basılı dergilerin dijital platformlara taşınması süreci olmuştur. Süreç sonunda, dijitalleşmenin getirdiği dijital baskı teknolojileri, dijital yazılımlar, grafik donanımlar ve uygulamalar gibi birçok yenilik etkin biçimde kullanılmaya çalışılmıştır.

Dergi kapaklarının dijitalleşme süreci, iletişim ve medya endüstrilerindeki teknolojik gelişmeler ile önemli bir değişimin içerisine girmiştir. Bu değişimle birlikte içeriklerini dijital platformlara taşıyan yayıncılar, dergi kapaklarının da yeni ortama uyumlu hale getirilmesinin gerekliliğini görebilmiştir. Dergi kapakları teknolojik gelişmelerin etkisiyle, geleneksel tasarım prensiplerini yeniden şekillendirerek yeni yayın platformlarına uyumlu daha çarpıcı ve etkileyici tasarımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreç, dergi yayıncılarına, tasarımcılara ve illüstratörlere yeni fırsatlar ve meydan okumalar getirirken, okuyucular için çağın gereksinimlerini karşılayan,

etkileyici, etkileşimli bir dergi deneyimi sunmuştur. Dergi kapakları, dijitalleşme süreci etkisiyle önemli bir değişim yaşamış; baskıdan ekrana geçiş, dergi kapak tasarımlarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu araştırmada dergi kapak tasarımının "dijital çağda nasıl değiştiği" dergi kapak tasarımcısının "bu duruma nasıl adapte olması gerektiği" sorularının cevabı aranmaktadır. Bu kapsamda yanıtı aranan alt problemler aşağıda görülmektedir.

Dijital çağda,

1. Dergi kapak tasarımlarının geleceği nasıl şekilleneceğine,
2. Dergi kapak tasarımlarında yaşanan değişime,
3. Dergi kapak tasarımlarında kullanılan teknolojik araçlar ve yazılımlar ve sürece katkılarına,
4. Hareketli dergi kapaklarının dijital platformlarda kullanıcı deneyimine yansımalarına,
5. Dergi kapak tasarımlarında interaktif öğeler veya hareketli grafik gibi dijital özelliklerin entegrasyonuna,
6. Dijital çağın dergi kapak tasarımının tasarımcılar ve illüstratörlerin yaratıcılıkları üzerindeki etkilerine ilişkin yaklaşımları nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma paradigması içinde yer alan temel nitel araştırma deseni benimsenmiştir. Temel nitel araştırma deseninde, insanların deneyimlerini nasıl anlamlandırdığı üzerinde durulmaktadır. Desen araştırmada odaklanılan, fenomene ilişkin bireyler tarafından yapılandırılan anlamların açığa çıkartılması ve yorumlanmasıdır (Merriam, 2009). Bu araştırmada, tasarımcılar ve illüstratörlerin dergi kapak tasarımının dijital çağda nasıl değiştiği ve bu duruma nasıl uyum sağlaması gerektiğine ilişkin yaklaşımlarına odaklanılmıştır. Bu nedenle bu araştırmada temel araştırma deseni benimsenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak altı açık uçlu sorudan oluşan bir görüş formu kullanılmıştır. Veri toplama aracının geliştirilme sürecinde ise alanyazın incelemesi gerçekleştirilmiştir. Ardından biri alan uzmanı diğeri ise nitel araştırma alanında uzman olan iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen geribildirimler sonucunda gerekli görülen düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmacıların ortak çalışması ile son haline kavuşturulan veri toplama aracı, dijital yollarla çalışma grubuna gönderilmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan görüş formunda, yer alan sorular aşağıda görülmektedir.

1. Dijital çağda, dergi kapak tasarımlarının geleceği nasıl şekillenebilir? Size göre öne çıkabilecek trend ve yenilikler neler olabilir?
2. Dijital çağda dergi kapak tasarımlarının değiştiğini veya değişmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Bu değişim veya değişim gerekliliği hakkında hangi faktörlerin etkin olduğunu gözlemliyorsunuz?
3. Dijital çağda, dergi kapak tasarımlarında hangi teknolojik araçlar ve yazılımlardan faydalanılıyor? Bu araçları ve yazılımları kullanıyor musunuz? Eğer kullanıyorsanız, tasarım sürecinize nasıl katkı sağlıyorlar?
4. Hareketli dergi kapaklarının dijital platformlarda kullanıcı deneyiminde farklılık yaratabileceğini düşünüyor musunuz?
5. Tasarımcılar ve illüstratörler, interaktif öğeler veya hareketli grafik gibi dijital özellikleri bu alanlara nasıl entegre edebilirler? Böyle bir entegrasyon mümkün müdür? Mümkünse avantajları-dezavantajları nelerdir?
6. Dijital çağın dergi kapak tasarımı üzerindeki etkisini değerlendirirken, tasarımcılar ve illüstratörler yaratıcılıklarını nasıl koruyabilir? Siz bu süreçte nelere dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak Türkiye'de ve dünyada önde gelen dergilerde kapak tasarımları yapmış olma koşulu aranmıştır. Bu kapsamda araştırmaya katılmaya gönüllü olan 6 illüstratör araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin bilgilere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1 Çalışma Grubunun Özellikleri

Yaş	Cinsiyet	Çalışma Alanı	Çalışılan Markalar
53	Erkek	Illustration, Editorial illüstration, Graphic design	Guardian, FT, Telegraph, Times, Radio Times, BBC, Independent, Walker kitapları, Experien, Reader's Summary, Economist, TES, Informa Plc, New York Times, Honda, Wall Street Journal, Harvard Magazine, Waitrose, New Scientist, Nike, Spotify
38	Erkek	İllüstrasyon, Editoryal İllüstrasyon, Afiş	Coca-Cola, Mercedes-Benz, Koleksiyon Mobilya, Kaft, Greenpeace, Digital Age, Sabitfikir, Elma Yayınevi, Düşünbil, Xerox, Publicis Modem, Posca, Mavi Jeans, Grafik Tasarım Dergisi, Anadolujet
70	Erkek	Grafik Tasarım, İllüstrasyon, Editoryal İllüstrasyon	The Atlantic Monthly, New York Times, The New Yorker, Forbes
35	Erkek	İllüstrasyon, Editoryal İllüstrasyon, Poster	20th Century Fox, Nike, HBO, Disney, and Universal Studios. Ot Dergi
38	Erkek	Çizgi Roman, İllüstrasyon, Editoryal İllüstrasyon	DC Comics, Aston Martin F1, Peroni, Asahi, Manchester CIty, Nike, Samsung, Toyota, Supercell, Scholastic, İletişim Yayınları, İstanbul Life
36	Erkek	İllüstrasyon, Editoryal İllüstrasyon, Afiş	Apple, DC Comics, Play Station, Adidas, İş Bankası, Denizbank, Turkcell, Vadofone, Ülker, Beşiktaş JK, Fenerbahçe SK, TFF, Nike, Ülker, Vestel, GQ, Bantmag, Socrates, Bavul, Mubi, Coca Cola, TASCHEN, Adobe, Mubi, Tarih, Notos

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde eksensel kodlama ve sürekli karşılaştırma adımlarının takip edildiği üç aşamalı bir analiz süreci takip edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde ilk olarak tüm veri seti tekrarlı olarak okunmuştur. Ardından katılımcıların cevapları araştırmanın alt problemleri temelinde eksensel kodlamaya tabi tutulmuştur. Böylece katılımcıların cevapları alt problem temelinde sınıflandırılmıştır. Ardından katılımcıların her bir alt probleme verdikleri cevaplar sürekli karşılaştırma yöntemiyle, sahip oldukları bakış açıları temelinde sınıflandırılmıştır. Bu sayede katılımcıların, benzer durumlar temelinde sahip oldukları bakış açıları temelinde inceleyip yorumlayabilmek mümkün olmuştur. Araştırmanın bulgular başlığı altında araştırma verilerinin analizine ilişkin tüm bulgular detaylı bir şekilde paylaşılmıştır.

Etik İzin

Bu araştırma, Ordu Üniv. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 03.06.2024 tarih ve 2024-115 sayılı olumlu kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmanın ilk alt sorusunda katılımcıların "Dijital çağda, dergi kapak tasarımlarının geleceği nasıl şekilleneceğine ilişkin katılımcıların yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu

kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

Dijital çağda dergi kapak tasarımlarının geleceğine ilişkin olarak, tasarımcıların öngörüleri günümüzde ve gelecekte bu konuda ciddi bir dönüşüm içinde olunduğu yönündedir. Katılımcıların açıklamalarından dergi kapaklarına ilişkin geleneksel anlayışı temelden değiştirecek birtakım unsurların tasarım dünyasında kendine yer bulmuş olduğu gözlenmektedir. Bu değişimleri üç unsur temelinde incelemek mümkündür. Bunlardan ilki kapak tasarımlarının kim tarafından geliştirildiği ile ilgilidir. Dijital çağda kapak tasarımlarının gerçekleştirilmesinde yapay zekanın etkisi gözlenmektedir. Söz konusu yazılımların dergi kapaklarının tasarımında aldığı rolün geleceğine ilişkin birtakım çıkarımlar belirmektedir. Dijital çağa ilişkin değişen unsurlardan bir diğeri kapakların okuyucusuyla buluştuğu ortamlar konusunda yaşanmaktadır. Geleneksel anlayışta kendine raflarda yer bulabilen dergi kapaklarının, okuyucusuyla buluşma ortamları tür ve çeşitlilik anlamında değişime uğramıştır. Dijital çağda dergi kapakları ile okuyucuların sosyal medyanın uzandığı geniş dijital dünyada bir araya gelecekleri katılımcılar tarafından öngörülmektedir. Diğer bir değişim unsurunun ise dergi kapakları ile okuyucunun iletişime geçme biçimlerinde yaşanacağı öngörülmektedir. Geleneksel anlayış içinde okuyucu dergi kapağı ile tek yönlü bir iletişim şekli içindeyken, dijital çağda okuyucunun daha fazla duyu ile tercihleri temelinde çeşitlenen bir etkileşim içinde olacağı öngörülmektedir.

Bu açıdan katılımcıların söylemleri temelinde dijital çağda kapak okur ilişkisinin genişleyen ve çeşitlenen ortam olanakları içinde statiklikten dinamizme, tek yönlü iletişimden çok yönlü etkileşime izin veren bir yapıya evirileceğini söylemek mümkündür.

Burada önemli bir nokta olarak ön plana çıkan "tasarımı gerçekleştiren!" olarak yapay zekâ kullanımıdır. Katılımcılara göre yapay zekâ zaman içinde sınırlılıkları fark edilerek terk edilecek geçici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Aşağıda K1'in bu konudaki yorumu açıkça görülmektedir.

> K1. Trendler yıllar geçtikçe değişiyor, dergi kapakları taze ve heyecan verici görünmeye çalışıyor ancak göz alıcı çekiciliğini de koruyor. Son zamanlarda AI'nın sosyal medyada kullanıldığına dair daha fazla kanıt görüyoruz ancak bu serbest çalışan illüstratörün işini devralır mı bilmiyorum. Şahsen AI'nın yeni olduğunu ve sınırlamaları fark edildiğinde muhtemelen geçerliliğini yitirecek bir yenilik olduğunu düşünüyorum.

K2.'nin aşağıda paylaşılan yorumu da kapak okuyucu etkileşiminin genişleyen olanaklarını görünür hale getirmektedir.

> K2. Gidişatın bana gösterdiğine istinaden, belki zamanında basılı çalışmalarda yapamadığımız hareketli, değişken, belki kullanıcı tepkisine göre farklı sonuçlar veren animatif ve interaktif çizimler kullanılabilir.

Dergi kapaklarının okurları ile buluşma platformlarının tür ve çeşitliliğindeki değişimin yanında okurların kapak ile etkileşime girmelerine olanak tanıyan bir anlayış içinde geliştirileceğini, göstereceğine ilişkin katılımcıların yorumları aşağıda görülmektedir.

> K3.Dijital çağda, kapak tasarımında gözlemlediğim en önemli değişimler; kapak illüstrasyonların dijital üretimleme ile yapılması ve dergilerin sosyal medyadaki sayfalarında kapağın hareketlendirilerek animasyon olarak izleyicilere sunulmasıdır. Önümüzdeki süreçte de yapay zekâ bu üretime dahil olacaktır.

> K4.Dijital çağda, tasarım ve illüstrasyon alanına getirdiği imkanlar hareketli olma eğiliminde. Bu hem trend hem de yenilik olarak görülebilir. Çünkü genel algıya göre dergi kapakları çoğunlukla statiktir.

> K6.Dergilerin bilgisayar, akıllı telefon ve tabletlere taşınacağı, bu sayede de hareketli kapakların daha popüler ve ilgi çekici olacağını düşünüyorum.

Araştırmanın ikinci alt sorusunda katılımcıların "Dijital çağda, dergi kapak tasarımlarında yaşanan değişime ilişkin katılımcıların yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu

kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

Dijital çağda değişimin kaçınılmaz olduğu katılımcıların açıklamalarında net olarak görülmektedir. Dergi kapak tasarımlarında değişimin yönünü, teknolojinin belirlediği açıktır. Katılımcıların, dergi kapak tasarımlarının değişimi üzerinde teknolojinin etkilerini farklı açılardan ele aldıkları gözlenmiştir. Bunlardan ilki teknoloji ve tasarım başlığı altında incelenebilir. Burada ifade edilen teknolojinin, tasarımın gerçekleştirilmesi ve ürünlerin paylaşılmasında geniş olanaklar sağlaması yönündedir. Bu olanaklar kaçınılmaz olarak dergi kapak tasarımlarında bir değişimi doğurmuştur. Bu kapsamda K1'in açıklamaları aşağıda görülmektedir.

> K1. Resim yaptığım 27 yıl boyunca dergi kapakları değişti, ancak bunun tek nedeni teknolojinin sanat eserlerinin dijital olarak üretilmesine, e-postayla iletilmesine olanak sağlaması ve bu süreçte yeni efektler ve teknikler keşfedebilmemizdir. Son 30 yılda dijital sanatın yükselişiyle birlikte bu durum mesleğe olan ilgiyi artırdı ve yaratıcı ve daha geniş bir tarz çeşitliliğine yol açmıştır.

K4'ün açıklamalarından da gözlenebileceği gibi değişimin yönünü teknolojinin olanakları belirleyecektir.

> K4. Değişim bir ihtiyaç ve taleple gelir diye düşünüyorum. Şu an öyle bir durum pek yok. Ama birilerinin bir şeyi zorlayıp eğer iyi de yaparsa altını dolduracak şekilde, bu değişim pozitif yönde gerçekleşebilir. Dijital çağ biraz da teknolojinin getirdiği yeniliklerle tasarımcıya ilham olacak ve trendler oluşacak. İnteraktif tasarım bence ileride büyük rol oynayacak.

Bu kapsamda bazı katılımcılar dergi kapak tasarımlarının değişimin dijital çağın bilgiye erişim olanaklarında sağladığı ortamlardan kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Dijital çağda, bilgiye erişim olanaklarında yaşanan değişim kaçınılmaz olarak okurların dergiden beklentileri üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu noktada güçlü bir bilgi paylaşım alanı olan dergilerdeki, beklentilerde gözlenen değişim, dergi kapaklarının da değişmesine yol açacaktır. Dergi kapaklarında değişimin yönünü bilgi temelinde ele alan K5'in açıklaması görülmektedir.

> K5. Açıkçası dergicilik başlı başına değişen bir döneme girdi. Gündelik, haftalık konular sosyal medyadan takip edilebiliyor. Bu yüzden de varlığını sürdürmeye çalışan dergiler daha fazla bilgi, analiz ve incelemeyle içeriğini zenginleştirmeye çalışıyor. Bir nevi kitaplaşmaya gidiliyor. Bu açıdan dergi kapaklarının, kitap kapağına benzemeye başladığı bir yola girdiğini söyleyebiliriz.

Dergi kapaklarında değişimin diğer yönü dijital çağda okurların maruz kaldığı ürünler ile birlikte değişen alışkanlıklarını ve beğenilerini belirlemektedir. Sosyal ortamlarda daha geniş tasarım ve ulaşım olanaklarına sahip olan dergi kapaklarından, söz konusu değişim ortamında daha yüksek özgünlük ve kalitenin beklendiği K6. tarafından dile getirilmektedir.

> K6. Sosyal medyanın etkili bir görünürlük verdiğinden dolayı daha özgün ve kaliteli kapakların yapılması önemli. Dijital mecraların da sayesinde hareketli, "yaşayan" kapaklar da ilgi çekici olacaktır. Statik görsellerin kullanılmasındansa en başından hareketli imajlar tasarlanmalı.

Araştırmanın üçüncü alt sorusunda katılımcıların dijital çağda, dergi kapak tasarımlarında kullanılan teknolojik araçlar ve yazılımlar ile sürece katkılarına, ilişkin katılımcıların yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

Dergi kapağı tasarımında önde gelen tasarımcılardan oluşan katılımcıların dergi tasarımlarında kullandıkları yazılımlar arasında Adobe Photoshop, Sketchbook, Clip Studio, Procreate ve Adobe Illustrator, donanımlar arasında iPad Pro, Wacom Cintiq ön plana çıkmaktadır. Yanı sıra Midjourney ve ChatGPT yapay zekâ teknolojilerinden de faydalanılmıştır. Katılımcıların bu konudaki açıklamaları aşağıda görülmektedir.

> K1. 1996 yılında ahşap üzerine akrilik boya ile resim yapmaya başladığımda çalışmalarımı posta yoluyla gönderirdim. 2000 yılında ilk bilgisayarımı satın aldım ve 2002 yılında e-posta

göndermeme olanak tanıyan çevirmeli interneti kullanarak ilk dijital sanatımı yarattığım Corel Painter'da uzmanlaştım, yavaştı ama işe yaradı. 2009'dan bu yana mevcut sanat tarzımı oluşturmak için geleneksel yöntemlerin yanı sıra Photoshop'u da kullanıyorum.

K2. Benim bu sıralar aktif olarak kullandığım araç: Midjourney. Bu araç bana eskiz ve fikir aşamasında (bazen fikir almama bazen de zorlandığım bazı özel figür ya da kompozisyonlara ulaşmamda) yardımcı oluyor. Bunun dışında da bazen yaratıcı etkileyici metin yazmak için Chatgpt kullandığım oluyor.

K3. Almış olduğum klasik eğitimin devamı olarak klasik tekniklerle üretimimi sürdürmekteyim, teknolojiyi yakından takip edemiyorum, iPad'de Procreate programının belki 1/5 ini kullanabilir yetkinlikteyim, ayrıca Samsung not 9 telefonumdaki Sketchbook programında da çizimler yapmaktayım.

K4. Şu an henüz böyle bir teknoloji ön planda değil. Kesinlikle akıllarda uzun süredir var ama hala klasik dönemdeyiz. Ben kariyerimin başında posterlerin hareketli olacağını düşünerek pek çok "motion poster" çalışması yaptım. Dünyada da yapıldı ama yaygınlaşması için ekonomik anlamda birçok ilerleme olmalı. Ben de çeşitli animasyon programları kullandım. Tasarıma çok daha farklı açılardan bakmayı sağlıyor. Örnek olarak mizah, epiklik algısı gibi birçok insanın duygularını harekete geçiren etkiler yaratması mümkün. Olanakları sınırsız.

K5. Ben bütün çalışmalarımı Clip Studio ve Photoshop'da yapıyorum. Cihaz olarak da iPad Pro kullanıyorum. Bu software'ler artık endüstri standardı olduğu için ekstra bir hızdan bahsedemem ama kişisel olarak Intuos tabletten Ipad'e geçiş çalışmalarımı hızlandırdı diyebilirim.

K6. iPad Pro ve Wacom Cintiq tabletlerini kullanıyorum. Procreate, Photoshop ve Illustrator kullandığım yazılımlar. Zaman konusunda oldukça hızlı işler çıkarabiliyorm.

Araştırmanın dördüncü alt sorusunda katılımcıların "dergi kapak tasarımlarında kullanılan teknolojik araçlar ve yazılımlar ile sürece katkılarına, ilişkin katılımcıların yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

Katılımcıların, hareketli dergi kapaklarının daha çok ilgi ve dikkat çekme, okuma isteği uyandırma işlevlerine odaklandığı görülmektedir.

K1. Dijital dergilere geçişle birlikte hareketli illüstrasyonların daha çok kullanılacağına inanıyorum. Hareketli illüstrasyon kullanılarak oluşturulan dergi kapağının amacı alıcının dikkatini çekmek ve alıcıda daha fazla okuma isteği uyandırmaktır.

Diğer yandan hareketli tasarlanacak kapakların, kapak olgusunu daha da ileriye taşıyacağı dile getirilmektedir.

K2. Hareketli dergi kapakları var olan kapağı daha da ileri taşımaktadır, ben de bazı çalışmalarımı yetkin birine hareketlendirtiyorum, tepkiler çok olumlu.

Hareketli kapakların okur ile etkileşime geçerek ona deneyim alanı yarattığı da dikkat çekilen diğer konular arasındadır.

K3. Evet düşünüyorum. Kullanıcıyı işin içine dahil etmek, ona bir deneyim yaratmak anahtar rol oynayacaktır.

Katılımcılardan bir diğeri ise hareketli kapakları özgünlük, ilgi çekicilik ve yaşayan olma konusunda destekler nitelikte fikirlerini belirtmiştir.

K5. Daha özgün, ilgi çekici ve yaşayan tasarımların çıkacağını düşünüyorum.

Araştırmanın beşinci alt sorusunda katılımcıların "dergi kapak tasarımlarında interaktif öğeler veya hareketli grafik gibi dijital özelliklerin entegrasyonuna ilişkin katılımcıların yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

İnteraktif öğeler veya hareketli grafik gibi dijital özelliklerin dergi kapak tasarımlarına entegre edilmesini bir üslup sorunu olarak değerlendiren bazı katılımcılar, tarzları gereği böylesi bir entegrasyonu tercih etmeyeceklerini dile getirmişlerdir.

> K1. Şahsen ben sayfa tasarımında mümkün olduğunca az entegrasyonu tercih ederim. Bazen bir tasarımcının oluşturduğu sayfa düzeninde illüstrasyon yapmanız istenir. Aslında bu kaçınılmazdır ancak bir seçeneğim olsa sanatımı başka birinin tasarladığı sayfa düzeniyle birleştirmemeyi tercih ederdim çünkü ben ve tarzım bu şekilde daha iyi çalışır.

Bazı katılımcılar ise bu entegrasyonu, tasarımcıyı geliştirme konusunda bir meydan okuma olarak değerlendirmektedir.

> K2. Tabii ki edilebilir. Bu sanatçıya tabii ki biraz fazladan yük olacaktır. Ama ben sanatı biraz da problem çözmek gibi gördüğüm için belki de kendi içinde bir ufak yarışmaya, inatlaşmaya dönebilir. Bu da sanatçıya yeni bakış açıları sağlayabilir. Örnek vermek gerekirse aslında sanatçılar olarak bir çoğumuzun düşman gibi gördüğü şeyi güçlü bir silah olarak kullanabilmemiz mümkün.
>
> K3. Bizim camiada bileğini kırmak diye bir terim vardır. Yani bu teknik araçlar açısından önemli olabilir. Ben sadece Photoshop kullanarak kendimi ifade ediyorum durumunu geçmek gerek. Yanına daha fazla yazılım koyarak kendilerini geliştirmeleri gerekiyor. Aslında bu süreç çoktan başladı. Bu mümkün ama yapmak biraz açık kafalı olmayı gerektiriyor. Kısaca, bunu yapamayanlar geride kalacak.

Soruda ifade edilen entegrasyon beklentisinin tek bir tasarımcıdan beklenmemesi gerektiğini belirten başka bir katılımcı ise böylesi bir entegrasyonun bir ekip işi olarak ele alınmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır.

> K4. Her illüstratör veya tasarımcının tek bir alanda çok iyi uzmanlık seviyesine gelebileceğini inanırım, bu nedenle hareketli üretimlerin ekip olarak sonuçlandırılması daha iyi olur düşüncesindeyim.

Tasarımda entegrasyonu mümkün kılan her türlü unsurun araçsallığına vurgu yapan bir diğer katılımcı, asıl önemli olanın tasarımcının zihnindeki yaratım sürecine odaklanılması olduğunu belirtmiştir.

> K5. Eğer kendilerini sanatçı değil, ticari bir iş yapan üretici olarak görüyorlarsa çağın gerekliliklerine göre çalışma biçimlerini geliştirmeleri gerekir. Bu animasyon yapmak olur, AI kullanmak olur... Yaratıcılığı zanaat olarak kısıtlamak yerine zihinde olduğunu kabullenip buna göre tüm üretim araçlarına hâkim olmak gerekiyor.

Benzer biçimde başka bir katılımcı, tasarımcının zihnindeki yaratımın ürüne aktarımını mümkün kılan her türlü gerekliliğin araçsallığı dile getirilmektedir.

> K6. Mümkündür. Tasarım disipliniyle düşündüğümüz sürece hareketli tasarımları da bu disiplin içinde düşünmeli ve kurgulamalıyız.

Araştırmanın son alt sorusunda katılımcıların "Dijital çağın dergi kapak tasarımının tasarımcılar ve illüstratörlerin yaratıcılıkları üzerindeki etkilerine ilişkin yaklaşımları nasıldır?" sorusunun cevabı aranmıştır. Bu kapsamda sorulan sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar temelinde yapılan analize dayalı bulgular aşağıda görüldüğü gibidir.

Dijital çağda tasarımcıların ve illüstratörlerin yaratıcılıklarını korumaları için müşterilerin müdahalesi olmadan üretebilme özgürlüğüne sahip olmaları gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

> K1. Tasarımcılar adına konuşamam ama illüstratörler için yaratıcılık adına müşteri müdahalesi yerine daha fazla özgürlük tanınması gerektiğini söyleyebilirim. İllüstratör, sanat yönetmeni çalışmalarını beğendiği ve portfolyosundaki illüstrasyonlarla aynı standartta bir şeyler yaratmasını istediği için görevlendirilmiştir. Çalışmalarımın %90'ı sipariş usulü değildir çünkü sipariş edilen işler belirli bir brifingle sınırlandırılmıştır eğer onlarda benim gibiyse müdahale edilmeden özgürce çalışmak ister. Müşteri illüstratörün yaptıklarını kontrol etmek isterse ve fikir önerilerinde bulunursa illüstratörden gerekli verimi alamayacaktır.

Dijital olanakların yaratıcılık üzerinde olumlu etkisinin olacağına işaret eden diğer katılımcılar dijital araçların doğru kullanılması gerekliliğine işaret etmiştir.

> K2. Yani yine bir ayrım yapmak gerekirse, zaten geleneksel yollarla üreten insanlar o işin aşamalarını gayet iyi bilirler bu yüzden bir kayıp ya da kaybolma söz konusu olamaz diye düşünüyorum. Hatta bu gibi dijital dünya araçlarını yaratıcılığı "doğru kullanıldığı takdirde" çok daha ileriye taşıyacağına inanıyorum.

K6. Yaratıcılığa katkı sağlayacağını düşünüyorum. Animasyon teknikleri üzerinde çalışmalar yapmak önemli.

Dijital araçlar ile yaratıcılık arasında olumlu ilişkiye vurgu yapan bir diğer katılımcı ise söz konusu araçların yaratıcı bireyler için bir imkân olarak işlev göreceğini ifade etmiştir.

> K4. Yaratıcılığa olumsuz bir etki olacağını düşünmüyorum. O yüzden korunacak bir şey yok. Tam tersi zaten yaratıcı insan için bu yeni malzemeler yeni bir imkandır. Mesela tasarımcı, yapay zekayı kendi yaratıcılığı için bir araç niyetinde doğru şekilde, etik olarak kullanması bir artıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şey akıllıca ve etik değerleri gözeterek yapılması olmalıdır.

Tasarımcıların ve illüstratörlerin yaratıcılıklarının gelişimini; birikim, gözlem, çalışma ve çok sevme gibi bireysel çabalara bağlayan katılımcı yaratıcılıkta içsel faktörlerin etkisini dile getirmiştir.

> K3. Doğuştan gelen yaratıcılık, eğitim ve formüllerle oluşturulan yaratıcılık. Yapay zekanın yaratıcılığa olumlu mu, olumsuz mu etkisi olacak şimdiden bilemiyorum. Dikkat edilmesi gereken unsurlar, çok birikimli olmak, çok iyi gözlemlemek, çok çalışmak ve çok sevmek ile olabilir.

Dijital Teknolojilerin Dergi Kapak Tasarımına Etkisi

Dijital teknoloji, bilgisayar, internet, mobil cihazlar ve benzeri elektronik araçlar aracılığıyla bilginin işlenmesi ve paylaşılmasını sağlayan bir teknoloji türü olarak tanımlanabilir. Bilgisayar teknolojisi özelinde çeşitli dijital yazılım ve donanımlar grafik tasarım sürecinde tasarımcıya esneklik kazandırarak süreci daha etkin kullanabilmesinde, fikirlerinin hızlı bir şekilde farklı versiyonlarıyla dijital ortama aktarılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, tasarımcılar bu yazılım ve donanımlar sayesinde tasarımın farklı platformlarda nasıl görünebileceğini önizleyebilmekte ve ihtiyaç durumunda gerekli değişikliği hızlı biçimde gerçekleştirebilmektedir. Dergiler, süreli yayınlar kapsamında incelenen, basılı veya dijital olarak yayımlanan önemli iletişim araçlarıdır. Bu yayınlar, belirli aralıklarla düzenli olarak yayımlanmakta ve genellikle çeşitli konuları kapsayan farklı içeriklerden meydana gelmektedir. Geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan dergiler okuyuculara farklı ilgi alanlarına yönelik kapsamlı bir içerik yelpazesi sunmaktadır.

Moda, bilim, kültür-sanat, ekonomi, siyaset, spor ve hobi gibi farklı birçok alana hitap eden bu yayınlar beş ana kategoriye ayrılabilir: tüketici dergileri, kurum dergileri, sektör dergileri, bilimsel dergiler ve marjinal dergiler (Yapar, 1999, s.11). Dijital teknolojiler, dergi kapaklarının tasarımından baskısına kadar olan süreci geleneksel yöntemlerin dışında bir dizi yenilikle yeniden şekillendirmiştir. İçerik ve kapak tasarımında geleneksel yöntemlerin yanı sıra dijitalleşmenin getirdiği tüm olanakları kullanmaya başlayan dergiler, bilgisayar yazılımları ve teknolojik donanımlar aracılığıyla tasarım süreçlerini yeniden şekillendirerek, okuyucularına görsel açıdan daha zengin bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Dergilerin önemli bir tasarım unsuru kuşkusuz onların kapaklarıdır ve okuyucu ile ilk temas genellikle dergi kapakları aracılığıyla gerçekleşir. Kapak, içeriğin özünü okuyucuya taşıyan bir iletişim aracı olmasının yanı sıra içerik hakkında ipuçları sunar ve içeriği olabildiğince yansıtmaya çalışır. Dergi kapakları iletişimi başlatır, ilgiyi çeker, etkiler ve derginin reklamını yapar. Aynı zamanda kapak, dergi görsel kimliğinin temsilcisi olarak önemli bir rol üstlenirken ticari anlamda da satışı etkileyen bir sorumluluk taşımaktadır. Dergi kapağında içeriği tanıtan başlıklar, yayım tarihi, fiyat bilgileri, ISBN numarası gibi teknik detaylarla birlikte derginin kimliğini yansıtan görsel ve yazılı unsurlar yer

almaktadır. Bu unsurlar, derginin karakterini ve içeriğini yansıtan özel bir dilin parçasıdır (Kavuran ve Özpolat, 2016, s.271).

Okuyucu ile ilk iletişim, dergi kapakları aracılığıyla sağlanmaktadır bu sebeple kapak okurun ilgisini çekebilmelidir. Aynı zamanda yayın içeriğiyle uyumlu olmalı, görsel olarak etkileyici biçimde tasarlanmalı, özgün olmalı ve okuyucuyu yayını almaya teşvik edebilmelidir (Çatalcalı, 2017, s.67). Dergi kapakları, işlevsel bu özellikleri ile kapak tasarımlarının, okuyucuyla bağ kurma, marka imajını pekiştirme ve içerik hakkında ipuçları verme gibi önemli görevler üstlenmesini sağlamıştır. Ancak, dergi kapaklarının bu işlevlerini yerine getirebilmesi, üretim süreçlerinde yaşanan değişikliklerle de yakından ilişkilidir. Özellikle teknolojik gelişmelerin etkisi kapak tasarımının, dinamiklerini ve süreçlerini yeniden şekillendirmiştir. Hareketli grafikler, interaktif öğeler ve artırılmış gerçeklik uygulamaları gibi yenilikçi tasarım unsurlarının kullanımı bu bağlamda önem kazanmıştır. Dergi kapaklarının tasarım ve üretim süreçleri, dijital teknolojinin etkileri bağlamında çeşitli başlıklar altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bilgisayar Teknolojisi

Tasarım alanında bilgisayar teknolojisinin miladını 1984 yılında Apple'ın Macintosh bilgisayarı ile başlatıp, tasarım sürecindeki etkinliğinin Thomas ve John Knoll kardeşlerin Adobe firması için üretmiş olduğu grafik yazılım programları Illustrator, Photoshop ile ivme kazanarak devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Bilgisayar teknolojisinin yayın özelinde kullanımına baktığımızda tasarım sürecinin tümünde etkin bir araç olarak tercih edildiğini söylemek yanlış olmaz. Ayrıca bilgisayarlar, süreli yayınların dağıtım ve erişim sistemini de değiştirmiştir. Dergiler artık sadece basılı olarak değil dijital olarak, dijital platformlarda da erişilebilir hale gelmiştir. Bu okuyuculara yayınları istedikleri zaman ve mekânda okumalarını sağlamanın yanı sıra yayın içeriklerine çoklu ortam öğelerinin entegrasyonunu sağlayarak etkileşimli kapak tasarımları üretme fırsatı sunmuştur. Teknolojik bir araç ve teknik bir donanım olarak kabul gören bilgisayarların dergi kapak tasarım sürecine etkisini, dijital baskı teknolojisi, dijital grafik yazılımlar ve dijital grafik donanımlar üzerinden okumak konuyla ilgili daha kapsamlı değerlendirmeler yapmamızı sağlayacaktır.

Dijital Baskı Teknolojisi

Yayıncılık tarihi üç ana dönemde ele alınabilir: matbaa öncesi, matbaanın keşfiyle başlayan ve bilgisayar teknolojisinin yayıncılığa entegrasyonuyla şekillenen yeni dönem. Bugün yayıncılığın gücü görsel, işitsel ve yazılı formatlardaki içeriklerden sağlanmaktadır (I. Ç. Erdönmez, 2014, s.47). Dijital ortamda hazırlanan çalışmaları, herhangi bir kalıba ihtiyaç duymaksızın zahmetsiz bir şekilde basabilen bu sistemler; zaman ve maliyet tasarrufu sağlamanın yanı sıra istenilen ebatta ve sayıda kaliteli baskıya imkân vermektedir.

Değişken veri, baskısına uygun esnek yapısı ve her baskıda aynı sonucu veren tutarlılık özelliği ile tercih edilmesini kolaylaştırmaktadır (Tunçel, 2019 s.366). Dijital baskı teknolojileri bu sebepler neticesinde baskı endüstrisinde önemli bir dönüşümün temsilcisi olmuştur. Bu teknolojiler, bilgisayar kontrollü bir süreç kullanarak dijital dosyaları doğrudan baskıya dönüştürebildiğinden tasarım ve üretim sürecinin akıcı biçimde gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Dijital baskı makinelerinin seri baskı öncesi kolaylıkla prova baskı alma imkânı tanıması, dergi kapak tasarımında yaşanabilecek potansiyel sorunların önceden tespit edilmesine katkı sağlayarak, üretim sürecinin daha verimli ve hatasız gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Kapakta kullanılan görsel unsur değişiklikleri, olası renk kayıpları, dilbilgisi hataları gibi potansiyel sorunların önceden tespit edilmesi, dijital baskı makinelerinin sağladığı prova baskı imkânı sayesinde mümkün olmaktadır. Özellikle dergi kapak tasarımında prova baskı, gerçek baskıya geçilmeden önce kapak tasarımında potansiyel sorunların ön tespiti için zorunludur çünkü yaşanabilecek olası teknik problemlerin yanı sıra seri üretimin getireceği mali zararın önlenmesinde de kontrolü tasarımcıya bırakmaktadır. Sonuç olarak, baskı öncesi süreçlerde daha fazla kontrol sahibi olan tasarımcılar, dergi kapaklarının daha nitelikli ve hatasız

bir şekilde üretilmesini sağlayarak yayıncılık endüstrisindeki kalite standardının artmasını sağlayabilmektedir.

Dijital Grafik Yazılımlar

Grafik tasarım üretim süreci, bilgisayarın kullanımının başlamasıyla birlikte tasarımcılar için daha ergonomik bir çalışma ortamına dönüşmüştür. Geleneksel dönemde, bir tasarımın eskizinin çizilmesi için kalem, fırça, boya seti gibi fiziksel araçların kullanımı zorunluydu; ancak bu araçların çeşitliliği, depolama ve taşıma gibi pratik zorluklara neden olmaktaydı. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle bu araçlar, grafik yazılım olarak dijital ortama taşınmıştır (Yalur, 2023, s.21).

Dergiler, her sayısında okuyucularına yeni ve ilgi çekici içerik sunma zorunluluğuyla üretim gerçekleştirmektedir. Bu sürekli yenilenme süreci, bilgisayar yazılımlarının kullanımıyla süreçte gerekli hızın ve ivmenin yakalanmasını kolaylaştırmıştır. Dergi kapağı özelinde fotoğraftan illüstrasyona, foto-manipülasyondan kolaja kadar çeşitli aşamalarda geniş bir yelpazede kullanılan yazılımlar tasarımcıların ve illüstratörlerin elinde, yaratıcılıklarını sınırlayan fiziksel kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır. Bu yazılımları görüntü işleme biçimlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bitmap veya raster olarak da adlandırılan piksel tabanlı yazılımlar daha çok fotoğraf düzenleme ve dijital boyama alanlarında tercih edilmektedir. Vektör tabanlı yazılımlar çizgi, nokta ve geometrik formları temel alarak görüntü kaybı yaşanmayan içeriklerin oluşturulmasını sağlar; bu yazılım türü ile vektörel çizim, vektörel boyama yapılabildiği gibi tipografik tasarımlar ve düzenlemeler de rahatlıkla gerçekleştirilebilir. Son olarak nesne, figür ve mekanların daha gerçekçi sunulabildiği modelleme üzerine şekillenmiş üç boyutlu yazılımlar gelmektedir.

Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Adobe InDesign, CorelDRAW ve QuarkXPress özellikle yayın dünyasında sıklıkla kullanılan yazılımlar arasında gösterilebilir. Bu isimlerin dışında Corel Painter, GIMP, Procreate, Affinity Designer, Inkscape, Autodesk 3ds Max, Cinema 4D, Blender, Z Brush ve Figma gibi görüntü oluşturmaya, işlemeye yarayan birçok yazılım dergi kapak tasarımında kullanılmaktadır. Bu grafik yazılım türleri ile kapak tasarım süreci tamamen dijital ortama entegre olabilmiştir.

Örneğin, stüdyo çekimi olmayan bir portre fotoğraf piksel tabanlı görüntü işleme yazılımı olan Adobe Photoshop programı içeriğinde yer alan efekt, araç ve renk düzenleme araçları ile bir derginin ana kapak görseli haline gelebilmektedir. Yine bu araçlar yardımıyla kapakta tercih edilen fotoğrafın, renk paleti değiştirilebilir, kurgusal ve fantastik unsurlar eklenerek gerçeküstü bir atmosfer yaratılabilir. Böylece farklı, etkileyici ve ilgi çekici bir kapak görseli ortaya çıkabilir. Görsel 1'de Marie Claire dergi kapağı ve derginin kapakta kullandığı fotoğrafın işlem öncesi hali birlikte verilmiştir.

Görsel 1 Dergi kapak referansı, Marie Claire dergi kapağı

Geleneksel çizim yöntemi ile dijital illüstrasyon tekniği birlikte kullanılarak hibrit olarak adlandırabileceğimiz kapak görselleri de oluşturulabilmektedir. Yöntemi uygulayan illüstratöre dijital teknolojinin esnekliğinden faydalanarak kendi benzersiz tarzını yansıtma fırsatı verir. Bu

minvalde yurtiçi ve yurtdışında farklı alanlara hitap eden örnek birçok dergi kapak görseli mevcuttur. Görsel 2'de yer verilen dergi kapağının kapak görseli oluşumunda illüstrasyon portre kullanılmıştır. İllüstrasyonun çizim aşamasında geleneksel teknikler, renklendirme aşamasında ise dijital donanım ve yazılımlardan faydalanılmıştır.

Görsel 2 Dergi kapağı karakalem çizimi, Kafa dergisi kapak tasarımı

Benzer şekilde, Adobe Illustrator gibi vektör tabanlı yazılımlarla da tasarımcı ve illüstratörlere fotoğraf tabanlı olmayan imajlar, illüstrasyonlar oluşturma fırsatı tanınmıştır. Yazılımın geleneksel yöntemlere benzer bir deneyim sunduğu dijital araçları kullanarak özgün kapak görselleri ve tasarımları meydana getirilebilmektedir. Aynı zamanda dergi kapaklarında yer verilen logo, grafik ve metinlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynar. Cinema 4D, Blender, Z Brush gibi üç boyutlu yazılımlar, karmaşık ve soyut imgelerin, maliyeti yüksek konsept görüntülerin oluşturulmasında dergi kapaklarına boyut ve derinlik katması (Görsel 3) sebebiyle tercih edilmektedir. Bu yazılımlar karakter, nesne ve mekân gibi çeşitli unsurların detaylı bir şekilde modellenmesine imkân vererek tasarımın sınırlarını genişletir ve okuyucularına görsel olarak daha etkileyici kapak deneyimleri sunar.

Görsel 3 3D yazılım programında tasarlanmış Paper dergisi kapak tasarımı

Dijital dergi genellikle basılı derginin birebir eşdeğeri iken, elektronik dergi (e-dergi) tamamen dijital olarak yayınlanan ve hiçbir şekilde basılı versiyonu bulunmayan dergi türünü ifade etmektedir. İki tür dergide de basılı derginin sınırlayıcı kuralları yoktur o yüzden tasarımcı veya illüstratör bilgisayar teknolojisini ve dijital grafik yazılımlarını özgürce ve sınırsızca kullanabilmektedir. Bu durum tasarımcıların ve illüstratörlerin, dergi kapak tasarımında hem geleneksel baskı hem de dijital medya için uygun görseller oluşturma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Kapakta durağan görseller yerine hareketli unsurlara yer vererek ilgi çekici ve etkileyici kapak tasarımları oluşturulabilmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte bu imkânı veren ve

hareketli grafik oluşturmaya yarayan birçok yazılım türü mevcuttur. Adobe After Effects, Adobe Premiere, Mocha Pro ve Edius 7 bu yazılımlar arasında gösterilebilir.

Dergi kapak tasarımının tamamlanma süreci, tek bir dijital grafik yazılımıyla veya farklı dijital grafik yazılımlarının bir arada kullanımıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bir illüstrasyon Adobe Photoshop'da oluşturabilir, Cinema 4D'de doku ve aydınlatma işlemleri uygulanabilir ve son olarak, Adobe After Effects ile hareketli bir yapıya kavuşturulabilmektedir.

Dijital Grafik Donanımlar

Moda, bilim, kültür-sanat, edebiyat, ekonomi, siyaset ve spor dergilerine baktığımızda tür olarak değişken tarz ve teknikte kapakların olduğunu görmekteyiz. Bu tasarım sürecine bilgisayar teknolojisi ve dijital grafik yazılımlar etki ederken bu etkinin uygulanmasında grafik tabletler, tarayıcılar, kalibrasyon cihazları gibi dijital grafik donanımlardan faydalanılmaktadır.

Tarayıcı, belge veya görselin optik bir sensör aracılığıyla dijital görüntüye dönüştüren teknolojik cihazların tümüne verilen isimdir. Bilgisayarlarla entegre olarak çalışan tarayıcılar, görüntülerin dijitalleştirilme sürecini kolaylaştırarak, bunların bilgisayar ortamında depolanmasını, düzenlenmesini ve paylaşılmasını sağlar. Teknolojinin gelişimiyle birlikte renkli ve yüksek çözünürlüklü tarayıcı modelleri geliştirilerek, belge ve görüntülerin taranması daha doğru ve detaylı hale gelmiştir. Bu donanım kapak tasarım sürecinde özellikle geleneksel yöntemlerden vazgeçmeyen illüstratörler için sıklıkla kullanılan araçların başında gelmektedir. Geleneksel yöntemlerle özgün anlatım tarzıyla oluşturulmuş görselin nitelikli bir biçimde dijitalleşmesine olanak sağlar. Farklı tekniklerin birlikte kullanımının kapak tasarımına yansıtılmasında sıklıkla uygulanan bir yöntemdir.

Kalibrasyon bir diğer ifadeyle ölçümleme uygulaması, görüntünün yansıtıldığı cihazlarda görülen renklerin, baskı renkleri ile örtüşmesi için yapılan kontrolü ifade etmektedir. Tasarımcı veya illüstratör monitörünü kalibre etmek için bir monitör kalibrasyon cihazı kullanabilir. Bu işlem, tasarımda yer verilen renklerin ton, doygunluk ve parlaklık açısından doğru görüntülenmesini sağlayarak baskıda beklenmeyen durumlarla karşı karşıya kalınmasını engeller. Dergi kapak tasarımında kalibrasyon cihazları doğrudan kullanılmasa da kapak tasarımının baskı sürecinde önemli bir rol oynarlar. Kapak tasarımı bilgisayar ortamında oluşturulduktan sonra baskı öncesi renklerin doğru bir şekilde görüntülenmesini ve eşleştirilmesini sağlamada etkilidir.

Grafik tabletler, kalem ucu hassasiyeti olan duyarlı çizim yüzeyine sahip dijital donanımlar olarak tanımlanabilir. Dijitalleşme sürecinde tasarımcı ve illüstratörler bu donanım ile geleneksel çizim ve boyama tekniklerini dijital ortama birebir şekilde yansıtabilmiştir. Kendi çizim ve boyama stillerini dijital ortamda kullanabilme imkânı bulan tasarımcı ve illüstratörler grafik tabletlerle tasarımlarında dijitalleşmenin sunduğu hız ve esnekliği etkin biçimde kullanmaya başlamıştır. Süreli yayın özelinde, dergi kapağı tasarımlarında bu etki net biçimde görülebilmektedir. Özellikle kapak tasarımlarında sıklıkla tercih edilen illüstrasyonların oluşturulma aşamasında bu donanımların payı oldukça fazladır. Geleneksel illüstrasyon tekniklerinin dijital yazılımlar aracılığıyla bilgisayar ortamına aktarılması, bu yazılımların kullanımını kolaylaştırmak için geliştirilen grafik tabletler ile görsel içerik oluşturmayı pratik hale getirmiştir. Aynı şekilde kapak tasarımında deneysel işler üretme pratiği de sunan bu donanımlar birden fazla yazılımın kullanılmasını mümkün kılarak tasarım sürecinin daha verimli yönetilmesine imkân sağlamaktadır.

Süreli yayın olan dergilerin, kapak tasarımı sürecinde grafik tablet kullanımı, sık sık değişim ve revizeler gerektiren durumlarda pratik çözümler sunabilmektedir. Kapak tasarımında tercih edilen dijital yazılımların çoğu görsel düzenlemelerde "layer" olarak tanımlanan katman mantığıyla çalışır. Birbirinden bağımsız kullanılabilen bu katmanlar, tasarım sürecinde tek tek veya birlikte değişikliğe izin vererek tasarımcı ve illüstratörün elini rahatlatmaktadır. Bu aşamada kapak tasarım unsuru olan görsel öğenin tekrar düzenlenmesi, yeniden boyutlandırılması veya tamamen değiştirilmesi oldukça hızlı biçimde sağlanabilmektedir. Geleneksel yöntemlerle

yapılan tasarımda hataların telafisi zaman alabilirken grafik tablet kullanılan kapak tasarım sürecinde bu hataları kolayca geri alıp düzeltmek de mümkündür. Grafik tabletler aynı zamanda dergi kapaklarında kullanılacak görsel öğelerin hassas bir şekilde işlenmesini sağlayarak detaylara odaklanmayı da kolaylaştırmaktadır.

İnternet

İnternet, küresel ölçekte kullanılan bir iletişim ağıdır. Bilgisayarlar ile diğer akıllı cihazlar aracılığıyla veri ve bilgi iletişimini sağlar. Bu kitle iletişim aracı sayesinde istenilen web sitelerine ve bilgilere erişim sağlanabilmekte, dünya genelindeki tüm bilgisayarlarla iletişim kurulabilmektedir (Siberay, t.y).

İnternetin iletişimi bilgisayar ortamına taşıması ile sanal iletişim kavramı doğmuştur. Hızlı yanıt alma imkânı sunması, birlikte evrensel iletişimin gelişimine katkı sağlaması, yazı-ses-görüntü öğelerini bir arada sunarak iletişimin etkinliğini artırması, bilgisayarların iletişimde kullanılmasının önemli avantajlarını oluşturur (Çakır ve Topçu, 2005, s.76).

İnternet bugün iletişimin tüm araçlarında etkilidir dolayısıyla süreli yayın olan dergi kapaklarında ve bu kapakların tasarlanma sürecinde de önemli bir rol oynamaktadır. Her tasarım bir ön araştırma gerektirir, internet bu ön araştırmanın detaylı biçimde yapılmasına olanak sağlar. Tasarımcı veya illüstratör dergi kapak tasarımı sürecinde internet üzerinden bu araştırmayı kendi ön hazırlığına göre detaylandırabilir. İnternet, tasarımcıya yeni fikirler bulmak için çeşitli web siteleri, tasarım blogları ve sosyal medya platformlarına erişim imkânı sağlayarak geniş bir kaynak havuzu sunmaktadır. Dijital arşivler, stok fotoğraf siteleri ve online referans kaynaklar, tasarımcıların dergi kapaklarında kullanacağı görsel tüm malzemeyi kolay bir şekilde bulmalarını sağlamıştır. Gerekli yazılım ve donanımlara erişim yine internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. İnternetin etkinliği tasarım sürecinde proje ile ilgili geri bildirimin ve iletişimin sağlıklı yürütülebilmesi içinde oldukça önemlidir. Kapsamlı bir yayın türü olan dergiler, salt kapaktan ibaret değildir. İçeriğinde birçok tasarım unsurunu barındırması sebebiyle bir ekip çalışması ürünüdür. İnternet, bu ekibin farklı yerlerden bir araya gelebilmesine imkân verebildiği gibi proje dosyalarının paylaşımını da ortak ağ üzerinden sağlayarak sürecin sorunsuz ilerlemesine katkıda bulunur. İnternet, dergi okuyucularıyla etkileşim halinde olma ve okuyuculardan hızlı geri bildirim alma imkânı vermektedir. Bu durum, dergi yayıncılarına kapak tasarımlarını okuyucu geri bildirimlerine göre yeniden şekillendirme fırsatı sunmuştur. Okuyucu geri bildirimine dayalı olarak yapılan bu optimizasyonlar, kapak tasarımında internetin etkisini net bir biçimde göstermektedir. Özellikle sektör dergileri sınıflandırmasında yer alan popüler dergilerin, kapak tasarımlarındaki konu ve görselleştirme seçimi bu sürecin bir ürünüdür.

Yapay Zekâ

Yapay zekâ, bilgisayar veya bilgisayar destekli bir makinenin genellikle insanın yetenekleriyle ilişkilendirilen karmaşık mantıksal işlemleri gerçekleştirme kabiliyetini ifade eder; bu işlemler arasında çözümleme, anlama, genelleme ve öğrenme gibi süreçler bulunmaktadır (Kavasoğlu, 2022, s.61). Yapay zekâ (AI) gelişen teknoloji ile birlikte birçok alanda etkili hale gelmiştir. Bu teknolojinin etkili olduğu alanlardan bir tanesi de görsel tasarım alanıdır. Görsel tasarımın alt birçok disiplinini etkileyen AI'nin bu doğrultuda içerik üretmeye yarayan birçok uygulaması mevcuttur. Bu uygulamalar, tasarımcıların veya illüstratörlerin yaratıcı fikirlerini hayata geçirme süreçlerini kısaltmaya, tasarım süreçlerini basitleştirmeye, tasarım kalitesini artırmaya ve tasarım hatalarını azaltarak müşteri memnuniyetini artırmaya yardımcı olabilmektedir. Midjourney, Stable Diffusion, Open AI, Dall-E, Leonardo AI, Playground, Jasper AI, Designs AI, Adobe Sensei, Adobe Firefly, Uizard, ClipDrop, AutoDraw, Booth AI, Flair AI, Designify ve LiveSketch bu görsel içerik oluşturan yapay zekâ uygulamalarına örnek olarak verilebilir.

Görsel 4 Bloomberg Businesweek dergisi kapak görselleri

Yapay zekâ teknolojileri dergi kapak tasarım sürecinde aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım, dergi kapak tasarım sürecinin tamamını kapsayabileceği gibi, yalnızca belirli bir aşamasını da içerebilmektedir. Bloomberg Businessweek dergisinin Mayıs 2018 sayısı bilinen ilk yapay zekâ destekli dergi kapak tasarımı olarak gösterilebilir. Robbie Barrat tarafından yapay zekâ destekli oluşturulan bu hareketli kapağın tasarım süreci iki hafta olarak bilinmektedir. Görsel 4'te yapay zekâ ile oluşturulan Bloomberg Businessweek dergi kapağı tasarımları gösterilmiştir. Dijital ortamda yayınlanan kapak tasarımında ise bu üç tasarım birbirleriyle geçiş sağlayacak şekilde birleştirilerek hareketli bir formata dönüştürülmüştür.

Görsel 5 The Economist dergisi kapağı

Haziran 2022'de The Economist dergisinin kapağında yer alan robot görseli, yapay zekâ uygulaması olan Midjourney (Görsel 5) tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 6 Cosmopolitan dergisi kapağı

Temmuz 2022'de ise Cosmopolitan dergisi kapağında "Ay'da Yürüyen Astronot" temalı fotografik görsel ile yapay zekâ desteğinden faydalanmıştır. Dall-E yapay zekâ programı kullanılarak oluşturulan görselde, dünya dışı bir manzarada okuyucuya doğru yürüyen kadınsı ve korkusuз bir astronotun görüntüsü (Görsel 6) dikkat çekici renk paleti ile kapağa taşınmıştır.

Görsel 7 Glamour dergisi kapağı

Son olarak Glomour dergisinin Bulgaristan baskısı olan kapak tasarımı da (Görsel 7) tümüyle yapay zekâ tarafından oluşturulmuştur. Kapak görselinde Barbie temasını işleyen derginin tasarım sürecinin yalnızca yirmi dakikadan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Yapay zekâ, tasarımcı veya illüstratöre görsel içerik desteği sağlayarak yeni bakış açıları sunabilmektedir. Aynı zamanda dergi kapak konusu belirlenirken okuyucu beklentilerini dikkate alarak, tasarımcıya görsel içerik oluşturulması öncesinde ilham vererek katkıda bulunabilmektedir.

Dergi Kapak Tasarımının Geleceği

Dergi kapak tasarımı, süreli yayınların ilk dönemlerinden bu yana farklı birçok aşamadan geçmiştir. Matbu yayın olarak başlayan süreç, elektronik ortama kadar uzanmış; tarihten günümüze, teknolojik gelişmelerle birlikte çeşitli tasarım formlarında dergi kapak tasarımlarına yansımıştır. Dergi kapaklarının gelecekteki değişimini anlayabilmek için dönemin tasarım ihtiyaçlarını algılayabilmek oldukça önemlidir. Teknolojik gelişmelerin tasarım ihtiyaçlarını şekillendirerek dergi kapak tasarımlarını dönüşüme uğratması sonucu dijitalleşen kapak tasarım sürecinde, tasarımcı ve illüstratörler yenilikçi yaklaşımlar geliştirmeye yönlendirilmiştir. Bu yenilikçi yaklaşımlar, salt görsel manada bir geliştirmeyi ifade etmemekle birlikte okuyucu etkileşiminin olduğu dinamik bir sürece karşılık gelmektedir. Tasarımcı veya illüstratör bu sebeple kapak tasarımında kullanılacak görsel dil, teknik ve yönteme ek olarak, değişen iletişim stratejileri ve tüketim alışkanlıklarını da tasarım sürecine dahil edebilmelidir. Dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte medya tüketim alışkanlıklarında ve dergi okuyucu davranışlarında değişim söz konusu olmuştur. Bu değişimin, dergi kapak tasarımlarını etkilediğini ve bu özelde yenilikler getirdiğini söyleyebilmek mümkündür. Dünya genelinde, mobil bilişim teknolojilerine doğru ciddi bir yönelim gözlemlenmektedir. Özellikle akıllı telefon kullanımının hızla artmasının ve mobil internetin yaygınlaşmasının temel nedeninin bu yeni teknolojilerin ergonomik ve işlevsel olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Güler vd., 2023 s.18). Dijital platformların yaygınlaşması ve kullanımının artmasıyla birlikte çoğu insan süreli yayınlara çevrimiçi olarak erişebilmekte ve en önemlisi mobil cihazlar üzerinden bu yayınları istediği yerde okuyabilmektedir. Dergi kapak tasarımlarının dijital ortamda etkili görünebilmesi ve dikkat çekici olması adına, matbu dergi boyutlarından daha küçük forma sahip mobil içeriklere uygun tasarlanıyor olması gerekmektedir. Değişen hedef kitle ve okuyucu profiline bağlı olarak dijital yayınlar, genç neslin beklentilerini, estetik tercihlerini ve dijital kültürle olan etkileşimlerini göz önünde bulundurarak kapak tasarımlarını oluşturmalıdır. İnternetle artış gösteren sosyal medya platformları ve diğer çevrimiçi mecralar, içeriklerin hızla paylaşılmasını ve yayılımını kolaylaştırmakta, dergi kapak tasarımlarının potansiyel okuyucuları yayına çekebilmelerinde

etkin rol oynayabilmektedir. Bu aynı zamanda internet aracığıyla dijital platformlar üzerinden okuyucuyla buluşacak dergilerin, kapak tasarımlarında; interaktif grafikler, hareketli tasarımlar, artırılmış gerçeklik, QR kod, yapay zekâ ve sanal gerçeklik gibi çeşitli teknolojik değişimlerin uygulanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Makalenin bu kısmında, dijital çağın etkisiyle dergi kapak tasarımlarında kullanılan-kullanılması olası teknolojilerin, bugün getirdiği ve gelecekte getirebileceği olası kapak tasarımı değişiklikleri ile ilişkili değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Hareketli ve Dinamik Kapaklar

Okuma alışkanlığı uzun süredir yerini "bakma" eylemine bırakmıştı. Şimdi ise "izleme" eylemi halindeyiz. Okunacak yazıların yanında bakılacak birçok imaj ve izlenecek sayısız hareketli görsel içerik mevcut. Artık süreli yayınlarda dijital dönüşümle birlikte yeni bir çağdan bahsedebiliriz. (Yıldız, 2020 s.156). Dergiler, basılı yayın maliyetlerinin artmasıyla birlikte hızlı tüketimin ve rekabetin olduğu bu çağda, dijital teknolojinin olanaklarından faydalanarak zaman ve mekândan bağımsız bir erişime kavuşmuştur. İnternet erişim kolaylığı, akıllı telefonların yaygınlaşması, tablet ve e-okuyucu cihazlar, çeşitlenen sosyal medya platformları ile dijital ortama entegre olan dergiler, kapak tasarımlarında da yeni bir sürecin içerisine girmiştir. Alıcıya gönderilen mesajla sağlanabilen iletişim tüm bu dijital unsurlar dahilinde okuyucuyu algılanması zor bir görsel içerik trafiğiyle karşı karşıya bırakabilmektedir. Sınırsız görsel içeriğe maruz kalan okuyucunun dikkatini kendine çekmek isteyen dergiler, kapak tasarımlarında hareketli ve dinamik yapıları tercih etmeye başlamıştır. Bu yeni tasarım yaklaşımı dergi kapaklarını statik olmaktan çıkararak, okuyuculara daha etkileyici bir deneyim sunmayı amaçlamaktadır. Hareket olgusunun dijital dergi ve elektronik dergi kapaklarında tercih edilmesi belirli sebeplerle açıklanabilir. İletişimin gerçekleştirilme hızına olan etkisi bu sebeplerden bir tanesi olarak gösterilebilir. Çünkü görsel iletişimde alıcıya giden mesajın hızı oldukça önemlidir ve hareket olgusu ile bu hız daha etkin kullanılabilmektedir. Dergi kapağında yer verilen tanımlanması zor kavramsal ifadelerin açıklanmasında, süreç gerektiren konuların algılanmasında, hareketli yapıyla birlikte kullanılarak iletişimin hızlı ve etkin biçimde gerçekleşmesini kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Görsel 8 The New Yorker dergisi kapağı

Görsel 8'de gösterilen The New Yorker kapağı, derginin basılı yayında kullandığı versiyonudur. Kapak tasarımına bakıldığında eşit parçaya ayrılmış dört alan içerisinde benzer eylemi gerçekleştiren figürleri görmekteyiz. Figürün ve eylemde bulunduğu teknolojik donanımın gelişimi süreç üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlatım, içeriğinde yer alan birçok değişken sebebiyle kapağın anlaşılabilirliğini azaltmaktadır. Dijital yayın için hazırlanan kapakta ise eylemler tek tek ve zaman sıralamasına uygun olacak şekilde hareketli bir yapıyla sunularak ifade edilmiştir. Böylece anlatım daha anlaşılır ve güçlü hale gelmiştir.

Görsel 9 Der Spiegel dergisi kapağı

Dergi kapak tasarımlarında hareketli kapak tercihine yönelimin bir diğer sebebi de dikkat çekiciliktir. Dikkat çekme, kapak tasarımlarında geleneksel yayın sürecinden bu yana kullanılan olgulardan biridir. Derginin okuyucuyla buluşturulmasında önemli bir ayrıntı olan dergi kapakları, dikkat çekici kapak tasarımları ile okuyucu tercihlerini net biçimde ortaya koyabilmektedir. Dijital ve elektronik dergilerde kullanılmaya başlanan hareketli kapak formatı, dergi kapağında yer verdiği temaya uygun hareketli eylem ile okuyucunun dikkatini çekerek, okuyucuya dergiyi satın almaya yönlendirebileceği interaktif bir deneyim sunmaktadır. Görsel 9'da Der Spiegel dergisinin, bir elinde özgürlük heykelinin kafa kısmı diğer elinde ise ucu kanlı bıçak tutan dönemin Amerikan başkanı tasvirinin yer aldığı kapak tasarımı görülmektedir. Hareketli olarak tasarlanmış bu kapakta, hareket eylemi özgürlük heykelinin kafa kısmından aşağı doğru damlayan kanla sağlanmıştır. Bu hareketin sürekli olarak tekrar etmesi izleyicinin dikkatinin bu kısımda toplanmasını kolaylaştırmaktadır.

Dergi kapaklarında, estetik ve etkileyici görsel içerik seçimi, izleyicide zevk ve tatmin duygularının açığa çıkmasına sebep olabilmektedir. Kapakla ilk iletişimin bu duygularla gerçekleşmesi, onun okuyucu tarafından eğlenceli bir eylem olarak algılanmasını sağlamaktadır. Keyif veren ve eğlendiren bu eylem aslında dergi kapağı ile okuyucu arasında gerçekleşen güçlü bir iletişimdir. Dergiler gibi çeşitliliğe sahip yayınların eğlendirme yolu ile iletişim kurması oldukça olağandır çünkü geleneksel yayınlarda süreli yayın tarihi boyunca bu üslup dergi kapaklarında sıklıkla kullanılmıştır. Günümüzde de dijital ve elektronik dergilerin kapaklarında, mizahi unsurlarla desteklenerek, hareketli biçimde uygulanmaya devam etmektedir.

Hikâye, bir iletişim yöntemi olarak; bilgi, deneyim ve düşünce aktarımının en eski halidir. Süreli yayın özelinde yaygın biçimde kullanılan bu anlatı türünün, farklı türde yayın yapan birçok derginin kapak tasarımında, görsel hikâye anlatma potansiyelini doğru biçimde gerçekleştirdiğini görebilmekteyiz. Olayların işlenişinin belirli süreç dahilinde olduğu bu anlatılarda, kullanılan veya tercih edilen görsel içerikle; okuyucunun, empati kurabileceği hikayeler ortaya koyabilmek oldukça önemlidir. Bu şekilde kapağında yer verdiği görsel hikâyenin, hareket olgusuyla doğru biçimde desteklenmesi hareketli dergi kapak tasarımlarının kitleler tarafından daha fazla ilgi görmesine imkân sağlayabilmektedir.

Hareket olgusunun, bahsettiğimiz sebeplerle birlikte dergi kapaklarında tercih ediliyor olması hareketin meydana getiriliş biçimini de çeşitlendirmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan birçok tür, teknik ve uygulama kapak tasarımlarının hareketlendirilebilmesini mümkün hale getirmiştir. GIF, Animasyon GIF ve Sinemagraf tekniği kapak tasarımlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bu teknikler, kapak içeriğini etkileyici kılmak ve izleyicinin dikkatini çekmek adına oldukça önemlidir. GIF ve Animasyon GIF'ler de hareket olgusu, görüntünün bütününe yayılmıştır. Görüntüler döngüsel olarak tekrar etse de hareketin içerdiği eylemin başlangıcı ve bitişi bulunur. Sinemagraf ise GIF'lerden farklı olarak, görüntünün belirli bir bölümünde hareketlilik içerir yani görüntü döngüsel olarak tekrar eder fakat eylemin başlangıç ve bitiş hareketi bulunmaz.

Görsel 10 Modern Filosofi dergisi kapağı

Sinemagraf ise GIF'lerden farklı olarak, görüntünün belirli bir bölümünde hareketlilik içerir yani görüntü döngüsel olarak tekrar eder fakat eylemin başlangıç ve bitiş hareketi bulunmaz. Görsel 10'da Sinemagraf tekniği kullanılarak oluşturulmuş bir dergi kapağı örneği görülmektedir. Bu tekniğin en önemli özelliği olan döngüsel hareket eylemi, kapakta kadının sol elinde kullanılmıştır. Aynı zamanda kapağın merkezinde yer alan eylemde el sürekli olarak köpeğin, boyun kısmında gezdirilmektedir. Bu tekniğin, dergi kapağında özel olarak belirlenmiş unsurlara vurgu yapma fırsatı vermesi, hareket eylemini istenilen alanda özelleştirebilmesi; tasarımı, sıradanlıktan çıkararak, izleyici ilgisini çekebilen akılda kalıcı kapaklara dönüştürebilmektedir.

Dergi kapağının mesajı izleyiciye iletme hızı ve dikkat çekme süresi oldukça sınırlıdır bu sebeple dergi kapak tasarımlarında hareket olgusu olabildiğince kısa tutulmalıdır. Kapakta yer verilen görsel içeriğin veya hikâyenin, ilgiyi dağıtmama amacıyla belirli unsurlara odaklanılması gerektiği düşüncesi, hareketin uygulanma alanını sınırlandırabilir. Bu yüzden kapakta, kısmi olarak belirlenmiş bölümlerde uygulanan hareket olgusu, birbirini tekrar edecek şekilde veya tekrar edildiğinde anlam kargaşası, anlam kaybı oluşturmayacak biçimde özenle kurgulanmalıdır. Günümüzde birçok dergi, basılı yayın kapağının hareketlendirilmiş versiyonunu, dijital formatlı yayınlarında kullanmaktadır. Yanı sıra, basılı formatta çıkmayan, yalnızca dijital ortamda yayın yapan dijital dergilerin ve elektronik dergilerin de hareketli kapak tasarımı kullanımlarını artırdığı gözlenmektedir. Bu artışın olası sebepleri arasında, okuyucuların ilgisini çekme potansiyeli taşıyabilmesi, okuyucuların dergi veya dijital yayınla etkileşime geçme olasılığını artırabilmesi, dergilerin ve yayıncıların daha yaratıcı olmalarını sağlayabilmesi, sosyal medya platformlarında paylaşılan hareketli kapaklar ile marka görünürlüğünün artırılabilmesi, derginin düzenli tanıtımının yapılabilmesi, okuyucularla bağ kurma-etkileşime girme potansiyeli taşıyabilmesi, kapak tasarımına derinlik ve sürükleyicilik katabilmesi özellikleri gösterilebilir. Hareketli dergi kapakları dergi yayıncılarına, tasarımcılara, illüstratörlere ve okuyuculara dijital çağın sunduğu olanakları keşfetme adına heyecan verici yenilikler, fırsatlar sunabilmektedir.

Artırılmış Gerçeklik (AR) Entegrasyonu

Artırılmış gerçeklik (AR) bilgisayar tarafından üretilen görüntü, ses ve grafik öğelerin; gerçek dünya ve çevrenin zenginleştirilerek değiştirilmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, gerçek dünyadan belirlenmiş bir görselin ilgili uygulamayı tetiklemesiyle başlar ve belirli veri tabanları, grafik/ses veya video depoları, GPS verisi, gün içinde bulunulan zaman dilimi gibi çeşitli kaynaklardan veri kullanarak gerçek görüntünün tasarlanan şeklinin zenginleştirilmesiyle gerçekleşir (Bozat ve Dedelioğlu, 2018, s.930). Artırılmış gerçeklik, insani duyguların harekete geçirilmesi temeline dayanan bir teknolojidir ve bu eylemi gerçek dünya ile sanal öğelerin birleştirilmesi sonucu elde eder. Amaç sanal bir dünyadan ziyade gerçeklik ile sanalın birleşimiyle oluşan yeni bir algının yaratılmasındadır (Cadem Digital, t.y).

Artırılmış gerçeklik uygulaması ile basılı veya dijital yayınların tümünde yayın-okuyucu etkileşimi kurulabilmiştir. Yayın içeriğine video, animasyon, ses ve istenilen her içeriğin yerleşimini mümkün kılan uygulama aynı unsurların kapakta kullanılabilmesini de mümkün kılmıştır.

Artırılmış gerçeklik uygulamasının dijital yayınlarda kullanım süreci basılı yayınlarda kullanımına göre daha kısadır. Bu uygulamanı kullanım sürecini ise tasarımcı ve okuyucu gözünden olmak üzere iki açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Tasarımcı açısından ilk işlem, kapak içeriğinde yer verilecek unsurların belirlenmesi olmalıdır. Kapak konusu dahilinde kullanılması en muhtemel içerik tercih edilmeli ve bu amaca göre tasarımın gerçekleştirileceği uygulama seçilmelidir. Artırılmış gerçeklik uygulamasında gerçek dünya objelerini temsil eden tetikleyiciler önemli bir olgudur. Belirli işaretlerin temsili olan tetikleyiciler, uygulamanın algılama ve etkinleştirme arasındaki bağlantı noktalarıdır.

Uygulamanın kapasitesi ve donanım yeterliliğinin artmasına paralel olarak tetikleyiciler ilerleyen dönemlerde statik olmaktan çıkıp jest, mimik gibi dinamik yapılara dahi kolaylıkla evrilebilecektir (Bozat ve Dedelioğlu, 2018, s.931).

Okuyucu özelinde, uygulamanın kullanılabilmesi için internet erişimi, mobil telefon veya tablet yeterli olacaktır. Mobil cihazın kullanımına bağlı olarak, kamera ve kamera erişimini sağlayan uygun bir yazılımın da mobil cihaza yüklenmiş durumda olması gerekmektedir. Okuyucu etkileşimini sağlayan artırılmış gerçeklik teknolojisinin dergi kapaklarında daha yaygın olarak kullanılması beklenmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisini dergi kapağı özelinde ilk uygulayan Esquire dergisi olmuştur. Basılı yayın kapağında kullanılan ilk örnek olmasının yanı sıra, artırılmış gerçeklik teknolojisinin kullanımı konusunda diğer yayınlara örnek teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir.

Görsel 11 Esquire dergisi kapağı

Görsel 11'de yer verilen dergi kapağında, figürün oturduğu alana entegre edilen QR kod telefon veya tablet aracılığıyla okutularak kullanılmaktadır. Bu kapak özelinde, QR kod okutulduğunda açılan video ile birlikte kapakta yer alan figür üzerinde oturduğu kutudan atlayarak kalkmaktadır. Yanı sıra, kullanıcı odaklı düşünülen dergi kapağının eğimli tutulması halinde, bu olasılık gözetilerek figürün kutudan kalkma eylemi için farklı senaryolar alternatif videolarla içeriğe işlenmiştir.

Görsel 12 The New Yorker dergisi kapağı

Son yıllarda özellikle The New Yorker dergisi ile bu örnek kullanımların sayısı artmıştır. The New Yorker dergisi, basılı kapak tasarımlarını aynı zamanda dijital platformlarda da kullanmaktadır. Fakat bu kullanımlarında ağırlıklı olarak varolan yayın kapağının hareketli versiyonlarını tercih etmektedir. Yanı sıra hareketli kapak tasarımlarını artırılmış gerçeklik teknolojisine entegre ederek etkileyici olduğu düşünülen kapak hikayeleri de yaratabilmiştir. Görsel 12'de yer verilen The New Yorker dergi kapağında bunun iyi bir örneği yer almaktadır. Hareketli kapak tasarımına, tablet veya telefona yüklenmiş uygulama ile kolaylıkla erişilebilmektedir. Artırılmış gerçeklik teknolojisinden faydalanarak oluşturulmuş dergi kapağında okuyucuya, kadın figürü ve onun bindiği metro ile üç boyutlu olarak tasarlanmış bir şehir içerisinde, dolaşabilme deneyimi yaşatılmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında artırılmış gerçeklik teknolojisinin, dergi kapağı ve yayın kimliği üzerinde çeşitli katkılarının olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, dergi kapağı belirli bir uygulama ile taratılarak, kapak içeriğinde yer verilmiş video veya interaktif grafik öğelere erişim kolaylıkla sağlanabilmektedir. Statik görüntünün ötesine geçiren bu teknolojisi ile dinamik, 3 boyutlu ve etkileşimli bir deneyim yaşatabilmektedir. Bu dergi endüstrisindeki rekabetçi ortamda, yayının tercih edilir hale gelmesini sağlayarak, satın alınmasını kolaylaştırır. Aynı zamanda artırılmış gerçeklik gibi güncel uygulamaların dergi içeriğinde kullanılması, dergiyi okuyucu gözünde yenilikçi bir marka olarak konumlandırabilir.

QR Kod Entegrasyonu

Endüstriyel alanda üretilen ürünlerin, bilgilerinin takibini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış olan barkodlar, dijital dönüşümle birlikte QR kod'lara evrilmiştir. Türkçe'de "kare kod" ismiyle bilinen QR kod akıllı telefon kameralarıyla kolayca taranabilen, iki boyutlu bir barkoddur (Aktaş vd., 2017 s.223). Dijital çağ ile birlikte dergilerin çevrimiçi ortamda yayınlanması, teknolojinin entegrasyonu için gerekli ortamı sağlamıştır. Dergilerde QR kod kullanımı da bu entegrasyonun ilk örneklerinden birini temsil etmektedir. Dergi kapağı veya iç sayfalarına yerleştirilen QR kod, mobil cihazlar yardımıyla taratılarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu teknolojinin basılı ve dijital ortamla uyumlu entegrasyonu, dijital yayınların yanı sıra basılı yayınlarda da kullanımını etkin hale getirebilmiştir. Böylece, geleneksel ve modern iletişim araçları arasında akıcı bir geçiş sağlanarak kullanıcı ihtiyaçlarına uygun çok yönlü bir deneyim fırsatı sunulabilmiştir. Dergi kapaklarında QR kodlar aracılığıyla kolayca erişilen statik ve hareketli içeriklere, işitsel öğelerin entegrasyonu da mümkündür. Bu unsurları desteklemek adına kullanılan müzik veya ses, okuyucu-kapak etkileşimini farklı boyutlara taşıyabilir.

Görsel 13 Inspired Momentum dergisi kapağı

Dergi kapaklarında QR kod daha çok yönlendirme amaçlı kullanılsa da QR kod formu tasarıma dahil edilerek görsel bir öğe olarak da tercih edilebilmektedir. Görsel 13'de yer verilen örnekte klasik QR kod imajı, illüstratif bir dille yorumlanarak dijital dergi kapağının ana tasarım öğesi olacak biçimde kullanılmıştır.

Sanal Gerçeklik (VR) Entegrasyonu

Sanal gerçeklik, kullanıcının konumunu ve hareketlerini algılayabilen, bir veya birden fazla duyuya bilgi aktaran ve bu bilgi akışının değiştirilebildiği etkileşimli simülasyon dünyasıdır (Çankırılı,

2019, s.52). Sanal gerçeklik, gerçek dünyadan tamamen soyutlanmış, sanal bir dünya ile etkileşimin temsilidir ve bu dünyada var olabilmek için çeşitli araç ve donanımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bunlar, gerçek dünya konumunuzla sanal dünya içindeki konumunuz arasındaki uyumu sağlayan sensörler, sanal dünyada etkileşimde bulunmanızı sağlayan dokunmatik kontrol cihazları ve sanal deneyimi yaşamanızı sağlayan bir kasktan ibarettir (Baran, 2019 s.428). Sanal gerçeklik teknolojisi, entegre çalışan yazılımları ile tasarımcılara yeni teknikler sunabilmektedir. Üç boyutlu ortamda, panoramik dijital boyama yapılabilmesine olanak vermesi, kapak tasarım sürecinde kullanıcı odaklı kişiselleştirilebilir alternatif dergi kapak tasarımları oluşturulabilmesini mümkün kılabilmektedir. Böylece dergi kapak tasarım sürecine okuyucu da dahil ederek süreci deneyimsel bir yaklaşıma dönüştürebilir.

Dijital inovasyon, yayıncılık endüstrisini ve geleceğini şekillendirmede önemli bir misyon üstlenirken dergi kapak tasarımları da geleceğin yayın dünyasında farklı biçimlere evirilmeye devam edecektir. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de tasarım süreçlerinde ve tekniklerinde değişimler yaşanacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Basılı dergi yayıncılığı, yeni medya teknolojilerinin evrimiyle şekillenen dijital çağda, teknolojinin hızlı gelişim sürecini, tasarım ve yayın alanı özelinde daha belirgin biçimde deneyimlemiştir. Geleneksel medya formlarının dijital teknolojilere entegre edilmesi bu teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde köklü değişimler yaşanmasına sebep olmuş, yayıncılığı geleneksel medyadan dijital medyaya taşımıştır. Dijital teknoloji kullanımını ifade eden dijitalleşme kavramı, yaşanan medya değişimi ile birlikte dergi kapak tasarım sürecinin yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır. Dijital baskı makineleri, bilgisayarlar, dijital grafik yazılımlar, dijital grafik donanımlar, internet ve yapay zekâ desteğini bu süreçte en çok faydalanılan teknolojik unsurlar olarak sayabiliriz.

Dijital çağa geçiş ile birlikte başlayan dijital ekran süreci, dergi kapak tasarımcıları ve illüstratörlerine yeni teknolojik olanaklardan faydalanabilme şansı tanımıştır. Ancak tasarımcı ve illüstratörlerin bu teknolojileri etkili bir şekilde kullanabilmeleri, çeşitli yetkinlikler edinebilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bu yetkinlikler arasında, dijital grafik yazılımların ve dijital grafik donanımların etkin biçimde kullanılabiliyor olması, dergi kapak tasarım sürecinde dijital çağın gerekliliklerine uyum sağlanması açısından oldukça gereklidir. Ayrıca dergi kapak tasarımcılarının ve illüstratörlerinin, dijital ortamı sadece teknik yetkinliklerle değil aynı zamanda sanatsal anlayışlarıyla bütünleşik olarak kullanabilmeleri gerekmektedir. Dijital çağın sunduğu olanaklardan en iyi şekilde faydalanmak için görsel tasarımın dinamiklerini yaratıcı ve estetik bir anlayışla uygulayabilmek oldukça önemlidir. Bu süreç dergi kapaklarının hem görsel açıdan iyi çözümlenmesini hem de teknolojik olarak güncel kalabilmesini sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında, “dergi kapak tasarımının dijital çağda nasıl değiştiği” ve “dergi kapak tasarımcısının-illüstratörün bu duruma nasıl adapte olması gerektiği” ile ilgili sorular yöneltilen uzmanlardan gelen cevapların verilerine dayanarak şu sonuçları çıkartabilmek mümkündür. Dijital çağda kapak-okur ilişkisi, genişleyen ve çeşitlenen ortam olanakları içinde statiklikten-dinamizme, tek yönlü iletişimden çok yönlü etkileşime izin veren bir yapıya evrilmiştir. Dergi kapakları, okuyucularla olan etkileşimlerini artırarak genişleyen olanakları daha görünür hale getirmektedir. Dergi kapakları, okuyucularla etkileşime geçme biçimlerinde ve bu etkileşimin gerçekleşmesinde kullanılan platformlarda çeşitlilik yaşamıştır. Dergi kapak tasarımlarında değişimin yönünü, bilgi, iletişim, üretim ve endüstri teknolojilerindeki gelişimler belirlemektedir. Teknoloji, tasarımın gerçekleştirilmesi ve ortaya konan ürünlerin paylaşılmasında tasarımcı ve illüstratöre geniş olanaklar sağlamaktadır. Sosyal medya alanında daha geniş kitlelere ulaşım ve kapsamlı tasarım olanaklarına sahip olan dergi kapaklarından, söz konusu değişim ortamında daha yüksek özgünlük ve kalite beklenmektedir. Dergi kapağı tasarımında en çok tercih edilen

dijital grafik yazılımlar arasında Adobe Photoshop, Sketchbook, Clip Studio, Procreate ve Adobe Illustrator, dijital grafik donanımlar arasında ise iPad Pro ve Wacom Cintiq ön plana çıkmaktadır. Ayrıca tasarım sürecinin fikir ve referans aşamasında Midjourney ve ChatGPT yapay zekâ teknolojilerinden faydalanılmaktadır. Hareketli dergi kapakları, daha fazla ilgi ve dikkat çekme özelliği nedeniyle tercih edilmektedir. Dijital olanakların yaratıcılık üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Dijital araçların doğru kullanımı, dergi kapak tasarımında hedeflenen etkinin elde edilmesi için önemlidir.

Sonuç olarak, dijital çağın kapak-okur ilişkisindeki dönüşüm, bilgi, iletişim, üretim ve endüstri teknolojilerinin sunduğu olanaklarla birlikte kapak tasarımında yeni bir model ve bakış açısı oluşturmasını sağlamıştır. Bu yeni model ve bakış açısı, dergi kapak tasarımcılarının ve illüstratörlerinin, okuyucuyla daha interaktif ve katılımcı bir etkileşim kurabilmelerine olanak tanımaktadır. Dergi kapakları artık sadece bilgiyi iletmekle kalmayıp okuyucularla etkileşime geçerek, onlara daha derin ve anlamlı deneyimler yaşatabilmeyi hedeflemektedir.

Dijital çağda dergi kapaklarının söz konusu değişimlerine ek olarak yakın gelecekleri ile ilişkili şu önerilerde bulunulabilir. Dijital araçların doğru ve etkili bir şekilde kullanılması için tasarımcılar ve yayıncılar arasında eğitim ve bilgi paylaşımı yapılabilir. Okur talep ve beklentileri, dergilerin üretim ve dağıtım yöntemlerinin şekillendirilmesinde oldukça belirleyicidir. Okur taleplerini ve beklentilerini belirlemek için pazar araştırmaları ve geri bildirimlerden yararlanılarak, dergi kapak tasarımları daha kişiselleştirilebilir ve özelleştirilebilir formatlara evrilebilir. Dergi kapakları, artırılmış gerçeklik teknolojisine entegre geliştirilen maskeler aracılığıyla belirli temalara uygun kokular yayabilme işlevi kazanabilir. Örneğin, tarih dergisi için tasarlanmış savaş temalı bir kapakta kullanılacak barut ve duman kokusu ile okuyucunun, tarihi olayları daha derinlemesine ve gerçekçi bir şekilde deneyimlemesi sağlanabilir. Bu tür çok duyulu yaklaşımlar, okuyucunun içerikle duygusal kurmasına yardımcı olarak, öğrenme ve anlama süreçlerini zenginleştirebilir. Bu yenilikler, dergi kapaklarını görsel unsur olmaktan çıkarıp, çok duyulu ve etkileşimli bir medya aracına dönüştürebilir. Okuyucular, dergi kapaklarıyla daha derin ve kişisel bir bağ kurarak, geleneksel yayıncılık anlayışının ötesine geçen bir deneyim yaşayabilirler.

Kaynaklar

Aktaş, C., Çaycı, B., & Çaycı, A. E. (2017). Türkiye'deki dergilerde QR kod kullanım pratiklerini belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Intermedia International E-journal*, *4*(7), 220-239. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/399722

Baran, H. (2019). Sanal gerçeklik donanımları ve yazılımlarının dijital sanat ve sosyal medya üzerindeki etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(67), 426-434. https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3731

Becer, E. (2015). *İletişim ve grafik tasarım*. Dost Kitabevi Yayınları.

Bozat, A. U., & Dedelioğlu, C. (2018). Artırılmış Gerçeklik (Ar)–Geleneksel Ve Dijitalin Kâğıt Üzerinde Buluşması, 6. *Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, İstanbul Üniversitesi: İstanbul*.

Cadem Digital. (t.y). *Artırılmış Gerçeklik ile Sanal Gerçeklik Arasındaki Farklar*. https://cademdigital.com.tr/artirilmis-gerceklik-ve-sanal-gerceklik-arasindaki-farklar/

Çakır, H. (2005). Bir İletişim Dili Olarak İnternet. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(19), 71-96. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/231597

Çankırılı, Ç. (2019). *Grafik tasarımda yeni bir anlam üretme ortamı olarak artırılmış gerçeklik*. (Yayın No.560217) [Sanatta yeterlik tezi, Anadolu Üniv. Eskişehir].

Çatalcalı, A. (2017). D*ergicilik, Dergi Planlama, Dergi Haberciliği, Dergi Türleri,* (1.Baskı) İstanbul: Kriter Yayınevi.

Erdönmez, I. Ç. (2014). Türkiye'de yayıncılık politikalarının dönüşümü üzerine bir örnek: E-yayıncılık. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, *5*(17), 45-56. https://doi.org/10.5824/1309-1581.2014.4.003.x

Gönenç, A., & Ayçin, T., (2023). Metaverse dergiciliğe yeni bir soluk getirebilir mi?. *Metaverse Yeni Gerçeklik Paradigmaları* (pp.161-182), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güler, H., Şahinkayası, Y. ve Şahinkayası, H. (2017). İnternet ve mobil teknolojilerin yaygınlaşması: Fırsatlar ve sınırlılıklar. Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (14), 186-207. https://doi.org/10.31834/kilissbd.341511

Kavasoğlu, B. R., (2022). Dijital öğrenme sürecinde kullanılan web 2.0 araçları. Dijitalleşme (pp.45-62), İstanbul: Efe Akademi.

Kavuran, T., & Özpolat, K. (2016). Görsel iletişim aracı olan dergilerin tasarlanma süreci. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *26*(2), 267-276. https://doi.org/10.18069/firatsbed.346932

Merriam, S. B. (2009). Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. (Çev.: S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Siber Ay. (t.y). *İnternet Nedir.* https://www.siberay.com/internet-nedir

Tunçel, O. (2019). Dijital Çağda Baskı Teknolojileri. Sanat Ve Tasarım Dergisi (23), 361-377. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/737548

Yalur, R., (2023). Yeni medya ve yeni grafik tasarımı. E. Yalur (Ed.), *Yeni medya ve yeni grafik tasarımı* içinde (21-165). Paradigma Akademi

Yapar, A. (1999). *Fransa ve Türkiye'de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması* (Yayın no. 92279) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul].

Yıldız, K. S. (2020) *Türkiye'de tablet dergiciliğinin okurların medya kullanım alışkanlıkları üzerindeki etkileri* (Yayın no. 628252) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul].

Extended Abstract

The Industrial Revolution has created a historical turning point in this field by rapidly and radically affecting the structural transformations of the printing industry. In this process, the fact that offset printing offers the possibility of fast and mass production has reshaped the industrial printing practice and prepared the ground for the increase of commercial competition. Commercial competition, which started before the Industrial Revolution, has gained momentum in parallel with the development of industrial printing technologies and this has led to the acceleration of printing processes. This development has not only increased the capacity of the industry, but also made it possible to reach a wider consumer audience at lower costs. The integration of technological innovations into production processes has strengthened the competitive structure of the sector by providing flexible solutions that reduce costs in the printing industry. In addition to the Octogenarian developments, the integration of computer and communication technologies into the printing and publishing fields has also enabled the emergence of a new paradigm called digitalization. Printing, which is an integral component of graphic arts today, is very important in delivering a graphic product that has an original idea to a wide audience, preserving its visual and aesthetic value and reproducing it. Digital technologies, which are used extensively in graphic arts, especially in the design process and at the printing stage where design turns into a product, have transformed traditional publishing practices, accelerated and facilitated access to information, and made it possible to update content dynamically. The rise of digital publishing along with digital technology, advances in information technologies have made access to information faster, easier and more widespread by ensuring that printed materials are presented in digital format. Digital publishing has made it possible to incorporate interactive elements and personalized experiences into the publishing sector, making it easier for content to be transformed in a way that can adapt to individual consumer preferences, unlike traditional printed materials. This new period has brought about important changes in the publishing sector; one of these changes has been the process of moving traditional magazines to digital platforms. The adaptation of magazine covers to digital platforms presents both new opportunities and significant challenges for publishers, designers and illustrators. Magazine cover design in the digital age reinterprets traditional design principles and offers innovative and interactive solutions in accordance with the requirements of new media platforms. The designs, which are presented in a fixed way in traditional printed materials, are equipped with dynamic, customizable and interactive features on digital platforms. This transformation has enabled printing technologies to go beyond being an area where they offer only technical solutions and become a new tool for the reproduction and dissemination of design and aesthetic values in the digital environment. This new design approach, enriched with digital technologies, has made it easier for magazine covers to gain a flexibility appropriate to the requirements of the age in the design process. These new designs, supported by digital technologies, attract the attention of readers and are enriched with interactive elements by taking advantage of the possibilities of the digital environment. The acceleration of the transition process from print to screen has not only given a new dimension to magazine cover designs; it has also allowed the development of new intellectual and creativity-oriented approaches in magazine publishing. This change has created a bridge from traditional to digital in the publishing industry and has revealed the impact of digitalization on the creative industries. Technology offers a wide range of possibilities to designers and illustrators at all stages from the realization of the design process to the sharing of final products. This study addressed the questions of "how magazine cover designs are changing in the digital age" and "how designers should adapt to this change". The findings obtained on the basis of expert opinions have shown that magazine cover designs have transformed from

static structures to dynamic and interactive structures in line with the requirements of the digital age. It has been concluded that the cover-reader relationship has evolved into a new form that allows for a multifaceted interaction; there is a diversity in the ways of interacting with readers and the platforms where this interaction is provided. The possibilities offered by the digital age have transformed magazine covers into a tool that can offer readers deeper and more meaningful experiences by moving beyond just the transmission of information. In addition to these evaluations, the impact of digital technologies on magazine cover design through the use of computer technology, digital printing technology, digital graphic software and artificial intelligence was evaluated; the future of magazine cover design, augmented reality technology of moving covers, Q code and virtual reality integration were tried to express the changes that will be experienced. In this context, it is envisaged that moving cover designs will offer new experiences in the future by combining with augmented reality, QR code integration and virtual reality technologies. These technological innovations in magazine cover design have enabled the formation of a new model that can establish a more interactive and participatory relationship with readers. This new model and perspective allows magazine cover designers and illustrators to have a more interactive and participatory interaction with the reader, allowing them to have deeper and more meaningful experiences. In addition, Adobe Photoshop, Sketchbook, Clip Studio, Procreate and Adobe Illustrator are among the most preferred digital graphics software in magazine cover design, while Dec.; among the digital graphics hardware, the iPad Pro and Wacom Cintiq stand out Decently. It has been seen that artificial intelligence technologies such as Midjourney and ChatGPT are also used in the idea and reference phase of the design process. Animated magazine covers are preferred because of their ability to attract more attention and attention. Digital opportunities have a positive impact on creativity. The correct use of digital tools is important for achieving the intended effect in magazine cover design. The transition process from print to screen has created the potential to provide a more interactive and personalized experience to readers, while presenting new challenges to designers by allowing magazine cover designs to acquire a versatile and dynamic identity. This transformation of magazine covers reveals the continuous innovation effort in the field of design, while revealing the effects of the digital age on aesthetics and content presentation. As a result, the rapid development of digital technologies in the publishing sector has transformed the design and content production processes of magazine covers, creating both innovative opportunities and new responsibilities for professionals in this field. Digital platforms have increased not only the content consumption, but also the potential for a specialized interaction with the consumer and contributed to the redefinition of digital publishing in aesthetic and functional terms.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1515-1533
DOI: 10.48146/odusobiad.1504358
Geliş Tarihi/Received Date: 24.06.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 18.08.2024

Araştırma Makalesi/Research Article
Açık Erişim/Open Access

Sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının bilimin doğası görüşleri ile sözde bilim inanışları[1]

Ali Osman Şahin[2], Demet Şahin Kalyon[3]

[2] Pazar Şehit Osman Ateş Halk Eğitimi Merkezi, Tokat, Türkiye.
[3] Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı hem sınıf öğretmeni adayları hem de sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası görüşleri ve sözde bilim inanışlarını incelemektir. Betimsel tarama yöntemi kullanılarak yürütülen bu çalışmaya 136 sınıf öğretmeni adayı ve 172 sınıf öğretmeni katılmıştır. Veriler, "Bilimin Doğası İnanışları Ölçeği" ve "Sözde-Bilim İnanış Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Sonuçlar hem öğretmen adaylarının hem de sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası hakkındaki görüşleri ve sözde bilime yönelik inançlarının orta seviyede olduğunu göstermektedir. Katılımcıların Bilimin Doğası İnanış Ölçeği ve alt boyutlarından aldıkları puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ve bu fark, tüm boyutlar ve ölçek genelinde sınıf öğretmeni adaylarının lehinedir. Sözde bilim inanışları açısından ise, bazı boyutlarda gruplar arasında farklılıklar olmasına rağmen, genel olarak ölçekte önemli bir fark bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilimin doğası görüşleri ve sözde bilim inanışlarının beklenen düzeye ulaşabilmesi ayrıca bilimin doğası ve sözde-bilim inanışları konusundaki bilgilerini güncel tutmaları için sürekli eğitim ve mesleki gelişim fırsatları sunulmalıdır gibi önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Sınıf öğretmeni, sınıf öğretmeni adayı, bilimin doğası, sözde bilim inanışı.

In-service and pre-service primary teachers' views on the nature of science and beliefs in pseudoscience

ABSTRACT

The main purpose of this study was to examine pre-service and in-service primary teachers' nature of science views and pseudoscience beliefs. This study was conducted using the descriptive research method, and 136 pre-service primary teachers and 172 primary teachers participated. The data were collected through the "Nature of Science Beliefs Scale" and the "Pseudoscience Belief Scale". The results showed that both pre-service and in-service primary teachers' views about the nature of science and their beliefs in pseudoscience were at the middle level. A significant difference was found between the participants' scores on the nature of the science beliefs scale and its sub-dimensions, and this difference was in favor of the pre-service primary teachers on all dimensions and on the scale in general. With respect to pseudoscience beliefs, although there were differences between the groups in certain dimensions, no significant difference was found on the scale in general. Consistent with the results obtained, such opportunities as continuous education and professional development should be provided for primary teachers and pre-service teachers to reach the expected level of nature of science views and pseudoscience beliefs and to keep their knowledge of them current.

[1]Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında gerçekleştirdiği aynı başlıklı tezden üretilmiştir. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda (Protokol No. 2022/05) 28.02.2022 tarihli 2022/05 toplantısında etik kurul izni alınmıştır.

Atıf: Şahin, A., O., & Şahin Kalyon, D. (2024). Sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının bilimin doğası görüşleri ile sözde bilim inanışları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1515-1533. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1504358

Sorumlu Yazar: demet.sahin@gop.edu.tr
© 2024 ODÜ SOBİAD

KEYWORDS

Primary teacher, pre-service primary teacher, nature of science, pseudoscience belief.

Giriş

İnsanın doğuştan gelen merakı, onu evreni anlama ve yorumlama çabasına yönlendirmiş ve bu da bilimin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Bilimin ne anlama geldiği ve hangi özelliklere sahip olması gerektiği, yüzyıllardır bilim insanları tarafından tartışılan bir konudur. Bilimin sürekli değişen doğası nedeniyle, herkesin kabul edeceği kesin bir tanım henüz oluşturulamamıştır. Bu nedenle bilimin kesin bir tanımını yapmak yerine bilim denilen kavramın özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu durum da Bilimin Doğası kavramını ortaya çıkarmıştır.

Bilimin doğası, doğal dünyanın nasıl işlediğine dair bir açıklama değil (bu bilimin kendisidir), daha ziyade bilimsel girişimin nasıl işlediğine dair bir açıklamadır. Bilimin doğası ile ilgilenen araştırmacılar tıpkı bilim insanlarının kariyerlerini doğal dünyayı anlamak üzere adaması gibi, bilim insanlarının çalışma yöntemlerini, birbirleriyle ve toplumla nasıl etkileşim halinde olduklarını, bilimin soruları nasıl yanıt verdiğini ve bilim denen şeyin doğa hakkında nasıl bilgi ürettiğini anlamak isterler (McComas ve Clough, 2020, s. 5). Bilimin doğası kavramı genellikle, bilimin tanımı, işleyişi, epistemolojik ve ontolojik temelleri üzerine odaklanır. Ayrıca, bilim insanlarının sosyal bir grup olarak etkileşimleri ve toplumun bilimsel faaliyetlere olan tepkileri ve bu faaliyetlerden nasıl etkilendiği gibi konulara atıfta bulunmak için kullanılır (Clough, 2006; McComas vd., 1998, s. 4). Bilimin doğası kavramı üzerine çalışan araştırmacılar iki önemli temel soruya dikkat çekmektedirler: (a) Bilimin doğası nedir? ve (b) bilimin doğasının hangi yönleri öğretilmeli ve öğrenilmelidir? Bu soruların yanıtları, bilimin doğasının öğretim müfredatında nasıl yer alması gerektiğini ve hangi yönlerinin yer almasının uygun olduğunu şekillendirmektedir. (Dagher ve Erduran, 2016). Bahsedilen bu iki soruya cevap bulabilmek amacıyla da fen eğitimi araştırmacıları çeşitli çalışmalar yürüterek bilimin doğası tanımını yapmaya çalışmış ve bilimin doğasının hangi yönlerinin öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Literatürde, farklı zamanlarda çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş ve bu konuya ilgi duyan uzmanlar, belirli dönemlerde bilimin bazı özelliklerine yönelik açıklamalar yapmıştır. Araştırmacıların ele aldığı özellikler arasında; tek bir bilimsel yöntemin bulunmaması; ele alınan özelliklerin birbirine bağlı olması, bilimin tüm sorulara yanıt verememesi, bilim ve teknolojinin farklı kavramlar olduğu, gözlemler ve çıkarımlar arasında bir ayrım olduğu; bilimin sosyal ve kültürel bağlamlara gömülü olduğu fikri; bilimsel bilginin geçici, ampirik ve öznel olduğu kavramları; bilimsel yasaların ve teorilerin farklılık gösterdiği görüşü, bilimin teori yüklü olduğu düşüncesi, işbirliği ve rekabet içerdiği ve bilimin çıkarım, yaratıcılık ve hayal gücü içerdiği fikri, bilim ve etik ilişkisi sayılabilir (Abd-El-Khalick 2012; Abd-El-Khalick vd. 1998; Bell 2009; Lederman 2004; 2007; McComas 2004; McComas ve Olson, 1998; Niaz 2009; Osborne vd. 2003; Schwartz vd. 2004) . Bu çalışmaların temel amacının bilimin doğasının kavramsallaştırılmasıdır. Bu kavramsallaştırmanın yapılma sebebi ise bilimin doğasının tüm yönlerini kapsamak değil, öğrencilerin bilimin doğası hakkındaki yaygın önyargılarını gidermek ve onları bu konu hakkında öğretme ve öğrenmeye teşvik etmektir. Fen eğitimi alanında bilimin doğasına yönelik yapılan çalışmalarda ve uygulamalarda araştırmacılar bilimin doğası kavramsallaştırması oluşturmayı amaçlamışlardır ve bu kavramsallaştırma bilimin doğasının bazı genel yönlerine dayanmaktadır (Kampourakis, 2016). Kavramsallaştırma konusu ile ilgilenen araştırmacılar bilimin doğasının genel yönlerinin neler olabileceği konusunda asgari düzeyde anlaşma sağlaması sebebiyle "ortak görüş/uzlaşılmış görüş" terimini kullanmaktadır (Büber-Kılınç, 2021). Ancak bu kavramsallaştırma yetersiz ve yanıltıcı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Kampourakis, 2016). Bilimin doğasına ilişkin genel kabul görmüş olan "ortak görüş" listesi, her ne kadar bu alanın temel taşlarından biri olarak kabul edilse de bazı araştırmacılar bu yaklaşımın eksikliklerine işaret etmiş ve bu eksiklikleri gidermek amacıyla yeni önerilerde bulunarak bilimin doğasının daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için çaba sarf etmişlerdir. Bu süreç, bilimin doğasını anlama

çabasının, bilim gibi kendisinin de evrilmekte ve gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ortak görüşü eleştiren araştırmacılar çeşitli bilim disiplinleri arasındaki farklılıklara ve dolayısıyla bilimlerin (farklı) doğalarına vurgu yapan farklı bir bilimin doğası kavramsallaştırmasını desteklemektedir (Kampourakis, 2016).

Bilimin doğasının genel yönlerine vurgu yapan ortak görüş/uzlaşılmış görüşün bilimin heterojenliğini gizlediği, dar bir bilim imajı çizdiği, sunulan liste tarzı yapının öğrenciler tarafından öğrenilecek başka bir şey ya da bilimi tanımlamak için gerekli ve yeterli koşulların bir listesi olarak algılanabileceği için eleştiriler almıştır (Erduran ve Dagher, 2014; Irzik ve Nola, 2011; Mathews, 2012).

Bilimin doğası ile ilgilenen araştırmacılar her ne kadar hangi özelliklerin öğretilmesi gerektiği konusunda kendinden önceki kavramsallaştırma çabasını eleştirse de yapılan açıklamaları tamamen göz ardı etmemiş bilimin doğasının öğrencilere daha iyi aktarabilmenin nasıl olması gerektiği konusunda kafa yormuştur. Burada ortak amaç öğrencilere bilimin nasıl işlediğini keşfettirmeye çalışmaktır. Eğer bilim eğitiminin temel hedefi, bilgi sahibi vatandaşlar yetiştirmekse, bu durumda öğrencilerin bilimsel bilginin kaynağını, anlamını, oluşturulma ve doğrulanma süreçlerini ve kullanım şekillerini, yani genel olarak bilimin doğasını kavramaları esas olmalıdır (Dagher, 2020, s.44).

Bilimin doğasını anlamak, bilim eğitiminin önemli bir bileşenidir ve bilgi sahibi vatandaşların yetiştirilmesinde temel bir rol oynar. Ancak, bilim eğitimi sadece bilimsel bilginin doğasını anlamakla sınırlı değildir; aynı zamanda bilimin sınırlarını ve bilimin dışında kalan sahte bilim veya yanıltıcı iddiaları tanıma ve eleştirme yeteneğini geliştirmeyi de içerir. Öğrenciler, bilimsel yöntemi ve mantığı kullanarak, uzak durmaları gereken sözde bilim iddialarını tespit etmeli ve değerlendirmelidirler. Bu şekilde, bilim eğitimi sadece bilgi üretme sürecine odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda bilgiyi sorgulama ve eleştirme becerilerini de geliştirerek öğrencileri bilgiye daha sağlıklı bir şekilde yaklaştırır. Çünkü bilimin kendisinin, sözde-bilime göre ifade edilmesi ve sözde-bilimden ayırt edilmesi halinde, bilim öğrenenler için daha anlamlı olacağını söylemek mümkündür (Erduran, 1995).

Sözde bilim, bilimsel gibi görünmesine rağmen bilimin gerektirdiği standartlara uymayan inançlar ve uygulamalar topluluğuna verilen addır (Tutar, 2014). Bilimsel görünümlü ancak aslında bilimsel olmayan düzenli düşünceler, süreçler ve davranışlar, sözde-bilim (pseudoscience) olarak adlandırılabilir (Martin,1994). Sözde-bilim, bilim görüntüsü veren ancak bilim olmayan sistematik önermeler, uygulamalar ve tutumlar bütünüdür. Bu, sözde bilimin, bilimin karakteristiği olan bazı özelliklere sahip olduğu anlamına gelir ve bu özellikler ona bir bilim görünümü verir. Ancak aynı zamanda bilimin karakteristiği olmayan, genellikle kolayca ayırt edilemeyen başka özelliklere de sahiptir (Martin, 1971). Sözde bilimsel iddialar hiçbir denetim süzgecinden geçmezler; sadece bilimsel araştırmaları iyi analiz ederek iddialarını sunarken etkileyici olmak adına bu verileri maddi çıkarları için kullanırlar. Bu nedenle sözde bilimin zihinlerde olumsuz bir anlamı vardır (Canan, 2019). Sözde bilim insanlara duymak istediklerini söyler. Bu da bilimsel okuryazarlığı olmayan ve bilimin doğasını kavrayamamış bireylerin etkilenmesini kolaylaştırır. Örneğin ölümsüzlüğü bulur, onlara sonsuz mutluluğu vaat ederler. Hiçbir denetim mekanizmasından geçmeyen bu iddialar bilimin inandırıcı gücünü kullanarak insanların güvenini sağlamakta etkili olur. Sözde-bilimsel iddialar ile yani bilimsel bilgiye ve genel-geçer araştırmalara uygun sonuçları olmayan araştırmalarla karşılaştıklarında irdelemeden kabul eden kimselerin bu durumunun kaynağı bilimin doğasını anlamamış olmamalarıdır (Ekiz, 2007).

Bilgi ve teknoloji çağında yer alan toplumlar, bilimi ve bilimsel bilgileri anlayarak bu bilgileri eyleme dönüştürebilen bireyler yetiştirmek için eğitim programlarını dikkatlice şekillendirirler. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı fen bilimleri öğretim programının vizyonunu bilim ve teknolojinin hızla geliştiği günümüzde öğrencileri fen/bilim okuryazarı bireyler yetiştirmek olarak tanımlamıştır (MEB, 2018). Bilimsel okuryazarlığın gerekliliklerinden birisi bireylerin bilim ile

sözde bilimi ayırt edebilme, bilimin güçlü olduğu ancak sınırlılıklarının bulunduğunu kavrayabilme yeteneklerinin olmasıdır (Gül, 2016,s.181). Bu nedenle küçük yaşlardan itibaren bilimin özünün ne olduğu öğrencilere anlatılmalıdır. Bilimin doğasının ne olduğunun öğrencilere doğru bir şekilde fark ettirilmesinde ise öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

Sözde bilimle mücadele etmenin en etkili yollarından birisi de bilimsel okuryazar bireyler yetiştirmektir. Öğrencileri bilim ve bilimsel olaylar ile tanışmasında anahtar konumunda bulunan sınıf öğretmenleri ve geleceğin sınıf öğretmeni olacak sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğası ile ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları bilimsel okuryazar birey yetiştirmede önemlidir. Bu nedenle, öğretmenlerin bilim ve bilimsel bilginin doğasını derinlemesine anlamaları, bu anlayışları sınıf ortamı ve ders işleyişine uygun yöntemler, teknikler ve stratejiler kullanarak aktarabilmeleri gerekmektedir. Ayrıca, bu aktarımı yapabilmeleri için bilimin doğasını ve bilim ile sözde bilim arasındaki farkları iyi kavramaları büyük önem taşımaktadır.

Sözde-bilimin ne olduğunun değerlendirilmesi bilimin doğası öğretimin ayrılmaz bir parçası haline gelmelidir. Bilim, uzun yıllardır dünya genelinde baskın bir güç olmasına rağmen, günümüzde hala birçok kişi çeşitli sözde-bilim uygulamalarına inanmaya devam etmektedir. Bilim öğretmenleri, öğrencilere sadece bilimin ne olduğunu öğretmekle kalmamalı, aynı zamanda sözde-bilim örneklerini vererek sözde-bilimin doğasını kavramalarını sağlamalıdır. Ayrıca sözde-bilimin doğasının bilimin doğasının bir parçası olarak incelenmesi, öğrencilerin kendi inançları ve bunların nasıl geliştiği hakkında daha fazla düşünmelerine yardımcı olmalıdır. Birinin inançlarını değiştirme sürecinin önemli bir parçası, bilim veya diğer alanlarda olsun, mevcut bilgi durumunun yetersizliğinin farkına varmaları sağlanmalıdır (Good, 2012).

Öğrencilerin sınıf ortamındaki davranışlarının ve var olan bilim anlayışlarının şekillendirilmesinde, öğretmenlerin bilim anlayışının önemli olduğu bilinmektedir (Mellado, 1997). Fen bilimleri derslerinin, öğrencilerin bilimsel bilginin doğası ile ilgili görüşleri olumlu ya da olumsuz etkilediği gerçekliğinin var olma ihtimali bile konunun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin bilimsel bilgi ve teknolojiyi kullanma bilgisini öğrencilere etkili bir biçimde sunduğu zaman, öğrencilerin bilimsel düşünme kabiliyetlerine olumlu yönde etki etmesi beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimi ve bilimin doğasını kavramış olan eğitimcilerin öğrencileri bilimi ve bilimin doğasını anlayan bireyler olarak yetiştirmesi kabul edilebilir bir gerçekliktir. Can (2008) bilimin doğasını kavramış olan bireylerin yetişmesine temel eğitim alınan okullarda başlandığını ifade etmektedir. Bilim okuryazarı bireyler bilim-sözde bilim ayrımını yapabilecek bilgi ve yeteneğe sahip olurlar. Bu çalışma, bilim okuryazarlığının önemli bir önkoşulu olan bilimin doğasını anlamanın önemi göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, sınıf öğretmeni adayları ve mevcut sınıf öğretmenlerinin bilime ve sözde bilime yönelik görüşleri incelenmiştir. Katılımcıların bilimin doğasına ilişkin düşünceleri ile bilim ve sözde bilim inançları bir arada değerlendirilerek, bu konuların daha iyi anlaşılmasına ve alana katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Gerçek bilim ile sözde bilimsel inançları birbirinden ayırt edebilmek için, gerçek bilimin ne olduğunu, hangi araştırma alanlarını kapsadığını ve hangi yöntemlerle çalıştığını bilmek önemlidir. Bu sebeple öğrencilerin bilim ve bilimsel olaylarla tanıştırılmasında önemli bir işleve sahip sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesi ve sözde bilim-bilim ayrımını yapabilmeleri gerekmekte ve konuyla ilgili alan çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hem sınıf öğretmeni adaylarının hem de mevcut sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası inanışları ve sözde-bilim ve bilim inanışlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmada aşağıda yer alan alt problemlere cevap aranmıştır;

Sınıf öğretmenlerinin;

1. Bilimin doğasına yönelik görüşleri nasıldır?
2. Sözde bilim-bilim ayrımı inanışları nasıldır?

Sınıf öğretmeni adaylarının;

3. Bilimin doğasına yönelik görüşleri nasıldır?
4. Sözde bilim-bilim ayrımı inanışları nasıldır?
5. Sınıf öğretmenleri ile sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
6. Sınıf öğretmenleri ile sınıf öğretmeni adaylarının sözde bilim inanışları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Bilimsel okuryazarlık, günümüz dünyasında karşılaşılan karmaşık sorunların çözümünde kritik bir rol oynar; zira bireylerin bilim temelli kanıtları değerlendirebilme ve günlük hayatta karşılaştıkları bilimsel iddiaları sorgulayabilme becerileri, toplumun genel refahı için büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla, eğitimcilerin bilimin doğası hakkında derinlemesine bir anlayışa sahip olmaları ve bilim ile sözde-bilimi ayırt edebilmeleri, bu temel becerilerin öğrencilere etkin bir şekilde aktarılmasında hayati bir öneme sahiptir. Bu çalışma, bilimin doğası ve bilim-sözde-bilim ayrımı konularındaki öğretmen anlayışlarını ortaya koymakta ve böylece, bu iki önemli alanı nasıl daha etkili bir şekilde ele alınabileceği hakkında değerli açıklamalar sunmaktadır. Kısacası, mevcut çalışma, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bilimin doğası ve bilim-sözdebilim ayrımı konularında sağlam bir anlayış geliştirmelerinin, gelecek nesillerin bilimsel okuryazarlık becerilerinin artırılmasında oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Bu, özellikle bilgi çağında, bireylerin bilimsel bilgiyi anlamaları ve bu bilgiyi günlük karar verme süreçlerinde kullanmaları gerektiği düşünüldüğünde, son derece önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, sınıf öğretmenleri adayları ve sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası hakkındaki görüşleri ve bilim-sözde bilim inanışlarını betimlemeyi amaçlayan bir tarama çalışmasıdır. Tarama modelleri geçmişte olan bir durumu ya da hala mevcut olan bir durumu olduğu gibi betimleyen araştırma modelleridir. Tarama modellerinde araştırma konuları (olay, birey, nesne, vs.) kendi mevcut durumları içinde değiştirilmeden veya etkileme amacı güdülmeden olduğu gibi tanımlanır (Karasar, 2008: 77).

Çalışma Grubu

Birinci yazarın sınıf öğretmeni olarak Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir ilin merkezinde görev yapması nedeniyle örneklemin belirlenmesinde olasılıklı olmayan örneklem yöntemlerinden uygun örneklem yöntemi seçilmiştir. Bu çalışma kapsamında 2021–2022 Eğitim-öğretim yılında Orta Karadeniz'de bir ilin Milli Eğitim Müdürlüğü verileri esas alınarak tespit edilen ve halen bu ilin merkezinde görevde olan 172 öğretmene ulaşılmış; yine aynı ilde bir üniversitenin sınıf eğitimi bölümünde öğrenim gören 136 öğrenciye ulaşılmıştır.

Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının demografik bilgileri Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1 Sınıf öğretmenlerinin demografik özellikleri

		f
Cinsiyet	Erkek	97
	Kadın	75
Yaş	25-30	10
	35-40	39
	40-45	74
	50 ve üstü	49
Lise Mezuniyet Türü	Genel Lise	103
	Yabancı Dil Ağırlıklı Lise	10
	Fen Lisesi	1
	Anadolu Lisesi	21
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	12

	Anadolu İmam-Hatip Lisesi	7
Lise Mezuniyet Alanı	Sayısal	47
	Eşit ağırlık	74
	Sözel	38
	Yabancı Dil	3
	Diğer	10
Lisans Mezuniyet Alanı	Sınıf Öğretmenliği	139
	Eğitim Fakültesi	20
	Diğer Fakülte ya da Yüksekokul	13
Lisansüstü Mezuniyet Alanı	Yüksek Lisans	33
	Doktora	1
	Hiçbiri	139
Okutulan Sınıf	1.sınıf	37
	2.sınıf	44
	3.sınıf	43
	4.sınıf	45
	Hiçbiri	3
Bilimin doğası öğretimi dersi alıp-almama durumları	Evet	16
	Hayır	156

Çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin 97'si erkek, 75'i kadındır. Çalışma grubunda her sınıf seviyesinde öğretim gerçekleştiren öğretmenler yer almaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu bilimin doğası ve öğretimine yönelik ders almamıştır.

Tablo 2 Sınıf öğretmeni adaylarının demografik özellikleri

		f
Cinsiyet	Erkek	31
	Kadın	105
Lise Mezuniyet Türü	Genel Lise	11
	Yabancı Dil Ağırlıklı Lise	2
	Fen Lisesi	8
	Anadolu Lisesi	86
	Sosyal Bilimler Lisesi	6
	Mesleki ve Teknik AL	15
	Anadolu İmam-Hatip Lisesi	8
Lise Mezuniyet Alanı	Sayısal	35
	Eşit ağırlık	86
	Sözel	3
	Yabancı Dil	2
	Diğer	10
Sınıf	1.sınıf	45
	2.sınıf	36
	3.sınıf	21
	4.sınıf	34
Bilimin doğası öğretimi dersi alıp-almama durumları	Evet	39
	Hayır	97

Sınıf öğretmeni adaylarının 31'i erkek, 105'i kadındır. Çalışma grubunda her sınıf seviyesinde öğrenim gören öğretmen adayı yer almaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası bilimin doğası ve öğretimine yönelik ders almamıştır.

Çalışmaya başlanmadan önce etik kurul onayı için başvuru yapılmış, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda (Protokol No. 2022/05) 28.02.2022 tarihli 2022/05 toplantısında alınan onay kararı ile çalışma yürütülmüştür.

Bu çalışmaya katılan tüm katılımcılara, araştırmanın amaçları, yöntemleri, kişisel bilgilerin korunması ve gizliliği hakkında detaylı bilgi verilmiş ve bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formu imzalatılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler Çetinkaya ve Taşar (2018) tarafından geliştirilen, 21 maddeden oluşan 'Sözde-Bilim İnanış Ölçeği' ve Özcan ve Turgut (2014) tarafından geliştirilen 37 maddeden oluşan 'Bilimin Doğası İnanışları Ölçeği' kullanılmıştır. Her iki ölçek için de gerekli izinler alınmıştır. Konunun değişkenler açısından durumunu tespit etmek amacıyla bu ölçekler dışında 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır.

Bilimin Doğası İnanışları Ölçeği (BDİÖ)

Ölçek fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğası inanışlarını belirlemek amacıyla Özcan ve Turgut (2014) tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçme aracı 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddeler Tablo 3'te yer aldığı şekliyle yedi alt boyutta toplanmıştır.

Tablo 3 Bilimin doğası inanışları ölçeğinin faktörleri

Faktörler	Maddeler
Bilimsel Bilginin Değişimi	1, 8, 15, 20, 23, 30
Gözlem ve Çıkarım	2, 13, 21, 25
Bilimsel Yöntem/Yöntemler	3, 19, 29, 32
Yaratıcılık ve Hayal Gücü	4, 9, 17, 24, 37
Bilimin Kabulleri ve Sınırları	5, 7, 16, 22, 26, 28, 34, 36
Sosyo-kültürel Etki	6, 12, 18, 33
Bilimsel Kanun ve Teoriler	10, 11, 14, 27, 31, 35

Araştırmacılar ölçme aracının geliştirilmesi sürecinde ölçeğin yedi faktörlü yapısının toplam varyansın % 50,15'ini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır. Tavşancıl (2005) toplam varyansın % 40 ile % 60 arası değerlerde olması ölçme aracının faktör yapısının güçlü kabul edilir düzeyde olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle BDİÖ yedi faktörlü yapısının uygun olduğu söylenebilir.

Araştırmacılar ölçeğin tümü için Cronbach Alfa değerini 0,783 olarak bulmuşlardır. Bu çalışma için yapılan analizlerde ise ölçeğin güvenirlik katsayısı 0,70 olarak bulunmuştur. Ölçek yetişkin grubu için hazırlandığından faktör analizi yeniden yapılmamıştır.

Sözde-Bilim İnanış Ölçeği (SBİÖ)

Çetinkaya ve Taşar (2018) sözde-bilimsel inanışları açığa çıkarmayı hedefleyen 21 maddelik üç boyutlu ölçek geliştirmişlerdir. Ölçekte yer alan maddeler ve altında toplandığı faktörler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 2 Sözde-bilim inanış ölçeğinin faktörleri

Faktörler	Maddeler
Sözde-fiziksel iddialar	1-9 arası sorular
Sözde-öngörüsel iddialar	10-16 arası sorular
Sözde-medikal iddialar	17-21 arası sorular

Araştırmacılar ölçme aracının geliştirilmesi sürecinde ölçeğin üç faktörlü yapısının toplam varyansın %42.81'ini açıkladığı sonucuna ulaşmışlardır. Tavşancıl (2005) toplam varyansın % 40 ile % 60 arası değerlerde olması ölçme aracının faktör yapısının güçlü kabul edilir düzeyde olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle SBİÖ üç faktörlü yapısının uygun olduğu söylenebilir. Araştırmacılar geliştirdikleri ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa değerini 0,84 olarak bulmuşlardır.

Ölçek ortaokul öğrencileri için hazırlanmıştır. Bu çalışmada ölçme aracı yetişkin grubuna uygulanmıştır. Örneklem farklı olması sebebiyle faktör analizi yeniden yapılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğine bakılmadan önce örneklem uygunluğunu belirlemek maksadıyla Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmış ve .75 bulunmuştur. Field (2000) KMO değeri için alt sınırın .50 olması gerektiğini belirtmiştir. Akgül ve Çevik (2003) ise bu değerin .60 olması gerektiğini ifade etmiştir. Her iki değer de düşünüldüğünde ölçeğin faktör analizi gerçekleştirmek için uygun olduğu sonucuna ulaşılmış ve faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 3 Sözde-bilim inanış ölçeğinin faktör yük değerleri

Madde No	Faktörler		
	Faktör 1	*Faktör 2*	*Faktör 3*
M1	,422		
M2	,775		
M3	,772		
M4	,840		
M5	,744		
M6	,543		
M7	,798		
M8	,466		
M9	,575		
M10		,728	
M11		,710	
M12		,678	
M13		,739	
M14		,638	
M15		,695	
	Madde 16 ilk faktörde. 30 altında değer aldığı için analizden çıkartılmıştır.		
M16			
M17			,741
M18			,743
M19			,818
M20			,699
M21			,552

Ölçeğin orijinalinde gerçekleştirilen faktör analizinde 3 faktör belirlenerek analiz yapıldığı için öğretmen ve öğretmen adaylarının örneklemi için de analiz yapılırken faktör analizi esnasında yapılan işlem 3 faktör ile kısıtlanarak gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda, ölçeğin açıkladığı toplam varyansın %53.32 olduğu ve bu varyansın 3 faktör altında toplanan maddelerle ilişkilendirildiği bulunmuştur. Tavşancıl (2005) toplam varyansın % 40 ile % 60 arası değerlerde olması ölçme aracının faktör yapısının güçlü kabul edilir düzeyde olduğunu belirtmektedir. Elde edilen değer Tavşancıl (2005)'in belirttiği değer aralığında yer aldığı için açıklama düzeyi yeterli kabul edilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yük değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablodaki değerlere bakıldığında SBİÖ 20 madde 3 boyut olacak şekilde düzenlenmiştir. Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde Faktör 1'de (Sözde-Fiziksel İddialar) 9 maddenin, Faktör 2'de (Sözde-Öngörüsel İddialar) 6 maddenin ve Faktör 3'te (Sözde-Medikal İddialar) 5 maddenin toplandığı görülmektedir. Ölçeğin 20 maddelik halinin güvenirlik çalışmaları sonucunda Cronbach Alfa (α) katsayısının .92 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin birinci faktör için .88, ikinci faktör için .87 ve üçüncü faktör için .86 olarak hesaplanmıştır.

Analizlerden elde edilen sonuçlara göre ölçeğin sınıf öğretmeni ve sınıf öğretmeni adaylarının bilim-sözde bilim inanışlarını tespit etmek amacına ulaşmada kullanılabilir olduğunu söylemek mümkündür.

İşlem

Araştırmada belirlenen problemlere cevap bulmak amacıyla veriler 2021-2022 eğitim ve öğretim yılı güz ve bahar döneminde toplanmıştır. Öncelikle veri toplama aracı olarak kullanılmasına karar verilen ölçekler için ölçek sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Çalışma grubunun özelliklerini daha detaylı belirleyebilmek için ölçeklere kişisel bilgileri elde etmek amacıyla kişisel bilgi formu eklenmiş ve ölçekler bastırılmıştır. Bastırılan ölçeklerin katılımcılara teker teker verilmesi ile veriler toplanmıştır. Ölçeği uygulama süresi yaklaşık üç ay sürmüştür. Verilerin toplanması sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma için ölçme araçlarından elde edilen veriler ilk olarak incelenmiş ve eksik değer olup olmadığı kontrol edilmiştir. Veriler içerisinde ölçeklerin birinin maddelerinin tamamını boş bırakan katılımcıların üçünün verisi çıkarılmış ve diğer eksik değerlere ortalama atanarak veriler düzeltilmiştir. Verilerin düzeltilmesinin ardından, hangi analiz testlerinin uygulanacağını belirlemek için, önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Bu amaçla, normallik düzeyini tespit etmek için Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testleri uygulanmıştır.

Tablo 6'da bu analizlerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablo incelendiğinde sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinin normal dağıldığı ancak sözde bilim inanışlarının normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 6 Normallik testi

	Kolmogorov-Smirnov[a]			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Bilimin Doğası (Öğretmen Adayları)	.071	136	.089	.989	136	.353
Bilimin Doğası (Öğretmenler)	.064	169	.089	.990	169	.294
Sözde Bilim İnanışları (Öğretmen Adayları)	.097	136	.003	.970	136	.004
Sözde Bilim İnanışları (Öğretmenler)	.076	169	.017	.970	169	.001

Normallik testlerinin yanı sıra değişkenlerin normallik sayıltısını sağlayıp sağlamadığını belirlemek amacıyla alternatif metotlar da kullanılabilmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları [-1 ile 1] arasında olduğunda (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2020, s.59), bu katsayılar kendi standart hatalarına bölündüğünde elde edilen Z puanları [-3.29 ile 3.29] arasında bulunduğunda (Kim, 2013), değişkenlerin normal dağılım gösterdiği kabul edilir. Değişkenlerin histogram ve Q-Q grafikleri de normallik hakkında bilgi vermek için incelenebilir.

Bu sebeple hem öğretmenlerin hem de adayların Sözde Bilim İnanış Ortalamalarının çarpıklık ve basıklık katsayıları ile Z puanları hesaplanmış hem de histogram ve Q-Q grafikleri incelenmiştir.

Tablo 7 Sözde bilim inanışları çarpıklık-basıklık katsayıları ve z puanları

	Çarpıklık	Basıklık	Z Puanı	
			Çarpıklık	Basıklık
Sözde Bilim İnanışları (Öğretmen Adayları)	.545	1.944	2.62	4.70
Sözde Bilim İnanışları (Öğretmenler)	.611	.677	3.26	1.82

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adaylarının Sözde Bilim İnanışları çarpıklık ve basıklık katsayılarının [-1 +1] aralığı dışında kaldığı, basıklık katsayısı ile hesaplanan Z puanının ise 3.29'dan büyük olması sebebiyle öğretmen adaylarının Sözde Bilim İnanışları ortalamalarının normal dağılmadığına, öğretmenlerin ortalamalarının ise basıklık ve çarpıklık katsayılarının [-1

+1] aralığında yer alması ve çarpıklık-basıklık katsayıları ile hesaplanan Z puanlarının 3.29'dan küçük olması sebebiyle normal dağıldığına karar verilmiştir.

Elde edilen tüm bu bulgular değerlendirildiğinde normal dağılım sergileyen değişkenler için parametrik olan testler kullanılmasına, normal dağılım göstermeyen değişkenlerde ise parametrik olmayan testlerin tercih edilmesine karar verilmiştir. Öğretmenlerin Bilimin Doğası ve Sözde Bilim İnanışları düzeylerini tespit etmek maksadıyla betimsel istatistiklerden olan aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Sınıf öğretmenleri ile sınıf öğretmeni adaylarının Bilimin Doğasına İlişkin Görüşleri ve Sözde Bilim İnançları arasındaki olası farklılıkları tespit etmek için bağımsız örneklemler t-testi ve Mann Whitney-U testi uygulanmıştır.

Etik İzin

Bu çalışma Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda (Protokol No. 2022/05) 28.02.2022 tarihli 2022/05 toplantısında görüşülerek etik açıdan bir sorun teşkil etmediği belirlenmiş ve olumlu karar ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bulgular

Sınıf Öğretmenlerinin Bilim Doğasına Yönelik Görüşleri

Bu araştırmada, mevcut sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına ilişkin görüşlerini belirlemek için, öğretmenlerin 'Bilimin Doğasına Yönelik Görüş Ölçeği'nden' elde ettikleri puanların ortalamaları hesaplanmış ve bu sonuçlara Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 4 Sınıf öğretmenlerinin bilim doğasına yönelik görüşleri

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	Ss
Bilimsel Bilgi	169	2.00	4.83	3,26	.55
Gözlem ve Çıkarım	169	1.75	4.50	3,10	.39
Bilimsel Yöntem	169	2.00	4.50	3,05	.49
Yaratıcılık	169	1.80	4.60	3,28	.54
Bilimin Kabulleri	169	2.25	4.63	3,36	.39
Sosyo-Kültürel Etki	169	1.00	4.75	2,86	.69
Bilimsel Kanun	169	2.17	4.17	2,99	.34
Bilimin Doğası	169	2.49	3.84	3,16	.24

Tablo 8 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına yönelik görüş ortalamalarının $\bar{X}$=3,16 olduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda öğretmenlerin bilimin doğasına yönelik görüşlerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından Bilimin Kabulleri ve Bilimsel Bilgi alt boyutunda yüksek ortalama, sırasıyla Sosyo Kültürel Etki ve Bilimsel Kanun alt boyutlarında ise en düşük ortalamayı elde ettikleri belirlenmiştir.

Bu doğrultuda, öğretmenlerin bilimin kabullerine ilişkin görüşleri ve bilimsel bilgi düzeylerinin diğer boyutlara kıyasla daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Sınıf Öğretmenlerinin Sözde Bilim-Bilim Ayrımı İnanışları

Sınıf öğretmenlerinin sözde bilim-bilim ayrımı inanışlarını belirlemek amacıyla öğretmenlerin Sözde Bilim İnanış Ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları hesaplanmış ve Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9 Sınıf öğretmenlerinin sözde bilim inanışları

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	Ss
Sözde-Fiziksel İddialar	169	1.00	5.00	2,55	.85
Sözde-Öngörüsel İddialar	169	1.00	5.00	2,16	.91
Sözde-Medikal İddialar	169	1.00	5.00	3,27	.87
Sözde Bilim İnanışları	169	1.00	5.00	2,62	.74

Tablo 9 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin Sözde Bilim İnanış ortalamalarının $\bar{X}$=2.62 olduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda öğretmenlerin sözde bilim inanışlarının orta düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından Sözde-Medikal İddialar alt boyutunda en yüksek, Sözde-Öngörüsel İddialar adlı alt boyutta ise en düşük ortalamaya elde ettikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda öğretmenlerin sözde-medikal iddialara inanış düzeylerinin sözde-fiziksel ve sözde-öngörüsel iddialara inanış düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bilimin Doğasına Yönelik Görüşleri

Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerini tespit etmek maksadıyla adayların 'Bilimin Doğasına Yönelik Görüş Ölçeğinden' aldıkları puan ortalamaları hesaplanmış ve Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10 Sınıf öğretmeni adaylarının bilim doğasına yönelik görüşleri

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	Ss
Bilimsel Bilgi	136	2.00	5.00	3,86	.58
Gözlem ve Çıkarım	136	2.00	5.00	3,32	.53
Bilimsel Yöntem	136	2.00	4.50	3,20	.45
Yaratıcılık	136	2.00	5.00	3,77	.67
Bilimin Kabulleri	136	2.25	4.75	3,62	.44
Sosyo-Kültürel Etki	136	1.00	5.00	3,11	.83
Bilimsel Kanun	136	2.33	4.50	3,08	.33
Bilimin Doğası	136	2.65	4.43	3,46	.33

Tablo 10 incelendiğinde adayların bilimin doğasına yönelik görüş ortalamalarının $\bar{X}$=3.46 olduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda adayların bilimin doğasına yönelik görüşlerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca adayların ölçeğin alt boyutlarından Bilimsel Bilgi alt boyutunda en yüksek, Bilimsel Kanun adlı alt boyutta ise en düşük ortalamayı elde ettikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda adayların bilimsel bilgi düzeylerinin diğer boyutlara göre daha yüksek ifade edilebilir.

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sözde Bilim İnanışları

Sınıf öğretmeni adaylarının sözde bilim inanışlarını belirlemek amacıyla puan ortalamaları hesaplanmış ve Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11 Sınıf öğretmeni adaylarının sözde bilim inanışları

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	Ss
Sözde-Fiziksel İddialar	136	1.00	4.89	2,36	.73
Sözde-Öngörüsel İddialar	136	1.33	4.50	2,85	.49
Sözde-Medikal İddialar	136	1.40	5.00	3,19	.63
Sözde Bilim İnanışları	136	1.15	4.80	2,47	.55

Tablo 11'e göre öğretmen adaylarının Sözde Bilim İnanış ortalamalarının $\bar{X}$=2.47 olduğu görülmektedir. Bu bulgu doğrultusunda adayların sözde bilim inanışlarının orta düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca adayların ölçeğin alt boyutlarından Sözde-Medikal İddialar alt boyutunda en yüksek, Sözde-Fiziksel İddialar adlı alt boyutta ise en düşük ortalamayı elde ettikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda adayların sözde-medikal iddialara inanış düzeylerinin sözde-fiziksel ve sözde-öngörüsel iddialara inanış düzeylerinden daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmenleri ile Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bilimin Doğasına Yönelik Görüşlerinin Karşılaştırılması

Katılımcıların bilimin doğasına yönelik görüşleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek maksadıyla bağımsız örneklemler t-testi yapılmış ve bulgular Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12'ye göre incelendiğinde katılımcıların Bilimsel Bilgi, Gözlem ve Çıkarım, Bilimsel Yöntem, Yaratıcılık, Bilimin Kabulleri, Sosyo-Kültürel Etki ve Bilimsel Kanun alt boyutları ile Bilimin Doğası düzeylerinin anlamlı derecede farklılaştığı ve bu farklılığın tüm boyutlarda öğretmen adayları lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 12 Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinin arasındaki farklılığının belirlenmesine ilişkin t-testi sonuçları

	Değişken	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Bilimsel Bilgi	Sınıf Öğretmeni	169	3,26	.55	9.062	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,86	.58		
Gözlem ve Çıkarım	Sınıf Öğretmeni	169	3,10	.39	4.262	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,32	.53		
Bilimsel Yöntem	Sınıf Öğretmeni	169	3,05	.49	2.658	.008*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,20	.45		
Yaratıcılık	Sınıf Öğretmeni	169	3,28	.54	7.009	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,77	.67		
Bilimin Kabulleri	Sınıf Öğretmeni	169	3,36	.39	5.554	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,62	.44		
Sosyo-Kültürel Etki	Sınıf Öğretmeni	169	2,86	.69	2.860	.005*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,11	.83		
Bilimsel Kanun	Sınıf Öğretmeni	169	2,99	.34	2.318	.021*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,08	.33		
Bilimin Doğası	Sınıf Öğretmeni	169	3,16	.24	9.100	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,46	.33		

*p < .05

Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüş düzeylerinin öğretmenlere kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Sınıf Öğretmenleri ile Sınıf Öğretmeni Adaylarının Sözde-Bilim İnanışlarının Karşılaştırılması

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların Sözde Bilim İnanışları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek maksadıyla bağımsız örneklemler t-testi yapılmış ve bulgular Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13 Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının sözde bilim inanışları arasındaki farklılığının belirlenmesine ilişkin t-testi sonuçları

	Değişken	n	$\bar{X}$	Ss	t	p
Sözde-Fiziksel İddialar	Sınıf Öğretmeni	169	2,55	.85	2.128	.034*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	2,36	.73		
Sözde-Öngörüsel İddialar	Sınıf Öğretmeni	169	2,16	.91	7.812	.000*
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	2,85	.49		
Sözde-Medikal İddialar	Sınıf Öğretmeni	169	3,27	.87	.949	.344
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	3,19	.63		
Sözde Bilim İnanışları	Sınıf Öğretmeni	169	2,62	.74	1.917	.056
	Sınıf Öğretmeni Adayı	136	2,47	.55		

*p < .05

Tablo 13'teki bulgular incelendiğinde araştırmanın katılımcılarının Sözde-Medikal İddialar ve Sözde Bilim İnanış Düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken Sözde-Fiziksel ve Sözde-Öngörüsel İddialara İnanış düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık Sözde-Fiziksel İddialar boyutunda öğretmenler lehine olurken Sözde-Öngörüsel İddialar boyutunda öğretmen adayları lehine olmuştur. Bu bulgulara dayanarak, öğretmenlerin sözde-fiziksel iddialara inanma düzeylerinin öğretmen adaylarına göre anlamlı derecede daha yüksek

olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının ise Sözde-Medikal İnanış düzeyleri öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha yüksektir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilimin doğası anlayışları ile sözde-bilim inanışlarını ortaya konmak amaçlanmıştır. Sınıf öğretmenlerinin erken yaşlarda bireylerin bilim anlayışları üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri göz önüne alındığında onların bilim ve bilim olmayana yönelik düşüncelerinin ortaya çıkarılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu önemin farkında olarak, pek çok fen eğitimi araştırmacısı öğretmenlerin bilimin doğasına ilişkin görüşlerini açığa çıkarmak için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ulusal ve uluslararası literatürde öğretmen adaylarının, öğretmenlerin ve öğrencilerin, bilimin doğasına yönelik görüşlerinin incelendiği çalışmalarda katılımcıların bilimin doğasına yönelik görüşlerinin yetersiz olduğu ya da kavram yanılgılarına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Abd-El-Khalick, 1998, Abd-El-Khalick, 1998 vd, 2012; Akerson vd., 2000; Akgün ve Özenoğlu, 2018; Aslan vd., 2009; Aslan ve Taşar, 2013 Cofré vd. 2019; Edgerly vd., 2022; Hodson, 2009; Khishfe, 2013; Lederman, 2007; Şahin-Kalyon ve Uzun, 2022; Tatar vd., 2011; Yenice, 2019)

Yapılmış olan bu çalışmanın verilerinin analizinden ulaşılan sonuçlara göre de öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik görüşlerinin orta düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerin Bilimsel Bilgi alt boyutunda en yüksek, sırasıyla Sosyo-Kültürel Etki ve Bilimsel Kanun alt boyutlarında ise en düşük ortalamayı elde ettikleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde öğretmen adaylarının da Bilimsel Bilgi alt boyutunda en yüksek, Bilimsel Kanun alt boyutunda ise en düşük ortalamayı elde ettikleri belirlenmiştir. Saraç ve Cappellaro'nun (2015) yaptığı araştırma, sınıf öğretmenlerinin bilimsel bilginin geçici ve değişebilir doğası hakkında gerçekçi görüşlere sahip olduğunu, ancak hipotez, teori ve kanun arasındaki ilişkiler ile bilimsel bilginin epistemolojik yapısı konusunda yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Ek olarak, Çakan-Akkaş ve Kabataş-Memiş (2022), Aslan ve Taşar (2013), Doğanay, Demircioğlu ve Yeşilpınar (2014) tarafından yapılan bazı çalışmalar, bilimin doğasını anlamada gerekli olan hipotez, kanun teori gibi kavramlar konusunda ciddi yanlış anlamaları veya eksik bilgileri olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılmış olan tüm çalışmaların yılları değerlendirildiğinde geçmişten günümüze sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik anlayışlarının yetersiz veya eksik ve hatta değişmeyen kavramsal yanlış anlamalara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda kavram yanılgılarının ve yetersiz görüşlerin giderilmesi için öğretmenlere yönelik nitelikli bilim eğitimi uygulamaları gerçekleştirilebilir.

Yapılan çalışmaya dahil olan katılımcıların Bilimin Doğası İnanış Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar ve tüm alt boyutlardan alınan puanlar değerlendirildiğinde katılımcılar arasında anlamlı fark olduğu ve bu farklılığın tüm boyutlarda ve ölçeğin tümünde sınıf öğretmeni adayları yönünde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda öğretmen adaylarının bilimin doğasına yönelik anlayış düzeylerinin sınıf öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu ve bu yüksek puandan kaynaklı farkında anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada katılımcılara bilimin doğasına yönelik ders alıp almadıkları sorusu sorulmuş alınan cevaplar doğrultusunda sınıf öğretmeni adaylarının sınıf öğretmenlerine göre daha fazla bilimin doğası dersi ile karşılaşmış olduklarını söylemek mümkündür. Sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğası hakkındaki bakış açılarının öğretmenlerden daha yüksek olmasının sebebi, bilimin doğası dersini almış olmalarıyla açıklanabilir.

Literatür incelemesi, öğretmen adayları ve görev yapan öğretmenlerin bilimin doğasına yönelik anlayışlarının eksik ya da yetersiz olabildiklerini gösterse de zengin içeriklerle karşılaştıklarında fen bilimleri derslerinde bilimin doğası unsurlarını dahil etmeye hem istekli hem de niyetli olduklarını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Bell vd., 2015; Ecevit vd., 2018; Erdaş-Kartal

vd., 2019; Herman vd., 2013; Lederman ve Lederman, 2019). Bu bulgular, eğitim süreçlerinde bilimin doğası hakkında derinlemesine bilgi sunmanın ve öğretmenler ile öğretmen adaylarını bu konuda teşvik etmenin potansiyel etkilerini vurgulamaktadır.

Eğitimcilerin, öğrencilere etkili bir şekilde bilimin doğasını keşfettirebilmeleri, ancak kendi eğitim ve pratiklerinde bu unsurları derinlemesine kavramış olmalarına bağlıdır. Dolayısıyla, öğretmenlerin bu derinlemesine bilgi ve anlayışı, sadece teorik bir çerçevede değil, aynı zamanda günlük hayatta karşılaşılan bilgi ve iddiaların sorgulanması sürecinde de öğrencilerine rehberlik edebilmeleri için kritik öneme sahiptir. Öğretmenlerin bu yetkinliğe sahip olmaları, öğrencilerin bilimin doğasını ve bilimsel düşünceyi içselleştirmelerine, aynı zamanda bilimsel bilgiyle bilimsel olmayan iddialar arasındaki ayrımı net bir şekilde yapabilmelerine olanak tanır. Öğretmenler, öğrencilerine bilimsel bir bakış açısı kazandırabilmek için nitelikli bilimsel bir bakış açısına sahip olmalıdır. Öğrencilerine bilimsel olanla olmayanı ayırt etme becerisi kazandırmayı amaçlayan bir öğretmen, öncelikle bu ayrımı kendisi yapabilmelidir (Kızılcık, 2022). Bu nedenle bu çalışmada sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının sözde-bilim inanışları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının sözde bilim inanışlarının orta düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların elde ettikleri puanlar ölçeğin alt boyutları dikkate alınarak değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin Sözde-Medikal İddialar adlı alt boyutta en yüksek, Sözde-Öngörüsel İddialar adlı alt boyutta en düşük ortalamayı elde ettikleri tespit edilmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının ise Sözde-Medikal İddialar adlı alt boyutta en yüksek, Sözde-Fiziksel İddialar adlı alt boyutta ise en düşük ortalamayı elde ettikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç çalışmaya dahil olan mevcut sınıf öğretmeni ve sınıf öğretmeni adaylarının sözde-bilimsel bazı durumlara bilim gibi bir anlam yüklediğinin göstergesi olabilir. Bilimsel bilgiye ve genel-geçer araştırmalara uygun sonuçları olmayan araştırmalarla karşılaştıklarında irdelemeden kabul eden kimselerin bu durumunun kaynağı bilimin doğasını anlamamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir (Ekiz, 2007). Araştırmaya dahil olan öğretmen ve öğretmen adaylarının bilimin doğası puanlarının orta düzeyde olması bu durumu açıklar niteliktedir.

Lindeman'a (1998) göre sözde-bilimsel bilgiler insanların temel ihtiyaç ve motivasyonlarını diğer bir deyişle birçok temel sosyal güdülerini tatmin etme konusunda oldukça etkili olabilir. Bu bilgiler kendimizi, dünyayı ve beklenmedik durumları açıklamak ve anlamak için kolaylıklar sağlaması sebebiyle bireyler tarafından doğru olarak nitelendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında sınıf öğretmeni ve sınıf öğretmeni adaylarının karşılaştıkları bazı durumları açıklamada ve anlamlandırmada kolaylık sağlaması sebebiyle sözde-bilimsel iddialara inanmaya meyilli oldukları söylenebilir.

İnançlar bir kişinin hayatı boyunca edinilir ve işe yaradıkları göründüğü için sürdürülürler. Bu, insanların sahte bilimlere olan inançlarının, kişisel deneyimler, yetiştirilme şekilleri ve yaşadıkları toplumun kültürel etkileri gibi bir dizi faktörden kaynaklandığını ve bu inançların bireyler için belirli işlevler gördüğü, bu yüzden de korunduğu ve devam ettirildiği söylenebilir (Lindemann, 1998). Bu argüman dikkate alındığında öğrencilerin sözde-bilimsel iddialara karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmelerini sağlamak amacıyla, sınıf öğretmenlerinin, öğrencilere bu tür iddiaların çekiciliğine karşı dirençli olmalarını destekleyecek sağlam ve bilimsel düşünmeyi teşvik eden eğitim ortamları oluşturmaları gereklidir. Bu tür eğitim ortamlarının oluşturulabilmesi için de öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının sahip oldukları sözde-bilimsel iddialar konusunda farkındalıkları artırılmalıdır.

Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının Sözde-Medikal İddialar ve Sözde Bilim İnanış Düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken Sözde-Fiziksel ve Sözde-Öngörüsel İddialara İnanış düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık Sözde-Fiziksel İddialar boyutunda öğretmenler lehine olurken Sözde-Öngörüsel İddialar boyutunda öğretmen adayları lehine olmuştur. Bu bulgular doğrultusunda öğretmenlerin Sözde-Fiziksel İddialara inanış düzeylerinin öğretmen adaylarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının ise Sözde-Medikal İnanış düzeyleri öğretmenlere göre anlamlı

şekilde daha yüksektir. Her ne kadar ölçeğin alt boyutlarında bazı farklılıklar mevcut olsa da sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının sözdebilimsel inanış düzeyleri aynıdır ve ölçeğin tamamında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum her iki grubun da bilim olmayana inanma olasılıklarının olduğunu göstermektedir.

Literatür taraması, öğretmen adaylarının bilim ve sözde bilim arasındaki farkları anlama ve bilimsel yöntemlere ilişkin tutarsız görüşlere sahip olduklarını gösteren çalışmaları ortaya koymaktadır. Örneğin, Çetinkaya-Kirman (2013) ve Ayvacı ve Bağ (2016) gibi araştırmacılar, adayların bu konularda düşük performans sergilediğini; Kallery (2001) ise yarısının bilimsel olmayan görüşleri benimsediğini belirtmiştir. Bu çalışmanın bulguları da benzer sonuçlar içermektedir. Sınıf öğretmenleri ve öğretmen adaylarının bilimin doğası hakkındaki anlayışlarının ve sözde-bilim inanışlarının ele alınması, bilim eğitiminin kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Etkili eğitim stratejileri ve programlarıyla, öğretmenlerin ve öğrencilerin bilimsel bilgiye olan saygılarının ve anlayışlarının derinleştirilmesi mümkündür.

Bilim eğitiminin nitelikli olabilmesi için mevcut sınıf öğretmenlerinin ve öğretmen olmak isteyen adayların bilimin doğasına dair anlayışlarının gelişmiş olması beklenir. Bu anlayış, öğrencilerin bilime olan ilgisini ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirmede kritik bir role sahiptir. Öte yandan, sözde-bilim inanışları, bilimsel bilginin doğru anlaşılmasını engelleyebilir ve eğitim sürecinde olumsuz etkilere yol açabilir. Bu nedenle üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarının ve mevcut öğretmenlerin bilimin doğası hakkında sağlam bir anlayışa sahip olmaları, aynı zamanda sözde-bilim inanışlarını tanıyıp eleştirel bir şekilde değerlendirebilmeleri büyük önem taşır. Eğitim stratejileri ve programlarının bu iki önemli noktayı hedef alması, bilim eğitiminin kalitesini artırma ve öğrencilerin bilime olan saygılarını ve anlayışlarını derinleştirmeye yönelik önemli bir adımdır. Sonuç olarak, bilimin doğası hakkındaki sağlam anlayış ve sözde-bilim inanışlarına karşı eleştirel bir tutum hem öğretmenler hem de öğrenciler için bilimsel bilgiye yaklaşımda temel bir dönüşüm sağlayabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sınıf Öğretmeni ve Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Görüşleri ile Sözde Bilim İnanışları.” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Abd-El-Khalick, F. (2012). Examining the sources for our understandings about science: Enduring conflations and critical issues in research on nature of science in science education. *International Journal of Science Education, 34*(3), 353-374.

Abd-El-Khalick, F., Bell, R. L., ve Lederman, N. G. (1998). The nature of science and instructional practice: Making the unnatural natural. *Science Education, 82*, 417–436.

Akerson, V., Abd-El-Khalick, F., ve Lederman, N. G. (2000). Influence of a reflective explicit activity-based approach on elementary teachers’ conceptions of nature of science. *Journal of Research in Science Teaching, 37*(4), 295–317.

Akgül, A.ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel analiz teknikleri*. Ankara: Emek Ofset Baskı.

Akgün, Z. ve Özenoğlu, H. (2018). Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına yönelik görüşleri . *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi , 9* (2) , 165-190.

Aslan, O., ve Tasar, M. F. (2013). How do science teachers view and teach the nature of science? A classroom investigation. *Education and Science, 38*(167), 65–80.

Aslan, O., Yalçin, N. ve Taşar, M. F. (2009). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin bilimin doğası hakkındaki görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10*(3), 1-8.

Ayvacı,H.Ş.ve Bağ,H.(2016).Sınıf öğretmeni adaylarının bilim-sözde bilim ayrımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,5*(2),539-566.

Bell, R. L. (2009). Teaching the nature of science: Three critical questions. *Best Practices in Science Education,* 22, 1-6.

Bell, R.L., Maeng, J.L., Konold, T., ve Whitworth, B.A. (2015, Nisan). The effect of professional development on elementary teachers' understanding and implementation of reformsbased science instruction. NARST, Chicago, IL.

Büber-Kılınç, A. (2021). *Modellemeden fetemm'e: öğretim uygulamalarının fen bilimleri öğretmen adaylarının üst düzey bilimsel düşünme becerilerine ve alternatif yaklaşımlara dayalı bilimin doğası anlayışlarına etkisi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Can, B. (2008). İlköğretim öğrencilerinin bilimin doğası ile ilgili anlayışlarını etkileyen faktörler. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Canan L. N.(2019). *Ortaokul öğrencilerinin bilim-sözde bilim algılarının kavram karikatürleri aracılığıyla incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Clough, M. P. (2006). Learners' responses to the demands of conceptual change: Considerations for effective nature of science instruction. *Science & Education, 15*(5), 463–494

Cofré, H., Núñez, P., Santibáñez, D., Pavez, J. M., Valencia, M., ve Vergara, C. (2019). A critical review of students' and teachers' understandings of nature of science. *Science & Education, 28*, 205–248.

Çakan-Akkaş, B. N., ve Kabataş Memiş, E. (2022). Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğasına yönelik düşüncelerinin incelenmesi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi, 5*(1), 16-33. https://doi.org/10.47477/ubed.1057996

Çetinkaya-Kirman, E. (2013). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının sözde-bilimsel inanışlarının cinsiyet, sınıf ve öğrenim türüne göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Dagher, Z. R. (2020). Balancing the epistemic and social realms of science in promoting NOS for social justice. In H. Yacoubian ve L. Hansson (Eds.), *Nature of science for social justice* (pp. 41-58). Dordrecht, The Netherlands: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47260-3_3

Dagher, Z. R., & Erduran, S. (2016). Reconceptualising the nature of science: why does it matter? *Science &Education, 25(1), 147–164.*

Doğanay. A., Demircioğlu. T. ve Yeşilpınar. M. (2014). Öğretmen adaylarına yönelik bilimin doğası konulu disiplinler arası öğretim programı geliştirmeye ilişkin bir ihtiyaç analizi çalışması. *Turkish Studies, 9* (5).

Ecevit, T., Yalaki, Y., ve Kingir, S. (2018). Improving elementary school teacher candidates' views of nature of science through intensive education. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH), 4*(2), 155-171. DOI:10.21891/jeseh.432524

Edgerly, H., Kruse, J., ve Wilcox, J. (2022). Investigating elementary teachers' views, ımplementation, and longitudinal enactment of nature of science ınstruction. *Science & Education,* 1-25.

Ekiz, D. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* İstanbul: Lisans Yayınları

Erdaş-Kartal,. E., Doğan, N., İrez, S., Çakmakçı, G., ve Yalaki, Y. (2019). Mesleki gelişim programı: öğretmenlerin bilimin doğasını öğrenme ve öğretme inançları. *Eğitim ve Bilim, 44*(198), 291-307. doi: 10.15390/EB.2019.7690.

Erduran, S. (1995). *Science or pseudoscience: Does science education demarcate? The case of chemistry and alchemy in teaching*. Annual Meeting of the American Educational Research Association. https://eric.ed.gov/?id=ED392645. Accessed 15 Apr 2022.

Erduran, S., ve Dagher, Z. R. (2014). *Reconceptualizing the nature of science for science education: Scientific knowledge, practices and other family categories*. Springer.

Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for Windows.* Sage Publications Ltd.

Good R. (2012). Why the study of pseudoscience should be included in nature of science studies. In Khine M. (eds). A*dvances in nature of science researc*h. Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2457-0_5

Gül Ş. (2016). Biyoloji, fizik ve kimya öğretmeni adaylarının bilim- sözde bilim ayrımı anlayışları. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi,9*(2), 177-197.

Herman, B. C., Clough, M. P., ve Olson, J. K. (2013). Teachers' nature of science implementation practices 2–5 years after having completed an intensive science education program. *Science Education, 97*(2), 271-309.

Hodson, D. (2009). *Teaching and learning about science: Language, theories, methods, history, traditions and values*. BRILL.

Irzık, G. ve Nola, R. (2011). A family resemblance approach to the nature of science for science education. *Science & Education, 20*(7-8), 591-607.

Kallery, M. (2001). Early-years educators‟ attitudes to science and pseudo-science: The case of astronomy and astrology. *European Journal of Teacher Education, 24*(3), 329–342.

Kampourakis, K. (2016). The "general aspects" conceptualization as a pragmatic and effective means to introducing students to nature of science. *Journal of Research in Science Teaching, 53*(5), 667-682.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Khishfe, R. (2013). Transfer of nature of science understandings into similar contexts: Promises and possibilities of an explicit reflective approach. *International Journal of Science Education, 35*(17), 2928-2953.

Kızılcık, H. Ş. (2022). Pseudo-scientific beliefs and knowledge of the nature of science in pre-service teachers. International Journal of Research in Education and Science (IJRES), 8(4), 680-712. https://doi.org/10.46328/ijres.2899

Lederman, N. (2007). Nature of science: Past, present, and future. In S. K. Abell & N. Lederman (Eds.), *Handbook of research in science education*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Lederman, N. G. (2004). Syntax of nature of science within inquiry and science instruction. In L. B. Flick & N. G. Lederman (Eds.), *Scientific inquiry and nature of science* (pp. 301–317). Dordrecht: Kluwer.

Lederman, N. G., ve Lederman, J. S. (2019). Teaching and learning of nature of scientific knowledge and scientific inquiry: building capacity through systematic research-based professional development. *Journal of Science Teacher Education, 30*(7), 737-762.

Lindeman, M. (1998). Motivation, cognition and pseudoscience. *Scandinavian Journal of Psychology,* 39, 257–265.

Martin, M. (1971). The use of pseudo-science in science education. *Science Education*, *55*(1), 53-56. https://doi.org/10.1002/sce.3730550110

Martin, M. (1994). Pseudoscience, the paranormal, and science education. *Science & Education*.*3*(4), 357-371, doi: 10.1007/BF00488452

Matthews, M.R. (2012). Changing the focus: From nature of science (NOS) to features of science (FOS). M. Khine, (Ed.) *Advances in nature of science research* (s. 3–39). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2457-0_1

McComas, W. F. (2004). Keys to teaching the nature of science. *The Science Teacher, 71*(9), 24.

McComas, W. F. ve Olson, J. K. (1998). The nature of science in international science education standards documents. In *The nature of science in science education* (pp. 41-52). Springer, Dordrecht.

McComas, W. F., Clough, M.P., ve Almozroa, H. (1998). The role and character of the nature of science in science education. W. F. McComas (Ed.), The nature of science in science education: Rationales and strategies, (s.3–39). Kluwer Academic Publishers.

McComas, W.F., Clough, M.P. (2020). Nature of Science in Science Instruction: Meaning, Advocacy, Rationales, and Recommendations. In: McComas, W.F. (eds) Nature of Science in Science Instruction. Science: Philosophy, History and Education. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-57239-6_1

Mellado, V. (1997). Preservice teachers' classroom practice and their conceptions of the nature of science. *Science and Education*, *6 (4)*, 331-354.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *İlköğretim kurumları fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Niaz, M. (2009). *Critical appraisal of physical science as a human enterprise: Dynamics of scientific progress*. Springer: Dordrecht, The Netherlands.

Osborne, J., Collins, S., Ratcliffe, M., Millar, R., ve Duschl, R. (2003). What "Ideas-about-Science" should be taught in school science? A Delphi study of the expert community. *Journal of Research in Science Education, 40*(7), 692–720.

Saraç, E. & Capellaro, E. (2015). Sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmen adaylarının bilimin doğasına ilişkin görüşleri. *Mediterranean Journal of Humanities, 2*, 331-349.

Schwartz, R. S., Lederman, N. G., ve Crawford, B. A., (2004). Developing views of nature of science in an authentic context: An explicit approach to bridging the gap between nature of science and scientific inquiry. *Science Education, 88*(4), 610-645. https://doi.org/10.1002/sce.10128

Şahin-Kalyon, D. ve Uzun, E. B. (2022, Kasım, 14-17). Sınıf öğretmenlerinin bilimin doğası ve öğretimine yönelik görüşleri (Bildiri özeti). 20. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Antalya, Türkiye.

Tatar, E. , Karakuyu, Y. ve Tüysüz, C. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının bilimin doğası kavramları: Teori, yasa ve hipotez. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 8* (15) , 363-370.

Tavşancıl, E.(2005). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tutar, H. (2014). *Bilim ve sözde-bilim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yenice, N. (2019). Bilimin doğasına yönelik görüşler. N. Yenice (Ed.). *Bilimin doğası gelişimi ve öğretimi* (s. 328-385). Anı Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction

Science seeks to understand the natural world and focuses on the way that this is realized. Researchers reflect on the basic features of science, its foundations, and the scientific method, as well as its effect on society. Those who study the nature of science question its essence and its role in science education. Efforts in science education are designed to define the nature of science, emphasize the aspects of it that should be taught, and modify science education curricula accordingly.

This study's purpose was to contribute to the field of education by examining primary and pre-service primary teachers' understanding of the nature of science and their ability to distinguish between science and pseudoscience. Scientific literacy plays a critical role in solving the complex problems of today's world, as individuals' ability to evaluate science-based evidence and question scientific claims that they encounter in everyday life is of great importance to the well-being of society overall. Therefore, educators' deep understanding of the nature of science and their ability to distinguish between science and pseudoscience is critical to communicate these essential skills to students effectively. This study revealed teachers' understanding of the nature of science and the distinction between science and pseudoscience, and thus provides valuable insights into the way to address these two important areas most effectively. In short, this study highlights the critical role that teachers and pre-service teachers' development of a sound understanding of the nature of science and the science-pseudoscience distinction plays in improving future generations' scientific literacy. This is particularly important in the information age when individuals need to understand and use scientific knowledge in their daily decision-making processes.

Method

This study was a survey study designed to describe primary teachers and pre-service primary teachers' views about the nature of science and their beliefs about science and pseudoscience. The study group in the research was 344 primary teachers in the central district of a province located in the central Black Sea region and 240 students studying in the Department of Primary Teaching in the province. Data were collected from 172 teachers and 136 pre-service teachers who participated voluntarily. The data were obtained using the "Pseudoscience Belief Scale" and the "Nature of Science Views Scale". The "Nature of Science Beliefs Scale", which Özcan and Turgut (2014) developed, consists of 7 factors and 37 questions. In the scale's analysis, its reliability coefficient was found to be 0.70. As the scale was prepared for the adult group, the factor analysis was not repeated. The "Pseudoscience Belief Scale", which Çetinkaya and Taşar (2018) developed, consists of three factors and 21 questions. Because the scale was prepared for secondary school students and the study was conducted with an adult group, the factor analysis was repeated. As a result of the analysis, the scale was reorganized into 3 factors and 20 questions. The data were collected in the fall and spring semesters of the 2021-2022 academic year. The permission necessary to use both scales as data collection tools in the study was obtained, and the scales were printed the addition of a personal information form. The data were collected by distributing the printed scales to each participant and conducting face-to-face sessions. The period in which the scales were implemented took approximately three months. The necessary permissions were obtained from the Ministry of National Education and the Social and Human Sciences Research Ethics Committee during the data collection process.

To decide which tests to use in the data analysis, it was first necessary to determine whether the data were distributed normally. After this was confirmed, descriptive statistics, such as the mean and standard deviation, were used to

determine the levels of teachers' nature of science and pseudoscience beliefs. An independent samples t-test was conducted to determine whether there was a significant difference between the levels of primary teachers and pre-service primary teachers' views on the nature of science and their pseudoscientific beliefs.

Findings and Discussion

This study was designed to reveal primary teachers and pre-service teachers' nature of science conceptions and pseudoscience beliefs. Given primary teachers' positive or negative effects on individuals' understanding of science at an early age, it is important to determine their thoughts about science and pseudoscience.

Based upon this importance, many science education researchers have conducted studies to identify teachers' views on the nature of science. In the national and international literature, studies that have examined students, teachers, and pre-service teachers' views on the nature of science have concluded that participants' views on its nature are inadequate or that they have misconceptions about it (Abd-El-Khalick, 1998, Abd-El-Khalick, 1998 et al, 2012; Akerson et al, 2000; Akgün & Özenoğlu, 2018; Aslan et al, 2009; Aslan & Taşar, 2013 Cofré et al. 2019; Edgerly et al., 2022; Hodson, 2009; Khishfe, 2013; Lederman, 2007; Şahin-Kalyon & Uzun, 2022; Tatar et al., 2011; Yenice, 2019).

According to the results obtained from the analysis of the data in this study, it is noteworthy that both teachers and pre-service teachers hold a moderate level of understanding of the nature of science. When the results obtained from the scale's sub-dimensions were evaluated, it was found that primary teachers had the highest mean in the scientific knowledge sub-dimension and the lowest mean in the socio-cultural influence and scientific law sub-dimensions, respectively. Similarly, pre-service teachers had the highest mean in the Scientific Knowledge sub-dimension and the lowest mean in the Scientific Law sub-dimension. Saraç and Cappellaro (2015) concluded that primary teachers had realistic views about the transience and changeability of scientific knowledge, but they had insufficient views about the relation between hypothesis-theory-law and scientific knowledge's epistemological status. In addition, some studies have emphasized that participants have serious misconceptions or insufficient knowledge about concepts such as theory, law, and hypothesis that constitute the nature of science (Çakan-Akkaş & Kabataş-Memiş, 2022; Aslan & Taşar, 2013; Doğanay, Demircioğlu & Yeşilpınar 2014). Evaluating the years in which all of studies were conducted, it can be said that primary teachers and pre-service teachers have inadequate views and even unchanging misconceptions about the nature of science from the past to the present. In this case, qualified science education practices for teachers should be carried out to eliminate misconceptions and inadequate views.

It was concluded that the sub-dimensions of scientific knowledge, observation and inference, the scientific method, creativity, acceptance of science, socio-cultural influence, and scientific law and the nature of science levels of primary teachers and pre-service primary teachers differed significantly, and this difference was in favor of pre-service teachers in all dimensions.

Accordingly, it can be said that the level of pre-service teachers' views on the nature of science is significantly higher than that of teachers.

Although the literature review showed that teachers and pre-service teachers may have an inadequate understanding of the nature of science, some studies showed that they are both willing and intend to include the nature of science elements in science courses when they encounter rich content (Bell et al., 2015; Ecevit et al., 2018; Erdaş-Kartal et al., 2019; Herman et al., 2013; Lederman & Lederman, 2019). These findings highlight the potential effect of providing in-depth information about the nature of science in educational processes and encouraging teachers and pre-service teachers to do so.

The goal in this study was to identify primary teachers and pre-service teachers' pseudoscientific beliefs as well. As a result of the findings, it was concluded that they both held a moderate level of such beliefs.

According to Lindeman (1998), pseudoscientific knowledge can be very effective in satisfying people's basic social needs and motivations. Individuals can consider this knowledge true because it helps explain and understand ourselves, the world, and unexpected situations. From this point of view, it can be said that primary teachers and preservice teachers tend to believe pseudoscientific claims because they make it convenient to explain and understand certain situations that they encounter.

Addressing primary teachers and preservice teachers' understanding of the nature of science and their pseudoscientific beliefs has the potential to improve the quality of science education. Through effective educational strategies and programs, it is possible to deepen teachers and students' respect for, and understanding of, scientific knowledge.

These teachers' understanding of the nature of science is one of the cornerstones of science education, as it plays a critical role in developing students' interest in science and scientific thinking skills. On the other hand, pseudoscientific beliefs can hinder the correct understanding of scientific knowledge and have adverse effects on the educational process. Therefore, it is crucial for teachers and pre-service teachers to have a solid understanding of the nature of science and to be able to recognize and evaluate pseudoscientific beliefs critically. Addressing these two important issues in educational policies and programs is an important step toward improving the quality of science education and increasing students' respect and understanding of science as it can bring about a fundamental change in both teachers and students' approach to scientific knowledge.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1534-1555
DOI: 10.48146/odusobiad.1506654
Geliş Tarihi/Received Date: 28.06.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 18.08.2024

Araştırma Makalesi/Research Article
Açık Erişim/Open Access

Eğitimde küresel vatandaşlık yayınlarındaki eğilimlerin belirlenmesi: Bibliyometrik bir analiz[1,2]

Erdi Erdoğan[3], Ayşenur Temel[3]

[3] Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kırıkkale/Türkiye.

ÖZET

Küresel vatandaşlık üzerine çok sayıda eğitim çalışması yapılmış olmasına rağmen, eğitimde küresel vatandaşlık araştırmalarının kapsamlı bir şekilde anlaşılması için var olan çalışmalardan daha kapsamlı ve güncel bir bibliyometrik analiz yapılarak literatürdeki önemli boşluğun doldurulması gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışma eğitimde küresel vatandaşlık konusundaki akademik üretimi analiz etmek için bibliyometrik bir yöntem kullanmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 2000-2022 yılları arasındaki veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiş ve yıllık bilimsel üretim, atıf yapılan araştırmalar, kaynaklar, yazarlar, bağlantılar, ülkeler, anahtar kelimeler, araştırma eğilimleri ve kavramsal yapıyı kapsayan bir analiz gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, küresel vatandaşlık araştırmalarının geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmuştur. Analiz, RStudio aracılığıyla Biblioshiny arayüzü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Küresel vatandaşlık araştırmalarının 2008 yılından bu yana güçlü bir yükseliş eğilimi gösterdiği sonucuna varılmıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık, küresel vatandaşlık alanında merkezi katkı sağlayan ülkeler olarak ortaya çıkmıştır. Küresel vatandaşlık araştırmaları, küresel vatandaşlık eğitimi boyutuna doğru evrilmektedir. Özellikle, küresel duyarlılığı geliştirmek için müfredatın içselleştirilmesine odaklanılmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, küresel vatandaşlığın alt temaları farklı yapay zekâ araçları kullanılarak test edilebilir.

ANAHTAR KELİMELER

Küresel vatandaşlık; bibliyometrik analiz; eğitim araştırması; biblioshiny, Web of Science veri tabanı.

Determining the trends in global citizenship publications in education: A bibliometric analysis

ABSTRACT

Although numerous educational studies have been conducted on global citizenship, a significant gap in the literature needs to improve a comprehensive understanding of global citizenship research in education. Therefore, this study aims to employ a bibliometric method to analyze the academic production of global citizenship in education. In line with this purpose, the data from 2000 to 2022 were obtained from the Web of Science database, and an analysis encompassing annual scientific production, cited documents, sources, authors, affiliations, countries, keywords, research trends, and conceptual structure was conducted. Furthermore, predictions were made regarding the future of global citizenship research. Analysis was performed by using the Biblioshiny interface via RStudio. It is concluded that global citizenship research has shown a strong upward trend since 2008. Notably, the United States and the United Kingdom have emerged as central contributors in the field of global citizenship. Global citizenship research is evolving towards the global citizenship education dimension. In

[1]This study was presented in the 11th International Symposium on Social Studies Education, October 23-25, 2023, Fırat University, Elazığ, Türkiye.

[2]Ethics committee permission was obtained from Kırıkkale University Social Sciences and Humanities Ethics Committee on 18.04.2023.

Atıf: Erdoğan, E., & Temel, A. (2024). Determining the trends in global citizenship publications in education: A bibliometric analysis. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1-25. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1506654

Sorumlu Yazar: erdierdogan90@hotmail.com

© 2024ODÜ SOBİAD

particular, the focus is on internalizing the curriculum to foster global sensitivity. In future research, sub-themes of global citizenship can be tested using different artificial intelligence tools.

KEYWORDS

Global citizenship; bibliometric analysis; educational research; biblioshiny, Web of Science database.

Introduction

In recent years, there has been a growing interest in the concept of global citizenship (GC) in education, as researchers and educators have sought to prepare students for the complex challenges and opportunities of an increasingly interconnected world (Goren & Yemini, 2017; Pashby et al., 2020). The world's growing political, economic, social, and cultural interconnectedness requires individuals to be more sensitive to global issues (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2015). Strengthening this perspective requires adapting the understanding of citizenship to cosmopolitan structures. In short, GC should be brought to the forefront (Myers, 2010; Yemini & Furstenburg, 2018). GC includes skills such as critical thinking, global competency, global consciousness, decision-making, curiosity, cooperation, and healthy communication (Morais & Ogden, 2011; Dill, 2013; Celume & Maoulida, 2022). Thus, individuals are inspired to respect variety, think about others' perspectives, and take action to change the world for the better. GC is considered essential for the world's alignment with the Sustainable Development Goals (SDGs) of the United Nations (UN) and is increasingly attracting the attention of educational researchers. As a guide to creating the ideal global community, the SDGs have made it necessary to make GC effective in addressing today's world challenges (Franch, 2020). In the consensus adopted by the UN, the educational dimension of GC is emphasized in solving problems such as gender inequalities, poverty, environmental issues, human rights, and climate change (UN, 2015). Therefore, global citizenship education (GCE) is included in the United Nations' SDG 4, Target 7 for the 2030 agenda. Similarly, UNESCO emphasizes GC in creating global belonging and developing an inclusive, peaceful, and sustainable understanding of humanity (UNESCO, 2018). These international interests demonstrate that GC is important for developing transnational sensitivity and competence. However, despite its current status, the GC took the backseat in scientific production before the UN efforts.

Research on GC in education has remained scarce for many years (Kim, 2023). This is likely due to various factors, including the fact that the concept of GC is relatively new and still evolving. For many years, global citizenship has been perceived as anti-patriotic in educational settings and a threat to national identity (Rapoport, 2010). The emergence of different model designs for GC and GCE after the 2000s has delayed the deepening of the literature and unfolding of different perspectives. In addition, GC was considered an ambiguous design due to the lack of an authority that could control transnational citizenship (Oxley & Morris, 2013). Also, organizations such as the UN, UNESCO, and OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) have recently focused on this issue. It is thought that mobility in academic studies may have increased with global institutions' attention drawn to this issue. In the last quarter of the 20th century, researchers focused on individuals' knowledge, attitudes, and behaviors related to global interaction (Scheunemann, 2021). However, as mentioned above, the prominence of GC has come to the forefront with an international influence. The work carried out by the UN brought GC into scientific production. In 2012, the UN General Secretariat launched the Global Education First Initiative (GEFI) process and promoted global citizenship (United Nations, 2012). Subsequently, the process continued with the Sustainable Development Goals (SDGs). As a result of international initiatives, GC literature in education has been revitalized, and the number of scientific studies has increased. In addition to determining the increasing popularity of GC in the literature, revealing how the focus of studies has evolved and how it may evolve in the future is necessary to increase the effectiveness of GC research. While

there has been growing interest in GC, little is known about the trends in research publications in this field. This bibliometric analysis can contribute to identifying the development of GC in education, research foci, influential authors, countries, and collaborations, and future research directions.

Theoretical Background

Global Citizenship: The Need for an Interconnected World

Although GC has recently come to the forefront of the scientific literature, it is difficult to draw its boundaries due to the different approaches to the concept. Criticism of the concept because it is a product of the Western thought system has made it ambiguous (Andreotti, 2006). The GCE has also been affected by this situation. Thus, GC and GCE have been theorized in the context of many models (neoliberal, radical, critical, and others) of the globalization process (Aktas et al., 2017; Pashby et al., 2020; Shultz, 2007). For example, Dill (2013) emphasized that the main objectives of GC are the development of global competencies for the global economy and global consciousness of the future of humanity in the global world. Shultz (2007) discussed GC in the context of three different models conceptualized as neoliberal, radical, and transformationalist, depending on the approach to the globalization process. Andreotti (2006), on the other hand, distinguished between "soft global citizenship education" and critical global citizenship education in his model and placed power relations at the center. In other words, GC and GCE were evaluated within the scope of different models in terms of questioning power relations or contributing to their reproduction (Pashby & Costa, 2021). Despite the different models, the benefits of GC have been a focus area for researchers. Originating from the effects of globalization, GC has emerged as a transnational fighting force in areas where nations alone are insufficient to solve problems such as migration, poverty, discrimination, and environmental destruction (Myers, 2006). GC is becoming one of the focal points of education systems because of its power to solve today's world problems and create global awareness. It is emphasized that through GCE, students can develop their knowledge and understanding of social justice, equality, diversity, human rights, etc.; gain skills such as empathy, self-awareness, and problem-solving; and strengthen their values and attitudes such as beliefs in change, attitudes towards sustainable development, sense of identify and self-esteem (Oxfam, 2015). Whether solving contemporary world problems or engaging individuals in the global competitive environment, GC is now an essential curricular component that aims to enrich individuals' transnational awareness and influence. Recently, educational researchers have recognized the importance of GC and GCE. There is a growing belief that GC is not a threat to nation-states and national identity but rather contributes to an interconnected world. This process has led to gradually diversifying GC and GCE research across different countries. Over time, researchers have shown interest in extending citizenship competencies beyond national borders (Moon & Koo, 2011; Myers, 2006). As a result, researchers have focused their research on GC as a transnational type of citizenship.

Bibliometric Analysis and Global Citizenship Research

The increase in the theoretical depth of GC in the field of education, the removal of the concept from the position of a threat to national identities, and its association with SDGs have increased the diversity of research. Despite this, systematic reviews, meta-reviews, and bibliometric analysis studies are conspicuous because of their scarcity. Among these studies, the ones by Goren and Yemini (2017), Chiba et al. (2021), and Kolleck and Yemini (2020) are particularly noteworthy. Goren and Yemini (2017) examined the trends in empirical studies on GCE at primary and secondary school degrees between 2005 and 2015. Chiba et al. (2021) investigated how to improve education for sustainable development and GC with a review of the literature systematically. In the research conducted by Kolleck and Yemini (2020), a review of the scientific literature on environment-related education topics in global citizenship education was conducted, and social network analysis was performed. Differently, Pashby et al. (2020)

presented GCE typologies through meta-review research. Ahmed and Mohammed (2021) examined the effectiveness of GCE programs implemented in the USA. Similarly, different studies have examined the place of GC and cosmopolitanism in the programs and textbooks used in citizenship education (Moon & Koo, 2011; Bromley, 2009; Myers, 2006). Existing research contributes to the literature by focusing on micro-areas in terms of theoretical or practical focal points. There is a bibliometric study on global citizenship in education in Turkey (Palaz, 2021). However, it is thought that the realization of this research supported by more up-to-date data will make a significant contribution to the literature. Additionally, a meta-synthesis study on global citizenship exists but does not address global citizenship in education and is limited in terms of the studies it covers (Toy, 2023). Furthermore, there is a bibliometric study directly focused on citizenship education (Karaca & Akbaba, 2021). Nonetheless, this research is restricted to citizenship education and does not encompass global citizenship. There is still a need for research that provides a broader picture of GC in educational research. Because it is necessary to present the current state of GC research and predict future directions. This study can reveal the developmental trajectory of GC research and prevent the reproduction of outdated research by identifying the focus of current perspectives and future research trends. Therefore, we conducted a bibliometric analysis of GC research in education. In this way, we aimed to reveal how the field has evolved by conducting a holistic analysis of GC studies in education. To this end, we sought answers to the following research questions;

1. What are the current status (annual scientific production, influential authors, countries, etc.), research trends, and prevalent topics in global citizenship studies in recent 22 years?
2. What is the conceptual structure of global citizenship studies in education, and what could future directions be predicted?

Method

Bibliometric Analysis

This study used bibliometric analysis to examine effective research on GC in education. Bibliometric research has been used frequently in education in recent years to easily reveal trends in a wide range of research and provide information about the characteristics of publications (Gumus et al., 2018). Although researchers can easily access the effectiveness of journals (e.g., from Clarivate Analytics), bibliometric analysis is needed when more specific analysis of researchers and journals is desired (Aparicio et al., 2021). This is because bibliometric analysis reveals the characteristic structures of research in the focused research area. Our literature review revealed that many studies on GC have been conducted in education. However, a gap was found in revealing the general characteristics of these studies. For example, the research conducted by Palaz (2021) makes an important contribution to global citizenship in education. However, the study did not include analyses such as Bradford's law, Lotka's law, trending topics, thematic maps and thematic evolution. Therefore, this study conducts a bibliometric analysis to shed light on the broader picture of GC research in education. Biblioshiny was used to perform the bibliometric analysis. Biblioshiny is a web-based interface (Aria & Cuccurullo, 2017). To access the Biblioshiny interface, the researchers first installed the R Studio program on their computers. Then, they added the "bibliometrix" package required to access Biblioshiny to the R Studio library. Finally, the biblioshiny interface was activated through the bibliometrix package in the R Studio library, and access to the interface was provided through the Google Chrome browser. Ethics committee permission was obtained from Kırıkkale University Social Sciences and Humanities Ethics Committee on 18.04.2023

Data Source

The starting point of bibliometric research is to determine the data set. We first accessed the Web of Science (WoS) database. Since GC is a multidimensional concept studied by many disciplines, we chose only the WoS database as a limitation to conduct our research in detail.

We then searched the WoS database using the "OR" operator with three keywords to retrieve the data. We performed a detailed examination by searching each keyword in the dimensions of "Title," "Abstract," and "Author keywords". The combination of "global citizenship (Title) OR global citizenship (Abstract) OR global citizenship (Author Keywords) OR world citizenship (Title) OR world citizenship (Author Keywords) OR world citizenship (Abstract) OR cosmopolitan citizenship (Title) OR cosmopolitan citizenship (Abstract) OR cosmopolitan citizenship (Author Keywords)" was used to obtain the data. Although there is no consensus in the literature on whether the three concepts have the same meaning, we chose to avoid data loss and examined the relationship of the studies with GC in detail. We conducted this search on October 20, 2022. As a result of the initial search without filtering, we reached 2013 studies. Then, we shaped the dataset by filtering within the scope of our inclusion and exclusion criteria.

Data Extraction

After the search, "article" and "review article" publications were filtered under the "Publication type" heading. Since the scientific production on GC in education started in the 2000s, the dataset was filtered between 2000 and 2022. Global citizenship research in education has shown stability since the 2000s. Therefore, the studies included in the research were limited to the years 2000-2022. Although GC has been studied by various social science disciplines, this study focuses on educational research. Therefore, the "Educational Research" filter was applied to the data set obtained as the research field. Afterward, under the Web of Science Core Collection, the Social Science Citation Index (SSCI), Emerging Science Citation Index (ESCI), Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), and Arts & Humanities Citation Index (A&HCI) were preferred. The English language, which the researchers had sufficient command of, was preferred as the publication language. The data were stored after the transactions on the WoS database were completed. The researchers reviewed the dataset.All studies were reviewed for full text, early access, year of publication, and relevance to the research topic. Inappropriate studies were removed from the dataset. After extraction, the dataset was retrieved from the WoS database in Bibtext format and imported into the Biblioshiny interface. Once again, the data was filtered by year and document type. After all the procedures, 545 studies were stored to be used in the analysis. For more details about the data extraction process, see Figure 1.

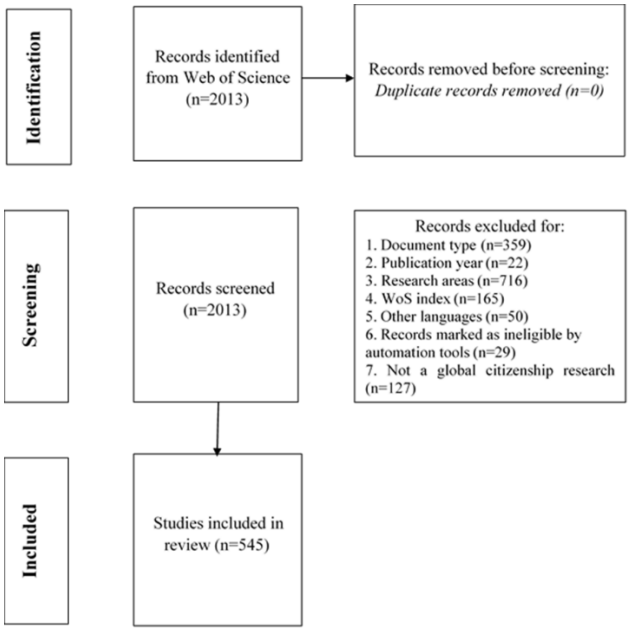

Figure 1 Identification of studies[3]

[3] The flow diagram developed by PRISMA was used to organize the research data. http://prisma-statement.org/

Results

Development of Global Citizenship Research in Education

Table 1 Main information about the data

Description	Results	Description	Results
Timespan	2000-2022	*KEYWORDS*	
Journals	194	Author's Keywords (DE)	1317
Documents	545	Keywords Plus (ID)	422
Annual growth rate %	19.88	AUTHORS	
Document average age	6.75	Authors	926
Average citations per document	13.77	Authors of single-authored documents	217
References	20797	*AUTHORS COLLABORATION*	
DOCUMENT TYPES		Single-authored documents	249
Article	528	Co-authors per documents	2.02
Review article	17	International co-authorship %	19.08

The main information about the data is presented in Table 1. It was found that the 545 studies conducted between 2000 and 2022 were published in 194 journals, and the studies received an average of 13.77 citations. It is seen that 17 review articles were also published in the dataset dominated by research articles. In addition, the annual growth rate of GC research is almost 20%.

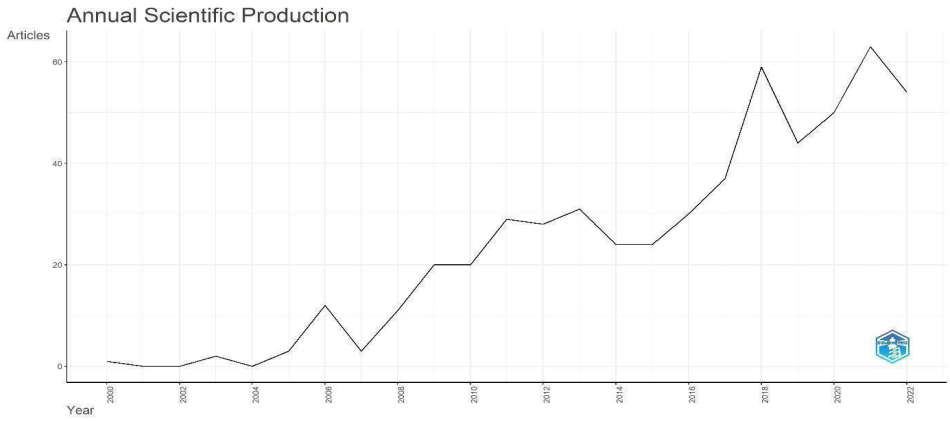

Figure 2 Annual scientific production

Figure 2 shows the distribution of studies published on GC according to years. When the WoS database is analyzed, it is seen that a total of 545 articles on GC have been published. There is no continuity in the studies between 2000-2008. Since 2008, studies on GC have been conducted every year. In 2008, it can be said that the issue of GC gained a place in the academic field. The period of steady rise that started with 11 studies in 2008 extended until 2021, when 63 studies were conducted. In 2021, Karen Pashby contributed significantly to the literature with her productivity and effective research. For example, studies such as Mobilising global citizenship education for alternative futures in challenging times: an introduction (Pashby et al., 2021) and Interfaces of critical global citizenship education in research about secondary schools in 'global North' contexts (Pashby & Costa, 2021) have been published by the researcher. Although there has been a decline in the number of studies published on the subject in some years, the momentum is generally on the rise.

Analysis of Cited Documents

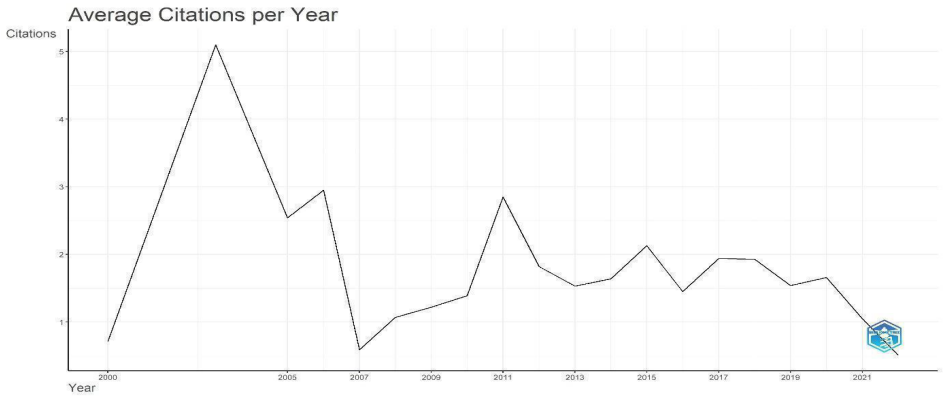

Figure 3 Average article citations per year

Figure 3 shows the average annual number of citations of the studies. When the annual citation numbers are analyzed, it is seen that there is a downward trend, although there are differences between years. It is seen that the highest annual citation was received in 2003. With this downward trend, the annual number of citations reached its lowest level in 2022. The main reason for this may be the presence of articles published in the early 2000s in the literature for many years. In addition, the reason for the decline in recent years may be that it takes time to cite newly published articles. Despite these assumptions, the citation levels of some articles published more recently are higher than those of previously published studies. The reason for this may be the impact of the studies on the literature and the quality of the researchers. The study Initial development and validation of the global citizenship scale (Morais & Ogden, 2011) and Global citizenship education redefined - A systematic review of empirical studies on global citizenship education (Goren & Yemini, 2017) are examples of highly cited studies.

Table 2 Most cited papers

Authors	Title	Research Foci	Journal	GC	LC
Andreotti, Vanessa de Oliveira (2006)	Soft versus critical global citizenship education	How critical global citizenship can be an effective way to support students	Policy & Practice - A Development Education Review	269	75
Osler, Audrey; Starkey, Hugh (2003)	Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences	Limitations of national citizenship education, reconceptualized education for cosmopolitan citizenship	Educational Review	201	25
Davies, Lynn (2006)	Global citizenship: abstraction or framework for action?	Abstractness of the concept of 'global citizenship' in guiding curriculum policy and active citizenship for students	Educational Review	182	61
Huckle, John & Wals, Arjen E.J. (2015)	The UN decade of education for sustainable development: Business as usual in the end	Global education for sustainable citizenship and the rationale for the Decade	Environmental Education Research	146	3
Oxley, Laura & Morris, Paul (2013)	Global citizenship: A typology for distinguishing its multiple conceptions	Create a typology to identify and distinguish different conceptions of global citizenship	British Journal of Educational Studies	146	62
Davies, Ian; Evans, Mark & Reid, Alan (2005)	Globalising citizenship education? A critique of 'global education' and 'citizenship education'	From an English perspective, globalisation, global citizenship and two forms of education relevant to those developments (global education and citizenship education)	British Journal of Educational Studies	127	45
Andreotti, Vanessa de Oliveira (2011)	(Towards) decoloniality and diversality in global citizenship education	Generating alternatives to liberate global citizenship education from a Eurocentric perspective	Globalisation, Societies and Education	119	25
Morais, Duarte B. & Ogden, Anthony C. (2011)	Initial development and validation of the global citizenship scale	Report on the development of a scale to measure global citizenship	Journal of Studies in International Education	118	25
Goren, Heela & Yemini, Miri (2017)	Global citizenship education redefined - A systematic review of empirical studies on global citizenship education	Systematic conceptual review of empirical studies addressing global citizenship	International Journal of Educational Research	117	41

Osler, (2011)	Audrey	Teacher interpretations of citizenship education: national identity, cosmopolitan ideals, and political realities	Citizenship curriculum for England and of the curriculum and their students' needs as learner-citizens	Journal of Curriculum Studies	93	7

*GC: Global citations, LC: Local citations; ** Ranking is based on global citation.

In the analysis of the most cited articles, global citations and local citations in the dataset were taken into consideration. Global citation numbers refer to the total number of citations in Web of Science, while local citation numbers refer to the number of citations in the dataset. The most influential study is the titled Soft versus critical global citizenship education published by Andreotti (2006). This research is followed by Osler & Starkey (2003) Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences, and Davies (2006) Global citizenship: abstraction or framework for action? It is noteworthy that all three studies are early studies in GC research. In addition, since these three studies focus on the conceptual dimension of GC, it can be said that they provide direction for future research and thus reach a high number of citations. The article titled The UN Decade of Education for Sustainable Development: Business as Usual in the End by Huckle and Wals (2015) has likely maintained its popularity in recent years due to its relevance to sustainability. Similarly, the publication titled Global Citizenship Education Redefined: A Systematic Review of Empirical Studies on Global Citizenship Education by Goren and Yemini (2017) may have been included among the most cited studies, despite being relatively recent, because it offers a comprehensive perspective on the subject.

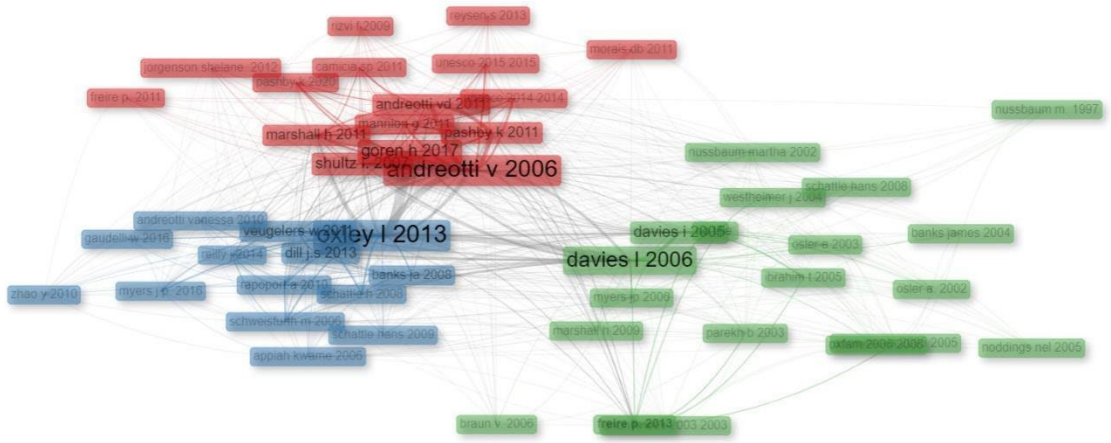

Figure 4 Co-citation analysis of papers

The co-citation analysis of the studies is presented in Figure 4. Co-citation counts are used in co-citation analysis to measure the similarity between articles, authors, or sources (McCain, 1990; Xin et al., 2021). A fundamental tenet of co-citation analysis is that two research are more likely to have linked contents if they are referenced together frequently. The figure shows authors in three different colors and in three different clusters. Louvain clustering algorithm was applied in the analysis, which was conducted over 50 nodes. Regarding nodes in social network analysis, it is seen that betweenness centrality and closeness centrality are effective. Concerning the blue cluster, Oxley and Morris's (2013) research is the most effective, with the highest betweenness centrality measure. This research was followed by Rapoport (2010), and Veugelers (2011). According to the red cluster, Andreotti (2006), Shultz (2007), and Goren and Yemini (2017) stand out. In terms of green cluster, Davies (2006), Davies et al. (2005), and Myers (2006) have also conducted influential research. Although influential studies are located in different colored clusters, they shape global citizenship research in the field of education.

Sources

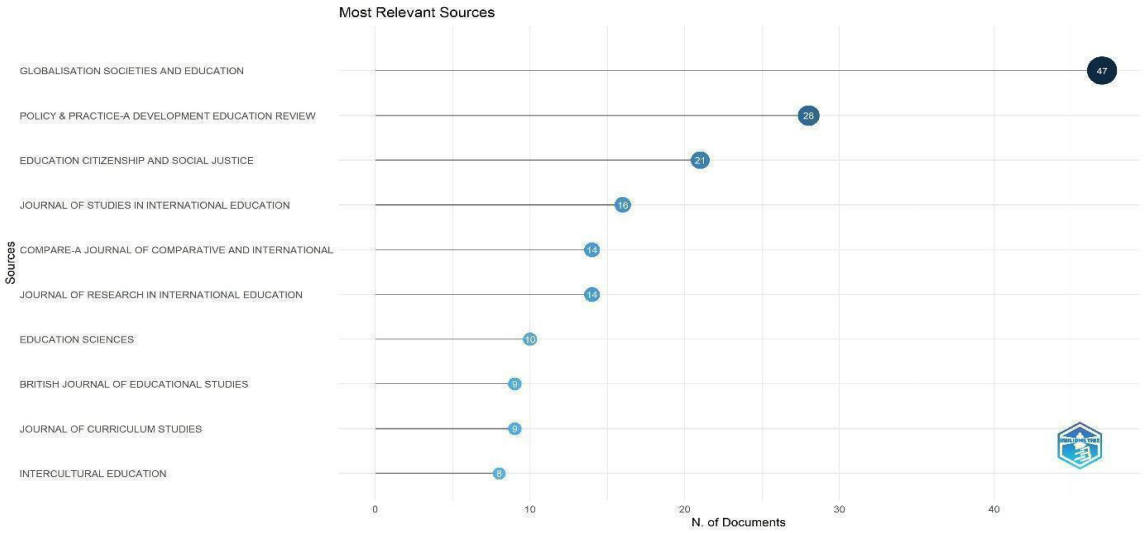

Figure 5 Most relevant sources

Figure 5 shows the 10 most relevant sources related to GC research in education. As a result of the review, it was determined that GC research was spread across 194 different journals. The journal with the highest number of publications on GC is Globalization Societies and Education, which published 47 articles in total. Globalization Societies and Education is followed by Policy and Practice: A Development Education Review, Education Citizenship and Social Justice, Journal of Studies in International Education, Compare: A Journal of Comparative and International Education, and Journal of Research in International Education. As an interesting finding, none of the journals in the first three ranks are indexed in the Social Science Citation Index. In this respect, it can be said that GC research in the field of education has not yet settled in journals with high index and impact factors. Nevertheless, when Globalization Societies and Education, which has the highest number of publications among the journals, is examined, it is seen that research that shapes GC research, such as (Towards) decoloniality and diversality in global citizenship education by Andreotti (2011) and The global dimension in education and education for global citizenship: Genealogy and critique by Mannion et al. (2011) are published in this journal.

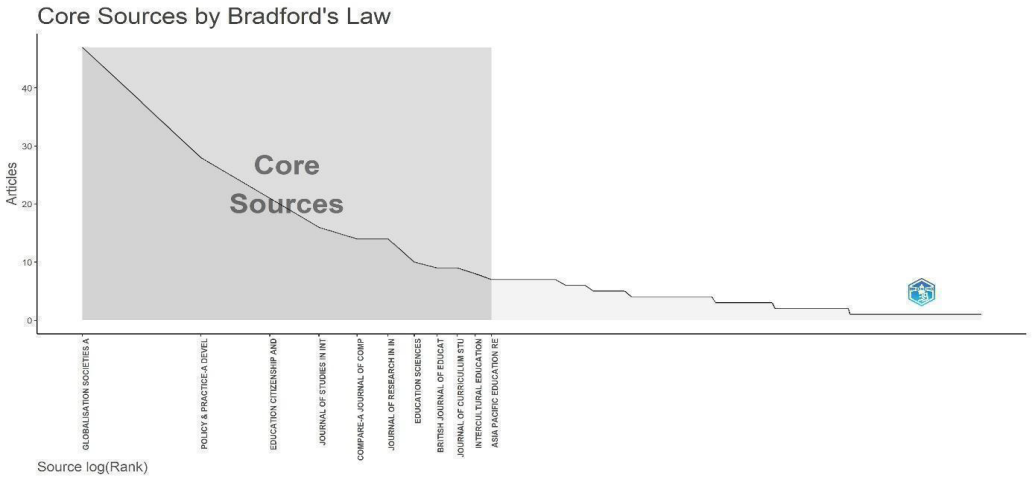

Figure 6 Bradford's law

Bradford's law was introduced into the literature by British Samuel C. Bradford, who worked in the fields of chemistry and philology. Bradford's law can be used to create a search list that ranks the most popular journals and the quantity of published articles in descending order (Chen

& Leimkuhler, 1986). According to the theory, journals devoted to a specific field are presented sequentially and are located in the "core zone", while journals that contribute less and less research are located sequentially in the "radiating zones". Regarding Bradford's law, 11 journals are in the core zone (See Figure 6). GC studies in education are concentrated in journals in the core zone. Globalization Societies and Education, Policy and Practice: A Development Education Review and Education Citizenship and Social Justice are the top three in the core zone. It is an expected finding that the top three journals in which the most research on the GC is published are also in the top three in the core zone. The journals in the core zone are leading GC research in education.

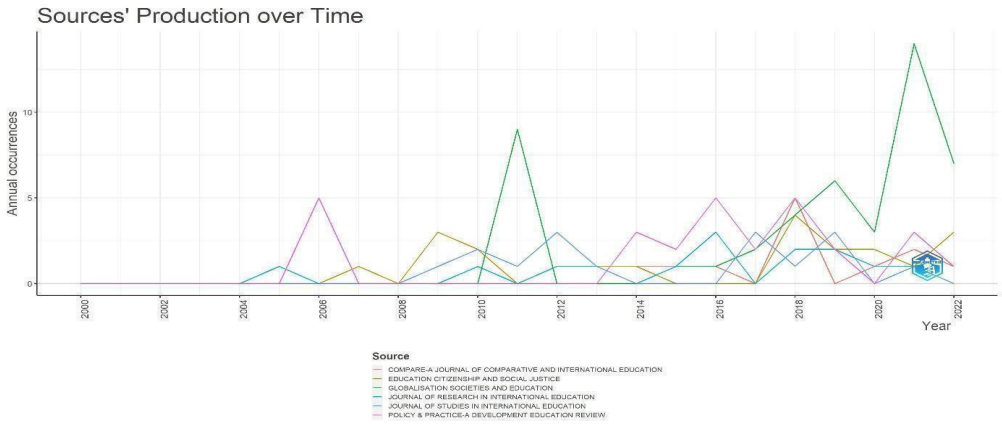

Figure 7 Source dynamics

Figure 7 displays the source dynamics for the top six journals and the number of articles from 2000 to 2022. When the publication process of the journals was analyzed, significant increases and decreases were observed in the publication performance of the majority of the top six journals. Despite this, the increase in the number of publications since 2005 shows that global citizenship research is positioned in the literature. The increases in the number of publications of Globalization Societies and Education in 2011 and 2021 are noteworthy. Policy & Practice: A Development Education Review reached its peak in terms of the number of publications in 2006, 2016, and 2018 and Education, Citizenship and Social Justice in 2018. Figure 7 shows that the increase in the number of journals with publications was in 2018, and the peak in the number of publications was in 2021. These results are in line with the distribution of publications by year (See Figure 2).

Authors, Affiliations, and Countries

Table 3 Most influential authors

Author	Institution	Profession	NP	H-Index	G-Index	M-Index	TC
Miri Yemini	Tel Aviv University	Comparative Education	12	8	12	1.000	296
Heela Goren	University of London	Global Citizenship	6	6	6	.750	262
Karen Pashby	Manchester Metropolitan University	Global Citizenship Education	9	6	9	.375	201
Vanessa de O. Andreotti	University of British Columbia	Critical and Cultural Studies/ Education	6	5	6	.385	218
Audrey Osler	University of Leeds	Human Rights Education and Citizenship	6	5	6	.238	355
Laura Engel	George Washington University	Globalization and Education Policy	4	4	4	.400	102
Edward Howe	Thompson Rivers University	Comparative and international education, Teacher induction	4	4	4	.267	59
Claire Maxwell	University of Copenhagen	Sociology	5	4	5	.667	34
John P. Myers	Florida State University	Innovative international education programs and inquiry-oriented curriculum and instruction	5	4	5	.222	142
Michael Tarrant	University of Georgia	Forestry and Natural Resources	5	4	5	.286	188

NP: Number of papers, TC: Total citation. (Note 1: Ranking is based on the H-index of authors)

Table 3 reveals the most locally influential authors of GC studies in the field of educational research by presenting their document numbers, H-index, M-index, G-index, and total citations. The h-index is an author-level metric that measures both the productivity and citation impact of a scientist's publications. The M-index is a metric that assesses a researcher's productivity and citation impact. The M-index is the annual average of the h-index and provides a measure normalised by the length of a researcher's career. The G-index is a metric that measures the scientific impact of a researcher's publications based on the total number of citations, and takes a higher value than the H-index when the number of citations of publications is high. Miri Yemini is the most influential author with 12 articles, 8 h-index, and 296 total citations. Miri Yemini is followed by Heela Goren (H-index=6, TC=262), Karen Pashby (H-index=6, TC=201, and Vanessa de O. Andreotti (H-index=5, TC=218). Although the United States of America is the leading country in GC research in the field of education, the distribution of influential authors varies across countries. It is noteworthy that 7 of the 10 authors in Table 3 are located in countries other than the United States of America. For example, the 3 most influential researchers; are Miri Yemini in Israel, Heela Goren, and Karen Pashby in the United Kingdom.

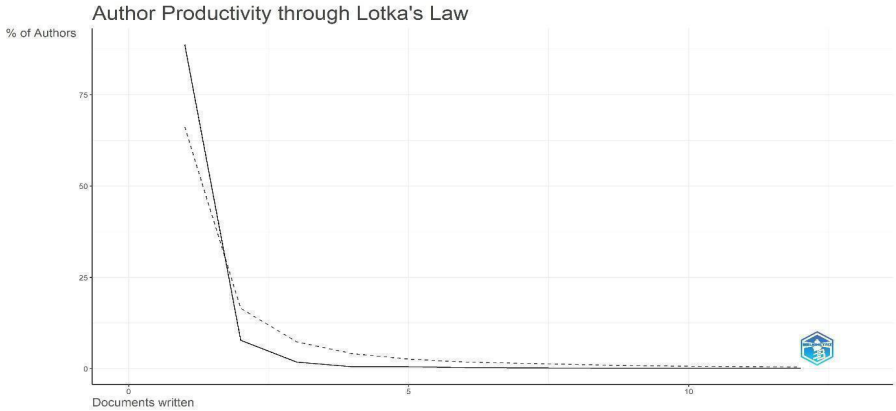

Figure 8 Lotka's law

Figure 8 illustrates the frequency distribution of scientific productivity according to Lotka's law which describes the distribution of authors in a certain study topic over a specified time period (Lotka, 1926). Accordingly, 822 out of 926 authors (88.7%) made only 1 publication in GC research in the field of education. In addition, there are 72 authors with 2 publications, 17 authors with 3 publications, 5 authors with 4 publications, 5 authors with 5 publications, 3 authors with 6 publications, and one author with 9 and one author with 12 publications. The fact that most of the researchers conducted research shows the scarcity of productive authors in GC research but also reveals the need for productive and representative authors in the field as an area of development. This finding also shows that researchers need to deepen their study focus in the field of GC.

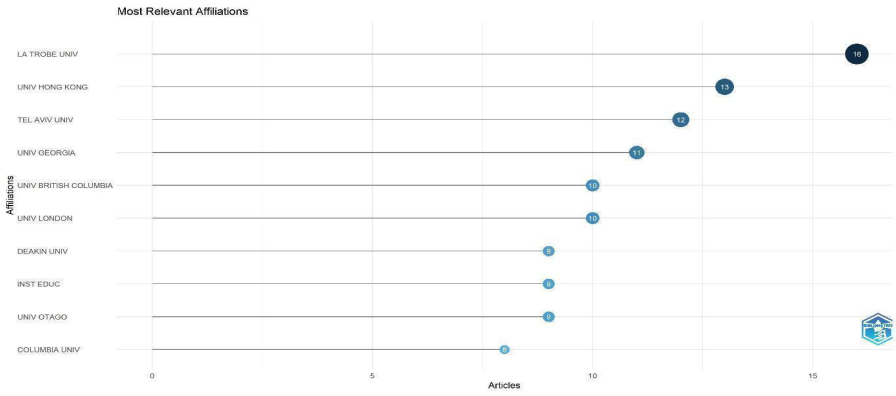

Figure 9 Most relevant affiliations

Figure 9 shows the most relevant affiliations in GC research. Australia-based La Trobe University (N. of documents=16) ranks first. It is followed by the University of Hong Kong (N. of documents=13), Tel Aviv University (N. of documents=12), University of Georgia (N. of documents=11), University of British Columbia (N. of documents=10) and University of London (N. of documents=10). It is noteworthy that none of the most prolific authors work at the top two institutions. However, Miri Yemini at Tel Aviv University, Michael Tarrant at the University of Georgia, Vanessa de O. Andreotti at the University of British Columbia, and Heela Goren at the University of London have conducted many influential studies.

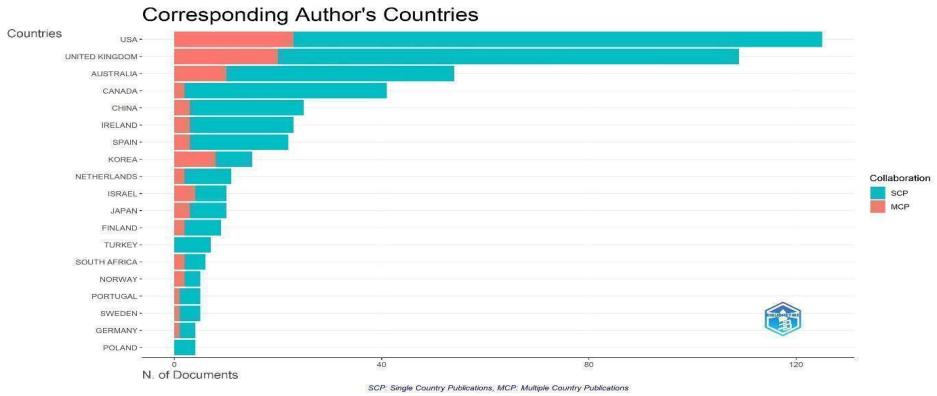

Figure 10 Corresponding author's countries

Figure 10 shows data on the corresponding author's countries. Two different classifications are used here: Single Country Publications (SCP) and Multiple Country Publications (MCP). SCP refers to the number of joint publications by researchers from the same country, while MCP refers to the number of publications conducted jointly by researchers from different countries. It is seen that GC research is generally conducted in the form of SCP. For example, Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences by Osler and Starkey (2003), which examines young people's understanding of citizenship on a national and global scale and Global Citizenship: A Typology for Distinguishing its Multiple Conceptions by Oxley ve Morris (2013) are effective research conducted by authors from the same country. Although fewer in number, effective research has also been conducted within the scope of MCP. For example, the publication titled Globalising citizenship education? A critique of 'global education' and 'citizenship education' by Davies et al. (2005) is one of the remarkable studies in the literature.

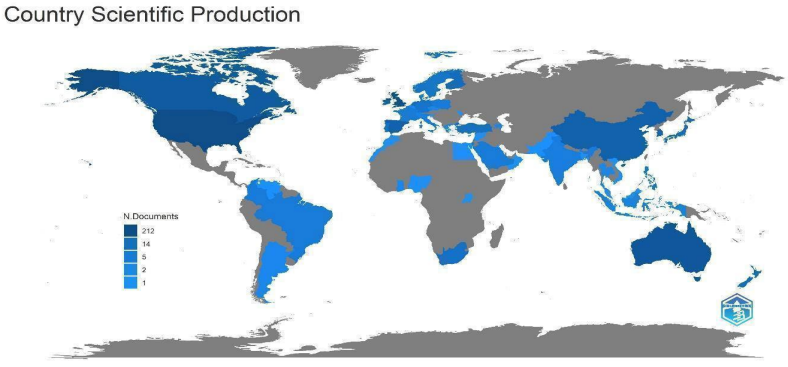

Figure 11 Countries' scientific production

When the distribution of articles on GC according to the country of publication is examined (See Figure 11), it is seen that the United States of America (USA) is the center of research with 212 studies. The United Kingdom (186), Australia (91), Canada (65), and China (42) follow the USA respectively. Based on this finding, it can be said that studies on global citizenship in the field of

education are more intensively studied in Western countries, while fewer studies are conducted in Asia and the Middle East. Although fewer studies exist in these two regions, China, Australia, and Israel stand out.

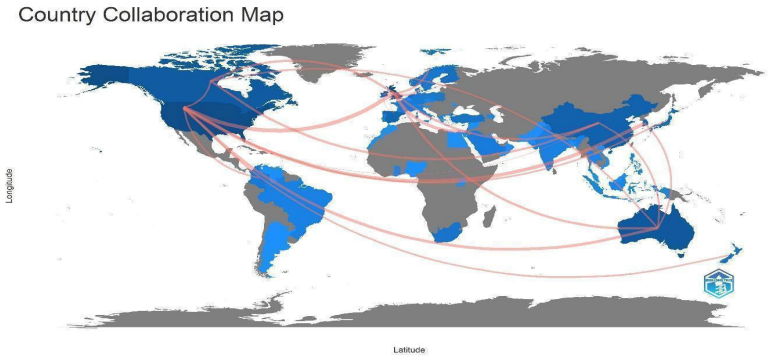

Figure 12 Countries' collaboration map

Figure 12 shows the cross-country collaboration network of GC research in education. The analysis reveals that the most productive country, the USA, has collaboration links with 31 different countries. The most important countries in the USA's network are the United Kingdom, South Korea, and Australia, with 8, 7, and 5 collaborations, respectively. The United Kingdom has a similarly strong network of collaboration, with the United States. After the US, the UK has the most links with Israel and Australia, with 6 studies each. Australia, on the other hand, collaborates primarily with the USA, but also with the United Kingdom, Canada, China, and South Korea. Excluding the USA and the United Kingdom, it can be said that Australia prefers cooperation with Asian countries. The USA and the United Kingdom are the countries with the most research (See Figure 11) and the largest network of cooperation. Cultural and regional proximity may have played a role in their cooperation. Despite all these, cooperation between countries needs to be improved.

Keywords and Research Trends

Figure 13 Wordcloud

Keywords are an important research component affecting visibility. Therefore, keywords should be in line with the content of the research. Figure 13 shows the wordcloud of the 50 most frequently used keywords related to GC. The size of the keywords in the wordcloud is a representation of their recurrence frequency. The keywords of GC and GCE were excluded from the figure due to their high frequency of repetition. In the studies, it is seen that the concept of GC as a center has a frequency of 178. GC keyword is followed by GCE, citizenship, citizenship education, higher education, and globalization with 115, 34, 32, 31, and 26 repetition frequencies. Following these keywords, words such as cosmopolitanism, curriculum, and education for sustainable development also appear. The presence of both globalization and globalisation concepts in the figure is because most of the studies on the subject are conducted in the USA

and the United Kingdom. According to Figure 13, it is noteworthy that globalization has transformed into a type of citizenship and is positioned especially at the higher education level.

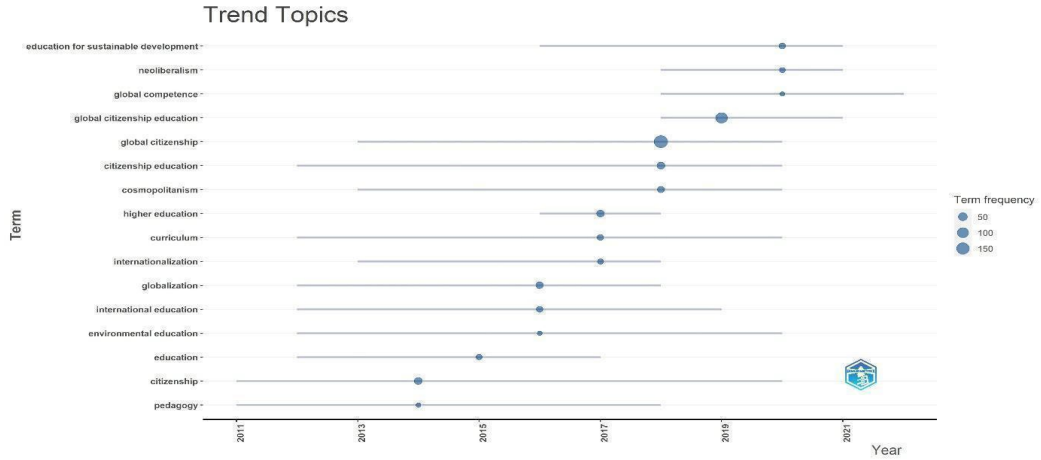

Figure 14 Trend topics

How often keywords are repeated in which years provides important clues about the future of the research area. Figure 14 presents the trending topics between 2010 and 2022. While creating the relevant figure, word minimum frequency was applied as 10 and the number of words per year as 3. It is seen that the concept of global citizenship was at the top in 2018 and repeated 178 times in total, while the concept of global citizenship education was at the top in 2019 and repeated 115 times. Again, the fact that education for sustainable development occupied an important position in 2020 and was repeated 18 times in total strongly supports that the educational dimension of global citizenship is increasingly coming to the forefront in the literature. When the 12-years change of keywords is analyzed, it is seen that global citizenship research, which started based on citizenship and pedagogy, has taken the form of global citizenship, especially as of 2018, and in the following process, it has been put into practice in the form of global citizenship education and education for sustainable development.

Conceptual Structure

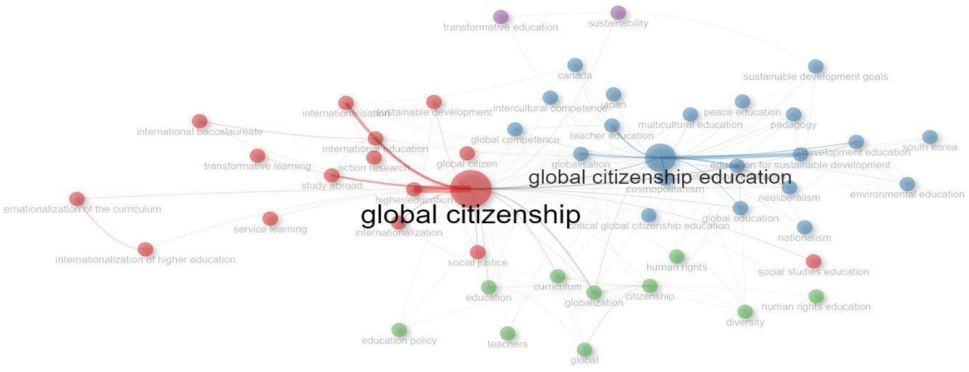

Figure 15 Co-occurrence network

Figure 15 shows the co-occurrence network based on keywords. Louvain's clustering algorithm was used to create the figure. Automatic layout and normalization by association were applied. The figure shows three different clusters: red, blue, and green. In the red cluster, global citizenship is dominant, but higher education, international education, and internationalization are also important members of the cluster. In the blue cluster, global citizenship education is dominant, and education for sustainable development is an important component of the cluster. Although the green cluster does not have a dominant center, it consists of key concepts in the early stages of global citizenship research, such as citizenship, globalization, and curriculum.

Based on the findings, it can be said that global citizenship research has progressed in terms of the conceptual dimension of global citizenship and how it can be transferred to individuals in educational settings and has started to break away from the traditional theoretical perspective.

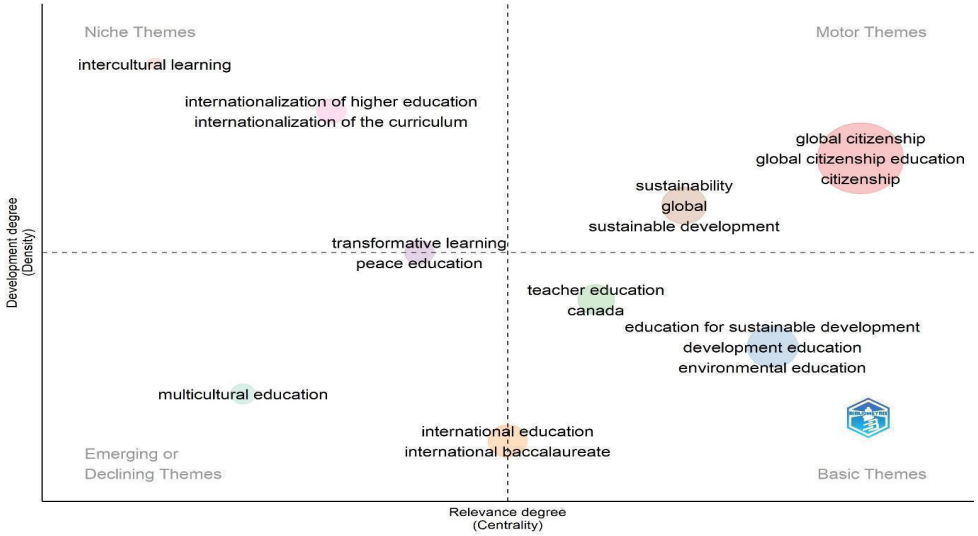

Figure 16 Thematic map

The thematic map, which is shown in Figure 16, highlights the discourse on global citizenship. The horizontal axis of a thematic map denotes the degree of relevance (centrality), and the vertical axis denotes the level of development (density). This theme map effectively depicts the thematic growth of global citizenship research over the previous 22 years and, to a certain extent, forecasts the direction of future trends. In the motor theme in the upper right quadrant, global citizenship and global education are important, but sustainability and sustainable development are also noteworthy. These are the leading topics of global citizenship research in the field of education. In the basics theme in the lower right quadrant, it is seen that sustainable development education is at the forefront, as well as teacher education and a Canada-centered orientation. The niche theme in the upper left quadrant includes intercultural learning, transformative learning, and internationalization in education. Finally, within the emerging or declining theme, multicultural education and peace education are seen to be at the center. The findings support that global citizenship research in the field of education is progressing based on global citizenship education, sustainable development, and education. These results also support the findings in Figure 14.

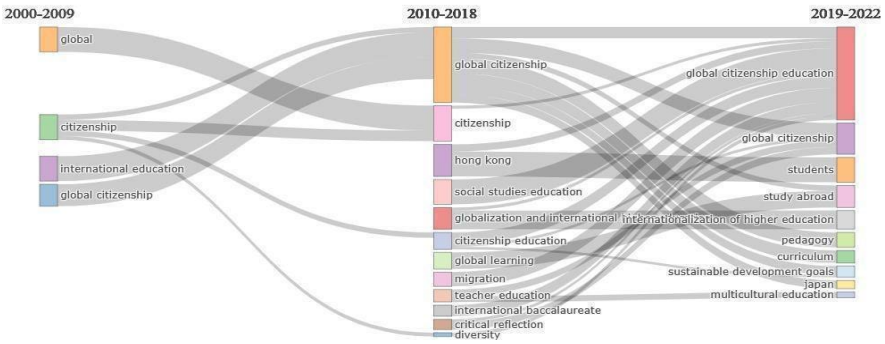

Figure 17 Thematic evolution

In Figure 17, the thematic evolution of global citizenship research in education is presented in three-time slices. The analysis was conducted with 250 words and five minimum cluster

frequencies. The time slices were cut in accordance with the years in which the annual scientific production experienced significant change (see Figure 2). Global citizenship, which was the central theme in the first and second-time slices, has evolved over time into themes such as global citizenship education, internalization of higher education, sustainable development goals, and multicultural education. In other words, global citizenship has evolved over time from academic knowledge to practices in the education of individuals. By the end of 2018, it is seen that the concept of global citizenship is clarified and analyzed in the literature, and after 2019, it is desired to implement educational approaches towards global citizenship. One of the strong reasons for this change may be the desire to make the sustainable development goals announced by the United Nations in 2015 effective (United Nations, 2015). For example, until 2019, Global citizenship: abstraction or framework for action? (Davies, 2006), Global citizenship: A typology for distinguishing its multiple conceptions (Oxley & Morris, 2013) and Global citizenship education redefined - A systematic review of empirical studies on global citizenship education (Goren & Yemini, 2017) published research on the concept of global citizenship and its different typologies. After 2019, with a strong background of academic knowledge, research aimed at deepening the GCE process such as 'So maybe I'm a global citizen': developing intercultural citizenship in English medium education (Baker & Fang, 2021) and Equipping teachers with globally competent practices: A mixed methods study on integrating global competence and teacher education (Kerkhoff & Cloud, 2020).

Discussion

This study has predicted the future directions of GC research in education based on the research findings. GC research has generally gravitated towards GCE after clarifying its conceptual structure through the influence of international organizations (Goren & Yemini, 2017; Pashby & Costa, 2021).Therefore, the field of citizenship education has been significantly influenced by global citizenship. Karaca and Akbaba (2021) found that global citizenship is the most frequently studied topic in the field of citizenship education. This is because, apart from citizenship education designed at the national level, the need to develop transnational awareness of individuals and their desire to influence the global sphere has contributed to the change in the direction of citizenship education (Moon & Koo, 2011; Myers, 2010). The increasing impact of globalization on states has accelerated the transformation process of the understanding of citizenship. At this point, the UN's SDGs and UNESCO's GCE Initiative are undoubtedly the most crucial driving forces popularizing GC and GCE (United Nations, 2015; Yemini et al., 2019). The desire of many countries to align their curricula with SDGs has strengthened the place of GC in educational policies and scientific research (Chiba et al., 2021). The bibliometric study conducted by Palaz (2021) revealed a similar result. In future directions, it is predicted that GCE research will be further strengthened at the higher education, primary and secondary levels, and even in non-formal education processes (Aktas et al., 2017; Atenas et al., 2015; Ng, 2012). Recently, this structure has been strengthened as a result of mobility movements within the scope of the calls of international institutions and organizations (e.g., Erasmus calls of the European Union) and bilateral and multiple collaborations of higher education institutions (Brown, 2009; Praetzel et al., 1996; Santoro, 2014). Thus, it is foreseen that research on developing individuals' global competencies to realize SDGs will come to the forefront.The frequent examination of the topic of GC at the higher education level brings up another issue. Keywords such as 'higher education' are often too broad to effectively narrow down research topics, necessitating the use of more specific terms (Huang et al., 2020).

One of the determinants of the future of GC research is how GCE will be designed and implemented because research suggests that the current GCE is not effective, and a new design is needed (Ahmed & Mohammed, 2021; Myers, 2006). It is seen that researchers have already started to turn the direction of research to address this problem (Celume & Maoulida, 2022). In this process, it is thought that the focus will be on designing different GCE models for different

levels of education. In this way, it is estimated that research will be conducted to create and implement curriculum-integrated GCE designs for different grades in national education systems and to focus on developing standard GCE modules for similar education levels in different countries. From another perspective, the focus will be on teacher education processes to train globally competent teachers (Kim, 2023; Rapoport, 2010; Santoro, 2014). For example, Kerkhoff and Cloud (2020) found that teachers have a positive view of integrating the global dimension into their teaching processes but have problems combining theory and practice. Thus, it is thought that the number of studies to strengthen teachers' understanding of GC and GCE skills in teacher training and in-service learning processes will increase. In short, designing the implementation process and enhancing the competencies of practitioners will be one of the core study areas in the future of GC research.

It is predicted that GC-multicultural education and GC-environmental education relations will have a say in shaping the future of GC research. External migration movements have recently intensified due to civil wars, environmental problems, economic inadequacies, etc. This process has confronted native cultures with a large population of immigrants, refugees, and temporary asylum seekers. Thus, it has become a global necessity for individuals to respect different cultures and eliminate their prejudices against differences. In GC research, it is predicted that the multicultural competencies of both native individuals and newcomers will be questioned, and GCE processes will be designed to improve them (Pashby, 2015; Yemini et al., 2019). From another perspective, it is predicted that GC research and GCE may come to the forefront to build a sustainable environmental order by reducing individual-induced environmental problems. It is anticipated that research will focus on designing environment-related education as an essential field of study within or with the help of global citizenship education (Kolleck & Yemini, 2020; Misiaszek, 2015). However, it is also emphasized in the GC literature that the world should be addressed more inclusively in future research. (Kim, 2023).

Conclusion

This study presents a broader picture of global citizenship studies in education using bibliometric analysis. Global citizenship studies were analyzed in terms of annual scientific production, cited documents, authors, sources, countries, affiliations, keywords, research trends, and conceptual structure. In this way, the development of GC research was presented, and future directions were predicted. Research and review article publications between 2000 and 2022 were retrieved from the WoS database, and 545 articles were included in the analysis. As a result of the research, three critical conclusions were reached regarding the characteristics of global citizenship research in education.

As a first result, it was found that GC research has been on a significant development trend in the scientific literature in recent years. As of 2018, GC research is in its most productive period in terms of annual scientific production. After intermittent productivity between 2000 and 2008, annual production peaked in 2021, albeit with minor zigzags. The reason why research has been kept in the background for many years can be considered as the fact that GC has been placed in an anti-patriotic position and seen as a threat by educational administrators, researchers, and educators, and today's world problems have remained behind the scenes for countries. On the contrary, the increase in research on GC in recent years proves that GC is now an inevitable competence for a sustainable world. The annual growth rate of 19.88% obtained in the study supports this. Especially as the effects of the climate crisis have become more pronounced, triggering different social, economic, and environmental problems (e.g., poverty, hunger, migration) and creating fear in societies, it has become necessary for states to bring their curricula to an international level. Thus, for states, the GC has shed the image of a threat to the nation-state and national identities.

The second result concerns authors, countries, and affiliations. Five countries are highly influential in shaping GC research. These countries are the United States of America, the United

Kingdom, Australia, Canada and China. In addition, Israel is also very influential in terms of author influence and collaborative work. It is seen that Eastern countries also have a say in Western-centered GC research. For example, GC studies have evolved towards overseas regions such as Japan in recent years. The need for sustainable development and peaceful social order has become a necessity for the whole world. For this reason, it is seen that GC research has spread over a wide geography. Moreover, the SDGs of the UN are not only for countries like the United States and the United Kingdom. The goals also emphasize regions such as Africa and Asia. Different countries, institutions, and researchers are studying GC to achieve these goals. It is thought that GC research will increase its importance worldwide soon. Although GC research is developing globally, collaborations in research are dominated by regional relationships. As required by global citizenship, research collaborations need to evolve to a global dimension. Another expectation from researchers is in-depth expertise in GC research. Because in this study, 88.7% of the researchers had only one study on GC. This data shows that GC research is an area of research that has not been explored in depth by many researchers.

Finally, the research trend of GC in our study (e.g., thematic map, thematic evolution, trending topics) shows that GC is evolving towards the GCE dimension and SDGs rather than theoretical implications for GC. The focus is on the internalization of the curriculum. Priority is given to the evolution of global citizenship education into a new dimension with curricula and teaching methods appropriate to the international structure by incorporating sub-fields of global citizenship education, such as environmental education, multicultural education, human rights education, etc., as an umbrella. Higher education and study abroad are mainly at the center of this process. Universities are expected to engage in internalization, harmonize their understanding of GC teaching, and establish close cooperation with institutions in different countries. Although GC studies are important at the higher education level, the popularity of GC research at the primary and secondary school level is quite low. Improving the number of studies at the primary and secondary school levels will lay the foundation for a more robust literature on GC and GCE education.

Limitations and Suggestions for Further Research

This bibliometric analysis has several limitations. GC research's multidimensional and complex nature leads to many unrelated studies associated with GC in databases. For this reason, we made some selections based on the criteria we set. Although both researchers meticulously examined the data set, this may have created a limitation. In our database search, we searched titles, author keywords, and abstracts using the basic concepts in the literature, such as “global citizenship”, “world citizenship”, and “cosmopolitan citizenship”. Nevertheless, we may have overlooked different concepts evoking GC, which may have limited our search results. To overcome this limitation, the dataset can be identified by including different concepts that evoke GC in the search. In addition, we included the indexes in the Web of Science Core Collection in the dataset and performed research and review article filtering. Different types of scientific publications and other databases were not analyzed. Future research should include databases other than WoS and different types of scientific publications in the analysis process. All scientific publications in the study are in English. GC research in other languages was excluded from the dataset. Researchers from different countries may collaborate in future research to reduce this limitation. The data of the research was obtained on October 20, 2022. In other studies, the latest GC research can be included in the dataset by going beyond the date of this research. Finally, the analysis was carried out through the "biblioshiny" interface within the scope of the "bibliometrix" package. In future research, this study's results can be tested using different artificial intelligence tools.

Author Contribution Rates

The 1st author 60%, and the 2nd author contributed 40% to the study.

Conflict of Interest Declaration

Our article entitled "Determining the Trends in Global Citizenship Publications in Education: A Bibliometric Analysis" has no financial conflict of interest with any institution, organization, or person. There is no conflict of interest between the authors.

References

Ahmed, E. I., & Mohammed, A. (2021). Evaluating the impact of global citizenship education programmes: A synthesis of the research. *Education, Citizenship and Social Justice*, *17*(2), 122–140. https://doi.org/10.1177/17461979211000039

Aktas, F., Pitts, K., Richards, J. C., & Silova, I. (2017). Institutionalizing global citizenship: A critical analysis of higher education programs and curricula. *Journal of Studies in International Education*, *21*(1), 65–80. https://doi.org/10.1177/1028315316669815

Andreotti, V. de O. (2006). Soft versus critical global citizenship education. *Policy and Practice: A Development Education Review*, *3*, 40–51. https://doi.org/10.1057/9781137324665.0009

Andreotti, V. de O. (2011). (Towards) decoloniality and diversality in global citizenship education. *Globalisation, Societies and Education*, *9*(3-4), 381–397. https://doi.org/10.1080/14767724.2011.605323

Aparicio, G., Iturralde, T., & Maseda, A. (2021). A holistic bibliometric overview of the student engagement research field. *Journal of Further and Higher Education*, *45*(4), 540–557. https://doi.org/10.1080/0309877X.2020.1795092

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix : An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, *11*(4), 959–975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Atenas, J., Havemann, L., & Priego, E. (2015). Open data as open educational resources: Towards transversal skills and global citizenship. *Open Praxis*, *7*(4), 377-389. https://doi.org/10.5944/openpraxis.7.4.233

Baker, W., & Fang, F. (Gabriel). (2021). 'So maybe I'm a global citizen': developing intercultural citizenship in English medium education. *Language, Culture and Curriculum*, *34*(1), 1–17. https://doi.org/10.1080/07908318.2020.1748045

Bromley, P. (2009). Cosmopolitanism in civic education: Exploring cross-national trends: 1970–2008. *Current Issues in Comparative Education*, *12*(1), 33–44.

Brown, N. (2009). *Embedding engagement in higher education: Preparing global citizens through international service-learning*. https://compact.org/resources/embedding-engagement-in-higher-education-preparing-global-citizens-through-international-service-learning

Celume, M.-P., & Maoulida, H. (2022). Developing 21st century competencies among youth through an online learning program: be a global citizen. *Education Sciences*, *12*(3), 148. https://doi.org/10.3390/educsci12030148

Chen, Y.-S., & Leimkuhler, F. F. (1986). A relationship between Lotka's Law, Bradford's Law, and Zipf's Law. *Journal of the American Society for Information Science*, *37*(5), 307–314.

Chiba, M., Sustarsic, M., Perriton, S., & Edwards, D. B. (2021). Investigating effective teaching and learning for sustainable development and global citizenship: Implications from a systematic review of the literature. *International Journal of Educational Development*, *81*, 102337. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102337

Davies, I., Evans, M., & Reid, A. (2005). Globalising citizenship education? A critique of 'global education' and 'citizenship education.' *British Journal of Educational Studies*, *53*(1), 66–89. https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2005.00284.x

Davies, L. (2006). Global citizenship: abstraction or framework for action? *Educational Review*, *58*(1), 5–25. https://doi.org/10.1080/00131910500352523

Dill, J. S. (2013). *The longings and limits of global citizenship education*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203374665

Franch, S. (2020). Global citizenship education: A new 'moral pedagogy' for the 21st century? *European Educational Research Journal*, *19*(6), 506–524. https://doi.org/10.1177/1474904120929103

Goren, H., & Yemini, M. (2017). Global citizenship education redefined – A systematic review of empirical studies on global citizenship education. *International Journal of Educational Research*, *82*, 170–183. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2017.02.004

Gumus, S., Bellibas, M. S., Esen, M., & Gumus, E. (2018). A systematic review of studies on leadership models in educational research from 1980 to 2014. *Educational Management Administration and Leadership*, *46*(1), 25–48. https://doi.org/10.1177/1741143216659296

Huang, C., Yang, C., Wang, S., Wu, W., Su, J., & Liang, C. (2019). Evolution of topics in education research: a systematic review using bibliometric analysis. *Educational Review*, *72*(3), 281–297. https://doi.org/10.1080/00131911.2019.1566212

Karaca, A. & Akbaba, B. (2021). Vatandaşlık eğitimine yönelik bibliyometrik araştırma: 1980-2020 yılları arasında yapılan çalışmaların analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(3), 788-804. https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.64908-904375

Kerkhoff, S. N., & Cloud, M. E. (2020). Equipping teachers with globally competent practices: A mixed methods study on integrating global competence and teacher education. *International Journal of Educational Research*, *103*, 101629. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2020.101629

Kim, G. (2023). Geography education professionals' understanding of global citizenship: Insights for a more just geography curriculum. *Theory & Research in Social Education*, *51*(3), 438–463. https://doi.org/10.1080/00933104.2022.2159595

Kolleck, N., & Yemini, M. (2020). Environment-related education topics within global citizenship education scholarship focused on teachers: A natural language processing analysis. *The Journal of Environmental Education*, *51*(4), 317–331. https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1724853

Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, *16*(12), 317–323.

Mannion, G., Biesta, G., Priestley, M., & Ross, H. (2011). The global dimension in education and education for global citizenship: genealogy and critique. *Globalisation, Societies and Education*, *9*(3-4), 443–456. https://doi.org/10.1080/14767724.2011.605327

McCain, K. W. (1990). Mapping authors in intellectual space: A technical overview. *Journal of the American Society for Information Science*, *41*(6), 433–443.

Misiaszek, G. W. (2015). Ecopedagogy and citizenship in the age of globalisation: Connections between environmental and global citizenship education to save the planet. *European Journal of Education*, *50*(3), 280-292. https://doi.org/10.1111/ejed.12138

Moon, R. J., & Koo, J.-W. (2011). Global citizenship and human rights: A longitudinal analysis of social studies and ethics textbooks in the republic of Korea. *Comparative Education Review*, *55*(4), 574–599. https://doi.org/10.1086/660796

Morais, D. B., & Ogden, A. C. (2011). Initial development and validation of the global citizenship scale. *Journal of Studies in International Education*, *15*(5), 445–466. https://doi.org/10.1177/1028315310375308

Myers, J. P. (2006). Rethinking the Social Studies Curriculum in the Context of Globalization: Education for Global Citizenship in the U.S. *Theory & Research in Social Education*, *34*(3), 370–394. https://doi.org/10.1080/00933104.2006.10473313

Myers, J. P. (2010). 'To benefit the world by whatever means possible': adolescents' constructed meanings for global citizenship. *British Educational Research Journal*, *36*(3), 483–502. https://doi.org/10.1080/01411920902989219

Ng, S. W. (2012). Rethinking the mission of internationalization of higher education in the Asia-Pacific region. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, *42*(3), 439–459. https://doi.org/10.1080/03057925.2011.652815

Osler, A., & Starkey, H. (2003). Learning for cosmopolitan citizenship: Theoretical debates and young people's experiences. *Educational Review*, *55*(3), 243–254. https://doi.org/10.1080/0013191032000118901

Oxfam. (2015). *Education for global citizenship – A guide for schools*. Oxfam House. https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620105/edu-global-citizenship-schools-guide-091115-en.pdf?sequence=11&isAllowed=y

Oxley, L., & Morris, P. (2013). Global citizenship: A typology for distinguishing its multiple conceptions. *British Journal of Educational Studies*, *61*(3), 301–325. https://doi.org/10.1080/00071005.2013.798393

Palaz, T. (2021). Global Citizenship and Education: A Bibliometric Research. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, *6*(16), 1907-1947. http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.416

Pashby, K. (2015). Conflations, possibilities, and foreclosures: Global citizenship education in a multicultural context. *Curriculum Inquiry*, *45*(4), 345–366. https://doi.org/10.1080/03626784.2015.1064304

Pashby, K., & Costa, M. da. (2021). Interfaces of critical global citizenship education in research about secondary schools in 'global North' contexts. *Globalisation, Societies and Education*, *19*(4), 379–392. https://doi.org/10.1080/14767724.2021.1904213

Pashby, K., Costa, M. da, Stein, S., & Andreotti, V. de O. (2021). Mobilising global citizenship education for alternative futures in challenging times: an introduction. *Globalisation, Societies and Education*, *19*(4), 371–378. https://doi.org/10.1080/14767724.2021.1925876

Pashby, K., da Costa, M., Stein, S., & Andreotti, V. De O. (2020). A meta-review of typologies of global citizenship education. *Comparative Education*, *56*(2), 144–164. https://doi.org/10.1080/03050068.2020.1723352

Praetzel, G. D., Curcio, J., & Dilorenzo, J. (1996). Making study abroad a reality for all students. *International Advances in Economic Research*, *2*(2), 174–182.

Rapoport, A. (2010). We cannot teach what we don't know: Indiana teachers talk about global citizenship education. *Education, Citizenship and Social Justice*, *5*(3), 179–190. https://doi.org/10.1177/1746197910382256

Santoro, N. (2014). 'If I'm going to teach about the world, I need to know the world': developing Australian pre-service teachers' intercultural competence through international trips. *Race Ethnicity and Education*, *17*(3), 429–444. https://doi.org/10.1080/13613324.2013.832938

Scheunemann, A. E. (2021). *Validation of the global mindedness scale, student factors associated with studying abroad, and the effect of studying abroad on student global mindedness*. Unpublished doctoral dissertation, North Carolina State University, USA.

Shultz, L. (2007). Educating for global citizenship: Conflicting agendas and understandings. *The Alberta Journal of Educational Research*, *53*(3), 248–258.

Toy, İ. (2023). Türkiye'de küresel vatandaşlık üzerine yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimlerinin incelenmesi: Bir meta-sentez çalışması.*Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 9*(1), 52-90. https://doi.org/10.47615/issej.1082097

UNESCO. (2015). *Global citizenship education topic and learning objectives*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993

UNESCO. (2018). *Preparing teachers for global citizenship education: A template*. https://bangkok.unesco.org/content/preparing-teachers-global-citizenship-education-template

United Nations. (2012, September 26). *Secretary-general's remarks on launch of education first initiative [as prepared for delivery]*. United Nations. https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2012-09-26/secretary-generals-remarks-launch-education-first-initiative

United Nations. (2015). *The sustainable development goals report*. https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/

Veugelers, W. (2011). The moral and the political in global citizenship: Appreciating differences in education. *Globalisation, Societies and Education*, *9*(3-4), 473–485. https://doi.org/10.1080/14767724.2011.605329

Xin, S., Ping, W., & Qin, Y. (2021). Twenty years'development of translanguaging: a bibliometric analysis. *International Journal of Multilingualism*, 1–27. https://doi.org/10.1080/14790718.2021.2007933

Yemini, M., & Furstenburg, S. (2018). Students' perceptions of global citizenship at a local and an international school in Israel. *Cambridge Journal of Education*, *48*(6) 1–19. https://doi.org/10.1080/0305764X.2017.1418835

Yemini, M., Tibbitts, F., & Goren, H. (2019). Trends and caveats: Review of literature on global citizenship education in teacher training. *Teaching and Teacher Education*, *77*, 77–89. https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.09.014

Genişletilmiş Özet

Son yıllarda, akademisyenler ve eğitimciler daha bağlantılı bir dünyanın karmaşık zorluklarına ve fırsatlarına öğrencilerini hazır hale getirmeyi amaçladıklarından eğitimde küresel vatandaşlık kavramına ilginin arttığı görülmektedir. Dünyanın artan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantısı, bireyler arasında küresel sorunlara yönelik daha fazla farkındalık gerektirmektedir. Bu bakış açısını geliştirmek, vatandaşlık anlayışının kozmopolit çerçevelere uyum sağlamasını gerekli kılmaktadır. Bu süreçte, küresel vatandaşlık kavramı ön plana çıkmaktadır. Küresel vatandaşlık; eleştirel düşünme, küresel yeterlilik, küresel bilinç, karar verme, merak, iş birliği ve etkili iletişim gibi yeterlikleri kapsayan bir vatandaşlık tasarımıdır. Böylelikle bireyler çeşitliliğe saygı duymaya, başkalarının bakış açılarını dikkate almaya ve dünyayı iyileştirme çabalarına katılmaya teşvik edilirler. Küresel vatandaşlık, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne küresel uyum için hayati öneme sahip olarak kabul edilmekte ve eğitim bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, günümüz zorluklarıyla başa çıkabilecek etkili bir küresel toplum oluşturmak için bir çerçeve görevi görmektedir. Birleşmiş Milletler, cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, çevresel zorluklar, insan hakları ve iklim değişikliği gibi sorunlarla başa çıkmada küresel vatandaşlığın eğitimsel yönünü vurgulamaktadır. Sonuç olarak, küresel vatandaşlık eğitimi, Birleşmiş Milletler'in 2030 gündemi için Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasına dâhil edilmiştir.

Günümüzdeki önemli gelişmelere rağmen eğitimde küresel vatandaşlık üzerine yapılan araştırmalar uzun yıllar boyunca sınırlı sayıda kalmıştır. Bu durum, küresel vatandaşlık fikrinin nispeten yeni ve gelişmekte olan doğası da dâhil olmak üzere birçok faktöre atfedilebilir. Örneğin, uzun yıllar boyunca küresel vatandaşlığın eğitim bağlamlarında vatanseverliğe aykırı ve ulusal kimliğe bir tehdit olarak görülmesi etkili olmuş olabilir. Yine, 2000 sonrası küresel vatandaşlık ve küresel vatandaşlık eğitimi için çeşitli model tasarımlarının ortaya çıkması, literatürün ilerlemesini ve farklı bakış açılarının keşfini engellemiş olabilir. Tüm bu gerekçeler, küresel vatandaşlık araştırmalarının eğitim alanında kökleşmesini engelleyen nedenler olarak sıralanabilir. Bu nedenle, son yıllarda eğitim alanında küresel vatandaşlık üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, eğitimde küresel vatandaşlık araştırmalarının kapsamlı bir şekilde anlaşılması için var olan çalışmalardan daha kapsamlı ve güncel bir bibliyometrik analiz yapılarak literatürdeki önemli boşluğun doldurulması gerekmektedir. Bu çalışma, eğitimde küresel vatandaşlık konusundaki akademik üretimi analiz etmek için bibliyometrik bir yöntem kullanmayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, araştırmada 2000-2022 yılları arasındaki veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiş ve yıllık bilimsel üretim, atıf yapılan araştırmalar, kaynaklar, yazarlar, bağlantılar, ülkeler, anahtar kelimeler, araştırma eğilimleri ve kavramsal yapıyı kapsayan bir bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde, "küresel vatandaşlık", "dünya vatandaşlığı" ve "kozmopolit vatandaşlık" anahtar kelimeleri başlık, özet ve yazar anahtar kelimeleri boyutlarında sorgulanmıştır. Web of Science veri tabanı üzerinde gerçekleştirilen filtrelemelerin ardından veri seti Bibtext dosya formatında depolanmıştır. Veri seti, araştırmacılar ve otomasyon aracı tarafından incelenmiş ve ilgisiz araştırmalar ayıklanmıştır. Böylelikle 545 makale analiz sürecine dâhil edilmiştir. Analiz, RStudio aracılığıyla Biblioshiny arayüzü kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada üç önemli ve temel sonuca ulaşılmıştır. İlk olarak, küresel vatandaşlık araştırmaları, son yıllarda bilimsel literatürde önemli bir gelişim trendi göstermektedir. 2018 itibarıyla, küresel vatandaşlık araştırmaları yıllık bilimsel üretim açısından en verimli dönemindedir. 2000 ile 2008 yılları arasında kesintili bir verimlilikten sonra, yıllık üretim 2021 yılında küçük dalgalanmalarla zirveye ulaşmıştır. İkinci sonuç, yazarlar, ülkeler ve bağlantılarla ilgilidir. Beş ülke, küresel vatandaşlık araştırmalarını şekillendirmede son derece etkilidir. Bu ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Avustralya, Kanada ve Çin'dir. Ayrıca, İsrail de yazar etkisi ve iş birliği açısından oldukça etkili durumdadır. Doğu ülkelerinin de Batı merkezli küresel vatandaşlık araştırmalarında söz sahibi olduğu görülmektedir. Son olarak, çalışmamızdaki küresel vatandaşlık araştırma trendi (örneğin, tematik harita, tematik evrim, trend olan konular) küresel vatandaşlığın teorik çıkarımlarından ziyade küresel vatandaşlık eğitimi boyutuna ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına doğru evrildiğini göstermektedir. Araştırmalardaki odak, müfredatın içselleştirilmesi üzerinedir. Araştırmalarda öncelik, çevre eğitimi, çok kültürlü eğitim, insan hakları eğitimi gibi küresel vatandaşlık eğitiminin alt alanlarını öne çıkararak müfredat ve öğretim yöntemleriyle uluslararası yapıya uygun olarak küresel vatandaşlık eğitiminin yeni bir boyuta evrilmesine verilmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, küresel vatandaşlığın alt temaları farklı yapay zekâ araçları kullanılarak incelenebilir.

2024, VOL 14, NO 4, 1556-1576
DOI: 10.48146/odusobiad.1512529
Geliş Tarihi/Received Date: 08.07.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 21.10.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

60-71 aylık çocuklara uygulanan müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerine etkisinin incelenmesi[1]

Ceylan Özbek Ayaz[2], Belma Tuğrul[3]

[2] İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Okul Öncesi Eğitimi Doktora Programı, İstanbul, Türkiye
[3] İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmada okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik hazırlanan müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerine etkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Tekirdağ Süleymanpaşa'da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmi anaokullarında eğitim gören 60-71 aylık 47 çocuk oluşturmaktadır. Çalışmada; nicel ve nitel araştırma yöntemlerini içeren karma araştırma yöntemlerinden sıralı açımlayıcı desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda ön-test ve son-test kontrol gruplu deneysel desen modeli, nitel boyutu için durum çalışması kullanılmıştır. Nicel aşamada deney grubuna 8 hafta boyunca haftada 3 gün müzik etkinlikleri uygulanırken kontrol grubuna ise Millî Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitim müfredatı uygulanmaya devam edilmiştir. Araştırmada nicel veriler öğrencilere uygulanan "Mekânsal Algı Gözlem Formu" ile nitel verileri ise araştırmacılar tarafından geliştirilen ve deney grubunun öğretmenine uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen nicel veriler bağımsız gruplar için t-test, bağımlı gruplar için t-test teknikleri, nitel veriler ise içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları deney grubunda yer alan çocukların mekânsal algı puanlarının kontrol grubuna oranla yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgudan hareketle ve deney grubunun öğretmeniyle yapılan görüşme sonuçlarına göre müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerini geliştirmek için kullanılabilecek etkili bir uygulama olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocukların mekânsal algı becerilerini geliştirmeye yönelik olarak müzik etkinliklerinin programda daha çok yer alması gerektiği düşünülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Okul öncesi, mekânsal algı, müzik.

Investigation of the effects of music activities on spatial perception skills in preschool children

ABSTRACT

This study examines the impact of music activities prepared for preschool children on their spatial perception skills. The study group consisted of 47 children aged 60-71 months enrolled in public kindergartens under the Ministry of National Education in Tekirdağ Süleymanpaşa during the 2023-2024 academic year. A sequential explanatory design, one of the mixed research methods incorporating both quantitative and qualitative research methods, was used in this study. In the quantitative dimension of the study, a pre-test-post-test control group experimental design model was used, and a case study was used for the qualitative dimension. In the quantitative phase, musical activities were applied to the experimental group 3 days a week for 8 weeks, while the pre-school curriculum of the Ministry of National Education continued to be applied to the control group. Quantitative data were collected using the Spatial Perception Observation Form administered to the students, while qualitative data

[1] Yapılan bu çalışmada araştırma etiği ilkeleri gözetilerek gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Etik kurul izni kapsamında; T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Rektörlüğü Eğitim Bilimleri Etik Kurulu'ndan 12.12.2023 tarihli ve 2023/12 sayılı kararına ilişkin E-45379966-100-123677 sayılı belge alınmıştır.

Atıf: Özbek-Ayaz, C., & Tuğrul, B. (2024). 60-71 aylık çocuklara uygulanan müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerine etkisinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1556-1576. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1512529

Sorumlu Yazar: ceylanayaz@stu.aydin.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

were gathered through a semi-structured interview form developed by the researchers and conducted with the teacher of the experimental group. Quantitative data were collected using the Spatial Perception Observation Form applied to the students, and qualitative data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers and applied to the teacher of the experimental group. The quantitative data obtained in the study were analyzed using t-test techniques for independent groups, t-test techniques for dependent groups, and content analysis for qualitative data. The research results indicate that the spatial perception scores of the children in the experimental group are higher than those in the control group. Based on this finding and the results of the interview with the teacher of the experimental group, it was determined that musical activities are an effective practice for improving spatial perception skills. It is suggested that musical activities should be included more in the program to enhance the spatial perception skills of preschool children.

KEYWORDS

Preschool, spatial perception, music.

Giriş

21. yüzyılın getirdiği yenilikler; bireylerin, toplumların ve sistemlerin değişimini zorunlu kılmakla birlikte bu değişim ve gelişmelere katkı sunmaktadır. Bu doğrultuda eğitim sisteminde yer verilmesi gereken yetkinlikler çalışma alanlarının da evrilmesini sağlamıştır. Nitekim bu durum artık hayatın her alanında gerekli olan mekânsal algı becerilerinin önem kazanmasına ve bu alana yönelik çalışmaların da artmasına sebep olmuştur. Özellikle mekânsal içeriklerin eğitim sistemine entegre edilmesi, mekânsal becerilerin gelişimine katkıda bulunmanın dışında teknolojik bir topluma katılımı da beraberinde getirmektedir (Newcombe ve Frick, 2010, s. 102). Mekânsal algı becerileri insanların içinde yaşadıkları çevreye daha iyi uyum sağlayabilmeleri için gerekli olan bilimsel düşünme tarzı, dil becerileri ve farklı düşünme yeteneğinin gelişiminde önemli rol oynayan temel becerilerden biridir (Likouri vd., 2017, s. 155). Bu beceri kişinin çevresindekileri algılama, nesneleri döndürebilme ve zihinsel olarak manipüle edebilme, bir mekânda fiziksel olarak gezinebilme becerilerini destekleyen bir beceri olup (Bell vd., 2016; Linn ve Petersen, 1985; Shaw, 2000) zihinsel rotasyon ve mekânsal görselleştirme gibi alt kategorilere ayrılmaktadır (Linn ve Petersen, 1985, s. 1482; Newcombe ve Frick, 2010, s. 102). Mekânsal gelişim sürecini bilmek erken çocukluk eğitimcileri için önemlidir. Çünkü birçok temel becerinin etkin olarak öğrenildiği ve erken müdahalelerin çok etkili olduğu okul öncesi dönem (Charlesworth ve Lind, 2013; Değirmenci vd., 2021; Yang vd., 2020) mekânsal düşünme becerilerinin gelişiminde kritiktir (Newcombe ve Frick, 2010; Temple vd., 2020; Tian ve Huang, 2009). Bu dönemde mekânsal düşünceye ilişkin beyinsel alanlar hızlı bir şekilde gelişmeye başlar. Özellikle bebeklik döneminde yürümenin başlamasıyla birlikte bebekler mekânı algılamaya, bulundukları mekânda içeri-dışarı, alt-üst, yukarı-aşağı gibi mekânsal ilişkileri anlamaya başlar (Koçak, 2016, s. 5). Sonrasında kendileri ile bulundukları mekândaki nesneler arasındaki mekânsal ilişkileri algıladıkça yer ve yön duyguları gelişmeye başlayan çocuklar bu doğrultuda vücutlarını kontrol etmeye ve mekânsal kelimeleri kullanmaya başlar. Mekânsal algı becerilerinde gittikçe ustalaşan çocuklar, bu becerileri yaşamları boyunca sonraki öğrenmelerine temel oluşturacak şekilde kullanmaya devam ederler (Gersmehl ve Gersmehl, 2007, s. 58).

Mekânsal beceriler zekanın önemli bir bileşeni olup matematiksel-bilimsel akıl yürütmeyi de etkilemektedir. Bu nedenle mekânsal becerilerin eğitim ortamlarında hatta erken dönemlerde ele alınması, öğretilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir (Alkouri, 2022; Hawes vd., 2017; Newcombe ve Frick, 2010). Mekânsal becerilerin desteklenmesinin bilişsel gelişim üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Newcombe ve Frick, 2010, s. 103). Bilişsel beceriler sayısal, sözel ve mekânsal beceriler olarak üç alanda düzenlenmektedir. Sözel ve sayısal beceriler geleneksel olarak sınıf bağlamında rol oynarken; mekânsal beceriler akademik başarıda özellikle fen, teknoloji, matematik ve mühendislik gibi birçok alan öğreniminde önemli rol oynar (Alkouri, 2022; Stieff ve Uttal, 2015; Wai vd., 2009; Yang vd., 2020).

Uttal vd. (2013, s. 368) mekânsal beceri eğitimine yönelik yaptığı meta analizde; mekânsal becerilerin şekillendirilebilir ve mekânsal öğretim yoluyla geliştirilebilir olduğunu belirtmiştir.

Toran, Aydın ve Etgüer (2020, s. 301) farklı şekillerdeki malzemeleri kullanma, bloklarla çeşitli yapılar inşa etme, farklı parçaları birleştirerek bütüne ulaşma gibi mekânsal düşünme gerektiren becerilerin okula hazırlıkta önemli bir temel oluşturduğunu belirtmiştir. Okul öncesi eğitim programında ilkokula hazırlığa yönelik temel becerilerden görsel algı kapsamında yer alan mekânda konum ile mekânsal ilişkilerin önemine değinilmiş olduğu görülmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024). Bununla birlikte mekânsal becerilerin gelişimine yönelik araştırmaların genellikle ergen ve yetişkinlerle yapıldığı, çok az sayıdaki araştırmanın okul öncesi dönemdeki çocukların mekânsal algı becerilerine odaklandığı (Copley, 2000; Çolak, 2021; Hawes vd., 2015; Hawes vd., 2017; Özdemir, 2011; Kılıç ve Yorulmaz, 2023; Koçak, 2016; Levine vd., 2012; McCluskey vd., 2023; Tığcı, 2003), bu nedenle de erken dönemde mekânsal becerilerin nasıl geliştirileceğinin yapılacak araştırmalarda ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Uttal vd., 2013, s. 372).

Mekânsal becerilerin okul öncesi dönemdeki çocuklara kazandırılmasında farklı teknik, program ve etkinlikler uygulandığına dair yapılan araştırmalar incelendiğinde Tığcı'nın (2003) mekânsal algı eğitim programını; Hawes ve arkadaşlarının (2015) bilgisayarlı mekânsal beceri eğitim programını, Hawes ve arkadaşlarının (2017) mekânsal muhakeme programını, Özdemir'in (2011) Mekânsal Beceri Programını, Koçak'ın (2016) üç boyutlu çizgi filmleri; Kılıç ve Yorulmaz (2023), Çolak (2021) ile McCluskey ve arkadaşlarının (2023) hareket eğitimini, Levine ve arkadaşlarının (2012) yapbozları, Jirout ve Newcombe'un (2015) blok, yapboz ve masa oyunlarını; Lee ve arkadaşlarının (2009) tangramları; Casey ve arkadaşlarının (2008) blok inşa etkinlikleri ve hikayeleri; Copley (2000) ve Jackman'ın (2005) oyunları, Karadeniz'in (2014) haritaları kullandığı görülmektedir. Değirmenci ve arkadaşları (2021) çalışmalarında mekânsal algı becerilerine ilişkin olarak okul öncesi öğretmenlerinin daha çok oyun, kavram kartları ve okuma-yazma çalışmalarını kullandıklarını belirtmişlerdir.

Mekânsal algı becerilerinin gelişimini destekleyen etkinliklerden biri de müzik etkinlikleridir. (Tezer vd., 2016). Müzikle bütünleştirilmiş erken deneyimler ile daha sonraki yaratıcı ve bilimsel başarılar arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Müziğin beyni güçlendirdiği ve daha güçlü bir beynin de müzik yeteneğini arttırdığı vurgulanmaktadır. Bu iki yönlülük genellikle müziğin çeşitli bilişsel süreçleri olumlu yönde etkilediği fikrini desteklemektedir (Gromko ve Poorman, 1998; Aheadi vd., 2010; Tai, 2010; Sanders, 2012; Tucker, 2019). Hallam ve Himonides (2022) ile Sanders (2012) müzik becerilerini geliştirmek için gerekli olan uygulamalarla bu bilişsel süreçlerden biri olan mekânsal becerilerin geliştirilebilir olduğunu vurgulamaktadır. Müzik zekâsı diğer zekâ alanlarından ve müzikal beceriler mekânsal becerilerden bağımsız düşünülemez. Müzikal deneyimler, nörofizyolojik mekanizmalar nedeniyle bireylerde mekânsal becerilerin geliştirilmesine yardımcı olabilmektedir (Rauscher, 1999).

Shaw (2000, s. 81) ve Temple vd. (2020, s. 153) müzik eğitiminin özellikle okul öncesi dönemde başlanması durumunda mekânsal akıl yürütme ve ilerideki matematik becerilerini olumlu yönde etkileyebildiğini belirtmiştir. Aynı şekilde Annemarie (2008), Gromko ve Poorman (1998), Sittiprapaporn (2012) ile Tezer vd. (2016) müziğin mekânsal algı becerilerinin öğretiminde etkili bir metot olduğuna işaret etmiştir. Van Nes ve De Lange (2007, s. 6) bir müzik eserinin ses örüntülerinden meydana gelen mekânsal bir yapı olduğunu ve aslında çizgi, eğri ve noktalardan oluşan gösterime sahip mekânsal bir yapısı bulunduğunu belirtmektedir. Erken dönemde mekânsal duyunun farklı bileşenlerinin iç içe geçtiği, bu durumun da çocuklarda sayı duyusu, nicelikler ve sayılar arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkıda bulunduğunu, buna paralel olarak da müzikteki her sesin bir şekilde mekânsal olduğu için bir sayıya bağlanabildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle müzikteki bu mekânsal-sayısal bağlantılar, müzikal ve matematiksel anlayışlar arasındaki bağlantıyı açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Mekânsal becerilerin müzik aracılığıyla geliştirilebileceğine yönelik dikkate değer çalışmalardan biri de Rauscher ve arkadaşlarının (1993, s. 611) Mozart etkisi olarak bilinen, Mozart'ı dinleyerek mekânsal beceri puanlarının iyileştirilebileceğini iddia ettikleri çalışmasıdır. Aheadi vd. (2010), Grandin vd. (1998), Hui (2006), Rauscher vd. (1994) ile Husain vd. (2002) Mozart'ın Piyano

Sonatı'nı dinleyen katılımcıların iyi derecede mekânsal akıl yürütme becerileri gösterdiklerini belirttikleri çalışmalarının ardından müzik ve mekânsal beceriler arasındaki ilişkiye yönelik ilgi artmaya başlamıştır. Bu ilişkinin gerekçesi olarak Aheadi vd. (2010, s. 107) müzik dinlerken beynin sağ yarım küresinin mekânsal bilişle ilişkili benzer bölgelerini harekete geçirdiğini belirtmektedir. Verdine vd. (2017, s. 7) mekânsal becerilerin okula hazırlıktaki potansiyel rolünün altını çizmiş, Alkouri (2022, s. 1) çocuklarda mekânsal yetenek ve becerileri geliştirmek için erken dönemlerden itibaren yaşlarına uygun farklı stratejiler uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

Okul öncesi dönemde verilen eğitimin, çocukların gelişimleri üzerinde olağanüstü etkisi bulunmakla birlikte yapılan araştırmalarda müzik etkinliklerinin eğlence saati olarak algılandığı, öğretmenlerin etkinliklerinde müzik etkinliklerini kullanma ve uygulama konusunda çok duyarlı olmadıkları ve kendilerini çok yeterli hissetmedikleri, müzik etkinliklerini kullanan öğretmenlerin de şarkı söyleme ve şarkı dinleme etkinliklerini uygulamaktan öteye gidemedikleri belirlenmiştir (Aral vd., 2018; Bolat, 2017; Salı vd., 2013; Sığırtmaç, 2002; Özen ve Yıldız, 2018). Bu durum müzik eğitiminin önemine dair yeterince farkındalık oluşmadığını ve bu paralelde de müzik eğitimi ile amaçlanan hedeflerin gerçekleştirilmesine engel teşkil ettiğini düşündürmektedir (Avşalak, 2008, s. 3). Oysaki okul öncesi dönemde şarkı söyleme etkinlikleri yanında ritim, sesleri dinleme ve ayırt etme, yaratıcı dans ve müzikli öykü etkinlikleri de müzik etkinlikleri kapsamında yer almakta ve bu etkinlikler aracılığıyla çocukların, belirlenen kazanımlara müzik etkinlikleri kullanılarak farklı yollardan ulaşmaları sağlanmaktadır (Güdek ve Öziskender, 2013, Sığırtmaç, 2002, Türkoğlu, 2019). Bu çalışmalardan Türkoğlu (2019) okul öncesi çocuklardaki müzikal duyumsama becerilerini ölçmek için Gordon Müzik Öğrenme Teorisi kapsamında ritim, şarkı söyleme, doğaçlama müzik oluşturma, ezginin tekrar edilmesi, müzik dinleme; Güdek ve Öziskender (2013) orff eğitimi kapsamında çocuklarla şarkı söyleme ve ritim çalışmalarına yer vermiştir.

Diğer ülkelerde okul öncesi çocuklarla yapılan çalışmaların aksine Türkiye'de kısıtlı sayıda yapılan çalışmalarda mekânsal algı becerilerinin kazanımında müzik etkinliklerine çok fazla yer verilmediği görülmektedir. Örneğin Karadeniz (2014) sadece bir etkinlikte şarkı söyleme etkinliğini, Özdemir (2011) ise müzikli oyunları kullanmıştır. Bu araştırmada mekânsal algı becerilerinin farklı ve zenginleştirilmiş müzik etkinlikleri aracılığıyla geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıda belirtilmiştir:

- Deney ve kontrol grubundaki çocukların mekânsal algı becerilerine ilişkin ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
- Deney ve kontrol grubundaki çocukların mekânsal algı becerilerine ilişkin son-test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
- Deney grubundaki çocukların son-test ile kalıcılık puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- Mekânsal algı becerilerinin gelişimine yönelik hazırlanan müzik etkinliklerinin, deney grubundaki çocukların mekânsal algı becerilerine ilişkin sınıf içi davranışlarına etkisi nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nicel ve nitel verileri birlikte kullanarak sonuç çıkarma imkânı tanıyan karma araştırma yaklaşımlarından sıralı açıklayıcı desen kullanılmıştır (Creswell ve Plano-Clark, 2020). Nicel aşaması ön-test ve son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmış, nitel aşaması ise sınıf öğretmenine yönelik hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla tasarlanmıştır. Veriler Mekânsal Algı Gözlem Formu kullanılarak toplanmış, elde edilen bulgular ışığında veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Bununla birlikte, deneysel çalışmanın çocuklar üzerindeki etkileri öğretmen gözlemlerinden faydalanarak ortaya çıkarmak amacıyla deney grubunun öğretmeniyle görüşme gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Tekirdağ Süleymanpaşa'da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı anaokullarından amaçlı örnekleme yolu ile seçilmiştir. Bu çalışmada okullar orta sosyoekonomik statüdeki anaokulları arasından belirlenmiştir. Bunun için TÜİK'ten Tekirdağ Süleymanpaşa ilçesinde bulunan orta sosyoekonomik düzeydeki mahallelerin listesi, ardından Tekirdağ İl Millî Eğitim Müdürlüğünden de orta sosyoekonomik düzeyde bulunan mahallelerde yer alan okulların listesi alınmıştır. Bu okulların yöneticileri ve sınıf öğretmenleri ile görüşülerek bu okullarda eğitim gören öğrencilerin özel olarak eğitimci eşliğinde bir müzik eğitimi alıp almadığı hakkında bilgi alınmıştır. Bu kriterleri sağlayan okullar arasından iki okul ve her okuldan birer sınıf belirlenmiştir. Buna göre iki farklı bağımsız anaokulunda eğitimlerine devam eden 60-71 aylık toplam 47 öğrenci çalışma grubunu oluşturmaktadır. Bu okullardaki bir sınıfta eğitim gören 24 çocuk deney, 23 çocuk da kontrol grubunda yer almıştır. Araştırmanın nitel aşamasındaki katılımcısı deney grubundaki çocukların sınıf öğretmenidir. Araştırma için İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Etik Kurulu'ndan 12.12.2023 tarihli ve 2023/12 sayılı kararına ilişkin E-45379966-100-123677 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca okul öncesi ve çocukların velilerinden yazılı onam alınmıştır. Ardından her iki sınıfta eğitim gören öğrencilere mekânsal algı gözlem formu uygulanmış, deney ve kontrol gruplarının ön-test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Müzik etkinliklerini uygulamadan önce deney ve kontrol grubunun ön-test puanlarına ilişkin karşılaştırmalar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Deney ve kontrol gruplarının Mekânsal Algı Gözlem Formu'ndan elde ettikleri ön-test puanlarına ilişkin t-testi sonuçları

Grup	n	$\bar{X}$	S	t	df	p
Deney grubu	24	77,5417	9,48674	0,441	45	0,662
Kontrol grubu	23	76,3913	8,34342			

Tablo 1'de uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının araştırmada ön-test olarak uygulanan gözlem formundan elde ettikleri sonuçlar incelendiğinde deney grubu ile kontrol grubu öğrencilerinin mekânsal algı ön-test puanları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülmektedir [t= 0,441, p>0,05]. Tablo 2'de çalışma grubunun demografik verileri sunulmuştur.

Tablo 2 Çalışma grubuna ilişkin demografik veriler

	Deney grubu		Kontrol grubu	
Anne öğrenim düzeyi	n	%	n	%
Ortaokul	6	25,0	5	21,7
Lise	9	37,5	9	39,1
Üniversite	9	37,5	9	39,1
Baba öğrenim düzeyi				
Ortaokul	1	4,2	0	0
Lise	11	45,8	13	56,5
Üniversite	12	50,0	10	43,5
Anne mesleği				
Çalışmıyor	7	29,2	6	26,1
İşçi	2	8,3	3	13,0
Memur	13	54,2	9	39,1
Serbest Meslek	2	8,3	5	21,8
Baba mesleği				
İşçi	4	16,7	6	26,1
Memur	9	37,5	5	21,7
Serbest Meslek	11	45,8	12	52,2
Cinsiyet				
Kız	10	41,7	9	39,1
Erkek	14	58,3	14	60,9

Okul öncesi eğitim alma durumu				
Aldı	15	62,5	13	56,5
Almadı	9	37,5	10	43.5
Kardeş sayısı				
Tek Çocuk	18	75	11	47,8
İki Çocuk	6	25	9	39,1
Üç çocuk ve üzeri	0	0	3	13,1
Ailede müzikle ilgilenen bir kişi				
Var	0	0	0	0
Yok	24	100,0	23	100,0
Toplam	24	100,0	23	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere deney ve kontrol grubundaki çocukların annelerinin çoğunluğu lise ve üniversite mezunudur. Yine aynı şekilde deney ve kontrol grubundaki çocukların babalarının eğitim düzeyleri incelendiğinde çoğunun lise ve üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Anne mesleklerine bakıldığında deney grubundaki çocukların annelerinin %54,2'sinin memur olduğu, %29,2'sinin çalışmadığı, kontrol grubundaki çocukların annelerinin ise %39,1'inin memur olup %26,1'inin çalışmadığı görülmektedir. Baba meslekleri ele alındığında deney grubundaki çocukların babalarının çoğunluğunun serbest meslek sahibi olduğu belirlenmiştir. Tablo 2'deki verilere göre deney ve kontrol grubundaki çocukların yarıdan fazlasının erkek olduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi eğitim alma durumları incelendiğinde deney grubundaki çocukların %62,5'inin, kontrol grubundaki çocukların ise %56,5'inin daha önce okul öncesi eğitim aldığı tespit edilmiştir. Bir başka değişken olarak kardeş sayılarına bakıldığında deney grubundaki çocukların %75'inin kontrol grubundaki çocukların ise %47,8'inin tek çocuk olduğu belirlenmiştir. Tablodaki verilere göre çalışma grubunda yer alan çocukların aile üyelerinin de profesyonel anlamda müzikle ilgilenmemiş olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Araştırmanın nicel verilerinin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından hazırlanan ve çocukların okul öncesi eğitim alma durumu, cinsiyeti, kardeş sayısı, anne baba mesleği ile öğrenim düzeyi gibi demografik değişkenlerin yer aldığı demografik bilgi formu kullanılmıştır.

Mekânsal Algı Gözlem Formu

Araştırmada okul öncesi çocuklara yönelik olarak öğretimi hedeflenen mekânsal algı becerilerine yönelik öğrenme düzeyini belirlemek için Ünal (2017) tarafından geliştirilen Mekânsal Algı Gözlem Formu kullanılmıştır. Mekânsal Algı Gözlem Formu 5-6 yaş çocuklarının mekânsal algılarının öğretmen gözlemleri ile değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Maddelerin oluşturulmasında, literatürde çocukların mekânsal algı ile ilgili gelişimsel özellikleri ile Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan kazanım ve göstergelerden yararlanılmış ve 20 maddelik haliyle Mekânsal Algı Gözlem Formu oluşturulmuştur. Gözlem formu sınıf öğretmenleri tarafından her bir çocuk için doldurulmuştur. Form doldurulurken öğretmenler formda yer alan her ifadeyi gözlemleri doğrultusunda (1) Hiçbir zaman, (2) Nadiren, (3) Bazen (4) Genellikle, (5) Her zaman seçeneklerine göre değerlendirmelerini yapmıştır. Mekansal Algı Gözlem Formu Cronbach's alpha güvenirlik katsayısı 0.96 olarak hesaplanmış ve güvenirlik katsayı değerinin geçerli düzeyde olduğu görülmüştür.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Araştırma kapsamında hazırlanan görüşme formunda çocuğun yaşamında müziğin yeri ve önemi, öğretmenin müzik etkinliklerini sınıfta hangi sıklıkla uyguladığı, planlama ve uygulamada yaşadığı zorluklar, hangi müzik etkinlik türlerini uyguladığı, müzik etkinliklerini uygularken kullandıkları teknikler, mekânsal algı becerileri temel alınarak hazırlanmış olan müzik etkinliklerinin çocuklara yönelik fayda ve etkilerine ilişkin yedi soru yer almaktadır. Hazırlanan görüşme formu iki okul öncesi eğitimi alan uzmanı ile bir okul öncesi öğretmeninin görüşüne

sunulmuş ve gelen dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Görüşme formundaki sorular iki okul öncesi öğretmenine pilot uygulama olarak yöneltilmiş ve soruların anlaşılır olduğu sonucuna varılarak araştırmada kullanılmıştır.

Etkinlikleri Planlama ve Uygulama Süreci

Etkinlikler oluşturulurken çocukların farklı öğrenme stilleri ve mekânsal algı becerilerine yönelik etkinliklerin çocukların eğlenirken öğrenebilecekleri zengin ve farklı türlerdeki müzik etkinlikleri aracılığıyla (ses dinleme ve ayırt etme, nefes açma, müzikli dramatizasyon, yaratıcı dans, müzikli öykü, şarkı söyleme, ritim çalışmaları, müzik dinleme ve müzikli oyun etkinlikleri) sunulmasına önem verilmiştir. Etkinlikler 8 hafta ve haftada 3 gün olmak üzere toplam 24 oturumdan oluşmaktadır. Etkinlikler müzikle bütünleştirilmiş olarak planlanmış ve uygulanmıştır. Programın planlama aşamasında uluslararası ve ulusal literatür ve etkinlik örnekleri taranmıştır. Etkinlikleri uygulayan araştırmacı okul öncesine yönelik Orff eğitimlerine katılmış ve birçok sertifika almıştır. Araştırmacı müzik eğitimi almıştır ve enstrüman çalabilmektedir. Çocuk gelişimi ve müzik alanında bilgi sahibidir. Görev yaptığı kurumda Çocuk Gelişimi Programı öğrencilerine Çocuk ve Müzik dersini vermektedir.

Etkinlikler planlanırken mekânsal algı becerilerini kapsayacak şekilde ve etkinlik türüne bağlı olarak kazanımlar oluşturulmuştur. Mekânsal algı becerileri haftalara göre belirlenmiş ve kazanımlar doğrultusunda müzik etkinlik türleri de dikkate alınarak etkinlikler oluşturulmuştur. Hazırlanan etkinlikler okul öncesi eğitim alanında uzman 3 akademisyen ve alanında 20 yıllık deneyime sahip bir okul öncesi öğretmeninin görüşüne sunulmuş ve dönütler doğrultusunda düzeltmeler yapılarak son hali verilmiştir.

Etkinlikler deney grubuna haftada 3 gün toplam 8 hafta olarak ilk araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Kontrol grubuna herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Deney grubuna uygulanan müzik dersi için kullanılacak müzikler ve gerekli materyaller hazır hale getirilmiştir. Kullanılan materyallerin araştırmanın amacı doğrultusunda, belirtilen becerilerin gelişimini destekleyici nitelikler taşımasına özen gösterilmiştir. Örnek etkinlik aşağıda sunulmuştur:

Etkinliğin adı: Hooop delikten aşağı
Etkinliğin türü: Matematik, oyun ve müzik bütünleştirilmiş büyük grup etkinliği
Kullanılan müzik etkinliği türü: Müzikli oyun ve müzikli dramatizasyon
Kavramlar: Altında üstünde, içinde dışında
Materyaller: Büyük bir kumaş örtü, deniz topu, renkli toplar, Deniz Topu şarkısı
Kazanım göstergeler:
Bilişsel Gelişim
K4 Nesneleri sayar. Göstergeleri: İleriye/geriye doğru birer birer ritmik sayar. Saydığı nesnelerin kaç tane olduğunu söyler.
K8 Nesne ya da varlıkların özelliklerini karşılaştırır. Göstergeleri: Nesne/varlıkların miktarını ayırt eder, karşılaştırır.
K10 Mekânda konumla ilgili yönergeleri uygular. Göstergeleri: Nesnenin mekândaki konumunu söyler. Yönergeye uygun olarak nesneyi doğru yere yerleştirir.
Dil Gelişimi
K7 Dinledikleri/izlediklerinin anlamını kavrar. Göstergeleri: Sözel yönergeleri yerine getirir. Dinledikleri/izlediklerini açıklar.
Motor Gelişim
K3 Nesne kontrolü gerektiren hareketleri yapar. Göstergeleri: Bireysel ve eşli olarak nesneleri kontrol eder.
K4 Küçük kas kullanımı gerektiren hareketleri yapar. Göstergeleri: Nesneleri toplar.
K5 Müzik ve ritim eşliğinde hareket eder. Göstergeleri: Müzik ve ritim eşliğinde çeşitli hareketleri ardı ardına yapar.

Öğrenme süreci: Sınıfa büyük bir örtü getirilerek birkaç yerinden küçük bir topun geçebileceği büyüklükte delikler açılır. Çocuklar kumaşın kenarından tutar ve açılan müzik eşliğinde kumaşın

üzerinde duran topu deliklerden geçirerek aşağıya düşürmeleri istenir. Kaç tane topu aşağıya düşürdükleri hep birlikte sayılarak bulunur. Ardından her çocuğa bir renk ismi verilir.
Eğitimci bir müzik açar. Müzik devam ettiği sürece eğitimci hangi renkleri söylerse o rengi alan çocuklar kumaş örtünün altından geçerek yer değiştirir. Sarılar, kırmızılar, maviler, morlar yer değiştirsin. Ardından üç çocuk seçilir ve bu kumaşın içinde açılan deliklerden kafalarını geçirmeleri sağlanır. Diğerleri dışında durarak kumaşın kenarlarından tutar. Kumaşın içine renkli toplar atılır. "Deniz Topu" şarkısı eşliğinde tüm çocuklar şarkı sözlerine uygun hareketleri yaparak topu düşürmemeye, içerdeki çocuklar da renkli topları yakalamaya çalışır. Oyun bitiminde çocukların kaç top toplayabildikleri sayılır.

Değerlendirme:

- Kaç tane topu deliklerden düşürdünüz?
- En çok hangi rengi seviyorsun?
- Hangi renkle yer değiştirdin?
- Oyunda en çok sevdiğin kısmı hangisiydi? Zorlandığın kısmı oldu mu?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacılar müzik etkinliklerini uygulamadan önce deney ve kontrol grubunun öğretmenlerinin Mekânsal Algı Gözlem Formu'nu her öğrenci için doldurmaları sağlanmıştır. Deney grubundaki öğrencilere, mekânsal algı becerilerinin entegre edildiği müzik etkinlikleri 8 hafta boyunca haftada 3 gün uygulanmıştır. Etkinliklerden sonra öğretmenler tarafından Mekânsal Algı Gözlem Formu tekrar doldurularak deney ve kontrol grupları arasında mekânsal algı becerileri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca öğrenmenin kalıcılığını belirlemek için sontest uygulamalarından dört hafta sonra da kalıcılık testi uygulanmıştır.

Çocuklar ve ailelerine yönelik demografik bilgilerin yer aldığı formlar ebeveynler tarafından doldurulmuştur. Nicel verilerin analizinde SPSS 25.0 analiz programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin olarak Mekânsal Algı Gözlem Formu'nun toplam puanlarına ait çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin veriler tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 Değişkenlerin çarpıklık basıklık değerleri

	Çarpıklık		Basıklık	
	Değer	Standart hata	Değer	Standart hata
Mekânsal algı	-0,111	0,472	-0,964	0,918

Tablo 3 incelendiğinde Mekânsal Algı Gözlem Formu'na ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin (-1.5) ile (+1.5) arasında olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılarak (Tabachnick ve Fidell, 2013) veri analizlerinde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Deney ve kontrol gruplarının gruplar arası ön-test ve son-test puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, grup içi ön-sontest ve son-kalıcılık testi puanlarının karşılaştırılmasında ise bağımlı örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar değerlendirilirken anlamlılık düzeyi olarak $p>0,05$ olması durumunda anlamlı bir fark olmadığı belirtilmiştir.

Nitel verileri toplamak için deney grubunun öğretmenine yarı yapılandırılmış görüşme formu yüz yüze uygulanmıştır. Görüşme sorularından elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır. İçerik analizi yazılı verilerin analiz edilerek özetlenmesi ve raporlanması sürecidir. Bu analizde amaç verilerin kodlanarak konunun odak noktasının ortaya çıkarılmasıdır. İçerik analizinde bir teoriyi test etmek için ortaya çıkan kategorilerin ve temaların kullanımı yoluyla metinler ele alınır. Bu metinler araştırmacılara tarafından özet biçimine indirgenir, kodlanır, kategoriler halinde düzenlenir ve metinden bir sonuç çıkarılır (Cohen, Manion & Morrison, 2007; Patton, 2002; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın güvenirliğini sağlayabilmek için araştırmanın çeşitli aşamalarında uzman görüşü alınmış, araştırmaya ait verilerin kodlaması iki farklı araştırmacı tarafından tarafsız olarak yapılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirliği sağlayabilmek için kodlayıcılar öğretmenin görüşme formunda yer alan sorulara verdiği cevapları titizlikle okuyarak bu verileri ayrı ayrı analiz etmiş ve kodlar oluşturmuşlardır. Kodlama sonrası biraraya gelerek birbirlerinin kodlamalarını kontrol etmişlerdir. Araştırmanın amacı doğrultusunda iki kodlayıcının yaptıkları kodlamalar arasındaki farklar tartışılarak ortak temalar oluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak kodlayıcılar arası uyum yüzdesi %92 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (1994) kodlayıcılar arası güvenirliğin en az %80 uyum düzeyinde olması gerektiğini belirtmiştir. Güvenirliği sağlayabilmek için öğretmenin verdiği cevaplara ilişkin verilerden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Bulgular

Mevcut çalışmada, anasınıfına devam eden 48-61 aylık çocuklara verilen mekânsal algı becerilerinin entegre edildiği müzik etkinliklerinin çocukların mekânsal algı gelişimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bölümde belirlenen amaca yönelik verilerin analizi ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Nicel Verilere Ilişkin Bulgular

Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Ön-Test ve Son-Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Müzik etkinlikleri uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmış ve Tablo 4'te bu gruplarda yer alan çocukların ön-test ve son-test puanlarının ortalamalarına ilişkin t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4 Deney ve kontrol grubunun Mekânsal Algı Gözlem Formu'ndan elde ettikleri ön-test ve son-test puanlarına ilişkin t-testi sonuçları

Grup		n	$\bar{X}$	S	t	df	p
Deney grubu	Öntest	24	77,5417	9,48674	12,522	23	0,000
	Sontest	24	88,5417	9,07447			
Kontrol grubu	Öntest	23	76,3913	8,34342	1,163	22	0,257
	Sontest	23	77,0435	6,99661			

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı bir farkın olduğu [t=12,522, p<0,05] ve bu farkın son-test lehine olduğu görülmektedir. Dolayısıyla verilen eğitim, mekânsal algı becerilerini arttırmıştır. Aynı tabloya göre kontrol grubunda yer alan çocukların mekânsal algı becerilerine ilişkin elde ettikleri ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir [t= 1,163, p>0,05].

Deney Grubu ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Son-Test Puanlarına İlişkin Bulgular

Deney grubundaki öğrencilerin mekânsal algı son-test puanları ile kontrol grubunun son-test puanlarına ilişkin veriler, Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 Deney ve kontrol gruplarının Mekânsal Algı Gözlem Formu'ndan elde ettikleri son-test puanlarına ilişkin t-testi sonuçları

Grup	n	$\bar{X}$	S	t	df	p
Deney grubu	24	88,5417	9,07447	4,85	45	0,000
Kontrol grubu	23	77,0435	6,99661			

Tablo 5 incelendiğinde müzik etkinlikleri sonrasında deney grubu ile kontrol grubunun son-test puanları arasındaki fark anlamlıdır [t=4,85, p<0,05]. Bu durum mekânsal algı becerilerinin entegre edildiği müzik etkinliklerinin deney grubu öğrencilerinin mekânsal algı becerilerini, MEB okul öncesi programının uygulandığı kontrol grubu öğrencilerine göre anlamlı olarak arttırdığını göstermektedir.

Deney Grubundaki Öğrencilerin Sontest-Kalıcılık Testi Puanlarına İlişkin Bulgular

Müzik etkinliklerinin uygulaması sonrasında deney grubundaki öğrencilerin kalıcılık testi puanlarına ilişkin veriler, Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 Deney grubunun Mekânsal Algı Gözlem Formu'ndan elde ettikleri sontest-kalıcılık test puanlarına ilişkin t-testi sonuçları

Grup	n	$\bar{X}$	S	t	df	p
Deney grubu						
Sontest	24	88,5417	9,07447	0,492	23	0,627
Kalıcılık testi	24	88,4583	8,99265			

Tablo 6 incelendiğinde deney grubunda yer alan çocukların mekânsal algı becerilerine ilişkin elde ettikleri sontest-kalıcılık test puanları arasında anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir [t= 0,492, p>0,05].

Nitel Verilere İlişkin Bulgular

Çalışmanın bulguları okul öncesi öğretmeninin müziğin çocuk için önemine yönelik görüşleri, müzik etkinliklerini planlama, müzik etkinliklerini uygulama ve sınıfta uygulanan müzik etkinliklerinin çocuklarda mekânsal algı becerilerinin gelişimine katkısına yönelik görüşleri olmak üzere dört başlık altında kategorilendirilerek sunulmuştur.

Öğretmenin Müziğin Çocuk İçin Önemine Yönelik Görüşleri

Görüşme yapılan öğretmen çocuğun yaşamındaki önemine yönelik olarak müziği, çocukların eğlenerek öğrenebildiği, gelişim alanlarına katkı sağlayan, duyularını kullanabildiği ve kendini rahat ifade edebildiği bir araç olarak tanımlamıştır

Öğretmenin Müzik Etkinliklerini Planlama Konusundaki Görüşleri

Öğretmen sınıfta müzik etkinliklerini planlamada dikkat ettiği noktaları kazanımlar, çocukların yaş ve gelişim özellikleri ile ilgi ve dikkat süreleri olarak belirtmiştir. Müzik etkinliklerini planlama aşamasında karşılaştığı zorluklara yönelik olarak öğretmen kendisini bu konuda çok yeterli hissetmediğini, bazı kavram ya da konuların öğretiminde şarkı söyleme etkinliğinden öteye gidemediğini ve bu kavramlara yönelik şarkı bulamadığı için müzik dışında farklı etkinlikler kullandığını, materyallerin nicelik ve nitelik olarak yeterli olmadığını, fiziksel ortamın elverişli olmadığını, üniversitede müzik alanında nitelikli eğitim alamadığını ve müzik aleti çalamamasının eksikliğini hissettiğini belirtmiştir.

Öğretmenin Müzik Etkinliklerini Uygulama Konusundaki Görüşleri

Öğretmen müzik etkinliklerinden hangilerini uyguladığı sorusuna yönelik olarak çoğunlukla şarkı söyleme; ara sıra da ritim çalışması yaptığını belirtmiştir. Müzik etkinliklerini uygulama aşamasında ise öncelikle görseller, oyun ya da tekerlemeleri kullanarak etkinliğe ilgi çekmeye çalıştığını, ardından kısa bir bilgilendirmeyle etkinliğe geçiş yaptığını belirtmiştir. Örneğin şarkı söyleme etkinliği yaptıracaksa öncesinde şarkının konusuna yönelik bir oyun oynattığını ya da soru-cevap etkinliği yaptığını belirtmiştir. Müzik etkinliklerini uygularken kullandığı teknikler sorulduğunda anlatım ve soru cevap tekniklerini kullandığını ifade etmiştir. Öğretmen müzik etkinliklerini uygulama sıklığının haftada 1 ya da 2 gün olduğunu belirtmiştir.

Uygulanan Müzik Etkinliklerinin Çocuklarda Mekânsal Algı Becerilerinin Gelişimine Katkısına Yönelik Görüşleri

Öğretmen son olarak uygulanan müzik etkinliklerinin çocuklar üzerindeki yansımasına yönelik olarak; hedeflenen kazanımlara müzik etkinlikleriyle ulaşmalarının daha kolay olduğunu, kullanılan yöntemler, eğlenceli ve somutlaştırılmış materyaller aracılığıyla çocukların eğlenerek öğrendiklerini, böylece etkinliklere tümünün katıldığını belirtmiştir. Ayrıca çocuklar arasında mekânsal ifadeleri duyma sıklığının arttığını, hatta oyun ve günlük konuşmalarında bile bu ifadeleri kullandıklarını gözlemlediğini, özellikle soyut olan ve verilmesi zor kavramların müzikle daha eğlenceli ve kolay bir şekilde öğrenilebildiğini dile getirmiştir. Öğretmen bu soruya "*Özellikle sağ-sol, alan, hacim gibi kavramları müzik etkinlikleriyle vermek çok zor görünürdü benim için; ben bu kavramları daha çok kâğıt üzerinde ve daha pasif etkinliklerle veriyordum. Siz bunu müzikle üstelik daha kolay ve hızlı bir şekilde öğrenebilmelerini sağlayarak yaptınız*." cevabını vermiştir. Başka bir örnekte de öğretmen Mayın Tarlası etkinliğine ilişkin çocukların kendilerini konumlandırma görevini eğlenceli bir şekilde gerçekleştirdiklerini ve çok eğlendiklerini belirtmiştir. Bu soruya ilişkin "*ben şimdi mekânda konum kavramını verirken müzik etkinliği olarak sağ sol kavramını içeren bir şarkı arayacaktım. Bunu farklı müzik etkinlikleriyle de vermek mümkünmüş; mesela sizin yaptığınız gibi ses dinleme çalışmasıyla. Üstelik ilgilerini çekecek kolay bulunabilecek materyallerle. Ben bile çok eğlendim*" şeklinde cevap vermiştir. Öğretmenlerin esnek düşünme ve yaratıcılık becerilerine sahip olması gerektiğine vurgu yapan öğretmen bu konuya ilişkin olarak:

"Birbiriyle alakasız gibi görünen iki alan aslında ne kadar ilişkili. Yeter ki öğretmen neyi nasıl vereceğini iyi bilsin. Bu anlamda yaptığınız uygulama bakış açımı değiştirdi. Bu çeşitliliği görmek bana çok şey kattı. Sınıfımda bundan sonra yapabildiğim ölçüde farklı müzik etkinlik çeşitlerini uygulamaya çalışacağım" şeklinde ifadeler kullanmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada okul öncesi öğrencilerine yönelik olarak mekânsal algı becerilerinin entegre edildiği müzik etkinliklerinin çocukların mekânsal algı becerileri üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, okul öncesi dönem çocuklarına mekânsal algı becerilerinin kazandırılmasında müzik etkinliklerinin etkili olduğu, eğitim programının uygulaması tamamlandıktan sonra da kalıcılığının devam ettiği görülmüştür. Bu bulgular paralelinde Rauscher (1999), Schellenberg (2004) ve Shaw (2000) müzik ve mekânsal süreçlerin beyinde örtüştüğünü, bu kortikal bağlantıların bir sonucu olarak bu becerilerin birbirini desteklediğini, Nolen (2003) da müzikal zekanın mekânsal zekâ becerilerini geliştirmek için kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Ters görüş ifade eden çalışmalarında Hanson (2003) ile Newman vd. (1995) müziğin mekânsal yetenekte önemli bir gelişme yaratmadığını; hatta Nagy vd. (2021) ise müziğin mekânsal yetenekleri bozduğunu belirtmiştir. Ancak mevcut araştırma bulguları ile örtüşen ve çocuklara verilen müzik eğitimi sonrası mekânsal puanlarının arttığını gösteren birçok çalışma mevcuttur (Cheek ve Smith, 1999; Newcombe ve Frick, 2010; Gromko ve Poorman, 1998; Holmes ve Hallam, 2017; Köse, 2005; Rauscher vd.,1997; Sanders, 2012; Temple vd., 2020; Tezer vd., 2016). Çocuklarla farklı müzik etkinliklerinin uygulandığı çalışmalarda Bilhartz, Bruhn ve Olson (1999) ile Persellin (1999) şarkı söyleme, hareket, dans ve ritim çalışmalarının; Holmes ve Hallam (2017) şarkı söyleme ve ritim çalışmalarının; Iulianetti (2016), Castillo ve Espinosa (2014) ile Cheng vd. (2022) şarkıların; Flohr vd. (1998) ile Taetle (1999) Orff öğretiminin; Costa-Giomi (1999), Graziano vd. (1999), Rauscher vd. (1994), Rauscher vd. (1997), Rauscher ve Zupan (2000) ile Zafranas (2004) piyano eğitiminin; Hansen ve Bernstorf (2002), Hetland (2000), Rausher ve Hinton (2006) ise müzik dinleme çalışmalarının mekânsal becerileri üzerinde olumlu etkisinin altını çizmiştir. Buna karşın Bell vd. (2016), Črnčrec vd. (2006) ile McKelvie ve Low (2002) Mozart ya da buna benzer müzik dinlemenin çocuklarda mekânsal becerilerde bir gelişim sağlamadığını tespit etmişlerdir.

Rauscher (1999) müzikal deneyimlerin nörofizyolojik mekanizmalar nedeniyle bireylerde mekânsal becerileri geliştirdiğine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde Ahadi vd. (2010) müzik etkinliklerine aktif şekilde katılan çocukların beyinlerine giden sinirlerin potansiyellerinin artış gösterdiğini ve bununla beraber matematiksel ve uzamsal algı becerilerinin de gelişim gösterdiğini ifade etmektedir. Karadeniz (2014) çocuklara kazandırılacak matematiksel kavram ve becerilerin sadece matematik etkinlikleriyle değil; içinde müzik etkinliklerinin de yer aldığı farklı etkinliklerle verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kavramlardan biri olan yön ve mekânsal kavramların kazanımında Köse (2005) çocuklara yönelik olarak farklı müzik etkinlikleri uygulamış ve sonuç olarak deney grubunun bu kavramların kazanımında daha başarılı olduğu görülmüştür.

Mevcut araştırma bulgularından biri de kontrol grubundaki çocukların mekânsal algı gözlem formundan aldıkları ön-test ve son-test puanları arasında anlamlı fark olmamasıdır. Bunun nedeni olarak sınıfta mekânsal algıya yönelik etkinlik uygulamalarının yeterli olmayışı, yapılan etkinliklerde direkt mekânsal algı becerilerinin hedeflenmemiş olması ya da yapılan bu etkinliklerin somutlaştırılmadan ve pasif etkinlik olarak çocuklara sunulmuş olması gösterilebilir. Bilhartz vd. (2000), Flohr vd. (1998) ile Persellin (1999) aynı şekilde çalışmalarında kontrol grubunun mekânsal algı becerilerinde bir gelişme göstermediğini belirlemiştir.

Deney grubundaki öğrencilerin son-test ve kalıcılık test puanları arasında ise anlamlılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Mekânsal algı becerilerinin müzik etkinlikleri sonrasında ve daha sonra yapılan izleme ölçümlerinde anlamlı ölçüde artış gösterdiği; ancak uygulama sonrasında elde edilen puanlarla kalıcılık test puanlarının birbirinden anlamlı derecede farklılaşmadığı yani uygulamanın etkisinin kalıcılığının devam ettiği belirlenmiştir. Bu sonuca göre mekânsal algı becerilerinin öğreniminde kalıcılığı artırmada, müzik etkinliklerinin geleneksel etkinliklere nazaran daha etkili olduğu söylenebilir. Costa-Giomi (1999) ve Hetland (2000) araştırmalarında müziğin, öğretim sonrasında da mekânsal algı becerilerinde, Köse (2005) de mekânsal kavram ediniminde uzun vadeli gelişimi sağladığına dikkat çekmektedir.

Deney grubunun öğretmeninin görüşme sorularına verdiği cevaplar doğrultusunda nitel bulgular incelendiğinde öncelikle öğretmenin, müziğin çocuğun yaşamındaki önemine yönelik soruya verdiği cevapta eğlenerek öğrenme, gelişime katkı, duyulara hitap eden öğrenme, kendini ifade edebilme aracı gibi başlıklara yer verdiği görülmüştür. Bu bulguyla örtüşen çalışmalarda Deleş ve Kaytez (2020) ile Tutkun (2023) müziğin birçok gelişim alanına, Franklin vd. (2008) bilişsel, Degé vd. (2022) motor gelişime katkısına, Eser (2010) ve Aral vd. (2018) ise kendini rahat ifade etmeyi sağladığına vurgu yapmıştır.

Bu araştırmada görüşme yapılan öğretmen müzik etkinliğini uygulamada karşılaştığı zorluklara ilişkin olarak kendisini bu anlamda yeterli görmediğini, kısıtlı müzik etkinlikleriyle öğretim yapmaya çalıştığını belirtmekte, bunun nedenini de aldığı üniversite eğitiminin ve hizmet içi eğitimin eksikliğine bağlamaktadır. Ayrıca öğretmen materyal ve fiziksel ortam yetersizliği ile bir müzik aleti çalamamasının yaşattığı sıkıntıyı da dile getirmiştir. Güler (2006) bir müzik odası ve müzik materyallerinin bulunmasının çocukların müziğe olan ilgisini arttıracağını belirtmektedir. Yine Güler (2006)'in çalışmasında öğretmenlerin tamamına yakını programda müzik etkinliklerinin önemli bir yeri olduğunu; ancak verimli bir şekilde uygulanmadığını belirtmişlerdir. Bunun gerekçesini de öğretmenin temel müzik bilgilerinin ve materyallerin eksikliği, enstrüman çalamaması gibi hususlara bağladıkları görülmektedir. Dere'nin (2008) çalışmasında aynı şekilde öğretmenlerin çoğunluğunun materyal ve hizmet içi eğitim eksikliğine vurgu yaptığı ve bir müzik aleti çalamadıklarını belirttikleri görülmüştür. Aral ve arkadaşlarının (2018) çalışmasında öğretmenler müzik etkinlikleri ile ilgili bir eğitime katılmadıklarını, planlamada sıkıntı yaşadıklarını ve şarkı söyleme etkinliğinden farklı bir etkinlik uygulamadıklarını belirtmiştir. Aynı şekilde Bolat (2017) ve Güler (2006)'in çalışmasında da öğretmenler müzik etkinlikleri planlama ve uygulamada kendilerini kısmen yeterli gördüklerini, müzik etkinlikleri kapsamında en çok şarkı dinleme ve söyleme çalışmaları ile ritim çalışmalarına yer verdiklerini bildirmiştir. Bu

araştırmaların aksine Koca (2013, s. 164) öğretmenlerin müzik öğretiminde yüksek özyeterliğe sahip olduklarını tespit etmiştir.

Öğretmen özellikle bazı kavram ya da konuların öğretiminde şarkı bulamadığı için müzik dışında farklı etkinliklere yöneldiğini ifade etmiştir. Ancak bu bulguyla ters düşecek şekilde Kaya ve Ayan (2016) çocukların yaşadıkları çevreleriyle ilişkili birçok kavramın müzikle kolay ve eğlenceli bir şekilde verilebileceğini belirtmiştir. Yıldız (2019) da bilişsel gelişim sürecinde şarkılar, müzikli oyunlar, enstrümanlar aracılığıyla birçok kavramın kolayca öğretilebileceğini belirtmiştir. Öğretmen müzik etkinliklerini uygulama sıklığının haftada 1 ya da 2 gün olduğunu belirtmiştir. Bunun aksine Aral ve arkadaşlarının (2018) yaptığı çalışmada öğretmenlerin çoğunluğunun müzik etkinliklerine her gün yer vermeye çalıştıkları ifade edilmiştir.

Mevcut çalışmada öğretmen müzik etkinliklerinden çoğunlukla şarkı söyleme, ara sıra da ritim çalışması uyguladığını dile getirmiştir. Bu durum öğretmenin müzik etkinliklerini planlama ve uygulama konusunda kendini yeterli görmemesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Bolat (2017, s. 2073) çalışmasında çoğu öğretmenin aynı şekilde genelde şarkı öğretimi yaptıklarını tespit etmiş, diğer taraftan da okul öncesi eğitiminde müzik etkinliklerinin sadece şarkı söyleme olarak algılanmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Özkut ve Kaya (2012, s. 177) okul öncesi eğitiminde ritim çalışması, yaratıcı dans ve müzikli dramatizasyon gibi farklı türlere de yer verilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Çaylı (2022) çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliklerinde şarkı söyleme, ritim ve müzikli oyun etkinliklerine yer verdiklerini belirtmiştir.

Öğretmen görüşme sırasında sınıfta müzik etkinliklerini planlamada dikkat ettiği noktaları kazanımlar, çocukların yaş ve gelişim özellikleri ile ilgi ve dikkat süreleri olarak cevaplandırmıştır. Yıldız (2019) müzik etkinliğini gerçekleştirecek öğretmenlerin müzik etkinliklerini planlarken çocukların gelişim düzeylerini, programda belirtilen gelişim alanlarını, kazanım ve göstergeleri öncelikle ele alması gerektiğini vurgulamıştır. Çaylı (2022) yaptığı çalışmada öğretmenlerin çoğunluğunun tüm gelişim alanları ile ilgili kazanımların ediniminde müzik etkinliklerinden yararlandıklarını, Ömeroğlu vd. (2003) öğretmenlerin müzik etkinliklerini planlamada çocukların gelişim özellikleri ve yaşlarını dikkate alarak buna uygun yöntemler kullandıklarını, Bolat (2017, s. 2079) da ortam ve materyal hazırlığı ile uygun bir girişi vurguladıklarını belirtmiştir.

Araştırma kapsamında sınıf öğretmeni müzik etkinliklerini uygulama aşamasında öncelikle görseller, oyun ya da tekerlemeleri kullanarak çocukların ilgilerini etkinliğe çekmeye çalıştığını, ardından kısa bir bilgilendirmeyle etkinliğe geçiş yaptığını belirtmiştir. Örneğin şarkı söyleme etkinliği yaptıracaksa öncesinde şarkının konusuna yönelik bir oyun oynattığını ya da soru-cevap etkinliği yaptığını belirtmiştir. Okul öncesi eğitimde müzik öğretim yöntem ve tekniklerini uygulayacak olan öğretmenlerin yeterli derecede müzik alan bilgi ve becerisine sahip olması gerekir. Bu bilgi ve becerileri çocuklara etkin bir şekilde aktarabilmeleri öğretim sürecini de başarıyla yürütmeleri açısından önemlidir. Mevcut araştırmada öğretmene müzik etkinliklerini uygularken kullandığı teknikler sorulduğunda öğretmen anlatım ve soru cevap tekniklerini kullandığını belirtmiştir. Müzik etkinliklerini planlama aşamasında çocukların yaş ve gelişim özelliklerinin bilinmesi, ilgilerinin ve beceri düzeylerinin dikkate alınması, doğru öğretim yöntem ve tekniklerinin seçilmesi etkin müzik öğretimi için çok önemlidir (Yıldız, 2019). Ayan ve Kaya (2016, s. 471) müzik etkinliklerinin kullanımında anlatım ve soru cevap tekniklerinin pasif teknikler olduğunu, bunun yerine öğretmenlerin müzik ve hareketi aktif kullanabilecekleri öğretim yöntemlerini kullanmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Öğretmen son olarak uygulanan müzik programının etkilerine yönelik olarak; kullanılan müzik etkinliklerinin kazanımlara ulaşmanın kolay yolu olduğuna, kullanılan yöntem ve materyalin çocukların öğrenmesi üzerindeki olumlu etkilerine, aktif katılımı sağladığına, araştırmanın asıl amacını oluşturan mekânsal ifadelerin çocuklar arasında kullanım sıklığının arttığına, bu ifadeleri farklı etkinlik ve ortamlarda da kullandıklarına, müzik etkinlikleriyle aslında verilmesi zor gibi görünen kavramların bile çocukların öğrenmelerini kolaylaştıracak şekilde verilebilir olduğuna,

etkinliklerin hem eğlendirici hem de eğitici olduğuna, müzik öğretimi ve farklı müzik etkinlikleri kullanabilme konusunda öğretmenlerin esnek ve yaratıcı düşünmeleri gerektiğine, bakış açısının değişimiyle birlikte müzik etkinliklerini farklı türleriyle daha sık kullanacağına vurgu yaptığı görülmüştür. Somut ve beş duyularına hitap eden etkinlik ve materyaller çocukların hem daha çok dikkatlerini çekmekte hem de kalıcı ve hızlı öğrenmeyi sağlamaktadır. Buradan hareketle öğretmenlerin çocukların beş duyusuna hitap eden etkinliklerden biri olan müzik etkinliklerine eğitim sürecinde okul ya da okul dışı öğrenme ortamlarında daha çok yer vermesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde müzik etkinliklerinin okul öncesi dönem çocuklarına mekânsal algı becerilerini kazandırmada etkili bir uygulama olduğu görülmektedir. Eğitimcilerin çocuklarda mekânsal algı becerilerini geliştirebilecekleri en uygun zamanın okul öncesi dönem olduğu vurgulanmaktadır (Newcomb ve Frick, 2010, s. 107). Bu dönemde çocukların mekânsal ilişkileri kavrayabilir (Soydan, 2014, s. 20) olduğundan hareketle mekânsal kavramların yer aldığı müzikle bütünleştirilmiş harita/kroki çalışmaları ve hatta kolay bulunabilecek kum, oyun hamuru, çamur gibi materyallerle deneyimler çocuklarda mekânsal algının gelişimine katkı sağlayacaktır. Okul öncesi öğretmenlerinin hatta ebeveynlerin yaşa uygun, oyun ve müzik temelli mekânsal etkinliklere katılımı teşvik etmeleri ve model olmaları önemlidir. Öğretmenler sınıfta veya çevrede kolay ulaşılabilecek materyallerden yeni mekânsal materyaller geliştirebilmeli ve özgün etkinlikler planlayabilmelidir. Ancak bu, öğretmenlerin mekânsal süreçler hakkında bilgi sahibi olmalarını gerektirir ve bu gibi konularda öğretmenlerde farkındalık ve özyeterliği sağlayabilecek çalışmalar yapılmalıdır.

Okul öncesi eğitimde müziğin kullanılmasının müzik ve ritim becerilerini geliştirdiği gibi farklı gelişim alanlarını da etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle müziğin birçok kavram kazanımı için eğitim aracı olarak kullanılmasına yönelik uygulamalar öğretmenlere hizmet içi eğitimlerde verilebilir. Bu çalışmalar müziğin farklı disiplinlerle bütünleştirilerek kullanımı, bu etkinliklerde kullanılacak materyal planlamaları gibi konularda öğretmenlere yardımcı olabilir.

Okul öncesi eğitim programında mekanda konum kavramlarına yer verildiği görülmekle birlikte mekansal algı bunlara ilaveten beden farkındalığı, şekil, zemin, boyut, yön, alan gibi farklı kavramları de içermektedir. Müzik alanının kazanımlarına mekansal algı becerilerinin gelişimine yönelik olarak eklenecek göstergeler ve bu iki alanın bütünleşik olarak eğitim sürecinde kullanımına ilişkin oluşturulacak etkinlik havuzlarının, öğretmenler için bir farkındalık yaratabileceği ve etkinliklerinde daha sıklıkla yer vermelerini sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanısıra okul öncesi eğitim programında diğer etkinlik türleri yanında mekânsal algı etkinlikleri de bir etkinlik türü olarak yer alabilir.

Okul öncesi eğitim lisans programlarında verilen müzik eğitimlerinin öğretmenlere uygulamada gerekli bilgi ve becerileri yeterince kazandıramadığı ve öğretmenlerin uygulamada kendilerini yeterli hissetmediği araştırmalarda belirtilmektedir (Dere, 2008; Gül ve Bozkaya, 2014). Lisans eğitimlerinde müziğin sadece şarkı söylemekten ibaret olmadığından hareketle farklı etkinliklerle ve farklı kavramlarla bütünleştirilecek uygulamalara daha fazla yer verilmesi, flüt dışında farklı eşlik çalgılarının da basitçe öğretiminin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.

Mevcut araştırmada görüşme yapılan öğretmen başta mekânsal algı ve müzik disiplinlerini birbiriyle çok da ilişkili olarak görmediğini belirtmiştir. Oysaki Rauscher (1999, s. 35), müzikal becerilerin mekânsal becerilerden bağımsız düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Müziğin mekânsal muhakeme becerileri ve farkındalık üzerindeki etkisi hakkında çok az şey bilindiği (Bell vd. 2016, s. 2) belirtilmekle birlikte mevcut araştırmadaki eğitim program gibi iki alanı da kapsayan programlar geliştirilerek eğitim alanına kazandırılabilir. Son olarak bu araştırma okul öncesi dönemdeki çocuklarla gerçekleştirilmiştir; ancak bu becerilerin uzun süreli kalıcılığını değerlendirmek amacıyla boylamsal çalışmalar yapılabilir.

Mevcut araştırma kapsamında hazırlanan etkinlikler deney grubunda yer alan bir sınıfa ve uygulama süreci 8 hafta, haftada 3 gün olacak şekilde planlanarak uygulanmıştır. Gelecekte

yapılacak araştırmalarda farklı demografik yapılara sahip daha geniş örneklem gruplarıyla çalışılarak daha uzun süreli etkinlik uygulamaları yapılabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %70, 2. Yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"60-71 aylık çocuklara uygulanan müzik etkinliklerinin mekânsal algı becerilerine etkisinin incelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyan

Yapılan bu çalışmada araştırma etiği ilkeleri gözetilerek T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Rektörlüğü Eğitim Bilimleri Etik Kurulu'ndan 12.12.2023 tarihli ve 2023/12 sayılı kararına ilişkin E-45379966-100-123677 sayılı belge alınmıştır.

Kaynakça

Aheadi, A., Dixon, P. & Glover, S. (2010). A limiting feature of the Mozart effect: Listening enhances mental rotation abilities in non-musicians but not musicians. *Psychology of Music, 38*(1), 107–117. https://doi.org/10.1177/0305735609336057

Alkouri, Z. (2022). Developing spatial abilities in young children: Implications for early childhood education. *Cogent Education, 9*(1), 1-9. https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2083471

Annemarie, N. (2008). *Utilizing music to teach basic spatial concepts to preschool children: the impact on acquisition*. [Master's Theses]. Ball State University, USA.

Aral, N., Gürsoy, F., Yıldız Bıçakçı, M., & Aysu, B. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinlikleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 7*(2), 21-31.

Avşalak, K. (2008). *Okul öncesi dönem 60-72 aylık çocuklara uygulanan müzik eğitiminin kavram gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Bell, T. P., McIntyre, K. A., & Hadley, R. (2016). Listening to classical music results in a positive correlation between spatial reasoning and mindfulness. *Psychomusicology: Music, Mind and Brain, 26*(3), 226–235. https://doi.org/10.1037/pmu0000139

Bilhartz, T. D., Bruhn, R. A., & Olson, J. E. (1999). The effect of early music training on child cognitive development. *Journal of Applied Developmental Psychology, 20*(4), 615–636. https://doi.org/10.1016/S0193-3973(99)00033-7

Bishop, A. J. (2016). Family and transitions. T. Meaney, O. Helenius, M. L. Johansson, T. Lange & A. Wernberg (Eds), *Mathematics education in the early years* (pp. 42–136). Switzerland: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-23935-4

Bolat, E. Y. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinlikleri konusundaki görüşlerinin belirlenmesi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi, 6*(35), 2073-2096. https://doi.org/10.7816/idil-06-35-11

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. Ç., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2024). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.

Casey, B. M., Andrews, N., Schindler, H., Kersh, J. E., Samper, A., & Copley, J. (2008). The development of spatial skills through interventions involving block building activities. *Cognition and Instruction*, *26*(3), 269–309. https://doi.org/10.1080/07370000802177177

Castillo, D. B., & Espinosa, A.A. (2014). Effects of music on the spatial reasoning skills of grade-one pupils. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research,* 1, 73-83. https://www.ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/12

Charlesworth, R., & Lind, K. (2013). *Math and science for young children.* 7th Revised Edition, US: Wadsworth Publishing Co. Inc.

Cheek J. M., & Smith L.R. (1999). 'Music training and mathematics achievement'. *Adolescence, 34*(136), 759–761.https://www.proquest.com/docview/195929825?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&sourcetype=Scholarly%20Journals

Cheng, Y., Liu, J., & Ouyang, S. (2022, April 23-24). The effect of music rhythm intervention on spatial reasoning [Konferans oturumu]. 3rd International Conference on Advances in Social Sciences and Sustainable Development, Madrid, Spain. https://www.clausiuspress.com/conference/proceeding/ASSSD2022.html

Clements, D. (2004). Geometric and spatial thinking in early childhood education. D. H. Clements, J. Sarama, & A. M. DiBiase (Ed.), *Engaging Young Children in Mathematics: Standards for Early Childhood Mathematics Education* içinde (pp. 267–297). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. http://dx.doi.org/10.4324/9781410609236

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education* (6th ed.). New York, NY: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203029053

Copley, J. V. (2000). Geometry and spatial sense in the early childhood curriculum. The Young Juanita V. Copley (Ed.), *Child and mathematics* içinde (3rd ed., pp. 105-124). National Association for the Education of Young Children.

Costa-Giomi, E. (1999). The effects of three years of piano instruction on children's cognitive development. *Journal of Research in Music Education, 47*(3), 198–212. https://doi.org/10.2307/3345779

Creswell, J. W., & Plano-Clark, V. L. (2020). *Karma yöntem araştırmaları* (Y. Dede & S.B. Demir, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Črnčrec, R., Wilson, S. J., & Prior, M. (2006). No evidence for the Mozart effect in children. *Music Perception, 23*(4), 305-317. https://doi.org/10.1525/mp.2006.23.4.305

Çaylı, R.A. (2022). *Okul öncesi öğretmenlerin uyguladıkları müzik etkinliklerine yönelik bir inceleme* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Çolak, F. G. (2021). *Okul öncesi dönemi çocuklar için uzamsal düşünme becerileri testinin geliştirilmesi ve çocukların uzamsal düşünme becerilerinin incelenmesi.* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Degé, F., Patscheke, H., & Schwarzer, G. (2022). The influence of music training on motoric inhibition in German preschool children. *Musicae Scientiae*, *26*(1), 172-184. https://doi.org/10.1177/1029864920938432

Değirmenci, Y., Bulut, A., & Kuzey, M. (2021). Okul öncesi öğrencilerinin mekân algısı ve yön becerilerine yönelik öğretmen görüşlerinin İncelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(31), 21-38. https://doi.org/10.35675/befdergi.069069

Deleş, B., & Kaytez, N. (2020). Çocuk gelişiminde müziğin yeri ve önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(10), 133-142.

Dere, Z. (2008). *Ankara İl merkezindeki anasınıflarında görev yapan öğretmenlerin müzik eğitiminde yaşadıkları sorunların incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Eser, C. (2010). *Okul öncesi müzik eğitimi*. Erişim tarihi: 28.06.2024, http://www.esermuzik.com.tr/okul-oncesi-muzik-egitimi

Flohr, J. W., Miller, D. C., & Persellin, D. (1998). Quantitative EEG responses to music stimuli. [Konferans oturumu]. Music Educators National Conference, Phoenix, Arizona.

Franklin M., Moore, K., Yip, C., Jonides, J., Rattray, K., & Moher, J. (2008). The effects of musical training on verbal memory. *Psychology of Music, 36*(3), 353–365. https://doi.org/10.1177/0305735607086044

Gersmehl, P. J., & Gersmehl, C.A. (2007). Spatial thinking by young children: neurologic evidence for early development and "educability," *Journal of Geography, 106*(5), 181-191. https://doi.org/10.1080/00221340701809108

Grandin, T., Peterson, M., & Shaw, G. (1998). Spatial-temporal versus language-analytic reasoning: The role of music training. *Arts Education Policy Review*, *99*(6), 11–14. https://doi.org/10.1080/10632919809599481

Graziano, A. B., Peterson, M., & Shaw, G. L. (1999). Enhanced learning of proportional math through music training and spatial-temporal training. *Neurol Res. 21*(2), 139-152. https://doi.org/10.1080/01616412.1999.11740910

Gromko, J. E., & Poorman, A. S. (1998). The effect of music training on preschoolers' spatial-temporal task performance. *Journal of Research in Music Education*, *46*(2), 173-181. https://doi.org/10.2307/3345621

Güdek, G., & Öziskender, G. (2013). Orff yaklaşımı ile yapılan okul öncesi müzik eğitiminin öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişimine etkileri. *Journal of Turkish Studies, 8*(3), 213- 232. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4312

Gül, G., & Bozkaya, İ. (2014). Okul öncesi öğretmenliği lisans programının müzik eğitimi açısından değerlendirilmesi: Uludağ Üniversitesi örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 22*(3), 995-1008.

Güler, N. (2006). *Okul öncesi öğretmenlerin müzik etkinliklerini gerçekleştirme durumları ve eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Hallam, S. & Himonides, E. (2022). Music, spatial reasoning and mathematical performance. *The power of music*: *An exploration of the evidence* içinde (pp. 107-132). Open Book Publishers. https://doi.org/10.11647/obp.0292.05

Hansen, D., & Bernstore, E. (2002). Linking music learning to reading instruction. *Music Educators Journal*, *88*(5), 17-52. http://dx.doi.org/10.2307/3399821

Hanson, M. B. (2003). Effects of sequenced Kodaly literacy-based music instruction on the spatial reasoning skills of kindergarten students. *Research and Issues in Music Education*, *1*(1). https://commons.lib.jmu.edu/rime/vol1/iss1/4

Hawes, Z., Moss, J., Caswell, B., & Poliszczuk, D. (2015). Effects of mental rotation training on children's spatial and mathematics performance: A randomized controlled study. *Trends in Neuroscience and Education*, *4*(3), 60-68. http://dx.doi.org/10.1016/j.tine.2015.05.001

Hawes, Z., Moss, J., Caswell, B., Naqvi, S., & MacKinnon, S. (2017). Enhancing children's spatial and numerical skills through a dynamic spatial approach to early geometry instruction: Effects of a 32-week intervention. *Cognition and Instruction, 35*(3), 236–264. http://dx.doi.org/10.1080/07370008.2017.1323902

Hetland, L. (2000). Listening to music enhances spatial-temporal reasoning: Evidence for the "Mozart-Effect." *The Journal of Aesthetic Education, 34*, 105–148. https://doi.org/10.2307/3333640

Holmes, S., & Hallam, S. (2017). The impact of participation in music on learning mathematics. *London Review of Education, 15*(3), 425-438. http://dx.doi.org/10.18546/LRE.15.3.07

Hui, K. (2006). Mozart effect in preschool children? *Early Child Development and Care, 176*(3 ve 4), 411–419. http://dx.doi.org/10.1080/03004430500147540

Husain, G., Thompson, W. F., & Schellenberg, E.G. (2002). Effects of musical tempo and mode on arousal, mood, and spatial abilities. *Music Perception, 20* (2), 151—171. https://doi.org/10.1525/mp.2002.20.2.151

Jackman, H. L. (2005). *Early Childhood Education Curriculum* (Third Edition), US: Thomson Delmar Learning

Jirout, J. J., & Newcombe, N. S. (2015). Building Blocks for Developing Spatial Skills: Evidence from a Large, Representative U.S. Sample. *Psychological Science*, *26*(3), 302–310. https://doi.org/10.1177/0956797614563338

Iulianetti, A.M. (2016). *Preschoolers' use of verbal and musical strategies for solving a spatial reasoning task*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Seton Hall University Dissertations and Theses 2152. https://scholarship.shu.edu/dissertations/2152

Karadeniz, M. H. (2014). Okul öncesi çocuklarda mekânsal ilişkiler: Harita örnekleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *23*(4), 1757-1774.

Kaya, S., & Ayan, B. E. (2016). Okul öncesinde müzik ve hareketin öğrenme üzerindeki etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1), 463-480. https://doi.org/10.17556/jef.04848

Kılıç, Z., & Yorulmaz, A. (2023). Examination of movement skills, geometry and spatial perceptions: children in the preschool period. *Southeast Asia Early Childhood*, *12*(1), 98-116. https://doi.org/10.37134/saecj.vol12.1.8.2023

Koca, Ş. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik öğretimine yönelik özyeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Fine Arts, 8*(1), 164–175.

Koçak, Ö. (2016). *Üç boyutlu çizgi filmlerin okul öncesi çocukların mekânda konumla ilgili kavram gelişimine etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Köse, A. (2005). *Anasınıfına devam eden 6 yaş grubu çocukların şekil-mekan-yön kavramları eğitimlerinde müzik etkinliklerinin etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Lee, J., Lee, J. O., & Collins, D. (2009). Enhancing children's spatial sense using tangrams. *Childhood Education, 86*(2), 92–94. https://doi.org/10.1080/00094056.2010.10523120

Levine, S. C., Ratliff, K. R., Huttenlocher, J., & Cannon, J. (2012). Early puzzle play: a predictor of preschoolers' spatial transformation skill. *Developmental Psychology, 48*(2), 530-557. https://doi.org/10.1037/a0025913

Likouri, A., Klonari, A., & Flouris, G. (2017). Relationship of pupils' spatial perception and ability with their performance in Geography. *RIGEO, 7* (2), 154–170. Retrieved from http://www.rigeo.org/vol7no2 /Number2Summer/ RIGEOV7-N2-2.pdf

Lin, H., & Hsieh, H. Y. (2011, July 9 - 14). The effect of music on spatial ability. Internationalization, Design and Global Development [Konferans oturumu]. Proceedings of the 4th international conference on Internationalization, design and global development, Orlando, USA. https://dl.acm.org/doi/proceedings/10.5555/2028768

Linn, M. C., & Petersen, A. C. (1985). Emergence and characterization of sex differences in spatial ability: A Meta-Analysis. *Child Development, 56*(6), 1479–1498. https://doi.org/10.2307/1130467

McCluskey, C., Kilderry, A., Mulligan, J., & Kinnear, V. (2023). The role of movement in young children's spatial experiences: A review of early childhood mathematics education research. *Mathematics Education Research Journal*, 1–29. https://doi.org/10.1007/s13394-023-00446-0

McKelvie, P., & Low, J. (2002). Listening to Mozart does not improve children's spatial ability: Final curtains for the Mozart effect. *British Journal of Developmental Psychology, 20*(2), 241–258. http://dx.doi.org/10.1348/026151002166433

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage. https://vivauniversity.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/11/milesandhuberman1994.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). Millî eğitim bakanlığı okul öncesi eğitim programı. https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf

Nagy, E., Evans, D., Masterton, C., Cameron, C., & Urban, V. (2021). *The effect of music on fine motor and spatial-motor skills.* http://dx.doi.org/10.31234/osf.io/dnfjb

Newcombe, N. S., & Frick, A. (2010). Early education for spatial intelligence: Why, what, and how. *Mind, Brain, and Education, 4*(3), 102–111. https://doi.org/10.1111/j.1751-228X.2010.01089.x

Newman, J, Rosenbach, J. H., Burns, K. L., Latimer, B. C., Matocha, H. R., & Vogt, E. R. (1995). An experimental test of "the Mozart effect": Does listening to his music improve spatial ability? *Perceptual and Motor Skills, 81*(3),1379–1387. https://psycnet.apa.org/doi/10.2466/pms.1995.81.3f.1379

Nolen, J. L. (2003). Multiple intelligences in the classroom. *Education, 124*(1), 115–119.

Ömeroğlu, E., Ersoy, Ö., Tezel-Şahin, F., Kandır, A., & Turla, A. (2003). *Müziğin okul öncesi eğitimde kullanılması*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Özdemir, A. A. (2011). *Mekânsal beceri eğitim programının okul öncesi dönem çocuklarının becerilerine etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Özen, H., & Yıldız, G. (2018, September, 13-15). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliklerine ilişkin görüşleri. [Konferans oturumu]. Erte Congress, 2nd International Education Research and Teacher Education Congress, Aydın.

Özkut, B., & Kaya, Ö. (2012). İlköğretim Okullarında görev yapan okulöncesi öğretmenlerinin lisans döneminde aldıkları müzik eğitiminin mesleki yaşantılarına olan etkilerinin incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 1*(1), 167-179.

Patton. M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Persellin, D. (1999). The effect of Orff-based, time-intensive music instruction on spatial-temporal task performance of young children. *Texas Music Education Research,* 79-84. https://digitalcommons.trinity.edu/music_faculty/17/

Rauscher, F. H., Shaw, G. L., Levine, Ky, K. N., & Wright, E. L. (1994, August 12-16). *Music and spatial task performance: A Causal Relationship.* [Konferans oturumu]. The 102nd Annual Meeting of the American Psychological Association, Los Angeles, CA.

Rauscher, F. H. (1999). Music exposure and the development of spatial intelligence in children. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*.142, 35-47. https://www.jstor.org/stable/40319006

Rauscher, F. H., & Hinton, S.C. (2006). The Mozart effect: Music listening is not music instruction. *Educational Psychologist, 41*(4), 233–238. http://dx.doi.org/10.1207/s15326985ep4104_3

Rauscher, F. H., & Zupan, M. A. (2000). Classroom keyboard instruction improves kindergarten children's spatial-temporal performance: A field experiment. *Early Childhood Research Quarterly, 15*(2), 215–228. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0885-2006(00)00050-8

Rauscher, F. H., Shaw, G. L., Levine, L. J., Wright, E. L., Dennis, W. R., & Newcomb, R. L. (1997). Music training causes long-term enhancement of preschool children's spatial-temporal reasoning. *Neurol Res. 19*(1), 2-8. https://doi.org/10.1080/01616412.1997.11740765

Rauscher, F. H., Shaw G. L., & Ky, K. N. (1993). Music and spatial task performance. *Nature*, 365, 611. https://doi.org/10.1038/365611a0

Salı, G., Akkol, M. L., & Oğuz, V. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin müzik etkinliklerinde yaşadığı sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(2), 79-100. http://dx.doi.org/10.5578/JSS.7042

Sanders, E. (2012). Investigating the relationship between musical training and mathematical thinking in children. *Procedia- Social and Behavioral Sciences* 55, 1134–1143. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.607

Schellenberg, E. G. (2004). Music Lessons Enhance IQ. *Psychological Science*, *15*(8), 511-514. https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2004.00711.x

Shaw, G. L. (2000, August 24–26). Revolution in math education fueled by music training. [Konferans oturumu]. Beyond the soundbite: Arts Education and Academic Outcomes. Los Angeles, California. https://www.getty.edu/foundation/pdfs/soundbite.pdf

Sığırtmaç, A. (2002). Okul öncesi dönemde müzik eğitimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(9), 30-39.

Sittiprapaporn, W. (2012). The musician's brain. *Journal of Biological Sciences,* 12, 367-375. http://dx.doi.org/10.3923/jbs.2012.367.375

Soydan, S. (2014). Türkiye, Amerika ve Avusturya'da görev yapan öğretmenlerin okul öncesi coğrafya öğretimi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 40, 9–31.

Stieff, M., & Uttal, D. (2015). How much can spatial training improve STEM achievement? *Educational Psychology Review, 27*(4), 607–615. https://doi.org/10.1007/s10648-015-9304-8

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). New Jersey: Pearson.

Taetle, L. D. (1999). *The effects of music instruction on the spatial ability of kindergarten children.* [Doctoral dissertation], University of Arizona, Tucson.

Tai, T. C. (2010). *The effect of violin, keyboard, and singing instruction on young children's spatial ability and music aptitude*. [Doctoral Dissertation]. University of Maryland

Temple, B. A., Bentley, K., Pugalee, D. K., Blundell, N., & Pereyra, C. M. (2020). Using dance & movement to enhance spatial awareness learning. *Athens Journal of Education*, 7(2), 153–167. http://dx.doi.org/10.30958/aje.7-2-2

Tezer, M., Cumhur, M., & Hürsen, E. (2016). The Spatial-Temporal Reasoning States of Children Who Play a Musical Instrument, Regarding the Mathematics Lesson: Teachers' Views. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 12*(6), 1487-1498. https://doi.org/10.12973/eurasia.2016.1262a

Tığcı, F. (2003). *6 yaş çocukları için mekânsal algı ölçeğinin geliştirilmesi ve mekânsal algı eğitim programının mekânsal algı gelişimine etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Tian, Z., & Huang, X. (2009). A Study of children's spatial reasoning and quantitative reasoning abilities. *Journals of Mathematic Education, 2* (2), 80-93.

Toran, M., Aydın, E., & Etgüer, D. (2020). Investigating the effects of STEM enriched implementations on school readiness and concept acquisition of children. *İlköğretim Online, 19*(1), 299-309. http://dx.doi.org/10.17051/ilkonline.2020.656873

Tucker, T. L. (2019). *Role of spatial ability in musical instrument choice: Implications for music education*. [Honors Undergraduate Theses]. University of Central Florida, USA.

Tutkun, U. (2023). Gelişim dönemlerinde müziğin çocuklar üzerindeki etkileri. *Okul Yönetimi, 3*(1), 23-31

Türkoğlu, D. (2019). *Gordon müzik öğrenme teorisi erken çocukluk müzik eğitimi programının çocukların müzikal duyumsamasına etkisi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi

Uttal, D. H., Meadow, N.G., Tipton, E., Hand, L.L., Alden, A. R., Warren, C., & Newcombe, N. S. (2013). The malleability of spatial skills: a meta-analysis of training studies. *Psychol Bull.,139*(2), 352–40. https://doi.org/10.1037/a0028446

Ünal, M. (2017). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş çocuklarının görsel algıları ile mekânsal algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi.

Van Nes, F., & De Lange, J. (2007). Mathematics Education and Neurosciences: Relating spatial structures to the development of spatial sense and number sense. *The Montana Mathematics Enthusiast, 4*(2), 210-229. https://doi.org/10.54870/1551-3440.1072

Verdine, B. N., Golinkoff, R. M., Hirsh-Pasek, K., & Newcombe, N. S. (2017). Links between spatial and mathematical skills across the preschool years: V. Results—Individual difference factors in spatial and mathematical skills. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 82*(1), 81–88. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/mono.12280

Wai, J., Lubinski, D., & Benbow, C. P. (2009). Spatial ability for STEM domains: Aligning over 50 years of cumulative psychological knowledge solidifies its importance. *Journal of Educational Psychology, 101*(4), 817–835. http://dx.doi.org/10.1037/a0016127

Yang, W., Liu, H., Chen, N., Xu, P., & Lin, X. (2020). Is early spatial skills training effective? A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, *11*, 564679.1-15. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01938

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Seçkin Yayınevi.

Yıldız, G. (2019). *Okul öncesi dönemde müzik eğitimi*. Anı yayıncılık. https://www.researchgate.net/publication/338385356_OKUL_ONCESI_DONEMDE_MUZIK_EGITIMI

Zafranas, N. (2004). Piano keyboard training and the spatial-temporal development of young children attending kindergarten classes in Greece. *Early Child Development and Care, 174*(2), 199–211. http://dx.doi.org/10.1080/0300443032000153534

Extended Abstract

Spatial skills are related to finding our way, navigating a space, and explaining the position of objects to each other (Bishop, 2016) and are critical in the development of preschool spatial thinking skills (Newcombe & Frick, 2010; Tian & Huang, 2009). For this reason, spatial skills need to be taught and developed early in educational environments (Alkouri, 2022; Hawes et al., 2017; Newcombe & Frick, 2010). Alkouri (2022) stated that to develop spatial skills in children, different strategies appropriate to their age should be applied from an early age. Hallam and Himonides (2022) and Sanders (2012) emphasize that spatial skills can be improved with practices that enhance musical skills. Musical skills cannot be considered independently of spatial skills. Musical experiences can help the development of spatial skills due to neurophysiological mechanisms (Rauscher, 1999). In the current study, the aim was to develop spatial perception skills through musical activities. In this regard, the sub-problems of the research are as follows:

1. Is there a significant difference between the pretest and posttest scores of the children in the experimental and control groups regarding their spatial perception skills?
2. Is there a significant difference between the posttest scores of the children in the experimental and control groups regarding their spatial perception skills?
3. Is there a significant difference between the post-test and retention scores of the children in the experimental group?
4. What is the effect of the musical activities prepared for the development of spatial perception skills on the classroom behaviors of the children in the experimental group regarding their spatial perception skills?

The study used a sequential explanatory design, a mixed research approach that allows conclusions to be drawn using quantitative and qualitative data together (Creswell & Plano-Clark, 2020). The quantitative phase was designed using the pretest-posttest control group quasi-experimental design. In contrast, the qualitative phase was developed through a semi-structured interview form prepared for the classroom teacher. Data were collected using the Spatial Perception Observation Form, and the data were analyzed and interpreted in the light of the findings obtained. In

addition, an interview was conducted with the experimental group's teacher to reveal the experimental study's effects on children by utilizing teacher observations.

It was observed that there was no significant difference between the spatial perception pretest scores of the experimental and control group students before the intervention. However, there was a substantial difference between the experimental group students' spatial perception pretest and posttest scores in favor of the posttest. Therefore, the training provided increased spatial perception skills. It was determined that there was no significant difference between the pretest and posttest scores regarding the spatial perception skills of the control group and the posttest-permanence test scores regarding the spatial perception skills of the children in the experimental group. After the training program, the difference between the experimental and control groups' post-test scores was significant. This indicates that musical activities integrating spatial perception skills significantly increased the spatial perception skills of the experimental group students compared to the control group students who followed the Ministry of Education program. In the interview with the teacher of the experimental group regarding the reflection of the applied educational program on the children, it was stated that it was easier for them to achieve the targeted outcomes through musical activities. The teacher observed that children learn while having fun through the methods and engaging materials, resulting in full participation in the activities. The teacher also noted an increase in the frequency of spatial expressions among children and that these expressions were even used in games and daily conversations. Abstract and complex concepts were reported to be more fun and easier to learn with music. The teacher remarked, "It seemed very difficult to explain concepts such as right-left, area, and volume through musical activities; I was teaching these concepts mostly on paper and with more passive activities. You enabled them to learn more easily and quickly through music." In another example, she stated that the children performed the task of positioning themselves in a fun way during the "Minefield" activity and had a lot of fun. Regarding this question, she responded, "While I was giving the concept of position in space, I was going to look for a song that included the concept of left and right as a musical activity. It was also possible to teach this through different musical events, such as listening to sounds as you did. Moreover, it has easily available materials that attract their attention. Even I had much fun."

It was determined that the pretest scores of spatial perception skills of the students in the experimental and control groups were similar. Their posttest scores increased due to the music education program applied to the experimental group, and there was a significant difference in favor of the posttest. On the other hand, there was no significant difference between the pretest and posttest total scores of the control group, and a significant difference emerged between the posttest scores of the experimental and control groups after the program, favoring the experimental group. The fact that the posttest scores favored the experimental group indicates that the applied activities contributed to the development of the spatial perception skills of the experimental group students. The significant increase in spatial perception skills after the music education program and subsequent follow-up measurements showed that music is more effective than traditional activities in enhancing the retention of spatial perception skills. Regarding the effects of the applied music program, the teacher stated that the musical activities were an easy way to achieve the learning objectives. The methods and materials used positively affected children's learning and active participation. The frequency of spatial expressions among children increased, and even seemingly difficult concepts could be taught in a way that facilitated children's education. The activities were both entertaining and educational.

2024, VOL 14, NO 4, 1577-1592
DOI: 10.48146/odusobiad.1509888
Geliş Tarihi/Received Date: 03.07.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 16.07.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yöntemiyle Orta Doğu ülkelerinin askeri güçlerinin sıralanması

Ömer Atalay[1]

[1] Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Kars, Türkiye.

ÖZET

Bir ülkenin askeri gücü hem iç hem de dış tehditlere karşı en önemli caydırıcı gücüdür. Savunma harcamaları, personel yeterliliği, hava, kara ve deniz kuvvetleri güçleri bir ülkenin askeri anlamda ne kadar güçlü olduğunu ölçmeye yarayan en önemli unsurlardır. Bu çalışmada Orta Doğu'da yer alan ve Global Firepower sitesinde PwrIndx skoruna göre bu bölgede askeri güç sıralamasında ilk 10'da yer alan ülkelerin yeniden sıralamaları çok kriterli karar verme yöntemleri yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada 10 alternatif, 5 ana kriter ve bu ana kriterlere ilişkin toplam 11 alt kriter dikkate alınmıştır. Alternatiflerin kriterlere ilişkin bilgileri Global Firepower isimli internet sitesinden alınmıştır. Kriter ağılıkları, subjektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Bulanık-PIPRECIA yöntemiyle uzman görüşlerine dayalı olarak hesaplanmıştır. Alternatiflerilerin sıralamaları ise MARCOS yöntemi ile elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda en önemli ana kriter "Hava Kuvvetleri Gücü", en önemli alt kriter ise "Saldırı Uçağı Sayısı" olarak tespit edilmiştir. Sıralamalarda ise PwrIndx skoruna yüksek oranda benzerlik gösteren bir neticeye ulaşılmıştır. PwrIndx puanına göre 1. sırada yer alan Türkiye 2. sıraya gerilemiş, 3. sırada yer alan Mısır ise 1. sıraya yükselmiştir. Son iki sırada yer alan Katar ve Kuveyt'in sıralamaları değişmemiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Askeri güç, ÇKKV, bulanık sayılar, PIPRECIA, MARCOS.

Ranking the military power of the Middle East countries using the MARCOS method based on Fuzzy-PIPRECIA

ABSTRACT

A country's military power is its most important deterrent against both internal and external threats. Defense expenditures, personnel adequacy, air, land, and naval forces are the most important elements to measure how strong a country is militarily. In this study, the re-ranking of the countries in the Middle East, which are in the top 10 in the military power ranking in this region according to the PwrIndx score on the Global Firepower site, has been tried to be determined with the help of multi-criteria decision-making methods. In the study, 10 alternatives, 5 main criteria, and 11 sub-criteria related to these main criteria were considered. Information on the criteria of the alternatives was obtained from the Global Firepower website. Criteria weights were calculated based on expert opinions using the Fuzzy-PIPRECIA method, one of the subjective weighting methods. The rankings of the alternatives were obtained by the MARCOS method. As a result of the study, the most important main criterion was determined as "Air Force Power" and the most important sub-criterion as "Number of Attack Aircraft". In the rankings, a result highly similar to the PwrIndx score was reached. According to the PwrIndx score, Turkey, which ranked 1st, dropped to 2nd place, while Egypt, which ranked 3rd, rose to 1st place. The rankings of the last two countries, Qatar and Kuwait, remained unchanged.

Atıf: Atalay, Ö. (2024). Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yöntemiyle Orta Doğu ülkelerinin askeri güçlerinin sıralanması: Sosyal bilimler araştırmaları dergisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1577-1592. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1509888

Sorumlu Yazar: omeratalay36@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

KEYWORDS

The military power, MCDM, fuzzy numbers, PIPRECIA, MARCOS.

Giriş

Geçtiğimiz yüzyılda Orta Doğu ismiyle anılmaya başlayan, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişme noktasında yer alan bölge, tarih boyunca stratejik önemi ve zengin doğal kaynaklarıyla medeniyetlerin beşiği olarak bilinmektedir. Geçmişten günümüze gerek stratejik konumu, gerekse de zengin doğal kaynakları ile ticari ve askeri hareketler için kritik bir rol oynamaktadır. Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına ev sahipliği yapması, Orta Doğu'nun küresel enerji güvenliği açısından da hayati bir öneme sahip olmasını sağlamıştır.

Modern Orta Doğu ülkelerinin ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının Avrupalı güçlerin etkisi altında yeni ulus devletlerin yaratılmasına yol açtığı Birinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar götürülebilir (Shamalof ve Eskandari, 2011). Osmanlı Devleti'nden sonra bölgeye yerleşen İngiltere ve Fransa, Orta Doğu'yu paylaşarak, Filistin, Irak ve Şarkü'l-Ürdün bölgelerinin manda yönetimlerini İngiltere ele geçirirken Fransa da Suriye ve Lübnan mandalarını kendisine bağlamıştır (Dursun vd., 2005).

Son elli yıl boyunca Orta Doğu, dünyanın en yoğun askeri ve savaş eğilimli bölgesi olmuştur. Bölgede yedi büyük devletlerarası savaş ve birçok başka askeri çatışma yaşanmıştır. Önemli tarihsel çatışmalar arasında Arap-İsrail savaşları, İran-Irak Savaşı ve Körfez Savaşları yer almaktadır. Bu çatışmalar, bölgesel anlaşmazlıklar, dini gerilimler ve küresel güçlerin stratejik çıkarlarının birleşiminden kaynaklanan çatışmalardır. Örneğin, kökleri 1948'de İsrail'in kurulmasına ve ardından gelen savaşlara dayanan Arap-İsrail çatışması, bölgesel istikrarı ve uluslararası ilişkileri derinden etkilemiştir. İkinci Körfez Savaşı'ndan bu yana bölgeye ithal edilen silahların değeri yüz milyarlarca doları bulmakta ve birçok devletin milli gelirlerinin önemli bir kısmı askeri harcamalara ayrılmaktadır (Issa, 2004).

Günümüzde Orta Doğu'da çatışmalar halen devam etmektedir. Geçtiğimiz Ekim ayında İsrail'in Gazze'ye başlattığı askeri operasyonları ve son olarak İran Cumhurbaşkanının Azerbaycan dönüşünde helikopterinin düşmesi sonucu hayatını kaybetmesi, bölgede hiç düşmeyen tansiyonu oldukça yükseltmiştir. Orta doğuda yaşanan tüm bu gelişmelerin bölge ülkelerinin savunma harcamalarına daha fazla pay ayırmalarına sebep olacağı aşikârdır.

Askeri gücün, Orta Doğu ülkelerinin istikrar ve güvenliğinin korunmasında rol oynayan en önemli unsur olduğu kabul edilebilir. Bölgenin çatışma geçmişi ve süregelen gerilimler göz önüne alındığında, güçlü askeri kabiliyetlerin dış saldırıları caydırmak ve iç güvenlik sorunlarını yönetmek için hayati önem taşıdığı açıktır. Bir devletin askeri gücü sadece bir savunma aracı değil, aynı zamanda devletlerin son derece rekabetçi bir ortamda nüfuzlarını ortaya koymalarına ve stratejik hedeflerine ulaşmalarına olanak tanıyan önemli bir dış politika aracıdır.

Orta doğuda ülkeler askeri güçlerini bir caydırıcılık politikası olarak güçlü tutmaya çalışmak zorundadırlar. Bu nedenle Orta Doğu Ülkeleri, savunmalarına gayrı milli hasıladan gözardı edilmeyecek büyüklükte paylar ayırmaktadırlar. 2023 yılı için Orta Doğu'nun askeri harcamalarının (Suriye ve Yemen hariç) dünya geneline oranı yaklaşık olarak %8 civarındadır. Savunmaya ayrılan bu paraların bir kısmı silah ithalatına ayrılırken Orta Doğu'da sadece birkaç ülke savunma sanayisine yatırım yapmaktadır. Özellikle İsrail ve Türkiye gibi ülkeler silah endüstrisine yaptıkları yatırımlar ile ön plana çıkmaktadırlar. SIPRI silah endüstrisi verilerine göre 2022 yılında ilk 100'de Türkiye'den 4, İsrail'den ise 3 silah endüstri firması yer almaktadır (SIPRI, 2023). İlk 100'de başka Orta Doğu firması bulunmamaktadır.

Orta doğuda geçmişte yaşanmış, halen devam eden ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel çatışmalar, bu ülkelerin askeri anlamda daha güçlü olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle askeri güç önemli bir caydırıcı unsurdur. Hem içerden hem de dışarıdan gelebilecek tehditleri

bastırmak için ülkeler daha fazla askeri harcama yapmak ve bu harcamaları optimum şekilde kullanmak zorunda kalacaktır. Bu çalışma ülkelerin hangi askeri alanlarda zayıf olduklarını ve hangi alanlara yatırım yapmaları konusunda yol gösterici bir çalışma olacaktır.

Bu çalışmanın birden çok amacı vardır. Bunlardan ilki ülkelerin askeri sıralamalarının ÇKKV yöntemleri ile belirlenebileceğini göstermektir. İkincisi ise ÇKKV teknikleri ile 2023 yılı verileri için Orta Doğu'da en güçlü ordulara sahip ülkeleri sıralamaktır. Çalışmada diğer birçok PIPRECIA yönteminden farklı olarak kriterler hiyerarşik bir yapıda ele alınarak ana ve alt kriterler belirlenmiştir. Kriter ağırlıkları sübjektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Bulanık-PIPRECIA yöntemi kullanılarak uzman görüşlerine başvurarak belirlenmiş, daha sonra MARCOS yöntemi kullanılarak sıralamalar elde edilmiştir. Bu alanda yapılmış çalışmaların çok az olması münasebetiyle bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Literatürde ÇKKV yöntemleri kullanılarak ülkelerin askeri güçleri bakımından sıralanmasına ilişkin yeterince kaynak bulunamamıştır. Bu alanda yapılmış ve tespit edilmiş tek bir çalışma mevcuttur. Bu nedenle literatür taramasında askeri alanda ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalara ve PIPRECIA ve MARCOS yöntemlerinin birlikte kullanıldığı diğer çalışmalara yer verilmiştir.

Literatürde bu alanda çalışılan tek çalışma Altın vd. (2020) tarafından yapılan çalışmadır. Çalışmada NATO üyesi ülkelerin askeri güçlerine göre sıralamaları Entropi temelli SAW (Simple Additive Weighting) ve ARAS (Additive Ratio Assessment) Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile elde edilmiştir. Çalışmada NATO'ya üye olan 27 ülkenin askeri güçleri için sıralamalar "Mecvut İnsan Gücü", "Toplam Askeri Personel", "Toplam Hava Kuvvetleri", "Toplam Kara Kuvvetleri", "Toplam Deniz Kuvvetleri" ve "Savunma Bütçesi" kriterleri temel alınarak bu iki yöntemle değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Global Firepower sitesinin 2018 yılı verileri ile karşılaştırılmıştır. Sonuçlar, her iki yöntemin de birbirini desteklediğini göstermektedir.

Ersöz ve Kabak (2010) çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin teorik temelleri ve savunma sanayindeki kullanım amaçlarını incelemişlerdir. Özellikle Türkiye'deki akademik çalışmalarda en çok kullanılan ÇKKV yöntemleri belirlenmiş ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile Analitik Şebeke Süreci (ANP) yöntemlerinin popüler olduğu tespit edilmiştir. ANP, AHP'ye kıyasla daha karmaşık ve birbirine bağlı kriterlerin değerlendirilmesinde daha üstün olarak görülmüştür.

Lozano vd. (2015) çalışmalarında İspanya Hava Kuvvetleri için en iyi askeri eğitim uçağının belirlenmesi probleminde bulanık ÇKKV yöntemlerinden faydalanmışlardır. Bulanık üçgensel AHP ve TOPSIS yöntemlerinin kombinasyonuyla yapılan analizlerde 5 farklı model eğitim uçağı 12 kriter açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak en iyi alternatifin Pilatus PC-21 uçağı olduğu görülmüştür.

Wibowo vd. (2016) yaptıkları çalışmada 6 adet savaş uçağından en iyisini 6 adet kritere göre hibrit çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri yardımıyla belirlemeye çalışmışlardır. AHP ve TOPSIS yöntemlerinin kombinasyonu kullanılarak yapılan analizler, radar yükü, bomba yükü kapasitesi, operasyon hareket yarıçapı ve manevra kabiliyeti gibi kriterler üzerinden değerlendirilmiştir. Sonuçlar, hibrit ÇKKV metodolojisinin, savaş uçağı seçiminde kapsamlı ve dengeli bir değerlendirme sağlayabileceğini göstermiştir.

Göleç vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada askeri kargo uçaklarının seçiminde kullanılan ÇKKV teknikleri incelenmiştir. AHP, SAW, ELECTRE ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak yapılan analizler, operasyonel etkinlik, maliyet etkinliği, bakım kolaylığı gibi kriterler açısından üç farklı uçağın (A, B, C) kıyaslanmasını sağlamıştır. Sonuçlar, alternatif C'nin en uygun askeri kargo uçağı olduğunu göstermiştir.

Bojanic vd. (2018) çalışamalarında güdümlü tanksavar füze bataryalarının savunma operasyonlarında en uygun ateşleme pozisyonunun seçiminde ÇKKV yöntemlerinin kullanımı incelemiştir. Hibrit Bulanık AHP-MABAC modelinin kullanıldığı çalışma, füze bataryalarının en uygun ateşleme pozisyonlarının belirlenmesinde etkin bir karar destek sistemi sunmaktadır. Çalışmada aynı zamanda farklı kriter ağırlıkları için 7 farklı senaryoda duyarlılık analizi yapılmıştır.

Aydın ve Eren (2018) tarafından yapılan çalışmada savunma sanayinde stratejik ürünler için tedarikçi seçiminde kullanılan ÇKKV yöntemleri ele alınmıştır. AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak yapılan analizler, tedarikçilerin sıralanmasında ve en uygun tedarikçinin belirlenmesinde etkili olmuştur. AHP, kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesinde, TOPSIS ise tedarikçilerin sıralanmasında kullanılmıştır. Sonuçlar, AHP-TOPSIS kombinasyonunun tedarikçi seçiminde tutarlı ve geçerli sonuçlar verebileceğini göstermiştir.

Veskovic vd. (2020) çalışmalarında yolcu demiryolu operatörlerinin iş dengesi için en iyi çözümün bulunması için entegre BulanıkPIPRECIA-BulanıkEDAS modelini geliştirmişlerdir. Fuzzy Çalışamda 7 alternatif çözüm ve 5 kriter kullanılmıştır. Kriter ağırlıkla Bulanık PİPRECİA yöntemi ve optimal çözümün belirlenmesi için Bulanık EDAS yöntemi kullanılmıştır.

Bakır vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada bölgesel uçak seçimi için bulanık PIPRECIA ve bulanık MARCOS yöntemleri kullanılmıştır. Altı bölgesel uçak alternatifi, 14 kritere göre değerlendirilmiş ve bu çalışmada beş karar uzmanına başvurulmuştur. Çalışmanın sonucunda, en önemli kriter olarak operasyonel maliyet kriteri ve en iyi alternatif olarak da CRJ1000 uçağı belirlenmiştir. Sonuçlar duyarlılık analizi ile doğrulanmıştır.

Blagojevic vd. (2021), çalışmalarında Bosna Hersek Šamac-Doboj demiryolu bölümü ve pasif hemzemin geçitleri ele alarak en düzenli hemzemin geçitleri ÇKKV yöntemleri ile belirlemeye çalışmışlardır. Problem için 15 kriter ele alınmış ve bu kriterlere ilişkin önem dereceleri Bulanık FUCOM ve Bulanık PİPRECİA yöntemleri kullanılarak belirlenmiştir. Ana kriterlerin belirlenmesinde Bulanık Heronian ortalama operatörü kullanılmıştır. Nihai değerlendirme ise bulanık MARCOS yöntemi kullanılarak elde edilmiştir.

Özdağoğlu vd. (2021) yaptıkları çalışmada bir yer hizmetleri şirketinde görev yapan dört yer operasyon acentesinin performansını ÇKKV yöntemlerinden Gri-PİPRECİA ve Gri-MARCOS yöntemleri ile değerlendirmeye çalışmışlardır. Çalışmada 7 kriter için ağırlıklar Gri-PİPRECİA yöntemi ile perfromans sıralamaları ise Gri-MARCOS yöntemi ile elde edilmiştir.

Xu vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada trafik akış yönteminin verimliliği hususunda bir problem ele alınarak bu problemin çözümüne ilişkin Trapez Aralıklı Tip 2 Bulanık (TrIT2F) PİPRECİA-TrIT2F MARCOS modeli sunulmuştur. Problemde 7 kriter için kriter ağırlıkları TrIT2F PİPRECİA yöntemi, 14 alternatif için ise sonuçlar TrIT2F MARCOS yöntemi ile elde edilmiştir. Duyarlılık analiz yardımıyla sonuçlar doğrulanmış ve modelin büyük bir kararlılığa sahip olduğu gösterilmiştir.

Kandemir vd. (2023) çalışmada silah gövdeleri için geliştirilen polimer kompozit malzemelerin değerlendirilmesinde ÇKKV yöntemlerini kullanmıştır. Kriter ağırlıklarını belirlemek için CRITIC yöntemi, malzemelerin en uygun doğal takviye malzemesi seçilebilmesi için önem sıralamalarını belirlemek amacıyla TOPSIS, SAW ve MARCOS yöntemleri kullanılmıştır, BORDA Sayım yöntemi yardımıyla daha önce elde edilen sıralamalar birleştirilerek tek bir sıralamaya dönüştürülmüştür. Çalışma, farklı malzeme seçeneklerinin kıyaslanmasında ÇKKV yöntemlerinin etkinliğini ortaya koymuştur.

Mishra vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada döngüsel tedarik zincirindeki sürdürelebilir tedarikçileri ÇKKV yöntemleri ile sıralamaya çalışmışlardır. Çalışmada sürdürülebilirlik göstergelerinin göreceli önemlerini hesaplamak için Pisagor Bulanık (PF)-CRITIC ve PF-PIPRECIA yöntemleri kullanılmıştır. Tedarikçileri sıralmak için ise PF-MARCOS yöntemi uygulanmıştır.

Hadad vd. (2024) çalışmalarında MARCOS ve PIPRECIA yöntemlerinin bir kombinasyonunu kullanarak satış elemanı performansını değerlendirmektedir. Çalışmada sekiz satış elemanı 5 kritere göre karşılaştırılmıştır. Kriter ağırlıkları PIPRECIA metodu, sıralamalar ise MARCOS yöntemi ile belirlenmiştir.

Yöntem

Literatürde çok sayıda kriter ağırlıklandırma ve yine çok sayıda sıralama ve seçim yapma ile ilgili çok kriterli karar verme yöntemleri bulunmaktadır. Yöntem çeşidi çok olmasına rağmen ülkelerin askeri güç sıralamaları ÇKKV yöntemleriyle yapılan çalışmalar yeterli değildir. Altın vd. (2020) çalışmalarında askeri güç sıralamasını NATO ülkeleri için ele almıştır. Bu çalışmada kriter ağırlıkları objektif ağırlıkladırma yöntemlerinden CRITIC yöntemi ile hesaplanmış ve nihai sonuçlar ARAS ve SAW yöntemi ile elde edilmiştir. Bu çalışmada ise farklı olarak kriterler hiyerarşik bir şekilde ele alınarak farklı ana ve alt kriterler dikkate alınmıştır. Kriter ağırlıkları sübjektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Bulanık-PIPRECIA yöntemi yardımıyla 3 uzman görüşüyle elde edilmiş ve daha sonra sıralamalar MARCOS yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

Bulanık Sayılar ve Bulanık-PIPRECIA Yöntemi

PIPRECIA (PIvot Pairwise RElative Criteria Importance Assessment) Yöntemi Stanujkic vd. (2017) tarafından geliştirilen bir Çok Kriterli Karar Verme yöntemidir. Bu yöntem SWARA yönteminin geliştirilmesi ile elde edilmiştir. Bulanık-PIPRECIA yöntemi ise Stević vd. (2018) tarafından geliştirilen bulanık sayıların kullanıldığı bir yöntemdir. Bulanık-PIPRECIA yönteminde matematiksel işlemler bulanık sayılarla gerçekleştirileceği için ilk olarak bu işlemlerin tanımları verilmiştir.

Bulanık Sayılarda İşlemler

$\Re$ üzerinde bir $\overline{A}$ sayısına eğer bu sayısının $\mu_{\overline{A}}(x): R \to [0,1]$ üyelik fonksiyonu (1) eşitliğindeki şartları sağlıyor ise üçgensel bulanık sayıdır denir.

$$\mu_{\overline{A}}(x) = \begin{cases} \dfrac{x-l}{m-l}, & l \le x \le m \\ \dfrac{u-x}{u-m}, & \mathrm{m} \le x \le u \\ 0 \quad , & \text{aksi halde} \end{cases} \tag{1}$$

Burada l ve u sayıları $\overline{A}$ bulanık sayısının alt ve süt sınırlarıdır. m ise mod değeri olarak adlandırılır ve üyelik derecesinin 1 olduğu noktadır. Bir üçgensel bulanık sayı $\overline{A} = (l, m, u)$ şeklinde gösterilir.

Üçgensel bulanık sayılarda aritmetik işlemler aşağıdaki gibi tanımlanır:

$\overline{A}_1 = (l_1, m_1, u_1)$ ve $\overline{A}_2 = (l_2, m_2, u_2)$ iki üçgensel bulanık sayı olmak üzere

toplama:

$$\overline{A}_1 + \overline{A}_2 = (l_1, m_1, u_1) + (l_2, m_2, u_2) = (l_1 + l_2, m_1 + m_2, u_1 + u_2), \tag{2}$$

çarpma:

$$\overline{A}_1 \times \overline{A}_2 = (l_1, m_1, u_1) \times (l_2, m_2, u_2) = (l_1 \times l_2, m_1 \times m_2, u_1 \times u_2), \tag{3}$$

çıkarma:

$$\overline{A}_1 - \overline{A}_2 = (l_1, m_1, u_1) - (l_2, m_2, u_2) = (l_1 - u_2, m_1 - m_2, u_1 - l_2)\,, \tag{4}$$

bölme:

$$\frac{\overline{A}_1}{\overline{A}_2} = \frac{(l_1, m_1, u_1)}{(l_2, m_2, u_2)} = \left(\frac{l_1}{u_2}, \frac{m_1}{m_2}, \frac{u_1}{l_2}\right), \tag{5}$$

çarpımsal Tersi:

$$\overline{A}_1^{-1} = (l_1, m_1, u_1)^{-1} = \left(\frac{1}{u_1}, \frac{1}{m_1}, \frac{1}{l_1}\right) \tag{6}$$

şeklindedir.

Bulanık-PIPRECIA Yöntemi

Bulanık-PIPRECIA yöntemi, bulanık sayılar yardımıyla karar verme süreçlerinde kriterlerin göreli önem düzeylerini belirlemek için kullanılır. Bu yöntem uzman görüşlerine imkan sağlayan subjektif bir yöntemdir. Belirsizliğin ve karmaşıklığın yüksek olduğu durumlarda, bulanık mantık prensipleri kullanılarak daha esnek ve daha gerçekçi sonuçlar elde etmeye yardımcı olur.

Bulanık-PIPRECIA yöntemi 11 adım içermektedir (Stević vd., 2018: 7-9).

A1. Kriterler ve karar vericiler belirlenir. Kriterler önem düzeylerinden bağımsız, herhangi bir sınıflamaya gerek kalmadan sıralanır.

A2. Kriterlerin göreli önemlerinin hesaplanabilmesi için her bir karar verici (7) eşitliğine göre 2. kriterden başlayarak önceden sıralanmış kriterleri değerlendirir.

$$\overline{s}_j^r = \begin{cases} > \overline{1}, & C_j > C_{j-1} \text{ ise} \\ = \overline{1}, & C_j = C_{j-1} \text{ ise} \\ < \overline{1}, & C_j < C_{j-1} \text{ ise} \end{cases} \tag{7}$$

Burada $\overline{s}_j^r$ sayısı, değerlendirmenin r. karar verici tarafından yapıldığını ifade eder.

Nihai olarak $\overline{s}_j$ matrisinin elde edilmesi için $\overline{s}_j^r$ matrisinin geometrik ortalamasını almak gerekir. Karar vericiler, kriterleri Tablo 1 ve Tablo 2 yardımıyla değerlendirir.

Tablo 1 Kriterlerin değerlendirilmesi için 1-2 ölçeği

Dilsel Değişkenler			Bulanık Sayılar			
			l	m	u	D.D.
Nerdeyse Eşit	1-2 Ölçeği	1	1.000	1.000	1.050	1.008
Biraz daha önemli		2	1.100	1.150	1.200	1.150
Orta derecede daha önemli		3	1.200	1.300	1.350	1.292
Daha önemli		4	1.300	1.450	1.500	1.433
Çok daha önemli		5	1.400	1.600	1.650	1.575
Baskın derecede önemli		6	1.500	1.750	1.800	1.717
Kesinlikle daha önemli		7	1.600	1.900	1.950	1.858

D.D.: Durulaştırılmış Değer

Tablo 2 Kriterlerin Değerlendirilmesi için 0-1 Ölçeği

Dilsel Değişkenler		Bulanık Sayılar			
		l	m	u	D.D.
Zayıf daha az önemli	0 - 1	0.667	1.000	1.000	0.944

Orta daha az önemli	2	0.500	0.667	1.000	0.694
Daha az önemli	3	0.400	0.500	0.667	0.511
Gerçekten daha az önemli	4	0.333	0.400	0.500	0.406
Çok daha önemli	5	0.286	0.333	0.400	0.337
Baskın derecede daha az önemli	6	0.250	0.286	0.333	0.288
Kesinlikle daha az önemli	7	0.222	0.250	0.286	0.251

D.D.: Durulaştırılmış Değer

A3. $\overline{k}_j$ katsayısı (8) eşitliği ile hesaplanır.

$$\overline{k}_j = \begin{cases} = \overline{1}, & j = 1 \\ 2 - \overline{s}_j, & j = 1 \end{cases} \tag{8}$$

A4. $\overline{q}_j$ bulanık ağırlıkları (9) eşitliği ile hesaplanır.

$$\overline{q}_j = \begin{cases} \overline{1}, & j = 1 \\ \dfrac{\overline{q}_{j-1}}{\overline{k}_j}, & j > 1 \end{cases} \tag{9}$$

A5. Kriterlerin $\overline{\omega}_j$ göreli ağırlıkları (10) eşitliği ile hesaplanır.

$$\overline{\omega}_j = \frac{\overline{q}_j}{\sum_{j=1}^{n} \overline{q}_j} \tag{10}$$

Burada n sayısı toplam kriter sayısıdır.

Bir sonraki adımda Bulanık-PIPRECIA yönteminin ters metodolojisi uygulanmalıdır. Buna Ters Bulanık-PIPRECIA yöntemi adı verilir.

A6. Bu adımda (7) eşitliğinden farklı olarak sonda bir önceki kriterden başlanarak, kriterin bir sonraki kritere göre değerlendirmesine bakılır.

$$\overline{s}_j^{r\prime} = \begin{cases} > \overline{1}, & C_j > C_{j+1} \text{ ise} \\ = \overline{1}, & C_j = C_{j+1} \text{ ise} \\ < \overline{1}, & C_j < C_{j+1} \text{ ise} \end{cases}. \tag{11}$$

Burada $\overline{s}_j^{r\prime}$ değeri r. karar vericinin değerlendirmesidir. $\overline{s}_j^{r\prime}$ matrisinin geometrik ortalamasının hesaplanması gerekir.

A7. $\overline{k}_j{}'$ katsayısı (12) eşitliği ile hesaplanır.

$$\overline{k}_j{}' = \begin{cases} = \overline{1}, & j = n \\ 2 - \overline{s}_j{}', & j < n \end{cases}. \tag{12}$$

A8. Bulanık ağırlık değerleri $\overline{q}_j{}'$ (13) eşitliği ile hesaplanır.

$$\overline{q}_j{}' = \begin{cases} \overline{1}, & j = n \\ \dfrac{\overline{q}_{j+1}{}'}{\overline{k}_j{}'}, & j < n \end{cases} \tag{13}$$

A9. Kriterlerin $\bar{\omega}_j$ ' göreli ağırlıkları (14) eşitliği ile hesaplanır.

$$\bar{\omega}_j' = \frac{\bar{q}_j'}{\sum_{j=1}^{n} \bar{q}_j'} \tag{14}$$

A10. Nihai kriter ağırlıkları, bulanık $\bar{\omega}_j$ ve $\bar{\omega}_j$ ' değerlerinin durulaştırılmasından sonra (15) eşitliği ile hesaplanır.

$$\bar{\omega}_j'' = \frac{1}{2}\left(\bar{\omega}_j + \bar{\omega}_j'\right) \tag{15}$$

A11. Sonuçlar Spearman veya Pearson korelasyon katsayıları uygulanarak kontrol edilir.

MARCOS Yöntemi

MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking According to Compromise Solution) yöntemi Stević vd. (2020) tarafından geliştirilmiştir. TOPSIS yöntemi ile benzer prensiplere dayanan bu yöntem TOPSIS yöntemine göre daha kararlıdır. MARCOS yöntemi, TOPSIS yöntemine kıyasla daha istikrarlı ve güvenilirdir. Ölçüm ölçeklerinde değişiklikler yapıldığında sonuçların sağlamlığını korur ve dinamik ortamlarda güvenilirlik sergiler. TOPSIS modelinde en kötü alternatifin çıkarılması sıralamayı değiştirirken, MARCOS yönteminde bu durum gözlenmez. Ayrıca, MARCOS büyük veri setlerinde istikrar gösterir ve diğer MCDM yöntemleriyle karşılaştırıldığında TOPSIS'e göre daha yüksek bir sıra korelasyonuna sahiptir. Bu nedenle, MARCOS yöntemi çok kriterli karar verme problemleri için mantıklı bir seçimdir (Stević vd., 2020).

MARCOS yöntemi 7 adımda inşaa edilmiştir.

A1. Bir çok kriterli karar probleminde m alternatif ve n kriter sayısı belirtsin. İlk olarak $m \times n$ boyutunda başlangıç karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{11} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{11} & \cdots & x_{11} \end{bmatrix}. \tag{16}$$

A2. Başlangıç karar matrisi ideal çözüm (AI) ve anti-ideal çözüm (AAI) tanımlarına göre genişletilir. İdeal çözüm ilgili kritere göre en iyi değer iken, anti-ideal çözüm aynı kriterin en kötü değeridir. B kümesi problemde fayda kriterlerini ve C kümesi maliyet yönlü kriterleri temsil ediyor olsun. İdeal (AI) ve anti-ideal (AAI) çözümler (17)-(18) eşitlikleri yardımıyla tanımlanır.

$$AI = \max_i x_{ij} \quad j \in B \quad \text{ise} \quad \text{ve} \quad \min_i x_{ij} \quad j \in C \tag{17}$$

$$AAI = \min_i x_{ij} \quad j \in B \quad \text{ise} \quad \text{ve} \quad \max_i x_{ij} \quad j \in C \tag{18}$$

Bu tanımlar kullanılarak *X* genişletilmiş karar matrisi elde edilir.

$$X = \begin{array}{c} \\ AAI \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \\ AI \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \cdots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} x_{aa1} & x_{aa2} & \cdots & x_{aan} \\ x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \\ x_{a1} & x_{a2} & \cdots & x_{an} \end{bmatrix} \end{array} \tag{19}$$

A3. Genişletilmiş karar matrisine (20)-(21) eşitlikleri uygulanarak $N = \left[n_{ij} \right]_{m \times n}$ normalize karar matrisi elde edilir.

$$n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}} \quad j \in C \quad \text{ise}, \tag{20}$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}} \quad j \in B \quad \text{ise}. \tag{21}$$

A4. Normalize karar matrisinin w_j kriter ağırlıkları ile çarpımıyla $V = \left[v_{ij} \right]_{m \times n}$ ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilir. (22) denklemi ile hesaplanır.

$$v_{ij} = n_{ij} \times w_j . \tag{22}$$

A5. Her bir alternatifin ideal ve anti-ideal çözüme göre K_i fayda dereceleri (23)-(24) eşitlikleri kullanılarak hesaplanır.

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \tag{23}$$

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}} \tag{24}$$

Burada S_i değeri (25) eşitliği ile hesaplanır.

$$S_i = \sum_{i=1}^{n} v_{ij} \tag{25}$$

A6. Alternatiflerin ideal ve anti-ideal çözüme göre uzlaşması olan $f\left(K_i\right)$ fayda fonksiyonu (26) denklemi ile elde edilir.

$$f\left(K_i\right) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \dfrac{1 - f\left(K_i^+\right)}{f\left(K_i^+\right)} + \dfrac{1 - f\left(K_i^-\right)}{f\left(K_i^-\right)}} . \tag{26}$$

Burada $f\left(K_i^+\right)$ ideal çözüme göre fayda fonksiyonu ve $f\left(K_i^-\right)$ ise anti-ideal çözüme göre fayda fonksiyonudur. Sırasıyla (27) ve (28) eşitlikleri ile elde edilirler.

$$f\left(K_i^+\right)=\frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-}, \tag{27}$$

$$f\left(K_i^-\right)=\frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-}. \tag{28}$$

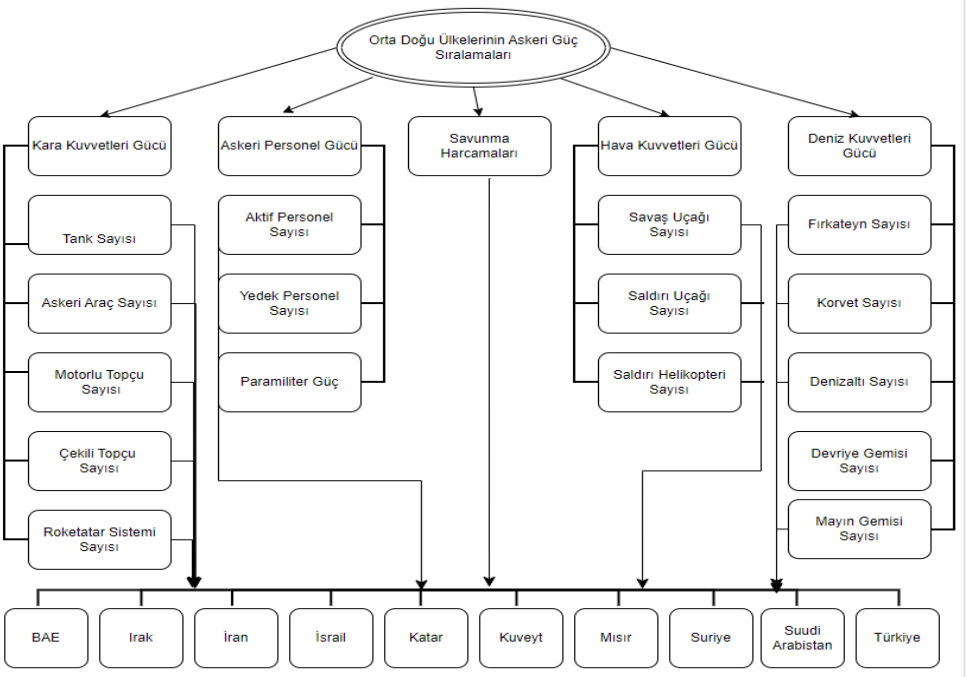
A7. Alternatifler fayda fonksiyonlarına ait değerlere göre büyükten küçüğe doğru sıralanırlar. Yöntemde en iyi alternatifin seçimi için fayda fonksiyon değeri en büyük olan tercih edilir.

Üçgensel bulanık performans skorlarının hesaplanmasında Merkezi Alan (COA) yöntemi seçilmiştir. Bu durumda bulanık olmayan en iyi performans değeri (Best Non-fuzzy Performance-BNP) (29) eşitliği ile elde edilmiştir (Chen vd., 2008, s112).

$$A_i=\frac{\left(u_i-l_i\right)+\left(m_i-l_i\right)}{3}+l_i \tag{29}$$

Uygulama

Bu çalışmada Orta Doğu'da yer alan ülkelerin askeri güçleri bakımından sıralamaları elde edilmeye çalışılmıştır. Alternatifler olarak Orta Doğu'da yer alan Global Firepower 2023 askeri güç sıralamasında ilk 10'da bulunan devletler belirlenmiştir. Daha sonra bu devletlerin askeri güçlerini birbirlerinden ayırt etmemize olanak sağlayacak kriterler ve alt kriterler belirlenmiştir. Kriterler hiyerarşik bir yapıda ele alınmıştır. Alternatiflerin her bir kritere ilişkin verileri 2023 yılı için Global Firepower sitesinden alınmıştır. ÇKKV problemi 10 alternatif, 5 ana kriter ve bu kriterlerden 4'üne ilişkin alt kriterlerden oluşmaktadır. Seçilen ana ve alt kriterler Global Firepower sitesinde yer alan sadece askeri alanda kullanılan kriterlerden oluşmaktadır. Hemen hemen her ülke için seçilen kriterlere ilişkin değerin 0 olmamasına dikkat edilmiştir. Kriterlerin göreli önem ağırlıkları, farklı alanlardan ilgilenilen konuya hakim 3 uzman yardımıyla Bulanık-PIPREICA yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Alternatiflerin sıralanması için MARCOS yöntemi kullanılmıştır. Ülkelerin askeri güçlerinin sıralanmasında ilk defa bu iki yöntem kullanılmaktadır. Şekil 1'de bu çalışmada ela alınan karar probleminin hiyerarşik yapısı yer almaktadır.

Şekil 1 Çok kriterli karar verme probleminin hiyerarşik yapısı

Bulanık-PIPRECIA Yöntemiyle Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Bu bölümde ana kriterler ve alt kriterler ayrı ayrı bulanık-PIPRECIA yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. Tablo 1 ve Tablo 2 yardımıyla alanında uzman 3 kişinin değerlendirmesi sonucu elde edilen kriter ağırlıkları Tablo 3'te verilmiştir. Önce (7)-(10) denklemleri yardımıyla Bulanık-PIPRECIA ağırlıkları ardından (11)-(14) denklemleri yardımıyla ters Bulanık-PIPRECIA ağırlıkları hesaplanmıştır. Elde edilen bu ağırlıklar (15) denkleminde yerlerine yazılarak nihai kriter ağırlıkları elde edilmiştir.

Tablo 3 Kriter ve alt kriterlerin ağırlıkları

Savunma Bütçesi	Askeri Personel Gücü		Hava Kuvvetleri Gücü		Kara Kuvvetleri Gücü		Deniz Kuvvetleri Gücü	
0,200	0,217		0,227		0,217		0,200	
	Aktif P.	0,078	Savaş U.	0,068	Tank	0,045	Fırkateyn	0,053
	Yedek P.	0,062	Saldırı U.	0,093	As. Araç	0,042	Korvet	0,034
	Paramiliter	0,078	Savaş H.	0,068	M.Topçu	0,049	Denizaltı	0,044
					Çekili T.	0,042	Devriye	0,034
					Roket S.	0,045	Mayın G.	0,053

Tablo 3'e göre ana kriterler içerisinden en önemli kriter 0,227 puanla "Hava Kuvvetleri Gücü" kriteri olmuştur. Ardından "Askeri Personel Gücü" ve "Kara Kuvvetleri Gücü" kriterleri eşit öneme sahip olup ikinci sırada yer almaktadır. Son sırada ise "Savunma Bütçesi" ve "Deniz Kuvvetleri Gücü" kriterleri eşit öneme sahip olacak şekilde yer almaktadır. Alt kriterler, ana kriter puanları ile birlikte hiyerarşik olarak dikkate alındığında en önemli alt kriter "Saldırı Uçağı" kriteri, en düşük puana sahip kriterler ise "Korvet Sayısı" ve "Devriye Gemisi" kriterleri olmuştur.

MARCOS Yöntemiyle Orta Doğu Ülkelerinin Askeri Güçlerine Göre Sıralanması

Bu bölümde Bulanık-PIPRECIA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları ve Tablo 4'te yer alan başlangıç karar matrisi kullanılarak MARCOS yöntemi yardımıyla Orta Doğu ülkeleri askeri güçleri bakımından en büyükten en küçüğe göre sıralanmıştır. Tablo 4, Orta Doğu'da ilk onda yer alan ülkelerin kriterlere ilişkin Global Firepower sitesinden alınan bilgileri ile oluşturulmuştur.

Tablo 4 Başlangıç Karar Matrisi

Ülke	Savunma Bütçesi	Askeri Personel Gücü			Hava Kuvvetleri Gücü			Kara Kuvvetleri Gücü		
	Milyar $	Aktif P.	Yedek P.	Paramiliter	Savaş U.	Saldırı U.	Saldırı H.	Tank	Araç	M. Topçu
BAE	15,5	65.000	130.000	12.000	99	18	30	0,003	0,007	0,006
Irak	5,26	193.000		100.000	26	35	40	0,007	0,022	0,009
İran	9,954	610.000	350.000	220.000	186	23	13	0,017	0,036	0,019
İsrail	24,400	170.000	465.000	35.000	241	39	48	0,012	0,023	0,021
Katar	14,070	66.550	15.000	5.500	92	6	24	0,001	0,003	0,002
Kuveyt	9,500	72.000	24.000	7.500	36		16	0,003	0,002	0,002
Mısır	9,400	440.000	480.000	300.000	238	88	100	0,045	0,042	0,049
Suriye	1,440	170.000	50.000	50.000	168	57	27	0,023	0,008	0,010
S. Arabistan	71,720	257.000		150.000	283	81	34	0,013	0,011	0,040
Türkiye	40	355.200	378.700	150.000	205	83	111	0,019	0,030	0,034

Ülke	Kara Kuvvetleri Gücü		Deniz Kuvvetleri Gücü				
	Ç. Topçu	Roket S.	Fırkateyn	Korvet	Denizaltı	Mayın	Devriye
BAE	99	162		9		38	2
Irak	1.446	425		2		26	
İran	2.050	775	7	3	19	21	1
İsrail	300	150		7	5	45	
Katar	12	16		4		20	
Kuveyt		27				106	
Mısır	1.557	1.119	13	7	8	42	23
Suriye	2.400	614				33	7
S. Arabistan	2.017	490	7	4		39	3
Türkiye	1.747	286	16	9	9	34	11

İlk olarak başlangıç karar matrisi (17)-(18) eşitlikleri dikkate alınarak (20)-(21) denklemleri yardımıyla normalize edilir. Ardından (22) denklemi kullanılarak normalize karar matrisi ve kriter

ağırlıkları vektörü çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi elde edilir. Tablo 5'te ağırlıklandırılmış karar matrisi yer almaktadır. Ağırlıklandırılmış karar matrisi kullanılarak (23)-(25) denklemleri yardımıyla ideal ve anti-ideal çözüme göre fayda dereceleri hesaplanır. Daha sonra (27)-(28) denklemleri yardımıyla ideal ve anti-ideal fayda fonksiyonları hesaplanır. İdeal ve anti-ideal fayda fonksiyonları (26) eşitliğinde yerlerine yazılarak fayda fonksiyonu hesap edilir. Elde edilen fayda fonksiyonları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5 Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

Ülke	Savunma Bütçesi	Askeri Personel Gücü			Hava Kuvvetleri Gücü			Kara Kuvvetleri Gücü		
	Milyar $	Aktif P.	Yedek P.	Paramiliter	Savaş U.	Saldırı U.	Saldırı H.	Tank	Araç	M. Topçu
BAE	0,043	0,008	0,017	0,003	0,024	0,019	0,018	0,003	0,007	0,006
Irak	0,015	0,025	0,000	0,026	0,006	0,037	0,025	0,007	0,022	0,009
İran	0,028	0,078	0,045	0,057	0,045	0,024	0,008	0,017	0,036	0,019
İsrail	0,068	0,022	0,060	0,009	0,058	0,041	0,029	0,012	0,023	0,021
Katar	0,039	0,009	0,002	0,001	0,022	0,006	0,015	0,001	0,003	0,002
Kuveyt	0,027	0,009	0,003	0,002	0,009	0,000	0,010	0,003	0,002	0,002
Mısır	0,026	0,056	0,062	0,078	0,057	0,093	0,061	0,045	0,042	0,049
Suriye	0,004	0,022	0,006	0,013	0,040	0,060	0,017	0,023	0,008	0,010
S. Arabistan	0,201	0,033	0,000	0,039	0,068	0,085	0,021	0,013	0,011	0,040
Türkiye	0,112	0,045	0,049	0,039	0,049	0,087	0,068	0,019	0,030	0,034

Ülke	Kara Kuvvetleri Gücü		Deniz Kuvvetleri Gücü				
	Ç. Topçu	Roket S.	Fırkateyn	Korvet	Denizaltı	Mayın	Devriye
BAE	0,002	0,007	0,000	0,034	0,000	0,012	0,005
Irak	0,025	0,017	0,000	0,008	0,000	0,008	0,000
İran	0,036	0,031	0,023	0,011	0,044	0,007	0,002
İsrail	0,005	0,006	0,000	0,026	0,012	0,014	0,000
Katar	0,000	0,001	0,000	0,015	0,000	0,006	0,000
Kuveyt	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,034	0,000
Mısır	0,027	0,045	0,043	0,026	0,018	0,013	0,053
Suriye	0,042	0,025	0,000	0,000	0,000	0,011	0,016
S. Arabistan	0,035	0,020	0,023	0,015	0,000	0,012	0,007
Türkiye	0,031	0,012	0,053	0,034	0,021	0,011	0,025

Tablo 6 Fayda fonksiyonu değerleri

BAE	Irak	İran	İsrail	Katar	Kuveyt	Mısır	Suriye	S. Arabistan	Türkiye
0,225	0,249	0,555	0,443	0,133	0,111	0,865	0,322	0,678	0,781

Bulgular

Bu bölümde Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yöntemi ile elde edilen sonuçlar ele alınacak ve bu sonuçlar Global Firepower sitesinde yer alan PwrIndx puanları ile karşılaştırılacaktır. Tablo 7'de bu değerler yer almaktadır. PwrIndx puanı ile askeri güç sıralaması ters ilişkilidir. Bir ülkenin PwrIndx puanı arttıkça askeri gücü zayıflamaktadır. Sıralama küçükten büyüğe göre yapılmaktadır.

Tablo 7 Orta Doğu ülkelerinin PwrIndx ve bulanık-PIPRECIA MARCOS sıralamaları

PwrIndx		Ülke	Bulanık-PIPRECIA MARCOS	
Sıralama	Puan		Sıralama	Puan
1	0,170	Türkiye	2	0,781
2	0,227	İran	4	0,555
3	0,228	Mısır	1	0,865
4	0,260	İsrail	5	0,443
5	0,324	Suudi Arabistan	3	0,678
6	0,744	Irak	7	0,249
7	0,808	Birleşik Arap Emirlikleri	8	0,225
8	1,003	Suriye	6	0,322
9	1,079	Katar	9	0,133
10	1,426	Kuveyt	10	0,111

Tablo 7'de PwrIndx skoruna göre 1. Sırada yer alan Türkiye, Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yönteminde Mısır'dan sonra 2. sıraya yer almıştır. Türkiye Savunma Bütçesinde Mısır'ın dört katından daha fazla bütçeye sahip olmasına rağmen Askeri Personel Gücü ve Kara Gücü'ne göre Mısır'ın gerisinde kalmıştır. PwrIndx skoruna göre 5. sırada yer alan Suudi Arabistan, bu yeni yönteme göre İran ve İsrail'i geride bırakarak 3. sıraya yerleşmiştir. Başlangıç karar matrisi incelendiğinde Suudi Arabistan'ın özellikle savunma harcamalarının tüm ülkelerden yüksek olduğu görülmektedir. İran'ın yaklaşık 8 katı ve İsrail'in de yaklaşık 3 katı savunma bütçesinde sahip olan Suudi Arabistan "Hava Gücü" kriterinde de diğer iki ülkeden üstündür.

Önerilen bu yönteme göre Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye sıralamada yükselirken, Türkiye, İran, İsrail, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri sıralamada geriye düşmüştür. Katar ve Kuveyt ise her iki yöntemde de sıralamalarını korumuş, sırasıyla 9. ve 10. sırada yer almışlardır.

Her iki yöntemle elde edilmiş sıralamalar yüksek oranda benzerlik göstermektedir. Her iki yöntemin skor puanları için Pearson Korelasyonu değeri p=-.87 olarak hesaplanmıştır. Bu değer puanlar arasında yüksek oranda benzerlik olduğu göstermektedir. Önerilen yönteme göre puanlar yükseldikçe, PwrIndx skorunda ise puanlar düştükçe askeri güç sıralaması yükselmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Savaşların eksik olmadığı Orta Doğu'da ülkeler ayakta kalabilmek, hem içeriden hem de dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı koyabilmek için askeri anlamda güçlü olmak, bu gücü sürdürebilmek ve hatta her geçen gün artırmak zorundadırlar. Bu ve yapılacak benzer çalışmalar yardımıyla bu ülkeler askeri alanda eksikliklerini belirleyebilir ve savunma bütçelerini daha optimal bir şekilde kullanabilirler. Bu nedenle bu çalışma ve bunun gibi gelecekte yapılacak diğer çalışmalar büyük öneme sahiptir. Benzer çalışmalar sayesinde ülkeler askeri alanda eksikliklerini tanımlayabilirler, bu eksiklikleri gidererek daha caydırıcı askeri güce sahip olabilirler.

Bu çalışmada elde sonuçlar göstermektedir ki sadece yüksek savunma bütçeleri, kalabalık ordular veya binlerce tank askeri güç bakımından zirvede olmak tek başına yeterli olamamaktadır. Çeşitliliği artırmak ve önem düzeyi daha yüksek askeri alanlara yatırım yapmak, bir ülkeyi askeri güç sıralamasında daha yükseklere taşıyacaktır.

Askeri güç sıralamaları için bilinen en önemli veri kaynağı Global Firepower isimli internet sitesidir. Bu site aynı zamanda PwrIndx isimli bir sıralama skoru da kullanmaktadır. Sitede her ülkeye ilişkin 55 kriter yer almakta ve sıralamalar bu kriterlere göre hesaplanmaktadır. Ancak hesaplama yöntemine ilişkin herhangi bir formülasyon paylaşılmamaktadır. Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yapılan çalışmalar, PwrIndx puanlamasına alternatif bir hesaplama aracı kullanacağı için bu alana önemli katkılar sunacaktır. Daha önce Altın vd. (2020) tarafından yapılan çalışma bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biridir. Çalışmada Entropi temelli SAW ve ARAS yöntemleri ile NATO üyesi ülkeler askeri güçlerine göre yeniden sıralanmıştır. Fakat bu çalışmada alt kriterlere ilişkin değerler toplanarak 6 ana kriter oluşturulmuş ve analizler bu 6 kritere göre yapılmıştır. Kriter ağırlıkları ise objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden Entropi yöntemi ile hesaplanmıştır. Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yönteminde ise 4 ana kriter ve bu kriterlere ilişkin alt kriterler hiyerarşik bir yapıda ele alınarak alt kriterlerin ağırlıklarına göre hesaplamalar yapılmıştır. Bu nedenle daha fazla hesaplama yapılmıştır. Alt kriterler birbirlerinden tamamıyla ayrı olarak ele alınmıştır. Ayrıca kriterler ağırlıklandırılırken sübjektif bir yöntem kullanılarak uzman görüşlerine yer verilmiştir. Bu çalışma, Altın vd. (2020) tarafından yapılan çalışmadan farklı olarak, ağırlıklandırma ve sıralama yöntemleri farklı olarak seçildiği ve alt kriterler hesaba katıldığı için literatüre katkı sağlamaktadır.

Sonraki çalışmalarda farklı bölgeler, farklı kriter sayıları ve farklı ÇKKV yöntemleri uygulanabilir. Ayrıca aynı ülkelere aynı kriterlerle farklı ağırlıklandırma yöntemleri ve farklı sıralama yöntemleri uygulanarak farklı sonuçlar elde edilebilir. Bu sonuçlar bu çalışmanın sonuçları ile

karşılaştırılabilir. Orta Doğu'da yer alan 10 ülkenin askeri güçlerinin sıralandığı bu çalışmanın hiyerarşik yapısı, ağırlıklandırma ve sıralama yöntemi bakımından literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Bulanık-PIPRECIA temelli MARCOS yöntemiyle Orta Doğu ülkelerinin askeri güçlerinin sıralanması" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

Altın, F. G., Tunca, M. Z. ve Ömürbek, N. (2020). Entropi temelli SAW ve ARAS yöntemleri ile Nato ülkeleri askeri güçlerinin sıralanması. *Alanya Akademik Bakış*, *4*(3), 731-753. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.646385

Aydın, Y. ve Eren, T. (2018). Savunma sanayiinde stratejik ürün için çok kriterli karar verme yöntemleri ile tedarikçi seçimi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 129-148. https://doi.org/10.28948/ngumuh.386379

Bakır, M., Akan, Ş. ve Özdemir, E. (2021). Regional aircraft selection with fuzzy PIPRECIA and fuzzy MARCOS: A case study of the Turkish airline industry. *Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering*, *19*(3), 423-445. https://doi.org/10.22190/fume210505053b

Blagojević, A., Kasalica, S., Stević, Ž., Tričković, G. ve Pavelkić, V. (2021). Evaluation of safety degree at railway crossings in order to achieve sustainable traffic management: A novel integrated fuzzy MCDM model. *Sustainability*, 13(2), 832. https://doi.org/10.3390/su13020832

Bojanic, D., Kovač, M., Bojanic, M. ve Ristic, V. (2018). Multi-criteria decision-making in a defensive operation of the guided anti-tank missile battery: An example of the hybrid model fuzzy AHP-MABAC. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 1(1), 51-66. https://doi.org/10.31181/dmame180151b

Chen, M. F., Tzeng, G. H. ve Ding, C. G. (2008). Combining fuzzy AHP with MDS in identifying the preference similarity of alternatives. *Applied Soft Computing*, *8*(1), 110-117. https://doi.org/10.1016/j.asoc.2006.11.007

Dursun, D., Duran, B. ve Al, H. (2005). Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar. *Ortadoğu Yıllığı*, *1*, 311-332.

Ersöz, F. ve Kabak, M. (2010). Savunma sanayi uygulamalarinda çok kriterli karar verme yöntemlerinin literatür araştırması. *Savunma Bilimleri Dergisi*, *9*(1), 97-125.

Global Firepower (2024). 20 Haziran 2024 tarihinde https://www.globalfirepower.com/ adresinden erişilmiştir.

Göleç, A., Gürbüz, F. ve Şenyiğit, E. (2016). Determination of best military cargo aircraft with multi-criteria decision-making techniques. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(5), 87-101.

Hadad, SH, Metha, AR, Setiawansyah, S. ve Sulistiani, H. (2024). Evaluation of Salesperson Performance in the Sales Allowance Decision Support System Using the MARCOS and PIPRECIA Methods. *Journal of Computer System and Informatics (JoSYC), 5*(2), 477-486. https://doi.org/10.47065/josyc.v5i2.4863

Issa, A. (2006). Regional dynamics and deterrence: the middle east. *Contemporary Security Policy, 25*(1), 202-208. https://doi.org/10.1080/1352326042000290588

Kandemir, Y., Varol, T. ve Aslan, M. (2023). Silah gövdeleri için geliştirilen polimer kompozit malzemeler için çok kriterli karar verme yöntemleri ile doğal takviye malzemesinin seçimi. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 13*(4), 911-926. https://doi.org/10.17714/gumusfenbil.1215620

Mishra, A. R., Rani, P., Pamucar, D. ve Saha, A. (2023). An integrated Pythagorean fuzzy fairly operator-based MARCOS method for solving the sustainable circular supplier selection problem. *Annals of Operations Research*, *342*, 523-564. https://doi.org/10.1007/s10479-023-05453-9

Özdağoğlu, A., Keleş, M. K., Işıldak, B. ve Ustaömer, T. C. (2021). Performance evaluation of ground operations agents with grey piprecia and grey marcos. *TRANSPORT & LOGISTICS: the International Journal*, *21*(51), 43-58.

Sánchez-Lozano, J.M., Serna, J. ve Dolón-Payán, A. (2015). Evaluating military training aircrafts through the combination of multi-criteria decision making processes with fuzzy logic. A case study in the Spanish Air Force Academy. *Aerospace Science and Technology, 42*, 58-65. https://doi.org/10.1016/j.ast.2014.12.028

Shamalof, A. ve Eskandari, N. (2011, 12 Mart). Military-Political Strategy of NATO and Security Issues in the Middle East. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1784206

SIPRI Arms Industry Database. (2023). https://www.sipri.org/databases/armsindustry

Stanujkic, D., Zavadskas, E. K., Karabasevic, D., Smarandache, F. ve Turskis, Z. (2017). The use of the pivot pairwise relative criteria importance assessment method for determining the weights of criteria. *Romanian Journal of Economic Forecasting, 20*(4), 116-133.

Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A. ve Chatterjee, P. (2020). Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new mcdm method: measurement of alternatives and ranking according to compromise solution (marcos). *Computers & industrial engineering*, *140*, 1-15. https://doi.org/10.1016/j.cie.2019.106231

Stević, Ž., Stjepanović, Ž., Božičković, Z., Das, D. K. ve Stanujkić, D. (2018). Assessment of conditions for implementing information technology in a warehouse system: A novel fuzzy piprecia method. *Symmetry, 10*(11), 586-614. https://doi.org/10.3390/sym10110586

Vesković, S., Stević, Ž., Karabašević, D., Rajilić, S., Milinković, S. ve Stojić, G. (2020). A new integrated fuzzy approach to selecting the best solution for business balance of passenger rail operator: fuzzy piprecia-fuzzy edas model. *Symmetry, 12*(5), 743-763. https://doi.org/10.3390/sym12050743

Wibowo, A. S., Permanasari, A. E. ve Fauziati, S. (2016, 27-28 Ekim). Combat aircraft effectiveness assessment using hybrid multi-criteria decision making methodology. *2nd International Conference on Science and Technology-Computer (ICST)*, Yogyakarta, Indonesia. https://doi.org/10.1109/ICSTC.2016.7877358

Xu, W., Das, D. K., Stević, Ž., Subotić, M., Alrasheedi, A. F. ve Sun, S. (2023). Trapezoidal interval type-2 fuzzy PIPRECIA-MARCOS model for management efficiency of traffic flow on observed road sections. *Mathematics, 11*(12), 2652-2674. https://doi.org/10.3390/math11122652

Extended Abstract

Located at the crossroads of Europe, Asia, and Africa, the Middle East has historically been a region known for its strategic importance and rich natural resources. In particular, the fact that it is home to a large portion of the world's oil reserves increases the region's critical importance in terms of global energy security. The formation of the modern Middle East took place during the collapse of the Ottoman Empire and the subsequent creation of new nation-states under the influence of European powers. This process, which started with the mandate administrations of Britain and France in the region in the post-World War I period, shaped the political structure of the region.

In the last fifty years, the Middle East has emerged as one of the most militarized and war-prone regions of the world. Major conflicts such as the Arab-Israeli wars, the Iran-Iraq War, and the Gulf Wars have profoundly affected the stability and international relations of the region. Today, the ongoing conflicts cause the countries of the region to increase their defense expenditures. In the Middle East, military power plays a critical role as a deterrent against both internal and external security threats.

The aim of this study is to show that the military rankings of countries can be determined by using Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods and to re-rank the most powerful armies of the Middle East with the data of 2023. Although there are dozens of methods in the literature, there are not enough studies on ranking the military power of countries using MCDM methods. Existing studies have generally used CRMV methods to make strategic decisions in the defense industry and to determine the best military vehicles and equipment. This study is one of the few studies in this field in the literature and aims to make a significant contribution.

In the study, the top ten countries in the Global Firepower 2024 ranking in the Middle East were selected as alternatives. Criteria and sub-criteria are considered in a hierarchical structure. The data of the alternatives for each criterion for the year 2023 were obtained from the Global Firepower website. Criteria weights were calculated based on three expert opinions with the Fuzzy-PIPRECIA method, which is used to subjectively determine the relative importance of the criteria, and the rankings were obtained with the MARCOS method.

According to the results obtained with the Fuzzy-PIPRECIA method, the most important criterion among the main criterion was the "Air Force Power" criterion with a score of 0.227. Then, "Military Personnel Power" and "Land Forces Power" criteria have equal importance and rank second. In the last rank, "Defense Budget" and "Naval Power" criteria are of equal importance. When the sub-criteria are considered hierarchically with the main criteria scores, the most important sub-criterion is "Attack Aircraft," while the criteria with the lowest scores are "Number of Corvettes" and "Patrol Vessels." According to the results of the MARCOS method, Egypt was identified as the country with the

strongest military power, while Turkey ranked second. Saudi Arabia ranked third in the "Defense Expenditures" and "Air Power" criterion, ahead of other countries. The scores obtained with the MARCOS method are very similar to the PwrIndx scores of the Global Firepower website and the Pearson Correlation value was calculated as p=-.87. In the PwrIndx score, countries are ranked from low to high scores, while in the MARCOS method, it is the other way around. Therefore, the correlation value is negative. These results show the usability of MCDM methods in military power rankings.

According to the results, high defense budgets, large armies, or thousands of tanks are not enough to be at the top in terms of military power. Increasing diversity and investing in military areas with higher levels of importance will move a country higher in military power rankings. Future studies with multi-criteria decision-making methods for military power rankings will make important contributions to the field as an alternative calculation tool to PwrIndx scores.

In future studies, different regions, different numbers of criteria, and different MCDM methods can be applied. Different weighting and ranking methods can be applied to the same countries with the same criteria to obtain different results, and these results can be compared and analyzed. It is thought that this study, in which the military forces of 10 countries in the Middle East are ranked, will make significant contributions to the literature in terms of its hierarchical structure and the weighting and ranking method chosen differently from previous studies.

ODÜ SOBİAD
ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2024, VOL 14, NO 4, 1593-1607
DOI: 10.48146/odusobiad.1514236
Geliş Tarihi/Received Date: 11.07.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 29.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article

Açık Erişim/Open Access

Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi

Burkay Cevahircioğlu[1], Ebru Karakuş[2], Kaan Karakuş[3]

[1,2,3] Ordu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Ordu, Türkiye.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma, tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlenen 72 kadın ve 133 erkek toplam 205 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği" ve "Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde çarpıklık basıklık katsayısı testi, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Tüm istatistiki analizler SPSS 22.0 programı ile yapılmıştır. Anlamlılık değeri $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde katılımcıların cinsiyet, spor yaşı ve spor türü değişkenine göre sporda etkili karar verme ölçeği toplam puan ve dışsal karar verme puanlarında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bölüm değişkenine göre içsel karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmıştır. Yaşa göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Spor düzeyi değişkenine göre ölçek toplam puan ve alt boyut puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Korelasyon analizi sonucunda, sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puan ile sporda etkili karar verme ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sporcularda bilinçli farkındalık düzeyi arttıkça, etkili karar verme becerilerinin de arttığını söylenebilir. Farkındalık düzeyi yüksek sporcular, stresli durumlarda daha sakin kalabilir, dikkatlerini toplayabilir ve böylece daha etkili ve stratejik kararlar verebilir. Bu anlamda sporcu öğrencilere bilinçli farkındalık ve meditasyon tekniklerini içeren eğitim programları, seminer ve müfredat kapsamında sunulacak bilgilerin faydalı olacağı düşünülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Bilinçli farkındalık, etkili karar verme, spor.

Investigation of the relationship between mindfulness and effective decision-making between students in higher education sports institutions

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the relationship between mindfulness and effective decision-making with students in higher education sports institutions. The study comprises a total of 205 participants, including 72 women and 133 men, selected through random sampling. The "Mindfulness Inventory for Sport" and the "The Scale of Effective Decision-Making in Sport" were used as data collection tools. Data analysis involved the skewness-kurtosis test, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and Pearson correlation analysis. All statistical analyses were performed using the SPSS 22.0 program, with a significance level set at $p<0.05$. The results of the study indicated significant differences in the total scores and external decision-making scores on the effective decision-making in sports scale according to gender, sports age, and type of sport variables. Significant differences were found in internal decision-making scores based on the department variable. There was also a significant difference in the total score of the athlete mindfulness scale

Atıf:. Cevahircioğlu, B., Karakuş, E., & Karakuş, K. (2024). Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1593-1607. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1514236

Sorumlu Yazar: ebrusenel28@hotmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

according to age. However, no significant differences were found in the total and sub-dimension scores of the scales according to the level of sports variable. The correlation analysis revealed a positive and moderate significant relationship between the total scores of the athlete mindfulness scale and the effective decision-making in sports scale. According to the results obtained, it can be said that as the level of mindfulness increases among athletes, their effective decision-making skills also improve. Athletes with high levels of mindfulness can remain calmer in stressful situations, focus better, and thus make more effective and strategic decisions. In this regard, it is thought that training programs, seminars, and curriculum-included information on mindfulness and meditation techniques would be beneficial for athlete students.

KEYWORDS

Mindfulness, effective decision-making, sport.

Giriş

Sportif başarıda zihinsel ve psikolojik süreçler önemli rol oynamaktadır (Turkay ve Demir, 2021). Yetenekli bir sporcunun zaman zaman zirvede yer alamaması, yeteneğin tek başına yeterli bir unsur olmadığı düşüncesini desteklemektedir. Bu noktada psikolojik yeterlilikler arasında bilişsel farkındalık (Siegel vd., 2009) ve karar verme becerilerinin önemli olduğu belirtilmektedir (Çetin ve Kara, 2024). Bilişsel farkındalık, zorluklara karşı mücadele etmeyi sağlayan psikolojik bir süreçtir (Siegel vd., 2009). Tanım olarak bakıldığında bilinçli farkındalık; "anın bilincinde olma, odaklanma ve var olanı olduğu haliyle kabul etme" anlamlarına gelmektedir (Gunaratana, 2010). Bir diğer deyişle tüm dikkati o ana odaklayarak, anlık olarak farkında olma halidir (Kabat Zinn, 2015). Bireyin dikkat alanında ortaya çıkmaktadır ve ana odaklı düşünceler şeklinde kendini göstermektedir (Bishop vd., 2004). Spor bilimleri alanında bilinçli farkındalık ise bilişsel ve duygusal durumların yargısız bir şekilde kabul edilmesini içermektedir. Bir diğer deyişle sporcunun negatif duygu ve düşüncelerin bilincinde olması ve onları kabul etmesidir. Bu sayede sporcu daha iyi bir zihinsel dengeye sahip olmaktadır (Gardner ve Moore, 2004). Nitekim bilinçli farkındalık, sportif performansı artırmada etkili yöntemlerden biri olarak görülmektedir (Bernier vd., 2009; John vd., 2011; Schwanhausser, 2009). Sporcular için özel olarak geliştirilmiş Bilinçli Farkındalık Temelli Bilişsel Terapi (MBCT) (Segal vd., 2002), Bilinçli Farkındalık Temelli Stres Azaltma Programı (MBSR) (Kabat-Zinn, 1982;1990) ve Mindful Sportif Performansı Geliştirme (MSPE) uygulamaları söz konusu bu önemin belirgin örneklerindendir (Çetin ve Kara, 2024). Spor bilimleri alanında yapılan çalışmalarda ise bilinçli farkındalığın; zihinsel antrenman (Kozak ve ark., 2021), mücadele ve tehdit (Göncü ve Balcı, 2023) ve spora bağlılık (Caz ve Bardakçı, 2023) gibi kavramlarla ilişkili olduğu görülmektedir.

Etkili karar verme, sportif başarı için önemli bilişsel beceriler arasındadır (Çetin ve Kara, 2024). Karar verme; "çeşitli olay ve gelişmelere ilişkin alternatifleri tanımlayarak bu alternatiflerin seçiminde hedefler, istekler, yaşam tarzı ve değerlerle birlikte en uygun olanın tercih edilme süreci" olarak tanımlanmaktadır (Harris, 1998). Karar verme sürecinde farklı dinamikler görülebilmektedir. Bu dinamikler iç faktörlerden kaynaklanabileceği gibi dış faktörler şeklinde de kendini gösterebilmektedir. İçsel karar yönü güçlü olan bireyler; tecrübeleri dikkate alan, alternatifleri düşünen ve olası seçenekler arasında sakin bir şekilde karar veren kimselerdir. İçsel karar veren bireyler detaylı düşünerek, sonuca odaklanabilmektedir. Dışsal karar yönü güçlü olan bireyler ise karar verme sürecini etkileyebilecek durumlarda (baskı, ışık ve ses vb.) paniğe kapılan kimseleri temsil etmektedir. Bir diğer deyişle karar verici kişiler için dış etkenler süreci olumsuz etkileyebilmektedir (Johnson, 1978). Spor ortamında karar vermede ise "doğallık, dinanizm ve zaman baskısı" şeklinde üç temel unsurdan bahsetmek mümkündür. Söz konusu doğallık müsabaka esnasında sürekli olarak tercih sayısının değişebilmesi ve verilecek kararın sporcunun insiyatifine bağlı olabilmesidir. Karar vermenin doğallığı olarak tanımlanan bu durumda sporcular özgürlüklerini kullanmaktadır. Sporda karar vermenin bir diğer özelliği ise kararın sadece kararı veren sporcuya değil aynı zamanda dış etkenlere bağlı olmasıdır. Bir diğer deyişle sporcular müsabaka esnasında karar verirken kullanmaları gereken bilgilere ulaşamayabilir ve farklı bir türde karar vermek zorunda kalabilir. Karar vermenin dinanizmi olarak tanımlanan bu

durumda, sporcu kararın getirdiği sorumluluğu üstlenmek durumundadır (Johnson, 2006). Bu dinanizmle birlikte gelen zaman baskısı da üçüncü bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Nitekim müsabaka içerisinde ani değişiklerle birlikte dinamik kararların sürekli bir şekilde alınması gerekmektedir (Kelecek vd., 2013). Özellikle basketbol, futbol, hentbol ve voleybol gibi çevre koşullarının önceden tahmin edilemediği, hareket anında beceri gerektiren (Çimen, 2022) ve top kullanılarak oynanan spor dallarında dinamik kararların alınması ve bu kararların direkt olarak uygulanması büyük önem taşımaktadır (Seiler, 1997). Tüm bu bilgiler ışığında bilinçli farkındalık ve etkili karar verme becerilerinin spor bilimleri alanında öne çıkan kavramlar olduğu düşünülmektedir. Sporcu öğrencilerde bilinçli farkındalık ve etkili karar verme becerileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmanın deseni

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel nitelik taşıyan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi nicel araştırma yöntemlerinde iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılan istatistiksel işlemdir (Büyüköztürk, 2008).

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini Türkiye'de spor bilimleri alanında eğitim alan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Ordu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi kapsamında 72 kadın 133 erkek, toplam 205 lisans öğrencisi ise örneklem grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Büyüköztürk vd. (2008)'nin "korelasyon çalışmalarında "en az 30 birim", "likert tipi seçeneklerden oluşan veri toplama araçlarında madde sayısı X likert seçenek sayısı kadar birim" olmalıdır" ifadesi dikkate alınmıştır. Bu anlamda Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği için 15x6=90 ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği için 15x5=75 olmak üzere toplam 90+75=165 minimum katılımcıya ulaşılması gerekmektedir. Bu araştırmada ise 205 katılımcıya ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, spor yaşı, spor türü, spor düzeyi, bölüm demografik değişkenleri yer almaktadır.

Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği (SBFÖ): Thienot vd. (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenirliği Tingaz (2020a) tarafından yapılmıştır. Ölçek; 15 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek alt boyutları farkındalık (1,2,3,4,5), yargılamama (6,7,8,9,10), yeniden odaklanma (11,12,13,14,15) olarak belirtilmiştir. Yargılamama alt boyutu ters kodlanmaktadır. Ölçek 6'lı likert tipindedir. Ölçek maddeleri "1=Hemen hemen hiçbir zaman…6=Hemen hemen her zaman" şeklinde belirtilmiştir. Ölçekten alınabilecek toplam puan 15-90 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa değerleri farkındalık alt boyutu için α=.81, yargılamama alt boyutu için α=.70, yeniden odaklanma alt boyutu için α=.77 şeklinde belirtilmiştir (Tingaz, 2020a). Bu araştırmada Cronbach alfa değerleri farkındalık alt boyutu için .82, yargılamama alt boyutu için .77, yeniden odaklanma alt boyutu için .80, ölçek geneli için .67 olarak belirlenmiştir.

Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği (SEKVÖ): Çetin ve Kara (2024) tarafından geliştirilen ölçek; 15 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlar; içsel karar verme (1,2,3,4,5,6,7) ve dışsal karar verme (8,9,10,11,12,13,14,15) şeklinde belirtilmiştir. Dışsal karar verme alt boyutu ters kodlanmaktadır. Ölçek; 5'li likert tipindedir ve ölçek maddeleri "1= Kesinlikle katılmıyorum….

5=Kesinlikle katılıyorum" şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçek; toplam puan üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa değerleri; dışsal karar verme alt boyutu için .87, içsel karar verme alt boyutu için .85 olarak hesaplanmıştır. (Çetin ve Kara, 2024). Bu araştırmada Cronbach alfa değerleri içsel karar verme alt boyutu için .82, dışsal karar verme alt boyutu için .90, ölçek geneli için .85 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veriler, çalışmanın örneklem grubundan kişisel bilgi formu, Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği ile elde edilmiştir. Ölçeklerin uygulanması tesadüfi örneklem yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemi, evrendeki her bireyin aynı düzeyde seçilme ihtimali olarak bilinmektedir (Ural ve Kılıç, 2005).

Araştırmanın Etik İzni

Çalışmanın etik kurul izni Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı tarafından 2024-93 karar sayısı ile alınmıştır. E-posta aracılığıyla ölçek yazarlarından kullanım izni alınmış ve katılımcımlara uygulanmıştır. Verilere, internet ortamında çeşitli online paylaşım ve mesajlaşma uygulamaları (Whatsapp ve Google Drive) aracılığıyla erişim sağlanmıştır. Çalışmada gönüllük esası temel alınmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan elde edilen verilerin normallik analizinde çarpıklık basıklık kat sayılarına bakılmış ve verilerin -2 ile +2 arasında olduğu görülmüştür. Verilerin -2 ile +2 arasında olması normal dağılım olarak varsayılmaktadır (George ve Mallery, 2016). Çalışmada, parametrik testlerden olan ikili karşılaştırmalar (cinsiyet, spor türü, spor düzeyi, bölüm) için Student t-Testi, üç veya daha fazla kategorinin karşılaştırılmasında (yaş, spor yaşı), Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Tukey çoklu karşılaştırmalar testi uygulanmıştır. Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği ile Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Pearson's korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada 0.05 önem seviyesindeki farklılıklar anlamlı kabul edilmiştir. Tüm analizlerde SPSS 21.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

Tablo 1 Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ilişkin ortalama değer, iç tutarlılık katsayısı ve çarpıklık-basıklık değerleri

Ölçek	Ortalama	S.S.	Çarpıklık	Basıklık	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği	61,72	5,46	,240	1,84	0.675	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği	51,61	8,28	,398	,141	0.854	Yüksek Düzeyde Güvenilir

SS: Standart Sapma

Tablo 2'ye göre sporcuların bilinçli farkındalık düzeylerinin ortalaması $\bar{x}$=61,72 ve sporda etkili karar verme düzeylerinin ortalaması $\bar{x}$=51,61 olarak belirlenmiştir. Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerleri ise Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği için 0,240-1,84 ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği için 0,398-0,141 olarak tespit edilmiştir. Ölçek iç tutarlılık katsayılarının Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği için 0,675 ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği için 0,854 olduğu görülmektedir.

Bulgular

Tablo 2 Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken	Kategori	n	%

Cinsiyet	Kadın	72	35,1
	Erkek	133	64,9
Yaş	18-20	78	38,0
	21-23	100	48,8
	24 ve üzeri	27	13,2
Spor Yaşı	1-4	63	30,7
	5-9	80	39,0
	10 yıl ve üzeri	62	30,2
Spor Türü	Bireysel Spor	89	43,4
	Takım Sporu	116	56,6
Spor Düzeyi	Amatör	180	87,8
	Profesyonel	25	12,2
Bölüm	Öğretmenlik	88	42,9
	Yöneticilik	117	57,1
Toplam		205	%100

N: Kişi Sayısı, %: Yüzde

Tablo 3 Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	x̄	ss	t	p
Farkındalık	Kadın	72	25,38	2,938	,929	,354
	Erkek	133	24,95	3,323		
Yargılamama	Kadın	72	13,01	3,987	-,554	,580
	Erkek	133	13,36	4,433		
Yeniden Odaklanma	Kadın	72	23,77	3,493	1,151	,251
	Erkek	133	23,15	3,775		
SBFÖ Toplam	Kadın	72	62,18	4,812	,883	,378
	Erkek	133	61,47	5,792		
İçsel Karar Verme	Kadın	72	28,76	3,404	,736	,462
	Erkek	133	28,38	3,598		
Dışsal Karar Verme	Kadın	72	20,87	6,539	-3,396	,001*
	Erkek	133	24,30	7,101		
SEKVÖ Toplam	Kadın	72	49,63	7,493	-2,552	,011*
	Erkek	133	52,69	8,518		

* p<0.05, SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 3'te cinsiyete göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0.05). Cinsiyete göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında erkek katılımcıların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir (p<0.05).

Tablo 4 Katılımcıların yaş değişkenine göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve sporda etkili karar verme ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Yaş	n	x̄	ss	F	p
Farkındalık	18-20	78	25,48	3,039	,917	,401
	21-23	100	24,84	3,034		
	24 ve üzeri	27	25,00	4,104		
Yargılamama	18-20	78	13,58	4,322	,725	,485
	21-23	100	12,87	4,210		
	24 ve üzeri	27	13,59	4,422		
Yeniden Odaklanma	18-20	78	24,11	3,227	2,700	,070
	21-23	100	22,84	3,645		
	24 ve üzeri	27	23,22	4,709		
SBFÖ Toplam	18-20	78	63,19a	5,436	5,341	,005*
	21-23	100	60,55b	5,095		
	24 ve üzeri	27	61,81ab	6,025		
İçsel Karar Verme	18-20	78	28,53	3,526	,639	,529
	21-23	100	28,32	3,351		
	24 ve üzeri	27	29,18	4,179		
Dışsal Karar Verme	18-20	78	23,46	7,388	,411	,663
	21-23	100	22,65	6,787		
	24 ve üzeri	27	23,74	7,434		

	18-20	78	52,00	9,149		
SEKVÖ Toplam	21-23	100	50,97	7,553	,723	,486
	24 ve üzeri	27	52,92	8,334		

* p<0.05, a,b harfleri aynı sütun arasındaki gruplar arası farklılıkları göstermektedir. SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 4.'te yaşa göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı arasında 18-20 yaş grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır (p<0.05). Yaşa göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir (p>0.05).

Tablo 5 Katılımcıların Spor Yaşı Değişkenine Göre Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Spor Yaşı	n	x̄	ss	F	p
	1-4	63	25,28	3,386		
Farkındalık	5-9	80	24,82	3,408	,510	,601
	10 yıl ve üzeri	62	25,29	2,688		
	1-4	63	12,57	3,929		
Yargılamama	5-9	80	13,78	4,437	1,434	,241
	10 yıl ve üzeri	62	13,20	4,368		
	1-4	63	23,80	3,291		
Yeniden Odaklanma	5-9	80	22,90	4,208	1,175	,311
	10 yıl ve üzeri	62	23,54	3,297		
	1-4	63	61,66	5,009		
SBFÖ Toplam	5-9	80	61,51	5,850	,171	,843
	10 yıl ve üzeri	62	62,04	5,472		
	1-4	63	28,31	3,237		
İçsel Karar Verme	5-9	80	28,43	3,741	,351	,704
	10 yıl ve üzeri	62	28,82	3,564		
	1-4	63	19,79b	5,889		
Dışsal Karar Verme	5-9	80	24,56a	6,665	10,876	,001*
	10 yıl ve üzeri	62	24,58a	7,668		
	1-4	63	48,11b	6,040		
SEKVÖ Toplam	5-9	80	53,00a	7,425	8,827	,001*
	10 yıl ve üzeri	62	53,40a	10,12		

* p<0.05, a,b harfleri aynı sütun arasındaki gruplar arası farklılıkları göstermektedir. SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 5.'te spor yaşına göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0.05). Spor yaşına göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında 5-9 yıl ve 10 yıl ve üzeri spor yapan katılımcıların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir (p<0.05).

Tablo 6 Katılımcıların spor türü değişkenine göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve sporda etkili karar verme ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Spor Türü	n	x̄	ss	t	p
Farkındalık	Bireysel Spor	89	25,13	3,134	,108	,914
	Takım Sporu	116	25,08	3,250		
Yargılamama	Bireysel Spor	89	13,31	4,334	,221	,825
	Takım Sporu	116	13,18	4,247		
Yeniden Odaklanma	Bireysel Spor	89	23,34	3,896	-,093	,926
	Takım Sporu	116	23,39	3,526		
SBFÖ Toplam	Bireysel Spor	89	61,79	4,938	,173	,862
	Takım Sporu	116	61,66	5,860		
İçsel Karar Verme	Bireysel Spor	89	28,25	3,635	-,919	,359
	Takım Sporu	116	28,71	3,446		
Dışsal Karar Verme	Bireysel Spor	89	21,77	6,182	-2,439	,016*
	Takım Sporu	116	24,12	7,577		
SEKVÖ Toplam	Bireysel Spor	89	50,03	7,316	-2,489	,014*
	Takım Sporu	116	52,83	8,794		

* p<0.05, SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 6.'da spor türüne göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0.05). Spor türüne göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında takım sporu ile ilgilenen katılımcıların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir (p<0.05).

Tablo 7 Katılımcıların spor düzeyi değişkenine göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve sporda etkili karar verme ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Spor Düzeyi	n	x̄	ss	t	p
Farkındalık	Amatör	180	25,02	3,169	-1,024	,307
	Profesyonel	25	25,72	3,360		
Yargılamama	Amatör	180	13,12	4,256	-1,050	,295
	Profesyonel	25	14,08	4,405		
Yeniden Odaklanma	Amatör	180	23,31	3,614	-,672	,502
	Profesyonel	25	23,84	4,190		
SBFÖ Toplam	Amatör	180	61,45	5,353	-1,884	,061
	Profesyonel	25	63,64	5,992		
İçsel Karar Verme	Amatör	180	28,52	3,485	,056	,955
	Profesyonel	25	28,48	3,895		
Dışsal Karar Verme	Amatör	180	22,78	7,068	-1,739	,084
	Profesyonel	25	25,40	6,922		
SEKVÖ Toplam	Amatör	180	51,30	8,185	-1,460	,146
	Profesyonel	25	53,88	8,809		

* p<0.05, SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 7'de spor düzeyine göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0.05). Spor düzeyine göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve alt boyut puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir (p>0.05).

Tablo 8 Katılımcıların bölüm değişkenine göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve sporda etkili karar verme ölçeği puanlarının karşılaştırılması

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Bölüm	n	x̄	ss	t	p
Farkındalık	Öğretmenlik	88	24,96	3,878	-,519	,604
	Yöneticilik	117	25,21	2,572		
Yargılamama	Öğretmenlik	88	13,39	4,305	,460	,646
	Yöneticilik	117	13,11	4,267		
Yeniden Odaklanma	Öğretmenlik	88	22,94	4,294	-1,400	,164
	Yöneticilik	117	23,70	3,124		
SBFÖ Toplam Puan	Öğretmenlik	88	61,30	6,074	-,943	,347
	Yöneticilik	117	62,03	4,965		
İçsel Karar Verme	Öğretmenlik	88	27,95	3,906	-1,994	,047*
	Yöneticilik	117	28,94	3,165		
Dışsal Karar Verme	Öğretmenlik	88	23,65	6,216	1,005	,316
	Yöneticilik	117	22,68	7,675		
SEKVÖ Toplam	Öğretmenlik	88	51,61	7,820	-,009	,993
	Yöneticilik	117	51,62	8,650		

* p<0.05, SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 8'de bölüm değişkenine göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0.05). Bölüm değişkenine göre içsel karar verme alt boyut puanlarında yöneticilik bölümü lehine anlamlı farklılık görülmüştür (p<0.05).

Tablo 9 Katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ile sporda etkili karar verme ölçeği puanları arasındaki ilişki

		İçsel Karar Verme	Dışsal Karar Verme	SEKVÖ Toplam
Farkındalık	r	,550	-,023	,214
	p	,001*	,743	,002*
Yargılamama	r	-,193	,302	,176

	p	,006*	,001*	,011*
Yeniden Odaklanma	r	,371	-,055	,111
	p	,001*	,433	,114
SBFÖ Toplam	r	,420	,186	,338
	p	,001*	,008*	,001*

* p<0.05, SBFÖ: Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği, SEKVÖ: Sporda Etkili Karar Verme Ölçeği

Tablo 9.'da sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı ile sporda etkili karar verme ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir (r=338, p<0.05). SBFÖ toplam puanı ile içsel karar verme puanları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde (r=420), dışsal karar verme puanları ile pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır (r=186, p<0.05). SBFÖ farkındalık ve yeniden odaklanma alt boyut puanları ile içsel karar verme puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde (r=550, r=371), yargılamama boyutu puanları ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir (r=-193, p<0.05). SBFÖ yargılamama puanı ile dışsal karar verme puanları pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir (r=302, p<0.05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile sporda etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi amacı ile yapılmıştır. Çalışmada ayrıca cinsiyet, yaş, spor yaşı, spor türü, spor düzeyi ve bölüm değişkenlerine göre sporcu bilinçli farkındalık ile sporda etkili karar verme arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Cinsiyet, spor yaşı ve spor türü değişkenine göre sporda etkili karar verme ölçeği toplam puan ve dışsal karar verme puanlarında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Yaşa göre sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Bölüm değişkenine göre içsel karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmıştır. Spor düzeyi değişkenine göre ölçek toplam puan ve alt boyut puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Korelasyon analizi sonucunda sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puan ile sporda etkili karar verme ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Literatür taraması sonucunda sporda etkili karar verme ölçeği ile ilgili yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu anlamda çalışma sonuçları literatürde anlam bakımından en yakın çalışmaların sonuçları ile tartışılarak yorumlanmıştır.

Araştırmada cinsiyete göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu doğrultuda cinsiyet değişkeninin bilinçli farkındalık düzeyinde belirleyici bir faktör olmadığı yorumu yapılabilir. Bir diğer deyişle erkek ve kadın katılımcıların bilişsel farkındalık düzeylerinin benzer düzeyde olduğu gözlenmemiştir. Katılımcıların bilişsel farkındalık düzeylerini hem eğitim süreçleri hem de spor faaliyetleri kapsamında belirli bir düzeye getirdiği söylenebilir. Nitekim spor yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören katılımcıların amatör ya da profesyonel düzeyde spor faaliyetlerinde yer almaları bilişsel farkındalık düzeylerini benzer düzeyde etkileyebilir. Literatürde sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve cinsiyet değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde bu araştırmanın sonuçlarını destekleyen çalışmalara rastlanmıştır (Cengiz vd., 2016; Tingaz, 2020b; Kozak vd., 2021; Alper vd. 2021). Gür ve Alataş (2022) ve Göncü ve Balcı (2023) tarafından yapılan çalışmada ise cinsiyete göre farkındalık puanlarında kadın katılımcıların lehine anlamlı farklılık saptanmıştır ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklemediği görülmüştür. Bulgular arasındaki farklılık ise yaş grupları, mesleki deneyim/deneyimsizlik ve örneklem grupları ile açıklanabilir.

Araştırmada cinsiyete göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında erkek katılımcıların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bu doğrultuda erkek katılımcıların karar verme düzeyinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, erkek katılımcıların beklentileri, spor alanındaki deneyimleri, yönetim becerileri ve liderlik yetileri gibi birçok faktörle açıklanabilir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen çalışmalar incelendiğinde; Deryahanoğlu (2014) tarafından yapılan çalışmada dikkatli karar verme puanlarında erkek katılımcıların kadın

katılımcılara göre daha yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmüştür. Kelecek vd. (2013) ve Kuşat (2023) tarafından yapılan çalışmada ise cinsiyete göre karar verme stillerinde anlamlı farklılık saptanmamıştır ve sonuçların bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermediği belirlenmiştir. Bulgular arasındaki farklılığın veri toplama araçları, coğrafi bölgeler ve sosyo- kültürel özelliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada yaş değişkenine göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı arasında 18-20 yaş grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu doğrultuda 18-20 yaş grubu katılımcıların 21-23 yaş grubu katılımcılara göre daha yüksek bilinçli farkındalık puanlarına sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuç, genç yaş grubundaki katılımcıların spor ve eğitim süreçlerinin etkisiyle bilinçli farkındalık düzeylerini geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilir. Spor aktivitelerine katılımın artması ve spor eğitiminin etkili bir şekilde sunulması, 18-20 yaş grubundaki katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyini olumlu yönde etkileyebilir. Buna ek olarak 18-20 yaş grubundaki bireyler genellikle daha az mesleki ve ailevi sorumluluklara sahip olabilir. Bu durum, spor faaliyetlerine ve kişisel gelişim süreçlerine daha fazla zaman ve enerji ayırmalarına neden olabilir. Literatürde bilinçli farkındalık ve cinsiyet değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde; Cengiz vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada yaşa göre bilinçli farkındalık puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir ve sonuçların mevcut araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermediği görülmüştür. Bulgular arasındaki farklılık ise veri toplama araçları ve çalışmaların gerçekleştirildiği zaman dilimi ile açıklanabilir.

Çalışmada yaşa göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Elde edilen sonuçlara göre yaş değişkeninin etkili karar verme düzeyinde belirleyici bir etkisi olmadığı söylenebilir. Bu doğrultuda spor yükseköğretim kurumlarında verilen eğitim programlarının öğrencilerde benzer etkiler yarattığı düşünülmektedir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen çalışmalar incelendiğinde; Kıloğlu (2017) tarafından yapılan araştırmada yaşa göre dikkatli, panik ve erteleyici karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Benzer şekilde Vural (2013) tarafından yapılan çalışmada yaşa göre karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır ve sonuçların mevcut araştırma sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Buna karşılık Kuşat (2023) tarafından yapılan çalışmada yaşa göre karar verme puanlarında anlamlı farklılık belirlenmiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermediği saptanmıştır. Bulgular arasındaki farklılık ise veri toplama araçları ve yaş gruplarının dağılımı ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada spor yaşına göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Sonuçlara göre spor yaşının bilinçli farkındalık üzerinde belirli bir etkisinin olmadığı yorumu yapılabilir. Sporcu öğrenci olarak adlandırılabilecek katılımcıların, spor yaparken uyguladığı teknikler, aldıkları eğitim, katıldıkları programlar ve bireysel farklılıklar bilinçli farkındalık düzeyinin gelişmesinde etkili olabilir. Bir diğer deyişle katılımcılar farklı birçok noktadan hareketle bilinçli farkındalık düzeyini belirli bir seviyeye getirmiş olabilir. Literatürde sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve spor yaşı değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde bu araştırmanın sonuçlarını destekleyen çalışmalara rastlanmıştır (Kesler, 2020; Maraşlı, 2018). Vural ve Okan (2021), Gür ve Alataş (2022) ve Kozak vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada ise spor yılına göre bilinçli farkındalık puanlarında anlamlı farklılık belirlenmiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermemektedir. Bulgular arasındaki farklılık ise katılımcıların spor hayatları boyunca edindikleri tecrübeler, yaş gruplarının dağılımı ve bireysel farklılıkları ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada spor yaşına göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında 5-9 yıl ve 10 yıl ve üzeri spor yapan katılımcıların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Bu doğrultuda 5-9 yıl ve 10 yıl ve üzeri spor yapan katılımcıların 1-4 yıl spor yapan katılımcılara göre daha yüksek karar verme puanlarına sahip olduğu belirlenmiştir. Uzun süre spor yapan bireyler, spor hayatları boyunca daha fazla olumlu/olumsuz durumla

karşılaşabilmektedir. Sporcuların aynı durumlarla sürekli olarak karşılaşmaları, bu durumları zamanla daha iyi yönetmelerine neden olabilir. Bir diğer deyişle, sporcuların karar verme süreçlerinde daha bilinçli ve etkili olmalarını sağlayabilir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen çalışmalar incelendiğinde; Kara (2020) tarafından yapılan araştırmada spor yılı arttıkça dikkatli karar verme puanlarınında artış belirlenmiştir. Küçük ve Söyler (2024) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların çalışma yılına göre karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmıştır ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmüştür. Pulur ve Akcan (2017) ve Beşik (2023) tarafından yapılan çalışmada ise spor yaşına göre karar verme stillerinde anlamlı farklılık belirlenmemiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklemediği görülmüştür. Bulgular arasındaki farklılık veri toplama araçları, çalışmaların yapıldığı zaman dilimi ve bireylerin sportif hayatları boyunca karşılaştıkları zorluklar ile açıklanabilir.

Çalışmada spor türüne göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu doğrultuda spor türünün bilinçli farkındalık düzeyinde belirleyici bir faktör olmadığı söylenebilir. Bilinçli farkındalık, spor türünden bağımsız olarak tüm sporcular için geçerli ve uygulanabilir bir beceri olarak görülmektedir. Nitekim hem bireysel sporlar hem de takım sporları ile ilgilenen katılımcılar fiziksel ve bilişsel antrenman sistemlerine dahil olmaktadır. Her iki spor türünde de karşılaşılan güçlükler sporcuların bilinçli farkındalık düzeylerini belirli bir seviyeye ulaştırmalarını gerektirmektedir. Sporcular, hangi tür sporla uğraşırlarsa uğraşsınlar, zihinsel olarak odaklanmak ve performanslarını en üst düzeye çıkarmak zorundadır. Bireysel sporcular kendi performanslarına odaklanırken, takım sporcuları takım içi dinamiklerini yönetmektedir. Dolayısıyla hem bireysel hem de takım sporları ile ilgilenen sporcuların, performanslarını artırmak için benzer düzeyde bilinçli farkındalık seviyesine ulaşmaları olası görülmektedir. Literatürde sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve spor yaşı değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde, mevcut araştırmanın sonuçları ile paralellik gösteren çalışmalara rastlanmıştır (Göncü ve Balcı, 2023; Altun Ekiz, 2023; Altun Ekiz vd., 2023).

Çalışmada spor türüne göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme alt boyut puanlarında takım sporu ile ilgilenen katılımcıların lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Bir diğer deyişle takım sporları ile ilgilenen katılımcıların bireysel sporlarla ilgilenen katılımcılara göre daha yüksek karar verme puanlarına sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuç, takım sporları ile ilgilenen sporcuların sürekli olarak birbirleriyle iletişim kurmaları ile açıklanabilir. Bu sayede takım üyeleri arasında sürekli olarak bilgi alışverişi, strateji belirleme ve durum değerlendirme becerileri ön plana çıkabilir. Sporcular, takımın başarısı için en iyi kararları almaya motive olurken, bu süreçte dışsal faktörleri de sürece dahil edebilmektedir. Bir diğer ifadeyle takım sporları ile ilgilenen sporcular antrenman ve müsabaka sırasında stratejik senaryolar üzerinde çalışmaktadır. Sporcuların bu senaryolara göre nasıl tepki verecekleri, hangi kararları alacakları ve alınan kararlara yönelik sorumluluk hissetmeleri dışsal karar verme ve etkili karar verme becerilerini etkileyebilir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen çalışmalar incelendiğinde; Güler vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada takım sporları ile ilgilenen katılımcıların akılcı karar verme puanlarının bireysel sporlarla ilgilenenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Çetin (2009) tarafından yapılan araştırmada ise öğrencilerin spor türüne göre karar verme puanlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır ve sonuçların mevcut araştırmanın sonuçlarını desteklemediği görülmüştür. Bulgular arasındaki farklılık ise zaman faktörü, veri toplama araçları ve bireylerin sosyo-kültürel özellikleri ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada spor düzeyine göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Bu doğrultuda amatör veya profesyonel düzeyde spor yapan katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerinin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hem amatör hem de profesyonel sporcuların benzer motivasyonlara ve hedeflere sahip olması, bilinçli farkındalık düzeylerini benzer oranda etkileyebilir. Buna ek olarak spor yükseköğretim kurumlarında sunulan eğitimin, sporcuların bilinçli farkındalık düzeyleri

üzerinde dengeleyici bir etki yarattığı söylenebilir. Literatürde sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve spor düzeyi değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde; Caz ve Bardakçı (2023) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların sporculuk durumuna göre bilinçli farkındalık puanlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklediği görülmüştür. Kozak vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada ise sporcuların spor düzeyine göre bilinçli farkındalık puanlarında profesyonel sporcuların lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir ve sonuçlar mevcut araştırmanın sonuçları ile paralellik göstermemektedir. Bulgular arasında farklılığın oluşmasında ise spor branşlarının ve sportif deneyimlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada spor düzeyine göre katılımcıların sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve alt boyut puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Elde edilen sonuçlar, amatör veya profesyonel düzeyde spor yapan katılımcılarda karar verme düzeylerinin benzerlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Sporcuların oyun zekası ve saha tecrübesi, etkili karar verme becerilerini benzer seviyeye getirebilir. Hem amatör hem de profesyonel sporcular, başarıya ulaşma, rekabet etme ve kişisel gelişim gibi benzer motivasyonlara sahip olabilir. Uzun yıllar spor yapmış amatör sporcular benzer karar verme becerileri geliştirebilir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen çalışmalar incelendiğinde; Vural (2013) tarafından yapılan çalışma katılımcıların sporla ilgilenme durumlarına göre karar verme stillerinde anlamlı farklılık saptanmamıştır. Benzer şekilde Aydın (2023) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların tanım değişkenine göre dikkatli, erteleyici, kaçıngan ve panil karar verme puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir ve sonuçların bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ghareeb ve Kaya (2022) tarafından yapılan araştırmada ise futbol oyuncularının dikkatli karar verme puanlarında profesyonel sporcuların lehine anlamlı farklılık saptanmıştır ve sonuçlar mevcut araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermemektedir. Bulgular arasındaki farklılık ise mevcut çalışmanın belirli bir spor dalına özgü olmaması ve veri toplama araçları ile açıklanabilir.

Çalışmada bölüm değişkenine göre katılımcıların sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam ve alt boyut puanları arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Elde edilen sonuç, katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyinin benzerlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim spor yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler genellikle spora ilgi duyan veya sporla aktif olarak ilgilenen bireylerdir. Sporla yoğun bir şekilde ilgilenen bireylerin, sporcu bilinçli farkındalık düzeylerinin benzer olması beklenen bir durum olarak nitelendirilebilir. Literatürde sporcu bilinçli farkındalık ölçeği ve bölüm değişkenin yer aldığı çalışmalar incelendiğinde bu çalışmanın sonuçları ile benzerlik gösteren çalışma sonuçlarına rastlanmıştır (Akbuğa ve Çalcalı, 2023; Altun Ekiz vd. 2023; Celbakoğlu ve Şeker, 2022). Cengiz vd. (2016) tarafından yapılan araştırmada ise rekreasyon bölümü öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeyinin antrenörlük ve öğretmenlik bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür ve sonuçların bu araştırmanın sonuçlarını desteklemediği söylenebilir. Sonuçlar arasındaki farklılık ise veri toplama araçları, değişken gruplarının dağılımı ve çalışmaların gerçekleştirildiği zaman dilimi ile açıklanabilir.

Çalışmada bölüm değişkenine göre sporda etkili karar verme ölçeği toplam ve dışsal karar verme puanlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Bölüm değişkenine göre içsel karar verme alt boyut puanlarında ise yöneticilik bölümü öğrencilerin lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Elde edilen sonuç, yöneticilik bölümü öğrencilerinin içsel karar verme düzeyinin öğretmenlik bölümü öğrencilerine göre daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Spor yöneticiliği bölümü, öğrencilerin liderlik, stratejik planlama ve karar verme becerilerini geliştirmeye yönelik dersler ve uygulamalar içermektedir. Öğrencilere genellikle organizasyonel karar alma süreçleri, stres ve kriz yönetimi hakkında bilgi ve deneyim kazandırmaktadır. Bu durum, yöneticilik bölümü öğrencilerinde içsel karar verme puanlarının daha yüksek olmasının bir nedeni olarak gösterilebilir. Literatürde sporda etkili karar verme ile ilişkili olduğu öngörülen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Sonuç olarak; sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puanı ile sporda etkili karar verme ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Sporcu bilinçli farkındalık ölçeği toplam puan ile içsel karar verme puanları arasında pozitif yönde ve orta

düzeyde, dışsal karar verme puanları ile pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır. SBFÖ farkındalık ve yeniden odaklanma puanları ile içsel karar verme puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, yargılamama boyutu puanları ile negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. SBFÖ yargılamama puanı ile dışsal karar verme puanları pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sporcularda bilinçli farkındalık düzeyi arttıkça, etkili karar verme becerilerinin de arttığını söylenebilir. Sporcuların kendi içsel süreçlerine odaklandıkça daha iyi kararlar verebildikleri yorumu yapılabilir. Buna ek olarak sporcuların karar verirken içsel süreçlerine yönelik sorgulamaları azaldıkça, karar verme süreçleri daha etkili olabilir. Bilinçli farkındalık; bir bireyin içsel düşüncelerini, duygularını ve dış çevresini anlık olarak fark etme ve kabul etme yeteneği olarak yorumlanabilir. Sporcu öğrencilerde bu yeteneğin gelişmiş olması, onların antrenman ve müsabaka sırasında meydana gelen olaylara daha objektif bir bakış açısıyla yaklaşmalarına yardımcı olabilir. Bilinçli farkındalığın artması, sporcu öğrencilerin kendi performanslarını daha iyi değerlendirebilmelerini ve gelişim alanlarını daha net görebilmelerini sağlayabilir. Bu durum, onların karar verme süreçlerini optimize etmelerine yardımcı olabilir. Bir diğer deyişle sporcu öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeylerinin yüksek olması, onların daha iyi odaklanabilmelerini, dikkatlerini dağıtan unsurları minimize edebilmelerini ve stratejik olarak daha doğru kararlar verebilmelerini sağlayabilir. Daha yüksek farkındalık düzeyine sahip sporcular, stresli durumlarda daha sakin kalabilir ve böylece daha etkili kararlar verebilir. Sporcuların farkındalık düzeylerini artırarak, karar verme süreçlerinde daha bilinçli bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir. Buna ek olarak sonuçlar, sporcularda mental antrenman tekniklerinin ve farkındalık geliştirme stratejilerinin önemini desteklemektedir. Antrenörlerin ve spor psikologlarının, sporcuların farkındalık düzeylerini değerlendirerek buna uygun müdahaleler geliştirmeleri sporcuların potansiyellerini maksimize etmelerine yardımcı olabilir. Bu anlamda sporcu öğrencilere bilinçli farkındalık ve meditasyon tekniklerini içeren eğitim programları, seminer ve müfredat kapsamında sunulacak bilgilerin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %33,33, 2. Yazar: %33,33, 3. Yazar: %33,33 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Spor yükseköğretim kurumu öğrencilerinde bilinçli farkındalık ile etkili karar verme arasındaki ilişkinin incelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Akbuğa, E., & Çalcalı, T. (2023). Egzersiz yapan öğrencilerin bilinçli farkındalık, bağımlılık ve beslenme tutum düzeylerinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *6*(1-Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 684-698. https://doi.org/10.38021/asbid.1366102

Alper, R., Akpınar, S., & Akpınar, Ö. (2021). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 1*(1), 1-8.

Altun Ekiz, M, Tunçel M., & Tunçel, S. (2023). Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sınav kaygısı, genel öz yeterlik algısı ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Psiko-Sosyal Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3(*4), 63-76

Altun Ekiz, M. (2023). Rubrik ve portfolyo değerlendirmenin beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin genel öz yeterlilik algısı, sınav kaygısı ile bilinçli farkındalık düzeylerine etkisi. *Humanistic Perspective, 5*(3), 1166-1188. https://doi.org/10.47793/hp.1325419

Aydın, H. (2023). *E-spor oyuncularının duygusal zeka düzeyleri ile karar verme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Bernier, M., Thienot, E., Codron, R., & Fournier, J. F. (2009). Mindfulness and acceptance approaches in sport performance. *Journal of Clinical Sport Psychology, 3*(4), 320-333. https://doi.org/10.1123/jcsp.3.4.320

Beşik, T. (2023). *Takım ve bireysel spor antrenörlerinin karar verme stillerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Bishop, S. R., Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., ... & Devins, G. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice, 11*(3), 230.

Büyüköztürk, Ş. (2008). *Veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (31. baskı). Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Caz, Ç., & Bardakçı, S. (2023). Spora bağlılık ile bilinçli farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi: spor bilimleri fakültesi üzerine bir uygulama. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 131-146. https://doi.org/10.31680/gaunjss.1281238

Celbakoğlua, M., & Şekera, R. (2022, 22-25 September). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin savunma mekanizmaları ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ERPA International Congress on Education, Nicosia, TRNC*.

Cengiz, R., Serdar, E., & Donuk, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin bilinçli farkındalık ve girişimcilik düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 2*(4), 1320-1328.

Çetin, M. Ç. (2009). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin karar verme stilleri, sosyal beceri düzeyleri ve stresle basa çıkma biçimlerinin bazı değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Çetin, M. Ç., & Kara, M. (2024). Sporda etkili karar verme ölçeği (SEKVÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 29*(1), 40-52. https://doi.org/10.53434/gbesbd.1377855

Çimen, E. (2022). *Sporda beceri öğrenimi.* Beden Eğitimi ve Spor Bilimi.

Deryahanoğlu, G. (2014). *Kick boks hakemlerinin karar verme ve atılganlık düzeylerinin algılanan mesleki yeterlilik üzerine etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Gardner, F. L., & Moore, Z. E. (2004). A mindfulness-acceptance-commitment-based approach to athletic performance enhancement: Theoretical considerations. *Behavior Therapy, 35*(4), 707-723. https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80016-9

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update* (10th ed.). Pearson Education.

Ghareeb, M., & Kaya, M. (2022). Futbolcuların karar verme stillerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 5*(1), 119-131. https://doi.org/10.38021/asbid.1086910

Göncü, B. S., & Balcı, B. (2023). Sporda mücadele ve tehdit algısı açısından bilinçli farkındalığın önemi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences (IJSETS), 9*(2), 59-60. https://doi.org/10.18826/useeabd.1296674

Gunaratana, B. H. (2010). *Mindfulness in plain English*. ReadHowYouWant.Com.

Güler, B., Mergan, B., Kargün, M., & Yazıcı, Ö. F. (2022). Sporcuların akılcı ve sezgisel karar verme stilleri ile zihinsel hazır oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(3)*. 381-396. https://doi.org/10.33468/sbsebd.317

Gür, Y., & Alataş, M. (2022). Engelli sporcu antrenörlerinin bilinçli farkındalık seviyelerinin incelenmesi. *Spor Eğitim Dergisi, 6*(1), 57-62. https://doi.org/10.55238/seder.1070480

Harris, R. (1998). *Introduction to decision making*. Vanguard University of Southern California.

John, S., Verma, S. K., & Khanna, G. L. (2011). The effect of mindfulness meditation on HPA-Axis in precompetition stress in sports performance of elite shooters. *National Journal of Integrated Research in Medicine, 2*(3), 15-21.

Johnson, J. G. (2006). Cognitive modeling of decision making in sports. *Psychology of Sport and Exercise, 7*(6), 631-652. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2006.03.009

Johnson, R. H. (1978). Individual styles of decision making: A theoretical model for counseling. *Personnel and Guidance Journal, 56*(9), 530-536.

Kabat-Zinn, J. (1982). An outpatient program in behavioral medicine for chronic pain patients based on the practice of mindfulness meditation: Theoretical considerations and preliminary results. *General Hospital Psychiatry, 4*, 33-47. https://doi.org/10.1016/0163-8343(82)90026-3

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Delta.

Kabat-Zinn, J. (2015). Mindfulness. *Mindfulness, 6*(6), 1481-1483. https://doi.org/10.1007/s12671-015-0456-x

Kara, M. (2020). *Karate branşındaki sporcuların karar verme stilleri ile bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi).Ulusal Tez Merkezi.

Kelecek, S., Altıntaş, A., & Aşçı, F. H. (2013). Sporcuların karar verme stillerinin belirlenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8*(1), 21-27.

Kesler, E. (2020). *Elit güreşçilerde bilinçli farkındalık, sürekli optimal performans duygu durumu, spora katılım motivasyonu ve stres düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Kıloğlu, M. (2017). *Türkiye olimpik hazırlık merkezlerine (tohm) devam eden sporcuların karar verme stillerinin belirlenmesi.* (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Kozak, M., Zorba, E., & Bayrakdar, A. (2021). Sporcularda zihinsel antrenman becerileri ile bilinçli farkındalık. *Herkes İçin Spor ve Rekreasyon Dergisi, 3*(2), 89-97.

Kuşat, Z. (2023). *Spor yapan bireylerin, etkili iletişim becerilerinin karar verme düzeyleri ile olan ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Küçük, H., & Söyler, M. (2024). Bireysel ve takım sporları antrenörlerinin karar verme stillerinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 13*(1), 409-414. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1410019

Maraşli, H. (2018). *Genç hentbolcuların zihinsel dayanıklılık ve bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Pulur, A., & Akcan, İ. O. (2017). Elit oryantiring sporcularının görsel reaksiyon süreleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 53-61.

Schwanhausser, L. (2009). Application of the mindfulness-acceptance-commitment (MAC) protocol with an adolescent springboard diver. *Journal of Clinical Sport Psychology, 3*(4), 377-395. https://doi.org/10.1123/jcsp.3.4.377

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse*. Guilford Press.

Seiler, R. (1997, October). Decision making in sport. *In International symposium of the Turkish association of sport psychology* (pp. 10-12).

Siegel, R. D., Germer, C. K., & Olendzki, A. (2009). Mindfulness: What is it? Where did it come from? In *Clinical handbook of mindfulness*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-09593-6_2

Thienot, E., Jackson, B., Dimmock, J., Grove, J. R., Bernier, M., & Fournier, J. F. (2014). Development and preliminary validation of the mindfulness inventory for sport. *Psychology of Sport and Exercise, 15*(1), 72-80. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.10.003

Tingaz, E. O. (2020a). Sporcu bilinçli farkındalık (mindfulness) ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 18*(1), 71-80. https://doi.org/10.33689/spormetre.642682

Tingaz, E. O. (2020b). Spor bilimleri fakültesindeki sporcu öğrencilerde bilinçli farkındalığın (mindfulness) bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi, 3*(1), 21-28.

Turkay, H., & Demir, A. (2021). Spor psikolojisi üzerine bir inceleme. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 5*(10), 119-131. https://doi.org/10.31461/ybpd.973705

Ural, A., & Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi* (2. baskı). Detay Yayıncılık.

Vural, C., & Okan, İ. (2021). Sporda bilinçli farkındalık: Atıcılık spor branşları üzerine bir araştırma. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 4*(2), 265-273. https://doi.org/10.38021/asbid.962437

Vural, M. (2013). *Spor genel müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatında görev yapan spor yöneticilerinin düşünme ve karar verme stillerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Extended Abstract

This extended abstract explores the relationship between mindfulness and effective decision-making with students in higher education sports institutions, integrating recent research findings, methodology, and results. Mindfulness is a fundamental psychological process that enables individuals to cope with challenges (Siegel et al., 2009). In other words, it can be described as "a state of being aware of the present moment by focusing all attention on it" (Kabat-Zinn, 2015). In the field of sports sciences, mindfulness involves the non-judgmental acceptance of cognitive and emotional states. In other words, it entails the athlete being aware of and accepting negative thoughts and emotions. This allows the athlete to achieve better mental balance (Gardner & Moore, 2004). Effective decision-making is among the essential cognitive skills for sporting success (Çetin & Kara, 2024). Decision-making is defined as "the process of identifying alternatives regarding various events and developments, and choosing the most appropriate one based on goals, desires, lifestyle, and values" (Harris, 1998). In sports, dynamic decisions need to be made continuously in response to sudden changes during competitions (Kelecek et al., 2013). This is particularly important in sports like basketball, football, handball, and volleyball, where environmental conditions cannot be predicted in advance, skills are required in the moment of action (Çimen, 2022), and the game is played with a ball (Seiler, 1997). In light of this information, mindfulness and effective decision-making skills are considered prominent concepts in the field of sports sciences. Determining the relationship between mindfulness and effective decision-making skills in athlete students is expected to contribute to the literature.

The aim of this study is to investigate the relationship between mindfulness and effective decision-making with students in higher education sports institutions. The study comprises a total of 205 participants, including 72 women and 133 men, selected through random sampling. The "Mindfulness Inventory for Sport" and the "The Scale of Effective Decision-Making in Sport" were used as data collection tools. Data analysis involved the skewness-kurtosis test, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and Pearson correlation analysis. All statistical analyses were performed using the SPSS 22.0 program, with a significance level set at $p<0.05$.

The results of the study indicated significant differences in the total scores and external decision-making scores on the effective decision-making in sports scale according to gender, sports age, and type of sport variables. Significant differences were found in internal decision-making scores based on the department variable. There was also a significant difference in the total score of the athlete mindfulness scale according to age. However, no significant differences were found in the total and sub-dimension scores of the scales according to the level of sports variable. The correlation analysis revealed a positive and moderate significant relationship between the total scores of the athlete mindfulness scale and the effective decision-making in sports scale.

According to the results obtained, it can be stated that as the level of mindfulness increases among athletes, their effective decision-making skills also improve. It can be interpreted that athletes are able to make better decisions as they focus more on their internal processes. Additionally, it has been determined that as athletes' internal inquiries during decision-making decrease, their decision-making processes become more effective. High levels of mindfulness in athletes enable them to focus better, minimize distractions, and make more accurate strategic decisions. Athletes with higher levels of mindfulness can remain calmer in stressful situations, gather their attention, and thus make more effective and strategic decisions. It is necessary for athletes to increase their levels of mindfulness and adopt a more conscious approach in their decision-making processes. Furthermore, the results support the importance of mental training techniques and mindfulness development strategies in athletes. Coaches and sports psychologists can help athletes maximize their potential by assessing their levels of mindfulness and developing appropriate interventions. In this context, it is considered beneficial to provide athlete students with educational programs, seminars, and curriculum-included information on mindfulness and meditation techniques.

2024, VOL 14, NO 4, 1608-1616
DOI: 10.48146/odusobiad.1524921
Geliş Tarihi/Received Date: 30.07.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 14.11.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Bireylerin yaşam alanı tercihlerinde geçmiş tecrübe ve aidiyetin karar verme sürecine etkisi[1]

Muhibe Aslı Alp[2], Ömer Atabeyoğlu[3]

[2, 3] Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ordu, Türkiye.

ÖZET

Canlıları, bulundukları çevre ve çevreyi var eden değerler bütününden ayrı düşünmek mümkün değildir. Canlı, çevresinin kendisine kattığı bilgi ve kazanımlar ile gelişir, değişir, hayatta kalır ve geleceğe aktarılır. Tüm canlılar gibi insanları da çevresine bağımlı kılan sosyal ve kolektif varlıklar olmasıdır. İnsanoğlu, etrafını kuşatan değerler bütünü içerisinde bir şeylerin parçası olmaya ihtiyaç duyar. Bu nedenle de aidiyet, insan olmanın vazgeçilmezlerinden biridir. İnsanoğlunun geçmiş tecrübeleri ise aidiyeti güçlendiren etkenlerden en önemlisidir. Böylece, geçmiş tecrübeler ve onların şekillendirdiği aidiyet farkında olmaksızın insan hayatına yön verir. Bu çalışma, aidiyet konusunu ele alırken bunu tecrübeler ile ilişkilendirmektedir. Çalışmanın amacı ise, geçmiş tecrübe ve aidiyet olgusunun yaşam alanı tercihlerinde insanların kararlarına etkisini değerlendirmektir. Bu amaçla, 105 katılımcıya 18 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket sorularına verilen yanıtların değerlendirilmesi amacıyla kelime bulutu analizi, içerik analizi ve istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, aidiyet olgusu son derece güçlü belirleyicidir. Bununla birlikte; katılımcıların geçmiş tecrübeleri bugünkü yaşam yeri tercihlerini yönlendirmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Aidiyet, yaşam alanı, kelime bulutu analizi, tercih.

The effect of past experience and belonging on the decision-making process in ındividuals' living space preferences

ABSTRACT

It is not possible to think of living things separately from their environment and the values that create the environment. A living thing develops, changes, survives, and is passed on to the future with the knowledge and gains that its environment adds to it. What makes humans, like all living things, dependent on their environment is that they are social and collective beings. Human beings need to be a part of something within the set of values that surround them. For this reason, belonging is one of the indispensable parts of being human. The past experiences of human beings are the most important factors that strengthen belonging. Thus, past experiences and the belonging they shape guide human life without being realizing it. This study deals with the issue of belonging and relates it to past experiences. The purpose of the study is to evaluate the impact of experience and belonging on people's decisions in terms of living space preferences. For this purpose, a survey of 18 questions was applied to 105 participants. Word cloud analysis, content analysis, and statistical methods were used to evaluate the responses to the survey questions. According to the results of the study, the phenomenon of belonging is an extremely strong determinant. However, the past experiences of the participants guide their current place of residence preferences.

KEYWORDS

[1] Bu çalışma için Ordu Üniversitesi Soysal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. Karar tarihi- Sayısı: 2023-166.

Atıf: Alp, M. A., & Atabeyoğlu, Ö. (2024.). Bireylerin yaşam alanı tercihlerinde geçmiş tecrübe ve aidiyetin karar verme sürecine etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1608-1616. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1524921

Sorumlu Yazar: alpmuhibeasli@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

Belonging, habitat, word cloud analysis, preference.

Giriş

İnsan, yaşadığı çevre ile bağ kurma eğilimindedir. Yaşanılan çevre ile kurulan bağ, kişilerin yaşadıkları çevreye ait hissedebilmelerini sağlarken, aynı zamanda sahiplenme duygularını şekillendirir. Yaşanılan çevre ise kendi içinde birtakım özellikleri barındırır. Bu özellikler, kültür, sosyal yapı, coğrafya, iklim, tarihi geçmiş, doğa, toplumsal ve yapısal ögeler gibi pek çok farklı olguya dayanır. İnsanların, tüm bu olgularla şekillenmiş çevreye dair özel duygu, düşünce, değerlendirme ve bakış açısı geliştirmesi kaçınılmazdır. Böylece, yaşanılan çevrenin kendine has özellikleri orada yaşayan kişiler tarafından yorumlanır ve yorumlandığı şekliyle bir varlık ve anlam kazanır. Her bireyin bu anlamlandırmalarıysa farklı olabilir.

Yaşanılan çevrenin niteliği, yaşanılan çevreden beklentiler, sunduğu olanaklar ve bunları sunuş şekli, hatıraları ve yaşam deneyimini oluşturur. Her yeni çevrenin ve yaşamın yeni dönemleri yeni birikimleri getirir. İnsan hayatındaki farklı yaş dönemleri farklı algı, beklenti ve ihtiyaç gerektirirken, buna bağlı olarak yaşanmışlıkları da çeşitlendirir. Bununla birlikte her yaşam döneminin algısı ile yaşam yeri ve o yere ait yaşanmışlıklar farklı anlamlar kazanır. Bu yaşanmışlıkların oluşturduğu olumlu veya olumsuz deneyim ve anılar bireyin gelecekteki yönelim, karar, ihtiyaç ve beklentilerine de referans oluşturur. İnsanoğlu hayatını bazen tek bir çevrede bazen de değişkenlere sahip çevrelerde sürdürür. Hayatın farklı dönemlerinde sürdürülen yaşam tarzı, o yaşın algısı ve beklentileri ile daha farklı anlamlar kazanır ve tecrübelere dönüşür. İnsanlar yaşla ilişkili olarak hayatlarının farklı dönemlerinde farklı algı, beklenti ve ihtiyaçlara sahip olurken, yaşanılan deneyimler de buna bağlı olarak çeşitlenir. Tüm bu hatıra ve deneyimler önemli kazanımlar olarak hayatı boyunca insana eşlik eder. Olumlu veya olumsuz deneyimlerden edinilen bu kazanımlar bireylerin gelecekteki yönelimlerine, kararlarına, ihtiyaç ve beklentilerine aslında bir referans noktası sağlar.

Aynı çevreye ilişkin konularda bireylerin kültürel ve kişisel özellikleri sebebiyle farklı algısal ve anlamsal sonuçlar ortaya çıkarmasının aidiyet kavramı ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Akyol, 2019). Aidiyet; bireyin kendisini bir konuya, yere (Koç vd., 2019), topluluğa, varlığa ilişkilendirmesi ve ilgi duyması olarak tanımlanabilmektedir (Yusufoğlu ve Cerev, 2019). Kişilerin yaşadıkları yer ile kurduğu aidiyet ilişkisini ifade eden ‘yere aidiyet' kavramı ise; söz konusu olan yerin tüm kullanıcılar tarafından içselleştirilmesi anlamına gelmektedir (Akyol, 2019). Bu içselleşmenin ortaya çıkmasında çevresel özelliklerin varlığının yanında kişilerin bireysel ihtiyaçlarının varlığı da önemlidir (Solak, 2017).

Ait olma ve aidiyet gereksinimi, Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi’nin de önemli aşamalarından biridir. Aidiyet, piramidin “hayatta kalma” ve “güvende olma” seviyelerinden sonraki üçüncü basamağı olan “sosyal ihtiyaçlar”ın “sevgi”yle birlikte iki yapı taşından birisidir. Maslow’un teorisine göre ancak aidiyet ihtiyacı yerine getirildikten sonra “saygınlık ve değer görme” basamağına ve en sonunda da “kendini gerçekleştirme”ye ulaşılabilir.

Günümüzde, çeşitli faktörlerin etkisiyle bireylerin yer aidiyeti oluşumu gecikmekte veya engellenebilmektedir. Ekonomik nedenler, örneğin kira artışları, iş fırsatlarının değişkenliği, kentsel dönüşüm projeleri ve doğal afetler gibi etkenler sıklıkla bireylerin yer değiştirmesine yol açmaktadır. 21. yüzyılın dinamik şartlarında çok hızlı değişen ve tüketilen aidiyet olgusunu değerlendirebilmek, sosyal sürdürülebilirlik bakımından da önemlidir. Çünkü sosyal sürdürülebilirlik bireyin aidiyet duygusuyla yakın ilişkilidir (Akbarishahabi, 2022). Yer aidiyeti duygusu da sosyal sürdürülebilirliğin güçlü göstergelerindendir (Göksoy ve Hacihasanoglu, 2023). Sosyal bağları ve ilişkileri kuvvetlendiren aidiyet olgusunun hızla değişen ve tüketilen yapısal şartlar altında nasıl şekillendiğini sorgulamak ve anlamaya çalışmak ciddiyetle ele alınması gereken bir konudur.

Bu kapsamda çalışmanın amacı; bireylerin yaşamları boyunca çeşitli nedenlerle bulundukları çevrelerin hayatlarına etkileri, hatırlanırlığı, kalıcı hatıralar oluşturma potansiyeli ile bunların yaşanılan/yaşamanın tercih edileceği yerle ilgili kararlarındaki etkisi ile aidiyet duygusunun oluşmasındaki etmenleri nitel verilerle tespit etmektir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Çalışmada açık uçlu ve çoktan seçmeli sorulardan oluşan bir anket uygulanmıştır. Ankette demografik yapıya, yaşam alanına dair hatıralara, yaşam alanı aidiyetine, tercihine ve eğilimine ilişkin sorular yer almaktadır. Anket ile katılımcılara 5'i yoruma dayalı ve metin yazmayı gerektiren sorular olmak üzere 18 adet soru sorulmuştur. Anket çalışması Ordu Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nde eğitim gören 18 yaş üstü öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Metinler ile cevap oluşturmanın ve alınan cevapların değerlendirilmesinin güçlüğü dikkate alınarak anket ile 100 katılımcı cevabına ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırma Ekim 2023-Aralık 2023 tarihleri arasında yüz yüze olacak şekilde uygulanmış ve toplam 105 geçerli ankete ulaşılmıştır.

Ankette yer alan açık uçlu ve katılımcının yorum ve değerlendirmesini metin yazarak belirtmesi gereken sorular için kelime bulutu analiz yöntemi kullanılmıştır. Kelime bulutu analizi daha sık kullanılan kelimelerin temsilde daha fazla yer kaplayarak etkili bir şekilde vurgulandığı, metnin özel bir görselleştirmesidir (McNaught ve Lam, 2010). Analiz, özellikle nitel verilerin değerlendirilmesinde farklı meslek disiplinlerinde de etkili bir yöntemdir (Ateş ve Sunar, 2019; Bekci vd., 2022; Alkan ve Yeşil, 2022). Analizde bir nitel değerlendirme programı olan MAXQDA 2020 yazılım programı kullanılmıştır. Word yazılımına aktarılan yanıtlar (bağlaçlar analiz dışı tutulmuştur) programda analiz edilerek görsellere dönüştürülmüştür.

Çalışmanın ikinci aşamasında; açık uçlu sorulara verilen yanıtların değerlendirilmesi amacıyla araştırmacılar tarafından içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir tekniktir (İlgar ve İlgar, 2014). Veriler öncelikle araştırmacılar tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiş, yapılan karşılaştırma sonucunda ortak kodlar belirlenmiştir. Bu aşamada veri setinde sıklıkla tekrarlanan ve vurgulanan olay ve olgular değerlendirilmiştir (Baltacı, 2019). Bu bağlamda yapılan kodlama; verilerde yer alan anlamlı bölümlere (bir sözcük, cümle, paragraf gibi) isim verilmesi sürecidir (Karataş, 2015). Bunu yaparak verilerin daha kolay kategorize edilebilmesi ve var olan ilişkilerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ise; MAXQDA 2020 yazılım programı kullanılmış ve programın görselleştirme araçları ile kod haritaları oluşturulmuştur.

Çalışmanın üçüncü aşamasında standart anket sorularına ilişkin Frekans ve Ki-kare ilişki analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler için SPSS 16.0 programı kullanılmıştır.

Çalışmanın son aşamasında ise; analizlerden elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

BULGULAR

Çoktan Seçmeli Sorulara Verilen Yanıtların Analizi

Anketin çoktan seçmeli soruları bazında anket verileri öncelikli olarak sayısal yoğunlukları ve yüzdelik değerleri ile değerlendirilmiştir. Buna göre; anket katılımcılarının %64.7'si il, %25.7'si ilçe, %8.6'sı köy/kasaba ve %1'i yaylada yaşadığını belirtmiştir. Ankete katılanların %21.9'u 1 yıldan az, %21'i 1-5 yıl, %5.7'si 6-10 yıl, %29.5'i 11-20 yıl arasında ve %21.9'u ise 21 yıldan fazla bir süredir şu an yaşadığı yerde bulunduğunu belirtmiştir. "Şu ana gelene kadar en uzun yaşadıkları yer" sorusuna anketi yanıtlayanların %54.3'ü il, %27.6'sı ilçe, %18.1'i ise köy/kasaba yanıtını

verilmiştir. “Şimdiye kadar en uzun yaşanılan yerde geçirilen süre” sorusuna; %4.7’si 0-8 yıl, %22.9’u 9-15 yıl, %24.8’i 16-18 yıl ve %47,6’sı 19 yıl ve üstü yanıtını vermiştir.

Katılımcılara sorulan “en uzun süre yaşadığınız yerle şu an yaşadığınız yer aynı mı” sorusuna %48.6’sı evet, %51.4’ü ise hayır yanıtını vermiştir. Yaş gruplarına göre yaşanılan yere ilişkin dağılıma göre; her yaş aralığı için en fazla sayıda kullanıcı kentlerde yaşamaktadır. 0-8 yaş aralığından 19 yaş ve üstü döneme doğru geçildikçe kademeli şekilde köyde yaşayan kişi sayısı azalırken, kentte yaşayanların sayısı ise artmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1 Yaş gruplarına göre yaşanılan yer

	Yaş Grupları			
Yaşanılan Yer	0-8 yaş %	9-15 yaş %	16-18 yaş %	19 yaş ve üstü %
Köy	22.9	16.2	11.4	9.5
Kasaba	2.9	3.8	3.8	2.9
Kent	68.6	72.4	77.1	79
Belirtilmemiş	5.7	7.6	7.6	1

Katılımcılara “yaşanılan yerdeki aidiyet duygusunu neyin/nelerin etkileyebileceği” sorulmuş ve birden fazla şıkla cevap verilebileceği belirtilmiştir. Buna göre; aile ve akrabalar %70.5, arkadaşlar %49.5, iş %28.6, okul %15.2, tarla, bağ, bahçe, ev %9.5, orada doğmuş veya nüfusuna kayıtlı olmak %13.3, kültür %35.2, doğa %29.5 ve sosyal imkanlar %42.9 oranında tercih edilmiştir.

Katılımcılardan, “Çocukluğun geçtiği yıllar ve yerleşme yeri” ve “şu an yaşanılan yer” ile ilgili duygu durumunu karşılayan sıfatın ifade edilmesi istenmiştir. Buna göre; çocukluk döneminde yaşanan yerle ilgili olarak en fazla mutlu, eğlenceli ve güvenli sıfatları tercih edilirken, şu an yaşanan yerle ilgili olarak mutlu, güvenli ve özgür sıfatları tercih edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2 Duygu durumuna göre sıfat tercihleri

	Mutlu %	Hüzünlü %	Endişeli %	Eğlenceli %	Güvenli %	Özgür %	Güvensiz %
Çocukluk yılları/yerleşme	79	11.4	12.4	62.9	59	49.5	4.8
Şu an yaşanan yer	47.6	23.8	27.6	30.5	36.2	38.1	13.3

“Çocuklukta ve şu an yaşanılan yere bağlayan şey ne?” sorularına; çocuklukta yaşanan yerle ilgili olarak aile, şimdi yaşanan yerle ilgili olarak ise okul cevabı ağırlıklı olarak verilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3 Yaşanılan yere bağlayan neden

	Aile %	İnsan %	Doğa %	Kent %	Okul %	Hayvanlar %
Çocuklukta yaşanan yer	83.8	9.5	14.3	8.6	13.3	1
Şu an yaşanan yer	42.9	6.7	8.6	5.7	50.5	1

Anket verilerine Ki-kare ilişki analizi uygulanarak, veriler arasında istatistiki bir bağ olup olmadığına bakılmıştır. Buna göre; yaşanılan yer ile orada doğmuş veya nüfusuna kayıtlı olmakla şu an yaşanılan yer arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır (p= 0.034). Yaşanılan yerde bulunma süresi ile orada doğmuş veya nüfusuna kayıtlı olmak arasında (p= 0.043), yaşanılan yerde bulunma süresi ile doğa arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p= 0.001). Yaşanılan yerle, doğa (çocukluklarında onları yaşadıkları yere bağlayan şey) (p= 0.031), yine yaşanılan yerle, doğa (şu an yaşadığınız yer ile ilgili) arasında (p= 0.001) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Bununla birlikte, yaşanılan yerde bulunma süresi ile aidiyet duygusunu etkileyen faktörlerden “doğa” (p= 0,001), “aile ve akrabalar” (p= 0,001), “tarla, bağ, bahçe, ev” (p= 0,001) ve “iş” (p= 0,05) arasında da anlamlı ilişki vardır.

Kelime Bulutu Analizi ve İçerik Analizi (Kod Haritaları)

Anketin açık uçlu soruları Kelime Bulutu Analizi ile değerlendirilmiş ve Görsel 1 elde edilmiştir. Buna göre; hayatları ve yaşadıkları yerleri düşündüklerinde katılımcılarda olumlu etkiler bıraktığını hissettikleri ve anlam ifade ettiğini söyledikleri yer, tercih şansları olsa nerede yaşamak istedikleri ve nedenini ifade ettikleri sorulara ilişkin değerlendirmelerinin analizi sonucunda en sık "isterdim, yaşamak, yaş, yer, hissettiğim, aile, ev, köy, kent, doğa, sakin, alan" gibi kelimelerin daha sık tekrar edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Görsel 1 Kelime bulutu

Hayatları ve yaşadıkları yerleri düşündüklerinde katılımcılarda olumlu etkiler bıraktığını hissettikleri ile anlam ifade ettiğini söyledikleri yer sorularına verilen yanıtlarda en sık tekrarlanan kelimeler "yaş, yer, yaşadığım, köy, aile, anlam, güzel" olmuştur. Yanıtların Kelime bulutu analizi ile değerlendirilmesi sonucunda Görsel 2 elde edilmiştir.

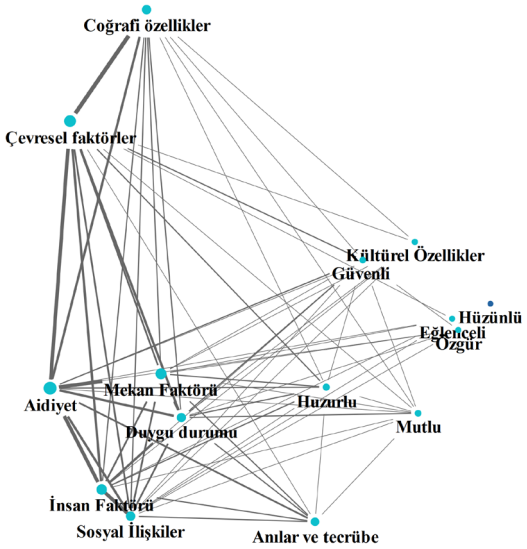
Görsel 2 Kelime bulutu

Soruyu yanıtlayan katılımcılara ait bazı ifadeler ise şöyledir;

> "Temel ihtiyaçlarımı en kolay ve alışageldiğim şekilde karşılayabildiğim, sokaklarında yabancı hissetmediğim ve tanıdık anılarla karşılaşabildiğim yer daha güvenli ve huzurlu".
> "Köy, temiz hava, doğal yaşam, kendi halinde insanlar".
> "Doğduğumdan beri aynı yerde yaşadım. Harika bir yemek kültürüne sahip. Yaylaları ve yeşil alanlarıyla öne çıkan bir kent. İnsan ilişkileri için aynı şeyi söylemem".
> "Hala doğduğum yerde yaşıyorum. Başka yerlerde de yaşama fırsatım oldu ancak bu il sınırlarına girdiğimde bir huzur oluşuyor. Evimde gibi hissediyorum".

Yapılan analiz sonucunda; "aidiyet" değerlendirmesine ilişkin alt kodlar insan faktörü, çevresel faktörler ve mekân faktörü olarak belirlenmiştir. Çevresel faktörlerin alt kodu olarak; coğrafi özellikler, insan faktörünün alt kodları olarak; sosyal ilişkiler, kültürel özellikler, anılar ve tecrübe ile duygu durumu; duygu durumunun alt kodları olarak ise, huzurlu, güvensiz, özgür, güvenli, eğlenceli, endişeli, hüzünlü ve mutlu sıfatları belirlenmiştir. Toplam 530 adet kodlama yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Görsel 3'te gösterilen kod haritası elde edilmiştir. Kod haritası

oluşturulurken güvensiz ve endişeli kodları ilişki yetersizliğinden dolayı analiz görselinde yer almamıştır. Buna göre; aidiyetle mekân faktörü ve insan faktörü daha yakın ilişki içinde çıkmıştır.

Görsel 3 Yanıtlara ilişkin kod haritası

Anketi yanıtlayanların bir tercih hakları olsa nerede yaşamak isteyeceklerini ve nedenini ifade etmeleri istenen açık uçlu sorulara verilen yanıtlar için yapılan analiz sonucunda en sık tekrarlanan kelimeler "yaşamak, isterdim, yer, sakin, yaşam, alan, huzur, uzak" olmuştur (Görsel 4).

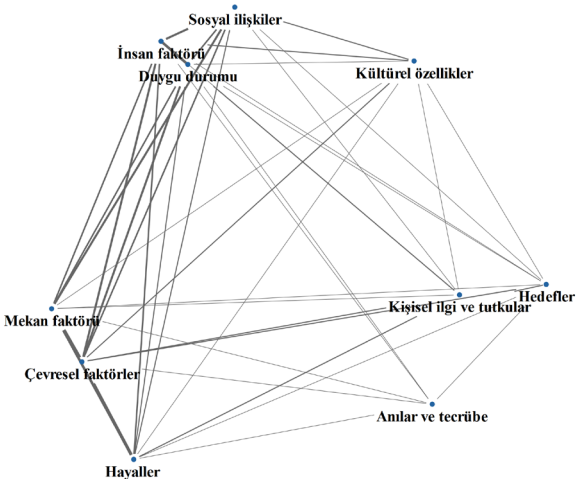

Görsel 4 Kelime bulutu

Soruyu yanıtlayan katılımcılara ait bazı ifadeler şöyledir;

> "Nerede yaşamak isterim o konu hakkında net bir şey söyleyemem ama nasıl bir yerde yaşamak isterim; keyifle ve mutlulukla yaşayabileceğim bir yerde, özgür bir şekilde yaşamak isterim. Yaşayacağım yerin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan güzel olmasını isterim ayrıca yaşayacağım yerin hem kentin hem de doğanın bir parçası olmasını isterim".
> "İnsan ilişkilerine çok önem veriyor ve seviyorum bundan dolayı komşuculuğun yardımın yüksek olduğu, sosyal aktivitelerin sıklıkla olduğu deniz kenarında bir yerde yaşamayı hayal ediyorum".
> "Metropol kadar büyük olmayan bir kentte. Her şeye ulaşılabilirliğimin rahat olduğu bir yerde yaşamak isterdim. Doğası güzel olan bir kent tercihim olurdu".
> "Yaşadığım yerde çok fazla taşıt trafiği var ve fabrika bacalarından çıkan kirli havadan dolayı hava çok kirli. İlçe merkezinde yeşil alan bolluğu istiyorum".
> "Sessiz, sakin, rahat uyuyabileceğim, ailemin güvenli ve huzurlu olabileceği bir yerde yaşamak isterdim".

Bu sorular için verilen yanıtların kodlama yöntemi ile değerlendirilmesi yapılmış ve bu doğrultuda toplam 443 defa kodlama yapılmıştır. Yanıtların değerlendirilmesinde "hayaller" tema olarak seçilmiş ve bu tema ile ilişkilendirilen ana kodlar olarak "mekân faktörü", "çevresel faktörler" ve "insan faktörü" belirlenmiştir. Ayrıca insan faktörü ana kodu için alt kodlar; "hedefler, kişisel ilgi ve tutkular, anılar ve tecrübe, kültürel özellikler, sosyal ilişkiler ve duygu durumu"dur. Yapılan analiz sonucunda Görsel 5'te gösterilen kod haritası elde edilmiştir. Buna göre; yanıtlayanların yaşadıkları yerle ilgili hayallerinde en yoğun biçimde çevresel faktörler ve ardından mekân faktörü ile ilişki kurdukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Görsel 5 Yanıtlara ilişkin kod haritası

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, katılımcıların demografik özelliklerine göre yaşadıkları yerlerin, bu yerlerde geçirdikleri sürelerin, aidiyet duygularını şekillendiren faktörlerin ve bu yerlerle olan duygusal bağlarının analiz edilmesini amaçlamıştır. Anket yanıtlarına dayanarak elde edilen çıkarımlar şu şekildedir:

- İnsanların kendilerini ait hissettikleri yerler genellikle kişisel deneyimlerine ve çevresel faktörlere dayanmaktadır. Bu durum, bireylerin yaşadıkları yerlere duygusal bir bağ geliştirmelerini ve o yerlerde anlam bulmalarını sağlayan temel etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir.
- Genel olarak, insanların hayatlarında anlam ifade eden yerlerin çoğunlukla çocukluklarını geçirdikleri yerler, aile evleri veya doğa ile iç içe olan yerler olduğu belirtilmektedir. İnsanların bu yerler hakkındaki yorumları, genellikle kişisel deneyimlerine ve bu deneyimlerin anlamlandırdığı duygusal bağlara dayandırdığı tespit edilmiştir.
- Çocukluk dönemi ile lise yılları aidiyet hissedilen dönemler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemler, bireylerin kimliklerini ve ait oldukları topluluğu tanımlamalarında öneme sahiptir. Ayrıca doğulan ve büyüme döneminin geçirildiği yere ait hissetme eğiliminin olduğu söylenebilir.
- Sessizlik, aile ve arkadaşlarla birlikte olma gibi unsurlar, bireylerin kendilerini ait hissetmelerine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Bu faktörler, yaşadıkları yerlerde huzur ve güvenlik duygusunu pekiştirmekte rol oynamaktadır.
- Aile ve arkadaşların bulunduğu yerde olmanın, güvenlik ve mutluluk hissiyatını artırdığı ifade edilmiştir. Öte yandan aile ve arkadaşlarla yaşama isteği olmasına rağmen, tek başına yaşamak isteyenler de oldukça fazladır.
- Doğa ile iç içe olma ve deniz kıyısında yaşama gibi çevre unsurları da aidiyet duygusunu güçlendiren faktörler arasındadır. Ayrıca özellikle kıyı bölgeleri yaşamak için tercih edilmektedir.
- Kolay ulaşılabilirlik, sosyal etkinliklere katılım imkânı ve farklı kültürlerle etkileşim kent yaşamının sunduğu avantajlar olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan köy yaşamının ise; sakinlik ve huzur sağladığı düşünülmektedir. Mahalle kültürü ankete katılan kullanıcılar tarafından oldukça önemsenmektedir.

- Kültürel etkinliklere, sanatsal faaliyetlere, müzelere ve galerilere erişimin önemi vurgulanmaktadır. Bu tür mekanlara sahip olmanın, bir yaşam yerinin tercih edilebilirliğini arttırdığı söylenebilir.
- İdeal bir yaşam yerinin maddi olanaklara uygun olması ve sosyal güvencenin bulunması önemli kriterler arasında yer almaktadır.
- Kişisel refah ve mutluluk ön plandadır. İnsanlar kendi huzur ve mutluluklarını önemsemektedir.
- İş imkanları ve ekonomik fırsatlar, bir yaşam yerinin tercih edilmesinde etkili olan önemli faktörler arasında görülmektedir. Bu durumda; insanların iş bulma olanakları, ekonomik kazançları gibi durumların yaşam standartları üzerinde doğrudan etkili olduğu ve yerleşim yerleri seçiminde belirleyici rol oynadığı söylenebilir.

Sonuç olarak; yaşam yerleri ile ilgili kültürel, ekonomik, sosyal ve duygusal faktörlerin etkilerinden söz edilebilir. İnsanların yaşadıkları yerlerle olan duygusal ve anlamsal ilişkileri, kişisel deneyimlerin özellikle mekânsal ve çevresel faktörlerin varlığı ile şekillendiği sonucuna ulaşılabilir. Bu faktörlerin etkilerinin tespiti yerleşim yerlerinin planlanması, yönetilmesi, ihtiyaç ve beklentilerin şekillenmesi noktasında daha etkili politikalar oluşturabilmek adına yol gösterici olabilir.

Yazar Katkı Oranları başlığı

Çalışmaya 1. Yazar: %50 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı başlığı

“Bireylerin Yaşam Alanı Tercihlerinde Geçmiş Tecrübe ve Aidiyetin Karar Verme Sürecine Etkisi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akbarishahabi, L. (2022). İnsan ölçeğinde tasarlanan kentsel mekanlar ve kent sakinlerinin aidiyet duyguları üzerine bir değerlendirme. *Kent Akademisi Dergisi, 15*(1):136-154. https://doi.org/10.35674/kent.991918

Akyol, Ö. (2019). Yere aidiyetin çevreyi algılama ve anlamlandırmaya etkisi üzerine hasköy bölgesinde bir inceleme. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), 3*(1), 69-82.

Alkan, İ., N., & Yeşil, M. (2022). Çevresel faktörlerin insan üzerindeki etkisinin duygusal haritalama yöntemi ile ölçülmesi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences, 5*(2), 163-177. https://doi.org/10.53353/atrss.1064166

Ateş, A., & Sunar, H. (2019). İvriz kültürel peyzajı alanının çevrimiçi ziyaretçi yorumları ile analizi: Google haritalar örneği. *Ereğli International Science and Academic.*

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388. https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299

Bekci, B., Üçok, M., & Oğuztürk, G.E. (2022). Ulaşım aksı üzerinde yer alan çocuk oyun alanlarının peyzaj karakter analizinin rize kent ölçeğinde irdelenmesi: Fener mahallesi örneği. *Bayburt Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 5*(1), 8-18. https://doi.org/10.55117/bufbd.1004325

Göksoy, S., K., & Hacihasanoglu, O. (2023). Sosyal sürdürülebilirlik ilkelerinin yere aidiyet parametresi ile değerlendirmesi: İstanbul Bahçelievler merkez mahallesi. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi, 4*(6), 33-56.

Gürbüz, Z., & Özer, Ö. (2022). Turizm türlerinin kelime bulutu ile analiz edilmesi: Karakoçan ilçesi örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research, 12*(2), 252-264.

İlgar, S., C., & İlgar, M., Z. (2014). Nitel veri analizinde bilgisayar programları kullanılması. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi/IZU Journal of Social Science.*

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 62-80.

Koç, F., Çetin, O., & Alnıaçık, Ü. (2019). Şehir imajının aidiyet üzerindeki etkisi: Kandıra örneği. In *International Marmara Social Sciences Congress,* p. 455.

McNaught, C., & Lam, P. (2010). Using Wordle as a supplementary research tool. *Qualitative Report, 15*(3), 630–643.

Solak, S., S., G. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: Kavramsal ve kuramsal bir bakış space-identity interaction: a conceptual and theoretical overview. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(1), 13-37.

Yusufoğlu, Ö., Ş., & Cerev, G. (2019). Gençlerde aidiyet düzeyinin akademik başarıya etkisi: Fırat Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(2), 289-302. https://doi.org/10.18069/firatsbed.536882

Extended Abstract

The purpose of this study is to determine the effects of the environments that individuals have been in for various reasons throughout their lives, their memorability, their potential to create permanent memories, and the effects of these on their decisions about where to live/prefer to live, as well as the factors in the formation of a sense of belonging, using qualitative data. In this context, a survey study consisting of open-ended and multiple-choice questions was conducted. The survey included questions on demographic structure, memories of living space, belonging to living space, preferences, and tendencies. With the questionnaire, 18 questions were asked to the participants, 5 of which were interpretative and required text writing. The survey was conducted with students over the age of 18 studying at Ordu University Landscape Architecture Department. The research was conducted face-to-face between October 2023 and December 2023 and a total of 105 valid questionnaires were reached.

In the first stage of the evaluation, the word cloud analysis method was used for the open-ended questions in the questionnaire, which required the participant to indicate their comments and evaluations by writing text. The answers transferred to Word software were analyzed in the MAXQDA 2020 software program, and visuals were produced.

In the second stage, content analysis was conducted by the researchers to evaluate the responses to the open-ended questions. The data was first evaluated separately by the researchers, and common codes were determined because of the comparison. Thus, it was aimed to categorize the data more easily and to identify existing relationships. In this way, the MAXQDA 2020 software program was used, and code maps were created with the visualization tools of the program.

In the third stage, Frequency and Chi-square relationship analyses were performed for standard survey questions.

According to the study, factors such as quietness and being with family and friends contribute positively to individuals' sense of belonging. Environmental factors such as being in touch with nature and living by the sea are among the factors that strengthen the sense of belonging. Easy accessibility, the opportunity to participate in social activities, and interaction with different cultures are considered advantages offered by urban life. It has been stated that being where family and friends are increases the feeling of security and happiness. The places where people feel they belong are generally based on personal experiences and environmental factors. Job opportunities and economic opportunities are seen as important factors influencing the choice of a place of residence. In general, it is stated that the places that have meaning in people's lives are mostly the places where they spent their childhood, family homes or places in touch with nature.

In conclusion, it can be said that people's emotional and semantic relationships with the places they live in are shaped by personal experiences, especially the presence of spatial and environmental factors. Determining the effects of these factors is thought to be guiding the creation of more effective policies in terms of planning and managing settlements and shaping needs and expectations.

2024, VOL 14, NO 4, 1617-1633
DOI: 10.48146/odusobiad.1539723
Geliş Tarihi/Received Date: 28.08.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 10.12.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Teacher opinions about MindUP curriculum[1]

Zeynep Altuntaş[2], Gökhan Özsoy[3]

[2] Ordu University, Institute of Social Sciences, Department of Primary Education, Ordu, Türkiye.
[3] Ordu University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Ordu, Türkiye.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the changes that the MindUP curriculum creates on the behaviors of 3rd grade primary school students, which are thought to help them improve mental fitness, from the teacher's perspective. In order to examine the changes created by the curriculum on student behavior, it was deemed appropriate to design this research in the case study model, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 3rd grade students studying at a public school in the central district of Samsun province in the spring semester of the 2021-2022 academic year. The program was applied to all students in a class in order to use a total of 15 lessons in the "MindUP Curriculum" book as a classroom development model. In this regard, the study was completed with a total of 26 students aged between 8 and 9. In this study, where the case study model was used, the data were obtained through easily accessible case sampling and a semi-structured interview form from a classroom teacher working in a primary school affiliated with the Ministry of National Education. The data collection process in the study took a total of 8 weeks. Content analysis technique was used to analyze and evaluate the verbal data obtained. As a result of the analysis, the data was categorized into themes and sub-themes. As a result of the research, it was seen that the MindUP curriculum had positive effects on children's attention, focus, communication with other individuals, helpfulness and self-regulation behaviors. It is also among the results of the research that it contributes to children's multifaceted awareness such as creativity, discovery (curiosity), cooperation, empathy and socialization. It is among the opinions expressed by the teacher that the MindUP curriculum is applicable in terms of contributing to children's awareness, but that the same program will be more effective when applied to 4th and 5th grade students.

KEYWORDS

Conscious awareness, primary school, teacher opinion, MindUP.

MindUP öğretim programı hakkında öğretmen görüşleri

ÖZET

Bu araştırmada MindUP öğretim programının ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin zihinsel zindeliği geliştirmelerine yardımcı olabileceği düşünülen davranışları üzerinde oluşturduğu değişikliklerin öğretmen gözünden incelenmesi amaçlanmıştır. Öğretim programının öğrenci davranışları üzerinde oluşturduğu değişiklikleri incelemek amacıyla bu araştırmanın nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması modelinde desenlenmesi uygun görülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Samsun ili merkez ilçesinde bulunan bir devlet okulunda öğrenim görmekte olan 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. "MindUP Öğretim Programı" kitabındaki toplam 15 dersin sınıf geliştirme modeli olarak kullanılması amacıyla program bir sınıf kapsamındaki bütün öğrencilere uygulanmıştır. Bu doğrultuda yaşları 8 ila 9 arasında değişen toplam 26 kişilik bir öğrenci grubu ile çalışma tamamlanmıştır. Durum çalışması modelinin kullanıldığı bu çalışmada veriler, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yolu ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ilkokulda görev yapmakta olan sınıf

[1] Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu çalışma, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nca, 27.12.2021 tarihinde yapılan ve 14. oturumda alınan 2021-249 nolu kararın onayı ile yürütülmüştür.

Atıf: Altuntaş, Z., & Özsoy, G. (2024). Teacher opinions about MindUP curriculum. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, *14*(4), 1617-1633. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1539723

Sorumlu Yazar: zeynepaltuntas55@outlook.com
© 2024 ODÜ SOBİAD

öğretmeninden yarı yapılandırılmış görüşme formu yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada verilerin toplanma süreci toplam 8 hafta sürmüştür. Elde edilen sözel verileri çözümlemek ve değerlendirmek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler, analiz sonucunda tema ve alt temalara ayrılarak kategorize edilmiştir. Araştırma sonucunda uygulanan MindUP öğretim programının çocukların dikkat, odaklanma, başka bireylerle olan iletişim, yardımseverlik, öz düzenleme davranışları üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Ayrıca yaratıcılık, keşif yapma (merak), işbirliği, empati ve sosyalleşme gibi çocukların çok yönlü farkındalıklarına da katkı sağladığı araştırmanın sonuçları arasındadır. MindUP öğretim programının çocukların farkındalıklarına katkı sağlaması açısından uygulanabilir olduğu fakat aynı programın 4. ve 5. Sınıf öğrencilerine uygulandığında daha çok verim alınacağı öğretmen tarafından bildirilen görüşler arasındadır.

ANAHTAR KELİMELER

Bilinçli farkındalık, ilkokul, öğretmen görüşü, MindUP.

Introduction

Approximately one in every five school-age children struggles with learning or attention problems such as behavioral, social, emotional difficulties and academic failure. It is thought that most of these learning and attention problems are caused by difficulties in children's self-regulation skills (Blair & Diamond, 2008; McClelland & Cameron, 2011). Children whose self-regulation skills are not sufficiently developed face difficulties in paying attention to what is taught and experienced, maintaining control over negative behaviors, and completing assigned tasks with focus (McClelland & Cameron, 2011). These difficulties experienced by children may cause decreases in academic performance, maladaptive behaviors in the classroom environment, and may also lead to serious problems in their ability to keep up with real life (Bronson, 2000; Valiente et al., 2008). Due to the prevalence of children facing such problems, it is considered important to determine the effectiveness of practices aimed at developing self-regulation skills, enabling them to apply these skills to real life when necessary, and improving and regulating behaviors in the classroom. One of the most promising of these applications includes mindfulness-based interventions developed for use in schools (Hai et al., 2021).

It seems possible to improve students' social and emotional well-being with awareness-based interventions (Durlak et al., 2011; Sklad et al., 2012). Social and emotional programs, which are increasingly being implemented in schools, now function as an important part of education (Greenberg et al., 2017). In addition, the development of awareness-based intervention programs is popular as one of the steps taken in education in terms of improving the welfare level of children (Semple et al., 2017). There is a general understanding adopted in the 21st century that children should be taught social-emotional skills and be able to apply them when needed in order to be successful not only academically but also in general (Crooks et al., 2020). Awareness-based interventions basically aim to help children regulate their emotions, establish healthy relationships with other individuals, and develop feelings such as compassion and empathy, kindness and altruism (de Carvalho et al., 2017). Some studies have shown that mindfulness-based interventions cause a significant decrease in people's stress levels (Barnes et al., 2007; Carlson et al., 2001; Craigie et al., 2008). Based on the information provided, it is thought that by minimizing the stress on children with awareness-based interventions and improving their self-regulation skills, children can become more successful individuals both academically and in their out-of-school lives by ensuring mental fitness. In addition, considering the general stress experienced by children as well as the stress and hopelessness caused by the ongoing COVID-19 epidemic process, it is thought that the importance of awareness-based interventions will increase even more in this period. Considering the problems that stress creates on children, such as the inability to establish healthy friendships with friends, decreases in school success, decrease in self-confidence, and lack of interest in social activities (Engin et. al., 2013), it is thought that the necessity of awareness training is inevitable in terms of children's general success and happiness.

Individuals are born with the ability to understand and comprehend conscious awareness from the moment they are born. However, what is important is in which areas of their lives they can turn this innate talent into a skill and apply it (Brown, 2003). The most important thing is to ensure that children's innate awareness and desire to live in the moment and be in the present can continue. In order to achieve this situation, children must first be able to comprehend with mental clarity, then develop it, and finally strive to make this success sustainable. Therefore, mindfulness training for children has an important place in transferring and applying the above-mentioned basic human skills to life and thus shedding light and enlightening children whenever they need it in their lives (Snel, 2016).

It will be of great help to children if they know awareness skills and apply them when necessary, before they get caught up in the stress of life, before they encounter family or environmental problems, in short, before they encounter the general difficulties of life. It cannot be predicted years in advance how difficult living conditions await children years later and to what extent the stress they will experience will negatively affect both their brain and life activities. However, thanks to awareness training, it is possible for them to be able to make sense of emotions, thoughts and experiences, to realize them, to maintain their awareness by paying attention, to accept both themselves and others as they are and to establish healthy relationships accordingly (Maloney et al., 2016).

One of the most promising awareness programs applied to students in schools is the "MindUP" curriculum developed by the Hawn Foundation (2011). "Designed to be implemented by teachers in classrooms, the "MindUP Curriculum: Grades 3-5: Brain-Focused Strategies for Learning and Living" curriculum aims to help children transfer their awareness to their lives when necessary and discover themselves through activities.

The main purpose of this research is to examine the changes that the MindUP curriculum creates on the behaviors of 3rd grade primary school students, which are thought to help them develop mental fitness, in line with the teacher's opinion. In line with this main purpose of the research, answers were sought to three questions:

1. What are the changes that the MindUP curriculum, which was prepared in accordance with the development of third grade students, creates on children's attention, stress, focus, communication and helpfulness with other individuals, self-acceptance and self-worth, self-regulation and self-controlled behavior, based on the teacher's opinion?
2. What are the versatile awarenesses that the MindUP curriculum creates on students based on the teacher's opinion?
3. Based on teacher opinions, what are the opinions about the effectiveness of the MindUP curriculum, which is an awareness-based intervention approach?

The needs of institutions, teachers and students that are a part of the education system for new and different alternative approaches, supporting students' cognitive, moral, social-emotional development, awareness of their values, etc. Considering the goals, the importance given to conscious awareness training continues to increase. This study aimed to examine the impact of the MindUP curriculum, which is one of the promising awareness trainings implemented in schools and developed by the Hawn Foundation (2011), on children, based on teachers' opinions. The program has been implemented in many schools around the world and has been shown to contribute to children's mental health, social relationships and academic success (Barker & Banks, 2016; Hai et al., 2021; Perry-Parrish et al., 2016). It is thought that the fact that the activities and lessons in the MindUP Curriculum have not been implemented in Turkey yet and therefore are not subject to national literature will reveal the importance of this research as it is the first. However, it is considered important to determine the effectiveness of the research, especially during this period, in order to help children develop the ability to manage the increasing stress factors caused by the ongoing COVID-19 epidemic process. Helping children learn to correct both the way their brains work and their own emotions and thoughts, in order to create a road plan that leads to a positive way of thinking by getting rid of mental despair, is

considered very important for them to be successful individuals in their daily lives as well as in their academic life. It is thought that by implementing the MindUP curriculum, which has already been planned, accepted and its benefits have been found in the international literature, for the first time in Turkey, the observations and opinions that emerge as a result of observing the effects of the courses and activities within the program on the students will guide other educators.

Method

In this part of the study, information about the research model, study group, data collection tools and data analysis sections are included. In this study, ethics committee permission was obtained from Ordu University Social and Human Sciences Research Ethics Committee within the scope of research and publication ethics with the decision number 2021-249 dated 27 December 2021.

Research Model

A qualitative research approach was adopted in this study. Qualitative research approaches are research methods that provide flexibility to the researcher in shaping the process and use data collection techniques such as observation, interview, audio and visual document analysis (Yıldırım & Şimşek, 2018).

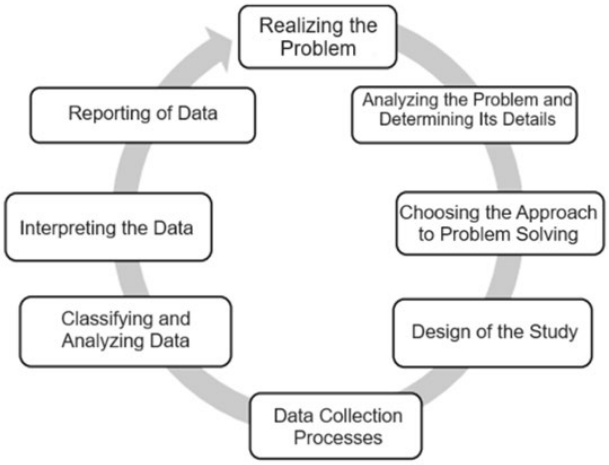

Figure 1 Qualitative research process

The qualitative research process outlined by Creswell (2002) includes three main factors (Figure 1). The first and most important thing is to create a detailed theoretical framework representing the subject of study. Then, a plan should be developed that can be implemented gradually and may vary in terms of time and financial resources. The last and third step is to report the study in an understandable, clear and fluent language that the reader can easily understand (Bengtsson, 2016; Creswell, 2002; Merriam and Grenier, 2019). In this research, three main factors were tried to be strategically applied, taking into account the qualitative research process put forward by Creswell.

The research was designed in the case study model, which is one of the qualitative research methods. A case study consists of a detailed examination of a subject, a special event or any environment (Paker, 2015). What is described as a "situation" here may be a person or a community, or it may be an event or the implementation of a certain program (Creswell, 2007). The subject of this research is the MindUP curriculum. In this study, it was deemed appropriate to use the case study method in order to examine in depth the changes in children's behavior

after the implementation of the MindUP program from the teacher's perspective. The status of the study is "Implementation of the MindUP curriculum".

Working Group

The study group of the research was selected from 3rd grade students studying at a public school in Samsun in the 2021-2022 academic year. The 15 lessons in the "MindUP Curriculum" book prepared by the Hawn Foundation for grades 3 and 5 were applied to all students in a class as a class development model and to be implemented within a specific program. In this context, the research was completed with a total of 26 students, 12 girls and 14 boys between the ages of 8-9.

Data Collection Tool

In this research, interview technique was used as a data collection tool. The interview technique used in qualitative research is one of the non-standardized data collection tools (Özer, 2003). The interview technique, which is the most commonly used technique in qualitative research, is very powerful in terms of clearly expressing people's feelings, experiences and opinions. In addition, since the interview technique is based on speech, which is the most common form of communication, it helps individuals express their thoughts easily (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this context, in the research conducted, it was deemed appropriate to use the Classroom Teacher Opinion Form in order to determine the classroom teacher's opinions about the application in detail. In the research, semi-structured interview, one of the interview techniques, was preferred and accordingly, the form was prepared by the researcher through a series of three steps. The stages in preparing the form are explained below.

1. Firstly, the theoretical basis of the teacher opinion form was established and, accordingly, a field survey was conducted using similar studies. At this stage; Schonert-Reichl et al. (2015), Schonert-Reichl and Lawlor (2010), Carvalho et al. (2017), Perry-Parrish (2016), Crooks et al. (2020), Thierry et al. (2016) studies were used.

2. Semi-structured interview was preferred among the interview types in the research. This interview was preferred because it requires clearly determining the teacher's views and examining the teacher's thoughts in order to better understand these views.

3. As the third stage in the preparation of the form, interview questions were prepared. In the light of the information obtained up to this stage in the preparation of the questions, the questions were arranged by taking the opinions of the researcher, two classroom teachers and three field experts, and the form was given its final form.

Necessary permissions were obtained from the relevant class teacher for the data collection, the families of the students who volunteered and gave permission were asked to sign the “Informed consent/assent form”, and research and publication ethics were followed throughout the research process.

Analysis of Data

In this study, the data obtained with the semi-structured interview form was analyzed using the content analysis method. The main purpose of content analysis is to present the data collected from the research by going through detailed processes, organizing it within a certain framework and interpreting it objectively in a way that the reader can easily understand (Koçak & Arun, 2006). In this study, the data were categorized by creating themes and sub-themes as a result of the analysis. The data was first coded, and the codes obtained from the raw data were divided into sections in line with their common characteristics and themes and sub-themes were determined.

Findings

In this part of the research, the data obtained after the MindUP curriculum applied to 3rd grade primary school students, in line with the opinions of the classroom teacher, was content analyzed and presented in tables. Direct teacher opinions regarding the sub-themes presented under each table are included. Data obtained in line with the teacher's opinions; It is divided into themes such as focus, internal experience, cognitive experience and social experience. Focus theme; It is divided into three sub-themes: how our brain works, mindful awareness and focused awareness. Inner experience theme; It is divided into six sub-themes: careful listening, careful seeing, careful smelling, careful tasting, careful movement I and careful movement II. Cognitive experience theme; three sub-themes: gaining perspective, choosing optimism, and appreciating happy experiences; The theme of social experience is; It is divided into three subthemes: expressing gratitude, doing good, and moving mindfully in the world. Each theme and sub-themes are presented in the tables below, categorized as changes observed in the process, difficulties and limitations experienced in the process, in line with the opinions obtained from the classroom teacher.

Themes and Sub-Themes Obtained According to Teachers' Opinions: Focus

Three sub-themes created for the "Focus" theme of the research in line with the data obtained from the teachers' opinions were categorized as the changes observed in the process and the difficulties and limitations experienced in the process (Table 1).

Table 1 Sub-themes of the "Focus" theme, changes observed in the process, and difficulties and limitations experienced in the process, in line with teacher opinions and researcher observations.

Subtheme	Opinions Gathered from the Teacher	
	Changes Observed in the Process	Difficulties and Limitations Encountered in the Process
How Does Our Brain Work?	Visual memory development Development of creativity Awareness of brain functions	Lack of fundamental knowledge High-level course content
Mindful Awareness	Increased participation in class Stress control Increase in attention Development of environmental awareness	Insufficient time
Focused Awareness	Breath control Body awareness	Open space requirement (due to COVID-19 epidemic process measures)

After the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom, the first lesson "How Does Our Brain Work?" The classroom teacher's opinions about the course are given below, in line with the semi-structured interview form on the subject:

> "I noticed that the students had difficulty in understanding the subject at first, because they did not have prior knowledge about the brain and I think due to their age. However, as they saw the parts and locations of the brain thanks to the brain visual we brought to the class, I witnessed them talking among themselves like "your amygdala is here, look." Later, when he started giving examples from daily life, the subject began to attract the children's attention even more. For example, after the example of running away from the dog and wanting to hit our friend when we got angry, some students talked about similar memories they had. As the examples increased and they listened to each other, they began to enjoy sharing facts about their brains. Sharing the memories they experienced and the scenarios they created helped them learn the functions of the parts of their brains by connecting with them and understand how important an organ their brains are. When I asked the children to draw pictures about the brain, they liked the idea because I think, due to their age, they like to express the things they have learned by drawing pictures rather than expressing them verbally. The fact that they looked at their friends' drawings with curiosity while drawing and tried to explain what they drew to each other made this topic even more fun. Almost every

> day, during one of the last lessons, I would ask students to turn on music and sometimes dance to relax. Since the MindUP curriculum book suggests combining students with different fields such as mathematics and music in order to reinforce what they have learned, when I asked the students to write songs about the brain that day, they were excited about the idea of sharing what they knew as a song. Thanks to the fun activities, children understood that their brain is an important organ, became aware of the functions of important regions in the brain, and began to communicate with each other and pronounce the words they heard for the first time among themselves. In fact, when a student's mother was angry with him when they went home, the student's response to his mother was, "Mom, your amygdala seems to be working too hard, too." This shows that the subject really caught the attention of the children and that they reflected it in daily life in this way. "I also think that the activities within the scope of this course (making songs about the brain, drawing pictures) contribute to children's creativity."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the second lesson, "Mindful Awareness", are given below:

> "I think the activities in the mindfulness course are more appropriate to the age of the students. They had no difficulty in understanding, and even participated in the lesson by giving very different examples to the examples in the activity sheet provided. Some students have heard about the method of counting from 1 to 10, especially when they are angry, by their families and stated that they sometimes apply it, but most of my students learned it new and it attracted their attention. Similarly, listening carefully to the sounds around them in times of anxiety and knowing that this method would relax them also attracted their attention. Thanks to these lessons and activities, students had the opportunity to add to their knowledge about being careful and being careless. I think these activities contribute greatly to students' awareness of their environment. For example, during break time, a student of mine asked, "Teacher, did you hear the voice?" asked. When I asked what the sound was, he replied, "So you didn't pay attention, teacher, I heard the sound of the fire department." This shows that the activities can be used by students outside of class and help raise awareness in students about attention. "Only the limited time caused us to do the activities a little quickly and consecutively."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course are given below, in line with the semi-structured interview form regarding the 3rd lesson, "Focused Awareness: Basic Application".

> "The mindful breathing exercise, which is similar to the counting from 1 to 10 or careful listening exercises we showed in the previous lesson to relax our minds, was also an activity appropriate for the age of the students. In this way, the students both had fun and realized the importance of breathing by focusing on our breath and body, rather than ordinary breathing by thinking about other things to relax. In this way, they learned another activity that relaxes their minds that they can easily apply in their daily lives. They also became aware of how they did this by focusing only on their breathing and observing the change and relaxation in their bodies. However, due to the Covid-19 epidemic process, we had to do the breathing activity within the scope of this course outdoors outside the classroom."

Themes and Sub-Themes Obtained According to Teachers' Opinions: Inner Experience

In line with the data obtained from the teachers' opinions, the six subthemes created for the "Inner Experience" theme of the study were categorized as changes observed in the process, difficulties and limitations experienced in the process (Table 2).

Table 2 Sub-themes of the "Inner Experience" theme, changes observed in the process, and difficulties and limitations experienced in the process, in line with teachers' opinions

Subtheme	Opinions Gathered from the Teacher

	Changes Observed in the Process	Difficulties Encountered in the Process and Their Limitations
Careful Listening	Voice awareness Self control Communication with other individuals	Failure to achieve absolute silence
Mindful Seeing	Curiosity (making exploration) Vision awareness Cooperation	
Mindful Olfaction	Smell awareness Focusing	
Mindful Tasting	Taste awareness Nutrition control	
Careful Movement I	Body awareness (post-activity sweating, facial flushing, palpitations, fatigue) Understanding the relationship between pulse and breathing rate Curiosity (exploring)	Students sweating after activities requiring movement
Careful Movement II	Stability control Awareness of arm and leg movements (during walking activity) Physical response control	Open space requirement

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the lesson on the subject of "Careful Listening", which is the 4th lesson, are given below:

> "I can say that careful listening activities actually include the games I have played with my students so far. Adjusting their voices when I open and close my arms, or a game similar to the ear to ear game, are games that all students know and enjoy playing. However, learning these things in conjunction with their brains made them aware of what they could do on their own. I think that the activities within this course, such as the ability to adjust their own voices, have positive effects on students' self-controlled behavior. I also think that careful communication and learning through play that there are different ways to express the same idea will benefit their communication with each other. In primary schools, when a teacher says something, they immediately ask, "Is this how we are going to do it, teacher?" There are many who say. But now, when I say something, "Teacher, I listened carefully, you said so." "Their words increased."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the lesson, based on the semi-structured interview form regarding the 5th lesson, "Mindful Seeing", are given below:

> "The children had a lot of fun doing the activities in the careful vision lesson. First, putting students in the role of scientists in the laboratory helped them learn real-world relevance for attentive vision. When I distributed the objects (leaves and stones), they first got excited and curious, and after I made the explanations, the quest to discover something new motivated them even more and made them look more carefully, looking for different features in the objects I distributed. Careful viewing activities generally enabled children to look more closely and carefully. Making arrangements for their friends' events and seeing what their friends did not see made them proud. They liked seeing details that they did not notice at first glance or that only they noticed, and they constantly felt the need to point them out to me. "He taught students that careful work can be improved by collaboration, sharing new ways of seeing with peers, looking closely more than once, and reviewing drawings they have recorded."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the lesson on the 6th lesson, "Mindful Olfaction", are given below, in line with the semi-structured interview form.

> “The activities within the scope of the careful smelling lesson, similar to the attentional listening lesson, enabled the students to focus on a single sense, notice the smells around them, analyze them, and express these smells with the adjectives they use (smelling like rotten, fishy, moldy). While trying to distinguish the smells, they focused only on that object and were as quiet as possible. "In addition, they learned that smells create signals in the brain, and that some smells even trigger the secretion of the dopamine hormone and thus make us feel good, enabling them to establish a connection between smell and the brain."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the lesson based on the semi-structured interview form regarding the 7th lesson, "Mindful Tasting", are given below:

> “Mindful tasting activities, such as careful seeing and smelling, also gave children the opportunity to both relax and be aware. With the curiosity and participation of the children, they shared unexpected things about the food that they had not noticed before, and they gradually became aware of the flavors by focusing on their taste. Careful tasting activities both increased children's tasting experiences and increased their awareness of tastes. Mindful tasting can also have major impacts on students' health when practiced regularly. "Not only does it provide benefits such as focus, but it can also help students understand how well they digest their meals and feel full, which can prevent them from overeating."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 8th lesson, "Careful Movement I", are given below:

> “The students loved the mindful movement class because they both moved and noticed the changes in their bodies. Especially the methods of finding heartbeats were interesting to them, they wanted to find them constantly. They even tried to find out again and again, first by trying one method and then the other, wondering if there were any differences. When they saw the difference between the numbers they found in their heartbeats, first when they were calm and then when they were moving, they felt proud of their attitude of reaching a scientific conclusion. I can say that the fact that their parents said that they would measure their pulses when they went home, and that they even measured them, noted them down and brought me the results the next day, shows how much they enjoyed this lesson and that their awareness of this subject has now increased.”

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 9th lesson, "Careful Movement II", are given below:

> “In this lesson, students learned information about acting carefully, similar to the activities they saw in the previous lesson, by doing and experiencing. The students had a lot of fun because all the activities in this course required movement. At the same time, while having fun, they learned about their brains in accordance with their age, that their brains manage the movements in their bodies, and that the mind and body actually move together. In this way, they understood the ways and importance of developing a positive mind. I think this will be useful for students to establish healthy relationships. Activities such as mindful walking helped students focus on their immediate physical experience. In this way, I think it will reduce the distress of students in situations such as walking and waiting in the canteen line. Balancing exercises do not require preparation. Thus, students can easily apply such simple exercises at any time of their lives. I think mindful walking is both an easy and beneficial exercise that combines awareness with movement. Students were excited while doing the exercises in this lesson and encouraged each other to do the exercises. "Children learned that they could both carefully observe the changes in their bodies and that controlling their physical reactions was actually possible with simple exercises."

Themes and Sub-Themes Obtained According to Teachers' Opinions: Cognitive Experience

In line with the data obtained from the teachers' opinions, the three subthemes created for the "Cognitive Experience" theme of the study were categorized as changes observed in the process, difficulties experienced in the process and limitations (Table 3).

Table 3 Sub-themes of the "Cognitive Experience" theme, changes observed in the process, and difficulties and limitations experienced in the process, in line with teachers' opinions

Subtheme	Opinions Gathered from the Teacher	
	Changes Observed in the Process	Difficulties and Limitations Encountered in the Process
Getting Perspective	Group work (cooperation) Socialization Empathy Perspective taking (taking a point of view)	Includes activities that require long periods of time
Choosing Optimism	Awareness of optimistic and pessimistic thinking	
Appreciating Happy Experiences	Creativity Awareness of being happy and making happy	

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 10th lesson, "Getting Perspective", are given below:

> "I think developing the ability to handle a situation in more than one way has social benefits, such as reducing conflicts between students and making group work easier. By gaining different perspectives, students can accurately interpret the behavior of people around them and thus measure their own behavior and reactions. Activities carried out within the scope of gaining perspective, such as each student completing a story in a different way, choosing a role for themselves in the story and continuing that role by imagining it differently, help students develop empathy and thus establish healthier communication with their environment."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 11th lesson, "Choosing Optimism", are given below:

> "Thinking optimistically and pessimistically is very important for students' personal development. It was interesting for them that it was possible to think optimistically even when a negative situation occurred, that optimistic or pessimistic thinking was a situation that affected their own health and success, and that they tried to understand this by relating it to real examples of problems they experienced and shared them with each other. "I think students understand the importance of thinking optimistically to help lift their spirits when they are stressed or feeling down."

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 12th lesson, "Appreciating Happy Experiences", are given below:

> "This lesson really helped the children recall happy memories. They wanted to share those memories with their friends, and while sharing, they were excited and happy as if they were living that moment. So they really realized that just remembering happy memories made them happy. When I asked them to create a mini movie thinking about the memories, some of the children even gave names to those movies. They shared posts using their creativity, such as "Teacher, the name of my comedy movie is a beautiful day with my friend Akın." Some of the students even wrote names for their movies when I asked them to draw a

section from these movies. “I think the activities within this course make children really happy and contribute to their creativity.”

Themes and Sub-Themes Obtained According to Teachers' Opinions: Social Experience

Based on the data obtained from the teachers’ opinions, the three subthemes created for the “Social Experience” theme of the study were categorized as changes observed in the process, difficulties experienced in the process and limitations (Table 4).

Table 4 Sub-themes of the "Cognitive Experience" theme, changes observed in the process, and difficulties and limitations experienced in the process, in line with teachers' opinions

Subtheme	Opinions Gathered from the Teacher	
	Changes Observed in the Process	Difficulties and Limitations Encountered in the Process
Expressing Gratefulness	Establishing a relationship of gratitude and thanking Communication and helpfulness with other individuals	
Doing Good	Kindness and helpfulness to other individuals Realizing that good deeds can be done without requiring any effort.	Female students are more active in the activities in this course.
Moving Mindfully in the World	Helpfulness Cooperation Reflecting positive emotions Becoming aware of people who need help and situations that require help Awareness of responsibility	

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 13th lesson, "Expressing Gratefulness", are given below:

> “Within this course, students first learned what gratitude is. Because this concept was not a concept they had heard before. They saw that there are different ways to show gratitude, such as saying thank you, receiving a gift, or giving a compliment. They learned that every behavior from the other person that makes us happy creates a feeling of gratitude. They identified people or situations in their lives for which they were grateful and thought about why they were grateful. Thanks to the activities within this lesson, children remembered the important things, big and small, that made them happy to be alive. They learned the importance of gratitude by learning that expressing gratitude makes the other person relaxed and happy.”

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the lesson on the 14th lesson, "Doing Good", based on the semi-structured interview form, are given below:

> “Doing good was a great lesson for my students. My female students, in particular, were more active in this regard and wanted to share their ideas by participating in the lesson more. I think this course increased students' awareness. Because when it comes to doing good, the first thing that comes to mind is examples that require great effort. But when they learned that every action that makes the other person happy is doing good, they realized how many good deeds they actually did during the day.”

Following the implementation of the activities suggested in the "MindUP Curriculum" book in the classroom environment, the classroom teacher's opinions about the course, based on the semi-structured interview form regarding the 15th lesson, "Moving Mindfully in the World", are given below:

> "I think this course contributed significantly to increasing the awareness of my students. Students developed various help ideas for people in difficult situations around them, and were able to talk about the difficulties and feelings of these people. Thanks to the aid provided to the village school, they enjoyed helping not only the people around them or the people they knew, but also someone they did not know. They had a say in every step of this event, they embraced the task and tried every day to protect the materials collected for the children in the village school from being damaged. For this task, the students acted together, a plan was made and executed together. This gave them guidance on how to behave in group work."

Discussion and Conclusion

In this part of the research, results and discussions based on the findings are included. Discussion and interpretation of the results were made in accordance with the order of the research questions. Since the "MindUP Curriculum" has not yet been implemented in Turkey, the results of this research are presented by comparing them with studies conducted in other countries.

According to the results of the first research question prepared in a semi-structured interview form and presented to the classroom teacher, it was seen that the MindUP curriculum, which was prepared according to the development of 3rd grade students, had positive effects on children's attention, focus, communication with other individuals, helpfulness and self-regulation behaviors.

According to the results of the second research question, which was prepared in a semi-structured interview form and presented to the classroom teacher, the classroom teacher reported the versatile awareness created by the MindUP curriculum, which was prepared according to the development of 3rd grade students, as creativity, discovery (curiosity), cooperation, empathy and socialization.

According to the results of the third research question prepared in a semi-structured interview form and presented to the classroom teacher, the classroom teacher regarding the effectiveness of the MindUP curriculum, which was prepared according to the development of 3rd grade students, said "the activities are fun and enjoyable", "it can be applied to third grade students in order to contribute to the students' awareness, but the same lessons can be applied to third grade students." "I think that more efficiency will be achieved when the activities are applied to 4th and 5th grades." Other research results parallel to the results of this research are given below.

In a study conducted in Canada with the aim of supporting cognitive and social-emotional development with 4th and 5th grade students consisting of a total of 99 students selected from four schools, with one class participating in each school, the students were divided into two groups and one group of students was given a control course, while the other group students were given MindUP. program was implemented (Schonert-Reichl et al., 2015). According to the results of the study, the MindUP program increased optimism, improved emotional self-regulation, and had positive effects on helpfulness compared to the control course. As a result of the research conducted with eleven 5th grade students to examine whether the MindUP curriculum could effectively improve the classroom behavior of students with behavioral difficulties, it was observed that there was an increase in the students' focus, attention and optimism levels after the intervention (Schonert-Reichl and Lawlor, 2010). In order to evaluate the effectiveness of the MindUP curriculum in Portugal, the result of the research in which a total of 454 3rd and 4th grade students and 20 teachers participated showed that there was an increase in the self-regulation skills of the students participating in the MindUP curriculum (Carvalho et al., 2017). Perry-Parrish (2016) supports the above results by stating that

mindfulness training reduces stress related to psychological and cognitive functionality, increases self-regulation, and improves emotional regulation.

In a study conducted with kindergarten children to determine the effects of the MindUP application on behavioral symptoms, executive functions and adaptation skills, the results of this study showed that children who received the intervention improved their adaptation skills and decreased their behavioral symptoms (Crooks et al., 2020). As a result of a study conducted with 285 children in a kindergarten in Canada to determine the changes caused by the MindUP application in the behavior of young children, it was observed that there were multifaceted positive changes such as a significant increase in children's resilience and a decrease in internalization behaviors after their participation in the MindUP program (Off, 2018). According to the opinion of the classroom teacher of the MindUP curriculum applied to 5th grade students, it was observed that there were improvements in the students' social skills and their aggressive behavior decreased (Schonert-Reichl & Lawlor, 2010). As a result of the research conducted with 3rd and 4th grade students in Portugal, teachers reported improvements in students' multifaceted awareness such as observation and self-compassion (Carvalho et al., 2017). According to the results of the study conducted on 4th and 5th grade students, the teachers reported an increase in empathy and social skills after the MindUP curriculum was applied (Schonert-Reichl et al., 2015). After the MindUP program applied to preschool students, students' improved executive functions and better language skills are among the versatile awareness gained by students (Thierry et al., 2016). Perry-Parrish (2016) states that mindfulness-based interventions have many promising aspects for the future of children and young people, and supports the results of this research and other research mentioned above.

The “intermediate” years (approximately ages 9 to 12) are defined as the phase in the lifespan when different demands and developmental challenges are experienced. For this reason, these ages, when events that have the potential to change emotions, behavior and cognition may occur, can be considered as high sensitivity and risk stages (Graber & Brooks-Gunn, 1996). These years are also characterized as ages when different mental health problems are experienced (Eccles & Roeser, 2011). In this context, transition periods covering intermediate years, such as early adolescence, can be considered as windows that provide the opportunity to develop positive changes in children's life cycles (Roeser & Zelazo, 2012). Therefore, preadolescence or early adolescence can be considered a particularly important time to implement mindfulness interventions to promote optimal cognitive function and maintain emotional and social competencies at an optimal level (Schonert-Reichl et al., 2013). It is possible to spend this period, in which social changes such as changes resulting from children's cognitive and emotional development, conflict between children and parents, and increased focus on the peer group, are experienced at an optimal level with the necessary awareness interventions (Eccles & Roeser, 2011). The ages of the participants are an area of concern for mindfulness training. According to Piaget's developmental stages, children between the ages of 6 and 8 are at the highest point of the preoperational period, where symbolic play accelerates. Although these ages are the basic developmental stages of children, they are not considered suitable for awareness training as they are too young to think logically. Therefore, MindUP activities such as discussing brain functions and exploring scenarios may require more developmentally advanced cognitive reasoning. Children between the ages of 6 and 8 may not have sufficient cognitive skills to fully understand and develop this level of awareness and reasoning (Barker and Banks, 2016). This situation partially supports the result of the third research question, since children between the ages of 8 and 9 participated in this study.

Foundation (2011) stated that teachers in other countries who implemented the MindUP curriculum had the following opinions and commented that the program was applicable for 3rd, 4th and 5th grades.

- It allows children to maintain focused attention.
- It helps them think more clearly, especially under pressure.

- Improves communication with other people.
- Improves the overall classroom environment by instilling hope and optimism.
- Helps create a more vibrant and strong school culture.
- It helps them feel happier, more joyful and grateful.

The positive opinions of teachers in other countries about the MindUP curriculum are similar to the results of this research, and the positive opinions of teachers in other countries are similar to the results of this study. Its suitability for grades differs partially in that it is seen as more suitable for 4th and 5th grades, as a result of this research.

Suggestions

The positive effects of the implemented MindUP curriculum on children's attention, focus, communication with other individuals, helpfulness and self-regulation behaviors; It is considered useful in terms of contributing to children's multifaceted awareness such as creativity, discovery (curiosity), cooperation, empathy and socialization. Based on the results of this research and other research conducted in the international literature, it is recommended to expand the implementation of the MindUP curriculum, which has not yet been implemented in Turkey.

The MindUP curriculum, which has three age-appropriate versions: K-2, 3-5 and 6-8, and was prepared to be developmentally appropriate for the target age groups, was used in this research for grades 3-5. The one for grades was applied to 3rd grade students. Based on the results of this study and teacher feedback, it seems more appropriate to make the same version for 4th and 5th grade students.

This study was applied to a single class of 26 students as a classroom development model, and the effectiveness of the program can be observed by increasing the number of classes and students for further research.

In the study, only teachers' opinions were taken, and parent opinions can be added to other similar studies to be conducted in the future.

Author Contribution Rates

The 1st Author: 50%, 2nd Author: 50% contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

Our article titled "Teacher opinions about MindUP curriculum" has no financial conflict of interest with any institution, organization, or person. There is also no conflict of interest between the authors.

References

American Psychiatric Association (2017). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders fifth edition (DSM V).* Washington DC: American Psychiatric Association.

Barker, L. A., & Banks, T. L. (2016). *Mindfulness and executive function: examining the ımpact of the mindup curriculum on first graders' executive functioning* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Loyola Unıversıty.

Barnes, S., Brown, K. W., Krusemark, E., Campbell, W. K., & Rogge, R. D. (2007). The role of mindfulness in romantic relationship satisfaction and responses to relationship stress. *Journal of marital and family therapy, 33*(4), 482-500. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2007.00033.x

Blair, C., & Diamond, A. (2008). Biological processes in prevention and intervention: The promotion of self-regulation as a means of preventing school failure. *Development and Psychopathology, 20*(3), 899. https://doi.org/10.1017/S0954579408000436

Bronson, M.B. (2000). *Self-regulation in early childhood: nature and nurture.* Guilford.

Brown, R. P. (2003). Measuring individual differences in the tendency to forgive: Construct validity and links with depression. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*(6), 759-771. https://doi.org/10.1177/0146167203029006008

Carlson, L. E., & Brown, K. W. (2005). Validation of the mindful attention awareness scale in a cancer population. *Journal of Psychosomatic Research, 58*(1), 29-33. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2004.04.366

Carvalho, J., Pinto, A., & Maroco, J. (2017). Results of a mindfulness-based social-emotional learning program on portuguese elementary students and teachers: A quasi-experimental study. *Mindfulness, 8*(2), 337–350. https://doi.org/10.1007/s12671-016-0603-z

Craigie, M. A., Rees, C. S., Marsh, A., & Nathan, P. (2008). Mindfulness-based cognitive therapy for generalized anxiety disorder: A preliminary evaluation. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy, 36*(5), 553-568. https://doi.org/10.1017/S135246580800458X

Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.

Crooks, C. V., Bax, K., Delaney, A., Kim, H., & Shokoohi, M. (2020). Impact of MindUP among young children: improvements in behavioral problems, adaptive skills, and executive functioning. *Mindfulness, 11*(10), 2433-2444. https://doi.org/10.1007/s12671-020-01460-0

de Carvalho, J. S., Pinto, A. M., & Mar co, J. (2017). Results of a mindfulness-based social-emotional learning program on Portuguese elementary students and teachers: a quasi-experimental study. *Mindfulness, 8*(2), 337–350. https://doi.org/10.1007/s12671-016-0603-z

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development, 82*(1), 405–432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x

Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of Research on Adolescence, 21*, 225–241. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00725.x

Engin, A. O., Demirci, N., & Yeni, E. (2013). Stres ve öğrenme arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 290-299. https://doi.org/10.14527/9786053646402.01

Foundation, H., (2011). *The MindUP curriculum: grades 3-5: brain-focused strategies for learning-and living.* New York, NY: Scholastic.

Graber, J. A., & Brooks-Gunn, J. (1996). Transitions and turning points: Navigating the passage from childhood through adolescence. *Developmental Psychology*, *3*, 768–776. http://doi.org/10.1037//0012-1649.32.4.768.

Greenberg, M. T., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P., & Durlak, J. A. (2017). Social and emotional learning as a public health approach to education. *The Future of Children,* 13–32. https://doi.org/10.1353/foc.2017.0001.

Hai, A. H., Franklin, C., Cole Jr, A. H., Panisch, L. S., Yan, Y., & Jones, K. (2021). Impact of MindUP on elementary school students' classroom behaviors: A single-case design pilot study. *Children and Youth Services Review, 125*, 105981. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2021.105981

Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 4*(3), 21-28.

Maloney, J. E., Lawlor, M. S., Schonert-Reichl, K. A., & Whitehead, J. (2016). *A mindfulness-based social and emotional learning curriculum for school-aged children: the MindUP program.* In Handbook of mindfulness in education (pp. 313-334). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4939-3506-2_20

McClelland, M. M., & Cameron, C. E. (2011). Self-regulation and academic achievement in elementary school children. *New Directions for Child and Adolescent Development, 2011*(133), 29–44. https://doi.org/10.1002/cd.302

Off, N. (2018). *Exploring a mindfulness-informed social emotional learning program in kindergarten classrooms: The moderating role of participant characteristics on behavioural outcomes* [Electronic thesis]. The University of Western Ontario.

Özer, İ. (2003). *Sosyolojiye giriş*. Martı Kitap ve Yayınevi.

Perry-Parrish, C., Copeland-Linder, N., Webb, L., & Sibinga, E. M. (2016). Mindfulness-based approaches for children and youth. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care, 46*(6), 172-178. https://doi.org/10.1016/j.cppeds.2015.12.006

Roeser, R.W., & Zelazo, P. D. (2012). Contemplative science, education and child development: Introduction to the special section. *Child Development Perspectives, 6*, 143–145. https://doi.org/10.1111/j.1750-8606.2012.00242.x

Schonert-Reichl, K. A., & Lawlor, M. S. (2010). The effects of a mindfulness-based education program on pre-and early adolescents' well-being and social and emotional competence. *Mindfulness, 1*(3), 137–151. https://doi.org/10.1007/s12671-010-0011-8

Schonert-Reichl, K. A., Guhn, M., Gadermann, A. M., Hymel, S., Sweiss, L., & Hertzman, C. (2013). Development and validation of the Middle Years Development Instrument (MDI): Assessing children's well-being and assets across multiple contexts. *Social Indicators Research,* 114, 345–369. http://doi.org/10.1007/s11205-012-0149-y.

Schonert-Reichl, K. A., Oberle, E., Lawlor, M. S., Abbott, D., Thomson, K., Oberlander, T. F., & Diamond, A. (2015). Enhancing cognitive and social–emotional development through a simple-to-administer mindfulness-based school program for elementary school children: A randomized controlled trial. *Developmental Psychology, 51*(1), 52-66. https://doi.org/10.1037/a0038454.

Semple, R. J., Droutman, V., & Reid, B. A. (2017). Mindfulness goes to school: things learned (so far) from research and real-world experiences. *Psychology in the Schools, 54*(1), 29–52.

Sklad, M., Diekstra, R., Ritter, M. D., Ben, J., & Gravesteijn, C. (2012). Effectiveness of school-based universal social, emotional, and behavioral programs: do they enhance students' development in the area of skill, behavior, and adjustment? *Psychology in the Schools, 49*(9), 892–909. https://doi.org/10.1002/pits.21641.

Snel, E. (2016). *Bir kurbağa gibi sakin ve dikkatli.* Pegasus Yayınları.

Thierry, K., Bryant, H., Nobles, S., & Norris, K. (2016). Two-year impact of a mindfulness-based program on Preschoolers' self-regulation and academic performance. *Early Education and Development, 27*(6), 805–821. https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1141616

Valiente, C., Lemery-Chalfant, K., Swanson, J., & Reiser, M. (2008). Prediction of children's academic competence from their effortful control, relationships, and classroom participation. *Journal of Educational Psychology, 100*(1), 67-77. https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.1.67

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11 b.). Ankara: Seçkin.

Genişletilmiş Özet

Bilinçli farkındalık (mindfulness), bireylerin anı fark ederek, yargılamadan ve dikkatle odaklanarak beden ve zihin durumlarını izlemelerini sağlayan bir yaklaşımdır. Bebekler ve küçük çocuklar, anı yaşamaya daha yatkındırlar çünkü zihinsel olarak geçmişe veya geleceğe çok fazla odaklanmazlar. Ancak bu farkındalık genellikle bilinçli bir kontrol veya kendini gözlemleme ile bağlantılı değildir. Bireyler, doğdukları andan itibaren bilinçli farkındalığı anlama ve kavrama yeteneğiyle dünyaya gelmektedirler. Fakat önemli olan doğuştan gelen bu yeteneğin yaşamın hangi alanında beceriye dönüştürülerek uygulandığıdır. Dolayısıyla bilinçli farkındalık zamanla geliştirilmesi gereken bir beceridir.

Eğitim sistemlerinde pozitif psikoloji ve sosyal-duygusal öğrenmeye yönelik yaklaşımlar giderek fazla ilgi görmektedir. Bilinçli farkındalık, bu yaklaşımların bir parçası olarak, öğrencilere yalnızca akademik başarı değil, aynı zamanda zihinsel sağlık ve sosyal beceriler kazandırmayı amaçlamaktadır. Okullarda uygulanan bilinçli farkındalık programları öğrencilerin stresle başa çıkma, dikkatlerini toplama ve duygusal denge sağlama yeteneklerini geliştirmeye yönelik bir eğitim metodudur. Bu eğitim metodları sayesinde öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişim açısından birçok fayda sağlama potansiyelleri vardır. Bilinçli farkındalık programlarının öğrenciler üzerinde yarattığı etkiler üzerine yapılan araştırmalar stres ve kaygı azalması, duygusal düzenleme, odaklanma ve konsantrasyon, akademik başarı, empati ve sosyal beceriler, davranış yönetimi gibi birçok alanda olumlu değişimler olduğunu ortaya koymaktadırlar. Genel olarak, bilinçli farkındalık programlarının öğrenciler üzerinde duygusal, bilişsel ve sosyal açıdan pek çok fayda sağladığı, bu programların okullarda giderek daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu araştırmada MindUP öğretim programının ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin zihinsel zindeliği geliştirmelerine yardımcı olabileceği düşünülen davranışları üzerinde oluşturduğu değişikliklerin öğretmen gözünden incelenmesi amaçlanmıştır. MindUP, çocuklar ve gençler için geliştirilen, bilinçli farkındalık temelli bir eğitim programıdır. Hawn Vakfı'nın öncülüğünde geliştirilen bu program, sosyal-duygusal öğrenme (SEL), pozitif psikoloji ve nörobilim temelli yaklaşımlar içerir. MindUP öğretim programı 15 derslik bir müfredat şeklinde sunulur ve bu dersler sınıf ortamında öğretmen rehberliğinde yapılır. Her ders, bilinçli farkındalık egzersizleri, pozitif psikoloji aktiviteleri ve nörobilim temelli bilgileri içerir. Öğrenciler bu

becerileri günlük hayatlarında kullanabilecekleri şekilde öğrenirler. MindUP öğretim programının öğrenci davranışları üzerinde oluşturduğu değişiklikleri incelemek amacıyla bu araştırmanın nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması modelinde desenlenmesi uygun görülmüştür. Bu çalışmada, Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'ndan 27 Aralık 2021 tarih ve 2021-249 sayılı karar ile araştırma ve yayın etiği kapsamında etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Samsun ili merkez ilçesinde bulunan bir devlet okulunda öğrenim görmekte olan 3. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. "MindUP Öğretim Programı" kitabındaki toplam 15 dersin sınıf geliştirme modeli olarak kullanılması amacıyla program bir sınıf kapsamındaki bütün öğrencilere uygulanmıştır. Bu doğrultuda yaşları 8 ila 9 arasında değişen toplam 26 kişilik bir öğrenci grubu ile çalışma tamamlanmıştır. Durum çalışması modelinin kullanıldığı bu çalışmada veriler, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yolu ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ilkokulda görev yapmakta olan sınıf öğretmeninden yarı yapılandırılmış görüşme formu yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada verilerin toplanma süreci toplam 8 hafta sürmüştür. Elde edilen sözel verileri çözümlemek ve değerlendirmek için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler, analiz sonucunda tema ve alt temalara ayrılarak kategorize edilmiştir. Araştırma sonucunda uygulanan MindUP öğretim programının çocukların dikkat, odaklanma, başka bireylerle olan iletişim, yardımseverlik, öz düzenleme davranışları üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmüştür. Ayrıca yaratıcılık, keşif yapma (merak), işbirliği, empati ve sosyalleşme gibi çocukların çok yönlü farkındalıklarına da katkı sağladığı araştırmanın sonuçları arasındadır. MindUP öğretim programının çocukların farkındalıklarına katkı sağlaması açısından uygulanabilir olduğu fakat aynı programın 4. ve 5. Sınıf öğrencilerine uygulandığında daha çok verim alınacağı öğretmen tarafından bildirilen görüşler arasındadır.

2024, VOL 14, NO 4, 1634-1646
DOI: 10.48146/odusobiad.1571921
Geliş Tarihi/Received Date: 23.10.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 08.12.2024

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşleri[1]

Canan Akyol[2], Ali Ekber Gülersoy[3], Sevgi Demir[4]

[2, 3] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, İzmir, Türkiye.
[4] Bağımsız Araştırmacı, Sosyal Bilgiler Eğitimi, İstanbul, Türkiye.

ÖZET

Bu araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu İzmir'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapmakta olan 14 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Veriler, içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular arasında; iklim, ekonomik faaliyetler, hak ve özgürlükler, meslekler, demokrasi, doğal afetler, iletişim, kültürel özellikler, nüfus ve dağılışı, olaylar ve sonuçları, sorumluluklar ile yönetim birimleri dikkat çekmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkilerine yönelik görüşleri kapsamında; ilgi çekme, bilginin anlaşılması, bilginin kalıcılığı, öğrenmeyi kolaylaştırma, aktif katılım, bilginin somutlaşması, empati becerisini geliştirme, dersi eğlenceli kılma, konuyu içselleştirme, öğrenme isteğini artırma ile yaşama hazırlık öne çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkilerine yönelik görüşleri; ilgi çekme, aktif katılım, dersi sevme, konuyu içselleştirme, öz güveni artırma ile mutlu etme üzerine yoğunlaşmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanırken dikkat etmeleri gereken başlıca unsurlar ise konudan sapmama, zaman kontrolünü sağlama, öğrencinin gelişim düzeyine uygunluk ile öğrencinin ilgisini çekme olarak ortaya konmuştur. Araştırma sonuçları kapsamında öneriler sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Sosyal bilgiler, günlük yaşam, deneyim, öğretmen.

Social studies teachers' opinions regarding the use of daily life experiences in courses

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the opinions of social studies teachers regarding the use of daily life experiences in courses. For this purpose, the phenomenological design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group of the research consists of 14 social studies teachers working in schools affiliated with the Ministry of National Education in Izmir. The data were collected through a semi-structured interview form developed by the researchers. The data were analyzed using the content analysis technique. When the results of the study were examined, climate, economic activities, rights and freedoms, professions, democracy, natural disasters, communication, cultural characteristics, population and distribution, events and

[1] İlgili çalışma T.C. İzmir Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğünün, 30.12.2021 tarih ve E-12018877-604.01.02-40136896 sayılı yazısı ile alınan araştırma izni doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Atıf: Akyol, C., Gülersoy, A. E., & Demir, S. (2024). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1634-1646. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1571921

Sorumlu Yazar: canan.akyol@deu.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

their consequences, responsibilities and administrative units were among the topics that social studies teachers used daily life experiences in courses. Social studies teachers' opinions regarding the effects of using daily life experiences in courses on learning are as follows; attracting interest, understanding the knowledge, retention of knowledge, facilitating learning, active participation, concretizing knowledge, developing empathy skills, making the course enjoyable, internalizing the subject, increasing the desire to learn and preparation for life. The opinions of social studies teachers regarding the effects of sharing daily life experiences in courses on students' sharing their own experiences were focused on attracting interest, active participation, enjoying the course, internalizing the subject, increasing self-confidence and making students happy. The main issues that social studies teachers should pay attention to when using daily life experiences in courses are not deviating from the subject, ensuring time control, suitability to the student's developmental level and capturing the student's interest. Suggestions were presented within the scope of the research results.

KEYWORDS

Social studies, daily life, experience, teacher.

Giriş

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin yanında, bireylerin, grupların ve toplumların anlaşılmasıyla doğrudan ilgili olan herhangi bir alandan seçilmiş bilgiler ve bu bilgilerin vatandaşlık eğitimine uygulanmasını içermektedir (Martorella, 1998, s. 7). Toplumsal yaşamı düzenleyen tüm ilke ve genellemeler sosyal bilgiler alanının konusunu oluşturabilir (Sönmez, 2010, s. 3). Sosyal, beşerî ve doğa bilimlerden edinilen ilgili bilgilerin disiplinler arası bir yaklaşımla bütünleştirilerek ele alındığı sosyal bilgilerin, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies [NCSS], 2023) tarafından yapılan güncel tanımı, "öğrencileri yerel, ulusal ve küresel sivil yaşama hazırlayan bireyler, topluluklar, sistemler ve bunların zaman ve mekân içindeki etkileşimlerinin incelenmesi" olarak ifade edilmekte olup, tanımda yaşama hazırlığa işaret edilmektedir. Öğrencilerin yaşama hazırlanmasında öğretim sürecini güncel olaylarla ilişkilendirmek, yeni bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasını sağlamaktadır (Binbaşıoğlu, 2004). Toplumun birer üyesi olan sosyal bilgiler öğretmenleri, derslerde çeşitli konularda edindikleri deneyimleri açık veya örtük biçimde öğrencilerine yansıtabilmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024, s. 4), sosyal bilgiler dersinin temel yaklaşımı ve özel amaçlarında; "Program içerisinde günlük yaşam ile köprü kurulması ve öğrencilerin gerekli becerileri gerçek yaşamla bağlantılı bir şekilde deneyimleyerek edinmeleri amaçlanmıştır." şeklinde günlük yaşam deneyimlerine dikkat çekildiği görülmektedir.

Öğrenciler her gün çok çeşitli güncel olaylarla karşılaşmaktadır. Medya aracılığıyla sayısız habere erişim olanağı olsa da yalnızca bazı haberler çocukların toplumsal eğitimiyle ilgilidir. Öğretmenler, öğrencilere uygun olacağına inandıkları, onların ilgisini çekebilecek, sosyal bilgiler dersine dâhil edilebilecek ve böylece sosyal anlayışı zenginleştirecek olay ve konuları seçerek önemli rol oynamaktadırlar (Michaelis ve Garcia, 1996, s. 274). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanmaları, soyut bilgilerin somutlaştırılmasına yardımcı olarak öğrencilere anlamlı örnekler sunabilir. Böylece öğrencilerin öğrendiklerini gerçek dünyada nasıl uygulayabileceklerini anlamaları kolaylaşabilir.

Alanyazında günlük yaşam deneyimleri doğrultusunda sosyal bilgiler dersinde güncel olaylarla ilgili araştırmaların; derslerde kullanımı (Akkan ve Akhan, 2020; Bekret, 2019; Kan ve Demirhan, 2019; LeCompte vd., 2017; Pescatore, 2007; Sağlamgöncü ve Deveci, 2023; Sömen, 2020; Street, 2002), görüşler (Akdağ vd., 2014; Bozkurt, 2017; Demirezen, 2023; Deveci, 2007; Dönmez ve Yel, 2022; Gedik, 2010; Haas ve Laughlin, 2000; Memişoğlu ve Güçin, 2017; Sağlamgöncü ve Deveci, 2023; Yıldırım ve Özmen, 2022), deneyimler (Gürkan, 2009; Gürkan vd., 2020), akademik başarıya etkisi (Arın ve Deveci, 2008; Batti, 2016; Zemin, 2013), eleştirel düşünme (Gürdoğan Bayır, 2010) ve karar verme (Akdaş, 2013) becerilerine etkisi, sosyal problemlere duyarlılıklara etkisi (Eryılmaz ve Çengelci Köse, 2017) ile ders kitaplarının incelenmesi (Akdağ vd., 2014; Demirkaya Gedik, 2008; Öztürk ve Veziroğlu, 2020; Taşkın ve Memişoğlu, 2019) bağlamında ele alındığı belirlenmiştir.

Sosyal bilgiler derslerinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanıldığı konuların belirlenmesinde, günlük yaşam deneyimlerinin öğrenmeye ve öğrenci deneyimlerine etkilerinin göz önünde bulundurulmasında ve günlük yaşam deneyimlerinin sosyal bilgiler derslerinde etkili bir şekilde kullanabilmesinde sosyal bilgiler öğretmenlerine önemli görevler düşmektedir. Söz konusu nedenle bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin günlük yaşam deneyimleriyle ilgili görüşleri, günlük yaşam deneyimlerinin kullanıldığı konular ve bunları kullanırken dikkat edilecek noktalarla birlikte öğrenme ve öğrenci deneyimleri üzerine etkilerinin ortak yönleri öne çıkarılarak detaylı şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmayla elde edilen sonuçların sosyal bilgiler dersinin misyonu ve vizyonu çerçevesinde öğretmenlerin derslerinde günlük yaşam deneyimlerini işe koşması açısından önem arz ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu çalışmanın sosyal bilgiler eğitimi araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Söz konusu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular nelerdir?
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkilerine yönelik görüşleri nelerdir?
3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkilerine yönelik görüşleri nelerdir?
4. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanırken dikkat etmeleri gereken unsurlar nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Araştırma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşlerinin ortaya konması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) desenine göre yapılandırılmıştır. Etkili, duygusal ve çoğunlukla yoğun insan deneyimlerini incelemek için uygun olan fenomenolojik yaklaşımda, bir fenomeni deneyimleyen kişilerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bütüncül bir betimleme yapılmaktadır (Creswell, 2015, s. 77; Merriam, 2013, s. 26). Bu araştırmada, günlük yaşam deneyimleri fenomenini derslerinde sıklıkla kullandığını belirten sosyal bilgiler öğretmenlerinden veri toplanmıştır. Araştırma, fenomenolojik araştırma türlerinden betimleyici fenomenolojiye uygundur. Bireylerin bildikleri şeyin ne olduğuyla ilgilenen betimleyici fenomenolojide temel amaç, insanların algılarının ve deneyimlerinin betimlenmesidir (Ersoy, 2017, s. 88). Bu doğrultuda sosyal bilgiler öğretmenlerinin deneyimlerini betimlemek amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İzmir'de MEB'e bağlı okullarda görev yapmakta olan 14 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki sosyal bilgiler öğretmenlerinin cinsiyetlerine yönelik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1 Araştırmanın çalışma grubu

Cinsiyet	*n*
Kadın	7
Erkek	7
Toplam	14

Çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örneklemeye göre belirlenmiştir. Zengin bilgi içeren durumları amaçlı şekilde seçebilmeyi sağlayan amaçlı örnekleme yöntemi, nitel araştırmalarda küçük örneklemler üzerine bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasına ve incelenmesine olanak tanımaktadır (Patton, 2014, s. 46). Ölçüt örnekleme yönteminde ise

önceden belirlenen ölçütleri karşılayan durumlar incelenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 122). 26 sosyal bilgiler öğretmeniyle 3-6 Ocak 2022 tarihlerinde yüz yüze gerçekleştirilen ön görüşmelerde, öğretmenlere derslerinde günlük yaşama ilişkin deneyimlerden ne sıklıkla yararlandıkları sorulmuştur. Bu görüşmelerde derslerde günlük yaşam deneyimlerinden sıklıkla yararlandığını ifade eden 14 sosyal bilgiler öğretmeniyle araştırma yürütülmüştür.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmadan önce gerekli izinler alınmıştır. Araştırma, İzmir Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğünün, 30.12.2021 tarih ve E-12018877-604.01.02-40136896 sayılı yazısı ile alınan araştırma izni doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Görüşme formları uygulanmadan önce sosyal bilgiler öğretmenlerine bilgilendirilmiş gönüllü onam formu imzalatılmıştır. Veri toplama sürecinde etik ilkelere özen gösterilmiştir. Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Araştırmanın izinleri alındıktan sonra literatür taraması yapılarak ve uzman görüşü alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme formunda altı soru bulunmaktadır. İki sosyal bilgiler alan eğitimi ve bir dil uzmanından uzman görüşü alınmıştır. Bir alan eğitimi uzmanı, öğretmenlerin konuyla ilgili günlük yaşam deneyimlerinin aktarılmasının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkileri ile ilgili görüşme sorusunun örneklendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve soruda ilgili düzeltme yapılmıştır.

Araştırma verileri; derslerinde günlük yaşam deneyimlerinden yararlanan sosyal bilgiler öğretmenlerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen ön görüşme, pilot uygulama ve asıl uygulama olmak üzere üç aşamada elde edilmiştir. Geliştirilen görüşme formunun anlaşılırlığını ve amaca uygunluğunu tespit etmek için bir sosyal bilgiler öğretmeniyle İzmir'de MEB'e bağlı bir ortaokulda 7 Ocak 2022 tarihinde pilot uygulama yapılmış ve bu uygulama 15 dakika sürmüştür. Pilot uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşılmadığından forma son hâli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu, kişisel bilgiler ile görüşme sorularından oluşmaktadır. Görüşmede sosyal bilgiler öğretmenlerine; sosyal bilgiler dersinde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular ve örnekler, günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkileri, öğretmenlerin konuyla ilgili günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkileri ve günlük yaşamdaki deneyimlerin kullanılmasında dikkat edilmesi gereken hususlar sorulmuştur. Asıl uygulamanın verileri 10-21 Ocak 2022 tarihlerinde yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yazılı olarak toplanmıştır. Görüşmeler öğretmenler odasında gerçekleştirilmiş ve her görüşme yaklaşık 10-15 dakika arasında olmak üzere toplam 190 dakika sürmüştür. Araştırmadan elde edilen verilerin tamamı bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, MAXQDA yazılımı kullanılarak nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. İçerik analizinde birbirine benzeyen veriler, belli kavramlar ve temalar doğrultusunda bir araya getirilmekte ve düzenlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242). Bilgisayar ortamına aktarılan veriler araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Kodlanan veriler karşılaştırılarak kodlara son hâli verilmiştir. Araştırmanın birinci bulgusu kapsamında 29, ikinci bulgusu kapsamında 24, üçüncü bulgusu kapsamında 22, dördüncü bulgusu kapsamında 7 kod ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan kodlar arasındaki ortak yönlerden hareketle veriler belirli temalar altında toplanmıştır. Veriler, kodlara ve temalara göre düzenlenmiş, bulgular doğrudan alıntılarla sunulmuştur.

Araştırmanın niteliğini artırmak amacıyla Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilen stratejiler dikkate alınmıştır. İnandırıcılığı artırmak için veriler nesnel bir yaklaşımla toplanmış ve sonuçlar nesnel bir yaklaşımla ortaya konmuştur. Araştırma sonuçlarının aktarılabilirliğini artırmak için veriler ayrıntılı olarak betimlenmiş ve çalışma grubu seçilirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tutarlık incelemesi doğrultusunda verilerin toplanmasında, kodlanmasında ve

sonuçlarla ilişkilendirilmesinde benzer bir yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmanın ham verileri, kodlamalar ve çıkarımlar muhafaza edilerek teyit edilebilirlik sağlanmıştır. Araştırmanın etik boyutunda raporlaştırma aşamasında sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik herhangi bir kişisel bilgiye yer verilmemiş, öğretmenlere Ö1, Ö2…Ö14 şeklinde kod verilmiştir. Görüşmelerde gönüllülük esas alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında bulgular, alt problemlerle ilişkili olarak dört başlık altında irdelenmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerde Günlük Yaşam Deneyimlerini Kullandıkları Konular

Görsel 1 Sosyal bilgiler derslerinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanıldığı konular

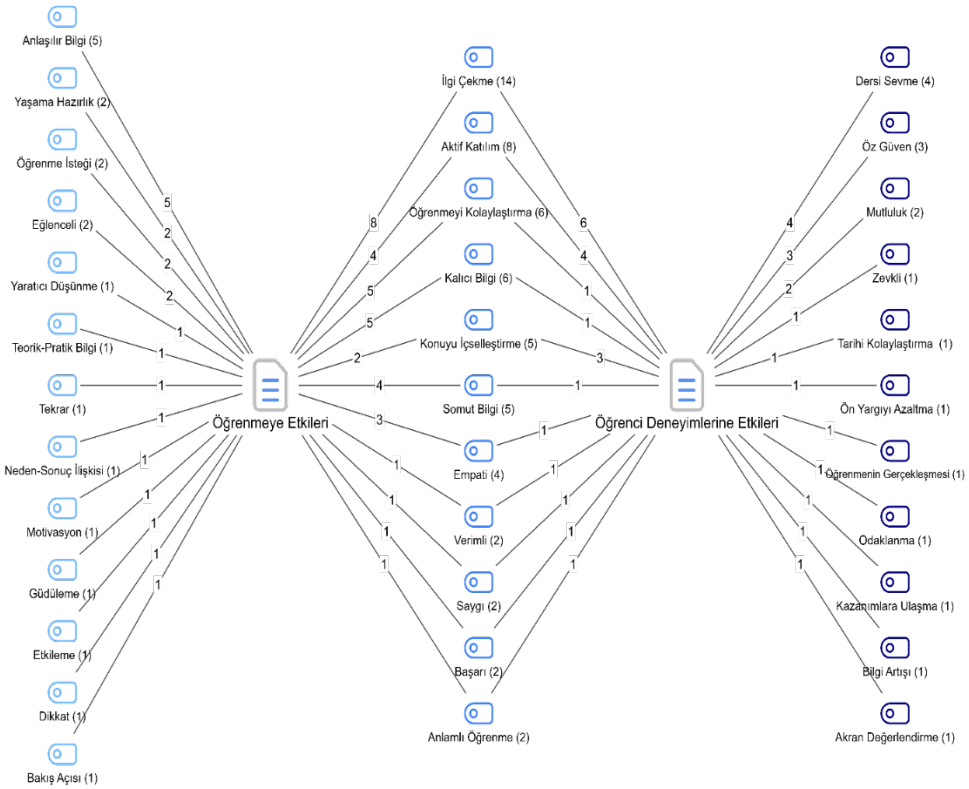
Görsel 1'de yer aldığı üzere sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular; iklim (*f*:7), ekonomik faaliyetler (*f*:6), hak ve özgürlükler (*f*:4), meslekler (*f*:4), demokrasi (*f*:2), doğal afetler (*f*:2), iletişim (*f*:2), kültürel özellikler (*f*:2), nüfus ve dağılışı (*f*:2), olaylar ve sonuçları (*f*:2), sorumluluklar (*f*:2), yönetim birimleri (*f*:2), çalışma hayatında kadınlar (*f*:1), doğal kaynaklar (*f*:1), dünyadaki güncel olaylar (*f*:1), gelenek ve görenekler (*f*:1), geleneksel el sanatları (*f*:1), genel ağın kullanımı (*f*:1), halk oyunları (*f*:1), kültür ve uygarlık (*f*:1), sivil toplum kuruluşları (*f*:1), teknolojik gelişmeler (*f*:1), toplum (*f*:1), toplumsal kurallar (*f*:1), toplumsal roller (*f*:1), tüketici hakları (*f*:1), uluslararası ilişkiler (*f*:1), ülkemizin güzellikleri (*f*:1) ve yeryüzü şekilleri (*f*:1) olarak belirlenmiştir. Sosyal bilgiler derslerinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanıldığı konulara yönelik öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şöyledir:

> "Sosyal bilgiler dersimizde günlük hayattaki deneyimleri kullanmayı çok önemsiyorum. Her dersimde kullanıyorum… Örneğin; 'Yeryüzünde Yaşam' ünitesini işlerken, farklı bölgelerde görev yaptığım için o bölgelerin (şehirlerin) iklim ve yeryüzü özelliklerini anlatırken kendi deneyimlerimi örneklendirerek anlatıyorum. Ebru sanatı, çinicilik, katı' sanatıyla uğraştığım için Türk el sanatları konularında kendi çalışmalarımdan okula getirerek anlatıyorum. Öğrenciler birebir inceleme imkânı buluyorlar. Öğrenmeleri kalıcı oluyor. Ayrıca eğlenceli. Türk halk müziği konusunu işlerken ya da iletişim konulu kazanımları işlerken sekiz yıl radyo televizyon sektöründe hizmet vermiş bir sunucu ve programcılık deneyimlerimi aktarıyorum" (Ö9).

> "Bana göre sosyal bilgiler dersi günlük hayatla en çok ilişkilendirilebilecek olan derstir. Dersimizin öğretim programı, üniteleri ve konu başlıklarının tamamı günlük yaşamımızla doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenlerle ders işlerken günlük hayatta edindiğim deneyimleri öğrencilerimle paylaşıyorum… Birkaç örnek vermem gerekirse; sivil toplum kuruluşları konusu işlenirken Kızılay konusunda kan bağışının önemini vurgularken, abimin kalp ameliyatı sırasında Kızılay'dan kan aldığımızı ve ihtiyacımızı hızlıca giderdiklerini ve abimin ameliyatında ve yaşama tutunmasında Kızılay'ın oynadığı rolü anlatıyorum. Doğal afetler, deprem konusunu işlerken 'Deprem sırasında nasıl davranmalıyız?' sorusunu cevaplarken, 30 Ekim İzmir depreminin canlı ders (online) sırasında gerçekleştiğini ve o anda tüm öğrencilerime panik yapmamalarını ve güvenli bir yerde hayat üçgeni oluşturmaya çalışmalarını söylediğimi ve bunun işe yaradığını anlatıyorum" (Ö7).

"Meslek seçimi yaparken öğretmenlerini gözlemleyerek gerçekten bu mesleği isteyerek tercih edenlerin mesleki anlamda ne kadar mutlu olduklarını ama şartlar gereği bu mesleği seçenlerin olumsuz, isteksiz şekilde her gün bu mesleği yapmaları, meslek seçiminin ne kadar önemli olduğu ve bu meslekleri gerçekten kendi istekleriyle seçmeleri gerektiği vurgulanır" (Ö4).

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerde Günlük Yaşam Deneyimlerinin Kullanımının Öğrenmeye Etkilerine Yönelik Görüşleri

Görsel 2 Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanmalarının öğrenme ve öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmaları üzerine etkileri

Görsel 2'de yer aldığı üzere sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkilerine yönelik görüşleri; ilgi çekme (*f*:8), bilginin anlaşılması (*f*:5), bilginin kalıcılığı (*f*:5), öğrenmeyi kolaylaştırma (*f*:5), aktif katılım (*f*:4), bilginin somutlaşması (*f*:4), empati becerisini geliştirme (*f*:3), dersi eğlenceli kılma (*f*:2), konuyu içselleştirme (*f*:2), öğrenme isteğini artırma (*f*:2), yaşama hazırlık (*f*:2), anlamlı öğrenme (*f*:1), bakış açısını genişletme (*f*:1), başarı (*f*:1), dikkati artırma (*f*:1), öğrenciyi etkileme (*f*:1), öğrenciyi güdüleme (*f*:1), motivasyonu artırma (*f*:1), neden-sonuç ilişkisi kurmayı sağlama (*f*:1), saygı değerini kazandırma (*f*:1), tekrar (*f*:1), teorik ve pratik bilgiyi birleştirme (*f*:1), dersi verimli kılma (*f*:1) ve yaratıcı düşünme becerisini geliştirme (*f*:1) şeklinde ortaya konmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkilerine yönelik görüşlerinden örnekler şöyledir:

"Günlük hayattaki deneyimlerimin derslerde kullanılmasının öğrenmeye çok önemli katkısı olduğunu düşünüyorum. Benim deneyimlerim, öğrencinin derse karşı olan ilgi ve alakasını son derece arttırmaktadır… Konuyla ilgili kendi deneyimlerimin aktarılmasının öğrencilerin derse karşı ilgisini artırdığını düşünüyorum. Derse karşı ilgisiz görünen bazı öğrencilerimin derse katılma konusunda daha istekli hâle geldiğine şahit oluyorum. Bazı öğrencilerimin günlük hayattaki gelişmeleri çok yakından takip etmeleri beni hem şaşırtıyor hem de çok mutlu ediyor" (Ö6).

> "Sosyal bilgiler dersinde günlük hayattaki deneyimlerin derslerde kullanılması dersin ve konuların öğrenilmesini kolaylaştırıyor. Öğrencilerin ilgisini çekiyor… Konuyla ilgili deneyimlerimi aktarırken gerçek hayatla ilişki kurulduğunda, özellikle de benimle ilgili bilgiler ise daha çok dikkatlerini çekiyor" (Ö5).

> "Derste kendi deneyimlerimden bahsetmem, öğrenmenin daha kalıcı olmasını, konunun günlük hayatla bağının güçlenmesini ve somutlaşmasını, öğrencinin dikkatini arttırmayı sağlıyor. Ayrıca öğrenmeyi kolaylaştırıyor, öğrenilen teorik bilgi ile yaşam pratiğini birleştiriyor. Öğrencilerin neden-sonuç ilişkisi kurabilmesini, motivasyonu arttırmayı ve dersi daha eğlenceli hâle getirmeyi sağlıyor" (Ö7).

> "Sosyal bilgiler dersi yaşamın kendisidir. Bu yüzden deneyimleri örnekleyip kullanırız. Öğrenci, yaşanmış hikâyelerden kendine dersler çıkarıp empati kurar… Öğrenci sizi rol model olarak gördüğü için bu hedefleri kendinde gerçekleştirmeye çalışır, azmi ve başarısı artar" (Ö8).

> "Ders konularımız günlük hayata hazırlık için çok önemli. Çok önemli katkısı olduğunu düşünüyorum. Çocuklar konuları daha kolay öğreniyor. Bilgiler daha kalıcı ve çekici oluyor… Ben de sizin yaşınızda şunları yaptım vb. konuşmalar öğrenciler kendilerini yakın hissediyor" (Ö1).

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerde Günlük Yaşam Deneyimlerini Aktarmalarının, Öğrencilerin Kendi Deneyimlerini Aktarmalarına Etkilerine Yönelik Görüşleri

Görsel 2'de yer aldığı üzere sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkilerine yönelik görüşleri; ilgi çekme (*f*:6), aktif katılım (*f*:4), dersi sevme (*f*:4), konuyu içselleştirme (*f*:3), öz güveni artırma (*f*:3), mutluluk (*f*:2), akran değerlendirmeyi geliştirme (*f*:1), anlamlı öğrenme (*f*:1), başarı (*f*:1), bilgi artışı (*f*:1), empati becerisini geliştirme (*f*:1), bilginin kalıcılığı (*f*:1), kazanımlara ulaşmayı kolaylaştırma (*f*:1), derse odaklanma (*f*:1), öğrenmenin gerçekleştiğini gösterme (*f*:1), öğrenmeyi kolaylaştırma (*f*:1), derse ön yargıyı azaltma (*f*:1), saygı değerini kazandırma (*f*:1), bilginin somutlaşması (*f*:1), tarih konularını öğrenmeyi kolaylaştırma (*f*:1), dersi verimli kılma (*f*:1) ve dersi zevkli kılma (*f*:1) olarak tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkilerine yönelik görüşlerinden örnekler şöyledir:

> "Kendileri de ders sürecine dâhil oldukları için dersi özümsüyorlar. Katılım sayısı artıyor ve ders daha sürükleyici oluyor. Sosyal bilgiler dersine ait ilgi ve sevgileri artıyor. Özellikle tarih ile ilgili konularda daha kolay öğreniyorlar" (Ö9).

> "Öğrencilerin de örnekler vermeleri, derse aktif olarak katılmaları sağlıyor. Öğrencilerin derse olan ön yargıları azalıyor. Derse katıldıkları için çok mutlu oluyorlar. Öz güvenleri artıyor" (Ö1).

> "Öğrencilerimin günlük yaşamda edindiği deneyimleri, ders konuları ile bağlantı kurması konuyu anlamlandırması bakımından önemlidir. Soyut, akılda kalmayan bilgiler yerine somut, günlük yaşam ile bağlantılı öğrenmeler daha anlamlı ve kalıcı olmaktadır" (Ö10).

> "Öğrenciler kendi deneyimlerini aktarırken çok daha mutlu oluyorlar ve öğrenmeleri daha kolay oluyor. Çok da seviniyorlar kendi deneyimlerini aktarırken" (Ö5).

> "Öğrencilerin deneyimlerini aktarma, akran eğitimi, akran değerlendirmesi, konulara bakış açıları, birbirlerini daha iyi anlamaları, farklı görüşlere saygı göstermeleri üzerinde etkilidir" (Ö4).

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Derslerde Günlük Yaşam Deneyimlerini Kullanırken Dikkat Etmeleri Gereken Unsurlar

Görsel 3 Sosyal bilgiler derslerinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımında dikkat edilmesi gereken unsurlar

Görsel 3'te yer aldığı üzere sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanırken dikkat etmeleri gereken unsurlar; konudan sapmama (*f*:6), zaman kontrolü (*f*:5), öğrencinin gelişim düzeyine uygunluk (*f*:2), öğrencinin ilgisini çekme (*f*:2), anlaşılır örneklerin seçilmesi (*f*:1), geçmişle bugün arasında bağlantı kurma (*f*:1) ve öğrencinin sosyoekonomik yapısına uygunluk (*f*:1) biçiminde ortaya konmuştur. Sosyal bilgiler derslerinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımında dikkat edilmesi gereken unsurlara yönelik öğretmenlerin görüşlerinden örnekler şöyledir:

> "Günlük deneyimlerimi öğrencilerimle paylaşırken bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Konu benimle ilgili bir deneyim olduğu için zaman zaman asıl konudan saparak konunun öznesine dönüşebiliyorum. Kendi hayatımla, tecrübelerimle ilgili anlattıklarım, ister istemez benim hayatımla ilgili başka soruların sorulmasına yol açıyor. Bu durum, işlememiz gereken asıl konudan uzaklaşmamıza yol açıyor. Verdiğim örnekler kimi zaman özel hayatımızdan, aile hayatımızdan çocuklarımızdan ve hatta askerlikten örnekler verince konu birden benimle ilgili diğer merak edilen konulara geliyor" (Ö7).
>
> "Deneyimlerimi aktarırken karşılaştığım zorluklar genelde zamanın yetmemesi oluyor. Öğrenciler de örnek vermek isteyince konuda dağılmalar ve zaman sıkıntısı oluyor" (Ö3).
>
> "Konuya ilişkin deneyimler aktarılırken konunun farklı anlaşılacağı örneklerden uzak durmaya çalışırım. Bazen verilen örnekler bazı öğrencilerde rahatsızlığa neden olabilmektedir. Mesela otoparkta engelliler için ayrılan alana normal bir aracın park etmesini eleştirirken bir öğrencinin 'Öğretmenim biz de oraya park ettik' demesi, yeniden bir açıklama yapma durumu oluşturabiliyor" (Ö10).
>
> "Sınıf yönetimi iyi olmazsa konu dağılabilir" (Ö13).
>
> "Bazen örnek verilen durumlarda yaş farkının olması (42), öğrencilerle aynı kanalın yakalanamaması gözlemlenir. Bu durumun doğal bir durum olduğunu anlatıcının bilmesi ve aksi durumların gözlemlenmesi durumunda sınıf içi iletişimin olumsuz bir hâl alabileceği bilinmelidir" (Ö4).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşlerini irdeleyen bu araştırma kapsamında dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımı; ilgili konular, öğrenme üzerindeki etkileri, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmaları üzerindeki etkileri ile dikkat edilmesi gereken unsurlar boyutlarıyla öne çıkmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular arasında iklim, ekonomik faaliyetler, hak ve özgürlükler, meslekler, demokrasi, doğal afetler, iletişim, kültürel özellikler, nüfus ve dağılışı, olaylar ve sonuçları, sorumluluklar ile yönetim birimleri dikkat çekmektedir. Bu konuların seçiminde sosyal bilgiler dersi öğretim programının ve ders kitaplarının içeriklerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun yanında iklim değişikliği krizi, dünyada ve Türkiye'de yaşanan güncel gelişmeler ve sorunlar gibi etkenlerin de belirleyici olabileceğini ifade etmek mümkündür. Akkan ve Akhan (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada sosyal bilgiler öğretmen adayları ekonomi, siyaset, eğitim, çevre kirliliği ve küresel sorunlar, göç ve bilim temalarında güncel olaylarla ilgili değerlendirmede bulunmuşlardır. Benzer bir sonuca Gedik (2010)'in çalışmasında da ulaşılmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin görüşlerine göre sosyal bilgiler dersinde kullanılan güncel olaylar; kuraklık, siyasi konular, uluslararası sorunlar, kültür-sanat, çevre sorunları, spor, doğal afetler, demokrasi ve insan hakları, toplumsal sorunlar ile asayiş sorunları ele alınmıştır. Gürkan (2009), öğretmenlerin derslerde güncel olaylar kapsamında çoğunlukla günlük toplumsal konuları seçtiklerini belirtmiştir. Eryılmaz ve Çengelci Köse (2017), öğrencilerin, güncel olaylardan yararlanılarak işlenen sosyal bilgiler dersinin sosyal problemlere duyarlılıklarına olumlu bir etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Kan ve Demirhan (2019)

tarafından da sosyal bilgiler dersinde insanları ilgilendiren güncel sorunlara ve haberlere yer verilmesinin gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenmeye etkileri açısından ilgi çekme, bilginin anlaşılması, bilginin kalıcılığı, öğrenmeyi kolaylaştırma, aktif katılım, bilginin somutlaşması, empati becerisini geliştirme, dersi eğlenceli kılma, konuyu içselleştirme, öğrenme isteğini artırma ile yaşama hazırlık unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sonuçların, öğretmenlerin mesleki deneyimleriyle, öğretmenlerin ve öğrencilerinin kişisel özellikleri gibi birtakım faktörlerle ilgili olabileceği söylenebilir. Araştırmanın bu sonuçları, Akdağ vd. (2014), Arın ve Deveci (2008), Batti (2016), Bekret (2019), Bozkurt (2017), Gürdoğan Bayır (2010), Gürkan (2009), Gürkan vd. (2020), Sağlamgöncü ve Deveci (2023), Sömen (2020) ile Zemin (2013) tarafından belirtilen güncel olayların öğretiminin öğrencilerin dikkatini çektiği, öğrenmeyi kolaylaştırdığı, dersin içeriğini somutlaştırdığı, başarıyı artırdığı, öğrenilenlerin kalıcılığını ve aktif katılımı sağladığı üzerinde etkili olduğu sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Pescatore (2007), güncel olayların eleştirel bir analizinin yapılmasının öğrencilerin vatandaşlık bilincini geliştireceğine işaret etmektedir. Akdağ vd. (2014) tarafından sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin günlük problemlere çözüm önerileri geliştirmelerinin problem çözme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, kendini ifade etme, iş birliği, aktif katılım gibi çeşitli becerileri geliştirdiği ifade edilmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde kendi günlük yaşam deneyimlerini aktarmalarının, öğrencilerin kendi deneyimlerini aktarmalarına etkileri açısından ilgi çekme, aktif katılım, dersi sevme, konuyu içselleştirme, öz güveni artırma ile mutluluk unsurlarının daha fazla belirtildiği görülmektedir. Bu hususların ön plana çıkmasında öğretmenlerin mesleki tecrübeleri, öğretmenlerin ve özellikle öğrencilerin kişisel özellikleri ve eğilimleri gibi çeşitli faktörlerin etkili olabileceği belirtilebilir. Bu sonuçlar, Arın ve Deveci (2008), Bozkurt (2017), Gürdoğan Bayır (2010), Gürkan vd. (2020), Sağlamgöncü ve Deveci (2023), Sömen (2020) ile Zemin (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarla uyumludur. LeCompte vd. (2017), öğretim programına güncel olayların dâhil edilmesinin, öğrencilere dil becerileri, kelime bilgisi, okuduğunu anlama, eleştirel düşünme, problem çözme, sözlü ifade ve dinleme becerilerini kazandıracağını açıklamaktadır. Street (2002) de gazete okumanın öğrencilerin okuma, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacağına vurgu yapmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenme ve öğretmenlerin deneyim aktarımının öğrencilerin kendi deneyimlerinin aktarımı üzerine etkileri birlikte incelendiğinde ise ilgi çekme, aktif katılım, öğrenmeyi kolaylaştırma, bilgiyi kalıcı hâle getirmeye yardımcı olma, konuyu içselleştirme, bilgiyi somutlaştırmayı sağlama, empati becerisini geliştirme, dersin verimli olmasına destek olma, saygı değerinin öğretilmesini sağlama, başarıyı artırma ve anlamlı öğrenmeye neden olma yönündeki görüşlerin vurgulandığı saptanmıştır.

Bu sonuçların yanında sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımında dikkat edilmesi gereken unsurlar arasında konudan sapmama, zaman kontrolü, öğrencinin gelişim düzeyine uygunluk ile öğrencinin ilgisini çekme önemsenmektedir. Bu unsurların, öğretmenlerin mesleki tecrübeleri, sınıf yönetimi, öğretmenlerin ve öğrencilerin kişisel özellikleri ile eğilimleri gibi etkenlerle ilişkili olabileceği söylenebilir. Gürkan vd. (2020) tarafından yapılan araştırmada öğretmenler, sosyal bilgiler derslerinde güncel olaylar işlenirken kavrama yetersizliği, müfredat yetiştirme kaygısı, gereksiz cümle kurulması, sürecin kontrolden çıkması, bilgi kirliliği, konu bütünlüğünün sağlanamaması gibi sorunlar yaşanabileceğini belirtmişlerdir. Böyle sorunların yaşanmasını önlemek amacıyla derslerde günlük yaşam deneyimlerine yer verilirken araştırmada belirtilen noktalara dikkat edilmesinin, dersin öğrenme kazanımlara ulaşılmasında önem taşıdığı düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları kapsamında öneriler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Araştırmanın bulgularında ortaya konan sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullandıkları konular ile bunların kullanımında dikkat edilmesi gereken unsurlar, sosyal bilgiler öğretmenlerine öğrenme-öğretme yaşantıları sürecinde yardımcı olabilir.
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanmalarını teşvik etmek amacıyla hizmet içi eğitim faaliyetleri, seminerler, çalıştaylar vb. düzenlenebilir.
3. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerini kullanmalarına ilişkin eylem araştırmaları gerçekleştirilebilir.
4. Sosyal bilgiler dersinde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımının öğrenme ve öğrenci deneyimleri üzerine etkilerini belirlemeye yönelik nicel veya karma araştırmalar yapılabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %30, 3. Yazar: %20 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşleri" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyan

"Sosyal bilgiler öğretmenlerinin derslerde günlük yaşam deneyimlerinin kullanımına ilişkin görüşleri" başlıklı araştırma için İzmir Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğünün, 30.12.2021 tarih ve E-12018877-604.01.02-40136896 sayılı yazısı ile etik izin alınmıştır.

Kaynakça

Akdağ, H., Oğuz, R., Tatar, O., & Subaşı, Y. (2014). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının güncel olaylar bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(*2), 49-65.

Akdaş, H. (2013). *Sosyal bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin karar vermelerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Akkan, M., & Akhan, N. E. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının güncel olayları argümantasyon tekniği ile değerlendirmeleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8*(21), 118-139. https://doi.org/10.33692/avrasyad.702930

Arın, D., & Deveci, H. (2008). Sosyal bilgiler dersinde güncel olayların kullanımının öğrenci başarısına ve hatırda tutma düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(26), 170-185.

Batti, Ö. (2016). *Güncel olayların sosyal bilgiler dersinde kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve barış değer düzeylerinin gelişimine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Bekret, D. (2019). *Kanıt temelli güncel olayların sosyal bilgiler dersinde kullanımına yönelik bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Binbaşıoğlu, C. (2004). Eğitimde günlük olaylar ve öğretimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi, 315*, 14-16.

Bozkurt, S. (2017). *Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde güncel olayların kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.

Demirezen, S. (2023). Güncel olaylar öğretiminde salgın hastalıklar ve pandemi örneği. *The Journal of Academic Social Science, 11*(137), 66-86. http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.67115

Demirkaya Gedik, H. (2008). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konular. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(1), 117-134.

Deveci, H. (2007). Sosyal bilgiler dersinde güncel olayların öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 7*(1), 417-451.

Dönmez, T., & Yel, S. (2022). Sosyal bilgiler dersinde güncel olay kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(19), 501-514. https://doi.org/10.46778/goputeb.1104585

Ersoy, A. F. (2017). Fenomenoloji. A. Saban & A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri* içinde (s. 81-138). Anı Yayıncılık.

Eryılmaz, Ö., & Çengelci Köse, T. (2017). Sosyal bilgiler dersinde güncel olay kullanımının öğrencilerin sosyal problemlere duyarlılıklarına etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(62), 985-1000. https://doi.org/10.17755/esosder.288106

Gedik, H. (2010). Güncel olayların ilköğretim sosyal bilgiler derslerinde kullanımı ve öğrenci görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(2), 97-118.

Gürdoğan Bayır, Ö. (2010). *Sosyal bilgiler dersinde güncel olaylardan yararlanmanın öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Gürkan, B. (2009). *Sosyal bilgiler eğitiminde güncel olaylar: İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler eğitiminde güncel olayları ele alış biçimlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Gürkan, B., Kanatlı Öztürk, F., & Kumru, S. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler öğretiminde güncel olayların uygulanmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci deneyimleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(1), 266-302. https://doi.org/10.29299/kefad.2020.21.01.008

Haas, M. E., & Laughlin, M. A. (2000, April 24-28). *Teaching current events: Its status in social studies today* [Bildiri sunumu]. The American Educational Research Association Annual Meeting, New Orleans, LA, United States.

Kan, Ç., & Demirhan, N. (2019). Güncel olaylarla sosyal bilgiler eğitimi. M. B. Minaz & M. Sert Ağır (Ed.), *Eğitim bilimleri alanında araştırma makaleleri* içinde (s. 87-118). Gece Akademi.

LeCompte, K., Blevins, B., & Ray, B. (2017). Teaching current events and media literacy: Critical thinking, effective communication, and active citizenship. *Social Studies and the Young Learner, 29*(3), 17–20.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.

Martorella, P. H. (1998). *Social studies for elementary school children: Developing young citizens*. Prentice Hall.

Memişoğlu, H., & Güçin, G. (2017). Current issues teaching according to the opinions of social studies teachers. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 3*(4), 1274-1295. https://doi.org/10.24289/ijsser.321626

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Michaelis, J. U., & Garcia, J. (1996). *Social studies for children: A guide to basic instruction.* Allyn and Bacon.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.* https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programsos4567Onayli.pdf

Öztürk, T., & Veziroğlu, K. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel olayların kullanım durumu. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 180-193. https://doi.org/10.47770/ukmead.793737

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Pegem Akademi.

Pescatore, C. (2007). Current events as empowering literacy: For English and social studies teachers. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 51*(4), 326-339. https://doi.org/10.1598/JAAL.51.4.4

Sağlamgöncü, A., & Deveci, H. (2023). Sosyal bilgiler dersi güncel olay öğretiminde aktif öğrenme tekniklerinin kullanılması: Bir eylem araştırması. *Eğitim ve Bilim, 48*(213), 169-203. http://dx.doi.org/10.15390/EB.2023.11723

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies [NCSS]. (2023, November 8). *Definition.* https://www.socialstudies.org/media-information/definition-social-studies-nov2023

Sömen, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*, 431- 447. https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.803302

Sönmez, V. (2010). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu: Yeni programa göre düzenlenmiş yeni ders planı örnekleri.* Anı Yayıncılık.

Street, C. (2002). Teaching with the newspaper. *The Social Studies, 93*(3), 131-134. https://doi.org/10.1080/00377990209599897

Taşkın, A., & Memişoğlu, H. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konulara yer verilme durumunun incelenmesi. *Kastamonu Education Journal, 27*(2), 599-610. https://doi.org/10.24106/kefdergi.2609

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, E., & Özmen, K. (2022). Özel eğitim öğretmenlerinin sosyal bilgiler derslerinde güncel olay kullanımına ilişkin görüşleri. *Journal of Innovative Research in Social Studies, 5*(1), 51-69. https://doi.org/10.47503/jirss.1116640

Zemin, S. (2013). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde güncel olayların öğrenci başarısına ve hatırda tutma düzeyine etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Extended Abstract

Introduction

Students encounter a wide variety of current events every day. Although countless news stories are available through the media, only some of them are relevant to children's social education. Teachers play an important role by selecting events and topics that they believe will be relevant to students, that will interest them, and that can be incorporated into social studies courses and thus enrich social understanding (Michaelis & Garcia, 1996, p. 274). The use of daily life experiences by social studies teachers in courses can help make abstract knowledge more concrete, providing students with meaningful examples. In this way, it can become easier for students to understand how to apply what they have learned in the real world.

Social studies teachers have an important role in determining the topics in which daily life experiences are used in social studies courses, considering the effects of these experiences on learning and student experiences, and using them effectively in social studies courses. Therefore, in this study, the opinions of social studies teachers about daily life experiences, the subjects in which daily life experiences are used, the points to be considered when using them, and their effects on learning and student experiences were examined in detail by emphasizing their common aspects. From this point of view, the aim of the study is to determine social studies teachers' opinions regarding the use of daily life experiences in courses.

Method

The research was structured according to the phenomenology design, one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 14 social studies teachers working in schools affiliated with the Ministry of National Education in Izmir.

Data were collected using a semi-structured interview form. After the permissions for the research were obtained, the literature was reviewed, and expert opinions were sought to develop the interview form. The research data were obtained in three stages: pre-interview, pilot study and main study. The semi-structured interview form consists of personal information and interview questions. The interview included questions on the topics and examples where daily life experiences are used in social studies courses, the effects of using daily life experiences on learning, the effects of teachers' sharing of their own daily life experiences on students' sharing of their own experiences, and the issues that need to be considered when using daily life experiences.

The data of the research were analyzed with the content analysis technique using MAXQDA software. The data transferred to the computer environment were coded by the researchers. The coded data were compared and the codes were finalized. Based on the commonalities between the codes, the data were grouped under certain themes. The data were organized according to the codes and themes, and the findings were presented with direct quotations. In order to improve the quality of the research, the strategies suggested by Lincoln and Guba (1985) were taken into consideration. To enhance credibility, the data were collected objectively, and the results were presented objectively. To increase transferability, the data were described in detail, and a purposeful sampling method was used when selecting the study group. In line with the consistency examination, a similar approach was adopted in collecting, coding, and relating the data to the results. Confirmability was ensured by preserving the raw data of the research, coding, and inferences. In the ethical dimension of the research, no personal information about the social studies teachers was included in the reporting stage, and the teachers were coded. Voluntary participation was emphasized during the interviews.

Findings and Results

In this study, which examined the opinions of social studies teachers on the use of daily life experiences in courses, remarkable results were found. Social studies teachers' use of daily life experiences in their courses included climate,

economic activities, rights and freedoms, professions, democracy, natural disasters, communication, cultural characteristics, population and its distribution, events and their consequences, responsibilities and administrative units. It can be said that the content of the social studies curriculum and textbooks had an impact on the selection of these topics. In addition, it is possible to state that factors such as the climate change crisis, current developments and problems in the world and Turkey may also be determinative.

In terms of the effects of the use of daily life experiences in social studies teachers' courses on learning, it is seen that the elements of attracting interest, understanding the knowledge, retention of knowledge, facilitating learning, active participation, concretizing knowledge, developing empathy skills, making the course enjoyable, internalizing the subject, increasing the desire to learn and preparation for life come to the fore. It can be said that these results may be related to a number of factors such as teachers' professional experiences and personal characteristics of teachers and students.

In terms of the effects of social studies teachers' sharing their own daily life experiences on students' sharing their own experiences, it is seen that the elements of attracting interest, active participation, enjoying the course, internalizing the subject, increasing self-confidence and happiness are more frequently mentioned. It can be stated that various factors such as teachers' professional experiences, personal characteristics and tendencies of teachers and especially students can be effective in bringing these issues to the front.

In addition to these, according to the opinions of social studies teachers, among the issues that should be considered in the use of daily life experiences in courses, it is important not to deviate from the subject, ensuring time control, suitability to the student's developmental level and capturing the student's interest. These issues may be related to factors such as teachers' professional experience, classroom management, personal characteristics and tendencies of teachers and students.

2024, VOL 14, NO 4, 1647-1662
DOI: 10.48146/odusobiad.1294098
Geliş Tarihi/Received Date: 08.05.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 30.10.2023

Araştırma Makalesi/Research Article *Açık Erişim/Open Access*

Öğrenme yönetim sistemlerinin (ÖYS) yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde incelenmesi: Anadolu Üniversitesi tezsiz yüksek lisans öğrenci görüşlerine ilişkin bir araştırma[1]

Rezan Özgökçe Koç[2], Berrin Özkanal[3]

2 Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Kahraman Çelikbaş Ortaokulu, Antalya, Türkiye.
3 Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Uzaktan Öğretim Anabilim Dalı, Eskişehir, Türkiye.

ÖZET

Bu araştırma, Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretim Bölümü Tezsiz Yüksek Lisans öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda Anadolu Üniversitesi Öğrenme Yönetim Sistemini (ÖYS), yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiş ve Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretim Tezsiz Yüksek Lisans Programında öğrenim gören 20 öğrenci araştırmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi yöntemi ile toplanan veriler kod ve temalara dönüştürülerek analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda öğrenme yönetim sistemlerinin yeniliğin yayılımı kuramının yenilik algısı boyutunda yer alan beş özelliği (göreceli avantaj, uyumluluk, denenebilirlik, karmaşıklık ve gözlenebilirlik) kapsamında sistemin, katılımcıların eğitim gereksinimlerini karşıladığı, öğrenenlerin önceki deneyimleri sayesinde sisteme kolay adapte oldukları ve sistemi yararlı buldukları ortaya çıkmıştır. ÖYS'lerin katılımcılar tarafından özellikle göreceli yarar boyutunda kullanım kolaylığı sağlaması, sadelik ve basitlik nitelikleri ile karmaşıklık düzeyini azalttığı ve böylece sistemin kullanımının arttığı görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER

Uzaktan öğretim, çevrimiçi öğrenme, öğrenme yönetim sistemi, yeniliğin yayılımı kuramı, algılanan yarar.

Examining learning management systems (LMS) within the framework of diffusion of innovation theory: A research on the opinions of Anadolu university non-thesis master's degree students

ABSTRACT

This research aims to examine the Learning Management System of Anadolu University (LMS) within the framework of the theory of diffusion of innovation in accordance with the opinions of Non-Thesis Graduate students of the Department of Distance Education of Anadolu University. The qualitative research method was used in the research. The working group was determined by the criterion sampling method from the intended sample types and 20 students studying in the Distance Education Master's Program of Anadolu University

[1] 28-30 Eylül 2022 tarihinde Anadolu Üniversitesinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Açık ve Uzaktan Öğrenme Konferansı'nda (IODL-2022) özet bildiri olarak sunulmuştur.

Atıf: Özgökçe Koç, R. & Özkanal, B. (2024). Öğrenme Yönetim Sistemlerinin (ÖYS) Yeniliğin Yayılımı Kuramı çerçevesinde incelenmesi: Anadolu Üniversitesi tezsiz yüksek lisans öğrenci görüşlerine ilişkin bir araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1647-1662. http://doi.org/10.48146/odusobiad.1294098

Sorumlu Yazar: rezanozgokce23@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

Without Thesis formed the participants of the research. A semi-structured interview form was used in the collection of the data. In the analysis of the data, content analysis method was used. The data collected by the content analysis method were analyzed by converting them into codes and themes. As a result of the findings obtained from the study, according to the five characteristics (relative advantage, compatibility, testability, complexity and observability) included in the innovation perception dimension of the innovation diffusion theory of Learning Management Systems, it has been revealed that the system meets the educational needs of the participants, the learners adapt to the system easily thanks to their previous experiences and find the system useful. It has been seen that the LMS's provides ease of use by the participants, especially in the relative utility dimension, reduces the level of complexity with the qualities of simplicity and simplicity, and thus increases the use of the system.

KEYWORDS

Distance education, online learning, learning management system, diffusion of innovation theory, perceived benefit.

Giriş

Gelişen teknoloji ile birlikte toplumsal ve ekonomik alanlarda meydana gelen değişiklikler eğitim alanını da etkilemiş, bu değişimler eğitim ortamlarının çeşitlenmesini sağlayarak, uzaktan eğitim sistemini önemini daha da belirgin hale getirmiştir. Geleneksel eğitimin zaman ve mekân kısıtlamalarını ortadan kaldıran uzaktan eğitim uygulamaları, tarihsel süreç içerisinde teknolojinin gelişimine paralel olarak eğitim ortamlarının da farklılaşmasına neden olmuştur. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin uzaktan eğitim alanında yaygın olarak kullanılması etkileşimli iletişimi ve öğrenme ortamlarının daha da zenginleştirilmesini sağlamaktadır. Uzaktan eğitim alanında farklı yaş gruplarından ve mesleklerden bireylerin bir araya geldiği öğrenme ortamları e-öğrenmenin ana bileşeni olarak işlev görmekte ve öğrenme yönetim sistemi (ÖYS) olarak adlandırılan bu yeni platformlar uzaktan eğitim alanında hizmet veren kurumlar tarafından tasarlanıp geliştirilerek sıkça kullanılmaktadır.

Bununla birlikte gelişen teknolojiye ayak uyduran bireylerin yenilikleri ve bu yeniliklerin yarattığı değişimleri kabul etmesinin teknolojinin sağladığı yarar ölçüsünde olduğu söyleyebilir. Bu yaklaşımdan hareketle, bireylerin hızla gelişen teknolojiyi kabullenme ve benimsemesi, ortaya çıkan yenilikleri kullanması ile ilgili davranışların araştırılması için farklı kuram ve modeller geliştirilmiştir. Bu kuramlardan biri olan yeniliğin yayılımı kuramı (Rogers, 2003), bilgi sistemlerinde yaygın olarak kullanılmakta ve yeniliklerin benimsenmesini etkileyen süreci ve faktörleri açıklamaya çalışmaktadır. Rogers (2003, s. 5), yeniliklerin yayılımını "bir yeniliğin belirli kanallar aracılığıyla bir sosyal sistemin üyeleri arasında zaman içinde iletildiği bir süreç" olarak tanımlar. Buna göre "yenilik, sosyal sistem, iletişim kanalları ve zaman" kuramın dört ana unsurunu oluşturmaktadır. Kuramın en önemli sonucu yeniliğin bireyler tarafından benimsenmesi yani kabulü ya da reddedilmesidir. Rogers (2003)'e göre bu kararın belirlenmesinde yeniliğin özellikleri belirleyici olmaktadır. Bu özellikler; göreceli yarar, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlemlenebilirliktir. Bireylerin bir yeniliği benimseme veya reddetme kararını etkilemesinde yarar algısı önem taşımakta ve yeniliklerin benimsenmesinde göreceli avantaj, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlemlenebilirlik özellikleri yeniliğin yarar algısı boyutunu oluşturmaktadır. Özellikle günümüzde çevrimiçi öğrenmenin yaygınlaşabilmesinde ÖYS'leri ve ÖYS'lerinin aktif olarak kullanılabilmesi önem taşıdığından, ÖYS'lerinin yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde incelenmesinin çevrimiçi öğrenmenin etkililiği konusunda alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Uzaktan Öğrenme ve Çevrimiçi Öğrenme

Eğitimde bir alternatif olarak ortaya çıkan uzaktan öğrenme, 1700'lü yıllara kadar uzanan geçmişi ile günümüzde birçok eğitim kurumu tarafından tercih edilen önemli bir eğitim modeli olarak değerlendirilmekte ve tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı tanımlarla açıklanmaktadır.

Keegan (1986) uzaktan eğitimi; öğrenen ve öğretenlerin farklı mekânda bulunduğu, kurumsal bir yapının içerisinde yer alan, dijital ortamların ve modern teknolojinin çift yönlü iletişime olanak sağlaması için kullanıldığı öğrenme süreçleri olarak tanımlarken, Simonson vd. (2006, s.7) ise uzaktan eğitimi öğreten ve öğrenenlerin aynı mekânda olmadığı, öğrenenlerin, eğitim kaynakları ve öğretenlerle "etkileşimli uzaktan eğitim teknolojileriyle" iletişime geçtiği, "kurum tabanlı ve yapılandırılmış" eğitim olarak tanımlamaktadır.

21. yüzyıla gelindiğinde uzaktan eğitimin tasarım ve sunumunda e-öğrenme, çevrimiçi öğretim ve öğrenme ve bilgisayar destekli öğrenme gibi kavramların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kavramlar ortam tabanlı öğretim ve öğrenmenin alt kümeleri olarak belirtilir (Brintley, Walti ve Zawacki-Richter, 2004). Bu kavramlardan e-öğrenme; geleneksel eğitim yöntemleri ile verilemeyen ve birçok teknoloji destekli öğretim tasarım seçenekleri sunmakta ve "nerede, ne zaman, ne istersen öğren" anlayışıyla hareket etmektedir. E-öğrenmeye ilişkin günümüzde artan önem eğitime erişimde güçlük çekenlere erişimden ziyade öğrenmede teknoloji kullanımına doğru gitmektedir (Evans ve Haughey, 2014, s. 133).

E-öğrenmenin bir alt kümesi olan ve içerik sunumunun ve öğrenen-öğreten iletişiminin ön planda olduğu çevrimiçi öğrenme ise bireysel ve grup ortamında eşzamanlı ve eşzamansız iletişim sağlayan internet tabanlı bir dizi uygulama (Garrison ve Cleveland-Innes, 2010, s. 19) olarak tanımlanmaktadır. Ally (2011, s.17) ise çevrimiçi öğrenmeyi; "Öğrenme materyallerine erişmek için Internetin kullanımı; içerik, öğreten ve diğer öğrencilerle etkileşimde bulunmak; bilgi sahibi olmak, bireysel anlam oluşturmak ve öğrenme deneyimiyle gelişim sağlamak için öğrenme süreci boyunca destek almak" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlarda da görüldüğü gibi çevrimiçi öğrenme; farklı iletişim biçimlerini (metin, sözel, görsel) birleştirme potansiyelini bünyesinde barındıran ve bağımsız bir öğrenen, diğer bir ifade ile öğrenen merkezli bir yaklaşım üzerine odaklanan ve aynı zamanda öğreten ve öğrenen arasında etkileşimli bir iletişimi teşvik eden bir süreçtir.

Çevrimiçi öğrenme günümüzde yaygınlaşmakta ve özellikle üniversiteler tarafından sunulan çevrimiçi programlar ve dersler giderek artmaktadır. Pandeminin etkisiyle çevrimiçi uygulamalar ilköğretim düzeyine kadar inmiş durumdadır. Dolayısıyla bu durum çok yönlü öğrenme olanakları sunan yeni öğrenme ortamlarını oluşturan çevrimiçi platformların yaratılmasına olanak sağlamaktadır (Mbati ve Minnaar, 2015).

Öğrenme Yönetim Sistemleri

Uzaktan eğitim alanında sıklıkla kullanılan çevrimiçi platformlar, e-öğrenmenin ana bileşeni olarak işlev görmektedir. Çevrimiçi öğrenmeyi destekleyen bu araçlar, tartışma forumları, sohbet ve dosya paylaşımı gibi çok çeşitli uygulamaları kapsamakta ve içerik dağıtımı ile katılan kişiler arasında işbirliğini teşvik ederek, öğrenme sürecindeki farklı etkinlikleri desteklemek için kullanılmaktadır. Bu farklı araçları, öğrenme yönetim sistemi (ÖYS) gibi tek bir sistemde birleştirmek mümkündür. WebCT, BlackBoard ve Moodle bunlara örnektir (Govender, Dhurup ve Mudaly, 2014, s. 377).

Çevrimiçi öğrenme süreçlerinde, dijital ders malzemelerinin ve içeriklerinin kullanım oranının giderek yükselmesiyle birlikte bu ortamlarda kritik bir rol oynayan ÖYS'ler, ders içeriğini verimli bir şekilde yöneten ve sunan merkezi bir platform olarak uzaktan eğitimi kolaylaştırmada büyük bir önem kazanmaktadır. Bu platformlar çeşitli öğrenme materyalleri sunma, bu materyalleri paylaşma ve tartışma, sunulan dersleri yönetme, ödev alma, sınavlara girme ve bunlara ilişkin geribildirim sağlama, materyalleri düzenleme, öğrenci, eğitmen ve sistem kayıtlarını tutma, raporlarlama (Süral, 2010) gibi pek çok avantaja sahiptir. Öğrenenlere zaman ve mekân konusunda esneklik sağladığından diğer bir ifade ile yer ve zaman sınırlaması olmadığından ve ÖYS'lerini kullanmak için kullanıcıların ek yazılım yüklemesine gerek olmadığından kullanımı kolay uygulamalardır. Bu olumlu özellikler dışında ÖYS'ler bazı olumsuz özelliklere de sahiptir. Bunlar; öğrenen merkezli olmaktan ziyade ders merkezli olma, öğretenler açısından teknik bir uzmanlık gerektirdiği için pedagojik sonuçlar açısından eğitim kalitesinin düşmesine yol

açabilme ve öğretenlerin bilgi yönetimi becerilerinin zayıf olması gibi nedenlerle kurumlar açısından riskli görülebilmedir (Al-Handhali vd., 2020).

Anadolu Üniversitesi Öğrenme Yönetim Sistemi Uygulamaları

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sisteminde e-öğrenme hizmetleri ilk kez 1999 yılında internet üzerinden deneme sınavlarının (e-sınav) yapılmasıyla başlanmıştır. Daha sonra sırasıyla internet üzerinde ders kitaplarının (e-kitap), derse ilişkin alıştırmaların ve çoklu ortam yazılımlarının (e-alıştırma, e-ders) yayınlanması ve akademik danışmanlık hizmetleri (e-danışmanlık) gibi hizmetlerin sunulması şeklinde gerçekleşmiştir. Böylece Açıköğretim E-Öğrenme Portalı kurulmuştur. Bu portal 2000'li yılların sonunda bir milyondan fazla öğrenci tarafından kullanılarak ülkenin en büyük öğrenme portalı haline gelmiştir. 2011 yılında Açıköğretim E-Öğrenme Portalı tablet ve telefon gibi mobil işletim sistemlerine uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. 2014 yılında Açıköğretim E-Öğrenme Portalı'na e-öğrenme malzemeleri (konu anlatım videoları, deneme sınavları, alıştırma soruları gibi çeşitli içerikler) eklenerek öğrencilerin bireysel öğrenmelerine katkı sağlanmıştır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi günümüzde yükseköğretimde açık ve uzaktan öğretim yöntemlerini sürekli yenileyerek e-öğrenme alanında ilkleri uygulamaya koyan Mega Üniversiteler arasında yer almaktadır. Bu sayede örgün eğitime devam edemeyen pek çok öğrenciye öğrenme kolaylığı sağlamaktadır (Anadolu Üniversitesi, 2022).

Anadolu Üniversitesi açık ve uzaktan öğrenmede sunduğu eğitim hizmetlerini açık kaynak kodlu bir ÖYS olan Canvas üzerinden yürütmektedir. 2011 yılında ilk sürümü yayınlanmış olan Canvas e-öğrenme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde kolaylık sağlamaktadır. Sistem işbirliğine dayalı çalışmaların, rozet sistemi uygulamalarının ve tartışma forumlarının olması bakımından esnek öğrenme ortamları oluşturmaktadır. Sistemin duyarlı (reponsive) yapısından dolayı her türlü işletim sistemi, tarayıcılardan ve mobil araçlardan erişim gerçekleştirilebilmektedir (Kandemir, 2013).

Anadolu Üniversitesi Canvas öğrenme yönetim sistemini 2021 yılında Mergen "bilgiyi elinde tutan, bilgiye hükmeden" adıyla kullanmaya devam etmiştir (Anadolu Öğrenme Yönetim Sistemi, 2022). Üniversite öğrencileri sisteme "mergen.anadolu.edu.tr" web adresi üzerinden kullanıcı adı ve şifreleri ile giriş yapabilmektedir. Tüm öğrenenler öğretim üyelerinin derslerinde oluşturdukları öğrenme malzemelerine "modül" şeklinde haftalık olarak görüntüleyebilmekte, çevrimiçi derslere katılarak gerçek sınıf deneyimi yaşayabilmekte, farklı zamanlarda kayıtlı dersleri dinleyerek tekrar etme imkânı bulabilmektedirler. Ayrıca öğrenciler sistem üzerinden ödevler ve tartışma forumlarına katılabilmekte, her türlü sorularına sistem üzerinden hızlı bir şekilde cevap alabilmektedirler.

Mergen öğrenme yönetim sisteminde ders içeriği ve etkinliklerin sunumu öğrencilerin süreci kolay ve anlaşılır bulmasına yardımcı olacak şekilde planlanmaktadır. Buna göre sistemde ders menüsünün içerisinde bulunan ders bilgileri, ders içeriği, ders araçları yer almaktadır. Ders bilgileri kısmında duyurular (öğrencilere ders etkinlikleriyle ilgili bilgiler vermek amacıyla kullanılmakta) bulunmaktadır. Ders içerikleri kısmında ise ders yapısına bağlı olarak içeriğin öğrenciye en hızlı şekilde sunulması amaçlanmaktadır. Ders araçları kısmında ders içinde kullanılan ve öğrenenlerin kullanması için sunulan canlı ders, takvim, tartışmalar (forum), notlarım, dosyalar ve sayfa alanları yer almaktadır (Uça Güneş ve Usta, 2017).

Yeniliğin Yayılımı Kuramı

Yenilik, bir kişi ya da topluluk tarafından yeni olarak algılanan bir fikir, yöntem veya donanım olarak tanımlanmakta ve kişilerin yeniliği algılama durumları, yeniliğe yönelik tepki olarak görülmektedir (Rogers, 2003). "Yeniliğin Yayılımı Kuramı" yeniliklerin yayılımını "bir yeniliğin belirli kanallar aracılığıyla bir sosyal sistemin üyeleri arasında zaman içinde iletildiği bir süreç" olarak tanımlar (Rogers, 2003, s. 5).

Rogers (2003) yenilikler bir toplumsal sistem içinde yayılırken, bu yayılıma bireylerin uyum sağlama durumlarının farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bu farklılıklar beş benimseyici

kategorisi olarak açıklanmaktadır. Bunlar; yenilikçi, ilk benimseyici, erken çoğunluk, geç çoğunluk ve yavaş davrananlardır. Bununla birlikte dijital teknolojilerin yayılımı, benimsenmesi ve topluma entegre olması düşünüldüğünde, beş kategoriyi benimseyen kişilerin bir yeniliği kabul etme kararı ve yeniliği benimseme oranının, benimseyenin yeniliği algılamasından etkilendiği belirtilmektedir (Dingfelder ve Mandell, 2011). Bu noktada Rogers (2003, ss 15-16), yeniliğin algılanan yararını (1) göreceli avantaj, (2) uyumluluk, (3) karmaşıklık, (4) denenebilirlik ve (5) gözlemlenebilirlik olarak ele almış ve "bireylerin bu özelliklere ilişkin algılarının yeniliklerin benimsenme oranını yordadığını" belirtmiştir. Bu özellikler aşağıda açıklanmaktadır:

Göreceli avantaj: Rogers (2003, s.15) göreli avantajı "bir yeniliğin yerini aldığı fikirden daha iyi olarak algılanma derecesi" olarak tanımlamıştır. Bir yeniliğin çok fazla avantaja sahip olması önemli değil, önemli olan bireyin yeniliği avantajlı olarak algılayıp algılamadığıdır. Bir yeniliğin algılanan göreceli avantajı ne kadar büyükse, benimsenme hızı o kadar hızlı olacaktır. Yeniliklerin maliyet ve sosyal statü gibi motivasyon yönleri, göreceli avantajın unsurlarıdır. Örneğin; öğretmenler, öğretimlerinde teknolojinin bir değeri olduğunu görürlerse, onu kullanacaklardır (Finley, 2003; McKenzie, 2001). Buna göre bireylerce yenilik ile ilgili pratik olma, kolaylık, kullanışlılık vb. gibi nitelikler göreceli avantajı belirlemektedir. Göreceli avantaj özelliğinde, yeniliğin algılanan avantajına bağlı olarak yeniliğe uyumun kolaylaştığı belirlenmiştir (Teng vd., 2002).

Uyumluluk: Uyumluluk, Rogers (2003, s.15) tarafından "bir yeniliğin hedef kitlenin beklentileri, gereksinimleri, mevcut değerleri ve geçmiş deneyimleri ile tutarlı olarak algılanma derecesi olduğunu" ifade etmektedir. Bir sosyal sistemin değer ve normlarıyla bağdaşmayan bir fikir, uyumlu bir yenilik kadar hızlı benimsenmeyecektir. Eğer yenilik toplumun değer yargıları ile uyumsuzluk gösterirse bu durum benimsenmesini engelleyebilmektedir. Örneğin bilgi ve iletişim teknolojilerinin bireysel ihtiyaçlarla uyumlu olmaması, bireyin BT kullanımını olumsuz etkileyebilir (McKenzie, 2001).

Karmaşıklık: Rogers (2003, s.15), karmaşıklığı "bir yeniliğin anlaşılması ve kullanılmasının nispeten zor olarak algılanma derecesi" olarak tanımlamıştır. Rogers'ın belirttiği gibi, diğer özelliklerin aksine karmaşıklık, benimseme oranı ile negatif ilişkilidir. Bu nedenle, bir yeniliğin aşırı karmaşıklığı, benimsenmesinde önemli bir engeldir. Rogers'ın sözünü ettiği karmaşıklık özelliği bazı araştırmacılarca kullanım kolaylığı (ease of use) olarak belirtilmiştir (Jebeile ve Reeve, 2003). Karmaşıklık genellikle kullanıcıların bilgi, deneyim, uzmanlık veya profesyonellik seviyesi ile ilişkilendirilmektedir. Yeniliğin karmaşıklık derecesi ile yeniliğe uyum arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Yenilik ne kadar az karmaşıksa o kadar kolay uyum sağlanmaktadır.

Denenebilirlik: Rogers (2003, s.16) denenebilirlik özelliğini "yeniliğin kullanıcılar tarafından test edilme derecesi olarak belirtmektedir. Ayrıca denenebilirlik, benimseme oranı ile olumlu yönde ilişkilidir. Bir yenilik ne kadar çok denenirse, benimsenmesi o kadar hızlı olur. Denenebilir bir yeniliğin onu benimsemeyi düşünen ve yaparak öğrenebilen kişi için daha az belirsiz olmasını temsil eder.

Gözlemlenebilirlik: Yeniliğin yayılımının son özelliği Rogers (2003, s.16) tarafından gözlemlenebilirlik olarak belirtilmekte ve gözlemlenebilirlik "bir yeniliğin sonuçlarının başkaları tarafından görülebilir olma derecesi" olarak tanımlanmaktadır. Göreceli avantaja benzer şekilde, uyumluluk, denenebilirlik ve gözlemlenebilirlik aynı zamanda bir yeniliğin benimsenme oranı ile pozitif olarak ilişkilidir. Rogers (2003), daha fazla göreceli avantaj, uyumluluk, denenebilirlik ve gözlemlenebilirlik sunan yeniliklerin diğer yeniliklerden daha hızlı benimseneceğini savunmuştur.

Yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde gerçekleştirilen ve Rogers'ın teorik çerçevesini kullanan araştırmalar arasında çok az çalışma öğrenme yönetim sistemleri ve kullanıcı algıları üzerine gerçekleştirilen nicel çalışmalardır. (Mkhize vd., 2017; Govender vd., 2014). Özellikle pandemi süreci ile birlikte çevrimiçi öğrenmenin yaygınlaşması, çevrimiçi öğrenmede içerik ve değerlendirme aracı olarak kullanılan ve öğrenen-öğrenen, öğrenen-öğreten ve öğrenen-kurum iletişiminde yaygın olarak kullanılan öğrenme yönetim sistemlerinin öğrenenler tarafından

yenilikçi bir öğrenme aracı olarak kabul edilip edilmediği bu noktada önemli görülmektedir. Venkatesh ve Davis (2000), en iyi teknoloji tabanlı sistemlerin bile amaçlanan kullanıcılar tarafından kabul edilmediği takdirde işe yaramayacağını belirtmektedir. Bu çalışma, yenilikçi bir eğitim platformu olan ÖYS'lerin öğrenenler tarafından kullanılma nedenlerini yeniliğin yayılımı kuramında yer alan yeniliğin algılanan özelliklerine (göreceli avantaj, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlemlenebilirdik) göre öğrenen görüşleri doğrultusunda incelemeyi ve bu platformun öğrenenlerin kullanımına etki eden faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenenlerin ÖYS'lerin algılanan yarar boyutunda göreceli avantaja ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Öğrenenlerin ÖYS'lerin algılanan yarar boyutunda uyumluluğa ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrenenlerin ÖYS'lerin algılanan yarar boyutunda karmaşıklığa ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğrenenlerin ÖYS'lerin algılanan yarar boyutunda denenebilirliğe ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğrenenlerin ÖYS'lerin algılanan yarar boyutunda gözlemlenebilirliğe ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, veri toplama ve analiz süreçlerine yer verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden temel nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilmiştir. Temel nitel yaklaşımla bir sürecin, bir olgunun veya ilgili katılımcıların konuya ilişkin görüşleri anlaşılıp keşfedilmeye çalışılarak kişilerin perspektiflerinin ortaya konması hedeflenir. Nitel araştırma yaklaşımında gözlemler, görüşmeler, yöneltilen sorular ve odak noktası önceden belirlenmiş ilişki ve iletişimler araştırmanın kuramsal yapısıyla bağlantılı bir şekilde yürütülmektedir (Merriam, 2009). Bu tür araştırmalarda verinin sağlandığı kaynağın araştırmanın üzerinde durduğu olguyu yaşayan ve bunu yansıtabilen kişiler olması önemli görülmektedir (Creswell, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda olguyu yaşayan kişileri temsil etmek için ölçüt örnekleme kullanılmaktadır (Creswell, 2016). Buna göre örneklemede önceden belirlenmiş ölçütleri karşılayan durumlar çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışma grubu ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir, araştırmada yer alacak katılımcılar öğrenme yönetim sistemlerini öğrenme-öğretme süreçlerinde kullanmalarına göre çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Böylece araştırmaya konu olan ve bu olguyu yaşayan kişilerin deneyimleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2021-2022 öğretim yılı güz döneminde Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzaktan Eğitim Bölümünde tezsiz yüksek lisans yapan 15'i kadın 5'i erkek olmak üzere 20 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda çalışma gurubunun büyüklüğü konusunda bir sayı ölçütü olmadığından (Hackett ve Schwarzenbach, 2016), çalışma gurubu araştırmacının ihtiyaç duyduğu bilgi gereksinimini karşılamasını dikkate alarak belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları öğrenci olmalarının yanı sıra farklı branşlarda ve cinsiyetlerde çalışmakta olan öğretmen ve öğretim elemanlarından oluşmaktadır.

Tablo 1 Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Kıdem (yıl)	Branş	BİT Deneyimi
K1	Erkek	39	1	Sosyolog	Yüksek
K2	Kadın	40	10	Öğretmen	Orta
K3	Kadın	27	5	Öğretmen	Orta
K4	Erkek	26	3	Teknisyen	Yüksek
K5	Erkek	42	10	Öğretim Görevlisi	Yüksek

K6	Kadın	41	21	Yönetici Asistanı	Yüksek
K7	Kadın	39	16	Öğretmen	Orta
K8	Kadın	40	19	Öğretmen	Orta
K9	Kadın	36	12	Öğretmen	Yüksek
K10	Kadın	32	7	Memur	Yüksek
K11	Erkek	49	26	Fizyoterapist	Orta
K12	Kadın	44	18	Memur	Orta
K13	Kadın	31	9	Öğretmen	Orta
K14	Kadın	33	7	Öğretmen	Orta
K15	Kadın	34	11	Öğretmen	Orta
K16	Kadın	37	17	Öğretmen	Orta
K17	Erkek	47	26	Memur	Orta
K18	Kadın	32	11	Öğretmen	Orta
K19	Kadın	43	22	Yönetici Asistanı	Yüksek
K20	Kadın	40	11	Öğretmen	Orta

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Verilerin toplanmasında görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda yeniliğin yayılımı kuramı ile ilgili alanyazın taraması yapılmıştır. Alanyazın taraması sonucunda hazırlanan sorular alan uzmanının da görüşleri alındıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşme formuna aktarılmıştır. Formun ilk kısmında katılımcılara ilişkin demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, meslek, kıdem ve bilişim teknolojileri "BİT" araçlarını kullanma düzeyleri) ile ilgili tanımlayıcı sorulara yer verilmiştir (Tablo 1). İkinci kısımda ise yeniliklerin algılanan özelliklerine ilişkin beş açık uçlu soru yer almıştır. Görüşme formu, uzaktan eğitim yüksek lisans programında öğrenim gören iki öğrenci ile yapılan pilot uygulamanın sonucunda soruların işlerliği açısından problem olmadığı görüldükten sonra katılımcılara uygulanmıştır. Uygulama uzaktan eğitim öğrencileri ile gerçekleştirildiğinden ve farklı şehirlerden öğrenciler araştırmaya dahil olduğundan yüz yüze görüşme yapılamamıştır. Katılımcılar ile yapılacak görüşmelerin yüz yüze gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda, elektronik ortamlarda soruların yöneltilmesi ve yine aynı yolla cevaplanması sağlanarak çevrimiçi yöntemlerle de veri toplanabilmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2017). Bu doğrultuda katılımcılarla yapılan telefon görüşmeleri dijital ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış ve en kısa sürede değiştirilmeden metin haline dönüştürülmüştür. Ayrıca görüşme formunun sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı ve gönüllülük esasına dayandığı ile ilgili hazırlanan bir onay metni katılımcılara elektronik ortamda iletilerek onayları alınmıştır.

Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. İçerik analizi, verilerin derinlemesine analizinin yapıldığı ve analiz sonuçlarının kodlanarak temalara dönüştürüldüğü bir yöntemdir (Sönmez ve Alacapınar, 2013). Araştırma yirmi katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Kodlama işlemi için soru sayısı kadar tablo oluşturulmuştur. Buna göre katılımcıların her soruya verdikleri yanıtlar ayrı tablolara işlenmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların kimlikleri belirtilmeden "K1, K2, …, K20" şeklinde ifade edilmiştir.

Bulgular

Araştırmada katılımcı görüşlerinden elde edilen yeniliğin yayılımı kuramında yer alan yeniliğin algılanan özelliklerine (göreceli avantaj, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlemlenebilirlik) ilişkin veriler aşağıda tablolar halinde verilmektedir.

Yeniliğin Algılanan Göreceli Avantaj Özelliğine İlişkin Bulgular

İlk soruda katılımcıların öğrenme yönetim sistemini geleneksel öğrenme sistemine göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bu soru doğrultusunda katılımcıların verdiği yanıtlar, sistemin

avantajları ve dezavantajları olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Buna göre sistemin avantajlı yönleri 12, dezavantajlı yönleri ise altı kod şeklinde göreceli avantaj temasında toplanmıştır.

Tablo 2 Katılımcıların göreceli avantaj özelliğine ilişkin görüşleri

Göreceli Avantaj			
Avantaj	f	Dezavantaj	f
Kullanışlılık (K1, K2, K4, K5, K6, K7, K10, K14)	8	Etkileşim yetersizliği/Geri bildirim yetersizliği (K1, K3, K7, K9, K11, K16, K17)	7
Kolaylık (K3, K4, K5, K6, K7, K9, K14, K15)	8	Bilişim alt yapısı yetersizliği (K2, K3, K12, K16, K19, K20)	6
Ders tekrarı yapılabilmesi (K6, K8, K16, K17, K20)	5	BİT gerekliliği (K5, K18)	2
Sadelik (K2, K10, K19, K20)	4	Sadece uzaktan eğitim için ideal (K7)	1
Birden fazla etkinliğin bulunması (K14, K16, K18, K20)	4	Aktif kullanılmama (K5)	1
Modüler yapı olma (K6, K7, K8, K13)	4	Ödev yükleme sorunu (K1)	1
Etkileşimli iletişim/Geri bildirim (K8, K13, K14)	3		
Bireysel öğrenmeyi destekleme (K3, K8)	2		
İyi tasarım (K4, K5)	2		
Temel ihtiyaçlara yanıt verme (K5)	1		
İçeriği çok iyi barındırma (K4)	1		
Düzenlilik (K7)	1		

Tablo 2'de görüldüğü gibi katılımcılar öğrenme yönetim sisteminin avantajlarını en fazla; kullanışlılık, iyi tasarım, etkileşimli iletişim, bireysel öğrenmeyi destekleme, birden fazla etkinliğin olması, sadelik ve kolaylık kodları ile tanımlamışlardır. Katılımcıların öğrenme yönetim sistemlerinde tanımladıkları dezavantajlar ise daha çok etkileşim yetersizliği, bilişim alt yapısı yetersizliği ve bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) gerekliliği kodları olarak belirtilmiştir. Katılımcıların yeniliğin "göreceli avantaj" özelliğine ilişkin betimleyici bazı ifadeleri aşağıdadır:

> K5: "Bir avantaj olarak bakıldığında öğrenimi kolay, kullanıcı dostu bir ara yüze sahip neyin nerde olduğunu bulmakla ilgili gerek öğrenenin gerekse öğretenin zorluk çekmeyeceği bir platform, sonuçta her ne kadar ben farklı öğrenme yönetim sistemlerinden bahsetsem de bunların kullanımı baya bir tecrübede gerektirebiliyor. Yani sıfırdan öğrenim sistemleriyle tanışan bir kişinin çok asgari seviyede bilgi iletişim teknolojilerini biliyor olması Canvas'ı rahatlıkla kullanabileceğini düşündürüyor. (Kullanışlılık-kolaylık)"

> K4: "Kullanmış olduğumuz Mergen Öğrenme Yönetim Sistemleri yani şu an benim kullanmış olduğum diğer sistemler arasında en iyisi tabi ki buna Moodle ondan sonra Sakai vs. bunlar içine giriyor zaten yani karşılaştırmaları bu üçü arasında yapıyorum. Gayet iyi bunu neden söylüyorum çünkü ara yüzü çok daha böyle nasıl söyleyeyim grafikler vs. çok iyi yapılmış uyarlanmış yani öğrenen çok rahat bir şekilde aramak istediği herhangibir şeyi bu tartışmalardaki yazmış olduğu işte konular olsun vs. bunlara çok rahat ulaşabiliyor. Bu nedenle Mergen'i bu yüzden çok beğendim ben, gayet iyi bir sistem. Avantajlar dediğim gibi aslında kolay kullanılabiliyor olması ve içeriği çok iyi barındırıyor, bunu yapabilen çok az sistem vardır ÖYS sistemi bu yüzden avantajı bana göre en büyük avantajı bu. Şöyle yani nasıl söyleyeyim karışık bir görüntüsü yok ama içeriği çok iyi hapsedebiliyor, gayet iyi yani menüleri fazla olduğu için, evet tasarımı çok iyi. (İyi tasarım- İçeriği iyi barındırma)"

> K9: " Tabi ki şöyle söyleyebilirim Canvas Öğretim Yönetim Sisteminde bir dersle ilgili tüm içeriklere ulaşabiliyorum, dersle ilgili dosyalara ulaşabiliyorum, ödev yönergelerine ulaşabiliyorum, derslerle ilgili duyurular kısmına ulaşabiliyorum bu açıkçası sevdiğim beğendiğim yönleri ama ne olursa olsun biz bu sistemi uzaktan yaptığımız, online yaptığımız için etkileşimde ee eksik kaldığını düşünüyorum açıkçası yani tamam derslere canlı derslere katılıyoruz ama tartışma sorularında yüz yüze bir tartışma platformu olsa daha etkili olur ben bu şeyi eksik buluyorum. Yani etkileşimde sınırlı buluyorum diyebilirim. (Kolaylık- Etkileşim /Geri bildirim yetersizliği)"

K16: "Öğrenciler açısından da bazen topluluk içerisinde çok tanınma olmadığı için ya da öğrencilerin birbiriyle etkileşimi zayıf olduğu için oradaki sorularda olsun, konuşmalarda, paylaşımlarda olsun ister istemez bir geri çekilmeye neden olabilir. Çünkü öğrenciler arasında bir etkileşim, paylaşma yok sadece öğrenci-öğretmen şeklinde ilişki var Canvas'ta oda tüm paylaşımlara maalesef fırsat vermiyor. (Etkileşim /Geri bildirim yetersizliği)"

Yeniliğin Algılanan Uyumluluk Özelliğine İlişkin Bulgular

İkinci soruda katılımcılara "ÖYS'lerin eğitim gereksinimlerini karşılayıp karşılamadığı sorulmuştur?" Verilen cevapların sistemin olumlu yönleri ve olumsuz yönleri olmak üzere iki kategoride toplandığı görülmüştür. Sistemin olumlu yönleri on, olumsuz yönleri ise üç kodda toplanmıştır.

Tablo 3 Katılımcıların uyumluluk özelliğine ilişkin görüşleri

Uyumluluk			
Olumlu	f	Olumsuz	f
Eğitim gereksinimlerini karşılama (K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K13, K14, K17, K20)	11	Etkileşim yetersizliği (K1, K5)	2
Etkileşimli iletişim /Geribildirim sağlama (K2, K7, K13)	3	Ünite/konuların sıralı olmaması (K1)	1
Aynı anda birden fazla etkinlik yapabilme (K9, K16, K18)	3	Aktif kullanılmama(K5)	1
Erişim kolaylığı (K13, K8, K9)	3		
Modüler yapı (K8, K20)	2		
Basitlik (K10, K20)	2		
İçeriği çok iyi barındırma (K4)	1		
Hatırlatıcı takvim özelliği (K7)	1		
Ders tekrarı yapılabilmesi (K8)	1		
Kullanışlılık (K4)	1		

Tablo 3'e göre katılımcıların ağırlıklı olarak sistemin olumlu yönleri üzerinde durduğu söylenebilir. Öğrenme yönetim sisteminin olumlu yönleri daha çok; "eğitim gereksinimlerini karşılama, etkileşimli iletişim, aynı anda birden fazla etkinliğin yapılabilmesi, geribildirim, erişim kolaylığı, ayrıntılı modüler yapıya sahip olma, basitlik" olarak belirtilmiştir. Sistemin olumsuz yönleri ise "ünite/ konuların sıralı olmaması, etkileşim yetersizliği, aktif kullanılmama" olarak tanımlanmıştır.

Katılımcıların yeniliğin özelliklerinden uyumluluk temasına ilişkin betimleyici bazı ifadeleri şunlardır:

K2: "Mergen öğrenme yönetim sistemi sayesinde istediğim zaman hocalarımla iletişim kurabiliyorum, düşüncelerimi paylaşabiliyorum onlardan çok uzun süre olmamakla birlikte dönüt alabiliyorum. Aynı zamanda bu platform üzerinde arkadaşlarımla da haberleşme imkânım olabiliyor. Bence yeterli diye düşünüyorum. (Etkileşimli iletişim /Geri bildirim sağlama)"

K5: "Şu anki yürüttüğümüz öğrenme yönetim sisteminde eğitim ile ilgili olması gereken her şeyi görebiliyoruz. Sadece etkileşimin daha fazla olabileceğini, yine aynı şekilde takvim yapısının hocaların ders randevusu oluşturmaları halinde görülmesi gibi özelliklerin olması daha fazla katkı sağlar diye düşünüyorum. Yoksa asgari anlamda ortalamanın üzerinde bir olanak sağlıyor, gördüğüm kadarıyla… (Etkileşim yetersizliği)"

K9: "Canlı dersleri dinlerken aynı anda Canvas' ta dersin işte materyallerine ulaşabiliyorum, işte dersle ilgili tartışma sorularına ulaşabiliyorum eğer derste tartışma soruları tartışılacaksa, arkadaşlarımın yaptığı yorumları görebiliyorum, onlara atıfta bulunabiliyorum bu açıdan yeterli buluyorum. (Aynı anda birden fazla etkinlik yapabilme)"

K13: "Bence kesinlikle çok çok faydalı. Mesela hem işe devam etmiş ve geçimini sağlayacak kadar paranı alıp yaa para kazanmaya devam edip hem de yüksek lisansına ya da lisans okumak istiyorsan ve eğitimini tamamlayabiliyorsun. Hem de sadece sistem açısından bakarsak uzaktan eğitimin genel özelliği zaten işte tartışma olması, mesajla geri dönüt

> alabilmemiz, hocalarımızla iletişim kurabilmemiz, ödevlerimizi hocalarımıza direkt sistem üzerinden yüklememiz daha güvenli bir ortamda bence. Ya maille gönderdiğimiz ödevler bazen kaybolabiliyor bazen spam olabiliyor. Ama sisteme direkt yüklediğiniz de zaten orda gözüküyor yani ödevimi yüklediğim zaten orada gözüküyor. Hocalar da çok rahat ulaşıyordur eminim o yüzden avantajlı olduğunu düşünüyorum. (Eğitim gereksinimlerini karşılama-Erişim kolaylığı)"

Yeniliğin Algılanan Denenebilirlik Özelliğine İlişkin Bulgular

Üçüncü soruda katılımcılara "ÖYS'leri daha önce kullanım durumları" sorulmuştur. Katılımcılar bu soruda sistem ile ilgili deneyimi olanlar ve olmayanlar olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Sistemin daha önce kullanımına ilişkin deneyimi olanlar yedi, deneyimi olmayanlar ise üç kod olarak belirlenmiştir.

Tablo 4 Katılımcıların denenebilirlik özelliğine ilişkin görüşleri

Denenebilirlik			
Deneyimi olanlar	f	Deneyimi olmayanlar	f
Kolay adapte olunması (K4, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15)	8	Deneme- yanılma (K2, K14, K16, K17, K18, K20)	6
Önceki deneyimlerin önemi (K4, K9, K20)	3	Bilgi eksikliği kaynaklı sorunlar olması (K2, K7)	2
Yönlendirici açıklamaların olması (K8, K12)	2	Kaygı (K3, K7)	2
Zorluk yaşanmaması (K5, K8)	2		
Detaylı olması (K8, K9)	2		
İyi bir veri tabanı (K5)	1		
Aktif kullanım (K5)	1		

Tablo 4.'te görüldüğü gibi sistem ile ilgili deneyimi olan katılımcılar "sisteme kolay adapte olma, önceki deneyimler ve yönlendirici açıklamaların olması", sistem ile ilgili deneyimi olmayan katılımcılar ise "deneme-yanılma, bilgi eksikliği ve kaygı" kodları üzerinde görüş bildirmişlerdir. Sistemi daha önce deneyen katılımcıların sistemi kullanırken daha aktif ve sisteme hakim oldukları görülmüştür.

> K5'in "Daha önce Edmodo, Sakai, Moodle, Canvas gibi birçok öğrenme yönetim sistemini kullandım. Canvas'ı özellikle daha önceki yüksek lisans çalışmamda ödev olarak incelemiştim. Şu an bulunduğum üniversitede biz Moodle' "Evde Kal" adını verdik, aktif olarak onu kullanıyoruz. Ciddi bir veri tabanına sahip yani öğrencinin ve öğretim elemanının tüm hareketlerini veri tabanında rapor olarak alabiliyoruz. Yoğun bir şekilde kullanıyorum kesinlikle hiçbir zorluk yaşamadım" açıklamaları bunu göstermektedir. (İyi bir veri tabanı-Aktif kullanım- Zorluk yaşanmaması)

> Daha önce sistemi denememiş olan K7 sistemin kullanımına ilişkin bilgi eksikliğinden dolayı karşılaştığı sorunları; "…verilen yönergeler biraz hani bu sistemin bu şekilde kullanılacağı ile ilgili ayrıntılı bir e-mail gelseydi mesela çünkü daha hiç sisteme girmediğim zaman çok paniklemiştim acaba hani giriş yapabilecek miyim? Dersi kaçıracak mıyım? vs. hani ee biraz o bilgilere ulaşmak zor oldu benim için…" şeklinde belirtmiştir. (Bilgi eksikliği kaynaklı sorunlar olması- Kaygı)

> K2 ise sistemi daha önce denemediğini ve sistemi kullanan öğrencilerin deneyimleri ile karşılaştığı sorunları nasıl çözdüğünü; "Daha önce farklı bir öğrenme yönetim sistemini kullanmadım. Şöyle söyleyeyim bu dönem ikinci dönemim, ilk dönem öncelikle sisteme girme problemi yaşadım yeterli bir bilgilendirme olmaması nedeniyle, sonrasında eski arkadaşlarımızın -ikinci dönemi olan arkadaşlarımızın- desteği ile bu şekilde girmeniz gerekiyor diye bize anlattılar ve ben onların verdiği bilgiler doğrultusunda girdim… Mesela şu konuda çok sıkıntı yaşamıştım, tartışmalara fotoğraf eklemek istediğimde kopyala yapıştır ile bunu gerçekleştiremedim ama oradaki butonlara basarak, üzerine dokunarak, deneyerek

oldu olmadı bu şekilde gerçekleşti yani o şekilde öğrendim." şeklinde ifade etmiştir. (Deneme-yanılma)

Sistemi daha önce kullanmanın yanı sıra bilişim teknolojilerine ilişkin eğitim almış olmanın etkisini K4; "…üniversite ilk yıllarında Moodle kullandım çok az bir süre ama uzaktan iki dersimi uzaktan eğitim olarak aldım iki dersi ortak dersti çünkü yani adapte olma sürecim tabi ki hızlıydı. Çünkü alanım üniversitede okuduğum alandan dolayı ve geçmişten dolayı bilişim sistemleri üzerine eğitim aldım sürekli dolayısıyla çok hızlı bir adaptasyon sürecim oldu zaten, evet çok iyi uyum sağladım." olarak dile getirmiştir. (Kolay adapte olunması-Önceki deneyimlerin önemi)

Yeniliğin Algılanan Karmaşıklık Özelliğine İlişkin Bulgular

Dördüncü soruda katılımcılara "sistemi karmaşık buluyor musunuz, eğer karmaşık buluyorsanız, hangi noktalarda karmaşık geldi ve neden? sorusu" sorulmuştur. Verilen cevaplar doğrultusunda sistemin karmaşıklığına ilişkin olumlu ve olumsuz olarak iki kategori belirlenmiştir. Buna göre yedi olumlu, üç olumsuz kod ortaya çıkmıştır.

Tablo 5 Katılımcıların karmaşıklık özelliğine ilişkin görüşleri

Karmaşıklık			
Olumlu	f	Olumsuz	f
Anlaşılır olma (K2, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K19, K20)	17	Karmaşık olma (K1, K17)	2
Kullanımı kolay (K2, K4, K8, K10)	4	Sistemin tanıtılmamasının yarattığı sorunlar (K1)	1
Sistemin erişilebilirliği (K9, K13, K18)	3	İçeriğin sıralanışı kötü (K1)	1
Kolay uyum sağlama (K3, K6, K7)	3		
İçeriği iyi barındırma (K4)	1		
Basit arayüze sahip olma (K4)	1		
Deneme-yanılma yoluyla sistemin öğrenilmesi (K5)	1		

Tablodan anlaşıldığı üzere katılımcılar sisteme ilişkin en fazla; "karmaşık değil, kullanım kolaylığı, içeriği iyi barındırma ve basit ara yüze sahip olma" kodları ile düşüncelerini belirtmişlerdir. Bunun yanında "sistemin yeterince tanıtılmamasının yarattığı sorunlar", "karmaşık olma" da birer kod oluşturmuştur.

Katılımcıların sistemi karmaşık bulmadığı ve kolay uyum sağladıklarına dair K3 görüşünü; *"Yani ilk bakışta bir göz korkutuyor ama sistemde biraz gezindikçe hemen adapte olunabiliyor. Kolay uyum sağlanabiliyor" olarak ifade etmektedir.*

K13 ise *"Hayır sistem karmaşık değil hatta ben şifreleri oluştururken hep karıştırırım, unuturum direkt e-devlet şifremle giriş yapıyorum mesela. Şifre almama bile gerek kalmadı. O yüzden karmaşık değil, kolay erişim imkanı var. Canvas'ın ara yüzü gayet kullanışlı sol taraftaki paneldeki ulaşabileceğimiz şeyler elimizin altında." olarak belirtmiştir (Anlaşılır olma- Sistemin erişilebilirliği)*

Özellikle sistemle ilk karşılaşmada, öncesinde bilgi verilmediği için, yaşanan sıkıntıları K1; *"inanılmaz karmaşık buluyorum. Ders içerikleri, tartışma bölümlerine ulaşmak, canlı derste bir sıkıntı çekmiyoruz ama derslere ulaşmada ve onları bulmada zorluk çekiyoruz. Ödevi bulmakta, ödevi yüklemekte çok sıkıntı çekiyoruz diye düşünüyorum, dosya yüklemede. İnanır mısınız ben ders seçiminde sisteme ulaşamadım, bana ders seçmediniz diye aradılar dedim ben sisteme geçemiyorum e-postayla dersleri seçip öyle gönderdim öyle aldılar beni yani bir danışman atanır sistemi öğretir, mesela ben yüksek lisansa gidiyorum nereye gireceğim? Nasıl gireceğim? Hangi modülden gireceğim? İnanın Mergen'i de bilmiyordum o yüzden…" olarak özetlemiştir. (Karmaşık olma- Sistemin tanıtılmamasının yarattığı sorunlar)*

Yeniliğin Algılanan Gözlenebilirlik Özelliğine İlişkin Bulgular

Katılımcılara beşinci soruda "Sistemi yararlı buluyor musunuz? Hangi açılardan yararlı ya da yararsız? Bu sistemi başkalarına tavsiye eder misiniz?"sorusu sorulmuştur. Böylelikle katılımcıların sistemi kullanırken çevresindeki bireylerle görüşlerini paylaşıp paylaşmadığına ilişkin gözlenebilirliği öğrenilmeye çalışılmıştır. Cevaplar olumlu ve olumsuz iki kategoride toplanmıştır. Bu doğrultuda olumlu 14, olumsuz üç kod oluşmuştur.

Tablo 6 Katılımcıların gözlenebilirlik özelliğine ilişkin görüşleri

Gözlenebilirlik			
Olumlu	f	Olumsuz	f
Yararlı (K3, K4, K6, K8, K9, K11, K12, K13, K16, K17, K18, K20)	1 2	Geliştirilmeli (K1, K7, K12)	3
Kullanışlılık (K4, K5, K14, K15)	4	Yararsız (K1)	1
Sistemin kullanımının kolay öğrenilmesi (K2, K4, K19, K20)	4	Canlı derslerde sınırlı etkileşim sağlaması (K7)	1
Uzaktan eğitim için ideal olma (K4, K5, K7)	3		
Zengin içerik (K5, K6)	2		
Planlı, düzenli olma (K8, K9)	2		
Basit ara yüze sahip olması (K9)	1		
Etkili öğrenmeler sağlama (K6)	1		
Ayrıntılı yapıda olma (K8)	1		
Diğer sistemlere kıyasla kullanışlı olma (K2)	1		
Fırsat eşitliği sağlama (K5)	1		
Örgün eğitimle eşdeğer başarı sağlama(K5)	1		
Etkinliklere katılımı artırma (K5)	1		
Sisteme entegre uygulamaların olması (K9)	1		

Tablo 6'da görüldüğü gibi katılımcılar sistemi yararlı bularak çevresindeki bireylere tavsiye etmiştir. Aynı zamanda "zengin içerik, uzaktan eğitim için ideal olma, sistemin kullanımının kolay öğrenilmesi ve basit arayüze sahip olması" üzerinde durulmuştur. Katılımcılardan biri çevresindeki bireylere tavsiye etme imkânı bulamadığını belirtirken, üç katılımcı geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Sistemi yararlı bulan katılımcıların olumlu olarak birçok özelliğine değindiği görülmüştür. Bunun yanı sıra örgün eğitimle eşdeğer başarı elde edildiği görüşü de dile getirilmiştir. Ayrıca canlı derslerde yeterince etkileşim olmamasından dolayı tavsiye edilmediği açıklaması da olumsuz kategorisinde yer almıştır. Katılımcıların sistemin gözlenebilirliğine ilişkin bazı betimleyici ifadeleri ise şunlardır:

> K5: "Hatta çok büyük bir iddia gibi görünebilir ama uzaktan öğrenim geleneksel eğitime göre kıyaslandığında benim için çok büyük bir avantaj gibi geliyor. Yani öğrenme ile ilgili herhangi bir eksiklik olmuyor. Gayet başarılı bir şekilde yürütüyorum. Bunu zaten kendi birimimde öğrencilerimde kullandığım için çok keyifli olarak değerlendirebilirim. Hatta dersimi hem yüz yüze hem de uzaktan yaptığımda akademik ortalamalarında herhangi bir değişiklik olmadığını ama etkinlik anlamında uzaktan katılanların daha farklı bir (olumlu)yaklaşımla dersi takip ettiğine bizzat şahit oldum. Dolayısıyla verimli, kullanışlı bir uzaktan eğitim sistemi olduğu için başarılı buluyorum ve bu anlamda eğitim almak isteyen insanları da özellikle fırsat yaratamayan, zaman-mekân açısından fırsat bulamayan insanlara da her zaman öğrenci olmadan önce de (Anadolu Üniversitesi öğrencisi) yine de öneriyordum. (Örgün eğitimle eşdeğer başarı sağlama- Uzaktan eğitim için ideal olma- Kullanışlılık)"

> K7: "…çünkü bazen iki üç arkadaş kamerasını açtığı zaman bile acaba kameraları kapatsak mı? Hani sesler gidip geliyor vs. gibi böyle bir şey oluyor nasıl diyeyim konuşmalar olmaya başlıyor belki hani o konuda bir iyileştirmeye ihtiyaç var… (Geliştirilmeli- Canlı derslerde sınırlı etkileşim sağlaması)"

K12: "Tavsiye ederim ama daha da geliştirilmesini isterim. Hani açık öğrenme kaynaklarının daha fazla yüklenmesini veya kişilerin daha aktif bir şekilde dâhil edilmesini isterim ama tavsiye ediyorum. (Geliştirilmeli)"

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretim Bölümü Tezsiz Yüksek Lisans Programı öğrencilerinin öğrenme yönetim sistemini algılanan yarar özelliklerine göre incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında ÖYS'lerin yeniliğin benimsenme süreçlerinde algılanan yarar özelliklerinin (göreceli avantaj, uyumluluk, karmaşıklık, denenebilirlik ve gözlemlenebilirlik) katılımcılar tarafından olumlu olarak algılandığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, Rogers'ın (2003) yeniliğin özelliklerinin, bireylerin bu özelliklere ilişkin algılarının, yeniliklerin benimsenme oranını yordadığını belirttiği çalışmasıyla uyumludur.

Araştırmada yeniliğin algılanan yarar özelliklerinden "göreceli avantaj"a ilişkin sonuçlara bakıldığında; ÖYS'lerin sistemin kullanışlı olması, tasarımının iyi olması, sistemde birçok etkinliğin yer alması ile sistemin sade ve basit olması gibi avantajlı özellikleri nedeniyle katılımcılar tarafından benimsendiği görülmüştür. Bununla birlikte sistemin sosyal ve teknik yetersizliklerinden kaynaklanan etkileşim sınırlılığı ise yeniliğe uyumu olumsuz etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, Teng vd.'nin (2002) yeniliklerin pratik olma, kolaylık, kullanışlılık vb. gibi özelliklerinin göreceli avantaj olarak algılandığı ve yeniliğin algılanan avantajına bağlı olarak yeniliğe uyumun kolaylaştığını belirttiği çalışması ve Murphy ve Lindner'in (2001), Kabbar ve Crump'ın (2006) ve Duan vd.'nin (2010) yeniliklerin algılanması ile benimsenmesi arasında ilişki olduğunu ve göreceli avantajın burada etkili olduğunu belirttikleri çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Tosuntaş ve Çubukçu'nun (2019) öğretmen adaylarının bulut teknolojisi kullanımlarını etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında; bulut teknolojilerinin kullanımının kolaylığına, uygunluğuna ve denenebilirliğine ilişkin algılarının tutumları üzerindeki olumlu etkisi olduğu ve tutumların belirlenmesinde ise en önemli etkiyi göreceli avantajın sağladığını belirtmişlerdir. Buna göre yeniliğe ilişkin sadelik, kullanışlılık gibi avantajlar ya da etkileşim yetersizliği gibi dezavantajlar bireyin yeniliğe yaklaşımını dolayısıyla yeniliği tercih etmesinde veya etmemesinde etkili olabilmektedir.

Yeniliğin algılanan özelliklerinden "uyumluluk" özelliğine bakıldığında ise araştırmada katılımcıların ÖYS'leri eğitim gereksinimlerini karşılama ve etkileşimli iletişim sunmada olumlu olarak değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Rogers (2003) bir yeniliğin hedef kitlenin beklentileri, gereksinimleri, mevcut değerleri ve geçmiş deneyimleri ile tutarlı olarak algılanma derecesi olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla araştırmanın bu sonucu, Mkhize vd. (2017), Pacharapha ve Ractham (2012) ile Duan vd. (2010) uyumluluğun yenilikçi bir öğrenme sisteminin benimsenmesinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve öğrenme deneyimleri ve normlarıyla uyumlu olarak algılanan yeniliği benimseme olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirledikleri çalışmalarla benzer sonuçlar göstermektedir. Bu doğrultuda araştırmada katılımcıların ÖYS'leri kendi eğitim gereksinimlerini karşılamasına bağlı olarak olumlu şekilde nitelendirdikleri ve buna uyum gösterdiklerinin görüldüğü söylenebilir.

Yeniliğin algılanan özelliklerinden "denenebilirlik"e ilişkin araştırma sonuçlarında ise daha önceden bu sistemi kullanan araştırma katılımcılarının sisteme kolay adapte oldukları ve yönlendirici açıklamaların denenebilirlik özelliğinde etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırmada sistem deneyimi olmayanların ise deneme-yanılma, bilgi eksikliği ve kaygı gibi sorunlar yaşadığı sonucuna varılmıştır. Buna göre yeniliğe ilişkin deneyimler ile yeniliğe uyum sağlama arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuç Açıkgül ve Diri'nin (2020) "bireylerin yeniliğe ilişkin deneyimlerinin yeniliği benimseme düzeyi üzerinde belirleyici olduğu" ve Govender vd. (2014) denenebilirlik özelliğinin benimseme oranıyla olumlu bir şekilde ilişkili olduğu araştırmalarının bulgularıyla örtüşmektedir. Araştırmada daha önce bir ÖYS kullanmamış

katılımcıların bilgi eksikliğine bağlı olarak kaygı hissettikleri ve deneme yanılma yoluyla sisteme uyum sağlamaya çalıştıkları belirtilebilir.

Araştırmada yeniliğin benimsenmesinde öğrenme yönetim sistemlerinin kullanımına ilişkin "karmaşıklık" düzeyi ile ilgili katılımcıların genel olarak sistemi karmaşık bulmadıkları ve sistemin kullanımının kolay olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında sistemi kullanmakta zorlanan katılımcıların da olduğu tespit edilmiştir. Karmaşıklık, yeniliğin kullanıcılarının veya benimseyenlerin yeniliği daha az zorlayıcı ve kullanımı kolay bulma derecesini ifade eder (Bennett ve Bennett, 2003; Rogers, 2002). ÖYS'lerin kullanımı kolay sistemler biçiminde tasarlanarak öğrenenlerin hizmetine sunulması ya da sistemin kullanımı ile ilgili öğrenenlere bilgilendirilmelerin yapılması kurumlar tarafından benimsenmesi gereken yaklaşımlar olabilir.

Araştırmada yeniliğin yayılımı kuramındaki yarar algısına ilişkin son özellik olan "gözlenebilirlik" özelliğine ilişkin sonuçlara bakıldığında ise katılımcıların ÖYS'leri kullanmaları sonucunda sistemle ilgili olarak çevrelerindeki bireylerle görüşlerini paylaşmalarında sistemi yararlı, kullanışlı, uzaktan eğitime uygun bulmaları ve çevrelerine tavsiye etmeleri gözlenebilirlik özelliğinin unsurları olarak belirlenmiştir. Rogers'a (2003) göre, gözlenebilirlik olumlu karşılanırsa benimseme oranı daha yüksek olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kurumların yenilikleri benimsemesi ve kullanması algılanan yararın belirleyicisi olabilir.

Araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

1. Çalışmada öğrenme yönetim sistemlerinin sosyal ve teknik yetersizliklerinden kaynaklanan etkileşim sınırlılığı sorunları yeniliğe uyumu olumsuz etkileyen unsurlar olarak ortaya çıktığından, bu ortamlarda etkileşimi artıracak uygulamaların yer almasının sağlanması için öğretim tasarımcılarının etkileşimli ortamlara ilişkin tasarımlar yapması,
2. Daha önce bir ÖYS kullanmamış katılımcıların bilgi eksikliğine bağlı olarak kaygı hissettikleri ve deneme yanılma yoluyla sisteme uyum sağlamaya çalıştıkları sonucundan hareketle, kullanıcılara ÖYS kullanımına ilişkin eğitim verilmesi gerekliliği ve onların kaygılarını azaltacak eğitim uygulamalarının yapılması gerektiği önerilmektedir.
3. Bununla birlikte bu çalışmada ÖYS'ler yeniliğin yayılımı kuramındaki yeniliğin algılanan özelliklerine ilişkin beş temel özellik kapsamında incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda kuramın diğer özelliklerinin de temel alınarak gerçekleştirilmesi veya bu özelliklerin etkilerine ilişkin karşılaştırmalı çalışmaların farklı alanlarda ve farklı örneklem grupları ile yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Öğrenme Yönetim Sistemlerinin (ÖYS) Yeniliğin Yayılımı Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi: Anadolu Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Öğrenci Görüşlerine İlişkin Bir Araştırma" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Açıkgül, K. ve Diri, E. (2020). Matematik öğretmen adaylarının mobil öğrenmeyi benimseme düzeylerinin yeniliğin yayılması teorisi çerçevesinde incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 353- 373.doi:10.9779/pauefd.593656

Al-Handhali, B. A., Al-Rasbi, A. T., & Sherimon, P. C. (2020). Advantages and disadvantages of earning management system (LMS) at AOU Oman. *International Journal of Technology,* 1(2), 222-228.

Ally, M. (2011). Foundations of educational theory for online learning. (T. Anderson, Ed.), *Theory and practice of online learning* (pp.15-44). AU Press, Second Edition.

Anadolu Öğrenme Yönetim Sistemi. (2022, Aralık, 9). https://mergen.anadolu.edu.tr/

Anadolu Üniversitesi. (2022, Ocak, 31). https://www.anadolu.edu.tr/

Bennett, J. & Bennett, L. (2003). A review of factors that influence the diffusion of innovation when structuring a faculty training program. *The Internet and Higher Education*, 6(1), 53–63.

Creswell, J. W. & Poth, C. N. (2016). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. Sage publications.

Dingfelder, H. E. & Mandell, D. S. (2011). Bridging the research-to-practice gap in autism intervention: An application of diffusion of innovation theory. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 41(5), 597–609.

Duan, Y., He, Q., Feng, W., Li, D. & Fu, Z. (2010). A study on e-learning take-up intention from an innovation adoption perspective: A case in China. Computers & Education, 55(1), 237–246.

Evans, T.D. & Haughey, M. (2014). Online distance education models and research impilications. (O.Zawacki-Richter & T. Anderson, Eds.), *Online distance education: Towards a resear agenda (pp 131-150). AU Press.*

Finley, T.R. (2003). *A descriptive study of utilization of technology from a perspective of full-time faculty in Virginia's higher education teacher-education programs* (Doctoral dissertation, The George Washington University, 2003). ProQuest DigitalDissertations. (UMI No. AAT 3083800).

Garrison, D. R & Cleveland-Innes, M F. (2010). Foundations of distance education. (M.F. Cleveland-Innes & D. R. Garrison, Eds.). *An introduction to distance education: Understanding teaching and learning in a new era içinde* (ss.13-25). Routledge: Taylor and Francis Group

Govender, D. W., Dhurup, M. & Y. Mudaly (2014). Perceptions of learners of a learning management system to support teaching and learning using the diffusion of innovation theory. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER 5(8), 377-385. Doi:10.5901/ mjss.2014.v5n8p377

Hackett, P. M. & Schwarzenbach, B. (2016). Ethographic cavcats (P.M. Hackett, Ed.), *Qualitative research methods in consumer psychology: ethnograpy and culture.*

Jebeile, S., & Reeve, R. (2003). The diffusion of e-learning innovations in an Australian secondary college: Strategies and tactics for educational leaders. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal* 8(4), 2-12.

Kabbar, E. F. & Crump, B. J. (2006). The factors that influence adoption of ICTs by recent refugee immigrants to New Zealand. *Informing Science: International Journal of an Emerging Transdiscipline,* 9, 111–121.

Kandemir, C. M. (2013). Bulut tabanlı öğrenme yönetim sistemi: Canvas. 1st *Internation Instructional Technologies & Teacher Education Symposium*.

Mbati, L. & Minnaar, A. (2015). Guidelines towards the facilitation of interactive online learning programmes in higher education. *International Review of Research in Open and Distributed Learning* 16 (2), 272-287.

McKenzie, J. (2001). How teacher learn technology best. From now on: *The Educational Technology Journal,* 10(6).

Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber (Çev. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayıncılık (Özgün çalışma, 2009).

Mkhize, P., Mtsweni E. S & Buthelezi, P. (2017). Diffusion of innovations approach to the evaluation of learning management system usage in an open distance learning institution. *International Review of Research in Open and Distributed Learning.* 17(3),295-312. https://doi.org/10.19173/irrodl.v17i3.2191

Murphy, T.H., & Lindner, J.R. (2001). Building and supporting online learning environments through web course tools: It is whippy, but does ıt work? https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED463751.pdf

Pacharapha, T., & Ractham, V. V. (2012). Knowledge acquisition: The roles of perceived value of knowledge content and source. J*ournal of Knowledge Management,* 16(5), 724–739.

Rogers, E.M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.

Seggie, N. & Bayyurt, Y. (2017). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımlar.* Anı Yayıncılık.

Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M. & Zvacek, S. (2006). T*eaching and learning at a distance: Foundations of distance education* (3rd ed.). New Jersey: Prentice Hall

Sönmez, V., & Alacapınar, F. (2013). Örneklendirilmiş bilimsel araştırma. Anı Yayıncılık.

Süral, İ. (2010). Moodle öğrenme yönetim sisteminin ilköğretimde destek amaçlı kullanımı. International Educational Technology Conference. 2, 976-980. İstanbul: IETC.

Teng, T. C., Grover, V. and Güttler, W. (2002), "Information technology innovations: General diffusion patterns and its relationships to innovation characteristics", *IEEE Transactions on Engineering Management,* 49 (1), 13-27.

Tosuntaş ve Çubukçu, Z. (2019). Yeniliklerin yayılması teorisi bağlamında öğretmen adaylarının bulut teknolojisi kullanımlarını etkileyen faktörler. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 957-976

Uça Güneş, E. P., & Usta, İ. (2017). Öğrenme yönetim sistemleri. Anadolu Üniversitesi Basımevi

Venkatesh, V., and Davis, F. D. A, (2000). Theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies, Management Science, 46(2),. 186-204.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık

Extended Abstract

With the adoption of new approaches in the field of distance education and the widespread use of e-learning, the importance of learning management systems is increasing. The effective use of these systems, which provide interactive learning environments for learners, is also gaining importance.

The aim of this study is to examine the use of learning management systems by Anadolu University Distance Education Department Non-Thesis Master's Degree students in line with the perceived characteristics of innovation within the framework of Diffusion of Innovation Theory. In line with this general purpose, the study aims to determine the adoption levels of the perceived characteristics of innovation (relative advantage, compatibility, complexity, trialability, observability), the usage status of LMSs, the degree of effectiveness of the system, and the opinions and suggestions of the users about the system according to the Diffusion of Innovation Theory.

The research was conducted with the basic qualitative research approach, one of the qualitative research methods. With the basic qualitative approach, it is aimed to reveal the perspectives of individuals by taking the views of a process, a phenomenon or the relevant participants on the subject. In determining the study group, criterion sampling, which is a type of purposive sampling that meets predetermined criteria and is based on non-probability sampling, was used. The participants in the study were included in the study according to their use of learning management systems in learning-teaching processes. Thus, this phenomenon, which is the subject of the research, was tried to be reflected with the experiences of living people.

The participants of the study consisted of 20 students, 15 female and 5 male, who were doing their master's degree without thesis at Anadolu University Institute of Social Sciences, Department of Distance Education in the fall semester of 2021-2022 academic year. Interview technique was used to collect the research data. A semi-structured interview form was developed for the interview and the interviews were conducted via telephone and recorded with a recording device. Content analysis method was used to analyze the data and the themes and related codes were expressed in tables.

As a result of the study, it was seen that there was a significant relationship between the relative advantage, compatibility, trialability, complexity and observability characteristics of the innovation and the level of adoption of the innovation within the framework of the Diffusion of Innovation Theory. Furthermore, the study found that factors such as age, gender, seniority, and occupation of the participants have no impact on their impression of the benefits of the LMSs. It is stated that as the relative advantage, compatibility, trialability and observability of the innovation increases, the speed of adoption of the innovation increases, whereas the level of adoption of the innovation will increase with the decrease in the level of complexity of the innovation. Accordingly, in this study, it was seen that there may be an increase in the speed of the participants' adoption levels of LMSs

This research is considered as an important research since there are not enough studies in the literature on the adoption of LMSs within the framework of Diffusion of Innovation Theory and it is believed that it will contribute to future studies. At the same time, this research can be supported with quantitative data in the future. In addition, it is also suggested that qualitative and quantitative studies should be conducted for instructors.

2024, VOL 14, NO 4, 1663-1680
DOI: 10.48146/odusobiad.1286946
Geliş Tarihi/Received Date: 25.04.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 12.09.2024

İnceleme Makalesi/Review Article *Açık Erişim/Open Access*

Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı ve jeopolitik yansımaları

Mehmet Erkan Kıllıoğlu

[2] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye.

ÖZET

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı bir oldubitti ile işgali ve ilhakı günümüz uluslararası sisteminde, konu tırmandırılmak istenmediği için geçiştirilmiş olsa da, önemsiz ve sıradan bir olay değildir. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Avrupa'da bir devlet diğer bir devletin bir parçasını bu şekilde ilhak etmiş değildir. Her ne kadar Rusya Federasyonu bu işgali zorlama tedbirlerle uluslararası hukuka uydurma çalışmış olsa da öne sürdüğü sebepler uluslararası toplumda kabul görmemiştir. Ancak hiçbir devlet yeni bir savaş başlatmak istemediği için kriz tırmandırılmamıştır. Bunun yerine ekonomik tedbirler ve yaptırımlarla Rusya Federasyonu çevrelenmeye ve caydırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Rusya ile Ukrayna arasında Euromaidan olaylarından sonra hızla tırmanmaya başlayan ve 2022 yılı Şubat ayında savaşa dönüşen gerginlik ve çatışmanın gelişimi ve bu gelişim içerisinde Kırım'ın işgali süreci incelenecektir. Yine çalışma kapsamında Rusya Federasyonu'nu kışkırtan ve karşı önlem almasına yol açan sebeplere değinilecektir. Bunu yapmak için bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu literatür taraması kapsamında öncelikle Kremlin kaynaklı dokümanlar incelenmiştir. Bu dokümanlar konu ile ilgili çalışmalarla sentezlenerek çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra Rusya Federasyonu'nun Kırım'ın işgali için uygulamaya koyduğu politikalar ve taktikler tespit edilmiş ve tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Ukrayna, Kırım Yarımadası, Karadeniz Bölgesi, Rus Dışpolitikası, Eleştirel Jeopolitik

Russian Federation's annexation of Crimea and it's geopolitical reflections

ABSTRACT

Russia's occupation and annexation of Crimea in 2014 as a fait accompli is not an insignificant and ordinary event in today's international system, although the issue has been glossed over especially by the Western powers, because they did not want to provoke a war. Since the end of the Second World War, no European state has annexed a part of another state in this way. Although the Russian Federation tried to adapt this occupation to international law with coercive measures, the reasons that Russia put forward were not accepted by the international community. However, the crisis did not escalate as no state wanted to start a new war. Instead, the Russian Federation was tried to be contained and deterred by economic measures and sanctions. In this study, the development of tension and conflict between Russia and Ukraine, which started to escalate after the Euromaidan events and turned into war in February 2022, and the occupation of Crimea within this historical course will be examined. In this study, the reasons that provoked the Russian Federation and caused it to take countermeasures will be mentioned. To do this, a literature review was conducted. Within the scope of this literature review, documents originating from the Kremlin were examined first. These documents were synthesized with studies related to the subject and the conceptual framework of the study was formed. After the conceptual framework was created, the policies and tactics implemented by the Russian Federation for the invasion of Crimea were determined and discussed.

KEYWORDS

Atıf: Kıllıoğlu, M., E. (2024). Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı ve jeopolitik yansımaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1663-1680. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1286946

Sorumlu Yazar: mehmeterkan@comu.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Ukraine, Crimean Peninsula, Blacksea Region, Russian Foreign Policy, Critical Geopolitics

Giriş

Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı ve Donbas bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri tanıması ile sonuçlanan olaylar 21 Kasım 2013'te başlamıştır (Ercan, 2015, s. 97; Konak, 2019, s. 85). Bu tarihte Ukrayna'da iktidarda olan Rus yanlısı hükümet, ülkenin Batı ile yakınlaşma sürecini askıya almıştır. Hükümetin bu kararı ülkede Rusya ve hükümet karşıtı gösterilerin başlamasına sebep olmuştur. Bu gösteriler daha sonra Euromaidan olayları halini alacaktır. İlk başlarda nispeten ılımlı olan gösteriler, güvenlik güçlerinin sert tutumu ve bastırma çabası yüzünden çığırından çıkmış, sivil itaatsizlikten isyan haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda ülkedeki Rus yanlısı hükümet görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Bu duruma Rusya'nın tepkisi sert olmuş, Donbas bölgesindeki milis güçlerini örgütleme ve 2008 Gürcistan Savaşı ve sonrasında yaptığı gibi, bölgeyi kademeli olarak koparmak için çalışmaya başlamıştır. Rusya bu noktada Batı'nın tepkisinden çekindiği için bu ilhakı zamana yayarak yapmaya ve Batı Dünyasının kabullenmesi sağlamaya çalışmıştır. Ancak Donbas'ta süreci zamana yaymayı tercih eden Rusya Karadeniz'e erişimini kısıtlayan Kırım konusunda hızlı davranmayı tercih etmiş ve bir oldu bitti ile yarımadayı işgal ve daha sonra da ilhak etmiştir (Tsygankov, 2015, s. 279-303). Rusya'nın bu hamlesini beklemeyen uluslararası toplum ve özellikle Batı Dünyası bu saldırganlığa tepki olarak ekonomik yaptırımlar uygulama ve Soğuk Savaş söylemini yeniden canlandırmayı o dönemde uygun bir karşılık olarak görmüştür ve kriz uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Ercan, 2015, s. 97).

Ukrayna, hem Rusya hem de Batı dünyası için kilit önemde bir ülke ve bölge olmuştur. Jeopolitik açıdan Ukrayna dünya üzerindeki önemli kesişim noktalarından biridir. Avrupa-Asya ve Kuzey Avrupa-Akdeniz ulaşım koridorları ve yolları bu bölgede kesişmektedir (Kushnir ve Domaradzki, 2013, s. 274-298; Delanoe, 2014, s. 367-382; Götz, 2015, s. 3-10). Ukrayna'nın Karadeniz'e olan kıyısı da kendisine stratejik derinlik sağlamakta, bölgesel ticaret ve güvenlik açısından da önemini arttırmaktadır. Ukrayna'nın bu sayılan özellikleri, başta Rusya Federasyonu olmak üzere yabancı ülkelerin dikkatini üzerine çekmesine sebep olmuştur. Ancak her ülkenin Ukrayna ile yakınlaşma çabasının ardında yatan saik ve bu ilişkiden beklediği fayda birbirinden farklıdır. Batı dünyası Ukrayna'yı, Rusya'yı çevrelemek ve kontrol altına alabilmek için kilit önemde ve konumda bir ülke olarak değerlendirmekte ve bu sebepten dolayı istemektedir. Bunun gerçekleşmesi için ise ülkeyi Rus etkisinden uzaklaştırmayı amaçlamaktadır. Bunun da en uygun yolu Ukrayna'yı kendi kendine yetebilen, serbest piyasa ekonomisine dayalı bir demokrasi haline getirmektir. Bu modus operandi Ukrayna halkının ve devlet yönetiminin bir kısmı için oldukça mantıklı ve cazip bir tekliftir (Wawrzonek, 2014, s. 758-780). Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin dağılması ile etki alanını ve süpergüç konumunu kaybeden Rusya ise sınır komşusu olduğu ve kendisi için oldukça hassas bir stratejik ve askeri konumda bulunan Ukrayna'yı kaybetmeyi göze alamamıştır. Ülkeyi kendine bağlı kukla yönetimle yönetilen bir uydu devlet (Belarusya gibi) olarak tutmayı bunu başaramazsa en kötü ihtimal olarak Batı Dünyası ile arasında bir tampon bölge, tarafsız devlet olmasından yanadır (Götz, 2015, s. 3-10). Bu yüzden Batı Dünyasının Ukrayna'yı etkileme ve ikna çabaları Rusya Devlet yönetiminde rahatsızlığa sebep olmuştur (Baharçiçek ve Ağır, 2015, s. 36; Mankoff, 2022). Fakat o dönemin şartlarında pek çok araştırmacı ve uzman ilhak seçeneğini aklına dahi getirmemiştir ancak 2022 Şubat ayında yaşananlar ve ardında başlayan Ukrayna işgali, Rusya'nın son çare olarak işgal ve ilhakı da değerlendirmiş olduğunu göstermektedir. Bu fiilinin de gösterdiği üzere Rusya bölgede ne yapacağı kestirilemeyecek devletlerden biridir. Davranışları her zaman rasyonel olmasa da çoğunlukla oldukça planlı ve hesaplıdır. Yaptığı hamleler de çoğunlukla jeopolitik şartların gerektirdiği hamlelerdir. En azından Rusya'nın açıklamaları bu yöndedir.

Karadeniz, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük oranda Sovyet kontrolündeki bir iç deniz haline gelmiştir. Ancak bu durum Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra büyük oranda değişmiştir. Bulgaristan ve Romanya gibi eski Sovyet uydusu ülkeler AB ve NATO'ya katılma yönünde tercih

belirtmiş ve gerekli girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda bu ülkeler Rus nüfuz ve etki alanından çıkmışlardır. Ukrayna yönetimi da benzer bir tercih yapma kararı almıştır. Ukrayna'nın bu kararı Rusya açısından kabul edilebilecek bir durum değildir zira böyle bir durumda Karadeniz'in kuzey kıyısı da Batı kontrolüne geçmiş olacak ve Rusya'nın Karadeniz'e olan erişimi kısıtlanacaktır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın Karadeniz'de elinde 450 km kıyı şeridi kalması da ülkenin bu durumu güvenlikleştirmesine sebep olmuştur (Delanoe, 2014, s. 367-382). Rusya bu durumu önlemek adına önce Transdinyester, daha sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının tanınması daha sonra da Kırım'ın ilhakı yoluna gitmiştir. Bu amacına ulaşmak için Rusya Federasyonu yönetimi eski Sovyet nüfuz bölgesinde kalan ülkelere kendi yönetim modelini ihraç edip, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Doğu Avrupa'da yaptığı gibi kendisine tabi veya yakın yönetimleri iktidara getirmeyi planlamıştır (Jackson 2006). Euromeydan olaylarına giden süreçte Rusya'nın Ukrayna'da yapmaya çalıştığı da budur. Ancak şartlar değiştiği için İkinci Dünya Savaşı'nda uygulanan bu politikanın modern zamanlara uyarlanan versiyonun başarılı olabilmesi için başa getirilecek otoriter yönetimlerin organize suç örgütleri vb. ile de iyi ilişkilerinin olması gerekmektedir. Bürokrasi ve devlet yönetimindeki kilit önemdeki noktaları ele geçirirken bu otoriter grup sofistike bir bürokrasi ve karaborsa oluşturacak, ülkedeki büyük ve önemli işletmeleri de dolaylı yoldan kendi idaresine bağlı çalışır hale getirecektir. Bu türden bir idarenin başa geçirilmesi için sadece bu sayılanlar yeterli değildir. Bu sayılanlara ek olarak güçlü bir medya desteği de lazımdır. Taraf medya sayesinde muhalifler susturulacak veya itibarsızlaştırılacaktır. İşte Kırım'ın işgali süreci bu planın sahaya birebir uygulanmasının en güzel örneği olmuştur. Rusya bu noktada Ukrayna yönetiminin ve Avrupa'nın korkusu sayesinde başarılı olmuştur. Özellikle Batılı ülkeler Rusya'nın açık bir şekilde izlediği saldırgan tutumu kendi konfor alanlarının dışına çıkmamak için görmezden gelmeye çalışmıştır. Zira hiçbir ülke Ukrayna için Rusya ile savaşacak değildir, Rusya'nın da öngördüğü bu tutum olmuştur. Keza enerji kaynakları açısından bağımlı oldukları Rusya ile ilişkilerinin bozulmasını AB ülkeleri istemeyecektir.

Bu çalışmada Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı konusuna farklı bir perspektiften yaklaşılacaktır. Öncelikli olarak incelenecek konu Rusya Federasyonu'nun 1990-2014 yılları arasında Kırım'daki Rus ayrılıkçılara verdiği destektir. İkinci olarak ele alınacak olan konu ise Rusya'nın bölgede izlediği revizyonist ve yayılmacı politikaları ve bu politikaların arkasında yatan saiklerin ne olduğudur. Rusya neden kendisi tehdit edilmiş veya köşe sıkıştırılmış olarak görmekte ve saldırganlaşmaktadır, bu saldırganlığın sınırları nelerdir? Çalışma kapsamında irdelenecek olan üçüncü konu ise Rusya Federasyonu'nun amaçlarına ve hedeflerine ulaşmak için geliştirdiği politikalar ve uyguladığı taktikler nelerdir? Kırım, Rusya açısından neden bu derecede önemlidir? Kırım'ın ilhakının sonuçları neler olacaktır? Çalışmada bu sorulara cevap aranmıştır.

Çalışmada kritik jeopolitik ve klasik jeopolitik teorileri açısından konu ele alınmış, bu ikisinin sentezi yapılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla Rusya Federasyonu'nun agresif tutumumun ardında yatan sebepler aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım ilk bakışta uygun ve uygulanabilir görünmektedir zira bu türden bir tutum iç politikada Kremlin'in elini güçlendirmektedir. Ayrıca ülkenin güç projeksiyonu yapma yeteneğini de güçlendirecek ve ulusal çıkarlarını korumaya yardım edecektir. Bu durumun açıklanmasında Klasik Jeopolitiğin faydalı olabileceği düşünülmüştür zira bu yaklaşım sayesinde Rus Devleti'nin tercih ve seçeneklerini fayda-maliyet analizi temelinde açıklamak mümkün olabilecektir. Bu durumu analiz etmede kullanılabilecek bir diğer yaklaşım ise Colin Flint'in metacoğrafik yaklaşımıdır (Flint, 2006).

Rus saldırganlığının sebepleri

2007 yılı Rus jeopolitik genişlemesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu dönemde Rusya Federasyonu'nun faydasına olan bir dizi özel faktör ortaya çıkmıştır. Bunlar sırasıyla:

1. Rusya Federasyonu içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkmıştır. Bunun sonucunda ekonomik durumu düzelmeye başlamıştır.

2. ABD, Terörle Mücadele Kampanyası, Irak ve Afganistan işgalleri ve bu işgallerde sergilediği tavır ve tutumlar sebebiyle dünya genelinde itibar kaybetmiştir.
3. Avrupa Birliği ekonomik krize girmiştir.
4. Avrupa ve Rusya Federasyonu'nu çevreleyen ülkelerde bir dizi devrim yaşanmıştır. Bu sayılan sebepler yüzünden Rusya Federasyonu dış politikası bu şartlara uyacak şekilde revize etmiştir. Bu kapsamda bir dizi yeni amaç belirlenmiştir.

12 Şubat 2007'de Münih'te düzenlenen 43. Güvenlik Politikası Konferansı'nda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin bir konuşma yapmıştır. Putin'in bu konuşması hem Rusya hem de dünyanın geri kalanı açısından o dönemdeki en önemli konuşma ve açıklamalardan biridir. Konuşmasında Putin, Rusya Federasyonu'nun jeopolitik önceliklerinde olan değişiklikler hakkında bilgi vermiştir (Putin, 2007). Rus dış politikası konusunda çalışan uzmanların bir kısmı bu konuşmayı yeni bir Soğuk Savaş ilanı olarak dahi değerlendirmiştir (Kushnir, 2017, s. 114; Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 232).

Putin konuşmasında yeni modus operandi konusunda oldukça açık davranmıştır. Diplomaside nadiren tercih edilen bu uslüpla kullanmış ve Rusya Devlet yönetiminin durumla ilgili düşüncelerini açıkça ifade etmiştir. Putin ayrıca 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistemde hakim güç olarak kalan ABD'nin tek taraflı hareketlerine ve bu olayların dramatik sonuçlarını da hatırlatmıştır. Putin'e göre karşısında kendisini dengeleyecek bir güç kalmayan ABD'nin aşırı güçlenmesi diğer devletlerin doğal gelişimini sekteye uğratmıştır. Bu yüzden de pek çok devlet ABD'nin gölgesinde kalmıştır. Bu durumun uluslararası siyasi sistem açısından en olumsuz yanı ise ABD'nin tek taraflı faaliyetlerinin bir kısmının uluslararası hukuk normlarını ihlal etmiş olmasıdır (Forsberg ve Herd, 2015, s. 41-57).

Putin bu konuşmasında uluslararası örgütlerin durumu ve rollerine de değinmiştir. Zira çoğu olaylara peşin hükümlü ve tarafgir olarak yaklaşmaktadır. Örnekle açıklamak gerekirse: Rusya Federasyonuna göre OSCE, ABD ve AB'nin bir kurumu gibi davranmaktadır. Tarafsızlığını ve objektifliğini kaybetmiştir (Putin, 2007). NATO konusunda ise Putin örgütün çift taraflı oynama huyu olduğunu suçlamasını yöneltmiştir. Bu duruma örnek olarak ise NATO'nun Rusya'ya verilen garantilere rağmen Doğu ve Orta Avrupa'ya doğru genişlemesini göstermiştir. Rusya'ya göre NATO'nun bu hareketi 12 Mayıs 1990'da NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'in Sovyetler Birliği yönetimine ve onun mirasçısı olan Rusya Federasyonu'na verdiği taahhüdün bozulmasından başka bir şey değildir. Bu yüzden OSCE ve NATO'yu Batı sistemi içerisindeki uluslararası örgütler olarak tanımlamıştır (Kushnir, 2017, s. 115).

Putin bu konuşması ile tüm dünyaya Rusya Federasyonu'nun kendi çıkarlarını korumak için gereken tedbirleri almaktan çekinmeyeceği mesajını vermeye çalışmıştır. Rusya açısından bu konuşma bir ikaz ve diğer devletlerin provakatif hareketlerine karşı net bir tepkidir. Putin'e göre Rusya, Batılı dostları ve ortaklarının tek taraflı hareketleri ve yerine getirmedikleri sözleri yüzünden sürekli suistimal edilmiştir (Putin, 2007). Rusya bu duruma Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra düşmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra süper güç statüsünü kaybeden, ekonomisi çöken ve yine Sovyet dönemindeki geleneksel müttefiklerinden çoğunu kaybeden Rusya Federasyonu uluslararası siyasi ortamda güç projeksiyonu yapma imkânının önemli bir kısmını kaybetmiştir (Kjellen ve Lund, 2022, s. 69). İçine düştüğü bu olumsuz durumdan bir an önce kurtulmak ve ülkenin dağılmasını önlemek isteyen Rus devlet adamları yeni dünya düzenine adapte olabilmek için Batı dünyası ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Ancak bu girişiminden beklediği faydayı sağlayamamıştır. Batılı ülkeler de Rusya'nın içine düştüğü bu durumdan ellerinden geldiğince yararlanmaya çalışmışlardır. Ancak bu durum artık sona ermiştir (Putin, 2007).

Putin'in Münih konuşması, Rusya Federasyonu'nun uluslararası sistemdeki mevcut durumdan hiç de memnun olmadığının açık göstergesi olmuştur. Yeni küresel yapı ve düzen adaletsizdir. ABD, uluslararası sistemin kurallarını hiçe saymıştır. Rusya Federasyonu bu tutumun sonucunda kendisi jeopolitik bir mahrumiyet halinde bulmuştur (Tsygankov, 2015). Putin bu istenmeyen

durumu düzeltmek için Sovyet tarzı tavizsiz politikalara geri dönüleceğini ilan etmiştir (Hughes ve Sasse, 2016, s. 314-334).

Rusya Federasyonu'nun yeniden büyük devlet olma isteğinin formüle edilmiş hali Derzhavnost Politikası'dır. Rusya, Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde de büyük bir güç, önemli bir devlet olmuştur. Bu yüzden Rus devlet yönetimine göre ülkelerinin uluslararası politikadaki olaylara müdahil olma ve kendi çıkarlarına göre olayları yönlendirme hakkı bulunmaktadır (Lo, 2002, s. 53). Bu yönlendirmeler Rus Devletine uluslararası siyasette nüfuz alanı yaratma veya mevcut olanı genişletme imkânı sağlayacaktır. Bunun sonucunda ise devletin itibarı ve caydırıcılığı da artacaktır (Urnov, 2014, s. 305-322; Feklyunina, 2019, s. 165-179). Derzhavnost Politikası yukarıda da ifade edildiği üzere Rusya için büyük devlet olduğunun ilanı ve diğer devletler tarafından da kabulü anlamına gelmektedir. Ancak Rusya'nın bu konudaki hassasiyeti Batı tarafından yeterince anlaşılmamış ve dikkate alınmamıştır. Bu da Rus devlet idaresinde rahatsızlığa sebep olmaktadır. Bu rahatsızlığı da Putin yaptığı konuşması ile en açık ve yalın hali ile ifade etmiştir. Bu konuşmadan 7 yıl sonra, 18 Mart 2014'te Putin başka bir önemli konuşma daha yapmıştır (Putin, 2014). Rusya Federasyonu Meclisi'nde yaptığı bu konuşma "Kırım Konuşması" olarak adlandırılmaktadır. Konuşmanın zamanlaması önemlidir zira konuşma Doğu Ukrayna, Donbas bölgesindeki çatışmalar başlamadan hemen önce yapılmıştır. Putin, bu konuşmasında 2007 yılında yapmış olduğu ilk konuşmasında temas etmiş ettiği konulara tekrar değinmiştir. Bu kapsamda Putin öncelikli olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistemde ABD'yi dengeleyecek bir güç olmadığı için istikrar olmadığı konusuna tekrar değinmiştir. ABD müttefikleri ile birlikte uluslararası sistemi yıpratmaya çalışmaktadır. Genel olarak istenen kanun gücü yerine silahlı gücün hakim olduğu bir uluslararası sistemdir. Bu ortamda Rusya Federasyonu kendisini mağrur ama mağdur olarak görmektedir (Forsberg ve Herd, 2015, s. 41-57). Salisen dikkat çektiği bir diğer nokta ise uluslararası kurum ve organizasyonların kendilerini küresel uluslararası sistem ve güvenlik ağının garantisi olarak sunmaya çalışsalar da kendilerine olan güvenin azaldığı olmuştur. Sonra da bu örgütlerin Batılı ülkelerin kontrolü altına girmiş, bu şekilde faaliyet gösteren önyargılı kuruluşlar halini aldıkları suçlamasını yöneltmiştir (Kushnir, 2017, s. 116). Üçüncü olarak da Rus milli çıkarlarının ve güvenlik kaygılarının Batı tarafından düzenli ve sistematik bir şekilde ihmal edildiğini ifade etmiştir. Putin, Batılı ülkelerin Rusya Federasyonunu sürekli olarak aldattığı ve oyalamaya çalıştığı iddiasını da bu kapsamda yinelemiştir (Forsberg ve Herd, 2015, s. 41-57; Tsygankov, 2015). Ayrıca Batı dünyası hala istikrarlı bir şekilde Rusya'yı çevrelemeye de çalışmaktadır. Bu konulara dikkate çeken Putin son olarak, özellikle Batı dünyasını Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını korumak için haklı ve caydırıcı faaliyetlerde bulunma hakkının olduğunu ve bunun hafife alınmaması gerektiğini de vurgulamıştır (Putin, 2014).

Bununla birlikte Putin, Parlamento'ya yaptığı konuşmasında bazı yeni noktalara da temas etmiştir. Örneğin; özellikle eski Sovyet bölgesindeki ülkelerde yaşanan Renkli Devrimler'in Batı destekli ve bu ülkeler tarafından organize edilen hareketler olduğunu iddia etmiştir (Darczewska, 2014). Bu devrimler ülkelerine ve halklarına zarardan başka bir şey getirmemiştir. Bu ülkelerde ortaya çıkan yeni düzen ülkenin insanlarının yaşam tarzı, gelenekleri ve kültürleri ile tamamen uyumsuzdur (Tsygankov, 2015, s. 279-303). Böylece Putin, renkli devrimlerin yabancı destekli, suni girişimler olduğunu ve marjinal elitleri iktidara taşımak için organize edildiğini ifade etmiştir. Ukrayna'da yaşanan 2014 Euromaidan olayları konusunda ise bu olayların arkasındaki güçlerin terör, cinayet ve isyana başvuran milliyetçiler, Neonaziler, Rus ve Yahudi karşıtları olduğunu iddia etmiştir (Putin, 2014).

Kırım'ın ilhakı konusunda ise Putin, Kırım'ın Rusya'nın eskiden beri bir parçası olduğunu, bölgedeki istikrarın korunması için stratejik önemde olduğunu ifade etmiştir. Yine Putin'e göre bu stratejik bölge istikrarın korunması için güçlü ve egemen bir devletin kontrolü altında olmalıdır. Bu güç de Rusya'dır (Putin, 2014). Kırım'ın Rusya açısından sembolik ve stratejik önemine ek olarak, Putin yarımadanın ilhakını doğru ve adil bir hareket olarak tanımlamıştır. Zira Kırım 1991 yılında Rusya güçsüzken Ukrayna'ya verilmiştir. Ancak bu devrin tarihi arka planı

vardır ve bağımsızlık sonrasında, büyük ihtimalle Rusya ile Ukrayna'nın kısa sürede birleşeceği düşünüldüğü için bu durum krize dönüştürülmemiştir.

Rusya ile Ukrayna arasında sorun olan Kırım yarımadası 1954 yılında kendisi de aslen Ukraynalı olan Nikita Kruşçev'in Komünist Parti Genel Sekreterliği döneminde yapılan sınır düzenlemesi ile Ukrayna'ya devredilmiştir. Bu devir Sovyetler Birliği döneminde, 1952-1962 yılları arasında 10 yıl yayınlanan *Istoricheskii Arkhiv*'deki beyanatlara göre Rusya'nın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne Rus-Ukrayna ilişkilerinin 300.yılı anısına bir hediye olarak takdim edilmiştir ve her iki devlet de Sovyetler Birliği çatısı altında oldukları için sorun teşkil etmemiştir (Goldberg, 1992; Buba, 2010; Filiz, 2013, s. 31, Moshkin, 2022). Temelde bu sebepten dolayı olmakla birlikte, 1990-2014 yılları arasındaki dönemde Rusya, Ukrayna'nın egemenliğine olan saygısından dolayı Kırım üzerinde hak iddiasında bulunmamıştır, Putin'in ifadesine göre. Ancak 2014 yılında yaşananlar ve ülkede Rus yanlısı grubun iktidardan uzaklaştırılması üzerine Rusya Kırım üzerinde hak talebinde bulunma kararı almıştır (Putin, 2014). Kısaca özetlemek gerekirse Rusya 2014 yılından sonra siyasi ve diplomatik yollarla Ukrayna'yı ilhak edemeyeceğine kani olmuş ve ülkenin egemenliğine olan saygısı kaybetmiştir. 2022 yılı Şubat ayında olanlar da bu tutumun geldiği son noktayı göstermektedir.

Rusya Devletbaşkanı Vladimir Putin'in kısaca özetlenen bu konuşmaları, Rusya'nın tutum ve davranışlarını Klaus Dodds'un önerdiği davranıl kalıpları kapsamında incelemeye imkan vermektedir (Dodds, 2007). Bu kalıplar George W. Bush'un Terörle Mücadele Kampanyası'ndaki aşırı saldırgan tutumundan türetilmiştir. Bu yüzden de küresel jeopolitik yapıyı görmezden gelmeyi ve dikkate almamayı etmiştir. Temelde Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan saldırısı ve 2014 yılında Ukrayna'daki olaylara başta dolaylı olarak müdahil olmaya başlaması, kendisini tehdit altında hisseden ülkenin savunmaya yönelik aşırı refleksleridir. Bu girişimlerdeki öncelikli amaç ABD'nin hamlelerine karşılık verme çabasıdır. Ancak şu bir gerçektir ki Rusya sadece tek bir harekete karşılık vermemiştir. Bu hareketleri Rusya'nın amaçları ile uyumlu hale gelmesi için değiştirmeye da çalışmıştır. Bu saldırgan politikaları desteklemek ve hayata geçirmek için Rusya, uluslararası sistemi yeniden iki kutuplu ve daha dengeli bir hale getirmek için çalışacağı ve milli çıkarlarını tavizsiz bir şekilde korumaya çalışacağı mesajını vermeye çalışmıştır (Forsberg ve Herd, 2015, s. 41-57). Zira Rusya'ya göre ABD, güçlü ama diğer ulusları ve uluslararası sistemi sürekli suistimal etmeye çalışan bir devlettir. Dünya'yı kontrol etmeye ve uluslararası sisteme hükmetmeye çalışmaktadır. Bu amacına ulaşmak için kendisine engel olarak gördüğü ülkeleri devreden çıkarmak için bu ülkelerde istikrarsızlık, kaos ve en son adım olarak da renkli devrimler çıkarma yoluna gitmektedir. Bu sayılnaları yapabilmek içinse bu ülkelerin meşru yönetimlerine karşı muhalif olan grupları mali ve siyasi yönden desteklemekte, bu gruplar başarılı olamazsa demokrasi ve insan hakları adı altında faaliyet gösteren çekirdek örgütleri kullanarak ülke içindeki huzursuzluğu arttırmaya çalışmaktadır. Gerek kaynakları gerekse de alternatif kültürü ve kurumları ile dünya üzerinde bu gidişata dur diyebilecek tek ülke Rusya'dır (Gerber ve Zavisca, 2016, s. 79-98).

Özellikle eski Sovyet coğrafyasında yaşanan renkli devrimlerle ilgili olarak Putin, daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere, bu devrimlerin Batılı devletler tarafından organize edilen, desteklenen ve legal hale getirilmeye çalışılan müdahaleler olduğuna kanidir. Amaç Rusya'nınki ile aynıdır; bölgedeki önemli ülkelerde iktidara kendi müttefiklerini getirmek. Bu stratejiyi İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında Sovyetler Birliği de özellikle Doğu Avrupa'da uygulamış ve Batı ile arasında bir tampon bölge ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batılı ülkelerin stratejisi 2002 tarihli ABD'nin Terörle Mücadele Stratejisi'nde zikredilen amaçlardan dolaylı yoldan da olsa etkilenmiş gözükmektedir. Bu stratejide ABD'nin amacının terörist ve diktatörlerle mücadele ederek barışı korumak olarak ifade edilmiştir (The National Security Strategy of United States of America, 2002). Bu ifade istihbarat örgütlerinin üçüncü dünya ülkelerindeki meşru idareleri devirmek için harekete geçmesi için gereken fırsatı vermiştir. Bu durum tespitini yapan Rusya Federasyonu yönetimi ülkelerinin de ulusal çıkarları olduğunu ve ABD gibi kendisinin de bu çıkarlarını korumak ve gerçekleştirmek için gereken girişimlerde bulunacağını ilan etmiştir. Bu irade ilk kez 2000

yılında hazırlanan Rusya Federasyonu Askeri Doktrini'nde ortaya konmuştur (Sokov, 1999; Main 2000; Melville, 2005, s. 105-128; Pietkiewicz, 2018, s. 509-510). Daha sonra 2010 yılında uygulamaya konulan yeni askeri doktrinde de yinelenmiştir (Pietkiewicz, 2018, s. 510-511). Her iki doktrinde ilan edildiği zaman Rusya'da iktidarda Vladimir Putin vardır. Her iki strateji belgesinde de Rusya'nın müsamaha göstermeyeceği tehditler açıkça ifade edilmiş ve bunlara karşı askeri bir karşılık verileceği tüm açıklığı ile 2010 tarihli askeri strateji belgesinin 8b, 8d, 8u ve 20. Maddelerinde beyan edilmiştir (Kushnir, 2017, s. 118).

2010 yılı tarihli Rusya Federasyonu Askeri Doktrini'nin 8. Maddesinin (b) fıkrasında belli başlı ülkelerdeki siyasi ve askeri durumu istikrarsızlaştırmaya çalışan ve bunun sonucunda uluslararası ilişkilerdeki stratejik denge ve istikrarı bozan ülkelerin Rusya'ya karşı tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir. Aynı maddenin (d) fıkrasında ise Rusya ve müttefiklerine yönelik toprak talepleri ile iç işlerine müdahale girişimlerinin de tehlikeli olduğu; (u) fıkrasında ise Rusya ve müttefiklerine yakın bölgelerde silahlı çatışmaların çıkması halinde Rusya'nın müdahil olacağı ifade edilmektedir. 20. Maddede ise askeri karşılık konusu ve şartları açıklanmaktadır (Laruelle, 2015, s. 88-97). Doktrini'nde açıkça ifade edildiği şekli ile eğer silahlı kuvvetler göreve çağrılacak olursa, Rusya uluslararası hukuk çerçevesi içerisinde kalmaya devam edecektir. 2010 yılı tarihli Rusya Federasyonu Askeri Doktrini ile ilgili daha fazla bilgi ve açıklama 2014 yılında yayınlanan "Russia's National Identity Transformation and New Foreign Policy Doctrine" adlı belgede mevcuttur (Zevelev, 2014). Zbigniew Brzezinski'ye göre bu rapor Rusya'nın ilerleyen dönemlerde dış politikasında izlemeyi planladığı saldırgan tutuma zemin hazırlamak ve meşruiyet kazandırmak için hazırlanmıştır (Brzezinski, 2014). Raporda dört ana başlığa değinilmektedir. Bunlar sırasıyla:

1. Bölünmüş halklar,
2. Ülke dışında yaşayan Rus nüfus ve bu nüfusun korunması,
3. Russki Mir-Rus Dünyası,
4. Büyük Rus medeniyetinin geliştirilmesi, kabul edilmesinin önemi (Brzezinski, 2014).

Brzezinski bu sayılanlara dikkat çekme ihtiyacı duymuştur zira ona göre Kırım ve Ukrayna'da ortaya çıkan durum bir anlık öfke ve fiili hareketten ziyade, yukarıda sayılan maddeler kapsamında hazırlanmış detaylı ve uzun vadeli planın bir parçasıdır (Brzezinski, 2014). Bu plan kapsamında Kırım ve Donbas bölgesi Rusya Federasyonu tarafından bu bölgelerde yaşayan Rus azınlıklar ve güvenlik konuları bilinçli olarak krize dönüştürülerek askeri ve siyasi açıdan gerginlik kaynağı haline getirilmiştir. Kırım açısından olaya yaklaşıldığında, yarımadanın coğrafi konumu önemli bir etkendir. Kırım, mevcut konumu gereği Sovyetler Birliği'nden kalan ve Rusya ve Ukrayna arasında pay edilen Karadeniz Filosu'nun merkezidir ve Rusya'nın Akdeniz'deki operasyonlarını destekleyecek önemli üslerden birisidir ve ülkenin özellikle güneyden geleek tehditlere karşı savunulmasında hayati bir öneme sahiptir (Bingöl, 2014, s. 23-24; Konak, 2019, s. 84). Keza Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının Avrupa ve dünya pazarına ulaştırılmasında kullanılacak alternatif yollardan bir kısmının da üzerinden geçtiği bir coğrafi bölgedir. Bu yüzden de Rusya açısından kontrol edilmesi gereken bir bölgedir (Konak, 2019, s. 84).

Tüm bu sayılanlar göz önüne alındığı zaman Brzezinski'ye göre ortaya çıkan sonuç, Rus Devleti'nin Büyük Rus Medeniyeti adını verdikleri nosyonu yeniden canlandırmaya çalıştığı olmuştur (Brzezinski, 2014; Szostek, 2014, s. 463-486). Ayrıca Rusya, sınırları içerisinde Rus azınlık bulunan ülkelerde bu azınlık vasıtasıyla etkisini arttırmak ve istikrarsızlık çıkarmak için de çalışmaktadır. Ülke bu girişimleri haklı ve doğru, tarihi açıdan belirleyici, hatta ulvi ve kutsal bir görev ve girişim olarak görmektedir (Kushnir, 2017, s. 119). Bu girişimlerin başarıya ulaşması ve kendi lehine sonuçlar elde edilmesi Rus Devleti açısından oldukça önemlidir. Öyle ki Putin, bu amaçların gerçekleşmesi ve Rusya'nın küresel güç dengesinin kendi lehine değişmesi için elinden geleni yapacağını açıkça ifade etmekten ve Batı dünyası ile ABD'yi hedef almaktan çekinmemiştir. Bu politika kapsamında Batı tarafından tehdit edilen üçüncü ülkelere, Rus halkının barış ve refahı tehlikeye girecek olsa dahi, askeri yardım sağlanacağını ifade etmiştir (Kushnir, 2016, s. 163-179).

Sonuç olarak, Rusya 2007 yılından sonra dış politika vizyonunda değişikliğe gitmiştir ve yeni bir vizyon geliştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda uluslararası siyasi ortamı tek taraflı olarak düzenlemeye çalışan tüm girişimlere karşı çıkacağını ilan etmiştir. Burada kastedilenin ABD'nin tek taraflı hareketleri olduğu açıktır. Ancak daha sonra AB'nin politikaları da bu eleştirinin kapsamına dahil edilmiştir. Rus askeri liderliği ve dahi Putin, Batı'nın Rusya'nın yakın çevresindeki faaliyetlerini özel bir çeşit askeri veya soft power operasyonu olarak nitelendirmektedir. Bu sayılanlara karşılık olarak önce 2008 yılında Gürcistan'dan Abhazya ve Güney Osetya, 2014 yılında da Ukrayna'dan Kırım koparılmıştır (Kushnir, 2017, s. 120).

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Kırım'ın Rusya tarafından işgali ve ilhakı üzerine Rusya Federasyonu'nun 21. Yüzyılda 19. Yüzyılın taktikleri ile hareket etmeye çalıştığını ifade etmiştir (Dunham, 2014). Bu açıklama ABD'nin durumdan rahatsızlığının açık ifadesi olarak yorumlanmıştır. Ancak bu ifade tartışmaya açıktır, zira Kırım'a teoride doğrudan müdahil olmamıştır. Bu işgal sırasında izlediği strateji daha ziyade kelime oyunlarına dayalı olmuştur. Ancak kompleks olarak niteleyenler de bulunmaktadır. Durumu bizzat Kırım'ın işgal süreci üzerinden açıklayacak olursak, eleştirel jeopolitik kapsamında Colin Flint'in metacoğrafi yaklaşımı kullanılabilir. Flint'in yaklaşımını ile ilgili kısaca şunları söyleyebiliriz:

> "Jeopolitik, topraklarını genişletmek, korumak veya siyasi bir etki alanı oluşturmak isteyen devletlerin yaptığı hesaplamalardan ibaret bir konu değildir. Ülkeler, ticaret ve dünya genelinde birbirleri ile irtibat halinde olan siyasi grupları da içerir…Siyasi güç sadece coğrafi alanın kontrolü meselesi değildir. Ayrıca hareketi kontrol etmeyi ve kendi yerine dünya genelindeki siyasi sınırların ötesinde ilişkiler ve irtibatlar kurmayı içerir" (Flint, 2006).

Eski moda olarak nitelendirilen devlet merkezli jeopolitik anlayış, liberal demokratik çevrede eskisi kadar revaçta değildir. Günümüzde sınır aşan ilişkiler ve iş birliği imkanları önemlidir. Bu ilişkileri iyi kuran aktörler, özellikle STÖ'lar, kendiaralarında işbirliği ve irtibat ağları kurup, geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu sayede küresel karar alma süreçlerinde söz sahibi olmak ve lobi faaliyetleri ile kararları ve süreçleri yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu gerçeği Kremlin'deki stratejistler de görmüş ve planlamalarını bu durumu dikkate alarak yapmaya başlamışlardır. Bu duruma örnek olarak 2013 tarihli ve Rusya Federasyonu Savunma Bakanı V. Gresaimov'un kendi adı ile anılan Gerasimov Doktrini örnek verilebilir (Gerasimov, 2013; Kushnir, 2017, s. 121).

Kırım'ın Rusya tarafından işgali konusuna geri dönecek olursak; Kırım'daki Rus yanlısı gruplar 1990 yılından beri mevcuttur. Ancak Rusya'nın güçsüz olması sebebiyle o dönemde yer altına çekilen bu gruplar 2000'li yıllarda Putin'in iktidara gelmesi ve Rusya'yı yeniden büyük güç yapma planı kapsamında tekrar açığa çıkmışlardır. Bu gruplar Putin'in planları kapsamında Rus istihbaratı, Rus askeri üsleri ve altyapısı, Rus Ortodoks Kilisesi, Rus medyası ve Rus STÖ'leri tarafından desteklenmiştir. 2006 yılında Ukrayna İstihbarat Teşkilatı-SSU tarafından hazırlanan bir raporda bu yapılanma ve yol açabileceği tehditler konusunda ülke yönetimi bilgilendirilmiştir (Kuzio, 2006).

Rus yanlısı yapılanmanın etkinliğini daha iyi analiz edebilmek için 2011 yılında Lada L. Roslycky tarafından yapılan araştırmaya bakmak yerinde olacaktır. Rusya'nın Kırım'daki faaliyetlerini soft power politikası olarak yorumlayan Roslycky, bu durumun Ukrayna açısından ise güvenlik tehdidi olduğunu kabul etmiştir. Rus yanlısı gruplar sayesinde Kırım'daki varlığını güçlendiren Rusya, yerli halkın dikkatini bağlı oldukları ülkenin çıkarlarından müdahil olan ülkeninkine çevirmeyi başarmıştır (Roslycky, 2011, s. 299-316). Rus tarafı ulusal çıkarını sadece kaba kuvvet kullanarak değil, askeri gücün yanında onu tamamlayacak yerli destekçiler bularak korumaya çalışmıştır. Bu destekçilerin irtibat ağları da sürece dahil edilmiştir. Bu taktik daha önce 2008 yılında Abhazya Gürcistan'dan koparılırken kullanılmış ve işe yaradığını görülmüştür. Daha sonra Kırım'da da başarı ile uygulanmıştır (Kushnir, 2017, s. 121).

Kırım'da Rus istihbarat örgütlerinin varlığı tartışılmazdır. Bu örgütlerin öncelikli amacı Sovyetler Birliği Karadeniz Filosu'nun Ukrayna'ya bırakılan kısmını güvenceye almak olmuştur. Taras Kuzio'ya göre Rus istihbaratı toplum psikolojisi ve siyasi hayatı da kendine göre şekillendirmeye çalışmıştır. Bunu da bölgede istihbarat toplayıp, Rus propagandası yaparak ve ayrılıkçı güçlere dolaylı destek sağlayarak yapmaya çalışmıştır (Kuzio, 2006). Rus istihbarat ajanları ve sempatizanları Ukrayna yönetimi (merkezi, yerel, güvenlik ve sosyal hizmetler) içerisinde de yer almaya çalışmıştır (Roslycky, 2011, s. 299-316). Rus istihbarat örgütlerine ek olarak Karadeniz Filosu da ilhak da oldukça etkili olmuştur. 2014 yılı başlarında Filo'da görev yapan personel sayısı 3.000'i deniz piyadesi olmak üzere toplam 12.000 kişidir. Bunların büyük kısmı da Kırım yarımdasındaki tesislerde bulunmaktadır (Delanoe, 2014, s. 367-382). Bu askerlerin mevcudiyeti, bakım ve ikmali için gerekli altyapı kurulmuştur. Kışla ve tersane ile başlayan askeri tesislere zaman içerisinde okullar ve akademi gibi eğitim kurumları da eklenmiştir. İzlenen sosyal-askeri politika Kırım'da yaşayan Slav nüfusu etkilemiş ve Rusya'ya olan bakışlarını yumuşatmıştır. Rus askerleri de yerel halka kötü muamelede bulunmamıştır. Bir kısmı ailelerini de beraberlerinde görev yerlerine getirmiş ve yerel halkla ilişki kurmuştur. Tüm bunların sonucunda Kırım'ın ilhakı sırasında Rusya yerel halktan fazla bir direniş ve tepki ile karşılaşmamıştır (Kushnir, 2017, s. 122).

STÖ'ler konusuna gelince; Kırım'daki STÖ'lerin büyük kısmı ikili oynamayı seçmiştir. Resmiyetteki amaçları iki kültürlerarası diyaloğu ve işbirliklerini arttırmaktır. Gayrı resmi olarak ise büyük çoğunluğu Rus azınlığın bulunduğu Kırım'da Ukrayna Devleti'ne aleyhine propaganda kampanyası yürütmüştür. Ayrıca benzer diğer STÖ'ler de kara para aklama ve ayrılıkçı hareketlere kaynak aktarıldığı bilgisi de mevcuttur (Kuzio, 2006). Ukrayna istihbaratının (SSU) bu durumdan haberi olmuştur. Bu noktada Kırım'daki Rus nüfus ve Rus yanlısı gençlik örgütleri Proryiv-2011 yılından beri Avrasya Gençlik Birliği ve Nashi'nin faaliyetlerine de değinmek yerinde olacaktır. Bu örgütler Karadeniz havzasında yaşana diğer çatışma alanlarında, Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya'da görev almıştır. Bu örgütlere ek olarak Rus istihbaratı daha etkili olabilmek için ordu, yerel organize suç örgütleri ile yakın işbirliğine gitmiştir (Roslycky, 2011, s. 299-316).

Networkteki bir diğer nokta ise Rus basınıdır. Ancak bu noktada Rus mülkiyetinde olan medya ile Kırım'daki Rus yanlısı medya arasındaki nüans farkını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Kırım'daki Rus yanlısı-sempatizanı olan medya yerel kaynaklar tarafından oldukça iyi bir şekilde desteklenmiştir. Bu da onlara yüksek kalitede materyal üretme veya Rus yapımı olanları alabilme imkanını sağlamıştır. Bu sayede Ukrayna ve Kırım bağımsız medyasına göre seslerini daha fazla duyurma imkanı bulmuşlardır. Rus medyasına Kırım'ın genelinde haber yapma ve hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan basılı materyal dağıtma hakkı da verilmiştir (Szostek, 2014, s. 463-486). Yapılan tüm yayınların hedefinde Ukrayna Devleti olmuştur. Ukrayna Devleti'nin meşruiyetini hedef alan bu yayınlarla ülkenin Avrupa, NATO ve Transatlantik yönelimleri, tehdit ve gözdağı ile engellenmeye çalışılmıştır. Yayınlar yoluyla Rusya sempati oluşturulmaya çalışılmış, Sovyet dönemi hatırlatılarak nostalji yapılmaya çalışılmıştır (Gerber ve Zavisca, 2016, s. 79-98). Aynı şey sanal dünyada sosyal medya uygulamaları ile yapılmaya çalışılmıştır. Sadece hedef kitle olarak gençleri alması ile yazılı basından farklılık göstermiştir (Kushnir, 2017, s. 123). Kırım'daki Rus ve Rus yanlısı medya organları faaliyetlerinde siyasi propaganda prensipleri uygulamışladır. Bu kapsamda;

1. Büyük ve Uzun Süreli Etki Prensibi. Bu prensip kapsamında Rus medyası sürekli olarak Ukrayna karşıtı sloganlar ve örnekler oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin Ukrain konuşan kişiler faşistlikle itham edilmiştir.
2. İstenen Enformasyon Prensibi. Rus ve Rusça konuşan okuyuculara Ukrayna Devleti'nin kendi dillerini konuşmalarına izin vermeyeceğine propagandası yapılmıştır.
3. Duygusal Ajitasyon Prensibi. Medya mesajları yoluyla okuyucular kışkırtılmaya ve edindikleri bilgileri kritikten geçirmeden kabul etmeye ve duygusal davranmaya yönlendirilmeye çalışılmıştır.

4. Şeffaflık Prensibi. Medya mesajları basitleştirilmiştir. Toplumdaki kutuplaşmayı arttırmak içinse hemen herşey çok kati ve kesin bir şekilde tarif edilmeye, her şeyin ya siyah ya da beyaz olduğu algısı oluşturulmaya da çalışılmıştır.
5. Sözde Alenilik Prensibi. Meyda mesajlarını siyasi mitlerle irtibatlandırmıştır. Örneğin; Rus sempatizanlığı=Yurtseverlik, Ukraynalı=Faşist, Maidan=Kaos gibi (Darczewska, 2014).

Bu bölgedeki Rus irtibat ağındaki en son ve en önemli aktör ise Rus Ortodoks Kilisesi olmuştur. Rus Ortodoks Kilisesi'nin her zaman Rus Devleti ile yakın bir bağı olmuştur (Roslycky, 2011, s. 299-316; Wawrzonek, 2014, s. 758-780). 1654-1918 yılları arasındaki dönemde Monarşi Kilise'yi yönetmiştir. Sovyet döneminde din adamlarının faaliyetleri Sovyet gizli servislerinin kontrolünde devam etmiştir. Sovyet sonrası dönemde ise Kilise yönetimi, Ortodoks ülkelerde dini yapılanmanın siyasi hayata rehberlik etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Wawrzonek, 2014). Böylece devir veya dönem ne olursa olsun Ortodoks Kilisesi'nin dini ve sosyal görevini yerine getirmesi garanti altına alınmış olacaktır. Kırım'ın ilhakı konusunda ise Ortodoks Kilisesi Sivastopol limanını NATO gemilerinin ziyareti veya Ukrayna'nın Batı ile işbirliği girişimlerini protesto eden gösteriler organize etmiştir. Kiliseler sıklıkla Rus yanlısı ve ayrılıkçı yayınları saklamakta kullanılmıştır. Din adamları halka Rusya'nın görüşleri empoze etmek için çalışmıştır. Kendilerine Kilise üst yönetimi tarafından bu görüşleri olası bir tartışma ortamında mutlaka dile getirmeleri emri verilmiştir. Rusya'yı desteklemek dinin bir gereği olarak lanse edilmiştir zira aynı propagandaya göre Rusya dünya üzerindeki iyinin tek temsilcisi ve koruyucusudur (Suslov, 2014; s. 588-609). Kırım yarımadasındaki Rusya'nın diğer destekçileri arasında Moskova Devlet Üniversitesi'nin Kırım Şubesi, Gece Kurtları motorsikletli çetesi, yerel öz savunma güçleri, bölgeyi sık sık ziyaret eden Rus devlet görevlileri vb. de vardır. Ancak yarımadanın işgaline olan katkıları oldukça sınırlı olmuştur (Kushnir, 2017, s. 124).

Kiev'de patlak veren Euromaidan gösterileri o zamanki Rus yanlısı Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in 2014 yılı Şubat ayında ülkeden kaçması ile sona ermiştir (Erol, 2014, s. 5; Doğrul, 2022, s. 11; Hughes ve Sasse, 2016, s. 314-334). Olayların bu noktaya gelmesindeki ana sebep Yanukoviç'in muhalafeti kontrol altına alamamasıdır. Yanukoviç, Avrupa Birliği ve NATo ile işbirliği ve yakınlaşma, hatta üye olma sürecini iptal ederek destekçisi Rusya ile yakınlaşmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu kararı ülkedeki Batı yanlısı muhalefetin tepkisi ile karşılaşmış ve protestolar şeklinde başlayan gösteriler bir süre sonra ayaklanmaya dönüşmüştür. Yanukoviç yönetimi bu ayaklanmayı cebri tedbirlerle bastırmaya çalışsa da başarı olamamış ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 230).

Yanukoviç'in başarısız olması sonucunda Rusya Federasyonu, Batı karşısında önemli bir jeostratejik bölgeyi kaybetttiğini ve yenilgi aldığını düşünmüştür. Bu yenilgiyi kabullenmek istemeyen kendisini karşı bir hamle yapma ve Batı'nın ve NATO'nun Rusya sınırına yaklaşma girişiminin önünü alma ihtiyacı hissetmiştir (Erol, 2014, s. 5-6; Saraçlı, 2015, s. 81). Bu noktada Rusya açısından yapılabilecek en makul hamleler Donbas'ın veya Kırım'ın ilhakı olmuştur. Donbas fiilen Rusya'nın kontrolünde olduğu için Kırım'ın Ukrayna'dan koparılması uygun hamle olarak görülmüş ve gereken hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bu hazırlıklar kapsamında Euromaidan gösterilerinin sona yaklaştığı sırada kuklası Yanukoviç'in daha fazla dayanamayacağını anlayan Rusya, Kırım'daki tüm gizli yapıyı harekete geçirmiştir. Kırım'ın Ukrayna'dan koparılması için başlayan hareketin başlarında öncelikle Kırım Parlamentosu kuşatılmış daha sonra da işgal edilmiştir (Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 231). Sergei Aksyonov işgal edilen parlamentoda oldukça şaibeli bir şekilde Kırım Başbakanı ilan edilmiştir. Aksyonov ilk iş olarak Kırım'ın bağımsızlığı için referanduma gitmiştir (Hughes ve Sasse, 2016, s. 314-334). Referandum talebi ve sonucunu özellikle Kırım Tatarları tanımamıştır (Kushnir, 2017, s. 124). Keza Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da aldığı 68/282 sayılı kararla yapılan referandumun geçersiz olduğunu ilan etmiştir. Bu karara 100'den fazla ülke de katılmıştır ancak kararın bağlayıcılığının olmaması sonucun değişmesini sağlamamıştır (Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 232).

Ukrayna tarafına göre Aksyonov, Rus istihbaratı, Rus ordusu, organize suç örgütleri, STK'lar ve Rus medyası tarafından desteklenen bir tirandır. Aldığı destekle Aksyonov, başa geçirildikten sonra yarımadada geleneksel Rus tarzı bir yönetim kurmuştur. Yine bu destekle kısa sürede muhalefeti sindirmiştir. Muhalefeti bastırdıktan sonra bölgeyi 16 Mart 2014'te referanduma götürmüştür.[1] Referandum sonucu bir Sovyet klasiği olmuş ve katılanların %95'i Rusya ile birleşme yönünde oy kullanmıştır. Rusya referandum sonucu hemen tanımış ve Kırım'ı ilhak ettiğini açıklamıştır (Ercan, 2015, s. 97; Hughes ve Sasse, 2016, s. 314-334; Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 231). Referandumdan sonra Aksyonov yarımadada Rus idari sistemini güçlendirmiştir. Kırım'ı Ukrayna'ya bağlayan yollarda sınır geçiş noktaları oluşturulmuştur. Ancak çok az ülke Rusya'nın bu tek taraflı hareketini tanımıştır. Bu durum Rusya için sürpriz olmuştur. Batı'nın uzlaşmaz tutumu ve Rusya'ya yapılan baskı ve uygulanan yaptırımlar Rusya için beklenmedik bir gelişmedir (Corten, 2015, s. 18-19). Ancak yine de sonuç olarak Kırım şu anda de jure Ukrayna'ya bağlı iken de facto olarak Rusyanındır (Kushnir, 2017, s. 124).

Sonuç olarak Kırım'ın ilhakı Rus Devleti ve Rus istihbarat örgütlerinin gözetimi, desteği ve idaresi altında uzunca bir süredir hazırlanarak yapılan gizli operasyonlar dizisidir. Hard ve soft power kullanımları dikkatlice planlanmıştır. Ukrayna'yı caydıracak kadar sert ancak uluslararası toplumunun tepkisini tetiklemeyecek kadar da yumuşak olmasına çalışılmıştır. Kırım'ın ilhakını göz yumulabilir hale getirmek için Rusya kendi askeri doktrini ve BM Tüzüğüne atıfta bulunmuştur. Rus askeri doktrini tüm uluslararası toplumu bağlayan bir belge değildir, BM Tüzüğü gibi uluslararası kabul görmüş bir doküman da değildir. Bu yüzden BM Tüzüğü'ne ağırlık ve öncelik verilmiştir. Rusya, ilhakı haklı göstermek adına ülke sınırları dışında yaşayan ırkdaşlarını korumak ve Kırım'ın istikrar için güçlü bir devletin idaresinde olmasının gerektiği gibi kabul görmeyecek bir argümanı kullanmaya çalışmıştır. Bu mantıkla hareket edilecek olursa tüm önemli stratejik bölgelerin yakındaki en güçlü devletin idaresini verilmesi gereklidir. Aynı durum Suriye için de geçerli olacaktır. İstikrarsız Suriye ve Irak rejimlerinin idare edemediği ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan yerlerin idaresini istemek Türkiye'nin hakkı olacaktır. Ancak aynı Rusya, Suriye'de Türkiye'nin karşısına her fırsatta çıkmaktadır. O yüzden bu noktada Rusya'nın bu türden fiili hareketlerini, haksız olsa dahi uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde planladığı ve yürüttüğü iddiası boşa çıkmaktadır.

Kırım'ın ilhakının jeopolitik yansımaları

Batılı siyaset bilimciler, Kırım'ın ilhakını aşağıda sayılan prensipler çerçevesinde incelemeye çalışmaktadır. Bunlar sırasıyla:

1. İlhak, Rus emperyalizmi ve hegemonya arayışlarının bir yansımasıdır.
2. İlhak, Putin'in özellikle iç siyasetteki yerini sağlamlaştırma ve iç politik meseleleri kontrol altına alma hamlesidir.
3. Rus medeniyet bölgesinde yaşanan olaylara gösterilen aşırı bir tepkidir.
4. Putin, Batı'nın Ukrayna'da izlediği politikalardan duymuş olduğu rahatsızlığı dışa vurmuştur (Tsygankov, 2015, s. 279-303).

Bu sayılanlardan hareketle bu bölümde Rusya'nın Kırım'ı ilhakının arkasında yatan sebeplerin jeopolitik gereklerden kaynaklanmış olduğu iddiası ispatlanmaya çalışılacaktır. Bu jeopolitik gerekler; Çarlık dönemi gelenekleri, hatıraları ve korkularından kaynaklanmaktadır. Rusya'nın en önemli korkularından birisi Ruslar tarafından alınan bir yerin geri döndürülemeyecek bir şekilde elden çıkmasıdır. Bu korku Çar I. Nikola'nın şu sözünde de dışa vurmaktadır: "*Bir yere Rus bayrağı dikildiği zaman, bir daha indirilemez!*" Nikola bu sözü 1853 yılında Amur bölgesi ve Sakhalin adasının ilhakı sonrasında söylemiştir ve 2014 yılında Kırım'ın ilhakı sırasında sıklıkla hatırlanmış, Rus kamuoyu nezdinde ilhaka destek sağlamak için kullanılmıştır.

[1] "11 Mart'ta Kırım ve Sivastopol Cumhuriyeti ilan edilmiş, Rusya da bu ilanı hemen tanımıştır. 5 gün sonra yapılan referandumla da Kırım Rusya'ya ilhak edilmiştir" (Kıllıoğlu, 2022, s. 389).

Rusya, Kırım'ın ilhakında doğru zamanın gelmesi ve uygun şartların oluşması için beklemiştir. 25 yıllık bağımsızlık döneminde Ukrayna, Kırım'daki varlığını güçlendirmeyi ve çıkarlarını geliştirmeyi ihmal etmiştir. Ancak Ukrayna farklı etnik grupların var olduğu yeni bir devlettir ve Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan neredeyse tüm cumhuriyetlerin muzdarip olduğu iç karışıklıklarla karşılaşmamak için azınlıkları kışkırtacak faaliyetlerden uzak durmaya çalışmıştır. Bu yüzden ekonomik sorunlarla da boğuşan ülke özellikle Kırım konusunda gevşek davranmıştır. Ukrayna kamuoyu ve devleti de Kırım'ın ilhakı konusunda, sorunu gereğince uluslararası kamuoyuna taşıyamamış, bu konuda başarısız olmuştur. Bu durumda Rusya'nın Gürcistan'a yaptığı gibi ciddi bir misilleme yapma ihtimali caydırıcı rol oynamıştır.[2] Keza Rus ve Ukraynalı oligarklar ve organize suç örgütlerinin Kırım'ı bir karapara aklama merkezi olarak kullanmaları da Ukrayna'nın aksiyon almasını engellemiştir. Hepsinden önemli olan ise Ukrayna'daki siyasi ve kültürel elitin bir kısmı kendisini Ruslardan farklı görmemektedir. Bu grup için Rusya bir tehdit değildir. Bu da Ukrayna'yı frenleyen, harekete geçmesini engelleyen sebeplerdendir (Kushnir, 2017, s. 126). Bununla birlikte Kırım'ın jeostratejik ve sembolik önemi nedeniyle kardeş Rusya Kırım'ı ve Donbas bölgesini işgal etmekte beis görmemiş, etnik ve kültürel bağı dikkate almamıştır. Kırım'da Parlamento'yu işgal edenler ve sokaklarda devriye gezenlerin üzerlerinde hiçbir işaret taşımasalar da Rus özel kuvvet askerleri olduğu tüm dünyanın malumudur (Al ve Aypek Ayvacı, 2017, s. 230).

Ukraynalı jeopolitik uzmanı Yuriy Lypa 1940'lı yıllarda Kırım'ı kontrol edecek olan devletin tüm Karadeniz'i kontrol edeceğini iddia etmiştir (Lypa, 1942). Lypa'nın özellikle H. Mackinder'in World Island ve Heartland teorilerinden etkilenmiş gözüken bu önermesinin doğruluğu yaşananlar ve 200 yıldan fazla süren Osmanlı-Rus mücadelesi incelendiğinde teyit edilebilecektir. Sadece Soğuk Savaş sonrasında değil, Soğuk Savaş döneminde de Kırım, Sovyetler Birliği tarafından Karadeniz ve Boğazlar'a oradan da Sovyet 5. Filosu (Pyadyy Eskadra) örneğinde olduğu gibi Akdeniz'e yönelik güç projeksiyonu yapımında kullanılmıştır. Öncelikli amacı Sovyet topraklarına denizden yaklaşım yollarından birisi olan Akdeniz'de kalıcı bayrak göstermek olmuştur (Morris, 1977, s. 77; Allen, 1986, s. 216-227; Kjellen ve Lund, 2022, s. 71-76). Ayrıca Sovyetler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki faaliyetleri ile hem ABD etkisini dengelemek hem de bölgeden geçen ulaşım, ticaret rotaları ve enerji nakil hatlarını kontrolü altına almayı amaçlamıştır (Gaddis, 2007). Ek olarak Ortadoğu bölgesi ve Akdeniz havzası Sovyet ticari ve askeri ürünleri için uygun ve verimli bir pazar olarak da görülmüştür. Bu da Akdeniz havzasının Sovyetler Birliği açısından önemini arttırmıştır (Gaddis, 2007). Sovyetler Birliği bu girişimleri sonucunda Karadeniz'e hapsolmaktan kurtulmuş ve Ortadoğu'ya hızlı bir şekilde ulaşabilmişlerdir (Delanoe, 2014, s. 367-382; Götz, 2015, s. 3-10). 1991 yılından sonra Rusya Federasyonu Kırım'ın geri alınması için Kerç Boğazı ve Azak Denizi'ndeki geçiş koridorunun kontrolü için girişimlerde bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'na kalan Karadeniz'in doğu kıyısındaki 450 km'lik kıyı şeridi Karadeniz ve Akdeniz'e güç projekiyonu yapmak ve Akdeniz'e erişimi garanti altına almak adına yeterli olmamıştır (Kushnir, 2017, s. 126).

Bu noktada Rusya Federasyonu'nun jeopolitik tutum ve yaklaşımlarını açıklamak için bazı yeni jeopolitik yaklaşımları analiz etmek gerekmektedir. Öncelikle Kırım'ın yeniden ele geçirilmesi Rusya Federasyonu'na güneyden, Karadeniz'den gelebilecek hava ve deniz kaynaklı saldırı ihtimallerine karşı savunmasını güçlendirmesini teoride sağlamıştır. Vladimir Putin tarafından yapılan bu açıklama Rusya'nın Batı'ya ve NATO'ya karşı duyduğu güvensizliğin boyutunu göstermektedir (Putin, 2007). Zira NATO 1990'lı yıllarda Rusya'ya vermiş olduğu doğuya ve Rusya sınırlarına doğru yayılmama sözünü tutmamıştır. Bu da Rusya'yı yeniden silahlanma yarışına sokmuştur (Putin, 2015). Aksi taraftan bakıldığında Rusya açısından durum oldukça tehditkardır. Karadeniz'in karşı kıyısında yer alan Türkiye NATO'ya üyedir ve bölgesel bir güçtür. Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkelerden Romanya ve Bulgaristan hem AB'ye hem de NATO'ya üye olmuştur. Bu ikiliden Romanya, Avrupa'daki en büyük NATO üssüne ev sahipliği yapmaktadır.

[2] "Rusya Federasyonu 2008 yılında NATO'ya üye olma niyetini yüksek sesle dillendiren Gürcistan'ı cezalandırması ile başlayan süreç Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'yı işgal girişimi ile devam etmiştir" (Harris ve Kagan, 2018, s. 9).

Bunlara ek olarak Gürcistan ve Ukrayna da NATO üyesi olma taleplerini dile getirmiştir. Bu talep Rusya'nın kendini tehdit altında hissetmesi ve bu iki ülke ile de çatışmaya girmesine sebep olmuştur. Kendisinin kuşatılmaya çalıştığını gören Rusya acilen önlem alması ve kendisine Doğu Avrupa, Karadeniz ve Akdeniz havzasından yönelen tehditleri bertaraf etmesi gerektiğine kani olmuştur (Götz, 2015). Bu bağlamda Kafkaslar ve Ortadoğu'da yaşanan çatışmaların ve iç savaşların Rusya'nın endişelerini arttırdığı bir gerçektir (Kushnir, 2017, s. 127). Eski ve yeni tehditlerle yüzleşmek adına Rusya, Karadeniz Filosu'nu modernize etmeye ve askeri gücünü arttırmaya çalışmıştır. Zira Kırım'ın işgali ve ilhakı sürecinde Karadeniz Filosu'nun da önemli katkısı olmuştur. Filonun modernizasyonu kapsamında 2011-2020 yıllarını kapsayan bir silahlanma programında filonun ihtiyaçlarına öncelik verilmiş, filonun 15-18 arasında yeni gemiyle takviyesi planlanmıştır (Delanoe, 2014).

Kırım'ın ilhakından sonra Rusya Federasyonu'nun bölgedeki askeri birlikleri modernize etme programında öncelik yukarıda da ifade edildiği üzere donanma ağırlıklı olmuştur. Kara gücü tali önemde kalmıştır zira Ukrayna ile 1997 ve 2010 yılında yapılan antlaşmalarla Rusya'nın Kırım'da bulundurabileceği kara ve hava gücü sınırlandırılmıştır. Kırım'ın ilhakından sonra Rusya Federasyonu haliyle bu antlaşmaları dikkate almamıştır (Kushnir, 2017, s. 127). 2011-2020 dönemi silahlanma programı Karadeniz Filosu'nu Rusya Federasyonu'nun en önemli ve öncelikli konusu haline getirmiştir. 15-18 arası yeni geminin filoya katılmasından hariç, Sivastopol limanı ve liman altyapısı da modernize edilmiştir (Boltenkov, 2011, s. 81-102). Bu kapsamda Gürcistan'dan koparılan Abhazya ve Güney Osetya'da da üsler inşa edilmiştir. Tüm bu yapılanma gözönüne alındığında, Rusya'nın güney sınırını güçlendirmek istediği, Ukrayna ve Gürcistan'ın bağımsız olması sonrasında ortaya çıkan durumu kendisi açısından bir güvenlik sorunu olarak gördüğü anlaşılmaktadır. 2011-2020 askeri silahlanma programına ek olarak 2011 yılında Donanma Doktrini'nde yapılan revizyon ve Rusya Federasyonu devlet görevlilerinin yaptığı açıklamalar bu konuda çok net sinyaller vermektedir (Bodner, 2015). Ayrıca Rusya Federasyonu yönetimi Kırım'a nükleer silah konuşlandırma yönünde planları olduğuna dair istihbarat raporları da vardır (Keck, 2015). Bu yüzden Kırım'ın ilhakı Rusya açısından olmazsa olmaz bir gelişme ve mecburiyet halini almıştır (Kushnir, 2017, s. 128).

Rus işgaline karşı o dönemde Ukrayna'nın tepkisi oldukça zayıf kalmıştır. Dönemin Ukrayna Devletbaşkanı Petro Pereshenko Kırım'daki Ukrayna hakimiyetinin oldukça kompleks bir durum olduğunu ve kısa vadede çözüme ulaştırılabilecek bir konu olmadığını ifade etmiştir. 4 Haziran 2015'te Parlamento'da yaptığı konuşmasında da Kırım konusuna hiç değinmemiştir. Ukrayna en başından itibaren durumu kabullenmiştir. Öyle ki işgalin üzerinden 2 yıl geçtiği sırada dahi Ukrayna'nın Kırım konusunda izleyeceği strateji ile ilgili net bir görüş oluşmamıştır (Kushnir, 2017, s. 128). Ancak kuvvetli bir tepkinin Rusya'yı kışkırtma ihtimali de mevcuttur. Bunu da Ukrayna göze alamamıştır. Bunun yerine Kırım ve Rus işgali hakkında yayın yapma, diplomatik girişimlerde bulunma, Kırım Tatarları başta olmak üzere, Rusya'nın bölgede istemediği gruplara destek sağlanması yoluna gidilmiştir (Bianov, 2014).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra anayurtları olan Kırım'a dönme imkanı bulabilen Kırım Tatarları, Rus işgali ile yeni sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Sosyal ve siyasi talepleri sıklıkla Vladimir Jirinovski gibi aşırı unsurlar ve Rus Devleti'nin bizzat kendisi tarafından baskı altına alınmıştır. Kırım Tatarları'nın lideri Mustafa Cemiloğlu'nun ifade ettiğine göre Rus işgalinin ilk günlerinde 18 Tatar kaybolmuştur. Bunlardan bir kısmı geri dönmüş, bazıları ise ölü olarak bulunmuştur. Ayrıca Rus yanlısı devlet görevlileri Kırım Tatar Milli Meclisi'nin gücü ve yetkisini kısıtlamaya çalışmıştır. Bazı sebeplerden dolayı Tatarlar, Rus idaresi ile işbirliği yapmayı kabul etmiştir. Ancak genel olarak Kırım Tatarları Ukrayna'dan yana tercihlerini kullanmıştır (Shandra, 2015).

Sonuç olarak Rusya yarımadayı işgal edip kendisi de facto olarak bağlamıştır. Ancak bu durum Kırım ekonomisinin ciddi derecede zarar görmesine yol açmıştır. Bölgenin Ukrayna dolayısıyla da dünyanın geri kalan kısmı ile olan bağlantısı kesilmiştir. Neredeyse tamamı Kırım Tatarı olan aktivistler düzenli olarak siyasi baskı ve insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Tüm bu

sayılanların sonunda Kırım'ın orta vadede azgelişmiş bir bölge olarak kalmaya devam edeceğini söyleyebiliriz.

Sonuç

12 Şubat 2007'de yaptığı konuşmasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya Federasyonu'nun jeopolotik amaç ve önceliklerinde değişiklikler olduğunu iç ve dış kamuoyuna ilan etmiştir. Münih Güvenlik Konferansında yaptığı bu konuşmasında, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistemden duymuş olduğu memnuniyetsizliği açıkca ifade etmiş ve Rusya'nın önemli bir güç olduğuna vurgu yapmıştır. Putin, Rusya Federasyonu'nun ABD'nin tek taraflı politikaları sonucunda uluslararası sistemde ortaya çıkan bozulmayı, NATO'nun doğuya doğru yayılmasını ve AB'nin üyelik ve komşuluk politikalarını dengelemekle yükümlü olduğunu vurgulamıştır. Keza Putin bu konuşmasında Batı'yı ikiyüzlülükle de suçlamıştır. Rusya açısından tüm renkli devrimler ve Ortadoğu'da yaşananlar Batılı ülkelerin küresel hegemonyalarını sürdürmek için planlayıp, yönettikleri özel operasyonlardır. Batılı devletlerin demokrasiyi yayma adı altında sergiledikleri bu aldatıcı hareket tarzı Rusya'yı zayıf göstermektedir. Rusya Federasyonu jeopolitik gücünü attırmak için Putin ve Kremlin'in uzmanları Batı'yı dengelemek için kendi özel operasyonlarını düzenleme kararı almıştır. Bunun sonucunda 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ve 2014 yılında Ukrayna'ya müdahil olması ve Kırım'ı işgali gelmiştir.

Kırım işgalinde yapılan Rus operasyonunun hazırlıkları 2007 yılından çok daha önce başlamıştır. Rusya'nın Kırım'daki irtibat ağını kurması ve geliştirmesi için yıllar gerekmiştir. 2009 yılında Rusya Federasyonu Dışpolitika ve Güvenlik Konseyi Başkanı Volodymir Harbulin, 1990'lı yıllardan beri stratejik amacının, en azından Ukrayna'nın güney kısmında kontrolü sağlamak olduğunu ifade etmiştir. 2011 yılından itibaren Rusya Federasyonu Karadeniz Filosu'nu dışpolitika hard power olarak aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Rus istihbarat servislerinin faaliyetleri, Rus yanlısı örgütler ve organizasyonların faaliyetleri ise yumuşak gücü oluşturmuştur. Rus istihbarat örgütlerinin faaliyetleri, Moskova Devlet Üniversitesi'nin Karadeniz şubesi ve STK'lar Ukrayna'nın yumuşak gücünü hedef almıştır. Rus Ortodoks Kilisesi ve Rus Kazakları dini ayrılıkları ve Batı karşıtlığını kışkırtma yoluna gitmiştir. Ukrayna'nın zayıflatılması amacıyla birbirleri ile yakın koordinasyon içerisinde hareket eden Rus istihbarat örgütleri bu faaliyetlerinin sonucunda 2014 yılında, birkaç haftada Kırım'ı Rusya'nın bir parçası haline getirmiştir.

Kırım'ın statüsündeki değişimi meşrulaştırmak için, özellikle de uluslararası hukuk açısından, Kremlin kendi askeri doktrinini ve BM Tüzüğünü referans almıştır. Bu konu ile ilgili Rusya Federasyonu sözcülerinin yaptıkları açıklamalar bakıldığında, Ukrayna'ya müdahil olma Moskova açısından, Kiev'de yaşanan darbe ve ülkede yaşayan Rusça konuşan azınlığın yüzleştiği tehdit sonrasında bir zaruret halini almış gözükmektedir. Ancak bu açıklamalar uluslararası toplumu tatmin etmemiştir. Hatta Batılı ülkeler Rusya'ya yaptırım uygulama ve ekonomik argümanlarla tehdit etme yoluna gitmiştir.

Tekrar süper güç olma motivasyondan güç alan Rus yayılmacılığı ve jeopolitik ilerlemeleri Rusya'nın stratejik uzun dönemli planları ile spontane ama zamanlaması iyi yapılmış faaliyetlerini birleştirme yoluna gittiğini göstermektedir. Amaçlarını dikkatli bir şekilde gizlemeye çalışan Kremlin her zaman harekete geçmek için kendince en uygun zamanın gelmesini sabırla beklemiştir. Uygun zaman geldiğinde ise planladığı şeyleri tavizsiz uygulamaya çalışmıştır. Rusya, Kırım'ın ilhakında da benzer bir yol izlemiştir. Zira Kırım'ın geri alınması, Karadeniz'de hakim güçten bölgesel ve denize çıkışı Ukrayna'nın kontrolüne bırakılmış bir devlet haline geldiğinden beri Rusya'nın stratejik önceliklerinden birisi olmuştur.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya yazar: %100 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Rusya Federasyonu'nun Kırım'I İlhakı ve Jeopolitik Yansımaları" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Al, A. ve Aypek Ayvacı, F. (2017). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım sorunu. *Güvenlik Stratejileri*, 13(26), 221-251.

Allen, K. (1986). The Black Sea Fleet and Mediterranean naval operations. In Bruce W. Watson, Susan M. Watson, Calland Carnes ve Brian Larson (Eds.), *The Soviet Navy: Strengths and liabilities* (pp. 216-227). Westview Press.

Baharçiçek, A. ve Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'ba bağlanmasının Rusya'ya komşu ülkelere olası etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.

Bianov, H. (2014, December, 09). *Polityka "Tykhoyi Dyplomatii": Ukrayina aktyvizuvala zusyllia dlia povernennia Krymu ("Sessiz Diplomasi" politikası: Ukrayna, Kırım'ı geri alma çabalarını etkinleştirdi)*. Khersonci.com. https://khersonci.com.ua/politics/8599-politika-tikhojidiplomatiji-ukrajina-aktivizuvala-zusillya-dlya-povernennya-krimu.html.

Bingöl, O. (2014). Ukrayna Krizi'nin ulusal, bölgesel-küresel bağlamı ve gelecek öngörüleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 15-38.

Bodner, M. (2015, July, 27). *New Russian Naval Doctrine enshrines confrontation with NATO*. The Moscow Times. https://www.themoscowtimes.com/2015/07/27/new-russian-naval-doctrine-enshrines-confrontation-with-nato-a48547.

Boltenkov, D. (2011). Reform of the Russian Navy. In Dmitry Boltenkov, Aleksey Gayday, Anton Karnaukhov, Anton Lavrov, Vyacheslav Tseluiko and Mikhail Barabanov (Eds.), *Russia's New Army* (pp. 81-102). Centre for Analysis of Strategies and Technologies.

Brzezinski, Z. (2014, June, 27). *Confronting Russian Chauvinism*. The American Interest. https://www.the-american-interest.com/2014/06/27/confronting-russian-chauvinism/

Buba, T. (2010). Russo-Ukrainian relations: Sevastopol and the Black Sea Fleet. *International Affairs Review* 19(1), 1-17.

Corten, O. (2015). The Russian intervention in the Ukrainian Crisis: Was Jus Contra Bellum confirmed rather than weakened? *Journal on the Use of Force and International Law*, 2(1), 17-41.

Darczewska, J. (2014). *The Anatomy of Russian information warfare: The Crimean Operation, a case study*. Centre for Eastern Studies/Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW).

Delanoe, I. (2014). After the Crimean Crisis: Towards a greater Russian maritime power in the Black Sea. *Southeast European and Black Sea Studies*, 14(3), 367–382.

Doğrul, M. (2022). Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu, savaş öncesi yaşanan gelişmeler, savaşın boyutu, savaşın olası etkileri. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).

Dodds, K. (2007). *Geopolitics: A very short introduction*. Oxford University Press.

Dunham, W. (2014, March,02). *Kerry condemns Russia's "Incredible Act of Aggression" in Ukraine*. Reuters. https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-usa-kerry-idUSBREA210DG20140302

Ercan, M. (2015). Uluslararası Hukuk normları bağlamında Kırım Meselesi: Self Determinasyon mu? İlhak mı?. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 36, 95-113.

Erol, M. S. (2014). 'Ukrayna-Kırım Krizi' ya da İkinci Yalta süreci. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 41, 1-14.

Feklyunina, V. (2019). Russian Foreign Policy. In Stephen White, Richard Sakwa and Henry E. Hale (Eds.), *Developments in Russian Politics* (pp. 162-179). Red Globe Press.

Filiz, Ö. (2013). Ukrayna Krizi'nde NATO'nun rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1(2), 30-35.

Flint, C. (2006). Introduction to Geopolitics. Routledge.

Forsberg, T. and Herd, G. (2015). Russia and NATO: From windows of opportunities to closed doors. *Journal of Contemporary European Studies*, 23(1), 41-57.

Gaddis, J. L. (2007). *The Cold War*. Penguin Books.

Gerasimov, V. (2013, February, 27). Tsennost' Nauki v Predvidenii (The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations) çev. Robert Coalson. Military-Industrial Kurier, 23-29.

Gerber, T.P. and Zavisca, J. (2016). Does Russian Propaganda Work? *The Washington Quarterly*. 39(2), 79-98.

Goldberg, G. (1992). Decree of the Russian Soviet Federative Socialist Republic Council of Ministers, "Concerning the Transfer of the Crimean Oblast' from the RSFSR to the UkSSR". *Istoricheskii Arkhiv*. 5 Şubat 1954.

Götz, E. (2015). It's Geopolitics, Stupid: Explaining Russia's Ukraine Policy. *Global Affairs*, 1(1), 3-10.

Harris, C. and Kagan, F. W. (2018). *Russia's Military Posture, Ground Forces Order of Battle*. Institute for the Study of War.

Hughes, J. and Sasse, G. (2016). Power Ideas and Conflict: Ideology, Linkage and Leverage in Crimea and Chechnya. *East European Politics*, 32(3), 314-334.

Jackson, B. P. (2006, June, 01). *The "Soft War" for Europe's East, Russia and the West square off*. Hoover Institution. http://www.hoover.org/research/soft-war-europes-east

Keck, Z. (2015, June, 01). *Russia threatens to deploy nuclear weapons in Crimea*. The National Interest. https://nationalinterest.org/blog/the-buzz/russia-threatens-deploy-nuclear-weapons-crimea-13013

Kıllıoğlu, M. E. (2022). Rusya-Ukrayna savaşına giden süreçte Rusya'nın bölgedeki askeri hazırlıkları. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 6(2), 383-418.

Kjellen, J. and Lund, A. (2022). *From Tartous to Tobruk: The Return of Russian Sea Power in the Eastern Mediterranean*. Swedish Defence Research Agency (FOI).

Konak, A. (2019). Kırım'ın ilhakı ile sonuçlanan Ukrayna Krizi ve ekonomik etkileri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 80-93.

Kushnir, O. and Domaradzki, S. (2013). The EU-Ukraine relations through the prism of human rights: Tymoshenko case. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 43(4), 274-298.

Kushnir, O. (2016). Ukrainian policies in the Black Sea littoral: History, current trends and perspectives. *Journal of Contemporary European Studies*, 25(2), 163-179.

Kushnir, O. (2017). Russian geopolitical advancements in the Black Sea region: The annexation of Crimea. *Athenaeum*, 56, 111-135.

Kuzio, T. (2006, November, 03). *Russian subversion in the Crimea*. German Marshall Fund of the United States.

Laruelle, M. (2015). Russia as a "Divided Nation", from compatriots to Crimea: A contribution to the discussion on nationalism and foreign policy. *Problems of Post-Communism*, 62(2), 88-97.

Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and the Mythmaking*. Palgrave MacMillan.

Lypa, Y. (1942). *Chornomorska Doktryna*. Ukrainian Black Sea Institute.

Main, S. J. (2000). *Russia's Military Doctrine*. Occasional Brief 77. Conflict Studies Research Centre.

Mankoff, J. (2022). Russia's War in Ukraine: Identity, History, and Conflict. Center for Strategic and International Studies (CSIS). https://www.csis.org/analysis/russias-war-ukraine-identity-history-and-conflict

Melville, A. (2005). Military Doctrine of the Russian Federation (2000). In Tatiana Shakleina (Ed.), *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities* (pp. 105-128). Central European University Press.

Morris, E. (1977). *The Russian Navy: Myth and Reality*. Hamish Hamilton Ltd.

Moshkin, S. V. (2022). Why Did Khrushchev Transfer Crimea to Ukraine?. BRE Review, University of Turku. https://sites.utu.fi/bre/why-did-khrushchev-transfer-crimea-to-ukraine/

Pietkiewicz, M. (2018). The military doctrine of the Russian Federation. *Polish Political Science Yearbook*, 47(3), 505-520.

Putin, V. (2007, February, 10). Speech and the following discussion at the Munich Conference on Security Policy. President of Russia. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034

Putin, V. (2014, March, 18). Transcript: Putin says Russia will protect the rights of Russians abroad. The Washington Post. https://www.washingtonpost.com/world/transcript-putin-says-russia-will-protect-the-rights-of-russians-abroad/2014/03/18/432a1e60-ae99-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html

Putin, V. (2015, July, 19). Discussions following the speech on the 19th St. Petersburg International Economic Forum. President of Russia. http://en.kremlin.ru/events/president/news/49733

Roslycky, L.L. (2011). Russia's smart power in Crimea: Sowing the seeds of trust. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11(3), 299-316.

Saraçlı, M. (2015). Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların yeri ve Kırım meselesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 45, 69-88.

Shandra, A. (2015, March, 31). Crushing dissent. Timeline of repressions against Crimean Tatars in occupied Crimea. Euromaidan Press. https://euromaidanpress.com/2015/03/31/crushing-dissent-timeline-of-repressions-against-crimean-tatars-in-occupied-crimea/

Sokov, N. (1999, September, 30). Russia's 2000 Military Doctrine. NTI. https://www.nti.org/analysis/articles/russias-2000-military-doctrine/

Suslov, M.D. (2014). "Crimea Is Ours!" Russian popular geopolitics in the new media age. *Eurasian Geography and Economics*, 55(6), 588-609.

Szostek, J. (2014). Russia and the news media in Ukraine: A case of "Soft Power"? *East European Politics and Societies*, 28(3), 463-486.

The National Security Strategy of the United States of America. (2002). https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/

Tsygankov, A. (2015). Vladimir Putin's last stand: The sources of Russia's Ukraine policy. *Post-Soviet Affairs*, 31(4), 279-303.

Urnov, M. (2014). Greatpowerness as the key element of Russian self-consciousness under erosion. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(3-4), 305-322.

Wawrzonek, M. (2014). Ukraine in the grey zone: Between "Russkiy Mir" and Europe. *East European Politics and Societies*, 28(4), 758-780.

Zevelev, I. (2014, June, 07). *The Russian World Boundaries. Russia's National Identity Transformation and New Foreign Policy Doctrine*. Russia in Global Affairs. https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-russian-world-boundaries/

Extended Abstract

Ukraine has been a country with a critical importance and region both for Russia and the Western world. From a geopolitical perspective, Ukraine is one of the most important geopolitical intersection points of trade and transportation in the world. Europe-Asia and Northern Europe-Mediterranean transportation corridors and roads intersect in this region. The coast of Ukraine to the Black Sea also provides strategic depth to itself and increases its importance in terms of regional trade and security. These features of Ukraine have attracted the attention of foreign countries, especially the Russian Federation. The Western world considers Ukraine as a country of key importance and position in controlling and containing Russia. In order to achieve this goal, Western World aims to rescue the country from Russian influence. The most appropriate way to achieve this goal, is to transform Ukraine into a self-sufficient democracy based on a free market economy.

Russia, on the other hand, could not afford to lose Ukraine, which it borders and which is in a very vulnerable strategic and military position for itself. If Russia fails to keep the country as a satellite state (like Belorussia) governed by its own puppet administration, it favors a neutral state, as a buffer zone between her and the Western World, as the worst case scenario. Former Soviet satellite countries such as Bulgaria and Romania, which are the former Soviet Bloc countries with a coast on the Black Sea, preferred to join the EU and NATO and took the necessary initiatives. As a result, these countries left the Russian sphere of influence. Ukraine, which did not want to come under Russian rule again, decided to choose the same way. This decision of Ukraine is not acceptable for Russia, because in such a case, the northern coast of the Black Sea will also be under Western control and Russia's access to the Black Sea will be restricted. After the collapse of the Soviet Union, the fact that Russia had 450 km of coastline in the Black Sea, very limited space to make power projection to Black sea and beyond. That disadvantage caused the country to securitize this situation. To overcome the Western containment, Russia sought the recognition of the independence of Transnistria, then Abkhazia and South Ossetia, and then the annexation of Crimea, as a counter move. In order to achieve this goal, the Russian Federation administration planned to export its own administration model to the countries remaining in the former Soviet influence area and to bring the puppet or pro Russian administrations to power, as it did in the Eastern Europe during the Second World War and Cold War era. Because, according to the Russian Federation administration, OSCE acts as an institution of the USA and the EU. So that, it has lost its

impartiality and objectivity. President of the Russian Federation Vladimir Putin expressed his discomfort about this issue in his speech at the security conference held in Munich in 2007. As for NATO, Putin accused the organization act of hypocrisy. An example of this situation is the expansion of NATO towards Eastern and Central Europe despite the guarantees given to Russia.

Putin's Munich speech has been a clear indication that the Russian Federation is not at satisfied with the current situation in the international system. According to the Russian Federation's point of view the new global structure and order is unjust. The USA disregarded the rules of the international system. As a result of this attitude, the Russian Federation found itself in a state of geopolitical deprivation. Putin declared that he would return to Soviet-style uncompromising policies to recover his country from this undesirable situation. As a result of the implementation of these policies, Russia first occupied and then annexed Crimea with a fait accompli in 2014.

Regarding the annexation of Crimea, Putin stated that Crimea has been a part of Russia for a very long time in the past and the Crimean Peninsula is of strategic importance for the preservation of stability in the region. Again, according to Putin, this strategic region must be under the control of a strong and sovereign state in order to maintain stability. This power is Russia. In addition to the symbolic and strategic importance of Crimea for Russia, Putin defined the annexation of the peninsula as a right and just move. Because Crimea was given to Ukraine in 1991 when Russia was weak. However, this period has a historical background and after independence, it was thought that Russia and Ukraine would unite in a short time, so this situation did not turn into a crisis.

As a result, Russia changed its foreign policy vision after 2007 and tried to develop a new vision. In this context, it has declared that it will oppose all attempts to unilaterally regulate the international political realm. It is clear that what is meant here with the unilateral actions, is the unilateral actions of the USA. However, later on, the policies of the EU were also included in the scope of this criticism. The Russian military leadership and even Putin characterize the activities of the West in Russia's inner circle as a special kind of military or soft power operation. In response to these, Abkhazia and South Ossetia were separated from Georgia in 2008, and Crimea from Ukraine in 2014. In this essay Russia's moves for the Crimea will be explained.

2024, VOL 14, NO 4, 1681-1697
DOI: 10.48146/odusobiad.1396005
Geliş Tarihi/Received Date: 25.11.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 21.03.2024

İnceleme Makalesi/Review Article *Açık Erişim/Open Access*

Türk ve Rus atasözleri üzerinden toplumlardaki kadın algısı

Leyla Çiğdem Dalkılıç[1]

[2] Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD, Ankara, Türkiye.

ÖZET

Günümüz sosyal bilimlerinde kadın kavramı ve toplumlardaki algısı, bilim insanlarının her daim araştırma alanında yer alan bir konu olmuştur. Bu konunun inceleme alanlarından bir tanesi ise bizi çevreleyen dünyanın gerçekliklerini kalıplara döken atasözleridir. Kuşaktan kuşağa aktarılan, uzun yıllar boyunca edinilen deneyimlere, gözlemlere dayalı yargıları, genel kural, bilgece düşünce veya öğüt olarak aktaran kalıplaşmış sözler olan atasözleri üzerinden kadın olgusunun incelenmesi ile belirli toplumlarda kadının yeri nedir, ne olmuştur, kadın bu toplumlarda nasıl görülmüştür ve görülmektedir sorularına cevap aranmıştır. Bu çalışmada Türk ve Rus dillerinde kadına yönelik söylenmiş olan atasözlerinin karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Türkçe-Rusça dil çifti temelinde gerçekleştirilen bu çalışmada amaç kadına yönelik atasözleri üzerinden diller arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktır. Böylece hem Rus hem de Türk toplumlarında kadına olan bakış açısı irdelenerek toplumların dilsel dünya görüşlerinin belirlenebilmesi hedeflenmiştir. Dillerdeki atasözlerini irdelemeden önce, genel olarak her iki toplumda kadınların yeri, bu toplumların kadınlara olan bakış açıları tarihsel düzlemde kısaca ele alınmıştır. Anlam açısından daha çok olumsuz bir bakış açısıyla kendini gösteren kadına yönelik atasözleri, aktardıkları düşünceler çerçevesinde kategorize edilmiş, bu sınıflandırma bir tabloyla sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Türkçe-Rusça atasözleri, kadın, dil dünya görüşü, toplum, kültür.

The perception of women in societies in Turkish and Russian proverbs

ABSTRACT

In the modern social science, the concept of woman and the perceptions towards her in societies have always been a subject of research. Proverbs that form the realities of the world that surrounds us are one of the areas of study of this topic. In the study it has been examined the phenomenon of women in proverbs, which are stereotyped words that are transferred from generation to generation and convey judgments, based on experiences and observations acquired over many years in the form of wise thought or advice, for the purpose of answering such questions as what the place of women in certain societies is and how women were and are looked upon in these societies. In this study, an attempt was made to conduct a comparative analysis of proverbs about women in Turkish and Russian. The aim of this study, which is analysed on the basis of Turkish-Russian language pair, is to try to reveal the similarities and differences between the languages through proverbs about women. Thus, it is aimed to determine the linguistic world views of societies by examining the perspective on women in both Russian and Turkish societies. Before examining the proverbs in these two languages, the place of women in both societies and the views of these societies towards women are briefly discussed from a historical point of view. Proverbs about women, which are more negative with respect to the meaning, are categorized within the framework of the thoughts they convey, and this classification is presented in tables.

KEYWORDS

Turkish-Russian proverbs, woman, language world view, society, culture.

Atıf: Dalkılıç, L. Ç. (2024). Türk ve Rus atasözleri üzerinden toplumlardaki kadın algısı. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1681-1697. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1396005

Sorumlu Yazar: lcdalkilic@ankara.edu.tr

© 2024 ODÜ SOBİAD

Giriş

İster tarih ister psikoloji ister dilbilimde olsun modern sosyal bilimlerde, kadının konumu ve statüsü sorunu her zaman araştırma konusu olarak irdelenmiştir. İnsanlığın geliştiği tüm çağlar boyunca, erkeklerle birlikte sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sisteme dâhil olmaları veya bunun dışında kalmalarından günümüz dünyasında belirgin rollere sahip olmalarına kadar kadınların konumlarında ve onlara karşı toplumun bakış açılarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Kadına yönelik tutumlarda meydana gelen değişimleri en iyi anlatan ise dilin kendisi olmuştur. Dil, salt bir iletişim aracı olmanın ötesinde dünyamızı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda düşünce ve kültürü oluşturan etkin bir biçimlendirme ve yaratım aracı olarak yer eder. Dilin farklı biçimlerde dünyamızı yansıtmasının bir sonucu olarak ise toplumların dilsel dünyaları birbirinden farklılık gösterir. Dil, her bir bireyin zihninde gerçeklik dünyasından farklı bir şekilde oluştuğu için bu gerçeklikler dünyası insana olduğu gibi görünmez, çünkü insan düşüncesi bu gerçekleri yoğurup kendisine göre yeniden kalıplara döker (Kıran ve Eziler Kıran, 2013, s. 319).

Bu gerçekleri kalıplara dökme biçimlerinden biri de atasözleridir. Atasözleri, insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan, dünyanın her yerinde bulunan, çoğunlukla tümce biçiminde oluşarak yargı anlatan dil yapılarıdır (Aksan, 2015, s. 38). Ömer Aksoy'a göre, atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğan, ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtip yol gösteren ulusal varlıklardır (1993, s. 3-4). Osman Toklu'ya göre ise, atasözleri, kuşaktan kuşağa aktarılan, uzun yıllar boyunca edinilen deneyimlere, gözlemlere dayalı yargıları, genel kural, bilgece düşünce veya öğüt olarak aktaran kalıplaşmış sözlerdir (2015, s. 155).

Rusça kaynaklarda ise atasözleri benzeri şekillerde tanımlanmaktadır. "Rus Mantalitesi Sözlüğünde" (Slovar' russkoy mental'nosti - Словарь русской ментальности) atasözleri, halkın bilgeliğinin bir hazinesi olarak belirli bir olay doğrultusunda ahlaki terbiye ortaya koymak amacıyla yaşama ilişkin farklı durumları didaktik bir şekilde genelleştirip ortaya koyan ifadelerdir (Колесов et al., 2014, s. 67). Rusçada atasözlerinin derlenmesinde önde gelen isimlerden biri olan sözlük bilimci Vladimir Dal'e göre, "atasözleri tıpkı mutluluk ve hüzün gibi, bütün bir nesil tarafından deneyimlenmiş, tecrübeyle kazanılmış bir bilgelik gibi, ortak bir oluşumun mirasıdır" (Даль, 1879, s. 37). Bunun yanında atasözleri herkes tarafından anlaşılan sade bir dille ifade edilmiş, hüküm ve vaaz içerebilen buna karşılık içerisinde kıssa yani ibret alınacak öykü, değişmece ve imalar barındırmayan yargılar olarak da kabul edilir (Даль, 1879, s. 38). Başka bir tanıma göre ise, atasözleri herhangi bir edebî veya halk eseri ile ilişkili olmayan, genel iletişime kalıplaşmış ifadeler olarak girmiş olan, yargı, çıkarım, tavsiye ve özlü sözler gibi eğitici-öğretici işleve sahip ifadelerdir (Луначарский, 1935, s. 173-174). Atasözleri, "bir neslin sosyal-günlük yaşamı ile tarihini genel olarak sunan, insanın eylemlerini ve yaşamının farklı yönleri ile kendisini çevreleyen dünyanın etkilerini derinlemesine ve bir o kadar belirgin bir şekilde sunmak üzere ahenkli bir biçimde ortaya koyan özlü, şairane derecede imgesel halk sanatı eserleridir" (Морохин, 1986, s. 5).

Türkçe ve Rusça kaynaklardaki ifadelere baktığımızda her bir tanımdaki ortak görüş atasözlerinin bir toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür yapısını öyle ya da böyle yansıttığıdır. Tam olarak kim tarafından ne zaman söylendiği bilinmeyen bu ifadeler, topluma mal olmuş, toplum tarafından benimsenmiştir. Günümüze ulaşan, söz konusu toplumun dünya bakış açısını, dünyayı irdeleyiş ve algılayış biçimi ile yaşam felsefesini ve kültürünü yansıtmaları bakımından önemli oldukları dikkate alınırsa bu çalışmada her iki toplumun kadınlara olan bakış açılarını anlayabilmek, anlamlandırabilmek adına başvurulabilecek yazıya dökülmüş dildeki temel kaynaklardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Çalışmada Türk ve Rus dillerinde bulunan atasözleri üzerinden her iki toplumun kadına olan bakış açısı irdelenerek her iki dildeki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Böylece Türkçe-

Rusça dil çifti aracılığıyla toplumların dilsel dünya görüşünün nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Karşılaştırma, veri toplama ve analiz yöntemiyle her iki dildeki atasözleri anlamsal özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Söylemdeki anlamsal benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. Çalışmanın hacmini aşmamak adına sadece inceleme için belirleyici olan örneklere yer verilmiştir. Dillerdeki atasözlerini irdelemeden önce ise, genel olarak her iki toplumda kadınların yeri, bu toplumların kadınlara olan bakış açıları da kısaca tarihsel düzlemde ele alınmıştır.

Yöntem

Her iki dilde de kadına yönelik olarak cinsiyet rolü, beden özellikleri, sosyal sorumlulukları, toplumsal yükümlülükleri gibi çok çeşitli açılar üzerinden oluşturulmuş ve bilhassa belirli konular çerçevesinde kadına vurgu yapan birçok ifade bulunmaktadır. Çalışmanın çerçevesini sadece "kadın" sözcüğü oluşturduğu için "kız, kız çocuk, kız kardeş, anne, ana, eş, karı(n), gelin, dişi kuş" gibi sözcüklerin yer aldığı atasözleri bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu durum hem söz konusu kelimelerin bir arada bulunduğu incelemelerin yapılmış olmasından hem de bu çalışmada sadece "kadın" sözcüğüne ve ona eş değer kabul edilen "avrat" sözcüğünün yer aldığı ifadelerle, kadına olan yaklaşımın ve sözcüğe yüklenen anlamların irdelenmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Yukarıda verilen söz dizine yönelik örnek incelemelerden biri, Aysel Ersöz'ün, "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri (2010)" adlı çalışmasıdır. Yazar, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla atasözleri ve deyimler üzerinden kadına toplumda biçilen yeri ve rolü irdelemektedir. Kadına sosyal bir rol biçilirken, ev işlerinde hamarat, becerikli, temiz ve tutumlu olmasının beklendiği, bunun yanında kadına olumsuz değer atfeden, kadını güvenilmez, uğursuz ve eğlence düşkünü gösteren atasözlerinin de olduğunu aktarır (2010, s. 168-169). Benzer bir çalışma olarak Esra Umar, "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın (2019)" adlı makalesinde atasözlerinin toplumların kültürel öğeleri olarak cinsiyet eşitsizliklerine neden olduklarını vurgulamaktadır. Kadına yönelik toplumsal cinsiyet rollerini yukarıdaki söz dizisini alıp eleştirel bakış açısıyla inceleyerek toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizliğe vurgu yapmaktadır (2019, s. 110). Konuya ilişkin dikkat çekici bir başka araştırma ise, Aysun Yılmaz'ın "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı- Türk Atasözleri ve Deyimlerin 'Cinsiyetçi' Roller Üzerinde Etkileri" adlı çalışmasıdır. Yazar, atasözleri aracılığıyla dile yansıyan toplumsal ve kültürel yapıyı ortaya koymakta, toplumun kadın ve erkek üzerindeki beklentilerini kalıplaşmış sözcük öbekleri üzerinden incelemektedir (2019, s. 72).

Rus dilinde ise atasözleri, deyim ve özdeyişlerde (pogovorka)[1] kadın imajı üzerine yapılan çalışmalarda kadın, karakteri, kişilik özellikleri, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler gibi yönlerden incelenmektedir. Tatyana Voronova, Valeria Kuksova ve Anastasia Martsenyuk tarafından kaleme alınan "Rus Atasözlerinde Kadın İmajı (2016)" (Obraz jenşini v russkih poslovitsah - Образ женщины в русских пословицах) adlı çalışmada Rus kadının sosyal yaşamdaki yeri, kadın ve erkek arasındaki ilişkiler, kadınların olumlu ve olumsuz yanları ele alınmakta, atasözlerinin Rus halkının geleneksel gözlemlerinin bir yansıması olduğu, ideal aile kavramı, günlük yaşamın gerçekleri hakkında fikirler sunduğu savunulmaktadır (2016, s. 232). Bu çalışmaların sayısı çok fazla olmamakla birlikte Rus atasözlerinde kadın daha çok ya erkek imajını ortaya koyan atasözleriyle birlikte (Ергашева, 2022) ya da diğer dillerle karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. İngiliz (Гриченко, 2019; Романовна, 2021), Fransız (Полянская, 2021), İspanyol (Витальевна, 2019), Çin (Спивакова&Абдуразакова, 2017; Чень, 2019) dili gibi çeşitli dillerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda atasözleri üzerinden dillerarası benzerlikler ve farklılıklar incelenmektedir. Türkçe ve Rusça üzerine yapılan karşılaştırmalı olmak üzere ise bir çalışmaya rastlanmıştır. Kevser Tetik tarafından Rusça kaleme alınan "Сравнительный анализ образа женщины в турецких и русских пословицах (Türk ve Rus Atasözlerinde Kadın

[1] Pogovorka ifadesinin Türkçe terimsel karşılığı tam olmamakla birlikte, Türkçe çevirisi için özdeyiş ifadesi seçenek mahiyetinde kullanılmıştır. Ancak özdeyiş Türkçede aforizm, vecize gibi kavramlarının eş anlamlısı olarak ortaya çıktığından anlam karmaşasına da yol açabilir. Bu çalışmada özdeyiş, atasözlerinin kısa halleri olan veya söyleme yeni ifade biçimleri kazandıran pogovorka kavramının karşılığı olarak ele alınmaktadır.

İmajının Karşılaştırmalı Analizi) (2019)" adlı makale, "dişi, eş, arkadaş, kız, kız çocuğu" gibi daha geniş kelime ağıyla oluşturulmuş karşılaştırmalı bir çalışmadır (2019, s. 95). Adı geçen çalışmada yakın anlamlı atasözleri ve özdeyişlerin varsa Rusça anlamsal yakınlıkları verilmektedir, ancak ifadelerin sahip oldukları veya olabilecekleri anlamsal açıklamalar bulunmamaktadır.

Bu çalışmada her iki dildeki atasözlerinin düşünsel ve anlamsal benzerliklerin ve farklılıklarının yanı sıra Rusça atasözlerinin Türkçede ifade edebilecekleri anlamlar açıklamalarıyla verilmektedir. Çalışma bu açıdan Türk dilinin Rusça ile ve Rusçanın Türkçe ile karşılaştırmalı olarak kullanıldığı çalışmalara başka bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun yanında çalışma anlamsal ifadenin betimlenmesinin yanı sıra sözcüğün yapısal özelliği dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Başka bir deyişle, sadece yukarıda belirtilen sözcüklerin bulunduğu atasözlerinin dikkate alınarak analiz edilmesi amaçlanmıştır, böylelikle salt "kadına", "kadın" kavramına yüklenmeye çalışılan anlamların da irdelenerek bir sınıflandırmayla sunulabilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma Türkçe-Rusça dil çifti üzerinde veri toplama, analiz, karşılaştırma ve açıklayıcı-betimleyici yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Bunun için temel kaynaklar belirlendikten sonra konu ile ilgili tüm ifadeler saptanmış, tekrar eden söylemler elenmiş, ardından her bir ifade anlamsal olarak analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Türkçedeki "kadın" kelimelerinin geçtiği atasözlerini belirleyebilmek adına iki temel kaynak kullanılmış, ayrıca yukarıda adı geçen çalışmalardaki atasözlerinden de yararlanılmıştır. Dildeki "avrat" kelimesi "kadın" sözcüğü ile eş değer tutularak çalışmaya dâhil edilmiştir. Birinci temel kaynak Türk Dil Kurumu'nca (TDK) hazırlanan ve sanal kullanıma açılan TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'dür. Veri tabanında bulunan 2.396 atasözü arasından kadın ve avrat kelimeleri arama motorunda aranarak toplamda 22 atasözü elde edilmiştir. Bu atasözlerinin 11'i kadın kelimesi ile 11'si ise avrat kelimesiyle oluşmaktadır. İkinci kaynak ise, Ömer Aksoy tarafından hazırlanan, ilk olarak 1965'te çıkan ve 7. baskısıyla sözcük sayısı 8977 olan 1993 basım tarihli Atasözleri ve Deyimler Sözlüğüdür. Buna göre, avrat kelimesiyle oluşturulan 6, kadın kelimesinin kullanıldığı 9 atasözü tespit edilmiştir. TDK'da tekrar edenlerin elenmesiyle bu sayı kadın kelimesi için 3'e, avrat kelimesi içinse 4'e düşmüştür. 2010 yılında kadın ve çocuklara yönelik pozitif ayrımcılıkla ilgili Anayasa değişikliğinin ardından kadına yönelik aşağılayıcı ve küçük düşürücü bazı ifadelerin sözlüklerden çıkarılması sonucunda belirtilen kaynaklarda bulunmayan konuya ilişkin diğer atasözleri için ise A. Ersöz ve A. Yılmaz'ın çalışmalarından yararlanılmıştır. Ersöz'ün kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri üzerine olan çalışmasında toplamda 70 atasözü yer almaktadır. Bunlardan çalışmamız için yeni nitelikte olup araştırmamızla ilgili olan ve daha önce kaynaklarda geçen atasözleri ayıklanarak kadın kelimesiyle 11, avrat kelimesiyle ise 3 olmak üzere toplamda 14 atasözü tespit edilmiştir. A. Yılmaz'ın çalışmasından ise yeni 7 atasözü tespit edilmiştir. Tekrar eden atasözlerinin elenmesi ve toplanan atasözlerinin belirlenmesi sonucunda incelemeye toplamda Türkçeden 51 atasözü dâhil edilmiştir.

Rusça atasözleri için ise, XIX. yüzyılda Rus yazar, etnograf, sözlük bilimci V.İ. Dal'in kendinden önceki araştırmacıların çalışmalarından da yararlanarak hazırladığı ve tek temel kaynak haline getirdiği, içerisinde bulunan 30 bin 130 adet atasözünün hepsinin tematik gruplara ayrıldığı "Rus Halkının Atasözleri" kaynağından yararlanılmıştır. Tıpkı Türkçede olduğu gibi kadın anlamına gelen jenşçina ("женщина") kelimesi ile bu kelimenin eş anlamlısı olarak dilde kullanılan ve halk ağzında yaygın olan baba ("баба") sözcüğü temel alınmıştır. "Gelin, eş, kız, kız çocuğu" sözcükleri incelemenin dışında tutulmuştur. Buna göre, her iki sözcüğün geçtiği atasözü sayısı 51 olarak belirlenmiştir. Türk ve Rus atasözleri taşıdıkları anlam çerçevesinde ayrı başlıklar altında tablolar halinde ardından betimlenmiştir. Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Kısaca Türk Toplumunda Kadına Bakıştaki Değişim Süreçleri

Kadına yönelik değer yargıları İslamiyet öncesi atlı göçebe kültürü, İslamiyet sonrası ve yerleşik hayata geçiş evreleri ile Batı medeniyeti tesiri altında günümüz iletişim ve bilgi toplumunda farklı özelliklere sahiptir (Küçük, 2003, s. 214; Sönmez, 1966-1969, s. 19). İslamiyet öncesi dönemde

kadınlar, eski Türk sosyal ve siyasi hayatta belirli bir yeri ve erkeklerle hemen hemen eşit haklara sahip olan, annelik vasfının yanı sıra toplumda belirli mevkilerde rol alan bireyler olarak yer etmişlerdir. Kadınlar toplumda aktif rol oynamış, erkeklerle iş bölümü yaparak etkileşim içerisine olmuşlardır. Kadınlar ata binmek, avlanmak, dövüşmek ve şaman ayinleri düzenlemek gibi çeşitli ve fiziksel güç gerektiren birçok görevde yer almış, devlet yönetiminde ise hatun unvanı olanlar, kimi zaman eşlerinin önüne geçerek kararlar almışlar, yabancı elçileri karşılama, heyetleri kabul etme ve ağırlama gibi görevlerde hazır bulunmuşlardır (Açıl, 2016, s. 64; Acar, 2019, s. 397-398; Kafesoğlu, 2015, s. 241; Gültepe, 2013, s. 181). Türk kadınları erkeklerle birlikte savaşlara katılmışlar, ordu komutanı olarak görevlerde bulunmuşlar, cephe gerisinde ise ordunun ve evin ihtiyaçları ile ilgilenmişlerdir (Açıl, 2016, s. 65; Acar, 2019, s. 399).

Günümüzde erkek egemen alan ve çalışma sahaları olarak kabul edilen siyaset ve askeriyenin yanı sıra kadınlar birçok sosyal haklara sahiptiler. Bunlar arasında evlilikte eşini seçme, evlilikte baskı ve zorlama olmaması, keyfiyete mahal vermeyecek şekilde zaruri nedenlerden dolayı kadının kocasını boşayabilmesi, mülk sahibi olma, birincil derece akrabalar arasında evliliğin yasaklanması, kadının kocasından kalan mirastan yararlanabilmesi gibi hak ve özgürlükler bulunmaktadır (Açıl, 2016, s. 65-66). Giyim kuşamda örtünme ve harem türünden adetler olmadığından toplumun kültür ve adetlerine göre bir giyim şekli ile yaşamlarını idame ettirmişlerdir (Yılmaz, 2004, s. 115). Bu bakımdan İslamiyet öncesi dönemde Çin, Arabistan, Hindistan gibi topraklarda erkeğin mutlak otoritesine yönelik bir sistem varken, Eski Türklerde erkeğin aile üzerinde demokratik bir hakka sahip olduğu bir sistem mevcuttur.

İslamiyet sonrasında Türk kadınının toplumdaki yerine baktığımızda yaşanan değişimlerin iki yönlü olduğu görülebilir. İslamiyet öncesi toplumda varlığı erkek ile birlikte belirgin bir biçimde kabul gören kadın, İslam dininin kabulünden sonra da eski âdet ve geleneklerine göre yaşam şeklini sürdürür. Ancak yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte cinsiyete göre iş bölümleri yapılmış, erkekler ev dışındaki işleri üstlenirken, kadınlara ev içi işler ve aile düzeni gibi sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun sonucunda kadının sosyal yaşamdaki yeri yeniden çizilmiştir. Kadının yerini yeniden çizen bir başka etken ise sonrasında Türklerin ağırlıklı olarak Arap-Fars kültürü etkisinin altına girmesinden kaynaklanmaktadır (Günay, 2000, s. 5).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kültür değişiminin Türk toplumu üzerindeki etkisi daha belirgin hâle gelmiş, Arap ve İran tesirleri, başta şehirlerde olmak üzere kadınların yaşam ve giyim biçimlerine etki etmiştir. Şehirli kadın çoğunlukla evde ve evle ilgili vazifeleri görürken, köylü kadınları yine âdetlerin kendilerinden beklediği ölçüde giyim ve tutumda hâl ve hareket içerisinde yaşamını idame ettirirmiş, yaşadığı konum gereği tarlada çalışarak iktisadi açıdan bir rol oynayabilmiştir. Bu dönemde çarşaf ve peçe kıyafet olarak yaygınlaşırken, "giyim ve sokağa çıkma gibi dışa dönük davranışlar ülkenin her bir yanında kurallar dâhiline sokulmuş, bu hususta fermanlar çıkartılmıştır" (Kurnaz, 1991, s. 13). Sosyal haklarda İslam hukuku uygulanmış, evlenme, boşanma ve miras konuları bu doğrultuda değerlendirilmiştir. Kızlar çoğunlukla ilköğretime kadar okuyabilmiş, maddi açıdan durumu iyi olan kızlar ise evde özel eğitimler alabilmişlerdir.

Batılılaşma süreci içerisinde 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından önceleri askeri alanda yapılan yenilikler yerini hayatın her alanına bırakmış, bundan sonra imparatorluktaki her vatandaş eşit sayılmıştır. Birinci Meşrutiyet döneminde (1876-1878) ise sosyal alanlarda daha fazla yeniliklere gidilmiş, ardından, Jön Türk Hareketi, İttihat ve Terakki ile İkinci Meşrutiyet değişim süreçlerini hızlandırmıştır. İttihat ve Terakki'nin kadınlara yönelik sosyal ve kültürel alandaki yenilikleri arasında, "kız öğrencilerinin üniversitede derslere devam etmeleri, kadın cemiyetlerinin kurulması, kadınların iş hayatına atılabilmeleri" gibi çalışmalar bulunmaktadır (Eriş, 2018). Yine bu dönemde evlilik ve boşanmayla ilgili bir takım hukuki düzenlemelere gidilmesi, kadınların eğitim haklarının genişletilmesi, öğretmenlik gibi meslekleri icra edip çalışma hayatına atılmaları kadının sosyal hayattaki yerinin büyümeye başladığının önemli bir göstergesi olarak yer etmiştir. Ancak gerek devlet idaresinin şekli gerekse toplumun sosyo-kültürel zemini tam teşekküllü bir değişimin hızlıca gerçekleştirilebilmesine engel olmuştur.

Başta ülke yönetimi, devlet idaresi, ekonomi, eğitim, kültür-sanat ve hukuk alanlarında kadına yönelik köklü değişimler ancak Cumhuriyetin ilanıyla birlikte hızlı bir şekilde tezahür edebilmiştir. Millî Mücadeleyi zaferle taçlandıran Atatürk, Türk kadınının sosyo-ekonomik ve sosyo-politik hayatta erkeğin yanında eşit şartlarda yer alması için mücadele vermiş, geniş çaplı çalışmalara girişmiştir (Doğramacı, 1985, s. 113).

1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitim imkânının eşitlenmesi, 1926 Medeni Kanunu'yla birden fazla kadınla ve erken yaşlarda evliliğin kaldırılması, mirasta kadın ve erkeğe eşit haklar verilmesi, 1930'da önce belediye seçimlerinde ardından 1934'te yapılan anayasa değişikliğiyle milletvekili seçimlerinde kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi bu çalışmaların yalnızca ufak bir kısmıdır. Günümüzde ise Türk kadınları mevcut yasa ve hükümlerle geniş haklara sahiptirler ve toplum nezdinde eşit bireyler olarak yaşamlarını idame ettirmektedirler.

Ruslarda Kadına Bakış ve Toplumdaki Değişim Süreçleri

Hristiyanlık öncesi Eski Rusya'da kadının toplumdaki yerine ilişkin bilgiler sınırlı olmakla birlikte toplumdaki konumları arkeolojik kazılar ve eski yazıt incelemeleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Kadın ve erkek arasında belirli bir yaşa kadar belirgin bir ayrım olmasa da kadının güçlü cins kabul edilen erkeğin bir adım gerisinde olduğu, kadın erkek ilişkisinde evin sahibi bey ve ona boyun eğen kişi şeklinde yer ettiği, erkek ile var olduğu hatta ona bağlı olduğu görüşleri yaygındır. Bu "bağlılık" öylesine ileri boyuttadır ki kadının kocasının ardından kurban edilmesine kadar gitmektedir. Yine de tek bir görüş ortaya koymak zordur zira I. ila V. yüzyıla ait kaynaklarda komşu Slav kabilelerde kadın yöneticilerin varlığından, VI. ila VII. yüzyıllar arasında ise kocasının ölümünden sonra mezarın başında kendisini boğması gereken kadınların kaderinden, X. ila XII. yüzyıllar arasında Kadim Rusya'nın dış politikasında aktif rol alan pagan rahiplere ve paganlık geleneğine üstün gelinerek aralarında kadın rahiplerin de bulunduğu soylu Rusların yakılmasından, savaşlarda yer alan savaşçı kadınlara kadar kadının toplumdaki yerine ilişkin çeşitli görüşler mevcuttur (Серкина, 2004, s. 87). Bu dönemde kadının yönetici veya savaşçı gibi belirli rollere sahip olmasında zamanın koşulları göz ardı edilemez. Devlet geleneğinin henüz tam olarak oturmadığı dönemlerde kadın yöneticilerden bahsetmek zor olmasına rağmen toplumun gereklilikleri çerçevesinde kadın yöneticilerin varlığına rastlanmaktadır. Bu durum çoğunlukla erkek varisin, tebaasını yönetecek yaş ve yetkinlikte oluncaya kadar daha yetkin olan bir kişi tarafından tebaanın idare edilmesinin gerektirdiği bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Prenses Olga'nın[2] naipliği bu örneğin bir yansımasıdır. Bu bakımdan Eski Rus kadınının toplumdaki yeri doğduğu aile, içinde bulunduğu yaşam koşulları da dikkate alınarak saptanabilir.

Rus toplumunda kadının yerine ilişkin en belirgin bilgiler Hristiyanlık sonrası döneme denk gelmektedir. Hristiyanlığın kabulü sonrası yaşam biçimi, temel hak ve özgürlüklerde değişimler meydana gelmiş ve bu değişimler yazıya dökülerek kayıt altına alınmıştır. Devletin güçlendirilmesi ve genişletilmesi, feodal ilişkilerin ortaya çıkışı ve derinleşmesi ile Hristiyanlığın yayılması şeklinde üç temel etmene dayanan bu değişimlere ilişkin geniş bilgi birikimi X. ila XV. yüzyılları kapsamaktadır. Kadından bahsedildiğinde ister bir knez eşi ister halktan bir kişi olsun kadın doğrudan adıyla değil, eşi ya da babasının nadiren de olsa abisinin ismiyle anılmıştır. Lavrençenko'ya göre, ilk bakışta kadının toplumda belirli bir yeri olmadığını düşündürecek bu yaklaşım esasında birey bilincinden çok, kadının hangi knezlik veya asilzadelerin soyundan geldiğinin daha önemli kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır (Лавренченко, t.y.). Bu tutum Eski Rusya'da kadının toplumla bütünleşen, toplumla var olan, onun parçası bir birey olarak kabul edildiğini göstermektedir. Buna karşılık kadının toplumda erkeğe oranla daha geri planda tutulduğunun, erkek ile var olup kabul gördüğünün de bir kanıtıdır.

Kadın adlarının eski yazıtlarda daha sık ortaya çıktığı dönem ise Rurik hanedanlığı ile asilzadelerin kızları arasında yapılan evliliklerin yaşandığı ve babadan kalma özel mülk sahiplerinin isimlerinin kayıt altına alındığı XII. yüzyıla rastlamaktadır. XII. ila XIII. yüzyıllar aynı

[2] 945-960 yılları arasında oğlu Svyatoslav tahta çıkana kadar Kiev Rusya'sına naiplik yapan, Eski Rusya'da Hristiyanlığı kabul ederek yayılmasına vesile olan ilk kişilerden biridir.

zamanda prenslerin, knez eşleri ve asilzadelerin eşlerinin entrikalarda, devlet politikasında yer aldığı dönem olarak geçer (Пушкарева, 1989, s. 37). Her toplumda olduğu gibi üst ve alt tebaaya ait bireyler arasında her zaman üst tabaka ayrıcalıklı bir konumda olmuş, baskın olan sınıfa ait asilzade hanımlar arasında eğitim oranında bilhassa XII. ila XIV. yüzyıl arasında bir artış olmuştur. Din eğitimi, antik edebiyat, şiir sanatı kadınların aldıkları başlıca dersler olarak yer eder. Erken dönem feodal düzenin gelişmesi ve toplumda genel bir değişimin yaşanmasıyla birlikte üst sınıfa ait kadınlar arasında eğitim seviyesinde artış gözlenir. Birçokları ana dillerinin yanı sıra, Yunanca ve diğer yabancı dilleri öğrenmiş, matematik, Orta Çağ felsefesi, astronomi, belagat sanatı konularında eğitim almışlardır (Пушкарева, 1989, s. 39, 68) Buna karşılık kilise, toplumda kadının aktif rol oynamasını çok onaylamamıştır. Her ne kadar kadını özellikle anneliğini kutsal görüp ona koruyucu yaklaşmış, eşlerine zulmeden erkekleri kınayarak erkeklerin evlerine bakmaları gerektiğine dair vaazlar vermişse de kadının her zaman kocasına itaat etmesi gerektiğini savunmuştur. Bunda Hristiyanlığın etkisiyle tıpkı Orta Çağ Batı dünyasında yaygın bir inanış olan kadının erkeğin cennetten kovulmasına neden sayılmasının yanında, yine Hristiyanlık inancıyla şekillenen Doğu Slav geleneğindeki kadına bakış açısının rolü büyüktür. XV. ila XVIII. yüzyıllar arasında çoğunlukla zorlu bir yaşam geçiren soylu sınıftan olmayan kadınlar X. ila XV. yüzyıllarda yaşamlarını ağırlıklı olarak evde geçirmişlerdir. Evin işlerini çekip çevirme, çocuklara bakma, yemek yapma gibi evin temel işler ile meşgul olunmuştur. Bu dönemde Rus kadınlarının eşlerini seçme hakları olmadığı gibi en eğitimli ailelerde bile son söz büyüklere ait olmuştur. Geleneksel Rus evliliği ataerkil bir evlilik olup kocanın hakları kilisenin öğretileri, sivil kanunlar ve geleneklerce desteklenmektedir. 1835 Kanunnamesine göre, "kadının esas görevi kocasının iradesine boyun eğmek ve her koşulda onunla kalmaktır" (Figes, 2017, s. 241). Devlet ve kilise, erkeği bir hükümran, karısı ve ailesi üzerindeki mutlak otoritesini ise ilahi ve doğal düzenin bir parçası saymaktadır, "koca kadının başıdır", "kadın kocasından ayrılamaz" anlayışı hüküm sürmektedir (Figes, 2017).

Rus toplumunda koca dayağı kibar sınıfta nadir bir olay olsa da geleneksel köylü evliliklerinde yaygındır. XVIII. yüzyılda kadınlara verilen bazı haklara göre, kadının sahip olduğu mülkler, araziler varsa bunları kontrol etme hakkına sahiptir, ancak aile arazisini alma konusunda bir avantajları bulunmamaktadır. Boşanma kilise tarafından hiçbir şekilde hoş karşılanmamakla birlikte, kadınlar bunu talep etme veya eşlerinin otoritelerine karşı çıkma gibi haklardan da yoksundurlar. Orlando Figes'in aktardığına göre, geleneksel köy evleri Avrupa'ya oranla çok daha büyüktür ve gelin kocasının ailesi ile neredeyse bir düzine kişiyle birlikte yaşar, tüm ev işini görür, ona bir köleymiş gibi davranılır (2017, s. 242). Toplumda sıkı sıkıya yerleşmiş gelenekler, görenekler ile kilisenin kadınlara yönelik tutumu, kadınların yararına olabilecek belirli bir değişikliği elzem kılmamış, toplumda istikrar esas alınmıştır, buna karşılık yönetimle ters düşecek durumlar meydana geldiğinde bireylere karşı önlemler alınmıştır. Bilhassa Rus köylü topluluklarında örf ve âdet hukuk ve normları büyük ölçüde modern zamanlara kadar varlığını sürdürmüştür, hatta köy toplumlarında bu adetler XIX. yüzyılda bile geçerliliğini korumuştur.

Rönesans'tan sonra Sanayi Devrimi ile özellikle şehirli kadınların ekonomik hayatta kendilerine yer bulmaya başlamalarıyla kadının aile içinde, hak-hukuk konularında, toplumdaki konumlarında değişimler yaşanmıştır. XX. yüzyılın başlarında kadın haklarını savunan, kadın ve erkeğin eşit olmadığı ve toplum ile ailedeki rollerinin farklı olduğunu destekleyen görüşleri reddeden feminist hareketler baş göstermiş, 1908 yılında Rusya genelinde ilk Kadın Kongreleri düzenlenmiştir. 1915 yılında şehirli kadınlar postacı, bakıcı, öğretmen olarak işlerde kabul görmeye başlamışlardır. Sovyet Dönemine gelince, Bolşevikler komünist bir toplumun oluşturulabilmesi için halkın tüm kesimlerinin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuşlardır (Айвазова, 1998, s. 408). Bu bakımdan 1917'de çıkarılan kararnameyle kadın ve erkekler kanun önünde eşit sayılmış, her kadına çalışma zorunluluğu getirilmiş ve özel mülkiyetin ortadan kalkması, geleneksel aile kurumunun yapısını ve kadınların yakınlarına karşı sorumluluklarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu durum bir bakıma gelenekselleşmiş katı aile temellerinin zayıflamasına yol açmıştır. Böylece Sovyet Rusya'sında hem kadının yeri hem de aile kurumu başkalaşıma uğramıştır. İşçi sınıfının zor ve kötü şartlarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olmasına rağmen

Sovyet dönemi genel olarak kadınların yavaş yavaş kimliklerini kazanmaya başladıkları bir dönem olmuştur (Karakuş, 2019, s. 1585). Kadınların var olma çabası Sovyetlerin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasına ve hatta ondan sonrasına kadar da gelişim ve değişim göstermiştir denebilir. Günümüzde kadın hakları ise ülke Anayasası ile desteklenip korunmaktadır.

Türklerde ve Ruslarda Kadınla İlgili Atasözleri

Yaygın kanıya göre, her bir dildeki atasözleri, o dil konuşanların dünyaya olan bakış açılarını yansıtmaktadır, ancak dikkat edilmesi gereken bir husus, kaynaklardan elde edilen atasözlerinin günümüz iletişiminde ne kadar yer ettiği ve ne ölçüde günümüz normlarına uygun düştüğüdür. Türk dilinde ilk atasözü örneklerine Orhun Yazıtlarında rastlanmıştır. Karahanlı Dönemi eserlerinden Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't-Türk ve diğer Orta Türkçe Dönemi eserlerinden geçen atasözlerinin çoğu günümüzde farklı anlam ve söyleniş özellikleri göstermekte, kimileri ise artık hiç kullanılmamaktadır (Tuğluk, 2012, s. 20). Bu çalışmadaki materyaller ise güncel kaynaklardan alınmıştır.

Rus atasözlerine gelince bunların milli özelliklerin birçoğunu yansıttığı görüşü hâkimdir. Rus yazar Nikolay Gogol'e göre, Rus atasözleri "diğer halkların atasözlerinden daha anlamlıdır: düşüncelerin doluluğuna ek olarak, ifadenin görüntüsünde, milli özelliklerimizin birçoğu yansımaktadır…" (Гоголь, 1952, s. 391). Rusçada atasözlerinin ilk yazılı örnekleri Hristiyanlığın kabulünden sonra yazılı kaynakların arttığı X. yüzyıla denk gelmektedir. Atasözlerinin ilk izlerine ise, Rus milli edebiyatının ilk örneği kabul edilen İgor Destanı (XII. yy.)[3] ile XIII. yüzyıl Eski Rus edebiyatı eserlerinden Daniil Zatoçnik'in Yakarışı[4] adlı el yazmasında rastlanmaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren atasözleri sistematik olarak derlenmeye başlanmıştır. Rusya'da ilk basılı atasözleri derlemesi Rus eğitimci, ders kitabı yazarı ve derleyicisi Nikolay G. Kurganov tarafından kaleme alınan "Rus Evrensel Dilbilgisi veya Genel Yazım" adlı kitaptır (Литературная энциклопедия терминов и понятий, 2001, s. 763). Atasözü derleme çalışmalarının en kapsamlısı ise, V.İ. Dal tarafından gerçekleştirilen ilk basımı 1862 yılında yapılmış olup günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir kaynak olan "Rus Halkının Atasözleri" adlı çalışmadır. Rusçada atasözleri genelde sözlü edebiyatın bir ürünü olup dini kaynaklardan etkilenerek ortaya çıkanları da mevcuttur. Günümüzde aktif kullanımda olan birçok atasözü Rus yazarların eserlerinden çıkmadır.

Kadına yönelik atasözlerinin ortaya çıkmasında tarihi gelişmeler, ortak yaşam gibi sosyal konuların etkisi söz konusudur. Kadın-erkek ilişkilerinin bir sonucu olarak kadının sahip olduğu huy ve sergilediği davranışlarına yönelik olmak üzere toplumda oluşan yargıların atasözlerine yansıması şu şekildedir:

Tablo 1 Kadını huy, davranış gibi özellikleri açısından şekillendiren atasözleri

Türkçe	Rusça
1. Kadının fendi, erkeği yendi (TDK) 2. Kadın erkeğin şeytanıdır (Aksoy, 1993) 3. Kadın kocasını isterse vezir, isterse rezil eder (Aksoy, 1993) 4. Kadında vefa borçluda sefa aranmaz (Ersöz, 2010) 5. Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz (Ersöz, 2010)	1. Где баба, там рынок; где две; там базар - *Bir kadının olduğu yerde pazar, iki kadının olduğu yerde çarşı olur*; 2. Гусь да баба – торг; два гуся, две бабы - ярмарка - *Bir kaz ile kadıın olduğu yerde pazar, iki kaz ile kadının olduğu yerde panayır olur;* 3. Бабе хоть кол на голове теши - *Kadının kafasını ister sopayla del yine de bildiğini okur*; 4. У бабы семь пятниц на неделе - *Kadının haftada beş cuma günü vardır*; 5. У бабы семьдесят две увертки в день - *Kadın günde yetmiş iki defa kurnazlık yapar*; 6. С бабой не сговоришь. Бабу не переговоришь - *Kadınla konuşulmaz, kadını konuşmanla bastıramazsın;*

[3] Novgorod-Seversk prensi İgor Svyatoslaviç önderliğindeki Rus knezlerinin 1185 yılında Kumanlara karşı giriştiği ve başarısızlıkla sonuçlanan seferini konu alan destandır.

[4] Edebiyat eleştirmeni Vasiliy İstrin'e göre, anıt eser, 1213-1236 yılları arasında olan dönemde Pereyaslav-Suzdal prensi Yaroslav Vsevolodoviç'e ithafen bir hitap olarak yazılmıştır.

6. Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar (TDK) 7. Adamın derdi öküz, kadının derdi sakız (Ersöz, 2010) 8. Oynaşına inanan avrat, ersiz kalır (TDK) 9. Ateş almağa gelen kadının otuz ağız sözü var (Ersöz, 2010) 10. Kadını sırdaş eden esrara tellal aramaz (Yılmaz, 2019) 11. Kadın kısmının saçı uzun aklı kısa olur (Yılmaz, 2019)	7. Женские умы – что и татарские сумы (перемётны) - *Kadın aklı, Tatar aklı gibi (değişkendir);* 8. Бабий язык, куда ни завались, достанет - *Nereye gidersen git kadının dili seni bulur;* 9. Баба бредит, да черт ей верит - *Kadın saçmalar şeytan da ona kanar*; 10. На женский нрав не угодишь (не утрафишь) - *Kadına yaranılmaz;* 11. На женские прихоти (причуды) на напасёшься - *Kadının kaprisleriyle (gariplikleriyle) başa çıkılmaz*; 12. Женских прихотей не перечтёшь - *Kadının kaprisi saymakla bitmez*; 13. Пока баба с печи летит, семьдесят семь дум передумает - *Kadın sobanın yanından koşup gelene kadar yetmiş yedi kere fikir değiştirir*; 14. Кто бабе (свахе) поверит, трёх дней не проживёт - *Kim kadına inanırsa, üç gün bile yaşamaz*; 15. Куда чёрт не поспеет, туда бабу пошлёт - *Şeytan yetişemediği yere kadını gönderir*; 16. Где сатана не сможет, туда бабу пошлёт- *İblis gidemediği yere kadını gönderir*; 18. Баба и чёрта перехитрит - *Kadın şeytanı bile kandırır*; 19. Меж бабьим да и нет не проденешь иголки - *Kadının evet ve hayırı arasına iğne sokamazsın*[5]; 20. Баба, что глиняный горшок: вынь из печи, он пуще шипит - *Kadın kilden kap gibidir, fırından çıkarsan, daha çok fokurdar*[6]; 21. Бабьи хоромы недолго живут (стоят) - *Kadının yaptığı ev kısa sürelidir*; 22. Бабьи слёзы чем больше унимать, тем хуже - *Kadını ne kadar sakinleştirmeye çalışsan, o denli kötü olur*[7]; 23. Баба, что горшок: что ни влей — все кипит - *Kadın çömlek gibidir, içine ne koysan kaynar durur*[8]; 24. Лукавой бабы и в ступе не истолчёшь - *Kadının kurnazlığını havanda bile ezemezsin*; 25. Женское сердце — что ржа в железе - *Kadının kalbi, demirdeki pas gibidir*; 26. Женская лесть без зубов, а с костьми сгложет - Kadının hoş sözü diş olmak gibidir, ama kemikleriyle sizi yer[9] 27. Женское свойство (норов) и на свинье не объедешь - *Kadının doğasını domuz üzerinde gitsen bile geçemezsin*[10]*;* 28. Бабьи-то промыслы, что неправые помыслы - *Kadının işi, kurnaz planlar yapmaktır;* 29. На женский норов нет угадчика - *Kadının karakteri tahmin edilemez;* 30. Лучше раздразнить собаку, нежели бабу - *Kadını kızdıracağına, köpeği kızdır daha iyi;* 31. В чем деду стыд, в том бабе смех - *Erkeğin utandığı şey, kadına komik gelir*[11]*;* 32. Пусти бабу в рай: она и корову за собой ведёт - *Kadını cennete al, ineği de peşinden sürükler;*[12]

Türk atasözlerinde karakter özellikleri açısından genel olarak bakıldığında kadın, kurnaz, insanı yoldan çıkartan, vefasız, hayrı dokunmayan, kendi derdinde olan, eğlence düşkünü, umursamaz, duyarsız, çok akıllı olmayan, işveli, cilveli, çok konuşan, çok konuştuğu için de sır konusunda güvenilmez kişiler olarak tasvir edilmektedirler. Rus atasözlerinde ise kadınlar karakter olarak çok konuşan, baş ağrıtan, dedikoducu ve dedikodu yapmayı seven, huysuz, akılsız, inatçı, dik başlı, değişken, utanıp sıkılması olmayan, güvenilmez, bir dediği bir dediğini tutmaz, kurnaz, şeytansı karakterler olarak adlandırılmaktadırlar. Oldukça ön görülemez, duygusal açıdan yoğun hisler, öfke patlamaları yaşayabilen, diğer bir deyişle, duygusal yönü ağır basan bireyler olarak

[5] Kadının evet ve hayır arasında bir fark yoktur, çünkü değişkendir, güvenilmezdir.
[6] Kadın fırına verilmiş kil kaplardaki yemekler gibi fıkır fıkırdır, çok konuşur, susmaz.
[7] Kadının duygusal, fazla fevri ve çabuk tepki gösteren yönü belirtilmektedir.
[8] Kadının doğasına yönelik bir ifade olup, fazla coşkun, fevri olması gibi özellikleri vurgulanmaktadır.
[9] Kadının kurnazlığına vurgu yapılır.
[10] Kadının karakterine, inatçılığına üstün gelinemeyeceği ifade edilir.
[11] Kadının ahlaksızlığı vurgulanır.
[12] Kadının hep daha fazlasını istediği ile ilgilidir. Türkçedeki elini verip kolunu kaptırmak deyimine anlamsal olarak benzemektedir.

betimlenmektedirler. Atasözlerinde kadınların yaptıkları işlerin uzun süreli olmadığı, bu bakımdan güvenilmez oldukları vurgulanmaktadır. Bilhassa kadının çok konuştuğuna yönelik atasözleri ağırlıktadır. Konuşmasıyla erkeği yoran, bir dediği bir dediğini tutmayan, güven vermeyen kişiler olarak çizilmektedirler. Kadının çok konuşan, yalancı, dengesiz, kötü niyetli ve tehlikeli olduğuna ilişkin yaklaşımlar sadece Türk ve Rus atasözlerinde değil farklı diller arasında yapılan karşılaştırmalı birçok çalışmada da gözlemlenmektedir (Витальевна, 2019, s. 105; Полянская, 2021, s. 66; Романовна, 2021, s. 77; Спивакова & Абдуразакова, 2017, s. 139).

Rus atasözlerinde dikkat çekici bir diğer nokta da kadın için *bâba* (баба) kelimesinin sıklıkla kullanılmasıdır. Günümüz Rusçasında *kadın* kelimesini karşılamakta olup aşağılama, hor görme ek anlamlarını içinde barındıran "bâba" sözcüğü ve bu sözcükten türeyen sıfat yapılarıyla oluşturulmuş atasözlerinin fazlalığı, "kadın" ve bu sözcükten türeyen sıfatlarla oluşturulan atasözlerine göre daha fazladır. "Bâba" sözcüğünün atasözlerinde, günümüz Rusçasında "kadın" anlamında kullanılan *jenşçina* (женщина) kelimesine göre daha yaygın olmasının sebebi halk ağzında geniş bir kullanım alanına sahip olmasının yanında "jenşçina" kelimesine oranla daha eski bir sözcük olmasında yatmaktadır. XI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda rastlanan bu sözcüğün kullanım alanı ve anlamı da çeşitli değişim süreçlerinden geçmiştir. Günümüzde bu sözcük dilde daha çok, genç olmayan, dış görünüşü çok çekici olmayan kadınlar veya çocuklar tarafından anneannelerine yönelik olarak büyükanne anlama gelen *babuşka* (бабушка) kelimesine bir alternatif olarak kullanılmaktadır. Günümüz Rusçasında kadın anlamına gelen "женщина" sözcüğü ise, *eş (karı)* anlamına sahip "jena" (жена) kelimesinden türemiş olup XVI. yüzyıldan itibaren dile girmeye başlamıştır (Селиверстова, 2009, s. 134). Rusçada -şçina (–щин(а)) yapım eki, bir bölgeye, yere aitlik anlamını kattığından ötürü yer adlarını ifade etmek için kullanılmıştır: Смоленщина[13] (Smolenşçina) – Смоленск (Smolensk). Sonrasında bu ek, olumsuz durumları aktarmak adına sözcük türetiminde kullanılmış ve dilde yer etmiştir: *arakçeyevşçina* (аракчеевщина), *oblomovşçina* (обломовщина), *pugaçevşçina* (пугачевщина), *brejnevşçina* (брежневщина)[14]. Bu bakımdan dilde, bu yapım ekini taşıyan sözcükler hoş olmayan bir durumu, anlamı yansıttıkları için olumsuz anlama sahiptirler (Дмитриевич, 2002). Bu ilgi bağlamında, kadın sözcüğünün de hem olumsuz bir anlamı yansıttığı hem de anlam olarak "kadının yeri, ait olduğu yer" anlamlarına sahip olduğu düşünülebilir.

Toplumda kadın ve erkeğin rolleri keskin çizgilerle çizilmiştir. Erkek evi maddi olarak geçindirmeli, kadın ise manevi olarak eve bakmalıdır. Bireyler arasındaki sosyal roller ev içi ve dışı işler olmak üzere ayrılmıştır. Görev ve sorumlulukları çerçevesinde kadının toplumdaki yeri çoğunlukla erkek üzerinden belirlenmiştir:

Tablo 2 Görev ve sorumlulukları çerçevesinde kadının toplumdaki yerine işaret eden atasözleri

Türkçe	Rusça
1. Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli (TDK) 2. Erkek sel, kadın göl (TDK) 3. Evi ev eden avrat (TDK) 4. Erkek işi başında kadın aş başında belli olur (Ersöz, 2010) 5. Ocağın yakışığı odun, evin yakışığı kadındır (Ersöz, 2010) 6. Kadının (cahilin) sofusu, şeytanın maskarası (Aksoy, 1993)	1. Бабе дорога – от печи до порога - *Kadının yolu (gideceği yer)- sobadan eşiğe kadardır;* 2. Мужик да собака всегда на дворе, а баба да кошка завсегда в избе - *Adamla köpek her zaman avluda, kadın ve kedi de her zaman evde olur*.

[13] Günümüz Smolensk bölgesinin topraklarının tarihi ve etnografik bölge adıdır.

[14] Аракчеевщина (arakçeyevşina), обломовщина (oblomovşina), пугачевщина (Pugaçevşina), брежневщина (Brejnevşina). Sırasıyla, 1. Aleksey Andreyeviç Arakçeyev (1769-1834) - Çar I. Pavel ve I. Aleksandr döneminde yönetimin büyük desteğine sahip savaş bakanı, general. I. Aleksandr ve I.Nikolay militarizmine ve muhafazakâr yönetim anlayışına ismi verilen kişidir; 2. Rus yazar İvan Gonçarov'un "Oblomov" isimli eserindeki başkahramandan adını alan bu ifade, bireydeki isteksizlik, ataleti durgunluk ve tembellik özelliklerini ifade etmek istenirken kullanılır; 3. 1773-1775 yılları arasında Rus İmparatorluğu'na karşı ayaklanan kazak lider Yemelyan Pugaçev'in önderliğinde serflerin ve fabrika köylüleri ile Ural Kazakları, Başkurtlar, Kalmıklar, Kırgızların ayaklanmasını anlatmak için kullanılan bir ifadedir; 4. 1964-1982 yılları arasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olarak SSCB'yi yöneten Brejnev'in görev süresi boyunca devleti ve toplumu yönetme şeklini betimlemek için kullanılan bir ifadedir.

Her iki dildeki atasözlerine baktığımızda kadının toplumdaki yeri genel olarak ev ile sınırlandırılmaktadır. Türk atasözlerinde kadın evin idaresinden sorumlu olmalıdır. Bu yaklaşımda dini inançların etkisinin olduğu söylenebilir. Kadının çocuk doğruması, ev işleri, çocuk terbiyesi ailedeki görevleri olarak kabul edilir (Özbek, 2015, s. 169). Hz. Muhammed döneminden itibaren her ne kadar çalışan kadınlar da olsa, ev işleri ve çocuk bakımı her zaman asli görevleri olarak sayılmıştır (Acarlıoğlı, 2019, s. 229). Ahzab (32-34), Bakara (223), Nisa (34) gibi çeşitli surelerin de toplumda bu anlayışın şekillenmesine etki ettikleri düşünülebilir. Rus atasözlerinde ise benzer bir yaklaşım söz konusudur. Erkek dışarıda özgürce hareket edip evin dışındaki işlerden sorumluyken, kadına çizilen sınır evin içi olmuştur. Böyle bir düzenin gelişmesinde, yukarıda da ifade edildiği üzere, kadının erkeğin cennetten kovulmasına neden sayılması, bu nedenle de toplumda geniş bir yer almaması gerektiği düşüncesi ve kadının erkeğin ihtiyaçları için yaratılmış olduğu inancı etkilidir. Yaradılış 2:18'de (İncil-Tevrat-Zebur, 2009) geçen "Adem'in yalnız kalması iyi değil" dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım" ifadesi kadınların erkekler için var olduğu düşüncesini desteklemiş ve Hristiyan inançlı toplumlarda kadının yerini çizmiştir.

Kadının karakterine yönelik her ne kadar olumsuz yaklaşımlar olsa da toplumda ve ev içinde, ailede dirlik ve düzenin sağlayıcısı olarak atasözlerinde yer etmiştir:

Tablo 3 Kadına yönelik olumlu ifadeler içeren atasözleri

Türkçe	Rusça
1. Doğuran avrat Azrail'i yenmiş (TDK) 2. Atta, avratta uğur vardır (TDK) 3. At ile avrat yiğidin bahtına (TDK) 4. Avrat tuz dedi mi ciğeri cız der (TDK)	1. Баба – не квашня: встала да пошла - Kadın hamur kovası değil ki, kalktı mı gider15; 2.За бабой покидай последнее словцо - Son sözü kadına bırak; 3. Этой бабе только бы штаны надеть - Kadının bir pantolonu eksik16; 4. Баба пьяна, а суд свой помнит - Kadın sarhoş olsa da işini bilir.

Türk atasözlerinde kadını öven, meziyetlerini değerli sayan atasözleri arasında gösterilebilecek bu örneklerde kadın erkeğe uğurlu gelen, yapısı gereği sebat eden, yaptığı işten vazgeçmeyen ve başarıya ulaşan, evin düzenini kuran, aile dirliğini sağlayan bireyler olarak anılmaktadır. Kadının at ile anılması ona yönelik bir başka olumlu tutumu daha gösterebilir. Türklerin sosyal, askeri, iktisadi yapısında at hep ön planda olmuş, ata büyük önem verilmiş, atın ehlileştirilmesi ve atlı çoban kültürünün ortaya konması ilk Türklere bağlanmıştır (Durmuş, 2021, s. 2; Esin 2017, s. 1323). Türk atasözlerinde kadının at ile bağdaştırılması kuvvetle muhtemel bu ilişkiden ötürüdür.

Rus Atasözlerinde iyi bir kadının tanımı çoğunlukla kadının eviyle ilgili olması, anne olması, eşine çocuklarına özen göstermesi ve eşine itaat etmesi gibi özellikleri doğrultusunda belirlenmektedir. Lyudmila Polyanskaya, Rus atasözlerinde kadının yaratıcılığı ve becerisine (*из воды да из мучицы баба пироги печёт, баба скачет и задом и передом, а дело идет своим чередом*)[17] ; gerektiğinde her şeyi yapabilme yeteneğine (*у нас и баба зауряд в рекруты идёт*)[18] , çalışkanlığına ve fedakarlığına (*не прядет мужик, да без рубахи не ходит, а баба прядет, да не по две вдруг носит*)[19], dayanıklılığına (*баба по бору ходила, трое лапти износила*)[20] yönelik atasözlerinin varlığından bahsetmektedir (Полянская, 2021, s. 68). Tabloda verilen örnekler de bu görüşü desteklemektedir. Kadın yerinde saymaz, işlerin peşinden koşar, o kadar bilgedir ki son sözü ona bırakmak gerekir.

Rus atasözlerinde, kadınların gözyaşı dökmeye meyilli ve duygusal oluşları ile dayanıklı bir yapıya sahip olmaları olumlu görülen özellikler olarak da sıralanabilir. Köylü geleneğine ve normlarına

[15] Kadının yerinde sayacak bir ev eşyası olmadığı, kendi işini kendi yapabileceği ve dayanıklı olduğu ifade edilmektedir.
[16] Kadınların erkeklerin yapabilecek işleri yerine getirebilecek kadar güçlü ve becerikli oldukları ifade edilmektedir.
[17] Kadın su ve undan hamur yapar, bir ileri bir geri gider de işler rayına girer. Kadının becerikliliği anlatılır.
[18] Bizdeki en sıradan kadın bile askere gider. Kadının cesareti, becerisi vurgulanmaktadır.
[19] Adam dokumaz da yine de gömleksiz gezmez, kadın dokur da iki tane bile giymez. Kadının becerikli oluşu, kendinden fedakârlık yaparak ailesine baktığı anlatılır.
[20] Kadın ormana gider de üç ayakkabı eskitir. Kadının çok çalışmasına vurgu yapılır.

uyan kadınlar "ideal eş" ve "gelin" olarak adlandırılmaktadırlar. Rus dilinde kadına yönelik olumlu anlama sahip atasözlerinin çoğu "ev sahibesi", "anne" olarak geçtiği ifadelerde yer ederken, bir ev hanımının, bir annenin nasıl olması gerektiği de aktarılır (Гриченко, 2019, s. 109). Voronova, Kuskova ve Martsenyuk'a göre, bu gruptaki atasözlerinde kadınlar, en çok saflık, temizlik gibi özelliklere sahip olmaları ile değerli görülür (2016, s. 231). Bunun yanında ev işlerindeki becerileri, çalışkanlıkları, hayat tecrübeleri, kocalarını destekleyip yardım etmeleri, çocuklarına iyi bakmaları gibi yönlerden de övülüp sayılmaktadırlar (Воронова et. al, 2016, s. 232).

Buna karşılık her iki dilde de olumlu olduğu kadar olumsuz anlamlar aktaran atasözleri mevcut olsa da olumsuz düşünceler ifade edenler daha ağırlıktadır. Bilhassa Rus atasözlerinde kadınlara yönelik olumsuz söylemler sayıca daha fazladır denebilir.

Tablo 4 Kadına yönelik olumsuz ifadeler içeren atasözleri

Türkçe	Rusça
1. Et, ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de (Aksoy, 1993); 2. Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var, buğday unundan keş yapar (TDK)*; 3. Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar (TDK)*21; 4. Avrat düzdüğü evi tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi tanrı yapmaz (Ersöz, 2010); 5. Dövülmeyen kadın, tımarsız ata benzer (Ersöz, 2010); 6. İyi ipek kendini kırdırmaz, iyi kadın kendini dövdürmez (Ersöz, 2010); 7. Pişmiş aştan, dövülmüş kadından (karıdan) zarar gelmez (Ersöz, 2010); 8. Kör (kesmez) bıçak ele, (yavuz) iş bilmeyen avrat dile (TDK); 9. Yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin boşa, birin sat (TDK); 10. Gece yağar gündüz açar, yıl düzlüğü; erkek söyler kadın susar, ev düzlüğü (Ersöz, 2010). 11. Kadın bir aklı, erkeğin dokuz aklıdır (Yılmaz, 2019);	1. Собака умней бабы: на хозяина не лает - Köpek kadından daha akıllıdır: sahibine havlamaz; 2. Бабий ум — бабье коромысло: и криво, и зарубисто, и на оба конца - Kadın aklı iki uçlu bakraç gibidir: iki ucu hem çarpık hem yamuktur; 3. у бабы волос долог, ум короток - Kadının saçı uzun aklı kısadır; 4. У баб да у пьяных слёзы дёшевы - Bir kadınların bir de sarhoşların gözyaşı ucuzdur; 5. Курица не птица, а баба не человек - Tavuk kuş, kadın da insan değildir; 6. Курице не быть петухом, а бабе мужиком - Nasıl ki tavuktan horoz olmaz, kadından da erkek olmaz; 7.Кобыла не лошадь, баба не человек - Kısrak dişi at, kadın da insan değildir; 8. Я думал, идут двое, аж мужик с бабой - İki kişi yürüyor sanıyorum, meğerse adamla kadınmış; 9. Кто с бабой свяжется — сам баба будет - Kim kadınla iş yaparsa (bulaşırsa), kendi kadın olur; 10. Псовая болезнь до поля, женская до постели - Köpeğin hastalığı onu tarlaya salana, kadının ise yatağa gidene kadardır; 11. Женский обычай — слезами беде помогать - Kadının dertlerini gözyaşı yardımıyla çözmesi âdetidir; 12. Баба слезами беде помогает - Kadının gözyaşı derdine çaredir 13. Бабий быт — за всё бить - Kadın olmak her şey için dayak yemek demektir.

Türk atasözlerine baktığımızda ilk gruptaki ifadelerde kadına yönelik atasözlerinin hemcinsler üzerinden karşılaştırma yoluyla gölgelendiği görülmektedir. Becerikli olmayan, iş bilmeyen, evin düzenini sağlayamayan kadınlar yerilmektedir. Bunun sonucunda kadına şiddet uygulanması makbul görülmektedir. Bunun dışında geçimsiz eşler ile yolların ayrılabileceği, kadın susmazsa evde dirlik düzen olmayacağı aktarılmaktadır. Rus atasözlerine baktığımızda kadına yönelik olumsuz ifade içeren atasözlerin Türkçeye oranla ifade açısından bir derece daha ağır oldukları düşünülmektedir. "Köpek kadından daha akıllıdır: sahibine havlamaz", "Tavuk kuş, kadın da insan değildir", "Aygır dişi at, kadın da insan değil" gibi ifadeler kadının hayvandan da aşağı görülüp tutulduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu ve benzeri söylemlerinin nedenlerinin Doğu Slav geleneğindeki kadına bakıştaki bazı dinî-kültürel etkenlerden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Halk inanışlarında Tanrı'nın kadını yaratırken Havva ile çok uğraştığı, Tanrı'nın başına çok iş açtığı ve temiz olmadığı görüşü hâkimdir (Каспина, 2001, s. 168-172; Левкиевская, 2011, s. 94-96). Bir halk inanışında aktarıldığı şekliyle, ilk kadın ve erkeği topraktan yaratan Tanrı, kurumaları için

[21] 2. ve 3. numaralı atasözleri karşılaştırma yoluyla olumsuz anlam yansıtsa da kadının, evinin geleceğine yön veren belirleyici bir konuma ve güce sahip olduğu anlamını da sunabilmektedir. Bu açıdan kimi atasözleri yoruma dayalı olarak olumlu veya olumsuz anlamlar barındırabilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde söz konusu ifadeler olumuz olarak değerlendirilmiştir.

onları çitlerin üzerine bırakır, kendisi ruhları almaya gökyüzüne gider, yokluğunda şeytan onlara zarar veremesin diye bir köpeği bekçi olarak başlarına diker. Köpek tüysüz olduğu için bir süre sonra üşümeye başlar, şeytan gelir köpeğe kendisini insanların yanına gitmesine izin vermesi karşılığında tüyle kaplayacağını söyler, köpek şeytana müsaade verince şeytan insanlara tükürükler yağdırır ve pisliğe bular. Bunu gören Tanrı, vücutlarındaki pislikleri ve tükürükleri akıtmak için ve toprağı pisletmesinler diye onları ters yüz eder. Bu nedenledir ki insan öksürüp aksırır. Ancak "kadını çevirdiğinde hafiften ona zarar vermiştir, bu nedenle pisliğin bir kısmı zaman zaman gün yüzüne çıkar" (Левкиевская, 2011, s. 94 -95). Başka bir inanışa göre ise, Tanrı kadın ve erkeği yaratır, başlarına bir şey gelmesin diye de Baş Melek Mikail'i başlarına diker, Mikail bir an başka bir şeye baka kalır, o arada da bir köpek gelip kadını yer. Yine başka bir söylencede Tanrı Âdem'e gülden bir eş yapmıştır, ancak Âdem çiçekten bir eş değil kendisi gibi birisini istediğini söyler. Bunun üzerine Tanrı kadını neyden yaratacağını düşünür: "baştan yaparsam fazla akıllı olur, kocasını yönetir; elden yaparsam kocasını elinde tutar; ayaktan yaparsam kocasından kaçar" diye düşünür. Bunun üzerine Tanrı hem kocasını çok sevsin hem de hep elinin altında olsun diye koltuk altında yer alan, kalbin hemen altındaki sol kaburga kemiğinden kadını yaratır (Левкиевская, 2011, s. 96). Dişi hayvanlar üzerinden kadına yönelik bir cinsiyetçi yaklaşım söz konusu olduğu düşünülmekle birlikte hayvandan daha az akıllı sayılmaktadır. Kadın, insan olarak sayılmamasının yanı sıra, canlı bir varlık olarak türdeşine oranla ve diğer canlılara kıyasla oldukça değersiz görülmüştür. Kadına yönelik bu olumsuz tutumlar atasözleri ile sınırlı olmamakla birlikte örneğin, "Aptal eş" (glupaya jena - глупая жена), "Açgözlü kocakarı" (jadnaya staruha - жадная старуха), "Asi/İnatçı eş" (stroptivaya jena - строптивая жена) gibi birçok halk masalında[22] da yer etmiştir.

Bazı atasözlerinde Türkçede olduğu gibi kaba kuvvet desteklenebilmektedir. Köylü kadının kaderini çilekeş bir hayat olarak değerlendiren ve köylü istirabını derinden yansıttığını düşünen İngiliz tarihçi O. Friges, Rus atasözlerinin "bu vahşetin hikmetleriyle" dolu olduğunu aktarır (Figes, 2017, s. 242).

Son olarak kadının toplumdaki yerini maddi açıdan ortaya koyan atasözlerinin varlığını incelediğimizde, kadın üzerinden toplumdaki kadın-erkek düzenini açıkça ortaya koyan örneklerin bulunması ilgi çekicidir.

Tablo 5 Kadının toplumdaki yerini belirleyici atasözleri

Türkçe	Rusça
1. Avrat malı, kapı mandalı (TDK); 2. Avrat malı başa tokmaktır (Ersöz, 2010); 3. Kadının şamdanı altın olsa mumunu dikecek erkektir (TDK); 4. Avradı eri saklar, peyniri deri (Aksoy, 1993) 5. Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz (Ersöz, 2010);	1. Курице не быть петухом, а бабе мужиком – Tavuk nasıl horoz olamazsa, kadın de erkek olamaz.

Türk atasözlerinde kadının erkeğin bir adım gerisinde durması gerektiği mesajı Rus atasözlerine oranla daha belirgindir. Kadının erkekten daha varlıklı olması sakıncalı görülmekte, erkeğin eşinin malından yararlanmaması gerektiği öğütlenmektedir. Evin ortak mülkle değil, erkeğin mülküyle kurulması gerekliliği ortaya konmaktadır. Bunun sebebinin toplumsal rollerin belirgin olarak ayrılmış olmasında yattığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra erkek, eşi için bir koruyucu ve kollayıcı roldedir. Rus atasözlerinde ise herkesin kendi cinsiyet özelliklerine sadık kalarak toplumdaki rolünü yerine getirmesi gerektiğine, erkeğin toplumda üstlendiği rollerin kadının üstlenmemesi gerektiğine yönelik bir atasözüne rastlanmıştır.

Karı-koca ilişkileri çerçevesinde "karı-koca" başlıklı atasözlerinde ise ne kadının eşsiz, ne de erkeğin eşsiz olması gerektiğine yönelik ifadeler yer almaktadır. Ayrıca evlilik birliği içerisinde özellikle kadın-erkek ilişkilerinde Türk atasözlerinden farklı olarak Rus atasözlerinde, incelenen atasözleri çerçevesinde, çoğunlukla gizli bir anaerkil durumun söz konusu olduğu söylenebilir.

[22] Ayrıntılı örnek masallar için bkz. А.Н. Афанасьев. (1957). Народные русские сказки. В 3-т. Moskva: Гослитиздат.

Son olarak ise, Rus evliliklerinde bilhassa XIX. yüzyılda erkeğin, eşinin çeyizinden faydalanarak mülkünü arttırdığına yönelik uygulamalar mevcuttur (Ворошилова, 2011, s. 67). Bu uygulamaların yansımalarını ise *муж любит жену богатую, а тёщу тороватую* (Koca hanımın zenginini, kaynananın eli açık olanını sever) benzeri örneklerde görmek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Kadına yönelik Türkçe-Rusça dil çifti temelinde incelediğimiz atasözlerinde ağırlıklı olarak kadın kavramının, cinsiyetçi bir rol algısıyla kültürel bir kodla toplumların bilinçlerine yerleştiği görülmektedir. Hem Türk hem de Rus toplumu için kadının toplumdaki yeri, doğal olarak toplumun gelişimi ile aynı doğrultuda olmuştur. Olumsuz atasözlerinden söz edilecek olursa her iki toplumdaki dünya görüşlerinin erkek odaklı olmak üzere eril perspektiften oluşturulduğu düşünülmektedir. Hem Türk hem de Rus atasözlerinde kadını huy ve davranışları açısından yeren atasözleri var olmakla birlikte bunların Rus atasözlerinde sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle kadınların sözlü olarak kendilerini ifade etmelerinin hoş karşılanmadığı gözlenmiştir.

Türk atasözlerinde kadına belirli görev ve sınırlar çizilmektedir. Tutumlu olmak, evde dirlik ve düzeni sağlamak, yemek yapabilme becerisine sahip olmak, kocasına, büyüklere karşı itaatkâr olmak, kadına çizilen başlıca sınırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Rus atasözlerinde de benzer yaklaşımlar söz konusudur.

Rus atasözlerinde Türk atasözlerine oranla kadına yönelik ifadelerde daha ağır söylemlerin yer ettiğini söylemek mümkündür. Rus inanç kültüründe erkek geleneksel olarak iyi ve saf şekilde karakterize edilir, ruhani açıdan da daha yüce kabul edilmektedir. Kadınların atasözlerinde köpek, kedi, at, tavuk gibi pek çok hayvanla olumsuz anlamda karşılaştırılması kadının bu canlılara yakın kabul edildiği ve hayvanların doğasında barındırdığı vahşi, söz dinlemez özelliklerle özdeşleştirildiği görülmektedir. Türk atasözlerinde kadın-at karşılaştırması yapılsa da bu olumlu bir anlam taşımaktadır. İki dildeki atasözlerinde ifadesel açıdan yoğun olan bu farkların, ülkelerin ve halkların tarihi ile ilintili olup daha çok din-kültür ekseninde kendini gösterdikleri düşünülmektedir.

Oluştukları çevrenin ve çağların düşünüş ve davranışlarını yansıtan incelediğimiz atasözleri, bugünkü kaynaklarda hala yer etmelerine rağmen, ortaya çıktıkları dönemi daha çok yansıtmaktadırlar. Bu bağlamda hızla gelişen dünya düzeni çerçevesinde günümüz değerleri için önemlerini yitirdikleri söylenebilir. Bununla birlikte geçmişten günümüze kültür mirası olarak gelmiş olmaları sebebiyle hala toplumlarda bilinçaltı düzeyinde yer ederek zihinlerde etkili olabilmeleri söz konusudur. Bu da atasözlerinin toplumlar üzerindeki etkilerinin uzun süre daha devam edebileceği gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Türk ve Rus Atasözleri Üzerinden Toplumlardaki Kadın Algısının İrdelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Acar, H. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. *İnsan&İnsan*, 6 (21), 395-411.

Acarlıoğlu, A. (2019). Hz. Peygamber (S.A.V.) Döneminde Kadının Çalışma Hayatındaki Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (42), 212-232.

Açıl, O. (2016). İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları. *Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 63-72.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil: Ana çizgileriyle dilbilim* (6. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö.A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: II Deyimler Sözlüğü* (7. baskı). İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Aşan N., Demir T. (2015). Kadına Şiddetin Arka Planı: Atasözleri ve Deyimlerimiz. *Turkish Studies International Periodaical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 10 (6), 179-196.

Doğramacı, E. (1985). Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını. *Erdem Dergisi*, 1(1), 111-124.

Durmuş, İ. (2021). Türk Kültür Çevresinde At. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 1-12.

Eriş, M. (2018, Kasım 19). *Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri*. https://www.altayli.net/osmanli-devletinde-batililasma-hareketleri.html#_edn26.

Ersöz, A.G. (2010). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri. *Gazi Türkiyat*. Bahar /6, 167-181.

Esin, O. (2017). Orta Asya Ön Asya ve Anadolu Ekseninde Eski Türklerin Hayatında Önemli Biir Figür: At. *Ulakbilge*, 5 (14), 1315-1334.

Figes, O. (2017). *Nataşa'nın Dansı: Rusya'nın Kültürel Tarihi* (2. baskı). İstanbul: Yapı Kredi.

Gültepe, N. (2013). *Türk Kadın Tarihine Giriş* (4. baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Günay, U. (2000). İslami Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. *Milli Folklor*, 12 (46), 4-9.

İncil-Tevrat-Zebur, Yaradılış 2:18. Yeni Çeviri, 2009. https://incil.info/YC2009/arama/Yaratilis+2:18.

Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karakuş, G. (2019). Sovyetler Birliğinde Kadının Konumuna Genel Bir Bakış. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (3), 1580-1598.

Kıran, Z. ve Eziler Kıran A. (2013). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* (1839-1923). Ankara: Öz-el Matbaası.

Küçük, S. (2003). Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği. *AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(5), 213-224.

Özbek, A. (2015). *Çalışan Kadın ve Aile*. *Aile Sempozyumu Teblig Kitabı* (ss. 167-170). Sistem Ofset.

Sönmez, E. (1966-1969). Türk Romanında Kadın Hakları. Türk Kültürü Araştırmaları. Mart/Haziran, 19-70.

Tetik, K. (2019). Сравнительный анализ образа женщины в турецких и русских пословицах. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (88): 395-417.

Toklu, M.O. (2015). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçay Yayınları.

Tuğluk, E.M. (2012). *Atasözlerinin sınıflandırılması ve yapısal özellikleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (20009). Kadın, avrat. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Erişim tarihi: Ocak 22, 2023, https://sozluk.gov.tr/.

Umar, E.K. (2019). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadın. *Journal of International Scientific Researches*, Haziran 18-19, 109-201, Doi: 10.21733/ibad.581418

Yılmaz, A. (2004). Türk Kültüründe Kadın. *Milli Folklor*, 16 (61), 111-123.

Yılmaz A.B. (2019). Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı- Türk Atasözleri ve Deyimlerin "Cinsiyetçi" Roller Üzerinde Etkileri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 69-90.

Аверкова О. В. (2013, февраля 8-ое). *Динамика изменения семантики слова БАБА в русском языке (по данным лексикографических источников)*. Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей по материалам III Всероссийской научной конференции молодых ученых с международным участием. Екатеринбург: УрФУ.

Айвазова С.Г. (1998). *Русские женщины в лабиринте равноправия*. Москва: РИК.

Афанасьев, А.Н. (1957). *Народные русские сказки*. В 3-т., Москва: Гослитиздат.

Витальевна, М.Е. (2019). Формирование лингвокультурологической компетенции на материале испаноязычных и русских пословиц о женщине. *Евразийский гуманитарный журнал*: 102-115.

Воронова, Т.А., & Куксова, В.М. & Марценюк А.А. (2016, октября 23). *Образ женщины в русских пословицах*, Наука и мир в языковом пространстве. Сборник научных трудов II Республиканской очно-заочной научной конференции, Макеевка, Украина.

Ворошилова, С.В. (2011). Юридическая природа приданого в XIX веке. *Вестник ПАГС*, 64-69.

Гоголь, Н.В. (1952). В чем же наконец существо русской поэзии и в чем её особенность Т.8., Москва: АНН СССР.

Гриченко, Л.В. (2019). Образ женщины в русских и английских пословицах. *Филология: гуманитарные и социальные науки*, (4): 107-114.

Даль, В.И. (1879). *Напутное / Пословицы русского народа: Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, прибауток, загадок, поверий и пр. Т. I, Т. II.*, (2-е изд.), Москва: Тип. М.О. Вольфа.

Дмитриевич, А.Н. (2022). *О верном употреблении слов русского языка*. https://guestbook.spbu.ru/rukovoditel-tsentra-ekspertiz-spbgu/19066-o-vernom-upotreblenii-slov-russkogo-yazyka.html.

Каспина, М. М. (2001). Сюжеты об Адаме и Еве в свете исторической поэтики: На материале древней и средневековой еврейской и славянской книжности [диссертация ... кандидата филологических наук]. Российский государственный гуманитарный университет.

Колесов, В.В, & Колесова & А.А. Харитонов. (2014). *Словарь русской ментальности: в двух томах. Том 2, П-Я*. Спб.: Златоуст.

Лавренченко, М. (t.y.). *Между двух очагов* https://arzamas.academy/materials/705.

Левкиевская Е.Е. (2011). *Мифы русского народа*. Москва: Астрель.

Литературная энциклопедия терминов и понятий. (2001). *Пословица (Гл. ред. А.Н. Николюкин*. Москва: Интелвак.

Луначарский, А.В. (1935). *Пословица. Литературная энциклопедия. Том 9*, Москва: ОГИЗ.

Морохин, В. Н. (1986). *Малые жанры русского фольклора: Хрестоматия*, Москва: Высшая школа.

Полянская, Л.П. (2021). О некоторых особенностях французских и русских пословиц о женщине. *Актуальные проблемы филологии и методики преподования иностранных языков*, (15): 63-72.

Пушкарева, Н.Л. (1989). *Женщины древней Руси*. Москва: Мысль.

Романовна, Г.В. (2021). *Описательная характеристика образа женщин в пословицах, поговорках и афоризмах на примере английского и русского языков*. Международный научно-исследовательский конкурс. Петразаводск: Международный центр научного партнерства «Новая Наука».

Селиверстова Е. И. (2009). *Пространство русской пословицы: постоянство и изменчивость*. СПб.: МИРС.

Спивакова, Е.М. & Абдуразакова, Д.С. (2017, ноября 30). *Стереотип о женщине в русской и китайской языковых картинах мира (на материале пословиц)*. Международный научно-информационный центр «Наукосфера» Смоленск: Новаленсо.

Серкина, В. (2004). О роли женщин у славян в период язычества. *Антропологические исследования в Молдове*: 85-92.

Чэнь, Ж. (2019). Анализ концепта «женщина» на материале русских пословиц. В сборнике: Картина мира через призму китайской и белорусской культур. *Сборник статей международной научно-практической конференции* (с. 67-71). Белорусский государственный аграрный технический университет.

Эргашева Д.К. (2022). Образ женщин и мужчин в пословицах и поговорках русского народа. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 1(2): 203–210.

Extended Abstract

In this study, the views of both societies towards women were examined through proverbs in Turkish and Russian languages in attempt to reveal the differences and similarities in the language related to the concept of women and also to understand the world language view of societies. Before examining the proverbs in these languages, the place of women in both societies and the views of these societies towards women are briefly discussed in the historical context. Proverbs about women, which are more negative in terms of meaning, are categorized within the framework of the thoughts they convey, and this classification is presented in a table. Finally, we have questioned how the proverbs, which are dominated by negative expressions towards women, can have a place in foreign language education.

In the study, two contemporary dictionaries (TDK Proverbs and Idioms Dictionary, Ömer Asım Aksoy – Proverbs and Idioms Dictionary) and articles related to this subject were used for examples in Turkish language. Examples for Russian language were selected from the dictionary of Russian lexicographer V. I. Dal. Many articles and monographs

about “women and proverbs”, “proverbs and women's image” were also examined in the Russian language from Russian sources.

This study was carried out with data collection, analysis, comparison and descriptive method on Turkish-Russian language pair. For this purpose, after identifying the main sources, all statements related to the subject were identified, repetitive discourses were eliminated, and then each statement was semantically analyzed and classified. The study focused only on the word "woman" and expressions equivalent to it. The reason for this is the desire to limit the framework of the study. While the proverbs containing the words “woman” and “avrat” were selected for Turkish, proverbs with the words “jenşina-baba” were selected for Russian. As a result, a total of 102 proverbs, 51 in both languages, were examined, and the meaning and thought conveyed by these proverbs are explained in the tables at the end of the study.

The study revealed that the proverbs with negative meaning prevail over the ones with the positive meaning in both languages. As a result of our comparative study, it is observed that the world view in both societies is formed from a masculine perspective, based on the interests, tendencies and thoughts of men; and women are both commodified and marginalized. In both Turkish and Russian societies, it is desirable for women to be prohibited from expressing themselves verbally, and beyond that, speaking and making their voices heard is not welcomed in a male-dominated community.

Turkish proverbs strive to create a direct stereotyping of women’s existence. Duties and boundaries are drawn up for them. Being thrifty, maintaining peace and order at home, having the ability to cook, being obedient to her husband and elders, not talking much and even keeping silent are the main boundaries drawn for women. There are similar approaches in Russian proverbs. In particular, the myths related to creation, religion and serfdom have sharply limited the place of women in the society. The woman was sentenced to serve the household and her husband. Besides, women are considered guilty of all sins, so that they are also responsible for the bad behavior of men. In addition, women are considered guilty of all sins and are thus held responsible for the bad behavior of men

According to the proverbs in both languages, a woman should act according to behavioral patterns drawn for her in accordance with social expectations and cultural norms, should not be given too much freedom and should lead a closed off life at home.

Despite these similarities, the differences in the proverbs of these two languages are related to the historical background of the two countries and their peoples and are more evident in the axis of religion-culture. While there are negative attitudes towards women and their nature in both societies, they are a bit more intensive in Russian proverbs. In Turkish proverbs, women come to the forefront with their cunning, foolishness and talking too much, while in Russian proverbs, women are called as being too talkative, mindless, changeable, unreliable, cunning and evil.

Proverbs, which reflect the thoughts and behaviors of the environment and ages in which they were formed, reflect the period in which they emerged more, even if they are included in today's sources. We believe that they lose their importance for today's values within the framework of the rapidly developing world order. However, the fact that they have come from the past to the present as cultural heritage does not exclude the possibility that they may still be effective in societies under consciousness.

To say a few words about the place of these and similar proverbs in foreign language education, although the necessity of giving these and similar proverbs in education is controversial, the reflection of these expressions in language can be seen in communication in the form of idioms or short forms of proverbs or in the form of "pogovorka" (aphorisms) by taking the form of new discourse in communication. On the basis of stereotyped expressions in the language, proverbs in this group can be included in the course materials and can also be presented as a subject of discussion for proverb-based oral expression, i.e. speaking lessons. As an alternative, a more comprehensive comparative study of proverbs about the female gender can be requested. In this way, tradition, history and culture can be analyzed through proverbs.

2024, VOL 14, NO 4, 1698-1710
DOI: 10.48146/odusobiad.1528775
Geliş Tarihi/Received Date: 05.08.2024
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 22.11.2024

İnceleme Makalesi/Review Article *Açık Erişim/Open Access*

Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuk arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmek: Remzi Oğuz Arık'ın perspektifi

Alper Kasımoğlu[1]

[1] Yalova Üniversitesi, Termal SHMYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Yalova, Türkiye

ÖZET

Anadoluculuk, Türk ulusal kimliği bağlamında Anadolu coğrafyasını merkez alarak, XX. yüzyılın başlarında Türk milliyetçiliğine ve özelinde Türkçülük düşüncesine bir eleştiri ve yorum olarak ortaya çıkmış bir fikir hareketidir. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın dağılmasını engellemek ve imparatorluğun çok uluslu yapısına karşı bir çözüm önerisi sunmak amacıyla benimsenen düşüncelerden biri de Türk milliyetçiliği/Türkçülüktür. Anadoluculuk düşüncesi, Anadolu coğrafyasının tarihi ve kültürel zenginliği bağlamında Türk kimliğini açıklayan bir akımdır. Zengin yerel ve ulusal bir mirasa sahip olan Anadolu coğrafyası Türk milli kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma, Remzi Oğuz Arık'ın bakış açısından Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliği ideolojileri arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; Arık'ın eserleri ve söylemleri içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Anadoluculuk hareketinin önemli isimlerden olan Arık yaptığı çalışmalarda ve ortaya koyduğu eserlerde, kendine has üslubu ve bakış açısı ile Anadoluculuk akımı ile Türk milliyetçiliği hareketinin birbirini nasıl etkilediği görülmektedir. Türk kimliğinin sahip olduğu unsurları Anadolu coğrafyasının tarihi ve kültürel zenginliği ile açıklayan Anadoluculuk düşüncesinin Türk milliyetçiliği hareketi içindeki yeri ve önemi bağlamında bu iki düşünce akımının tarihi ve kültürel olguları noktasında analiz etmeye amaçlayan çalışma, Türk kimliğinin ve milliyetçiliğinin tarihsel temellerini daha iyi anlama noktasında önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

Anadoluculuk, Türk milliyetçiliği, Remzi Oğuz Arık.

Reassessing the relationship between Turkish nationalism and Anatolianism: Remzi Oğuz Arık's perspective

ABSTRACT

Anatolianism is an intellectual movement that emerged at the beginning of the twentieth century as a criticism and interpretation of Turkish nationalism and Turkism, in particular, centered on Anatolian geography in the context of Turkish national identity. Turkish nationalism/Turkism was one of the ideas adopted at the end of the 19th century to prevent the disintegration of the Ottoman Empire and to offer a solution to the multinational structure of the empire. Anatolianism is a movement that explains Turkish identity in the context of the historical and cultural richness of Anatolia. Anatolian geography, which has a rich local and national heritage, has played an important role in shaping Turkish national identity. This study aims to evaluate the relationship between the ideologies of Anatolianism and Turkish nationalism from the perspective of Remzi Oğuz Arık. The qualitative research method was used in the study; Arık's works and discourses were analyzed through content analysis. Arık, who is one of the important figures of the Anatolianism movement, shows how the Anatolianism movement and the Turkish nationalism movement affect each other with his unique style and perspective in his studies and works. The study aims to analyze the historical and cultural phenomena of these two currents of thought in the context of the place and importance of Anatolianism, which explains the elements of Turkish identity with the historical and cultural richness of Anatolian geography within the context of the Turkish nationalism movement,

Atıf: Kasımoğlu, A. (2024). Türk Milliyetçiliği ve Anadoluculuk Arasındaki İlişkiyi Yeniden Değerlendirmek: Remzi Oğuz Arık'ın Perspektifi: *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(2), 1698-1710. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1528775

Sorumlu Yazar: alperkasimoglu@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

aims to make an important contribution to a better understanding of the historical foundations of Turkish identity and nationalism.

KEYWORDS

Anatolianism, Turkish nationalism, Remzi Oğuz Arık.

Giriş

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde etkin olan ve Türk milliyetçiliğine farklı bir bakış açısı sunan ve derinlik kazandıran Anadoluculuk düşüncesi, Türk milli kimliğinin temellerinin Anadolu coğrafyası, tarihi ve kültüründen başka yerde aranmaması gerektiğini savunan, yerel değerleri de önemseyen bir ulus-devlet kimliği oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşım sunar. Anadoluculuk yaklaşımı Türk kimliğinin inşasında tarihsel ve kültürel mirasın önemini vurgularken aynı zamanda batı etkisine karşı, yerli bir duruş sergileme çabasıdır. Bu bağlamda Anadoluculuk hareketinin Türk milliyetçiliğinin kilometre taşlarında önemli rol oynadığı iddia edilebilir haldedir.

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi diğer ideolojik akımlara bir tepki (alternatif) olarak ortaya çıkan Anadoluculuk, milli kimliğin tanımında Anadolu coğrafyasını ve bu coğrafyanın kültürel mirasını temel alır. Bu düşüncenin şekillenmesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan toplumsal ve siyasi çalkantılar etkili olmuş ve ulusal kimliğin köklerini Anadolu'nun tarihsel ve kültürel mirasında arayan bir fikir hareketi olarak kendini göstermiştir. Anadoluculuk düşüncesi, Anadolu'nun tarihsel ve kültürel birikimini ön plana çıkartarak, özellikle Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinde ve yeni Türk devletinin inşasında nispeten etkili olmuştur.

Türkiye'nin modernleşme sürecinin önemli ideolojik akımları olarak Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliği düşünceleri ön plana çıkmaktadır. Türk ulusal kimliğin inşasında farklı bakış açıları ve yaklaşımlar bulunmakla birlikte her iki akımda etkili olmuştur. Anadoluculuk düşüncesi, Türk milliyetçiliği kapsamında değerlendirilmekle birlikte Türk milliyetçiliğine göre daha yerel bir anlayışla Anadolu coğrafyasını merkeze alır. Bu noktada, Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliği arasındaki ilişki, bu iki ideolojinin bağlamları göz önüne alındığında derinlemesine incelemeyi hak eder. Bilhassa tarih, vatan, ulus, kimlik gibi kavramlara bakmak gereklidir. Bu açıdan Remzi Oğuz Arık'ın değerlendirmeleri Anadoluculuk hareketinin Türk milliyetçiliği içerisindeki yerini ve önemini işaret edicidir. Arık'ın fikirleri, Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliğinin birbirini nasıl etkilediğini ve bu iki ideolojinin nasıl bir arada var olabileceğini ortaya koyan teorik çalışmalar barındırmaktadır.

Remzi Oğuz Arık'ın milliyetçi Anadolucu yorumu, coğrafi ölçünün tarihi ve kültürel farklılaşma yaratımı savına dayanır. Arık açısından bu farklılaşma, müşterek soylu halkları coğrafya nazarında ya aynı milletten kabul eder yahut ayrıştırır. Dolayısıyla burada millet olmak için bir toprak üzerinde egemen, ortak tarihi ve kültürel maziye sahip olunması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Söylem teritoryal ve ulus merkezlidir. Bu bakış açısı, Anadoluculuk düşüncesinin Türk milliyetçiliği içindeki konumunu ve diğer ideolojilerden farkını belirginleştirmektedir.

Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuk kavramları: Tanımlar ve kökenleri

Türk milliyetçiliği kavramı: Tarihçe ve ana unsurlar

Genelde modern bir vakıa olarak değerlendirilen milliyetçilik olgusunun, kökeni ve gelişim evresi üzerine değişik kuramlar bulmakla birlikte modern/modernist milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasında 1789 Fransız Devrimi önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Fransız Devrimiyle birlikte feodal bağlar gerilemiş ve ulus devlet modelinin yükselişi başlamıştır. Milliyetçilik alan yazınında millet ve milliyetçilik kavramlarının tarihsel olarak değişik biçimlerde tanımlandığı görülür. İlkçi (primordialist)[1] kuramcılar milliyetçiliğin tarihin eski dönemlerinden

[1] İlkçi (primordialist) kuramcılar, etnik kimliklerin ve milletlerin doğal ve tarihsel olarak yerleşik olduğunu, yani toplumsal ve tarihsel süreçlerle değiştirilemeyeceğini iddia ederler. Bu kuramcılar, kimliklerin insan toplumlarının temel yapı taşlarını oluşturduğunu ve bu

beri var olduğunu ve etnik kimliğe dayandığını savunurken modernist kuramcılar milliyetçiliği sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin bir ürünü olarak ifade etmektedir (Anderson, 2006; Gellner, 2008; Geertz, 2010).

Türk milliyetçiliği siyasal manada Osmanlının son dönemlerinde, imparatorluğun dağılma süreci ve batı karşısındaki zayıflığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru İmparatorluğun parçalanmasını engellemek için verilen çabaların içerisinde Türk kimliğini, kültürünü ve dilini muhafaza etmeye yönelik milliyetçi bir anlayış en baskın olanıdır (Ülken, 1976, s. 23-24; Zürcher, 2004, s. 158-160). Bu dönemde Namık Kemal, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp gibi milliyetçi münevverlerin çalışmaları Türk milliyetçiliğinin kuramsal temellerini oluşturmuştur (Uzer, 2016, s. 72-73). Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset çalışmasında ve Gökalp'in Türkçülük ve Turancılık kavramları temelinde ortaya koyduğu eserlerde Türk milletinin etnik ve kültürel bütünlüğüne yaptığı vurgular, bu birliği fikri manada desteklemeyi amaçlamıştır (Gökalp, 2015; Akçura, 2019).

Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin erken dönemdeki en önemli teorisyenlerinden birisidir. XX. yüzyılın başında yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserinde, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının birbiriyle ilişkilerini ve bağlantılarını ortaya koymuş ve bunlar arasında Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak ve güçlü kılmak için en uygun siyasi yolun Türkçülük olduğunu savunmuştur. Akçura'ya (2019, s. 25-27) göre Türkçülük, milletin etnik ve kültürel bütünlüğünü muhafaza ederek milli birliği ve gücü artıracaktır. Yine Akçura (1918, s. 45-47) Türk milletinin çağdaşlaşma sürecinde batı uygarlığının müspet yönlerini benimseyerek ilerlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Akçura'nın fikirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında ve Cumhuriyetin kuruluş döneminde önemli bir tesir oluşturmuş ve Türk milliyetçiliğinin kuramsal zeminini meydana getirmiştir. Akçura açısından Türk milletinin kendi kültürel ve tarihsel değerlerini koruyarak modernleşeceği bir süreç, milletin güçlenmesine ve birliğinin pekişmesine katkı sağlayacaktır ve ona göre Türkçülük yalnızca etnik bir kimlik değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi bir kimliktir (Heyd, 1950, s. 126).

Türkçülük düşüncesinin önemli kalemlerinden Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin üç ana öğesi olduğunu ifade eder. Bunlar: kültürel miras, tarih ve dildir. Kültürel miras, Türk milletinin geçmişteki başarılarını ve değerlerini barındırır; dil, milli birliğin, bütünlüğün ve kimliğin muhafazasında temel bir görev üstlenir; tarih ise milletin müşterek mazisini ve geleceğe yönelik amaçlarını ortaya koyar. Türk milliyetçiliği, bu unsurların muhafazası ve geliştirilmesiyle birlikte milletin birliğini ve gücünü artırmayı hedefler (Heyd, 1950, s. 124; Parla, 1985, s. 91; Gökalp, 2015).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türk milliyetçiliği fikrinin devlet ideolojisi haline geldiği ve laiklik, çağdaşlaşma ve batılılaşma ekseninde şekillendiği görülmektedir (Uzer, 2016, s. 45). Bu süreçte dil ve kültür alanında hayata geçirilen inkılaplarla Türk milliyetçiliği desteklenirken milli kimliğin güç kazanması için farklı politikalar hayata geçirilmiştir. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kurulmasındaki maksat Milli kimliğin ve kültürel mirasın muhafazası ve geliştirilmesi olup, süreç içeresinde ve bu kurumlar önemli rol oynamıştır (Yesevi, 2012, s. 80; Altındağ, 2016, s. 59).

Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği zamanla çeşitli evrelerden geçerek farklı ideolojik yaklaşımlardan etkilenmiştir (Yesevi, 2012, s. 83; Altındağ, 2016, s. 57). Bora'nın (2017, s. 45) ifadesiyle ilk başlarda Osmanlı'nın çok uluslu yapısından miras kalan kimlik arayışı, giderek homojen bir ulus-devlet yaratma amacına dönüşmüştür. Milli kimliğin tanımlanması ve muhafazası konusundaki bu uğraşlar da Türk milliyetçiliğinin ana hatlarını belirlemiştir. Ulusal kimlik arayışı giderek çağdaşlaşma ve kalkınma amaçlarıyla birleşerek devlet politikalarının merkezine yerleşmiştir.

---

kimliklerin genellikle dil, kültür, din ve soy gibi faktörlerle belirginleştiğini ileri sürerler. İlkçi anlayışta, milletler ve etnik gruplar, tarih boyunca devamlılık arz eden ve bireylerin doğdukları andan itibaren ait oldukları topluluklardır. Bu düşünce, modernist ve inşacı yaklaşımların tersine, kimliklerin sosyal ve siyasal süreçlerle oluşturulmadığını savunur (Ayrıntılı bilgi için bknz. Smith, A. D. (2002). Ulusların etnik kökeni).

Yıldız'a (2014, s. 45) göre Türk milliyetçiliğinin önemli bir boyutu, milli kimliğin kültürel ögeler üzerinden ifadesi ve muhafaza edilmesi manasına gelen kültürel milliyetçiliktir. Bu bağlamda Türk kültürüne ait tarihsel ve geleneksel unsurlara önem verilmesi ve gelecek nesillere aktarılması kritik noktadır (Bora, 2017, s. 72). Türk milliyetçiliği, dil ve edebiyat alanında yapılan yeniliklerle milli kültürün yeniden canlandırılması ve güçlendirilmesi için çalışmıştır (Yesevi, 2012, s. 84; Altındağ, 2016, s. 60). Bununla birlikte, Türk milliyetçiliği dönem dönem siyasi ve ideolojik tartışmaların merkezinde yer almış; 1960 ve 1970'li yıllarda milliyetçilik, değişik siyasal gruplar tarafından türlü anlamlarıyla yorumlanmış ve temsil edilmiştir (Ahmad, 1993, s. 215). Bu dönemde Türk milliyetçiliği içerisinde radikal ve ılımlı gruplar baş gösterirken bu gruplar arasındaki ideolojik farklılıklar Türk milliyetçiliğinin çeşitliliğini, zenginliğini ve dinamik yapısını yansıtmıştır (Altındağ, 2016, s. 61; Bora, 2017, s. 89). Keza ideolojik ayrışmaların milliyetçi hareketlerin toplumsal ve siyasi alandaki etkilerini yoğunlaştırdığı da kabul edilmelidir. Oluşan fikri genleşme, milliyetçilik söyleminin giderek değişip gelişmesine ve toplumsal kesimlere hitap etmesine olanak sağlamıştır.

Anadoluculuk Kavramı: Oluşumu ve İdeolojik Temelleri

Anadoluculuk veya Anadolu milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde ortaya çıkan bir düşünce olup Osmanlı İmparatorluğu zamanında önemsenmeyen/unutulan anavatanın köklerine inerek ulusal uyanışı diriltmeyi benimseyen bu fikir hareketi; Ümmetçilik ve Osmanlıcılığa tepki olarak ortaya çıkmakla birlikte (özellikle) Ziya Gökalp'in Türkçülük fikrine eleştirel yaklaşımı ve bu düşüncelerin bir antitezi olarak geliştiği ifade edilebilir (Atabay, 2017, s. 515).

Anadoluculuk düşüncesi, evvel emir bir kültür hareketidir. Mülkiye öğrencisi olan Hilmi Ziya Ülken, 1918 yılında Henry Lichtenberger'nin Richard Wagner Poète et Penseur adlı eserinden esinlenerek Anadolu'yu Türk kültürünün asıl kaynağı olarak ele almış ve ardından arkadaşı Reşat Kaya ile 1918-1919 yıllarında "Anadolu" isimli el yazması bir dergi çıkarmıştır. Hilmi Ziya Ülken'in bu dergide kaleme aldığı yazılar, Anadoluculuk fikrinin bir bakıma ilk kıvılcımları olmuştur. Ülken'in "Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri" adlı eseri, mülkiye öğrencilerini çok etkilemiş ve araştırmalar Anadolu tarihine yönelmeye başlamıştır; Anadoluculuk, Mükremin Halil Yinanç ile kültürel boyuttan çıkmış ve ideolojik bir boyut kazanmıştır (Atabay, 2017, s. 516).

Anadoluculuk; kimlik kavramını, merkeze Anadolu coğrafyasını koyarak izah eden bir ideolojidir (Obuz, 2011, s. 316). Anadolucuların millet tanımını; aynı coğrafyada yaşayan ve aynı tarihsel geçmişi paylaşan insanlarla sınırlıdır ve Türklerin Anadolu kapılarını açtığı 1071 tarihi, milat olarak kabul edilmiştir. Türklerin Anadolu coğrafyasına yerleşmesiyle birlikte burada yaşayan Türkler, diğer coğrafyalarda yaşayan Türklerden hem tarihi hem de kültürel olarak farklı bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bu düşüncedeki millet kavramı, sınır hatları tarih içinde çizilen bir vatan olgusuna dayanır; bu vatan, ortak bir kültürden müteşekkil birliğin üzerinde oturduğu karasal zemindir (Pakiş, 2013).

Anadoluculuğun önde gelen isimlerinden Hilmi Ziya Ülken Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte Türk tarihinde yeni bir dönemin başladığını, Anadolu'yu yurt edinen Türklerin, eski özelliklerinden çok farklı konuma ulaştığını ve gerçek Türk kültürünün Anadolu'ya yerleşen Türkler arasında oluşmaya başladığını savunmuştur (Alver, 2001, s. 136). Anadolucular, Türklerin Anadolu'da tarihi süreç içerisinde karşılaştıkları yerel halklarla ve yabancı milletlerle kaynaştığını/karıştığını; lâkin bu husus, Türklerin yüce bir kültür geleneğinin bulunması ve nüfus açısından yoğunluğa sahip olma gibi etmenlerin tesiriyle Türk kültürünü bozacak bir netice göstermediğini savlamıştır. Bu durumun Türk kültürünün gelişmesini sağladığını ve bu karşılaşmalar ile şekillenen Türk kültürünün nihayetinde Anadolu'da yeni bir kültür oluşturduğunu ileri sürmüşler ve bu coğrafyada yaşayan Türkleri bu nazarda kendine özgü bir dil, edebiyat ve sanat meydana getirdiğini savunmuşlardır (Atabay, 2017, s. 528-529).

Hacısalihoğlu (2005, s. 32) Anadoluculuk düşüncesinin temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemi ve I. Dünya Savaşı'nda yaşanan yenilgilerin akabinde Osmanlıcılık, Ümmetçilik

ve Türkçülük gibi ideolojilere duyulan tepkilere dikkat çeker. Özellikle Turancılık düşüncesi karşısında olan Anadolucuların vatan kavramını Anadolu coğrafyası ile sınırladığı açıktır. Anadoluculuk, milliyetçilik tanımlarındaki vatan, tarih ve millet olgularına sınırlılık getirerek, diğer milliyetçilik anlayışlarına karşı çıkmıştır (Alver, 2004, s. 167). Bu nazarda Anadoluculuk hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş evresinde her geçen gün gerileyen devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya gayret eden ideolojilere ve akımlara karşı oluşan bir tepkinin sonucudur. Anadoluculara göre Türkçülük düşüncesinin çerçevesi gerçeklerle bağdaşmaz; hayalci ve ütopiktir. Buna karşı, Anadolu coğrafyası içerisinde ayakları yere basan, daha gerçekçi, somut ve yerel bir seçenek olarak Anadoluculuk vardır (Çınar, 2013, s. 11). Bu bağlamda, Anadoluculuk, Türkçülükten farklı bir yaklaşıma sahiptir. Türkçülük, Türk milletinin varlığını yalnızca Anadolu ile sınırlamayıp, dış Türklerin özgürlüğü için mücadele etmeyi savunur. Anadoluculuğu benimseyenler ise dış Türklerin özgürlüğü için verilen mücadelenin, Türk kimliğinin Anadolu'da kök salmasına yönelik çabalardan sapma olduğunu düşünür ve Türk kimliğinin daha yerel, Anadolu merkezli bir şekilde korunması gerektiğine inanırlar. Dolayısıyla, Türkçülük daha irredentist (kurtarıcı) bir bakış açısına sahipken, Anadoluculuk bu yaklaşımı belirli bir coğrafya ile sınırlar. Anadoluculuk hareketinin önemli kuramcılarından Nurettin Topçu'ya göre Gökalp'in ortaya koyduğu Türkçülük anlayışı, İslamiyet'in birleştirici ruhuyla bağ kuramaması ve batıcılığın maddi unsurlarını öncelemesi nedeniyle eksik kalmıştır ve başarılı olamaz. Topçu, Türk'ün İslam'a kendisini verdiğini, İslamiyet'inde Türk'e ilahi ruh bağışladığını ifade eder (Şakar, 2006, s. 266-267; Demirel ve Sözen, 2013, s. 122-123). Önemli Anadoluculardan Remzi Oğuz Arık, milletin ve vatanın doğuşunu, topluluğun belirli bir coğrafyayı vatanlaştırması ve bu coğrafyada yerleşik bir kimlik oluşturması ile açıklar. Arık'a (1983) göre milliyet fikri, vatanın doğuşu ile başlamaktadır. Bu nedenle milliyetçilik, vatan sevgisi ile doğrudan ilişkilidir.

Anadoluculuk, milli kimliğin kökenlerini Anadolu sınırlarında araması ile bu toprakların tarihi ve kültürel zenginliklerine mutlak vurgu yapmaktadır. Anadoluculara göre Türk milletinin sahip olduğu özgün kimlik, bu toprağın kadim medeniyetlerinden alınan ilhamla yoğrulmuştur. Dolayısıyla Anadolu'nun eski kadim medeniyetleri (Hititler, Frigler, İyonlar, Lidyalılar ve Urartular) önemli yer tutar; çünkü bu mirası sahiplenmesinden mütevellit Türk kültürü, zengin ve derin bir kimlik sahibidir (Tozlu, 2010; Evrensel, 2022).

Anadoluculuk düşüncesinin kimi yansımaları (özellikle) Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde uygulanan eğitim ve kültür reformlarında kendini göstermiştir. Haddizatında Anadolucular, milli kimliğin inşasında eğitimin rolüne büyük ehemmiyet vermişler ve eğitim aracılığıyla Anadolu'nun tarih ve kültürünün yeni nesillere aktarılmasını amaçlamışlardır (Alver, 2001).

Remzi Oğuz Arık'ın Siyasi Düşüncesi ve Temel İlkeleri

Remzi Oğuz Arık'ın Hayatı ve Eğitimi

Remzi Oğuz Arık, 15 Temmuz 1900 tarihinde Adana'nın Kozan ilçesinde doğmuş, eğitiminin ilk aşamalarını İstanbul'da Mercan İdadisi ve İzmit Sultanisi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe eğitimi almıştır. Eğitimi esnasında Türkçülük düşüncesinin önde gelen şahsiyetlerinden Hamdullah Suphi ve Fuad Köprülü ile tanışmıştır. 1926 yılında devlet bursu ile Fransa'ya gitmiş ve Sorbonne Üniversitesi'nde sanat tarihi, Louvre Arkeoloji Enstitüsü'nde ise arkeoloji eğitimi almıştır (Bakırcıoğlu, 2000, s. 29). Türkiye'ye döndüğünde, İstanbul Arkeoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başlamış ve pek çok arkeolojik kazıda yer almıştır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde arkeoloji profesörü ve sonrasında aynı üniversitenin ilahiyat fakültesinde sanat tarihi profesörü olarak görev almış, bu süreçte Ankara Arkeoloji Müzesi müdürlüğü ve Türk Tarih Kurumu üyeliği yapmıştır (Sezer, 1991).

Anadoluculuk fikrinin Arık'ta gelişmesinde eğitim hayatı boyunca edindiği bilgi ve tecrübeler önemli rol oynamıştır. Fransa'da bulunduğu yıllar, onun batı uygarlığı ve Türk kültürü arasında köprü kurmasında etkilidir. Batı kökenli bilimsel yöntemleri kullanarak çalışmalar yapan Arık, Anadolu'nun tarihi ve kültürel zenginliklerini araştıran ve bu bilgileri Türkiye'de yayımlayan

isimdir. Alacahöyük kazıları gibi önemli projelerde bulunmuş ve çalışmalarıyla Türkiye'nin kültürel mirasına ciddi katkılar sağlamıştır (Sezer, 1991).

Arık'ın hayatı, yalnızca akademik ve bilimsel çalışmalarla sınırlı değildir; aktif bir siyasi hayatı olmuştur. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Seyhan milletvekili seçilen Arık, 1952'de partisinden istifa ederek Türkiye Köylü Partisi'nin kurucu genel başkanlığını yapmıştır. Bu süreçte kendini düşüncelerini en iyi yansıtan eserler ortaya koyan (Arık, 2018) Arık, köycülük hareketinin (sınıf temelli olmayan) önemli savunucularındandır. Seçim çalışmaları sırasında 3 Nisan 1954'te bir uçak kazasında hayatını kaybeden (Çongur, 2003, s. 799) Arık'ın hayatı ve çalışmaları, milli kimlik ve kültürel mirasın muhafazası konularında Türkiye'nin önemli düşünürlerinden biri olarak anılmasını sağlamıştır.

Remzi Oğuz Arık'ın Siyasi Görüşleri ve İdeolojik Kökenleri

Türk modernleşme sürecinde dil, vatan, coğrafya, kültür ve milli kimlik gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşan Arık'ın siyasi fikirleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde cereyan eden çalkantılar ve Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde yaşanan olayların etkisi ile ilintilidir. Türk milliyetçiliği anlayışını Anadoluculuk ideolojisi ile birleştirerek milli kimliğin köklerinin Anadolu topraklarında bulunduğunu savunan Arık'ın (1981, s. 41,45) siyasal düşünce ve görüşleri, belli başlıklarda değerlendirilebilir konulardır.

Köycülük ve Halkçılık

Arık'ın düşünce dünyasının temelinde köycülük ve halkçılık anlayışının önemli olduğu düşünülebilir; zira ona göre köylüler ve kırsal kesimde yaşayan halk kitlesi, milli kimliğin ve kültürel mirasın esas taşıyıcılarıdır. Köylülerin yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve kültürel değerlerinin muhafazasını savunan Arık (1969, 215, s. 217) milli kimliğin korunmasında köycülüğün önemli olduğunu ve köylerin kalkınmasıyla milli birliğin güçlendirilebileceğini iddia eder. Bu bağlamda Köy Enstitüleri gibi projeler, onun köycülük ideolojisinin uygulamadaki karşılığı/örneği sayılabilir. Arık'ın halkçılık anlayışında toplumdaki sınıfsal farklılıklar ortadan kaldırılmalı, sosyal adalet oluşturulmalı ve toplumun bütün kesimlerinde eşitlik sağlanmalıdır. Arık'ın (1955, s. 78-80) halkçılığı sadece ekonomik manada değil, sosyal ve kültürel alanda da uygulanması gerekli bir programı kapsamaktadır. Halkın eğitim seviyesi ile kültürel değerlerinin muhafazası, Arık'ın ortaya koyduğu halkçılık anlayışının temel unsurları olarak görülür.

Devletçilik ve Ekonomik Görüşleri

Arık, siyasi fikirlerinde devletçilik anlayışını önemsemiştir; devlet, ona göre sosyal ve ekonomik yaşamda etkin bir vazife üstlenmelidir. Bu vazife daha çok, toplumsal refah ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla devletin düzenleyici ve denetleyici bir otorite olarak rol almasıyla ilgilidir. Devlet özellikle milli sermayenin muhafazası ve geliştirilmesi maksadıyla stratejik sektörlerde aktif olmalıdır (Pakiş, 2013). Bu bağlamda devletçilik, milli ekonominin ve sosyal adaletin güvencesi olarak görülmektedir. Remzi Oğuz Arık, ekonomik kalkınmanın milli bir ekonomi ile gerçekleşebileceğine ve milletin gerçek bağımsızlığının da ekonomik bağımsızlıkla mümkün olabileceğine vurgu yapar. Bu sebeple yerli üretim desteklenmeli ve dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Köylü desteklenmeli ve tarımda modern teknikler uygulanmalıdır (Arık, 1955, s. 45-47).

Eğitim ve Kültürel Politikalar

Arık'a (1969, s. 161-196) göre, milli kimliğin muhafazası ve geliştirilmesi eğitimden geçmektedir ve bununda milli eğitim temel bir vazife olarak genç kuşaklara milli bilinç kazandırması ve kültürel değerleri aktarılmasıyla mümkün olabilecektir. Eğitim sisteminin milli tarihe ve kültüre dayalı olarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunan Arık, özellikle Türkçenin kullanımıyla ilgili problemlere değinmiştir. Ülke yönetiminde bulunanların eğitim konusunda yeteri kadar duyarlılık göstermediklerini, Türk gençliğinin eğitim konusunda bir noktada sahipsiz kaldığını, gençlerin kendi çabalarıyla bir şeyler yapmaya gayret ettiklerini ve bu durumun olumsuz

sonuçları olduğunu düşünen Arık; gençliğin bundan kurtarılarak programlı bir şekilde eğitim hayatında yönlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada, köy enstitülerini, kırsal kesimde yaşayan gençlerin eğitilmesi ve milli kültürün bu kesimlere aktarılması hususunda önemsemiştir.

Komünizm ve İç Tehdit Algısı

Remzi Oğuz Arık'ta komünizm tehdidine karşı tavır kesindir; ona göre komünizm, Türk milletinin milli değerlerine, birlik ve bütünlüğüne tehdit bir ideolojidir. Komünistlerin Türkiye'de birtakım gizli faaliyetler içerisinde olduğunu düşünen Arık, maskeli komünistler olarak tanımladığı bazı devlet yöneticilerinin, sanatçıların, siyasetçi ve gazetecilerin açıktan, kimilerinin de bu unvanları kullanarak gizliden komünist faaliyetler içerisinde olduklarını ve Türkiye'ye düşmanlık yaptıklarını ifade etmektedir (Arık, 1950, s. 6-11). Arık'ın düşüncesinde maskeli komünistlerin sözde Türk köylüsünü kurtarmak için çeşitli faaliyetler kisvesi ile yaptıkları, milletin bütün temel ve dayanaklarına zarar vermek adınadır. Bunun için komünizme karşı milli değerlere sahip çıkılması gerektiğini savunurken aktif bir uğraş içerisinde olmuştur. Arık (1969, s. 183) komünizm ile mücadelenin polisiye usullerin ötesinde etkin/bitirici yöntemlerle yapılması gerektiğini ifade ederek tepkisini açıkça ortay koymuştur.

Remzi Oğuz Arık'ta Türk Milliyetçiliği ve Anadoluculuk İlişkisi

Remzi Oğuz Arık'ın Türk Milliyetçiliği Anlayışı: Vatanseverlik ve Milli Kimlik

Arık'ın milliyetçilik anlayışındaki önemli husus milliyetçiliği bir ideoloji olarak inceleyip değerlendirmesidir. Arık'ta milliyetçilik, milleti ülkü olarak ortaya koyan ve toplulukları bir araya toplayıp, bu durumu sürekli hale getirecek bir ideolojidir; bu açıdan toplulukların birlik olmasını ve devamlılığını sağlayan en önemli unsur, bu ideolojidir. Bu bağlamda, Arık'ın savunduğu Anadoluculuk, 'teritoryal milliyetçilik' olarak nitelendirilebilir. Teritoryal milliyetçilik, ulusun varlığını belirli bir coğrafi alan ile sınırlandıran bir ideolojidir (Smith, 2013, s. 9-10). Anadoluculuk da bu düşünce doğrultusunda Türk kimliğini, Anadolu'nun tarihi ve kültürel zenginliklerine dayandırır ve kimliğin sınırlarını Anadolu coğrafyası ile çizer. Arık açısından, eskiden din olgusunun gerçekleştirdiği duygu ve düşünce birliğini bugün gerçekleştirecek olan milliyetçilik ideolojisidir. Dini yok saymamakla birlikte dinin işlevsel olarak etkisini kaybettiğini, insanlar için artık ideolojilerin önemli olduğu bu devirde, milliyetçiliği de Türk milleti için en geçerli ideoloji olduğunu düşünen Arık nazarında "medeniyet dünyamızda bulunan ideolojilerin en güçlüsü milliyetçiliktir" (Arık, 1955, s. 35).

Milliyetçilik tutumu Ziya Gökalp'in düşüncelerinin tesirinde şekillenen ve bu düşünceleri Anadoluculuk bakış açısıyla yeniden yorumlayan (Sadoğlu, 2017) Arık'ın Türk milliyetçiliği anlayışı şöyle özetlenebilir: Vatanseverlik başattır ve milli kimlik ekseninde milli varlığın devam etmesi için tarihi, kültürel mirasın muhafazası olmazsa olmaz şarttır ve bir milletin kimliğini, tarihsel süreç içerisinde yaşadığı olaylar ve edindiği deneyimler belirler (Bülbül, 2016). Arık millet tanımında, Gökalp'i takip etmiş ve milleti soy, kültür ve kader birliği esaslarına dayandırmıştır (Gökalp, aktaran Bülbül, 2016). Arık'a (1981) göre vatan olgusunda yalnızca fiziki bir coğrafya kastedilmez; bunun ötesinde manevi değerlerin, hatıraların yaşandığı, muhafaza edildiği ve sonraki nesillere aktarıldığı bir mekân/yurt kast olunur. Arık nazarında vatan kavramının gerçek manada kıymeti, üzerinde yaşayan insanların (bu toprak parçasından) maddi çıkar elde etmediği zamanlarda dahi canlarını verebilecek kadar bağlılığı ile mukayeselidir.

Anadolucu fikir adamları içerisinde "milli kimlik" ve "coğrafya" arasındaki bağlantıyı en çok işleyen düşünür olan Arık'ın milliyetçiliğe dair görüşlerinde Türk kimliğiyle Anadolu coğrafyası bütüncül haldedir. Anadolu'nun vatan olmasında bu topraklar üzerinde geçen zamanın ve bu uğurda kaybedilen canların unutulmaması gerektiğini ifade eden Arık (1983, s. 34, 35) için Anadolu gerçek bir vatandır: zira "Türk"ün yüz yıllardır hayat sürdüğü, sevinç ve kederini paylaştığı, yoluna kan döktüğü topraklar, Anadolu'dur. Vatan temelinde hiçbir milletin doğuşu bir başkasına benzemez. O halde Türk milliyetçiliğinin tarifi bellidir: "Bir defa vatan Türk vatanı, devlet Türk

devleti, millet ise Türk milletidir" (Arık, 1983, s. 62). Arık (1983, s. 15) "milli kimliğin" ana öğesinin "Türk" etnik kökenine dayandığını net olarak belirtir; çünkü Anadolu coğrafyasının her karışını güçlü bir istek ve arzu ile kabullenen ve bu tarihi kaderi yapanlar Türkmenlerdir.

Arık milli kimliğe dair soy temelli bir tanımlama getirse de diğer etnik unsurları dışlayan, ötekileştiren, bir bakış açısında değildir. Ona göre "bugün, bu coğrafyada yaşayan millete 'Türk milleti' dememiz mutlaka bir soy bağını kabul ettiğimizin ifadesidir. Lakin bizim milliyetçiliğe bakışımız, tarihsel bağlamda bu soyun kendisine dâhil olanlarla beraber oluşturduğu kültürü bugünkü varlığının dayanağı görmektedir. Bu bağlamda, milliyetçilik anlayışımız, kendimize mal ettiğimiz ve bizimle beraber olan insanları bize ait gören bir karakter taşımaktadır. İnsanların bir tebaa olarak değil de diğer milletlerde olduğu şekilde yurttaş varlığı elde ettiği bugünün Türkiye'sinde bu ideoloji artık Türkçülük değil, milliyetçiliktir" (Bülbül, 2016; Sadoğlu, 2017).

Arık'ın anlayışında tarih, milletlerin belirginleşmesinde ve kimlik kazanmasında oldukça etkilidir. Milletlerin tarih boyunca yaşadığı hadiseler kimliklerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Ona göre, vatan sevgisi, millet olma bilinci ve tarih arasında sıkı bağlar ve karşılıklı ilişkiler bulunmaktadır. Arık'ın (1974, s. 16) ifadesiyle "ortak tarihi oluşturan hadiseleri/olayları, felaketleri ve mutlulukları ortak bir potada harmanlayıp bir coğrafyada birleştirerek orayı vatan yapan topluluk; muayyeniyetsizlikten (belirsizlikten) sıyrılır ve millet olur. Bundan sonra nesiller ve kuşaklar millet ve vatan olarak ayrışır, kişilerin hayatı muayyeniyetsizlikten kurtulur. Bu bağlamda, millet düşüncesinin özü, vatan olgusu ile başlar".

Milliyetçilik fikri Arık'ta (1955) statik ve dinamik olarak iki farklı kaynaktan beslenmiştir. Statik veya sabit/durağan faktörden kasıt, yaşanılan coğrafya, yani vatandır; ardından din, dil, tarih ve soy gelir. Statik faktörler, değişmeyen ve millet hüviyetini meydana getiren temel öğelerdir. Devingen/hareketli veya dinamik faktörler ise milliyetçiliğin gerçekleşmesini sağlayan dilek, ülkü ve ekonomik birliktelikten doğan inkılapçılık, devletçilik, ilimcilik, özgürlükçü demokrasiye müstenit parlamentarizm, köycülük ve ahlakçılıktır.

Arık'ın Türk milliyetçiliğine dair fikirlerinde Anadolu ve Anadolu Türk kimliğine verdiği önem göz ardı edilemez ve bu yaklaşım haddizatında Anadolu'nun bağımsız ve güçlü olması ile dünya Türklerinin kurtuluşu arasında koşullu bir anlayışı belirginleştirmiştir (Bülbül, 2016). Bu milliyetçilik hülasa, milletin kendi tarihine ve coğrafyasına evvel emir sahip çıkması ile anlam kazanır. Milli kimlik de tarih ve coğrafyanın derin izleri üzerinde durur ve bu bağlamda vatan sevgisi ile milli kimlik, Türk milliyetçiliğinin tam odağına yerleşir. Arık (1981) Türk milliyetçiliğinin doğuşunun Kuvayı Milliye mücadeleleri ile başladığını iddia edenlerin haklı olduğunu düşünmüştür; çünkü son dönemlerde devletin kurtuluşuna yönelik İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük gibi ideolojiler başarısız olmuştur; zira bunların başarısız olmalarının nedeni, bu ideolojilerin ağırlık merkezinin Anadolu dışında bulunmasıdır (Kara, 2024).

Anadoluculuk Perspektifi: Kültürel Zenginlik ve Bölgesel Kimlik

Tarih boyunca farklı uygarlıkların hüküm sürdüğü Anadolu coğrafyasının barındırdığı zengin kültürel mirası Türk milli kimliğinin vaz geçilmezi halinde korumak ve sonraki kuşaklara aktarmak gibi bir misyona tahvil olunan Anadoluculuğun kültürel zenginlikleri ve bölgesel kimliklerin korunmasını önemsediği ifade edilmelidir (Arık, 1955; Sadoğlu, 2017). Haddizatında Anadolu'nun zenginliği sadece tarihî yapılarda değil, aynı zamanda halkın günlük yaşamında, gelenek ve göreneklerinde ve dilinde mevcuttur ve Arık (1981) indinde Anadoluculuk yalnızca tarihî bir şuur değil, aynı zamanda yaşayan bir kültürel kimliktir.

Anadoluculukta gösterilen hassasiyet, yerel değerlerin ve geleneklerin milli kimlikle bütünleştirilmesi bağlamındadır. Anadolu'nun her bir köşesindeki değişik kültürel öğeler bir araya getirilerek güçlü bir milli kimlik meydana getirilebilir ve bu durum Türkiye'nin kültürel yelpazesini zenginleştirirken aynı zamanda bölgesel kimliklerin de muhafaza edilmesini sağlar (Bülbül, 2016; Kara, 2024). Anadoluculuk perspektifinin yapısal temeli olan bölgesel kimliklerin korunması ve

geliştirilmesi şayet yok sayılırsa bu durum Arık'a (1981) göre milli kimliğin zayıflamasına yol açan bir sonuç doğurur.

Lisan'ı kültürel zenginliğin önemli bir unsuru sayan Arık'a (1942) göre yüzlerce yıl, milyonlarca insanın, onlarca kuşağın nakış nakış işleyip ilerlettiği değerler hazinesi olan dil şayet yok sayılırsa o coğrafyanın vatan olması müşkül hale dönüşecektir. Devamla Türklerin Orta Asya bozkırlarından gelerek Anadolu'da yeni bir uygarlık kurma sürecinde yaşadıkları pek çok tecrübe, Türk diline de etki ederken tarih ile dil, paralel bir şekilde ilerlemiştir. Seyri zaman ile pek çok değişik medeniyetin dili ile temas eden Türk dili bunlardan etkilenmiş; fakat millîlik özelliğini korumuştur.

Türk modernleşmesinde ve milli kimliğin inşasında tesirli bir düşünce tarzı olan Anadoluculuk, aynı zamanda önemli bir köycülük hareketidir. Arık'a (1981) göre köylüler ve kırsal kesim, milli kimliğin ve kültürel mirasın taşıyıcılarıdır ve bu nedenle köylüler desteklenmeli, yaşam koşulları iyileştirilmeli ve kültürel zenginlikleri korunmalıdır ve köylerin kalkınması milli birliğin ve bütünlüğün sağlanmasında stratejik bir öneme sahiptir.

Milli kimliğin sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi için, Anadolu coğrafyasının güçlü tarihsel kökeni ve kültürel çeşitliliğinin hayati öneme sahip olduğunu düşünen Arık'a göre Anadolu'nun her bir yöresinde var olan kültürel miras, Türk milletinin ortak paydası olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Anadoluculuk, yalnızca geçmişin mirasını korumakla kalmaz, aynı zamanda bu mirası geleceğe taşımayı ve yeni kuşaklara aktarmayı da amaç edinir (Yıldırım, 2018, s. 123).

Arık'ın Düşüncesinde Türk Milliyetçiliği ve Anadoluculuğun Kesişim Noktaları ve Katkıları

Anadolu coğrafyası şüphesiz Türk tarihinin derin izlerini barındırır ve bu nedenle Anadoluculuk, Türk milliyetçiliği için vazgeçilmezdir; keza bu düşüncede Türk kimliğinin yapısal temellerini Anadolu'nun tarihi, kültürel ve sosyal yapısının oluşturduğu temel savdır. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği ile Anadolu'nun tarihsel ve kültürel zenginlikleri arasında derin bağ kurulur. Türk milliyetçiliğinin sahip olduğu tarihsel derinlik Anadoluculuğa içkindir. Bu nazarda Arık (1950, s. 45) Anadolu'nun tarihsel geçmişinin ve zengin kültürel mirasının Türk milliyetçiliğine yön verdiğini savunarak bu iki düşünceyi birleştirmiştir. Bu iki kavramın kesişim noktalarında kültürel miras ilişkilendirilerek Türk Kültür ve geleneklerinin zenginlikleri geniş bir yelpazede ortaya konmak istenmiştir. Bu miras aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin temel kaynaklarıdır. Arık (1955, s. 78), Anadolu'nun zengin kültürel hazinesinin Türk milliyetçiliğinin ruhunu beslediğine şüphe duymaksızın, bu mirası yalnızca korunması gereken bir değer olarak değil, milli kimliğe yaptığı katkı açısından da vurgular. Haddizatında canlı Anadolu kültürü de milliyetçilik ideolojisi için vazgeçilmez bir hazinedir.

Anadoluculuk fikrinin Türk milliyetçiliği için sosyal ve iktisadi bir model sunduğunu ifade eden Arık, Anadolu'nun bereketli kaynakları ve tarımsal potansiyelinin ulusal kalkınma için iyi bir model olabileceğini iddia etmiştir. Ona göre Anadolu'nun zengin ekonomik potansiyeli Türk milliyetçiliğinin ekonomik ve toplumsal politikalarına yön vermektedir. Anadolu'nun yerel ekonomik inkişafı milliyetçiliğin iktisadi temellerini güçlendirir ve bu ekonomik katkı, milliyetçiliğin kalkınma vizyonunu destekler (Arık, 1981). Bu yaklaşımda murat, ekonomik kalkınma ile milli kimlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Yerel ekonomi güçlendiğinde sırf ekonomik kalkınma değil, aynı zamanda mili dayanışma da böylece pekişecektir.

Arık (1955, s. 120-140), Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuğun kesişim noktasında sanat ile edebiyata da önemli bir yer vermiştir. Anadolu folkloru, edebi yapıtları ve sanat anlayışı, Türk milliyetçiliğinin estetik ve kültürel zenginliğini meydana getirir. Milliyetçilik ve Anadoluculuk arasındaki bağ, sanat ve edebiyat yoluyla güçlendirilmelidir ki Anadolu'nun zengin sanat ve edebiyat dünyası, milli kimliğin inşasında böylece önemli rol oynar. Arık açısından sanat ve edebiyat, toplumun ruhunu yansıtan bir öğedir ve milliyetçiliğin kültürel ifadesini zenginleştirmektedir; zira kültürel üretim, edebi ve estetik değerlerin milli bilince etkisini ortaya koyması açısından önemlidir. Edebiyat, folkloru ve sanatı önemseyen Arık eğitime de önem

vermektedir; çünkü milli bilinç ve Anadolu'nun zengin kültürel değerleri, eğitim yoluyla yeni nesillere aktarılabilir.

Arık'ın fikir dünyasında önemli bir yer tutan siyaset, Anadoluculuk ile Türk milliyetçiliğinin kesişim noktasında bulunan bir diğer önemli olgudur. Zengin tarihsel ve kültürel birikimi yine milli siyaset adına ciddi bir referans noktası olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşım, milli kimliğin siyasal alanda temsili adına önemlidir. Siyasetin toplumun kültürel değer yargılarıyla uyumlu olması gerektiğini savunan Arık'a (1955, s. 175) göre Anadolu'nun siyasi geçmişi, milliyetçiliğin politik değerlerini destekler niteliktedir. Arık böylece Anadolu'nun sosyal ve kültürel değerlerini merkeze alan, Türk milliyetçiliğine özgü bir siyaset tarzı umut etmiştir. Bu bağlamda yerel yönetimler güçlü kılınmalı ve merkezi otorite halkla daha uyumlu bir bağ kurmalıdır (Arık, 1983).

Toplumsal dayanışma Arık'ın önemsediği bir diğer konu olmuştur. Bu husus Türk milliyetçiliği ve Anadoluculuğun kesişim noktalarından bir diğeridir. Anadolu'nun toplumsal yapısı, gelenek ve görenekleri, milli birlik ve beraberlik için önemli bir zemin ve çarpıcı bir örnek teşkil eder (Sadoğlu, 2017; Kara, 2024). Arık Anadolu'nun zengin kültürel ve tarihsel birikimini Türk toplumunun dayanışma ruhunu besleyen temel unsurların başında görür ve bunun toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir faktör olduğuna inanır. Yüzlerce yılda oluşmuş sağlam sosyal doku, milli birlik ve beraberliğin, toplumsal değerlerin muhafazası ve yaşatılması ile milli kimliğin güçlenmesini sağlar; bu sayede milliyetçiliğin sosyal dayanışma anlayışı pekiştirilir (Cansız, 2020).

Sonuç

Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliği arasındaki ilişki, Remzi Oğuz Arık'ın bakış açısına göre değerlendirildiğinde bu iki ideolojinin nasıl iç içe geçtiği ve birbirini nasıl etkilediği nazarı dikkate alınır. Arık, Anadoluculuk düşüncesinin Türk milliyetçiliği ile olan bağını derinlemesine incelemeye çalışmış bir Türk münevveri olarak, Anadolu'nun tarihsel ve kültürel mirasının Türk kimliğinin inşasındaki kritik rolünü vurgulamıştır. Onun nazarında bu miras, anlaşılır ki Türk kimliğine yalnızca tarihsel bir temel değildir; aynı zamanda milli kimliğin korunması ve geliştirilmesi yönünde önemli bir dayanak noktasıdır.

Remzi Oğuz Arık'ın düşünceleri Anadoluculuk ideolojisinin Türk milliyetçiliği ile olan bağını derinleştirirken aynı zamanda bu iki ideolojinin farklılaştığı noktaları da açık eder. Arık, öncelikle Türk milliyetçiliğinin temel unsurlarının Anadolu'nun kültürel ve tarihsel mirasında vazgeçilmez bir yer tuttuğunu savunur. Anadoluculuk, Anadolu topraklarını Türk kimliği için bir kök ve başlangıç noktası olarak ileri sürerken, milliyetçilik daha geniş bir coğrafi alana yayılan tarihi ve kültürel bağları da dikkate almıştır; fakat bazı noktalar eleştiriden muaftır. Bu fikriyat Türk hinterlandı ile sınırları aşan derin tarihi, kültürel ve coğrafi bağların hangi düzlemde ele alınacağını işaret etmez. Yine Türkiye sınırları içinde bulunan farklı etnik topluluk ya da toplumların işbu fikri benimseme ve sahiplenme motivasyonu soru işaretleri ile doludur. Yine de Anadoluculuk, yalnızca yerel bazlı kültürel hareket olma iddiası gözetmez; Türk milletinin genel tarihsel ve kültürel dokusunu anlamada farklı bir perspektif sağlar.

Arık (1955, s. 135) açısından Anadoluculuk, Türk kimliğinin inşasında bir tür toplumsal hafıza işlevi görmektedir. Bu hafıza, Türk milletinin ortak tarih ve kültür zemininde birleşmesini sağlar. Söz konusu fikir, sadece geçmişin bir yansıması değildir; aynı zamanda geleceğe yönelik bir vizyon da sunma iddiasındadır. Türk milletinin modernleşme sürecinde karşılaştığı zorlukları aşmak için yerli ve milli bir duruşun önemini vurgulayan Arık, Anadoluculuğu, bu sürecin temel bir bileşeni olarak konumlandırır. Böylece Anadoluculuk ve Türk milliyetçiliği, Türk milletinin tarihsel ve kültürel zenginliklerini geleceğe taşıma misyonunu birlikte üstlenir.

Arık'ın eserleri ve düşünceleri, Anadoluculuğun Türk milliyetçiliği ile nasıl bir arada var olabileceğini ve bu iki ideolojinin Türkiye'nin ulusal kimlik inşasında nasıl bir rol oynadığını beyan etme uğraşıdır. Bu iki ideolojinin tarihsel ve kültürel bağlamlarını incelemek, modern Türkiye'nin milli kimlik tartışmalarına şüphesiz ışık tutar. Anadoluculuk akımı baskın bir ideoloji halinde

görülmese de Türk milliyetçiliğinin ilgi sahasında yine Türkiye'nin geleceğine yönelik vizyon tanımlarda ideolojik önem arz eder. Günümüz Türkiye'sinin şartları ve coğrafi sosyal-siyasal ilişkilerin bu bağlamda analizi ve mevcut sosyal-kültürel yapı dikkate alınarak, Anadoluculuk düşüncesinin etkilerini daha detaylı incelemek, bu konudaki analiz kabiliyetinin gelişimine şüphesiz katkı verecektir.

Kaynaklar

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*, (Çev: K. Yükseler), Sarmal Yayınevi.

Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset*, (Ed. F. Uçar), Salon Yayınları.

Akçura, Y. (1918). *Üç Medeniyet*, Matbaa-i Amire.

Altındağ, N. (2016). "Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması ve Batı/Batılılaşma algısı", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-64.

Alver, K. (2001). "Türk kültürü ve Anadoluculuk". *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 133-138.

Anderson, B. (2006). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması üzerine*, (Çev: İ. Savaşır), Metis Yayınları.

Arık, R. O. (1942). Edibin işe karışması. *Millet İlim Fikir Sanat Mecmuası*. 1, 19-21.

Arık, R. O. (1950). Türkiye'de komünizm. *Bizim Türkiye Dergisi*, 9, 6-7.

Arık, R. O. (1955). *İdeal ve ideoloji.* Burhan Kitabevi.

Arık, R. O. (1969). "*Köylerimiz ve köycülüklerimiz", İdeal ve ideoloji*, Milli Eğitim Basımevi.

Arık, R. O. (1974). *Meseleler*. Hareket Yayınları.

Arık, R. O. (1981). *Türk inkılabı ve milliyetçiliğimiz.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Arık, R. O. (1983). *Coğrafyadan vatana* (2. bs.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arık, R. O. (2018). *Siyasi yazılar, konuşmalar ve Türkiye Köylü* Partisi, (Haz. E. Erverdi, M. İ. Kaya). Dergah Yayınları.

Atabay, M. (2017). *Anadoluculuk.* T. Bora ve M. Gültekingil (Eds.). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt 4 Milliyetçilik İçinde (515-532), İletişim Yayınları.

Bakırcıoğlu, Z. (2000). *Remzi Oğuz Arık'ın fikir dünyası*. Dergâh Yayınları.

Bora, T. (2017). *Türk sağının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakarlık, islamcılık*. İletişim Yayınları.

Bülbül, Ö. (2016). Remzi Oğuz Arık ve anadolucu milliyetçilik. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 73-94. https://doi.org/10.1501/sbeder_0000000125

Cansız, S. (2020). Remzi Oğuz Arık'ın fikir ve hayat coğrafyası. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, 5, 91-115.

Çınar, M. (2013). *Anadoluculuk: Tarihsel ve ideolojik temeller*, İletişim Yayınları.

Çongur, H. R. (2003). Önder ve örnek milliyetçi Remzi Oğuz Arık. *Karınca*, 799, 42-45.

Demirel, Y., & Sözen, E. (2013). Nurettin Topçu'nun düşünce dünyasında felsefe ve milliyetçilik. *Felsefi Düşünce ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 122-123.

Evrensel, Ö. (Çev.). (2022). Türklerde milli kimlik arayışı. *Anadolu Mecmuası*, 1(2), 81-92. https://doi.org/10.23456/anadolu.2022.02.08.

Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması*, (Çev: H. Gür), Dost Kitabevi.

Gellner, E. (2008). *Milletler ve milliyetçilik*, (Çev: B. Tırnakçı), İnsan Yayınları.

Gökalp, Z. (2015). *Türkçülüğün esasları*, Parga Yayınevi.

Hacısalihoğlu, F. (2005). *Türk tarihçiliğinde Anadoluculuk düşüncesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkish nationalism: The life and teachings of Ziya Gökalp*, Luzac & Company.

Kara, M. (2024). Vefatının 70. yılında Remzi Oğuz Arık (1899-1954). *Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1, 85-97. https://doi.org/10.32739/ustad.2024.5.63

Kaya, A. (2003). Remzi Oğuz Arık'ın siyasal düşünceleri. *Türk Düşünce Tarihi*, 15(3), 40-55.

Obuz, Ö. (2011). Anadoluculuk akımının doğuşu, *Türk Yurdu*, 31(292), 316-325.

Özkırımlı, U. (2005). *Contemporary debates on nationalism: A critical engagement*, Palgrave Macmillan.

Pakiş, A. (2013). *Kimlik ve siyaset bağlamında Anadoluculuk hareketi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Parla, T. (1989). *Ziya Gökalp, kemalizm ve Türkiye'de korporatizm*, İletişim Yayınları.

Sadoğlu, H. (2017). Türk milliyetçiliğinde anadolu tahayyülü: Remzi Oğuz Arık. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 76-83. https://doi.org/10.25272/j.2149-8539.2017.3.3.08.

Sezer, H. E. (1991). *Remzi Oğuz Arık*. TDV İslâm Ansiklopedisi, 3, 357-358.

Smith, A. D. (2002). *Ulusların etnik kökeni,* (Çev: B. Aksoy), Dost Kitabevi.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*, (Çev: Ü. H. Yolsal), Atıf Yayınları.

Şakar, C. (2006). Topçu'da Türk-İslâm harikası olarak millet ve milliyetçilik. *Hece Dergisi*, Nurettin Topçu Özel Sayısı, 109, 266-267.

Tozlu, S. (2010). Anadolu Türk tarihi ve Anadoluculuk. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9). https://doi.org/10.37009/ataunikkefd.2010

Uzer, U. (2016). *An intellectual history of Turkish nationalism: Between Turkish ethnicity and Islamic identity*, Utah University Press.

Ülken, H. Z. (1976). *Millet ve tarih şuuru*, Pulhan Basımevi.

Yıldırım, A. (2018). *Anadolu'nun kültürel mirası ve Türk kimliği: Bir inceleme*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yesevi, C. G. (2012). Türk milliyetçiliğinin evrimi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 75-85.

Yıldız, A. (2014). *Ne mutlu Türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları* (1919-1938), İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi,* (Çev: Y. Alogan), İletişim Yayınları.

Extended Abstract

Anatolianism emerged in the early 20th century as an intellectual movement that critiqued and reinterpreted Turkish nationalism, particularly Turkism. The movement underscores the historical and cultural richness of Anatolia as a foundational element of Turkish national identity. Distinct from Ottomanist, Islamist, and Turkist ideologies, Anatolianism offers a locally rooted perspective, emphasizing the unique cultural synthesis of Anatolia's historical legacy. This study revisits the relationship between Anatolianism and Turkish nationalism through the lens of Remzi Oğuz Arık, a leading proponent of Anatolianism. Gaining traction during the collapse of the Ottoman Empire and the ensuing search for a coherent national identity, Anatolianism's critique of dominant ideologies played a pivotal role in shaping modern Turkey's intellectual and socio-political development.

Objectives and Methodology

This study examines the ideological interplay between Anatolianism and Turkish nationalism, focusing on how Arık's ideas influenced these two ideological frameworks. By emphasizing Anatolia's cultural and historical wealth, the research explores how Arık's vision of national identity critiques broader nationalist paradigms such as Turkism. Employing a qualitative methodology, the study utilizes content analysis of Arık's works and discourses, including seminal texts such as "Coğrafya ve Milliyetçilik" and "Anadolu Medeniyetleri." These primary sources, supplemented by secondary literature on Turkish nationalism and Anatolianism, provide a comprehensive understanding of Arık's intellectual contributions. The integration of these sources situates Arık's ideas within the broader historical and political currents of his time.

Findings and Discussion

The analysis reveals that Anatolianism, as conceptualized by Arık, diverges significantly from Turkism by grounding Turkish identity in the specific historical and cultural context of Anatolia. Arık argued that Anatolia's rich heritage—encompassing ancient civilizations, local traditions, and the influence of Islam—constitutes the core of Turkish national identity. This perspective underscores the importance of territorial and cultural continuity in the construction of nationhood. Anatolianism's territorial specificity contrasts with Turkism's broader geographic and cultural aspirations, which sought to unify all Turkic peoples under a shared identity.

Arık's critique of cosmopolitan and pan-Turkic tendencies in Turkish nationalism underscores his preference for a localized and pragmatic approach to nation-building. His advocacy for rural development and the preservation of folk traditions highlights his commitment to integrating local culture into the broader framework of national identity.

Additionally, Anatolianism's emphasis on cultural authenticity and territorial specificity complements the overarching objectives of Turkish nationalism while challenging its pan-Turkic ambitions. These findings provide a nuanced understanding of the cultural and historical foundations of Turkish nationalism, offering fresh perspectives on the ideological forces shaping Turkey's socio-political evolution and its future trajectories.

Conclusion

This study underscores the significance of Anatolianism in shaping the ideological landscape of modern Turkey. By reassessing the relationship between Anatolianism and Turkish nationalism through Remzi Oğuz Arık's perspective, it highlights the enduring relevance of local heritage in the construction of national identity. Furthermore, the research advocates for a renewed scholarly focus on Anatolianism as a framework for understanding the interplay between local and national identities in the 21st century. The cultural and territorial emphasis of Anatolianism remains crucial for comprehending Turkey's ongoing identity debates and their broader implications for socio-political cohesion.

2024, VOL 14, NO 4, 1711-1716
DOI: 10.48146/odusobiad.1289579
Geliş Tarihi/Received Date: 01.05.2023
Kabul Tarihi/Acceptence Date: 17.01.2024

Kitap İncelemesi/Book Review *Açık Erişim/Open Access*

Nesrin Bayraktar, Dil bilimi, Ankara, Nobel akademik yayıncılık, 2020, 212 Sayfa, ISBN: 978-605-133-765-4[1]

Tuğba Ödev[2]

[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Atıf: Ödev, T. (2024). [Kitap incelemesi *Dil bilimi,* Bayraktar, N.] *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 1711-1716. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1289579

Sorumlu Yazar: tugba.odevvv@gmail.com

© 2024 ODÜ SOBİAD

Temelleri XX. yüzyılda Ferdinand de Saussure tarafından atılan dil bilimi, dilin kendisi için ve öz malzemeleriyle incelenmesine dayanır. Uzaktan bakıldığında basit bir sistem gibi görünen dil, esasen karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yapının daha iyi anlaşılabilmesi için çok sayıda çalışma yapılmış, hazırlanan dil bilimi kitapları aracılığı ile dil çok yönlü olarak ele alınmıştır.

Dil bilimi araştırmalarının ülkemizde son yıllarda hız kazandığını, alan yazına kazandırılan çalışmaların niteliğinin ve niceliğinin arttığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak, gerek alanın zengin bir kavram evrenine sahip olması gerekse her okuyucunun farklı eserlere ihtiyaç duyması göz önünde bulundurulduğunda dil bilimini tanıtıcı ve giriş niteliğindeki çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR tarafından kaleme alınıp 2020 yılında 7. baskısı yapılan Dil Bilimi adlı çalışma, Nobel Akademik Yayıncılık aracılığıyla okurlara sunulmuştur. Bayraktar; Dil ve Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı ile Yeni Türk Dili alanında yaptığı çalışmalarıyla tanınmaktadır. Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan çıkan Türkçede Fiilimsiler isimli çalışma, yazarın diğer bir kitabıdır.

Çalışma; Bir *Ön Söz*'ün akabinde *Dil ve Özellikleri (1-20), Dil Bilimi ve Görevleri (21-24), Dilin Birimleri (25-46), Dilin Alt Dalları ve Türleri (47-58), Dillerin Doğuşu (59-66), Dillerin Sınıflandırılması (67-76), Dil Biliminin Tarihçesi (77-90), XX. Yüzyılın Bazı Dil Bilimcileri ve Dil Bilimi Kuramları (91-120), Dil Biliminin Alt Dalları (121-150), Sözcüklerin Anlam Çerçeveleri (151-184), Sözcük Bilimi ve Anlam Biliminde Anlama Bakış Açıları (185-202)* ve *Kaynaklar (203-212)* bölümlerinden oluşmaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri için bir giriş kitabı niteliğinde hazırlanan çalışmanın *Ön Söz*'ünde yazar, dil biliminin Türkiye için yeni bir alan olduğunu vurgulayıp Türkçenin zenginliğinden söz ettikten sonra ana dilimizi bu alan açısından ele almanın bir kavramlar denizinde yüzmek olduğunu söylemiştir.

Dil ve Özellikleri başlıklı ilk bölüm, *Dil Denince, Dilin İçeriğine İlişkin Unsurlar, İletişim ve Hayvan İletişimi* alt başlıklarından oluşur. Bu bölümde, yazarın konuları aktarırken yaptığı sıralama ve kullandığı üslubun özellikle üzerinde durmak gerekir. Öncelikle, dilin farklı tanımları yapılarak okurun bütüncül bir bakış açısı kazanmasına kapı aralanmıştır. Şöyle ki *Ferdinand de Saussure, Leonard Bloomfield, Noam Chomsky; Zeynep Korkmaz, Tahsin Banguoğlu, Haydar Ediskun* gibi isimlerin dil tanımları verilerek hem tanımları karşılaştırma imkânı tanınmış hem de okurun bu isimlerden haberdar olması sağlanmıştır. Daha sonra, akıcı bir anlatımla örnekler sunulmuş ve dilin özellikleri açıklanmıştır. Son olarak iletişim konusuna da değinilmiş ve dilin temel işlevinin iletişim olduğu vurgulanmıştır. Böylelikle kitabın ilk bölümüyle birlikte okurun zihninde dil konusunda bir alt yapı oluşturulmuştur.

Kitabın ikinci bölümü, *Dil Bilimi ve Görevleri* başlığını taşır. Alt başlıklar şu şekildedir: *Dil Bilimi Deyince, Dil Biliminin Amaçları.* Alanı kısa ve öz bir şekilde tanıtan bu geçiş bölümünde; dil biliminin nasıl bilimsel bir nitelik kazandığına, dili incelerken kullandığı yöntemlere, dil bilgisi ile farkına değinilerek bu iki saha karşılaştırılmıştır. Dil biliminin görevleri ve amaçları ile dil bilimcinin kim olduğu üzerinde durulmuştur.

Her kavram gibi dil de kendisini oluşturan daha küçük birimlerden meydana gelir. Nasıl ki bir mekanizmanın çalışma prensibini anlamak için parçaları inceleniyorsa dili tanımak ve anlamak için de onun birimlerini incelemek ve irdelemek gerekir. *Dilin Birimleri* başlıklı üçüncü bölüm, bu bakış açısıyla şu alt başlıklara ayrılmıştır: *Sese Dayalı Birimler, Biçime Dayalı Birimler, Anlama Dayalı Birimler, Dizime Dayalı Birimler. Sese Dayalı Birimler ve Biçime Dayalı Birimler*'de; tanıtılacak ana kavramlar, büyük harflerle ve italik yazılarak öne çıkarılmıştır. Böylelikle okurun bilgiyi zihninde tasnif edebilmesi kolay hale gelecektir. *Sese Dayalı Birimler; SES BİRİMİ, Parçalı Ses Birimleri ve Parçalar Üstü Ses Birimleri* olarak ikiye ayrılmıştır. Burada açıklanan kavramlar şu şekilde sıralanabilir: *Parçalı Ses Birimleri: Konuşma Organları, ünlüler, ünsüzler. Parçalar Üstü Ses*

*Birimleri: Vurgu, durak, durgu, perde, ton. Biçime Dayalı Birimler'*de*; BİÇİM BİRİMİ ve SÖZCÜK kavramları tanımlanmıştır. Okur burada; bağımsız biçim birimi, bağımlı biçim birimi, eş sesli biçim birimleri, eş sesletimli biçim birimleri, eş sesletimsiz biçimbirimler, alt biçim birimleri ve biçimler, biçim bilimsel koşullanma* ile ilgili bilgilere erişebilecektir. *SÖZCÜK*, şu kavramlarla açıklanmıştır: *Açık ve kapalı sözcük türleri, saydam ve donuk sözcükler. Anlama Dayalı Birimler'*de*; anlam birimi, anlam birimcik, anlam birimcik demeti, sözlük birimi* ve *sözcük biçimi* kavramları tanıtılır. *Dizime Dayalı Birimler'*de*; sözce, sözcük grubu, cümle, kalıplaşmış sözler* yer alırken, *Metin ya da Söylem* şeklinde bir başlık açılarak okuyucunun dikkati bu iki kavrama çekilmiştir. Temel bilgilerin yanında bu gibi detaylara yer verilmesi çalışmaya özgünlük kazandırır. Bu bölümde, önce her kavramın tanımı yapılmış, daha sonra çok sayıda örnek kullanılmıştır. Böylelikle tanımlardan ve örneklerden hareketle kavramların rahatlıkla karşılaştırabilmesi imkânı sunularak konular daha anlamlı duruma getirilmiştir.

Parçadan bütüne anlayışıyla kaleme alınan dördüncü bölüm, *Dilin Alt Dalları ve Türleri* başlığını taşır. *Dilin Alt Dalları* ve *Dilin Türleri* alt başlıklardır. Bu bölümde, dilin alt dalları açıklanırken birey dillerinden dil ailelerine doğru bir sıralama izlenerek bilgiler sunulmuş*; lehçe, şive, birey dili* ve *dil aileleri* tanımlanmıştır. Anlatımın bu sırayla yapılması konuyla ilk defa karşılaşan bir okurun, zihninde parçaları birleştirerek bir bütünlük oluşturmasına olanak tanır. Böylece bilgi daha anlamlı hale gelecektir. *Dilin Türleri*'nde şu kavramlar yer alır: *ana dili, ikinci dil, yabancı dil, ortak (standart, ölçünlü) dil, özel diller, yapma dil, taşra ağzı, karma dil, karışık dil.* Bu bölümde dil türleri; Türkçeden ve yabancı dillerden örnekler, tablo ve şemalar kullanılarak aktarılmıştır. Bu da anlatımın tekdüzelikten kurtulmasına ve konunun daha rahat bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Vurgulanmak istenen cümleler çerçeve içine alınarak okurun dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

Dillerle ilgili şüphesiz ki en merak edilen konulardan biri, onların nasıl ortaya çıktıklarıdır. Çalışmanın *Dillerin Doğuşu* başlıklı beşinci bölümünde; *Dillerin Doğuşu, Dillerin Doğuşuyla İlgili İnanışlar* ve *İlk Dilin Ortaya Çıkışıyla İlgili* Kuramlar alt başlıkları yer alır. Bu bölümde; dillerin doğuşuna dair farklı milletlerce ortaya atılan teoriler, *Dillerin Doğuşuyla İlgili İnanışlar*'da ele alınmış ve dillerin ortaya çıkışıyla ilgili kuramlar, *İlk Dilin Ortaya Çıkışıyla İlgili Kuramlar*'da açıklanmıştır. Bu kuramlar şöyle sıralanabilir: *Bow-wow (Yansıma) Kuramı, Pooh-pooh (Ünlem) Kuramı, Ye-he-ho (İş) Kuramı, Ding-Dong (Tepki) Kuramı, La-la (Müzik) Kuramı, Psikolojik Kuram (jest ve mimik kuramı), Güneş Dil Kuramı.* Yazar, kuramların oluşması ve düşünsel temelleriyle ilgili bilgileri verirken tutarlı ve tutarsız yanlarını da okuyucuya sunarak konuya eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. Bunlardan, *Güneş Dil Kuramı*'na özel bir yer ayrılarak Atatürk'ün ilgisi vurgulanmış ve Türkiye'de yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak da dillerin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili kesin bir yargıya varılamayacağının altı çizilmiştir.

Çalışmanın altıncı bölümü olan *Dillerin Sınıflandırılması; Yeryüzündeki Diller, Biçim Açısından Diller* ve *Kaynak Açısından Diller* alt başlıklarından oluşur. *Yeryüzündeki Diller*'de, dünya üzerindeki dillerin benzer ve farklı yönlerinin eski zamanlardan beri insanların dikkatini çektiğinden ve sınıflandırılmalarına ihtiyaç duyulduğundan söz edilmiştir. *Biçim Açısında Diller*'de diller; *yalınlayan*, *bitişken* ve *bükümlü diller* olarak incelenmiştir. *Kaynak Açısında Diller; Altay Dil Ailesi (Ural-Altay Dil Ailesi), Hint-Avrupa (İndogermen) Dilleri, Hami-Sami Dil Ailesi, Güney-Doğu Asya Dilleri, Okyanus ve Avustralya Dilleri, Kafkas Dilleri* ve *Bantu Dilleri* olarak yedi başlık altında incelenmiştir. Dil aileleriyle ilgili genel bilgiler, ayrıntıya girilmeden verilmiştir. Bantu Dilleri hariç her dil ailesinde yer alan diller, tablolar halinde sunulmuştur. Bu da okurun konuyu daha açık bir şekilde görmesine olanak sağlamıştır.

Dil Biliminin Tarihçesi başlıklı yedinci bölümde; dil biliminin tarihsel sürecinde yapılan çalışmalar, temel bilgiler sunulacak şekilde sırasıyla şu alt başlıklarda açıklanmıştır: *Eski Mısır Geleneği, Eski Hint Geleneği, Eski Yunan Geleneği, Eski Roma Geleneği, Doğu Geleneği, Orta Çağ Geleneği,*

Rönesans ve Sonrasında Dil Çalışmaları, Modern Dil Biliminin Başlangıcı, XIX. Yüzyılda Karşılaştırmalı ve Tarihsel Dil Bilimi, XX. Yüzyılda Dil Bilimi. Her alt başlıkta, o geleneğin ortaya çıkış hikâyesi ve geleneğin temsilcileriyle ilgili açıklamalar bulunur. *Doğu Geleneği, Araplarda Dil Çalışmaları* ve *Türklerde Dil Çalışmaları* olarak iki ayrı başlıkta ele alınmıştır. Arap geleneğinin daha çok ses bilgisi ve sözcük yapısı üzerinde durması Türk geleneğinin de dil bilgisi öğretimine yoğunlaşmasından yola çıkılarak bu iki gelenek açıklanmıştır. *XIX. Yüzyılda Karşılaştırmalı ve Tarihsel Dil Bilimi*'nde*; Karşılaştırmalı Dil Bilimi, Türkçenin Karşılaştırmalı Dil Bilimi, Tarihsel Dil Bilimi* konuları ayrı ayrı ele alınarak karşılaştırmalı ve tarihsel dil biliminin ilerleyişi kronolojik olarak anlatılmıştır. *Türkçenin Karşılaştırmalı Dil Bilimi*'nde, Türkçenin sınıflandırılması konusunda Kaşgarlı Mahmut'tan itibaren yapılan çalışmalara kısaca değinilmiştir. *XX. Yüzyılda Dil Bilimi*'nde; *Göstergebilim, Yapısalcı Dil Bilimi* ve *Üretken Dönüşümlü Dilbilgisi* kuramlarının amaçları ve faaliyetleri açıklanmıştır. Bu bölümün dikkati çeken özelliği, dil biliminin ilerleyişinin kronolojik olarak verilmesinin yanında okurun önceki altı bölümle birlikte dil-dil bilim arasında zihninde inşa ettiği yapıyı tarihsel süreci de göz önüne alarak kuvvetlendirmesine olanak sağlamasıdır.

Çalışmanın sekizinci bölümü, *XX. Yüzyılın Bazı Dil Bilimcileri ve Dil Bilimi Kuramları başlığını* taşır. XX. yüzyılın dil kuramcılarının ele alındığı bu bölümde, modern dil biliminin temel kavramlarını ortaya atan Saussure ve literatüre kazandırdığı kavramlar şu alt başlıklarda detaylıca açıklanmıştır: *Ferdinand de Saussure, Saussure'ün Kuramında Dil Biliminin Görevleri, Saussure'ün Kuramının Temel Kavramları, Gösterge, Eş Zamanlılık ve Art Zamanlılık, Dil-Söz, Dilsel Değer, Dizimsel ve Çağrışımsal İlişkiler*. Saussure'e ve kuramına hacimli bir yer ayrılan bu bölümün sonrasında, *Saussure Sonrası Dil Bilimi* şeklinde bir ayrıma gidilerek Saussure sonrası dil biliminde ünlü dil bilimciler ve kuramlar şu başlıklar altında ele alınmıştır: *Andre Martinet ve İşlevsel Dil Bilimi, Dilin Çift Eklemliliği, Roman Jakobson ve Bildirişim Şeması, Bildirişimin Temel Ögeleri, Bildirişimin İşlevleri, Amerikan Yapısalcılığı, Franz Boas, Edward Saphir, Leonard Bloomfield, Zellig Sabbettai Harris, Noam Chomsky ve Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi, Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisinin Unsurları, Charles Fillmore ve Durum Dil Bilgisi*. Kuramların ve kavramların açıklanmasında kullanılan çok sayıdaki özgün tablo ve şemalar, anlatılan konuyu daha anlaşılır kılmaları bakımından önemlidir. Örneğin, Saussure'ün kuramındaki dizimsel ve çağrışımsal ilişkiler kavramları açıklanırken kullanılan üç farklı tablo vasıtasıyla konu daha açık hale getirilmiştir. Chomsky'nin modeli açıklanırken kullanılan "Üretken Dönüşümlü Dil Bilgisi Modeli" isimli şekil, öğrencinin konuyu zihnine yerleştirmesine kolaylık sağlar niteliktedir.

Dil Biliminin Alt Dalları başlıklı dokuzuncu bölüm; *Dil Biliminin Ses Boyutundaki Alt Dalları, Dil Biliminin Biçim Boyutundaki Alt Dalları, Dil Biliminin Anlam Boyutundaki Alt Dalları* ve *Dil Biliminin Kullanım Boyutundaki Alt Dalları* alt başlıklarından oluşur. Bu bölümde, dilin ses ve biçim boyutlarına kısaca değinilirken anlam ve kullanım boyutları daha kapsamlı yer bulmuştur. Bunlar, kendi içlerinde çeşitli alt dallara ayrılmış ve bu dallar ele alınırken zengin örnekler kullanılmıştır. *Dil Biliminin Ses Boyutundaki Alt Dalları*'nda, *ses bilgisi* ve *ses bilimi* tanıtılıp karşılaştırılmıştır. *Dil Biliminin Biçim Boyutundaki Alt Dalları*'nda; *biçim bilimi, sözcük türetme yolları* ve *söz dizimi* açıklanmıştır. *Dil Biliminin Anlam Boyutundaki Alt Dalları*'nda; *anlam bilimi, sözcük bilimi, sözlük bilgisi, ad bilimi, köken bilimi* ve *çeviri birimi* üzerinde durulmuştur. *Dil Biliminin Kullanım Boyutundaki Alt Dalları*'nda; *metin dil bilimi, söylem çözümlemesi, lehçe bilimi, toplum dil bilimi, uzam dil bilimi, budun dil bilimi, ruh dil bilimi, uygulamalı dil bilimi, edim bilimi/kullanım bilimi, insan bilimsel dil bilim* ve *beyin dil bilimi* ayrı başlıklar açılarak açıklanmıştır. Bu bölümde, her alt başlıkta öncelikle kavramlar tanımlanıp tanıtılmıştır. Sonrasında ise örnekler, tablolar ve şemalar kullanılarak hem kavram karmaşasının önüne geçilmiş hem de konu somutlaştırılmıştır. Bölümün dikkati çeken özelliği, konuların aktarımında kullanılan örneklerin zenginliğidir. Öte yandan; dil bilimiyle ilgili temel düzeyde bilgi edinmek isteyen okur, yukarıda sıralanan alt başlıklar aracılığıyla aradığı sorulara rahatlıkla cevap bulabilecektir.

Onuncu bölüm, *Sözcüklerin Anlam Çerçeveleri* başlığını taşır. Bu bölümde, sözcüklerin türetildikten sonra geçirdikleri değişimler ekseninde oluşturdukları anlam çerçeveleri şu alt başlıklarda ele alınmıştır: *Sözcüklerin Kazandıkları Anlamlar, Sözcükler Arası İlişkiler, Sözcüklerin Anlam Durumları, Sözcük Birlikleri, Anlam Olayları, Söz Sanatı Sayılan Anlam Olayları, Deyimler ve Atasözleir*. Sözcüklerin Kazandığı Anlamlar'da, şu anlam türleri ayrı başlıklar halinde sunulmuştur: *Gerçek Anlam, Temel Anlam, Yan Anlam, Mecaz Anlam, Mecazın Türleri*. Temel, yan ve mecaz anlam, bir tablo içerisinde farklı sözcük türlerinden kelimeler sunularak karşılaştırılmıştır. *Sözcükler Arası İlişkiler*'de; *Eş Adlılık/Eş Seslilik/Sesteşlik, Eş Anlamlılık/Anlamdaşlık, Eş Sesletimlilik, Karşıt (Zıt) Anlamlılık, Çok Anlamlılık, Sözcüklerde Genel ve Özel Anlamlılık* durumları anlatılmıştır. Burada; kavramların açıklanmasında örneklere özel bir ilgisi gösterilmiş, özellikle çok anlamlılık üzerinde durularak yaklaşık üç sayfa örnek sunulmuştur. *Sözcüklerin Anlam Durumları'*nda; *Terimler, Somut Anlamlı Sözcükler* ve *Soyut Anlamlı Sözcükler* şeklinde başlıklar açılarak örneklendirme yoluna gidilmiştir. Sözcük Birlikleri'nde, ikilemeler açıklanmıştır. *Anlam Olayları'*nda; *Anlam Daralması, Anlam Genişlemesi, Anlamın Genişlemesi, Anlam Genelleşmesi, Başka Anlama Geçiş, Anlam İyileşmesi ve Anlam Kötüleşmesi* olayları çeşitli şekiller kullanılarak sunulmuştur. *Deyim Aktarması ve Ad Aktarması, Söz Sanatı Sayılan Anlam Olayları*'nda verilmiştir. *Deyimler ve Atasözleri'*nde; *Deyimler, Atasözleri* ve *Özdeyiş (Vecize)* oldukça fazla örnek kullanılarak ve karşılaştırmalar yapılarak aktarılmıştır. Kullanılan çizimler ve şemalar konuları daha anlaşılır ve akılda kalıcı kılmıştır.

Çalışmanın on birinci ve son bölümü, *Sözcük Bilimi ve Anlam Biliminde Anlama Bakış Açıları* başlığını taşır. Sözcük biliminin işlevlerinin ve alanlarının ele alındığı bu bölüm; *Sözcük Bilimi (Leksikoloji), Sözcük Biliminin Alanları, Anlam Üretim Mekanizmaları, Anlam Çözümlemesi* alt başlıklarından oluşur. *Sözcük Biliminin Alanları; Biçim Bilgisel Alan, Kavram Alanı, Anlam Alanı* olacak şekilde üç temel alanda ele alınmıştır. Kavram Alanı, bir şekil üzerinden anlatılmıştır. Anlam Alanı, *Tut-* eyleminin anlam alanı üzerinden açıklanmıştır. *Anlam Üreten Mekanizmalar;* biçim bilgisi, söz dizimi ve sözcük birimidir. *Anlam Çözümlemesi* alt başlığı üzerinde özellikle duran yazar, anlam çözümlemeleri yaptığı farklı tablolar kullanarak konuyu daha açık hale getirmiştir. Örneğin, "Sonbahar, Okyanus, Pazartesi ve Cuma Sözcüklerinin Anlam Çözümlemesi" başlıklı tabloda bağlam, gösterge, düz anlam göstereni, yan anlam göstereni ve saptamalar sütunları altında adı geçen sözcükleri ele alarak karşılaştırmıştır. Konunun tablo olarak bütüncül bir şekilde sunulması okurun konuyu anlamasını kolaylaştırır niteliktedir. Bir başka tablo, "Anlam Izgarası" isimli tablodur. Burada, verilen sözcüklerin ortak ve özgül anlam birimcikleri bir arada gösterilmiştir. Bu tablolar, çalışmaya özgünlük kazandırmıştır.

Kitabın *Kaynaklar* bölümü, oldukça zengindir. Yazarın hem Türkçe hem de yabancı dillerden pek çok kaynağı inceleyerek çalışmasını kaleme aldığı görülür. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler, yazar tarafından damıtılarak ve özgün bir bakış açısıyla sistematik şekilde bir kitap haline getirilmiştir.

Bayraktar; *Dil Bilimi* adlı çalışmasında, dili ve özelliklerini açıklayıp dille ilgili genel bilgileri sunduktan sonra dil bilimini tanıtmıştır. Dil bilimi ve görevlerini, dilin birimlerini, dil biliminin tarihçesini, bazı önemli dil bilimcileri ve kuramlarını, dil biliminin alt dallarını genel bir çerçeve çizerek anlatan yazar; bu alanı tanımak isteyen okurlara dil bilimini tanıtan, başlangıç niteliğinde bir çalışma sunmuştur. Bunu yaparken de Türkçeden ve yabancı dillerden zengin örnekler, açıklayıcı şemalar ve tabloları kullanması kavramları ve konuları oldukça açık hale getirmiştir. Tanımlamaları öğrencide kavram karmaşasına yol açmayacak şekilde yapan yazar, anlatmak istediği kavramı örneklere destekleyerek daha anlaşılır kılmıştır. Bu örnekler; tablolar, şekiller, çerçevelemeler, listeler gibi çeşitli yollar kullanılarak sunulduğu için anlatım sıradanlıktan kurtarılmıştır. Çalışmada; bunların yanı sıra, her bölümün başında kısa bir *Giriş* ve sonunda da *Özet* kısımlarının olması anlatılacak konuya zihinsel hazırlık zemini oluşturulması ve konu bitiminde de anlatılanların kısaca gözden geçirilmesi açısından dikkate değerdir.

Bayraktar'ın çalışmasının dil bilimi alanıyla ilgili pek çok kavramı daha anlaşılır hale getirdiğini ve özellikle Türkoloji öğrencileri için alanı tanımak açısından faydalı olacağını düşünüyor, kendisine bu kıymetli çalışması için teşekkür ediyoruz.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Nesrin Bayraktar, Dil Bilimi, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, 212 Sayfa, ISBN: 978-605-133-765-4” başlıklı makalenin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Bayraktar, N. (2020). *Dil bilimi* (7. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.